
6
7 L
11

Trahitur dulcedine cantus

P. Terentius Carthagin. Afer

F. Chauveau, In. I. Langlois Sculp.

P. TERENTII

CARTHAGINIENSIS AFRI

COMOEDIÆ SEX.

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

NICOLAUS CAMUS J. U. D.

JUSSU CHRISTIANISSIMI

REGIS,

IN USUM SERENISSIMI

DELPHINI.

PARISIIS,
Apud FREDERICUM LEONARD Typographum Regis, Sereniſſimi Delphini, & Cleri Gallicani, viâ Jacobæâ,

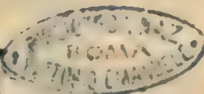
M. DC. LXXV.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

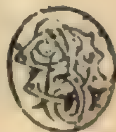
SERENISSIMO

GALLIARUM

DELPHINO

LUDOVICI MAGNI

FILIO.

TERENTIVM Tibi, DELPHINE SERENISSIME, *cum notis ac commentariis recèns editum, eâ, quâ par est, reverentiâ, offero; munus, ut spero, non ingratum; tum*

quia tuos in uſus paratum eſt, tum quia genus hoc amœniorum litterarum lubens ac lætus excipis. Quanti Poëtam hunc à teneris penè unguiculis æſtimâris, tam omnibus notum eſt, quàm Tibi glorioſum. Hujus Tu fabulas nocturnâ, diurnáque manu verſabas, lepidos ubique ſales bellè ſupra ætatem mirabaris, & tam venuſtè recitabas, quàm ille ſcripſerat eleganter. Hunc ergo Regio nomini tuo inſcribendum duxi, quem Tu præ cæteris Latinæ Linguæ auctoribus didiciſti; ut quantùm Tibi attulit fructûs & voluptatis, tantùm ei gratiæ referas ac præſidii. Is enim jam es, DELPHINE SERENISSIME, *qui ingenia quanta ſint, tanti æſtimes; & doctorum hominum famam tuo non tantùm pa-*

trocinio, ſed etiam judicio tuearis. Hinc ſit ut magna commendatio, magnum laudis publicæ præjudicium ſit, Tibi nondum adoleſcenti placuiſſe. Quod quidem in Te præſtitit ſapiens ac ſedula pueritiæ tuæ inſtitutio. Quamquam enim ineſt Tibi quidquid ſummis Principibus conferre fortuna aut natura poteſt, Natalium ſplendor & longâ Regum ſerie ducta generis claritudo, dignitati forma conveniens, vivida erectáque indoles, mira ingenii morumque felicitas, Virtus propria quam exerceas, paterna quam imiteris; majus tamen aliquid inſtitutio contulit, ſapientiam; ita natus es, ut Maximi Reges ſolent, ita educatus ut Optimi. Ecqua enim fuit unquam ſollicitior, aut ſanctior in Aulis diſciplina? Deum ac Pa-

rentes colere, servare modum in rebus, blandas adulantium fraudes rejicere, tribuere suam cuique laudem, benignè singulos ac liberaliter excipere, dare operam studiis litterarum, & quidquid est bonarum artium animo complecti; hæc sunt sapientiæ monita, quæ & lubenter audis, & spontè sequeris. Hinc ego in eam spem facilè adducor, Te hoc qualecumque sit munusculum, non esse despecturum; quippe nec tua id sinet humanitas, quæ summa est, nec tuus in rem litterariam amor, qui quotidiano studiorum usu alitur, & augetur. Accipe ergo, DELPHINE SERENISSIME, *venustissimi Poëtæ Comœdias, in quibus & Latini sermonis elegantiam, & vivam morum, civilisque sapientiæ imaginem, & urba-*

nos, non unius modò Comici, ſed virorum etiam in Romanâ Republicâ Principum, Lælii ac Scipionis, jocos invenias. Servent Te diu fata Regi & Regno incolumem, & Ludovico Magno Parenti tuo parem Te præſtent, quia majorem non poſſunt. Hæc ſunt vota,

DELPHINE SERENISSIME,

Devotiſſimi & humillimi Servi tui
FREDERICI LEONARD.

PRÆFATIO.

NEC intempeſtivis Terentii laudibus, nec ambitioſâ hujus Commentarii commendatione morabor Te, LECTOR BENEVOLE: ſcilicet alterum jam ſatis noſti; alterius penes Te judicium eſto. Neque enim is ego ſum, qui magnifico ſermone famam prævertere poſtulem, nec Tu is es, qui, etſi poſtulem, imprudens aſſentias. Id unum ergo Te monitum velim, quâ causâ, quóve conſilio, tot ſimul prodeant in lucem cum Interpretationibus & Notis Latini Auctores; quo præſidio, quibúſve opibus tantus Labor proceſſerit; quis denique in republicâ litterariâ futurus ſit earum lucubrationum uſus, ut Tibi univerſi Operis ratio conſtet, & rem non tam laudare me putes, quàm exponere.

DELPHINUM ex Auguſtiſſima RE-

GINA cùm ſuſcepiſſet LUDOVICUS MAGNUS, id ſibi negotii dari credidit, ut & Patrem ſimul ageret & Regem: & quanquam publicis rebus erat occupatiſſimus, ita domeſticis incubuit, ut dum Regnum ampliſſimum parat Filio, Regno Filium pararet ſui ſimilem, aut ſi quid eo poſſet, amplius. Exemplis id cœpit ſuis, quæ magna ſunt ad laudem incitamenta: quæſivit deinde qui Auguſti Pueri pectus optimis moribus, animum excoleret liberalibus diſciplinis. Mox Nobiliſſimum Carolum Sam-Mauræum Montauſerii Ducem in eas curas accivit, Virum domi & militiæ egregium, veri rectíque tenacem, omnibus ingenii ac doctrinæ opibus inſtructum, cujus ſpectatæ fidei ac virtuti ſpes publicas, ſuaſque tutò committeret. Ille continuò huic uni rei totum ſe dedere; moderari Principis pueritiam; ætati teneræ quæ convenirent, ea curare omnia; quæ uſui olim eſſe poſſent, providere; omni denique operâ & diligentiâ promovere erectam ac vividam indolem, quæ ſpem uberioris fructûs induxerat, ubi matureſceret: interea quæ commodior & expeditior diſcendarum litterarum ratio eſſet, excogitabat; tum quia ſublevandus eſt tot ærumnis Principum animus, laboris plerumque minùs patiens, tum quia ad

graviores Reipublicæ curas properantibus compendia quædam ſtudiorum quærenda ſunt. Exploraverat, ut eſt in evolvendis veterum monumentis exercitatiſſimus, multorum Interpretum incuriam, obſcuram multorum diligentiam. Placuit demum Latinos omnes Auctores excudi cum Commentariis, breviter quidem, ſed tamen dilucidè ac diligenter compoſitis. Magnificum id quidem duxit, totum quodammodo Latium renovare: & dum unius Principis inſtitutioni conſulit, de univerſis litteris benè mereri. Celebrioribus ergo Grammaticis mandatum opus: ſtatutus ſuus cuique labor, decreta pro labore cujuſque merces; datum ſingulis interpretandi ſpecimen.

EA imprimis cura fuit, ut Auctorum textus quàm emendatiſſimus ederetur; gloſſa deinde quæ ſimplici ac nitido verborum contextu abditos ſenſus explicaret, implicatas periodos retexeret, inverſas in ordinem ſuum revocaret, & carminum legibus ac numeris adſtrictas ſolveret. Ita tamen ut nec liberiùs excurreret in Paraphraſim, nec quid prætermitteret quod tyronum animos juvare poſſet; ipſorum Auctorum verbis adhibitis, ubi eſſent ſatis nota; ſubſtitutis facilioribus, ubi minùs eſſent facilia. Additæ ſunt etiam Notæ,

quæ reconditas figuras, & si quid esset antiqui moris, aut historiæ veteris, aut fabulæ, sine ullo fastu verborum illustrarent. Neque enim hìc licuit vanas obtrudere conjecturas, aut minutas correctiunculas ad fastidium usque ingerere, aut operosis Criticorum nugis Lectoris animum fatigare magis quàm erudire; quæ plerumque, aut mera sunt ludibria, aut vana ingenii ostentamenta. Id tantùm propositum est, SERENISSIMI DELPHINI, publicisque servire commodis, è veterum Commentariorum copiâ excerpere quæ quisque adnotaverit apposité, nec tam res novas proferre, quàm necessarias; quod quidem curam magis quàm acumen ingenii, aut reconditam eruditionem postulat.

IN hâc Palæstrâ multi desudarunt, fortè non pari industriâ: qui metam attigerint, qui non, tutè existima; & sin minùs successum operis, saltem consilium adproba. Interea hâc interpretandi Arte utere, quam nos Augusto Principi velut subsidiariam, postquam ampliorem & doctiorem acceperit ab Illustrissimo & Reverendissimo Condomensi Episcopo Præceptore suo, Viro Litterarum omnium, tum sacrarum, tum sæcularium peritissimo. Emendatiores profectò ii Commentarii prodirent, si Nobilissimus HUETIUS consum-

matæ doctrinæ Vir, Principis Propræceptor, ut universum Opus dirigere, ita singulas ejus partes recognoscere potuisset. Quod ad Terentium hunc attinet, LECTOR, primus omnium est editus, velut in experimentum rei; & immaturâ Commentatoris sui morte Typographis traditus, nondum suis omnibus numeris absolutus. Atque ita si quid incastigati irrepserit, quod non abnuerim, velim tuâ humanitate indulgeas, aut dexteritate tuâ illud emendes. Donati Commentarios, & locupletissimos Indices addidimus, ut intelligas in hoc perficiendo opere curam saltem ac diligentiam non defuisse. Vale.

PROLEGOMENA TERENTIANA.

P. TERENTII VITA, EX SUETONIO.

P. Terentius Afer, Carthagine natus, servivit Romæ Terentio Lucano Senatori, à quo ob ingenium & formam, non institutus modò liberaliter, sed & maturè manumissus. Quidam captum esse existimant, quod fieri nullo modo potuisse, Fenestella docet, cum in fine secundi belli Punici, & ante initium tertij natus sit & mortuus: nec si à Numidis aut Getulis captus sit, ad ducem Romanum pervenire potuisset; nullo commercio inter Italicos & Afros, nisi post deletam Carthaginem, cœpto. Hic cum multis Nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano, & cum Lælio: quibus etiam corporis gratiâ conciliatus existimatur, quod ipsum Fenestella arguit: contendens utroque majorem natu fuisse; quamvis Cornelius Nepos æqualeis omneis fuisse tradat, & Porcius suspicionem de consuetudine per hæc faciat:

Dum lasciviam nobilium & fucosas laudes petit,
Dum Africani voci divinæ inhiat avidis auribus,
Dum ad Furium se cænitare & Lælium pulcrum putat,
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi
Ob florem ætatis suæ; ad summam inopiam redactus est.
Itaque è conspectu omnium abiit, in Græciam, terram ultimam.
Mortuus est Stymphalo Arcadiæ oppido. nîl Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nîl Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam,
Saltem ut esset, quò referret obitum domini servulus.

Scripsit comœdias sex: ex quibus primam Andriam cum ædilibus daret, jussus ante Cæcilio recitare, ad cœnantem cum venisset, dictus

est initium quidem fabulæ, quod erat contemptiore vestitu, subsellio, juxta lectulum residens legisse: post paucos verò versus, invitatus ut accumberet, cœnasse unà: deinde cætera percurrisse; non sine magna Cæcilij admiratione. Et hanc autem & quinque reliquas æqualiter populo probavit. Quamvis Volcatius de enumeratione omnium ita scribit:

Sumetur Hecyra sexta ex iis fabula.

Eunuchus quidem bis acta est, meruitque pretium quantum nulla antea cujusquam comœdia, id est, octo millia nummûm. Propterea summa quoque titulo adscribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam præfert principio Menandri. Non obscura fama est, adjutum Terentium in scriptis à Lælio & Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit. Nunquam enim, nisi leviter, se tutari conatur, ut in prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Hunc adjutare, assidueque unà scribere:
Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam; cum illis placet,
Qui vobis universis & populo placent.
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usu' est sine superbia.

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat, Lælio & Scipioni non ingratam esse hanc opinionem: quæ tamen magis & usque ad posteriora tempora valuit. Q. Memmius in oratione pro se ait: P. Africanus, qui à Terentio personam mutuatus, quæ domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit. Nepos auctore certo comperisse se ait. C. Lælium quondam in Puteolano Kalendis Martiis admonitum ab uxore, temporiùs ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium, dixisse, non sæpe, in scribendo magis successisse sibi: deinde rogatum ut scripta illa proferret, pronunciasse versus qui sunt in Heautontimorumeno.

Sati' pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

Santra Terentium existimat, si modò in scribendo adjutoribus indiguerit, non tam Scipione & Lælio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere, quam Sulpicio Gallo, homine docto, & qui consularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, & M. Popillio, consulari utroque ac poeta. ideo ipsum non juvenes designasse, qui se adjuvisse dicerentur; sed viros; quorum operam &

in bello, & in otio, & in negotio populus sit expertus. Post editas comœdias nondum quintum atque trigesimum egressus annum, caussa evitandæ opinionis, quia videbatur aliena pro suis edere, seu percipiendi Græcorum instituta moresque, quos perinde exprimeret in scriptis; egressus urbe est, neque amplius rediit. De morte ejus Volcatius tradit:

Sed ut Afer sex populo edidit comœdias,
Iter hinc in Asiam fecit; navim cum semel
Conscendit; visus nunquam est: sic vitâ vacat.

Q. Consetius redeuntem è Græcia periisse in mare dicit, cum centum & octo fabulis conversis à Menandro. Cæteri, mortuum esse in Arcadiæ Stymphalo, sive Leucadia, tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, M. Fulvio Nobiliore consulibus, morbo implicitum, acri dolore ac tædio amissarum fabularum, quas in navi præmiserat, ac simul fabularum, quas novas fecerat. Fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quæ Equiti Romano nupsit. Item hortulos sex jugerum, via Appia, ad Martis villam, quo magis miror Porcium scribere:

——— *Nil Publius*
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam,
Saltem ut esset quò referret obitum domini servulus.

Hunc Afranius quidem omnibus Comicis præfert; scribens in compitalibus:

Terentio non similem dices quempiam.

Volcatius autem non solum Nævio, & Plauto, & Cæcilio, sed Licinio quoque postponit. Cicero in Limone hactenus laudat:

Tu quoque, qui solus lecto sermone Terentj,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.

Item C. Cæsar.

Tu quoque tu in summis ô dimidiate Menander!
Poneris; & merito, puri sermonis amator.

Levibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut aquato virtus polleret honore
Cum Gracis, neque in hac despectus parte jaceres.
Vnum hoc maceror & doleo tibi deesse Terenti.

Hæc Suetonius Tranquillus. nam duos Terentios Poëtas fuisse scribit Metius: quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo: alter Libertinus Terentius, Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium, Valgius in Actæone ait:

Ha qua vocantur fabula, cujus sunt?
Non has. quia jura populis recensens dabat
Honore summo affectus, fecit fabulas?

Duæ ab Apollodoro translatæ esse dicuntur Comico; Phormio, & Hecyra; quatuor reliquæ à Menandro: ex quibus magno successu & pretio stetit Eunuchus: Hecyra sæpe exclusa, vix acta est.

TANAQUILLI FABRI NOTULÆ AD VITAM TERENTII,

[EX SUETONIO.]

ALII, [EX ÆLIO DONATO.] quod falsum. Itaque id mutatum volui.

Dum lasciviam.] Versus lepidissimi sunt; & sane digni qui & iterum & iterum legantur, & amentur diu. Sunt autem illi Trochaïci tetrametri catalectici, ut bene multi apud Terentium. Iste, profecto, Porcius, horum versuum auctor, homo fuit suavissimi ingenij, & quem Gratiæ nascentem placide & amanter viderant; sed, malum! ille nobis periit, & tot hodie venena, pestes, & carcinomata Poëtarum supersunt. Ceterum, ne quis existimet (*lasciviam*) hoc loco id esse quod in sermone nostro sonat, nam *lascivia*, hîc quidem nihil aliud significat quam lusus liberiores, jocos, convivia, & quæ id genus alias tenuiculis hominibus non licent; summis autem viris, qui eleganti ingenio sint præditi, ea & licent, & bene succedunt.

Dum ad Furium se cœnitare, & Lalium, pulchrum putat.] Crederes esse iambicum tetrametrum: at non est. Nam Poeta *Furium* fecit dissyllabum per synizesin; etsi nomen illud, tamen, sit trissyllabum, ut ex versibus infra positis, & Horatio constat:

Furius hibernas cana nive conspuit Alpes.

Rapi.] Absolutum est, neque ab alio verbo regitur; alioqui contra rationem faceret Poëta. *Rapi* autem est, rhedâ aut equo vehi; Horatius, ubi de illo suo itinere agit. Serm. 5. lib. 1.

Quatuor hinc rapimur viginti & millia rhedis.

Saltem ut esset quò referret obitum domini servulus.] Hic versus elegantia sua exuperat ceteros. Quid enim venustius dixeris, quam, Emi domum, saltem ut sit locus quo servulus post obitum domini rediens, & fores pultans suspirabundus & gemens, atque exanimatus, dicat:

Heus, aperite, aperite aliquis, herus est mortuus:
Nunc cicer, heu!
Nunc periere & allia,
Pernaque putrida, cæpaque,
Omnia nostris
Ventricellis
Quæ solebant
Esse viatica.
Illa nobis
Cum domino periere simul, simul.
Heus, properate, aperite aliquis, herus est mortuus,

Eunuchus quidem bis acta est] Error. Quî enim? An tantum bis acta est Terentij Eunuchus? Ego millies arbitror. Lege igitur, ut cuidam visum: (bis *die* acta est.) quæ præcipua Fabulæ laus, ut cum mane acta sit, ea in vesperam à spectatoribus efflagitetur.

Propterea summa quoque Titulo adscribitur] Mutila itaque est Didascalia. Ibi enim nihil tale legitur.

Kalendis Martiis admonitum ab uxore] Cur Kalendis Martiis? quia eo die regnum matronarum erat. Vide Ovid. in Fastis, & Horatij Oden, cujus initium est:

Martiis cœlebs quid agam Kalendis.

Ad eam dicunt Interpretes quod dici oportuit.

Consularibus ludis] Conjecit Muretus, (*Consualibus ludis*) De iis ludis Plutarchus in Romulo, ut & Livius initio historiæ. Sed mihi longè aptius videtur corrigere, *Cerealibus*, qui ludi in Circo celebrabantur magna & accuratissima pompa; iisque Ædiles præerant. Adde quód haudquaquam verisimile sit, Fabulas datas non fuisse prius in ludis istis, quos Romanos vocat Muretus, imo, & contra facit Livius; at ego scio in Cerealibus ab initio non fuisse comœdias; quia scilicet ludi tristiores erant; sed post secundum bellum Punicum aliquid in iis mutatum fuisse non sine ratione suspicari possis ex veteri historia.

In Limone] Quid sit Græcè Leimon notissimum est, iis certe qui vel Homerum legerint. Ego autem, quantum conjectura possum asse-

qui, sic existimo; hic M. Tullij Ciceronis liber nihil aliud continebat nisi Epigrammata in viros claros, quocunque in genere præstantiæ sibi nomen parassent. Itaque cum de multis aliis prius dixisset Cicero, ab his verbis incepit: *Tu quoque.* At Julius Cæsar, qui Ciceroni æmulabatur, idem argumentum aggressus est; sic itaque & ipse incepit: *Tu quoque.* Sunt qui existimant hos versus à Grammaticis confictos olim fuisse; non arbitror: sunt enim nimium Latini & nimium ingenui. Adde quod & Ausonius, qui sub Gratiano Imperatore floruit, eos imitatione dignatus est in protreptico ad Nepotem.

Tu quoque, qui Latium lecto sermone, Terenti, &c.

Quod observare decuerat, non autem Latinissimos versus damnare.

Solus lecto sermone.] Id est, qui solus, inter veteres, lecto, terso, venusto, atque eleganti sermone uteris. Quæ laus, ô Musæ! à tali potissimum scriptore.

Illa viam summo surgens affectat Olympo.

Sic alibi idem Cicero dixit: *Nulla femina lectior.* alibi: *lectissimus adolescens.* ô Gratiæ! vos hæc fecistis; ad vos pauci noverunt.

He, quæ vocantur, Fabulæ cujus sunt?] Debet esse trimeter Jambêus, qui non est. Scribe:

Hæ, quæ vocantur, Fabulæ cuju' sunt?

Ex prisca scribendi consuetudine.

——— *Jura populis recensentibus, &c.*)

Ob sensum & metri rationem legendum, *recensens*, ut in quibusdam libris scriptum est. At τὸ ΚΕ apud veteres & longum erat & breve.

Libertinus] Vides libertum & libertinum pro eodem sumi, quamvis alter ab altero distet uno gradu; Horat. *Namque est ille, pater quod erat meus.* Sed & sic locutus fuerat Plautus; quod, credo, Juris Interpretes annotaverunt.

SED cum in iis, quæ superius à Suetonio scripta sunt, bene multa reperiantur, quæ exactiorem aliquam disquisitionem requirant: aliquod operæ pretium fore arbitror, si in locum suum ea retraham, quæ à me abhinc aliquot annis scripta sunt de ætate Terentij. Æqui & studiosi Lectores, spero, diligentiæ nostræ favebunt.

DE ÆTATE P. TERENTII.

DECREVI hodie quærere diligentius paulo quam ab iis factum est, quos viderim, certiusque & clarius tradere, quænam Terentij ætas fuerit: tum difficultates nonnullas enodare, quæ circa illam oriri solent, qua ex re aliquid utilitatis ad eos perventurum scio, qui illo scriptore delectantur. Id autem ut recte institui, commodeque procedere possit, quatuor sunt, quæ mihi in primis ponenda & stabilienda videantur.

I. Quo anno Urbis conditæ mortuus sit Plautus.

II. Quo anno mortuus sit Scipio Africanus Major.

III. Quo anno natus sit Scipio Æmilianus.

IV. Quo anno natus sit & mortuus P. Terentius poëta.

His enim quasi terminis depactis, facile, uti spero, veritatem indagabimus, & ita undique circuncludemus, ut ne amplius effugiat, sed comprehensa teneatur. Nihil autem aptius & magis è re fuerit, quam diagramma, seu seriem aliquot Consulum ante oculos habere; En tibi.

SERIES CONSULUM.

Anni ab
Urbe cond.

569. Claudius Pulcer, Porcius Licinius.
570. Q. Fabius Labeo, M. Claud. Marcellus.
571. L. Æmil. Paulus, Cn. Bæbius.
572. P. Corn. Lentulus, M. Bæbius.
573. A. Postumius Albinus, C. Calpurnius Piso.
574. Q. Fulv. Flaccus, L. Manlius Acidinus.
575. M. Junius Brutus, A. Manlius Volso.
576. C. Claudius Pulcer, T. Sempronius Gracchus.
577. Q. Petilius Sp. Cn. Corn. Scipio Hispallus.
578. P. Mutius Scævola, M. Æmilius Lepidus II.
579. Sp. Postumius Albinus, M. Mutius Scævola.
580. L. Postumius Albinus, M. Popilius Lænas.
581. C. Popilius Lænas, P. Ælius Ligur.
582. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus.
583. A. Hostil. Mancinus, A. Atilius Serranus.
584. Q. Martius Philippus II. Q. Servilius Cæpio.
585. L. Æmilius Paulus II. C. Licinius Crassus.
586. Q. Julius Pætus, M. Julius Pennus.
587. C. Sulpicius Gallus, M. Claudius Marcellus.
588. T. Manlius Torquatus, Cn. Octavius.
589. A. Manlius Torquatus. Q. Cassius Longinus.
590. T. Sempronius Gracchus. M. Juventius Talna.
591. P. Cornel. Scipio Nasica, C. Martius Figulus.
592. M. Valerius Messala, Fannius Strabo.
593. L. Anicius Gallus, M. Cornelius Cethegus.
594. Cn. Corn. Dolabella, M. Fulvius Nobilior.
595. M. Æmilius Lepidus, C. Popilius Lænas II.
596. Sex. Jul. Cæsar, L. Aurelius Orestes.
597. L. Corn. Lentulus, C. Martius Figulus II.
598. L. Cornel. Scipio Nasica, M. Cl. Marcellus II.
599. Q. Opimius Nepos, L. Postumius Albinus.
600. Q. Fulvius Nobilior, T. Annius Luscus.

601. M. Claud. Marcellus III. Valer. Flaccus.
602. L. Licinius Lucullus, A. Postumius Albinus.
603. L. Quintius Flaminius, M. Acilius Balbus.
Sub his Consulibus III. bellum Punicum inchoatur; at anno
603 Scipio Æmil. Carthaginem capit, diruit.

Primum igitur, quod de Plauti morte positum est, id ex Cicerone in Bruto constat: *Nam Plautus*, inquit, *P. Claudio, L. Porcio Coss. mortuus est, Catone Censore*, id est anno V. conditæ D. LXIX. seu CLXXVII. ante Christum natum. Fallitur itaque Hieronymus, cum in Chronico Eusebiano scribit. OLYMPIADE CXLV. *Plautus ex Vmbriâ Sarsina Romæ moritur.* Dicendum enim fuerat OLYMPIADE CXLIX. Quod an observatum à Scaligero fuerit nescio.

Scipio autem Major, avus Scipionis Æmiliani, per adoptionem filij scilicet, anno sequenti, id est DLXX. ab Urbe condita, fato concessit, uti olim à Polybio scriptam fuerat, & ex eo docet Livius lib. XXIX. Neque vero aliter sensit Cicero in admirabili libello de Senectute.

At Scipio Minor, seu Æmilianus, qui naturalis Æmilij Pauli filius fuit, adoptatus autem à filio Scipionis Africani prioris, eodem planè anno natus est, quo denatus est Plautus; Urbis conditæ scilicet, DLIX. id quod negaverit nemo, cum Livius scribat lib. XLIV. *Consulem*, (id est Æmilium Paulum) *quum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat Africanus, & ipse postea deleta Carthagine appellatus, naturalis Consulis Pauli, adoptione, Africani nepos. Is septimum decimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, &c.*

Terentius denique sub Consulatu Cornel. Dolabellæ & Fulvij Nobilioris mortuus est, uti scriptum à Suetonio fuerat, quem Donatus transscripsit. *Ceteri mortuum esse credunt, Cn. Cornelio Dolabella, M. Fulvio Nobiliore*] *Coss.* quod in annum Urbis conditæ D. XCIV. incidat necesse est. Sed quo anno natus est? hoc enim quæri utile fuerit. Id ita constitui potest: pro certo affirmavit Fenestella, scriptor Antiquitatis Romanæ peritissimus: *Inter finem secundi belli Punici, & initium tertij, natum esse & mortuum Terentium.* Verba hominis sunt apud Suetonium, qui olim de Poetis Latinis scripserat; at secundum bellum Punicum desiit anno Urb. conditæ D. LII. Tertium autem inchoatum DC. III. Vides itaque annos XLIX. intra quos & natus sit & mortuus. Sed tempus illud à Fenestella positum, nec ab initio, nec à fine circumscriptum est; atque adeo, si pauculi anni utrinque demantur, facile intelligis quam hæc recte cum eo congruant, quod Suetonius observaverat, (*Ceteri mortuum esse tradunt Cn. Cornelio Dolabella, M. Fulvio Nobiliore Coss.*) Anni enim X. aut XI. qui à fine secundi & ante finem tertij belli Punici inter utrumque terminum partiendi & distrahendi, rem claram & edissertatam dabunt. Quamobrem natus est Terentius anno urbis Romanæ D LX. id est novem annis ante

mortem Plauti, totidem annis ante ortum Scipionis Æmiliani, undecim autem ante obitum Scipionis Majoris, qui, primus, Africanus dictus est. Neque vero ultra hoc tempus Consulis Fulvii scripsisse Terentium apparet, cùm postrema omnium Fabularum, ADELPHI scilicet, edita fuerit anno Urbis D.XCIII. L. Anicio Gallo, M. Cornel. Cethego Coss. quo tempore natus erat Terentius annos XXXIV. Hinc itaque est, quod, ubi de Plauto & Nævio loquitur, eos inter veteres Poëtas refert, in Prologo Eunuchi, scilicet.

Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quæ VETERES factitarunt si faciunt novi.

Neque hoc minus verum est quod dicam: non potuisse juvari Terentium in Fabulis scribendis à Scipione Majore, cùm circa obitum illius, undecim, non amplius, annos natus esset. Sed en tibi fontem erroris, ex quo tot portenta profluxerunt; videlicet utrumque Scipionem confuderunt, & alterum pro altero sumsere. Quo enim tempore edidit Adelphos Terentius, jam annos quinque & viginti natus erat Scipio Æmilianus, quo nihil majus habuit imperium Romanum. Verum enim Herois illius elogium est [*P. Scipio Æmilianus, vir avitis P. Africani paternisque L. Pauli virtutibus simillimus, &c.* INGENIIQUE AC STUDIORUM EMINENTISSIMUS, &c. Paterculus lib. I.] At, qui talis erat, facile, ut arbitror, Terentium, si fuisset opus, adjutare potuisset. Huic Paterculi testimonio addas licet quod de cura L. Pauli circa educationem institutionemque liberorum, de tot magistris è Græcia petitis, qui illos in omni artium genere erudirent, à Plutarcho scriptum est: at non transscribam, cùm totum id apud ipsum legere possis. Aliud quoque fuit, unde in errorem inducti homines fuere; nomen Lælii scilicet. At hoc meminisse decuerat, Scipionem Æmilianum Lælij opera usum quoque fuisse, sed illum Lælium prioris filium intelligi debere. Quid autem, ut ad Æmilianum revertatur oratio, an cuiquam minus credibile videatur, potuisse illum ea ætate [XXV. an.] Menandreas Fabulas Latine convertere, quà multi longè minori indole præditi quàm qua ipse erat, jam clarissima ingenij sui monumenta sæpius ediderunt? An quod Menandri Fabulæ difficiles erant? Imò nil facilius, nil apertius, uti ex latissimis fragmentis constat, quæ passim apud Auctores seu sacros seu profanos reperias. Sed nunc, ut rem absolvam, libet mihi illa percurrere, quæ ex Suetonio excerpsit ÆL. Donatus, aut, quod verum est, qui nobis Donatum mutilarunt. (*Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum P. Scipione Africano, & C. Lælio: quibus etiam corporis gratiâ conciliatus existimatur, quod & ipsum Fenestella arguit, contendens utroque maiorem natu fuisse.*) Hoc dextra lævaque falsum est, & fieri nequit. Qua enim ratione fieri possit ut Scipione Africano ætate major esset Terentius, cum tanto tempore post Plauti obitum floruerit, ut eum veterem vocet, uti ostendi superius? at Plautus uno

tantum anno ante mortem Scipionis Africani obiit. Quonam etiam pacto congruere hæc possunt cum illis ejusdem Fenestellæ verbis *(inter finem secundi belli Punici & initium tertij natum esse & mortuum Terentium ?)* Itaque hæc à Fenestella scribi non potuerunt; sed videlicet eum Epitomistes non est assecutus. Id enim scripserit Fenestella de Scipione Æmiliano; neque aliter sentiebat Nepos, cum *æquales omnes fuisse tradidit;* Quanquam, ut dixi antea, decem aut undecim anni inter ætatem Æmiliani & Terentij intercedunt.

Propterea summa quoque titulo adscribitur] Titulus hoc loco *Didascaliam* significat. Ergo, ut hodie editur, mutila est.

Si modo in scribendo indiguerit] Recte illud, *si modo:* quamvis enim admirabilis quædam puritas germanitasque Latini sermonis in Terentij Fabulis sit, non tamen inde probetur adjutum eum fuisse à summatibus viris, cum Phædrus Thracij generis servus, qui sub Tiberio vixit, tam pure, tamque Latine, sine omni tamen adjutoris suspicione scripserit. Quamquam circa Heautontimorumenon Terentij aliquid est, quod me movet tamen: sed id aliàs fortasse agetur.

Non tam Scipione & Lælio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere.] Et tamen adolescentulus ille annum jam tunc vicesimum agebat. Sed & Salustius ulterius multo adolescentiam produxit; qui Pontificatum maximum Caio Cæsari mandatum ait, cum *adhuc adolescentulus* esset. Quot annos autem natus erat Cæsar? poteras dixisse XXXVI, & id ostendet Manutius, ni credis.

Consetius redeuntem è Græcia periisse in mari dicit cum CVIII. *Fabulis conversis è Menandro.*] Gravissimum verò damnum, inquies. Verùm ne lacryma, neque te afflictes, non quod illæ Fabulæ salvæ sint, sed quia nunquam à Terentio scriptæ fuerunt. Id enim nec vitæ tempus patitur, nec, si vel seculum explesset Terentius, centum & octo Fabulas è Menandro convertere potuisset, nisi ab Orco Græcus Poëta remissus fuisset quî novas denuo faceret. Nam ex his comœdiis, quæ hodie leguntur, quatuor sunt Menandri; Menander autem, uti ex Suida & veteribus magistris constat, CVIII. aut ad summum CIX. quamquam alij CV. tantum prodiderunt, scripserat; at ex illis jam quatuor conversæ fuerant à Terentio. Quamobrem bono Consetio ob istam tam insignem munificentiam vides quantum fidei debeatur. Antequam desino, dicendum aliquid arbitror de illo etiam quod multis persuasum esse video; fieri potuisse ut *secutus sit Scipionem triumphantem Terentius, pileo capiti imposito, omnique deinde vita, ut dignum erat, libertatis auctorem coluerit.* Illa verba, quæ Livij sunt, editioni suæ, quæ omnium politissima est & venustissima, præfixit Vir Clarissimus, cujus nomini parcendum. Sunt autem illa ex Livio lib. XXX. petita, sed quæ in Poëtam nostrum haud conveniant; is enim Terentius, quo de agitur, tunc senator erat, ut ex ipsomet Livio constat; deinde prætor, dein legatus quoque P. R. Carthaginem missus

est. Adde quod & nomina diversa utrique; nam Poëta dictus est. P. Terentius, ille alter, Quintus Terentius Culleo. Sed Orosius tamen diserte scripsit: *Scipio jam cognomento Africanus, triumphans, Vrbem ingressus est, quem Terentius, qui postea Comicus, ex nobilibus Carthaginensium captivis, pileatus, quod indultæ sibi libertatis insigne fuit, triumphantem post currum secutus est.* Ita, inquam, scripsit Orosius, sed nil est quod à vero magis alienum sit; neque hoc in Orosio novum. Si Livium diligenter consuluisset, tale quid haud unquam scripsisset. Dein ea fabula, quoquò illam vertas, stare non potest; nam prior Scipio anno Urbis DLII. triumphavit; at cum ab Æmiliano capta fuit Carthago, Poëta noster jam fato functus fuerat, uti superius ostendi; sique adhuc in vivis erat, quod contra est, Romæ tunc florere debuit. Videtur tamen & ei rumori sese credulum præbuisse Quinctilianus Declamatione IX. cui responderi haud necesse est, nam abunde dictum arbitror.

JUDICIA VETERUM DE TERENTIO.

VARRO, Parmenone. NONIUS in Poscere.

IN argumentis Cæcilius poscit palmam; in ethesin Terentius; in sermonibus Plautus.

CICERO de optimo genere Oratorum.

In re quod optimum sit quæritur: in hominibus dicitur, quod est. Itaque licet dicere, & Ennium summum Epicum poëtam, si cui ita videtur; & Pacuvium Tragicum; & Cæcilium fortasse Comicum. Unum vero est genus perfecti, à quo qui absunt, genere differunt, ut ab Attio Terentius, sed in eodem non sunt pares.

Et infra.

Idem & Andriam & Synephebos, nec minus Terentium & Cæcilium, quam Menandrum legunt. Quod est igitur eorum in orationibus è Græco conversis fastidium, nullum cum sit in versibus?

Lib. VII. Epist. 3. ad Attic.

Secutus sum, non dico Cæcilium, Mane ut ex portu in Piræum; (malus enim author latinitatis est) sed Terentium: cujus Fabellæ, propter elegantiam sermonis putabantur à C. Lælio scribi, Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræum.

In Lælio ex persona Lælij.

In Andria familiaris meus Terentius dixit. Et mox: in obsequio,

quoniam Terentiano verbo libenter utor, comitas adsit.

HORATIVS lib. Epist. ad Augustum.

Ambigitur quoties, uter utro sit prior; aufert
Pacuvius docti famam senis, Accius alti.
Dicitur Afrani toga convenisse Menandro;
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte;
Hos ediscit, & hos arcto stipata theatro
Spectat Roma frequens,

OVIDIVS lib. II. Tristium.

Nec liber indicium est animi; sed honesta voluntas
Plurima mulcendis auribus apta refert.
Accius esset atrox: conviva Terentius esset,
Essent pugnaces qui fera bella canunt.

VOLCATIVS SEDIGITVS apud A. Gellium lib. XV. cap. 24.

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam Poëtæ comico cui deferant.
Eum, me judice, errorem dissolvam tibi:
Vt contra si quis sentiat, nihil sentiat.
Cæcilio palmam Statio do comico.
Plautus secundus facile exsuperat cæteros,
Dein Nævius, qui servet pretium, tertius est.
Si erit, quod quarto, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Atilium.
In sexto sequitur hos loco Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octavum obtinet,
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causâ antiquitatis Ennium.

VELLEIVS PATERCVLVS, lib. I.

Dulcesque Latini leporis facetiæ per Cæcilium, Terentiumque, & Afranium, sub pari ætate nituerunt.

FAB. QVINCTILIAN. lib. X. cap. I.

In Comœdia maxime claudicamus; licet Varro dicat, Musas, Ælij Stolonis sententiâ, Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent: licet Cæcilium laudibus ferant: licet Terentij scripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent.

Idem Declamat. IX. sive Gladiator.

Terentium, quem inter cæteros captivos, secundo Punico bello,

Scipio Africanus vinculis exolverat, memoriæ tradidere majores, insigne receptæ libertatis pileo testantem, in triumpho ducis esse conspectum.

PLINIVS lib. 1. Epist. 16.

Legit mihi nuper epistolas, quas uxoris esse dicebat: Plautum vel Terentium metro solutum legi credidi.

AGELIVS lib. VII. cap. 14.

Vera autem & propria hujusmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit, ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.

Idem lib. XVII. cap. 21.

Neque magno intervallo postea Q. Ennius, & juxta Cæcilius & Terentius, ac subinde Pacuvius: & Pacuvio jam sene Accius, clariorque tunc in poëmatis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

AVSONIVS in Protreptico ad Nepotem.

Tu quoque qui Latium lecto sermone, Terenti,
Comis & adstricto percurris pulpita socco,
Ad nova vix memorem diverbia coge senectam.

LACTANT. de falsa sap. cap. 4.

Nemo potest de se recte judicare. Quod nobilis poëta testatur, ita enim comparatam esse hominum naturam, &c.

EVSEBIVS in Chronico.

Ptolomæi VI. id est Pilometoris regno decessit P. Terentius, quo tempore Aristarchus, Homericorum ille versuum censor, floruit.

HIERON. in Chronico, Olymp. 155. ann. 3.

P. Terentius Carthaginensis Comœdiarum scriptor, ob ingenium & formam libertate donatus, in Arcadia moritur: qui primam Andriam, antequam Ædilibus, Cæcilio multum se miranti legit.

Idem, de optimo genere interpretandi.

Terentius Menandrum, Plautus & Cæcilius veteres Comicos interpretati sunt. numquid hærent in verbis? ac non decorem magis & elegantiam in translatione conservant, quàm veritatem interpretationis?

Idem ad Suniam & Fretellam.

Hanc esse regulam boni interpretis, ut idioma alterius linguæ, suæ linguæ exprimat proprietate: quod quidem & Tullium in Protagora

Platonis, & in Oeconomico Xenophontis, & in Demosthenis contra Æschinem oratione fecisse convincimus, & Plautum, Terentium, Cæciliumque eruditissimos viros in Græcis comœdiis transferendis.

Idem ad Paulinum.

Habet unumquodque propositum principes suos. Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones: Philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem: Poëtæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.

PAULUS OROSIUS lib. IV. cap. 19.

Scipio jam cognomento Africanus, triumphans urbem ingressus est, quem Terentius, qui postea Comicus, ex nobilibus Carthaginensium captivis pileatus, quod indultæ sibi libertatis insigne fuit, triumphantem post currum secutus est.

Livius lib. XXX. non Comicum hunc intelligit, sed ad Terentium Culleonem senatorem Rom. refert, qui pileo capiti imposito, secutus est Scipionem triumphantem. certe de alterutro Quinctiliani etiam locus ex declam. IX. intelligendus est. Lindenbrogius.

SIDONIUS APOLLINAR. Carm. XX.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patavine, Mantuane,
Et te Comica qui doces, Terenti,
Et te tempore qui satus severo,
Graios Plaute! sales lepore transis?

RUFINUS GRAMMATICUS Antiochensis.

Agnovit metrum, servatque Terentius artem;
Nam Prologos trimetro didicit componere versu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

SERVIUS in illud lib. 1. *Æneid.* Talibus incusat.

Sciendum est, Terentium, propter solam proprietatem, omnibus Comicis esse præpositum; quibus est, quantum ad cætera spectat, inferior.

FL. SOSIPATER CHARISIUS lib. II.

Ἤθη, ut ait Varro de Latino sermone lib. V. nulli alij servare convenit quam Titinnio & Terentio. Πάθη verò Trabea, inquit, & Attilius & Cæcilius facile moverant.

ISIDOR. Origin. lib. I. cap. 39.

Fabulas poëtæ quasdam delectandi causâ finxerunt, quasdam ad

naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causâ fictas, ut eas quas vulgo dicunt, vel quas Plautus & Terentius composuerunt.

In antiquo Cod. Mſ. in Bibliotheca Regis Gall. multiſque aliis mſſ.

Natus in excelſis tectis Carthaginis altæ
Romanis ducibus bellica præda fui.
Deſcripſi mores hominum, juvenumque, ſenumque,
Qualiter & ſervi decipiant dominos:
Quid meretrix, quid leno dolis confingat avarus.
Hæc quicunque legit, ſic, puto, cautus erit.

EVANTHIVS de Tragœdia & Comœdia.

Tum perſonarum leges circa habitum, ætatem, officium, partes agendi, nemo diligentius Terentio cuſtodivit. Quin etiam ſolus auſus eſt, cum in fictis argumentis fidem veritatis aſſequeretur, etiam contra præſcripta Comica, meretrices interdum non malas introducere: quibus tamen, cur bonæ ſint, & voluptas per ipſum & cauſſa non deſit. Hæc cum artificioſiſſima Terentius fecerit; tum illud eſt admirandum, quod & morem retinuit, ut Comœdiam ſcriberet, & temperavit affectum, ne in Tragœdiam tranſiliret. quod cum aliis rebus minime obtentum & à Plauto, & ab Afranio, & Accio, & multis fere magnis Comicis invenimus. Illud quoque inter Terentianas virtutes mirabile, quod ejus Fabulæ eo ſunt temperamento, ut neque extumeſcant ad tragicam celſitudinem, neque abjiciantur ad mimicam vilitatem. Adde quod nihil abſtruſum ab eo ponitur; aut quod ab hiſtoricis requirendum ſit: quod ſæpius Plautus facit, & eo eſt obſcurior in pluribus locis. Adde quod argumenti ac ſtyli ita attente memor eſt, ut nuſquam non caverit aut curaverit ea, quæ obeſſe potuerunt: tum quod media primis atque poſtremis ita nexuit, ut nihil additum alteri, ſed aptum ex ſe totum & uno corpore videatur eſſe compoſitum. Illud quoque mirabile in eo primo, quod non ita miſcet perſonas quatuor, ut obſcura ſit earum diſtinctio. Et item, quod nihil ad populum facit actorem, velut ex Tragœdia, loqui: quod vitium Plauti frequentiſſimum eſt. Illud etiam inter cetera ejus laude dignum videtur, quod locupletiora argumenta ex duplicibus negotiis delegerit ad ſcribendum. Nam excepta Hecyra, in qua unius Pamphili amor eſt, ceteræ quinque binos adoleſcentulos habent.

ANNOTATIONES JOH. HENR. BOECLERI IN JUDICIA VETERUM DE TERENTIO.

IN his judiciis quædam ne abſurditate quidem carent. quale *Volcatij Sedigiti* pridem doctis viſum eſt, *Elegantia ſermonis, & mores*, conſenſu tribuuntur:

etiam *ars & metri diligentia.* In *argumentis* quid valeat subinde videbimus. Diximus autem antea, aliud vulgi, aliud eruditorum de Poëtis judicium esse. Certe, si quis attendat, *Horatii* versus allati, vulgi sententiam, non ipsius, summi sane Critici, exprimunt. Quid enim ipse admiraretur in principe Comicorum, noluit cuiquam occultum esse. Ipsi eruditi tantum inter se non discrepare videbuntur, si singulos intueamur, quin unius & alterius sententia, ceterorum auctoritate obrui queat. De Horatio dictum est: quem non legit; multo minus Terentianas in eo imitationes observavit, qui ad interpretes sibi hic eundum existimat. *Servii* auctoritas tanti non est, ut loco rationis esse debeat. Nonne enim multa sunt, quæ eruditionis potius, quam judicij facultatem in eo Grammatico testantur? *Fabius Quinctilianus* pleno laudat ore Terentium; nisi quod incaute de trimetris addit: refutatus merito à *Georgio Fabricio.* Cæterum, qui paucissimos accuratæ criticæ successu omni ævo præstitisse, ignorat; illum pleraque interioris doctrinæ mysteria fugiant necesse est. Non sufficit eruditio, quæ confidentiam persæpe generat; ut plus satis prompti sint, ad pronuntiandum, qui auctoris genium nondum perdidicerunt. ne dicam de pervulgatis opinionibus, quæ haud raro eximias quoque mentes devertunt. cum præsertim, quod probe notandum, de nova comœdia judicaturis, respectus veteris subinde obstaret, animumque divorse traheret. Dicam iterum: Accedat vir ingenio & doctrina præstantissimus, ad ferendam paulo explicatius de magno aliquo & perfecto ex Veteribus Poëta sententiam: nisi iterum iterumque relegerit, nisi cogitaverit subtilissime, ac exegerit singula attentissime, facile linea excidet. Documenta nolumus jam nisi ex proximo petere. Sicut acerrimi vir ingenii *Franciscus Guietus* nuper admodum, rectissime & felicissime amplexus Afranii sententiam, *omnes omnium Comicorum in uno Terentio eminere virtutes*, judicavit: ita superiore sæculo, nollemus summo viro, & quod caput rei est, κριτικωτάτῳ, *Iulio Scaligero* ea de nostro poëta excidisse, quæ nullomodo defendi, ac ne tolerari quidem possunt.

Illud quidem libenter sumimus, quod de judicio populi fatetur. quo etiamsi superatum esse legam à Philemone Menandrum, nondum tamen ideo Menandro major est Philemon. Debet enim, ni fallor, eruditis idem licere, quod populo: ut hic quidem pro suo captu, illi pro ingenio & doctrina sententiam ferant. At enim populi judicio hic standum est: populo dabantur fabulæ; & is *non ad discendam sermonis puritatem eò confluebat, sed ad animum risu ac jocis relaxandum.* quæ *Scaligeri* verba sunt. Sed μεταρχία populi non tollit artium instituta. Quando in foro reus accusatur ac defenditur, Populus non confluit ad discendam sermonis elegantiam; neque propterea non laudabitur Orator, qui ei studet. Confluxerit populus ad oblectandum animum visu & auditu rerum ridicularum: huic desiderio explendo, nemo opinor Poëta fabulam scripserit. histrione enim quam Poëta dignior hæc opera esset. Poëtæ institutum ad philosophiam spectat: atque in Comœdia hoc ipsum agit, ut, dum putat populus ludicram rem geri, amore virtutum, odio vitiorum, quæque his affinia sunt, & ad emendandos mores pertinent, imbuatur. Rudioribus itaque temporibus, rudius hoc solebat fieri: animisque nec compositis nec excultis aliquid indulgendum erat. Accedente quodam cultu, ut in omnibus civitatibus ab inconditis moribus ad gradus quosdam disciplinæ proceditur, temperandum erat quicquid nimium videbatur; invitatis & placide traductis ad rectiora animis. ut voluptatem non jam ex solo risu, quod imperitissimorum est, sed ex consuetudine vitæ fortunæque humanæ, eleganti rerum textu ac consecutione per imitationem expressa, sibi petendam judicarent. Quam ipsam rem cum Comœdia nova sibi proposuisset, aliorum industriâ sane profecerit; certe solius Terentij ingenio ad fastigium ascendit. Si igitur Volcatius Sedigitus de Comicis judicium ferre voluit, cur tam diversa miscuit? Cur Plautum & alios ideò prætulit, quod plus de antiquæ Co-

mœdiæ

mœdiæ genio referrent; cur populo, etiam cultiori sæculo haud ægre ad solutiora respicienti, adulatus potius, quàm Poëseos instituto, & doctrinæ legibus obsecutus est? Sed mittamus Sedigitum: qui tamen errandi Scaligero auctor fuit. nam ut ejus judicium defenderet, suo non bene usus est. Quis enim porro ferat ista? *At res putentur ipsa, profecto languidiores erunt Terentiana*: quàm apud Plautum scilicet aliosque. Quis demum ille languor? si omnia excutias, hoc dicendum fuerit: quæ res in Comœdia ita exhibentur, ut minus captetur risus, neque jocis & facetiis omnia impleantur, illæ languidiores sunt. Nunquam tulisset ille princeps Criticorum æquo animo, si quisquam alius pronunciasset languidiorem esse Poësin, ubi retinetur, quod est difficillimum, sed Poëta accurato dignum, ex hilaritate modus. Quid? quod urbanitatis eruditæ ac festivitatis artificio nemini cedit Terentius. Tantum obest rationi auctoritas, cui te semel permiseris. Et excogitandum tamen aliquid fuit, ne sine ratione videretur disputari. *Quando* (inquit *Scaliger*) *res eo perducta est, ut nos in lingua patria, hoc est, Latina simus peregrini, quam ex nitidissimi cujusque authoris operibus emendicatam, ad ea, qua sentimus, applicaremus; atque in ea Terentiana munditia potiores essent salibus Plautinis: quantum propter animi voluptatem tribuerunt Plauto Prisci, tantum atas nostra ob lingua Latina cultum, Terentio. Ille igitur illorum secunda fortuna commendatus: hic nostra miseria magnus factus est. Nam equidem Plautum ut Comicum, Terentium ut loquutorem admirabor.* Si miseria junioris ævi caussam dedit ἁμαρτήματι κριτικῷ, quid ergo ante tot sæcula *Horatium* movit, ut stultitiæ postularet eos, qui sales Plautinos ad urbanitatem & leporem referrent? ut non phrasin magis Terentij, quàm sales & lepores tanto studio consectaretur? At unus & item alter ob solum linguæ Latinæ nitorem nuper tantum Terentio tribuit. Nescio, quinam illi fuerint. omnium minime decebat Scaligerum in eo numero esse. qui, si tanta intensione animi tractasset Terentium, quanta Virgilium, non minus perfectum in suo opere illum per omnia judicasset. Sunt autem, ut omnibus patet, inter eruditos non pauci, & fuerunt, qui orationem Terentij merito quidem adamarunt, longe plura autem, id est, omnia ea, quibus opera hujusmodi commendantur, in eo admirati sunt: nec ut *locutoris* (absit verborum vilitas, ubi plus quam verba spectantur) sed ut Comici, & Philosophi exacti hoc exemplar sibi proposuerunt. Enimvero, qui præter stilum nihil in Terentio amare didicit, eum à Musis & Gratiis cum maxime alienum esse, nemo abnuat. Sed hæc hactenus ad *Iul. Scalig. Poët. lib. 3. cap. 96. & lib. 6. cap. 2.*

LOCA MENANDRI, ET APOLLODORI, Quæ TERENTIUS Latine est interpretatus.

SCHREVELIUS LECTORI.

Subjecit editioni Terentianæ à se recensitæ Nobil. ac celeberrimus *Dan. Heinsius* Loca aliquot Menandri, quæ Terentius latine est imitatus, ex collectione *Andreæ Scotti*: nos iis alia ex eodem Menandro adjunximus, atque insuper ex Apollodoro, quòd illos duos proprie imitatus fuerit atque expresserit Poeta, quod ex Comœdiarum ejus ὑποθέσεις est manifestum. Ea autem nobis suppeditarunt, partim excerpta *Grotiana* ex Tragœdiis & Comœdiis Græcis, partim quædam Terentij editio à *Martino Hainneccio* procurata, partim Doctiorum in Terentium Commentaria.

ANDRIA. Actus I. Scena I.

FEci è servo ut esses libertus mihi. *Versus Menandri legitur etiam in Elenchis:*

Ἐγώ σε δοῦλον ὄντ' ἔθηκ' ἐλεύθερον.

Ego te, quum servus esses, liberum feci.

Mala mens, malus animus. *Videtur Terentius allusisse ad illud Menandri:*

Γνώμης γὰρ ἐσθλῆς, ἔργα χρηστὰ γίνεται.

Bonæ mentis, bona sunt opera.

Actus I. Scena II.

Nihil me fallis. *Menandri apud Donatum:*

Νῦν δὲ οὐδὲν λέληθάς με ἄν.

Neque tu nunc me clam es.

Actus II. Scena II.

Olera & pisciculos. *Menandri verba è Perinthia huc pertinentia, quæ ab Athenæo l. VII. Dipnosophist. referuntur:*

Τὸ παιδίον δ' εἰσῆλθεν ἰχθῦς φέρον.

Intravit puer minutos pisciculos ferens.

Actus III. Scena II.

Nunc primum fac istæc ut lavet. *Menander:*

Λούσατε αὐτὴν τάχιστα.

Lavate illam actutùm.

Actus III. Scena III.

Amantium iræ. *Expressit Terentius illud Menandri, & explicat Victorius Var. lect. IV. l. c. XIV.*

Ὀργὴ φιλοῦντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον.

Amantium iræ exiguo durant tempore.

Actus IV. Scena IV.

Mirum vero, impudenter mulier si facit meretrix. *Menander;*

Οὐδέ ποθ' ἑταίρα τῆς καλῆς προέστηκε.

Meretrix pudorem pensi nunquam habet.

Actus V. Scena IV.

Sycophantas. *Menander* Γεωργῷ:

Καὶ συκοφάντης εὐθὺς, ὁ τὸ τριβώνιον
Ἔχων καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος τύχῃ.

Cui vestis squalida, sycophanta dicitur
Statim, quamvis patiatur ipse injuriam.

Sic est hic. *Menander:*

Οὗτος αὐτός ἐστι.

EVNVCH. Prologo.

Responsum non dictum esse, quia læsit prius. *Hic versus congruit senario, ex Menandri Olynthia:*

Ὡς οὐχ ὑπάρχων, ἀλλὰ τιμωρούμενος.

Ut qui non prior incipiam, sed me vindicem.

ACTUS I. SCENA I.

Sed ipsa egreditur. *Menander in prologo fabulæ, Thaïs inscriptæ, elegantissimis verbis ejus ἦθος expressit, quos Plutarchus in commentario, De audiendis poëtis, refert hoc modo:*

Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην, θεά,
Θρασεῖαν, ὡραίαν δέ, καὶ πιθανὴν ἅμα,
Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνά,
Μηδενὸς ἐρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεί.
Nunc illam talem cane; quod te veneror, dea,
Ferocem, sed pulchellam, & illecebriloquam;
Injustificam, clusiforem, poscinummiam;
Et neminamantem, semper simulantem tamen.

ACTUS II. SCENA II.

Is quæstus. *Menander:*

Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων.
Cum adulatore agitur nunc omnium optime.

Nec sursum. *Menandro est*, στρέφεσθαι ἄνω, κάτω. *Sic enim:*

Ὤμην ἐγὼ τοὺς πλουσίους, ὦ Φανία,
Οἷς μὴ τὸ δανείζεσθαι πρόσεστιν, οὐ στένειν
Τὰς νύκτας, οὐδὲ στρεφομένους ἄνω κάτω
Οἴμοι λέγειν. ——
Putabam ego, divites, ô Phania!
Quibus nulla fœnore accipiendi necessitas incumbit, neque gemere
Noctu, neque sursum deorsum versando sese
Ejulare. ——

Versus hi ita rectè leguntur in Plutarchi libellis, non modo impressis, verum etiam MS. duobus περὶ εὐθυμίας. *Nam apud Stobæum cap. XCV. mendose est*, στρεφομένους ἂν νύκτα.

ACTUS II. SCENA III.

Liquet mihi dejerare. *Menander:*

Ὅρκον δὲ φεῦγε, κἂν δικαίως ὀμνύῃς,
Jusjurandum devitato, etiam quum juste jurare poteris.

ACTUS III. SCENA I.

Nunquam tibi dixi. *Menander:*

Ἔχω δ' ἐπίκληρον Λαμίαν· οὐκ εἴρηκά σοι;
Est mihi Lamia; quæ nullos cohæredes habet. nonne dixi tibi?

ACTUS III. SCENA II.

Tacent; satis laudant. *Menander:*

Κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ,
Διὰ τοῦ σιωπᾶν, πλεῖστα περὶ αὑτῆς λέγει.
Eo ipso dum plane nil loquitur, tacendo quamplurima de se ipsa dicit.

ACTUS IV. SCENA IV.

Hic est vietus, vetus, veternosus senex, colore mustellino. *Voluit exprimere locum Menandri:*

Οὗτός ἐστι γαλεώτης γέρων.
Hic eſt muſtella ſenex.

ACTUS V. SCENA VI.

Sed tu quod cavere poſſis. *Tranſlata à Menandro ſententia, cujus hi citantur à Stobæo ſenarii:*

Εὐήθειά μοι φαίνεται δηλουμένη,
Τὸ νοεῖν μὲν ὅσα δεῖ, μὴ φυλάττεσθαι δ' ἃ δεῖ.
Manifeſta mihi videtur hæc eſſe fatuitas,
Aſſequi, quid fieri oporteat, neque facere tamen.

ACTUS V. SCENA IX.

Quod vis donum præmium. *Menander,*

Εὖξαι τί βούλει, πάντα σοι γενήσεται.
Elige quod optes, optata feres omnia.

HEAVTONTIMOR. ACTUS I. SCENA II.

Illum inſimulat durum. *Menander.*

Σκληρὸν περὶ υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν.
Quod in increpando erga filium ſit ſævus.

Periculum ex aliis. *Huc pertinet illud Menandri.*

Βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά.
Mala intuens aliorum, doctus ego fui.

ACTUS II. SCENA II.

Occaſio, locus, &c. *Merander:*

Μικρὰ πρόφασίς ἐστι τοῦ πρᾶξαι κακῶς.
Ad prave agendum, parva ſatis occaſio eſt.

ACTUS II. SCENA III.

Texentem telam ſtudioſe, &c. *Menander apud P. Victor. lib. IX. cap. XV. Var. Lect.*

Ἐξ ἱστορίου γὰρ ἐκρέματο φιλοπόνως πάνυ.
Animum à tela ſuſpenſum omnino ſtudioſe occupabat.

Vna ancillula erat, &c. *Menander apud Politianum:*

Καὶ θεραπαινὶς ἦν μία, αὐτὴ
Συνύφαινε ῥυπαρῶς διακειμένη.
Et una ancillulla erat;
Hæc ſordidi animi plena, texturam una faciebat.

Facinus magnum & memorabile. *Menander:*

Μέγα καὶ περιβόητον ἔργον.

In aurem utramvis ut dormias. *Menand. Plautio.*

Ἐπ' ἀμφοτέραν, ἵν' ἐπίκληρος ᾖ, μέλλει καθευδήσειν.
In aurem utramque, quandoquidem dotata eſt, cubet.

In eum jam res rediit locum, ut ſit neceſſe. *Menander:*

Τρία γάρ ἐστι, Δημέα, δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται.
Ἢ κατὰ νόμους, ἢ τῆς ἀνάγκης, ἢ γε τρίτον, ἔθει τινί.
Ad res gerendas his tribus compellimur,
Neceſſitate, lege, conſuetudine.

Actus II. Scena IV.

Formæ mores consimiles sient. *Menander apud Stobæum:*

Οταν φύσει τὸ κάλλος ἐπικοσμεῖ τρόπος
Χρηστὸς, διπλασίως προσιὼν ἁλίσκεται.

Quando mores faciles naturali formæ ornatum adferunt, ventitans dupliciter capitur.

Nos quoque senes est æquum senibus obsequi. *Menander:*

Γέρων γέροντι γλῶσσαν ἡδίστην ἔχει.
Παῖς παιδὶ, καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή.
Νοσῶν τ' ἀνὴρ νοσοῦντι, καὶ δυσπραξίᾳ
Ληφθεὶς ἐπῳδός ἐστι τῷ πειρωμένῳ.

Seni senilis lingua jucundissima:
Puerque puero, & apta mulieri mulier:
Et æger ægro: pressus infortunio,
Lenimen est homini malis exercito.

Aliena melius ut videant. *In hanc sententiam Menander.*

Οὐδεὶς ἐπ' αὑτοῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε,
Σαφῶς, ἑτέρου δ' ἀσχημονοῦντος ὄψεται.

Aperte sua mala nemo videt, ô Pamphile,
Sed alterius peccatum conspicabitur.

Actus IV. Scena II.

Nihil tam difficile quin quærendo. *Menander apud Stobæum λόγῳ ε.*

Ἁλωτὰ γίνεται ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα.

Omnia queunt laboribus & industria comprehendi.

Actus IV. Scena V.

Jus summum, summa injuria. *Menander apud Stobæum sermone μ.ϛ.*

——— ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους
Λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται.

——— qui leges intuetur optimas
Nimis accuratè, ille sycophanta prorsus est.

Actus V. Scena I.

Argentum ut dares. *Expressit hunc Menandri versiculum:*

Λουτρὸν, θεραπαίνας, καὶ ἀργυρώματα.

Balneas, ancillas, & pecunias.

Actus V. Scena II.

Modo liceat vivere, est spes. *Apollodorus:*

Οὐδὲ ποτ' ἀθυμεῖν, τὸν κακῶς πράττοντα,
Ἄνδρα, τὰ βελτίω δὲ προσδοκᾶν ἀεί.

In miseriis nullis labescere convenit,
Meliora sed sperare semper adfore.

Actus V. Scena V.

Quid istuc? video non licere, ut cœperam, hoc pertendere. *Menander:*

Ο σκληρότατος πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν,
Τοῖς μὲν λόγοις πικρός ἐστι, τοῖς δ' ἔργοις πατήρ.

Valde in monendo si quis asper filio,
Verbis acerbus est quidem: sed re, pater.

Sic idem *Menander*:

Πρὸς υἱὸν ὀργὴν οὐκ ἔχει χρηστὸς πατήρ.
Boni parentis ira nulla in filium.

Rufamne illam virginem, cæsiam, sparso ore, adunco naso? non possum, Pater. *Menander*:

Δύ᾽ ἐστὶν ἃ κεῖναι τὸν γαμεῖν μέλλοντα δεῖ,
Ἤτοι προσώπου ὄψιν, ἢ χρηστὸν τρόπον.
Τὴν ὁμόνοιαν γὰρ τὴν πρὸς ἀλλήλους ποιεῖ.
In nuptiis spectare res decet duas,
Amabilem aut speciem oris, aut mores probos,
Concordiam nam continent hæc mutuam.

Formam cum probis moribus conjungit hoc versiculo, idem *Menand.*

Ὡς ἡδὺ τὸ κάλλος ὅταν ἔχῃ νοῦν σώφρονα!
Quam grata forma est cui comes modesta mens!

ADELPHIS. Act. I. Scena I.

Et, quod fortunatum isti putant, Uxorem nunquam habui. *Menand.*

Ὦ μακάριόν με! γυναῖκα οὐ λαμβάνω.
O me beatum, qui uxorem habere nolo!

Actus I. Scena II.

Quem neque pudet quidquam, nec metuit quemquam. *Menander apud Priscian. lib.* VIII.

Ὃς δ᾽ οὔτ᾽ ἐρυθριᾶν οἶδεν, οὐδὲ δεδιέναι,
Τὰ πρῶτα πάσης τῆς ἀναιδείας ἔχει.
Ille vero, qui nec erubescere novit, neque metuere,
Universæ impudentiæ primas tenet.

Homine imperito nunquam quicquam injustius. *Menander*:

Οὐκ ἔστ᾽ ἀνοίας οὐδὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ
Τολμηρότερον.
Nihil imperito videtur esse audacius.

Actus II. Scena I.

Minime miror, qui insanire occipiunt ex injuria. *Menander*:

Οἴμοι! τὸ γὰρ ἄφνω δυστυχεῖν μανίαν ποιεῖ.
Hei mihi, ut repentinum infortunium insaniam parit!

Actus II. Scena III.

Fratrem homini nemini esse. *Menander*:

Ὡς ἡδὺ γ᾽ ἐν ἀδελφοῖς ἐστιν ὁμονοίας ἔρως.
Quam jucundus est inter fratres concordiæ amor.

Actus III. Scena II.

Quid credas jam? aut cui credas? *Menand.*

Μὴ πάντα πίστευ᾽ πᾶσι πιστεύειν ἀεί.
Credenda cunctis esse cuncta ne puta.

Actus III. Scena IV.

Quod vos vis cogit, &c. *Vide locum Menandri, quem hic & supra expressit ad Heautontim. Act. 2. Sc. 3.*

Actus IV. Scena V.

Tacet. *Menander:*

Πολλοῖς ἀπόκρισις ἡ σιωπὴ τυγχάνει.

Apud multos silentium loco responsionis est.

Erubuit, salva res est. *Menander,*

Ἐρυθριῶν πᾶς χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖ.

Qui erubuit, esse mihi videtur vir bonus.

An sedere oportuit domi virginem tam grandem? *Menander:*

Θυγάτηρ ἐπίγαμος, κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ,
Διὰ τῦ σιωπᾶν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει.
Filia nubilis, etsi plane nihil loquatur,
Ipso tamen silentio plurimum de se prædicat.

Menses abierunt decem. *Menander Plotio:*

Γυνὴ κυεῖ δεκάμηνος.

Mulier, postquam concepit, mensem agit decimum.

Dormienti confecturos Deos. *Menander:*

Αὐτόματα γὰρ τὰ πράγματ' ἐπὶ τὸ συμφέρον
Ῥεῖ κἂν καθευδήσῃ, πάλιν τἀναντία.

Sponte sua nam res ad usum manant; sed &, dum quis dormit, rursum contrariæ.

Actus V. Scena III.

Communia esse amicorum inter se omnia. *Menander in Adelphis, Erasmo citante:*

Τὰ τῶν φίλων κοιν', οὐ μόνον τὰ χρήματα,
Καὶ νοῦ δὲ καὶ φρονήσεως κοινωνία.
Communia amicos inter, non pecuniæ
Tantum, sed & mens pariter & prudentia.

Actus V. Scena IV.

Duxi uxorem. *Huc spectat illud Menandri apud Stobæum:*

Τὸ γυναῖκ' ἔχειν, εἶναί τε παίδων, Παρμένων,
Πατέρα, μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει.
Uxorem habere, liberorum, Parmeno,
Patrem esse, curas multas in vitam invehit.

Et:

Τὸ φῦναι πατέρα παίδων, ἦν λύπη, φόβος, φροντίς.

Liberorum patrem esse factum: mœror fuit, formido, & anxietas.

HECYRA. Act. II. Scena I.

Neque declinatam quicquam ab aliarum ingenio ullam reperias. *Menander:*

Γυνὴ γυναικὸς πάντῃ οὐδὲν διαφέρει.

A fœmina nil fœmina unquam discrepat.

Poſtmodum reſciſces. *Menander*:

Ταῦθ' ὕστερον λάβοις ἂν ἡμαρτημένα.

Quænam ſint commiſſa, hæc tu poſtmodum reſciſces.

ACTUS III. SCENA III.

Omnibus nobis ut res dant ſe ſe, ita magni atque humiles ſumus. *Apollodorus*:

Οὕτως ἕκαστος διὰ τὰ πράγματα σμικρὸς ἦν καὶ ταπεινός.

Ita quiſque, ut res dant ſe ſe, & gravis, & humilis eſſe ſolet.

ACTUS III. SCENA V.

Salvum atque validum. *Menander*:

Εὐτυχοῦντα καὶ σεσωσμένον.

Fortunatum, ſalvumque.

ACTUS IV. SCENA II.

Ut ne cui meæ longuinquitas ætatis obſtet, mortemve expectet meam. *Menander*:

Πικρὸν ἐστι θρέμμα γέρων ἐν οἰκίᾳ μένων.

Amarulentus eſt alumnus ſenex domi manens.

ACTUS IV. SCENA IV.

Amaræ mulieres ſunt. *Menander apud Stobæum.*

Φύσει γυνὴ δυσάλωτόν ἐστι καὶ πικρόν.

Natura mala mulier atque effrænis eſt.

ACTUS V. SCENA III.

Abhinc menſes decem fere. *Vide dictum Menandri. Adelph. act.* 4. *ſc.* 5.

PHORMIONE. ACT. I. SCENA II.

Quod fors fert, feremus æquo animo. *Menander.*

Ἔνεγκ' ἀτυχίαν καὶ βλάβην εὐσχημόνως.

Fortunam adverſam, diſpendiumque, decenter ferto.

Iſtuc viri eſt officium. *Menander*:

Τοῦτ' ἐστὶν ἀνδρός.

Hoc viri eſt.

ACTUS I. SCENA IV.

Fortes fortuna adjuvat. *Menander apud Stobæum*:

Τόλμῃ δικαίᾳ καὶ θεὸς συλλαμβάνει.

Audaciam juſtam vel adjuvat Deus.

ACTUS II. SCENA II.

Injuriam audiſti. *Menander Myſogyno.*

——— ὄμνυμί σοι τὸν ἥλιον
Ἦ μὴν ποιήσειν σοι γραφὴν κακώσεως.

——— juro Solem tibi,
Injuriarum me tibi ſcripturum dicam.

Cum Ratione.] Rationem, *quod eſt in Palatino codice, magis placet. Nam ita quoque citat Victor. l.* v. *c.* xx. *ubi inter alios verſus Menandri hunc adducit*:

Τὸ

Τὸ γὰρ τρέφον με, τοῦτ' ἐγὼ κρίνω θεόν.
Nam quod me alit, id ego plane judico Deum.

ACTUS III. SCENA III.

Solus amico amicus. *Apollodorus*:
Μόνος γ' ἐπίσταται φιλεῖν τοὺς φίλους.
Ut qui ſolus amicos amare didicit.

ACTUS IV. SCENA I.

Senectus ipſa morbus. *Apollodorus*:
Τὸ γῆρας ἐστὶν αὐτὸ νόσημα.
Ego meorum ſolus ſum meus. *Apollodorus*:
Ἐγὼ γὰρ εἶμι μόνος τῶν ἐμῶν ἐμός.

ACTUS IV. SCENA. IV.

Dicis quod mali eſt, &c. *Menander*:
——— Λέγεις ἀεὶ τὸ λυποῦν,
Μηδὲν ἀντιπαρατιθεὶς τῶν προσλεγομένων.
Semper, quod mœrorem affert, narras; nihil eorum addens, quod ex adverſum alloquiis ſit idoneum.

EVANTHIUS
DE TRAGOEDIA ET COMOEDIA.

Quæ hic de Tragœdia & Comœdia referuntur, ea non, ut alij, ex Cornuto, *vel* Aſpro *deſumpta, ſed ex* Evanthij *commentario in* Terentium *ſelecta eſſe arbitror. Ejuſceque rei evidentiſſimum argumentum eſt, quod ſub hujus eruditiſſimi Grammatici nomine (quem iiſdem cum* Donato *temporibus, hoc eſt, Olymp.* 285. *regnante* Conſtantio *fil.* Conſtantini, *C P. floruiſſe notat* Hieronym.) *hæc verba adferat* Rufinus *Antiochenſis Grammat. lib. de metris Terentianis:* Concinna argumento, conſuetudine congrua, utilis ſententiis, grata ſalibus, apta metro. *Et poſtea ſic:* Veteres etſi uſi ipſi quoque metris, *&c. Quæ ipſiſſima in hiſce prolegomenis nunc leguntur.* Lindenbrogius.

INitium Tragœdiæ & Comœdiæ à rebus divinis eſt inchoatum: quibus pro fructibus vota ſolventes operabantur antiqui. Nam incenſis jam altaribus, & admoto hirco, id genus carminis, quod ſacer chorus reddebat Libero patri, Tragœdia dicebatur, ἀπὸ τοῦ τράγου καὶ τῆς ᾠδῆς, hoc eſt, ab hirco, hoſte vinearum, & à cantilena. Ejus ipſius rei apud *Virgilium* plena fit mentio; vel quod hirco donabatur ejus carminis Poëta; vel quod uter ejus muſti plenus ſolemne præmium cantoribus fuerat; vel quod ora ſua fæcibus perlinebant ſcenici, ante uſum perſonarum ab *Æſchylo* repertum. Fæces enim dicuntur Græce τρύγες. Et his quidem cauſis Tragœdiæ nomen eſt inventum. At vero nondum coactis in urbem Athenienſibus, cum Apollini Nomio, vel ΑΓΥΑΘῷ id eſt, paſtorum vicinorumque præſidi Deo, conſtructis aris in honorem divinæ rei circum Atticæ vicos, villas, pagos, & compita, fe-

ſtum carmen ſolenniter cantarent ; orta eſt Comœdia ἀπὸ τῆς κώμης καὶ τῆς ᾠδῆς composito nomine , vel ἀπὸ τοῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν, quod eſt commeſſatum ire cantantes : quod à Poëtis ſolenni die, vel amatorie laſcivientibus choris comicis , non abſurdum eſt. Itaque ut rerum , ita etiam temporum ipſo cœpto ordine , Tragœdia primo prolata eſſe cognoſcitur. Nam ut ab incultis & feris moribus paulatim perventum eſt ad manſuetudinem , urbeſque ſunt conditæ , & vita mitior atque otioſior proceſſit : ita res Tragicæ longe ante Comicas inventæ. Quamvis autem retro priſca volventibus reperiatur *Theſpis* Tragœdiæ primus inventor : & Comœdiæ veteris pater *Eupolis* cum *Cratino* , *Ariſtophaneque* eſſe dicatur : *Homerus* tamen , qui fere omnis Poëticæ largiſſimus fons eſt , etiam his carminibus exempla præbuit , & velut quadam ſuorum operum lege præſcripſit : qui Iliadem inſtar Tragœdiæ, Odyſſeam ad imaginem Comœdiæ feciſſe monſtratur. Nam poſt illius tale tantumque documentum , ab ingenioſiſſimis imitatoribus & digeſta ſunt in ordinem , & diviſa ea , quæ etiam tum temere ſcribebantur adhuc impolita , atque in ipſis rudimentis haudquaquam , ut poſtea facta ſunt , decora atque lævia. At nos ea , quæ proprie de Tragœdia dicenda ſunt , titulo propoſiti operis inſtantes , in alia tempora differamus : & de his fabulis jam loquamur , quas *Terentius* imitatus eſt. Poſtquam demonſtrandæ originis cauſa de utriuſque generis initio diximus: quod neceſſe eſt, jam dicemus.

COMOEDIA fere vetus, ut ipſa quoque olim TRAGOEDIA, ſimplex carmen (quemadmodum jam diximus) fuit: quod chorus circa aras fumantes nunc ſpatiatus , nunc conſiſtens , nunc revolvens gyros , cum tibicine concinebat. Sed primo una perſona ſubſtituta eſt cantoribus , quæ reſpondens alternis choro , locupletavit variavitque rem muſicam ; tum altera ; tum tertia ; & ad poſtremum , creſcente numero , per authores diverſos , perſonæ , pallæ , cothurni , ſocci, & cæteri ornatus atque inſignia ſcenicorum reperta : & ad hoc unicuique ſuus habitus : & ad ultimum , qui primarum partium , qui ſecundarum, & tertiarum , qui quartarum , atque quintarum actores eſſent , diſtributa & diviſa quinquepartito tota eſt fabula : quæ tamen in ipſis ortus ſui velut quibuſdam incunabulis , & vix dum incipiens , κωμῳδία ἐπιδώνιος καὶ ἀρχαία dicta eſt : ἀρχαία idcirco , quia eſt de nobis parum cognitis vitiis : ἐπιδώνιος autem , quia ineſt in ea velut hiſtorica fides veræ narrationis , & denominatio omnium , de quibus libere deſcribebatur. Etenim per priſcos Poëtas , non ut nunc , penitus ficta argumenta , ſed res geſtæ à civibus palam cum eorum ſæpe , qui geſſerant , nomine decantabantur. Ideo ipſa ſuo tempore moribus multum profuit civitatis : cum unuſquiſque caveret , culpa ne ſpectaculo cæteris eſſet , & domeſtico probro. Sed cum Poëtæ abuti licentius ſtylo , & paſſim lædere ex libidine cœpiſſent plures bonos , ne quiſquam in alterum carmen infame proponeret lege lata ſiluêre. Et hinc deinde aliud genus fabulæ ,

id est, SATYRA, sumpsit exordium: quæ à satyris, quos illotos semper ac petulantes Deos scimus esse, vocitata est. etsi aliunde nomen traxisse prave putant alii. Hæc, quæ satyra dicitur, ejusmodi fuit, ut in ea; quamvis duro & veluti agresti joco, de vitiis civium tamen sine ullo proprij nominis titulo carmen esset. Quod item genus Comœdiæ multis obfuit Poëtis, cum in suspicionem potentibus civibus venissent, illorum facta descripsisse in pejus, ac deformasse genus stylo carminis. quod primo *Lucilius* novo conscripsit modo, ut Poësin inde faceret, id est, unius carminis plures libros. Hoc igitur, quo supra diximus modo, coacti omittere satyram, aliud genus carminis, *τὴν νέαν κωμῳδίαν*, hoc est, novam comœdiam reperêre Poëtæ, quæ argumento communi magis, & generaliter ad omnes homines, qui mediocribus fortunis agunt, pertineret, & minus amaritudinis spectatoribus, & eadem opera multum delectationis afferret: concinna argumento, consuetudine congrua, utilis sententiis, grata salibus, apta metro. Ut igitur superiores illæ suis quæque celebrantur authoribus: ita hæc *νέα κωμῳδία* cum multorum antea, tum præcipue *Menandri, Terentiique* est. de qua cum multa dicenda sint, sat erit tamen velut admonendi lectoris causa, quod de arte comica veterum chartis continetur, exponere. *Comœdia vetus*, ut ab initio chorus fuit, paulatimque personarum numero in quinque actus processit: ita paulatim velut attrito atque extenuato choro ad *novam Comœdiam* sic pervenit, ut in ea non modo non inducatur chorus, sed ne locus quidem ullus jam relinquatur choro. Nam postquam otioso tempore, fastidiosior spectator effectus, tunc cum ad cantores ab actoribus fabula transibat, consurgere & abire cœpisset: admonuit Poëtas, primo quidem choros prætermittere, locum eis relinquentes, ut *Menander* fecit hac de causa, non, ut alii existimant, alia. Postremo ne locum quidem reliquerunt: quod Latini fecerunt Comici: unde apud illos dirimere actus quinquepartitos difficile est. Tum etiam Græci prologos non habent more nostrorum, quos Latini habent. Deinde *θεοὺς ἀπὸ μηχανῆς*, id est, Deos argumentis narrandis machinatos, cæteri Latini instar Græcorum habent; *Terentius* non habet. Ad hoc *προτατικὰ πρόσωπα*, id est, personas extra argumentum accersitas, non facile cæteri habent: quibus *Terentius* sæpe utitur, ut per harum inductiones facile pateat argumentum. Veteres, etsi ipsi quoque metris negligentius egerunt jambici versus duntaxat in secundo & quarto loco, tamen à *Terentio* vincuntur resolutione hujus metri, quantum potest, comminuti ad imaginem prosæ orationis. Tum personarum leges circa habitum, ætatem, officium, partes agendi, nemo diligentius *Terentio* custodit. Quinetiam solus ausus est, cum in fictis argumentis fidem veritatis assequeretur, etiam contra præscripta comica, meretrices interdum non malas introducere: quibus tamen, cur bonæ sint, & voluntas per ipsum & causa non desit. Hæc cum artificiose *Terentius* fecerit, tum illud est admirandum, quod & morem re-

tinuit, ut Comœdiam ſcriberet, & temperavit affectum, ne in Tragœdiam tranſiliret. quod cum aliis rebus minime obtentum & à *Plauto*, & ab *Afranio*, & *Accio*, & multis fere magnis Comicis invenimus. Illud quoque inter Terentianas virtutes mirabile, quod ejus fabulæ eo ſunt temperamento, ut neque extumeſcant ad tragicam celſitudinem, neque abjiciantur ad mimicam vilitatem. Adde quod nihil abſtruſum ab eo ponitur, aut quod ab hiſtoricis requirendum ſit; quod ſæpius *Plautus* facit, & eo eſt obſcurior in pluribus locis. Adde quod argumenti ac ſtyli ita attente memor eſt, ut nuſquam non caverit, aut curaverit ea, quæ obeſſe potuerunt: tum quod media primis atque poſtremis ita nexuit, ut nihil additum alteri, ſed aptum ex ſe totum, & uno corpore videatur eſſe compoſitum. Illud quoque mirabile in eo primo, quod non ita miſcet perſonas quatuor, ut obſcura ſit earum diſtinctio. Et item quod nihil ad populum facit actorem velut ex Tragœdia loqui: quod vitium *Plauti* frequentiſſimum eſt. Illud etiam inter cætera ejus laude dignum videtur, quod locupletiora argumenta ex duplicibus negotiis delegerit ad ſcribendum. Nam excepta Hecyra, in qua unius Pamphili amor eſt, cæteræ quinque binos adoleſcentulos habent. Illud vero tenendum eſt, poſt νέαν κωμῳδίαν Latinos multa fabularum genera protuliſſe: ut Togatas, à ſcenicis atque argumentis Latinis: Prætextatas, ab dignitate perſonarum, & Latina hiſtoria: Attellanas, à civitate Campaniæ, ubi actitatæ ſunt plurimæ: Rhyntonicas, ab actoris nomine: Tabernarias, ab humilitate argumenti & ſtyli: Mimos, ab diuturna imitatione vilium rerum & levium perſonarum. Inter Tragœdiam autem & Comœdiam cum multa, tum in primis hoc diſtat: quod in Comœdia mediocres fortunæ hominum, parvi impetus periculaque, lætique ſunt exitus actionum: at in Tragœdia, omnia contraria, ingentes perſonæ, magni timores, exitus funeſti habentur. Et illic turbulenta prima, tranquilla ultima. In Tragœdia contrario ordine res aguntur. Tum quod in Tragœdia, fugienda vita; in Comœdia, capeſſenda exprimitur. Poſtremo, quod omnis Comœdia de fictis eſt argumentis: Tragœdia ſæpe ab hiſtorica fide petitur. Latinæ fabulæ primo à *Livio Andronico* ſcriptæ ſunt, cum etiamtum ad cuncta recentibus, idem & Poëta & actor fabularum ſuarum fuiſſet. Comœdiæ autem motoriæ ſunt, aut ſtatariæ, aut miſtæ. Motoriæ, turbulentæ: ſtatariæ, quietiores: miſtæ, ex utroque actu conſiſtentes. Comœdia per quatuor partes dividitur, Prologum, Protaſin, Epitaſin, Cataſtrophen. Prologus eſt velut præfatio quædam fabulæ, in quo ſolo licet, præter argumentum, aliquid ad populum, vel ex Poëtæ, vel ex ipſius fabulæ, vel ex actoris commodo loqui. Protaſis primus eſt actus, initiumque dramatis. Epitaſis incrementum proceſſuſque turbarum: ac totius, ut ita dixerim, motus erroris. Cataſtrophe, converſio rerum eſt ad jucundos exitus, patefacta cunctis cognitione geſtorum.

DONATI FRAGMENTUM DE COMOEDIA ET TRAGOEDIA.

COMOEDIA, eſt fabula, diverſa inſtituta continens, affectuumque civilium ac privatorum, quibus diſcitur, quid ſit in vita utile, quid contra, evitandum. Hanc Græci ſic definière, *κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή.* Comœdiam eſſe *Cicero* ait, *imitationem vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imaginem veritatis.* Comœdiæ autem à more antiquo dictæ: quia in vicis hujuſmodi carmina initio agebantur, apud Græcos: ut in Italia Compitalitiis ludicris, admiſto pronunciationis modulo, quo, dum actus commutantur, populus detinebatur. Aut ἀπὸ τῶν κωμῶν, hoc eſt, ab actu vitæ hominum, qui in vicis habitabant, ob mediocritatem fortunatorum: non in aulis regiis, ut ſunt perſonæ Tragicæ. Comœdia vero, quia Poëma ſub imitatione vitæ atque morum ſimilitudine compoſitum eſt, in geſtu, & in pronuntiatione conſiſtit. Comœdiam apud Græcos dubium eſt quis invenerit primus, apud Latinos certum eſt. Comœdiam & Tragœdiam Togatam primo *Livius Andronicus* reperit: aitque, *Comœdiam eſſe quotidianæ vitæ ſpeculum*: nec injuria; nam ut intenti ſpeculo veritatis lineamenta facile per imagines colligimus: ita lectione Comœdiæ imitationem vitæ conſuetudiniſque non ægerrime animadvertimus. Hujus autem originis ratio ab exteris civitatibus, moribuſque provenit. Athenienſes namque Atticam cuſtodientes elegantiam, cum vellent male viventes notare, in vicos & compita ex omnibus locis læti alacreſque veniebant, ibique cum nominibus, ſingulorum vitam publicabant: unde nomen compoſitum, ut Comœdia vocaretur. Hæc autem carmina in pratis primum mollibus agebantur. Nec deerant præmia, quibus ad ſcribendum doctorum provocarentur ingenia: ſed & actoribus munera offerebantur, quo libentius jucundo vocis flexu ad dulcedinem commendationis uterentur. Caper namque pro donis his dabatur, quia vitibus noxium animal habebatur: à quo etiam Tragœdiæ nomen exortum eſt. Nonnulli autem ex amurca olei fæce, quæ eſt humor aquatilis, Tragœdiam dici vocarique maluerunt. Qui ludi cum per artifices in honorem Liberi patris agerentur, etiam ipſi Comœdiarum Tragœdiarumque ſcriptores, hujus Dei velut Patris numen colere venerarique cœperunt. Cujus rei probabilis ratio exſtitit: ita enim carmina inchoata proferebantur, ut per ea laudes ejus & facta glorioſa celebrari proferrique conſtaret: tum paulatim fama hujus artis increbuit. *Theſpis* autem primus hæc ſcripta in omnium notitiam protulit. Poſtea *Æſchilus*, ſecutus exemplum, publicavit. De quibus ita *Horatius* in Arte Poëtica loquitur:

Ignotum tragicæ genus inveniſſe Camœnæ

Dicitur, & plaustris vexisse Poëmata Thespis,
Quæ canerent, agerentque peruncti fæcibus ora.
Post hunc personæ, pallæque repertor honestæ
Æschylus, & modicis instravit pulpita tignis:
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.
Successit vetus his Comœdia, non sine multa
Laude: sed in vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi: lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit, sublato jure nocendi.
Nil intentatum nostri liquêre Poëtæ:
Nec minimum meruëre decus, vestigia Græca
Ausi deserere, & celebrare domestica facta,
Vel qui Prætextas, vel qui docuêre Togatas.

FABULA generale nomen est, ejus duæ primæ partes sunt, Tragœdia & Comœdia. Si Latina argumentatio sit, Prætextata dicitur. Comœdia autem multas species habet: aut enim Palliata est, aut Togata, aut Tabernaria, aut Attellana, aut Mimus, aut Rhintonica, aut Planipedia. Planipedia autem dicta, ob humilitatem argumenti ejus, ac vilitatem actorum, qui non cothurno aut socco utuntur in scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo quod non ea negotia continet, quæ personarum in turribus aut in cœnaculis habitantium sunt, sed in plano & humili loco. Personati primi egisse dicuntur Comœdiam Cincius & Faliscus: Tragœdiam Minutius & Prothonius. Omnium autem Comœdiarum scripta ex quatuor rebus omnino sumuntur, nomine, loco, facto, eventu. Nomine, ut Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, ut Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, ut Eunuchus, Asinaria, Captivi. Eventu, Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Comœdiarum formæ sunt tres: Palliatæ, Græcum habitum ferentes: quas nonnulli Tabernarias vocant. Togatæ juxta formam personarum, habitum togarum desiderantes. Attellanæ, salibus & jocis compositæ, quæ in se non habent nisi vetustam elegantiam. Comœdia autem dividitur in quatuor partes, Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophen. Prologus est prima dictio, à Græcis dicta πρόλογος, id est, antecedens veram fabulæ compositionem elocutio. Ejus species quatuor sunt: Συστατικὸς, commendatitius: quo fabula vel Poëta commendatur. Ἀναφορικὸς, relativus: quod aut adversario maledicta, aut gratiæ populo referuntur. Ὑποθετικὸς, argumentativus: fabulæ argumentum exponens. Μικτὸς, mistus: omnia hæc in se continens. Inter Prologum & Prologium quidam hoc interesse voluerunt. quia prologus est velut præfatio quædam fabulæ, in quo solo scilicet, præter argumentum, aliquid ad populum vel ex Poëta, vel ex ipsius fabulæ, vel actoris commodo loquitur. Prologium autem est, cum tantum de argumento dicitur. Protasis est primus actus initiumque dramatis, quo pars argumenti explicatur, pars reticetur ad populi expectationem retinendam. Epitasis

est incrementum processusque turbarum, ac totius, ut ita dixerim, nodus erroris. Catastrophe est conversio rerum ad jocundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum. In plerisque fabulis ipsarum nomina priora ponebantur, quam Poëtarum: in nonnullis Poëtarum, quam fabularum. Cujus moris diversitatem antiquitas probat. Nam cum primi aliqui fabulas ederent, ipsarum nomina pronuntiabantur ante, quam Poëtæ pronuntiarentur, ne aliqua invidia à scribendo deterreri possent. Cum autem per editionem multarum, Poëtæ jam esset authoritas acquisita, rursus priora Poëtarum nomina proferebantur: ut per ipsorum vocabula fabulis attentio acquireretur.

ACTAS diversis ludis manifestum est inscribi. Nam ludorum quatuor sunt species, quos Curules Ædiles munere publico curant. Megalenses, magnis Diis consecrati, quos Græci μεγαλησίους appellant. Funebres, ad retinendum populum instituti, dum pompa funeri decreta in nomina patricii viri plene instruitur. Plebeii, qui pro salute plebis eduntur. Apollinares, Apollini consecrati. In scena duæ aræ poni solebant, dextra Liberi, sinistra ejus Dei cui ludi fiebant: unde *Terentius* in Andria ait, *Ex ara hac sume verbenas.*

Hinc Ulyssem palliatum semper inducunt: sive quod aliquando insaniam simulavit: quo tempore tectum se esse voluit, ne agnitus cogeretur in bella prodire; seu ob singularem sapientiam, qua tectus munitusque plurimum sociis profuit. Hujus enim virtutis erat, animi semper decipientis ingenium. Nonnulli Ithacæ incolas, sicut Locros, palliatos fuisse commemorant. Achillis & Neoptolemi personæ, diademata habent; quamvis regalia sceptra nunquam tenuerint: cujus argumenti probatio talis inducitur, quod nunquam cum reliqua Græciæ juventute ad gerenda cum Trojanis bella, sacramenta conjurationis inierunt, nec unquam sub Agamemnonis imperio fuerunt.

COMICIS senibus candidus vestitus inducitur, quod is antiquissimus fuisse memoratur. Adolescentibus discolor attribuitur. Servi comici amictu exiguo conteguntur, paupertatis antiquæ gratia, vel quo expeditiores agant. Parasiti cum intortis palliis veniunt. Læto vestitu candidus: ærumnoso obsoletus: purpureus diviti, pauperi phœniceus datur: militi chlamys purpurea: puellæ habitus peregrinus inducitur: leno pallio varij coloris utitur: meretrici ob avaritiam luteum datur. Syrmata dicta sunt ab eo, quod trahuntur: quæ res ab scenica luxuria instituta est. Eadem in luctuosis personis incuriam sui per negligentiam significat. Aulæa quoque in scena intexta sternuntur, quod pictus ornatus erat, ex Attalica regia Romam usque perlatus: pro quibus siparia ætas posterior accepit. Est autem mimicum velum, quod populo obsistit, dum fabularum actus commutantur. Diverbia histriones pronuntiabant. Cantica vero temperabantur modis, non à Poëta, sed à perito artis musicæ factis. Neque enim omnia iisdem modis in uno cantico agebantur, sed sæpe mutatis, ut significant qui

tres numeros in Comœdiis ponunt, qui tres continent mutatos modos cantici illius. Qui hujuscemodi modos faciebant: nomen in principio fabulæ & scriptoris & actoris superponebant. Hujusmodi adeo carmina ad tibias fiebant; ut his auditis, multi ex populo ante discerent, quam fabulam acturi scenici essent, quam omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronuntiaretur. Agebantur autem tibiis paribus aut imparibus, & dextris aut sinistris. Dextræ autem & Lydiæ sua gravitate seriam Comœdiæ dictionem pronuntiabant. Sinistræ & Sorranæ acuminis levitate jocum in Comœdia ostendebant. Ubi autem dextra & sinistra acta fabula inscribebatur, mistim joci & gravitates denuntiabantur.

DESID. ERASMUS ROTERODAMUS DE METRIS TERENTIANIS.

COMICI Latini multam libertatem sibi usurparunt in versibus, sed nemo largius Terentio. adeò ut apud priscos quoque fuerint qui judicarent, in hujus fabulis nullam esse carminum legem. Sed hos falli manifestum est. Rursus fuerunt qui non negarunt, ab hoc servari metrorum leges, sed ob immodicam libertatem non esse operæpretium torqueri doctos carminum dimensione, quòd & res sit immensi laboris, nec ita multum adferat frugis. At ego ab utroque genere dissentio. nam ut manifestius est, quàm ut egeat probatione, Terentii comœdias versibus constare, ita qui negligendam putarunt metrorum rationem, frequenter poëtæ sermonem corruperunt, dum aliam vocem pro alia subjiciunt, quod nimium sæpe usuvenit scribis in auctoribus solutæ dictionis, dum addunt atque adimunt, dum verborum invertunt ordinem. Nonnihil etiam hîc peccarunt eruditi, qui dum carminum genera distingunt ac dimetiuntur, parum attenti, interjecerunt verba quædam, ut explerent versus hiatum, aut resecuerunt quod videbatur superesse. Videtur autem studio factum à Terentio, ut dissimulato carmine quamproximè accederet ad orationem solutam: quod idem affectasse videtur Horatius in Sermonibus & Epistolis. Hinc tanta in dimetiendo difficultas, ut existimem ipsum Donatum, aut Cornutum, aut Asperum, si viverent, in locis aliquot vel hæsuros, vel inter se dissensuros. Proinde nos quatriduanam oppellam sumpsimus, ut adolescentulis aliquam hujus difficultatis partem adimeremus, non quidem in omnes fabulas, sed in unam perpetuò, & in cæteris carptim: quo ceu filo adjuti, sese facilius è cæteris explicent labyrinthis. Constant autem hujus fabulæ his fermè metrorum generibus.

Jambico trimetro, qui & senarij dicuntur à numero pedum.

Jambico

Iambico tetrametro, qui ab alijs quadrati, ab alijs octonarij dicuntur. Monometrum ac dimetrum rarò interjicitur. In hoc genere quovis loco pro iambo ponit tribrachyn, ſpondæum, dactylum, anapæſtum, modò totius carminis penultima ſyllaba ſit brevis. Siquidem in hoc verſu:

Nullum eſt jam dictum, quod non dictum ſit prius:

omnes ſpondæi ſunt, excepto ultimo, cujus generis & alios aliquot reperias.

Eandem libertatem ſumit in trochaicis, tetrametris catalecticis, ſatis habens ſi totius carminis penultima ſit brevis. Illud tamen ubique cavetur, ne vel trochæus ingrediatur Iambicum carmen, vel Iambus trochaicum.

Iambicum tetrametrum interdum in fine fraudatur una ſyllaba, producta penultima, quoties Iambico dimetro acatalectico accinitur dimeter catalecticus. Veluti ſi, *Jam lucis orto ſidere*, accinas, *Cultor Dei memento.*

Quanquam in hoc quoque genere uſurpatur, cùm communis, de qua dictum eſt, Comicorum libertas, tum illa peculiaris, quòd pro penultima longa ponit interdum duas breves. Exemplum eſt in Actus quarti ſcena ſecunda:

Jam ubi ubi erit, inventum tibi curabo, & mecum adductum.

Hîc penultima producta eſt. Ibidem.

Orare juſſit, ſi ſe ames, hera, jam ut ad ſeſe venias. Item.

Hanc expetivi, contigit, conveniunt mores, valeant.

In his pro penultima longa ponuntur duæ breves. Hos verſus etiam ſcazontes appellant.

Eſt ſcazontis genus diminutum, quod dimetro Iambico accinit duos trochæos: velut in Actus tertij ſcena ſecunda:

Adhuc, Archillis, quæ adſolent: Hic dimeter eſt. *quæque oportet:* Duo ſunt trochæi. Contrà in aliis additur pes legitimo numero. Interim prior carminis pars eſt trochaica, poſterior iambica, & contrà.

Admiſcentur interdum & cretici, ſive amphimacri, qui pes mediam habet brevem inter extremas longas: ſic ut ſinguli verſus habeant quaternos aut ternos creticos, niſi quòd hîc quoque uſurpatur libertas comica ſicut in cæteris. Exemplum eſt in quarti actus ſcena prima:

Ut malis gaudeant, atque ex incommodis.

Quatuor cretici ſunt, niſi quod tertius eſt ſpondæus. Ibidem:

Tum impudentiſſima eorum oratio eſt.

Tres habent creticos. Quanquam arbitror prius carmen vitiatum mutato dictionum ordine. Etenim ſi ſic legas: *Et tamen res cogit denegare, ibi tum eorum impudentiſſima oratio eſt:* ut poſterior verſus excipiat ſynalœpham prioris, carmen probè conſtat. Quidam tamen malunt hîc eſſe trimetros trochaicos catalecticos.

Iambici trimetri facilior eſt dimenſio, cum penthemimeris finit dictionem. *Velut, Effertur, imus.* Et, *Sic cogitabam.*

Difficilior cum contrà : Ut. *Honesta & liberali: accedo ad pedissequas*. In *be* cæsura est. Idem efficiunt crebræ synalœphæ : ut ibi, *Quæ ibi aderant, forè unam aspicio adolescentulam.*

In tetrametris item iambicis ac trochaicis durior est dimensio, si prior dimeter non finiat dictionem, præsertim si non sit iambus, aut si accedat synalœphe. ut,

Meum gnatum rumor est amare. id populus curat scilicet.

Prior dimeter finitur in *ma*, syllabam productam, & excipitur à synalœphe *re id.*

Rursus ibidem :

Qui postquàm audierat non datum iri, &c.

Prior dimeter desinit in *i*, admixta synalœphe.

Turbat & illud Lectorem minus exercitatum, quòd interdum repentè miscet iambica cum trochaicis, trimetra interdum & dimetra aut monometra cum tetrametris, acatalectica cum catalecticis, cretica cum iambicis ac trochaicis : quod locis aliquot annotavimus in margine. Ea mixtura maximè fit ubi res sunt turbulentiores. Fit interdum, ut scena prior desinat in hemistichium, & ab hujus clausula incipiat scena proxima: velut in Andriæ actus tertij, scena tertia, *Sed eccum video ipsum foras exire.* Dimeter est plenus, cum sesquipede. Perficitur initio scenæ sequentis, *Ad te ibam, quidnam est?* ut sit scazon tetrameter catalecticus. Nonnunquam dictio quæ pertinet ad sensum versus sequentis, per elisionem annectitur fini præcedentis : ut in prologo Eunuchi, *Qui bene vertendo & eas describendo malè, ex Græcis bonis, &c.* Durius est, cùm dissecta dictione, prior syllaba finit versum, reliquæ incipiunt sequentem, ut Eunuchi actus tertij, scena prima :

Continuò si quando illa dicet, Phædriam
Intromittamus comessatum, tu Pamphilam.

Elisiones item & synæreses, præsertim minus usitatæ apud recentiores, faciunt ut Lector impeditus frequenter hæreat in carmine. Eliditur autem in comicis versibus *u* consonans, ut in 1. scena, *Sine invidia laudem invenias & amicos pares.* Rursus ibidem, *Liberius vivendi fuit potestas, nam antea, &c.* Item in scena tertia, *Enimvero Dave nihil loci est, &c.*

Carmen enim incipit ab anapæsto. Et ante in scena prima, *Enimvero spectatum satis.*

Eliditur & *s*, tum in fine, tum in media dictione. In fine, ut in prima scena,

Sed quid opus est verbis? Sed quid opust. Elisa simul & vocali *e*.

Idem fit in *satis*, *Nec satis digna cui committas, &c.*

Rursus in prologo Andriæ, fit in medio dictionis, *Id isti vituperant*: aliisque locis compluribus, quorum aliquot in margine annotavimus. Interdum elidunt *l*, ut in prima scena Andriæ, *Pro uxore habere hanc peregrinam, ego illud sedulò.* ut *grinam ego il*, faciant dactylum,

Hanc libertatem frequenter usurpat Homerus, dum *s*, elidit in ἀδελφεύς, & *l*, in ἀχιλλεύς.

Sæpenumero contrahuntur vocales, velut in his, *fuit*, *Deos*, *dies*, *meus*, *suus*, *scias*, *nihil*, *mihi*, ut sint monosyllaba. Similiter ei, ejus, *hujus*, *cujus*, monosyllaba ponuntur subinde: *eorum*, *meorum* dissyllaba. *Liberius vivendi fuit potestas.* *Di fuit*, facit spondæum. *Scias posse habere jam ipsum sua*, &c. *Scias posse* spondæus est: & *sua*, unica syllaba est. *Meum gnatum rumor est amare.* *Meum gna*, spondæus est. Item *antehac* dissyllabum est. *Nam quod antehac fecit.* Frequenter eliditur *d*, in *quid*, & *sed* pro vocali, & sicut in *periculum*, elidimus *u*: idem hic facit in *paululum* & *annulum*. Quin & syllabæ quædam aliter pronunciantur, quàm apud recentiores usurpatæ sunt: velut in *suspicio*, secunda producitur: unde factum est, ut quidam legant *suspicionem*. Rursum in *cave*, *vade mane*, & ubi finalis corripitur.

Minimo momento mutatur genus carminis, velut in actus quarti, scena 1. Si legas,

In denegando modo quis pudor est paululum. Trimeter est iambicus. Rursus si *In* annectas fini versus præcedentis, versus constabit quatuor creticis. *Denegan-do modo-quis-pudorst-paululum.* Si in *modo*, facias pyrrhichium, erit trimeter trochaicus catalecticus.

Dene-gando-modo-quis pu-dor est-paululum.

Porrò inter iambicos tetrametros acatalecticos, & trochaicos tetrametros catalecticos, tanta est affinitas, ut interdum nihil referat eundem versum utrum per iambos, an per trochæos metiaris. Velut in actus tertij, scena quarta,

Vtinam mihi esset aliquid hic, quo nunc me præcipitem darem.

Si *mihi* facias unicam syllabam, trochaicus est: si duas, iambicus est: quale est & in actus v. scena 1.

Satis jam satis, Simo! spectata erga te amicitia est mea.

Item sequens,

Satis pericli cœpi adire, orandi jam finem face.

Licet per iambos vel per trochæos metiri. Hujus generis sunt & alij complures. Illud mihi monendus est Lector, ut meminerit à notato metro idem carminis genus durare, donec repererit annotatum diversum.

IN CARMINUM GENERA EX EODEM ERASMO.

IN titulo, *Cneo Sulpitio Coss.* Glareanus legit *Caio*. *Nam inprologis.*] Aut non eliditur *m*, aut *prologi* dixit, ut Græci *pulpus*, & nos *opilio*. *Non ita dissimili sunt argumento.*] Nisi elidas in *argumento*, syllabam, non constat trimeter: aut nisi legas, *dissimili argumento sunt.* In prologo.

Act. 1. sc. 1. *Id isti.*] Eliditur *s*, in *isti*. *Vos isthac*] Jambici trimetri. *Cognosces, & quid facere in hac re te.*] Vel *te hac in re.*

Liberius vivendi fuit.] Nisi elidas *u*, in *vivendi*, carmen non constat: & *fuit* monosyllabum est. *Sine invidia.*] Eliditur *u*, consonans, & nisi sit proceleusmaticus, in *dia* fit Synæresis. *Ex Andro commigravit huc.*] Aliter *huic*. *Nam qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi.*] *Ejusmodi* trisyllabum est. *Quid obstat, cur non vera.*] Aliter. *Quid igitur obstat*, sed tum *vera* expungendum. *Pro uxore habere hanc peregrinam, ego illud.*] Eliditur *l*, aut versus non constat.

Act. 1. sc. 2. *Sed quid opus est.*] *Opust'*. *Non dubium est.*] Jambici Trimetri. *Futuras esse audivit.*] *Esse*, redundat in metro, ni facias synæresin in *audiit*, aut nisi elidas *e* in *sed*, quod aliquoties facere videtur Terentius *sd*. *ips*, ut sit interjectio veluti conticescentis repentè. *Mirabar.*] Iambicus tetrameter. *Verebar.*] Dimeter. *Nunquam cuiquam.*] Trochaici tetrametri. *Id voluit.*] Iambici tetrametri. *Ne esset.*] Trochaicus tetrameter. *Astutè.*] Iambici. *Si sensero hodie quidquam in his te nuptiis.*] Aliter *hisce*. Redit ad trimetros. *Verberibus cæsum.*] Rursus ad tetrametros.

Act. 1. sc. 3. *Enimvero Dave.*] Iambici tetrametri. In *enimvero* eliditur *m*, & *u* consonans. *Si illum relinquo. ejus vita timeo: sin opitulor, hujus minas.*] *Ejus* & *hujus* sunt monosyllaba. *Quo iure, quaque injuria præcipitem me.*] Me redundat. *Ad hæc mala.*] Trimetri. *Sive ista.*] *Ista* redundat. *Mihi, quidem.*] Videtur Trochaicus Hypercatalecticus. *Sed Mysis.*] Trimeter Iambicus. *Conveniam Pamphilum.*] Iambicus

Act. 1. sc. 4. tetrameter. *Audivi Archillis.*] Trochaici, tetrametri, catalectici. *Sed*

Act. 1. sc. 5. *quidnam.*] Tetrameter Iambicus, nisi, *sed*, sit extra versum additum. *Hoccine est humanum factum?*] Iambici tetrametri. *Quid illud est?*] Tetrametro accinitur monometer. *Uxorem decrerat.*] Tetrametri Iambici. *Miseram me.*] Dimeter. *Quid Chremes.*] Trochaici tetrametri. *Itáne obstinatè.*] Tetrameter Iambicus. *Quod si fit.*] Dimeter. *Adeon' hominem esse invenustum.*] Prior dimeter est Trochaicus, alter est dimeter catalecticus, in penultima duas breves habens pro longa: potest tamen totus esse Iambicus, si legas, *adeon'*, aut in *invenustum*, elidas *s*, consonantem. *Pro Deum.*] Dimeter, redundante pede. *Chremetis pacto*] Tetram. Iamb. *Contemptus.*] Iamb. trimet. *Repudiatus.*] Trochaici tetramet. *Nam quid ego.*] Dimeter Iamb. *Tantamne rem.*] Tetram. Iamb. *Quod si ego rescissem id prius.*] *Prius* unica syllaba est. *Aliquid facerem.*] Trochaici tetram. *Amor, misericordia.*] Iambicus tetrameter catalecticus, penultima longa. *Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc.*] Aliter *ad hoc.*] Iambici tetrametri. *Laborat è dolore. atque ex hoc misera solicita est, diem.*] Aliàs *die*. *Ne deseras se.*] Trimetri Iambici. *Per tuam.*] *Tuam* unica syllaba est. *Bona nostra hæc tibi committo, & tuæ mando fidei.*] *Tuæ* & *dei* monosyllaba sunt. *Sed cur tu.*] Sunt duo dimetri catalectici: po-

ſterior habet duas breves in penultima pro longa. *Ne ad morbum.*] Hic Senarius perficitur initio proximæ ſcenæ. *Quid ais, Byrrhia?* Act.1. ſc.1. *Datúrne illa.*] Dimeter. *Nuptum.*] Senarij. *Ita poſtquam*] Tetrametri Iambici. *Quod poſſit.*] Senarius. *Ah, quanto.*] Monometer. *Te id dare.*] Duo trochaici tetrametri. *Facilè omnes.*] Iambici tetrametri. *Abi hinc in malam.*] Suſpicor *abin*, aut *abeas* legendum, ut conſtet verſus. Iambici trimetri. *Ad te venio.*] Trochaici tetrametri. *Sed iſtud.*] Eliditur *s*, in *iſtud*. *Audi nunc jam.*] Si dividis *jam*, verſus conſtat. *Cum is nihil promereat, poſtulare.*] Iambicus tetrameter, niſi elidas *u*, in *poſtulare*. *Nuptias effugere.*] Trochaici. *Niſi ea, quæ nihil opus.*] In *opus* eliditur *s*. *Dij boni.*] Trochaici tetrametri. *Tuus pater.*] *Tuus* unica ſyllaba eſt. *Redeunti interea ex ipſa re mihi incidit ſuſpicio.*] In *ſuſpicio* antepenultima producitur. Act.2. ſc.2.

Maneo, interea introire.] *Introire* triſyllabum eſt. *Quid igitur.*] Trochaici tetrametri catalectici. *Ipſus ſibi.*] In *ipſus* eliditur *s*. *Egóne dicam.*] Duæ ſyllabæ deſunt. Fortè ſcriptum erat, *faciam Dave*, & quoniam ſequitur nomen perſonæ, lector putavit idem bis poſitum. *Suadere noli.*] Iambici trimetri. *Sine omni periculo.*] *Omni* ſupereſt. Act.2. ſc.3. *Patri dic.*] Iambici tetrametri. *Dabit nemo: inveniet inopem potius.*] In *inveniet u*. eliditur. *Potius* diſſyllabum eſt. *Aliam otioſus.*] Aliàs *alia*. *Vide quò me inducas.*] *Vide* Pyrrhichius eſt.

Dicam. puerum autem ne reſciſcat mihi eſſe ab illa.] Aliàs, *ex*. *Reviſo quid agant.*] Iambici trimetri. *Herus me relictis rebus.*] Iambici trimetri. *Neque iſtic.*] *s*, eliditur in iſtic. Act.2. ſc.4. Act.2. ſc.5.

Hic nunc me credit.] Iambici trimetri. *Propter hoſpita hujuſce conſuetudinem.*] Hic verſus videtur depravatus, inverſo dictionum ordine. Conſtabit ſi legas, *Hujuſce propter conſuetudinem hoſpita.* *Subtriſtis viſus eſt.*] *Viſuſt.* *Nihil propter hanc rem. ſed.*] In *ſed* eliditur *d*. *Quidnam eſt.*] Si legas quid id eſt, aut quidnam eſt, verſus conſtabit. Act.2. ſc.6.

Ait nimium.] *Ait* unica ſyllaba eſt. *Quem, inquit, vocabo ad cœnam meorum.*] *Meorum*, diſſyllabum eſt. *Hem illic eſt huic rei caput.*] *Rei*, monoſyllabum eſt. *Ita pol quidem.*] Iambici trimetri. *Sed hic Pamphilus.*] In *ſed* videtur elidi *d* littera, aut certè vocalis *e*. *Vix tandem ſenſi ſtolidus.*] In *ſtolidus* eliditur *s*, in fine. *Nunc hujus.*] *Hujus* monoſyllabum eſt. *Adhuc Archilis.*] Iambici dimetri tres, quibus accinuntur duo trochæi. *Date.*] Dimeter catalecticus. Act.3. ſc.1. Act.3. ſc.2.

Per ecaſtor.] Iambicus trimeter. *Deos quæſo.*] Iambici tetrametri. *Non imperabat coràm quid opus facto eſſet puerperæ.*] *Puerpera* triſyllabum eſt. *Tibi videor.*] Si legas *videbor*, conſtat verſus. *Credóne tibi.*] Iambicus trimeter. *Teneo quid erret.*] Item hic. *Quid credas.*] Iambici tetrametri. *Certè enim.*] Trochaicus tetrameter. *Egóne.*] Iambici tetrametri. *Hoc ego ſcio.*] Huic verſui deeſt ſyllaba, nam eſt ſcazon. *Sed nihilo.*] Trochaici tetrametri. *Hoc niſi fit, puerum ne*

tu videas, nihil moventur.] Aliàs *moventur. Quid ais.*] Trochaicus dimeter catalecticus. *Id consilij.*] Rursus trochaici tetrametri. *Non impulit.*] Iambici trimetri. *Atque adeò.*] Iambicus tetrameter scazon
Act. 3. sc. 3. catalecticus. *Jubeo Chremetem.*] Iambici tetrametri. *Ausculto.*] Iambicus dimeter. *Per te ego.*] Iambici trimetri. *Dehinc facilè ex illis sese emersurum malis.*] Emergere activè. *Neque illum.*] In *illum* eliditur *l.* *At istuc.*] In *istuc* eliditur *s.* *Sed quid ais.*] Iambici tetra-
Act. 3. sc. 4. metri catalectici scazontes. *Sed eccum.*] Aliàs *atque.* Hæc pars est scazontis sequentis. *Ad te ibam.*] Scazontes ut antè. *Cur uxor.*] *Vxor* redundat in versu, & videtur additum ab Interprete. *Ego dudum.*] Iambici tetrametri. *Nunquam quivi ego istuc.*] Aut eliditur *u*, in *quivi*, aut *s*, in *istuc. Hem.*] *Hem* pendet à priore versu. *Narro, quæ tu dudum.*] Aliàs *narro huic. Quidnam audio.*] Trochaicus tetrameter catalecticus. *Hem quid dixti.*] Rursus octonarij Iambici. *Nullus sum.*] In *nullus* eliditur *s. Sed eccum.*] Dimeter Iambicus. *Vtinam mihi.*] Trochaicus tetrameter catalecticus.
Act. 3. sc. 5. *Vbi illic.*] Iambici tetrametri. *Qua fiducia.*] *Qua* refertur ad dimetrum priorem. *Nec quid de me.*] *Nec* pertinet ad dimetrum priorem.
Act. 4. sc. 1. *Hem quo fretus.*] *Hem* additur extra metrum. *Hoccine.*] Hic est Iamb. pentameter. *Tanta vecordia.*] Cretici dimetri, id est quatuor pedum. *Et tamen res cogit.*] Aliàs *premit.* Deest aliquid metro, nam pro quar-
Act. 4. sc. 2. to cretico posuit iambum. *Tum impudentissima.*] Cretici tres. *Quis tu es.*] Et hîc pro quarto cretico ponitur iambus. *Proxumus sum.*] Cretici quatuor. *Si roges.*] Cretici tres. *Non verentur.*] Trochaicus scazon. *Sed quid agam.*] Trochaici tetrametri catalectici. *Multum molestus certè.*] Iamb. tetrameter. *Etiam nunc me subducere.*] Aliàs *seducere.*
Quid istuc.] Trochaici tetrametri. *Quantasque.*] Iambici trime-
Act. 4. sc. 3. tri. *Quid istuc.*] In *istuc* eliditur *s. Imò etiam.*] Iambici trimetri. *Quis ambo.*] Iambicus tetrameter. *Nisi mihi Deos.*] Et hic tetra-
Act. 4. sc. 4. meter. *Factum est.*] Trimetri rursus. *Imò etiam, nam satis.*] In *sa-*
Act 4. sc. 5. *tis* eliditur *s. Faciam.*] Iambici tetrametri. *Jam ubi ubi erit.*] Iambici tetrametri scazontes catalectici. *Optumè te mihi offers.*] Versus constat, si legas, *Opportunè te mihi offers. Nihil ne esse.*] Iambici trimetri. *Quò portas puerum.*] Hemistichium absolvitur proxima scena. *Mysis nunc opus.*] Iambici trimetri. *Nova nunc religio te.*] Aliàs *in te. Revertor.*] Iambici trimetri. *Illic est.*] Iambicus tetrameter. *Quid turbæ.*] Trochaicus catalecticus. *Quid illic hominum litigant.*] Aliàs *litigat. Tum annona.*] Rursus trimetri Iambici. *Qui hîc neminem alium video.*] Aliàs *videam. Mirum verò, impudenter mulier si facit meretrix.*] Iambicus scazon catalecticus. Senarius erit, si legas. *Mirum impudenter mulier si meretrix facit. Ab Andria est.*] Iambici trimetri. *Eho, an non est.*] *Eho* est extra versum, aut annectitur priori. *Cum in pariundo aliquot adfuerunt.*] *Adfuerunt* trisyllabum est. *Tanto hercle magis.*] In magis eliditur *s. Quis hîc*

loquitur?] In *quis* eliditur *s*. *Novi rem omnem. sed est Simo intus?*] Pentameter est, nisi legas, *intus est*, in fine. *Ne me attingas.*] Iambicus tetrameter. *Eho inepta.*] Trimetri.

Quid sciam.] Aliàs *qui*. *In hac habitasse.*] Iambici trimetri. *Quæ se inhonestè optavit parare hîc divitias.*] Eliditur *u*, consonans in *divitias*. *Itáne Chrysis.*] Duo trochæi, tres cretici. *Nósne? sic.*] *Sic* addunt Interpretes, & sine illo non constat versus trimeter. *Ut quimus.*] Iambici trimetri. *Tum ipsam despoliare non licet.*] Aliàs *lubet*. Act. 4. sc. 6.

Optume hospes.] Si addas morem in principio, constat versus: aut si pro *optume* legas *opportunè*, & probabile est hoc commissum scriptoris vitio. Nam Donatus non addit morem. Act. 5. sc. 1.

Satis jam.] Trochaici tetrametri catalectici. *Vide, quàm iniquus.*] *Vide* corripit, sicut cave. *Animo jam nunc.*] Trochaici tetrametri. *Quid illud mali est.*] In *illud* eliditur *l*. Act. 5. sc. 4.

Imò verò indignum.] Nisi in verò elidas *v*, consonans, versus erit Iambicus tetrameter catalecticus. *Tristis severitas.*] In *tristis* eliditur *s*. *Quidnam apportas?*] Iambicus tetrameter. *Quid ait.*] Trochaici rursum. *Hem Dromo.*] Si *hem* est in versu, Iambicus est tetrameter. Si annectas versui præcedenti, trochaicus est tetrameter catalecticus.

Audi, obsecro.] Iambici tetrametri. *Ego jam te.*] Duo trochaici tetrametri. *Age nunc.*] Iambici trimetri. *Quis me volt?*] Iambici trimetri. *Num facti piget.*] Aliàs *pudet*. Act. 5. sc. 3.

Vide num ejus color.] *Co*, corripitur. *Ego me amare.*] Trochaici tetrametri. *Vis me uxorem ducere? hanc vis.*] *Hanc* superest, nisi legas *uxorem hanc*. *Mitte orare.*] Trochaici tetrametri catalectici. *Sed híccine.*] *Sed* redundat, nisi elidas *e*. *Ego istæc.*] *s*, eliditur in *istæc*. *Eadem hac Chreme.*] Tetrameter scazon catalecticus. *Quod spero.*] Octonarius Iambicus, *Cujam igitur.*] Iambicus dimeter. *Certè mea est.*] Trochaici tetrametri. *Tum illam hic.*] Iambici tetrametri. *Jube solvi.*] *Jube* pyrrhichius est. *Provisio.*] Iambicus tetrameter. *Non putare.*] Trochaicus tetrameter. Act. 5. sc. 4. Act. 5. sc. 5.

Ego vitam Deorum.] *Deorum* dissyllabum est. *Quod voluptates.*] In *voluptates* eliditur *u*. *Sed quem ego.*] Iambicus tetrameter. *Quid illud.*] Trochaicus tetrameter uterque. *Pamphilus ubinam?*] Iambici tetrametri. *Et quidem ego.*] Trochaici tetrametri. *Prius rescisceres tu.*] Si legas, *tu prius rescisceres*, versus probè constat. *Calliopius recensui.*] Dimeter iambicus. Act. 5. sc. 6.

EX EUNUCHO.

ARGUMENTUM secundum, quod incipit Meretrix, non sunt versus. *Si quisquam est.*] Senarij. *Atque à thesauro.*] Aliàs, *à the-* In prologo.

ſauris. puto fuiſſe ſcriptum, *à theſauro is. Quam illic.*] *Illic* pro *ille*, ut aliàs ſæpe. *Unde eſſet.*] Aliàs, *is ſit. Nullum eſt jam dictum, quod non dictum ſit prius.*] Omnes ſpondæi, excepto ultimo. *Quid*
Act. 1, ſc. 2. *igitur faciam.*] Iambici trimetri. *Verùm ſi incipies, neque perficies.*] Aliàs *portendas.*

Et illas quas habet.] In *illas* eliditur *l. Miſeram me.*] Iambici trimetri. *Quid hîc ſtabas.*] In quid videtur elidi *d. Aut ego iſtuc.*] In *iſtuc* eliditur *s. Cupio aliquos.*] *Cupio* ſupereſt in trimetro. *Ego excludor.*] Ego prior ſyllaba pertinet ad finem metri præcedentis. *Egon' id.*] Idem *hic.*

Si quidem biduum.] *Siquidem* corripit, cum videantur duæ dictiones. Ita Ovidius, *Siquidem eſt ventura ſenectus. Fac ita ut juſſi, deducan-*
Act. 2, ſc. 1. *tur iſti.*] Trochaicus tetrameter acatalecticus, niſi tollas è verſu, *iſti. Fiet.*] Trochaicus catalecticus. *Ah rogitare.*] Iambicus dimeter. *Utinam tam.*] Trochaicus tetrameter. *Ne iſtuc.*] Trimeter Iambicus. *Memini.*] Iambicus ſcazon catalecticus. *Perpeti.*] Trochaici. *Opus faciam.*] Elide duo *s. Tandem ego.*] Iambicus tetrameter. *Univer-*
Act. 2, ſc. 2. *ſum triduum.*] Trochaici. *Vide quid.*] *Vide* pyrrichius. *Ni ego me turpiter hodie hîc.*] Aliàs *hinc. Dii immortales.*] Trochaici tetrametri catalectici. *Quid intereſt.*] In *quid* eliditur *d. Simul conſilium cum re amiſti? viden'.*] Niſi elidas *l*, in *ſimul*, iambicus eſt, & in trochaico eliditur *u*, in *viden'* niſi legas *vide. Sed his.*] In *ſed* eliditur *d.*

Negat quis.] Iambicus tetrameter. *Omnia aſſentari.*] Trochaici. *Dum hæc loquimur,*] Iambicus ſcazon trimeter catal.

Aucupes.] *Aucupes* videtur adjectum, nam & repugnat verſui, nec ponitur à Donato. *Ille ubi miſer famelicus videt me eſſe in tantum*
Act. 2, ſc. 3. *honorem.*] Aliàs, *tanto honore. Et rogitare.*] Aliàs, *rogare. Occias.*] Creticus. *Neque virgo.*] Octonarii Iambici. *Tædet harum.*] Trochaici tetrametri.

Hic verò eſt.] Iambicus tetrameter catalecticus. *Dices fuiſſe.*] Iambicus acatalecticus. *Ut illum Dii.*] Iambicus tetrameter catalecticus. *Meque adeò.*] Tetrameter acatalecticus.

Ita prorſum.] Dimeter Iambicus. *Flos ipſe.*] Senarius catalecticus utérque. *Quid virgo.*] Iambici tetrametri catalectici. *Adveniens.*] Iambici trimetri. *Imò enimvero.*] Elide *u. Sex vel.*] *Vel* ſupereſt in verſu. *Dum hæc dicit.*] Aliàs *loquitur. In hanc noſtram.*] *Hanc* redundat in metro.

O Parmeno!] Aliàs, *Eho. Huc deducta.*] Trochaici tetrametri catalectici. *Videbit.*] Iambici tetrametri. *Dixti pulchrè.*] Trochaicus tetrameter. *Habent deſpicatam.*] Si legas *deſpectam*, conſtat verſus.]
Act. 3, ſc. 1. *Magnas verò.*] Senarii Iambici. *Quod in te eſt.*] Donatus legit *Quod*, ſed eliditur *d. Tuum obſecro ne.*] Aliàs, *te. Quod eam me amare ſuſpicatur.*] Aliàs, *ſuſpicata eſt. Par pari referto.*] Deeſt ſyllaba, ſi legas,

legas, *par sic pari*, aut *par mox pari*, constat metrum. *Metuet semper.*] Aliàs, *metuat*. *Ridiculum, non.*] Aliàs, *nec*. *Audire vocem.*] Senarii. *Quid, hunc non.*] In *quid* eliditur *d*. *Postea continuo.*] Aliàs, *post hoc*. *Profecto quanto magis.*] Senarii iambici. *Heri aliquot.*] Iambici tetrametri catalectici. *Num quis hîc.*] Trochaici tetrametri catalectici. *Nunc est.*] Iambici tetrametri catalectici. *Sed neminem.*] Senarii acatalectici. *Quoquò eam.*] Aliàs, *quique*. Iambici. Act. 3. sc. 2. Act. 3. sc. 3. Act. 3. sc. 4. Act. 3. sc. 5.

Adibo.] Catalecticus. *Narra istuc.*] Acatalecticus. *Nostin'.*] Trochaicus tetrameter catalecticus. *Istam ipsam.*] Iambicus catalecticus. *Virgo.*] Trochaicus catalecticus. *Cum ipsum.*] Iambicus acatalecticus. *Erat quidam.*] *E* pertinet ad versum præcedentem. *Novitiæ.*] Trochaicus catalecticus. *Adhortor.*] Iambicus tetrameter. *Vbi inerat.*] Act. 4. sc. 1. Aliàs, *ibi*. *Venisse clanculum.*] Nisi legas *clàm*, metrum non constat. *Dum hæc.*] Catalecticus. *It, lavit.*] Trochaicus catalecticus. *Sto expectans.*] Iambicus catalecticus. *Ita me Dij.*] Iambicus tetrameter catalecticus. *Ne quam ille.*] Trochaicus catalecticus. *Nam postquam.*] Iambicus catalecticus. *Militem.*] Trochaici tetrametri acatalectici. *Id faciebat.*] Octonarius catalecticus. *De sorore.*] Trochaicus catalecticus. *Hem, inquit, puer.*] Nisi legas *puere*, non constat versus. *Accerse.*] Iambicus tetrameter, sed prima syllaba *Accerse*, pertinet ad versum præcedentem. *Dum rus.*] Senarii. *Sed quid hoc.*] Trochaicus catalecticus. *Vbi ego.*] Iambici tetrametri catalectici. *Hoccine.*] *Hoccine* prima pertinet ad versum præcedentem. *Quinetiam.*] Trochaicus catalecticus. *Vestem omnem.*] Octonarius acatalecticus. *Hem.*] Dimeter. *Nescio.*] Trochaicus catalecticus. *Adibo.*] Iambicus tetrameter. *Hem, Phædria.*] Iambici trimetri. *Cum donis tuis tam lepidis.*] Aliàs, *inlepidis*. *Rogas.*] Iambici tetrametri. *Perii.*] Trochaicus. *Hau obsecro.*] Iambici quadrati. *Qui fuerit.*] Trimeter. *Virgo ipsa.*] Tetrametri. *Quò ille.*] Trochaicus tetrameter. Act. 4. sc. 4. *Fortè ad nos.*] Trochaicus tetrameter, redundante syllaba. *Perii.*] Trochaici catalectici. *Sed nihil posse.*] Si legas *potesse*, iambicus est, & sic legendum arbitror: nam & sequens iambicus est. *Exi foras.*] Senarii. *Nunc eò.*] Trochaicus tetrameter catalectic. *Tace obsecro.*] Senarii. *Respondeat.*] Iambicus septem pedum. *At ille.*] Trimetri. *Meam ipse induit.*] *Induit* disyllabum est. *Iam satis.*] Trochaici catalectici. *Mirum.*] Iambici tetrametri. *Heus tu.*] Trochaici. *Alio pacto honestè quo modo hinc abeam nescio.*] Deest syllaba, fortè *nunc*. Act. 4. sc. 5. *Inveniam hodie.*] *Hodie*, prima producta, *hoc die*. *Tu pol.*] *Tu* superest. Act. 4. sc. 6. *At at.*] Iamb. tetram. *Sed Thais.*] Iamb. tetram. *Quod intellexi.*] *d*, videtur elidi. Act. 4. sc. 7. *Credo equidem.*] Trochaicus tetrameter catalect. *Te ipsam expectabam.*] Aliàs, *expecto*. *Militem secum.*] Aliàs, *Militum*. *Hanccine ego.*] Octonarii. *Mori me satius.*] In *satius* eliditur *s*. *Quid ignave.*] In *quid* eliditur *d*. *Qui istuc.*] Aliàs, *istum*.

Omnia prius.] Trochaici catalectici. *Siccine agis.*] Videntur cretici. *Scibis.*] Trochaici acatalectici. *Satis hoc est tibi.*] Donatus legit, *Satin' hoc est tibi*, & post *ais* addendum *Thais?* ubi rursus notata loquentis
Act. 5. sc. 1. persona locum fecit errori. *Pergin'.*] Senarii. *Hera mea tace.*] Nisi
Act. 5. sc. 2. legas bis *tace*, versus non constat. *Apud Antiphonem.*] Iambici trimetri. *Aufugistin'.*] Prima *aufugistin* pertinet ad versum præcedentem. *Paululum quiddam.* Py. *Eho paululum, impudens, An paululum hoc esse tibi videtur virginem.*] Nisi legas *paulum*, versus non constat, *Te mihi patronam cupio.*] Aliàs, *capio. Adest optime.*] In *adest* prior
Act. 5. sc. 3. syllaba pertinet ad versum præcedentem. *Quid, quid?* Senarii. *Re-*
Act. 5. sc. 4. *verto quidnam,*] Senarii. *Proh fidem.*] Trochaici catalectici. *Hem*
Act. 5. sc. 5. *colligavit.*] *Hem* extra metrum est. *Ex meo propinquo.*] Senarii. *Sed*
Act. 5. sc. 6. *estne,*] In *sed*, aut *e* eliditur aut *d. Reliquom.*] Fortè *relictum. Nun-*
Act. 5. sc. 7. *quam adepol.*] Iambici tetrametri catalectici. *Quæ quid timeret sciebam.*] *Sciebam* disyllabum est. *Non possum satis narrare.*] Aliàs, *Non*
Act. 5. sc. 8. *pote satis narrare. Quid nunc.*] Trochaici catalectici. *O populares.*]
Act. 5. sc. 9. Iambici tetrametri acatalectici. *Meo fratri gaudeo amorem esse omnem in tranquillo.*] Non eliditur *m. Miles pellitur.*] Aliàs, *pelletur. Parmeno modo.*] Trochaicus catalecticus. *Gaudeo.*] Octonarii.

Illam laudas.] Trochaici. *O Thraso.*] Suspicor carmen inversione ordinis depravatum. Constabit si sic legas, *O Thraso, salvete. tu fortassis hîc quæ facta sunt nescis. Scio, cur ergo in his te conspicor regionibus?* Ut ego pronomen elidatur. *Et quod des, paululum.*] *Paululum* disyllabum.

EX HEAUTONTIMORUMENO.

ARGUMENTUM C. Sulpitii constat senariis. In titulo, *C. Cor-*
In prologo. *nelio*, aliàs legitur, *T. Sempronio.* Vide anno ab Urbe condita 591. *Ne cui sit.*] Senarii. *Quanquam hæc.*] Senarii. *Ubi rem rescivi.*]
Act. 1. sc. 1. Aliàs, *id. Nam usque dum ille vitam illam incolit.*] Aliàs, *incolet.*
Act. 1. sc. 2. *Et illum obsequentem.*] In *illum* eliditur *l. Nihil adhuc est.*] Iambici quadrati hypercatalectici & acatalectici. dimeter unus acatalecticus. Quadratus unus catalecticus, brachycatalectici duo. *Nihil adhuc est.*]
Act. 2. sc. 1. Catalecticus. *Et illam simul.*] Brachycatalectici.

Qui cum.] Trochaicus dimeter catalecticus. *Pater adest.*] Trochai-
Act. 2. sc. 2. ci tetrametri catalectici. *Probè.*] Iambici octonarii hypercatalectici.
Act. 2. sc. 3. *Atque etiam nunc.*] Iambici quadrati acatal. *Quàm iniqui.*] Octonarii
Act. 2. sc. 4. iamb. *Si mihi secunda.*] Octon. iamb. *Etiam caves ne videat fortè hinc.*] Aliàs, *hic. Ain' tu.*] Senarii & Octonarii iamb. permixtis Troch. catalecticis. *Ain' tu.*] Trochaici catalectici. *Dum ego propter te.*] Iambicus octonarius acatalecticus. *Nam & vita.*] Senarii iambici. *Quantum ex ipsa re conjecturam fecimus.*] Aliàs, *cepimus. Ita timui.*] Proceleusmaticus & tres anapæsti. *Adducimus tuam.*] Octonarii iambici

acatalectici, permixtis trochaicis catalecticis. *Enimvero reti'ere.*] Octo-
narius. *Clitipho est.*] Trochaici. *Nam apud patrem.*] *Nam* redundat in
versu. *Ibo obviam.*] Senarii. *Ædepol te.*] Trochaici octo. catalectici Act.2.sc.5.
permixtis iambicis quadratis acatalecticis. Porrò senarii quinque. *Ergo*
mea.] Iambici octonarii acatalectici. *Antiphila.*] Senarii. *O mi Cli-*
nia.] Aliàs, *mi expectate*: tunc erit trochaicus catalecticus. *Salvum* Act.3.sc.1.
venisse.] Aliàs, *advenisse*. *Lucescit.*] Senarii. *Putabit pravum, an*
rectum siet, quod petet.] Aliàs, *petit*. *Abiturum se abs te esse ilico mi-* Act.3.sc.2.
nabitur.] Aliàs, *minitabitur*. *Hac illac.*] Senarii. *At nunc.*] Aliàs,
&c. *Causa.*] Proceleusmaticus in 2. *At heus tu facito dum.*] *d*, eli- Act.3.sc.3.
ditur. *Nec cum malefacerem.*] Proceleusmaticus in 2. *Quid istuc quæ-*
so.] Iambici quadrati & acatalectici & catalectici. Denarius item unus,
& fragmentum Iambici quadrati. Senarius unus. Fragmentum unum.
Vel heri in convivio.] Aliàs, *vino*. *Facio conjecturam.*] Quadratus
iambicus acatalecticus. *Posthac.*] Trochaicus catalecticus dimeter.
Censén' verò.] Trochaici tetrametri. *Est meretrix.*] Senarius.
Vah, vide.] Octonarius iambicus. *Hic huic.*] Trochaici qua-
drati catalectici. *Nisi me animus.*] Iambici quadrati acatale- Act.4.sc.1.
ctici, trochaici acatalectici, unus acatalecticus, unus hypercata-
lecticus. *Nisi me animus.*] Iambici quadrati acatalectici. *Credo.*]
Trochaici quadrati catalectici. *Si puellam.*] Trochaici catalectici.
Annulum.] *Annulum* dissyllabum est. *Nisi me animus fallit.*] Iam- Act.4.sc.2.
bici octonarii acatalectici. *Nulla mihi res.*] Iambici quadrati catale- Act.4.sc.3.
ctici, & unus senarius. Trochaici quadrati catalectici, & unus hyper-
catalecticus. *Nam qui ille.*] Senarius. *Huic equidem.*] Trochaici ca-
talectici. *Tu fortasse.*] Hypercatalecticus. *Satis pol.*] Iambici qua- Act.4.sc.4.
drati catalectici, unus hypercatalecticus. *Ita me Dii.*] Senarii, unus Act.4.sc.5.
quadratus. *Optabit rursum.*] Quadratus. *Eccum.*] Senarii. *Et qui-*
dem.] Aliàs, *equidem*. *Jus summum sæpe summa malitia est.*]
Aliàs, *injuria*. *Nulla est.*] Senarii. *Apud Cliniam.*] *Apud* redundat in Act.4.sc.6.
metro. *Vbi Clitipho.*] Senarii. *Multo omnium.*] Senarii. *Erravi.*] Act.4.sc.7.
Erravi, prima syllaba pertinet ad versum præcedentem. *Ego me non* Act.4.sc.8.
tam astutum.] Trochaici quadrati catalectici, & senarii iambici. *Ego* Act.5.sc.1.
me non tam.] Trochaici quadrati catalectici. *Neque ita perspicacem es-*
se, id scio.] Aliàs, *certo scio*, tunc esset iambicus. *Quamobrem?*
nescio.] Iambici tetrametri acatalectici. *Filij est amica.*] Senarii iam-
bici. *Duo talenta.*] Trochaici catalectici quadrati. *Quæ in me fecit.*] Act.5.sc.2.
Versus perficitur sequenti scena. *Itáne tandem.*] Trochaici quadrati
catalectici, & iambici quadrati acatalectici, & fragmentum. *Nec tibi,*
nec huic.] Aliàs, *tibi*. *Ita nos abalienavit.*] Iambici quadrati. *Ego*
dicam quod mihi in mentem.] Aliàs, *in mente est*. *Mentem venit.*]
Trochaici. *Quid autem hoc.*] Iambici tetrametri catalectici. *Profectò* Act.5.sc.3.
nisi caves.] Iambici quadrati acatalectici. Trochaici varij numero sep-
tem. *Imò scis potius, quam quidem redeat ad integrum hæc eadem ora-*

tio.] Denarius catalecticus. Divide *imò* : si tollas *eadem*, versus constat. *Non postulo.*] Trochaici. *Subditum se.*] Octonarius hypercatalecticus. *Confitere.*] Denarius catalecticus. *Egone.*] Tetrametri Iambici catalectici. *Quod est.*] Dimeter. *Convinces facile.*] Trochaici. *Si un-*
Act. 5. sc. 4. *quam.*] Trochaici quadrati catalectici, permixti iambis aliquot. *Enimvero, Chremes.*] Trochaici quadrati catalectici mixtis iambicis qua-
Act. 5. sc. 5. dratis. *Sine te.*] Iambicus tetrameter. *Non faciam.*] Iambicus. *Ignosce.*] Trochaici. *Nate mi.*] *Nate mi*, est extra versum.

EX ADELPHIS.

Act. 1. sc. 1. STorax.] Senarii. *Hem opportunè.*] Senarii. *Rogitas me.*] Aliàs,
Act. 1. sc. 2. *rogas.* *Amat ? dabitur.*] *Amat*, prior syllaba pertinet ad versum
Act. 2. sc. 1. præcedentem. *Obsecro populares.*] Iambici tetrametri catalectici. *Subvenite.*] *v*, eliditur. *Ego istam.*] Dimeter. *Æschine audi.*] Trochaici tetrametri acatalectici. *Factam esse.*] Trochaici catalectici. *Novi ego.*] Acatalecticus. *Indignum injuria.*] Catalectici. *I intro.*] Iambicus acatalecticus. *Nimium istoc.*] Trochaici catalectici. *Ne mora.*] Iambici quadrati acatalectici. *O facinus.*] Trochaici. *I nunc.*] Iambici acatalectici. *Ob malefacta.*] Trochaici catalectici permixtis iambis acatalecticis. *Verùm enim.*] In *enim* eliditur *m*.
Act. 2. sc. 2. *Tace, egomet.*] Iambici quadrati acatalectici & senarii. *Metuisti, si nunc de tuo jure concessisses paululum, atque.*] Elisio excipitur à versu sequenti. *Injeci scrupulum.*] Senarii iambici. *Quod ad te rediturum.*] Id *quod* elide *d*. *Per oppressionem.*] In *per* eliditur *r*. *Abs quivis.*]
Act. 2. sc. 3. Iambici quadrati acatalectici. *Meum amorem.*] Aliàs, *laborem.* *Sed quisnam.*] Aliàs, *quidnam.* *Vbi ille.*] Iambici quadrati acatalectici.
Act. 2. sc. 4. *Obsecro mea.*] Iambici quadrati acatalectici. *Nunc illud.*] Iambici
Act. 3. sc. 1. quadrati acatalectici, & unus dimeter, permixtis trochaicis aliquot
Act. 3. sc. 2. acatalecticis. *O hominem impium!*] Aliàs, *impurum.* *Sed cesso heram.*] Iambicus acatalecticus. *Hem, quisquis.*] Trochaici. *Nostram vitam.*]
Act. 3. sc. 3. Iambici tetrametri catalectici. *Disperii.*] Senarii iambici. *Dementia.*]
Act. 3. sc. 4. Quadratus. *Prô Dii.*] Senarii iambici. *Atque æqualem.*] *Atque* prior syllaba pertinet ad versum præcedentem. *Quàm illas deseram.*] Aliàs,
Act. 3. sc. 5. *illam.* *Bono animo.*] Senarii. *Ain' patrem.*] Iambici quadrati acatale-
Act. 4. sc. 1. ctici, uno aut altero trochaico catalectico mixto. Dimeter unus iam-
Act. 4. sc. 2. bicus. *Ne ego homo.*] Trochaici quadrati catalectici, unus denarius,
Act. 4. sc. 2. paucis iambicis immixtis. *Quonam.*] Videntur cretici. *Ego in hac re.*] Quadrati iambici & trochaici. *Omnes quibus res.*] Trochaici catale-
Act. 4. sc. 3. ctici. *Quapropter te.*] Iambici tetrametri. *Discrucior.*] Iambici quadrati acatalecti. Senarius unus. Scazon trochaici catalectici quadrati.
Act. 4. sc. 4. *Membra metu.*] Trochaici. *Emisse id.*] Trochaicus dimeter hypercatalecticus. *Nam ut hinc.*] Iambici tetrametri. *Nunc quid faciam.*] Trochaici catalectici quadrati. *Prodit nescio.*] Versus perficitur

proxima scena. *Ita uti.*] Iambici quadrati acatalectici & catalectici. Dimeter unus. Cæteri trochaici quadrati catalectici iambici Senarii. Act.4.sc.5.
Facite] Trochaici tetrametri. *Cur non ludo.*] Senarii. *Cur non ludo hunc aliquantisper?* melius est. Si addas *nunc*, versus constat. *Itáne.*] *Ita* prima pertinet ad versum præcedentem. *Quid ipsa.*] Aliàs, *Quid ipsæ aiunt?* *Quid lachrumas?*] Trochaici catalectici quadrati. *Ego eo intrò.*] Iambici quadrati acatalectici. *Quid hoc.*] Iambicus catalecticus scazon. *Sed cesso.*] Trochaici catalectici. *Defessus sum.*] Senarii. Act.4.sc.6.
Ibo, illis.] Senarii. *Ædepol.*] Senarii. *Heus, Syre.*] Senarii. *Parata* Act 4. sc.7
à nobis.] Senarii. *Nunquid minus.*] Aliàs, *num qui.* *Quàm mecum.*] Act.5.sc.1
Aliàs, *quod.* *Cum prima luce.*] Aliàs, *primo lucu.* *Nunquam ita.*] Act 5. sc 2.
Trochaici quadrati catalectici. *Quod mihi nunc*] Iambicus tetrameter acatalecticus. *Prope jam.*] Trochaici. *Heus, Demea.*] Senarii. Act.5.sc.3.
Hera ego.] Senarii. *Occidunt me quidem.*] Senarii In *quidem* aliquid eliditur. *Jubet frater.*] Senarii. *Me ducere.*] Iambici tetrametri acatalectici. *Age, quid fi.* Trochaici. *Et si hoc.*] Iambici tetrametri. *Factum est.*] Fragmentum. Trochaici catalectici quadrati, ultimus scazon. *Optumum quidem.*] In *quidem* fit elisio.

Act.5.sc.4. Act.5.sc.5. Act.5.sc.6. Act.5.sc.7. Act.5.sc.8 Act.5.sc.9.

EX HECYRA.

PEr pol.] Senarii. *Senex si quæret.*] Senarii. *Cum milite.*] Proceleusmaticus. *Pro Deûm.*] Iambici quadrati catalectici. Trochaicus quadratus catalecticus. *Me miseram.*] Senarii. *Itaque una.*] Iambici tetrametri. *Quo quisque.*] Senarius. *Multo melius.*] Trochaicus quadratus catalecticus. *Enim lassam.*] Iambici tetrametri. *Et si scio.*] Iambici quadrati acatalectici. *Ædepol.*] Trochaici catalectici quadrati. *Ædepol* autem est extra carmen. *Nemini ego.*] Trochaici quadrati catalectici. Iambici quadrati & catalectici & acatalectici senarii. *Nemini ego.*] Trochaici. *Cui quanto.*] Iambicus catalecticus. *Quàm hunc.*] Acatalectici. *At sic citius.*] Trochaicus. *Si non redisses.*] Iambici catalectici. *Rursum in gratiam.*] *Rursum* abundat. *Profectò, Parmeno, me celas.*] Aliàs, *celant.* *Quónam modo.*] Iambici quadrati catalectici. *Nescio quid.*] Iambici quadrati catalectici. *Quid ais?*] Trochaicus catalecticus. *Hem istoc.*] Iambici catalectici. *Nequeo mearum.*] Trochaici octonarii catalectici, & senarii 6. *Adest Parmeno.*] Senarii. *Ain' tu.*] Senarii, & unus quadratus. *Nam aliàs ut omittam.*] Aliàs, *mittam.* *Dixtine.*] Trochaici octonarii catalectici, & senarii iambici. *Quibus iris.*] Senarij. *Perii.*] Trochaici & iambici octonarii catalectici, & acatalectici mixti. *Dicam.*] Iambicus dimeter. *Sed ostium.*] Trochaici catalectici. *Atque eccam.*] Iambici catalectici. *Nam si utrumvis.*] Trochaicus catalecticus. *Non sit.*] Iambici catalectici. *Perii.*] Acatalecticus. *Credo.*] Acatalecticus trochaicus. *Quid sit.*] Iambici catalectici. *Adeon' per-*

Act.1.sc.1. Act.1 sc.2. Act.2.sc.1. Act.2.sc.2. Act.2.sc.3. Act.3.sc.1. Act.3.sc.2. Act.3.sc.3 Act.3.sc.4. Act.3.sc.5. Act.4.sc.1.

vicaci.] Trochaici acatalectici. *Vt eo essem.*] Trochaicus octonarius
Act.4.sc.2. catalecticus. *Nullam pol.*] Iambici acatalectici. *Non clam.*] Iambici
quadrati acatalectici. *Itaque ut esse ego illam.*] Aliàs, *illa. Ferantur.*]
Act.4.sc.3. Senarius. *Quidvis.*] Iambicus catalecticus. *Quia de uxore.*] Trochaici catalectici. *Sed non minuam.*] Mixtum trochaicum cum iambico catalectico. *Nescias.*] Trochaicus catalecticus. *Quando hac.*] Iambici acatalectici. *Sumus.*] Dimeter iambicus. *Sed video.*] Iambicus ca-
Act.4.sc.4. talecticus. *Tibi quoque.*] Senarii. *Non hoc de nihilo.*] Iambici qua-
Act.5.sc.1. drati catalectici & acatalectici. Trochaici catalectici mixti. *Ego pol quoque.*] Quadrati iambici catalectici. *Ne nomen mihi quaestus.*] Aliàs, *meo quaestui. Sed quid istuc.*] Trochaici catalectici. *Quis id ait?*] Iambicus acatalecticus. *Puerúmque.*] Trochaici catalectici. *Lepida es.*] Iambicus acatalecticus. *Eas ad.*] Trochaici catalectici. *Aliter si facias.*] Iambici tetrametri acatalectici. *Nihil apud me.*] Iambici qua-
Act.5.sc.2. drati catalectici *Benigne.*] Dimeter catalecticus. *Sed cum tu.*] Octo-
Act.5.sc.3. narii catalectici. *Ædepol.*] Trochaici octonarii catalectici. Iambici quadrati catalectici. *Quantam obtuli.*] Iambici quadrati catalectici. *Homo se fatetur vi in via virginem.*] *Virginem* superest. *Dicitque sese*
Act.5.sc.4. *illi annulum.*] *Annulum* dissyllabum est. *Vide, mi Parmeno.*] Iambici quadrati acatalectici mixtis senariis & trochaicis quadratis catal. *Egóne.*] Iambici tetram. acatalectici. *Sed Bacchidem.*] Senarii. *Vt voluptati.*] Quadrati acatalectici iambici. *Myrrhina.*] Trochaici tetrametri. *Quantum hodie.*] Iambici acatalectici. *Sequere me.*] Trochaicus catalecticus. *Feci imprudens.*] Senarius Trochaicus acatalecticus.

EX PHORMIONE.

In prologo. *Postquam poëta.*] Senarii. *Per quem res agetur.*] Aliàs, *geretur. Amicus summus.*] Senarii. *Si quis me quaeret.*] Senarii. *Quanto in*
Act.1.sc.1. Act.1.sc.2. *periculo sim.*] Aliàs, *simus. Hanc amare coepit perdite.*] Aliàs, *perditus. Interea dum sedemus illinc.*] Aliàs, *illic. Nunc omitte.*] Aliàs,
Act.1.sc.3. *amitte. Imò nihil, nisi.*] Aliàs, *praeter. Adeon' rem.*] Mixta carmina: pars est trochaici, altera iambos habet catalecticos. *Neu me cupidum.*] Trochaici catalectici. *Dum expecto.*] Iambici catalectici. *Amore abun-*
Act.1.sc.4. *das, Antipho.*] Dimeter iambicus. *Quod si.*] Aliàs, *Et si. Nullus es, Geta.*] Iambici quadrati acatalectici trochaicis octonariis catalecticis permixtis. Senarii item iambici acatalectici. *Ad hanc rem.*] Senarius. *Quod cum audierit.*] Tetrametri acatalectici. *Ejus me miseret.*] Trochaicus acatalecticus. *Rectè ego.*] Catalecticus. *Aliquid convasassem.*] Iambicus acatalecticus. *Quam hic fugam.*] Dimeter trochaicus catalecticus. *Sed ubi Antipho.*] Iambici tetrametri acatalectici. *Ah, sanúsne es?*] Iambicus catalecticus. *Hominem.*] Monometer hypercatalecticus. *Satis pro imperio.*] Trochaici catalectici.

Ne te iratus suis sævis dictis protelet.] Aliàs, *sævidicis verbis protelet.* & *sævidicis* postulat carmen. *Non possum adesse.*] Senarius iambicus hypercatalecticus. *Mane, inquam.*] Senarius acatalecticus. *Si quid potest.*] aliàs, *potes.* *Itáne tandem.*] Iambici quadrati acatalectici, & senarii. *Itáne.*] Si corripis *ita*, trochaicus est. *Nec meum imperium.*] Trochaicus. *Revereri.*] Iambicus. *Monitor.*] Iambici acatalectici. *Mi patrue.*] Senarii. *Quin quod meritus est.*] Aliàs, *fit.* *Itáne patri.*] Trochaici octonarii catalectici, præter duos extremos. *Senex adest.*] Iambici quadrati acatalectici. *En, unquam.*] Senarii. *Si herum insimulabis avar.*] Aliàs, *malitiæ.* *Abi in malam crucem.*] Si legas *î*, pro *abi*, constat versus. *Quanta me cura.*] Senarii iambici. *Enimvero, Antipho.*] Iambici quadrati catalectici. *Teipsum quærebam.*] Acatalectici. *Dorio, audi.*] Trochaici tetrametri catalectici permixtis iambis quadratis acatalecticis. *Nec cum hujusmodi.*] In *hujusmodi* eliditur *s.* *Quid faciam.*] Trochaici tetrametri catalectici, permixti paucis iambis quadratis acatalecticis. *Quid? qua profectus causa.*] Senarii. *Ego hominem.*] Senarii. *Expecto.*] Senarii. *Venire salvum volupe.*] Aliàs, *volup.* *Vt ad pauca redeam.*] Si legas, *ad pauca ut redeat*, constat versus. fortè in *ad* eliditur *d.* *Geta.*] Senarii. *Quietus esto.*] Iambici quadrati acatalectici. *Nos nostro of.*] Aliàs, *digressos.* *Quid agam?*] Senarii. *Aut qui consilia.*] *A* postremum pertinet ad versum sequentem. *Nam vereor.*] Iambici tetrametri catalectici. *Nam quæ hæc est.*] Trochaicus catalecticus. *Quod ut fa.*] Iambicus acatalecticus. *Hasce esse.*] Trochaici. *Qui est ejus pa.*] Mixtus trochaico & iambico. *Ne me istoc.*] Iambici quadrati catalectici. *Eho dic mi.*] Iambici quadrati catalectici. *Nemo ex me scibit.*] Trochaicus. *Nostrapte culpa.*] Iambici quadrati catalectici. *Vorsuram sol.*] Aliàs, *vorsura.* *Agedum ut so.*] Iambici quadrati catalectici & acatalectici. *Faciam ut tu.*] Iambici quadrati acatalectici. *Quin tu.*] Aliàs, *quid.* *Quid non.*] Aliàs, *qui.* *Obsecro vi.*] Aliàs, *cave.* *Nemo est.*] Aliàs, *homo nemo.*] *Itáne par.*] Aliàs, *parum.* *Lætus sum.*] Iambici quadrati catalectici. *Argentum ac.*] Iambici quadrati acatalectici. *O fortu.*] Trochaici octonarii catalectici. *Tantam for.*] Senarii. *Dijs magnas.*] Senarii. *Vel oculum excul.*] Aliàs, *exclude.* *Quis nominat me?*] Senarii trochaici, octonarii catalectici. *Abi.*] *Abi* corripit. *Demipho, te appello.*] Trochaici octonarii catalectici.

Act. 1. sc. 1. Act. 1. sc. 2. Act. 2. sc. 3. Act. 2. sc. 4. Act. 3. sc. 1. Act. 3. sc. 2. Act. 3. sc. 3. Act. 4. sc. 1. Act. 4. sc. 2. Act. 4. sc. 3. Act. 4. sc. 4. Act. 4. sc. 5. Act. 5. sc. 1. Act. 5. sc. 2. Act. 5. sc. 3. Act. 5. sc. 4. Act. 5. sc. 5. Act. 5. sc. 6. Act. 5. sc. 7. Act. 5. sc. 9.

GUILLELMO BELLAIO LANGEO TAURINI PROREGI ANTONIUS GOVEANUS. S. P. D.

CUM mihi esset id cum multis commune, ut divinas virtutes tuas in administrando utroque tempore, & belli, & pacis, mecum ipse tacitus admirarer: optavi semper mihi tempus dari, quo judicii hujus mei de singulari tua virtute & tibi darem significationem aliquam, & posteritati relinquerem testimonium. Quod cùm meum esse vellem, neque conari ego tamen magna possem, danda mihi opera fuit, tale id saltem ut esset, quo neque dignius ego quidquam præstare omnino possem, neque à me tu majus expectare. Nam cùm à puero studiis me literarum dedissem, & literis tradita à veteribus essent multa divinitùs, quæ neque intelligendo, nedum imitando, assequeremur, essétque intelligere prius necesse quæ velles imitari, intelligere autem sanè nemo corrupta posset, atque depravata: operam digniorem nullam, quam quidem ego navare potuissem, nullam ad vetustatis cognitionem, & imitationem, tam esse necessariam putavi, quàm eam quæ in veterum scriptis recensendis, recognoscendisque poneretur. Quod ut est, quoquò te vertas, arduum atque difficile, ita in Terentii Comœdiis, velle id quidem, plenum est bonæ voluntatis, præstare, non nisi majoris cujusdam ingenii, atque ejus eruditionis, quam non recipit hæc ætas: post eos præsertim viros, qui in ea re non mediocriter, neque infeliciter laborarunt. Tantæ difficultatis has reperio causas, quòd sermo penè est oratio omnis Comicorum, qui se corrumpi facilè patitur, quòd versu conclusa, in quo intelligi vix numerus potest, atque mensura adeò varia est, atque multiplex, quæ si non notatur diligenter, detrahi multa possunt, addi quoque impune multa, loco plurima moveri: quòd tanta in exemplaribus varietas, tam nulla fides: quòd jam multis retro sæculis author hic à librariis fuerit depravatus, ipsius etiam Ciceronis, ut opinio mea est, eruditissimis temporibus, quibus erant ij versus, ut ipse scribit, usitatissimi. Id ut credam facit, quòd ab ipso interim Cicerone Terentiani versus multi malè citantur, qualis is est in illa ad Lentulum epistola longè optima,

Intromittamus comessatum, tu Pamphilam.

Ubi, *comessatum intromittamus*, scripsisse Terentium ratio indicat senarii. Ac eodem loco post,

Par pari referto, quod eam mordeat.

Ubi, ut id taceam, quòd pro *mordeat*, *remordeat* reposuit felicissimè Æmylius

Æmylius Ferretus, parens alter meus, (gratiorem tibi multo esse scio, Æmyli, pietatis erga te meæ, quàm doctrinæ tuæ meam testificationem) id, inquam, ut taceam, legendum erat præterea, *Referto par pari.* Neque enim Trochæum, quem Choreum Cicero vocat, ii versus recipiunt, ut neque Trochaici Iambum. Afferrem ejus generis permulta, si te docerem, non monerem. Iam à Nonio Marcello, Festo Pompeio, Prisciano, aliter citantur multa, quàm scripta esse à Terentio sit verisimile. Ne longius abeas, est in Andriæ scena prima versus hic,

Sine invidia laudem invenias, & amicos pares.

In eo suas nescio quas collisiones comminiscitur Priscianus: ubi si legas,

Sine invidia invenias laudem, & amicos pares,

Versui consulas, sine ullo aut sententiæ, aut venustatis detrimento. Equidem nunquam existimavi sua Poëtas libertate tam uti libenter, quàm necessariò. Quæ cùm & ipsa die, & magnorum virorum testimoniis confirmata sint: non dubito quin nos, qui iis de rebus aliter sentimus, antiquitatem serò, neque tamen non temerè, reprehendere videamur. Hæc nos profectò, Guillerme Bellai, quæ in omnes partes periculi sunt plenissima, deterrere debuerunt, si præter bonam voluntatem nihil ad tantam rem afferre potuissemus. At cum & infinita propè primi nos quæ egerent castigatione deprehenderimus, & ab aliis animadversa, neque diu minus, neque minus fortasse diligenter consideravimus, nostrúmque esse aliquod potuerit iis de rebus judicium, rei interesse literariæ putavi, id omnibus per me fieri quam notissimum. Judicii autem nostri causas erit fortasse cùm explicabimus, quos in præsentia omnes persequi, ut quàm infiniti esset laboris taceam, hominis certè esset minus occupati: testificari tantum hoc tempore, liquidóque jurare possumus, nihil nos, nisi necessariò, nihil nisi versus, elegantiæ, sententiæque convitio immutasse: restituisse quædam, ut ab iis authoribus, de quibus antea loquebamur, citata reperiebamus: codicibus ita usos fuisse plurimis, ut plus semper apud nos valuerit judicii ratio, quàm librarii manus indocta, atque temeraria. Atque ut animo præsumere possis, quid de toto hoc labore nostro debeas judicare, referam paucis, quæ in Andriæ Prologo, quæ in Scena prima corruptè legi animadverterim.

Ubi in Prologo legebatur,

Id isti vituperant factum, atque in eo disputant.

Non constare versum notarat Erasmus, nisi in pronomine *isti*, littera secunda eliderertur, atque ita fieret *anapæstus*. Hujusmodi nos elisiones tam duras, ut dicam levissimè, non agnoscimus in re minimè necessaria. Scripsisse Terentium *Isti id vituperant*, & versus clamat, & codices nonnulli testantur. Tale illud est, quod idem in Eunuchi Act. 3. Scena 2. versu illo,

Qui habet salem,

Quod in te est. extremam scilicet in quod elidi literam. ubi *Qui*

legi debere & versus & ipsa Latinitas ostendunt.

Ubi, *Vt pernoscatis & quid spei sit reliquum.*

Nos scriptum fuisse dicimus, *Vt & is pernoscat, quid spei sit reliquum:* atque aliter scripsisse Terentium persuaderi non potest. Id porro locus habet sententiæ, fabulam vos cognoscite, ut & Poeta perspicere possit, quid sibi à vobis spei relinquatur de Comœdiis, quas in posterum scribet: an scilicet explodendæ vobis prius sint, quàm spectandæ, atque cognoscendæ. Præter quem unum locum, si alium nullum in opere toto emendassemus, satisfactum & officio nostro, & hominum expectationi erat abundè.

Ubi in prima Scena,

Propterea quòd serviebas liberaliter.

Nos, *servibas*: generis ejus sunt *scibam*, *nescibam*, *savibam*: *serviebas* non patitur versus.

Ubi, *Sed mihi hoc molestum est: nam isthac commemoratio,*

Quasi exprobratio est immemoris beneficii. Nos, *Sed mî hoc molestum est: nam isthac commemoratio est Quasi exprobatio immemoris beneficii. Mi.* postulat versus: eo & multis aliis locis utitur Terentius, usus antea fuerat Plautus, usi sunt postea Vergilius & Horatius. *Est*, quod in prioris versus fine posuerimus, fecit series verborum naturalis: ita *beneficij* syllabarum nihil detrahetur.

Ubi, *Id gratum fuisse adversum te habeo gratiam.*

Nos, *Gratum id fuisse*: & nescio quomodo magis placet auribus eruditis: omitto, id quoque versum postulare. Neque verò dubito quin *fuisse*, fieri disyllabum magis iis placeat, qui cum aures non habeant, esse religiose inepti volunt.

Ubi, *Ita faciam. Hoc primùm in hac re prædico tibi.*

Nos, *In re hac*: quòd aliter stare non possit versus.

Ubi, *Liberius vivendi fuit potestas: nam antea.*

Ut versus ratio habeatur, elidi Erasmus in vivendi, *u*, voluit unum, fierique *fuit*, monosyllabum. Nos ut esse *fuit*, syllabam unam apud hunc authorem mille locis scimus, ita illas in *vivendi*. elisiones (penè scripseram illusiones) illas, inquam, elisiones non agnoscimus: cum præsertim tam esse ingeniosum nihil sit necesse. Scripsisse Terentium putamus, *Fuit vivendi liberius potestas: nam antea.* Nihil hîc novum, nihil non concessum committitur: neque tamen de orationis venustate quidquam deperditur.

Ubi, *Nunquam præponens se illis, ita ut facillimè.*

Præponens se aliis nunquam: ita & versus vult, & orationis efflagitat venustas.

Aliis esse legendum & codex me monuit pervetustus, & aliis quoque video placuisse: ut non modò ad eos, quibus cum Pamphilus unà erat; sed ad omnes homines referri possit, ut & id quod præcedit, *adversus nemini*.

Ubi, *Sine invidia laudem invenias, & amicos pares.*

Quod & Prisciani & nostrum esset judicium antea dicebamus: à quo si dissentimus, cogitare nemo debet, qui aut ille fuerit, aut nos simus: sed quid quisque dicat, quid in judicando fuerit secutus.

Ubi, *Nam qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi.*

Nos, *Nam qui cum ingeniis conflictat ejusmodi.* Ita in Phormione, *Nunquam usus venit, ut cum hujusmodi conflictares malo.* Probari enim mihi non potest, fecisse hîc Terentium *ejusmodi* trisyllabum, quod quinque esse syllabarum concessa vocalium divisione solet. Non dissimile valde est, nisi quòd pudendum magis, quod idem notavit in illo Actus 3. Scenæ 2. *Non imperabat coràm, quid opus facto esset puerpera. Esse puerpera* trisyllabum: cum si fiat trisyllabum, versus stare octonarius iambicus non possit.

Ubi, *Neque commovetur animus in ea re tamen,*

Scias posse habere jam ipsum suæ vitæ modum. Posterior hic versus, nisi *scias* unam facias syllabam, & *suæ* item unam, numerum excedet. Ego in exemplari vetusto scriptum reperio,

Neque commovetur animus in ea re, scias

Tum jam ipsum habere posse suæ vitæ modum. Quæ sine controversia, vera est, atque germana lectio: non mutatur sententia, sua orationi gratia relinquitur, dura illa in verbo *scias*, vitatur collisio. facilis porrò *tum*, in *tamen*, fuit mutatio.

Ubi, *Effertur, imus. Interea inter mulieres,*

Quæ ibi aderant, fortè unam aspicio adolescentulam.

Nos & quòd ita venustior sit oratio, & quòd versus impediri se tot pedibus penè clamet, legendum putavimus, *Quæ ibi aderant, aspicio fortè adolescentulam.* Aliter citatur ab Interprete, non nego: at aliter quoque citatur illud, *Isti id vituperant factum*: aliter alia, nec ea quidem pauca. Illud sanè argumento esse potest quàm ille parum versuum horum rationem tenuerit, quòd cum invenire non posset, cur esset illud *unam* additum à poeta, non considerarit, num à versu quoque respueretur, quod non admitti à sententia videret.

Ubi, *Perculsit illico animum, at at hoc illud est.*

Nos *attat.* Idem erat flagitium in illo Eunuchi, *Sed quis hic est, huc qui pergit, &c.*

Idem in illo Hecyræ Trimetro. *Oportet, atat eccum Phidippum & patrem:* in quo tertiò fuerat interjectio repetenda.

Ubi, *Pro uxore habere hanc peregrinam: ego illud sedulò*

Negare factum. Ut Senarius constet, corripi in illud, literæ detractione priorem vult Erasmus. Nos legendum putamus, *Pro uxore habe hanc peregrinam, illi ego sedulò Negare factum est.* Atque ita scripsisse Terentium, etsi versus ratio non diceret, ex eo certè quod sequitur, *Ille instat factum, judicare tu quidem posses.*

Ubi, *Satis vehemens causa, ad objurgandum.* S O. *qui cedo? Sat ve-*

hemens legendum putabamus, ne vehemens fieret disyllabum: quod cum tamen fieri posse videremus, egere locus notatione, non castigatione visus est.

Ubi, *Ea primùm ab illo est animadvertenda injuria.*

Nos ita versu postulante, neque minore tamen venustate, *Ea primùm ab illo animadvertenda injuria est.* In iis vides omnibus admonitos nos à versu, secutos venustatem, non turbasse sententiam: quorum per se quodque tantùm apud eruditos valere debet, ut contra omnium exemplarium testimonia possit ad emendandum locum sufficere. Venustas fecit, ut de illo Scenæ secundæ dubitarem. D. *Hoc quid sit?* S. *omnes qui amant, graviter sibi dari uxorem ferunt*: sciebam enim *Quid hoc?* magis esse Terentianum, quàm, *Quid hoc sit?* taceo quòd ita concurrentes non hiant, ut antea vocales. Cum ergo propter venustatem mihi jam esset locus suspectus, & scriptum postea in aliis exemplaribus adverterim, *Miror quid hoc sit*, judicavi Interpretis verba pro Terentianis in contextum irrepsisse. Fecit sententia ut illud Scenæ 4. *Audivi Archillis, jamdudum Lesbiam adduci jubes*, ita legeremus: *Audivi Archillis, jamdudum quòd Lesbiam adduci jubes.* Quo in loco, quia scilicet corruptè legebatur, incertam esse distinctionem notavit Donatus. taceo id versum quoque postulare, qui Octonarius est Iambicus, ut, is qui sequitur, *Sanè pol illa temulenta est mulier, & temeraria.*

Fecit sententia ut illud Chæreæ in Eunucho, *Occidi.*

Neque virgo est usquam, nec ego qui è conspectu illam amisi meo. Vbi quæram? ubi investigem? quem perconter? quam insistam viam? Incertus sum. una hæc spes est, ubi ubi est, diu celari non potest: ita legeremus, *Occidi, Neque virgo est usquam, neque ego, qui è conspectu illam amisi meo. Vbi quæram, ubi investigem, quem perconter, quam insistam viam? Certus sum. una hæc spes est, ubi ubi est, diu celari non potest.* Angitur nimirum animo Chærea & se virginem è conspectu perdidisse, neque scire tamen qua ad eam ratione rursus perveniret. Ei certè, quod penè prætermieram, stare iambicus octonarius si legas, *incertus sum, non potest.* Operæ pretium est Donati audire in eum locum argutias. In Phormione verba sunt Getæ servi flagra timentis, & ea se vitare posse desperantis. *Ad precatorem abeam credo*, qui mihi sic oret, *Nunc amitte quæso hunc*, cæterum *posthac si quicquam. nil precor*, tantummodo *non addas*, ubi ego hinc abiero, vel occidito. Ubi nos legendum putamus, *non cadas*, nisi *addere* pro *cadere* veteres usurpabant: id postulat omnino sententia, indicat quod intulit, *vel occidito.* In Andriæ Act 1. Sc. 2. ita legebatur, *Ne temere facias, neque tu haud dicas, tibi non prædictum, cave.* In eum versum ita interpretum unus. Duæ negationes vnam faciunt affirmationem, tres negationes pro affirmatione una sumuntur, ut *hic, neque, haud, non.* Alter tertiam negationem vult redundare. Uterque testis est, alios pro

haud, legisse *hoc*: quam ego lectionem veriorem puto, & Terentio digniorem. Paulò antè ita Simo, *Quid hoc? intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem?* Quod cum & postulet sententia, neque desit etiam codicis testimonium, qui *haud* malunt tamen, facere mihi videntur, ut Terentij verbis utar, næ intelligendo ut nihil intelligant: qui, *Néve tu id dicas:* pro, *Neque tu haud dicas reposuit*, qui ferre octonarius posset iambicus vidit parum. At neque hoc tantum loco pro *hoc, Haud scriptum flagitiose animadverti.* In Hecyræ Act. 3. Sc. 1. *Ita Parmeno, Haud hercle quidem parum est*: ubi legendum, *Hoc hercle quidem parum est.* Nam cum singulari aliqua injuria inter uxorem & matrem, iram crederet Pamphilus excitatam, quæ tam durarat diu, animoque miserè ob eam causam torqueretur, velletque hero Parmeno consolationem aliquam adhibere, monet nihil id esse, quod tam grave ille existimaret: subiicitque pueri inter sese quàm pro levibus noxiis iras gerunt? Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus, infirmum gerunt: itidem mulieres sunt fermè, ut pueri levi sententia. Fortasse unum aliquod verbum inter eas hanc irem conciverit. Incredibile est, quàm multa generis hujus, quoquò me verto, occurrant. Non discedam ab eo loco: totumque adeò referam, quo facilius res teneri possit:

Sed magnum nescio quid necesse est venisse Parmeno,
Vnde ira inter eas intercessit, quæ tam permansit diu.
Par. *Hoc hercle quidem parum est. si vis verò veram rationem exequi,*
Non maximas, quæ maximæ sunt interdum iræ, injurias
Faciunt. Nam sæpe est quibus in rebus alius ne iratus quidem est,
Cum de eadem causa est iracundus factus inimicissimus.
Pueri inter sese quàm pro levibus noxiis iras gerunt?
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus, infirmum gerunt.
Itidem mulieres sunt fermè ut pueri, levi sententia.
Fortasse unum aliquod verbum inter eas hanc iram conciverit:

Quo in loco legendum puto,

Nam maximæ, quæ maximæ sunt interdum iræ, injuriæ
Faciunt.

Nam cum ex iræ diuturnitate injuriæ magnitudinem Pamphilus colligeret, *levi*, inquit Parmeno, duceris *here* argumento: rationémque si quæris, maximæ interdum iræ à non maximis injuriis enascuntur. Vides iracundis hominibus id accidere, ut inimicissimi fiant iis de causis, quæ alios homines ne leviter quidem possent commovere. Quia in Hecyram me conjeci, nolo videri temerè venisse: ita post paulo eum locum, in quo eram, scriptum reperiebam,

Non usus facto est mihi nunc hunc intrò sequi:
Nam invisos omnes nos esse illis sentio.
Here nemo voluit Sostratam intrò admittere;

Si fortè morbus amplior factus siet,
Quod sanè nollem, maximè Heri causa mei,
Servum illico introiisse dicent Sostratæ,
Aliquid tulisse comminiscentur mali
Capiti atque ætati illorum, morbus qui auctu' sit.

Verba sunt *Parmenonis.* Ego *capiti atque saluti illorum* scripsisse Terentium puto, cum inter eas voces non levis affinitas sit, & alteram sententia requirat, & à Cicerone locis sint infinitis hæc duo conjuncta. Unum præterea locum si tibi indicaro, ab Hecyra discedam. In Act. 2. Sc. 1. ita legebatur:

An quia ruri esse crebro soleo, nescire arbitramini
Quo quisque pacto hic vitam vestrorum exigat?
Multo meliu' hic quæ fiunt, quàm illic ubi sum assiduè, scio.
Ideo, quia uti vos mihi domi eritis, perinde ego ero fama foris.

Verba sunt Lachetis senis: quo in loco *fama* redundare mihi videtur. Causam enim adfert Laches, quare tam bene sciret, quæ domi in urbe gererentur, cum esset ipse ruri: in eo, inquit, facio, quia ut vos res meas domi administrabitis, ut mihi laborabitis, ut mihi obsequemini, ita ego vobis ero ruri: hoc est, vobis defieri nihil patiar, benignéque omnia præbebo, si mecum vos benevolentia officiisque certetis: quod si contrà à vobis fieri sensero, finam & egere, & algere, & esurire, nihilque rure ad vos deferri patiar. Vnde huc tamen ea dictio irrepserit, non dissimulabo. Sequitur,

Jam pridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam.

Ubi cùm notatum esset, à fama argumentari Lachetem, *Fama* in proximum superiorem versum irrepsit. Hæc hactenus fuisse excussa, explicata. omnium qui literas tractant, judicio approbata.

Quid ego nunc dicam, easdem dictiones corruptas in hoc authore ferè fuisse, atque depravatas? quot locis pro *suspectio*, *suspicio*: pro *in gratiis*, *ingratus*, pro *gratiis*. *gratis*: pro *ecere*. *& certe*, scriptum erat? Quid ego querar, verba flagitiose adeò transposita interim fuisse, ut totam orationem miserè perturbarent? Quid omissos librariorum incuria totos versus, sine quibus neque stare sententia poterat, neque versuum superiorum mensura? Nihil mentior, scriptum sic erat in Prologo Heautont.

Ne cui sit vestrûm mirum, cur partes seni
Poëta dederit, quæ sunt adolescentium,
Id primùm dicam, deinde quòd veni eloquar.

Ubi erat legendum, *Id deinde dicam*, *primum quod veni eloquar.* Notatus à nobis hic locus est, & explicatus suo tempore.

Scriptum sic erat in Phormionis Act. 4. Sc. 4.

Vt te quidem omnes Dii, Deæque superi, inferi
Malis exemplis perdant. hem si quid velis,
Huic mandes quod quidem rectè curatum velis.

Quid versus postremus cum mensuram excederet, neque tamen posse detrahi quidquam viderem, neque absoluta etiam plane esse videretur, perfectaque sententia, incido in codicem, non illum quidem, qui sua auctoritate fidem facere debuerit, sed qui monere tamen dubitantem potuerit. In eo sic scriptum erat,

Vt te quidem omnes Dij Deaque superi, inferi
Malis exemplis perdant. hem si quid velis,
Huic mandes, quod rectè curatum quidem
Velis, ad scopulum qui te è tranquillo inferat.

Quem versum Terentianum esse negare nemo possit. Idem ejusdem fabulæ Act. 5. Sc. 6. flagitium deprehendimus, ubi hæc deerant Trochaico.

Curialis vernula est qui me vocat.

Quæ verba suo loco & Terentii esse ostendimus, & quid haberent sententiæ declaravimus.

Si quæ generis sunt hujus vellem omnia recensere, volumen à me haberes, non epistolam. Jam de versuum genere & distinctione puderet dicere quàm aliter sentimus nos, quàm ii, qui ante nos fuerunt, nisi ad te scriberem, qui iis de rebus judicare omnium optimè potes. Initium est Scenæ 5. Act.1.

P. *Hócne est humanum factum aut incœptum? hoccine officium patris?*
M. *Quid illud est?* P. *Prô Deûm atque hominum fidem, quid est, si non hæc contumelia est?*
Vxorem decrerat dare sese mihi hodie: nónne oportuit
Præscisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?
M. *Miseram me, quod verbum audio?*
P. *Quid Chremes, qui denegarat se commissurum mihi*
Gnatam suam uxorem? id mutavit, quia immutatum videt.
Itáne obstinatè operam dat, ut me à Glycerio miserum abstrahat?
Quod si fit, pereo funditus.
Adeón' hominem esse invenustum, aut infelicem quenquam, ut ego sum?
Prô Deûm atque hominum fidem, nullóne ego
Chremetis pacto adfinitatem effugere potero? quot modis
Contemptus, spretus? facta, transacta omnia. hem
Repudiatus repetor. quamobrem? nisi si id est quod suspicor.
Aliquid monstri alunt. ea quoniam nemini obtrudi potest,
Itur ad me. M. *oratio hæc me miseram exanimavit metu.*
P. *Nam quid ego dicam de patre? ah,*
Tantámne rem tam negligenter agere? preteriens modò

Versum primum esse voluit Erasmus iambicum octonarium justæ mensuræ, id enim dicere solemus acatalecticum. Secundum octonarium quoque, cui tamen accinatur & adnectatur monometer, hoc est una, ut Græci vocant, διποδία: ea autem erit, *tū mē lĭ a ēst.* At non accini-

tur iambico octonario, sed scazonti: octavus enim pes spondæus est: valde mihi præterea argutum videtur in eadem dictione & octonarii finem, & monometri quærere initium. Tertium iambicum octonarium esse voluit, quod fieri minimè potest, cum *hodie*, extremam producat: quartum generis ejusdem, dimetrum quintum, sextum trochaicum octonarium catalecticum, cum & priores omnes iambici sint, neque nisi iambici sequantur. Octavum octonarium fecit iambicum, nonum dimetrum iambicum. Decimum octonarium iambicum, si quidem in invenustum, *n*, primum elidas, quod quidem si verba modicè transponas minimè est opus: undecimum, dimetrum redundante pede, novum sanè, ut dicam levissimè, genus carminis: hunc qui sequitur octonarium rursus iambicum, post quem trimetrum, sequi voluit trochaicos tres tetrametros, catalecticos eos quidem, quibus subjunxit dimetrum iambicum acatalecticum, cum dimetri ejusdem esse generis soleant cum iis, quibus fuerint adjecti. Hæc si, quemadmodum Erasmus vult, scripsit Terentius, mihi certè non est poëta: at neque ita scripsit, neque id nos putare est æquum. Quem locum antequàm in eos versus redigo, quibus esse à Terentio scriptum sit verisimile notabo quanta sit in exemplaribus varietas, atque incertitudo. In versu primo utrobique *hoccine*, in aliis exemplaribus reperio, reperio & *factu*, & *inceptu*, quod à Donato quoque videmus annotatum. In secundo vetustum exemplar non habet *fidem*, quomodo interim locutus est poëta: in alio, *atque hominum* non reperio, atque ita quoque scripsisse aliquando Terentium animadverto: in tertio *dare*, in aliquibus codicibus non legitur: neque carmen postulat, & iratus supprimere multa solet; quæ cum adscribere soleant Interpretes, in versum fit sæpe ut admittantur. *Se*, præterea video geminatum, & pro *denegarat*, *denegaverat scriptum reperio.* Jam in octavo pro *quia*, quoniam. Ubi postea Chremetis, Chremis: ubi *itur*, *itum*. Accipe nunc ut versus hos putatim & scriptos fuisse & esse distinguendos.

P. *Hoccine factum est humanum aut ineptum? hoccine officium patris?*
MY. *Quid illud est?*
P. *Prô deûm atque hominum fidem, quid est, si hoc non est contumelia?*
Vxorem decrerat dare sese mî hodie: nónne oportuit
Prescîsse me ante? nónne prius communicatum oportuit?
MY. *Miseram me, quod verbum audio?* P. *Quid Chremes, qui denegaverat*
Se commissurum mihi gnatam suam uxorem, mutavit id,
Quoniam me immutatum videt. itáne obstinatè dat operam, ut
Me à Glycerio miserum abstrahat? quod si fit, pereo funditùs.
Adeón' hominem invenustum esse, aut infelicem quenquam, ut ego sum?
Prô Deûm atque hominum fidem, nullo ego pacto Chremis

Adfinitatem

Adfinitatem effugere potero? quot modis
Contemptus, spretus, facta transacta omnia, hem
Repudiatus repetor: quamobrem? nisi, si id est
Quod suspicor, monstri aliquid alunt. ea quoniam
Obtrudi nemini potest, ad me itur. M. *hac*
Oratio me miseram examinavit metu.

Omnes iambici sunt, octonarii partim, partim senarii, monometer unus, non is quidem quem esse Erasmus putabat, eum efficit Mysis: quæ dum à Pamphilo exaudiri non vult, pauca loquitur. Monometrum in re simili in Phormione observavimus, ubi taciti Antipho & Phædria Getam audiunt: ac cum à Geta Antipho nominaretur, ibi tum Phædria,

Te nominat. A. *nescio quod magnum hoc nuncio expecto malum.*
P. *A. Sán' ne es?*
G. *Domum ire pergam, ubi plurimum est.* P. *revocemus hominem.*
A. *Sta ilico.* G. *hem.*

Quo etiam loco nos valde ab Erasmo dissentimus: qui cum ubi monometrum faceret non inveniret, & octonarium fecit catalecticum, qui, ut superiores omnes, esse debebat acatalecticus, & monometrum hypercatalecticum, qui si erat monometer faciundus, acatalecticus certè faciundus erat. Ad locum superiorem ut redeamus, in quo pro *hócne*, nos *hoccine*: quod ideo Erasmus immutavit, ut trochæum posset evitare: verùm cum legi *hoccine* secundo loco sit necesse, priore scripsisse aliter Terentium persuaderi non potest, quare nemo non videt fuisse verborum seriem perturbatam. *Deûm*, est utrobique monosyllabum: nisi posteriore dici interim productè, & à Grammaticis video notatum, & nos in hoc Poëta non semel observavimus. Atque ut ab ea Scena non discedam, sequitur paulo pòst,

Quòd si ego rescissem id prius, quid facerem si quis nunc me roget.

In eo versu, quem iambicum esse vult, ut revera esse debet, *prius* syllabam esse unam vult Erasmus, cùm si id fiat, iambicus esse octonarius non possit. Nos legendum putamus, *Quòd si ego prius id rescissem, &c.* Sequitur,

Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. Sed nunc quid primum exequar?
Tot me impediunt curæ, quæ meum animum diversè trahunt:
Amor, misericordia hujus, nuptiarum solicitudo. Hos cum faciat Erasmus trochaicos, rogarem eum libenter, an *amor*, non esset iambus, quem trochaici non recipiunt. Mihi certè iambici octonarii videntur, quales & qui præcedunt, & qui sequuntur, atque ita legendi.

Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. sed quid primùm nunc exequar?
Impediunt me tot curæ, quæ meum animum diverse trahunt.
Amor, hujus misericordia, nuptiarum sollicitatio.

Versus porro ille,

Sed nunc peropus est aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa adversus hunc loqui.

Cum sit octonarius, legendus sic est,

Sed nunc propu'est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa adversum hunc loqui. Ubi paulo pòst,

Bene & pudicè ejus doctum atque eductum, finam

Coactum egestate ingenium immutarier? Ejus, redundat, versui enim officit, & venustati. Ubi, *Et ad pudicitiam, & ad tutandam rem fieri*, Ad secundum eisdem de causis tolli voluimus: quas secuti etiam sumus in emendando versu illo, quem penè prætерieram ex octonariis, *abi domum. Id mihi visus est dicere, abi citò & suspende te.* Quanto elegantius, *Abi citò, suspende te*, ubi res postulat celeritatem? Taceo quòd stare versus aliter non potest. Ubi, *Hanc mihi in manum dat, mors continuò ipsam occupat.* M Y. legendum erat. Ubi P. *Sed cur tu abis ab illa?* M Y. *Obstetricem accerso.* P. *Propera. Abis*, senarius non patitur, comica non magnopere desiderat elegantia. Locum hunc ut claudam, equidem ubi diligenter rem perpendo, nusquam inter iambicos video trochaicos à Terentio temere interjectos, quæ vetus doctorum fuit opinio, neque inter hos, illos: quibus tantùm generibus usum esse Terentium animadverto. Atque ut apertè videas, quanta hac in parte libros corruptio pervaserat, est Act. 3. sc. 2.

Adhuc Archillis quæ assolent, quæque oportet
Signa ad salutem esse, omnia huic esse video.
Nunc primum fac isthæc ut lavet, post deinde
Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi
Date: mox ego huc revertar.
Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.

Primos tres versus iamb. dimetr. esse voluit Erasmus, quibus tamen essent annexi duo trochæi: duo sunt trochæi, *Quæque oportet:* duo, *esse video:* quoniam pro trochæo poni Tribrachys potest, in quem scilicet dissolvitur, ut pote temporibus parem. Post deinde, duo trochæi. At hic versus, *Nunc primum fac isthæc ut lavet:* éstne dimeter iambicus? Erasmo an fuerit nescio, mihi certè nunquam erit. Jam quartum versum, cujus Erasmus genus non notavit, quem esse dicemus? Quintum etiam quòd dimetrum faciat catalecticum, vidit meo judicio parum. Mihi scenæ hujus versus generis sunt ejusdem: iambici enim sunt omnes, mensuræ tamen disparis. Quatuor primi, quibus cum iis, qui domi sunt, loquitur Lesbia, ea ratione sunt, ut primi & tertij extremæ syllabæ initia sint secundi & quarti: ita omnes acatalectici erunt. Octonarii omnes, præter quartum; is enim dimeter est, qui octonarius quoque fuisset, nisi ad Spectatores & se & orationem Lesbia convertisset. Sic illius in Eunucho: *Ita fac ut jussi, deducantur isti, &c.* Et illius quoque in eadem Scena, *Memini, tametsi nullus moneas, &c.*

extremæ syllabæ initiis sequentium versuum sunt accommodandæ: quod & aliis locis non paucis & animadvertimus, & indicavimus. Scripti mihi sic videntur à Terentio,

Adhuc Archillis quæ adsolent, quæque esse oportet ad salutem
Signa, omnia huic esse video. Nunc primum istac ut lavet
Facite: post deinde, quod jussi, ei date bibere, & quantum imperavi
Date: mox ego revertar huc.

Facite, ut pro *fac*, reponerem non fecit versus ratio; sed quòd, *date* dixit postea, non *da*. *Date*, porrò esse legendum, non *dare*, & codices nonnulli testantur, & ratio indicat loquendi: dictum tamen id Interpres putat consuetudine magis, quàm ratione: quòd si consuetudinis id est, non scripturæ vitium, ostendere debuit, aut alibi Terentium sic scripsisse, aut Comicorum omnino quenquam ita locutum, quorum de medio sumpta est omnis oratio. Quintum versiculum iambicum esse puto octonarium: à quo quæ detracta sunt, sequenti adjecta sunt versui. Ita ergo legimus.

Per ecastor scitu' puer natu' est Pamphilo: quæso Deos,
Superstes ut siet, quandoquidem ipse est ingenio bono.

Magis res erat desperata Actus quarti initio,

Hoccine credibile est, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
Ut malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua uti comparent commoda? ha
Idne verum est? imo id genus hominum est pessimum, in
Denegando modo queis pudor est paululum:
Post ubi est tempus promissa jam perfici,
Tum necessario sese aperiunt, & timent.
Et tamen res cogit denegare. Ibi
Tum impudentissima eorum oratio est.
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus
Proximus sum egomet mihi. Attamen, ubi fides
Si roges, nihil pudet. hìc, ubi opus est,
Non verentur: illic, ubi nihil opus est, ibi verentur.

Primum pentametrum iambicum fecit Erasmus, quos nullos scripsit Terentius: sequentes duos dimetros creticos: quod (taceo eorum versuum esse authorem Erasmum) fieri minimè potest: cum *atque exin*, Molossum non creticum efficiant: quatuor sequentes qui essent non notauit: creticos certè dimetros dicere non potest. In nono versu deesse aliquid putavit, quòd pro cretico quarto iambus poneretur. At *res cogit*, erátne creticus secundus, ut pro quarto positum diceret iambum? In decimo creticos tres notavit, qui ubi essent, vellem profectò indicasset, ne nos in quærendo frustra laborassemus. In undecimo ut in nono, pro cretico quarto iambum poni notavit. Primum, si in nono pro cretico esse iambum putabat, quòd versui deesse aliquid videretur,

quid hîc commissum est flagitij, ut qui creticus esse debuerat, factus sit iambus? Tum verò, *quis tu es*, creticum quis esse dixerit, ac non potius spondeum? Jam in versu sequenti ubi quatuor cretici? ubi in illo, *Si roges, &c.* tres? éstne, *nihil pudet*, creticus? equidem non arbitror. Extremum esse voluit trochaicum scazontem, addere debuit catalecticum, quos nullos scripsit Terentius. Ego omnes esse arbitror iambicos tetrametros, hoc est octonarios sive quadratos, quales sunt qui sequuntur omnes usque ad trimetros, quibus penè clauditur scena. Legendos autem ita censeo.

Hoccine credibile, aut memorabile, tanta ut cuiquam vecordia
Innata siet, ut gaudeat malis, atque ex incommodis
Alterius, sua uti commoda comparet? ha, verúmne id est? genus
Immo hominum id pessimum est, in denegando queis pudor modo
Paululum adest, post ubi jam tempus est promissa perfici,
Tum se necessariò aperiunt, timent, & cogit res eos
Tum denegare. Ibi tum impudentissima eorum est oratio,
Quis tu es? quis es mihi? cur meam tibi? heus proximu' sum egomet mihi.
Attamen ubi fides, si roges, nihil pudet: hîc, ubi est opus,
Nihil verentur: illic, ubi verentur, ibi non est opus.

Si qua vides immutata, quæ pauca vides, cogitare primùm debes, quanta in exemplaribus sit varietas, tum quàm facile fuerit *est* addere, *e* geminare, *&*, in contextum venire, pro *tum* scribi *cum*, *nihil* & *non* suis se mutuo sedibus expulisse. *Eos*, quod additum à nobis eo loco quo Erasmus deesse nonnihil imprudens divinavit, addidimus certè codicis testimonio. Ejusdem sunt qui sequuntur & generis & mensuræ,

Sed quid agam? adeámne ad eum, & injuriam hanc expostulem cum eo.
Mala ingeram multa? atqui aliquis dicat, nihil promoveris.
Multùm molestus certè ei fuero, atque animo morem gessero,

Ita enim sunt legendi. Plura Guil. Bellai capere epistolæ brevitas non potest, & omnia persequi, negotii esset & otii majoris: unum si addidero, quia in eo sum loco, scribendi finem faciam. Legitur paulo pòst,

P. *Cur me enecas? hoc audi. Nunquam destitit*
Instare, ut dicerem esse ducturum patri,
Suadere, orare usque adeò donec perpulit.
C. *Quis homo istuc?* P. *Davos.* C. *Davos?* P. *Interturbat:* C. *quamobrem?* P. *nescio.*
Nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos, qui auscultaverim.

Qui duo posteriores versus octonarii sunt iambici, ut nunc quidem sunt: judicio tamen nostro trimetri esse debent tres, ac sic legi,

C. *Quis homo istuc?* P. *Davos.* C. *Davos?* P. *Davos omnia.*

C. *Quamobrem?* P. *nescio. nisi mihi Deos satis*
Scio fuisse iratos, qui auscultaverim.

Quanta orationi accesserit venustas intelligis. quæ certè cum locus suspectus non esset vehementer, ad immutandum momenti nunquam satis habuisset, nisi in vetere satis exemplari ita scriptum reperissem, *Quis homo istuc?* P. *Davos.* C. *Davos?* P. *Davos interturbat omnia:* Ego *interturbat* esse Interpretis affirmare ausim. Ejus generis quàm sint multa neque credi, neque dici facile potest. In Phormione ita legebatur, *Itáne tandem quæso civem item ut meretricem*, ubi abusus sis: cujus versiculi duo illa verba. *Ut meretricem*, esse quoque Interpretis indicat apertè senarius. In Andr. Act. 4. Sc. 3. scriptum sic erat,

M. *Ne me attingas sceleste, si pol Glycerio non omnia hæc*
D. *Eho inepta, nescis quid sit actum.* M. *quid sciam?*

Ego utrumque trimetrum esse puto. Illudque, *quid sit actum*, Interpretis esse, non authoris, proinde ita legendum,

Ne me attingas sceleste, si pol Glycerio.
Non omnia hæc. D. *eho inepta, nescis.* M. *quid sciam?*

Neque recusem quin quantum de judicio hoc meo, tantum de existimatione detrahatur.

Habes Guil. Bellai! conjicere unde possis, aut quid ego effecerim, aut quid efficere voluerim: neque verò dubito, quin ut post alios multa nos satis deprehendimus, post nos alii quoque multa sint animadversuri. Optamus autem gratus tibi sit conatus iste noster, & utilis. Studiosis, ut favore tuo cum publica utilitate conjuncto, in qua vigiliarum omnium mearum præmium semper putavi reponendum, in utriusque linguæ authoribus castigandis nostra in dies accendatur industria. Vale.

Lugduni ad Cal. Apriles.

ANTONIUS GOVEANUS
DE VERSIBUS TERENTIANIS.

TERENTIANI versus, aut Iambici sunt, aut Trochaici. Iambici pedes duos recipiunt, Iambum & Spondæum, & in quos ii dissolvuntur, nullos præterea. Trochaici item duos, Trochæum & Spondæum, & in quos ii dissolvuntur, nullos præterea. Iambici, aut monometri sunt, aut dimetri, aut trimetri, aut tetrametri. Monometri unam habent mensuram, hoc est, pedes duos, duas dimetri, tres trimetri, hoc est pedes sex, unde à Latinis Senarii dicti sunt. Tetrametri quatuor, hoc est, pedes octo: qui & octonarii à Latinis, & quadrati, & longissimi dicuntur. Monometri & trimetri justæ semper sunt mensuræ, & veri semper iambici, hoc est pedem ultimum semper habent iambum. Dimetrorum & tetrametrorum justæ quidem sunt

mensuræ, qui acatalectici vocantur, iique veri semper apud hunc authorem sunt iambici. Injustæ quidam mensuræ sunt, & ii non semper veri sunt iambici, sed utplurimum spondæum, aut dactylum ultima sede recipiunt, dicuntúrque scazontes. Injustæ autem esse versus mensuræ modis duobus accidit: aut enim justo syllaba minores sunt, aut majores: illi catalectici, hi, hypercatalectici sunt nominati. Dimetri ut multi sint catalectici, ita nulli hypercatalectici reperiuntur. Nunc trochaici, aut dimetri sunt, aut tetrametri, catalectici omnes, vel hypercatalectici, & ii octonarii: nulli siquidem dimetri hypercatalectici sunt. Nimis fuere ingeniosi qui denarios versus in Terentio sunt commenti, qui pentametros iambicos, qui dimetros redundante pede, qui dimetros creticos, qui creticos monometros, redundante pede, qui è cretico uno versum brevissimum, qui creticos in quibus pro cretico poneretur molossus, poneretur & iambus, qui senarios iambicos hypercatalecticos, qui monstra illa versuum è trochaicis & iambis conflata. Porrò nec ab iambicis ad trochaicos, nec ab iis ad illos transit Poëta, nisi (quæ vetus doctorum fuit opinio, longo à me intervallo renovata) res id aut postulet, aut certè ferat. Quomodo autem id res aut postulet, aut ferat, suis locis in iis Commentariis docebimus, quos in Terentium paramus. Quæ Poëtarum more licere sibi voluit Terentius, quæ quidem pauca sunt, hæc animadverti: in unam contrahit syllabam *meus*, *tuus*, *suus*, *deus*, *deum*, *deos*, *dea*, *prior*, *puer*, *rei*, *eho*, *fuit*, *ea*: in duas *eadem*, *eodem*, *duarum*. dissolvit *jam* in syllabas duas, in tres *vero*, in quatuor *virginem*, in quinque *ejusmodi*. *Redducere*, *redductus*, *relliquus* geminata effert consonante. Literam, quæ in *optimus* extrema est, tollit frequentissimè: extrema prioris versus vocali est cum ad inchoandum sequentem utatur: est cum, si fortè vocalis sit, à vocali quæ sequentem inchoat versum, elidi velit, quemadmodum quæ sequentem inchoat, ab ea interim absumitur vocali quæ præcedentem cludit. Hæc judicio nostro sunt, quæ de versibus Terentianis & præcipi debuerunt necessariò, & verè potuerunt.

DE LUDIS MEGALENSIBUS.

De Ludis Megalensibus quia certi nihil apud Authores reperiebam, non abs re putavi, quæ colligere ipse potui, in medium afferre. Μεγαλεσίους Magnos dici à Græcis Deos author est Donatus. σίους enim Æoles Deos vocant: unde Sibyllas dici vult Aristo. quod Deorum mentes consiliáque perspiciant. Magnos verò Deos intelligo, quos Majorum gentium Cicero vocat, qui à terris in cœlum non pervenere: tales habebantur Jupiter, Neptunus, Minerva, Juno. At neque magnis omnibus Diis, sed tantùm cœlestibus erant hi ludi consecrati. Hos esse quos Romanos interim videmus appellatos, ex eo colligo, quod Asco-

nius scribit, Romanos ludos Magnos quoque appellari, quòd magnis Diis erant instituti: quos eosdem Circenses dictos putat. Unde illud Virgilii, *Magnis Circensibus actis.* Non esse eosdem ludos Megalenses, & eos quos Megalesia dicimus, ex Ciceronis Oratione de Aruspicum responsis apertè colligimus, ubi Megalesia Megalensibus celebrari dicit: Verba sic habent, Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum in ipso Matris magnæ conspectu Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maximè casti, solennes, religiosi, quibus ludis primum ante populi consessum Senatui P. Africanus iterum Consul ille Major dedit, ut eos ludos hæc lues impura pollueret: quò si quis liber aut spectandi, aut etiam religionis causâ accesserat, manus adferebantur: quò matrona nulla adiit propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris accersita in hac urbe consederit, qui & uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur, hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt, tota denique hoc Ædili servorum Megalesia fuerunt. Extrema hæc verba declarant illos ludos, quos Megalensibus in Palatio in ipso Matris magnæ conspectu fieri dicebat initio, esse Megalesia. nam & Livius scribit M. Junium Brutum ædem Magnæ Matri Deûm in Palatio dedicasse, & ludos ob eam dedicationem factos, Megalesia appellasse. Megalenses porrò ludi, sive Romani, sive Magni, sive Circenses, sub regibus fuere instituti: fiebantque sub initium mensis Septembris: durabant autem non amplius dies novem. Cicero in actione prima in Verrem: Nonæ sunt hodie Sextiles, hora nona convenire cœpistis: hunc diem jam ne numerant quidem: decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompeius facturus est: ii ludi dies quindecim auferent: deinde Romani continuò consequentur: ita propè XL. diebus interpositis, tum denique se ad ea, quæ à nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur. Quorum dierum si quis rationem subducat, & sub initium Septembris cadere Ludos Romanos, & non amplius novem dies durasse deprehendet. De iis ludis Romanis ita Cicero libro quinto, in Verrem: Nunc sum designatus Ædilis, habeo rationem quid à populo Romano acceperim, mihi ludos sanctissimos maxima cum ceremonia Cereri, Liberæ, Liberoque faciendos, mihi Floram matrem Populo plebique Romanæ, ludorum celebritate placandam, mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt appellati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciundos, mihi sacrarum ædium procurationem, &c. Quo loco Megalenses ludos non omisisset, quos Ædiles summa religione & dignitate faciebant, nisi iidem & Megalenses ludi fuissent & Romani. Hac tamen tota de re asseveranter dictum nihil velim.

DE TIBIIS PARIBUS ET IMPARIBUS.

CHoros ad distinguendos actus adhibebant Græci Poëtæ, Latini tibias adhibuere, in gravi Comœdia dextras, in levi sinistras: quare gravem sonum dextræ, acutum sinistræ emittebant, ut sono comœdiæ vel levitati vel gravitati responderent. Quod ut fieret commodius, impares fiebant dextræ, hoc est unico foramine, sinistræ pares & geminæ, ut cùm duobus foraminibus exiret sonus, distractus, & dissectus acutior ad aures perveniret. Adhiberi utræque solebant, cum mixta è genere utroque erat comœdia.

ANTONIUS GOVEANUS

EX INSCRIPTIONE ANDRIÆ.

Mihi sic inscriptio hæc videtur legenda.

ANDRIA Terentii. Acta ludis Megalensibus M. Fulvio, M. Glabrione Ædilibus Curulibus. Egere L. Ambivius Turpio, L. Attilius Prænestinus. Modos fecit Clau. Flaccus, Clau. Filius tibiis paribus & imparibus, hoc est, sinistris & dextris. Tota græca est. Menandrou. edita M. Marcello, Cn. Sulpitio Coss.

Ex act. 1. sce. 1. *Imo*, apud hunc authorem priore & producta & brevi reperio. Unde venio in opinionem scribi debere gemino *m*, alteriúsque detractione corripi posse priorem. Et sc. 2. *Circuitione* pentasyllabum. Et sc. 5. *Ne ad morbum hoc etiam.* M. *teneo.*] Versus hic finitur scenæ sequentis initio. Ex act. 2. sc. 1. *Quid ait Byrrhia?*] Finis præcedentis versus. Et sc. 2. Notatu dignum id putavi, quòd in illo, *Etiam puerum inde abiens conveni Chremis, Olera, & pisciculos minutos ferre obolo in cœnam seni, Conveni* pro *inveni*, & occurri sumitur. Eodem modo sumitur in illo Eunuchi actus 2. scenæ 2. *Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc atque ordinis*: quod non visus est Donatus intelligere. Cicero in Catone majore, *Equidem efferor studio patres vestros quos colui & dilexi, videndi*: neque eos verò solùm convenire aveo quos ipse cognovi; sed illos etiam de quibus audivi, & legi, & ipse conscripsi. Quo in loco convenire Theodorus interpretatur εὑρεῖν: quod certè est invenire: ubi nos errasse Theodorum putavimus aliquando. Terentii illud in Hecyra apertè id demonstrat.

Pam. *In arcem transcurso est opus.* Par. *cui homini?* Pam. *tibi.*
Par. *In arcem! quid eo?* Pam. *Callidemidem hospitem*
Myconium? qui mecum unà advectus est, conveni.
Quid cessas? Par. *quid vis dicam? an conveniam modò?*

Ex act. 4. sc. 1. *Nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos.*] *Nisi* posteriore producta, sumitur autem hoc loco, ut multis aliis in hoc eodem Authore,

pro

pro *sed*. vide Eunuch. act. 3. sc.4. versum ultimum. Et sc.5. *Ah,ah,ah.*] Histrionis tertia interjectio esse videtur, proindéque extra versum est. Vide Eunuch. act.3.sc.1.& Heautont.act.5.sc.1. Et sc.6. *Quæ se inhonestè optavit parare hîc divitias.*] Egere locus hic notatione visus est propter novitatem, malam favoris conciliatricem. Sunt qui parere non parare scripsisse Poëtam velint: at id facere, est non sanare vulnus: neque enim parare in causa erat cur suis numeris non constaret senarius, neque parere ut constaret. Ego *ditias* non *divitias* scripsisse Terentium puto. Idem in Heautont. Act. 1. sc. 2. *Parentes, patriam incolumem, amicos, genu', divitias*, ubi quoque *ditias* postulat octon. iambicus. Rursus act. 3. sc. 2. *Vicinum hunc nostin'? at quasi is non divitiis*, ubi & *ditiis* versus efflagitat senarius. *Dis certè* pro *Dives* idem dixit in Adelph. *Dis quidem esse Demea.* Cum igitur divitiæ nusquam reperiam apud hunc authorem, nisi his locis quos citavi, & his ipsis omnibus *Ditiæ* carmen postulet, & quemadmodum *Dis* pro *dives*, ita *Ditiæ* pro *divitiæ* dici potuerint, rem dignam putavi quam & indicarem ego, & in quam alii diligentius inquirerent. *Optumè hospes pol Crito antiquum obtines.*] *Opportunè* pro *optimè*, qui legendum putant ut versui consulant, potiùs quàm *morem* addant, vident meo judicio parum: nam & opportunè sententia non postulat, & in Hecyra ita Terent.

At tu ecastor morem antiquum atque ingenium obtines. Non est quòd nos moveat interpretis authoritas in illud Gnatonis in Eunucho, *Non cognosco vestrum tam superbum*, ubi ille *superbum* dici vult absolutè, ut hoc Andriæ, *Antiquum obtines*: non est inquam quod nos moveat: scriptum siquidem invenio eo loco, *Non nosco genu' vestrum tam superbum.* Est quod Galli dicunt, *vous ne serez pas si mauvais, vostre pere estoit si bon.* Ex actus 5. sc. 4. *Andrium ego Critonem video? & certè is est, salvos sis Crito.*

Versus hic cum trochaicus esse debeat catalecticus, corruptè legitur: quem ut emendaret Erasmus, *Is*, detraxit. versui quidem certè consuluit, elegantiæ non habuit rationem, quæ *is* sibi detrahi non patitur. Ego post eam interrogationem, *Andrium ego Critonem video? Et certè*, subjici non puto commodè *Ecere*, non *Et certè* puto scripsisse Terentium. *Ecere* autem adverbium est jurandi, ac si diceres, *per ædem Cereris*, ut *Æcastor, per ædem Castoris, Ædepol, per ædem Pollucis.* Eo usus est Plautus, eo Terentius non semel. Ita & elegantia & versus Terentium scripsisse clamant. Idem erat flagitium in Eunuchi act. 5. sc. 2. Idem in Adelph. act. 1. sc. 1. idem multis aliis locis. *Itáne verò obturbat.*] Locus si, ut Intepretes volunt, accipiatur, ut *verò* adverbium sit, sintque hæc inter se distincta, *Itáne verò? obturbat*, corruptum esse locum asseveratione omni confirmo. Quòd si vero nomen sit casu dandi, referatúrque ad verbum *obturbat*. obturbare vero, erit veritati obstrepere. Miratur ergo Crito tam esse veritati adversum Simonem, ut ei obstrepat, & vera dicentes amet interpellare.

EX INSCRIPTIONE EUNUCHI.

Mihi inscriptio hæc sic legenda videtur.

PUbl. Terent. Afric. Eunuchus. Acta ludis Megalens. L. Posthumio Albino L. Cornelio Merula ædilibus curulibus. Egere L. Ambivius Turpio, L. Attilius Prænestinus. Modos fecit Claudius Flaccus Claudij filius, tibiis duabus dextra & sinistra. Acta secundò est. Græca est Menandru. Edita M. Valerio Messala, C. Fannio Strabone Coss.

Ex Prologo. *Postquam ædiles emerunt.*] Antequàm fabulæ ante populum agerentur, agebantur privatim apud ædiles.

Quàm plurimis, & minimè multos lædere.] Quàm plurimis, duæ sunt dictiones. Loci sententia, cujus nos Æmilius Ferretus admonuit, hæc est, *Si quisquam est qui bonis placere velit potiùs quàm malis* (nam per plurimos, eosdem hîc intelligimus, quos Græci per πολλοὺς) neque tamen malos lædere, in iis esse se Poëta profitetur. Adverbium *potiùs* subintelligi non est novum: sic Ulpianus, sic Cicero lib. 3. In Verrem est locutus. Sic Homerus ὀδύσς. ϱ.

Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶν δε.

Ex Act. 1. sc. 1. *Perficies.*] Alibi *pertendes.* in quam significationem dicitur à Terentio Heautontimor. Act. 5. sc. 5. *Video non licere ut cœperam hoc pertendere.* Ex Act. 2. sc. 2. *Ad cœnam ut veniat.*] *Cœna* hîc pro prandio: nam quam nunc cœnam dicimus, veteres vespernam dixisse testis est No. Marcellus. vide Act. 3. sc. 2. vers. 26. *Ego illum.* Et sc. 3. *Calidum.*] Malè Interpres putat *Callidum* scribendum: nam & Græci θερμὸν dicunt, & versus aliter non constat. Ex Act. 3. scena 1. *Ha, ha, he.*] Posteriores duæ interjectiones histrionis sunt, & extra versum. vide Andr. Act. 4. sc. 4. & Heautonti. Act. 5. sc. 1. Et sc. 2. *Vel sobrius.*] Hinc colliges invitatam fuisse Thaidem à Milite non ad vespernam, ut veteres loquebantur, cum adhuc esset sobrius, vide quod supra notavimus Act. 2. sc. 2. vide Act. 4. sc. 7. versu penultimo.

Parata omnia. Gn. *fiat.* Tha. *diligenter Pythias.*] Aut præsto omnia, scribendum est, aut fiat syllaba una faciunda: quod magis placet, parta omnia maluissem, si proprietas sermonis passa fuisset, non enim parere cœnam dicimus, sed parare. Et scena 4. *Nisi quicquid est.*] *Nisi* pro *sed*, vide Adelph. Act. 1. sc. 2. versum ultimum. Ex Actus 4. scena 5.

Verum hercle hoc verbum est, sine Cerere & Libero friget Venus. Versum hunc scriptum etiam hoc modo reperio.

Verum hercle verbum hoc est, sine Cerere & Baccho friget Venus. Atque ita si legatur, iambicus erit octona. acatalect. quales & superiores & inferiores omnes. Nisi velis *Libero* esse dactylum. Vide quæ in versiculum illum Adelphorum Actus 2. Scenæ primæ est à nobis adnotatum. Et scena sexta. *Abi tu.*] *Abi* posteriore correpta.

Et sc. 7. *Domíque, focíque, fac vicissim ut memineris.*] Hinc colligas non fuisse ad vespernam, ut antea dicebamus Act. 3. scena secunda invitatam Thaidem, cum eodem die Sanga coquus à Gnathone sui officii commonefiat. Præterea, quod multo maximum est argumentum, tot res post cœnam geri, eodem die non potuerunt, si cœnam pro vesperna sumimus. Ex Actus 5. scena 5.

Quod mœchis solet.] Athenienses mœchis pudenda & sedes expilabant: quod supplicii genus παρατιλμὸς dicebatur.

EX INSCRIPTIONE HEAUTONTIM.

Inscriptio hæc mihi sic videtur legenda.

PUbl. Terentii Afri Heautontimorumenos. Græca est Menandrou. Acta ludis Megalensibus L. Cornelio Lentulo, L. Valerio Flacco ædilibus curulibus. Egit L. Ambivius Turpio. Modos fecit Clau. Flaccus, Clau. Filius tibiis paribus. Acta deinde duabus dextris. Acta etiam tertio. Edita T. Sempronio Graccho: M. Juventio Helua Coss.

Ex Prologo.

Id primùm dicam, deinde quod veni eloquar.

Locum hunc, quo in hoc authore obscurior nullus, notare malui, quàm emendare: ut in re tam difficili, atque perplexa, suum cuique judicium relinqueretur. Primum non eo ordine, quo res proposita est, narratur: neque enim hæc quæ sequuntur,

Ex integra Græca integram Comœdiam
Hodie sum acturus Heautontimorumenon:
Duplex quæ ex argumento facta est simplici. Hæc, inquam, non demonstrant, cur partes seni poëta dederit, quæ erant adolescentium: quod tamen dicturum se primùm, pollicetur. Jam ubi pòst paulo dicit, Oratorem esse se, non Prologum, non docet cur venerit: venerat enim Histrio non ut Prologum recitaret, sed ut ageret Fabulam: id tamen fuerat quod secundo loco erat dicturus. Deinde quis ille senex, cui adolescentium erant datæ partes? quæ illæ ipsæ adolescentium partes? Ego ut quod sentio paucis dicam, verborum ordinem perturbatum tantas loco tenebras puto attulisse: quod si ita legamus, *Id deinde dicam, primùm quòd veni eloquar*, erunt omnia clariora. Nam cum prologi ab adolescentibus solerent recitari, essètque L. Ambivius senex, qui prologum recitaret, cur adolescentium partes seni essent demandatæ, mirari populus jure potuisset: cujus facti causam dicturum se pollicetur, ubi quare venerat explicasset. Veni, inquit, ut ex integra Græca, integram comœdiam agam, quæ ex simplici argumento duplex facta est. Dicerem & cuia esset Græca, & Latinam quis fecit, nisi partem vestrûm maximam scire arbitrarer. Habetis cur venerim, dicam jam nunc cur partes has prologi, quæ erant adolescentium, senex didicerim. Non Prologum voluit me esse poëta, hoc est fabulæ

argumentum narrare, ſed Oratorem fecit, qui pro ſe apud vos cauſam dicerem, adverſus eos rumores, quos de ſe malevoli diſtulerunt. Contaminaſſe ſcilicet Græcas multas, dum facit paucas Latinas. Orator ergo ad vos venio ornatu Prologi. Ex actus 4. ſc. 3. *Voſtrum Senem*. Sy. *imo ut*. [*Imo* priore brevi.

EX INSCRIPTIONE ADELPHORUM.

Mihi ſic inſcriptio hæc videtur legenda.

ADelphi Terentii. Acta ludis Funebribus L. Æmyl. Paul. Q. Fab. Maxim. P. Cornelio Africano ædilibus Curulibus. Egere L. Attilius Prænestinus. L. Numidius Poſthumus. Modos fecit Clau. Flaccus, Clau. Filius, tibiis dextris. Facta Latina eſt è Græca Menandru, L. Anitio Gallo, M. Cornelio Cethego Coſſ.

Ex Actus primi, ſcena ſecunda. *Niſi quicquid eſt.*] *Niſi* pro *ſed*. Ex Actus ſecundi, ſcena prima.

Dŏmŏ mē eripuit, verberavit, me invito abduxit meam.

Domo me e, anapæſtus eſſe videtur: alioquin non conſtabit Trochaicus. Ablativos *eſſe*, *primo*, *vero*, *cito*, *ſedulo*, *mutuo*, *crebro*, *ſero*, ultimíſque correptis dici interim, nemo neſcit. Actus quinti, ſcena octava: animo extremam corripere adnotavimus. Et Actus quarti, ſcena prima. *Quaſi puero.*] *Puero* diſſyllabum. Et ſcena ſecunda. *Niſi me credo.*] *Niſi* pro *ſed*. *Quonam?* Sy. *illic ubi*, &c.

Verſum hunc denarium catalecticum trochaicum faciunt, quos nullos ſcripſit Terentius. Alibi *quidnam?* Sy. *Illuc*, &c. Ego legendum putarim. *Vbinam?* Sy. *ubi etiam*, &c. ut ſit Trochai. octona. hyperca. *Quonam*, non videtur ſententia poſtulare: illic Donatus non legit. Et ſc. 5. *Domi virginem.*] *Domi* poſteriore correpta, niſi virginem quadriſyllabum facis. *Abi domum.*] *Abi* poſter. correpta. Ex Act. 5. ſc. 8. *Corpore & animo*, M. *Gaudeo.*] *nĭmŏ gau*, anapæſtus. hoc idem etiam Actus 2. ſc. 1. adnotavimus, in *domo me eripuit*, &c.

EX INSCRIPTIONE HECYRÆ.

Hæc inſcriptio judicio noſtro ita legenda eſt.

TErentii Hecyra. Tota Græca eſt Apollodorou. edita Cn. Octavio, T. Manlio Torquato Coſſ. Acta primò ludis Romanis Sex. Jul. Cæſare. Cn. Corn. Dolabella Ædilibus Curulibus, ſine Prologo. non eſt placita. Relata eſt iterum ludis Funebribus L. Æmilii Pauli, non eſt placita tota. Relata eſt tertiò. Q. Ful L. Martio ædilibus curulibus. Egit L. Ambivius Turpio. modos fecit Claudius Flaccus. Claud. Filius tibiis paribus Placuit.

Ex Actus tertii, ſcena quarta. *Imò quòd.*] Anapæſtus, vide verſum ultimum ſcenæ quartæ, Actus quarti. vide Hecy. ſc. ulti. Ex

Actus quarti scena quarta. *Imò ve.*] Anapæstus. vide actus tertii scena quarta.

EX INSCRIPTIONE PHORMIONIS.

Hæc inscriptio judicio nostro ita legenda est.

PUb. Terentii Afri Phormio. Acta ludis Romanis L. Posthumio Albino L. Cornelio Merula Ædilib. curul. Egere L. Ambivius Turpio, L. Attilius Prænestinus. Modos fecit Clau. Flaccus Clau. Filius tibiis paribus. Tota Græca est Apollodorou, ἐπιδικαζομένη. Acta quartò est. Edita C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala Coss.

Ex Actus primi scena quarta. *Nam absque eo esset. Rectè mihi vidissem.*] Scriptum in alio exemplari reperio, *Nam absque eo rectè ego mihi vidissem.* Quòd si *esset* legamus, aut notandum novum erit locutionis genus: aut ita oratio distinguenda, *Nam absque eo, esset rectè, ego mihi vidissem.* Ex Actus secundi, scena prima. *Nil suave meritum est.*] In hæc verba ità Interpres, *Ordo & sensus hic est, Nihil mihi mercedis suave est, ut ego illam cum illo nuptam feram. Suave* enim meritum, *suavem* mercedem significat. Ego scriptum fuisse puto, *Nil suave meritu' est*: ut ad Antiphonem ea verba sic referantur, *Egóne illam cum illo ut patiar nuptam unum diem? non faciam, non enim meritus à me est, ei ut esse dulce aut suave aliquid patiar.* Potest & sic id intelligi, *Nihil mihi fecit Antipho suave, ut ei aliquid esse suave permittam. Mereri*, pro *facere* non hoc tantùm loco usurpavit. Ita in Hecyra Actus tertii scena quinta.

Quæ nunquam quidquam erga me commerita est pater
Quod nollem, & sæpe quod vellem meritam scio.

Nempe Phormionem.] Alia exemplaria habent, *Num Phormionem?* atque ita constat Senarius. Vide an malis literarum transpositione, in Phormionem primam breviter dici: cum & Apollodorus, cujus hæc fabula est, ejus dictionis syllabam primam corripuerit. Quod qua ratione fecerit non video, nisi pro Phormio Phromio scripserit. De his literarum transpositionibus, vide Theodorum Grammaticæ libro quarto. Et scena 3. *Eho tu sobrinum tuum.*] Apud Ciceronem in Oratore ad Brutum legimus, *Eho tu cognatum. Id quod lex jubet.*] Vide num legendum, *Et quod,* &c. ut paulò post, cum Senis verba repetit Phormio, *Mercedem dare lex jubet ei, atque amittere? Non agam i,*] Dactylus. Ex Actus tertij scena secunda.

Dorio audi obsecro. D. non audio. P. parumper. D. quin omitte me.] In hunc versum ita Interpres, sunt qui sic legant, ut Dorio Phædria dicat: *Leno, audi: iterum Phædria obsecro.* Certè qui ita orationem distinguebant, id viderunt, non petere Phædriam à Lenone ut audiret, sed ut parumper Leno pecuniam expectaret. Neque enim respondisset Leno, non audio, si audientiam tantùm adolescens postularet: id si-

quidem respondere solemus, cum quod petitur non concessuros nos significamus. Ego distinguendam ita orationem non puto: cum illud *Aud.* lenoni tam obstinato ad denegandum minus convenire videatur. Versum esse trochaicum constat, si *Audi* non detrahimus, hypercatalecticum, cum Dorio primam habeat longam: à muneribus enim, non ab hasta nomen habet, & in hac ipsa Scena bis prima producta reperitur: sin detrahimus, & sententiæ consulitur, & versus Trochaicus fiet catalecticus, quales qui sequuntur omnes, qui quidem trochaici sunt. *Parumper* illud Phædriæ ad expectationem pecuniæ, non ad audientiam referri debere omnino confirmo: sèquitur enim, *Nequeo exorare ut maneas triduum hoc?* Locus hoc habere sententiæ videtur, Dorio, inquit Phædria, expecta obsecro dum pecuniam conficio. Surdo, inquit Dorio, fabulam narras. Missum me fac, molestus es. Hic Phædria, *Audi quod dicam Dorio*, *non me capis.* quod parumper peto ut expectes, est ut triduum tantùm expectes, ne quod parumper ut expectes peto, putes petere me hominum aliorum more ut in multos dies, aut menses expectes.

A. *Miseritum est.* P. *hei veris vincor.* G. *quàm est uterque similis sui?*] In hac scena versus non est alius difficilior intellectu. *Miseritum est*, dicere per ironiam Antiphonem vult Interpres: quod ego illi assentior. At quid sit *veris vincor*: quid, *Quàm est uterque similis sui*, neque ille dicit, neque ego assequor. Scriptum fuisse credo, *Hei verbis vincor.* Vincebat enim Lenonis in negando pertinacia & loquacitas, adolescentis ingenui atque liberalis pudorem. Quamobrem secum Geta, quam Leno is, inquit, mores Lenonis habet, & Phædria pudentis atque liberalis adolescentis, qui verbis à Lenone vinci se fateatur. Et scena tertia. *Dum igitur diem licet.*] *Diem* una syllaba, hunc versum citat Priscianus, sine *diem.* Ego malo propter elegantiam syllabam facere unam quàm tollere, cum ea dictione sublata versus etiam aliquid desideret. Ex Actus quarti scena quarta. *Aruspex.*] *Aruspex* quia ab Haruga derivatur, primam vocalem habere debet aspiratam.

Ex Actus quinti scena secunda. *Vorsuram solvis.*] *Vorsura* potius legendum septimo casu, quàm vorsuram, etsi Budæo aliter videtur. Et scena tertia. *Capiebat statim.*] *Statim* priore longa, pro perpetuò & æqualiter. Et scena sexta.

G. *Vapulabis.* A. *id tibi jam quidem fiet, nisi resistis verbero.*

G. *Familiariorem oportet esse hunc qui minitatur malum.*

Scenam hanc trochaicis constare catalecticis versus metientibus clarum est. Quare cum prior ille versus neque trochaicus esset ejus mensuræ, quam Terentiani versus nunquam excedunt, hoc est, cum neque octon. esset catalecticus, neque hypercatalecticus, incidit animo suspicio, loco aliquid esse additum, vel certè detractum: quid id esse posset, cum reperire non possem cogitando, in codicem incidi, vix dignum, qui mihi fidem facere deberet, nisi judicii ratio accessisset. In eo ita scriptum reperi.

G. *Vapulabis. Curialis vernula est qui me vocat.*

A. *Id tibi quidem jam fiet, nisi resistis verbero.*

G. *Familiariorem oportet esse hunc qui minitat malum.*

Quæ lectio propter multas res mihi probatur: versui enim consulitur, & id quod subjecit, *Familiariorem esse oportet, qui minitat malum*, explicatur magis: vocare enim potuit quivis, vernula etiam, minitare malum (ut loci hujus verbo utar, quo usos antiquos notatum video à Prisciano) non nisi qui in eum jus habeat & imperium: unde in suspicionem venit Geta, herum esse, à quo vocaretur, non vernulam, quemadmodum initio putabat, cui verbera etiam minitaverat. Id unum relinquebatur dubium, quid Curialem vernulam dixisset Poeta, cùm Curiales hi dicantur, qui curiæ sint ejusdem, curiámque servi non haberent, neque apud Romanos, neque apud Græcos. Ea de re duæ animo subibant opiniones, aut legendum, *Familiaris vernula est*, nam & subjecit *familiariorem*, & versus utrumque patitur trochaicus: aut servos curiales dici posse, qui dominis serviunt ejusdem curiæ. Populares enim dicuntur etiam servi, qui dominis populi ejusdem serviunt: ita enim sumendum illud puto Actus primi scenæ primæ, *Amicus summus meus & popularis Geta*. Palliatam enim esse fabulam meminisse debemus, civitatémque Atheniensem in δήμους hoc est populos divisam fuisse, quemadmodum hodie est Florentina. Nam putare ideo à Davo popularem Getam appellatum, quòd essent nationis ejusdem, quod Interpreti video placuisse, ignorare est populos fuisse diversos Getas & Davos, & servis nomina dari solita ab eo populo unde esset quisque. Diversos autem fuisse populos Strabo libro septimo his verbis testatur. Fuit & alia regionis divisio ex antiquis permanens temporibus, alios enim Dacos alios Getas appellant. Getas quidem qui ad Pontum in orientem vergunt, Dacos autem qui in oppositum versus Germaniam & ad Istri fontes, quos olim Davos vocatos esse reor. Ex quo apud Athenienses Davorum & Getarum nomina servilia plurimùm abundabant. Hoc sanè credibilius est, quàm à Scytharum gente derivari, quos Daas vocant: longè enim illi ad Hyrcaniam positi sunt, nec ex eo loco Athenas mancipia deportata putandum est. Hæc Strabo. Regio ergo eadem erat & Davorum, & Getarum, & lingua eadem, quemadmodum post paulo scribit idem Strabo, proinde gens eadem, sed in populos varios divisa: neque protinus ejusdem populi dici debent, qui ejusdem gentis sunt, & nationis. Et scena septima.

In angiportum hoc.] Priscianus legit *hunc*, ut probet etiam genere masculino *angiportum* reperiri. Et scena nona. D. *Vt voles faciet.* N. *imò ut jam scias.*] & *imò ut*, anapæstus.

JULII CÆSARIS SCALIGERI
LIBER DE COMICIS DIMENSIONIBUS.

Ad Silvium Cæsarem filium.

QUIBUS artibus Poëtarum ingenia excolerentur, cùm esset à nobis duobus libris explicatum: non prius absolutum fuisse opus illud videbatur, quàm addita de versibus comicis commentatione institutum teneremus. Nam cùm de origine, generibus, partibus fabularum, quæ in scenam afferrentur, & ab aliis olim, & à nobis ipsis suo loco sit disputatum: in animo habebamus, totum hoc negotium legare iis, qui de pedum quantitate, deque versuum ratione conscripserant. Verùm cùm & maximus vir Erasmus, & post eum plerique alii ita hanc conficere Provinciam aggressi sint, ut & ille his non pauca reliquisse, & hi eadem illa aut nescisse, aut præterisse visi sint, coactus sum Sylviole fili, hac quoque opera ostendere animum erga te nostrum: ut quem in locum Naturæ ope teipsum evehere mirabamur, nostris auspiciis promoveri, ac provenire eò possis. Nam cùm pernecessaria per se cognitio est ipsa, tum etiam si non esset, videntur tamen viri illi talem effecisse: sive ad eorum magnitudinem intueare, quam ad hujusmodi lucubrationem demisissent: sive negligentiam spectes, qua mutilam depravatámque relinquerent.

Ac primùm quidem quam Erasmus affert, vereor ut accipienda sit dubitatio: sit, nécne certis pedibus astricta comœdia. Nam quanquam Quintilianus hoc dixisse videtur, non tamen pedum leges potius, quàm trimetrorum præscriptionem desideravit: neque in omnibus, sed in Terentianis tantùm: quarum gratiam, quam elegantia orationis atque puritate consequutæ essent, diminutam putabat licentia versuum longiorum: cùm tamen Plautus nihilo sit in trimetris frequentior. Hoc autem amplius eadem in quæstione peccat Priscianus: quosdam esse, qui in Terentii fabulis extare metra negent, atque eosdem tamen ait, illa quasi arcana quædam, sibique solis cognita profiteri. Quid enim est hoc? negare numeros in versu quopiam, eosdémque numeros in eodem versu se solos dimetiri posse? Hanc sententiam more suo de illo mutuatus Erasmus, commodiorem fecit: dividit enim eam, ejusque partes ad diversa refert judicia. Alios inquit negare, alios quasi inutilem eam investigationem existimare. Quorum utrumque cùm ipse rejecisset, quod erat priore loco, meritò quasi judicatum omisit. Alterius autem rationem hanc reddere instituit. Non operam perdere nos indagandis versuum generibus. hac enim diligentia effici, ut quæ librariorum incuria transpositæ voces sint, suis eæ sedibus restituantur. Ego

verò

veró neque hoc eſſe neceſſarium video, & plus conferre ad ſolutæ orationis libertatem. Nam neque ubivis tranſpoſitæ voces, verſus tollent connexionem: & frequentiſſimè deprehendimus, ob numeri neceſſitatem ita tranſpoſitas, ut ſi eandem ſententiam in epiſtolam ſis allaturus, cogaris aliis ſedibus digerere: veluti cùm Terentianus Simo ait,

Si senſero hodie quicquam in his te nuptiis
Fallacia conari, quo fiant minus.

Nam priore verſu multa invertas ſine diſpendio numerorum: in altero autem, & quotidiano ſermone, & forenſibus contentionibus aliter loquare. Itaque ſi librarij ita ſcripſiſſent:

Fallacia conari, quominùs fiant: ex eorum temeritate hoc fructus capiamus, ut minore negotio imitemur. Hoc igitur non negamus nos, verſuum legibus duci nos ad verborum ſedes inveſtigandas: ſed in eo ullam eſſe utilitatem, hoc negamus: imò veró conducere interdum magis, ſi tranſpoſita ſint, quo ordine orationem noſtram inſtituamus. Sed profectò hac opera plus fuit laboris ſumptum, quàm captum utilitatis: ut non ſine cauſa miraremur, ſummos viros tantum ſtudij in dimetiendis illis verſibus poſuiſſe, Priſcianum, Donatum, Aſperum, Jubam, Scaurum, Probum, Sulpitium, Varronem ipſum. Quorum frequentiæ cùm mihi in mentem venit, apparet illico aut obſcura diligentia, qui infecto negotio eguerint ſucceſſore: aut res ipſa perdita, quæ vel ab uno alteróve tantorum virorum nequiverit confici. Quare ea quoque cauſa, ſed potiſſimum ea, inquam, eſſe potuit, ut ad hanc contemplationem ſtudium noſtrum adhiberemus. Neque enim ſola res petenda jam eſt nobis, ſed ipſa contentione de clariſſimis autoribus victoria reportanda. Atque ut eorum judicia hac quoque in parte emendemus, ſimul ad hanc operam incitemus ingenia literatorum: ut non minimam pronuntiandi rationem ex hac commentatione conſequi ſeſe poſſe putent: quemadmodum cùm intellexerint neque aſpirationem, neque ſibilum, neque mutam inter ſe conſpirare potuiſſe, ut prima ſyllaba in voce hac, *iſthic*, produceretur. Qua in voce eadem qui putant ſibilum extrudi in pronuntiando, neque morem ſervarunt, neque etymologiam obſervarunt. Nam Æoles, quos Latini maximè ſunt imitati, quod alii ἰσθλὸν, dicerent, ipſi, ἰσλὸν, pronuntiabant. ita in verbo, *iſthic*, ſatius fuit mutam abjicere. Et fuit ratio: nam, *is*, pronomen integrum manet: cauda autem illa, quam vocant ſyllabicam adjectionem, nullo diſpendio expuncta etiam leniori relinquit locum conjunctioni. Præterea multis in locis animadvertas, poſituram conſonantium non producere vocalem: ſed ſuaptè natura niti brevitate: ut, *in*, *ſed*, *ad*, *quod*, *aliud*, *ſimul*: in quibus qui putarunt oportere poſtremum elidi elementum, vehementer errarunt. Sed longè faciliùs in disjunctis vocibus correptam vocalem tenuere, quàm in conjunctis. At in conjunctis ita pronuntiabant, ut poſitura nihil afferret moræ bre-

vitati. Sic *insidias*, & *inferos*, primam producere dixerunt: *indicationem* autem & *incautum*, corripere. Quare si hoc in uno tractu ac tenore faciebant, multò commodius interposito eo intervallo, quod separatis vocibus debetur, efficere debuere. Nam si dicas, *in sedibus*, atque ibi præpositio brevis sit, quæ in ea compositione longa fuisset, quantò aptius brevis erit, si dicas, *in diem*: quæ si compones, brevis quoque erit? Præterea animadvertemus, quàm celeriter multas vocales pronuntiando expediverint, ut etiam cum sequentibus obscurarint. Sic enim in illis, *scias*, *sua*, *tua*, *fuit*, *dies*, *deos*, *prius*: quæ efficiebant monosyllaba: ita ex duobus comparativis, *potius*, *melius*, duos constituebant pyrrhichios. Nam quemadmodum mensuremus versum illum ex Andria?

Dabit nemo. inveniet inopem potiùs, quàm te corrumpi sinat.

Necesse enim est ex duabus vocibus his, *potiùs quàm*, unum pedem fieri: quod ut efficias, multâ prius, ac mirabili eget interpolatione. Ergo vulgò ita quoque locutos puto, non laturos scenarum barbariem, quæ de medio sumeret sermonem. In hac tamen re & disceptarunt multi, & non pauci erraruntː sicut & illi, qui reddere voluerunt rationem versuum: cùm alii essent curtissimi, alii adeò longi, ut mihi libeat cum Plautino trapezita jocari, dum unum scribo explevit mihi totas ceras quatuor: quantus ille est ex Eunucho:

Et magnifica verba: verba dum sint. verùm si ad rem conferentur, vapulabit.

Quanquam, hîc quoque ab illis dissentio, aióque duos versus esse: priorem trochaicum dimetrum brachycatalecticum, alterum octonarium. Nam sic pronunciavit, ut cùm dixisset,

Et magnifica verba: substitit, affixitque ibi propositum in verbis: postea simul cum re mutavit sententiam, ut pro factis facta redderet, & verbera minitaretur. Prisciamus distinctionis causa breviores insertos versus dicit. Verùm neque ille distinctio hæc quid esset, declaravit: neque nos, quid sibi velit, sanè scimus. Nam quæ distinctio esse debet, non solùm eadem in scena, sed etiam persona? quæve in prima scena gravissimæ comœdiæ Amphitruonis? Ipso enim ingressu statim nusquam sibi constat. Aut qualem in ea scena, in qua Pamphilus de patris duritia queritur? qui in eodem argumento propositóque perstaret conquestionis, & tetrametris illud inseruit dimetrum:

Quod si fit, pereo funditùs.

Alii, ut sibi videbantur, acutiores, è rebus ipsis duci, non solùm pedum statum, aut cursum, sed etiam versuum tractus prodidere: in re perturbata mutari versus, pedésque ipsos confundi: in celeritate trochaicos trudi: gravibus personis statarios sermones confieri ex spondæis. Afferunt huc non tam pro teste, quàm pro judice Virgilianam prudentiam, divinam illam sanè mihi: qui rem, verborum nitore ac numerorum concinnitate oculis subjiciat. Ego verò ut horum diligen-

tiam veneratus sum, quam equidem tanto studio in meis poëmatis exprimere conatus fuerim: ita in comœdiis falsam simul atque supervacaneam animadverti. Nam si in personarum statibus diversis, si in contrariis negotiis, si in fabularum partibus maximè inter se dissimilibus, idem pes, idem pedum ordo, idem carminum genus ostendatur: jam nulla causa est, quin horum sententia, tanquam vana explodatur. Ergo in divina fabula, ac vere thesauro, quam levi nimis de causa Trinummum inscripsit Plautus, Protasis trimetro iambico tota constat: item Epitasis, tum Catastrophe. Stichus è contrario, tota trochaicis longis. In Mostellaria adolescenti Philolacheti, homini perdito luxu, atque otio corrupto, quique unam modò rem ageret, ut inserviret ventri, dati versus sunt omni pedum penè genere pleni. Tranioni autem servo trepido, in re desperata, versus compositi, atque sibiipsis constantes. Seni Teuropidæ, viro gravi, parco, læto, aucta re, amoto maritimorum metu periculorum, senarii iambici. Quid gravius Amphittuone? quid magis statarium, quàm finis fabulæ conversæ? concluditur tamen fabula trochaicis. In Sticho autem tam iambis potant, quàm trochæis. Gurgulio currens in re nova, novo nuntio vehitur trochæi rotis. At Acanthio in Mercatore haud absimili in re quadratis utitur iambicis, at iisdem in Terentiana Phormione Geta pari in negotio. Ergasilus verò parasitus in Captivis, tam trochaicis, quàm aliis: cùm tamen similem ageret cursitam. Quemadmodum & Dinacium puer in Sticho nuntii autor novi, utrisque mistim usus est. Præterea trochaicis Harpax Cacula militaris in Pseudulo dum Lenonem quærit. Trochaicis Erotium meretrix in Menechmis, ut obsonium comparandum curet. At è contrariò trochaicis Lysiteles adolescens, & gravis, & frugi in Trinummo: & Chremes senex, vir bonus, ac prudens in Andria, seria in primis de re, paterno animo, constanti conquestione. Quod si ad Davum respiciant, qui sequenti scena jam otium atque tranquillitatem imperando sibi, bellissimos fundit trochaicos, jam ipsi illa de celeritate aliquid consultius remittant. Poëtas profectò istos comicos nostrates, ut in mentem venerant res arripuisse, eisque numeros accommodasse reor. Isti verò legumlatores novi, plerique hoc suis obtinent ingeniis peculiare: semel alicubi si quid deprehendêre, illico pro lege habent. Atqui longo multóque opus est studio, est opus consilio prudenti, acri judicio opus est: quanquam equidem non negarim, fabularum initiis, ubi animos aurésque spectatorum trimetris versibus imbuissent, ipsi sibi suo quasi jure agerent, deinceps interspersis alicubi ejusdem generis senariis, ídque neque semper, neque coactos, neque consultò factitasse existimamus. Fuit tamen hoc illis in more positum, ut narrationibus trimetros majore ex parte adaptarent: neque solùm in Argumentis, aut Prologo, aut Protasi; sed etiam apud personas eas, quæ etiam aliud agerent. Quemadmodum cùm Davus in Andria, de aliis rebus loquens, alia utitur versuum dimensione: ubi ad narra-

tionem deventum est, de navi fracta apud Andrum, ad trimetros divertitur.

Ad hæc mala, hoc mihi accedit etiam. hæc Andria.

Eadem diligentia in epistolis. In Pseudulo ab longis in senarios deflectitur. In Asinaria quoque quod pactum conscriptum est inter adolescentem, & lenam, senariis expletur: quoniam sit narratio quædam: quanquam ne hic quidem semper. Nam longis versibus narrat in Rudente Grippus, eventis fortunæ sese bene acceptum. At in eadem senex somnium trimetris. Ex utrisque verò, atque etiam aliis mistis Sosia Amphitruonis: quanquam ubi ad manus ventum est, iamborum vim atque alacritatem minutiore gyro flectit, ac vibrat. Cùm igitur tam inconstantem legem videamus, ut illis poëtis neque curæ fuerit, uti facerent, neque salvo puri sermonis nitore efficere potuere, uti numeris essent astrictioribus: nos sic inventa, aut quemadmodum existunt, permittamus, aut si quid sinistri sese offerat, ne odiose extorqueamus: præsertim cùm licentiæ vitium cum Græcis, unde sumpsissent, sibi commune, licentia, uti solet, auxere.

Illud verò, quod aliqui dubitando, quidam etiam asseverando negabant, fabulas Terentianas trimetris circunscriptas, falsum esse deprehendimus. Nam & apud eum Poëtam plus esse hujus carminis invenies: & contrà, apud Plautum quadratos, aliáque longiorum genera. Andria penè ex æquo divisa in utrumque genus est. Haud enim ita multò ab longis senariorum numerus superatur. In Eunucho, & Heautontimorumeno, item. At in Adelphis penè ex quadrante longi ab senariis exceduntur. Phormionem potior senariorum numerus conficit. Hecyra laxior fabula, ac pedestrior est: itaque omnium Terentianarum, ad sermonem quotidianum quàm proximè accedit. est tamen in ea senariorum plus tertia parte. At contrà, Plautina Amphitruo, & Rudens, vix totus quadrans expletur senariis. Asinaria, Epidicus, quam tantopere ipse autor laudat, Mostellaria, Menæchmi, Miles, Mercator, Pseudulus, Aulularia, Casina, Gurgulio, Bacchides, aut ex utrisque æquè constant, aut etiam minus habent senariorum. Captivi verò, & Persa, & Pœnulus, plus dimidio textæ sunt longis. Trinummus legebatur hactenus tota quadratis, aut non multò brevioribus. Eam nos ita restituimus pristinæ sinceritati, ut ad quingentos senarios excusserimus. Quorum tamen numero præstant longi versus duplo. Quam operam etiam cùm Truculento impendissemus: paulò minus ducentis reformatis, tantam longiorum invenimus multitudinem, vix ut illorum hi essent pars quinta. Atque is labor non temerè susceptus est: cùm tam facile mendacium, Quintiliani autoritate tegeretur. Nam isti magni viri, dum nihil inexcussum volunt, & fastidiunt leviora, plus profectò nominis usurpant, quàm ponant operæ. Quemadmodum Priscianus quoque, cui de anapæsto sententia excidit satis absurda, cùm dixit: Erit autem probabilis iambicus versus, & tragœdiis

aptus, si secundum, & quartum pedem, non alios feceris, quàm iambos, aut eum, qui tribrachus est, aut anapæstus: quoniam sunt pares. Qua enim audacia fretus anapæstum tribracho parem dixit? Nam quod ait paribus sedibus anapæstum recipi: verum est. Sic enim extat in Pluto Aristophanis:

Ὡς ἀργαλέον πρᾶγμ' ἐστὶν, ὦ Ζεῦ καὶ θεοί.

Et bis in eodem versu:

Οἱ δ' ἐξεπέμποντο, κ' οὐκ ἐδόκουν μ' ὁρᾶν ἔτι.

Verùm hoc est illi adeò frequens, ut nullus pudor Latinis sit jam futurus, quibus linguæ ratio persuasit, ne hoc attentius curarent: præsertim cùm tragœdia quoque hoc admiserit, gravius sanè ac longè castius poëma. Observantior Sophocles: Euripides minus obnoxius: nam minus pepercit illis sedibus.

Γλῶτταν δ' ἐπισχὼ σιγὰν ἰδία τ' φρενός.

Et in Hecuba:

Κεἰ σμικρὸν ἔχοιμι, πάντ' ἂν ἀρκούντως ἔχῃ.

Neque solùm anapæstum paribus sedibus posuit illis, sed etiam in ultima, ut in Oreste:

Αὐτουργός. οἵπερ καὶ μόνοι σώζουσι πόλιν.

Quem si tribrachyn voces, syllabam nunc respicias, non legem illam, qua ultima habetur indifferens.

Erasmus autem rectè sedibus imparibus dicebat, pro iambo receptum spondæum, dactylum, tribrachyn, anapæstum: proceleusmaticum autem omisit, quoniam excidisset memoria: & creticum, quem sanè putaret non admitti. Nam si in eam sedem posse recipi sperasset, non multa carmina subvertisset. Proceleusmaticus autem proximè ad naturam dactyli accedit, differens syllabarum numero, temporum tractibus par. Tribus autem modis excipitur pes ille. Aut enim mollis est, atque adminiculis quibusdam similior factus dactylo: ut, *Genua labant: ariete: parietibus.* Duabus enim vocalibus constitutis, prior consonantis vim quandam videtur obtinere. Aut est apertior, ut in versu Enniano:

Capitibus nutantis pinus, rectósque cupressos.

Aut est coactus, ademptis consonantibus quibus syllabarum brevitas impeditur. cujusmodi est in Andria:

Sine invidia laudem invenias, & amicos pares.

Itaque ad eum versum cùm devenisset Erasmus, neque agnoscere vellet proceleusmaticum, quem in suis legibus non constituisset, & putaret duriusculè fieri, si Æolicum digamma auferretur, ut exiret proceleusmaticus: sustulit tamen, ut exciperetur tribrachus in duabus primoribus syllabis hujus nominis, *invidia*, & ex duabus postremis vocalibus una syllaba concreta esset. Verùm ut in natura, ita in arte illius imitatrice faciendum nobis est, nihil aut otiosè, aut superfluò agere. Ergo ut constet ratio dimensionis, si recipias proceleusmaticum, unum tan-

tùm moliris, cùm tollis digamma. Si malis tribrachum, & hoc tibi idem curandum est, ut tollas: & præterea duabus confertis syllabis obscuranda oratio. Nam si nihil refert pronunciésne *invidia*, *an invida*, quid intelligamus? quod si (ac verius quidem est) ita pronunciemus, ut quasi sonum consonantis prior vocalis obtineat, jam non sit tribrachus amplius, sed anapæstus. Nam ita pronunciari in quibusdam proceleusmaticis jam diximus, & apparet ex illo versu Poëtæ:

Stellio, & lucifugis congesta cubilia blattis.

Et apud Horatium:

Vt Nasidieni juvit te cœna beati.

Nam idem nomen aliter:

Nasidienus ad hac.

Quare in priore versu, omnes erunt spondæi præter quintum. Sic enim etiam Catullus, *pituita*, primam cum produxit:

Muccúsque & mala pituita nasi.

Non corripuit Horatius:

Nisi cum pituita molesta est.

Sed trisyllabum posuit: ita ut media litera Æolicum sit digamma: quod & elicitur ex judicio Ælii Stolonis, qui à petendo vitam duci ratus est. Verùm quod in, *invidia*, fecit, ut unam ex duabus efficeret syllabam, commodius confecisset in, *injuria*, illo versu:

Quo jure, quáque injuria præcipitem me in pistrinum dabit.

Sicut in, *perfidia*, prologo Amphitruonis:

Non ambitione, neque perfidia, qui minus.

Id quod si animadvertisset, non sustulisset pronomen, *me*, quod magna cum emphasi, ac gestu ad timorem personæ positum est: & omnibus in exemplaribus legitur. Tolli autem Æolicum elementum in ea voce, palàm est etiam versu illo Phormionis:

Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti.

Neque enim mirum est adventitiam literam de medio tolli quasi peregrinam. Est enim *video*, ἴδω: sicut in verbo *vivo*: fuit enim βιῶ: eo versu:

Liberius vivendi fuit potestas. nam antea.

Puto enim non admodum vegetam, contentámque fuisse literæ illius pronuntiationem: sicuti neque in *ovo*, neque in *ove*, cùm libitum esset. quæ ut asperrima est apud Germanos, ita penè vocalis apud Vascones, non consonans: nedum ut duplex uspiam sit. Sed nequaquam par ratio fuit aut necessitas, ut eliderétur idem digamma, in verbo hoc, *inveniet*: eo versu ex Andria:

Dabit nemo. inveniet inopem potiùs, quàm te corrumpi sinat.

Nihilo enim mutatur versus dimensio, sive tollatur, sive relinquatur: quare, contrà quam sensere, nullo pacto debeat tolli In conjunctione quoque hac, *enimvero*, durius fit, si eximatur. Quid enim esset, *enimero*? Sed unam syllabam fuisse, *enim*, cùm vellent arbitror. si-

quidem Græcum fuit ἶν, & ἰνὶ. At quasi pro consonante accepere, ut ostendimus, in *Stellio*, *invidia*, *injuria*. Quod si cui pauló asperior videatur pronuntiatio: is non meminit, ea ratione, *cui*, esse monosyllabum: & *Pompei*, disyllabum: &, *Cai*, monosyllabum, &, *hui*: & quod omnium durissimum est, *huic*. Proceleusmaticos autem aliis duobus versibus animadvertêre quidam, utroque ex Andria:

Mala mens, malus animus: quem quidem ego si sensero.
Tibi generum firmum, & filia invenies virum.

Ac de priore quidem non est disceptandum. In posteriore autem mollior est: propterea quòd antiqui pronomina, *mi*, & *ti*, monosyllaba pronuntiabant ab Æolensibus accepta, μοί, τοί: *tu*, τύ: τί, *te*. Sic enim in Gurgulione accipiendum est:

Curato. ego tibi quod amas, jam huc adducam.

Tibi, proceleusmaticum hîc quoque facient, neque errabunt. Hoc tantùm agebamus, ut intelligeres secundiorem fluxum earum syllabarum ad proceleusmaticum, quarum duæ in unam redigi atque coalescere possint. De cretico autem, quem isti omni conatu subterfugêre, pluribus rationibus, atque exemplis est disputandum. Nam si in heroicum admittitur, si in tragœdia, quod est poëma clarum, nobile, elatum, castum, locum invenit: quare in medium ac vulgatum sermonem non recipiatur? Est igitur apud Poëtam:

Et naufragum Scyllaceum.

Dicent non fuisse emendatum librum. At Vari & Tuccæ judicio emendatum fuit hoc. At est in emendatissimo libro Georgicôn, quod suprà adduximus:

Stellio, & lucifugis.

At est Euripidæ cum alibi, tum in Hecuba:

Δυοῖν δὲ παιδοῖν δύω νεκρὼ κατόψεται.

Cùm tamen dicere potuisset: Παιδοῖν δυοῖν.

Itaque nos quoque in Nemesi, studuimus gravitati, & auribus:

Heu genus nefandum.

Nam abjecta interjectione, exanguis oratio est: item si dicas,

Heu genus nefanda.

Et alio loco posuimus, *sinistra*: potuisset dici, *scæva*. Sed paucis aures poëticæ datæ sunt. Præterea si dactylus & anapæstus in iambi loca suffecti sunt, quorum utervis una illum & syllaba & tempore superaret, quare eam licentiam sermonis eadem puritas non coëgerit recipere quasdam voces, in quibus esset creticus? præsertim cùm è puris creticis aliquot versus constent. Præterea, ea nomina, verbáque, *deus*, *dies*, *fuit*, *mea*, *sua*, *tua*, eò pertinent, ut cum collectionem in unam syllabam patiantur, doceant nos in cretico idem quoque fieri posse, ut emolliantur pronuntiatione. Ad hæc, si omnium morosissimus pes, ac penè ferus, ἀντιβακχεῖος, in heroicum receptus est apud Homerum: cum αἰγόπλιον, & ἀνδροτῆτα, facit ut dactylum primoribus syllabis am-

plectantur : nulla causa est, quin rationes etiam autoritatibus fulciantur. quas Erasmus si diligentius recensuisset, non transtulisset propositionem, *ex*, in Andriæ prologo : sic,

Qui bene vertendo, & eas describendo malè, ex
Græcis bonis, Latinas fecit non bonas.

Quod equidem ut non improbo, ita consilium non laudo : quo adductus est, ut id faceret, ob amphimacrum vitandum. At si his rationibus non acquiescat, exemplis saltem credere cogatur : quæ quanquam habebam penè infinita, tamen & multa omisi, in quibus possent tergiversari : & alia firma penè innumera, ne tædium parerent. paucis igitur contenti simus. Ex Hecyra igitur cum illud possemus adducere :

Eam calamitatem vestra intelligentia :

Supersedimus duabus de causis : quoniam & ipsi liquidam non geminant in postrema dictione : & nos, pronomen, quod primo loco positum est, monosyllabum agnoscimus. quare audiamus ex Asinaria :

Fortè si tussire occœpsit, ne sic tussiat.

Puto autem sic legendum præcipient : *Fors si tussire.* Nam ii magis erunt ferendi, quàm qui putabunt conjunctionem, *si*, corripi : ut in, *nisi*, & in, *siquidem*. Quare alia quæramus. ex Gurgulione :

Sitit hac anus, quantillum sitit. modica est. capit.

Item in his duobus, binos :

Pervelim sepultam. sed quom adhuc naso odos meo.
Sedatum te. quàm longè à me abest. lumen hoc vide.

Videamus alios multos, in eadem :

Sed grandiorem gradum ergo fac ad me obsecro.

Ubi, *fac*, longum est, contra recentiores.

Salve anus. egón' salva sim, quæ sicca sum siti?
Jámne ego huic dico? quid dices? me periisse, age.

Item ex Andria :

Sive ista uxor, sive amica est, gravida è Pamphilo est.

Quo è versu ut creticum tolleret, non veritus est universæ orationis detrahere ornamentum : pronomen illud scilicet, quod in secundo loco statim legitur. Videamus ergo etiam ex Eunucho :

Quæ cum amatore suo cum cœnant liguriunt.

Nam hîc non possumus effugere, quin aut prima in sede creticus sit, aut in quinta. Nam si secundam vocem non collidas, sed integram relinquas in dimensione, sicut frequenter fit, & Plautus voluit sibi licere in Pseudulo :

Si de damnosis natis, aut de amatoribus.

Creticus sit inevitabilis in quinta. Nam prima syllaba naturâ, non positione longa est. *Cœnare* enim mediam naturâ producit. Sin collidas, jam in prima sede hoc eveniat, eadem validissimus ratione : qualis etiam ex Heautontimorumeno :

Itáne comparatam esse hominum naturam omnium.

Quem

Quem versum qui trochaicum putent, nugas agant. hæc enim fuga neque necessaria est, & est frustra. Nam in prologo Adelphorum, quæ pars esse debet politissima:

Indicio de se ipse erit: vos eritis judices.

In eadem fabula.

Quam aut hîc nunc manere tandiu. aut nunc persequi.

Ineptè divertunt ad trochaicos. Quid enim in illo dicent?

Ille futilis, somnium. sineres verò illum tuum?

Etenim trochæos extorquere nequeant ex eo. Et in Eunucho:

Sed neminem curiosum intervenire nunc mihi.

Quem Erasmus versum pro senario imprudenter sese metitum esse putat. Et in Hecyra:

A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia.

Et in Pœnulo:

Pérque meos amores, pérque Adelphasium meam.

Et in Amphitruone:

Inimicos osa sum semper obtuerier.

Item in Asinaria:

Deam sibi invocet, quam lubebit, propitiam.

Et in Aulularia:

Nempe sicut dicis. quid hic? non poterat de suo?

Ex Casina:

Aut quasi lumbricus terram quidem te postules.

Sicut ex Captivis:

Inde me continuò recipiam rursum domum.

Ex Casina alterum:

Quid facies? concludere in fenestram firmiter.

Quòd si dicant elidi sibilum, quemadmodum in Rudente:

Illustriores fecit: fenestrasque indidit:

Objicies illud ex Aulularia:

Ædepol mortalem parcè parcum prædicas.

Quo loco si jurandi adverbium pronuntiatum autument ab antiquis per mediæ syllabæ exemptionem: alium opponas è Pseudulo:

Nunc tuo cum filio liber accubat. omnia.

Ubi si dicant, *ad*. præpositionem in compositione etiam correptam enuntiari consuevisse: quæramus nos, quare in aliis carminum generibus nullis licuerit hoc. Quòd si respondeant in causa esse pedestrem ac vulgatem orationem: hinc instemus nos, non valde meritam esse illius vilitatem, ut tam accuratis astricta numeris creticum aspernaretur. Itaque verbum substantivum aliquando miris torsere modis: ut in Milite Plautus:

Censen' verò adeò esse parcum, & miserè vivere?

Dicas uxorem tibi esse necessum ducere.

Apertiùs verò in Gurgulione, simplici sibilo pronuntiatur:

Huic anni non satis est soli. canem esse hanc quidem.

Cæterùm quis eximet à cretico versum illum ex Trinummo?

Sit taciturnitati clàm fidei ac fiduciæ.

Nisi qui ad trochaicam aram illam miserè confugerit? Quare illo obruantur ex Gurgulione, quem iambicus, ut sese in omnia vertant, quin sit, efficere nequeant:

Liberi lepos, ut veteris vetusti cupida sum.

Atque initio quidem arbitror vocalium tenuiorum mollitie factum, ut subirent pedes alieni: sic dicimus,

χρεώ, πλημμύρω, πόλεως, πλέων:

Ut bacchium etiam receperimus illo versu:

Et laveis ocreas lento ducunt argento:

At hunc versum spondaicum putat Diomedes vir doctus: non malè: ut mollior vocalis subeat fortiorem. Sic creticum interposuit, ut spondæum faceret, in verbo, *aureo*. Quòd si in tragœdia cretici sunt, in heroicis bacchius & antibacchius, ut taceam anapæstum, tum Homeri, βορέης ζέφυρός τε: tum Virgilii, *Fluviorum rex Eridanus*: non videntur fuisse tot monstra necessaria, quot isti eximendis elementis crearunt, in *quidem*, in *sicut*, in *simul*, atque aliis: neque excludendas integras fuisse voces, aut alias spurias ingenuis supponendas, quod fecisse Erasmum & suprà ostendimus, & ex his patet. Nam in Eunucho, *despectam*, posuit: *despicatam*, sustulit:

Habeat despicatam, & quæ nos semper omnibus cruciant modis.

Auxit etiam errorem alia culpa, cùm ex eadem fabula versum fingit ex puris creticis:

Siccine agis? quis tu homo es? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?

Quem tamen iambicum quadratum agnoscas. Pari infelicitate & illum ex Andria creticis conclusit, qui esset senarius integer:

In denegando modò quis pudor est paululum.

Restituta nanque per initium præpositione, quam ille nimis confidenter sustulerat in prioris finem, tolles illius & errorem, & audaciam: simul deprehendes crassam culpam: qui creticum ex tribus vocibus confectum iri speravit illis, *quis pudor est*. Verùm ille vir curiosior pauló fuit emendandis autoribus. Nam & apud Senecam:

Arcum intensio frangit, animum remissio:

Eum ibi dixit esse inversum senarium, atque ipse sic invertit:

Remissio animum frangit, arcum intensio.

Dixisset commodius, quod ad pedes attinet, sic legi posse: nunc cùm necessitatem affert, causam suam facit deteriorem. Nam & sic senarius est: & in aliis apud eundem autorem senariis non observatas magis leges intelligas, quàm in comœdiis aut aliis fabulis, unde ille sumeret. Quod si acrius contemplere, longè concinnior sententia est: quam deformat ille inversione sua. Nam sententia tametsi æqualiter de arcu,

& de animo, pronuntiat per contraria, tamen vult arcum referre ad animum, quoniam de animo quærit statuere. Itaque non ab eo incipere; sed in eo sententiam terminare oportuit: præsertim cum præter expectationem de animo sentiat. Nihil enim mirum, intensione arcum, at mirum remissione animum frangi. Quare & crescit oratio, & talis est, ut quavis pedum dispositione potior sit. Ita curiosa hæc ingenia sæpenumero judicio carent.

De comicorum versuum materia, partiúmque quantitate, satis disputatum est. de ipsarum partium numero deinceps videamus. Principio, quod antea in libris *De arte Poëtica* statuimus, hîc repetendum est, Versus per initia curtos fuisse, duobus ad summum contentos pedibus. Id quod & ratione comprehenditur: siquidem partes toto corpore priores sunt. & exemplis: sic enim ortum esse primum senarium in Apollinis pugna, quam cum Pythone conseruit, ex illa simplici acclamatione:

Ἰὴ παιάν.

Quam cùm & iterarent, & frequentarent, natum aiunt senarium: quo tantopere in suis oraculis postea ille celebrarit.

Ἰὴ παιὰν, ἰὴ παιὰν, ἰὴ παιάν.

Qua de causa apud autores fabularum, invenias unica voce contentum versum: ut in Eunucho:

Occidi.

Sed & monosyllabum interdum: ut in Hecuba:

Φεῦ.

Et eadem geminata voce, distinctæ voces, ut in Pluto, ut in Oreste:

ἆ, ἆ.

Et conjuncta: ut in Philoctete Sophoclis:

Ἀτταταταῖ.

Repetitis deinde tractibus productiores facti: ut in Nubibus:

Ἰού, ἰού.

Hoc quoque ita in Trinummo duplicatum fuit, ut dimeter fieret:

O Callicles, ô Callicles.

Ergo cùm duo pedum essent genera, alterum motorium, alterum statarium: qui versus ex motoriis constarent, in iis binos pedes singulis collectos tractibus feriebant: qui autem è statariis conflabantur, satis habebant suum cuique sedi pedem referre. In priori classe fuit pyrrhichius: cujus versus Enopolios dictus est: quo usi sumus nos toto poëmatio, quod dicaveramus Sileni natalibus.

Modò citus ego pede celere magis ago numeros:
Abeóque Venere duce loca super alta volans.

Et Euripides in Oreste:

Χριος ἐμολετέ ποτε:
Ανὰ κέλαδος ἀπὸ λέχεος.

Ejusdem generis est, iambus, trochæus, tribrachus. In secundo censu

ſpondæus habetur, dactylus, anapæſtus, proceleuſinaticus, creticus, amphimacrus, bacchius, palimbacchius. Neque verò ſine ratione fuit hoc. In his namque vocibus, accentionum natura quatuor, aut quinque temporibus frequens eſt. Ergo ſtatarij verſus ex pedum numero nomen obtinuere: ita ut heroici, quoniam ſex ſpondæis conſtarent, ſenarii dicerentur: motorii autem non item: qui ob celeritatem ſatis habuerunt, ex dimidio tantùm nomen ſibi retinere: propterea quòd bini prodirent ſimul: atque ita factum eſt, ut quibus eſſent pedes bini, ii monometri vocarentur: quibus quatuor, dimetri: quibus ſex, trimetri: quibus octo, tetrametri. Hæc apud Græcos. Latini autem his nominibus etiam alia addidere: non ab dimenſionibus, quæ binos caperent pedes, ſed à pedum numero, quaternarios, ſenarios, octonarios: tanto commodius, cum unica voce etiam imparibus conſtitutos pedibus nominabant. Quinarios, ſeptenarios. Nam hos Græci brachycatalectici adjectione agnoſcunt, quanti ſint. Octonarios autem etiam quadratos appellavimus: quemadmodum in cubica figura anguli octoni ſunt: ita cum eandem quadrantalem dicerent, eodem nomine hoſce verſus inſignitos voluere. Nam conſtituta quadrata ſuperficies, ſi fluat atque poſtea ſiſtatur, quadrantal creat. quare corpus hoc Latini Græca voce teſſeram vocitarunt: non à laterum numero, ut quidam putavere, ſunt enim ſex; ſed ab radice conſtitutionis: ſic enim appellant Mathematici. Præterea cùm ſenarii plus in uſu fuiſſent, primuſque Boiſtus produxerit octonarios, ab illo tractu longos nominavere. Ergo neque Gellius Ennianos verſus quadratos rectè appellavit trochaicos illos:

Hoc erit tibi argumentum ſemper in promptu ſitum.
Ne quid expectes amicos, tute quod poſsis agere.

Neque Varro in ſeptimo De lingua Latina, illos ex Eunucho:

Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Pyræo:

Siquidem Ruffinus autor eſt, eundem Varronem ita ſenſiſſe, verſum ſeptenarium fieri, cùm ad ſenarium pes triſyllabus adderetur: additque exemplum iiſdem numeris, ex Hecyra:

Nam ſi remittant quippiam Philumenæ dolores.

Non ſolùm igitur à ſe diſſentit ipſe, verùm etiam errat definiendo. Nam & major eſt ſeptenario, & triſyllabus pes bracchius præſertim, iambo non ſolùm eſt adventitius, ſed etiam alterius tractus diverſi, neque dignus qui in iambici definitionem admittatur. Et ridiculum eſt, non potius ſeptenarium ex ſeptenis fieri, ſicut ex ſenis ſenarium, quàm è ſenario & uno pede, tanto minus triſyllabo. Sed profectò magnos viros autoritas ſæpe texit, etiam malè ſentientes: ſicut Ciceronem quoque fugit ratio, cùm in prima quæſtione Thuſculana ſeptenarios vocat illos:

Heu reliquias ſemiaſſi Regis denudatis oſſibus,
Per terram ſaniè delibutas fœdè diu vexarier.

Erasmus Varronem secutus, tetrametrum nihilo felicius explicavit illis verbis, iambicum tetrametrum interdum in fine fraudari una syllaba producta penultima, quoties iambico dimetro accinitur dimeter catalecticus. Nam quid attinebat dicere penultimam productam? neque enim necessarium hoc est: quo loco & tribrachus esse potest & dactylus: quorum syllabæ postremæ breves sunt. At quæ est illa explicatio? quasi cùm dicas, Homini interdum pes deest, quoties integro semihomine, alteri semihomini pes deest. At verò quis nescit tetrametros non è duobus dimetris; sed ex quatuor dimensionibus constare? si quis vel partium consideret rationem, quarum singulis æquale jus sit in versu: vel originem ipsam intueatur. Neque enim Boistus ille, aliúsve quispiam, dimetro dimetrum aptavit: sed trimetrum, quem tum longissimum invenerat, monometrum addidit. Præterea quis hoc audiens, non putet esse nefas cæsuram facere in quinto pede? siquidem ex duobus dimetris tetrametrum est consarcinandum. Quid quod idem abusus est dimetri trimetrique appellatione? Nam imprudenter versum illum ex Andria iambicum pentametrum dixit esse:

Hoccine credibile est, aut memorabile?

Qui esset trimeter brachycatalecticus. Neque enim idem esse μέτρον, & pedem, suprà diximus: sed μέτρον capere motorios pedes duos: quare si pentametrum iambicum exigas & à Græco poëta, & à Latino, tanto altero majorem ostendat. quem errorem etiam in illo continuavit:

Novi rem omnem. sed est Simo intus? est?

Ergo nihil mirum sit, qui motoriis pedibus auferat sua jura, ad statarios immeritò transferre. Illum enim versum ex Andria:

Vt malis gaudeant, atque ex incommodis:

Ausus est creticum dimetrum nominare. qui tamen pes cùm non solùm syllabarum numero, sed etiam temporum quantitate prolixior, quàm spondæus sit: quare solus unam dimensionem non expleat, si spondæus implet? Eum tamen secutus Rivius, parem erroris admisit proportionem. Siquidem trochaicis anapæstum interseri nonnunquam scripsit causa celeritatis. quod dictum cum illo superiore maximè convenit. idem namque sentiunt: cùm ille creticum ad iambum, hic anapæstum referat ad trochæum. At qui pes ita esset quatuor præditus temporibus, ut duo simul unam syllabam efficerent plenam ponderis & gravitatis, non potuit inter cursores illos annumerari: præsertim cum iambo similior esset anapæstus quàm trochæo. uterque enim à brevibus incipit, in longam desinit. Quantò enim gravior est iambus trochæo, tantò est anapæstus dactylo. Quare non levi de causa factum est, ut gravissimi poëmatis gravissima pars chorus ad gravissimi pedis majestatem sese conferret, scilicet anapæstum. Quid quòd ille nullam posuit rationem, propter quam trochæus esset iambo volubilior? At verò & nomen Græcum excitabat nos, & suberat ratio Nam qui & syllabarum numero, & temporum ratione par esset iambo, non po-

tuit eo esse celerior, nisi sanè temporum, temporáque deferentium syllabarum situ, qua una re illi fieret dissimilis. Trahit enim trochæus syllaba priore vocem ita, ut in posteriore emollescat, ac quasi evanescat. Iambus è contrario celeritatem professus, gravitatem præstat. Itaque sanguinarius pes, & promptus ad vulnerandum, indicat & impetum primò, & statariam pugnam mox. Id quod Hipponax cùm acerrimo ingenio vir animadverteret, quam rationem impetus in pede agnovisset, eam in peculiarem pedi versum transtulit: ut sicut iambus in syllaba longa pertinax pugnaret, sic iambicus versus in longum pedem incumberet. Leviorem enim ratus iambum, quàm ut ad impressionem faciendam satis esset, in quintam prælato sedem, succedere ei spondæum fecit. Quare id quoque judicio consecuti sumus nos, propius ad naturam partium accessurum fuisse totum versum, si iambus imparibus, trochæus paribus sedibus constituti fuissent. Cujus rei exemplum, quoniam res est minus usitata, è nostris poëmatiis subjiciemus unum ex iambicis:

Malis fortuna Cornucopiæ fundit.

Alterum ex trochaicis:

Si plaudit malis fortuna, quid justis fit?

Qui flexus numerorum si cui absurdus videtur, is meminerit aurium consuetudinem violentam esse: nováque atque inusitata non tam semper admirari, quàm sæpe respuere. Verùm magnoperè nostra interest, qui quoad licet Aristotelis exemplo rerum causas vestigamus, venari rationem, propter quam cùm iambo sedem assignarent prisci, maluerint pares retinere. Nam si in dactylico senario una tantùm satis fuit, quinta scilicet: sive ille fuit spondaicus, una item fuit satis, quippe sexta: quare trochæo impares, alias iambo constituere? nam hoc sanè præter naturam factum videtur. Etenim per initia si solis aut iambis aut trochæis versus constabant, videtur sanè primam quámque sedem illos arripere debuisse. Quibus verbis ut respondeam, sanè primum sic agam. Non esse rerum naturam secutos veteres poëtas: multa illis pro libidine facta fuisse, multa fortuitò excidisse, quæ postea pro legibus probarentur. Unum illud satis constat, cùm trochæo sedem primam retinerent, non inconsultò diversam ab ea, & aliis imparibus adverso pedi iambo assignasse. Quare autem hanc huic, illam illi reddiderint, sanè haud facile est intellectu. Atque hîc quidem ita sentit Priscianus: Quoniam, inquit, in secundo pede cùm dimetiendo feriretur versus, minor ei loco mora debita est. Nam mihi contrà videtur, majorem moram deberi in pronuntiando, ubi tempore ipso immoramur. Et falsum esset ibi positum pedem, quoniam feriretur: sed contrà, verum esset, ibi feriri, quoniam pes poneretur. At hoc quærimus nunc nos, quam ob causam ibi positus sit. Præterea si ea ratio est, quomodo constabit in trochaicis, qui ibidem feriuntur? Ut igitur quæstionis rationem apud nos putemus, intelligamus secundum verborum inventio-

nem esse, ut à longis incipiamus, & in breves deducamur. Nam quamquam brevis syllaba natura sua prior est, quàm longa, quippe simplicior est: tamen per initia inventionum cunctabantur primum. quæ ratio est, ut vocum fines in pronuntiatione obscurentur. Ita enim meditantis, & consulti animi suspendere vocem, non præcipitare. Quamobrem tam in versibus, quàm in prosa oratione, postremarum syllabarum habita ratio est nulla. Trochæum igitur antiquiorem fuisse iambo, & dactylum anapæsto par est. Ergo trochaicum versum iambico priorem. Quare cùm primæ quæque sedes trochæo fuerint peculiares, alteræ illi relictæ sunt. Præterea cùm trochæus esset pes volubilis, statim sese ingessit in versum. Iambus autem grassator ille idem fecit, quod civilibus in rebus plurimis consuevimus. In oratione ipsa, ut principiis gravis ac sedata sit, pugnam quoque cautius aggredimur: tum illa incitatu effervescit: sic ad saltum ubi comparamus nos, fortiùs pedem figimus, ut statariæ moræ majorem impetum subjiciamus. Sic Aristoteles omnium bonarum artium dominus, motum omnem sub finem esse probavit concitatiorem. Ita proposito spondæo, & iambo, satius fuit ab hoc illum excipi. Præterea recentissima quàque memoria ferè metimur ipsas res. quare assignata prima sede trochaico, ultima quoque necessariò trochæo finitur. Quæ sedes, primam dico, si iambi fuisset, in ultima iambum nullum haberemus: nunc ut in ea ille sit, pares sedes illi attribuendæ fuere: ut recentissimo sono, quippe novissimo, aures spectatorum caperentur.

Quæ de universa re dicenda erant, ferè habes Sylvi: quare deinceps ad ea, quæ particulatim animadversa sunt, descendamus. Atque equidem, ut sese offerent, ita ea describam. Sit ergo quod affert ab Adelphis eo versu:

Quid is fecit? quid ille fecerit? quem neque pudet.

Cùm enim agnosceret senarium, neque rationem inire posset dimensionum, abstluit alteram ex liquidis in pronomine, *ille:* id quod ut ego quoque fateor, & posse, & solere fieri: ita hîc duo dico. Primùm, ab eo creticum quarta in sede esse constitutum: quem tamen pedem adeò evitarit, ut everterit multa. Deinde versus aut ipsum disjecisse, aut aliorum incuria solutos præterisse. Sic enim legendi sunt:

Quid tristis es? rogitas me, ubi nobis Æschinus
Siet, quid tristis ego sim? dixine hoc fore? quid is
Fecit? quid ille fecerit? quem neque pudet.

Ubi verbum, *siet*, unica syllaba concretum fit. Sic etiam ex Andriæ illo sibilum abstulit, non unde debuit:

Quis igitur est relictus objurgandi locus?

Sibilum, inquit, in pronomine, *quis*, eliditur. At verò cum necessariò iambicus sit, nullo pacto ad eum modum secare possis, sed ex participio tollendus est. Sed & illum malè dimetitus est:

Perii obsecro: tam infandum facinus mea tu, ne audivi quidem.

Quem dicit esse trochaicum catalecticum : cùm sit integer quadratus iambicus, neque ad trochaicum torqueri possit. Sicut & præcedentem illum :

Fortè ad nos redierit. vise, amabò, num sit jam. faxo scias.

Nam ut evaderet amphimacrum, non est veritus trahere sui trochaici caudam etiam ultrà octo pedes : nisi arguteт, *scias*, esse monosyllabum. Sed cùm omnes illi sint quadrati, etiam hunc iambicum malim, nulla facta in prima voce collisione.

Quò ille abire gravos possit longius, nisi si domum.

In prologo autem Andriæ, eo versu :

Nam in prologis scribundis operam abutitur:

Cùm diceret vocis hujus, *prologi*, primam syllabam esse à Terentio productam, addidit sanè rationem frivolam : Latina, inquit, consuetudine : quibus mos est eam præpositionem productam habere. Nam in Latinis verbis producant, in Græcis autem abstineant, nisi alia vis subsit : sicut in hac voce, ubi liquida illa geminatur, sicut in Heautontimorumeno :

Oratorem voluit esse me, non prollogum.

Ex ex prologo Truculenti :

Sed relliquam dat operam, ne sit reliquom.

Et illo :

Ut pernoscatis ecquid spei sit relliquum.

Nam nisi hoc soliti essent facere, mille aliæ viæ erant ad eadem penè verba versu concludenda, ut rem novam evitaret. Verùm nova nequaquam erat : sed ab Homero usque. Nam in hymnis μάλος, in Iliade ἰλώεια, atque alia produxit. Etiamque nunc multæ nationes adeò crassè eam literam pronuntient, ut intus esse aspiratio videatur, Gabali, Arverni, Græci, Germani, Ligures, Taurini. Cæterùm etiam alia ratio est, ut & versus ille prologi constet, neque liquida geminetur. Sanè si eam vocem quæ in eo versu prima est, non collidas : quod sæpe alibi & in ea, & in aliis factitatum est. sicut in Eunucho :

Unà ire cum amica imperatorem in via.

In secunda enim sede dactylus est, neque præpositio colliditur. Ita in illo si conjunctionem, *nam*, non collidas, nihil innovabis : præsertim cùm in promptu habuit, ut pro, *nam*, subjiceret, nanque. Verùm ut diximus, etiam in alio prologo idem factum est, ut geminaretur, & rectè minus verò rectè à Donato in Hecyræ prologo.

Prope jam remmotum injuriâ adversariûm.

Nam tametsi geminari consuevisse fatemur, tamen non eum fuisse locum, eam affectandi novationem, qui sibi iambum, quandocumque posset, asciscceret. Sicuti non minus infeliciter Priscianus : qui cùm redducit geminare mutam diceret, ídque exemplo probare vellet, attulit dimetrum Horatianum ex Epodo :

Redducet in sedem vice.

Nam

Nam quid aiat, si negem? neque enim necessitate pedis persuadebitur nobis. Quid si contendam non esse factum ab Horatio, qui quoad potest, iambos etiam aucupatur? Quare igitur abjecerit genuinum pedem, quare admiserit spuriam literam, ut illum excluderet? Melius fecisset, si ex Hecyra illud:

Remissam opus sit vobis, an redductam domum.

Neque mirum, quæ in, *reddo*, geminetur. In scena quoque primi actus quinta, cùm Pamphili orationi intervenisset Mysis, atque suis uterque seorsum affectibus uteretur, versus interseruit diversos quoque poeta, quos Erasmus confudit: sic igitur legendi sunt:

Hoccine est humanum factum, aut inceptum? hoccine officium patris?
Quid illud est?
Proh Deûm atque hominum fidem, quid est, si non hæc contumelia est?

Sic enim etiam alio genere Mysis utitur iterum:

Miseram me. quod verbum audio?

Cui respondet illud Pamphili:

Quod si fit, pereo funditus.

In eadem autem scena versum illum:

Proh Deûm atque hominum fidem, nullóne ego:

Appellat dimetrum pede redundante, laxè sanè nimis. Nam quamobrem non quinarium? quare non trimetrum brachycatalecticum? quis unquam audivit versum ullum pede esse redundante? nónne ipse ille versus talis est hoc ipso pede. quem dicis redundare? Illud quoque malè dignoscere visi sunt: cùm actus secundi putarunt initium, caudam esse postremi versus, quo clauditur actus primus: sic,

Ne ad morbum hoc etiam, teneo. quid ais Byrrha?

Nam ut hoc primùm dicam, multo satius est, ut initia actuum integra sint, quàm fines. Deinde apparet properatio in Myside abeunte, ut Glycerium consolaretur. Itaque abrupit sermonem, atque abiit. Præterea inter actus vetus comœdia interserebat μεσορήματα, choros, deverbia, apostrophas, atque alia ejusmodi. Nova comœdia raró gregem, nisi in fine. Aliquando etiam Choragum legimus apud Plautum. Omnino autem tibicen canebat: quod è Pseudulo licet perspicere.

Dum concenturio in corde sycophantias,
Tibicen vos interea hic delectaverit.

Tanto igitur intervallo, quomodo Charinus Mysidis explesset versum, quem non audiret? In eadem verò scena, ita perversè legit, ut alterum novenarium faciat, alterum, senarium relinquat: sic,

Quæso edepol Charine, quoniam id fieri quod vis non potest, velis
Quod possit. nihil aliud nisi Philumenam volo.

Cùm tamen duo priores optimi sint octonarii: sic,

Quæso edepol Charine, quoniam id fieri, quod vis, non potest,
Velis quod possit. nihil aliud nisi Philumenam volo.

Etiam priore consilio monometrum vocat illum:

An quanto satius est.

Dimeter enim est brachycatalecticus. Sed & nulla necessitate mutat, *abi* in, abin', sive, abeas, cùm frustra putat alioqui constare non posse versum. Nam & trochaicus est, si collidas: & iambicus, si non collidas. Nam & maxima est vis ejus vocalis quæ est ultima in verbo, *abi*. Sic Virgilius, eo pulcherrimo versu, quo Theocritum æmulatus est:

Vt vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.

Et aspiratio prohibet collisionem, sicut illi:

Hecyra est huic nomen fabulæ. hæc cùm data est.

Sic imprudenter nimis elidit sibilum ex pronomine illius versus:

Sed istud quídnam est? hodie uxorem ducis? aiunt. Pamphile.

Qui tamen rotundissimus sit octonarius, neque usquam coactus: nam quod monet, in nomine, *suspitio*, tertiam à fine produci, verum est: Sed neque nova res, neque sine ratione. Nam & Plautus ita scripsit:

Et ne in suspitione ponatur stupri,
Et clandestina ut celetur suspitio.

Et satis liquet coaluisse duas vocales in unam. Namque ab eo quod esset suspicitum, suspicitio fuit: itaque cùm erit brevis, tunc intelligetur syncope, cùm longa, synæresis: ex eo quoque versu in Andria:

An non dixi hoc esse futurum? dixti. quid meritus es? crucem.

Prisciani autoritate dicit tolli verbum substantiuum. Quo in loco mihi oblatam sentiam occasionem duos simul emendandi magnos viros: illum qui erravit, hunc qui non correxerit. Est enim integer octonarius. Illud verò ejus proprium est, cujus culpam in alium transferre nequeas. Nam verbum substantivum, *adfuerunt*, trisyllabum professus est eo versu:

Cùm in pariundo aliquot adfuerunt liberæ.

Qui tamen versus senarius iambum habet in quarta: ferendus tamen erat quasi lapsus, nisi altero errore culpam cumulasset, cùm primam auferri jubet syllabam ex eo versu,

Aufugistin'? hera, factum. satin' id tibi placet?

Integer enim senarius est, etiam citra ablationem, spondæis duobus, anapæsto, duobus dactylis, & postremo iambo. Ibi temere transfert syllabam inferioris in superiorem: contrà debuit transferre in Hecyra, neque transtulit:

Quæ dico parvipendent. porrò hoc jurgium ad
Vxorem, hæc cujus fiunt consilio omnia.

Sicut interjectionem quoque debuit ascribere priori versui in Adelphis, ut sic legeretur:

Syre præceptorum plenus istorum ille. phy,
Domi habuit unde disceret. fit seduìò.

Restituisset etiam in Hecyræ versu verbum, ut sit septenarius, ac par priori: sic

Tecum ferantur. dixi. ita ut jubes faciam pater.

Non debet errati censeri loco, illud in Andria eo versu:

Tu rem impeditam, & perditam restituas? hem quo fretus sim.

In quo dicit, *hem*, extra versum ab alio additum potiùs, quàm positum à Poëta: cùm tamen mutila sit sine eo sententia: & sibilum elidi videmus etiam in multis locis. Sic audacter nimis aufert verbum, *cupio*, ex illo Eunuchi:

Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.

Cùm tamen commodius eximeret vocem sequentem, sine ullo carminis detrimento, etiam sententiâ rotundiore. Sed aut sit proceleusmaticus primus pes, & alter amphimacrus: aut pronomen possessivum: quod postremo in loco est, demittatur in versum alterum subsequentem, qui nihilominus sit senarius: sic:

Meo. id amabo adjuta me, quò id fiat faciliùs.

Nam, *faciliùs*, eodem modo trisyllabum est, quo, *potiùs*, bisyllabum. Eligat autem Lector, quod magis erit ex animi sententia: quandoquidem etiam apud Lucretium, *aliud*, ita bisyllabum accipitur, ut cauda dactyli sit. Iniquior fuit illi versui ex Hecyra, ex quo, *dum*, particulam expletivam exemit: qui tamen cum sequentibus, cúmque præcedentibus octonarius sit:

Mane dum sodes. timeo, ne aliud credam, atque aliud nunties.

Hoc ibi cùm adimit, ita alibi æquè importunè addit de suo: ut ad eum versum ex Eunucho:

Par pari referto, quod eam mordeat.

Modò addit *nunc*, modò *mox*, modò *sic*, modò nescio quid. Ego verò nihil immutandum censeo de consilio Poëtæ: qui integrum proverbium, sicut circunferebatur, ita interseruit trochaico tractu. quare audacius etiam, *remordeat*, suppositum est. Nam si quid addas, versus non constet: si nihil addas, ad concinnandum trochaicum nihil est opus. Et non solùm hoc exemplo in omnibus legitur exemplaribus: sed etiam eadem fide recitatum à Cicerone in epistola ad Lentulum. Verùm apposuit pari audacia adverbium, *nunc*, ei versui:

Alio pacto honestè quo modo hinc abeam, nescio.

Neque enim vocalis eliditur, sed perstat longa ante aspirationem adverbii, *hinc*: & trochaicus decurrit octonarius catalecticus. Sicut in verbo monosyllabo nulla item collisio fit, neque in adverbio, eo versu:

Ora me. obsecro te verò Phædria, i intrò. hoi, hei.

Corrupit etiam syllabarum quantitates: ut in illo ejusdem fabulæ:

Sic est, inveniam hodie parem ubi pol referam gratiam.

Ausus est dicere adverbium, *hodie*, primam producere: quoniam, inquit, idem sit, ac si dicas, hoc die. At quod nusquam est, narrat. Nam cùm est, hoc die, propter positionem producitur. Nam suapte natura breve pronomen est: sicut ejus compar, hic. Græcum enim est, ὁ. Quare illud Virgilianum:

Hoc erat alma parens.

Non solùm propter interrogationem, sed etiam ob syllabæ servitutem, legunt, *hocce*, ii qui existimati sunt doctiores. Breve enim fuisse vel inde deprehenditur, ubi consonante amissa in adverbio, *hodie*, correptum est: quod etiam exemplo invenias ex versu Hecyræ:

Visum est. certóne? certè Deus sum, si hoc ita est, verum reperies.

Est enim pronomen, *hoc*, secunda syllaba dactyli, qui in quinta sede est: quamobrem versus, de quo nunc controversia est, septenarius est iambicus. In convivio autem poëtico, illum ex Eunuchi prologo:

Habeo alia multa, quæ nunc condonabuntur.

Ait mendosum esse: neque enim scazontes in ea genera carminum admitti: itaque ut metrum corrigeret, linguam Latinam depravavit, cùm supposuit, *condonabitur*. Nam quis dicat, *Tu condonaberis à me commentarios*? An verò etiam ἀπαρεμφάτως ausus est; & rectum apponere tamen casum? At ego puto veteres excitandi spectatores gratia, nævos hosce aspersisse: neque in ea re falsus sum. Nam quî decuit minus, spondæo claudere iambicum, quàm dactylicum sistere? At quantum decoris addit affectui, cùm diximus in inferiis filiolæ nostræ, sororis tuæ lectissimæ Sylvi:

Heu heu quonam animam, quo carmine compellabo?

Sed de his numeris in tertio libro Poëtices tibi satis est disputatum. Ita gravitatem, & lenitatem, & constantiam animi ostendens Terentius, remisit de iambi acerbitate: néve sine exemplo fecisse eum arbitrere, habebis ex Prologo Amphitruonis unum:

Quòd ego huc processi sic cum servili schema.

Est enim, σχῆμα. quanquàm non sum nescius viros doctos sublata aliunde syllaba, schemate, legere solitos: quare aliud habeas ex Asinaria:

Age nunc reside jam cave modò ne graxis.

Neque enim sequentur analogiam, qui *graxerit*, legerint. nihilo sanè melius, quàm si *faxeris* & *occepseris*, pro faxis, & occepsis, malint. sicut in Captivis:

Nunquàm isthuc dixis, neque animum induxis tuum.

Accipies etiam unum ex eadem fabula:

Avis me ferè consimilem faciam, ut prædixti.

Adducerem & ex Casinæ prologo, nisi suspicarer verba esse transposita:

Clerumena hæc vocatur comœdia Græcè.

Sicut ex eodem alterum:

Ratione utuntur, ludis neminem poscunt.

Sed profectò & alibi multis locis, & in Pœnulo:

Gerræ germane, atque ædepol λῆροι λήρων.

Ac ne in illis quidem servavit Latinitatem:

Ne te iratus suis sævis dictis protelet, scio.

Substituit enim pro *sævis dictis*, sævidicis. at sævidicum, mobile no-

men est, cui igitur hærebit? an ille invenit usquam in naturæ legibus, accidens sine substantia? In eadem autem scena etiam pedum numerus eum fugit. nanque iambicum senarium hypercatalecticum dixit illum:

Non possum adesse, ah quid agis? quò abis Antipho? mane.

Habet enim duos dactylos alterum alteri subeuntem ante postremum iambum. Æquè autem incommodè ex Heautontimorumeno brachycatalecticum nominavit illum, in quo periculum potius imminet, ne quid redundet:

Et illam simul cum nuncio tibi hîc ego affuturam hodie scio.

Est enim quadratus iambicus. Sicut illum quoque minus bene octonarium hypercatalecticum:

Probè. huic filium scis esse? audivi, in Asia. non est pater.

Nam si iambum in prima sede statuas, & creticum in secunda ob positionem, aut dactylum ex natura syllabæ, septenarius est. Sed, *audivi*, pronunciandum est, ut, *Asia*, sit anapæstus. Sin malis trochaicum, non collidas adverbium, *probè*, & erit anapæstus prima in sede, eritque octonarius, trochaicus, catalecticus, & *Asia*, bisyllabum. In Phormione frustra laborat transponendo verba, ut numeris consulat, eo versu:

Vt ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias.

Mavult ita legi:

Ad pauca ut redeam.

At verò verbum, *redeam*, bisyllabum esse, vel sexcentis locis, ubi opus est, constat. Eximit etiam vocalem hujus præpositionis, *per*, eo versu Adelphorum.

Per oppressionem ut hanc mihi eripere postulet.

At verò, quid fuerit dicere, *proppressionem?* nempe frigidum admodum est, ne dicam absurdum, novum fugæ genus, quò evitet creticum fatalem illum: cùm tamen adeò molliter pronunciari possit, ut vix divertat à natura spondæi. Sed jam vereor ne quis eorum, quos ille multis locis premit fabulis atque irridet, reponat ei gratiam: cùm in verbo, *postulo*, sciant ab ipso exemptam mediam vocalem. Magno enim in periculo est, ne ab illis barbarus appelletur: propterea quòd Germani, præsertim nostrates Vindelici, Carini, Norici, item Suevi, Saxones ita illud verbum pronunciant, vix ut eam vocalem exaudias. Verùm equidem, neque irridebo maternos avos meos, neque hominis consilium, quippe qui memor sim ejus versus ex Casina: Nunc ne tu respondere postules me tibi. Non igitur judicium reprehendo, sed judicij locum. Ei enim versui optimo atque pulcherrimo quadrato, ex Andria, hanc injuriam faciebat:

Cùm is nihil promereat: postulare, id gratiæ apponi sibi.

Verùm & hîc nihil necesse habeas concidere, & primam natura cùm corripiat, non potuit sibilus impedimento esse in illo Casinæ versu, quin unico tantùm tempore proferretur. factum enim est ex posse, & tolere. Neque enim literas geminabant, quod etiam durat in præterito,

tetuli : & *teram* ſimplici elemento ſcriptam in libris augurum, ait Varro. & hoc monet nos plurimis locis Verrius, ejuſque Interpres atque imitator Feſtus. Cæterum Eraſmus utinam eam curam alium in verſum tranſtuliſſet, ad nomen hoc, *periculo*, potius quàm tolleret omnem ſermonis elegantiam, atque adeò Atticiſmum : quippe pronomen, *hoc*, eſt autem ex Andria is :

Sine omni periculo. nam hocce haud dubium eſt, quin Chremes.

Præſertim cùm anapæſtus eſſe potuerit in primo pede. Nam, *omnis*, primam corripit naturâ. ductum enim eſt παρὰ τὸ ὁμῶς. Univerſitas enim fit ex rerum conjunctione. Eſt enim univerſum, extra quod nihil eſt. Neque illas mutam ac liquidam potuiſſe cogere ſyllabam ad producendum, & pueri ſciunt, & Priſcianus docet ex Callimachi verſu. Major verò difficultas objicitur in nomine hoc, *voluptas* : ex quo ille vocalem mediam auferendam cenſet, eo verſu Andriæ:

Quòd voluptates eorum propriæ ſunt. nam mihi immortalitas.

Nonnihil verò eſt ſi ſit ita pronunciandum, *volptas*. nihil enim ad Theutonicum ſonum accedere poteſt propius : atque hoc ut effugeremus, aut conſtitueremus creticum in prima, aut etiam anapæſtum. Correpta enim conjunctio eſt alibi, vel judicio illius : quare hîc quoque eſſet. At fruſtra viderer laborare : quoniam duo verſus in Caſina ſunt, nihilo nobis ſecundiores.

Sine tuos ocellos deoſculer voluptas mea.

Quid deoſculer te? quæ res? quæ voluptas mea?

Nam niſi, *volup*, legas, aut facias anapæſtum, ſanè aſpera eſt pronunciatio. Sed *voluptas*, fuit volupetas, à volo & peto. quæ omnia cùm ſint brevia, non immutarunt naturam. Nam ſic quoque corripias in verſu ex Heautontimorumeno, ſi ita legas ex Bembi codice :

Nec mihi fas eſſe ulla me voluptate his frui.

Quamquam codex ille, de quo vir doctiſſimus atque ſanctiſſimus metitur noſtros, plus habuit tum apud nos venerationis, ob vetuſtatem, tum apud illum opinionis ob novitatem, quàm quantùm re ipſa præſtare valuerit. Omitto enim quæ ad privatarum vocum pertinent rationem. nam eas in Originum libris tibi ſatis explicatas puto. At quod ad verſuum ipſorum tractus ſpectat, operæ pretium eſt animadvertere multos, qui non conſtent : veluti è Phormione hunc :

Quæ ſi aſtu non providentur, me aut herum peſſundabunt.

Ita dico apud hoſce qui creticum recipiunt nullum : in noſtratibus autem mollius legitur ſic :

Quæ ſi non aſtu providentur.

Ubi octonarius eſt. Item ex Heautontimorumeno ſic legit :

Pergin' mulier odioſa eſſe? nullámne ego rem in vita mea.

At in noſtris ſic legitur :

Venire in mentem. mi vir. oh pergin' mulier eſſe? ullámne ego.

Ubi vides, ſi addas omnia illa verba, quæ præcedunt exprobrationem

ſenis, verſus fiat ſtadio longior. at illi octonarii ſunt. Verùm lepor quoque in verbis eſt illis, *Oh pergin' mulier eſſe.* plus enim eſt eſſe mulierem, quàm odioſam. In altero autem ſequente:

Rem unquam volui, quin tu in ea mihi adverſatrix fueris Soſtrata?

Videtur ſyllaba redundare. ſed *mi*, pronunties, non *mihi*. Bembus autem ita legit, ut una defiat: ſic:

Volui: quin tu in ea mihi fueris adverſatrix
Soſtrata?

Locutionem quoque non leviter pertranſeas. Ille enim dicit, nullámne rem volui? ſanè tolerabilis ſermo, cùm verbo hoc, *volo*. Nam negatio quæ eſt in nomine, in verbum tranſit, & fit, ullam rem nolui. Non poſſis verò dicere cum verbo ſubſtantivo, nulláne res eſt? quonam modo nanque eſſet, ſi non eſt? neque melius proceditille ex eadem, quem nos ſic:

Suſtuliſti. ſic eſt factum. domina, ergo herus damno auctus eſt.

Ille ſic:

Suſtuliſti. ſic eſt factum. domin', ergo herus damno auctus eſt.

At duo ſunt, quæ diſſuadent eſſe recipiendum. Primùm verſus, qui trochaicus fit: quare in quinto pede iambum ſtatuit: nos anapæſtum. Et minus ſimile veri fuit, domi educatam, atque herum latuiſſe. erat enim modica domus, quæ vel cœna Bacchidis premeretur. quare inepta fuiſſet interrogatio. Neque fuiſſet auctus damno, quoniam domi educaſſet: ſed quoniam filiam, cui dos paranda eſſet. Itaque non foris educandam dedit, ſed exponendam. Præterea plus impendii eſt, ſi foris educantur liberi, quàm ſi domi. Sed & ille in Eunucho, toto verbo longior eſt, temere repetito.

Idque adeò viſam. viſam ſi domi'ſt. quis nam hinc à Thaide exit?

Sed ubique videtur non minimi judicii quiſpiam neglectis numeris leporem quæſiſſe orationis. ſicut in eadem fabula:

Nihil præter promiſſum.

At nos legebamus:

Nihil prætermiſſum.

Verùm hîc argutia etiam dimenſionibus ſuum reliquit locum, ſi *nihil*, ſit monoſyllabum, quod frequentiſſimum eſt, Vult dicere, Phædriam nihil præſtaturum eorum, quæ militi pollicebantur, neque quicquam illum præter promiſſum laturum: Sed in eadem lepor quoque nitidiſſimus eſt, iis verſibus:

Illum liquet mihi dejerare menſibus
Sex, ſeptem prorſus non vidiſſe proximis.

Noſtri vulgatè nimis legebant, ſex vel ſeptem. Cæterum & à numero excluditur conjunctio, & à ſermonis puritate: ſicuti, cùm dicimus, quinquaginta plus minus annos natus ſum. Illud quoque lepidius videtur in Heautontimorumeno:

Confitere, tu? an obſecro, iſthuc inimicis ſiet:

Quàm quod legitur ab Erasmo & aliis:

Confitere tuum non esse? ah obsecro te, isthuc inimicis fiet.

Splendidior est oratio repetita negatione sensu non verbis: & necesse est ita legi, quoniam præcedentes versus hic concinnat: quos versus tam Bembus, quàm Erasmus malè disponit. Bembus sic:

Subditum se suspicatur. subditum? ain' tu certè. sic erit mi vir.

Erasmus sic:

Subditum se suspicatur. subditum? ain' tu? certè inquam mi vir.

Verùm uterque longior est, Erasmianus una syllaba: alter autem etiam pluribus. quare ita legendi sunt, ut sint trochaici octonarii catalectici:

Subditum se suspicatur. subditum? ain' tu? certè inquam
Mi vir. confitere tu? au obsecro, isthuc inimicis fiet.

Sic etiam ex Adelphis, illis duobus versibus, neuter est audiendus. Bembi codex sic:

Obsecro mea nutrix, quid nunc fiet! quid fiet rogas?
Rectè adepol spero. modò dolores mea tu occipiunt primulum.

Erasmus sic:

Obsecro mea tu nutrix, quid nunc fiet? qui fiet rogas? rectè.

Ergo Erasmus malè collocat adverbium, *rectè*: Bembus malè omittit pronomen, *tu*: ut sint iambici quadrati. Hæc quidem manifesta lectio, at illa ambigua, utra probior sit? In Heautontimorumeno vetus exemplar sic habet:

Hunccine erat æquum ex illius more, an illum ex hujus vivere? &
Quòd illum insimulat durum, id non est. nam parentum injuria
Uniusmodi sunt fermè: paulò qui est homo tolerabilis.
Scortari crebrò nolunt, nolunt crebrò convivarier.

Bembus & aliquot eximit verba, & alia serie digerit numeros

Hunccine erat æquum ex illius more, an illum ex hujus vivere?
Et quod illum insimulant durum, id non est.
Nam parentum injuria, uniusmodi sunt fermè.
Scortari crebrò volunt, volunt convivarier.

Sed numeros obterit Bembus, quarto versu: in quo & trochæum invenias tertia sede, & iambum sexta: quare errorem subesse necesse est. & confundit versuum tum genera, tum quantitates. Nostra autem lectio horum nihil: sed asperior visa est in sententia: cùm tamen non sit. nam ita dicit: patres duros nihil remittere de imperio, quod exerceant in liberos: omnia animi laxamenta prohibere. at qui paulò est tolerabilior, aliqua sanè patiatur: sed non crebró ea fieri. Mutavit autem numerum verborum Terentius, cum in singulari dixit, *paulò qui est tolerabilis* debuerat subdere, *non vult crebrò scortari liberos suos, non vult crebrò convivari.* Sed retulit numerum ad universitatem patrum. At in singulari tolerabilem posuerat, quoniam rariores sunt. Ita mutat numerum in Eunucho:

Eunuchum porrò dixti velle te,

Quia

Quia solæ utuntur his reginæ.
Quam mutationem aliquis minus commodam cùm putaret, ſublatis illis verbis, *paulò qui eſt homo tolerabilis:* quæ vitia prohiberent patres in noſtra lectione, ea fecit patrare flagitia filiis in ſua.

Hæc ſunt Sylviole fili, quæ laborioſiſſima opera excuſſi tibi: majoréne tædio tot ineptiarum, an metu, ne pari inſcitia caperere, neſcio. Omiſi verò multa carmina controverſa, aut ambigua, alia vaſta: quæ etiamſi ad ſanitatem redigantur; at cura iſta noſtra vel ſic longè minora ſint.

Verùm enimverò neque tibi puerilia videri debent, qui iſta ætate literariæ laudis aditum omnem explorare juberis ab indole tua, quæ magna ac multa promittit nobis: neque mihi plebeia adeò, in quibus, omiſſis ſtudiis gravioribus, tantos illos viros elaborare aliquid non pœnituit. Qui ſi quibus in locis lapſi ſunt, vel hoc ipſum eis debeatur, quòd nos excitarint ad veritatem. Cujus ſplendorem, fili mi, quovis nomine chariorem habere debes. Magnum fuit Eraſmi nomen, præſertim in Germania literis renaſcentibus: majus futurum, ſi ille minor eſſe voluiſſet. Nunc fretus ingenij ſui magnitudine, multa tractare aggreſſus eſt, paulò minus accuratè: ita à nominis claritate profecta confidentia præcipitem illum egit, non ſine diſpendio multorum ſtudioſorum: qui omnes cùm docti eſſe vehementer exoptarent, pauci autem laborarent, omiſſis ærumnis, quæ ipſis in antiquorum lectione multæ exequendæ erant, compendium nacti eorum quæ Eraſmus in unum coëgiſſet, ei de omnibus fidem ita habuere, ut etiam extantibus priſcorum monumentis, unde, ille vel aliquando non bona fide accepiſſet, Eraſmi nomen non pro teſte, ſed pro judice, citent, atque alieni laboris non quaſi beneficiarium faciant autorem. Quare vobis omnibus ejus nominis ſtudioſis, inter quos me quoque ſanè eſſe non nolim, commodè oſtendimus, atque opportunè quid cujúſque judicii ſequeremini. Quòd ſi quis, ut eſt ingenium quibuſdam barbarum ac ferum, pertinacius negligat, foveatque ignaviam ſuam: te ſaltem habeamus ab erroribus ejuſmodi ſegregatum.

PETRUS BEMBUS
DE TERENTII FABULIS.

COLLOQVVNTVR POMPONIVS ET HERMOLAVS.

POMP. EST jam tempus, ut tu mihi item afferas aliquid è Terentii noſtri fabulis, quemadmodum recepiſti te facturum, quò hic etiam Phædrus, qui ea lectione plurimùm delectatur, habetque eum librum ferè ſemper in manibus, ſeſe augeat probis &

incorruptis locis. Nam te librum habuisse Terentianum pervetustum majoribus scriptum literis, iis quas verà antiquas dicimus, sæpe audivi. HERM. Est istud quidem verum, quod dicis: nam & habui eum librum, & legi, & notavi multa, quæ delectare Phædrum poterunt: si quidem est, ut dicis, in legendo illo plurimus. Quanquam quid prohibet nos etiam, Pomponi, ejus Poëtæ vel candore elegantiáque sermonis, vel pudore gravitatéque delectari? quibus Cicero ipse tam est delectatus, ut non pauca inde sumpserit, transtuleritque in sua scripta non minus libenter, quàm etiam ambitiosè, ut mihi quidem videtur. Sed geram tibi morem, referámque non planè omnia quæ antiquo in libro probè scripta animadverti esse, sunt enim propè innumerabilia: sed ea, quæ meminero. Itaque attende, num hoc aliquid sit, quod primum mihi in mentem venit. Nam quæ leguntur argumenta fabularum in Terentianis libris, ea Terentii non sunt:

Sororem falso creditam meretriculæ
Genere Andriæ, Glycerium vitiat Pamphilus. Itemque:
Sororem falso dictitatam Thaidis,
Id ipsum ignorans miles abduxit Thraso. & reliqua quæ habentur fabularum reliquarum argumenta, ea dico Terentii non esse. POMP. Túne hoc dicis, Hermolae, Terentium Poëtam argumenta illa non scripsisse? HERM. Verò. POMP. Neque illum ea composuisse? HERM. Id ipsum. POMP. Cujus autem sunt? nam te puto id scire, qui scias Terentii non esse. HERM. Sunt illa quidem C. Sulpitii Apollinaris, ejus quem sæpe citat Gellius, docti & eruditi viri, quique Pertinacem Imperatorem Latinas literas docuit. Nam in eo vetusto libro, quem dixi, is est eorum argumentorum titulus: C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA, unus idemque omnium. POMP. O præclarum librum: siquidem ejus edicto Sulpitius tanto pòst tempore in possessionem suorum carminum restituitur. Sed ista Sulpitii sive argumenta, sive periochæ, ut est in libro illo, Hermolae, ab iis quæ vulgò habentur, ecquid discrepant? ut si ea nobis recensueris, aliquid lucri uterque nostrûm faciat. HERM. Discrepant sanè illa: sed quantum, jam de Politiano intelliges. Is enim sibi ea descripsit modò, cùm ei librum ostendissem: fidemque mihi dedit, se impressoribus mandaturum, ut ea in vulgus darent. Itaque te ad Politiani libros rejicio. Sed mirum est, quàm aliter multa scripta eo in libro sint, ac sunt in aliis: ut appareat singulas omnino paginas etiamnum probam illam antiquitatem redolere. Nam & in Heautontimorumeno est:

Quid seni erit nostro miserius? non sene.

Et paulò pòst:

Ejus anuis causa opinor, quæ erat mortua.

Non anus: quod etiam notat Gellius: & quomodo, si rectè memini, Varro in libro de Agricultura primo dixit, ut Minervæ caprini generis nihil immolarent propter oleam, quòd eam, quam læserit, fieri di-

eunt sterilem : ejus enim salivam esse fructuis venenum ; pro eo quod est , fructus , quem quidem casum aliter in Adelphis protulit , antiquè tamen.

Nunc exacta ætate hoc fructui pro labore ab iis fere

Et in Hecyra :

Ne nomen questi mihi obstet : nam mores facile tueor. Itemque :
Quid fuit tumultui ? dic mihi. an dolor repentè vasit ?

Et in Phormione :

Vbi in mentem ejus adventi venit.

Est & in Eunucho *QVI*, dandi casu positum , pro *CVI*.

Nam in me planè Di potestatem suam
Omnem ostendere , qui tam subitò tot congruerint commoda.

Et in Phormione :

O fortunatissime Antipho. Ant. *Ego ne ?* Phæ. *Qui quod amas, domi'st.*

Quod tamen rectè dictum videtur : ut à *QVIS* nominandi casu , dandi casus in hanc potius formam exeat *QVI*, quàm in illam , *CVI*. Quod quidem miror latuisse Quintilianum. Is enim in eo Virgilii versu ,

Qui non risere parentes ,
Nec Deus hunc mensa , Dea nec dignata cubili est.

QVI nominandi casum dixit esse pluralis numeri. Itaque rectum sensum etiam pervertit Poëtæ. nam quod ait Virgilius ,

Incipe parve puer risu cognoscere matrem :

Non id vult , ut puer arrideat matri , sed ut cognoscat matrem ab ejus risu : magis enim mulieres omnes suis arrident filiis , quàm aliarum ; quippe quæ magis etiam illis intuendis gaudeant , necesse est : vel quoniam extra laborem ferendi ventrem , pariendíque dolores & pericula jam sunt , vel quod pueros ex sese natos vident , quod est omnium rerum jucundissimum. Itaque repetit , *Incipe parve puer.* Nam cui puero parentes non riserint , quoniam id accidere nisi propter eximiam aliquam deformitatem non potest , hic jam ex iis esse qui Diis chari sunt non videtur , neque dignus qui vitæ cùm muneribus maximis, tum hilaritatibus egregiè perfruatur. An non tibi ita Pomponi videtur? POMP. Mihi quidem videtur : eóque magis , quòd in meo illo Virgiliano pervetusto libro , quem dixi , ita scriptum est , *Cui non risere parentes.* ut jam ne liceat quidem aliter credere. Error autem omnis in eo est , quòd risum ad puerum referunt : nam si ad matrem retulissent , nihil ambigeretur. Puto autem te memoria tenere ea , quæ Politianus quoque hoc ipso de Virgilii loco scripserit. HERM. Quid ni teneam Pomponi ? quem quidem locum ex facili atque aperto , etiam durum & à Virgiliana loquendi simplicitate alieniorem facit. Sed de eo ipse viderit. Antiquitatis autem amatorem fuisse Terentium , etiam illa indicio sunt in Hecyra :

Fors fuat pol. ab eo deductum verbo perantiquo , quod est *FVO*,

valétque idem, quod *Sum* · quo etiam est Virgilius usus, *Tros Rutulusve fuat*, pro *sit*. Et illa in Phormione, *Prabit*, pro eo quod est, *Prabet*.

Ea qui prabit, non tu hunc habeas planè præsentem Deum? Et *Ductis*, pro *Ductes*.

Vt me phaleratis ducas dictis, & meam ductis gratis?

Et *Tacis*, pro *Taces*: & *Enicas*, pro *Enecas*.

Eho tu consobrinum tuum non noras? Dem. *Enicas:*
Dic nomen. Phor. *Nomen? maxumè.* Dem. *Quid nunc tacis?*

Et postea:

Satíne etiam, si te delibutum gaudio reddo? Ant. *Enicas.*
Quin tu has pollicitationes aufers? Et item postea:
Abi, tange: si non totus friget, me enica.

Et *Restitis*, pro *Restitas*.

Id quidem tibi jam fiet, nisi restitis verbero. Et in Adelphis:
Vestitu nimio indulgis, pro *indulges*. Et
Membra metu debilia sunt: animus timore obstipuit, pro, *obstupuit*: quemadmodum dicunt quidam scripsisse Virgilium, *Obstipui, steteruntque coma*. Et:
Obstipuit simul ipse. Tum in Heautontimorumeno:
Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos? pro, *Intuetur*,

Et, *Luciscit: hoc jam cur cesso pultare ostium?* pro *Lucescit*. Et in Adelphis:

Peri hercle: hac illi spe hoc inciperunt, pro *inceperunt*. & alia item ejusmodi multis in locis. quibus quidem verbis illud contraria oratione dictum ab eo est in eisdem Adelphis:

Dedit praterea in sumptum dimedium mina. pro *Dimidium*.

Et in Eunucho:

Interea aurum sibi clàm mulier demet. pro *Demit*. Et in Phormione, *Neglegitur*, pro *negligitur*.

Quia egens relicta'st misera, ignoratur parens,
Neglegitur ipsa. Vide avaritia quid facit. Et paulò infrà,
Sæpe interea mihi senex
Narrabat se hunc neglegere cognatum suum.

Et alibi etiam. Nam quod dixi *relicta'st*, ita sæpissime scriptum eo in libro invenies, pro *relicta est*. & *futurum'st*, pro *futurum est*. Quòd verò in Phormione, ubi Sophrona & Chremes colloquuntur, hæ duæ visuntur literæ sic positæ, *ST*.

Deobsecro vos, estne hic Stilpho? Chr. *non.* Soph. *negas?*
Chr. *Concede hinc à foribus paululum istorum sodes Sophrona,*
Ne me istoc posthac nomine appellassis. Soph. *Quid? non obsecro is,*
Quem semper te esse dictitasti? Chr. *St.* Soph.
Quid has metuis fores:

Silentii est illa quidem nota, *St*, ut eo quasi nutu & signo potius quàm voce, ostendamus velle nos sileri ab iis quibuscum sumus:

quemadmodum volebat Chremes silere Sophronam, ne ab uxore ipsius exaudiretur. quam notam cùm non perciperent ii qui legebant, *e* literam addiderunt, *est*que fecerunt: quo sanè verbo mirificum Poetæ sensum perturbaverunt. Quod autem in eadem legi fabula,

Interea dum sedemus illi, intervenit
Adulescens quidam lachrymans.

Illi, est pro *illic*, vetusto sanè more: ut etiam in Hecyra,

Itaque ineptus hodie dum illi sedeo, ut quisque venerat
Accedebam. Quo verbo etiam Virgilius est usus:
Patet isti janua letho.

Tum illud etiam, quod in eadem Hecyra est:

Horunc ea ad nos de lege redibat hereditas.

Pro eo quod est, *horum*. Est antiquè dictum, addita *c* litera, ne collisio fieret.

Quid illud in Phormione autem Pomponi, quàm venustè dictum?

Heus quanta quanta hæc mea paupertas est, tamen
Adhuc curavi unum hoc quidem mihi esset fides.

Non ut est in reliquis, *Quantamcunque*, quod quidem etiam in Adelphis legitur:

Tu quantus quantus, nil nisi sapientia es.

Aut quid etiam illud in eodem Phormione?

Nam quæ hæc anus est, exanimata à fratre quæ egressa'st meo?

Non autem, *quænam*, ut habent omnes. A quo mihi quidem loco sumpsisse Virgilius videtur eam loquendi figuram, qua est in Georgicis usus tam aptè, tamque venustè, ut nihil suprà,

Nam quis te juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos? Quanquam vetustè etiam illa per literæ detractionem sunt dicta in Andria:
Ne istam tuam multimodis inveniri gaudeo.

Et in Eunucho:

Quid is obsecro ad nos quamobrem adductu'st?

Amabant enim veteres multùm, ut scis, *s* literæ abjectionem. quanquam quidem alias etiam literas abjiciebant, ut in ipsa Eunucho:

Anni? Chre. *Anni? Sedecim.* Et item:
At ille alter venit annos natus sedecim. Et in Hecyra:
Nam abducta à nobis pregnas fuerat filia.
Nec fuisse pragnatem ante hunc unquam scivi diem.

Et in Adelphis:

Sed vereor ne indiliges nimium sies.

In quo illud mihi mirum admodùm videri solet, quòd quam literam abjiciebant multis in verbis, ut vides ex his, Pomponi, veteres homines ad gratiam, eandem in multis addebant: ut in Andria,

Ex ipsa miliens audivi. Et in Phormione:
Atenim tædet etiam audire eadem miliens. Et in Heautontimorumeno:

Vt nihil credas intelligere, nisi idem dictum'st centiens.

Quo etiam more in antiquissimo Virgilii libro legisse me, memoria teneo illum versum:

Et noviens Styx interfusa coercet.

Quanquam in eodem libro etiam illud legi:

Nec face tantum
Cisseis pregnas ignis enixa jugales.

Sed est etiam in Eunucho:

More hominum evenit, ut quid sim nanctus mali
Prius rescisceres, quàm ego illud, quod mihi evenit boni.

Sed & *finctum* pro *ficto* & *thensaurum*, pro *thesauro*, & *formonsiorem*, pro *formosiore*, aliis idem in locis Poëta dixit: tum illud etiam in Eunucho, *ossum*, pro eo quod est, *os*. In quo cognosci potest, quàm rectius in vetusto illo, quem totiens jam dico, libro scriptum id sit:

Viden' Ossum & cibus quid faciat alienus?

quàm in cæteris, qui habent *Ocium*, non *Ossum*. Sed jam vereor ne vobis planè videar minuta nimium & pusilla consectari. POMP. Nobis verò, Hermolae, nihil pusillum potest esse, quod ejusmodi sit, in quo videas Poëtam tanti nominis etiam diligentiam adhibuisse, ut illo modo potius, quàm alio conscriberet. Quin etiam, credas mihi velim, majorem in modum nos minuta ista delectant, quæ attulisti: valde enim faciunt ad Terentianam industriam probitatemque cognoscendam. Itaque sequere. HERM. Est igitur, quoniam ita vis, in Eunucho, ubi Thais ancillas suas properè alloquitur, mandans ea quæ curari vult, sic:

Quid, quid aliud volui dicere? ehem,
Curate istam diligenter virginem.

quasi Poëta suspensam Thaidem ostenderet secum ipsam quærere, quidnam illud esset, quod mandare ancillis in animo habuerat suo, neque reminiscebatur. Itaque ait, *Quid, quid aliud?* Quo item sensu Cicero est usus in suis illis ad Atticum verè familiaribus epistolis. *Quid præterea? quid? etiam: Gabinius ad IV. Calendas Octobris noctu in urbem introiit.* Et alibi: *Novi quidnam scribam? quid? etiam: Messala consul Anthronianam domum emit.* Et item: *Aliud quid? etiam: Quando te proficisci istinc putes fac ut sciam.* Quibus in locis, *etiam*, non addentis est, sed annuentis affirmantísque, se scilicet illud habere, quod scribat, ut loco ejus verbi, quod Terentius dixit *ehem*, quod quidem erat Poëticum sanè verbum, ipse *etiam* diceret, castius mediusfidius & moderatius. Apud Ciceronem autem non uno in loco, sed pluribus, *etiam*, affirmantis esse notam cui contrarium infertur, *non*, non te arbitror fugere. Sed vísne tibi, Pomponi, recenseri à me eos Poëtæ versus qui mihi in mentem venient, in quibus insit aliquid, quod te delectare possit: sinámque te

illud aliquid quærere ex tuo Terentii libro, cùm voles, domi tuæ? POMP. Ego verò maximè. Vult autem etiam Phædrus hic ita te facere: qui quoniam est, ut vides, admodum adolescens, retinebit illa melius, quæ dicentur abs te, quàm ego, qui senex. Vacillare autem sæpe memoriola senes homines, non te fugit. Itaque utar ipso, si erit opus. quare sequere. HERMOLAUS: Ego verò sequor. Sunt igitur in eodem Eunucho prima hæc:

Si quisquam est, qui placere studeat bonis
Quam plurimis, & minimè multos lædere,
In his Poëta hoc nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimavit esse, sic existimet:
Responsum non dictum esse, quia læsit prior.
Qui bene vertendo & easdem scribendo malè
Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas.

Sunt & hæc:

Opus faciam ut defatiger usque ingratis ut dormiam.

Par. *Vigilabis lassus: hoc plus facies?* Phæ. *Ab isis, nihil dicis Parmeno.* Et hæc:

Illum liquet mihi dejerare his mensibus al'nihil
Sex septem prorsus non vidisse proximis. Et hæc:
Ipsast, ilicet: desine: jam conclamatum est.

Quemadmodum & alibi. Nam in Adelphis etiam,

Hem tibi:
Rescivit omnem rem: id nunc clamat: ilicet:
Paratæ lites. Et in Phormione:
Hoc nihil est ô Phædria: ilicet: quid hic conterimus operam frustra?

Sed sunt in Eunucho & hæc:

Agè, eamus intrò nunc jam, orna me, abduc, duc, quantum potest.

Et subinfrà:

Quæ nos nostramque adulescentiam habent Despectam.

Tum & hæc:

Labore alieno magno partam gloriam
Verbis sæpe in se transfert, qui habet salem,
Quod in te est. Thr. *Habes.* Gn. *Rex te ergo in oculis.*
Thr. *scilicet.* Gn. *gestare.* Thr. *Verò: credere omnem exercitum,*

Consilia. Et hæc:

Aut dicat quod vult, ut molesta ne fiet. al'. aut
Non hercle veniam tertiò. Heus heus, ecquis hic est?
Ego sum Chremes. Et hæc:
Idque adeò visam, visam si domist. Quisnam hinc à Thaide exit?
Is est, an non est? ipsus est. Quid hoc hominis? Qui hic ornatus est?

Et hæc:

Nunc quis hic est? nemo est. Nunc quis hinc me sequitur? nemo homost.

Jamne erumpere hoc mihi licet gaudium? proh Juppiter
Nunc est profectò interfici, cùm perpeti me possum.
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.
Sed neminem curiosum intervenire nunc mihi,
Qui me sequatur quoquo eam, rogitando obtundat, enicet. Et hæc:
Certè extrema linea
Amare, haud nihil est. Et hæc:
Quid nunc agimus? Gn. Quid? redeamus. Jam hæc tibi aderit supplicans Vltro. Et hæc:
Nam jamdiu aliquam causam quærebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc repperit. Et hæc:
Si quid conlibitum, novi te. hoc si feceris,
Quod vis donum, præmium à me optato: id optatum feres. Et hæc:
Accipit homo nemo melius neque prolixius.

Demum & in extremo hæc:

Nihil præter promissum est: ite hâc.

Sed quid est Pomponi quod te cogitare attentè admodum video? an hæc quæ dixi, memoriæ commendas tuæ? POMP. Minimè verò, Hermolae: nam mihi satis est Phædrum ista de te audivisse. Sed id dispicio potius, mecúmque ipse computo, quàm diversa sint multa eorum, quæ à te recitata sunt, ab his, quæ vulgò habentur: redeunt enim mihi in mentem ferè singula: tum quàm parvæ illusiones momenta sæpe non parva afferant Poëtæ sensibus, ut illud est, quod dixisti: *Nam jandiu aliquam causam quærebat senex, Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc repperit.* Illud enim, iis, quod in tuo est, ut sit dandi casus pluralis numeri, memini me legere sic, ut esset nominandi, seníque tribueretur: itaque una addita literula, Terentianam sermonis elegantiam candorémque qui deperierat, planè restituit. Sed nolo te interpellare: & quoniam Eunuchum, ut video, jam explicasti, ex Andria si quid habes, affer. Habere te autem æquè multa puto. HERM. Habeo, & afferam, sed non multa: nam ex illo libro maxima ejus fabulæ pars desideratur, fugientibus vetustate literis, ut cognosci nequeant. Sed percepta mihi tamen sunt, atque agnita, quod meminerim, hæc perpauca:

Dave perii. DA. *Quin tu hoc audi.* PAM. *Interii.* DA. *Quid timeas scio.*
CAR. *Mea quidem hercle certe in dubio vita'st.* DA. *Quid timeas scio.*
PAM. *Nuptiæ mihi.* DA. *Etsi, scio.* PAM. *Hodie.* DA. *Obtundis, tametsi intelligo.*

Tum hæc:

Ego istuc moveo aut curo? num tu tuum malum æquo animo feras?

Ex Heautontimorumeno autem illa primùm mihi sese offerunt Menedemi senis cum fratre verba:

Putavit

Putavit me ætate & sapientia
Plus scire & providere, quàm seipsum sibi.

Tum & illa:

Ancillas, servos, nisi eos qui opere rustico
Faciundo facilè victum exercerent suum,
Omnes produxi, ac vendidi. Inscripsi illico
Ædis: mercedem quasi talenta ad quindecim Coëgi.

Et infrà:

Nec mihi fas esse ulla me voluptate his frui.

Ejus autem in pagellæ margine, ubi hi erant versus, legi etiam illius verbi *Exercerent*, interpretationem minutulis adscriptam literis, ita: *Exercerent, resarcirent: hoc est, in sumptu exercerentur suo.* Virgil. *Ferrum exercebant*: pro, *In ferri fabrica exercebantur.* An non hæc eruditi hominis declaratio illius verbi tibi, Pomponi videtur? POMP. Mihi sanè videtur. Nam quid potuit afferri aptius? Te verò, Hermolae, valde amo, quem ne ista quidem præterierint. Sed perge ad reliqua. HERM. Pergam igitur ad illa, quæ sunt in eadem fabula:

Hunccine erat æquum ex illius more, an illum ex hujus vivere?
Et quòd illum insimulant durum, id non est:
Nam parentum injuriæ uniusmodi sunt fermè.
Scortari crebrò nolunt: nolunt crebrò convivarier.

Quod extra versus eadem in margine, pusillísque literulis est & hoc. Virgilius:

Hunccine te, Euryale, aspicio?

Quo lecto animadverti non tam bellè dici, *Hunc ego te Euryale aspicio*, quod est in libris omnibus, quam *Hunccine*, quod in illo. POMP. Rectè id quidem animadversum abs te est, Hermolae. Illa enim interrogantis vox, *NE*, doloris & querelis aptissima, quam repetit eodem versu Virgilius:

Túne illa senecta
Sera meæ requies.

Si desit prioribus iis in verbis, quæ quidem verba eadem vi, eodem oris spiritu mœroréque proferuntur, desit etiam egregia sensus & figuræ concinnitas, necesse est. Sed velim scire ex te, posteaquàm hunc in locum sermo me perduxit tuus, ut de Euryali matris lamentatione loqueremur, existimes ne rectè illa dici, quæ de eo, qui paulò inferius est, versu attulit Servius, *Nec te tua funera mater*
Produxi:

Ut *funera* sit pro *funerea* positum ad mulierémque referatur? HERM. An tu me tam ignarum, Pomponi, Virgiliani moris, candoris, atque judicii existimas, ut quod alibi nusquam legitur, credam à Poeta gravissimo novandísque verbis omnium castissimo hoc in loco fuisse dictum? mihi quidem non fit verisimile. Illi si erat, afferre eum oportebat exemplum aliquod quo niteretur, asperitatémque leniret verbi.

Sed de illo hactenus. Mihi sic legendum videtur, si tibi uni probabitur:

Nec te tua funere mater Produxi.

Quo in sensu atque verbo nihil durum aut violentum, aut insolens, sed summa etiam cùm sermonis, tum consuetudinis observatio, summa lenitas atque facilitas inest. Indoctos autem librarios, ut sunt plerique vicinitate deceptos puto possessivi nominis, *tua funera* primùm scripsisse, cùm *funere* scriptum legissent in eo quem describebant ipsi libro, mendúmque esse existimavissent. POMP. Mihi quidem ista, Hermolae non probantur solùm, sed magnas tibi etiam gratias ago, quòd Virgilio restitueris hoc quoque in loco & candorem & dignitatem suam, addo etiam & diligentiam: méque nihil omnino frustra abs te petere, valde gaudeo. Sed refer te ad Terentium tuum. HERM. Sunt verò in eodem Heautontimorumeno, quæ tibi explicem, & illa:

Scio quid feceris:

Sustulisti. Sos. *sic est factum.* Chr. *domin'?* Syr. *ergo herus damno auctus est.* Et illa:

Quid malum? me ætatem censes velle id adsimularier? Et illa:

Hujus mihi res semper comminiscere,

Ubi me excarnifices. Syr. *Is hinc, quo dignus es.*

Quo in loco videre est veteres homines Indicandi verborum pro Imperandi usos modo. *Is hinc*, pro *I hinc*. ut etiam alibi non semel, *Animo bono es*, pro *Esto*. qua dicendi figura utitur sæpe Cicero. Sed sunt & hæc eadem in fabula:

Quò mittis istam quæso? jube maneat. Bac. *Ii.* Syr. *qui est paratum argentum.* Et paulò pòst:

Cape hoc argentum, ac defer. Syr. *Ii.* *Quid stas lapis, quin accipis.*

Ut videre liceat Antiquorum in scribendo morem, qui *ii*, pro *i* dixerint, eo quo nos utimur. Sunt & hæc:

Pergin' mulier odiosa esse? nullamne ego rem unquam in vita mea
Volui, quin tu in ea mihi fueris advorsatrix Sostrata?

Et paulò infrà:

Subditum se suspicatur. Chr. *Subditum? ain' tu?* Sos. *Certè sic erit, mi vir.*

Chr. *Confitere tu?* Sos. *An obsecro, istuc inimicis fiet.*

Hæc autem quæ tibi recensui, Pomponi, quantum ab iis differant quæ leguntur, tute facilè perspicies, cùm tuum sumpseris librum: quanquam, ut video, jam perspicis. Sed volo te scire, plura esse quæ me fugerint (neque enim reminisci possum omnia) quàm quæ recordor, quæque affero. Veruntamen hæc ipsa satis multa esse poterunt, ut videas, huic omnino Poëtæ, qui quidem in hominum manibus valde frequens est, quantum caliginis offuderit dies: Sed ad eluendas aliarum fabularum maculas, ut possumus, depravationésque transeamus. Itaque memini me in Adelphis legere hæc:

Naturâ tu illi pater es, consiliis ego.

Dem. *Tun' consiliis quicquam?* Et hæc:

Tu quòd te posterius purges hanc injuriam mihi nolle

Factam esse, hujus non faciam: crede hoc, ego meum jus persequar.

Et illa:

Egon' debacchatus sum autem? an tu in me?

Esch. *Mitte isthæc, atque ad rem redi.* Et illa:

Fratrem homini nemini esse primarum artium magis principem.

Syr. *O Ctesipho.* Cte. *O Syre. Eschinus ubi est?* Syr. *Ellum te expectat domi.* Cte. *Hem.*

Syr. *Quid est?* Cte. *Quid sit? illius opera Syre nunc vivo, festivum caput.*

Qui omnia sibi pòst putarit esse præ meo commodo. Et illa:

Obsecro mea nutrix quid nunc fiet? Cant. *Quid fiat, rogas?*

Rectè ædepol spero, modò dolores mea tu occipiunt primulum.

Jam num times, quasi nunquam adfueris: nunquam tute pepereris?

Et illa:

Fortiter. Syr. *Perquàm: quia miseram mulierem, & me servolum,*

Qui referire non audebam, vicit: hui perfortiter. Et illa:

Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant

Sibi fieri injuriam, ultrò si quam fecere ipsi, expostules,

Et ultrò accusant: id quia non est à me factum, agis gratias.

Sed legi etiam in Phormione, si rectè memini, hæc inversa in aliis, ut mihi videntur libris:

Quæ si astu non providentur, me aut herum pessundabunt.

Nam non potest celari nostra diutius audacia. Tum & hæc:

Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerum hunc onero pallio:

Et hæc:

Familiarem oportet esse hunc, qui minitatur malum. ipse est.

Quem quæro, an non? Ipsus est, congredere actutum.

Ant. *Quid.* Ge. *O omnium quantum est, qui vivunt, homo hominum honoratissime.*

Demum hoc:

Vel oculum exculpe: est ubi vos ulciscar probè.

Restat Hecyra, cujus item, ut Phormionis, non omnino multa mihi in mentem veniunt è re nata nunc quidem, quæ aliter se habeant illo in libro: sed veniunt tamen, atque ut opinor. hæc:

Quid ais? cum virgine unà adulescens cubuerit

Plus potus, sese illa abstinere ut potuerit? Et hæc:

Ædepolne nos sumus iniquè æquè omnino omnes invisæ viris.

Item hæc:

Nam nos omnes, quibus est alicunde aliquis objectus labos,

Omne quod est interea tempus, priusquam id rescitum'st, lucro'st.

Atque hæc:

Sanè hercle homo voluptati objequens
Fuit, dum vixit: & qui sic sunt, haud multùm heredem adjuvant:
Sibi verò hanc laudem relinquunt, vixit, dum vixit, bene.

Postremò hæc:

Vosmet videte jam Laches & tu Pamphile,
Remissan' opus sit vobis, an reducta domum.
Neutra in re vobis difficultas à me erit.
Sed quid faciemus puero?

Quo in loco animadverti, hunc dicendi sive morem, sive figuram; *Quid faciemus puero?* qua etiam aliis in fabulis sæpè est usus, *Quid hic faciet sua? Quid te futurum censes?* usurpasse Ciceronem sanè percupidè. *Quid me fiet? Quid pecunia fiet? Quid hoc nomine facias? Quid factum est Stratone & Nicostrato?* Quemadmodùm alia permulta: ut facile eum appareat ad Terentii sermonem suum libenter sermonem accommodavisse. Quod si hic etiam faciet Phædrus, ut quemadmodum ab Apelle ii, qui post illum pingendi artem assequi cupierunt, multas umbrarum ejus & luminum positiones, multos membrorum motus, in suas ex ejus imaginibus tabulas simulachráque transferebant, sic ipse hujus Poëtæ plurimos dicendi modos, sermonisque figuras & lumina, suis in scriptis expresserit, non vereor quin multò sit facilius in magnum illum virum evasurus, quem adhuc quidem nostra ætas desiderat, multæque supra eam frustra videre concupiverunt. Quanquam quidem non puto ipsum meis monitis & præceptis egere, qui te magistrum habeat, cujus de pleno fonte cùm hæc, tum longè meliora haurire quotidie possit. Sed quoniam jam advesperascit, vel hora ipsa, vel tua ætas me admonet, ne te hîc diutius detineam. Quæ cùm essent dicta, fine loquendi facto, illi domum abierunt, Hermolaus in cubiculum se recepit.

JOHANNIS RIVII CASTIGATIO.

CUM prodiisset anno abhinc fere septimo Terentius, doctissimi viri Philippi Melanchthonis operâ diligentiáque restitutus, unà cum argumentis ejusdem & annotatiunculis: non mehercle dici potest, quantum hoc nomine statim gratulandum Studiosis omnibus existimarim: idque jure adeò ac meritò. Videbam enim fore brevi, ut optimus Latinitatis Author, qui innumeris antè mendis scatebat, nunc paulò castigatior majori cum voluptate, atque adeò majore cum fructu quàm anteà, à ludimagistris pueritiæ prælegeretur. Quæ adeò non fefellit conjectura, ut distractis magno Bibliopolarum commodo exemplaribus, rursùs excudi cœptus sit Vvittembergæ, mox à Joanne Secerio Haganoæ: pòst etiam Norimbergæ: prætereà apud Coloniam

Agrippinam, ab Euchario primum Cervicorno: iterùm à Joanne Sotere: tertiò denique à Joanne Gymnico viro optimo, & mihi vetere necessitudine conjunctissimo: ad hæc Moguntiæ aliquoties & Argentorati; ut de cæteris taceam. Interim cùm ipse quoque eum Authorem Studiosis quibusdam enarrandum suscepissem, sensi tandem id quod erat, Melanchthonem gravioribus rebus occupatum, utque ipse pro sua modestia, ingenuè fatetur, veteribus exemplis haud satis instructum, non ab omnibus omnino mendis (absit invidia dicto) Comici nostri fabulas vindicare potuisse. Et jam per totam prope Germaniam nulla facilè præter Philippi exemplaria probabantur, aut manibus studiosæ juventutis terebantur. Id eximii viri authoritas effecerit, an ipsa res atque utilitas extorserit, nihil habeo dicere. Quæ nos quidem res primùm movit, ut perquisitis antiquis exemplaribus, & manuscriptis, & impressis, locos plurimos depravatos, quos ille inemendatos reliquerat, corrigere conaremur. Quid nostra diligentia consecuti simus, aliorum esto judicium. Hoc certè jure affirmare posse videor ex impressis nullum uspiam extare hodie exemplar, quo in exemplari plures loci correcti sint, quàm in eo quod nos aliquando in publicum daturi sumus. Id ita esse cùm res, ut puto, testabitur, tum editio olim nostra, si cum aliis conferatur. Etenim vi summa jampridem, atque omni ope, & plus demum quàm pro virili parte, uti omnium ante nos recognitionem vinceremus, admittendum mihi existimavi. Interim locos plurimos à nobis, quanta licuit cum fide & religione, tum diligentia, studio, labore castigatos, pristinoque, ut opinor, nitori, integritatique redditos publicavimus; & quidem nullo majore verborum apparatu; quandoquidem, ut ille canit: *Ornari res ipsa negat, contenta doceri.* Quod si laude merita qui unum alterumve in Authore quopiam illustrant, aut restituunt locum, non fraudantur, cur non ipse quoque sperem nonnullam me à Studiosis gratiam initurum qui tot in Terentio locos fortasse non ineptè prorsus, diligenter quidem, & magna cura certe ab omnibus mendis vitiisque repurgarim. Tametsi haud sanè dissimulavero, hærere ipsum me plerisque in locis, & quædam, de quibus parum adhuc liqueat, ampliare: & quid in his potissimum sequar, haud dum exploratum satis habere in tanta præsertim exemplarium antiquorum, cùm dissensione & discrepantia, tum monstrosa alicubi etiam depravatione: ut suis locis ostendemus. Quod cur tandem me fateri ingenuè pudeat? Par est autem quod publicæ à nobis Studiosorum utilitati datur, id quale etiam cunque boni consulere. Præstet alius quivis quantum nos: nec dubitem omni asseveratione confirmare parum adeò fore quod in Terentio quis desiderare habeat. Variam interdum ex veterum Authorum citationibus, & antiquorum inter se codicum repugnantia lectionem indicavi; ita demum quid mihi videatur conjecturis subditis ostendens, liberum ut tamen lectori judicium semper relinquam. Qua in re mihi nihil fuit potius quàm ut

Donati, ubicumque liceret, fidem ſequerer, Interpretis undecumque doctiſſimi, ab eoque, ne tranſverſum quidem, ut aiunt digitum, diſcederem; ſed citra ſuperſtitionem tamen, & cum judicicio ſemper. Ceterùm cùm pleroſque fore ſuſpicemur, qui quòd carminis rationem ignorent, vix aptè ſatis his de rebus judicare queant: viſum eſt ſubjicere nonnullâ hîc, quæ velut januam patefaciant & viam, ut dicitur, præmuniant imperitioribus, quo certius de recognitione noſtra judicium facere, & ſententiam ferre poſſint. Igitur Comici Plautus & Terentius metro fere utuntur vel iambico, vel trochaïco, vel utroque ſimul confuſo. Jambicum, vel Monometrum eſt, quod duobus pedibus ſimplicibus conſtat; vel dimetrum, quod quatuor; vel trimetrum, quod ſex, qui & ſenarii dicuntur M. Tullio & Fab Quintiliano; vel tetrametrum quod octo, qui & quadrati appellantur & octonarii. Ex hiſce trimetro comici, & tetrametro maximè utuntur: aliis rarò, & in medio fere (ſicut Priſcianus annotavit) diſtinctionis causâ. Quod ad pedes attinet, iambici. magnâ libertate Comici indifferenter ubivis ponunt iambum, tribrachym, anapæſtum, dactylum, ſpondæum. In fine plerunque aut iambum, aut pyrrhichium, nunquam niſi in ſcazonte ſpondæum. Utitur Terentius ſæpe in iambico, pede quatuor ſyllabarum brevium proceleuſmatico, idque per reſolutionem ſpondæi, ut in Andria; mala mens, malus animus, quem quidem ego ſi ſenſero. Hîc ſecundo loco eſt proceleuſmaticus: in eadem; tibi generum firmum & filiæ invenies virum: hîc prima regione idem pes. Eſt autem duplex iambici genus, alterum rectum perfectum ve vocatur; alterum σκάζον ἢ χωλίαμβον; cujus penultimam in fine longam eſſe oportet. Utriuſque meminit Ovidius, cum canit:

Liber in adverſos hoſtes ſtringatur iambus
Seu celer extremum, ſeu trahat ille pedem.

Utitur identidem Poëta iambico tetrametro catalectico, id eſt cui ſyllaba in fine deſit: quo in catalectico ſibi inter alia hoc quoque permittit, ut pro penultima longa, haud rarò duas breves ponat, quod facilè qui verſus in ſuos pedes digerere volet, ſic habere comperiet. In trochaicis Comici indiſcretè interdum dactylos vel trochæos ponunt, nimirum quo penè diſſoluta & pedeſtri ſimillima eſſe videatur perſonarum ſermocinatio; cujus ipſe Priſcianus meminit; apud quem Victorinus non minus liberè, quàm verè ait, Comicos, dum quotidianum ſermonem imitari nituntur, metra vitiare ſtudio, non imperitia; quod & Terentianus teſtatur hiſce verſibus.

Fidemque fictis dum procurant fabulis
In metro peccant arte, non inſcitiâ.

Tanta autem affinitas eſt inter trochaicos & iambicos tetrametros, vix ut diſcernere interdum poſſis: unde nimirum fit aliquoties, ut quos forte aliquis iambicos eſſe crediderit, iidem trochaici veriùs cenſeri queant. Cujus rei cùm alia multa exempla ſunt, tum commodiſſimum fuerit

ex Andria, scena prima actus quinti, ubi duos primos versus, vel per iambos aliquis, vel per trochæos metiri possit, nisi quod insequentes versus per trochæos esse metiendos indicant. Inde error eorum qui iambicos quadratos esse adnotarant, cùm quivis non rudissimus planè harum rerum, trochaicos esse videat. Hîc illud obiter, quamvis leve admonendum puto: mirè interdum Poëta, de industria sententiam genere ipso metri juvare videtur: velut ibi:

Dii boni, boni quid porto? sed ubi inveniam Pamphylum?
Vt metum in quo nunc est adimam, atque expleam animum gaudio? &c.

Ubi trochaici carminis cursu & volubilitate festinationem repræsentat servuli insolenter exultantis & alacritate nimia gestientis Quocircà passim trochæos, tribrachos, anapæstos admiscuit, pedes scilicet, quibus celeritas plerumque à ceteris item Poëtis exprimi solet. Similiter in Eunucho subitum egressum puellæ perturbatæ, celeritate ipsa pedum expressit. Ubi Phædria:

Sed quid hoc est, inquit, *quòd timida subitò egreditur Pythias?*

Hoc dedita opera Poëtam ita fecisse, vel illud indicio fuerit, quòd cum ceteri hujus scenæ versus iambici sint, unus hic trimeter trochaicus esse videatur. Et alioqui solet interdum Poëta mutare metri genus, cum ventum est ad περαιωὴν scenæ sequentis: velut in Andr. Act. 1. Sc. 3. & rursus Act 3. Sc. 4. iterum Act. 4. Sc. 1. In Hecyra Act. 3. Sc. 3. Præterea in Phorm. Act. 2, Sc. 2. Sic aliàs sæpe. Tale illud quoque ex Adelphis.

Ceteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, & prosternerem.

Cui est aliquod aurium judicium, is facilè sentiet cur sit Poëta trochaïco usus hoc loco, nimirum ut sensum quodam veluti cursu pedum citorum juvaret. Quod & Poëtarum Principem Virgilium sæpè factitasse constat: nam ut tarditatem rei, difficultatemque exprimere cum vult, crebris spondeis; ita cum celeritatem & velut impetum, & festinationem, dactylis frequentibus utitur. Prioris exemplum illud est ex tertio Æneidos.

Annixi torquent spumas & cærula verrunt.

Posterioris illud ex quarto.

Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque, ruuntque.
Littora deseruêre, &c.

Sed nimis multa de re præsertim levi. Observabit hæc, aliaque id genus per se ipse Lector studiosus. Illud non ignorandum comicos, *s*, litteram consonantem haud secus elidere solitos ac si vocalis esset, idque frequentissimè. Quod & Ennium in Heroïcis, & vetustissimos quosque facere consuevisse, ut & Virgilium interdum Docti annotarunt: velut in Andria,

Herū' me, relictis rebus, jussit Pamphilum.

Hic prima regione anapæstus est, *s* eliso. In Eunucho.

Jugulara' hominem. Quid ille? TH. *Mutus illico.*

Hic in verbo *jugularas*, *s*, eliditur, ut sit secundo loco anapæstus, tertio iambus. Nisi quis dicere ausit pronomen *ille*, velut ablato altero *l*, corripi, more, imitationeque Græcorum, quod (ut ego sentio) pauló fuerit coactius. Quamvis apud hosce fateor alteram nonnunquam de geminatis consonantibus in versu tolli κατὰ παρέλλειψιν quo syllaba positu longa corripi queat. Et solent Latini in multis (ut diligenter adnotavit Priscianus) initium aliquod accipientes à Græcis, ab angusto in effusum licentiæ spatium hoc dilatare. Sed hoc suæ cujusque conjecturæ relinquo. Illud quidem non est ut inficiari queam, videri interdum *l*, elidi apud Comicum nostrum, quoties adest pronomen ille, ut in Eunucho:

Manendum est soli sine illa? quid tum postea?

In Heautontim.

Nec tibi ille est credere ausus, quæ est æquom patri.

In Adelphis.

Quid is fecit? DE. *Quid ille fecerit? quem neque pudet.*

In Hecyra.

Non tibi illud factum minus placet, quàm mibi, Lache!

In Phormione.

Ille qui illam amabat fidicinam, tantummodo, &c.

Sunt id genus sexcenta apud Terentium. Fuisse autem cum non geminaretur *l*, in hoc pronomine, videor ex Sex. Pompeio deprehendisse lib. 1. παρέλλειψει contraria figura est διπλασιασμος, qua ipsa frequenter Poëta utitur ad producendam syllabam alioqui brevem, ut in Adelphis, *relliquum*, pro *reliquum*; & alibi, *rettuli*, *repperi*, atque id genus alia. Sed pergamus. *V* quoque consonantem Comici perinde ac vocalem in media dictione elidunt: quod apud Terentium, in dictionibus, *invidia* & *enimvero* fieri videmus, apud quem ipsum, *cujus*, *hujus*, *ejus* similesque particulæ monosyllabæ ferè sunt, quod ita demum frequens est, ut non putem de eo subjicienda exempla. Illud præterea sæpenumero usu venit, ut prima versus sequentis qui à vocali incipiat, ab ultima superioris absorbeatur, velut in illo.

Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas.

Ubi *ex* absorbetur ab adverso *malè*, quo versus præcedens clauditur. Et in Prologo Hecyræ.

Ego intereà meum non potui tutari locum.

Prior syllaba in pronomine *ego* pertinet ad versum superiorem: contra apud Virgilium ultima præcedentis initio quandoque insequentis absorbetur: quale est,

Ecce furens animis aderat Tyrinthius omnemque
Accessum lustrans.

Cujusmodi versus ὑπέρμετροι dicuntur; sicuti, præter alios, Diomedes ostendit. Qualis ille etiam apud Terentium in Andr.

Tuus

Tuus pater modò me prehendit, ait tibi uxorem dare se se
Hodie. item alia multa, &c.

Sic enim ex observatione antiquorum codicum legimus; nec secus Donatus, ut quidem & Romana habet & Veneta Editio, consentientibus & aliis quibusdam: hîc igitur illud *se* in fine prioris absorberi necesse est initio sequentis: quod & aliàs fit apud eundem. Sunt autem versus Trochaïci, & qui valet metiri, sic planè habere comperiet. Talis est ille ex Hecyra:

Disjunxit illum ab illa, postquàm ipse se se
Et illam & hanc quæ domi erat, cognovit satis.

Tales autem apud Plautum sæpè occurrunt velut in Aulularia:

Censen' talentum magnum exorari potesse
Ab istoc sene, &c.

Quid autem mirum, si in trochaicis, iambicisque reperias ὑπερμέτρους, cùm in Sapphicis etiam invenias apud Horatium? Utuntur Comici & diæresi identidem; quomodo in Adelphis *iam* semel atque iterùm dissyllabum legitur, ut & apud Plautum nonnunquam. Ita apud Catullum *solvit* apud Horatium *Silua*, apud Statium *suasit*. Et contraria huic figura synæresi quæ & ἐπισυναλοιφὴ dicitur, quâ duas in unam syllabam contrahunt, ut *servibas*, pro *serviebas*; *scibas* pro *sciebas*. Sicuti apud Virgilium:

Ferreique Eumenidum thalami.

Et sæpe aliàs. Frequens est etiam apud Terentium in versuum mensione συναλοιφὴ quæ fit cùm in diversis dictionibus, vocalium inter se coeuntium altera velut obliteratur & ἔκθλιψις, quoties *m* cum vocali præcedente excluditur. Quanquam non semper idem elidi solitum apud veteres testatur Priscia. lib. 1. velut apud Terentium in Eunucho Act. 3. Scena 3.

Unà ire cum amica Imperatorem in via.

Est enim secundo loco tribrachys. Quòd si *m* elidatur, erit ibidem pyrrichius cui nullus in iambico locus. Sic alibi:

Primùm istam quam habes unde habes vestem? taces.

Eodem modo apud Juvenalem:

Cum propter plurima, tum his
Præcipuè causis. Satyr. 9. De figuris ceteris nihil hîc dicendum puto.

JOANNIS THEODORICI BELLOVACI SPICILEGIUM.

COMOEDIAM plurimi dictam tradunt ἀπὸ τοῦ κώμου, id est à comessatione, & ἀπὸ τῆς ᾠδῆς, id est à carmine: ut sit convivale car-

men. Nam in conviviis primùm jocoso quodam carmine, civium vitia juventus liberius taxabat. Postea ars accessit, & theatrorum consuetudo. Nec desunt qui dictam putent à Co insula, in qua Comœdiæ inventor exulavit Epicharmus. Sunt tamen qui de nominis etymo sic censuerunt. Quum apud Athenienses jam bella sedata essent & ad otium cives se contulissent, cœperunt agrestibus injurias inferre. qua de causa, agrestes ipsi in urbem quidem se recipere solebant, interdiúque de acceptis injuriis apud cives conqueri. At quum nullus eis opem auxiliúmque ferret, tum illi noctu, mortalibus omnibus somno & quieti indulgentibus, urbis vicos obeuntes, nominatim cives compellabant, à quibus essent injuriis affecti, eorúmque in se malefacta atque facinora in publicum proferebant. Et hæc quidem noctu quum sæpe vicini audirent, postridie audita inter se referre solebant: eíque civi dabatur vitio, cujus noctu fuissent audita conuicia. Quum verò ea res plerisque prodesse videretur, nec in rusticos adeò sævirent divites, cognitum fuit id civitati utile esse, quòd ea exprobratio esset veluti quoddam malorum remedium. Hac igitur de causa principes urbis ea jusserunt in theatrum deferri, quæ in malos cives noctu jactabantur, quòd videlicet ea res civitati simul & placeret & prodesset, sanxerúntque, ut qui ingenio præstarent, de hujusmodi rebus carmina facerent, eaque publicè in theatro recitarent, idque liberè & impunè: quin & præmia addita. Propterea autem quòd id noctu agi cœptum esset, ἀπὸ τοῦ κώματος, hoc est à somno, Comœdiam dictam voluere. Primi verò qui hujusmodi carmina fecerunt, fuisse dicuntur Susarion, Rhullus, & Magnes. Apud Latinos primus Comœdiam scripsit Livius Andronicus: dixitque Comœdiam esse quotidianæ vitæ speculum. Quem imitatus Cicero, sic ait in oratione pro Roscio Amerino: Et certè ad rem nihil intersit, utrum hunc ego Comicum adolescentem, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim hæc conficta arbitror à poetis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostram vitæ quotidianæ videremus. Hactenus Cicero: Quoniam autem de Comœdia & fusissimè scripsit, & doctissimè Diomedes Grammaticus, visum est ejus verba hîc attexere. Comœdia, inquit Diomedes libro tertio, est privatæ civilisque fortunæ, sine periculo vitæ, comprehensio: apud Græcos ita definita, Κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή. Comœdia dicta ἀπὸ τῶν κωμῶν. Κῶμαι enim appellantur pagi, id est conventicula rusticorum. Nam juventus (ut ait Varro) Attica, circum vicos ire solita fuit, & quæstus sui causa hoc genus carminis pronuntiabat. Aut certè à vicis: Nam posteaquam ex agris Athenas commigratum est, & hi ludi constituti sunt, sicut Romæ Compitalitij, ad canendum prodibant, & ab urbana come & oda Comœdia dicta est ἀπὸ τῶν κωμιδῶν, id est viculis, quòd ea humilium domuum fortunæ comprehendantur, non (ut in Tragœdia) publicarum regiarumque. Vel ἀπὸ τοῦ κώμου, id est comessatione, quòd olim in hujusmodi fabulis aman-

tium juvenum κῶμοι agebantur. Comœdia à Tragœdia differt, quòd in Tragœdia introducuntur duces, heroës, reges: in Comœdia humiles atque privatæ personæ. In illa luctus, exilia, cædes: in hac amores, virginum raptus. Deinde quòd in illa frequenter & penè semper lætis rebus exitus tristes, & liberorum fortunarúmque priorum in pejus agnitio: in hac tristibus lætiora succedunt. Quare varia definitione discretæ sunt. Altera enim δυνατὸν ἀπιοχὴ, altera τύχης ἀρίστοις dictæ sunt. Tristitia nanque Tragœdiæ proprium. Ideóque Euripides petente Archelao rege, ut de se Tragœdiam scriberet, abnuit, ac precatus est ne accideret Archilao aliquid Tragœdiæ proprium: ostendens nihil aliud esse Tragœdiam, quam miseriarum comprehensionem. Poëtæ primi Comici fuerunt, Susarion, Rullus, & Magnes. Hi veteris disciplinæ jocularia quædam minus scitè & venustè pronuntiabant: in quibus hi versus fuerunt.

Ακούετε λέξει, Σουσαρίων λέξει τάδε.
Κακὸν γυναῖκες, ἀλλ' ὅμως ὦ δημόται,
Οὐκ ἔστιν οἰκεῖν οἰκίαν ἄνευ κακοῦ.

Secunda ætate fuerunt, Aristophanes, Eupolis, & Cratinus: qui & principum vitia insectati, acerbissimas comœdias composuerunt. Tertia ætas fuit Menandri & Philemonis, qui omnem acerbitatem Comœdiæ mitigaverunt, atque multiplicia argumenta Græcis authoribus secuti sunt. Ab his Romani fabulas transtulerunt: & constat apud illos primùm Latino sermone Comœdiam Livium Andronicum scripsisse. Sunt qui velint Epicharmum in insula Co exulantem, primum hoc carmen frequentasse, & sic à Co, Comœdiam dici. Antea itaque galeris, non personis utebantur, ut qualitas coloris, indicium faceret ætatis, quum essent aut albi, aut nigri, aut rufi. Personis verò uti primus cœpit Roscius Gallus, præcipuus histrio, qui oculis obversis erat, nec satis decorus in personis, nisi parasitos pronuntiabat. Initio Togatæ Comœdiæ dicebantur, quòd omnia in publico honore confusa cernebantur: quæ Togatæ postea in Prætextatas & Tabernarias dividebantur. Togatæ fabulæ dicuntur, quæ scriptæ sunt secundùm ritus & habitus hominum togatorum, id est Romanorum (toga nanque Romana est) sicut Græcas fabulas ab habitu æquè Palliatas Varro ait nominari. Togatas autem, quum sit generale nomen, specialiter tamen pro Tabernariis, non modò communis error usurpat, quia Fannius Togatas appellat, sed & Poëtæ, ut Horatius, qui ait, *Vel qui Prætextas, vel qui docuere Togatas.* Togatarum fabularum species tot ferè sunt, quot & Palliatarum. Nam prima species est Togatarum, quæ Prætextatæ dicuntur, in quibus Imperatorum negotia agebantur & publica, & reges Romani vel duces inducuntur, personarum dignitate & argumentorum sublimitate tragœdiis similes. Prætextatæ autem dicuntur, quia ferè regum vel magistratuum, qui prætexta utuntur, in hujusmodi fabulis acta comprehenduntur. Secunda species Togatarum, quæ Tabernariæ di-

cuntur, humilitate personarum & argumentorum similitudine, Comœdiis pares, in quibus non magistratus regésque, sed humiles homines & privatæ domus inducuntur: quæ quòd olim tabulis tegerentur, communiter Tabernariæ vocabantur. Tertia species est fabularum Latinarum, quæ à civitate Oscorum Attella, in qua primùm cœptæ, Attellanæ dictæ sunt, argumentis dictísque jocularibus, similes satyris fabulis Græcis. Quarta species est Planipedis, Græcè dicitur μῖμος. Ideo autem Latinè Planipes, quòd actores planis pedibus, id est nudis, proscenium introirent, non ut tragici actores cum cothurnis, neque ut comici cum soccis olim, non in suggestu scenæ, sed in plano orchestræ positis instrumentis mimicis agitabant. Cujus Planipedis, Accius Togatarum scriptor ita in Ædilitia fabula meminit: Datum est aurum, exultat planipes. Si quas tamen ex soccis fabulas fecerant, palliati pronuntiabant. Togata prætextata, à Tragœdia differt. In Tragœdia heroës introducuntur. Pacuvius Tragœdias nominibus heroicis scripsit Oresten, Chrysen, & his similia. Item Accius. In prætextata autem scribitur Brutus, vel Decius, vel Marcellus. Togata tabernaria, à Comœdia differt, quòd in Comœdia Græci ritus inducuntur, personæque Græcæ, Laches, Sostrata: in illa verò Latinæ. Togatas tabernarias in scenam ductaverunt præcipuè duo, Afranius & Quintus Ennius. Nam Terentius & Cæcilius Comœdias scripserunt. Latina Attelana, à Græca Satyrica differt, quòd in Satyrica ferè Satyrorum personæ inducuntur, aut si quæ sunt ridiculæ similes Satyris, Autolycus, Burris: in Attellana, obscœnæ personæ, ut Marcus. Dramata autem dicuntur tragica aut comica παρὰ τὸ δρᾷν, id est agere. Latinæ fabulæ appellantur, sive factubulæ. In Latinis enim fabulis plura sunt cantica quæ canuntur. Vel à faciendo. nam & agi fabula, non referri ab actoribus dicitur. Itaque Horatius utraque significatione interpretatur, quum ita de fabula dicit: *Aut agitur res in scenis, aut acta refertur.* Dramaticæ verò tres personæ solæ agunt. Ideóque Horatius ait: *Ne quarta loqui persona laboret.* quia quarta semper muta. At Latini scriptores, complures personas in fabulas introduxere, ut speciosiores frequentiâ facerent. Satyrica est apud Græcos fabula, in qua item tragici poëtæ, non reges aut heroës, sed Satyros induxerunt, ludendi causa jocandíque: simul ut spectator inter res tragicas seriasque, Satyrorum quoque jocis & lusibus delectaretur, ut & Horatius sentit his versibus: *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum. Mox etiam agresteis Satyros nudavit, & asper Incolumi gravitate jocum tentavit, eo quòd Illecebris erat: & grata novitate morandus Spectator.* Mimus est sermonis cujuslibet motus sine reverentia, vel factorum cum lascivia imitatio. Mimus dictus, quasi solus imitetur. & quum alia poëmata idem faciant, solus tamen quasi privilegio quodam, quod fuit commune, possedit. Similiter atque is qui versum facit, dictus ποιητὴς, quum tamen artifices, qui æquè quid faciunt, non dicantur poëtæ. Membra Comœdiarum tria sunt, di-

verbium, canticum, chorus. Membra Comœdiæ diversa sunt: definito tamen numero continetur, à quinque usque ad decem. Diverbia sunt partes Comœdiarum, in quibus diversorum personæ versantur. Personæ autem diverbiorum, aut duæ aut tres, raró autem quatuor esse debent, ultrà augere numerum non licet, In Canticis autem una tantùm debet esse persona: aut si duæ fuerint, ita debent esse, ut ex occulto una audiat nec loquatur, sed secum (si opus fuerit) verba faciat. In choris veró numerus personarum definitus non est: quippe junctim omnes loqui debent, quasi voce confusa, & concentum in unam personam reformantes. Latinæ veró Comœdiæ chorum non habent, sed duobus tantùm membris constant, diverbio & cantico. Primis autem temporibus (ut asserit Tranquillus) omnia quæ in scena versantur, in Comœdia agebantur. Nam & Pantomimus & Choraules in Comœdia canebant. Verùm actores comœdiarum, pro facultate & arte potiores, principatum sibi artificio vendicabant. Sic factum est ut nolentibus cedere mimis cum artificio suo cæteris, separatio fieret reliquorum Nam dum potiores inferioribus, qui in omni magisterio erant, servire dedignabantur, seipsos à comœdiis separaverunt, ac sic factum est, ut exemplo semel sumpto, unusquisque artis suæ rem exequi cœperit, neque in Comœdiam venire. Cujus rei indicia produnt nobis antiquæ Comœdiæ, in quibus inuenimus, Acta tibiis paribus, aut imparibus, aut serranis. Quando enim chorus canebat, choricis tibiis, id est choraulicis, artifex concinebat. In canticis autem pyraulicis responsabat. Sed quod paribus tibiis vel imparibus invenimus scriptum, hoc significat, quód siquando monodio agebat, unam tibiam inflabat: si quando synodio, utranque. Hæc ad verbum Diomedes:

Monodium est, quum unus aliquis è scena cantum profert, nec chorus simul.

Servius in illud Virgilii libro nono Æneidos:

O vera Phrygia (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.

Biforem, inquit, bisonum, imparem. Et servavit eis tibiarum suarum naturam. Tibiæ autem Serranæ dicuntur, quæ sunt pares, & æquales habent cavernas: aut Phrygiæ, quæ & impares sunt, & inçquales habent cavernas. Ergo biforem, dissimilem, dissonum. Non enim sunt pari modulatione compositæ. Ut enim ait Varro, tibia Phrygia dextra unum foramen habet, sinistra duo: quorum unum, acutum sonum habet, alterum gravem. Hactenus Servius.

Varro libro primo, *De re Rustica*, cap secundo:

Certè, inquit Fundanius, aliud pastio, & aliud agricultura, sed affinis. Et ut dextera tibia alia, quàm sinistra, ita ut tamen sit quodammodo conjuncta: quód est altera ejusdem carminis modorum incentiva, altera succentiva. Et quidem licet adjicias, inquam, pastorum vitam esse incentivam, agricolarum succentivam, authore doctissimo homine

Dicæarcho, qui Græciæ vita qualis fuerit ab initio, nobis ita ostendit, ut superioribus temporibus fuisse doceat, quum homines pastoritiam vitam agerent, neque scirent etiam arare terram, aut serere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis susceptam agriculturam. Quocirca & succinit pastorali, quód est inferior, ut tibia sinistra à dextræ foraminibus.

Scena, sive σκηνὴ, verti Latinè potest Umbraculum, vel tentorium. Erat autem antiquis Scena, umbraculum ex arborum frondibus, umbræ causâ à rusticis excitatum: ubi festis diebus convenientes, diversa ludorum & jocorum genera exercebant. Id quod hodiéque in pagis videmus plurimis in locis observari. Nam (ut olim ante usum Theatrorum) scenæ super plaustra ductilia extruuntur, ac per compita ductæ, populo præbent fabularum oblectationem.

Theatra erant ædificia in populi gratiam extructa, ad hemicycli sive semicirculi speciem, dicata ludis spectandis. Latinè Spectacula possis dicere. sic enim à commodè prospiciendo ac videndo sunt appellata. θεατὴς, *spectator* θεάτρια, *spectatrix*: θεατρῶον, καὶ θέατρον, *spectaculum, theatrum*. Porrò, ut scribit Cassiodorus, theatri frons, sive ea theatri portio quæ inter duo cornua protenditur, Scena vocatur. Ita autem componebatur theatrum, ut eò conveniens, & ibi commodè sedens turba, è longinquo facilè spectare posset, concavo æqualíque parietum circumjectu, ut vel leni sono dicta verba, ad alterum theatri caput facilius perferrentur. Ita enim erat conformatum, ut æquè gestus prospicerent, ac voces audirent ii, qui ad latera & in summis sederent gradibus, atque ii qui in imis juxta scenam. Postea verò excogitatum est theatrum in rotundam formam extructum, alio longè excellentius atque capacius: quod quia velut ex duobus constaret theatris, nec amplius hemicyclum, sed rotundam formam referret, ob id Amphitheatrum dictum est. Amphitheatrum tamen scribit Dion ex hoc dici, quòd per ambitum sedilia disponerentur absque scena.

Proscenium locus erat, seu velum, aut etiam pulpitum, ante scenam. Ex proscenio in scenam evocabantur Mimi sive Histriones ad fabulas agendas: vicissímque è scena illuc revertebantur. Unde Actuum in Latinis Comœdiis internoscitur dictinctio: sicut in Græcis choro in Orchestram demigrante.

Scenam etiam vocant Comici, quicquid duæ pluréśve personæ sermonis integri & absoluti colloquuntur. illícque finitur scena, ubi aut aliqua persona introgreditur, aut alia ad forum, aut aliò quolibet ad viciniam currit.

Actus unus plures scenas comprehendit. Estque in Comœdia Actus, pars quodammodo absoluta & integra, nondum tamen rem omnem finiens, sed ita dimidiatam relinquens, ut respirent spectatores, & facilius commutetur quicquid in reliquis Comœdiæ partibus superest. Id autem, actus commutare dicebant. Interea Mimi dicteria & diverbia

referebant: recitabantúrque nescio quæ jocularia, quæ populum nova oblectatione afficerent. Comœdiarum recitatio in scena, Actio dicebatur, unde etiam qui agebant, & fabulas pronuntiabant, Actores dicti: qui & Comœdi, Histriones, Ludiones, Ludii, & Hypocritæ, id est alienæ personæ simulatores.

NOMINUM COMICORUM RATIO, PER EUNDEM THEODORICUM.

NON est de nihilo, quòd poëtæ Comici aut hæc aut illa nomina indiderunt suarum personis fabularum. Hujus rei amplissima tibi damus testimonia. Donatus in Adelphos: Nomina, inquit, personarum in Comœdiis habere debent rationem & etymologiam. Etenim absurdum est Comicum apertè argumenta confingere, vel nomen personæ incongruum dare, vel officium quod sit à nomine diversum. Hinc servus fidelis, Parmeno: infidelis, vel Syrus, vel Geta: miles Thraso, vel Polemon: juvenis Pamphilus: matrona Myrrhina: & puer, & ab odore Storax: & à ludo, & à gesticulatione Circus: & item similia, in quibus summum poëtæ vitium est, si quid è contrario repugnans contrarium diversúmque protulerit: nisi per Antiphrasin nomen imposuerit jlocaliter: ut Misargyrides in Plauto dicitur trapezita. Et ferè hoc modo apud alios à poëtis nomina componuntur describenda per Antiphrasin, quod designat Storax.

Idem in Andriam: Semper, inquit, nomina Comicorum servorum, aut à nationibus sunt indita: ut Mysis, Syrus: aut ex accidentibus, ut Lesbia, velut ebriosa, à Lesbo insula, quæ est ferax suavissimi candidissimíque vini: aut à vernilitate, ut Pseudulus: aut ex negotio, ut Chrysalus: aut ex qualitate corporis, ut Chylacus: aut ex specie formæ, ut Pinacium.

Strabo libro septimo. Fuit & alia regionis divisio, ex antiquis permanens temporibus. Alios enim Dacos, alios Getas appellant. Getas quidem, qui ad Pontum in Orientem vergunt: Dacos autem, qui in oppositum versus Germaniam, & ad Istri fontes, quos olim Davos vocatos esse reor. Ex quo apud Athenienses Davorum & Getarum nomina servilia plurimùm abundabant. Hoc sanè credibilius est, quàm à Scytharum gente derivari, quos Daas vocant. Longè enim illi ad Hyrcaniam positi sunt, nec ex eo loco Athenas mancipia deportata putandum est. Servos enim aut è populorum nominibus vocabant, à quibus vectabantur, ut Lydum & Syrum: aut iis maximè quæ illis in locis magis ac magis usurpata erant, ut Manem & Midam, ex Phrygia: Tibiúmque, è Paphlagonia.

Servius in primam Eclogam Virg. Etiam hoc sciendum, & personas hujus operis ex majori parte nomina de rebus rusticis habere conficta: ut Melibœus, ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν, quòd curam gerit boum. Et Ti-

tyrus. nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries major qui gregem anteire consueverit. sicut etiam in Comœdiis invenimus. Nam Pamphilus, est totus amans: Glycerium, quasi dulcis mulier: Philumena, amabilis.

Qui de nominum propriorum etymo & interpretatione plura scire volet, huic adeundus est Cratylus Platonis.

Erasmus in Commentario, *De rerum copia*. Comici præcipuè varietatem in ejusdem quoque generis personis affectasse videntur. Quid enim dissimilius, quàm Demea ac Mitio apud Terentium? Quorum hic quum etiam gravissimè filium objurgat, blandus est: ille quum maximè blanditur, amarulentus: & tamen uterque senex, atque adeò fratres. Quid diversius, quàm Chremes semper placidus ac civilis, & Simo vehemens ac suspiciosus? Item quàm Pamphilus cordatus, & Charinus inops animi consiliíque? Quid tam dissimile, quàm Phædria cum morbo pugnans, & Chærea nihil habens pensi? Multum item interest inter Davum pertinacissimum sperandi authorem, & Byrrhiam nihil præter desperationem afferentem. Plurimum inter parasitum Gnathonem, & Phormionem: & ab utroque longè dissident parasiti Plautini, quemadmodum & hujus meretrices à Terentianis plurimùm discrepant. Terentius meretrices propemodum bonas fingit, veluti Philotin & Bacchidem in Hecyra: Plautus senes amantes, ac festivos, & uxoribus veteratoriè imponentes: quanquam aliàs Euclionem prodigiose tenacem ac suspiciosum facit. Hactenus Erasmus.

Andros insula est, una ex Cycladibus, in mari Ægæo, ab Andro Anii filio qui in ea regnavit, nomen sortita. Porrò Ægæum mare hodie nautis, vulgò dicitur *Archipel*, nonnullis Archipelago. Andros nunc iisdem vocatur Andro, plerisque Andria. Hinc adjectivum Andrius, unde & huic fabulæ nomen. Æneas, ait Lactantius, cum patre Anchise & filio Ascanio profugus Delum venit. Hic ab Anio sacerdote Apollinis recipitur hospitio, qui illis indicat, quinque se filiarum parentem orbum relictum. Andrum enim, à quo Andros insula, reliquisse patriam, &c. Ovidius libro decimotertio Metamor. de Ænea loquens,

Hunc Anius, quo Rege homines, antistite Phœbus
Rite colebatur, templóque domóque recepit.

Virgil. quoque libro tertio Æneid. de insula Delo verba faciens,

--- egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbíque sacerdos,
Vittis & sacra redimitus tempora lauro
Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum.
Jungimus hospitio dextras, & tecta subimus.

Pasibûla, verti potest, Omnibus consulens. πᾶς, *omnis*, *universus*. βουλὴ, *consilium*. Ejus quippe agnitio nemini non consuluit, omnium animos alioqui turbatissimos feliciter tranquillans. Id quod luculentissimè docet hujus Comœdiæ catastrophe.

Philûmena,

Philûmena, In amore perseverans ac persistens. Manens in amicitia. φίλος, amicus: μένω, maneo. Scribendum autem esset Philomena, secunda & tertia brevibus. at causa productionis assumit υ post ο. ut sit diphthongus ου, quam nos in *u* longum vertimus, dicentes Philúmena. Sic dicunt Græci νοῦσος, οὔνομα, pro νόσος, ὄνομα. Sic dixit Virg. *Vpilio*, pro *Opilio*. Nisi fortè quis malit ducere à verbo φιλοῦμαι, id est concilior: ut sit participium fœmininum, quasi conciliata, vel amata.

Chrysis, Aurea. χρυσός, aurum. Chrysides, aureæ crepidæ, vel phialæ. Aureos mores apud Horatium libro quarto Carm. ode secunda, enarratores intelligunt bonos & sanctos, pulcherrimos, elegantes, & amabiles, ut apud Virgil. libro octavo. Æneid. *Aurea secula.* Et rursus apud eundem libro x. *Aurea Venus.* Erit igitur Chrysis, aurea, elegans, amabilis.

Simo, Pamphili pater, senex naso simo & presso, à specie nomen habet, quòd simi sunt iracundi & biliosi.

Pamphilus, adolescens, à fideli amore, *Totus amans*, vel *Omnibus amicus.* πᾶν, *totus, omnis.* φίλος, *amicus.*

Davus, servus, à patria. ut paulo antè ex Strabone.

Dromo, servus, à cursu. δρόμος, *cursus.* δρομαῖος, *velox.* Servorum est, velociter currere, quò jusserint domini.

Sosia, libertus, *Quòd sit in bello servatus.* Unde & servis nomen inditum. σώζω, *servo.*

Charinus, adolescens, *Ab animi benevolentia.* χαρίζομαι, facio grata, obsequor, & beneficium gratiámque confero.

Byrrhia, servus, *A patria*, inquit Donatus. Sunt qui Phrygiam his Donati verbis putent innui. Didymus certè existimavit Aphroditem nuncupari παρὰ τὸ ἁβρὸν τῆς διαίτης, hoc est à mollitie vitæ. *B* enim cognata videtur literæ φ: nam Philippum, aliqui βίλιππον appellant: sicut Phrygas, Brygas. Author Cælius lib. XXIX. cap. XVIII. Idem quoque tradit Lilius lib. XIII. A Phrygia igitur seu Brygia nomen esset Byrrhiæ: ídque per litterarum metathesin. Porrò Phryges ingenio fuisse servili, vulgatum testatur adagium, Phryx plagis emendatur. Plinius lib. v. cap. XXIX. Pyrrham urbem facit Cariæ. Quintilianus lib. I. docet *B* literam fuisse interdum pro *P* usurpatam: ut Byrrhus, pro Pyrrhus. Itaque fieri potest, ut à Pyrrha urbe nomen ductum sit Byrrhia, idem prorsus valens quod Car. Herodotus in Euterpe ostendit Cares barbaro servilíque fuisse ingenio, & ad quidvis malorum ferendum paratos, mercede proposita: Unde & natum proverbium, *In Care periculum*, subaudi, *facito.* hoc est, in homine aut re viliore fac periculosam experientiam, in qua si parum feliciter cesserit, non multum dispendii capiendum.

Crito, Quòd controversiam dirimat. κριτής, judex, arbitrator. κρίνω, judico, interrogo, examino, quæstionem de aliquo habeo: Sanè Crito Andrius Athenas veniens, totam hujus comœdiæ litem & controversiam diremit, indicans quæ esset Pasibula.

Chremes, Pasibulæ & Philumenæ pater, Senex, A screando, quod senes tussi expurgent pectus. *χρεμπτομαι, screo.*

Glycerium, meretrix, A voluptate, vel dulcedine. *γλυκερός*, dulcis. Hinc Glycyrrhisa, dulcis radix vulgus Liquiritiam vocat. Glycere hujus glyceres, nomen mulieris proprium, verti etiam potest *dulcis:* ejus diminutivum Glycerium, *dulcicula.*

Mysis, ancilla, A Mysia patria. Strabo refert Mysorum populum usque adeo contemptum fuisse, ut proverbio locum fecerit. Id usurpat M. Tullius in oratione pro Flacco: *Quid*, inquit, *porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quàm si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur?*

Lesbia, obstetrix, A Lesbo insula. Rationem habes paulo antè.

T. FABRI OBSERVATIUNCULÆ
MISCELLANEÆ AD METRA TERENTII.

ILLI se mihi magna quadam voluptate, & fructu haud mediocri, privare videntur, qui Terentium studentes legere, nec metra tamen illa, queis uti Terentius consuevit, novere. Memoriæ enim tam venustum, tamque amabilem, scriptorem quis mandare possit, & mandatum custodire, nisi si & ipse metra illius senserit? Dein, multo sibi majorem admirabilitatem Poeta comparet, ubi intellexerint Lectores quo genere carminis hîc aut hîc utatur. Nam, apud Terentium quidem, plane ita videmus fieri ac apud Virgilium solet, ut carminis ratio, & modus, rei, qua de agitur, naturam fere plerumque exprimant, quod in primis observandum est, & acri quodam aurium judicio consectandum. Est aliud etiam, in quo maxima utilitas posita est: Si qui enim forte errores in carmine fuerint, quod perquam facile potest evenire, & nimium sæpe evenit, eos errores deprehendere possit nemo, nisi qui versuum rationem calleat. Sed hæc satis; neque enim hoc loco artem metiendi carminis docere decrevi.

Paucas igitur observatiunculas proposuisse suffecerit, quæ & certæ sunt & perspicuæ. Eas autem priusquàm ingredior, hoc audi, quod apud Ciceronem in Oratore Perfecto scriptum est. (At Comicorum Senarii,) propter similitudinem sermonis, *(quod nos Galli vulgo vocamus* conversation & entretien) sic sæpe sunt abjecti, (*id est neglecti & populares, &, ut Græci vocant*, ΛΟΓΟΕΙΔΕΙΣ) ut nonnunquam vix in his numerus *(id est rhythmus, ut Græce dicitur)* & versus, *(id est dimensio)* sentiri possit. Vides Ciceronem ipsum fateri quæ fatetur de dimensione, de rhythmo; utrumque, scilicet, vix sentiri posse. Quid nos Barbaros homines, & à felicitate, ac doctrina illius sæculi tam magna intercapedine dissitos judicare deceat? Sed, quod mirere, de senariis tan-

tum loquitur Cicero; Quid, si de trochaicis, de anapæsticis? de universo genere iambicorum? quid si de universis anapæsticorum formis agendum ipsi fuisset? Quid de aliis generibus, quæ in Græcorum comœdiis celebrata olim fuerunt? Tum vero magis dixisset, *vix sentiri possunt.*

Sed ad rem venio. Sic igitur docti existimant, duo tantum versuum genera esse apud Terentium. iambicos & trochaicos. Id ego in universum esse verissimum scio. Sed quid ad hos versus Act. IV. Andriæ sc. I. dicas?

Hoccine credibile est aut memorabile,
Tantą vecordia innata cuiquam ut siet,
Vt malis gaudeat alienis, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparet commoda! ah!

Ibi nihil Faernus, vir in isto genere diligentissimus. Muretus autem ultro fatetur, horum quatuor versuum rationem explicare difficile esse. Scio quid Goveanus, quid Scaliger, quid Erasmus dixerint ad hunc versum. At non est senarius, &c. Arbitror esse Dactylicum quaternarium perfectum; & talis necessariò fuerit, si modò tollatur illud, *est*, quod ex glossemate huc irrepsit. Possit referri & ad genus choriambicum. Secundus potest esse trochaicus senarius catalecticus; sed fortasse iambicus trimeter fuerat, sic ad formam suam redigendus:

Innata cuiquam tanta ut siet vecordia.

Tunc, *siet*, fuerit monosyllabum. Exempla infinita sunt. Tertius est trochaicus septenarius catalecticus, cujusmodi non memini me multos legere.

Vt ma-lis gau-deat alien' at-qu' ex-in-commo-dis

Tamen, quod minus credibile videatur, ex regula & observatione, quæ inferius ponetur de elidendo S. poterit esse senarius sic:

Vt mali'-gaudeat a-lienis atqu'ex-incom-modis.

Erit synizesis in secundo pede, ut & in tertio, nil frequentius.

Quartus est:

Alterius sua ut comparet commoda. ah.

Puto scribendum esse, *Alterius ut sua commoda comparet - ah.*

Erit dactylicus quaternarius. Illud autem *ah* extra versum erit, ut solent esse exclamationes, interjectiones, in fine & initio, apud Sophoclem. Euripidem, Aristophanem. Quin & apud Terentium ipsum exempla reperies.

De Cretico, seu Amphimacro.

Joachimus Camerarius, vir inter Germanos superiori sæculo insignis, honoratissimus, & longe optimus, putat, Creticum in iambico & trochaico genere locum habere non posse: multi contra nituntur. Sed videamus. In Andria pag. 8. legitur:

Liberius vivendi fuit potestas. nam antea.

Debet autem esse versus senarius iambicus. Itaque *liberius* erit Creticus extrito *E*, quod breve est, quasi pronuntiares *librius*. exempla

ejus rei sunt innumerabilia in comicis & tragicis antiquis. Quin & apud Virgilium diligentissimum scriptorem, legas, *aspris*, pro *asperis*; *semustum*, pro *semiustum*; *vinclis*, pro *vinculis*; *oraclum*, pro *oraculum*; *gubernaclo*, pro *gubernaculo*; *circlos*, pro *circulos*. & *maniplis*, pro *manipulis*. Ac si elidatur *S*. in *liberius*, quod olim fiebat, erit tantum dactylus *libriu'*. At illud *fuit*; erit monosyllabum; quod & verum esse interdum scio. Tunc Creticus exclusus fuerit. Ergo quæratur aliud, & aliud etiam. Pag. 13.

Pro uxore habere hanc pere-grinam, ego il-lud sedulo. manifestissimus esse videtur creticus in *grin' eg' il*; sed in *ille*, *illa*, &c. olim prior syllaba erat communis; quo nihil certius. P. 14. *Nunc tuum est officium has bene ut assimules nuptias.* est autem hic versus plane trimeter; ergo Creticus in prima sede. Ad id negatur, per collisionem, scilicet, & synizesin, ita ut sit spondæus in prima parte senarii.

Pag. 16. paulo inferius.

Dave. Hem. quid est? ehodum ad me. quid hic volt? quid ais? qua de re? rogas?

Nemo, videtur certe, negare possit, quin hic sit Creticus in quarta regione, nam versus est octonarius acatalectus iambicus. Sed vide: aiunt D. elidi: itaque spondæus ex Cretico fiet.

Pag. 35. *Nil propter hanc rem, sed est, quod succenset tibi.* Et mox: *Quidnam est? pueril' est. quid est*, &c.

In utroque exemplo affirmant miserum illud D. exteri debere, ob quod meritum, nescio;

Pag. 57. *Vestri cuju' ve-stri? Pamphili. Hem. quid, Pamphili?*

Est indubitatus iambicus senarius: itaque Creticus secundam sedem occupabit, quo te cunque verteris, nisi priorem in *cuju'* brevem olim fuisse contendas, quod an fieri possit dubito. Tamen & ad hoc respondent, syllabam illam *ju'* plane perire. unde pro Cretico habebis spondæum.

Pag. 81. *Sed ecca ip-sa egreditur nostri fundi calamitas.*

Pag. 100. *Dedu-cam sed ec-cum militem. est istuc datum.*

Nemo non dejeret esse Creticum in locis notatis, at multi negant. Nam olim dicebatur ecum, ecam, quia non geminabant eandem consonantem.

Pag. 103. *Tu par pari referto quod e-am remordeat.*

Est planissime senarius, seu trimeter. Quamobrem in quinta sede erit Creticus. Sed & qui Creticum hinc ablegant, scin' tu quid dicant? dicunt illi versum esse aliter metiendum, sic: *Tu par-pari - refer - to quod eam-remor-deat.*

Et tunc erit anapæstus in quarta dimensione versus. Id autem verum esse potest; nam olim, *eum*, *eam*, *eas*, *suum*, *suas*, *suis*. &c. monosyllaba erant, ut ex Lucretio constat; ne ad Ennium usque, & ad Livium Andronicum ascendamus. Sed & falsam ibi lectionem esse, dixi, opinor, in Notulis.

Pag. 72. *Quod voluptates eorum propria sunt: nam mî immortalitas.* Est octonarius iambicus acatalectus; debet igitur esse Creticus initio dimensionis. At contra aiunt secundam syllabam in, *voluptates*, esse brevem, quod mihi quidem videtur incredibile. Melius dicas primam syllabam, quæ brevis est, ita raptim pronuntiatam fuisse, ut non audiretur; & pro, *volu*, diceretur, *vlu*, per *V* consonum. Verum hæc satis de Cretico. Dices, quid ais, tandem? An admittendi sunt Cretici in iambeos, in trochaicos? Non arbitror: cum in Cretico plus temporis absumat pronuntiatio, quam in spondæo, cui tamen in iambicis comicis & tragicis locus est. At sunt tamen Cretici in illis versibus superius positis? Fateor id quidem: sed ii non pronuntiandi ut Cretici. Quid ita? Hæc regula certa esse videtur, cum à natura proficiscatur: Syllaba brevis inter duas longas posita vix pervenit ad sensum. Id autem nî esset, quî tandem Virgilius potuisset dicere, *aspris*, pro *asperis*? *circlos*, pro *circulos*, &c.

De tribrachy nihil necesse est dicere; cum pes ille tempus iambi impleat, & eundem motum habeat.

Proceleusmaticus, id est duo Pyrrhichii, seu quatuor breves, cum spatium spondæi consumat, cui spondæo jus est sedendi in iambicis & trochaicis, mirum esse non debet, si apud comicos frequens reperiatur; nam & in tragicis recentioribus illum interdum reperias.

In Andr. *Ita faci-am hoc primum*, &c.

Pag. 13. *Sati' vehe-mens causa ad objurgandum*, &c.

Nisi dicas esse anapæstum, cum apud Horatium legas,

Vêmens, & liquidus, puero que simillimus amni.

Pag. 37. *Num immemor es di-scipuli? ego quid narres nescio.*

ad quem versum notant quidam pro *discipuli*. pronuntiandum *discipli* trisyllabice; id quod tamen minus necesse est ad dimensionem versus deprehendendam. Verum plura addere nihil opus est.

Nunc quod dicam, id esse verum videbitur, & non est tamen; Molossum scilicet, is ex tribus longis constat, pro iambo, spondæo, aut anapæsto sumi, pagina decima octava: *Sive ista u-xor, sive amica est, gravida è Pamphilo est.*

Sed ibi errorem esse puto, de quo in Notulis; neque enim mihi credibile fiat, Molossum, qui tanto longior & ponderosior sit aliis pedibus, hîc à Terentio usurpatum fuisse. Dein posset etiam esse Creticus, ex ea observatione quæ superiùs posita est, circa pronomen *iste*, & *ille*; quod tamen hîc verum esse non puto.

Bacchîus, seu Bacchêus, id est brevis, longa, longa, videtur alicubi reperiri, quod tamen minus verum est.

Pag. 36. *Sed hic Pam-philus. quid dicit? firmavit fidem.*

Non est, inquam: nam versum ita scribere, ita metiri debemus:

Sed hic Pamphilu', quid di-cit? firmavit fidem.

Extrito *S* finali. qua de re mox.

Pag. 42. *Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.* Non est Bacchêus; est anapæstus, nam prior in *illum* communis est apud veteres.

Ibid. *At istuc periclum in filia fieri, grave est.* Neque hic Bacchéus est, cum priorem in *istuc*, *isthic*, & aliis bene multis id genus nominibus modò longam facerent Antiqui, modò brevem. nam *th*, ut θ apud Græcos, est levis sibilus tantum, id est pæne nihil. Adde quod *periclum* necessario longum est in secunda, nam illud *I* ante ipsam decurtationem longum erat.

S. perit ante consonantem. Lucretius. Ennius. Plautus. Tragici veteres. ita, *heru'*, *magi'*, *tristi'*, *omni'*, &c.

S. perit ante vocalem. exemplum insigne est, pag. 36.

Bonum ingenium narras adole-scentis. optimum. Ubi necessario pronuntiandum est, *scent' optimum.* perit enim *S.* & fit synalœpha. est autem trimeter iambicus.

Pag 59. *Itan' Chrysis? hem! nos quidem pol miseras perdidit.* Ubi cum *S* pereat in *Chrysis*, pronuntiabis, *Chrys'*, *hem.*

Ibidem. *Semper enim dicta est ejus hac, atque habita est soror.* pronuntiandum est *ju'hac* una syllaba per synizesin, seu considentiam. Sed exemplis parco, sunt enim innumerabilia. Hinc, obiter dicam, facile discas quæ apud veteres Latinos pronuntiandi fuerit ratio, & quantopere illa sub Julio & Octaviano Cæsaribus variare cœperit.

Considentia, seu: ut Græcis dicitur, synizesis, aliis synæresis, in his poëtis frequentissima est; ea autem fit, cum duæ syllabæ ex vocalibus compositæ in unam coalescunt, ubi id res fieri postulat. Exempla in duabus primis fabulis en tibi, sed de multis pauca. *Deos* monosyllabum, ut & *suo*. *Quiesci* disyllabum, *grandiuscula*, tetrasyllabum, p. 60. *ait* monosyllabum. p. 35. & alibi. Ita *fuit* monosyllabum, ut apud Græcos yi in harpyiæ, & in omnibus præteritis participiorum activæ aut medialis formæ, quæ sint secundi sexus. Ita & *fiet* monosyllabum, *possiet*, duarum interdum est syllabarum. Sed & hujus figuræ exempla sunt apud Virgilium satis multa.

M. In medio dictionis eliditur. p. 10.

Quidquam attine-re, enim ve-ro spectatum satis.

Pag. 18. *Enim ve-ro, Dave*, &c.

Est anapæstus. versus autem est octonarius.

Pag. 39. Ante consonantem in voce sequenti, eliditur.

Certe enim scio. non satis me pernosti etiam qualis sim, Simo. Est dactylus in prima sede. Versus est tetrameter perfectus.

Pag. 59. *Itan' Chrys' hem? nosquidem pol miseras perdidit.* Eliditur *L* in *ille*, *illos*, *illis*, &c. Et aliis quibusdam. Exempl. pag. 15. 18. 42. 70. 73. &c. Eliditur & *D*, ut in Eunuch. Actus 2. scena 2. eliditur quoque *R*, ut bene à Faerno observatum fuit. Graviter itaque lapsus est Muretus, qui non viderit in versu Æschyli, quem ipse pro-

fert, primam in morphen. Gr. esse brevem, propter *R*. liquidam. atqui sic est. Unde apud poëtam Græcum, ut ostendi olim ad Phædrum. pherbe boas, pherbe mêla, &c. est autem hexametrum. Secundum illud *pherbe* junctum cum syllaba *as* effecerit palimbacchîum, qui pes plane ab hoc genere alienus est.
Elisio interdum nulla est, ut pag. 14. & alibi sæpius.
Breviant interdum Comici quæ alii producunt, ut *I*. in *abi* p. 21. bis, & p. 74 ita Terentius ultimam corripit in *mane* pag. 56. in *jube* p. 71. in *tace* p. 110, &c. quia, ut opinor, ea verba erant & secundæ & tertiæ inflexionis.

ME. TE. SE.

Pro *ME* dicebant *MED*. ut p. 55. act 4. scen. 4.

Reliquit med homo, atque abiit, &c.

Sic enim omnino legendum est. Ita Plautus *med erga*.
Ita fit & *sed* pro se; Terentius p. 59. act. 4. scena 6.

Quæ sed inhoneste optavit parere hic divitias.

IAM, disyllabum est, pag. 26.

Profer. dum proficiscar aliquo, ne videam. audi nunc iam.

Est trochaicus. Sed hoc plus decies apud Plautum invenias. Pronuntiandum quasi si scriptum esset *Yam*.

Hoc in primis necesse est meminisse, ne quis fallatur in metiendo carmine, Terentium ab uno genere ad alterum interdum transilire; quin & trochaicos iambeis, & contra, sic intermiscere, ut, absque diligenti observatione, id haud facile sentias.
EHO, ut aliæ quædam exclamationes, indignationes, interjectiones, interdum extra metrum censentur, ut p. 57.

Eho, an non est? recte ego semper fugi has nuptias.

Cum autem sit iambicus senarius, *Eho* debet esse extra versum; & id Græci factitabant, ut supra notavimus.
Postrema omnium observatio est, omnes omnino fabulas Terentii in trochaïcos desinere; quod idem de omnibus Plauti comœdiis verum esse scio. Excipienda tamen videtur Pseudolus, cujus postremus versus est:
Atque approbare hunc gregem, & fabulam; in crastinum vos vocabo.
Sed audacter affirmare possim duobus in locis versum unum corruptum esse. eum sic leges: *Atque* hunc *approbare gregem, & fabulam; in crastinum vos* voco. Quod miror à nemine animadversum fuisse. At isthuc *fabulam* disyllabice pronuntiari debet, ex regulis & exemplis superius positis. Cetera bene procedent. In extremo versu Asinariæ est etiam error: Nam ille versus ex Trochaico legitimo factus est octonarius vitiosus duobus locis. Sic habet.

Remur impetrari posse, si plausum sic clarum datis.

Sic autem ille scribendus:

Remur impetrari posse, si plausum clarum datis.

Ceteri, qui à Grege pronuntiantur, & hunc præcedunt, sunt certissimi Trochaici.

Hæc paucis quidem, ſed, ut ſpero, ea ſatis fuerint ad illa intelligenda quæ in ceteris Terentii fabulis paulo impeditiora videbuntur. Neque vero mihi ad credendum difficile eſt, quæ dixi modò, non ex æquo omnibus probatum iri; ſed ad eos provoco, qui ſcriptores antiquos bene ac diligenter legerint.

DANIELIS HEINSII,

AD HORATII DE PLAUTO ET TERENTIO JUDICIUM, DISSERTATIO.

At noſtri proavi Plautinos, & numeros, &
Laudavere ſales; nimium patienter utrumque,
Ne dicam ſtulte, mirati: ſi modo ego & vos
Scimus inurbanum lepido ſeponere dicto,
Legitimumque ſonum digitis callemus & aure.

DURUM equidem judicium, & quod non nemo hac ætate de leporum omnium parente, ſummo critico, ac maximo poëtâ excidiſſe nollet: cujus tamen vernæ melius de Plauto judicabant, quam qui familiam in literis tueri hac ætate creduntur. Qui nec ſæculi, quo vixit, & quo, cùm poeſis, tum Latina lingua, ad ſupremum culmen ac faſtigium evecta fuit, ignorare potuit judicium; vir tantus, & quod rei caput arbitror, principibus, qui inter ſe quotidie de iis judicabant, intime familiaris ac amicus. Auguſto autem, optimo ingeniorum judici, tam gratus atque acceptus, ut non raró lepidiſſimus homuncio ab eo diceretur, & quem, ſi antiquitati habenda hic fides, etiam habere ab epiſtolis optavit. Qui cum contra tanti Terentii fecerit fabellas, ut & integras ex iis ῥήσεις deſcripſerit, & ubique accommodet, ſoli denique artem tribuat; hominis ἀνδάδους potius quam eruditi eſſet, ita diſſentire à tanto viro, ut ne cauſſam quidem prius cognoſcendam crederet. Quare videamus ſaltem, quid adferri pro utroque poſſit. Ne vel Flacci judicium in poſterum, ut ſolent, aut Terentium ſecurè nimium damnare quidam pergant in Comœdia. Omnia autem pro Horatii judicio, qui Plautum ſic amamus ut è manibus rariſſimè putemus deponendum, dicentur potius quam noſtro. Ac de numeris quidem nonnulla Donatus: qua etiam in parte haud parum veteribus nonnullis placuit Terentius. Rufino quidem Grammatico, cum inquit:

Agnovit metrum, ſervatque Terentius artem:
Nam prologos trimetro didicit componere verſu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Quanquam

Quanquam certe Fabius, non ſtetiſſe intra trimetros deplorat. de quo forte aliàs dicturi ſumus. Ad alterum priuſquam veniamus, quædam præmittenda erunt. Cum eædem Comœdiæ propemodum ſint partes ac Tragœdiæ, finis quoque ex parte idem, ex parte diverſus, multa eſſe utrique communia neceſſe eſt. Delectare enim ac docere eſt Comœdiæ: neque minus Comici διδάσκαλοι & κωμῳδοδιδάσκαλοι, quam Tragici à Græcis dicuntur. Nec movere riſum ſane conſtituit Comœdiam, ſed plebis aucupium eſt, & abuſus. Nam Ridiculum, ut recte Ariſtoteles, *vitium eſt & fœditas, doloris expers; quæ partem in homine aliquam corrumpit abſque morbo.* Sicut fœda & detorta facies, ſi nullo cum dolore id fiat, riſum movet. Unde ipſum quoque riſum, omnes fere antiquiſſimi philoſophi indignum ſapiente judicarunt. Adeo ut Plato, tanquam ſacrilegum, traducere non dubitet Homerum, qui ridentes introduxit Deos? quod in homine non τὸ κατὰ λόγον, verum τὸ κατὰ αἴσθησιν, quemadmodum philoſophi loquuntur, διαθέσεως ſit ſignum. à quo longe abeſt Deus: αὐτὸ ἡ οὐσία λόγου, καὶ αὐτόνους. Unde Theſpis:

Ὁρᾷς ὅτι Ζεὺς τῷ δὲ πρεσβεύει θεῶν,
Οὐ ψεῦδος, οὐδὲ κόμπον, οὐ μωρὸν γέλων
Ἀσκῶν, τὸ δ' ἡδὺ μοῦνος οὐκ ἐπίσταται.

Quare divinitus ab Ariſtotele dictum eſt, partem turpitudinis eſſe, id quod eſt ridiculum. Diſerte enim ait, ὅτι τὸ γελοῖον, μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστίν. Ita quæ vel in verbis autorum vel ſenſibus, vel in ſermone hominum & factis, aut detorta ſunt aut depravata, animos plebeios vehementer movent, & hoc ipſo riſum ut plurimum excutiunt. Ideoque inuſitata dicta & obſcœna, optimorum cavillationes, ſingulorum contumelias, ſententias perverſas, ideóque inexpectatas, aliaque id genus (qualis imitatio dictorum vel factorum, & imprimis improborum) riſum maximè in Comœdia, quam Veterem dicebant, expreſſiſſe conſtat. Quod intelligunt, qui genium ridiculi intelligunt atque indolem. Cujus ſegetem largiſſimam vel unus Ariſtophanes ſuppeditat; qui non modò Plautum, ſed quoſcunque hac in parte ſuperavit, omneſque τοῦ γελοίου modos ac figuras lepidiſſimè expreſſit. Denique ut acetum, niſi vinum ſit corruptum, bonum nunquam erit; ita quæ ſincera ſunt & vera, riſum nunquam excitabunt. Appoſitè Quintilianus, ubi de Ridiculo: *Et hercule omnis ſalſa dicendi ratio, in eo eſt, ut aliter quam eſt, rectum verumque dicatur.* Quare & compoſitus ad riſum ſermo, ab oratione recta, quam πολιτικὴν magiſtri vocant, quam longiſſime abeat neceſſe eſt. cujus propriæ virtutes, ἡ σαφήνεια, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀφέλεια, ἡ ἀλήθεια, *perſpicuitas, æquitas, ſimplicitas, veritas.* ponuntur. Qua in parte ſupra admirationem omnium Menander apud Græcos, Terentius Romanis fuerit neceſſe eſt. qui ut viris ſapientibus ac eruditis voluptatem potius afferrent, quam quacunque ratione riſum extorquerent, duplici jucunditate utilitatem (imitatione vitæ ſcilicet humanæ, & inimitabili lepore) condierunt. Metu enim Macedonicæ potentiæ, licentia antiquæ,

ut observant Critici, defecit. Cujus locum occupavit Nova. Cujus & formam nondum penitus vidisse absolutam, sed jam concepisse animo, putatur Aristoteles. Ejus vero unicum propositum, humanos nosse atque imitari mores. Quò & D. Hieron. Epistola ad Furiam, De viduitate servanda respicit, cum inquit: *Nec mirum, hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, cum etiam Comicus, cujus finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit: Sine Cerere, & Libero, friget Venus.* Omnis autem imitatio, ut postea dicemus pluribus, natura placet & delectat. Hoc enim proprium est hominis, ut recte Aristoteles. qui & μιμητικώτατος τῶν ζώων merito ab eo dicitur. Joci vero, si petantur undique, molesti ac frigidi, aut theatrales fiunt, si à vita sint alieni. Qui ut plebi forte, ita doctis placere ac sapientibus non possunt. Constantis enim viri ac sapientis animus, laxari vult, non solvi. Illam autem constitutionem, καὶ τὴν, ut cum Stoicis hic loquar, ἐν ταὐτῷ τοῦ ἤθους μονὴν risus solvit. Quem præclarè, τῆς φιλοχαρίας ἐμπεριέχουσιν τὸ ψυχικῶς, antiqui vocant. Ideoque & Socratici, quorum libri penuarium leporum omnium fuerunt, ac facetiarum, quod è Xenophonte & Platone etiam hoc tempore apparet, χαριεντίζεσθαι, non γελωτοποιεῖν, solent. Ac ne ipsi quidem Siculi, ad festivitatem nati, & qui primi omnium Comœdiæ putantur inventores, alium illius finem, quam τὸ χρήσιμον, id est, utilitatem, posuerunt. De Epicharmo Theocritus:

Πολλὰ γὰρ ποτὶ τὰν ζωὰν τοῖς παισὶν εἶπε χρήσιμα.
Μεγάλα χάρις αὐτῷ.

Id quia secus in Comœdia Antiqua, statim defecit. In qua omnia, à veritate & consuetudine aliena, hoc est, vere γελοῖα, & ad risum erant comparata. Quis non ridet, cum exemplum vitæ, pater omnium virtutum, ipsa innocentia, probitas, ac virtus, Socrates ridetur; cum in corbe festivissime philosophatur? cum, quot pedes pulex saliat, subtiliter ac geometrice metitur? Pleraque enim falsa de sententiis opinionibusque veterum philosophorum, & ad risum facta aut excogitata sunt. Quæ præcipue hunc excitare solent. Ideo nec omnes Plauti, tantam materiem ridendi, quantam una quævis ex Aristophanicis suppeditat. Alteri enim omnia, alteri pauca per leges licebant. Cæterum, ut modo dicebamus, quicquid maxime ab agendi consuetudine aut dicendi alienum est, risum maxime movere solet. In sententiis, qualis illa Comici Nebulis,

Καί τοι πρότερον τὸν Δί᾽ ἀληθῶς ᾤμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

In verbis, ut cum furacissimus servus, κλεπτίστατος à domino vocatur; qui laudare taciturnitatem in eodem videtur.

Ἀλλ᾽ οὔσε κρύψω· τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν
Πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.

Quod ipsum aliquanto castigatius Nero extulit, qui de tali servo, *Nulli apud se plus fidei haberi* dicebat: *nihil enim ei neque inclusum neque signatum esse. Vox enim* κλεπτίστατος, tantum abest, ut sermoni conve-

nire possit, ὥστε οὐδὲ αὐτῷ τὴν διάλυσιν (dicerent subtiles harum rerum judices) πολιτικὴν εἶναι: hoc est, ut ne quidem voce alia quæ eam exprimat, consuetudini aut usui accommodari possit. Itaque corrumpit vocem, plane ut faciem, qui sic movere risum cogitat. Qualia prope infinita Aristophanis. Exemplo sint diminutiva, quæ tam diligenter tertio Rhetoricorum in illius Babyloniis Rex Criticorum Aristoteles notavit: χρυσιδάριον, λοιδορημάτιον, ἱματιδάριον, καὶ νοσημάτιον. Quod & in sermone ejus passim & in sensibus observes. quos non raro risus causa effert corruptissimos. Sæpe tamen cum illudit aliis. Quare voces, phrases, sensus, etiam structuram, Novæ, ut imitari cuivis tutum est, ita Antiquam si quis imitari velit, maximo delectu ac judicio est opus. quod si quisquam, recte Aristoteles notavit. Atque hæc causa, cur, ut multo perfectior utiliorque, ita minus ridicula, sit Nova, in qua omnes, ut jam absoluta, acquiescunt. Cum antiqui Comici, iis pariter quæ dicunt, & dicendi ratione, urbanitatem, quia nihil aliud spectarunt quam ridiculum, plerisque in locis, imprudenter excedant: ideoque & vitium plerunque, quod βωμολοχίαν dixit Aristoteles, incurrant. Qui vir magnus Ethicorum quarto, ubi de urbanitate agit, quæ in primis locum in his habet, eosdem & urbanos & honestos vocari ait: εὐτραπέλους enim, quasi εὐτρόπους, dici. Sicut autem de corporibus ex motu, ita ex vrbanitate judicari de animo: utrum nempe honestus sit an turpis. Qui de corporibus locus, cum obscurus nobis videretur, neque quicquam in recentibus scriptoribus, qui interpretati eum sunt, præsidii ad manum esset, ad Andronicum Rhodium, cujus Paraphrasin in illos libros, plane admirandam, primi & edidimus, & in Latinum convertimus sermonem, ut sæpe aliàs, confugimus. Qui hoc modo: ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους δοκοῦσι τοιαῦται κινήσεις εἶναι. εἰσὶ δὲ οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτι. ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν, οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Quod est ex interpretatione nostra: *Medium vero,* εὐτραπελία, *id est, urbanitas, quique in eo excellunt,* εὐτράπελοι, *quasi* εὔτροποι, *hoc est, bene morati, dicuntur. Etenim potissimum à moribus videntur esse hi motus. Hi autem sunt, qui concinne, & quemadmodum, & cum oportet, jocantur. Sicut enim corpora distinguunt sui motus; ut, exempli gratia, ignem & quicquid leve est, motus qui in altum fertur, grave contra, motus qui ad medium, eodemque modo in aliis; ita ex iis qui extra sunt, & qui in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animæ & mores.* Quia autem risus iis, ut plurimum, qui minus sunt honesti, quales homines plebei sunt aut scurræ, gratus esse solet; hinc fit, inquit idem Aristoteles, ut qui scurriles sint, urbani etiam dicantur. Addit autem, quod spectare huc propius videtur: *Discrimen vero ex Antiqua Comœdia apparet & Nova.*

Nam in illa id quod obscœnum, in hac autem, quod suspicionem tantùm ejus movet, risum quoque exprimit. quæ non parum differunt ad venustatem. Idem de cavillis quoque addit & conviciis. Quibus abstinuisse Plautum constat, cum obscœnitate nemini concedat. Hujus autem in utroque ex Aristotelis judicio discrimen videamus. Byrrhia apud Terentium Andria:

Ego illam vidi virginem. forma bona
Memini videre. quo æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis quam illum amplecti maluit.

Vides in his, non obscœnitatem, sed suspicionem rei parum verecundæ, καὶ ὑπόνοιαν. quæ tam est honesta, ut à quavis virgine id, urbanitate salva, dici possit. Quid enim suavius, *quam in somnis amplecti?* & quidem, si de viro & formosa conjuge dicatur! Non enim dicit βινεῖν, quod Aristophanes dixisset, nec quæ in re tali Plautus usurpare solet, qui nec honeste ea dicit, & obscœne circumloquitur. Nam qualia sunt ista Casina!

OL. *Vbi locus sumptus porro est, continue stricto gladio, atat! papæ! papæ!* CL. *quid id papæ?*
OL. *Flagitium ob erat maximum. gladium ne haberet metui: id quærere occœpi.*
Dum gladium ne habeat quæro, arripio capulum.

Nam cætera in quibus plane loquitur, præsertim cum de Venere ἀῤῥήτως agit, ea vero, ne commemorare quidem malo. Puto autem satis esse manifestum, etiam cum circumloquitur quæ parum sunt honesta, ne honeste quidem, & cum honestarum aurium fastidio, id fieri. Vides ergo passim veteris imaginem. Etiam, de quo mox paulo post, dicacitate ac maledicentia. Quæ Athenis partim leges, partim metus, partim ipsa emendavit ratio: cum tamen sola risum felicissime moverent. Novæ autem rex princepsque Menander fuit: cujus expressa imago ac effigies Terentius. Quem cum uterque accepisset, Aristophanis virtutes hac mercede expressit Plautus, ut nec omnes posset (quod & linguæ diversitas, & Romanorum leges, & tempora, ac Rerumpublicarum ratio vetabat, sublata jam maledicendi libertate, quæ præcipua, quod nemo nescit, τοῦ γελοίου pars est,) & quæcunque in Aristophane Plutarchus à communi consuetudine loquendi abhorrere notat, retineret. Nam & κατὰ τὸν λεκτικὸν, ut Critici loquuntur, καὶ τὸν τῆς διανοίας τρόπον, θυμελικὸς est, & theatralis, non πολιτικὸς, neque τῇ κατὰ τὴν μίμησιν ἰδίᾳ διαφέρει: neque pauciora addidit. in quibus dum ridiculus videri vult, frigidus ac odiosus fit. quod non nostrum; sed Horatij judicium est, & Donati. quos utrosque emunctæ naris, utrosque Criticorum primos suo tempore fuisse, constat. Sed & in dicteriis, de quo jam dicebamus, ita Veterem Comœdiam amavit Plautus, ut ad eam sæpe flectat, &, quod proprium in illa erat, ἐπωνύμως, & expresso nomine, aut circumscribendo, non tam vitam hominum, quam hominem, perstringat. Ut in illo:

Etiam Epidicum, quam ego fabulam æque ac me ipsum amo,
Nullam æque invitus specto, si eam agit Pellio.

Sed & crudelissime infelicem Nævium Milite excepit:

Nam os columnatum poëtæ inesse audivi barbaro,
Cui bini custodes semper totis horis accubant.

Videor audire κώδιον Κρατίνου, & quæ reliqua in Veteri Comœdia occurrunt, ὅσα κόνις. Nam ad Aristophanis τὸν εὔδηκτον, frustra sane aspiravit. Quis enim risu non emoritur, cum vinositatem Cratini excepit Irene?

Ει. Τί δὲ Κρατῖνος ὁ σοφός ἐστιν; Τρ. Ἀπέθανεν,
Ὅθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον. Ει. τί παθών; Τρ. Ὅ, τι;
Ὡρακιάσας (οὐ γὰρ ἐξηνέσχετο)
Ἰδὼν πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέον.

Id est,

P. *Sapiens autem Cratinus quid agit?* TR. *Obiit.*
Cum Lacones huc irruerent. P. *Quo morbo?* TR. *Quo?*
Misere pallere cœpit (ferre enim hoc non potuit)
Frangi cum videret vino plenum dolium.

Alter enim vitium Cratini ridet: alter Nævii miseriam. Ridiculum autem à miseria prudenter Aristoteles sejungit. Risus enim cum atroci alicujus malo aut calamitate si conjunctus sit, immanis fit ac barbarus. Illa autem plane extra novæ legem Comœdiæ:

Qui perjurum convenire vult hominem, mitto in comitium;
Qui mendacem & gloriosum, apud Cloacinæ sacrum.

& quæ deinde sequuntur. Quod profecto est à pulpito ad plaustrum redire. Legat cætera qui volet. Sed hæc ὡς ἐν παρενθήκης μέρει, obiter sint dicta. Nunc, ingenii exercendi causa ac judicii, ad singula eamus, & utrumque paulo quam plerique accuratius inspiciamus. Primum in Comœdia Tragœdiaque, est dispositio. Neque dubitandum, quin cum Aristoteles de dispositione disputat Tragœdiæ, etiam Comœdiæ ex iis convenire pleraque existimaverit. Nisi quod ut Tragicus disponit, ita Comicus quoque invenit. Alter enim accipit ab aliis. alter ipse sibi dat quod disponendum est. nisi si ab alio desumat argumentum. Certe apud Græcos. Nam Latini fabulas Græcorum, dispositione aliquantulum plerunque immutata & personis, expresserunt. Ut cum è Menandri Eunucho, suam paucis immutatis Terentius expressit. Ea ratione, ut Davus, Parmeno, Chrysis, Thais, Chæreſtratus hic esset Phædria. Plautus in Tragico comico Amphitryone, more Tragicorum fabulam accepit & disposuit: sed & nomina retinuit ex parte, quod non solet in Comœdia: ex parte fecit. Unde raro, invenisse argumentum Tragicus poëta dicitur. (quod aut è relatione aliorum aut è scriptis, ut plerique ex Homero aut Cyclo Epico, petebant.) contra autem Comici. Aristoteles, τὸ δὲ μύθους ποιεῖν, Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν. Ita eam vocem, non ut quidam, hic accipio. Μῦθος enim, ut ubique fere Aristoteli, non drama est; sed ea actio, è qua drama constituitur, ἡ πρᾶξις,

ἡ τῆς πραγματείας σύστασις. Quomodo & accipit, cum dixit, μῦθος δ' ἐστὶν εἷς, οὐχ' ὥσπερ τινὲς οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ. Et ipse πολυμύθους eos vocat, qui vel varias, vel quæ tempore eodem, ab alio, non uno & eodem, gestæ sunt, conjungunt. Ideoque fabulam eligere, & electam recte ac ordine disponere, ut prima virtus, ita primum maximumque opus est. In Amphitryone maneamus. Nam ut argumentum hoc accepit, ita ipse ex animi sententia disposuit. Quare potuit, ut voluit, ligare fabulam ac solvere. In ea igitur divina δέσις: mira enim ratione impeditur fabula & intricatur actio. At transitio, quæ non est Tragica sed Comica (μετάβασιν vocavit Aristoteles) pars quæ opponitur τῇ δέσει. (quam & λύσιν, seu solutionem vocant) ex sententia succedere non potuit. Quare impeditus, & oblitus sui, ire cogitur ad Deum: hoc est ἀπὸ μηχανῆς finire. quod est ultimum refugium Poëtæ, cum τὴν δέσιν, hoc est, nodum, quem ligavit ipse, solvere non potest, & rem parum provide tractavit. Nam cæteræ quæ ibi adhibentur machinæ. ad scenæ & choragii ornatum, καὶ τὴν ὄψιν, ut philosophus de iis loqui solet, referuntur: quale est brontium, & ceraunoscopium. quorum altero ad tonitru, hoc ad fulmen exprimendum, in Amphitryone opus fuit. Finem vero quæ á machina, lubentius in Tragico quam Comico excusat Aristoteles. quia argumento Tragicus astringitur, quod accipit. Quanquam ne huic quidem eam fecit gratiam, cum inquit: Φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μὴ, ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ, ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλουν. id est, *Manifestum ergo est, etiam exitum fabulæ, è fabula ipsa peti debere, non à machina, ut in Medea. aut quemadmodum in Iliade, in iis quæ circa reditum Græcorum fiunt.* Medeam, autem, non Euripideam, sed alterius intelligit poëtæ. Idem & Horatius, è Pariano credo Neoptolemo, è quo pleraque præcepta sua in hoc scripto hausit, fugiendum monet.

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit.

Ubi *nodus* est ἡ δέσις. quæ interdum ope humana solvi non potest. Qui quidem, nisi præter Poëtæ voluntatem aut ex argumenti eveniat necessitate, non à Deo, quod cujusvis etiam imperitissimi est hominis, verum à Poëta solvi debet. Rursus, sicut pictor primo ambitum delineat, deinde singula absolvit, ita sapiens poeta actionem suam circumscribit. Primum, ut sit tota: hoc est, ut principium, ut finem habeat, & medium: quæ in minimis quoque esse possunt. Minima autem sensum vix admittunt: magna nimium dispergunt. Sic formicam vix videmus: in conspectu elephanti, visus vix colligitur. Quare, Comœdiæ Tragœdiæque magnitudo. & periodus, ut cum Philosopho hoc dicam, è natura utriusque & ratione peti debent. Et mutatione prima, hoc est, cum infelicitate ad felicitatem in Comœdia, contra autem in Tragœdia, mutari potest actio: ita ut ex argumento nihil, quod ad rem spectet,

prætermitti sit necesse. Summus Aristoteli ambitus unius Solis est: potest esse aliquot horarum. Qua in parte admirandus Sophocles Terentiusque. Plautus vero novem menses uno dramate complexus est. ut vix major ampliorque Homericæ Iliados quam Amphitryonis sit periodus. Alcumena autem concipit & parit. quod si fieret ubique, nullo episodio jam opus esset: Ideoque nec ars esset, scribere Comœdiam. Præterquam quod sit monstri instar, & cum ratione ac natura pugnet, ut quæ simul & concipiat & pariat. Qualia nonnulla in scriptore hoc summus Criticorum Cæsar Scaliger notavit. Atque hæc vitaverant poetæ Græci, quorum scripta hic tantopere commendat Flaccus: Technici Græcorum, quomodo vitanda essent ac cavenda, sæpe inculcarunt suis. Plautus susque deque habuit. ut in Captivis. Quam incuriam Poëta cum videret, continere se non potuit, quin exclamaret:

---- vos exemplaria Græca
Nocturna versate manu, versate diurna:

contra negligentiam suorum, & incuriam gravissime taxaret. Quidni enim? qui hoc tum agebat, quod ante eum Aristoteles: qui ubique Euripidem & alios in istis reprehendit; nam de Comicis quæ scripsit, hodie non extant. Porro simul ac Poëta Actionem habet, locum quoque ut actioni det, necesse est. Quia sine loco, fieri nil potest. Hic autem locus, σκηνὴ δράματος à Criticis vocatur. cujus finem transilire nefas. Nemo enim tempore eodem, quod à Plauto recte dicitur, alibi atque alibi versari potest: nisi aliquid monstrosum fiat in Comœdia. Idem tamen, cum Curculionis scenam, Epidauri posuisset, Romam transiit in eadem, & in Romanorum mores, scenæ suæ jam oblitus, libere invehitur. & quidem, ut antiqui Comici, tributim. Ita ut & singula describat loca. Act. 4. scena *Ædepol.* Jam τὰ ἄλογα in Fabulis quam multa? Ita voco, quæ nil verisimile habent. Tale est, Sosiclem Menæchmum, qui veniret è Sicilia, surreptum item qui in Illyria jam habitaret, habitu, eodem tempore, ita simili fuisse, ut dignosci à spectatoribus non possent; cum nil simile haberent istæ gentes. Quod vitium, ne à chorago quidem emendari potest. Nam Mercurius, Amphitryone, & Jupiter, Dii sunt: quibus omnia concedi, etiam hîc, solent. quare incurrere τὸ ἄλογον non possunt. Ubi enim Dii agunt, cessat ratio. Quidvis enim posse eos, nemo est qui non intelligat. In Terentio, cui soli artem Flaccus noster assignavit, nihil tale. Omnia cum judicio, cum ratione, circumspecte, ex arte, & cum cura. Nam & Fabulæ insignem fere cum agnitione mutationem habent: quas inter τὰς μὲν ἁπλᾶς sive πεπλεγμένας, esse perfectissimas necesse est, qualis & in reliqua ubique dispositione est. Quod ad dictionem autem, quis negabit quædam esse in Plauto, quæ nec locum extra scenam, neque usum nisi inter histriones habent: unde solo & exiguo theatri ambitu circumscribuntur? Nam & ἀγωνιστικὸν in foro, neque minus γραφικὸν, sive usitatum in scribendo characterem, longe excedunt. quo ubique Nova, & jam emendata,

respicit Comœdia. Quare Varro cum sermonis laudem illi tribuit, idem quod ubique in scriptis, quanti faceret antiquitatem, profitetur: ut qui τὰ ἀπηρχαιωμένα, quæ in Plauto partim ævum quo hæc scripsit, partim quæ plerisque placet, ipsa desita Antiquitas commendat. Unde & ipse qui sic judicavit ut nimium antiquitatis in scribendo studiosus, neque satis ævi sui memor, Varro ab antiquis Criticis notatur. Qui cum sentiant sic judicentque; nobis qui ab illis merito pendemus, equidem tacendum reor. Autor de causis eloquentiæ corruptæ: *Neminem nominabo, genus hominum signasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt, quibus eloquentia tui Aufidii Bassi, aut Servili Noviani, ex comparatione Sisennæ aut Varronis, sordet.* quod ex vocibus antiquis patet, quas ex libris ejus Critici legerunt, cùm non pauca alia ex scriptis ejus peti possint. Ideoque Cicero, qui de ætatis suæ & sermone & venustate maxima cum cura judicabat, laudem hanc Terentio cessisse merito pronunciat. Sic enim ad Atticum: *Secutus sum, non dico Cæcilium*; Mane ut ex portu in Piresum: *malus enim Latinitatis autor est: sed Terentium, cujus fabellæ propter elegantiam sermonis, putabantur à Lælio scribi:*

Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræum.

Et Servius, proprietate cæteris præpositum hunc notat. Idem de sententiis, quas διανοίας vocant, judicari potest. omnes enim fere Plauti & θυμελικαὶ sunt, & ab usu alienæ. quales passim habet. Inprimis cum philosophatur καὶ γνωμοτυπεῖ. Ut ecce:

Insanum est malum, in hospitium divorti ad Cupidinem.

vere scenicum & illud:

Et postremo, nisi me auscultas, atque hoc, ut dico, facis,
Tute pone te; latebis facile, ne inveniat te honor.

Et quis illud extra scenam usurpare ausit?

Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant.

Quare nunquam effugient quin sint inepti, qui hæc & alia id genus, ad serium dicendi genus transferunt. Consequuntur enim, quod non vident, ut inviti risum moveant. quod non pauci hodie in scriptis maximo molimine à Lectore impetrant. Sequitur τὸ ἦθος. quod, ut docet Aristoteles, in oratione, uniuscujusque institutum indicat & voluntatem. Quod in singulis repræsentare, nisi viri aut prudentis aut philosophi, nullius est. Nam quemadmodum è singulis experientia, ita nemo singulorum mores sine hac exprimit. Quare omnium accuratissime & optime, quid sit facere ut sit ἠθικὴ oratio, Philosophus ostendit quod vel solum tanti est, ut nihil minus nonnulli, qui ad Rhetoricarum suarum leges, magnorum quoque & sublimium ingeniorum orationes exigere audent, hac in parte videant: in qua, ad ipsius quoque antiquitatis stuporem, Afer iste regnat. Recte ergo Varro: *In argumentis Cæcilius poscit palmam, in ethesin Terentius.* Significat enim, Cæcilium

εὑρετικὸν, aut potius εὐοικονόμητον fuisse: quemadmodum ἀνοικονόμητος nonnunquam præ reliquis videtur Plautus. cui sermonis idem assignavit laudem. Quod, si quicquam sapimus, Terentium est Plauto præferre. Ut cum eum, qui excellit in majori, magis quam qui in minori, dicimus excellere. Neque causa fuit alia, quare, quod observant veteres, idem Varro, etiam Menandro, in quibusdam prætulerit Terentium. Exempli causa, Adelphorum initio. Neque immeritò. Mirifice enim, cum alibi, tum ibi regnat τὸ ἦθος. Idem Varro, cum Tragœdiæ, Comœdiæ, ac Satyræ effingat formas, quid de nostro judicet, diserte expressit. Ubertatem enim tribuit Tragœdiæ, quam dat Paccuvio: gracilitatem Satyræ, quam tribuit Lucilio: mediocritatem vero Comœdiæ, quam dat Terentio. Ut si quis uberrimo sermonis genere heroicum definiat poëtam: & hoc tribuat Virgilio. Aulus Gellius lib.7.cap.13. *Vera autem & propria ejusmodi formarum exempla, in lingua Latina, M. Varro esse dicit, ubertatis Paccuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.* Quæ est de Comœdiæ, quemadmodum in scholis loquimur, essentia. Cum Plautus sæpe Tragico, nonnunquam quoque serio, utatur. Quanquam ibi sane sermo, ut priore loco à Varrone accipitur. Sermo enim & τὸ ἦθος differunt, ut homo prudentissimus, & fœmina quæ pure loquitur. Qualis dicitur Gracchorum mater. Unumquemque enim recte exprimere, & humanam optime delineare vitam, summus atque extremus viri atque autoris maximi conatus est. Recte Grammatici ad Sophoclem: Ἔστι δὲ τοῦτο μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος. *Est autem illud maximum in poëtice, exprimere ethos.* Debebat addidisse, *in Dramatica præsertim.* Et Horatius tam multis, vitam Tragœdiæ τὸ ἦθος esse docuit. Aristoteles vero, etiam in Tragœdia, post Actionem, (quam Fabulam plerunque vocat) quæ essentiæ pars prima, partem essentiæ secundam constituit, τὸ ἦθος. Mirum est autem, locum Varronis à nemine intellectum. Qui cum palmam in argumentis Cæcilio concedit, principem Comœdiæ haud dubio Cæcilium constituit. Quare? Pars Tragœdiæ præcipua, est Argumentum. Aristoteles modo μῦθον, modo τὴν τῶν πραγμάτων σύστασιν, vocare solet: qui & multis probat, eum qui hac parte excellit, etiamsi cæteris destituatur, Dramaticum poëtam dici posse. Pars secunda est τὸ ἦθος. quod cùm Terentio assignat Varro, locum illi proximum concedit. Quod non potest ignorare, qui antiquos Criticos, inprimis autem Aristotelem, cum cura legit, ac intelligit. Sermonis enim laus, quam Plauto tribui ab eo volunt, tantum abest ut cum reliquis conferri possit, ut postremo loco, & post τὴν διάνοιαν, ponatur. Quare ex sententia Varronis, qui hic Aristotelem expressit, primus est Cæcilius, secundus est Terentius: quos deinde Plautus sequitur. Quod debebat cogitasse Siren ævi nostri Justus Lipsius: qui profecto locum summi Romanorum Critici non penetravit. Τὸ ἦθος autem Plauto Horatius abjudicat, cum inquit,

——— *aspice Plautus*

Quo pacto partes tutetur amantis ephebi.

Et videtur Charinum habuisse in animo: qui Mercatore, τὸ μανικὸν καὶ τὸ ἐρωτικὸν confundit ἦθος. hoc est, ita amat, ut Menæchmus furit. Furere autem præ amore, Comœdiæ non ἦθος, sed Tragœdiæ est πάθος: ut ex Phædra aliisque patet. Quare? quia πάθος aliquod immane expectatur, quod Tragœdiam constituit, ut μετάβασις conveniat furenti. Sed hæc triviales non intelligunt: qui summum virum Aristotelem tam facile contemnunt, quam nos & judicia illorum & magistros meritò contemnimus, quibus persuasum est, omnem veram eruditionem ex hoc uno fonte limpidissimo petendam. Charinus autem Plauti, ad frigiditatem usque calet, quam non potuit vitare. Qualia sunt ista, Scena *Divûm atque hominum*:

——jam Cyprum veni, &c.

Item,

Porro proficiscor quæsitum. nunc perveni Chalcidem.
Video ibi hospitem Zacyntho. dico quid eo advenerim:
Rogito quis eam vexerit, quis habeat, si inaudiverit.
Hospes respondit, Zacyntho ficus fieri non malas.

Vides hominem tam tristem, ut festivus esse quærat. At divinus hac in parte, duos amatores in Eunucho, suo more, Phædriam & Chæream, divinitus utrumque, ἠθοποιεῖ. Quare cum poetæ omnes, quorum imitatione constat institutum ac consilium, pictorum instar, teste Criticorum Rege ac Principe, aut similes, aut (quod non raro evenit, vel imperite καὶ ἐξ ἀδυναμίας, vel captandi risus causa) nunc pejores quamsunt, exprimant, nunc meliores, servos pejores Plautus, ut plurimum, Terentius hos semper similes, non meliores; meretrices vero partim similes, partim meliores aliquando introducit. Similes, ut Thaidem: meliores, ut Bacchidem. Parasitos semper deteriores & voraciores Plautus, nunquam meliores. ut & Dossennus, qui hos solos propemodum curabat, in personis reliquis ἐκπίπτων. Phormio Terentianus plane est admirandus: ut & Gnatho. Plautini quia risum quærunt, veritatem & sermone & sententiis amittunt. Tres virtutes enim sermo, quem non sine causa ἠθικὸν dixerunt Græci, nos Moratum dicimus, Æquitatem nempe, Veritatem & Simplicitatem, postulat: quæ τὸ ἐνδιάθετον, hoc est, id quod unicuique est insitum, ob oculos proponit. cum ridiculum, ut violentum, quia à natura alienum, quod recte de eo Aristoteles pronuntiat, corruptum sit, & à corruptis causis, quod jam dixi, moveatur. Moratum quia simile est naturæ, leniter delectat: quod ætatum singularum, hominum, ac nationum, totiusque vitæ, simulacrum quoddam ac imaginem, in scena repræsentat. Plane ut pictura quæ à vero abit, & vel cubitalem nasum, vel distortum os facere repræsentat, risum movet: similis delectat. Atque hoc est quod omnes tribuunt Menandro, quem Terentius expressit. Ut Hermogenes: παρά τε αὐτῷ Μενάνδρῳ αἱ μυρία εὕροις παιδία καὶ γυναῖκας λεγούσας, καὶ νεανίσκους

ἐρῶντας, καὶ μαγείρους, καὶ παρθένους θρυπτομένας, καί τινας ἄλλους· ὅλως τε δεῖ τὸ ὑποπίπτειν τῷ ἠθικῷ λόγῳ καὶ τῶν ὁμοίων, ταῦτά γε πάντα ἢ τά γε πλεῖστα αὐτῶν, ὑποκεῖσθαι τῇ ἀφελείᾳ δεῖ. Quemadmodum Hieronymus Menandrum & Terentium, cum maximo judicio, conjungit. Ad Paulinum enim: *Poëtæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.* Audi orationem patris irati. Heaut. Act. 5. Scena *Si unquam.*

—— non si ex capite sis meo
Natus, itidem ut ajunt Minervam esse ex Jove, ea causa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.

Et quæ sequuntur. Audi mitis viri potius quam boni.

Ausculta. ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.
Is meus est factus. si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Opsonat, potat, olet unguenta de meo.
Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur. est, Dis gratia,
Et unde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.

Et divina illa.

—— credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale. sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem arbitrare te vivere?

Et quæ sine motu animi & suavissima voluptate legi non possunt, Hecyra:

—— odiosa hæc est ætas adulescentulis:
E medio æquum excedere est. postremo jam nos fabula
Sumus, Pamphile. senex atque anus.

Et cætera: pluscula sunt enim. Quis cum illa Phormiòne legit, non uxorem honestam adulteri agnoscit?

—— an quidquam hodie est factum indignius,
Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.
Hacine erant itiones crebræ, & mansiones diutinæ,
Lemni? haccine erat quæ nostros fructus minuebat calamitas?
Quid? ego æquo animo cupio misera in hac re defungier.
Sed quid sperem? ætate porro minus peccaturum putem?
Jam tum erat senex, senectus si verecundos facit,
An mea forma atque ætas jam magis expetenda est, Demipho?
Quid mihi nunc adfers, quamobrem expectem, aut sperem porro non fore?

Et quandoquidem simplicitas, maxima moratæ orationis virtus, si intendatur, suavitatem parit; nemo sine incredibili ac summa voluptate illud Bacchidis leget,

——recte amasti, Pamphile,

Uxorem tuam. nam nunquam ante hanc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.

Perliberalis visa est.

Ideoque fabulæ Terentianæ, doctiorem histrionem, quam reliquorum, desiderabant. Semper enim quæ morata est oratio, τῇ ὑποκρίσει fulcienda. Nam quæ moribus affectibusque destituitur, teste Philosopho, est ἀνυπόκριτος. neque ulla fere apud eum syllaba extat, quæ non animi aut affectus alicujus sit index. Jam ut ad lepores, sales, gratias, & venustates veniamus; certum est, fere omnes eos tolli à ridiculo, non secus quam in vita ab excessu morum virtus, ab excessu apparatus, in scena tollitur voluptas. Quare Menandro ac Terentio lepores tribuunt antiqui, sales Plauto Horatius concedit: quos nonnunquam inurbanos esse notat. Audi Paterculum: *dulcesque Latini leporis facetiæ per Cæcilium Terentiumque & Afranium, sub pari ætate floruerunt.* Græci χάριτας & χαριεντισμοὺς vocant. Remissiores sunt enim, quam ut risum violenter moveant: circumspectiores, quam ut frigeant. Absurdum enim sæpe causa est risus, aut inusitatum. Contra autem sermo, qui & usitatus & moratus, quique leniter decorum servat, sicut eo ipso fit venustus & delectat, ita quidam eminere joci possunt. Qui quidem in hoc Afro, (nisi Lælio eos potius ac Scipioni tribuendos putes,) & Menandro, si judicium Horatii & antiquorum sequimur, ex eodem sale, è quo nata Venus est, deprompti videntur. Ecce statim Andria, Act. 5. Scena *Mitte.*

—— Davo istuc dedam jam negoti. S. non potest.

P. *Qui? S. quia habet aliud magis ex sese & majus. P. quidnam? S. Vinctus est.*

P. *Pater, non recte vinctus est. S. haut ita jussi.*

Jam Gnathonem vide, qui cum putidos Thrasonis mores Phædriæ ac Chæreæ exposuisset, contra autem illi persuasisset, & jam gratias ineptus homo ac ridiculus haberet,

—— bene fecisti: gratiam habeo maximam,

Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum;

respondet ad utrumque conversus.

Dixin' ego in hoc inesse vobis Atticam elegantiam?

Certe tota scena tertia tertii Actus in Adelphis, in qua luditur à Syro Demea, divina est. Qualia enim illa?

——mihi quidem non placent,

Et clamo sæpe. salsamenta hæc Stephanio

Fac macerentur pulchre.

Plane enim præter expectationem omnia. Jam cum Vetus Comœdia, nihil æque ac παρῳδίας amet, quæ plerumque & acerba est, & extra scenam quæritur, urbanissimus virorum rationem, qua ex actione ipsa parodiam, lepidam sane & venustam, peteret, invenit. Nam cum Demea dixisset,

—— *fit sedulo,*

Nihil prætermitto, consuefacio: denique
Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito,

& quæ sequuntur; Respondet Syrus,

Conservis ad eundem præcipio modum.
Hoc salsum 'st, hoc adustum 'st, hoc lautum 'st parum.
Illud recte: iterum sic memento: sedulo
Moneo, quæ possum, pro mea sapientia.
Postremo tanquam in speculum in patinas Demea
Inspicere jubeo: & moneo, quid facto usus sit.

Ita sane & Plato, & Xenophon, omnesque Socratici jocantur. nunquam frigide, nunquam obscœne, nunquam inepte, nunquam putide. Videamus jam Plautina quædam. Ac Plutarchus quidem illud tanquam frigidum ex Aristophanis Thesmophoriazusis de Euripidis matre adducit,

Ἄγρια γὰρ ἡμᾶς, ὦ γυναῖκες δρᾷ κακά,
Ἅτ' ἐν ἀγρίοισι λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

Cui illud, quamvis non in simili omnino genere, adjungas licet,

Nam mulier olitori nunquam supplicat, si quæ est mala:
Domi habet hortum & condimenta ad omnes mores maleficos.

Rhetores θυμελικὸν, sive theatrale, vocarent. Ridiculum enim potius quam festivum est: & ut sit festivum, nemo, vere in his subactus dixerit venustum esse. Ab usu enim quam longissime remotum est. Jam vero, cum in verbis frigidum aut in rebus; de verbis Aristoteles, de rebus alii egerunt. Frigidum autem jam vocamus, non magniloquentiæ vicinum illud vitium, (quanquam illud quoque habere hic locum potest) quod discedere ab urbanitate dicitur. Quod, ut nonnihil à dicendi hic magistris abeamus, modis fit pluribus. Vel in frigida translatione. Ut cum dentes *calceati* dicuntur. Capt.

Cum calceatis dentibus, veniam tamen.

Et cum victus, *senteis esitare*, & *scruposam viam commeare*, dicitur. quæ sane frigent. Vel in minimis allusiunculis & longe petitis. Ut Pœnulo:

MI. *Assum apud te eccum.* AG. *At ego elixus sis volo.*

& quod illi placuit non semel:

—— *magis calleo quam aprugnum callum callet.*

Item,

—— *callum aprugnum æque callere non sinam.*

Et,

Quanta sumini absumedo, quanta callo calamitas!

Et, Curcul.

—— *facite ventum, ut gaudeam.*

PH. *Maxime.* CU. *Quid facitis? quæso.* PH. *ventum.* CU. *nolo equidem mihi*

Fieri ventulum. PH. *quid igitur vis?* CU. *esse, ut ventum gaudeam.*

Quas cum Grammatici Latini, qui citius cœlum digito, ut ita loquar, expugnassent, quam ut minimam Horatii Oden expressissent, Morologias in Plauto dixerint, nondum video, quare Horatio, ut summo maximoque Poëtæ, ita Critico incomparabili, quem acutum doctumque virum ipse D. Hieronymus ad Pammachium vocavit, idem non licuerit. Ejus sane generis sunt, quæ in Aristophane accusat, quæque trivialia potius, quam ut viris eruditis, etiam in scena, placere aut debeant aut possint, accuratus censor Plutarchus judicavit. Καὶ γὰρ, ὁ μὲν ἀπαίδευτος καὶ ἰδιώτης οἷς ἐκεῖνος λέγει, ἁλίσκεται· ὁ δὲ πεπαιδευμένος δυσχερανεῖ· λέγω δὲ τὰ ἀντίθετα, καὶ ὁμοιόπτωτα, καὶ παρονομασίας· τούτοις γὰρ ὁ μὲν μετὰ τοῦ προσήκοντος λόγου καὶ ὀλιγάκις χρῆται, ἐπιμελείας αὐτὰ ἀξιῶν· ὁ δὲ πολλάκις, καὶ οὐκ εὐκαίρως, καὶ ψυχρῶς. Et adducit exemplum: ut cum, τοὺς ταμίας, λαμίας vocat. Nam quæ ille de Menandro, ad Terentium fere omnia referri possunt. In quo nihil putidum est aut ineptum. Quanquam multa quæ notavit, potius Antiqui Comici virtutes, quam illius de quo ibi judicavit, vitia censenda sunt. Princeps enim inter illos fuit, & ad leges eas plane se composuit. Quod de Plauto nemo dicet. Est & frigidum, quod longe ab eo abest, quod aut esse aut posse fieri putatur. Quale est, *pugno frangere elephanto brachium, horiola in cœlum pervenire.* Est & frigidum, cum ita à familiari sermone oratio recedit, ut ad usum amplius transferri nequeat. Tale est illud ibidem:

Si ante lucem ire occipias à meo primo nomine,
Concubium sit noctis, priusquam ad postremum perveneris.

Crescit tamen frigidum, cum addit alter,

Opus face est & viatico ad tuum nomen, ut tu prædicas.

Quæ si pedem unum extra scenam feras: protinus putiscent: neque ad usum applicari poterunt. Qualia nec Scipio nec Lælius, flos nobilitatis, vel in scena approbassent. Plutarchus certe, extra liberalium theatra ac doctorum, libere relegat. Ridiculi enim ac inepti sunt, qui plebeis tantum scribi Comœdiam existimant. cum non minus eruditis scribatur. Quod & Flaccus scivit: qui non sine causa,

Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet Comœdia tanto
Plus oneris, quantò veniæ minus.

deinde autem Plauti & Dosseni utitur exemplo, quos securos de judiciis doctorum ait. Et hæc ad divinum, ut jam dixi, ac subactum in his Principem, cujus nec judicium nec cæterorum ignorare ea tempestate potuit. & cujus judicium vereri debuisset, nisi idem aliorum fuisset. Jam illa Epicharmi imitatio, ut festivissima, ita, si sit frequens, frigore non caret. quæ fit, cum vel salsa opponuntur, aut subjectum idem est cum prædicato. Ut cum Epicharmus dixit:

Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις,

Tunc inter illos ego eram, tunc apud illos.

Bis enim idem dicit. quæ est fraus in verbis præter expectationem. Idem autem est cum prædicato subjectum: ut in illis Curcul. Act. 4. Scena 4.

Quoi homini Dii sunt propitii, ei non esse iratos puto.

Sticho:

E malis multis, malum quod minimum est, id minimum est malum.

Captivis:

Hos quos videtis stare captivos duos,
Hi stant, non sedent.

quæ jam docti collegerunt. Unde & istam summi Critici censuram meruit:

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi
Dicitur.

Quanquam sane, alibi non invenuste iis usus est. Quæ Menander tamen, & imago ejus, de quo nunc agitur, Terentius, tanquam cum periculo conjuncta, serio fugerunt. Hæc pro viro maximo Horatio; neque adversus Plautum dicta sunt, quem amamus, suspicimus, diligimus, ac veneramur. Verum, ut judicium sic acuamus. simul ut acuti isti, quod videntur sibi, ita facetissimum scriptorem ament, legant, tractent, atque ediscant (quod & recte & ordine ab iis fieri fatemur: neque enim satis commendari potest) ut nec plane & ubique veteribus probasse se meminerint; &, quod hic præcipue spectamus, de Horatio ejusque crisi, minus libere loquantur: Terentii autem miram, ac prope ineffabilem amœnitatem, elegantiam, judicium, ac venustatem, intelligere paulatim discant. Cujus incredibiles lepores, ut Josephus Scaliger dicebat olim, vix centesimus eruditorum quisque videt. Ne cum illo simul & Afranium, antiquum Comicum, condemnent, cujus verissimum atque absolutum extat judicium,

Terentio non similem dices quempiam.

Nobis eruditi ignoscent, quod hæc fusius: si cogitent præsertim, minus veri Critici esse ac censoris, non literulam ejicere alibi, aut innocentem syllabam damnare, vocem tollere alibi aut emendare, sed sincere de autoribus, ac rebus judicare: quod & solidæ & absolutæ eruditionis est. Quo, ni fallor, omnes aspiramus. neque ulla in re magis antiquitas præivit nobis. De autoribus autem Comicis, uter melius judicare potuerit, is ne qui ætate illa vixit, quo ad summum culmen poësis pervenit, qui Poëta summus, summus Criticus, familiariter cum Cæsare Augusto ac Mæcenate vixit, eorumque atque aliorum quotidie de his judicia audivit; an qui hodie harum rerum plane imperiti judicant; ipsi viderint.

Idem lib. De Constitutione Tragœdiæ ; ubi de morato agitur sermone.

Longe autem omnibus palmam in hac parte Terentius praeripuit. Cujus, sine summa voluptate, moratum nec legere nec recordari possumus sermonem. Sane præ reliquis scriptoribus decorum intellexit: ac pene solus quæ ab Aristotele Rhetoricorum secundo de moribus præclare observata sunt, divinitus expressit; veræ Musarum deliciæ, & scenæ voluptas. A cujus elegantia, venustate, lepore, venere, quo quis longius abest, eo minus cum urbanitate commercii habet. Quod ubique vir emunctæ naris Horatius inculcat: & quod optime hac ætate Scaliger noster, ante hunc Erasmus; ante utrunque Varro intellexit. qui, In argumentis Cæcilius palmam poscit, in ethesin Terentius, in sermonibus Plautus. *Argumentum est Fabula. Hæc laus prima est. Secundum sunt Mores. Hæc secunda est. Postremum est Sermo. Hæc postrema est. Quanquam cur sermonem præferret Plautinum Varro, alibi nobis dictum est: cum ut nimius sermonis prisci suo tempore amator, ab antiquis notetur. Qui pro* argumentis, pathesi *legerunt, quia laus hæc à Charisio peculiariter Cæcilio tribuitur; neque intellexerunt, quid esset argumentum, neque eundem in utroque simul posse laudari. Ecce mores mitis viri:*

—— credo, hercule. nam ingenium tuum novi
Liberale; sed vereor, ne indiligens nimium sies.

Iracundi,

Hei mihi, quid faciam? quid agam, quid clamem, aut querar?
O cœlum! ô terra! ô maria Neptuni!

Adolescentis, qui in prospera fortuna,

Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Jupiter!
Nunc est profecto, interfici cum perpeti me possum,
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine.

Senis qui in adversa versatur,

Quid hoc (malum) infelicitatis, nequeo satis decernere,
Nisi me credo huic esse natum rei, ferundis miseriis.
Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia:
Primus porro obnuntio. ægre solus, si quid fiet, fero.

Fœminæ honestæ, quæ adulterii maritum convincit:

—— an quidquam hodie est factum indignius?
Qui mihi ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.

Et quæ sequuntur. Vides sermones, qui, quod eleganter sint morati, intimos sensus pertentant. Hoc interest, quod pro personarum ratione, quibus gravioribus Tragœdia utitur, isti quoque variant.

PETITUS
DE ORDINE COMOEDIARUM
PUBL. TERENTII.

OMNIA non sunt plana atque liquida. Primam omnium ANDRIAM esse, liquet ex *Donato* Præfatione in Andriam. *Hæc prima acta est Ludis Megalensibus*, &c. *Suetonius Tranquillus* in vita Terentii: *Scripsit Comœdias sex, ex quibus primam Andriam, cum Ædilibus daret.* Quod & testantur hi versus in *Andria Prologo*:

Favete, adeste, æquo animo, & rem cognoscite:
Ut pernoscatis, & quid spei sit reliquum:
Posthac quas faciet de integro comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

Editam testantur cum Didascaliæ, tum Suetonius, M. Marcello, Cn. Sulpitio Coss. hoc est, Anno ab urbe condita DLXXXVIII.

HECYRA semel atque iterum exacta, tertio stetit; unde factum, ut quo loco edita primum sit à Terentio, non ex vero proditum sit à *Donato* Præfatione in hanc Comœdiam: *Factaque & edita quinto loco, Cn. Octavio & T. Manlio Coss.* Atqui si facta editaque est Cn. Octavio, T. Manlio Coss. non igitur quinto loco: nam Cn. Octavius & T. Manlius Consules fuerunt Anno ab urbe cond. DLXXXVIIII. Ergo facta est post Andriam, quam edidit Terentius anno proximo præcedenti; proinde Hecyra secunda est, ordine fabularum, quas fecit Terentius.

Tertia fuit HEAUTONTIMORUMENOS, ut constat ex Didascaliis quæ in fronte illius leguntur, in hæc verba: *Acta tertia, M. Juventio, M. Sempronio Coss.* Qui consules fuerunt Anno ab urbe cond. DXCI.

Sequitur quarta PHORMIO, de qua *Didascaliæ: facta est IV. C. Fannio, M. Valerio Coss.* Quod etiam testatur *Donatus*, Præfatione in hanc fabulam: *Edita est quarto loco M. Valerio, & C. Fannio Coss.* Post Phormionem quinta est edita EUNUCHUS, iisdem Coss. iisdem Ædilibus, habes id ex *Didascaliis*, & *Donati* Præfatione in hanc fabulam: Anno nimirum ab V. C. DXCIII.

Bis eodem die producta in scenam, tertium denique acta: pretium octo millibus sestertiûm, numeratum est Poetæ.

ADELPHOE sexta est Comœdia à Terentio facta, eaque edita est Lucio Anicio, M. Cornelio Coss. hoc est, Anno ab V. C. DXCIV. Ludis funebribus L. Æmilij Pauli, ut habes in *Didascaliis*. Iisdem Ludis funebribus relata est Hecyra, sed non placuit, ut est in Didascaliis. Prius

tamen in scenam producta est Hecyra quam Adelphoe, ut colligo ex *Donato*, qui dicit: *& Factam & editam quinto loco.* Male, ut audivimus: nisi perinde habueris primam illius editionem, Cn. Octavio, T. Manlio Coss. quasi omnino edita non esset, cum neque spectata neque acta tunc sit: neque tum male dices quinto loco, cum producta est his Ludis funebribus Æmylii Pauli ante Adelphoe. Quare audiendus non est *Donatus*, qui eam *secundo loco actam dicit, etiam tum rudi nomine Poëtæ, itaque sic pronuntiatum,* ADELPHOE TERENTII, *non* TERENTII ADELPHOE. *quod adhuc de fabula magis nomine Poëta; quam de Poëta nomine fabula commendaretur.* Quæ futilis argumentatio est: nam nulla fabularum Terentii pronunciata est TERENTII, exempli gratia, PHORMIO, HEAUTONTIMORUMENOS, antequàm tertium edoceretur Eunuchus. Idque observat *Donatus* Præfatione in Eunuchum, tertium editam fuisse post Adelphorum editionem.

ARGUMENTA
PHILIPPI MELANCHTHONIS
IN PUBLII TERENTII COMOEDIAS.

IN ANDRIAM.

NULLUS est omnino scriptor in Latina lingua, quem tantopere cognosci, ediscíque retulerit, atque Terentium. Nam cùm prima virtus in oratione sit propriè loqui, nec proprii sermonis artificem meliorem Terentio habeamus, dignus planè est, in quo perdiscendo plurimum operæ ac studii ponamus. Et ab iis qui docent pueros, superstitiosam etiam diligentiam in hoc authore enarrando requiro. Primùm prodest monere, quæ comœdiæ natura sit, quídve spectarint comœdiarum Authores: nomen unde factum sit. Atque hæc quidem Donatus copiosè exposuit. Convenit autem inter omnes, Authores comœdiarum voluisse & communium morum & casuum exempla proponere: quibus velut admoniti, prudentiùs judicemus de rebus humanis, & genere orationis facundiam locupletare. Quæ inculcabunt professores eò diligentius, ut sciant pueri, quid ex illis petere debeant, quem fructum facturi sint legendis Comœdiis. Nam quó propius cognorint & vim literarum, & utilitatem, eò impensius juvat discere. Porrò nomen comœdia, factum est, ut plurimi dicunt, ἀπὸ τοῦ κώμου, id est, à comessatione, & ἀπὸ τῆς ᾠδῆς, id est, à carmine: ut sit convivale carmen. Nam in conviviis primùm jocoso quodam carmine, civium vitia juventus liberiùs taxabat. Postea, ars accessit, & theatrorum consuetudo. Aristoteles περὶ ποιητικῆς, de nominis origine aliter sentit, nec piget

adscribere ejus verba : ὡς κωμῳδοὺς οὐκ ἀπὸ τοῦ κωμάζειν λεχθέντας, ἀλλὰ τῇ κατὰ κώμας πλάνῃ ἀτιμαζομένους ἐκ τοῦ ἄστεος. Cætera Donatus. In recensendis argumentis fabularum, consilium Poëtæ summa cura exponendum est. Quarum personarum descriptiones in primis admirationem mereantur, in quibus locis plurimùm commoretur Poëta, ubi plurimum nervorum, plurimum eloquentiæ ostentet : quos locos ita commendent pueris, ut & familiariter ament, & tanquam digitos suos norint. Et ob hanc causam fabularum omnium argumenta, veteri more, in πρότασιν, ἐπίτασιν, καταστροφὴν, partiantur, ut distributa faciliùs adsequatur juventus. Ferè autem fabulæ continent periculum quoddam. nusquam enim consilio locus est, nisi in dubiis rebus. Neque verò aliud est Comœdia, nisi humanorum consiliorum & eventuum imago quædam. In Andria periclitatur Pamphilus, ut Glycerio fidem promissam præstet, postquam patri per errorem pollicitus est, futurum se in ejus potestate, ac ducturum quam vellet. Estque hæc veluti στάσις, fabulæ. Consilia omnia, querelæ omnes, argumenta omnia huc referenda sunt. Et tota fabula similis est orationi generis suasorii. Nam variè de tota causa consultant senes, adolescentes, ac servi. Sed ut argumentum propius cernere queant pueri, ordine singulas partes referemus.

Periculum protasis.

Cùm amaret Pamphylus Glycerium, eíque fidem dedisset ducturum se esse uxorem, pater, qui amare filium compererat, consilium capit abstrahendi ejus a Clycerio, simulat se uxorem daturum, poscítque ut ne filius id recuset Is cùm & patrem vereretur, & Glycerium deserere parum pium judicaret, pendet animi, nec habet quò se vortat. Ibi Davus intelligens simulari rem à patre, consulit herili filio, ut polliceatur patri, se in ejus potestate futurum, periculi nihil esse, quandoquidem simulentur nuptiæ. filius obsequitur, quanquam ægrè pollicetur patri ducturum se quam vellet.

Epitasis.

Interea spargitur de Pamphili nuptiis rumor, rescíscunt & mulierculæ, quibus cum Glycerio consuetudo erat. Et pater cum à filio quod voluerat extorsisset, non jam simulat rem ; sed seriam fabulam orditur. Chremetem orat, ut gnatam det uxorem filio suo. facilè impetrat. Hîc de Pamphilo actum fuit. maturare nuptias pater studet, & filius pollicitus erat se in patris potestate futurum esse. Quæso, quomodo ex his turbis se explicet ? quid faciat Pamphilus ? Hic Davus, cujus imprudentiâ periculum contractum erat, cum dolus non successisset, Chremetem deterret à nuptiis, fidem faciens amari aliàm à Pamphilo.

Catastrophe.

At pater rem urget : & processisset, nisi casus qui sæpe plus valet quàm ratio, dubiis rebus opem attulisset. Venit quispiam Crito, qui docet Glycerium Chremetis filiam esse, gratum omnibus nuntium. Nuptiæ ex sententia Pamphili conficiuntur. Vide ex quanto periculo, casu evaserit Pamphilus.

Est autem in more Terentio, in prima ferè scena longa narratione commemorare occasionem fabulæ: atque eas narrationes plurimi fecerunt veteres. Sic in Andria exponit Pamphili amores, & patris consilium, quo is filium à Glycerio divulsurus erat. In reliquis scenis pergit consilium exequi. Sunt aspersa narrationi illi primæ multa rhetorica ornamenta. Est enim mirabiliter aucta, commemoratione morum, studiorum, sodalitii Pamphili, qua occasione Pamphilus deperire in Glycerium cœperit, ubi pater id primùm deprehenderit. Hæc accuratè expendet professor, & velim hîc immodicè etiam anxium esse καὶ πολυπραγμονῶν interpretem. Est enim modis omnibus efficiendum, ut mirentur, ut ament hunc authorem pueri. Id ita fiet, si rectissimè intellexerint. Exigendum ab ipsis pueris, ut suo marte, argumenta fabularum condant, ut locos aliquos retexant, & pluribus exponant, & tanquam ceram refingant: quæ excercitatio, præterquàm quòd familiariorem hunc Poëtam facit, facundiam etiam alit. Finguntur hîc cordati senes, Davus veterator, honesta ac pia mente præditus adolescens Pamphilus. Verùm ut Pamphili ingenium rectiùs perspici posset, & ut aliquanto plus in fabula turbæ esset, confertur cum eo Charinus Pamphili dissimillimus. nihil moderatum in hoc, nihil consilii: contrà in illo moderatiora omnia penè, quàm vel ætas poscit, vel sinit amor.

In primis mirentur eloquentiam Poëtæ in Pamphili querelis, in senis narrationibus, consultationibus, & objurgationibus. Ab his exemplis & verba. & figuras Latini sermonis, & dicendi rationem assuescant petere adolescentes: felicius haud dubiè collocaturi operam, quàm si interea, velut formicæ Indicæ, aurum conveherent.

IN EVNVCHVM.

COMOEDIÆ ut hominum vitam, casus, consilia imitentur, pericula continent, quòd & consiliis, & fortunæ, in periculis maximè locus est. Itaque cum discutere periculum ratione contendant personæ, finguntur varia consilia, in quibus alia fallunt, alia felicia sunt. Sæpe plus casus potest, quàm ratio. Dominatur ferè in rebus fortuna.

Superiori fabula proposuit modesti adolescentis exemplum: is de officio suo honestè consultat. Hîc nulla sunt honesta exempla, nullum honestum consilium. Nam meretricii amores describuntur: ut hoc exemplo cernant juvenes, tanquam in speculo, amentiam hujusmodi amatorum. Est autem duplex propemodum fabula. Propterea geminum argumentum recenseo.

Primas Thraso in hac fabula tenet. Ei cum pollicita esset Thais, facturam se sui copiam dies aliquot, fallitur is tamen. eaque protasis fabulæ est. Cum Thrasone confertur Phædria: nisi enim rivalem haberet Thraso, nihil periclitaretur in amore.

Epitasis fabulæ est, cum minatur ille se oppugnaturum vi ædeis Thaidis,

Cataſtrophe ridicula eſt. Nam Thraſo jam fractus, precibus impetrat, ut aliqua ſaltem in parte apud Thaidem hæreat. Porrò quia hæc fabula varia eſt, multúmque habet turbarum, caſu exoritur alius tumultus: vitiatur virgo, quam Thaidi miles donarat. Sed eſt læta ejus quoque periculi cataſtrophe. Nam uxor datur hæc adoleſcenti qui eam compreſſerat.

Ut Thraſonem ridiculum amatorem fingeret, addit Gnatonem qui ejus mores mirificè depingit, ut ardelionem agnoſcas.

In ſuperiori fabula plurimæ ſunt conſultationes, & tota ferè conſiſtit in genere deliberativo. Hîc plus eſt expoſtulationum, & accuſatorio ſeu judiciali generi ſimilior eſt. Nullum autem vitæ genus eſt, ubi non plurimum Thraſonum reperias: neque ulli ferè rebus humanis perniciosiores ſunt, quàm id genus, ſi contingat imperare. In templis, in aulis, in rebus publicis omnibus omnia miſcent, ut emereantur vulgi plauſum. Quare diligenter eſt intuenda, contemplandáque Thraſonis imago in hac fabula, ut diſcas, quàm ſint inepti, quàm nihili ardeliones iſti. Somnia verius hominum, quàm homines dicas. Refert autem conferre cum hac ſimiles alicubi deſcriptiones: qualis eſt apud Martialem Attali, apud Catullum Suffeni. nec piget adſcribere, ut ediſcant pueri.

AD VARUM.

Suffenus iſte Vare, quem probè noſti,
Homo eſt venuſtus, & dicax, & urbanus.
Idémque longè plurimos facit verſus:
Puto eſſe ego illi milia, aut decem, aut plura
Perſcripta, nec ſic, ut fit in palinxyſto,
Relata: charta regia, novi libri,
Novi umbilici, lora rubra, membrana
Directa plumbo, & pumice omnia æquata.
Hæc cum legas, tum bellus ille, & urbanus
Suffenus, unus caprimulgus, aut foſſor
Rurſus videtur: tantum abhoret ac mutat.
Hoc quid putemus eſſe? qui modò ſcurra,
Aut ſi quid hac re triſtius videbatur,
Idem infaceto eſt infacetior rure.
Simul poëmata attigit, neque idem unquam
Æquè eſt beatus, ac poëma cum ſcribit:
Tam gaudet in ſe, támque ſe ipſe miratur.
Nimirum idem omnes fallimur: neque eſt quiſquam,
Quem non in aliqua re videre Suffenum
Poſſis: ſuus cuique attributus eſt error,
Sed non videmus manticæ quod in tergo eſt.

IN ATTALUM.

Declamas bellè, causas agis Attale bellè,
Historias bellas, carmina bella facis:
Componis bellè mimos, epigrammata bellè:
Bellus grammaticus, bellus es astrologus:
Et bellè cantas, & saltas Attale bellè:
Bellus es arte lyræ, bellus es arte pilæ.
Nil bene cum facias, facis attamen omnia bellè.
Vis dicam quid sis? magnus es ardelio.

IN HEAVTONTIMORVMENON.

TANTA hujus fabulæ elegantia est, ut plerique à Lælio, quo illis temporibus Romæ nemo fuit eloquentior, scriptam existimarint: & Poëta ipse testatur in hac puram esse orationem, quam laude nulla potest amplior excogitari. Quid est enim admirabilius, quàm sermo elegans & venustus? Neque prædicaturus hoc palàm fuerat Comicus, nisi novam, insignem, & pene divinam sermonis elegantiam esse judicasset. Depingit autem parentum vitia. Nam Menedemus liberaliter amantem Cliniam justo inclementius tractat, adolescentem modestum & frugi. Quem postquam domo ejecit, victum jurgiis & contumeliis, multo impotentius desiderat. adeò multifariam hic peccat. Huic seni opponit Chremetem monitorem: sed quem postea videas multo plura quàm Menedemum peccare. Primùm is nunquam olfecit perditè amare filium, & compilari se à scorto sumptuoso. Pòst ubi rescìscit multo fert impotentius id mali, quàm illa solebat Menedemus: ut agnoscas ferè ita accidere, ut foris, non domi sapiamus.

Epitasis.

Porrò quia fingebat Poëta velut oculis captum Chremetem, qui insignia filii vitia non cernat, adducit patri ob oculos filii amicam: idque hîc periculi est, ne rescìscat Chremes, Bacchidem filii amicam esse. Huc omnia consilia, omnes dolos servuli referemus. Et à Chremete prius argentum emungitur Bacchidi numerandum, quàm comperit filii rem agi. Fallitur autem, cum fingitur Bacchis esse Cliniæ. In prima fabulæ parte, ubi Menedemum confirmat Chremes, oratio est deliberativi, seu suasorii generis, qua hîc consolatur, erigit, monet animi ægrum vicinum. In reliqua fabulæ parte, quæ periculum continet, res omnis translatione rhetorica agitur: quia quæ ad Chremetis filium pertinent, omnia imputantur Menedemi gnato. In primis admirabilis est hic servulus, cujus callidissimis consiliis neutiquam respondent eventus. Nec vulgariter de suo consilio sibi ipse placet, cum ait: Hic me magnificè effero, &c. Est ea mirifica omnino imago humanorum & consiliorum & eventuum Fallunt enim ferè astutissima consilia mortales: Sicut Ciceronem fefellit eventus belli, adversus Antonium suscepti. Extant exempla in historiis innumerabilia.

IN ADELPHOS.

Protasis.

ERIPUERAT Æſchinus lenoni mulierculam, fratri gratificatus, qui illam amabat. Id poſtquam reſcivit Demea, aſpero & incommodo ingenio pater, de eo peccato cum Mitione, cui Æſchinum dederat adoptandum, expoſtulat, queriturque ejus indulgentiâ corrumpi. Periclitantur itaque Æſchinus & ſervuli, quomodo lenoni ſatisfiat, quomodo celetur, Demea ne Cteſiphonis peccatum reſciſcat. Neque enim tam ipſe ſibi, quàm frater curæ eſt.

Præterea amabat ingenuam quandam Æſchinus, cui fidem dederat, uxorem ſe ducturum eſſe, quæ poſtquam raptam audivit pſaltriam, graviter perturbata eſt, metuens ne deſereretur. Habet hæc pars mira conſilia, miras technas ſervi, quibus fallitur Demea.

Epitaſis.

Reſciſcit Demea vitium oblatum eſſe ingenuæ ab Æſchino, ea verò de re miram tragœdiam excitat. Magis commovetur, poſtquam deprehendit Cteſiphoni cum Pſaltria rem eſſe Miſerè etiam angitur Æſchinus, cum in diſcrimen venit ne uxore excidat.

Cataſtrophe.

Hæ turbæ omnes, prudentia, & manſuetudine Mitionis ſedantur. Primas itaque in hac fabula ſenes habent Confertur enim cum aſpero & inclementi patre urbanus & comis pater. Et huc omnia ſpectant, ut appareat in re domeſtica, publica, commerciis hominum, ubique nullam eſſe neque utiliorem, neque gratiorem virtutem comitate. Conſtat autem hæc comœdia, magna ex parte accuſationibus & excuſationibus: crebras habet querelas, & penè tragica πάθη. Quare imprimis conducit ejus lectio ad locupletandam facundiam.

IN HECYRAM.

Protaſis.

UXOREM duxit Pamphilus, cum Bacchidis meretriculæ amore tantopere teneretur, ut duobus menſibus uxorem ne attingeret quidem. Poſtea per conſuetudinem animus victus eſt:, cœpit placere uxor. Porrò cum ipſe peregrè abeſſet, illa domum redit ad matrem, atque ibi parit menſe ſeptimo poſtquam nupſiſſet Pamphilo. Eam rem celat & affines & patrem anus. Ubi Pamphilus redit, comperit peperiſſe. Hic graviter adeò commovetur, cum aliunde concepiſſe exiſtimaret. Et cum per ſeſe dolent res Pamphilo (amabat enim mulierculam) tum moleſtum eſt ab ea divelli: neque enim honeſtum erat reducere. Periclitatur itaque Pamphilus, quomodo honeſtè dimittat uxorem, néve illius peccatum proderet. Hæc fabulæ Protaſis eſt.

Epitaſis.

Inſtant pater & ſocer, inſcii quid accidiſſet, ut domum reducat: præ-

ſertim cum nec ſocrus, nec mater, id quod ſenes falſo ſuſpicati fuerant, obſtarent. Quanquam autem permoveri non poſſet Pamphilus ut reduceret, tamen cauſam conſtantiſſimè diſſimulat. Itur eò, ut putent Bacchidis amore devinctum, alieno ab uxore animo eſſe.

Cataſtrophe.

Bacchis accerſita, fidem facit nihil ſibi cum Pamphilo rei eſſe. Hîc autem prodendum peccatum uxoris fuit, aut reducenda: verùm caſu periculum diſcutitur. Fortè enim Philumenæ annulum ſocrus in digito Bacchidis conſpexit, quem olim Pamphilus ſtupratæ in tenebris Philumenæ detraxerat. Is annulus teſtatur ex Pamphilo puerum ſuſceptum eſſe. Ita redit in gratiam cum uxore Pamphilus. Jucunda eſt cum uxoribus ſenum concertatio, quæ monet ſæpe errore & falſis ſuſpicionibus fieri, ut diſſentiant conjuges. In primis autem inſignis eſt humanitas, & fides Pamphili in hac fabula.

IN PHORMIONEM.

Protaſis.

CUM Antipho abſente patre in puellam quandam unicè deperiret, nec poſſet ea potiri, niſi uxorem duceret, (erat enim civis Attica) fortè nuptiæ confectæ ſunt technis ſycophantæ cujuſdam Phormionis. Is enim ex compoſito diem dicit Antiphoni, fingit puellam ei cognatam eſſe, neque quenquam alium propiorem cui nubat. Facilè eſt vincere non repugnantem. Ita legibus ducere cogitur Antipho.

Epitaſis.

Non probatur avaro patri, ubi rediit, factum: ut qui malebat filio opulentam aliquam & dotatam obtrudere. Quare cum Phormione expoſtulat, cur in has nuptias ſe abſente filium conjecerit. Tandem paciſcitur etiam mercedem, minas triginta, ſi receperit ad ſeſe puellam. Ibi veró & Antipho in diſcrimen venit, ne per eam conditionem, ipſe unicè charam & jucundam conjugem amitteret.

Cataſtrophe.

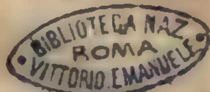
Interea domum redit & patruus Antiphonis, hic fidem facit puellam Antiphoni nuptam, ex ſe in Lemno ſuſceptam eſſe, ubi cum muliercula quadam conſueverit; gaudetque ita caſu cecidiſſe, ſe abſente, ut is duceret, quem maximè ipſe generum cuperet, & paulo antè ambibat. Ita fit ut & Antipho retineat uxorem, & nuptiæ patri probentur.

Secunda Cataſtrophes pars.

Porro triginta minæ quos ludos reddidere? Has extorſerat Phormio, quanquam diſſimularet dandas alteri adoleſcenti Phædriæ, qui cythariſtriam mercaretur: & jam perierat pecunia: quam cum repoſcunt ſenes, ſycophanta prodit Chremetem apud uxorem, & docet conſueſſe cum alia quadam peregrè, ſimulque impetrat, ut Phædriæ id argentum condonetur. Eſtque ridicula admodum καταστροφῆς pars, ubi mulier maritum objurgat, parùm memorem fidei ſuæ.

P. TERENTII

P. TERENTII CARTHAGINIENSIS AFRI. ANDRIA.

CUM INTERPRETATIONE ET ANNOTATIONIBUS.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, M. FULVIO ET M. GLABRIONE ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS, CLAUDII FILIUS, TIBIIS PARIBUS, ET IMPARIBUS: DEXTRIS, ET SINISTRIS. ET EST TOTA GRÆCA. EDITA M. MARCELLO, ET C. SULPITIO CONSULIBUS. ANNO AB URBE CONDITA DCLXXXVII. ANTE CHRISTUM NATUM CLXII.

ANNOTATIONES.

NDRIA.] Hæc Comœdia prima Terentii nominatur Andria, ab Andro Insula Maris Ægæi (*l'Archipelague*) hodie *Andrò*.

Ludis Megalensibus.] Exhibita in ludis Scenicis, Cybele magnæ Deorum matri sacris.

M. Fulvio, & M. Glabrione Ædilibus.] Ædiles erant Magistratus Romæ, ex eo dicti, quòd ædes sacras, & privatas curabant; ut annonam quoque, & ludos & spectacula publica, quæ populo exhibebant: propterea Fabulas, Tragœdias, & Comœdias à Poëtis emebant, agique mandabant. Primò Ædi-

les ex plebe creati sunt: deinde duo ex Patriciis adjuncti; qui Curules nominati sunt, quòd honoris causâ, in Curiam curru veherentur: in quo sella eburnea erat imposita, in quâ considerent.

Modo fecit Flaccus.] Id est, numeros composuit Canticorum, qui post singulos Actus canebantur, eosque distinguebant.

Tibiis paribus. & imparibus: dextris. & sinistris.] Tibiæ dextræ, & sinistræ dictæ sunt à lateribus unde inflarentur. Pares sunt dextræ, vel sinistræ; si solis dextris, vel solis sinistris caneretur: impares, si unâ dextrâ, alterâ sinistrâ: quæ impares dictæ sunt, quia ut numero foraminum, sic etiam sono differebant. Nam dextra pauciora habebat foramina, ac proinde sonum graviorem: sinistra plura, idcircò sonus erat acutior. Quòd si dextra, & sinistra jungerentur; sonus erat mixtus ex gravi, & acuto. Dextræ quoque Lydiæ dicebantur; sinistræ Sarranæ à Sarrâ, quæ aliter Tyrus dicta est, unde Sarranum ostrum, pro Purpurâ Tyriâ. Dextra; & sinistra dictæ sunt Phrygiæ. Lydiæ conveniebant rebus gravibus; Sarranæ, sive sinistræ jocis. Phrygiæ adhibebantur, si jocis gravitas misceretur. Hæc fabula Andria acta fuit tibiis paribus partim solis dextris; partim solis sinistris: nec enim semper in tota fabula iisdem modis utebantur; sed sæpe eos mutabant: quod cùm fiebat, adscribi solebat, M. M. C. hoc est, mutantur modi Cantici.

Et est tota Græca.] Id est argumenti Græci; nam in ea inducuntur Græci, cunctaque scribuntur secundum ritus Græcorum. Græcæ Comœdiæ dicuntur Palliatæ, ut Latinæ Togatæ: nam Græci super Tunicam Pallium inducebant; Latini verò Togam.

Edita M. Marcello.] Priscum quidem, & primum fuit institutum Romanorum, per annos Regum & Consulum, tempora notare: mos verò, numerare res gestas ab annis Urbis conditæ, serò cœpit.

FABVLÆ INTERLOCVTORES.

SIMO, senex, à simo naso nominatus. Simi iracundi.

SOSIA, Libertus. A σώζειν, servare, in bello servatus.

DAVUS, Servus. A patria. Davi enim iidem ac Daci.

MYSIS, Ancilla. A patria Mysia.

PAMPHILUS, adolescens. A τὸ πᾶν, & φίλος; omnium amicus.

CHARINUS, adolescens. A χάρις, gratiosus.

BYRRHIA, Servus. A πυῤῥὸς, rufus.

LESBIA, obstetrix. A Lesbo patria ferace vini suavissimi.

GLYCERIUM, amica Pamphili. A γλυκερὸς, dulcis.

CHREMES, senex. A χρέμπτεσθαι, screare, quod senes screare soleant.

CRITO, hospes Andrius. A κριτὴς, judex.

DROMO, Lorarius. A δρόμος, cursus.

ARGUMENTUM ANDRIÆ.

CHREMES Atheniensis profecturus in Asiam, commisit custodiæ fratris sui Phaniæ Pasibulam filiolam suam. Postea Phania fugiens bellorum motus, quibus tunc Græcia ardebat, sequitur fratrem suum in Asiam; sed naufragio facto ad Andrum Insulam, ibi excipitur hospitio à quodam cive; & non ità multò pòst moritur. Civis hospes Pasibulam, orbam Phania patre, educat cum Chryside filiâ, eamque nominat Glycerium; tandemque ipse quoque decedit è vitâ. Chrysis verò inops, & à cognatis neglecta, Athenas navigat; abductâ secum Glycerio: ubi cum aliquandiu vitam tolerasset nendo lanam, & texendo telam, ad postremum, victa blandiciis, & promissis adolescentum, incepit facere quæstum corpore. Pamphilus autem Simonis filius inter cæteros ad eam ventitabat; isque amore Glycerii accensus, primus, solusque cum illa rem habuit, deditque fidem ex se gravidæ, se eam ducturum uxorem. Erat autem & Chremeti altera filia Philumena; hanc ille bonâ Pamphili impulsus famâ, spondet Simoni uxorem pro filio Pamphilo, ejus rei inscio: & de communi senum sententiâ dies constituitur faciendis nuptiis. Interea Chrysis moritur, & Chremes cognoscit Pamphilum habere Glycerium (quam ignorabat esse filiam suam) loco uxoris. Quapropter negat se ei daturum filiam uxorem. Pamphilus ea re intellecta, gaudet summopere. Contra Simo pater ejus ingenti dolore afficitur: attamen eum dissimulat, fingitque se parare nuptias, quasi mox futuras, ut animum filii exploraret, velletne uxorem, an recusaret; hoc cogitans, se, si negaret, justam habiturum causam eum objurgandi, cogendique: quod si ei obsequeretur, se facile Chremetem placaturum, atque ita nuptias factum iri. Itaque præteriens apud forum, securo, & nihil tale metuenti filio; Pamphile! inquit, uxor hodie tibi ducenda est: abi domum, & para te. His verbis attonitus adolescens, quid faceret, aut consilij caperet nesciebat; verum Davus servus cognitâ Simonis mente, & astutiâ, persuadet Pamphilo ut patri dicat se paratum esse uxorem ducere: hac enim ratione, eum omnem præcisurum patri occasionem se objurgandi; nec tamen esse verendum, ne nuptiæ fiant; nunquam enim Chremetem ei semel repudiato filiam suam uxorem daturum. Verùm longè res aliter evenere. Simo enim exorat Chremetem, & Pamphilus in verarum nuptiarum discrimen injicitur: at forte fortuna, eo ipso die Glycerium exactis mensibus peperit filium; quem Davus, ut impediret nuptias, apponit foribus Simonis. Chremes in eum incidit, & cognoscit natum esse ex Pamphilo: hanc ob rem eum generum rejicit. Inde turbæ maximæ concitantur; donec Crito Andrius, Chrysidi genere proximus, Athenas advenit, ad petendam ejus hereditatem. Ejus interventu Chremes agnoscit Glycerium, anteà

dictam Pasibulam, esse suam filiam; quam vehementer amatam à Pamphilo, dat ei uxorem; & Philumenam alteram filiam collocat Charino sodali Pamphili. Itaque nuptiæ ingenti omnium lætitia celebrantur.

C.

SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

Sororem falsò creditam meretriculæ,
Genere Andriæ, Glycerium vitiat Pamphilus:
Gravidaque facta, dat fidem, uxorem sibi
Fore hanc: nam aliam pater ei desponderat
Gnatam Chremetis: atque ut amorem comperit,
Simulat futuras nuptias; cupiens, suus
Quid haberet animi filius, cognoscere.
Davi suasu non repugnat Pamphilus,
Sed ex Glycerio natum ut vidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat:
Mox filiam Glycerium insperatò agnitam
Dat Pamphilo hanc, aliam Charino conjugem.

INTERPRETATIO.

Pamphilus Simonis filius, pudicitiæ Glycerii, filiæ Chremetis, vitium offert. Hæc falsò credebatur soror Chrysidis meretricula ex Andro insulâ; quam Glycerium cùm gravidam fecisset Pamphilus, dat ei fidem se hanc uxorem ducturum: nam pater Simo illi desponderat aliam Chremetis filiam, nomine Philumenam: utque rescivit Simo filium captum esse amore Glycerii, fingit nuptias se illi parare mox faciendas, volens deprehendere animum Pamphili de uxore ducenda, ille suasu Davi servi, ait patri Simoni, se quam is dederit uxorem libenter accepturum: sed ut Chremes vidit puerulum natum esse ex Glycerio, Pamphilum generum rejicit, nuptias recusat: mox filiam Glycerium cum agnovisset præter spem, dat eam Pamphilo; aliam nomine Philumenam dat etiam in uxorem Charino.

ANNOTATIONES.

Periocha est brevis explicatio rem comprehendens, à περιέχειν comprehendere, complecti.

C. *Sulpitii.*] Sulpitius Apollinaris, ille est, qui à Gellio sæpe laudatus, Pertinacem Imperatorem literas docuit.

PROLOGUS.

POETA cùm primùm animum ad scribendum appulit,
Id sibi negotj credidit solum dari,
Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.
Verùm aliter evenire multò intelligit:
Nam in prologis scribundis operam abutitur,
Non qui argumentum narret, sed qui malevoli
Veteris Poëtæ maledictis respondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quæso, animum advortite.
Menander fecit Andriam & Perinthiam:
Qui utramvis recte nôrit, ambas noverit.
Non ita sunt dissimili argumento, sed tamen
Dissimili oratione sunt factæ ac stylo.

INTERPRETATIO.

CVm primum Terentius Poëta animum applicuit ad faciendas Comœdias; credidit hunc sibi tantum laborem imponi, ut Comœdia, quas fecisset, populum delectarent: verum animadvertit, multo aliter quam putaverat, evenire: nam in prologis scribendis, cogitur uti opera aliter atque convenit: cum argumentum fabula non exponat, sed respondeat criminationibus Lucii Lavinii veteris Poëta malevoli. Nunc autem animum attendite, de qua re adversarii hunc vituperent; Menander Poëta Comicus Graecus fecit Perinthiam, & Andriam Comœdias. Qui unam earum noverit, ambas noverit; adeo simili sunt facta argumento, sed dissimili tamen sermone, & modo loquendi.

ANNOTATIONES.

PRologus est oratio, quæ ad spectantes, ante fabulam habetur: estque vel commendatitius, vel relativus, vel argumentativus, vel mixtus. Commendativus est, quo fabula, vel Poëta commendatur: relativus sive anaphoricus est, quo maledicta adversario, aut gratiæ populo referuntur: argumentativus, sive hypotheticus est, quo argumentum fabulæ narratur: mixtus est, qui plura horum, aut omnia in se continet. Hic Prologus est anaphoricus, sive relativus, defensionem Poëtæ adversùs malevolorum accusationes suscipiens.

1. *Appulit.*] Appellere proprie est, ex alto mari in portum invehi: cui contrarium est solvere, cum funibus solutis, navis è portu decedit.

5. *Operam abutitur.*] Abutitur prologo Terentius, quoniam non explicat argumentum, quod vere prologi est officium; sed respondet malevolis, quibus facit invidiam.

Menander.] Fuit Poëta Græcus princeps novæ Comœdiæ, de quo Ovidius lib. 1. Am.

Dum fallax servus, durus pater, improba lena
Vixerit, & meretrix blanda; Menander erit.

9. Ad ejus exemplum Terentius se composuit, ideò dimidiatus Menander à C. Cæsare nominatus fuit.

Perinthiam.] Perinthia Comœdia Menandri dicta à Perintho urbe Thraciæ, quæ Pera est Volaterrano, Rodosto Bellonio, Pantiro Castaldo.

Quæ convenere, in Andriam ex Perinthia
Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Isti id vituperant factum, atque in eo disputant;
Contaminari non decere fabulas.
Faciunt næ intelligendo ut nihil intelligant:
Qui cùm hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium
Accusant, quos hic noster Autores habet:
Quorum æmulari exoptat negligentiam
Potius, quam istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant porrò, moneo, & desinant
Maledicere, malefacta ne noscant sua.
Favete, adeste æquo animo, & rem cognoscite,

INTERPRETATIO.

Terentius fatetur quidem se transtulisse ex Perinthia, Comœdia Græca Menandri, in suam Comœdiam Andriam Latinam quæ sibi commoda visa sunt, hisque usum tanquam sibi propriis. Hanc rem isti culpant: ideoque disputantes aiunt, indecorum esse fabulas Comicas corrumpi, alteram alteri immiscendo. Certe dum nimium intelligentes videri volunt, ostendunt se nihil intelligere: nam cùm hunc Poëtam nostrum reprehendunt; etiam reprehendunt insignes Poëtas Latinos, Nævium, Plautum, Ennium; quorum autoritatem Terentius sequitur; quorum imitari exoptat liberam, & negligenti similem in transferendo curam, potius, quàm istorum servilem, & affectatam in reddendis verbis operam, præ nimia diligentiâ obscuram. Verùm his denuncio, ut in posterum taceant quieti, & desinant maledicere, ne malefacta sua videant manifesta omnibus fieri. Vos quidem spectatores favete; adeste benevoli, & spectate attenti hanc Comœdiam;

ANNOTATIONES.

In Andriam ex Perinthia transtulisse.] Donatus ait Terentium primam Scenam Perinthiæ Menandri, in suam Andriam transtulisse.

Contaminari non decere fabulas.] Contaminari res dicitur, cum alteri rei ita immiscetur ut neutra incorrupta maneat. Livius lib. 4. *contaminare sanguinem suum patres, confundique jura gentium rebantur.* Sic Lavinius vitio dabat, quòd Terentius mutuabatur ex Menandro ea quæ in rem suam faciebant, & ex multis Comœdiis unam faceret.

20. *Quorum æmulari exoptat negligentiam.*] Imitandi modus alius est servilis, alius verò ingenuus. Servilis ille est, cum quasi superstitione quadam, ab eo, quem imitandum nobis proposuimus, ne transversum quidem digitum discedere audemus: idcircò Horatius ait;

O imitatores servum pecus! ut mihi sæpe
Bilem, sæpe jocum vestri movere tumultus!

Ingenua imitatio est, quando non verbum verbo reddimus; sed sic aliena tractamus, ut non pro alienis habeantur, sed agnoscantur pro nostris: unde Horatius in Arte:

Nec verbum verbo curabis reddere fidus
Interpres.

Subaudiendum *(ut)*. Quo loco non negat fidi esse Interpretis verbum verbo reddere: sed negat boni Imitatoris esse id facere, ut vult quoque Seneca Epist. 85. Similis debet esse imitator, quomodo filius; non quomodo imago. Certe operæ-pretium erit hanc epistolam perlegere. Eadem sentit Terentius,

Ut pernoscatis, ecquid spei sit reliquum,
Posthac quas faciet de integro Comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

INTERPRETATIO.

ut perscienter noscatis, quæ spes habenda sit de reliquis, quas de novo Poëta faciet: utrum debeatis eas spectare; an è scena excludere.

ANNOTATIONES.

27 *Exigendæ.*] Id est expellendæ. Sic idem Terentius in Prologo Hecyræ, partim earum sum exactus: partim vix steti.

ACTUS PRIMI, SCENA PRIMA.

SIMO, SOSIA.

SI. VOs istæc intrò auferte: abite. Sosia,
Adesdum: paucis te volo. *SO.* dictum puta:
Nempe ut curentur recte hæc. *SI.* imo aliud. *SO.* quid est,
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?
SI. Nihil istac opus est arte ad hanc rem quam paro:
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas,
Fide, & taciturnitate. *SO.* exspecto, quid velis.
SI. Ego postquam te emi à parvulo, ut semper tibi
Apud me justa & clemens fuerit servitus,

INTERPRETATIO.

SI. *VOs servi tollite ista, quæ emi apud forum, & inferte ea in ædes: festinate. Sosia accede. Paucis verbis volo tecum loqui.* SO. *Puta te jam mihi dixisse, quod volebas, & me id intelligere; nempe ut hæc obsonia quæ emisti, recte apparentur?* SI. *Imo aliud est.* SO. *Quid est aliud præter hoc, quod tibi mea ars efficere possit?* SI. *Nihil istâ tua arte opus mihi est ad hanc rem, quam paro facere; sed his virtutibus (quas semper cognovi in te esse positas) fide, & taciturnitate in secretis celandis.* SO. *Expecto quid velis me facere.* SI. *Ego, postquam te emi tunc, cùm puer esses; scis, ut in conditione servili te semper habuerim clementer, & moderatè.*

ANNOTATIONES.

ACTUS] Actus, majores sunt fabulæ partes; Scenæ minores. Actus vocantur, quia variæ in quoque Actu sunt actiones. Scena Græcè significat tentorium; nam priscis temporibus ante usum Theatrorum, sub frondibus, & umbraculis agebant. Scenæ in fabula sunt, cum novarum personarũ egressus, & ingressus fiunt è Scena in Theatrum.

2. *Paucis te volo.*] Duplex hic defectus orationis, nam, *Verbis*, & *Alloqui* desiderantur,

Scis : feci è servo ut esses libertus mihi,
Propterea quod serviebas liberaliter.
Quod habui summum pretium, persolvi tibi.
SO. In memoria habeo. *SI*. haud muto factum. *SO*. gaudeo,
Si tibi quid feci, aut facio, quod placeat, Simo : &,
Id gratum fuisse advorsùm te, habeo gratiam.
Sed mî hoc molestum est : nam istæc commemoratio
Quasi exprobratio est immemoris beneficii.
Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis.
SI. Ita faciam. Hoc primum in hac re prædico tibi,
Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
SO. Cur simulas igitur? *SI*. rem omnem à principio audies :
Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.
Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas. nam antea
Quî scire posses, aut ingenium noscere,

INTERPRETATIO.

Feci ut esses libertus mihi Patrono; non amplius servus domino. Præmium quam potui maximum, libertatem dedi tibi; quoniam libenter, ut liberi homines solent; non invitè, ut servi, serviebas mihi. SO. *Id in memoria habeo.* SI. *Nollem non factum esse.* SO. *Lætor, si quid bene de te merui : aut adhuc mereo, quod probes, Simo; & id tibi placuisse in beneficii loco habeo : Verùm hæc quæ dicis mihi molesta sunt; nam hæc ista longa recensio tuorum in me beneficiorum est quasi exprobratio, & accusatio facta in eum, qui accepti beneficii oblitus est. Sed age dic semel, & breviter, quid est, quod velis me facere.* SI. *Ita faciam, dicam. Hoc ab initio te monitum volo : hæ nuptiæ, quas credis esse veras, veræ esse à me simulantur.* SO. *Cur simulas igitur?* SI. *Rem omnem à principio audies, simulque cognosces, quæ sit ratio vitæ filii, & quod meum consilium, & quid facere in hac re te velim : Nam, Sosia! is filius meus postquam egressus est annos primæ adolescentiæ; major ei, vivendi arbitrio suo libertas concessa est. Nam antea quomodo quis posset scire, aut noscere ingenium ejus,*

ANNOTATIONES.

10. *Libertus*] Libertus, est servus manumissus à domino; id est, Servitute liberatus, nám manus significat potestatem.

12. *Summum pretium*,] Libertas dicitur inæstimabilis à Jurisconsultis.

15. *Id gratum fuisse adversùm te.*] Adversum hic significat erga.

16. *Sed hæc mihi molestum est* :] Apte ad hanc sententiam Cicero inquit; *Odiosum sane genus hominum, officia exprobrantium; quæ meminisse debet potius is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.*

Excessit ex ephebis.] Hæc, est extrema pars pueritiæ, prima adolescentiæ. Ephebus est, qui ad ætatem adolescentiæ pervenit, ad decimum quintum ætatis annum,

26. *Qui scire posses, aut ingenium noscere?*] Ingenium ejus, qui in potestate est, nosci non potest, cum is sui animi non sit rector, nec ei liceat, quod libet fa-

Dum

Dum ætas, metus, magister prohibebant? *SO*. ita est.
SI. Quod plerique omnes faciunt adolescentuli,
Ut animum ad aliquod studium adjungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad Philosophos:
Horum ille nihil egregie præter cætera
Studebat, & tamen omnia hæc mediocriter:
Gaudebam. *SO*. non injuria: nam id arbitror
Adprime in vita esse utile, ut NE QUID NIMIS.
SI. Sic vita erat: facile omneis perferre ac pati.
Cum quibus erat cunque una, iis sese dedere,
Eorum obsequi studiis, advorsus nemini,
Nunquam præponens se aliis. ita facillime
Sine invidia invenias laudem, & amicos pares.
SO. Sapienter vitam instituit. namque hoc tempore
OBSEQUIUM AMICOS, veritas odium parit.
SI. Interea mulier quædam abhinc triennium
Ex Andro commigravit huc viciniæ,
Inopia & cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma, atque ætate integra.

INTERPRETATIO.

dum ætas puerilis, metus, magister ei moderabantur, & vitii causam præcidebant. SO. *Ita est ut dicis: & quod plerique omnium adolescentulorum solent facere, ut animum ad aliquod exercitationis genus adjungant; aut equos alere, aut canes venaticos, aut Philosophis operam dare: ex his omnibus studiis nullum vehementius quam alia affectabat, & tamen his omnibus mediocriter studebat. Gaudebam hoc ingenio eum esse.* SO. *Non sine causa gaudebas: nam id arbitror in primis utile in vita esse.* Ut nequid agas supra modum. SI. *Sic ejus vita institutum erat; facilitate & suavitate morum, omnes perferre ac pati, quibuscumque una conversabatur; horum voluntati sese accommodare, eorum obsequi studiis, nemini repugnans, nunquam se illis præferens: quæ ratio facilis est ad laudem comparandam, & amicos sibi conciliandos.* SO. *Sapienter vitam instituit; namque, ut tempus est*, Obsequium amicos, veritas odium parit. SI. *Intereà dum Pamphilus sic honeste vivebat; tres abhinc annos, fœmina quadam ex Andro insula, in hanc viciniam se contulit, egestate, & negligentia propinquorum coactas eximia forma specie, & florenti ætate,*

ANNOTATIONES.

cere.

30. *Aut ad Philosophos:*] Ellipsis est Terentiana: potest enim subintelligi; ire, animum applicare.

Cum quibus erat cunque] Tmesis est, sive sectio pro cum quibuscunque erat.

43. *Huic viciniæ*,] Id est in hanc viciniam. Dativus pro Accusativo, ut Nonius & Priscianus annotarunt, Donatus legit, hûc viciniæ.

SO. Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.
SI. Primum hæc pudice vitam, parce, ac duriter
Agebat, lana ac tela victum quæritans:
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Unus, & item alter; ita ut INGENIUM est omnium
Hominum à labore proclive ad lubidinem;
Accepit conditionem, dein quæstum occipit.
Qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
Perduxere illuc secum, ut una esset, meum.
Egomet continuo mecum: certe captus est.
Habet. Observabam mane illorum servulos
Venienteis, aut abeunteis: rogitabam, heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? nam Andriæ
Illi id erat nomen. *SO.* teneo. *SI.* Phædrum, aut Cliniam
Dicebant, aut Niceratum. nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? quid? symbolam
Dedit; cœnavit. gaudebam. Item alio die
Quærebam: comperiebam nihil ad Pamphilum
Quidquam attinere. Enimvero spectatum satis
Putabam, & magnum exemplum continentiæ.

INTERPRETATIO.

SO. Hei timeo ne quid ista Andria apportet mali. SI. Primum hæc pudice, frugaliter, & laboriose vivebat; nendo lanam, & texendo telam victum quæritans. Aliquot Amantes accesserunt pretium libidinum pollicentes. Ita ut ingenium est omnium hominum à labore proclive ad libidinem; consensit pollicitationibus; deinde cœpit quæstum corpore facere. Qui tunc illam amabant, forte (ita ut fit) illuc filium meum perduxerunt ad Chrysidem, ut unà cum illis convivaretur. Egomet statim cœpi mecum cogitare: captus est certe amore, habet vulnus. Observabam mane illorum servulos venientes ad Pamphilum, aut abeuntes Sæpe ab his quærebam. Heus, puer, dic, quæso; quis heri Chrysidem habuit? Nam hæc Andria sic nominabatur. SO. Scio. SI. Respondebant, Phædrum, aut Cliniam, aut Niceratum; nam hi tres tunc simul amabant Chrysidem. Eho dicebam, quid Pamphilus fecit? Quid fecit? (respondebant) partem suam contulit ad convivium, cœnavit. Gaudebam hæc audiens: Similiter alio die interrogabam; comperiebam nihil agi quicquam, quod ad Pamphilum attineret. Certe putabam eum satis à me exploratum esse, & magnum exemplum continentiæ exhibere;

ANNOTATIONES.

Hei vereor] Hei, interjectio timentis & dolentis.

56. *Habet.*] Vulneratus est. Translatio ab Amphitheatro; ubi cum Gladiatores vulnus acceperunt, habere dicuntur. Virg. 12. Æn. *Hoc habet; hac melior magnis data victima divis.*

Heus] Adverbium vocantis.

Dic sodes.] Priscianus ait verbum esse defectivum, pro, si audes: sis, pro, vis. Precationem, vel exhortationē denotat.

61. *Symbolum dedit;*] Dicitur symbolum, & symbola à συμβάλλω, confero. Inter alia significata, est pecunia, quæ erogatur à quolibet convivarum. Latine, Collecta. Gallice, *l'Escot.*

Nam qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi,
Neque commovetur animus in ea re; scias
Tum jam ipsum habere posse suæ vitæ modum.
Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere, & laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes
Ultro ad me venit, unicam gnatam suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit: despondi. Hic nuptiis dictus est dies.
SO. Quid obstat, cur non veræ fiant? *SI.* audies.
Fere in diebus paucis, quibus hæc acta sunt,
Chrysis vicina hæc moritur. *SO.* ô factum bene!
Beasti: metui à Chryside. *SI.* ibi tum filius
Cum illis, qui amabant Chrysidem, una aderat frequens;
Curabat una funus. tristis interim,
Nonnunquam conlacrymabat. Placuit tum id mihi.
Sic cogitabam: hic parvæ consuetudinis
Caussa mortem hujus tam fert familiariter:
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

INTERPRETATIO.

Nam qui cum hominibus talis ingenii conversatur; neque tamen eorum consuetudine ad libidinem impellitur; crede jam posse ipsum vita sua moderamen, & regimen habere. Cùm hoc mihi pergratum erat, tum omnes una voce omnia bona mihi de illo dicebant, & me fortunatum omninò esse prædicabant, qui filium haberem tam bona indolis. Quid pluribus verbis opus est? Hoc secundo rumore adductus Chremes, cupide me convenit, ut unicam suam filiam cum grandi dote uxorem daret filio meo. Placuit conditio mihi, itaque promisi sponsione filium meum ducturum Chremetis filiam. Hic nuptiis faciendis constitutus est dies. SO. *Quid ergo impedit quominus reipsa hæ nuptiæ fiant?* SI. *Audies. Circiter dies paucos, quibus hæc acciderunt, Chrysis hæc vicina moritur.* SO. *O factum bene! Beatum me reddidisti. Metui Pamphilo ab istius Chrysidis consuetudine.* SI. *Tunc temporis filius meus frequenter aderat in domo Mortuæ, cum illius Amatoribus. Apparabat unà funus. Aliquando collachrymabatur. Placuit tunc id mihi. Sic cogitabam; hic ob conversationem brevis temporis, mortem hujus mulieris ægre fert adeo; ut si familiaris ei longo tempore fuisset e quid si eam amasset? quid mei, qui pater sum, causâ non faciet.*

ANNOTATIONES.

66. *Conflictatur.*] Confligi, & conflictari res aliqua dicitur, cum ad aliam atteritur, & affricatur: Ut cum lapis ad ferrum igniarii alliditur, ad eliciendam scintillam.

75. *Despondi.*] Per mutuas stipulationes, & sponsiones matrimonia contrahebantur. Hinc sponsalia, sponsus, & sponsa.

Hæc ego putabam esse omnia humani ingenî
Mansuetique animi officia. Quid multis moror?
Egomet quoque ejus caussa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. *SO.* hem, quid est? *SI.* scies.
Effertur. imus. interea inter mulieres,
Quæ ibi aderant, forte unam adspicio adolescentulam,
Forma. *SO.* bona fortasse. *SI.* & voltu, Sosia,
Adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.
Quia tum mihi lamentari præter cæteras
Visa est, & quia erat forma præter cæteras
Honesta, & liberali, accedo ad pedissequas;
Quæ sit, rogo. sororem esse ajunt Chrysidis.
Percussit illico animum. at at, hoc illud est,
Hinc illæ lacrumæ, hæc illa est misericordia.
SO. Quam timeo, quorsum evadas. *SI.* Funus interim
Procedit: sequimur: ad sepulcrum venimus.
In ignem posita est. fletur. Interea hæc soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius,

INTERPRETATIO.

Hæc ego officia putabam esse ingenii humani, & benigni. Quid te pluribus verbis detineo? Egomet quoque ejus causâ in funus prodeo, nondum habens eum suspectum de amore. SO. *Hem, quid est?* SI. *Tu audies. Exportatur cadaver. Imus. Interea inter mulieres, quæ ibi aderant, forte unam aspicio adolescentulam, formâ.* SO. *Bona fortasse.* SI. *Et vultu, Sosia! adeo modesto, adeo eleganti, ut nihil supra dici possit. Quia tunc mihi visa est lamentari plusquam cæteræ, & quia illa erat formâ omniũ venustissimâ, & maxime ingenuâ; accedo ad ancillas, quæ illam sequebantur, quæ sit, ab his quæro. Sororem respondent esse Chrysidis defunctæ. Hoc responsum illicò mihi commovit animum. At at (mecum dicebam) hinc illæ lacrymæ fluebant, hæc res, illa causa est; cur Pamphilus tam officiosus erat in curando funere; hæc excitavit illum ad tantam misericordiam erga Chrysidem.* SO. *Quam timeo, ad quem finem procedat tuus hic sermo.* SI. *Interim exequiarum pompa progreditur: sequimur, ad sepulchrũ venimus, in rogum posita est, deploratur. Interea hæc soror, de quâ loquutus sum, ad flammam appropinquavit inconsideratius;*

ANNOTATIONES.

90. *Effertur.*] Verbum funebre: solebant enim corpora mortuorum alte ferri humeris à propinquioribus, ut Metellus elatus fuit à filiis tribus Consularibus, duobus Triumphalibus, uno Censorio, & altero Prætore.

93. *Adeo venusto*,] Id est pulchro: à Venere. Venustas proprie de fœminis dicitur; dignitas de viris.

96. *Forma honesta*,] Id est eleganti. Horat. Sat. 2. lib. 1.

——— *neque si quid honesti est,*
Iactat, habetque palam; quærit quo turpis velet.

Et liberali.] Sic liberale ingenium dicitur; libero homine dignum.

102. *Fletur.*] Cadavere in rogum collocato, deflebatur à propinquis; unde deplorata corpora mortuorum dicuntur, quibus ultimus luctus persolutus est. Et per metaphoram, Morbus deploratus, Ægroti deplorati, quibus nullo remedio succurri potest: & deplorata Resp. id est, eversa, de qua nihil melioris spei superest.

Satis cum periculo. ibi tum exanimatus Pamphilus,
Bene dissimulatum amorem & celatum indicat:
Accurrit: mediam mulierem complectitur.
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneres,
Rejecit se in eum flens quam familiariter.
SO. Quid ais? SI. redeo inde iratus, atque ægre ferens;
Nec satis ad objurgandum caussæ. diceret,
Quid feci? quid commerui, aut peccavi, pater?
Quæ sese voluit in ignem injicere, prohibui,
Servavi. honesta oratio est. SO. recte putas:
Nam si illum objurges, vitæ qui auxilium tulit;
Quid facias illi, qui dederit damnum, aut malum?
SI. Venit Chremes postridie ad me, clamitans,
Indignum facinus, comperisse Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam. Ego illud sedulò
Negare factum. ille instat factum. denique
Ita tum discedo ab illo, ut qui se filiam
Neget daturum. SO. Non tu ibi gnatum? SI. ne hæc quidem
Satis vehemens caussa ad objurgandum. SO. quî, cedo?
SI. Tute ipse his rebus finem præscripsti, pater!
Prope adest, cum alieno more vivendum est mihi;

INTERPRETATIO.

satis cum periculo. ibi tunc exanimatus Pamphilus amorem, quem tantopere dissimulaverat & celaverat, demonstrat. Accurrit, mediam mulierem complectitur: Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum? Tunc illa reflexit se in eum admodum familiariter: ita ut quivis posset facile cernere amorem inter illos esse consuetum. SO. *Quid ais?* SI. *redeo inde iratus, ægre ferens ea qua Pamphilus ostenderat: nec tamen satis causa habebam ad illum objurgandum; hoc enim mihi dicere potuisset, quid feci? quam pœnam commerui? quod peccatum commisi, pater? Opposui me ei, qua in ignem se præcipitare voluit, illam à morte liberavi. Honesta excusatio hæc est.* SO. *recte putas; nam si eum objurges, qui vita alicujus auxilium tulit, quid facias illi, qui dederit damnum, aut malum?* SI. *Venit Chremes ad me postera die, clamitans indignum facinus se deprehendisse: Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam. Ego illud factum esse pernegare cœpi. Ille instat factum. Postremò ita tunc discedo ab illo, ut ab eo, qui negaret se daturum uxorem filiam meo filio.* SO. *Non tu filium tuum ibi objurgasti?* SI. *Ne hæc quidem causa satis valida fuit ad objurgandum.* SO. *Dic mihi, quæso, cur non?* SI. *Nam is diceret mihi: tu ipse pater terminos constituisti meis voluptatibus, prope adest tempus, quum vita mihi agenda erit ex voluntate alterius.*

ANNOTATIONES.

109. *Quam familiariter.*] Valla interpretatur per interjectionem, Quantum familiariter! & refert ad (*flens.*)

119. *Ego illud sedulò*] Goveanus legit; Illi ego.

Sine nunc meo me vivere interea modo.
SO. Quis igitur relictus est objurgandi locus?
SI. Si propter amorem uxorem nolit ducere;
Ea primum ab illo animadvertenda injuria est.
Et nunc id operam do, ut per falsas nuptias
Vera objurgandi caussa sit, si deneget.
Simul, sceleratus Davus si quid consilî
Habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli.
Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia
Facturum. magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obsequatur gnato. *SO.* quapropter? *SI.* rogas?
MALA MENS, MALUS ANIMUS. quem quidem ego si sensero.
Sed quid opus est verbis? sin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nihil sit moræ; restat Chremes,
Qui mihi exorandus est, & spero confore.
Nunc tuum est officium, has bene ut adsimules nuptias;

INTERPRETATIO.

sine nunc meo me vivere arbitrio. SO. *Quenam igitur alia occasio opportunior se dare potest ad eum objurgandum?* SI. *Si propter amorem uxorem nolit ducere: hæc primùm punienda est, mihi ab illo facta injuria. Et nunc id laboro, ut prætextu simulatarum nuptiarum, veram objurgandi causam habeam: si nempe uxorem recuset: tum etiam ut sceleratus Davus, si quas fraudes excogitavit, eas totas effundat; quoniam mihi nunc nocere ejus non possunt doli; quem ego credo totis viribus conaturum magis certe propter id, ut mihi incommodet; quam ut obsequatur filio.* SO. *Quapropter?* SI. *Quæris? mala mens, malus animus ejus ad id credendum me impellunt: quem quidem ego si sensero meis consiliis obsistere; acerbissime eum puniam: sed quid pluribus verbis opus est? Sin eveniat, id quod volo: ut in Pamphilo nulla sit mora nuptiis: restat Chremes placandus, quem spero facile me exoraturum. Nunc tuum est officium, ut has bene simules fore nuptias:*

ANNOTATIONES.

129. *Ea primùm ab illo animadvertenda.*] Pro ejus injuria, ab eo illata: sic Plaut. Foris concrepuit à Sene, id est Senis. Lucret. Fulgor ab auro, pro *auri*. Cicero, in Epist. Reus à Milone. Id est accusatore Milone. Animadvertere injuriam pro punire. Cicero in Verrem: Ea sunt animadvertenda peccata, quæ difficillime præcaventur.

135. *Magis id adeò.*] Adeò, pro certe, sine dubio. Virgil. 1. Georg.
Multum adeò rastris glebas qui frangit inertes.
Sæpe sumitur, pro quoque, maxime apud Plautum. Subjectum post *atque*, auget significationem. Cicero pro Cluentio: De foro atque adeo de civitate sublatus est. Apud Comicos sæpe est particula ornativa, seu expletiva, nihil ad sensum conferens, sed vel ad sermonis ornatum, vel ad metrum explendum adhibita. Terentius infra: Propera adeo puerum tollere hinc à janua.

137. *Quem quidem ego si sensero.*] Est comminatio per reticentiam, sive ἀποσιώπησιν. convenit irato hæc figura. Idem Terentius in Eun. act. 5. Sc. 5. Ego te furcifer! si vivo; sed istud, quicquid est, primum expedi. Subintelligendum, puniam, ulciscar, vel quid simile.

Perterrefacias Davum, observes filium,
Quid agat, quid cum illo consilii captet. *SO*. sat est;
Curabo. eamus jam nunc intro. *SI*. i præ, sequar.

INTERPRETATIO.

perterrefacias Davum, observes quid faciat filius, quid consilii cum Davo capiat. S O. *Satis est. Curabo ea, quæ mihi imperas. Nunc jam introeamus domum.* S I. *Præcede, sequar.*

ACTUS PRIMI SCENA SECUNDA.

SIMO. DAVUS.

SI. NON dubium est, quin uxorem nolit filius:
Ita Davum modo timere sensi, ubi nuptias
Futuras esse audivit, sed ipse exit foras.
DA. Mirabar, hoc si sic abiret: & heri semper lenitas
Verebar quorsum evaderet.
Qui postquam audierat non datum iri filio uxorem suo,
Nunquam cuiquam nostrûm verbum fecit, neque id ægre tulit.
SI. At nunc faciet: neque, ut opinor, sine tuo magno malo.
DA. Id voluit, nos sic nec opinanteis duci falso gaudio,
Speranteis jam amoto metu, interea oscitanteis opprimi,
Ut ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias:

INTERPRETATIO.

S I. *NON dubium est mihi, quin filius neget se uxorem ducturum, adeo Davum modo timere sensi, ubi nuptias futuras esse audivit. Sed ipse exit foras.* D A. *Mirabar si hæc heri simulatio de nuptiis, sine causa excogitata, & pro nihilo foret: verebarque, quem haberet exitum continua ejus, & inusitata lenitas: qui postquam audierat non datum iri filio suo uxorem filiam Chremetis; nunquam ulli servorum, vel verbum dixit de hac re, neque id ægre ferre visus est: hanc filii scilicet rejectionem.* S I. *At nunc dicet tibi, ciet neque id, opinor, sine tuo magno malo.* D A. *Sententia ejus fuit, nos nihil suspicantes falso ducere gaudio per hanc lenitatem insolitam, & amoto metu nuptiarum, bene sperantes, & desidentes incuriose, nos prævenire, ne nobis ullum temporis spatium esset cogitandi aliquid, ad disturbandas nuptias.*

ANNOTATIONES.

4. *Mirabar.*] Davus postquam de Sosiâ futuras nuptias audivit, ædibus exiens hæc secum metuens loquitur.

10. *Oscitanteis.*] Oscitare, sive oscitari, est hiare, os aperire. Oscitatio negligentiam arguit.

Opprimi.] Præveniri, occupari. Videtur translatum esse ab ædificiis ruina incautos opprimentibus.

Astute! *SI.* carnifex, quæ loquitur? *DA.* herus est, neque prævideram.
SI. Dave! *DA.* hem, quid est? *SI.* ehodum, ad me. *DA.* quid hic volt? *SI.* quid ais? *DA.* qua de re? *SI.* rogas?
Meum gnatum rumor est amare. *DA.* id populus curat scilicet.
SI. Hoccine agis, an non? *DA.* ego vero istuc. *SI.* sed, nunc ea me exquirere,
Iniqui patris est. Nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet.
Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum.
Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat.
Dehinc postulo, sive æquum est, te oro, Dave, ut redeat jam in viam.
DA. Hoc quid sit? *SI.* Omnes qui amant, graviter sibi dari uxorem ferunt.
DA. Ita ajunt. *SI.* tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum,
Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.

INTERPRETATIO.

Astute. SI. *Carnifex quæ loquitur?* DA. *Herus est, neque animadverteram.* SI. *Dave.* DA. *Hem, quid est?* SI. *Ehodum ad me.* DA. *Quid hic vult?* SI. *Quid ais?* DA. *Qua de re quæris?* SI. *Rogas? quasi nescias. Rumor est filium meum amare.* DA. *Quasi vero ea cura vulgus solicitet.* SI. *Advertisne animum ad ea, quæ à me dicuntur, an non?* DA. *Adverto.* SI. *Sed nunc me curiose inquirere, an filius amet, severioris & durioris patris fuerit. Nam quod antehac fecit, nil meâ refert. Dum tempus adolescentiæ amorem permisit, sivi ut animum voluptatibus satiaret. Nunc hoc tempus aliam vitæ rationem affert, alios mores postulat. Dehinc postulo, sive æquum est, te oro, Dave; ut in viam bonæ frugis redeat.* DA. *Quid hæc verba significent, non intelligo.* SI. *Omnes, qui amicas habent, inviti uxores accipiunt à Parentibus.* DA. *Ita aiunt. Tum, si quis sibi sumpsit magistrum ad amorem, improbum: ipsum animum libidine jam ægrum, ad deteriorem partem plerumque applicat.*

ANNOTATIONES.

12. *Astute!*] Hoc gestu, & agitatione capitis Davus dixit.

13. *Ehodum.*] Est interjectio ad se vocantis, interdum admirantis, ut infra: eho, an tute intellexisti hoc assimularier?

14. *Id populus curat scilicet*] Expulsio ironica, quâ eludit Davus dictum Simonis, ita colligens, (id populus non curat.) Ironia est Tropus, quo intelligitur contrarium ejus, quod dicitur, ab εἴρω quod est dico; unde εἴρων dissimulator, qui aliter dicit, ac sentit.

15. *Hoccine agis, an non?*] Aliud agere proverbiali figura est aliud cogitare, *Penser ailleurs.*

Sed nunc ea me exquirere iniqui patris est.] Ironia est; significat enim non esse iniqui patris, cùm tam multa permiserit, tandem sub ipsas nuptias in filii mores inquirere.

19. *Sive æquum est.*] Ironica correctio. ἐπανόρθωσις. Quæ tollit id quod dictum est, & pro eo, quod magis idoneum videtur, reponit.

DA. Non

DA. Non hercle intelligo. *SI.* non? hem. *DA.* non: DAVUS SUM, NON OEDIPUS.
SI. Nempe ergo aperte vis, quæ restant, me loqui. *DA.* sane quidem.
SI. Si sensero hodie, quidquam in his te nuptiis
Fallaciæ conari, quo fiant minus,
Aut velle in ea re ostendi, quam sis callidus;
Verberibus cæsum te in pistrinum, Dave, dedam usque ad necem;
Ea lege atque omine, ut, si te inde exemerim, ego pro te molam.
Quid, hoc intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem? *DA.* imo, callide:
Ita aperte ipsam rem modo locutus: nihil circuitione usus es.
SI. Ubivis facilius passus sim, quam in hac re, me deludier.
DA. Bona verba, quæso. *SI.* irrides? nihil me fallis. Sed dico tibi,
Ne temere facias, neque tu haud dicas tibi non prædictum: cave.

INTERPRETATIO.

DA. *Per Herculem, hac, quæ dicis non intelligo.* SI. *Non intelligis? Hem.* DA. *Non: Davus sum, tardi ingenii servulus: non Oedipus ænigmatum interpres.* SI. *Nempe ergo vis aperte me loqui, quæ restant mihi dicenda?* DA. *Id certe velim.* SI. *Si sensero te quidquam fallaciæ hodie conari, ad has nuptias impediendas; aut velle in isto conatu ostendere, quantum sis astutus: virgis verberatum, te in pistrinum, Dave, conjiciam, quoad neci datus male pereas: ea conditione, eoque auspicio, ut si te inde exemerim, ego pro te molam. Intellexistine quid hoc est? An nondum ne hoc quidem intelligis?* DA. *Imò perfectè intellexi: ita clare rem expressisti, sine circuitione verborum.* SI. *In quavis aliâ, quam in hac re me decipi potius passus sim.* DA. *Meliora loquere, quæso.* SI. *Irrides? nihil me lates: sed prænuncio ne temere in hac re, quidquam doli coneris, neque tu dicas posteà tibi non fuisse prædictum; cave tibi dico.*

ANNOTATIONES.

23. *Hem.*] Interjectio est irascentis, aut indignantis.

Davus sum, non Oedipus.] Allegoria sumpta ab Oedipi, & Sphingis fabula. Oedipus solus Sphingis ænigma solvit, scilicet, quid esset animal mane quadrupes, meridie bipes, vesperi tripes: quod quidem homo est.

28. *Te in pistrinum, Dave, dedam*] Pistrinum locus est pinsendo frumento destinatus, ubi molæ trusatiles dictæ à trudendo, quæ impellebantur à servis, qui per convitium Asini audiebant; & molæ quoque contemptim præsepia. Aliæ erant versatiles dictæ, quæ versabantur à jumentis.

29. *Atque omine*] Est signum futuri eventus. Plaut. in Casina, Act. 2. Sc. 8. *Nostro omine it dies.* Id est auspicatò, feliciterque, id est, Omen est nostrum, non adversariorum.

33. *Nihil me fallis.*] Id est lates. Ovid. Eleg. 2. lib. 4. Trist.

Nos procul expulsos communia gaudia fallunt.

Id est, latent. Horat. *Segetis certa fides mea Fulgentem imperio fertilis Africæ Fallit sorte beatior.*

Neque tu haud dicas tibi non prædictum.] Goveanus legit, *Neque tu hoc*, non, *haud*. Muretus ita ait: *Quicquid dicat Donatus legendum*, Hoc, *non*, Haud. Est enim ordo, & sensus; neque, id est, & ne tu dicere possis hoc tibi non prædictum, en prædico: cave.

ACTUS I. SCENA III.

DAVUS.

DA. ENimvero, Dave, nihil loci est segnitiæ, neque socordiæ,
Quantum intellexi modo senis sententiam de nuptiis.
Quæ si non astu providentur, me aut herum pessundabunt.
Nec, quid agam, certum est, Pamphilumne adjutem, an auscultem seni.
Si illum relinquo, ejus vitæ timeo: sin opitulor, hujus minas;
Cui verba dare difficile est. Primum jam de amore, hoc comperit:
Me infensus servat, ne quam faciam in nuptiis fallaciam.
Si senserit, perii; aut, si libitum fuerit, caussam ceperit,
Quo jure, quaque injuria, præcipitem me in pistrinum dabit.
Ad hæc mala hoc mî accedit etiam: hæc Andria,
Sive ista uxor, sive amica est, gravida è Pamphilo est.
Audireque eorum est operæ pretium audaciam:
Nam inceptio est amentium haud amantium.

INTERPRETATIO.

Certe, Dave, nullum tempus relictum segnitia, neque socordia; quantum modo intelligere potui senis Simonis sententiam de nuptiis Pamphili: qua nisi caveantur astute, me aut herum Pamphilum oppriment; nec quid agam certum est mihi; Pamphilumne adjutem opera mea, an seni, ejus patri obsequar. Si illum relinquo, timeo ne in vita periculum incidat: sin opem fero, timeo ea, qua minatus est mihi herus Simo, quem fallere difficile est. Primum jam comperit amare Pamphilum, iratus me observat, ne quam faciam fallaciam ad impediendum nuptias. Si senserit me id fecisse, perij; aut si ei libuerit, causam capiet; cur me, sive jure, sive injuriâ in pistrinum dedat. Ad hac mala hoc mihi accedit etiam; quod hac Andria, sive ista uxor est, sive Amica, è Pamphilo gravida est, & est pretium opera, jucundumque audire eorum audaciam. Nam ea res inceptio est amentium, non amantium.

ANNOTATIONES.

3. *ME aut herum pessundabunt.*] Pessum ire, est perire: Ut pessumdare perdere, & in eadem significatione, pessum premere, ducta tralatione à re maritimâ: Argumento est locus Plauti in Cist. Act. 2. Sc. 1. *Maritimis moribus mecum experitur: ita meum frangit amentem animum: nisi quia miser non eo pessum, mihi nulla abest perdito pernicies.* Idem Plautus in Aulul. Act. 4. Sc. 1. *Servum ratem esse amanti hero aquum censeo; ut toleret, ne pessum abeat.* In Rudente sine figurâ, Act. 2. Sc. 3. vers. 64. *Nunc eam cum navi scilicet, abivisse pessum in altum.* J. Gul. Veris. lib. 4. c. 4. Glossarium: *Pessundat.* βυθίζει, Καταποντίζω. *demergo, pessundo.*

9. *Quo jure, quaque injuria*] Id est; quocunque modo; sive aliquo jure, sive aliqua injuria.

Est opera pretium] rem significat factu, vel auditu, vel memoratu dignam.

Quidquid peperisset, decreverunt tollere:
Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,
Civem Atticam esse hanc. Fuit olim quidam senex
Mercator: navem is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc ejectam Chrysidis
Patrem recepisse orbam, parvam. Fabulæ.
Mihi quidem hercle non fit verisimile.
Atqui ipsis commentum placet.
Sed Mysis ab ea egreditur. At ego hinc me ad forum, ut
Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

INTERPRETATIO.

quicquid peperisset, sive masculum, sive fœminam, decreverunt educare; & fingunt nunc inter se quandam fallaciam, dicturi illam Glycerium civem esse Atticam. Fuit olim quidam senex mercator: is nave fracta, tempestate ad Andrum insulam ejectus est. Is vita decessit: ibi tunc patrem Chrysidis aiunt Glycerium ejectam ad litus, parente orbam in suam tutelam recepisse. Fabula hæc sunt. Mihi quidem, per Herculem, non fit verisimile: veruntamen hoc ipsis commentum placet. Sed Mysis è domo Chrysidis egreditur: at ego hinc ad forum me confero. Pamphilum adibo atque alloquar, ne pater ei hujus rei ignaro superveniat.

ANNOTATIONES.

14. *Decreverunt tollere*] Id est agnoscere, suscipere, educare. Infantes olim simul ac nati erant, humi deponebantur. Ab humo vero tollebantur, & in sinum recipiebantur. Qui non tollebantur, pro abdicatis, & projectitiis habebantur.

ACTUS I. SCENA IV.

MYSIS. ARCHILLIS.

MY. AUdivi, Archillis, jam dudum: Lesbiam adduci jubes:
Sane pol illa temulenta est mulier, & temeraria,

INTERPRETATIO.

AUdivi, ò Archillis! quæ præcipis. Iamdudum Lesbiam obstetricem adduci jubes. Sane, per Pollucem, Mulier illa valde vinosa est, & temeraria:

ANNOTATIONES.

POl] Per Pollucem: Ædepol, per ædem Pollucis: Æcastor, per ædem Castoris: Mecastor, me Castor juvet: Hercle, per Herculem: Mehercule, me Hercules juvet.

Temulenta] Id est vino dedita, à Temeto, vino prisca lingua. Gellius lib. 10. cap. 23.

Nec satis digna, cui committas primo partu mulierem.
Tamen eam adducam. Importunitatem spectate aniculæ:
Quia compotrix ejus est. Dii! date facultatem, obsecro,
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor, quid siet.
Opperiar, ut sciam, num quidnam hæc turba tristitiæ adferat.

INTERPRETATIO.

nec satis idonea est, cui committere debeas mulierem primo partu; qui periculosus est: tamen eam adducam. Spectate importunitatem hujus anicula. Archillis adeò instat, ut Lesbia quam citò adducatur: quia cum eâ compotare solet. Dij date, precor, vires Glycerio ad feliciter pariendum, atque obstetrici Lesbia industriam opportunam in educendo partu: ut in aliis mulieribus sublevandis potius erret. Sed quidnam video Pamphilum exanimatum? Vereor quid hoc sit. Expectabo, ut sciam, quidnam tristitia hac perturbatio illi afferat.

ACTUS I. SCENA V.

PAMPHILVS. MYSIS.

PA. HOccine est humanum factum aut inceptum? hoccine officium patris?
MY. Quid illud est?
PA. Prô deûm atque hominum fidem! quid est, si non hæc contumelia est?
Uxorem decrêrat dare sese mihi hodie. Nonne oportuit
Præscisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?
MY. Miseram me! quod verbum audio?
PA. Quid Chremes? quid denegarat se commissurum mihi

INTERPRETATIO.

PA. *AN hoc factum, aut inceptum contra filium, humanum est? an hoc officium est Patris?* MY. *Quid illud est?* PA. *Deos, hominesque testor, Si hoc contumelia non est; quid deinde nomine contumelia appellandum erit? Si pater constituerat mihi dare hodie uxorem, nonne ante de hac re certior fieri debui? Nonne consilium & deliberationem participare.* M Y. *Miseram me, quod verbum audio?* P A. *Quid de Chremete dicam, qui denegaverat se daturum filiam suam in uxorem? Mutavit sententiam.*

ANNOTATIONES.

6. *MIseram me! quod verbum audio?*] Audito uxoris nomine; exterretur Mysis.

Gnatam suam uxorem ? id mutavit, quia me immutatum videt ?
Itane obstinate operam dat, ut me à Glycerio miserum abstrahat ?
Quod si fit, pereo funditus.
Adeon' hominem invenustum esse, aut infelicem quenquam, ut ego sum ?
Prô deûm atque hominum fidem! nullon' ego
Chremetis pacto affinitatem effugere potero ? Quot modis
Contemptus, spretus ? facta, transacta omnia. Hem!
Repudiatus repetor. quamobrem ? nisi si id est, quod suspicor :
ALIQUID MONSTRI ALUNT. ea quoniam nemin' obtrudi potest,
Itur ad me. *MY.* oratio hæc me miseram exanimavit metu.
PA. Nam quid ego dicam de patre ? ah!
Tantamne rem tam negligenter agere ? prætetiens modo,
Mihi, apud forum, uxor tibi ducenda est, Pamphile, hodie, inquit : para :
Abi domum. id mihi visus est dicere, abi cito, & suspende te.
Obstupui. censen' ullum me verbum potuisse proloqui,
Aut ullam caussam, ineptam saltem, falsam, iniquam ? obmutui.
Quod si ego rescissem id prius, quid facerem, si quis nunc me roget ;

INTERPRETATIO.

quia me animum immutavisse intelligit; itane obstinate laborat, ut me miserum à Glycerio abstrahat ? Quod si fit, pereo prorsus. Adeone quisquam hominum invisus est Veneri, & fortunæ, ut ego sum ? Proh Deum, atque hominum fidem! Nullone ego pacto efficere potero, ut Chremes mihi affinis, & socer non sit ? Quot modis despectus, & spretus ab illo fui ? Facta, & transacta omnia in contrahendis nuptiis; postea repudiatus sum. Hem repudiatus repetor. Quamobrem ? caussam ignoro, nisi fortè illud est, quod suspicor : nimirum Chremetis filia deformis est, & monstro similis. Ea quoniam ab omnibus respuitur, quantumvis sæpius oblata, ad me recurritur. MY. *Oratio hæc me miseram exanimavit metu.* PA. *Nam quid ego nunc dicam de patre ? Ah, tantine momenti rem, ut sunt nuptiæ, tam negligenter transigere potuit ? Ipse præteriens modo in foro : Pamphile, inquit, uxor tibi ducenda est hodie. Ad id para te. Abi domum. Sic loquens, id mihi visus mandare, abi citò, & suspende te. Ad hæc verba obstupefactus sum. Putasne me ullum verbum proferre potuisse, aut ullam excusationem, licet ineptam, fictitiam, & injustam ? Mutus repente factus sum. Quod si quis nunc à me quærat, quid facerem, si ego id præsensissem ?*

ANNOTATIONES.

11. *Invenustum*] Venus in talorum jactu invocabatur, & qui Venerem frequenter jaciebat, venustus, id est fortunatus habebatur; contra invenustus, id est infortunatus. Alii venustum eum dicunt, cujus genituræ domina sit Venus; maxime si fuerit in Geminis, aut in prosperos Jovis radios inciderit : at in Leone, Ariete, & Virgine infelix esse perhibebatur.

Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. Sed nunc quid primum exequar?
Tot me impediunt curæ, quæ meum animum divorse trahunt:
Amor, misericordia hujus, nuptiarum sollicitatio,
Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc,
Quæ meo cunque animo libitum est, facere: eine ego ut advorser? hei mihi!
Incertum est, quid agam. *MY.* misera timeo, hoc incertum quorsum accidat.
Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa adversum hunc loqui.
DUM IN DUBIO EST ANIMUS PAULO MOMENTO HUC ILLUC IMPELLITUR.
PA. Quis hîc loquitur? Mysis, salve. *MY.* ô salve Pamphile.
PA. Quid agit? *MY.* rogas?
Laborat è dolore. atque ex hoc misera sollicita est die;
Quia olim in hunc sunt constitutæ nuptiæ: tum autem hoc timet,
Ne deseras se. *PA.* Hem! egone isthuc conari queam?
Ego propter me illam decipi miseram sinam?
Quæ mihi suum animum atque omnem vitam credidit,
Quam ego animo egregie caram pro uxore habuerim,
Bene & pudice ejus doctum atque eductum, sinam,
Coactum egestate, ingenium immutarier?
Non faciam. *MY.* haud vereor, si in te solo sit situm:

INTERPRETATIO.

Respondebo, aliquid facerem, ne id facerem, ducerem uxorem; viderer que consentire jussui patris. Sed nunc quid primum exequi debeo? Tot me impediunt curæ, quæ animum meum distrahunt in partes varias; amor, misericordia Glycerij, sollicitatio, quâ urgeor, ut uxorem accipiam, Patris reverentia, qui mihi tam leniter permisit usque ad hanc diem arbitrio meo vivere. An ego committam, ut ei adverser? Hei mihi! incertum est, quid agam. M.Y. *Misera, timeo, quò tendat istud, incertum est, & quem exitum habeat. Sed nunc maxime opus est, aut Pamphilum cum ipsa Glycerio, aut me aliquid de illa apud hunc loqui. Dum enim animus pendet dubius, levi impulsu in hanc vel illam partem ducitur.* PA. *Quis hîc loquitur? Mysis salve.* MY. *O salve Pamphile.* PA. *Ut se habet Glycerium?* M.Y. *Quæris? partim doloribus torquetur; & quia olim hic dies nuptiis constitutus est, de hac re anxia timet; tum autem ne deseras se.* PA. *Hem, egone istud possim conari? ego illam miseram propter me decipi patiar? quæ mihi affectus animi sui, atque omnem vitam commisit: quam ego præter cæteras animo meo dilectam loco uxoris habuerim. Egone sinam ejus ingenium bene, & pudice institutum, atque educatum; egestate coactum, alia vitæ ratione minus honesta immutari? Non faciam.* M.Y. *Non id timeo, si istud in tuâ unius potestate sit positum;*

ANNOTATIONES.

32. *Paulo momento*] Metaphora à trutina: cum id quod ponderatur, in neutram partem vergit, & incertum pendet.

Sed vim ut queas ferre. *PA.* adeon' me ignavum putas?
Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum,
Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor
Commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?
MY. Unum hoc scio, meritam esse, ut memor esses sui.
PA. Memor essem? ô Mysis, Mysis, etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis
De Glycerio. Jam ferme moriens me vocat:
Accessi: vos semotæ: nos soli: incipit:
Mi Pamphile, hujus formam atque ætatem vides:
Nec clam te est, quàm illi utræque res inutiles
Et ad pudicitiam & ad tutandam rem sient.
Quod ego te per hanc dextram oro, & ingenium tuum,
Per tuam fidem, perque hujus solitudinem
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras:
Si te in germani fratris dilexi loco,
Sive hæc te solum semper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem:
Bona nostra hæc tibi committo, & tuæ mando fidei.

INTERPRETATIO.

sed timeo ut violentiam paterni imperij possis sustinere. PA. *Adeone me pusillanimum putas esse, adeone ejus meritorum erga me immemorem, inhumanum, aut ferum: ut neque me familiaritatis conjunctio, neque amor, neque pudor impellat, & admoneat, ut perseverem in fide erga illam?* MY. *Quid sis facturus nescio, sed ego hoc unum scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui.* PA. *Vt memor essem? O Mysis, Mysis! etiam nunc mihi dicta illa Chrysidis impressa sunt in animo meo de Glycerio. Illa jam morti proxima vocavit me ad se. Ego accessi ad eam. Vos secessistis. Nos soli remansimus. Ea sic incipit loqui; Mi Pamphile, hujus formam eximiam, & ætatem vides; nec te latet quam illi utraque res ista incommoda sint, & ad conservandam pudicitiam & rem familiarem: propter quod, oro te per hanc tuam dextram, & genium tuum; per tuam fidem, perque hujus solitudinem, te obtestor, ne abs te hanc separes, neve deseras. Si te ut fratrem germanum dilexi, sive hæc te solum semper maximi fecit, cæteris hominibus posthabitis; sive in omnibus rebus tibi morem gessit: te isti virum do, amicum, tutorem, patrem; bona hæc nostra tibi committo, & tuæ commendo fidei.*

ANNOTATIONES.

55. *Et ingenium tuum,*] Alii, ut & Donatus, legunt genium. Genius Deus est, in cujus tutela vivimus, à gignendo dictus, quòd statim nos genitos suscipiat, & tueatur. Fuit autem hic orandi modus, per Genium & dextram, Antiquis usitatus, & familiaris. Horat. Epist. 7. lib. 1.

Quod te per Genium, dextramque, deosque Penates.
Obsecro & obtestor.

57. *Ne abs te hanc segreges,*] Segregare est à grege separare. Sententia est, ne segreges, id est repudies tibi junctam, neu deseras solam, & orbam.

Hanc mî in manum dat: mors continuò ipsam occupat:
Accepi: acceptam servabo. *MY.* Ita spero quidem.
PA. Sed cur tu abis ab illa? *MY.* obstetricem accerso. *PA.* propera.
Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis.
Ne ad morbum hoc etiam. *MY.* teneo.

INTERPRETATIO.

Chrysis hac oratione finita, mihi Glycerium tradit in manum. Mors statim ipsam invadit. Datam accepi. Acceptam servabo. MY. *Ita futurum id spero.* PA. *Sed cur abis ab illa?* MY. *Obstetricem accerso.* PA. *Propera. Atque, audisne? Cave, ne illi unum verbum dicas de nuptiis, ne ad morbum, propter hoc; molestia & dolor accedat.*

ANNOTATIONES.

63. *Hanc mihi in manum dat:*] Id est, fit mihi uxor, & materfamilias, quæ in manu, & viri potestate est.

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

CHARINUS. BYRRHIA. PAMPHILUS.

CH. Quid ais, Byrrhia?
Daturne illa Pamphilo hodie nuptum? *BY.* sic est. *CH.* qui scis, Byrrhia?
BY. Apud forum modo de Davo audivi: *CH.* væ misero mihi!
Ut animus in spe atque in timore usque antehac attentus fuit,
Ita, postquam adempta spes est, lassus, cura confectus stupet.
BY. Quæso ædepol Charine, quoniam id fieri, quod vis, non potest,
Velis id, quod possit. *CH.* nihil aliud, nisi Philumenam volo.

INTERPRETATIO.

CH. *Quid ais Byrrhia? daturne hodie Philumena uxor Pamphilo?* BY. *Datur.* CA. *Quomodo id scis?* BY. *Modo in foro id de Davo audivi.* CA. *Væ misero mihi! ut animus in spe atque timore, antea usque huc attentus fuit ad hujus rei exitum: Ita postquam spes sublata est, lassus, cura exesus oblanguet & stupefactus est.* BY. *Quæso, ædepol, Charine, quoniam id fieri quod vis non potest: velis id quod possit.* CA. *Nihil aliud, quam Philumenam volo.*

ANNOTATIONES.

2. *Daturne illa Pamphilo nuptum?*] Dicitur nuptum, & nuptui dare; collocare viro virginem.

BY. Ah,

BY. Ah, quanto satius est, te id dare operam.
Quî istum amorem ex animo amoveas, quàm id loqui;
Quo magis libido frustra incendatur tua.
CH. FACILE OMNES, CUM VALEMUS, RECTA CONSILIA ÆGROTIS DAMUS.
Tu si hîc sis, aliter sentias. *BY.* Age, age, ut lubet. *CH.* sed Pamphilum
Video. omnia experiri certum est prius, quam pereo. *BY.* quid hic agit?
CH. Ipsum hunc orabo: huic supplicabo. amorem huic narrabo meũ.
Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis protrahat dies.
Interea fiet aliquid, spero. *BY.* id aliquid nihil est. *CH.* Byrrhia!
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? *BY.* quid ni? si nihil impetres,
Ut te arbitretur sibi paratum mœchum, si illam duxerit.
CH. Abin' hinc in malam rem cum suspicione istac, scelus!
PA. Charinum video. salve. *CH.* ô salve Pamphile:
Ad te advenio, spem, salutem, auxilium, consilium expetens.
PA. Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.
Sed istuc quidnam est? *CH.* hodie uxorem ducis? *PA.* ajunt. *CH.* Pamphile,
Si id facis, hodie postremùm me vides. *PA.* quid ita? *CH.* hei mihi,
Vereor dicere: huic dic quæso, Byrrhia! *BY.* ego dicam. *PA.* quid est?
BY. Sponsam hic tuam amat. *PA.* næ iste haud mecum sentit; ehodum dic mihi,

INTERPRETATIO.

BY. *Ah, quantò potius est, te id laborare, ut istum amorem Philumenæ ex animo tuo ejicias, quam hos sermones habere, quibus cupiditas tua inutiliter inflammetur.* CH. *Facile omnes cum sani & valentes sumus, utilia præcepta ægrotis damus. Tu si meo loco sis, aliter sentias, quam sentis de amore meo.* BY. *Age, age, ut tibi videtur, sed Pamphilum video. Decrevi omnia exquirere ad salutem, priusquàm peream.* BY. *Quid hic agit omnia exquisiturus imprudens?* CH. *Ipsum Pamphilum orabo, huic supplicabo; amorem meum vehementem huic exponam. Obtinebo, credo, ab illo, ut ad aliquot saltem dies nuptias suas differat: interea aliquid, ut spero, accidet boni.* BY. *Id aliquid nihil est.* CH. *Byrrhia, quid tibi videtur? Adibo-ne Pamphilum?* BY. *Quid ni? saltem, ut si nihil ab eo impetres, existimet te sibi paratum uxoris Philumenæ adulterum.* CH. *Abi hinc in malum cruciatum, sceleste! cum suspicione ista.* PA. *Charinum video. Salve Charine.* CH. *O salve Pamphile. Ad te confugio, spem, salutem, auxilium, consilium impetrare abs te cupiens.* PA. *Neque pòl habeo facultatem aliis consulendi, neque potestatem auxiliandi. Sed quidnam est istud?* CH. *Hodie uxorem ducis?* PA. *Aiunt.* CH. *Pamphile, si hoc facis, hodie me ultimum vides in vivis.* PA. *Quid ita?* CH. *Hei mihi! non audeo præ verecundia dicere. Dic, quæso, huic, Byrrhia.* BY. *Ego dicam.* PA. *Quid est?* BY. *Hic Charinus sponsam tuam Philumenam amat* PA. *Certe, valde à me dissentit. Ehodum dic mihi*

Numquidnam amplius tibi cum illa fuit Charine? *CH.* ah Pamphile.
Nihil. *PA.* quàm vellem! *CH.* nunc te per amicitiam & per amorem obsecro,
Principio, ut ne ducas. *PA.* dabo equidem operam. *CH.* sed si id non potes,
Aut tibi si nuptiæ hæ sunt cordi. *PA.* cordi? *CH.* saltem aliquot dies
Profer, dum proficiscor aliquò, ne videam. *PA.* audi nunc jam:
Ego Charine neutiquam officium liberi esse hominis puto,
Cum is nil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.
Nuptias effugere ego istas malo, quàm tu adipiscier.
CH. Reddidisti animum. *PA,* nunc si quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,
Facite, fingite, invenite, efficite, quî detur tibi:
Ego id agam mihi quî ne detur. *CH.* sat habeo. *PA.* Davum optume
Video. hujus consilio fretus sum. *CH.* at tu hercle haud quidquam mihi,
Nisi ea quæ nihil opus sunt sciri. fugin' hinc? *BY.* ego vero ac lubens.

INTERPRETATIO.

Charine, nunquid aliud amplius, quam amor tibi cum illa fuit. CH. *Ah, Pamphile, nihil.* PA. *Quàm vellem fuisset.* CH. *Nunc te per amicitiam nostram, & per amorem meum erga Philumenam obsecro, primò ut ne eam ducas.* PA. *Equidem id conabor facere, ne mihi sit uxor.* CH. *Sed si non potes id efficere, aut si hæ nuptiæ ex animo placent.* PA. *Placent? scilicet?* CH. *Saltem has aliquot dies protrahe, dum aliquò me conferam, ne videam illas.* PA. *Audi nunc jam. Ego, Charine! minime officium ingenui hominis esse opinor poscere gratiam sibi haberi; cum nullo hanc officio promeruerit. Ego istas nuptias effugere magis cupio, quam tu eas assequi.* CH. *Recreasti mihi animum tuis verbis.* PA. *Nunc si quid potes, aut hic Byrrhia, facite, fingite, invenite, efficite, ut quovis modo tibi uxor Philumena detur. Ego studebo, ut ne mihi detur.* CH. *Sufficit mihi quod ais.* PA. *Davum opportune video, cujus consilio confido.* CH. *At tu hercle, Byrrhia, multò absimilis es huic Davo. Nihil quicquam mihi dicis, nisi ea, quæ scire me, non sunt utilia. An non fugis hinc?* BY. *Ego vero fugio, ac libenter quidem.*

ANNOTATIONES.

28. *Quàm vellem.*] Ut esset causa recusandæ Philumenæ in uxorem.

30. *Cordi?*] Repetitio ironica. Imo hæ nuptiæ mihi Pamphilo displicent.

36. *Efficite, qui detur tibi:*] Qui, pro, ut. Plaut. *Valeo, & venio ad minus valentem, & melius qui valeat fero.* Idem multis locis aliis.

38. *Haud quicquam mihi,*] Ellipsis. Subintellige, dicis.

39. *Nisi ea*] Scilicet, propter ea, quæ in principio retuli: Byrrhia; CH. *Daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* BY. *Sic est.* CH. *Qui scis?* BY. *Apud forum modò de Davo audivi.* Quæ verba meminit hoc loco Charinus se non libenter audivisse.

ACTUS II. SCENA II.

DAVUS, CHARINUS, PAMPHILUS.

DA. DI boni! boni quid porto? sed ubi inveniam Pamphilum,
Ut metum, in quo nunc est, adimam, atque expleam animum gaudio?
CH. Lætus est, nescio quid. *PA.* nihil est. nondum hæc rescivit mala.
DA. Quem ego nunc credo, si jam audierit sibi paratas nuptias.
CH. Audin' tu illum? *DA.* toto me oppido exanimatum quærere.
Sed ubi quæram? aut quo nunc primum intendam? *CH.* cessas alloqui?
DA. Abeo. *PA.* Dave ades, resiste. *DA.* quis homo est, qui me? ô Pamphile!
Te ipsum quæro. euge ô Charine! ambo opportune: vos volo.
CH. Dave, perii. *DA.* quin tu hoc audi. *CH.* interii. *DA.* quid timeas, scio.
PA. Mea quidem hercle certe in dubio vita est. *DA.* & quid tu, scio.
PA. Nuptiæ mihi. *DA.* & id scio. *PA.* hodie. *DA.* obtundis, tametsi intelligo.

INTERPRETATIO.

DA. *Dij boni, quam felicem, & gratum nuncium affero? Sed ubi inveniam Pamphilum, ut metum in quo nunc est, ei auferam; ejusque animum lætitiâ perfundam* CH. *Lætus est Davus, propter nescio quid.* PA. *Nihil est, quod lætetur: nondum hæc mala audivit de nuptiis, quæ mihi parantur.* DA. *Quem ego nunc credo, si acceperit sibi ducendam esse Philumenam.* CH. *Audisne tu illum?* DA. *Toto me oppido, exanimatum quærere. Sed ubi eum quæram? Quò nunc primùm me vertam?* CH *Quid cessas hunc alloqui?* DA. *Abeo, cum hic eum non invenio.* PA. *Dave; accede, gradum siste.* DA. *Quis homo est, qui me appellat? O Pamphile, te ipsum quæro. Euge ò Charine, ambo opportune adestis. Vos alloqui volo.* CH. *Dave, perij.* DA. *Imo, tu hoc audi.* CH. *Prorsus de me actum est.* DA. *Quid tu timeas scio.* PA. *Mea quidem hercle vita in gravi periculo versatur.* DA. *Et tu quid timeas quoque scio.* PA. *Nuptiæ mihi paratæ sunt.* DA. *Et id scio.* PA. *In hunc ipsum diem.* DA. *Me verbis enecas, quamvis quid sentias intelligam. Tu, ô Pamphile.*

ANNOTATIONES.

1. *Dij boni*] Erant enim & dij mali, ut Pestis, Febris, Pallor, & Timor: quin & Impudentiæ, & Infamiæ templa posita fuere.

Id paves, ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas. *CH.* rem tenes.
PA. Istuc ipsum. *DA.* atqui istuc ipsum, nil pericli est: me vide.
PA. Obsecro te, quamprimum hoc me libera miserum metu.
DA. Hem.
Libero. uxorem tibi jam non dat Chremes. *PA.* quî scis? *DA.* scio.
Tuus pater modo me prehendit: ait tibi uxorem dare sese
Hodie, item alia multa, quæ nunc non est narrandi locus.
Continuò ad te properans, percurro ad forum, ut dicam tibi hæc.
Ubi te non invenio, ibi ascendo in quendam excelsum locum.
Circumspicio. nusquam. forte ibi hujus video Byrrhiam:
Rogo: negat vidisse. mihi molestum. quid agam, cogito.
Redeunti interea, ex ipsa re mî incidit suspicio. hem.
Paululum opsoni. ipsus tristis, de improviso nuptiæ.
Non cohærent. *PA.* quorsumnam istuc? *DA.* ego me continuo ad Chremem.
Cum illoc advenio, solitudo ante ostium. jam id gaudeo.
PA. Recte dicis, perge. *DA.* maneo. interea introire neminem

INTERPRETATIO.

id metuis, ne ducas uxorem Philumenam, tu Charine, ne non ducas. CH. *Intelligis id quod res est.* PA. *Istud ipsum est.* DA. *Atqui istud ipsum, quod times, nullum in se habet periculum. Me vide.* PA. *Oro te, quamcitò hunc mihi misero timorem adime.* DA. *Hem adimo. Chremes jam tibi filiam non dat uxorem.* PA. *Quomodo id scis?* DA. *Ego scio. Tuus pater modò me manu apprehendit; ait se hodie tibi uxorem dare, item alia multa; quæ commemorandi nunc tempus non est. Illico ad te properans celeriter cucurri ad forum, ut hæc tibi dicam. Ubi te non invenio, ascendo ibidem, in altum quendam locum; circumspicio. Nusquam ego te aspicio. Forte ibi hujus Charini servum Byrrhiam video; quæro ab eo, num te viderit; respondet non vidisse. Ægre id fero: quid mihi sit agendum cogito. Intereà mihi redeunti è foro forte orta est suspicio ex ipso nuptiarum apparatu. Hem, inquam, apud me; paululum obsonii est apparatum, ipsemet pater Simo tristis est, quem hilarem esse decet, tam subitò nuptiæ fiunt. Hæc inter se non conveniunt.* PA. *Quamobrem hæc dicis?* DA. *Ego me continuò confero ad Chremetis domum. Cum ego illuc advenio, solitudo videtur ante ostium: jam ex eo gaudeo.* CH. *Recte dicis, perge.* DA. *Illic expecto. interea neminem introire*

ANNOTATIONES.

12. *Ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas.*] Post verba timendi, *Ne*, pertinet ad fugienda: *Ut*, ad cupita, pro quo dicimus, *ne non*. Ergo vir amicus timet, ne ægrotus moriatur; qui vero illius hereditati inhiat, timet ut moriatur, vel, ne non moriatur.

13. *Me vide.*] Asseveratio promittentis: Terentius etiam ea utitur in Phormione; *Fient, me vide.* Hoc etiam genere sermonis Gallicè utimur, cum quippiam, aut non credenti, aut non intelligenti persuadere, aut demonstrare cupimus.

Video, exire neminem, matronam nullam, in ædibus
Nihil ornati, nihil tumulti, accessi, introspexi. *PA.* Scio.
Magnum signum. *DA.* Num videntur convenire hæc nuptiis?
PA. Non opinor, Dave. *DA.* opinor, narras? non recte accipis.
Certa res est. etiam puerum inde abiens conveni Chremis,
Olera & pisciculos minutos ferre obolo in cœnam seni.
CH. Liberatus sum, Dave, hodie tua opera. *DA.* at nullus quidem.
CH. Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat. *DA.* ridiculum caput.
Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere.
Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. *CH.* bene mones.
Ibo: etsi hercle sæpe jam me spes hæc frustrata est. vale.

INTERPRETATIO.

video, exire neminem; matronam nullam in domo, nullum ornatum, nullum tumultum discurrentis multitudinis. Accessi intrò, circumspexi. PA. *Scio, curiosus es. Magnum indicium est nuptias non parari.* DA. *Num videntur convenire hæc futuris nuptiis?* PA. *Non opinor, Dave.* DA. *Opinor, inquis? non recte intelligis: certa res est, non opinio. Præterea discedens illinc, conveni servulum Chremetis, qui dicebat se ferre olera, & minutos pisciculos, obolo emptos, in cœnam seni.* CH. *Liberatus sum hodie omni cura, & metu tuâ operâ.* DA. *Minime quidem liberatus es.* CH. *Quid ita? Nempe Chremes non dat filiam suam Pamphilo.* DA. *Ridiculum hominem: quasi necesse sit, si ille non dat filiam Pamphilo, te illam uxorem accipere. Nisi tu provides, nisi senis Chremetis amicos oras, ambis: nihil efficies.* CH. *Bene mones. Ibo ut ea, quæ præcipis, exequar: quamvis hercle, hæc spes me jam sæpe fefellit. Vale.*

ANNOTATIONES.

27. *Matronam nullam.*] Matronæ pronubæ nuptiarum celebrationi præerant ex parte uxoris, sicut Aruspex ex parte mariti. Illæ nuptam in mariti domum deducebant, & eam in geniali toro collocabant. Ad hujusmodi officium spectatæ pudicitiæ mulieres adhibebantur, quæ uni solùm viro nupsissent.

28. *Nihil ornati.*] Antiquus genitivus, pro, *ornatûs.* Fores floribus, & frondibus ornari consueverant.

32. *Obolo*] Obolus, minutus fuit nummus Græcus, sexta pars drachmæ. drachma Attica, & denarius Romanus valebant sex assibus nostris Turonensibus. Obolus igitur asse Turonensi, vel duodecim nummulis Turonensibus valebat, *douze deniers tournois.*

33. *At nullus quidem.*] *Nullus*, pro, *non*.

36. *Nisi vides, &c.*] Ellipsis; deest enim, efficies. Ellipsis est figura, qua in oratione aliquid reticemus, quod ad ejus absolutionem sit necessarium.

ACTUS II. SCENA III.

PAMPHILUS. DAVUS.

PA. Quid igitur sibi volt pater? cur simulat? *DA.* ego dicam tibi.
Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes:
Ipsus sibi esse injurius videatur. neque id injuria:
Prius, quam tuum animum ut sese habeat, ad nuptias perspexerit.
Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet:
Tum illæ turbæ fient. *PA.* quid? vis patiar? *DA.* pater est, Pamphile.
Difficile est. tum hæc sola est mulier: dictum ac factum invenerit
Aliquam caussam, quamobrem ejiciat oppido. *PA.* ejiciat? *DA.* cito.
PA. Cedo igitur, quid faciam Dave? *DA.* dic te ducturum. *PA.* hem! *DA.* quid est.
PA. Egone dicam? *DA.* cur non? *PA.* nunquam faciam. *DA.* ne nega.
PA. Suadere noli. *DA.* ex ea re quid fiat, vide.
PA. Ut ab illa excludar, huc concludar. *DA.* non ita est.

INTERPRETATIO.

PA. *Quid igitur pater cogitat facere? cur simulat nuptias?* DA. *Ego dicam tibi: si propter id pater tuus nunc irascatur, quia Chremes nolit ut suam filiam ducas; ipsemet sibi videri possit injuriam tibi facere; & jure quidem, priusquam perspexerit qua tua sit voluntas de nuptiis; sed si tu dixeris te nolle uxorem, tunc ille culpam in te conjiciet: tum etiam lites, & jurgia maxima commovebuntur.* PA. *Quid vis? patiar uxorem mihi dari?* DA. *Pater tuus est, Pamphile! Difficile est te ei resistere. Præterea hæc mulier quam amas, sola est sine auxilio. Dicto citius inveniet aliquam causam, propter quam expellat illam è civitate.* PA. *Expellat?* DA. *Illicò.* PA *Dic mihi igitur, quid faciam, Dave?* DA. *Dic te ucturum Philumenam.* PA. *Hem.* DA. *Quid est?* PA. *Egoneià dicam?* DA. *Cur non?* PA. *Nunquam faciam, Dave.* DA. *Noli negare te ducturum esse.* PA. *Noli suadere, ut dicam me ducturum.* DA. *Vide, quid ex ea re eveniat.* PA. *Ut à Glycerio excludar, cum Philumena concludar.* DA. *Non ita est.*

ANNOTATIONES.

3. *IPsus sibi*] Barlandus, inquit; refer, *sibi*, ad *videatur*. & subaudi ad vocem *injurius* dativum, *tibi*.

7. *Dictum, ac factum.*] Donatus proverbium celeritatis esse ait. Græci dicunt *ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον*. Gallicè. *aussi-tost dit, aussi-tost fait*. Simul factum, ac dictum.

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem. tu, ducam, inquies:
Cedo, quid jurgabit tecum? hîc reddes omnia,
Quæ nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periculo. nam hocce haud dubium est, quin Chremes
Tibi non det gnatam: nec tu ea caussa minueris
Hæc quæ facis, ne is mutet suam sententiam.
Patri dic velle: ut, cum velit tibi jure irasci, non queat.
Nam quod tu speras, propulsabo facile: uxorem his moribus
Dabit nemo. inopem inveniet potius, quam te corrumpi sinat:
Sed si te æquo animo ferre accipiet, negligentem feceris.
Aliam otiosus quæret. Interea aliquid acciderit boni.
PA. Itan' credis? *DA.* haud dubium id quidem est. *PA.* vide, quo me inducas. *DA.* quin taces?
PA. Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est:
Nam pollicitus sum suscepturum. *DA.* ô facinus audax! *PA.* hanc fidem
Sibi, me obsecravit, quî se sciret non deserturum, ut darem.
DA. Curabitur. sed, pater adest. cave, te esse tristem sentiat.

INTERPRETATIO.

Nempe opinor, id esse dicturum tibi patrem Simonem: volo, ut hodie ducas uxorem. Tu verò, ducam, inquies. Dic mihi, qua de re pater jurgabit tecum, si ita ei responderis. Tunc id efficies, ut quod certum & deliberatum est ei exequi, incertum fiat, sine ullo periculo ducenda Philumenæ: nam hocce dubium non est, quin Chremes non det tibi filiam uxorem. Nec tu, eâ causâ, quod dixeris patri tuo te illam ducturum, minus frequenter cum Glycerio versaberis; ne scilicet Chremes credens te illam dimisisse, mutet sententiam de non danda tibi filia; teque rursus generum petat. Tu autem dic patri te velle facere, quæ voluerit; ut quamvis cupiat, tibi justa de causa irasci non possit. Nam quod tu speres, Refutabo facile: nemo, inquis, dabit uxorem homini his moribus prædito: Pater tuus potius tibi inveniet uxorem egenam, & indotatam; quam te perditum ire amicæ amore patiatur. Sed si cognoverit te libenter velle uxorem; facies eum obsequio negligentem, & tibi aliam quam Chremetis filiam otiosus cunctator quæret. Interea aliquid accidet, quod desiderio tuo respondeat. PA. *Itane credis fore?* DA. *Certum id quidem est.* PA. *Vide in quod periculum me conjicis.* DA. *Quin taces securus?* PA. *Dicam patri me ducturum esse Philumenam. Cavendum autem est diligenter ne pater resciscat puerum esse mihi à Glycerio: nam ei promisi me illum educaturum.* DA. *O facinus temerarium!* PA. *Illa oravit me ut hoc sibi pollicerer, ut sciret me non eam solam relicturum.* DA. *Illud à me curabitur; sed pater adest. Cave ne te esse tristem ex vultu deprehendat.*

ANNOTATIONES.

18. *Minueris*] Minus frequentem consuetudinem habere debes cum Glycerio. Cæterum hæc scena continuatur ad superiorem, summota Charini persona; quod videre est ex his verbis; *Quid igitur sibi vult pater?*

ACTUS II. SCENA IV.

SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

SI. REviso quid agant, aut quid captent consilj.
DA. Hic nunc non dubitat quin te ducturum neges.
Venit meditatus alicunde ex solo loco:
Orationem sperat invenisse se,
Qua differat te: proin' tu fac, apud te ut sies.
PA. Modò ut possim Dave. *DA.* crede hoc mihi inquam, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Unum esse verbum, si te dices ducere.

INTERPRETATIO.

SI. *REdeo, ut videam, quid Pamphilus, & Davus agant aut quid consilij capere cupiant.* DA. *Patri nunc dubium non est, quin te ducturum uxorem neges. Venit ille ex secreto aliquo loco, meditatus orationem, quam sperat se invenisse idoneam; quâ animum tuum disturbet, & in diversum distrahat; proinde fac ut sis tui compos, & paratus ad respondendum.* PA. *Dummodò id possim.* DA. *Crede mihi hoc, inquam, Pamphile, patrem tuum, ne uno quidem verbo tecum altercaturum, si te dices uxorem velle, quam dederit.*

ANNOTATIONES.

1. *CAptent*] Captare, est desiderare capere; ut vendito, non est, frequenter vendo; sed vendere cupio. talia multa sunt, quæ frequentativæ formæ censentur, cum sint desiderativa; qualia sunt prendo, dormito, ostento, munito, id est munire cupio. Hæc ex Turnebo.

7. *Commutaturum unum esse verbum.*] Sermones commutare, est colloqui; sed hoc loco est altercari, & verbis invicem certare, & nunquam tecum commutaturum unum esse verbum, hoc possis interpretari, ne uno quidem verbo tibi reclamaturum.

ACTUS II. SCENA V.

BYRRHIA. SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

BY. HErus me relictis rebus jussit Pamphilum
Hodie observare, ut, quid ageret de nuptiis,

INTERPRETATIO.

BY. *HErus Charinus jussit me rebus omnibus posthabitis, hodie observare Pamphilum, ut scirem quid ageret de nuptiis cum Philumenâ.*

Scirem.

Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.
Ipsum adeo præsto video cum Davo. hoc agam.
SI. Utrumque adesse video. *DA*. hem, serva. *SI*. Pamphile.
DA. Quasi de improviso respice ad eum. *PA*. ehem pater.
DA. Probe. *SI*. hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.
BY. Nunc nostræ parti timeo, hic quid respondeat.
PA. Neque istic, neque alibi tibi usquam erit in me mora. *BY*. hem!
DA. Obmutuit. *BY*. quid dixit? *SI*. facis, ut te decet.
Cum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
DA. Sum verus? *BY*. herus, quantum audio, uxore excidit.
SI. I jam nunc intrò, ne in mora, cum opus sit, sies.
PA. Eo. *BY*. nullane in re esse homini cuiquam fidem!
Verum illud verbum est, vulgo quod dici solet,
OMNES SIBI MALLE MELIUS ESSE, QUAM ALTERI.
Ego illam vidi virginem: forma bona

INTERPRETATIO.

propterea nunc venientem hunc subsequor. Sed ecce hic propius adest cum Davo. Hoc agam, ipsum observabo. SI. *Utrumque, Pamphilum, ac Davum prope esse video.* DA. *Hem serva, quæ præmonui.* SI. *Pamphile.* DA. *Respice ad patrem, tanquam non prævideris illum.* PA. *Hem pater.* DA. *Probe respondisti* SI. *Volo ut ducas uxorem hodie, ut tibi dixi.* BY. *Ego nunc metuo nobis; sollicitus quid Pamphilus respondeat patri.* PA. *Neque in ista re, neque in ulla alia ero unquam in mora, quominus ea fiant, quæ volueris.* BY *Hem.* DA. *Ad hoc responsum Pamphili, pater Simo obmutuit.* BY. *Quid dixit Pamphilus?* SI. *Facis, ut te decet, quum istud quod postulo, impetro à te tam grate, & obsequiose.* DA. *Nonne sum veridicus?* BY. *Herus, quantum ex verbis Pamphili intelligo, uxoris spe dejectus est.* SI. *I jam nunc intro, ut nulla mora per te fiat, quando opus erit.* PA. *Eo.* BY. *Itane est ut nulla in re homini cuiquam sit fides? Verum est illud proverbium;* Omnes sibi melius esse malle, quam alteri. *Ego vidi virginem illam Philumenam.*

ANNOTATIONES.

3. *Id propterea*] *Id*, sæpe apud Plautum & Terentium amat poni pro *ideò*, & *propter id*: estque antiqua locutio; quamobrem quidam censent legendum hîc esse: *Ut quid ageret de nuptiis scirem id.* Nam si legatur, id propterea, alterum fore supervacuum. Verumtamen vera est lectio *id propterea*. Etenim tralatitium, ut synonymæ voces apud hunc autorem, aliosque sæpe junguntur, ut *sæpe quidem; etiam quoque; nunc jam; ergo igitur; quamvis licet; propere ocyus*; aut ornandi, aut explendi metri, aut significationis intendendæ causa, etsi superfluæ, copulantur

4. *Præstò video*] Præstò esse, id est præsentem esse, vel adesse. Cicero; præsto sunt hirundines æstivo tempore. Et pluribus locis aliis.

6. *Quasi de improviso*] Id est, reflectendo conjice ita oculos ad eum; ac si antea illum non vidisses; ne suspicetur meditata nos habuisse consilia.

9. B. *Hem!*] Interjectio est indignantis Byrrhiæ, qui secum hoc totum loquitur.

10. B. *Quid dixit?*] Interrogatio est indignantis; & Byrrhia secum hoc totum loquitur.

Memini videre, quo æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.
Renunciabo, ut pro hoc malo mihi det malum.

INTERPRETATIO.

memini me vidisse illam formâ honestâ esse. Quapropter æquior sum & moderatior in accusando Pamphilo, quòd verba dederit Charino; si se illam ut uxorem in somnis, quam illum, (Charinum) amplecti maluit. Illud hero meo renunciabo, ut pro hoc malo nuncio, me male tractet.

ACTUS II. SCENA VI.

DAVUS. SIMO.

DA. Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam
Portare, & ea me hic restitisse gratia.
SI. Quid Dauus narrat? *DA.* æque quidquam nunc quidem.
SI. Nihilne? hem. *DA.* nihil prorsus. *SI.* Atqui expectabam quidem.
DA. Præter spem evenit: sentio: hoc male habet virum.
SI. Potin' es mihi verum dicere? *DA.* Nihil facilius.
SI. Num illi molestæ quidpiam hæ sunt nuptiæ,
Propter hospitæ hujusce consuetudinem?
DA. Nihil hercle: aut si adeo; bidui est, aut tridui
Hæc sollicitudo: nostin'? deinde desinet:

INTERPRETATIO.

DA. *Simo me credit aliquam fallaciam huc afferre, atque eâ de causâ hic remansisse.* SI. *Quid Davus narrat?* DA. *Nihil quidem quicquam nunc, æque atque antea narro.* SI. *Nihilne? hem.* DA. *Nihil prorsus.* SI. *At ego expectabam ut aliquid narrares.* DA. *Evenit illi contra expectationem, sentio, quod nihil inaudivit quicquam à me, quod speraret scire: hoc male habet virum.* SI. *Potesne mihi verum dicere?* DA. *Hoc mihi nihil facilius est.* SI. *Nonne filius ægre fert has nuptias, propter istius peregrinæ Glyceriæ consuetam familiaritatem?* DA. *Nequaquam hercle, aut si adeò ægre fert, duorum dierum, aut trium hæc ægritudo est. Scisne? Deinde finem accipiet:*

ANNOTATIONES.

1. D. *Hic nunc me credit.*] Davus secum ita videtur loqui, ut spectator tantum audiat: sic tamen loquitur, ut velit audiri à Simone.

4. *Hem.*] Indignantis hîc vox est.

5. *Præter spem evenit:*] Hoc secum loquitur Davus.

Hoc male habet virum.] Quod de me nihil rescire potest certi, de animo filii; qui præter spem ejus promisit se ducturum uxorem: quodque suspicari videamur, ipsum nuptias simulare. Idcircò Davus postea dixit, commovi.

Etenim eam secum rem recta reputavit via.
SI. Laudo. *DA.* dum licitum est illi, dumque ætas tulit;
Amavit: tum id clam. cavit, ne unquam infamiæ
Ea res sibi esset, ut virum fortem decet.
Nunc uxore opus est: animum ad uxorem appulit.
SI. Subtristis visus est esse aliquantulum mihi.
DA. Nihil propter hanc rem: sed est, quod succenseat tibi.
SI. Quidnam est? *DA.* puerile est. *SI.* quid est? *DA.* nihil. *SI.* quin dic, quid est!
DA. Ait nimium parce facere sumptum. *SI.* mene? *DA.* te.
Vix, inquit, drachmis opsonatus est decem?
Num filio videtur uxorem dare?
Quem, inquit, vocabo ad cœnam meorum æqualium
Potissimum nunc? &, quod dicendum hîc siet,
Tu quoque perparce nimium. non laudo. *SI.* tace.
DA. Commovi. *SI.* ego, istæc recte ut fiant, videro.
Quidnam hoc rei est? quidnam hic volt veterator sibi?
Nam si hîc mali est quidquam, hem illic est huic rei caput.

INTERPRETATIO.

namque recta ratione sæpius consideravit in animo hunc insanum amorem Glycerij. SI. *Hac de causa eum laudo.* DA. *Dum illi per te licitum fuit, atque ætas p rmisit, amori indulsit: tum id secretò. Cavit ne unquam ex hac re infamiam contraheret, ut virum fortem decet. Nunc uxore illi opus est: ideo, ille animum contulit ad uxorem ducendam.* SI. *Visus est mihi subtristis esse aliquantulùm.* DA. *Minime sane propter nuptias, sed causam habet cur tibi subirascatur.* SI. *Quidnam est?* DA. *Puerilis res est.* SI. *Quid est?* DA. *Nihil.* SI. *Tamen, dic mihi quid sit.* DA. *Ait te nimis parcum esse in faciendo sumptu.* SI. *Mene?* DA. *te. Vix, inquit, decem drachmarum pretio obsonia emit. Nam filio nuptias videtur apparare? Quem, inquit, invitabo ad cœnam meorum æqualium, maxime nunc in hac nuptiarum celebritate? Et quod tuâ veniâ hic absente filio dicere debeo; tu quoque parce, nimium sumptum facis. Non laudo istud.* SI. *Tace.* DA. *Ego sollicitavi animum Simonis meis verbis, & in suspicionem adduxi, nos credere nuptias eum simulare.* SI. *Ego providebo ut hæc decenter parentur & fiant. Quidnam hoc rei est? quidnam sibi vult hic vetus fraudum architectus? Nam si hic, in his nuptiis quicquam impedimenti est, hem, in hoc rerum cardine præcipue versatur hujus impedimenti caput.*

ANNOTATIONES.

21. *Reputavit*] Sic Donatus legit. Alii reputabit.
23. *Quod dicendum hic siet,*] Id est hic inter nos, non alibi.
26. *Veterator*] Imposturis assuetus.

ACTUS TERTIUS SCENA I.

MYSIS. SIMO. DAVUS. LESBIA. GLYCERIUM.

MY. ITA pol quidem res est, ut dixti Lesbia:
Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.
SI. Ab Andria est ancilla hæc. quid narras? *DA.* ita est.
MY. Sed hic Pamphilus. *SI.* quid dicit? *MY.* firmavit fidem.
SI. hem.
DA. Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.
MY. Nam quod peperisset, jussit tolli. *SI.* ô Jupiter,
Quid ego audio? actum est, siquidem hæc vera prædicat.
LE. Bonum ingenium narras adolescentis. *MY.* optimum.
Sed sequere me intrò, ne in mora illi sis. *LE.* sequor.
DA. Quod remedium nunc huic malo inveniam? *SI.* quid hoc?
Adeon' est demens? ex peregrina? jam scio: ah!
Vix tandem sensi stolidus. *DA.* quid hic sensisse ait?

INTERPRETATIO.

MY. *ITa pol quidem res se habet, ut dixisti, Lesbia! non facile invenietur vir constantis fidei erga mulierem.* SI. *Ex Andria familia est hæc ancilla. Quid narras?* DA. *Ita est.* MY. *Sed hic Pamphilus.* SI. *Quid illa dicit?* MY. *Fidem, quam dederat, confirmavit.* SI. *Hem.* DA. *Utinam, aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.* MY. *Nam quem partum illa edidisset, ille jussit educari.* SI. *O Jupiter! quid ego audio? actum est de nobis, si modo ea vera sunt, quæ hæc ancilla prædicat.* LE. *Mores bonos narras adolescentis.* MY. *Optimos; sed sequere me intrò, ne tardius ad illam venias.* DA. *Quale remedium nunc huic malo inveniam?* SI. *Quid hoc rei est? adeóne Pamphilus insanit ex amore hujus peregrinæ? Iam tandem novi rem omnem, ah, vix tandem intellexi stultus ego, hanc fallaciam.* D. *Quid hic se intellexisse ait?*

ANNOTATIONES.

LAudat hic in principio hujus Scenæ Mysis Pamphilum à fidei constantiâ ergà Glycerium.

4. *Sed hic Pamphilus.*] Mysis pergit laudare Pamphilum, non attendens ad Simonis verba, sed alloquens Lesbiam: Itaque sensus est; vix invenias virum fidelem mulieri; sed hic Pamphilus ita fidelis est Glycerio, ut fidem, quam ei dederat se eam ducturum, confirmaverit, pollicendo ei, se, quod peperisset, educaturum cum posset, exponere. Exinde inter se seorsum colloquuntur.

10. *Quod remedium*] Simo, ex sermone Mysis ad Lesbiam, audiverat ea quæ Pamphilus pollicitus fuerat Glycerio, in confirmationem fidei datæ: propterea sollicitus Davus quærit; qua arte avertat mala, quæ ex improvidâ Mysis narratione accidere poterant; idcirco jam dixerat; utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit,

SI. Hæc primum adfertur jam mihi ab hoc fallacia.
Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.
GL. Juno Lucina fer opem, serva me, obsecro.
SI. Hui, tam cito? ridiculum. postquam ante ostium
Me audivit stare, approperat. non sat commode
Divisa sunt temporibus tibi, Dave, hæc. *DA.* mihin'?
SI. Num immemor es discipuli? *DA.* ego, quid narres, nescio.
SI. Hiccine si me imparatum in veris nuptiis
Adortus esset, quos mihi ludos redderet?
Nunc hujus periclo fit. ego in portu navigo.

INTERPRETATIO.

SI. *Hæc primùm jam mihi intenditur à Davo fallacia. Hanc simulant parere, ut deterreant Chremetem à nuptijs faciendis.* GL. *Iuno Lucina fer opem, serva me, obsecro* SI. *Hui, tam citò Glycerium parit? Risu digna res. Vt primum illa me audivit ante ostium stare, festinat parturire. Hæc, Dave, non satis apte tibi per tempora disposita sunt.* DA. *Mihine hoc dicis?* SI. *Num ita obliviosceris, & negligis Pamphilum discipulum tuum, ut eum tam male doceas?* DA. *Ego minime intelligo, quid dicas.* SI. *Si me hic improvidum fallaciarum suarum, parantem veras nuptias filio, aggressus esset; quot modis me fuisset ludificatus; nunc ejus periculo hæc à me simulantur: res vero mea in tuto sunt posita.*

ANNOTATIONES.

16. *Hui, tam cito?*] *Hui* interjectio est admirantis, irascentis, interdum etiam irridentis, qualis hîc est.

19. *Num immemores, Dave, discipuli?*] Alii legunt in nominativo plurali; Num immemores discipuli tui sunt præceptorum, quæ eis tradidisti? Hi discipuli sunt, Pamphilus, Mysis, & Lesbia, quos Simo ait magistrum habere Davum in nectendis dolis, & magistri præcepta imprudenter observare, atque exequi.

ACTUS III. SCENA II.

LESBIA. ARCHILLIS. SIMO. DAVUS.

LE. Adhuc, Archillis, qua adsolent, quæque oportent
Signa ad salutem esse, omnia huic esse video.
Nunc primum fac, istæc ut lavet: post deinde,
Quod jussi, ei date bibere, & quantum imperavi,

INTERPRETATIO.

LE. *Adhuc Archillis omnia signa, quæ solent, quæque oportet indicare salutem decumbentium ex partu, huic puerperæ adesse video. Nunc primum fac, ut ista lavet: deinde date ei bibere, quod præscripsi, & quantum imperavi.*

ANNOTATIONES.

3. *Fac ut istæc lavet:*] Lavet de balneo intelligendum est. Lavabant lassi, peregre venientes. Plaut. in Truculento. in Epidico. Actu 5. Sc. 1. Et lavatrina Balneum domesticum.

Date : mox ego huc revertor.
Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.
Deos quæso, ut sit superstes : quandoquidem ipse est ingenio bono,
Cumque huic veritus est optumæ adolescenti facere injuriam.
SI. Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum ?
DA. quidnam id est ?
SI. Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperæ.
Sed postquam egressa est, illis, quæ sunt intus, clamat de via.
O Dave, itan' contemnor abs te ? aut itane tandem idoneus
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis ?
Saltem accurate, ut metui videar certe, si resciverim.
DA. Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego. *SI.* edixin' tibi ?
Interminatus sum, ne faceres ? num veritus ? quid rettulit ?
Credon' tibi hoc nunc, peperisse hanc è Pamphilo ?
DA. Teneo, quid erret : quid ego agam, habeo. *SI.* quid taces ?
DA. Quid credas ? quasi non tibi renunciata sint hæc sic fore.
SI. Mihin' quisquam ? *DA.* eho, an tute intellexti hoc adsimulari ? *SI.* irrideor.
DA. Renunciatum est : nam qui istæc tibi incidit suspicio ?

INTERPRETATIO.

statim post redibo huc. Ecastor, puer valde pulcher, & elegans natus est Pamphilo. Deos precor, ut vitalis sit, & incolumis, quoniam certe pater ejus bono est ingenio, & veritus est facere injuriam huic bonæ adolescenti mulieri. SI. *O Dave! quis non credat, qui te noverit, hoc etiam à te esse inventum?* DA. *Quidnam id est?* SI. *Lesbia obstetrix non præcipiebat ipsi puerperæ, coram in cubiculo, quæ facienda erant; sed postquam exivit foras, mulieribus, quæ sunt intus, maluit imperare, clamando è via. O Dave itane contemnor à te? Aut itane tandem videor tibi aptus & opportunus, quem tam manifeste fallere incipias dolis? Saltem astute, non tam aperte me decipias: ut ego videar metui à te, non stolidus, & excors æstimari, idque certe, si rescivero.* DA. *Certe herclè, hic se ipse nunc fallit, non ego illum.* SI. *Nonne edixi tibi, & minando vetui, ne tu faceres aliquam in nuptiis fallaciam? Num veritus es? Quid profuit edicere, & minari? Putasne me tibi credere hoc? peregrinam hanc à Pamphilo gravidam factam filium ei peperisse?* DA. *Scio in quo Simo fallatur. Ego paratum habeo, quid agam.* SI. *Quid taces?* DA. *Cur credas hanc peregrinam peperisse? Quasi verò non tibi renunciatum sit hæc eventura esse.* SI. *Mihine quisquam renunciavit.* DA. *Ehò! an per te solus intellexisti fingi hoc; Glycerium peperisse?* SI. *Irrideor.* DA. *Renunciatum est tibi sic fore. Nam unde hanc suspicionem aliter habere potuisti?*

ANNOTATIONES.

7. *Ut sit superstes.*] Olim parentes precabantur, ut sibi sui liberi superstites essent, id est supervivèrent : Unde superstitionem dictam esse ait Cicero, 2. de Nat. Deor. Mart. lib. 7. epig. 95.

SI. Qui? quia te noram. *DA.* quasi tu dicas, factum id consilio meo.
SI. Certe enim scio. *DA.* non satis me pernosti etiam, qualis sim, Simo.
SI. Egone te? *DA.* sed, si quid narrare occœpi, continuo dari
Tibi verba censes. *SI.* falso. *DA.* itaque hercle nihil jam mutire audeo.
SI. Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic. *DA.* intellextin'?
Sed nihilo seciu' mox deferent puerum huc ante ostium.
Id ego jam nunc tibi renuncio, here, futurum, ut sis sciens:
Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis.
Prorsus à me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.
SI. Unde id scis? *DA.* audivi, & credo. multa concurrunt simul,
Qui conjecturam hanc nunc facio. jam primum hæc se è Pamphilo
Gravidam dixit esse. inventum est falsum. nunc, postquam videt
Nuptias domi apparari, missa est ancilla illico
Obstetricem accersitum ad eam, & puerum ut adferret simul.
Hoc nisi fit, puerum ut tu videas, nil moventur nuptiæ.
SI. Quid ais? cum intellexeras
Id consilii capere, cur non dixti extemplò Pamphilo?

ANNOTATIONES.

S I. *Vnde? Quia noram ingenium tuum.* D A. *Ita loqueris, quasi credas id factum fuisse meo consilio.* S I. *Certe enim scio sic esse.* D A. *Non satis perfecte novisti, qualis sim, Simo.* S I. *An ego non satis novi te?* D A. *Sed si quid narrare incepi, statim te falli opinaris.* S I. *Falsò id opinor, scilicet.* D A. *Itaque me hercule nihil jam, ne* mu *quidem dicere audeo.* S I. *Hoc ego unum scio, nullam mulierem peperisse hic in domo Glycerij.* D A. *An certò scis illud? Sed quicquid scias, tamen ancilla Glycerij mox deponent infantem ante ostium nostrum. Id ego jam nunc tibi prædico, here, factum iri, ut certior sis, ne tu hoc postea dicas factum esse Davi suasu, & fraudibus. Omninò hanc omnem suspicionem tuam à me depulsam esse volo.* S I. *Vnde tu scis hanc Glycerium peperisse?* D A. *Audivi. & credo. Multa concurrunt, unde hanc conjecturam nunc facio: jam primùm hæc se dixit gravidam esse ex Pamphilo. Hoc falsum esse compertum est. nunc postquam videt nuptias apparari domi, statim ancilla missa est ab illa Glycerio, vocatum obstetricem ad ipsam, ut simul afferret aliquem puerum suppositititium. Hoc nisi fiet, & puerum allatum videas; ab illis turbari nequeunt nuptiæ.* S I. *Quid ais? Postquam intellexeras eas id consilij capere, cur non id illicò Pamphilo renunciasti?*

ANNOTATIONES.

25. *Iam mutire audeo.*] *Mu* canum est, inquit Charisius, sicut *gru* porcorum: unde grunnire. Et mutiunt canes, cum incipiunt irritari.

32. *Quî conjecturam hanc nunc facio.*] Quî, pro, quomodò, unde & pro omnibus casibus ponitur, apud Plautum atque alios Comicos.

DA. Quis igitur eum ab illa abstraxit nisi ego ? nam omnes nos quidem
Scimus, quam misere hanc amarit : nunc sibi uxorem expetit.
Postremo id mihi da negotî. tu tamen idem has nuptias
Perge facere ita, ut facis : & id spero adjuturos deos.
SI. Imo abi intrò. ibi me opperire, &, quod parato opus est, para.
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.
Atque haud scio an, quæ dixit, sint vera omnia :
Sed parvi pendo, illud mihi multò maxumum est,
Quod mihi pollicitu' est ipsus gnatus. Nunc Chremem
Conveniam : orabo gnato uxorem. id si impetro,
Quid aliàs malim, quam hodie has fieri nuptias ?
Nam gnatus quod pollicitu' est, haud dubium est mihi,
Si nolit, quin eum meritò possim cogere.
Atque adeo in tempore eccum ipsum obviam Chremem.

INTERPRETATIO.

DA. *Quis igitur eum à Glycerio abstraxit, nisi ego? Nam certe nos quidem omnes scimus; quam perdite ille hanc amarit. Nunc sibi uxorem exoptat dari. Postremò, da mihi id negotij, ut caveatur à positione pueri ante fores tuas: tu tamen perge apparare omnia ad nuptias, ut facis; & id spero adjuturos deos.* SI. *Imo abi intrò. Ibi me expecta, & ea appara, quæ apparari opus est. Davus non persuasit mihi, ut ea quæ dixit, omnino huic crederem: & fortasse omnia quæ dixit, sunt vera; sed parvi hoc facio. Illud autem omnium plùrimi facio, quod mihi ipse filius pollicitus est, uxorem se accepturum, quam darem. Nunc Chremetem conveniam; eum orabo ut uxorem filiam det filio meo. Id si impetro, quid malim alio tempore, quam hodie has fieri nuptias? Nam non dubium est mihi, quin filium possim, prò patria potestate cogere, si nolit, præstare, quod mihi pollicitus est. Atque etiam opportune, ecce Chremes mihi obviam venit.*

ANNOTATIONES.

41. *Id mihi da negotij.*] Scilicet, (ut vult Donatus;) ut caveatur à positione pueri ante ostium. Alij volunt, id mihi da negotii; ut efficiam, quò Pamphilus uxorem velit.

ACTUS III. SCENA III.

SIMO. CHREMES.

SI. JUbeo Chremetem. *CH.* oh! te ipsum quærebam. *SI.* & ego te. *CH.* optato advenis.
Aliquot me adiere, ex te auditum qui ajebant, hodie filiam

INTERPRETATIO.

SI. *Salvere Chremetem volo.* CH. *O! teipsum quærebã!* SI. *Et ego te.* CH. *Optatus advenis. Aliquot me convenerunt, qui dicebant, ex te se audivisse, hodie filiam*

Meam

Meam nubere tuo gnato. id viso, ô tune, an illi insaniant.
SI. Ausculta pauca: & quid ego te velim, & tu quod quæris, scies.
CH. Ausculto: loquere, quid velis.
SI. Per te Deos oro, & nostram amicitiam, Chreme,
Quæ incepta à parvis cum ætate accrevit simul,
Perque unicam gnatam tuam, & gnatum meum,
Cujus tibi potestas summa servandi datur;
Ut me adjuves in hac re, atque ita, uti nuptiæ
Fuerant futuræ, fiant. *CH.* ah, ne me obsecra:
Quasi hoc te orando à me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim, cum dabam?
Si in rem est utrique, ut fiant, accersi jube.
Sed si ex ea re plus mali est, quàm commodi
Utrique; id oro te, in commune ut consulas,
Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.
SI. Imo ità volo, itáque postulo ut fiat, Chreme:
Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. *CH.* quid est?
SI. Iræ sunt inter Glycerium & gnatum. *CH.* audio.

INTERPRETATIO.

meam nubere filio tuo: ob id venio huc, ut videam, tu-ne, an illi insaniant. SI. *Pauca, quæ dicam, attente audi. Et cur ego te alloqui volo, & tu, quod à me quæris, disces.* CH. *Audio. Loquere, quæ velis.* SI. *Chreme, ego te per Deos oro, & nostram amicitiam, quæ incepta inter nos, cum parvi adhuc essemus, accrevit simul cum annis nostris crescentibus; perque unicam filiam tuam, & filium meum, cujus servandi potestas summa tibi datur; ut me adjuves in ejus salute conservanda; atque ita nuptiæ inter illum, & filiam tuam fiant, quemadmodum eæ fuerant futuræ.* CH. *Ah noli me obsecrare. Quasi hoc, si justum sit id, orando te à me impetrare oporteat. An alium me opinaris esse, atque olim eram, cum ultrò filiam meam offerebam in uxorem filio tuo? Si hoc utrique nostrûm utile est, ut hæ nuptiæ fiant; jube filiam meam ad eas faciendas advocari: sed si ex ea re plus mali, quàm commodi utrique plus eventurum est: id oro te, ut mei, tuique rationem æque habeas, tanquam filia mea tua sit, & filius tuus meus.* SI. *Quin ego ità volo ut dicis: itáque ut fiat postulo, Chreme; neque id à te postulare velim, nisi re ipsa præsens occasio id suadeat.* CH. *Quid est?* SI. *Iræ sunt inter Glycerium, & Pamphilum.* CH. *Audio verò.*

ANNOTATIONES.

6 *Per ego te Deos oro.*] *Per* in obtestationibus, & adjurationibus solet separari a suo accusativo, interjecto nominativo, qui sæpissime est, *ego*, ut scribit Valla. Virgil. 4. Æn.
Mene fugis? per ego has lachrymas, dextramque tuam te.
Seneca in Agamemnone.
Per te parentis memoriam obtestor mei.
Plaut. in Menæch. Act. 5.
Per ego vobis Deos atque homines dico.
Idem in Bacchid. Act. 5. Sc. 5.
Festus: *Ob vos sacro, in quibusdam precationibus est, pro, vos obsecro: ut & sub vos placo, pro supplico.*

SI. Ita magnæ, ut sperem posse avelli. *CH.* fabulæ.
SI. Profecto sic est. *CH.* sic hercle, ut dicam tibi:
AMANTIUM IRÆ AMORIS INTEGRATIO EST.
SI. Hem, id te oro, ut antè eamus, dum tempus datur.
Dumque ejus lubido occlusa est contumeliis,
Prius quam harum scelera & lacrumæ confictæ dolis
Reducunt animum ægrotum ad misericordiam,
Uxorem demus. spero consuetudine, &
Conjugio liberali devinctum, Chremes,
Dehinc facile ex illis emersurum malis.
CH. Tibi ita hoc videtur. at ego non posse arbitror,
Neque illum hanc perpetuò habere, neque me perpeti.
SI. Quî scis ergo istuc, nisi periclum feceris?
CH. At istuc periclum in filia fieri, grave est.
SI. Nempe incommoditas denique huc omnis redit;
Si eveniat, quod Di prohibeant, discessio.
At si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principiò amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.
CH. Quid istuc? si ita istuc animum induxtî esse utile;
Nolo tibi ullum commodum in me claudier.
SI. Meritò te semper maximum feci, Chreme.

INTERPRETATIO.

SI. *Ita graves, ut sperem filium hunc ab illa posse abstrahi.* CH. *Fabula mera.* SI. *Profectò sic est, ut dico.* CH. *Sic etiam est ut dicam tibi: Amantium ira, amoris instauratio est.* SI. *Hem, id te oro, ut malo occurramus, dum se dat occasio opportuna; dumque ejus libido repressa est injuriis acceptis; priusquam harum mulierum fallacia, & lacrima simulata, reducant ejus animum ægrum amore, ad misericordiam: uxorem illi demus filiam tuam. Ego spero illum, Chreme, ingenua uxoris conversatione, & conjugio devinctum, deinde facile ex illis malis, & perdito amore se expediturum.* CH. *Ità tibi videtur; at ego non arbitror eum posse inde facile emergere, neque filiam meam perpetuò habere conjugem, neque me perpeti ei superinduci amicam ab illo.* SI. *Quomodo igitur id scis, nisi expertus sis?* CH. *At istud experiri in filia difficile, & molestum est.* SI. *Nempe incommoditas in summâ huc omnis recidit; si eveniat (quod Dij avertant) inter eos separatio: si vero corrigitur & resipiscit, vide quot commoditates inde nascentur: primùm amico filium restitueris, tibi generum firmum, & filia maritum invenies.* CH. *Quid istud? fiat ut petis. Si id tibi persuasisti esse utile; nolo tibi ullum commodum in me claudi, & auferri.* SI. *Meritò te semper, ut amicū verum, maximi feci, Chreme.*

ANNOTATIONES.

40. CH. *Quid istuc?*] Verbum hoc post multas preces assensionem significat. Sic Heautontim.
Quid istuc? quandoquidem ducenda est, ego abeo própemodum, quam volo.
Et in Adelph.
Quid isthuc? dabitur quidem, quando hic volt.

CH. Sed quid ais? *SI.* quid? *CH.* quî scis eos nunc discordare
inter se?
SI. Ipsu' mihi Davus, qui intimu' est eorum consiliis, dixit:
Et is mihi suadet, nuptias, quantum queam, ut maturem.
Num censes faceret, filium nisi sciret eadem hæc velle?
Tute adeo jam ejus audies verba. heus, evocate huc Davum:
Sed eccum, video ipsum foras exire.

INTERPRETATIO.

CH. *Sed quid ais?* SI. *Quid quæris?* CH. *Vnde scis Pamphilum, & Glycerium nunc inter se dissidere, & discordare?* SI. *Ipse Davus, qui interiora eorum consilia novit, id mihi dixit: & is mihi suadet ut nuptias accelerem, quam maxime possum. Putasne id mihi suaderet, nisi sciret filium meum hæc eadem velle? Tu ipse jam ejus verba audies. Heus accersite ad me Davum. Sed ecce video ipsum prodire domo.*

ANNOTATIONES.

47. *Adeo*] Sæpe sumitur pro *quoque*; ut hîc.

48. *Sed eccum.*] Pro *ecce eum*, veteres dixerunt, & *ellum*, pro *ecce illum*.

ACTUS III. SCENA IV.

DAVUS. SIMO. CHREMES.

DA. AD te ibam. *SI.* quidnam est.
DA. Cur non accersitur? jam advesperascit. *SI.* audin' tu illum?
Ego dudum non nil veritus sum, Dave, abs te, ne faceres idem,
Quod volgus servorum solet, dolis ut me deluderes,
Propterea quod amat filius. *DA.* egon' istuc facerem? *SI.* credidi:
Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicã. *DA.* quid? *SI.* scies:

INTERPRETATIO.

DA. *AD te ibam, here!* SI. *Quidnam est?* DA. *Cur Philumena, desponsa uxor Pamphilo, non accersitur? Iam vespera prope est.* SI. *Audisne tu illum, Chreme. Ego jam pridem, Dave, à te id veritus sum: ne faceres idem, quod plerique servi facere solent: ut me dolis deluderes, propterea quod amat filius, cui ad amorem magister fueras.* DA. *Egone id facerem in te?* SI. *Id credidi, atque etiam id metuens, quod nunc dicam, te, & Pamphilum celavi.* DA. *Quid est?* SI. *Scies?*

ANNOTATIONES.

4. *JAm advesperascit.*] Ex ritu nuptiarum hoc dictum est. Noctu enim uxor ducebatur in domum mariti, prælatis facibus.

Nâm propemodùm habeo tibi jam fidem. *DA.* tandem agnosti, qui siem.
SI. Non fuerant nuptiæ futuræ. *DA.* quid ? non ? *SI.* sed ea gratia
Simulavi, vos ut pertentarem. *DA.* quid ais ? *SI.* sic res est. *DA.* vide,
Nunquam quivi ego istuc intelligere. vah consilium callidum.
SI. Hoc audi. ut hinc te jussi introire, opportunè hic fit mihi obviam.
DA. Hem ! num-nam periimus ? *SI.* narro huic, quæ tu dudum narrasti mihi.
DA. Quidnam audio ? *SI.* gnatam ut det oro, vixque id exoro. *DA.* occidi.
SI. Hem ! quid dixti ? *DA.* optume inquam, factum. *SI.* Nunc per hunc nulla est mora.
CH. Domum modò ibo : ut apparentur, dicam: atque huc renuncio.
SI. Nunc te oro, Dave, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.
DA. Ego vero solus. *SI.* corrigere mihi gnatum porro enitere.
DA. Faciam hercle sedulò. *SI.* potes nunc, dum animus irritatus est.
DA. Quiescas. *SI.* age igitur : ubi nunc est ipsus ? *DA.* mirum, ni domi est.
SI. Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ tibi dixi, dicam itidem illi. *DA.* nullus sum.

INTERPRETATIO.

Nam prope tibi jam credo. DA. *Tandem, qui sim cognovisti.* SI. *Nuptiæ, quas dicebam me parare, non fuerant futuræ.* DA. *Quid ? non ?* SI. *Sed ea de causa simulavi eas mox faciendas, ut vos, quid animi haberetis ad eas, explorarem.* DA. *Quid ais ?* SI. *Sic res se habet.* DA. *Vide. Nunquam ego intelligere potui te id simulare. Vah consilium prudens, & cautum !* SI. *Audi : postquam hinc te jussi introire domum ; opportune Chremes mihi fit obviam.* DA. *Hem ! nonne periimus ?* SI. *Tunc narravi illi, quæ tu pridem dixisti mihi.* DA. *Quidnam ego audio ?* SI. *Filiam, ut det filio meo oro ; idque ægre precibus ab eo impetro.* DA. *Interij.* SI. *Hem ! quid dixisti ?* DA. *Optime, inquam, fecisti.* SI. *Nunc per Chremetem nulla dilatio est, quin nuptiæ fiant.* CH. *Domum modò ibo : ut nuptiæ apparentur dicam, atque ad vos, quid actum fuerit, celeriter renunciabo.* SI. *Nunc te oro, Dave, quoniam solus mihi, tuo consilio effecisti, ut hæ nuptiæ peragerentur.* DA. *Ego verò solus id quidem feci.* SI. *Posthac labora filium meum emendare.* DA. *Dabo sedulò operam, ut hoc faciam.* SI. *Potes nunc, dum animus ejus ira commotus est in Glycerium.* DA. *Fiet. Quiescas.* SI. *Age igitur. Vbi nunc ipse est Pamphilus ?* DA. *Mirum, si alibi est quam domi.* SI. *Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ dixi tibi, similiter illi dicam.* DA. *Omninò de me actum est.*

ANNOTATIONES.

10. *Vah*] Interjectio est lætantis, irridentis, insultantis, mirantis, & blandientis ; qualis hîc est.

Hem ! numnam periimus ?] Interjectio metuentis : & hoc summisse Davus dicit.

17. DA. *Ego vero solus.*] Est repetitio secum irascentis.

Quid caussæ est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?
Nihil est preci loci relictum: jam perturbavi omnia:
Herum fefelli: in nuptias conjeci herilem filium:
Feci hodie, ut fierent, insperante hoc, atque invito Pamphilo.
Hem astutia! quod si quiêssem, nihil evenisset mali.
Sed eccum: ipsum video: occidi:
Utinam mihi esset aliquid hîc, quo nunc me præcipitem darem.

INTERPRETATIO.

Quæ causa impedit, quin rectâ viâ proficiscar in pistrinum? Nullus precibus locus relictus est, quibus veniam impetrem. Omnia turbis permiscui; herum fefelli Simonem, ejus filium in nuptias præcipitavi, feci ut illæ fierent, nullo modo hanc rem sperante, ac nolente Pamphilo. O subtiles astutias! quod si nihil movissem, & quietus sedissem, nihil accidisset mali: sed ecce Pamphilum ipsum video. Funditùs perij. Utinam hîc esset aliquod præcipitium in quod me dejicerem.

ACTUS III. SCENA V.

PAMPHILUS. DAVUS.

PA. UBI illic scelus est, qui me perdidit? *DA.* perij. *PA.* atque hoc confiteor,
Jure obtigisse: quandoquidem tam iners, tam nulli consilij
Sum. servon' fortunas meas me commisisse futili?
Ergo pretium ob stultitiam fero: sed inultum id nunquam à me auferet.
DA. Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si evito hoc malum.
PA. Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modó

INTERPRETATIO.

PA. *Ubi est sceleratus ille qui me perdidit?* DA. *Perij.* PA. *Atque hoc, confiteor, merito meo mihi accidisse; quandoquidem tam stolidus, & imprudens sum. An oportuit fortunas meas me committere servo, levi, & garrulo. Ergo præmium fero stultitiæ meæ: sed impune id nunquam feret.* DA. *Si hoc periculum quod imminet, nunc evito; Sat scio, me posthac ab alio quovis liberum fore.* PA. *Sed quid ego nunc dicam patri? negabone me velle uxorem, qui modò*

ANNOTATIONES.

1. *Ubi scelus illic est?*] *Illic* pronomen est comicum, & tritum usu vulgi. *Scelus* pro scelesto. Sic Græci substantivo utuntur pro adjectivo. Dicitur, *ille scelus*, relatione non ad vocem *scelus*, sed ad rem significatam, scilicet Davum.

2. *Tam nulli consilij.*] Priscianus tradit in Institutionibus Grammaticis octo illa nomina, unus, ullus, uter, nullus, totus, solus, alius, & alter, Veteres inflectere consuevisse ut alia nomina primæ; & secundæ declinationis.

Qui ſum pollicitus ducere ? qua fiducia facere audeam ?
Nec, quid me nunc faciam, ſcio. *DA.* nec de me equidem, atque id ago ſedulò.
Dicam aliquid jam inventurum, ut huic malo aliquam producam moram. *PA.* oh.
DA. Viſus ſum. *PA.* ehodum, bone vir, quid ais ? viden' me conſiliis tuis
Miſerum impeditum eſſe ? *DA.* at jam expediam. *PA.* expedies ? *DA.* certe Pamphile.
PA. Nempe ut modò. *DA.* Imo melius ſpero. *PA.* oh, tibi ego ut credam, furcifer ?
Tu rem impeditam & perditam reſtituas ? hem, quo fretu' ſum,
Qui me hodie ex tranquilliſſima re conjeciſti in nuptias,
An non dixi hoc eſſe futurum ? *DA.* dixti. *PA.* quid meritus ? *DA.* crucem.
Sed paululum ſine ad me ut redeam : jam aliquid diſpiciam. *PA.* hei mihi,
Cum non habeo ſpatium, ut de te ſumam ſupplicium, uti volo :
Namque hocce tempus, præcavere mihi me, haud te ulciſci, ſinit.

INTERPRETATIO.

pollicitus ſum me ipſi obſequuturum ? quâ confidentiâ id facere audeam? Nec quid nunc de me faciam, ſcio DA. *Nec ego quoque, quid de me faciam : etſi ego id ago diligenter, ut ſciam quid de me facere poſſim. Dicam Pamphilo me aliquid jam inventurum, ut huic malo nuptiarum aliquam dilationem temporis afferam.* PA. *Oh.* DA. *Viſus ſum à Pamphilo.* PA. *Ehodum, bone vir, quid ais? Videſne me miſerum eſſe impeditum tuis conſiliis, quibus me in has nuptias conjeciſti?* DA. *At jam expediam.* PA. *Expedies?* DA. *Certe id efficiam, Pamphile.* PA. *Nempe ut modò expediviſti.* DA. *Imo melius, ut ſpero.* PA. *Oh furcifer! Egone tibi credam? Tu rem tot difficultatibus implicatam & deſperatam reſtituere poteris? Hem, quo homine innixus ſum, qui me hodie ex tranquilliſſimo ſtatu, in has nuptias moleſtas conjeciſti. An non dixi hoc malum eventurum eſſe?* DA. *Dixiſti.* PA. *Quâ pœnâ dignus es?* DA. *Cruce. Sed paululum permitte ut recipiam animum : jam aliquod conſilium diſquiram.* PA. *Hei mihi! cur non habeo ſpatium temporis ad te puniendum, ut volo : nam hoc breve tempus permittit mihi conſulere rebus meis, non de te pœnas ſumere.*

ANNOTATIONES.

10. *Ehodum.*] Interjectio ad ſe vocantis.

12. *Oh,*] Admirantis eſt, cum contemptu, ut mox infra ; *Oh! tibi ego ut credam, furcifer!*

ACTUS QUARTUS. SCENA I.

CHARINUS. PAMPHILUS. DAVUS.

CH. HOccine credibile est aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
Ut malis gaudeat alienis, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparet commoda? ah,
Idne est verum? Imo id genus est hominum pessumum,
In denegando modo queis pudor est paululum:
Post ubi jam tempus est promissa perfici,
Tum coacti necessario se aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare. ibi
Tum impudentissima eorum oratio est:
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus,
Proximus sum egomet mihi. attamen ubi fides,
Si roges, nihil pudet. hic, ubi opus est,
Non verentur: illic, ubi nihil opus est, ibi verentur.

INTERPRETATIO.

CH. *HOc-ne credi, aut verbis exprimi potest, ut tanta vesania cuiquam à natura insita sit; ut malis gaudeat aliorum, atque ex incommodis sua capiat commoda? Ah, id-ne est verum? certe genus id hominum est deterrimum. Si quid rogentur, tunc his tantummodò paululum in denegando pudoris est: postea ubi tepus est, id quod promiserunt, præstari, tunc necessariò animum detegunt, audendo cum timore quodam; & tamen pudore abjecto, res petita, quam dare nolunt, cogit eos denegare. Tunc eorum oratio impudentissima talis est; quis tu es? quâ necessitudine mihi conjunctus? Cur meam rem tibi dem? Heus, licet mihi sis proximus; tamen ipse mihi sum proximior. Quod si eos roges, Ubi est fides quam mihi dederas, tunc nullo pudore afficiuntur. Hic, ubi opus est, postquam jam promiserunt, vereri fidem datam frangere, non verentur: illic ubi nihil opus est vereri petita denegare; cum nondum promiserunt; ibi verentur.*

ANNOTATIONES.

3. *UT malis gaudeant.*] *Gaudeant.* alij, *gaudeat* legunt. Si, *gaudeant* legas, cum Terentius dixisset *cuiquam*, numerus erit pluralis pro singulari: ut alibi idem Poëta; *Si quisquam est, qui studere se placeat bonis quamplurimis, & minime multos lædere: in his Poëta nomen profitetur suum.* Sic Plaut. in Curcul. Act.1.Sc.5. *Sua quisque habeant, quod suum est.* Virg. *Quisque suos patimur manes.* Iterum Plaut. in Captivis: *Ubi quisque vident, eunt obviàm*: Sunt enim signa universalia; quisque, quisquam, quicumque.

6. *Denegando modò queis pudor est paululum.*] Don. *Queis pudor paululum adest.* Et hic est sensus; quibus pudor solummodò adest in denegando ea, quæ ab his petuntur: postquam polliciti sunt, & tempus est promissa perfici; tunc necessariò se aperiunt, timidè tamen: sed res, quam promissam dare nolunt, cogit eos hanc denegare.

Sed quid agam ? adeamne ad eum, & cum eo injuriam hanc expostulem ?
Mala ingeram multa. atque aliquis dicat, nihil promoveris.
Multum; molestus certe ei fuero, atque animo morem gessero.
PA. Charine, & me & te imprudens, nisi quid Dii respiciunt, perdidi.
CH. Itane imprudens ? tandem inventa est caussa; solvisti fidem.
PA. Qui tandem ? *CH.* etiam nunc me ducere istis dictis postulas ?
PA. Quid istuc est ? *CH.* postquam me amare dixi, complacita est tibi.
Heu me miserum, quum tuum animum ex animo spectavi meo !
PA. Falsu' es. *CH.* non tibi satis esse hoc visum solidum est gaudium,
Nisi me lactasses amantem, & falsa spe produceres ?
Habeas. *PA.* habeam ? ah nescis quantis in malis verser miser,
Quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines,
Meus carnifex. *CH.* quid istuc tam mirum, si de te exemplum capit ?
PA. Haud istuc dicas, si cognoris vel me, vel amorem meum.
CH. Scio, cum patre altercasti dudum, & is nunc propterea tibi
Succenset, nec te quivit hodie cogere illam ut duceres.

INTERPRETATIO.

Sed quid agam ? adeam-ne Pamphilum: & cum eo conquerar de injuria, quam mihi facit. accipiens Philumenam in uxorem, contrà quàm mihi promiserat ? injiciam in eum multa maledicta. Quodsi quis dicat, nihil profeceris : multum, respondebo. Saltem, si nihil proficiam; molestiam ei exhibuero; atque animo obsequutus fuero. PA. *Charine, & me, & te imprudens, & insciens, nisi nos Dij in hac re juvent, perdidi.* CH. *Itane imprudens fecisti ? Tandem invenisti prætextum fallaciæ. Præclare fidem datam liberasti scilicet.* PA. *Quid tandem vis dicere ?* CH. *Etiamne quæris me istis dictis tuis fallere ?* PA. *Quidnam istud est, quod mihi objicis ?* CH. *Postquam me amare dixi Philumenam, statim etiam placuit illa tibi. Heu me miserum, qui tuum animum ex meo æstimavi!* PA. *Erras valde, Charine, qui sic de meo ingenio judices.* CH. *Nonne tibi visum est satis hoc esse integrum gaudium; nisi me amantem promissis fovisses, & spe falsa detineres. Habeas tibi illam.* PA. *Habeam ? Ah nescis quantis in malis positus sim miser : quantasque molestias, atque ægritudines mihi creaverit Davus hic meus carnifex.* CH. *Quid istud mirum est, si te imitatur ?* PA. *Si cognoveris vel me, vel amorem meum erga aliam, quam Philumenam; non istud dicas.* CH. *Sat scio, tu patri tuo jam pridem repugnasti : & is nunc propterea tibi nunc irascitur, nec te potuit cogere, ut Philumenam uxorem duceres.*

ANNOTATIONES.

20 · *Ducere.*] Pro, fallere. Græci ὑπάγειν eadem significatione dicunt. Alii *seducere* legunt.

26. *Mihi confecit sollicitudines.*] Alij, *conflavit.*

29. *Scio, cũ patre altercasti dudũ.*] Ironia

PA. Imo

PA. Imo etiam, quo tu minus ſcis ærumnas meas,
Hæ nuptiæ non apparabantur mihi,
Nec poſtulabat nunc quiſquam uxorem dare.
CH. Scio : tu coactus tua voluntate es. *PA.* mane,
Nondum etiam ſcis. *CH.* ſcio equidem illam ducturum eſſe te.
PA. Cur me enecas? hoc audi. nunquam deſtitit
Inſtare, ut dicerem eſſe ducturum patri,
Suadere, orare, uſqueadeò donec perpulit.
CH. Quis homo iſtuc? *PA.* Davos. *CH.* Davos? *PA.* Davos omnia.
CH. Quamobrem? *PA.* neſcio. niſi mihi deos ſatis
Scio fuiſſe iratos, qui auſcultaverim.
CH. Factum hoc eſt, Dave? *DA.* factum eſt. *CH.* hem, quid ais, ſcelus?
At tibi Dij dignum factis exitium duint.
Eho, dic mihi, ſi omnes hunc conjectum in nuptias
Inimici vellent, quod, ni hoc, conſilium darent?
DA. Deceptus ſum, at non defatigatus. *CH.* ſcio.
DA. Hac non ſucceſſit, alia aggrediemur via:
Niſi id putas, quia primo proceſſit parum,
Non poſſe jam ad ſalutem converti hoc malum.

INTERPRETATIO.

PA. *Imò etiam rem ignoras, quò minus cognoſcis miſerias meas, hæ nuptiæ non apparabantur mihi, nec quiſquam vel Simo, vel Chremes de Philumena mihi danda cogitabant.* CH. *Scio; nemine jubente, tuâ voluntate coactus es.* PA. *Mane: audi: nondum ſcis, ut res ſe omninò habeat.* CH. *Scio equidem te illam ducturum.* PA. *Cur me dictis enecas? Hoc audi. Hic nunquam ceſſavit me urgere ut patri dicerem me ducturum, ſuadere, orare, eò uſque, donec me tandem impulit invitum ad id faciendum.* CH. *Quis homo te ad hoc impulit?* PA. *Davus.* CH. *Davus?* PA. *Davus omnia omnino turbavit.* CH. *Quamobrem?* PA. *Neſcio ob quam cauſam adeo turbavit omnia; niſi quia Dii, ſat ſcio, mihi irati fuerunt, qui ei aures præbuerim.* CH. *Hocne factum eſt à te, Dave?* DA. *Factum.* CH. *At te Dij perdant, ut meritus es. Eho, dic mihi; ſi omnes hunc inimici in has nuptias, quas averſatur, conjicere vellent, quid niſi hoc, quod dediſti conſilium, ei darent?* DA. *Deceptus ſum eventu, at non defatigatus, ut rem in melius referre deſperem.* CH. *Scio, ſcilicet.* DA. *Hac ratione res non ſucceſſit; aliâ aggrediemur: niſi putas, quia primò parum feliciter evenit; non poſſe hoc malum jam ad ſalutem referri.*

ANNOTATIONES.

43. *At tibi Dij*] At principium eſt increpationi aptum. Virg. 2. Æn.

At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis, &c.

Horat. *At ô deorum, quiſquis in cælo regis Terras, & humanum genus.*

44. *Dic mihi,*] Semper hoc *dic mihi* injurioſum eſt, aut curioſiùs interrogantis, ait Donat. in hac fabula, & in Hecyra. Virg. *Dic mihi Damata.* Inducitur Menalcas amarè interrogans Damœtam,

PA. Imo etiam : nam sati' credo, si advigilaveris,
Ex unis geminas mihi conficies nuptias.
DA. Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo,
Conari manibus, pedibus, nocteisque & dies
Capitis periculum adire, dum prosim tibi.
Tuum'st, si quid præter spem evenit, mi ignoscere.
Parum succedit quod ago; at facio sedulò.
Vel melius tu aliud reperi, me missum face.
PA. Cupio : restitue in quem me accepisti locum.
DA. Faciam. *PA.* at jam hoc opus est. *DA.* hem, st, mane, crepuit à Glycerio ostium.
PA. Nihil ad te. *DA.* quæro. *PA.* hem, nunccine demum? *DA.* at jam hoc tibi inventum dabo.

INTERPRETATIO.

PA. *Imo verò, puto id posse fieri: nam etiam credo facile, si diligentem operam dederis, ex unis duas mihi conficies nuptias.* DA. *Ego, Pamphile, cum tuus sim servus, hoc tibi debeo; conari totis viribus, noctesque diesque mortis periculo me exponere, dummodò tibi utilitatem afferam. Te verò convenit, si quid contrà expectationem tuam evénit, mihi ignoscere. Si parum successit, quod ago; at facio ex animo, & bona fide. Vel si opera mea tibi non placet; tu aliud melius reperi; me verò abire jube.* PA. *Cupio. Tu vero in eum statum me restitue, in quo eram, antequam patri promisissem me uxorem ducturum.* DA. *Faciam.* PA. *At jam opus est, statim te hoc facere.* DA. *Hem, st mane. Glycerii ostium concrepuit.* PA. *Hoc nihil ad te pertinet, qui attentus esse debes consilio excogitando.* DA. *Id quæro.* PA. *hem, an hoc tandem agis?* DA. *At jam hoc inventum tibi dabo.*

ANNOTATIONES.

59. *Hem, sed mane.*] *St*, si legatur, in dicit silentium. Nam *st*, sibili sunt silentium imperantes. Plaut. in Epid. Act. 2. Sc. 2. *St. St. habete animum bonum.*

59. *Concrepuit à Glycerio ostium.*] Ablativus cum præpositione *a*, est loco genitivi, quod frequens est Terentio.

ACTUS IV. SCENA II.

MYSIS. PAMPHILUS. CHARINUS. DAVUS.

MY. Jam, ubi ubi erit, inventum tibi curabo, & mecum adductum
Tuum Pamphilum: tu modò, anime mi, noli te macerare.
PA. Mysis. *MY.* quid est? hem Pamphile, optime mihi te offers.
PA. quid est?
MY. Orare jussit, si se ames, hera, jam ut ad sese venias:
Videre ait te cupere. *PA.* vah, perii. hoc malum integrascit.
Siccine me, atque illam opera tua nunc miseros solicitarier?
Nam idcirco accersor, nuptias quod mî apparari sensit.
CH. Quibu' quidem quam facile poterat quiesci, si hic quiesset.
DA. Age, si hic non insanit satis sua sponte, instiga. *MY.* atq; ædepol
Ea res est, proptereaque nunc misera in mœrore est. *PA.* Mysis,
Per omneis tibi adjuro deos: nunquam eam me deserturum,
Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omneis homines.
Hanc mihi expetivi. contigit: conveniunt mores: valeant,
Qui inter nos dissidium volunt: hanc, nisi mors, mî adimet nemo.
MY. Resipisco. *PA.* non Apollinis magi' verum, atque hoc, responsum est.
Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat,

INTERPRETATIO.

MY. *Jam tuum Pamphilum, ubicumque is erit, curabo, ut brevi inveniam, & mecum tibi adducam. Tu tantum modò, anime mi, ô Glycerium! noli te solicitudine macerare* PA. *Mysis.* MY. *Quid est? Hem, Pamphile, opportune mihi obvius sis.* PA. *Quid est?* MY. *Hera te me orare jussit, ut si se ames, jam ad se venias. Ait, se cupere te videre.* PA. *Vah, perij. Hoc malum, nempe, hac animi anxietas, propter metum nuptiarum, exintegrò me cruciat. Itane oportet me, atque illam, tuâ operâ, nunc miseros solicitari? Nam idcircò à Glycerio accersor, quia nuptias mihi apparari audivit.* CH. *A quibus quidem nuptiis liberi, & quieti esse potuimus, si Davus quievisset, nec suis dolis omnia perturbasset.* DA. *Age, si Pamphilus hic non satis insanit sponte suâ, tu illum incita.* MY. *Atque ædepol ea causa est, propter quam nunc misera in dolore, & luctu est.* PA. *Mysis, per omnes Deos tibi affirmo, nunquam eam me solam deserturum, non si omnium hominum inimicitias sciam me suscepturum. Hanc meam esse cupidè exoptavi. Illa mihi obvenit. Nostri mores conveniunt. Procul facessant, qui inter nos discessionem fieri volunt. Hanc, nisi mors, mihi auferet nemo.* MY. *Animum recipio.* PA. *Non Apollinis responsum magis verum atque hoc est. Si poterit fieri, ne pater credat, me fuisse in causa;*

ANNOTATIONES.

16. *Ut ne pater per me stetisse credat.*] *Ut ne* idem significat quod *ne.* Plaut. in Mercat. *At ego expurgationem habebo, ut ne succurrat.* Terentius ipse in Eunucho: *Ulciscar, utne impune in nos illuseris.* Sic & Cicero: *Fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat.*

Quominus hæ fierent nuptiæ ; volo. sed si id non poterit ;
Id faciam, in proclivi quod est, per me stetisse ut credat.
Quis videor ? *CH.* miser æque atque ego. *DA.* consilium quæro. *CH.* fortis es,
Scio, quid conere. *DA.* hoc ego tibi profectò effectum reddam.
PA. Jam hoc opus est. *DA.* quin jam habeo. *CH.* quid est ? *DA.* huic, non tibi, habeo ; ne erres.
CH. Sat habeo. *PA.* quid facies ? cedo. *DA.* dies hic mî ut sit sati', vereor,
Ad agendum : ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.
Proinde hinc vos amolimini : nam mî impedimento estis.
PA. Ego hanc visam. *DA.* quid tu ? quo hinc te agis ? *CH.* verum vis dicam ? *DA.* imo etiam
Narrationis incipit mihi initium. *CH.* quid me fiet ?
DA. Eho impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,
Quantum huic promoveo nuptias ? *CH.* Dave attamen. *DA.* quid ergo ?

INTERPRETATIO.

quominus hæ nuptiæ fierent, libenter id volo ; sed si id fieri non poterit, id faciam ad quod animus propensus est : ut pater credat me in causa fuisse, cur hæ nuptiæ infectæ permanerent. Quis tibi videor esse, Charine ? CH. *Æque mihi videris miser esse, atque ego.* DA. *Consilium quæro, ut his nuptiis me expediam.* CH. *Fortis es, qui id quæras. Scio quid coneris, & quam difficile sit id perficere.* DA. *Hoc ego tibi profectò quod inveni, effectum reddam. Pamphile.* PA. *Iam hoc opus est, quod ais te effecturum.* DA. *Quin jam habeo paratum, ut statim id exequar.* CH. *Quid est ?* DA. *Non id excogitavi tui gratiâ, sed Pamphili ; ne erres.* CH. *Ego satis habeo, si huic consulas.* PA. *Dic mihi, Dave, quid facies mei causa ?* DA. *Vereor, ut hic dies mihi sufficiat, ad agendum quod deliberavi, ne me otium habere credas ad narrandum tibi, quod sum facturus. Proinde vos hinc amovete, nam mihi impedimento estis.* PA. *Ego Glycerium invisam.* DA. *Quid tu, Charine ? quò tendis ?* CH. *Vis dicam verum ?* DA. *Hic Charinus non abiturus est, puto ; imò etiam velut narrationis alicujus mihi incipit initium.* CH. *Quid de me fiet ? me miserum !* DA. *Ehò, impudens, Nonne satis habes, quod tibi diem addam ; quo temporis spatio profero nuptias Pamphili ; tu verò possis ambire, orare Chremetem, atque ejus amicos.* CH. *Dave attamen.* DA. *Quid ergo est ?*

ANNOTATIONES.

19. *Consilium quæro.*] Melius est hoc à Davo dici, quam à Pamphilo.

20. *Scio, quid conere.*] Si Pamphili est persona, Ironia est in Davum ; & sensus est, ut supra, scio quid conere, nempe ut iterùm me miserum reddas, & ex unis nuptiis, geminas mihi conficias. Sed non esse personam Pamphili ex subjectis ostenditur. Si Charini est persona, sensus est : scio quid conere ; sed an efficere possis nescio.

27. *Narrationis mihi incipit initium.*] Quia, hoc ; *Verum vis dicam*, est velut prooemium narraturi.

CH. Ut ducam. *DA.* ridiculum. *CH.* huc face ad me venias, si quid poteris.
DA. Quid veniam? nihil habeo. *CH.* attamen si quid. *DA.* age, veniam. *CH.* si quid,
Domi ero. *DA.* Tu, Mysis, dum exeo, parumper opperire hîc.
MY. Quapropter? *DA.* ita facto est opus. *MY.* matura. *DA.* jam inquam, hîc adero.

INTERPRETATIO.

CH. *Fac ut ducam Philumenam.* DA. *O ridiculum hominem. Quasi illa sit in mea potestate.* CH. *Fac, ut ad me venias, si quid poteris efficere mei gratia.* DA. *Quid ego veniam? Nihil habeo, quod tui causa possim.* CH. *Attamen si quid possis.* DA. *Age, veniam.* CH. *Si quid feceris quod mihi renunciandum sit, domi ero.* DA. *Tu, Mysis, expecta hic paulisper, dum egrediar domo Glycerij.* MY. *Quamobrem?* DA. *Ita fieri opus est.* MY. *festina.* DA. *Iam, inquam, hic adero.*

ACTUS IV. SCENA III.

MYSIS.

MY. NIlne esse proprium cuiquam? Dii vostram fidem.
Summum bonum esse heræ putabam hunc Pamphilum;
Amicum, amatorem, virum, in quovis loco
Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit
Dolorem? facile hîc plus mali est, quam illic boni.
Sed Davus exit. mi homo, quid istuc obsecro est?
Quo portas puerum?

INTERPRETATIO.

MY. *ITane est, ut nihil sit proprium cuiquam hominum? Dij: vestram fidem imploro. Putabam hunc Pamphilum summum bonum esse heræ meæ Glycerij: amicum certum, amatorem perpetuum, virum semper ubique paratum ad eam tuendam; Verùm, quem ejus causâ misera, nunc patitur dolorem? certe plus mali est in dolore quem illa percipit; quàm boni, in illius Pamphili amore. Sed Davus exit è domo Glycerij. Mi homo! quid istud, obsecro, est? quò portas hunc puerum?*

ANNOTATIONES.

1. *PRoprium*] Dicitur, quod non est cum aliis commune, quod est perpetuum, & stabile, & cujus non solum possessio nostra, sed etiam proprietas, & dominium est. Virg.

—Nimium vobis Romana propago
Visa potens, superi! propria hæc si dona fuissent.

Plaut. in Mercatore, Act. 2. Sc. 3.

Propriũ nequit mihi evenire, quod cupio.

7. *Quò portas puerum?*] Davus ex ædibus Glycerii exportat infantem pannis involutum, traditque Ancillæ; quasi mater eum ante fores Simonis exponi mandasset. Cæterum in plurimis codicibus continuantur hæ duæ Scenæ; ut unam conficiant.

ACTUS IV. SCENA IV.

DAVUS. MYSIS.

DA. MYsis, nunc opus est tua
Mihi ad hanc rem exprompta memoria atque astutia.
MY. Quidnam incepturus? *DA.* accipe à me hunc ocyus,
Atque ante nostram januam appone. *MY.* obsecro,
Humine? *DA.* ex ara hinc sume verbenas tibi,
Atque eas substerne. *MY.* quamobrem id tute non facis?
DA. Quia, si forte opus ad herum jusjurandum mihi,
Non apposuisse, ut liquido possim. *MY.* intelligo.
Nova nunc religio in te istæc incessit, cedo?
DA. Move ocyus te, ut, quid agam, porro intelligas.
Pro Jupiter! *MY.* quid? *DA.* sponsæ pater intervenit.
Repudio consilium, quod primum intenderam.
MY. Nescio quid narres. *DA.* ego quoque hinc ab dextera
Venire me adsimulabo. tu, ut subservias
Orationi, utcunque opu' sit, verbis, vide.

INTERPRETATIO.

DA. *Mysis nunc opus est mihi, ad hanc rem quam paro, tuâ memoriâ præsenti, & promptâ ex tempore, atque astutia tua.* MY. *Quidnam incepturus es?* DA. *Accipe citò hunc puerum à me, atque ante januam nostram appone.* MY. *Obsecro, an hunc in terra ponam?* DA. *Ex Arâ hâc sume verbenas, atque eas vice stramenti ei subjice.* MY. *Quamobrem tu ipse hoc non facis?* DA. *Quia si forte opus mihi sit jusjurare, hero id exigente, id certò & sincere facere possim.* MY. *Intelligo. Unde nova ista religio venit tibi in mentem?* DA. *Matura, ut quid postea acturus sum intelligas. Proh Iupiter!* MY. *Quid est?* DA. *Sponsæ Pamphili pater Chremes, intervenit, dum loquimur. Abjicio consilium, quod primum ante adventum ejus, ceperam.* MY. *Nescio quid narres.* DA. *Ego quoque hinc à dextra parte, quâ venit Chremes, me venire simulabo. Tu vide, ut quibuscumque verbis, quibus opus erit subservias, & commodes orationi meæ.*

ANNOTATIONES.

5. EX *ara sume verbenas*] Aræ in scena erant veræ, & propriæ: dextra Baccho in Tragœdiâ; Apollini in Comœdiâ; sinistra ei Deo, vel Heroi cui ludi fiebant. In his verbenæ imponebantur Apollini. Videatur Evanthius in Prolegomenis in hunc Autorem. Item Scaliger in Poëtica, lib. 1. cap. 21. Taubmanus in Mostellariam Plauti, Act. 5. Sc. 1. & Vossius in Inst. Poëticis. cap. 10. lib. 2.

8. *Liquidò.*] Liquidò jurare, liquidò dicere, est purè, manifestè, apertè, certò, omninò.

15. *Utcumque opus sit verbis,*] Hæc dicens Davus abit, priusquam fraudulentum ejus consilium Mysis intelligat: quæ causa est, ut ea in Scenâ proximâ, præter rem Davo respondeat, ac fere prodat ipsius commentum.

MY. Ego, quid agas, nihil intelligo: sed, si quid est,
Quod mea opera opus sit vobis, aut tu plus vides,
Manebo, ne quid vostrum remorer commodum.

INTERPRETATIO.

MY. *Ego nihil intelligo, quid tu agas: sed si opus est vobis in aliquâ re operâ meâ; aut tu plus pravides, quam ego: hic expectabo, ne, quod vobis commodum est, retardem.*

ANNOTATIONES.

18. *Ne quod vestrum remorer commodum.*] Commodum Pamphili. Cæterum hæc Scena est actuosa: magis enim in gestu, quam oratione est constituta.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES. MYSIS. DAVUS.

CH. REvertor postquam, quæ opus fuere ad nuptias
Gnatæ, paravi, ut jubeam accersi. sed quid hoc?
Puer hercle est. mulier, tun' apposuisti hunc? *MY.* ubi
Illic est? *CH.* non mihi respondes? *MY.* hem, nusquam est. væ miseræ mihi!
Reliquit me homo, atque abiit. *DA.* di vostram fidem!
Quid turbæ est apud forum? quid illic hominum litigant?

INTERPRETATIO.

CH. *REdeo, postquam apparavi ea, quæ opus fuit apparare ad celebrandas nuptias filiæ, ut jubeam vocari eos, quos his interesse convenit. Sed quid hoc est? Puer hercle est. Mulier, tune hic posuisti eum?* MY. *Ubinam est Davus?* CH. *Non mihi respondes?* MY. *Hem, nusquam in his locis reperitur ille. Homo me reliquit.* DA. *Dii vestram fidem! quantus tumultus in foro; quanta multitudo hominum est, qui illic litigant?*

ANNOTATIONES.

2. *SEd quid hoc?*] Interrogatio est ignorantis Chremetis quid esset, quod primùm viderat. Erat autem puer pannis involutus.

4. *Ubi ille est?*] Mysis Davum requirit, qui se summoverat, conspecto Chremete; ut ipse de foro venire videretur.

Væ miseræ mihi.] Quasi dicat, Davi mandato huc veni; at ille me reliquit, atque abiit.

5. *Dii vestram fidem!*] A dextra veniens Davus simulat se è foro venire.

Tum annona cara est. quid dicam aliud, nescio.
MY. Cur tu obsecro hic me solam? *DA.* Hem, qua hæc est fabula?
Eho Mysis; puer hîc unde est? quisve huc attulit?
MY. Satin' sanus es, qui me id rogites? *DA.* quem ego igitur rogem,
Qui hic neminem alium video? *CH.* miror, unde sit.
DA. Dicturan' quod rogo? *MY.* au. *DA.* concede ad dexteram.
MY. Deliras. non tute ipse? *DA.* verbum si mihi
Unum, præterquam quod te rogo, faxis, cave.
MY. Male dicis. *DA.* unde est? dic clare. *MY.* à vobis. *DA.* ha ha hæ.
Mirum vero, impudenter mulier si facit.
CH. Ab Andria est ancilla hæc, quantum intelligo.
DA. Adeon' videmur vobis esse idonei,
In quibus sic illudatis? *CH.* veni in tempore.
DA. Propera adeo puerum tollere hinc ab janua.
Mane: cave quoquam ex istoc excessis loco.
MY. Dii te eradicent. Ita me miseram territas.
DA. Tibi ego dico, an non? *MY.* quid vis? *DA.* at etiam rogas?

INTERPRETATIO.

Tùm annona cara est. Nescio, quid aliud dicam. MY. *Cur tu, quæso, hic me solam reliquisti?* DA. *Hem, quænam fabula hic agitur? Ehò, Mysis, unde puer hic allatus est? Quisve hunc portavit huc?* MY. *Satisne animi sanus es, qui hoc à me quæras?* DA. *Quem igitur interrogem, qui neminem hic alium, quàm te video?* CH. *Miror unde sit.* DA. *Repondebisne, Mysis, ad id, quod quæro?* MY. *Au.* DA. *Veni ad dexteram.* MY. *Desipis. An non tu ipsemet mihi eum in manus dedisti?* DA. *Si mihi verbum unum, præter id quod te rogo, dixeris, vapulabis. Cave ne id facias.* MY. *Male mihi dicis.* DA. *Unde hic puer est? dic clare.* MY. *A vobis.* DA. *Ha., ha. O rem ridiculam! Quid mirum est, si mulier meretrix impudenter mentiatur.* CH. *Hæc ancilla Glyceriis est, quantum intelligo.* DA. *Vobisne videmur adeo opportuni vestris ludificationibus & imposturis?* CH. *Veni in tempore.* DA. *Festina celeriter hunc puerum auferre à januâ. Hic mane. Cave ne quoquam aliò pedem moveris ex hoc loco.* MY. *Dii te funditus perdant, qui me miseram adeò terrefacis.* DA. *Tibine ego dico, an non?* MY. *Quid vis?* DA. *At etiam quæris, quid velim?*

ANNOTATIONES.

7. *Tum annona cara est.*] Hoc Davus ad spectatores conversus, vel summisse dicit. Est autem annona res omnis quæ ad annuum victum reponitur.

8. *Cur tu, obsecro, hic me solam?*] Simplicitas Mysidis fere detegit fallaciam.

12 *Au.*] Interjectio turbatæ, & consternatæ mulieris.

Concede ad dexteram.] Hæc summissè: monet ancillam Mysidem, ut clam, quid sit opus eam monere, possit.

13. *Verbum si mihi unum.*] Comminatur summissè Davus.

21. *Mane, cave*] Rursum hæc Davus summissè loquitur, non audiente Chremete, & est interminatio prohibentis, ne tollat Mysis puerum.

Cedo

Cedo, cujum puerum hîc apposuisti ? dic mihi.
MY. Tu nescis ? *DA.* mitte id, quod scio : dic, quod rogo.
MY. Vestri. *DA.* cujus vestri ? *MY.* Pamphili. *DA.* hem, quid Pamphili ?
MY. Eho, an non est ? *CH.* recte ego semper fugi has nuptias.
DA. O facinus animadvertendum ! *MY.* quid clamitas ?
DA. Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi ?
MY. O hominem audacem ! *DA.* verum. vidi Cantharam
Subfarcinatam. *MY.* Diis pol habeo gratias,
Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberæ.
DA. Næ illa illum haud novit, cujus causa hæc incipit.
Chremes, si positum puerum ante ædes viderit,
Suam gnatam non dabit. tantó hercle magis dabit.
CH. Non hercle faciet. *DA.* nunc adeo, ut tu sis sciens,
Nî puerum tollis, jamjam ego hunc mediam in viam
Provolvam, teque ibidem pervolvam in luto.
MY. Tu pol homo non es sobrius. *DA.* fallacia
Alia aliam trudit. jam susurrari audio,

INTERPRETATIO.

dic cujus puerum ante hoc ostium posuisti? dic mihi. MY. *Nescit ne cujus sit ?* DA. *Tace id quod scio : dic quod quæro.* MY. *Vestri.* DA. *Cujus vestri ?* MY. *Pamphili.* DA. *Hem, quid ais, Pamphili ?* MY. *Ehò, an non est ?* CH. *Meritò semper ego has vitare volui nuptias.* DA. *O facinus puniendum !* MY. *Cur adeò exclamas?* DA. *Tune hunc puerum dicis esse Pamphili, quem ego heri vidi ad vos afferri sub vesperam ?* MY. *O hominem impudentem !* DA. *Verum est. Vidi Cantharam sarcinâ oneratam.* MY. *Dijs pol habeo gratias ; quandoquidem parienti Glycerio aliquot affuerunt liberæ matronæ, quibus credi oportet.* DA. *Profectò illa Chremetem non novit, propter quem hanc fallaciam aggreditur. Si Chremes (ita illa cogitat) positum puerum ante ostium Simonis viderit, non dabit filiam suam Pamphilo: Imo, ego aio ; tantò magis, per Herculem, ei dabit.* CH. *Non per Herculem id faciet.* DA. *Nunc etiam ut scias, si hunc puerum hinc non exportas, jam nunc ego eum in mediam viam voluendo protrudam, teque ibidem versabo plurimùm in luto.* MY. *Tu pol homo vinô captus es.* DA. *Fallacia alia aliam producit : jam obmurmurari audio in hâc domo Glycerij.*

ANNOTATIONES.

24 *Mitte id, quod scio :.*] Hæc summissè etiam dicit.

26. *Cujus, vestri ?*] Vult datâ operâ Pamphilum nominari.

31. *Diis pol habeo gratias.*] Habemus illis gratiam à quibus fatemur beneficium accepisse, nec posse illud referre : Diis verò dixit habeo gratias, quas his reddere nequit.

32. *Aliquot liberæ.*] Servis non licebat testimonium perhibere.

34. *Chremes, si positum puerum.*] Chremetem nominat, quem præsentem esse se ignorare simulat.

39. *Fallacia alia aliam trudit.*] Prior fallacia est ; puerum esse natum ex Pamphilo, quæ prior aliam producit : nempe Glycerium esse civem Atticam. Alius sensus hîc esse potest ; fallacia alia aliam pellit, & prodit : Nimirum commentum illud (Glycerium esse civem Atticam,) falsum esse ostendit, dictam Glycerium peperisse puerum ex Pamphilo,

Civem Atticam esse hanc. *CH.* hem. *DA.* coactus legibus
Eam uxorem ducet. *MY.* au, obsecro, an non civis est?
CH. Jocularium in malum insciens penè incidi.
DA. Quis hic loquitur? ô Chreme, per tempus advenis:
Ausculta. *CH.* audivi jam omnia. *DA.* anne tu omnia?
CH. Audivi, inquam, à principio. *DA.* audistin' obsecro? hem
Scelera: hanc jam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic ille est: non te credas Davom ludere.
MY. Me miseram: nihil pol falsi dixi, mi senex.
CH. Novi rem omnem. sed est Simo intus? *DA.* intus est.
MY. Ne me attingas sceleste. si pol Glycerio non omnia hæc,
DA. Eho inepta, nescis quid sit actum. *MY.* quî sciam?
DA. Hic socer est. alio pacto haud poterat fieri,
Ut sciret hæc, quæ volumus. *MY.* hem; prædiceres.
DA. Paulùm interesse censes, ex animo omnia,
Ut fert natura, facias, an de industria?

INTERPRETATIO.

illam esse civem Atticam. CH. *Hem.* D. *Pamphilus (inquiunt) qui eam vitiavit, cogetur legibus Atticis eam uxorem ducere.* MY. *Eho, dic mihi, obsecro, an Glycerium non est civis Attica?* CH. *Insciens ego pene incidi in periculum joco dignum.* DA. *Quis hic loquitur? ô Chreme, commodè advenis! Audi.* CH. *Audivi jam omnia.* DA. *Ah, tune omnia audivisti?* CH. *Audivi, inquam, à principio.* DA. *Audivistine, obsecro te? Hem scelera! Hanc ancillam Glycerij, jam oportet in crucem tollere. O Mysi! hic ille est Chremes, vir meritis clarus; ne tu credas vos rem habere cum Davo servo, quem deludatis dolis.* MY. *Me miseram! Nihil, pol, dixi falsi, mi senex!* CH. *Novi rem omnem; sed an Simo domi est?* DA. *Ita, est domi.* MY. *Ne me attingas, sceleste Dave! Dispeream, si pol, Glycerio non omnia hæc renunciem.* DA. *Ehò inepta nescis, cur hoc ita sit à me factum.* MY. *Quomodo id sciam?* DA. *Hic Chremes est socer futurus Pamphili. Hic non poterat alio modo scire, quæ voluimus ut sciret; puerum nempe ex Pamphilo Glycerium peperisse, eamque esse civem Atticam.* MY. *Hæc me præmonere debueras.* DA. *Parumne interesse existimas inter ea, quæ fiunt vere, & naturâ ducente; atque ea, quæ arte & industriâ simulantur.*

ANNOTATIONES.

41. *Civem esse Atticam.*] Regio Atheniensium primùm dicta est Actica ab Acte quod Græce, litus, significat: deinde Attica: Maxima enim ex parte litoralis erat.

Coactus legibus.] Legibus Solonis cautum fuit ut qui virginem liberam, civémque Atticam stuprasset; ut aut illam uxorem duceret, aut dotaret.

43. *Iocularium in malum.*] Per antiphrasim dictum; significat enim magnum, ac serium malum, ut notat Muretus.

48. *Anne tu omnia?*] Simulata admiratio, alij legunt; *Ah ne tu omnia?*

ACTUS IV. SCENA VI.

CRITO. MYSIS. DAVUS.

CR. IN hac habitasse platea dictum est Chrysidem,
Quæ se inhoneste optavit parare divitias
Potius, quam in patria honeste paupera vivere.
Ejus morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter, video. salvete. *MY.* obsecro,
Quem video? estne hic Crito, sobrinus Chrysidis?
Is est. *CR.* ô Mysis salve! *MY.* salvos sis Crito.
CR. Itan' Chrysis? hem. *MY.* nos quidem pol miseras perdidit.
CR. Quid vos? quo pacto hic? satin' recte? *MY.* nosne? sic
Ut quimus, ajunt; quando ut volumus, non licet.
CR. Quid Glycerium? jam hic suos parentes repperit?
MY. Utinam. *CR.* an nondum etiam? haud auspicatò huc me appuli:
Nam pol, si id scissem, nunquam huc tetulissem pedem:
Semper enim dicta est ejus hæc atque habita est soror;
Quæ illius fuerunt, possidet. nunc me hospitem

INTERPRETATIO.

CR. *Mihi dictum est in hâc plateâ habitasse Chrysidem, quæ maluit hic Athenis turpiter divitias acquirere; quam pudice, in patria Andrô pauper vivere. Ejus bona jure cognationis, post mortem illius mihi obvenerunt. Sed video, quos de loco domûs Glycerij interrogem. Salvete.* MY. *Obsecro, quem video? Estne hic Crito sobrinus Chrysidis? Ille ipse est.* CR. *O Mysis salve!* MY. *Tu quoque salvus sis, Crito.* CR. *Verumne est Chrysidem decessisse?* MY. *Nos quidem pòl miseras perdidit.* CR. *Quid vos hic agitis? Quomodo vivitis? Satisne commodè?* MY. *Nosne, quomodo habeamus, rogas? Ut possumus, quando, ut volumus, non licet, sicut communi fertur proverbio.* CR. *Quid agit Glycerium jamne suos parentes reperit?* MY. *Utinam reperisset.* CR *An adhuc non reperit? Non faventibus auspicijs hûc appuli: Nam pol, si scivissem Glycerium parentes non reperisse, nunquam hùc me contulissem; semper enim ea Chrysidis dicta est, atque habita soror, ejusque bona possidet: tum me peregrinum,*

ANNOTATIONES.

6. *Sobrinus Chrysidis.*] Consobrini propriè dicuntur nati ex duabus sororibus; sobrini, filij consobrinorum; patrueles, filij duorum fratrum.

12. *Haud auspicatò.*] Auspicari est ex avium cantu, aut gestu, futura divinare. Auspicatò est adverbium significans, *auspiciis factis*: Inauspicatò verò significat; *auspiciis neglectis.* Et quoniam Romani nihil incipiebant, nisi sumptis auspiciis idcircò, *inauspicatò* pro *infeliciter* usurpatur.

Lites sequi, quam hîc mihi sit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent. simul arbitror,
Jam esse aliquem amicum, & defensorem ei: nam fere
Grandiuscula jam profecta est illinc. clamitent,
Me sycophantam hæreditatem persequi,
Mendicum. tum, ipsam despoliare non libet.
MY. O optume hospes pol, Crito, antiquum obtines.
CR. Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam. *MY.* maxume.
DA. Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat senex.

INTERPRETATIO.

quam sit mihi facile, atque utile lites habere hic, in alienâ patriâ, plurima exempla docent. Atque etiam opinor Glycerium jam aliquem amicum habere, & defensorem paratum: nam fere grandiusculæ ætate, ex Andro huc Athenas migravit. Vereor ne me ipsi clament sæpius calumniatorem; qui hereditatem alienam captem, mendicum denique. Tum etiam, & si hereditas Chrysidis jure mea sit, tamen illam bonis denudare non licet, quum ipsa nulla alia, quam Chrysidis bona habeat. MY. *Optime hospes Crito antiquum tuum morem observas: cum ità te geris erga Glycerium.* CR. *Duc me ad illam ut, quando huc veni, saltem eam videam.* MY. *Libenter id volo.* DA. *Sequar hos ad ædes Glycerij. Nolo me senex herus Simo hoc tempore nunc videat.*

ANNOTATIONES.

16. *Quam mihi sit facile, atque utile.*] Donatus interpretatur; *difficile atque inutile.*

Sycophantam.] Cum in Atticâ magna esset ficuum copia; ad eas asservandas publicè custodes statuebantur, qui sycophantæ dicti sunt ἀπὸ τοῦ σῦκα φαίνειν, id est ficus deferre: quod accusare solerent eos, qui ficus carperent.

22. *Antiquum obtines.*] Id est antiquum, & consuetum tuum morem. Sic Plautus absolutè sine substantivo dixit in Mostellariâ, Actu 2. Sc. 3.

Antiquum hoc obtines tuum, tardus ut sis.

ACTUS QUINTUS. SCENA I.

CHREMES. SIMO.

CH. SATIS jam, satis, Simo, spectata erga te amicitia est mea:
Satis pericli cœpi adire: orandi jam finem face.
Dum studeo obsequi tibi, pene illusi vitam filiæ.
SI. Imo enim quammaxumè abs te postulo atque oro, Chreme,
Ut beneficium, verbis initum dudum, nunc re comprobes.
CH. Vide, quàm iniquus sis præ studio, dum efficias id quod cupis,
Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas:
Nam si cogites, remittas jam me onerare injuriis.
SI. Quibus? *CH.* ah rogitas? perpulisti me, ut homini adolescentulo,
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam darem in seditionem, atque incertas nuptias;
Ejus labore atque ejus dolore gnato ut medicarer tuo.

INTERPRETATIO.

CH. *Satis, jam satis, Simo, perspecta est mea erga te amicitia: satis periculi suscepi. Desiste me orare. Dum studeo voluntati tuæ obsequi, pene ludibrio habere visus sum, & negligere filiæ meæ salutem.* SI. *Imò verò summopere à te peto, atque obsecro, Chreme, ut beneficium verbis jampridem inceptum, nunc re confirmes, & præstes.* CH. *Vide quam iniquus sis, præ studio efficiendi id quod cupis consequi: neque consideras, qui modus benignitatis, in amicis servandus sit: neque quid à me tuis precibus postules. Nam si id cogites, tu desinas mihi contra jus importunus, & molestus vexator esse.* SI. *Quomodò vexator tibi fui?* CH. *Quærisne? Invitum coegisti me, ut adolescentulo alio amore implicato, alieno à ducendâ uxore, filiam meam darem cum periculo divortij, & discessionis à conjugio instabili, ut ejus labore, atque dolore remedium afferrem filio tuo, amore turpi insaniente.*

ANNOTATIONES.

3. *Illudere vitam filiæ.*] *Illudere* præter significationem vulgatam significat interdum per *ludum noceo.* Virg. 2. Georg. de vite novella præcipiens.

Silvestres uri assidue, capreæque sequaces illudunt.

Idem, in primo Georg.

—*De areâ granis terendis faciendâ*
Tum variæ illudant pestes.

Id est ne varia, & periculosa animalcula infestent.

Idem 2. Æn. certantque illudere capto, Id est, per ludum, & jocum sævire in injuriam illius. Servius Fuldensis. Sic Suetonius in Tiberio, dixit *illudere capitibus, & illudere corpus.*

Filiam darem in seditionem.] Id est ut filiam darem futuram in continuis dissentionibus & rixis cum Marito: ita ut matrimonium dissolveretur.

Impetrasti : incepi, dum res tetulit : nunc non fert : feras.
Illam hanc civem esse ajunt : puer est natus : nos missos face.
SI. Per ego te Deos oro, ut ne illis animum inducas credere,
Quibus id maxume utilè est illum esse quamdeterrimum.
Nuptiarum gratiâ hæc sunt ficta atque incepta omnia.
Ubi ea caussa, quamobrem hæc faciunt, erit adempta his, desinent.
CH. Erras. cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam. *SI.* scio.
CH. at.
Vero voltu; cum ibi me adesse neuter dum persenserat.
SI. Credo; & id facturas Davus dudum prædixit mihi:
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ac volui, dicere.

INTERPRETATIO.

Tu id à me impetrasti. Etiam incepi nuptias contrahere, dum res permisit : nunc non permittit. Tu me quoque consilium mutare permittas. Dicitur etiam Glycerium civem esse Atticam; ex eâ puer filio tuo natus est : proinde omitte nos de nuptijs compellare. SI. *Per Deos ego te oro, ne velis his credere, quibus utile est, ut filius meus pessimus sit, atque æstimetur. Nuptiarum impediendarum causa hæ fallaciæ omnes inventæ sunt, atque inceptæ. Ubi nuptiæ perfectæ fuerint, & causa quamobrem fraudulentis illi hæc faciunt, his adempta fuerit; dolos & technas suas desinent.* CH. *Falleris, egomet vidi ancillam Mysidem rixantem cum Davo.* SI. *Scio.* CH. *At vero vultu, non simulato; tunc cum neuter eorum me ibi adesse ante senserat.* SI. *Credo, & hanc fraudem facturas Mysim, & Glycerium, Davus dudum mihi prædixerat; & nescio propter quid id tibi dicere oblitus sum, contrà quam proposueram.*

ANNOTATIONES.

13. *Dum res tetulit.*] Antiquum præteritum.

ACTUS V. SCENA II.

DAVUS. CHREMES. SIMO. DROMO.

DA. ANimo jam nunc otioso esse impero. *CH.* hem Davom tibi.
SI. Unde egreditur? *DA.* meo præsidio, atque hospitis. *SI.* quid illud mali est?

INTERPRETATIO.

DA. *OMnes jam nunc securo animo esse impero.* CH. *Hem, Simo, ecce tibi Davus adest.* SI. *Unde egreditur?* DA. *Meo auxilio, atque hospitis Critonis.* SI. *Quid etiam illud malum est, quod Davus affert?*

ANNOTATIONES.

1. *IMpero.*] Serviliter exultat Davus.

Hem Davum tibi. SI. Unde egreditur?] Hæc seorsum loquuntur Chremes, & Simo, Davo non audiente, & solo secum loquente.

D A. Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi. *S I.* ſcelus !
Quemnam hic laudat ? *D A.* omnis res eſt jam in vado. *SI.* ceſſo alloqui ?
D A. Herus eſt : quid agam ? *SI.* ô ſalve bone vir. *D A.* hem Simo, ô noſter Chremes,
Omnia apparata jam ſunt intus. *C H.* curaſti probe.
D A. Ubi voles, accerſe. *S I.* bene ſane. id enimverò hinc nunc abeſt.
Etiam tu hoc reſpondes ? quid iſtic tibi negotij eſt ? *D A.* mihin' ? *S I.* ita.
D A. Mihine ? *S I.* tibi ergo. *D A.* modò introii. *S I.* quaſi ego, quam dudum id rogem.
D A. Cum tuo gnato una. *S I.* anne eſt intus Pamphilus ? crucior miſer.
Eho, non tu dixti eſſe inter eos inimicitias, carnufex ?
D A. Sunt. *S I.* cur igitur hic eſt ? *C H.* quid illum cenſet ? cum illa litigat.

INTERPRETATIO.

D A. *Rebus noſtris commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.* S I. *Quemnam ſceleratus hic laudat ?* D A. *Omnis res noſtra jam in tuto poſita eſt.* S I. *Quid ceſſo hunc alloqui ?* DA. *Herus hic eſt : quid agam ?* S I. *O ſalve bone vir !* D A. *Hem, Simo, ô noſter Chremes ! ſalvete. Omnia jam ad nuptias apparata ſunt intus in domo noſtra.* S I. *Curaſti rectè tu quidem.* DA. *Vbi voles filium accerſi jube.* S I. *Bene ſane dicis : id enim certe nunc unum deſideratur ad ſolennitatem nuptiarum. An non etiam tu ad id, quod quæro, reſpondes ? Quid tibi negotij eſt in domo Glycerij ?* D A. *Mihi ?* S I. *Tibi, inquam.* D A. *Modo in has ædes introivi.* S I. *Quaſi à te quæram, quam dudum introiveris.* D A. *Modo introivi cum tuo filio.* D A. *Anne eſt intus hic Pamphilus ? Crucior miſer animi. Ehò annon tu dixiſti, carnifex, eſſe inter eos inimicitias ?* D A. *Sunt.* S I. *Cur igitur Pamphilus eſt in domo Glycerij ?* CH. *propter quid illum eſſe cenſes ? cum illa nempe litigat.*

ANNOTATIONES.

3. *Scelus, quemnam hic laudat ?*] *Scelus* pro *ſceleſto.*

4. *Omnis res jam eſt in vado.*] Vada ſunt fluminum loca minus profunda, in quibus periclitandi nullus eſt metus. Proverbium eſt ſignificans rem extra periculum eſſe, quale eſt iſtud ; in portu navigo.

5. *O ſalve bone vir !*] Ironica ſalutatio.

6. *Curaſti probè.*] Approbatio ironica irati Simonis.

7. *Bene ſane.*] Perſiſtit in ironiâ.

Id enimverò hinc nunc abeſt.] Alij legunt, *hic.* Si hæc lectio locum habet; talis erit ſenſus ; nam certe propterea hic, nempe Pamphilus abeſt, quia abhorret à nuptiis, nec vult eas perfici.

8. *Etiam tu hoc reſpondes ?*] Etiam tu hæc verba reſpondere audes ? Scilicet; (*Omnia jam apparata ſunt intus. Vbi voles, accerſe,*) tu qui nuptias dolis tuis impedis, & diſturbas.

9. *Quaſi verò quam dudum rogem.*] De negotio interrogatur, de tempore reſpondet Davus.

11. *Ehò non dixiſti.*] Simo convincit Davum mendacij.

DA. Imo vero indignum, Chreme, jam facinus faxo ex me audias.
Nescio qui senex modò venit: ellum, confidens, catus;
Cum faciem videas, videtur esse quantivis pretî:
Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.
SI. Quidnam adportas? *DA.* Nil equidem, nisi quod illum audivi dicere.
SI. Quid ait tandem? *DA.* Glycerium se scire civem esse hanc Atticam.
SI. Hem Dromo, Dromo. *DA.* quid est? *SI.* Dromo. *DA.* audi. *SI.* verbum si addideris. Dromo.
DA. Audi, obsecro. *DR.* quid vis? *SI.* sublimem hunc intrò rape, quantùm potes.
DR. Quem? *SI.* Davom. *DA.* quamobrem? *SI.* quia lubet, rape inquam. *DA.* quid feci? *SI.* rape.
DA. Si quidquam mentitum invenies, occidito. *SI.* nihil audio.
Ego jam te commotum reddam. *DA.* tamen etsi hoc verum est? *SI.* tamen.
Cura adservandum vinctum: atque audin'? quadrupedem constringito.
Age, nunc jam ego pol hodie, si vivo, tibi
Ostendam, herum quid sit pericli fallere, &
Illi patrem. *CH.* ah ne sævi tantopere. *SI.* ô Chreme,

INTERPRETATIO.

DA. *Imo verò, ô Chreme, indignum facinus ex me audies. Nescio quis senex modò advenit, (ecce illum in hac domo) confidens, cautus: cum vultum ejus quis conspicit, videtur qua tocumque pretio dignus esse. Tristis & severa gravitas inest in facie, & in verbis fidei sinceritas apparet.* SI. *Quid de illo apportas novi?* DA. *Nihil equidem, nisi quod audivi illum dicere.* SI. *Quid ait tandem?* DA. *Ait se scire Glycerium esse civem Atticam.* SI. *Hem, Dromo, Dromo.* DR. *Quid est?* DA. *Audi.* SI. *Si verbum quidem unum preterea addideris, periisti. Dromo!* DA. *Audi, obsecro.* DR. *Quid vis?* SI *Sublimem in ædes rape quamcelerrimè.* DR. *Quem vis rapiam?* SI. *Davum.* DA. *Quamobrem?* SI. *Quia ita mihi placet. Rape, inquam, lorarie Dromo.* DA. *Quid feci?* SI. *Rape.* DA. *Si quicquam mendacij me dixisse invenies, occidito.* SI. *Ego nihil audio. Ego te plagis quatiam, ut mereris.* DA. *Tametsi vera dixerim, me rapi ad supplicium jubes?* SI. *Iubeo. Dromo, custodi eum in vinculis ne aufugiat: atque, audisne? manibus, pedibusque, sicut feram constringito, ut terrâ se movere non possit. Age nunc; jam ego, pol, hodie, si vivo, te docebo, quam periculosum sit herum servum fallere, & Pamphilum, patrem.* CH. *Ah ne adeo sævè te geras.* SI. *Chreme, specta*

ANNOTATIONES.

14. **Ellum.**] Pro *ecce illum*, antiquum est.

Pietatem

Pietatem gnati. nonne te miseret mei?
Tantum laborem capere ob talem filium?
Age Pamphile: exi Pamphile: ecquid te pudet?

INTERPRETATIO.

pietatem filij mei in patrem. An non mei misereris? quòd tantas ærumnas patiar ob talem filium. Age Pamphile, exi Pamphile. An non pudore ullo afficeris?

ANNOTATIONES.

28. *Chreme pietatem nati.*] Subaudi, *specta*. Ironia est.

30. *Ecquid te pudet.*] Sub. Decipere patrem.

ACTUS V. SCENA III.

PAMPHILVS. SIMO. CHREMES.

PA. QUis me volt? perij, pater est. *SI.* quid ais omnium? *CH.* ah.
Rem potius ipsam dic; ac mitte male loqui.
SI. Quasi quidquam in hunc jam gravius dici possiet.
Ain' tandem, civis Glycerium est? *PA.* ita prædicant.
SI. Ita prædicant? ingentem confidentiam!
Num cogitat, quid dicat? num facti piget?
Num ejus color pudoris signum usquam indicat?
Adeon' impotenti esse animo, ut præter civium

INTERPRETATIO.

PA. *QVis me appellat? Pater est.* SI. *Quid ais omnium deterrime?* CH. *Ah, rem potius ipsam narra, ac cessa maledicere.* SI. *Quasi quicquam acerbius, quam meretur, in hunc dici possit. Tune tandem ais Glycerium esse civem Atticam?* PA. *Ita dicunt.* SI. *Itane dicunt: ô insignem audaciam! Num cogitat quid debeat dicere? Num facti pœnitet? Vide, num ejus color pudoris aliquod signum demonstrat in toto vultu? adeone impotenti est animo adversus cupiditates suas, ut contrà civitatis*

ANNOTATIONES.

7. *VIde num ejus color.*] Pudoris color est rubor in facie, sicut timoris pallor: Unde Latinis, *erubescere* est pudefieri, pudore suffundi. Græcis ἐρυθριᾷν *rubescere*, idem est ac *pudere*.

8. *Impotenti animo.*] Impotens dicitur, qui suis cupiditatibus imperare non potest. Græcis ἀκρατὴς *dicitur*.

Præter civium morem, atque legem.] Lex erat Athenis à Pericle lata, de qua meminit Plutarchus in ejus vita, quæ vetabat connubia cum peregrinis jungere, ut si quis non ex duobus Atheniensibus nasceretur, nothus esset, planeque expers omnium honorum, magistratuumque.

Morem, atque legem, & sui voluntatem patris,
Tamen hanc habere cupiat cum summo probro?
PA. Me miserum! *SI.* modone id demum sensti Pamphile?
Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi,
Eodem die istuc verbum vere in te accidit.
Sed quid ago? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectam hujus sollicito amentiâ? an
Pro hujus ego ut peccatis supplicium sufferam?
Imo habeat, valeat, vivat cum illa. *PA.* mi pater.
SI. Quid mi pater? quasi tu hujus indigeas patris,
Domus, uxor, liberi inventi, invito patre:
Adducti, qui illam civem hinc dicant. viceris.
PA. Pater, licetne pauca? *SI.* quid dices mihi?
CH. Tamen Simo, audi. *SI.* ego audiam? quid audiam,
Chremes? *CH.* attamen dicat sine. *SI.* age, dicat, sino.
PA. Ego me amare hanc fateor; si id peccare est, fateor id quoque.
Tibi pater me dedo, quidvis oneris impone: impera.
Vis me uxorem ducere? hanc amittere? ut potero feram.
Hoc modo te obsecro, ut ne credas à me allegatum hunc senem.
Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. *SI.* adducas? *PA.* sine pater.

INTERPRETATIO.

consuetudinem & legem, suique patris voluntatem; tamen hanc habere studeat cum summo dedecore atque ignominia? PA. *Me miserum!* SI. *Modone id tandem sensisti; te esse miserum? Olim, istud olim tunc sentire debuisti, cum decrevisti aliquo modo exequi, quod cuperes: eodem die istud verbum vere tibi reipsa convenire cœpit. Sed quid ago? Cur me torqueo? Cur me tristitia conficio? Cur meam senectutem propter ejus amentiam sollicitudine & cura vexo? an ut pro ejus flagitiis pœnas solvam? imò habeat potius hanc peregrinam, à me discedat, vivat cum illâ.* PA. *Mi Pater.* SI. *Quid mi Pater? quasi tu indigeas hoc patre, quem compellas. Domus, uxor, liberi tibi inventi sunt contra patris voluntatem: suppositi sunt, qui Glycerium illam hujus urbis civem esse affirment. Vicisti, cedo adversanti.* PA. *Pater, licetne pauca loqui?* SI. *Quid mihi dices?* CH. *Attamen, Simo audi.* SI. *Quid ego audiam, Chreme?* CH. *Attamen permitte ut dicat pro se.* SI. *Age, ut dicat permitto.* PA. *Ego fateor me amare Glycerium. Si id peccare est, fateor quoque me peccare. Pater tuæ potestati me committo. Quidvis oneris impone. Impera. Vis me uxorem ducere? Vis me Glycerium dimittere? Id quod vis, ut potero feram. Hoc tantummodo te vehementer oro, ut ne credas hunc à me summissum senem Critonem, qui hanc civem Atticam esse ait. Permitte ut ab hac culpa me purgem, atque illum coram vobis huc adducam.* SI. *Tu adducas?* PA. *Permitte id mihi pater.*

ANNOTATIONES.

27. *Ut potero feram.*] An possit ferre, dubium patri relinquit.

CH. Æquum postulat : da veniam. *PA.* sine te hoc exorem. *SI.* sino.
Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.
CH. Pro peccato magno paulum supplicij satis est patri.

INTERPRETATIO.

CH. *Æqua est ejus postulatio. Da illi facultatem hoc faciendi.* PA. *Sine, ut hoc à te impetrem.* SI. *Sino. Quidvis concedere cupio ; dummodò ab hoc me falli non comperiam. Chreme.* CH. *Pro gravi culpa, levissima pœna fily, satisfacit patri.*

ANNOTATIONES.

31. *Comperiar.*] Ab hoc me falli, utrum a Pamphilo an á Critone intelligendum sit, quis dubitet : sed de Pamphilo dictum esse opinor. Comperiar pro comperiam positum esse censet Muretus : ut apud Ciceronem in Milonianâ punior pro punio. Sed non passivum, pro activo sumi ; verum deponens esse verbum (comperior) dicendum est, cum etiam Sallustius in Jugurt. in activa significatione, hoc verbo utatur : *Sed ego comperior Bocchum magis Punicâ fide, quam ob ea, quæ prædicabat ; simul & Romanos, & Numidam spe pacis detinuisse.* Hæc sunt verba Sall.

32. *Paulum supplicij.*] Supplicium illud est accusatio Simonis, adversus filium Pamphilum. Supplicium etiam est supplicatio. Sall. in Catil. *In suppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Ibidem : *Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur.* Sic Livius lib. 7. de bello Punico. Tacitus lib. 3. Ann. in hac significatione. Sensus hujus loci hanc interpretationem recipit ; pro peccato magno parva supplicatio filij, patrem iratum facile placat.

ACTUS V. SCENA IV.

CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILVS.

CR. Mitte orare, una harum quævis caussa me, ut faciam, monet.
Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio Glycerio.
CH. Andrium ego Critonem video ? & certe is est. salvos sis Crito.

INTERPRETATIO.

C R. *Desine me orare. Vna quævis harum trium causarum satis me adducit, ut meo testimonio confirmem, Glycerium esse civem Atticam. Vel tui ratio, vel ipsa veritas, vel quod bene opto ipsi Glycerio.* C H. *Nonne Critonem Andrium video? Et certe is est. Salve Crito.*

Quid tu Athenas insolens? *CR.* evenit. sed hiccine est Simo?
CH. Hic est. *SI.* mene quæris? eho, tu Glycerium hinc civem esse ais?
CR. Tu negas? *SI.* itane huc paratus advenis? *CR.* quare? *SI.* rogas.
Tune impune hæc facias? tune hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?
Sollicitando, & pollicitando eorum animos lactas? *CR.* sanun' es?
SI. Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?
PA. Perij: metuo, ut substet hospes. *CH.* si Simo hunc noris satis,
Non ita arbitrere: bonus hic est vir. *SI.* hic vir sit bonus?
Itane adtemperate venit hodie in ipsis nuptiis,
Ut veniret antehac nunquam? est vero huic credendum Chreme?
PA. Ni metuam patrem, habeo pro illa re, illum quod moneam probe.
SI. Sycophanta. *CR.* hem. *CH.* sic Crito est hic: mitte. *CR.* videat, qui siet.

INTERPRETATIO.

quid tu Athenas præter solitum venisti? CR. *Casu id contigit. Sed nonne hic, quem intueor, Simo est?* CH. *Hic est.* SI. *Mene quæris? Ehò, tune Glycerium civem hujus urbis esse ais?* CR. *An tu negas?* SI. *Itane tu subornatus hùc advenis?* CR. *Quare hæc dicis?* SI. *Quærisne? An impune hoc facere tibi licebit? Tune hic homines adolescentulos nullà experientià rerum instructos, ingenue, atque honeste educatos in fraudem inducis? Incitando, & promittendo allicis eorum animos?* CR. *Num apud te es?* SI. *Ac meretricios amores nuptiis confirmas, & consolidas?* PA. *Perij: metuo ut hospes Crito firmus contra patrem subsistat.* CH. *Simo, si satis hunc virum noveris, non ita de illo censeas, ut facis. Bonus hic vir est.* SI. *Hic vir sit bonus? Itane præstò est, in ipso tempore nuptiarum compositio veniens: cum nunquam antehac venerit? An vero huic credendum est, Chreme?* PA. *Nisi patrem metuam, scio, quid commodè Critoni in memoriam reducam, pro illa re quam objicit pater.* SI. *Calumniator.* CR. *Hem, mene vocari calumniatorem patiar?* CH. *Sic à natura factus est Simo, vehemens, & iracundus. Hunc omitte & sperne.* CR. *Viderit qualis ipse sit?*

ANNOTATIONES.

4. *Quid tu Athenas insolens?*] Insolens, est præter solitum, & consuetudinem tuam. Hîc *insolens* activè sumitur, ut sæpissimè solet sumi. Plaut. in Amph. *Si dixero mendacium, solens meo more fecero.* Sic idem in Truc. Sall. *Insolens vera accipiendi.* Sed & passivè sumitur. Horat. 3. Carm. Od. 29.

Fortuna sævo læta negotio
Ludum insolentem ludere pertinax.

Gell. lib. 1. Noct. &c. *Atque id quod à Cæsare excellentis ingenij viro, in primo de Analogia scriptum est, habe semper in memorià, atque pectore: ut tanquam scopulum fugias inauditum, atque insolens verbum.* Verùm non jungitur cum infinitivo passivo; ut *insolitus*, & *solitus*. Neque enim dicas solens est hoc fieri, ut *solitum est hoc fieri.* At τὸ *solitus* in utraque significatione usitatum est.

Si mihi pergit, quæ volt, dicere, ea, quæ non volt, audiet.
Ego istæc moveo, aut curo? non tu tuum malum æquo animo feres?
Nam, ego quæ dico, vera, an falsa audieris, jam sciri potest.
Atticus quidam olim navi fracta ad Andrum ejectus est,
Et istæc una parva virgo: tum ille egens forte applicat
Primum ad Chrysidis patrem se. *SI.* fabulam inceptat. *CH.* sine.
CR. Itane vero obturbat? *CH.* perge. *CR.* tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. ibi ego audivi ex illo sese esse Atticum.
Is ibi mortuus est. *CH.* ejus nomen! *CR.* nomen tam cito tibi?
Phania. *CH.* hem, perij. *CR.* verum hercle opinor fuisse Phaniam.
Hoc certo scio, Rhamnusium se ajebat esse. *CH.* ô Jupiter!
CR. Eadem, hæc Chreme, multi alij in Andro tum audivere.
CH. utinam id fiet,
Quod spero. eho dic mihi, quid is eam tum, Crito,
Suamne ajebat esse? *CR.* non. *CH.* cujam igitur? *CR.* fratris filiam.
CH. Certe mea est. *CR.* quid ais? *SI.* quid tu? quid ais? *PA.* arrige aures Pamphile.

INTERPRETATIO.

si perseveret, quæ vult, probra, & convitia dicere, ea quæ non vult, invitus audiet. Egone has de nuptiis turbas excito, aut fieri curo? nonne malum quod propter filium tibi accid.t, te patienter ferre oportet, non aliis imputare? Nam de his, quæ dixi; jam sciri potest, utrum vera, an falsa sint ea, quæ à me audivisti. Quidam Atheniensis, naufragio facto ad Andrum ejectus est, atque unà ista, parva tunc, virgo: tum ille egenus omnium rerum, forte se recipit, & applicat ad Chrysidis patrem. SI. *Fabulam incipit narrare.* CH. *Sine eum loqui.* CR. *Itane mihi interrumpit sermonem?* CH. *Perge.* CR. *Is, qui tunc eum hospitio excepit, mihi cognatus fuit. Ibi ego audivi ex illo sese esse Atticum. Is in Andro mortuus est.* CH. *Quod fuit ejus nomen?* CR. *An tam cito tibi nomen ejus edi cupis? Phania nomen fuit, ut puto.* CH. *Hem perij.* CR. *Verùm hercle, opinor, Phaniam illi nomen fuisse. Hoc certò scio; Rhamnusium se ajebat esse.* CH. *O Iupiter!* CR. *Eadem hæc, Chreme, multi alij in Andro tunc audiverunt.* CH. *Vtinam id sit, quod spero. Ehò dic mihi, Crito, quid Glycerium parvulam tunc sibi esse dicebat? Suamne filiam dicebat esse?* CR. *Non.* CH. *Cujusnam igitur?* CR. *Fratris eam esse filiam dicebat.* CH. *Certe mea est.* CR. *Quid ais?* SI. *Quid tu ais?* PA. *Arrige aures, Phamphile.*

ANNOTATIONES.

27. ***Rhamnusium.***] Rhamnusius à Rhamnunte oppidulo Atticæ, in quo celeberrimum fuit templum Nemesis Deæ ultricis superborum (quæ ob id Rhamnusia dicta est) ejusque simulachrum marmoreum factum a Phidiâ nobili statuario, altum decem vlnas.

30. *Cujam igitur?* Vetustum adjectivum per tria genera declinabile, id est *cujus?*

31. *Arrige aures Pamphile.*] Metaphora ducta ab animalibus, quorum plerique solent, si quando quid eminus audiant, aures surrigere. Aures erigimus, vel arrigimus, cum aliquid libenter audimus.

SI. Qui credis? *CH.* Phania ille, frater meus fuit. *SI.* noram & scio.
CH. Is hinc bellum fugiens, meque in Asiam persequens, proficiscitur.
Tum illam hîc relinquere est veritus. postilla nunc primum audio,
Quid illo sit factum. *PA.* vix sum apud me: ita animus commotus est metu,
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
SI. Næ istam multimodis tuam inveniri gaudeo. *PA.* credo, pater.
CH. At mihi unus scrupulus etiam restat, qui me male habet. *PA.* dignus es
Cum tua religione odio. nodum in scirpo quæris. *CR.* quid istud est?
CH. Nomen non convenit. *CR.* fuit hercle aliud huic parvæ. *CH.* quod, Crito?
Nunquid meministi? *CR.* id quæro. *PA.* egone hujus memoriam patiar meæ
Voluptati obstare, cum egomet possim in hac re medicari mihi?
Non patiar. heus, Chreme: quod quæris, Pasibula. *CR.* ipsa est. *CH.* ea est.

INTERPRETATIO.

SI. *Quomodo his verbis tam facile credis?* CH. *Phania ille frater meus fuit.* SI. *Noveram eum, & scio ipsum fratrem tuum fuisse.* CH. *Is bellorum motus fugiens, hinc in Asiam proficiscitur me quæsiturus. Tunc illam parvulam hic Athenis relinquere est veritus. Post illa tempora, nunc primùm audio, quid de illo factum fuit.* PA. *Vix mentis compos sum; ita metu agitatus sum amittendæ Glyceriï, spe ipsius habendæ, gaudio, quod sit civis Attica: dum miror hoc tantum, tamque insperatum bonum.* SI. *Certe istam Glycerium, inventam esse tuam ex multis & certis argumentis, vehementer gaudeo.* PA. *Credo pater.* CH. *At mihi unum dubium etiam restat, quod me angit.* PA. *Dignus es odio, cum tua superstitiosa anxietate. Tu in re minime dubia occasionem dubitandi quæris.* CR. *Quid istud est?* CH. *Nomen, quo illam vocant, non convenit cum nomine filiæ meæ.* CR. *Fuit hercle aliud ei nomen dum parva erat.* CH. *Quod, Crito?* *Nunquid meministi?* CR. *Id quæro.* PA. *Egone hujus fluxam memoriam patiar meæ voluptati moram injicere; cum ego possim ipse mihi remedium invenire? Non patiar. Heus Chreme! quod nomen quæris Pasibula est.* CR. *Ipsum nomen est.* CH. *Idipsum est.*

ANNOTATIONES.

38. *At mihi unus scrupulus.*] Scrupus est lapillus pedes ambulantium lædens. Scrupulus ejus diminutivum per translationem significat difficultatem, molestiam, dubium.

39. *Nondum in scirpo quæris.*] Scirpi junci sunt palustres sine nodo: unde Proverbium est de his qui in rebus claris scrupulum quærunt.

PA. Ex ipsa millies audivi. *SI.* Omneis nos gaudere hoc, Chreme,
Te credo credere. *CH.* ita me Dij ament, credo. *PA.* quid restat pater?
SI. Jam dudum res reduxit me ipsa in gratiā. *PA.* ô lepidum patrem!
De uxore ita, ut possedi, nihil mutat Chremes. *CH.* causa optima est:
Nisi quid pater aliud ait. *PA.* nempe. *SI.* scilicet. *CH.* dos, Pamphile, est
Decem talenta. *PA.* accipio. *CH.* propero ad filiam. eho mecum Crito:
Nam illam me haud nosse credo. *SI.* cur non illam huc transferri jubes?
PA. Recte admones. Davo ego istuc dedam jam negotî. *SI.* non potest.
PA. Qui? *SI.* quia habet aliud magis ex sese, & majus. *PA.* quidnam? *SI.* vinctus est.
PA. Pater, non rectè vinctus est. *SI.* haud ita jussi. *PA.* jube solvi, obsecro.
SI. Age fiat. *PA.* at matura. *SI.* eo intrò. *PA.* ô faustum, & felicem hunc diem!

INTERPRETATIO.

PA. *Ex ipsa audivi millies.* SI. *Ego credo te credere nos omnes gaudere, ô Chreme, propter hoc, quod reperta est tua filia.* CH. *Ita me Dij adjuvent, credo.* PA. *Quid restat pater?* SI. *Iam pridem, fili, res ipsa, quod filiam amas Chremetis, quæ ab eo agnita est, gratiam meam tibi reconciliavit.* PA. *O lepidum patrem! Quod ad uxorem pertinet; quominus ita eam posthac possideam; ut antea possedi; nihil de hoc mutat Chremes.* CH. *Causa legitima est, propter quam tibi uxoris confirmetur possessio; nisi pater reclamet, & dissentiat.* PA. *Certè non reclamabit, neque dissentiet.* SI. *Sic est. Non dissentio.* CH. *Dotem, Pamphile, dico decem talenta.* PA. *Accipio.* CH. *Propere ad filiam eo. Ehò Crito, mecum veni: nam credo illam non me noscere.* SI. *Cur non illam ad me ex ædibus adduci jubes?* PA. *Recte admones. Davo istud jam negotium dabo.* SI. *Non potest id exequi.* PA. *Quomodò?* SI. *Quia aliud, & majus habet negotium quod ad ipsum pertinet.* PA. *Quidnam est?* SI. *Vinctus est.* PA. *O pater non recte vinctus est.* SI. *Iusseram eum recte vinci.* PA. *Iube eum solvi vinculis, obsecro.* SI. *Age, fiat.* PA. *At festina.* SI. *Eo intrò.* PA. *O faustum ac felicem hunc diem!*

ANNOTATIONES.

45 *Quid restat, pater?*] Obliqua postulatio nuptiarum Glycerij.

49. *Decem talenta.*] Talentum Atticum, pro pecuniæ summa valet sexcentis Coronatis Gallicis. Decem Talenta sunt sex millia Coronatorum.

52. *Quia habet aliud magis ex sese.*] Id est suum, magis ad se pertinens.

53. *Non rectè vinctus est.*] Pamphilus per *non rectè* intelligit, non justè: Simo vero per jocum intelligit, non satis strictè; ut qui jusserat Davum tanquam quadrupedem arctissimè vinciri.

ACTUS V. SCENA V.

CHARINVS. PAMPHILVS.

CH. PRoviso, quid agat Pamphilus : atque eccum. *PA.* aliquis forsan me putet
Non putare hoc verum. at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.
Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror,
Quod voluptates eorum propriæ sunt. nam mihi immortalitas
Parta est, si huic nulla ægritudo gaudio intercesserit.
Sed quem ego potissimum exoptem nunc mihi, cui hæc narrem, dari?
CH. Quid illud gaudij est? *PA.* Davom video: nemo est, quem mallem, omnium:
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

INTERPRETATIO.

C H. *VEnio visum, quid agat Pamphilus; atque ecce illum.* PA. *Aliquis fortasse putet me non putare hoc esse verum, quod mox dico: at placet mihi nunc hoc verum esse. Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse judico, quod voluptates propriæ eorum sunt, & perpetuæ. Certè immortalitas mihi acquisita est, si nulla tristitia huic præsenti gaudio quo repleor, interposita fuerit. Sed quem præcipuè exoptem mihi nunc obviam fieri, cui fortunam secundam, & hanc meam felicitatem commemorem?* C H. *Quid illud gaudium est?* P A. *Davum video. Nemo est omnium, quem mallem mihi occurrere: nam scio hunc perfecte atque ex toto animo, ob mea gaudia, gavisurum.*

ANNOTATIONES.

3. *Ego vitam Deorum.*] Hoc dictum est ex sententia Epicuri. Ille enim vitam judicabat beatissimam; quæ plurimum haberet voluptatis: tristitiæ quamminimum.

5. *Si nulla ægritudo.*] Quamobrem à Romanis duæ Deæ colebantur in eodem templo; Angeronia ab angoribus dicta, & volupia à Voluptate, indicantibus, in vita hominum, voluptates & dolores inter se commixtas esse.

ACTUS

ACTUS V. SCENA VI.

DAVVS. PAMPHILVS. CHARINVS.

DA. Pamphilus ubinam hic est? *PA.* Dave. *DA.* quis homo est? *PA.* Ego sum. *DA.* ô Pamphile.
PA. Nescis quid mihi obtigerit. *DA.* certe: sed, quid mihi obtigerit, scio.
PA. Et quidem ego. *DA.* more hominum evenit, ego ut quod sim nactus mali,
Prius rescisceres tu, quam ego, tibi quod evenit boni.
PA. Mea Glycerium suos parentes reperit. *DA.* ô factum bene!
CH. Hem. *PA.* pater amicus summus nobis. *DA.* quis? *PA.* Chremes. *DA.* narras probe.
PA. Nec mora ulla est, quin eam uxorem ducam. *CH.* num ille somniat
Ea, quæ vigilans voluit? *PA.* tum de puero, Dave? *DA.* ah desine!
Solus est, quem diligunt Dii. *CH.* salvus sum, si hæc vera sunt.
Colloquar. *PA.* quis homo est? Charine, in tempore ipso mi advenis.

INTERPRETATIO.

DA. *Ubinam est hic Pamphilus?* PA. *Dave.* DA. *Quisnam homo est, qui me appellat?* PA. *Ego sum.* DA. *O Pamphile!* PA. *Nescis quid mihi acciderit.* DA. *Certe: sed quid mihi acciderit scio.* PA. *Et quidem ego.* DA. *Ut accidere solet hominibus, ita evenit nobis: ut prius cognosceres, quod mali inveni; quam ego audirem, quod boni tibi obtigit.* PA. *Mea Glycerium suos parentes reperit.* DA. *O quam recte contigit!* CH. *Hem.* *Pater ejus summus amicus noster est.* DA. *Quis?* PA. *Chremes.* DA. *Bene narras.* PA. *Nec quicquam nos retardat quin eam uxorem ducam.* CH. *Num Pamphilus somniat ea, quæ vigilans expetivit.* PA. *Cæterum de puero, Dave, ut se habet?* DA. *Ah, desine de illo plura quærere. Ille solus est ex omnibus pueris, quem Dii in deliciis habent, & in sinu gerunt.* CH. *Si hæc vera sunt, salvus sum. Compellabo Pamphilum.* PA. *Quis homo est, qui ad nos accedit? Charine, opportune mihi advenis.*

ANNOTATIONES.

3. *Sed quid mihi obtigerit.*] Hoc Davus dicit de vinculis ridiculè.
4. *More hominum evenit.*] Quia fama mali celerior est, quàm boni, id est, evenit, ut facilius mala quam bona nuncientur.
9. *Solus est, quam diligunt Dii.*] Hyperbole de magnâ alicujus felicitate; Illustres quosque Heroas, Deorum filios, cognatos, & amicos fuisse fabulatur Antiquitas, ut Herculem Jovis filium, Æneam Veneris, multosque alios.

CH. Bene factum. *PA.* hem, audisti? *CH.* omnia. age, me in tuis secundis respice.

Tuus est nunc Chremes. facturum, quæ voles, scio esse omnia.

PA. Memini: atque adeo longum est, nos illum expectare, dum exeat.

Sequere hac me intùs ad Glycerium nunc. tu Dave abi domum,

Properè accerse, hinc qui auferant eam: quid stas? quid cessas? *DA.* eo.

Ne exspectetis, dum exeant huc, intus despondebitur.

Intus transigetur, si quid est, quod restet. Plaudite.

INTERPRETATIO.

CH. *Tecum bene actum esse gaudeo.* PA. *Hem! audistine?* CH. *Omnia audivi. Agedum, in tuis prosperis successibus fac ut me adjuves. Chremetem totum possides: scio illum facturum esse omnia, quæ voles.* PA. *Semper tui memini. Longum verò tempus est nos expectare, donec ille exeat domo: tu sequere hac me intus. Chremes nunc est in ædibus Glycerij. Tu, Dave, abi domum. Festina. Accerse viros, qui eam auferant ex domo, ubi nunc est, & ad nos transferant. Quid stas immotus? Quid tardas?* DA. *Eo. Ne expectetis, Spectatores, dum hùc exeant in proscenium Actores nostri. Intus sponsalia fient. Intus de dote Philumenæ, de Chrysidis hereditate, deque cæteris rebus, convenıet, & transigetur. Plaudite.*

Calliopius recensui.

ANNOTATIONES.

15. *Qui auferant eam.*] Virgo nuptui data, antiquo ritu simulabatur ex gremio matris, aut si ea deesset, ex proxima necessitudine muliere rapi; inde ad virum transferebatur: quod ea res Romulo suisque Sabinas rapientibus feliciter cessisset. Quò respiciens Catullus dicit;

Qui rapis teneram ad virum Virginem
In Epithalamio Manlij, & Juliæ.

17. *Plaudite.*] Plaudere verbum est textricum, Græcis σπαθᾷν vel κροτεῖν; cùm illæ licium densius inculcant, & cum plausu collidunt. Hoc verbum etiam in Theatrum migravit postea; eôque peractis fabulis spectatores dimittebantur: *Valere* enim, & *plaudere* jubebantur, quæ verba vel à grege histrionum, vel ab eâ personâ, quæ postremâ in Scenam introducebatur, pronunciabantur: Ut videre est apud Plautum. Horat. in Arte.

Donec cantor, id est, *actor*, *vos plaudite dicat.* Cantor est actor. Apuleius eleganter 3. Florid. *Renuntiavere Poëtam dixisse rebus humanis Valere, & Plaudere: suis verò familiaribus dolere, & plangere.*

P. TERENTIJ CARTHAGINENSIS AFRI EUNUCHUS.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, L. POSTHUMIO ALBINO, L. CORNELIO MERULA, ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERE L. AMBIVIUS TURPIO, L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODULAVIT FLACCUS CLAUDII, TIBIIS DUABUS DEXTRA ET SINISTRA GRÆCA MENANDRU. ACTA II. M. VALERIO C. FANNIO COSS.

ANNO AB URBE CONDITA DXCIII. ANTI CHRISTUM NATUM CLIX.

FABVLÆ INTERLOCVTORES.

PHÆDRIA, Adolescens. A Græco φαιδρός. hilaris.
PARMENO, Servus, παρὰ τῷ δεσπότῃ μένων, manens & adstans domino.
THAIS, Meretrix. A θεατὸς, spectabilis, quasi speciosa.
GNATHO, Parasitus. A γνάθος maxilla, quòd sit edax.
CHÆREA, Adolescens. A χαίρων, gaudens.
THRASO, Miles. A θράσος, audacia.
PYTHIAS, Ancilla quasi πυθομένη, percontatrix.
CHREMES, Adolescens. A χρεμέζω, hinnio: quod hinnitu equorum delectaretur.
ANTIPHO, Adolescens ab ἀντὶ φαίνομαι contra appareo, vel ab ἀντὶ φημὶ contra loquor.
DORIAS, Ancilla, quòd Doride regione orta sit.
DORUS, Eunuchus, quasi Doricus.
SANGA, Servus, à Sangia vico Phrygiæ.
SOPHRONA, Nutrix. A σώφρων, castus, continens.
LACHES, Senex. A λαγχάνω, sortior, sorte obtineo.

ARGUMENTUM.

PAMPHILA Virgo Attica, à prædonibus rapta, & Rhodum advecta, à meretrice quadam, cum ipsius filiâ Thaïde, educata est: adeo ut ambæ sorores crederentur. Thaïs autem grandiuscula facta Athenas migravit, ibique matris artem meretriciam exercuit. Aliquo póst tempore, mater ejus mortem obiit Rhodi, relictâ Pamphilâ, quam Thraso miles Athenas adducit, & Thaïdi in donum promittit, si suæ voluntati morigerari vellet. Illa Phædriam adolescentem Atheniensem, Lachetis filium, sibi amatorem adjunxerat; à quo multis precibus impetrat, exposita facti ratione (nimirum, ut Pamphilam recuperaret) Militi ut biduum gratificari posset. Interea Phædria rus ire statuit, abiensque mandat Parmenoni servo, ut Eunuchum, & Æthiopissam ad Thaïdem, cui eos emerat, duceret. Cæterum Chærea Phædriæ frater Pamphilam in via conspicatus, ejus amore flagrabat; itaque servi Parmenonis arte, pro Eunucho, ejus habitu indutus, Thaïdi traditur, quæ ei soli Pamphilam credit, dum ad cœnam cum Milite proficiscitur. Itaque Chærea hac occasione arreptâ, Pamphilam vitiat, seque illico dat in fugam quamceleriter. Hinc mirabiles turbæ concitantur. At Pamphila paulo post à suis tandem agnoscitur, daturque in uxorem Chæreæ. Phædria, & Thraso rivales per Parasitum concordes facti, communi amica Thaïde sine certamine potiuntur.

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

SOROREM falso dictitatam Thaïdis,
Id ipsum ignorans, miles advexit Thraso,
Ipsique donat. erat hæc civis Attica.

INTERPRETATIO.

THRASO Miles abduxit secum Rhodo Athenas Pamphilam, vulgi sermone nominatam sororem Thaïdis, quod ille ignorabat, ipsique Thaïdi dono dat. Erat hæc Pamphila civis Atheniensis filia;

ANNOTATIONES.

Periocha.] A περιέχω comprehendo, contineo, περιοχὴ comprehensio Græcis dicitur, idem quod Latinis argumentum, estque brevis totius alicujus rei explicatio.

Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi jubet
Thaïdis amator Phædria, ac rus ipse abit,
Thrasoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phædriæ puellulam
Cum deperiret dono missam Thaïdi,
Ornatu Eunuchi induitur. suadet Parmeno:
Introit: vitiat virginem. sed Atticus
Civis repertus frater ejus, conlocat
Vitiatam ephebo: Phædriam exorat Thraso.

INTERPRETATIO.

eidem Phædria ipsius amator Eunuchum à se emptum ut tradat, Parmenoni imperat, atque in villam abit; exoratus precibus Thaïdis, ut in duos dies eâ miles potiretur. Frater Phædriæ adolescens Chærea cum Pamphilam perdite amaret donatam Thaïdi à Milite; supponitur pro Eunucho, ejusque habitû indutus ad ædes Thaïdis adducitur: in quibus stuprat Pamphilam, quæ cum reperisset fratrem suum Chremetem, Civem Atheniensem; agnita ab ipso datur uxor Chæreæ à quo vitiata fuerat: Thraso impetrat à Phædria, ut sint socij in amore Thaïdis.

ANNOTATIONES.

Ornatu Eunuchi.] Eunuchus, castratus dicitur ab εὐνὴ quod est *cubile*, & ἔχω, *habeo*, *custodio*. quod id genus hominum adhibebatur servandis regum cubilibus. Eustathius deducit nomen istud ab εὖνις, id est *privatus*, & ὀχεία *coitus*, *conjunctio*; quasi εὖνις ὀχείας *privatus*, *carens conjunctione fœmineâ*.

PROLOGUS.

SI quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, & minime multos lædere;
In his Poëta hic nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimavit esse, sic existimet,
Responsum, non dictum esse, quia læsit prior;
Qui bene vertendo, & easdem describendo male, ex
Græcis bonis Latinas fecit non bonas.

INTERPRETATIO.

SI ullus est, cui admodum cura sit, plerisque se gratum esse. nullosque offendere, hos inter Poëta noster dat nomen suum: tum si quispiam est, qui acerbius aliquid in se dictum suspicetur, sic arbitretur; & sciat, hoc responsum esse in defensionem Terentij lacessiti, non dictum in contumeliam Lavinij lacessentis, qui prior maledictu illum provocavit, qui bene vertendo fabulas, dum verba verbis reddit, & easdem scribendo male, dum sententiam obscurius exprimit: ex Græcis bonis, Latinas fecit non bonas

Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit,
Atque in Thesauro scripsit, causam dicere
Prius unde petitur, aurum quare sit suum,
Quam illic, qui petit, unde is sit thesaurus sibi,
Aut unde in patrium monumentum pervenerit.
Dehinc ne frustretur ipse se, aut sic cogitet;
Defunctus jam sum, nihil est quod dicat mihi.
Is ne erret, moneo, & desinat lacessere:
Habeo alia multa, quæ nunc condonabitur;
Quæ proferentur post, si perget lædere
Ita, ut facere instituit. nunc quam acturi sumus
Menandri Eunuchum, postquam Ædiles emerunt,
Perfecit, sibi ut inspiciundi esset copia.
Magistratus cum ibi adesset, occepta est agi.
Exclamat, furem, non poëtam fabulam
Dedisse, & nîl dedisse verborum tamen:
Colacem esse Nævî, & Plauti veterem fabulam;
Parasiti personam inde ablatam, & Militis.
Si id est peccatum, peccatum imprudentia est
Poëtæ, non qui furtum facere studuerit.

INTERPRETATIO.

Idem Lavinius Menandri comœdiam Phasma, hoc est Spectrum nominatam, recens admodum spectandam edidit; atque in Thesauro, aliâ Menandri fabulâ inducit, possessorem, qui rei partes sustinet, prius causam dicentem, quare Thesaurus auri inventus ad se pertineat, quam petitor, qui actor est, unde sibi is obvenerit, aut unde in patris sepulchrum reconditus sit. Deinde ne fallat se se, aut sic animo putet; defunctus jam sum periculo & expers omnis reprehensionis: nihil est, quod mihi objicere possit Terentius; hunc Lavinium, ne erret præmoneo, & cesset me irritare. Possum alia plura expostulare, quæ in præsenti ei remitto; quæ postea exprimentur, si perget maledictis me offendere, ita ut jam incepit. Is postquam Ædiles emerunt Eunuchum comœdiam, quam nunc daturi sumus in theatrum, consecutus est ut hanc sibi spectandi potestas fieret. Vix præsente Magistratu, agi cœpta est, cum vociferatur, furem esse non Poëtam qui hanc comœdiam dedit, nec eum dedisse dicendum esse, cùm ne verbum quidem apposuerit de suo. Hanc esse Comœdiam Colacem *dictam, id est,* Assentatorem, *jam olim à Nævio & Plauto editam. Personam Parasiti ex ea furto ablatam & Militis esse à Terentio. Si id fecisse peccatum est, imprudens & inscius ille peccavit; nec enim ullum furtum meditatus est.*

ANNOTATIONES.

11. *Prius unde petitur aurum.*] Is unde petitur, id est, possessor, à quo possessio rei petitur, qui rei partes sustinet, *qui est deffendeur.* Petitor vero est actor, *Demandeur.* Terentius arguit Lavinium induxisse possessorem prius agentem, quàm petitorem, quod est contra consuetudinem judiciorum.

17. *Quæ nunc condonabitur.*] Veteres, condono, jungebant accusativo: sic in Phormione Terentius: *Argentum quod habes, condonamus te*, pro tibi.

Id ita esse, vos jam judicare poteritis.
Colax Menandri est: in ea est parasitus Colax,
Et Miles gloriosus: eas se non negat
Personas transtulisse in Eunuchum suam
Ex Græca: sed eas fabulas factas prius
Latinas scisse sese, id vero pernegat.
Quod si personis iisdem uti aliis non licet:
Quî magis licet currentes servos scribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Parasitum edacem, gloriosum militem,
Puerum supponi, falli per servum senem,
Amare, odisse, suspicari? Denique
Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.
Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quæ veteres factitarunt, si faciunt novi.
Date operam, & cum silentio animadvortite,
Ut pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit.

INTERPRETATIO.

Id verum esse, vos Spectatores, arbitrari modò poteritis. Colax comœdia à Menandro facta est; in ea Parasitus Colax inducitur, & Miles gloriosus. Eas personas fatetur quidem se transposuisse in Eunuchum Comœdiam suam ex Græca; sed prius interpretatione Navij, aut Plauti Latine versas esse, id vero se ignoravisse pertendit. Quod si personis iisdem, quibus veteres Comici usi sunt, novis Poëtis uti non licet, cur magis licet festinantes servos facere, bonas matres-familias in scenam producere; meretrices malas, parasitum voracem, gloriosum militem, partum falsum supponi, deludi per servum senem dominum, amores, odia, suspiciones? Postremò nihil dici nunc à nobis potest, quod non ab aliis ante nos dictum fuerit. Quamobrem æquum est vos Spectatores cognoscere quantum liceat Poëtis in imitando sibi sumere, atque ignoscere, si novi, ab antiquis, quæ sibi conveniunt, quandoque mutuentur: cùm antiquis idem crebro facere licuerit. Vos Actores attenti spectate, & cum silentio advertite, ut sciatis quas res contineat, atque exprimat Eunuchus Comœdia.

ANNOTATIONES.

34. *Id vero pernegat.*] Non negat Terentius ex Colace Menandri, se personam Militis & Parasiti trastulisse, sed accepisse ex Nævio & Plauto pernegat.

35. *Quod si personis.*] Defendit argumento à pari, licere sibi iisdem, quibus illis Nævio & Plauto, uti personis.

ACTUS PRIMI SCENA PRIMA.

PHÆDRIA. PARMENO.

PH. QUID igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum accersor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit, revocat. redeam? non, si me obsecret.
PA. Siquidem, hercle, possis, nil prius, neque fortius:
Verum si incipies, neque perficies naviter,
Atque ubi pati non poteris, cùm nemo expetet,
Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare, & ferre non posse: actum est, ilicet,
Perîsti: eludet, ubi te victum senserit.
Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita.
Here, quæ res in se neque consilium neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
IN AMORE hæc omnia insunt vitia: injuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

INTERPRETATIO.

PH. *Quid igitur agam? egone illam non adeam? ac ne quidem nunc, cum ipsa Thaïs sponte me vocet? an potius ita me parem, ut perpetuo non feram meretricum injurias? Expulit foras, rursus accersit: revertarne ad illam? Non, si per sacra omnia me obtestetur.* PA. *Per Herculem, si quidem valeas id facere, nihil melius, neque præstantius: verum si, ubi inceperis, non perseverabis fortiter, atque ubi amplius vim amoris ferre non potueris; si ad Thaïdem minimè te desiderantem, non reconciliatâ pace, volens redibis, ostendens te ejus amore ardere, neque affectui posse resistere: desperata res est, statim perditus eris: illa ludibrio te habebit, ubi te domitum à se cognoverit.* PH. *Itaque dum per tempus licet, cùm nondum quidquam incepi, diligenter considera quid facere debeam.* PA. *Domine, rem quæ consilio & modo ratione caret omni, eam prudentia gubernare non vales. Amor hæc omnia in se habet mala, contumelias, zelotypiam, dissensiones, pacem ad tempus, bellum, post bellum pacem iterum: hæc cùm sint instabilia, si velis ratione stabilia reddere, nihilo plus proficias quàm si desideres, ut quis cum ratione insaniat.*

ANNOTATIONES.

1. *Quid igitur.*] Hoc *igitur* significat, Phædriam multa cum servo fuisse collocutum, priusquam in scenam prodiret.

Et quod nunc tute tecum iratus cogitas;
Egone illam? quæ illum? quæ me? quæ non? sine modo:
Mori me malim: sentiet qui vir siem.
Hæc verba me hercule una falsa lacrumula,
Quam, oculos terendo misere, vix vi expresserit,
Restinguet: & te ultro accusabit, & ei dabis
Ultro supplicium. *PH.* ô indignum facinus! nunc ego &
Illam scelestam esse, & me miserum sentio:
Et tædet: & amore ardeo: & prudens, sciens,
Vivus, vidensque pereo: nec, quid agam, scio.
PA. Quid agas, nisi ut te redimas captum quam queas
Minimo? si nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. *PH.* itane suades? *PA.* si sapis:
Neque, præterquam quas ipse amor molestias
Habet, addas; & illas quas habet, recte feras.
Sed ecce ipsa egreditur nostri fundi calamitas:
Nam quod nos capere oportet, hæc intercipit.

INTERPRETATIO.

Quæ autem nunc ira commotus animo agitas; egone illam Thaïdem adeam, quæ illum Thrasonem mihi prætulit? quæ me sprevit? quæ me heri non admisit? potius mortem præoptaverim: sine modò, me virum fortem experietur. Per Herculem hæc per iram prolata verba, unâ fallace lachrymula, quam leviter oculos fricando, vix vi extraxerit, delebit; & te ipse sponte tuâ culpæ reum argues apud illam, & pœniendum præbebis. PH. *O crudele factum! Nunc ego & illam deterrimam esse, & me infelicem video, & tædio ejus afficior, & amore flagro, & intelligens, sentiens, spirans, inspiciensque in exitium ruo, nec quid agam, scio.* PA. *Quid facias, nisi ut te captivum liberes pretio quamvilissimo possis? si nequeas parvo; at quanti possis, neque te ægritudinibus animi consumas.* PH. *Itane suades?* PA. *Si mente sanus es, neque præter eas sollicitudines quæ amorem solent sequi, alias his adjungas; atque eas quas præbet, æquo animo sustineas. Sed ecce ex ædibus prodit agri nostri calamitosa tempestas; nam quod nos colligere oportet, illa totum aufert & capit.*

ANNOTATIONES.

34. *Nostri fundi calamitas.*] Calamitas est grando & tempestas quæ calamos segetum prosternit & conterit: unde Cicero Verrem vocat calamitosam tempestatem.

35. *Nam quod nos capere oportet.*] Id est, Thais, nostra pernicies, quæ Phædriam herum meum sumptibus absumit: capitque omnia quæ alioquin ab illo in nos conferrentur.

ACTUS I. SCENA II.

THAIS. PHÆDRIA. PARMENO.

TH. Miseram me! vereor ne illud gravius Phædria
Tulerit, neve aliorsum, atque ego feci, acceperit;
Quod heri intromissus non est. *PH.* totus, Parmeno,
Tremo horreoque, postquam aspexi hanc. *PA.* bono animo es:
Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.
TH. Quis hic loquitur? hem, tun' eras, mi Phædria?
Quid hic stabas? cur non recta introibas. *PA.* cæterum
De exclusione verbum nullum. *TH.* quid taces?
PH. Sane quia vero hæ mihi patent semper fores,
Aut quia sum apud te primus. *TH.* missa istæc face.
PH. Quid missa? ô Thaïs, Thaïs! utinam esset mihi
Pars æqua amoris tecum; ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet;
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.
TH. Ne crucia te, obsecro, anime mi, mi Phædria.
Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam
Eo feci: sed ita erat res: faciundum fuit.
PA. Credo, ut fit, misera præ amore exclusisti hunc foras.
TH. Siccine ais, Parmeno? age, sed, huc quâ gratiâ
Te accersi jussi, ausculta. *PH.* fiat. *TH.* dic mihi
Hoc primum, potin' est hic tacere? *PA.* egone? optume.

INTERPRETATIO.

TH. *Heu me infœlicem! dubito ne illud molestiùs quam debeat Phædria tulerit, neve in aliam partem, atque ego feci, acceperit: quòd hesterna die in ædes meas admissus non est.* PH. *Totum corpus, Parmeno, mihi tremore concutitur, horretque frigore, ubi hanc videre cœpi.* PA. *Fac alto fortique sis animo, ne perturberis: si horres frigore, accede ad hunc ignem (nimirum Thaidem) jam calesces plusquam satis sit.* TH. *Quis hic loquitur? hem, tune eras, mi Phædria? quid hic stans manebas, cur non rectà domum ingrediebaris?* PA. *De cætero, quod excluserit ædibus Phædriam, introducto milite, ne unum quidem verbum protulit.* TH. *Quid taces, Phædria?* PH. *Quasi verò hæ mihi semper apertæ sint fores, aut quia ex tuis amatoribus tibi sim præcipuus gratiâ.* TH. *Omitte hæc odiosa verba.* PH. *Omittam? O Thais, Thais! utinam mutuo amore mihi responderes, fieretque ut injuria, quam mihi fecisti, memoria te æquè ac me cruciaret, aut nihili eam æstimarem.* T H. *Ne te dolore affligas, obsecro, mi animule, mi Phædria, non per Pollucem, non id propterea feci, quod alium ullum majori amore, quam te complectar, aut chariorem habeam, sed in eo statu res erat, ut ita facere me oportuerit.* P A. *Sanè verò, ut fieri solet, propter amorem, quo illum prosequitur, eidem occlusit fores.* TH. *Siccine loqueris, Parmeno? perge modò. Sed tu, mi Phædria, quam ob rem te huc acciri mandavi, attente audi.* P H, *Sic fiat.* T H. *Dic mihi, Parmeno iste potestne tacere?* P A. *Egone? Optime possum:*

Verum, heus tu, lege hac tibi meam astringo fidem:
Quæ vera audivi, taceo, & contineo optume:
Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.
Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.
Proin tu, taceri si vis, vera dicito.
T H. Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.
P A. Potest taceri hoc. *T H.* ibi tum matri parvolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. P H. civemne? *T H.* arbitror:
Certum non scimus: matris nomen & patris
Dicebat ipsa: patriam, & signa cætera
Neque scibat, neque per ætatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, è prædonibus,
Unde emerat, se audîsse, abreptam è Sunio.
Mater ubi accepit, cœpit studiose omnia
Docere, educare, ita uti si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quocum tum uno rem habebam, hospite,
Abii huc: qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia.
P A. Utrumque hoc falsum est: effluet. *T H.* quî istuc? *P A.* quia
Neque tu uno eras contenta, neque solus dedit:
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te attulit.
T H. Ita est. sed sine me pervenire, quò volo.

INTERPRETATIO.

verum heus tu hac conditione fidem tibi do; quæ audivi si vera sunt, ea rectè sileo & fideliter servo: sin falsa, aut vana, aut ficta sunt, confestim omnibus ea manifesta facio: pertusus & rimosus sum, commissa mihi undique transmitto & effundo: itaque dicito vera, si ea me tacere voles. TH. *Mater mihi è Samo insula fuit, ea Rhodi manebat.* PA. *Hoc verum esse puto; peregrinam fuisse ei matrem: tacebitur.* TH. *Ibi tum matri quidam mercator puellam parvulam donavit, ex Attica inde usque abreptam.* PA. *Civemne Atticam?* TH. *Opinor: sed compertum nobis nondum est. Ipsa puella patris & matris nomen dicebat. Patriam, & signa catera, quibus agnosci posset, ignorabat; neque propter ætatem primam scire potuerat. Mercator ad patris & matris nomen quod puella dicebat, hoc adjungebat, se accepisse à Piratis, à quibus emerat, eam raptam fuisse è Sunio Atticæ Promontorio. Mater ubi hoc inaudivit, summa diligentia, & cura omnia docuit quæ ingenuam decent, & educavit quasi suam filiam, adeo ut vulgo soror mea esse crederetur. Ego cum illo, quocum solo consuetudinem habebam, tum advenâ Attico, huc Athenas Rhodo veni: ille mihi omnia hæc bona quæ possideo, moriens reliquit.* PA. *Utrumque hoc falsum est, idcoque effundetur: hoc tacere non potero.* TH. *Quomodo istud?* PA. *Quia neque unus tibi amator fuit satis, neque hospes Atticus ea quæ habes, solus dedit: hic enim quoque (Phædria) magnam & potiorem partem tibi largitus est.* TH. *Haud nego, sed sine orationem quò tendit, pervenire.*

ANNOTATIONES.

27. *Habitabat Rhodi.*] Rhodus Carpathij Maris Insula nobilissima ambitu 120. mille passuum. *Carpathus, Scarpanto*, nunc dicta, insula est, media inter Cretam & Rhodum, contra Ægyptũ. huic parti Maris Ægæi nomen dedit.

Interea miles, qui me amare occeperat,
In Cariam est profectus; te interea loci
Cognovi. tute scis, post illa quàm intumum
Habeam te, & mea consilia ut tibi credam omnia.
PH. Neque hoc tacebit Parmeno. *PA.* oh, dubium ne id est?
TH. Hoc agite, amabo. mater mea illic mortua est
Nuper. ejus frater aliquantum ad rem est avidior.
Is ubi hancce forma videt honesta virginem,
Et fidibus scire, pretium sperans, illico
Producit, vendit. forte fortuna adfuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,
Imprudens harum rerum, ignarusque omnium.
Is venit: postquam sensit me tecum quoque
Rem habere, fingit caussas, ne det, sedulo:
Ait, si fidem habeat, se iri præpositum tibi
Apud me, ac non id metuat, ne, ubi eam acceperim,
Sese relinquam, velle se illam mihi dare;
Verum id vereri. sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adjecit. *PH.* etiamne amplius?
TH. Nil, nam quæsivi: nunc ego eam, mi Phædria,
Multæ sunt caussæ, quamobrem cupio abducere.
Primum, quod soror est dicta: præterea, ut suis
Restituam ac reddam. sola sum: habeo hîc neminem,

INTERPRETATIO.

Interea miles qui ad me animũ adjecerat, in Cariam se contulit: tecum interea consuevi; tu ipsemet non ignoras, post illa tempora, quam intimus maxime omnium in meo amore & familiaritate sis, & ut mea omnia tibi communicem consilia. PH. *Ne hoc quidem Parmeno tacebit, cum etiam falsum sit.* PA. *Oh, quisnam dubitet hoc esse falsum?* TH. *Attendite mihi, quaso. Mater mea illic mortem obivit nuper: ejus frater aliquantò lucri cupidior est, is ubi hanc vidit virginem specie venusta esse, & scire fidibus canere, pretium sperans magnum, statim matre mortua, eam venum exponit, vendit. Forte fortuna hic præsens interfuit Thraso meus amicus, qui harum rerum inscius Pamphilam emit, quam mihi dono daret: is Athenas redit; postquam cognovit me tecum quoque consuescere, excusationes studiosè excogitat, ne eam tradat: dicit, si fidem ipsi faciam, se priores partes apud me, te postposito, habiturum, neque metuat, ne ubi puella data mihi fuerit, sese dimittam, velle se illam mihi donare; verum id dubitare: sed ego quantum animo conjicio, ad virginem amorem adjunxit.* PH. *Nunquidnam etiam amplius est?* TH. *Nihil; nam percontata sum, mi Phadria: nunc vero quamplurima sunt causa, propter quas cupio eam ad me à possessione militis transducere; primum quòd soror mea dicta est: tum etiam, ut eam suis raptam restituam, & amissam reddam. Sola sum, habeo hic neminem,*

ANNOTATIONES.

46. *In Cariam est profectus.*] Caria minoris Asiæ regio, cui Rhodus adjacet.

Neque amicum, neque cognatum, quamobrem Phædria
Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.
Id amabo, adjuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores parteis hosce aliquot dies
Apud me habere. nihil respondes? *PH.* pessuma,
Ego quidquam cum istis factis tibi respondeam?
PA. En noster, laudo. tandem perdoluit: vir es.
PH. Haud ego nesciebam, quorsum tu ires. parvola
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua:
Soror est dicta: cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia hæc nunc verba huc redeunt denique:
Excludor ego, ille recipitur. qua gratia?
Nisi illum plus amas, quàm me, & istam nunc times,
Quæ abducta est, ne illum talem præripiat tibi?
TH. Egon' id timeo? *PH.* quid te ergo sollicitat? cedo.
Num solus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem sensisti in te claudier?
Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quæsivi? porro Eunuchum dixti velle te,

INTERPRETATIO.

neque amicum, neque cognatum, qui mihi, cum opus fuerit, auxilientur. quamobrem, Phædria, cupio aliquos mihi amicos conciliare meis meritis. Id ut facilius consequar, peto à te ut mihi præsto esse velis. Permitte illum Thrasonem apud me admitti in potiori parte, hisce aliquot diebus. Nihil respondes? PH. *Deterrima, tibi ne ego quicquam respondere debeam, talia cum mihi facias?* PA. *Hei noster, euge, magni te facio, tandem ægre fert se deludi, injurias ad animum revocasti: jam vir es.* PH. *At ego nesciebam, quò spectaret tua nempe oratio: parvula è Sunio est abrepta: educavit mater eam pro suâ filiâ. Soror mea nominata est: cupio abducere ut reddam suis. Scilicet omnia hæc verba in hanc summam nunc conveniunt, ut excludar, miles ille admittatur. Cujus rei causa; nisi quod illum quàm me chariorem habes, metuisque ne Pamphila, quam à Thrasone recepisti, eum tibi intercipiat?* TH. *Egone id timeo?* PH. *Quid ergo te incitat ad hoc faciendum? Expone. num solus ille tibi donat? Nunquid alicubi meam liberalitatem vidisti tibi precludi? nonne statim atque mihi significasti cupere te servam Æthiopem, posthabitis rebus etiam necessariis emendam quæsivi? Eunuchum præterea quem dixisti te velle,*

ANNOTATIONES.

85. *Ex Æthiopia.*] Quidquid ultra nigrum flumen est, & Ægyptum, versus utrumque mare Atlanticum, Rubrumque, Æthiopes olim in Africa tenuere; gens omnium Africæ terrarum amplissima; dicta ab αἴθω, uro, & ὤψ, id est, *aspectus, vultus.*

87. *Quia sola his utuntur regina.*] Eunuchis magnus apud Reges & divites honos fuit: ut Bagoüs Alexandri Magni Eunuchus, Putiphar Pharaonis Ægypti Regis, & ille Candaces Reginæ, de quo D Lucas in Actis Apostolorum: & libri 4. Regum, cap. 8.

Quia solæ utuntur his reginæ : repperi.
Heri minas viginti pro ambobus dedi.
Tamen contemptus abs te, hæc habui in memoria :
Ob hæc facta abs te spernor. *TH.* quid istuc Phædria ?
Quanquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror
Id fieri posse maxume : verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam, ut jusseris.
PH. Utinam istuc verbum ex animo ac vere diceres,
Potius quam te inimicum habeam. si istuc crederem
Sincere dici, quidvis possem perpeti.
PA. Labascit, victus uno verbo. quam cito ?
TH. Ego non ex animo misera dico ? quam joco
Rem voluisti à me tandem, quin perfeceris ?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem ut concedas solum. *PH.* siquidem biduum.
Verum ne fiant isti viginti dies.
TH. Profecto non plus biduum, aut. *PH.* aut ? nihil moror.
TH. Non fiet. hoc modo sine te exorem. *PH.* scilicet
Faciundum est, quod vis. *TH.* merito amo te. bene facis.
PH. Rus ibo : ibi hoc me macerabo biduum :
Ita facere certum est : mos gerundu' est Thaïdi.
Tu huc Parmeno fac illi adducantur. *PA.* maxume.
CH. In hoc biduum Thaïs vale. *TH.* mi Phædria,

INTERPRETATIO.

quia horum opera Reginæ solæ utuntur ; comparavi. Heri viginti minas pro amborum pretio persolvi ; tamen licet spretus à te, hæc tibi grata ut emerem in memoria habui. Pro his in te meritis, despectus sum tibi. TH. *Quænam sunt ista, quæ dicis, Phædria? Quamvis hanc Pamphilam cupio ab illo milite recipere ; atque hac ratione, si tu concedas biduum Militi, censeo id potissimum fieri posse ; attamen, potius quam inimicitiam tuam suscipiam, obsequar quibuscumque jussis tuis* PH. *Utinam ex animi sententia, & sincere pronunciares ista verba ; (potius quam tuam inimicitiam suscipiam) si istud crederem vere à te dici, nihil tam molestum est quod non possem perferre.* PA. *Nutat corruiturus, uno verbo impulsus illicò.* TH. *Me miseram ! an non ego hoc ex animi sententia, & serio dico ? Quam rem, etiam per jocum indicasti te à me velle quin tandem obtinueris ? Ego vero non possum abs te impetrare, ut saltem duos solum dies, quos peto, concedas mihi.* PH. *Si quidem duo dies sint tantum, (concedo) dummodo viginti ex duobus non fiant.* TH. *Sane non amplius quam duo dies, aut.* PH. *Aut ? Perge loqui, tibi moram non facio.* TH. *Non fiet illud, quod vereris, ut plures dies recipiatur à me Thraso. Id solum biduum quod peto, permitte me à te impetrare.* PH. *Nimirum quod cupis, me facere oportet.* TH. *Meritò amo te.* PH. *Æquum facis. In villam concedam. Ibi per hos duos dies, mœrore me ad maciem usque conficiam. Sic mihi, præ tædio facere deliberatum est ; si quidem morigerum me esse Thaïdi necesse est. Tu, Parmeno, cura, ut illi, Eunuchus, & ancillula Æthiops tradantur Thaïdi.* PA. *Sic fiet.* PH. *In hos duos dies vale Thaïs.* TH. *Mi Phædria.*

Et tu. nunquid vis aliud? *PH.* egone quid velim?
Cum milite isto præsens, absens ut sies:
Dies, noctesque me ames: me desideres:
Me somnies: me exspectes: de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:
Meus fac sis postremo animus, quando ego sum tuus.
TH. Me miseram! forsitan hic mihi parum habeat fidem,
Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.
Ego pol, quæ mihi sum conscia, hoc certò scio,
Neque me finxisse falsi quidquam, neque meo
Cordi esse quenquam cariorem hoc Phædria:
Et quidquid hujus feci, caussa virginis
Feci: nam me ejus spero fratrem propemodum
Jam reperîsse, adolescentem adeo nobilem: &
Is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intrò, atque expectabo, dum venit.

INTERPRETATIO.

& tu quoque vale: nunquid vis aliud? PH. *Egone quid aliud velim? Nisi ut cum milite isto præsens sis corpore, absens animo, dies, noctesque ames me, me desideres, me somnies, me expectes, de me cogites, me speres, me te oblectes, mecum tota sis (animo) mea fac sis postremò anima, quando ego sum tua.* TH. *Me miseram! forte Phædria parum mihi fidit, atque ex aliarum meretricum ingeniis me æstimat. Ego per Pollucem, quæ mecum in animo totius rei veritatem scio, hoc certò scio nihil mendacii me excogitasse, neque me quemquam vehementius amare, quàm hunc Phædriam, & quidquid hujus rei feci (quod eum exclusi foras) propter puellam Pamphilam id feci: nam spero me hujus fratrem, adolescentem valde nobilem, penè jam invenisse, & is constituit se venturum ad me in domum meam hodierna die: hic igitur dum veniat expectabo.*

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

PHÆDRIA. PARMENO.

PH. FAc ita, ut jussi, deducantur isti. *PA.* faciam. *PH.* at diligenter.
PA. Fiet. *PH.* at mature. *PA.* fiet. *PH.* satin' hoc mandatum est tibi?

INTERPRETATIO.

PH. *Facito ita, ut imperavi. Ducito istos (Eunuchum, & fœminam Æthiopem) & trade Thaïdi, meo nomine.* PA. *Faciam.* PH. *At diligenter.* PA. *Fiet.* PH. *At citò.* PA. *Fiet.* PH. *Satisne hoc tibi mandatum memineris?*

P A. Ah rogitare? quasi difficile siet. utinam
Tam aliquid facile invenire possis, Phædria,
Hoc quam peribit. *P A.* ego quoque unà pereo, quod mî est carius.
Ne istuc tam iniquo patiare animo. *P A.* minime: quin
Effectum dabo. Sed nunquid aliud imperas?
P H. Munus nostrum ornato verbis, quod poteris: &
Istum æmulum, quod poteris, ab ea pellito.
P A. Memini, tametsi nullus moneas. *P H.* ego rus ibo, atque ibi manebo.
P A. Censeo. *P H.* sed heus tu. *P A.* quid vis? *P H.* censen' posse me obfirmare &
Perpeti, ne redeam interea? *P A.* tene? non hercle arbitror:
Nam aut jam revertere, aut mox noctu te adiget horsum insomnia.
P H. Opus faciam, ut defatiger usque, ingratiis ut dormiam.
P A. Vigilabis lassus: hoc plus facies. *P H.* ah, nil dicis, Parmeno.
Ejicіunda hercle hæc mollities animi. nimis me indulgeo.
Tandem ego non illa caream, si sit opus, vel totum triduum?
P A. hui!
Univorsum triduum? vide, quid agas. *P H.* stat sententia.

INTERPRETATIO.

P A. *Ah quam toties interrogare molestum est: quasi sit difficile, id exequi, quod jubes. Vtinam tam facile quid reperias, quàm hoc perdes.* P H. *Vt etiam patientius feras hæc dona mihi perire, scito me una quoque cum his mei jacturam facere, quòd his donis mihi pretiosius es.* P A. *Minimè impatienter fero hæc tua mandata facere, sed nunquid aliud vis?* P H. *Munus nostrum ornamento verborum pretiosius facito, & istum rivalem Thrasonem quam procul poteris, ab ea removeto.* P A. *Memorem mones: in animo id habeo.* P H. *Ego in villam me conferam, atque ibi tantisper morabor, dum biduum transierit.* P A. *Sic faciendum arbitror.* P H. *Sed heus tu.* P A. *Quid vis?* P H. *Putasne me posse obdurare, & mihi temperare, ne ante duos dies ad urbem redeam.* P A. *Tene posse id perpeti? Non mehercule opinor; nam aut statim ultro redibis, aut mox per noctem te insomnia sola ad urbem impellet, & revocabit.* P H. *Opere rustico me exercebo, quoad defessus sim, ut etiam invitus dormire cogar.* P A. *Te lassabis & nihilo magis eâ causâ poteris capere somnum.* P H. *Apage, frustra hæc dicis, Parmeno: expellenda est animo hæc imbecillitas: nimis me delicate tracto. Nonne tandem, si oporteat illa carere, istud possim, etiam tres dies totos?* P A. *Hui, tres dies totos? Vide, ne majora viribus tuis coneris.* P H. *Certum est facere, quod constitui.*

ANNOTATIONES.

16. *Nimis me indulgeo:*] Atticorum more accusativus loco dativi hic positus est, pro nimis mihi indulgeo, id est, nimis mihi concedo, permitto.

18. *Hui! triduum.*] Exclamatio servi, heri dictum irridentis.

P A. Dij;

PA. Dij boni, quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier
Ex amore, ut non cognoscas eundem esse? Hoc nemo fuit
Minus ineptus, magis severus quisquam, nec magis continens.
Sed quis hic est, qui huc pergit? at at, hic quidem est parasitus Gnato
Militis. ducit secum una virginem huic dono: papæ!
Facie honesta. Mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo
Cum meo decrepito hoc eunucho. hæc superat ipsam Thaïdem.

INTERPRETATIO.

PA. *Dij boni, amorne tam potens morbus est? Adeone homines immutat, ut idem qui priùs notus fuerat, amplius cognosci non possit? Hoc nemo fuit minus ineptus, magis gravis, nec magis temperans. Sed quis hic est, qui huc iter facit? At at, hic quidem est Parasitus Militis Gnatho. Ducit secum Virginem, in donum Thaïdi. Papa, quam eleganti vultu! Nimirum me hic hodie ludibrio & dedecori exponam cum meo hoc decrepito Eunucho. Hac Virgo forma specie vincit Thaidem.*

ANNOTATIONES.

19. *Quid hoc morbi est?*] Ut morbo, ex bonâ habitudine corpora decidunt, sic animus ab amore, ex suâ constantia & tranquillitate deturbatur. Sic Propertius.

Solus amor morbi non amat artificem.

Homines immutari ex amore.] Hanc immutationem Poëtæ eleganter pinxerunt in fabula Circes, homines in pecudes commutantis.

22. *Gnatho.*] Gnatho à maxillis & edendi aviditate dici videtur. Γνάθος *maxilla.* Ut παράσιτος is est qui ut victum apud ditiores habeat, iis assentatur. σῖτος Græcè *cibum* significat.

25. *Decrepito.*] Sive morti vicino. Decrepiti sunt, quorum funera, crepitu, & plangore familiæ, conclamata sunt. Vel à decrescendo sic dicti, eò quòd incurvati, & contracti minores fieri videantur, sic capularis senex dicitur à capulo, id est loculo, capsula mortui, *un Cercueil.*

ACTUS II. SCENA II.

GNATHO. PARMENO.

GN. Dij immortales, homini homo quid præstat! stulto intelligens
Quid interest! Hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi:
Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc atque ordinis,

INTERPRETATIO.

GN. *Dij immortales, quantum alius homo alij homini præcellit! Ab inepto quantum distat providus & prudens! Hoc mihi ideo in memoriam redit, nimirum: hodie huc veniens incidi in hominem meæ conditionis,*

Hominem haud impurum, itidem patria qui abligurierat bona:
Video sentum, squalidum, ægrum, pannis annisque obsitum,
Quid istuc, inquam, ornati est? quoniam miser, quod habui, perdidi,
Hem quò redactus sum. omnes noti me atque amici deserunt.
Hic ego illum contempsi præ me: quid, homo, inquam, ignavissime?
Itane parasti te, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?
Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis?
Omnia habeo, neque quidquam habeo: nil cum est, nil defit tamen.
At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati
Possum. Quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.
Olim isti fuit generi quondam quæstus apud seclum prius,

INTERPRETATIO.

non quidem sordidum, nec avarum, qui similiter, atque ego, patrimonium per luxum consumpserat; video horridum, immundum, pallidum instar ægrotantis, vestibus laceris indutum, & senectute deformem. Quid iste ornatus sibi vult, dixi? Respondit ille, quoniam infortunatus ego quæ habui bona amisi. Hem, quò miseria redactus sum? Omnes familiares atque amici me deserunt. Hic ego illum despexi, mihique posthabui. Quid homo, inquam, inertissime, itane tibi consuluisti, ut nulla tibi supersit tui fiducia? An sensum unà cum fortunis tuis perdidisti. Aspice me, qui non melioris sum generis, & status. Qui color corporis, elegantia, nitor cutis, quæ constitutio sanitatis? Omnia mihi suppetunt abunde, & licet nihil quidquam possideam, nihil tamen deficit. At ego infœlix (mihi respondit) neque aliis movere risum, & risui esse, neque verberibus patiendis assuescere possum. Quid? tu (ego subjeci) hisne rebus, nempe dum quis ridetur, aut vapulat, aliquid profici putas? Vehementer falleris, si ita putas. Olim prioribus temporibus, isti generi parasitorum vapulantium, & ridiculorum, lucro fuit ars ista:

ANNOTATIONES.

4. *Hominem haud impurum.*] Non sordidum, non avarum. Liberaliter educati sæpe balnea præsertim calida adibant nitoris, & elegantiæ causa, avari autem minimè. *Aristophanes*, in Pluto Comœdiâ.

Bona abligurierat.] Per luxum & popinationem devoraverat. Ligurire est lautiores cibos carpere. λιχνεύω Græcè à λείχω. *Lambo*, *Lingo*. Plinius. *Postquam degulato patrimonio, pauper est factus. Degulare* est *gula absumere.*

Video sentum, squalidum.) Sentum, horridum, ut sentes, id est spinæ, squalidum, immundum. Squalidi propriè rei qui diu delituerunt in carcere. Squalor immundities corpus occupans à squamarum asperitate. Obsitum, fœdatum, putidum. Situs est mucor, & lanugo quædam ex humore creata in locis sole carentibus. Pannis annisque obsitum, id est mucore, & carie obductum, propter sordidos pannos & ratione ætatis; nam situs, & mucor quidam solet esse major in homine misero, & sene, tum in habitu inopum. Obsitus, ab obserendo, dixit Virgilius. *Loca obsita pomis*, id est plantata.

14. *Tota erras via.*] Proverbialis metaphora à viatoribus sumpta.

Hoc novum est aucupium. ego adeo hanc primus inveni viam.
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt. hos consector : hisce ego non paro me ut rideant,
Sed eis ultro arrideo, & eorum ingenia admiror simul.
Quidquid dicunt, laudo : id rursum si negant, laudo id quoque :
Negat quis, nego : ait, ajo : postremo imperavi egomet mihi,
Omnia assentari. is quæstus nunc est multo uberrimus.
PA. Scitum hercle hominem : hic homines prorsum ex stultis insanos facit.
GN. Dum hæc loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus,
Concurrunt læti mî obviam cupedinarij omnes,
Cetarij, lanij, coqui, fartores, piscatores, aucupes,
Quibus & re salva & perdita profueram & prosum sæpe :
Salutant : ad cœnam vocant : adventum gratulantur.
Ille ubi miser, famelicus, videt me esse in tantum honorem,
Et tam facile victum quærere : ibi homo cœpit me obsecrare,
Ut sibi liceret discere id de me. sectari jussi :
Si potis est, tanquam Philosophorum habent disciplinæ ex ipsis
Vocabula, parasiti itidem ut Gnathonici vocentur.
PA. Viden' otium, & cibu' quid facit alienus. *GN.* sed ego cesso
Ad Thaïdem hanc deducere, & rogitare ad cœnam ut veniat.

INTERPRETATIO.

hoc vero tempore, hic novus alius est aucupandi modus. Quin ego ipse hanc captādi artem inveni. Est genus hominum qui primos in omnibus rebus se esse volunt, nec sunt; quamvis videri velint. Hos consector, his ego non studeo ridiculus esse, sed his sponte risu assentior, & eorum mores cum admiratione prædico; quidquid dicunt laudo; si rursus id negant, id similiter nego; si negat quis, nego; si affirmat quid esse, affirmo. Denique in animum induxi, omnia illis assentari. Id lucrum nunc est valde copiosum. PA. *Argutum mehercule hominem : hic homines ex stultis prorsus insanos mente facit.* GN. *Interea dum hi sermones inter nos habentur, atque ubi ad forum venimus, ecce occurrunt mihi celeriter hilares cupediarij omnes, opularum delicatiorum venditores, popinarij, cetarij, qui prægrandes pisces vendunt, laniones, farciminum artifices, piscatores, quibus lucrum attuleram, dum res meæ bene se habebant, atque etiam post earum jacturam, tum quoque in præsentia. Hi me salutant, ad cœnam invitant, de meo adventu mihi gratulantur. Ille miser esurio, ubi me videt in tanto honore haberi, cœpit me orare, ut sibi liceret hanc artem de me discere : jussi eum mei sectatorem esse, & discipulum, si fieri potest : ut sicut Philosophorum secta ab ipsis Philosophis nominantur, sic Parasiti similiter Gnathonici appellentur.* PA. *Videsne quid desidia, & cibi alieni cupiditas valeant.* GN. *Verum ego nimis cesso hanc virginem ad Thaidem deducere, eandemque invitare ut ad cœnam veniat.*

ANNOTATIONES.

22. *Assentari.*] Propriè assentamur voce, adulamur gestu, blandimur tactu.

Sed Parmenonem ante ostium Thaïdis tristem video,
Rivalis servum. salva est res: nimirum hîc homines frigent.
Nebulonem hunc certum est ludere. *PA.* hice hoc munere arbitrantur
Suam Taïdem esse. *GN.* Plurima salute Parmenonem
Summũ suum impertit Gnatho. quid agitur? *PA.* statur. *GN.* Video:
Nunquidnam hîc, quod nolis, vides? *PA.* te. *GN.* credo. at nunquid aliud?
PA. Qui dum? *GN.* quia tristi'es. *PA.* nihil equidem. *GN.* ne sis. sed quid videtur
Hoc tibi mancipium? *PA.* non malum hercle. *GN.* uro hominem. *PA.* ut falsus animi est.
GN. Quam hoc munus gratum Thaïdi arbitrare esse? *PA.* hoc nunc dicis,
Ejectos hinc nos. OMNIUM RERUM heus! VICISSITUDO EST.
GN. Sex ego te totos Parmeno hos menses quietum reddam.
Ne sursum, deorsum cursites; neve usque ad lucem vigiles.

INTERPRETATIO.

Sed video Parmenonem servum Phædriæ, rivalis heri mei, tristi vultu ante fores Thaidis stantis; res nostræ in tuto sunt. nimirum hic homines frigent (gratia scilicet apud Thaïdem) constitui hunc tenebrionem ludificare. PA. *Isti putant hoc virginis dono Thaidem sibi acquisitam habere.* GN. *Plurimam salutem dicit Gnato Parmenoni, summo & intimo suo amico. Quid fit ô noster?* PA. *Statur.* GN. *Id quidem video. Nonne hic vides id, quod nolis?* PA. *Te video, quem nolim.* GN. *Credo, sed nunquid aliud?* PA. *Cur igitur?* GN. *Quia tristis es.* PA. *Nihil equidem.* GN. *Ne sis tristis, quæso. Sed qualis tibi videtur hæc serva?* PA. *Non mala quidem.* GN. *Hominem crucio.* PA. *Ut fallit eum opinio, cum putat hujusmodi munere capi Thaidem.* GN. *Quam gratum hoc munus Thaidi censes esse?* PA. *Propter hoc munus nimirum, putas nos esse ejectos ex his ædibus. Heus varias vices obtinent res mortalium.* GN. *Efficiam Parmeno, ut hos sex menses integros sis quietus, ne sursum deorsum in urbe perpetuo curras, ne à primâ nocte ad diem usque insomnis sis.*

ANNOTATIONES.

37. *Salva res est.*] Conjectura à signis; servus rivalis non est intrò, sed ante ostium. Igitur est exclusus, res nostra extra periculum est.

Hic homines frigent.] Sic Gallicè dicimus, *Ces gens icy sont bien froids, ils ne font pas bien leur profit.* Metaphora est proverbialis sumpta ab his, qui manibus ex frigore stupidis, nihil operari possunt.

41. *Numquidnam quod nolis vides?*] Hoc dicit Gnatho. Virginem ostentans.

45. *Omnium rerum vicissitudo est.*] Vicissitudo, est per vices mutatio, alternatio. Fertur in eam sententiam versiculus; τὰ θνητὰ παντὰ μεταβολὰς πολλὰς ἔχει. *Mortalia omnia multas habent mutationes.* Celebratur & hoc dictum; κύκλος τὰ ἀνθρώπινα, *circulus res humana.*

47. *Ne sursum deorsum.*] Videtur alludere ad situm Athenarum quæ in declivi colle extructæ erant.

Ecquid beo te? *PA.* men'? papæ! *GN.* ſic ſoleo amicos. *PA.* laudo.
GN. Detineo te fortaſſe: tu profecturus aliò fueras?
PA. Nuſquam. *GN.* tum tu igitur paululum da mihi operæ: fac ut admittar
Ad illam. *PA.* age modo, nunc tibi patent fores hæ, quia iſtam ducis.
GN. Num quem evocari hinc vis foras? *PA.* ſine, biduum hoc prætereat.
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,
Næ tu iſtam faxo calcibus ſæpe inſultabis fruſtra.
GN. Etiam nunc hîc ſtas, Parmeno? eho numnam tu hîc relictus cuſtos,
Ne quis forte internuncius clam à milite ad iſtam curſitet?
PA. Facete dictum. mira vero, Militi quæ placeant.
Sed video herilem filium minorem huc advenire.
Miror, qui ex Piræo abierit: nam ibi cuſtos publice eſt nunc.
Non temere eſt: & properans venit: neſcio quid circumſpectat.

INTERPRETATIO.

Nunquid beatum te facio? PA. *Mene? Papa! valde me ſcilicet beatum facis.* GN. *Sic conſuevi amicos beare.* PA. *Laudo.* GN. *Fortaſſe te demoror: tu aliò iturus eras.* PA. *Nuſquam aliò.* GN. *Nunc tu igitur paululum adjuva me, fac ut intromittar ad Thaidem.* PA. *Age, modo propter puellam, quam ducis, nunc tibi hæ fores apertæ ſunt.* GN. *An aliquem ex hac domo evocari mandas?* PA. *Expecta, dum hi duo dies tranſeant: qui mihi nunc pulſu minimi digiti audito, fores reſeras fortunatus, faciam certe, ut ſæpe iſtas pedibus fruſtra pulſes.* GN. *Etiam nunc hîc manes Parmeno? Anne hic poſitus es cuſtos, ut caveas, ne quis nuncius ſecreto à Milite celeriter ad Thaidem mandata ferat?* PA. *Eleganter & facete dictum. Miranda vero, & exquiſita ſunt, quæ dicis, & digna quæ Militi placeant, tam ſubtilis & acuti ingenij viro. Sed video heri filium minorem natu Chæream huc venire: mirum eſt cur ex Piræo diſceſſerit: nam ibi cuſtos nunc publicè poſitus eſt; non ſine cauſa deſeruit ſtationem & præſidium; feſtinans etiam venit. Neſcio, quid diligenter & attentè circumſpicit.*

ANNOTATIONES.

52. *Num quem evocari hinc vis foras?*] Gnatho irridet Parmenonem, qui in ædes intrare non poterat.

56. *Ne quis forte internuncius.*] Hæc ironicè dicta: quaſi nemo à Milite ad Thaidem, niſi clam ire audeat.

57. *Facetè dictum.*] Ironicè; quia inficeta hæc dicta eſſe vult Parmeno.

59. *Ex Piræo.*] Piræus vel Piræeus erat portus Athenarum, quadringentarum capax navium, muro duorum millium paſſuum urbi conjunctus. *Piræus* vulgo *Porto-Lione.*

Num ibi cuſtos.] Athenienſes poſtquam ex Ephebis exceſſerant, militiæ daturi nomen, publicè cuſtodes erant in urbe per annum; deinde in ſuburbana mittebantur Caſtella, (è quibus unum erat portus Piræus) excubituri adverſus prædonum incurſus: præterea conveniebant eodem adoleſcentes convivia acturi, ut poſt indicat Antipho: quare Proverbium factum eſt; τὸν πειραιᾶ μὴ καταγγίαν ἄγειν, *Piræum non vehere vaſa inania.*

ACTUS II. SCENA III.

CHÆREA. PARMENO.

CH. OCcidi.
Neque virgo est usquam, neque ego, qui illam è conspectu amisi meo.
Ubi quæram? ubi investigem? quem perconter? quam insistam viam?
Incertus sum: una hæc spes est: ubi ubi est, diu celari non potest.
O faciem pulcram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres.
Tædet quotidianarum harum formarum. *PA.* ecce autem alterum.
De amore nescio quid loquitur. ô infortunatum senem!
Hic vero est, qui si amare occeperit, ludum jocumque dices
Fuisse illum alterum, præut hujus rabies quæ dabit.
CH. Ut illum Di Deæque senium perdant, qui me hodie remoratus est,
Meque adeo, qui restiterim: tum autem qui illum flocci fecerim.
Sed eccum Parmenonem. salve. *PA.* quid tu es tristis? quidve alacris?
Unde is? *CH.* egone? nescio hercle, neque unde eam, neque quorsum eam:

INTERPRETATIO.

CH. *PEriĳ. Neque virgo usquam est, neque ego, qui illam visam in via perdidi. Vbi quaram? ubi vestigia ejus sequar? Quem interrogabo? Quâ viâ procedam? Incertus sum quid sim facturus: hac sola spes restat, quod ubivis sit, diu occultari non potest, ob nimiam forma gratiam. O faciem venustam! exinde omnes animo deleo mulieres: satietas me capit harum vulgarium pulchritudinum quas quotidie videre licet.* PA. *Ecce autem alterum fratrem Phadria minorem. Nescio quid de amore loquitur. O infortunatum senem Lachetem, cui tales contigere filiĳ amore perditi! hic vero adeo acri, & rapido ingenio est, ut si amorĩ se dediderit, nugas fuisse dices ea qua ille alter (Phadria) fecit, ad comparationem illorum qua hujus (Charea) rabies committet.* CH. *Vt illum Dĳ, Deaque, senem miserrimis modis interficiant, qui me hodie garrulitate sua detinuit: meque etiam, qui ire cessaverim; tum quoque, qui illum vel tantilli fecerim, ut cum illo manerem. Verùm Parmenonem hic video. Salvus sis.* PA. *Quid tu tristis es? quidve tam alacriter festinas? Vnde venis?* CH. *Ego nescio me hercle, neque unde veniam, neque ad quam partem eam;*

ANNOTATIONES.

1. *OCcidi. Neque virgo est usquam.*] quia eam è conspectu amiserat.

4. *Vbi, ubi est, diu celari non potest.*] Ob nimiam formæ gratiam.

11. *Qui illum flocci fecerim.*] Indicat Chærea se Archidemidem, ne flocci quidem facere debuisse, ut remanens desisteret à persequenda Virgine. Est autem floccus, lanæ particula quæ inutilis à vellere divellitur, atque evolat.

Ita prorsum oblitus sum mei.

PA. Qui quæso? *CH.* amo. *PA.* ehem. *CH.* nunc Parmeno te ostendes, qui vir sies.

Scis te mihi sæpe pollicitum esse: Chærea, aliquid inveni

Modo quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam:

Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.

PA. Age inepte. *CH.* hoc hercle factum est. fac sis nunc promissa appareant,

Sive adeo digna res est, ubi tu nervos intendas t..os.

Haud similis virgo est virginum nostrarum, quas matres student

Demissis humeris esse, vincto pectore, ut graciles sient.

Si qua est habitior paulo, pugilem esse ajunt: deducunt cibum:

Tametsi bona est natura, reddunt curatura junceas:

Itaque ergo amantur. *PA.* quid tua istæc? *CH.* nova figura oris. *PA.* papæ!

CH. Color verus, corpus solidum, & succi plenum. *PA.* anni? *CH.* sedecim.

INTERPRETATIO.

ita omnino immemor sum mei. PA *Cur quæso?* CH. *Amo.* PA. *Hem.* CH. *Nunc Parmeno demonstrare debes, qualis vir sis. memineris te sæpe mihi promisisse, cùm diceres; Chærea tantummodo invenias mulierem quam ames; in ea re faciam, ut experiaris, quantoperè possim tibi esse utilis; tum cum in cellulam tuam omnem penum patris afferebam, & cumulate tibi apponebam, insciis omnibus.* P A. *Age imprudens, exprobra quæ mihi benefecisse prædicas.* CH. *Nunc hercle hoc evenit. Inveni quod amem; fac si vis, ut promissa extent, sive propterea quod hæc virgo adeo digna res est, in qua omnem vim, studium, & industriam ponas. Non similis est puellarum nostrarum, quæ, ut demissos habeant humeros, & longius collum, omnem matres dant operam, eisque pectus ligant stricte, ut tenui sint corpore. Si qua sit paulò corpulentior, pugili, & Athletæ similem eam esse dic nt; etiamsi bonis sint temperamentis, plena, pingues, detrahunt eis alimentum ne pinguescant, & studio, & cultura reddunt eas graciles instar junci: itaque, propter hanc arte & cultu quæsitam venustatem, fit ut amentur.* P A. *Tu dic qualis ista tua est.* CH *Nova ejus forma est & figura corporis, cuique similis ante hac visa est nulla, color nativus, non fictus, corpus plenum & succulentum.* P A. *Quot ei sunt anni?* C H. *Anni sexdecim.*

ANNOTATIONES.

18. *In cellulam.*] Cellæ erant tuguriola servorum & pauperum. Penus est omne quo vescuntur homines, ut definit Cicero: atque etiam ea, quibus animalia nostro usui apta nutriuntur, ut vult Ulpianus Jurisconsultus. Dicta penus, quod hujusmodi res ad victum necessariæ intus, & penitus recondantur. Dicitur hic, vel hæc, quartæ declinationis, & hic penus peni secundæ, & hoc penus penoris, & hoc penum, & hoc penu indeclinabile.

PA. Flos ipse. *CH.* hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precariò
Fac tradas: mea nil refert, dum potiar modo.
PA. Quid, virgo cuja est? *CH.* nescio hercle. *PA.* unde est?
CH. tantundem. *PA.* ubi habitat?
CH. Ne id quidem. *PA.* ubi vidisti? *CH.* in via. *PA.* qua ratione amisisti?
CH. Id equidem adveniens mecum stomachabar modò:
Neque quemquam hominem esse ego arbitror, cui magis bonæ
Felicitates omnes adversæ sient.
Quid hoc est sceleris? perii. *PA.* quid factum est? *CH.* rogas?
Patris cognatum atque æqualem Archidemidem
Nostin'? *PA.* quid ni? *CH.* is, dum sequor hanc, fit mihi obviam.
PA. Incommode hercle. *CH.* imo enimvero infeliciter:
Nam incommoda alia sunt dicenda Parmeno.
Illum, liquet mihi dejerare, his mensibus
Sex, septem prorsum non vidisse proxumis,
Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque opus fuit.
Eho, nonne hoc monstri simile est? quid ais? *PA.* maxume.
CH. Continuo accurrit ad me, quam longe quidem,
Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens:

INTERPRETATIO.

PA. *Flos ipse ætatis est.* CH. *Hanc tu mihi fac tradas, vel aperta vi, vel arte secreta, fraude, furtove, vel precibus: mea nihil interest, dummodo eam possideam; jurene an injuria, nihil pensi habeo, dummodo mihi comparetur.* PA. *Quæ Virgo, quæ conditio, servane an libera?* CH. *Per Herculem nescio.* PA. *Vnde est?* CH. *Tantumdem scio.* PA. *Vbi habitat?* CH. *Ne id quidem scio.* PA. *Vbi eam vidisti?* CH. *In platea.* PA. *Quomodo eam è visu perdidisti.* CH. *Id propter equidem adveniens mecum indignabar modo; neque ullum hominem esse puto, cui magis secundæ fortunæ omnes adversæ sint.* PA. *Quodnam scelus in te commissum est?* CH. *Occidi.* PA. *Quid factum est tibi?* CH. *Quærisne? Num patris cognatum, & æquævum Archidemidem cognoscis?* PA. *Cur non noverim?* CH. *Dum hanc sequor virginem, ille in via mihi occurrit.* PA. *Incommode per Herculem.* CH. *Imo omnino infeliciter; nam incommoda alia minora sic appellanda sunt, non hoc malum. Liquido dejerare possum me prorsus illum non vidisse hos sex, vel septem menses superiores præteritos, nisi nunc, cùm invitus vidi, mihique id damnosum fuit. Ehodum nonne hoc insolitum & instar prodigii est? Quid de hac re dicis?* PA. *Ita est, ut ais.* CH. *Statim ad me currit quam longe erat, ætate incurvatus, tremens imbecillitate, labiis propendentibus deorsum, gemens præ tussi;*

ANNOTATIONES.

27. *Vel vi, vel clam, vel precariò.*] Injure cum vitio possidet, qui vi, invito domino possidet: clam, qui inscio domino: precariò autem, qui precibus à domino quid obtinuit utendum ea conditione, ut liberum sit illi, qui concessit, id repetere.

45. Heus,

Heus, heus, tibi dico Chærea, inquit. restiti.
Scin', quid ego te volebam? dic. cras est mihi
Judicium. quid tum? ut diligenter nuncies
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum hæc dicit, abiit hora. rogo numquid velit.
Recte, inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodùm huc advorterat
In hanc nostram plateam. *PA.* mirum, ni hanc dicit modo
Huic quæ data est dono. *CH.* huc cum advenio, nulla erat.
PA. Comites secuti scilicet sunt virginem?
CH. Verum; parasitus cum ancilla. *PA.* ipsa est: ilicet,
Desine. jam conclamatum est. *CH.* alias res agis.
PA. Istuc ago quidem. *CH.* nostin' quæ sit? dic mihi: aut
Vidistin'? *PA.* vidi, novi: scio, quo abducta sit.
CH. Eho Parmeno mi. nostin'? *PA.* novi. *CH.* & scis, ubi siet?
PA. Huc deducta est ad meretricem Thaidem: ei dono data est.
CH. Quis is est tam potens cũ tanto munere hoc? *PA.* miles Thraso,
Phædriæ rivalis. *CH.* duras fratris partes prædicas.
PA. Imo enim, si scias quod donum huic dono contra comparet,
Tum magis dicas. *CH.* quodnam quæso hercle? *PA.* Eunuchum.
CH. Illumne obsecro?

INTERPRETATIO.

Heus, heus, te volo Charea, inquit. Ad has verba gradum repressi. Scisne, dixit, qua tibi volebam dicere? Dic, *inquam, cras mea causa agitur. At, quid inde? Inquam ego. Vt sedulò patrem moneas rogo, ut meminerit manè mecum stare in judicio. Dum hac dicit, hora praterit, quaro nunquid velit. Rectè, inquit, tibi sit, vale. Abeo: cum huc respicio ad virginem, illa interea eodem tempore deflexerat in hanc nostram plateam, ubi Thais habitat.* PA. *Nimirum de illa loquitur virgine qua Thaidi donata est à milite.* CH. *Cum huc advenio, eam non reperi: disparuerat.* PA. *Nempe comites virgini aderant.* CH. *Ita est: sequuti sunt nimirum parasitus & ancilla.* PA. *Ipsa est. Iam, jam res acta est: Charea habet, captus est.* CH. *Non attendis ad ea qua dico.* PA. *Attendo.* CH. *Novistine qua sit? Aut vidistine eam?* PA. *Vidi, novi, scio quò abducta sit.* CH. *Ehò, Parmeno mi, novistine?* PA. *Novi.* CH. *Scis ubi sit?* PA. *Ad has ades deducta est ad Thaidem meretricem & in donum tradita.* CH. *Quis ille est adeo potens, qui tam pretiosum munus det meretrici?* PA. *Miles Thraso, Phadria rivalis.* CH. *Difficiles partes frater agit contra amulum ita divitem, & munificum.* PA. *Imo Phadriam partes habere dicas difficiliores si scias quod munus huic munerò contrà apparet.* CH. *Quodnam illud est? cedo.* PA. *Eunuchus.* CH. *Illumne, quaso,*

ANNOTATIONES.

49. *Rogo numquid velit.*] Abituri ne id durè facerent, Numquid vis, dicebant his quibuscum constitissent, sic Galli solent dicere, *Vous plaist-il rien me commander?*

N

Inhonestum hominem, quem mercatus est here, senem, mulierem?
PA. Istunc ipsum. *CH.* homo quatietur certe cum dono foras.
Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam. *PA.* haud diu est.
CH. Perii. nunquamne etiam me illam vidisse? ehodum dic mihi,
Estne, ut fertur, forma? *PA.* sane. *CH.* at nihil ad nostram hanc. *PA.* alia res est.
CH. Obsecro te hercle, Parmeno, fac ut potiar. *PA.* faciam sedulo, ac
Dabo operam, adjuvabo. nunquid me aliud vis? *CH.* quó nunc is? *PA.* domum,
Ut mancipia hæc, ita ut jussit frater, deducam ad Thaidem.
CH. O fortunatum istum Eunuchum, qui quidem in hanc detur domum.
PA. Quid ita? *CH.* cogitas? summa forma semper conservam domi
Videbit, conloquetur, aderit una in unis ædibus,
Cibum nonnunquam capiet cum ea, interdum propter dormiet.
PA. Quid, si nunc tute fortunatus fias? *CH.* qua re Parmeno?
Responde. *PA.* capias tu illiu' vestem. *CH.* vestem? quid tum postea?
PA. Pro illo te deducam. *CH.* audio. *PA.* te esse illum dicam. *CH.* intelligo.
PA. Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modò:
Cibum unà capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias:
Quandoquidem illarum neque te quisquam novit, neq; scit qui sies.

INTERPRETATIO.

dicis deformem hominem, effœminatum quem emit heri, senem mulierem? PA. *Hunc ipsum.* CH. *Ictibus homo certè extrudetur cum dono foras: sed adhuc ignoravi istam Thaidem in vicinia habitare.* PA. *Non diu est, ex quo habitat.* CH. *Occidi. Nunquamne etiam me illam Thaidem vidisse oportuit? Estne, ut tradunt, formâ tam honestâ & eleganti.* PA. *Certè est.* CH. *At nihil est, si cum nostra comparetur.* PA. *Diversa res est, utraque pulchra est, sed diversa sunt formarum species.* CH. *Etiam atque etiam te oro per Deos, Parmeno, fac ut ea fruar.* PA. *Conabor omni studio, omnibus viribus tibi adero: nunquid aliud me vis facere?* CH. *Quò nunc is?* PA. *Domum eo, ut mancipia hæc Eunuchum, & Æthiopissam deducam ad Thaidem, ita ut tuus frater jussit.* CH. *O fælicem istum Eunuchum, qui quidem datur, ut sit è familia ejus domus!* PA. *Quid ita?* CH. *Quærisne hoc? Excellenti specie conservam semper spectabit domi, colloquia cum illâ habebit, versabitur unà in unis ædibus, comedet aliquando cum eâ, interdum prope eam somnum capiet.* PA. *Quid si tu ipse eodem modo beatus fias?* CH. *Quâ ratione Parmeno? Responde.* PA. *Si tu vestimentum istius Eunuchi capias.* CH. *Vestimentum? Quid inde postea continget?* PA. *Pro illo te introducam in ædes Thaidis.* CH. *Audio.* PA. *Te esse illum dicam.* CH. *Intelligo.* PA. *Tu illis potiaris fælicitatibus, quibus tu illum aiebas modò potiturum. ei convictor sis. adstes, tangas, colludas. in eodem lecto cubes: quandoquidem ex illis qui in hâc domo sunt, nullus te cognoscit, neque scit qui sis.*

Præterea forma, ætas ipsa est, facile ut te pro Eunucho probes.
CH. Dixisti pulcre: nunquam vidi melius consilium dari.
Age eamus intro: nunc jam orna me abduc, duc, quantum potes.
PA. Quid agis? jocabar equidem. *CH.* garris. *PA.* perij, quid ego egi miser?
Quò trudis? perculeris jam tu me? tibi equidem dico, mane.
CH. Eamus. *PA.* pergin'? *CH.* certum est. *PA.* vide, ne nimiùm callidum hoc sit modò.
CH. Non est profectò. sine. *PA.* at enim istæc in me cudetur faba. ah
Flagitium, facinus! *CH.* an id flagitium est, si in domum meretriciam
Deducar, & illis crucibus, quæ nos, nostramque adolescentiam
Habent despicatam, & quæ nos semper omnibus cruciant modis,
Nunc referam gratiam, atque eas itidem fallam, ut ab illis fallimur?
An potius hæc pati æquom est fieri, ut à me ludatur dolis?
Quod qui rescierint, culpent: illud meritò factum omnes putent.
PA. Quid istuc? si certum est facere, facias. verum ne post conferas

INTERPRETATIO.

Præterea ea forma vultus in te est, ea ætas, ut Eunuchum te esse facile persuadeas. CH. *Bellè dixisti; nunquam animadverti utilius consilium dari. Age intrò domum nostram eamus, nunc jam me adorna, abduc, duc quò voles, quam citò potes.* PA. *Quid agis? per jocum hæc quidem dicebam.* CH. *Vana loqueris.* PA. *Perij: quid ego miser feci? quò me propulsas tam violenter? propè est, ut me prosternas; tibi equidem dico. abstine ab incepto.* CH. *Propera, eamus.* PA. *Pergisne me trudere?* CH. *Stat sententia tuo uti consilio.* PA. *Vide ne hoc inceptum sit nunc praproperum.* CH. *Non est sane, sine, nec me retrahe.* PA. *At ista faba super caput meum conteretur, hujus facti culpa mihi imputabitur. Ah flagitium, facinus.* CH. *An id flagitium vocas, si in ædes meretricias ingrediar, & inducar, cum nulla lex id prohibeat? Si illis crucibus (meretricibus) quæ nos adolescentes simplices & incautos despiciunt, & omnibus cruciant modis, nunc vicem reddam? atque eas similiter deludam, sicut ab illis deludimur? An potius flagitium est, hæc ab illis meretricibus pati. Æquum est fieri ut Thais à me ludatur: at qui illud audierint, culpabunt: imo, illud meritò factum esse omnes existimabunt.* PA. *Quid istud est quod aggrederis? Si tibi constitutum est id facere, facias; verùm si quid tibi mali ex eâ re contigerit,*

ANNOTATIONES.

89. *Ista in me cudetur faba.*] Id est tundetur. Nam cudere est ferire. Cudi pecunia dicitur, cum signum Principis, vel Reip. ei imprimitur. Cudere fabam est proverbium à rusticis fabas in area fuste tundentibus.

95. *Quod qui rescierint, culpent.*] Hypophora sive objectio.

Illud merito factum omnes putent.] Anthypophora, sive replicatio ad objectionem.

Culpam in me. *CH.* non faciam. *PA.* jubesne? *CH.* jubeo, cogo, atque impero.
Nunquam defugiam autoritatem. *PA.* sequere. *CH.* Dij vortant bene.

INTERPRETATIO.

ne mihi causam tribuas. CH. *Non faciam.* PA. *Id ne mihi imperas?* CH. *Iubeo, cogo, atque impero: non inficiabor hoc factum esse me auctore.* PA. *Sequere. Dij hunc conatum prosperum reddant.*

ACTUS TERTIUS, SCENA PRIMA.

THRASO. GNATHO. PARMENO.

TH. MAGNAS vero agere gratias Thais mihi?
GN. Ingentes. *TH.* ain' tu, læta est? *GN.* non tam ipso quidem
Dono, quam abs te datum esse: id vero serio
Triumphat. *PA.* huc proviso, ut, ubi tempus fiet,
Deducam: sed eccum militem. *TH.* est istuc datum
Profecto mihi, ut sint grata quæ facio omnia.
GN. Advorti hercle animum. *TH.* vel Rex semper maxumas
Mihi agebat, quidquid feceram: aliis non item.
GN. Labore alieno magno partam gloriam
Verbis sæpe in se transmovet, qui habet salem,
Qui in te est. *TH.* habes. *GN.* Rex te ergo in oculis. *TH.* scilicet.
GN. Gestare. *TH.* vero. credere omnem exercitum,

INTERPRETATIO.

TH. *MAGNAS vero gratias Thais agit mihi?* GN. *Ingentes.* TH. *Itane ut ais? Lætane illa est?* GN. *Non tam ipso quidem dono lætatur, quam quod abs te accepit: ob id vero exultans verè triumphat.* PA. *Huc provisum venio temporis opportunitatem, ut deducam mancipia ad Thaidem. Sed ecce Militem Thrasonem.* TH. *Est istud profecto mihi à Diis concessum, ut omnia quæ facio, apud alios me in gratia ponant.* GN. *Per Herculem istud perspexi.* TH. *Etiam Rex semper ingentes mihi agebat gratias, pro eo, quodcumque gesseram; aliis non similiter.* GN. *Sæpe gloriam aliorum labore quæsitam verbis in se transfert is qui habet leporem atque urbanitatem, qualis in te est.* TH. *Intelligis.* GN. *Rex ergo te in oculis.* TH. *Scilicet.* GN. *Gestabat, adeo vehementer te amabat.* TH. *Ita est. Totum exercitum meæ fidei committebat,*

ANNOTATIONES.

11. REX *ergo te in oculis.*] Id est ingenti amore prosequebatur.

12. *Gestare.*] Pro, gestabat. Muretus ait; Malè in nonnullis legitur *gestire.*

Consilia. *GN.* mirum. *TH.* tum sicubi eum satietas
Hominum, aut negotî si quando odium ceperat,
Requiescere ubi volebat, quasi: nostin'? *GN.* scio.
Quasi ubi illam exspueret miseriam ex animo. *TH.* tenes;
Tum me convivam solum abducebat sibi. *GN.* hui,
Regem elegantem narras. *TH.* imo, sic homo
Est perpaucorum hominum. *GN.* imo nullorum arbitror,
Si tecum vivit. *TH.* invidere omnes mihi,
Mordere clanculum: ego flocci pendere;
Illi invidere misere. verum unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis præfecerat.
Is ubi molestus magis est, quæso, inquam, Strato;
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?
GN. Pulcre mehercle dictum & sapienter. papæ,
Jugularas hominem. quid ille? *TH.* mutus illico.
GN. Quid ni esset? *PA.* Dii vostram fidem, hominem perditum;
Miserumque, & illum sacrilegum. *TH.* quid illud Gnatho,
Quo pacto Rhodium tetigerim in convivio,
Nunquid tibi dixi? *GN.* nunquam: sed narra, obsecro,
Plus millies jam audivi. *TH.* una in convivio
Erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus,
Forte habui scortum: cœpit ad id alludere,

INTERPRETATIO.

consilia mea prudentia. GN. *Id admirandum.* TH. *Tum sicubi fastidio hominum, aut tædio negotiorum tenebatur, si quietis desiderio capiebatur, quasi: scisne?* GN. *Quasi quando evomeret illam molestiam ex animo.* TH. *Nosti: tunc me solum abductum mensa comitem adhibebat.* GN. *Hui! Regem lepidum memoras.* TH. *Imo, sic homo comparatus est; perpaucorum familiaritate utitur,* GN. *Imo, nullorum, si tecum vivit, & versatur.* TH. *Omnes mihi invidebant, occultè obtrectabant, ego nihili æstimabam; verumtamen unus maximè omnium, mihi invidebat, quem Rex Elephantis Indicis præfectum constituerat. Is cum importunus magis esset, quæso, inquam Strato, an idcirco feroculus & elatus es, quia belluis imperas?* GN. *Bellè mehercle, & sapienter dictum: Papæ! vocem hominis præcluseras, quasi jugulum præcidisses. Quid ille respondit?* TH. *Obmutuit illicò.* GN *Quidni obmutuisset?* PA. *Dij vestram fidem! hominem perditum, miserumque; & illum sacrilegum!* TH. *Quid illud, Gnatho? Nonne memorabile est, quibus modis Rhodium salse taxaverim in convivio? nunquid tibi narravi?* GN. *Nunquam: sed refer, quæso. Plus millies jam audivi.* TH. *Hic, quem dico, Rhodius unà capiebat cibum in convivio. Fortè adjunxeram mihi meretricem: cœpit ille Rhodius adolescentulus ei alludens blandiri,*

ANNOTATIONES.

16 *Quasi ubi illam expueret miseriam.*] Miseriam, id est, fastidium.

21. *Mordere clanculum.*] Non aperte, quia a me sibi timebant.

Et me irridere. quid agis inquam, homo impudens?
Lepus tute es, & pulpamentum quæris. *G N.* ha, ha, he.
T H. Quid est? *G N.* facete, lepide, laute, nihil supra.
Tuumne, obsecro te, hoc dictum erat? vetu' credidi.
T H. Audieras? *G N.* sæpe; & fertur in primis. *T H.* meum est.
G N. Dolet dictum imprudenti adolescenti, & libero.
P A. At te Dij perdant. *G N.* quid ille quæso? *T H.* perditus.
Risu omnes, qui aderant, emoriri. denique
Metuebant omnes jam me. *G N.* non injuria.
T H. Sed heus tu. purgon' ego me de istac Thaidi,
Quod eam me amare suspicata est? *G N.* nihil minus,
Imò magis auge suspicionem. *T H.* cur? *G N.* rogas?
Scin'? si quando illa mentionem Phædriæ
Facit, aut si laudat, te ut male urat. *T H.* sentio.
G N. Id ut ne fiat, hæc res sola est remedio.
Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo. si quando illa dicet, Phædriam
Comissatum intromittamus: tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. si laudabit hæc
Illius formam; tu hujus contra. denique

INTERPRETATIO.

& me risui habere; Quid ais, inquam, homo impudens? Tu, cum ipse præda sis, & cibus exquisitus, alienum tamen cibum sectaris; & in altero quæris, quod alius in te quærat. G N. *Ha, ha, he.* T H. *Quid tibi videtur?* G N. *Vrbane, venuste, magnifice, nihil supra est. Tune hujus adagij auctor fuisti? Vetus esse credidi.* TH. *An prius id audieras?* G N. *Sæpe: nam vulgo in primis jactatur.* T H. *A me inventum est.* G N. *Dolet mihi, quod hoc dixeris adolescenti imprudenti quidem, sed libero.* P A. *At te Dij male perdant.* G N. *Quid ille quæso tunc fecit?* T H. *Attonitus fuit. Risu omnes fere emori cœperunt. Denique ex hoc omnes sibi à me timebant.* G N. *Non sine causa.* T H. *Sed ehodum, Gnatho, an expurgare me debeo apud Thaidem de amore istius virginis, quoniam amare eam me suspicatur.* G N. *Imo eam in majorem suspicionem inijce.* T H. *Quamobrem?* G N. *Id ne quæris? Scisne? Si aliquando illa mentionem facit de Phædria, aut si laudes ejus prædicat, ut te valde pungat.* TH. *Intelligo.* G N. *Id ne fiat, hæc res sola remedij loco est. Vbi nominabit Phædriam, tu illicò nomina Pamphilam; si quando illa dicet, comissationi Phædriam adhibeamus; tu dic vicissim, Pamphilam incitemus ad cantandum. Si hæc laudabit illius formam, tu hujus (Pamphilæ) formam lauda.*

ANNOTATIONES.

36. *Lepus tute es.*] Pulpamentum significat carnes delicatiores, & lautiora obsonia. Pulpa est pars carnosa in corpore animalis, ut lumbi leporis. Hujus vero Proverbij hæc est sententia; *Tu es id quod quæris in scorto: quod in te habes, hoc quæris in altero.*

Tu par pari referto, quod eam remordeat.
TH. Siquidem me amaret, tum istud prodesset, Gnatho.
GN. Quando illud, quod tu das, expectat, atque amat;
Jam dudum amat te: jam dudum illi facile fit,
Quod doleat. metuit semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu aliò conferas.
TH. Bene dixti. at mihi istuc non in mentem venerat.
GN. Ridiculum: non enim cogitaras. cæterum,
Idem hoc tute melius quanto invenisses, Thraso?

INTERPRETATIO.

Par pari referto, quod eam repungat. TH. *Si quidem me Thais amaret, tum istud utile esset consilium, Gnatho.* GN. *Quando illa tua dona desiderat, atque amat; jamdudum quoque amat te, jamdudum facile est facere aliquid ei, ex quo dolorem capiat. Timebit semper, ne lucrum quod ei affers, aliquando iratus ad aliam transferas.* TH. *Sapienter loquutus es, at istud non occurrerat animo.* GN. *Ridiculum; nec enim mentem ad hæc adverteras. Quanto vero illud ipsum melius invenisses, si cogitasses Thraso?*

ACTUS III. SCENA II.

THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

TH. AUdire vocem visa sum modò militis:
Atque eccum. salve, mi Thraso. *THR.* ô Thais mea,
Meum suavium, quid agitur? ecquid nos amas
De fidicina istac? *PA.* quam venuste! quod dedit
Principium adveniens! *TH.* plurimum merito tuo.
GN. Eamus ergo ad cœnam: quid stas? *PA.* hem alterum,
Ex homine hunc natum dicas. *TH,* ubi vis, non moror.

INTERPRETATIO.

TH. *VIsa sum mihi modò audire vocem Militis; sed ecce eum: salve mi Thraso.* THR. *O Thais mea, mea suavitas, voluptas, quid agis? ecquantulum nos amas, propter istam fidicinam Pamphilam?* PA. *Quam vero eleganter (ironicè) quale primo adventu fecit exordium, recensionem faciens beneficij.* TH. *Plurimum ut meritus es.* GN. *Eamus ergo ad cœnam. Quid cessas?* PA. *Hem; ecce tibi alterum hominem Gnathonem, militis dictis & cogitatis ita congruentem, ut ex eo natum illum dicas.* TH. *Ubi vis cœnemus: nulla in me mora est.*

ANNOTATIONES.

5. *MEum savium.*] Suavium & savium est osculum voluptatis, vel gaudij causâ datum. Hic blandimentum est amantis. Ut apud Plautum; *Spes mea, mel meum, suavitudo mea,*

PA. Adibo, atque adsimulabo. quasi nunc exeam.
Ituran' Thais quopiam es? *TH.* ehem, Parmeno,
Bene pol fecisti: hodie itura. *PA.* quò? *TH.* ecquid hunc vides?
PA. Video, & me tædet. ubi vis, dona adsunt tibi
A Phædria. *THR.* quid stamus? cur non imus hinc?
PA. Quæso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quæ volumus, convenire & colloqui.
THR. Perpulcra, credo, dona, haud nostris similia.
PA. Res indicabit. heus jubete istos foras
Exire, quos jussi, ocyus. procede tu huc.
Ex Æthiopia est usque hæc. *THR.* hic sunt tres minæ.
GN. Vix. *PA.* ubi tu es Dore? accede huc. hem Eunuchum tibi.
Quàm liberali facie, quàm ætate integra!
TH. Ita me Dî ament, honestus est. *PA.* quid tu ais, Gnatho?
Nunquid habes, quod contemnas? quid tu autem Thraso?
Tacent: satis laudant. fac periclum in literis,
Fac in palæstra, in musicis. quæ liberum

INTERPRETATIO.

PA. *Ad Thaidem accedam & fingam me in præsentia ex ædibus nostris egredi. O Thais, an profectura es aliquò?* TH. *Hem, Parmeno, bene fecisti quod nunc me convenis, nam itura sum quopiam.* PA. *Quò?* TH. *Quid quæris? An hunc non vides? (Thrasonem)* PA. *Video id, nec sine tædio: quandocumque velis, accipies dona quæ mittit Phædria.* THR. *Quid hic manemus? Cur non abimus?* PA. *Oro me hercle, ut liceat (quod cum venia tua fiat) Thaidi dare quæ volumus, eam adire & cum ea loqui.* THR. *Egregia, credo, dona, haud nostris comparanda.* PA. *Reipsâ cognoscetur. Heus, jubete ista mancipia, quæ jussi, foras prodire statim. Tu mulier! procede huc. Hæc ex Æthiopia usque adducta est.* THR. *Tres minæ pro hac fœmina expensæ sunt.* GN. *Vix.* PA. *Vbi tu es, Dore? accede huc. Hem Eunuchum tibi; quàm vultu ingenuo, non servili, quàm florenti ætate.* TH. *Ita me Dij ament, elegans est, & formosus.* PA. *Quid tibi videtur, Gnatho? Ecquid invenisti quod in eo possis reprehendere? Tacent; silentio satis laudant, & se probare, confitentur. Fac experimentum in literis, fac in palæstra, in musicis præceptis, peritum*

ANNOTATIONES.

18. *Hic sunt tres minæ.*] Talentum Atticum habebat 60. minas. Valet sexcentos Coronatos nostros, id est, 1800. libras Turonenses: itaque mina valet 30. libras Turonenses.

24. *In Palæstra.*] Palæstra Græcè lucta est: accipitur etiam pro decenti motu, gestuque totius corporis, quem Galli vocant, *Contenance*, cujus præceptores Palæstrici quoque dicti; & qui hujus ignari erant, apalæstri; itaque hanc ingenui pueri docebantur & Oratori imprimis necessariam esse scribit Quintilianus.

In Musicis.] In Græcia qui musicam nesciebant, habebantur indoctiores: ut Themistocles habitus fuit, cum in convivio Lyram recusasset. Sed Epaminondas referente Cicerone, fidibus præclarè canebat. Musica illa prisca plurimis ab hinc annis non corrupta tantum, sed ignorata, & extincta est: nihil enim jam propemodum habere videtur, præter levem aurium delectationem. Cæterum Musica, Dialectica, Rhetorica cùm neutro genere dicuntur in plurali, præcepta illa Artium significant.

Scire æquom est adolescentem, solertem dabo.
THR. Ego illum eunuchum, si sit opus, vel sobrius.
PA. Atque hæc qui misit, non sibi soli postulat
Te vivere, & sua caussa excludi cæteros:
Neque pugnas narrat, neque cicatrices suas
Ostentat, neque tibi obstat: quod quidam facit.
Verum, ubi molestum non erit, ubi tu voles,
Ubi tempus tibi erit, sat habet si tum recipitur.
THR. Apparet servom hunc esse domini pauperis,
Miserique. *GN.* nam hercle nemo posset, sat scio,
Qui haberet, qui pararet alium, hunc perpeti.
PA. Tace tu, quem ego esse infra infimos omneis puto
Homines: nam, quî huic animum assentari induxeris,
E flamma petere te cibum posse arbitror.
THR. Jamne imus? *TH.* hos prius introducam, &, quæ volo,
Simul imperabo. post, continuò exeo.
THR. Ego hinc abeo: tu istam operire. *PA.* haud convenit,
Una cum amica ire imperatorem in viam.
THR. Quid tibi ego multa dicam? domini similis es.

INTERPRETATIO.

& industrium adolescentem esse præstabo. THR. *Ego illum Eunuchum, vel non potus & ebrius, si sit opus.* PA. *Atque, ô Thais! is qui hæc munera tibi misit, non pro his petit, te sibi soli vacare, & alios amatores tuos expellere: neque sua prælia jactitat, neque cicatrices: quod quidam facit (Thraso nempe) neque impedit quominus lucrum ex cæteris facias; verum satisfactum sibi esse arbitratur, si eum admittas, quando tibi non incommodum erit, quando voluntas tua feret & opportunitas.* THR. *Hic servus videtur habere pauperem Dominum, miserumque.* GN. *Ita mehercule; nemo enim posset hunc diu tolerare, qui haberet pecuniam, quâ alium emeret.* PA. *Sile tu, quem ego pono infra vilissimos omnes & abjectissimos homines; nam quod tibi persuadere potueris, ut huic semper assentando, ad gratiam & voluntatem loquereris, ex igne te victum tibi comparare posse puto.* THR *Tandemne eximus?* TH. *Hæc mancipia prius domum introducam, & postquam jussero fieri ea, quæ volo, mox exitura sum.* THR. *Ego hinc proficiscor. Tu, Gnatho, Thaidem expecta.* PAR. *Non decet Imperatorem unà cum amica incedere in via.* THR. *Quid pluribus verbis opus est? Unum hoc sufficit: dignus domino servus est.*

ANNOTATIONES.

26. *Si opus sit, vel sobrius.*] Orationis defectus honestus obscœnitatem dissimulans.

38. *E flamma te petere cibum.*] Epulas pro inferiis, (inferiæ, sunt sacrificia quæ Diis inferis, & manibus solvuntur) in rogum conjicere moris erat; extremæ autem mendicitatis erat, & impudentiæ inde cibum petere. Catullus explicat Proverbium.

Uxor Meneni sæpe quam in sepulchretis
Vidistis ipso capere è rogo cœnam.
Cum devolutũ ex igne prosequens panem
A semiraso tonderetur ustore.

42. *Cum amicâ.*] Amica est, quam quis amat inhonestè. Terent. in Andria, *Sive ista uxor, sive amica est, gravida è Pamphilo est.*

GN. Ha, ha, he. *THR.* quid rides? *GN.* istuc, quod dixti modo,
Et illud de Rhodio dictum cum in mentem venit:
Sed Thais exit. *THR.* abi, præcurre, ut sint domi
Parata. *GN.* fiat. *TH.* diligenter Pythias
Fac cures, si Chremes huc forte advenerit,
Vt ores, primùm ut maneat: si id non commodum est,
Vt redeat: si id non poterit, ad me adducito.
PY. Ita faciam. *TH.* quid? quid aliud volui dicere?
Hem, curate istam diligenter virginem.
Domi adsitis, facite. *THR.* eamus. *TH.* vos me sequimini.

INTERPRETATIO.

GN. *Ha, ha, he.* THR. *Quid rides?* GN. *Propter illud quod modò huic servo Phædriæ dixisti: etiam cogito de dicto in adolescentem illum Rhodium. Sed Thais progreditur.* THR. *Abi, præcurre, fac ut domi omnia rectè apparentur.* THA. *Pythias cura sedulò, ut si Chremes ad meas ædes venerit, hunc ores primum ut me expectare velit: quod si incommodum id ei est, ut revertatur; si non poterit reverti, illuc, ubi ero, hunc adducito.* PY. *Sic fiet.* TH. *Quid? quid præterea volui dicere? Curam habete magnam hujus Virginis. Manete domi.* TH R. *Eamus.* TH. *Vos ancillæ, me sequimini.*

ANNOTATIONES.

53. *Vos me sequimini.*] Thais alloquitur ancillas.

ACTUS III. SCENA III.

CHREMES. PYTHIAS.

CH. PRofecto quanto magis magisque cogito,
Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum;
Ita me video ab ea astute labefactarier.
Jam tum, cum primum jussit me ad se accersier,

INTERPRETATIO.

CH. *Equidem quò sæpius de hac Thaide cogito, eò magis mihi timeo ab ea, & mirum ni mihi damnum ingens faciat: adeo mihi video animum ab ea versutè tentari, & concuti. Iam tum cum primum jussit me ad se vocari*

ANNOTATIONES.

1. *CHremes.*] Chremes adolescens rusticus, frater Pamphilæ, sibi a Thaide metuit, ne se ad eam amandam allicere conetur; deinde ne villam quam Sunij habet, subducere tentet; aut ne velit intendere se ejus esse sororem quam olim parvulam amiserat; & cuncta, ut suspicax est, maligne interpretatur.

(Roget quis, quíd tibi cum illa? ne nôram quidem)
Vbi veni, causam, ut ibi manerem, repperit :
Ait rem divinam fecisse, & rem seriam
Velle agere mecum. jam tum erat suspicio,
Dolo malo hæc fieri omnia. ipsa accumbere
Mecum, mihi sese dare, sermonem quærere.
Vbi friget, huc evasit, quam pridem pater
Mihi & mater mortui essent. dico, jamdiu.
Rus Sunij ecquod habeam, & quam longè à mari.
Credo ei placere hoc : sperat se à me avellere.
Postremo, ecqua inde parva perisset soror;
Ecquis cum ea unà : quíd habuisset, cùm perit;
Ecquis eam posset noscere. hæc cur quæritet?
Nisi illa si forte, quæ olim periit parvola
Soror, hanc se intendit esse, ut est audacia.
Verum ea si vivit, annos nata est sedecim,
Non major : Thais, ego quam sum, majuscula est.
Misit porro orare, ut venirem, serio.
Aut dicat quid volt, aut molesta ne siet.

INTERPRETATIO.

(Quærat aliquis quid negotij habes cum illa? Nihil quidem : nec enim ejus notitiam ullam habebam) dixit mihi se Diis sacra fecisse, velle se mihi rem magni momenti communicare & mecum tractare : eam occasionem, ut ibi manerem invenit. Iam tum suspicabar hanc dolo malo hæc omnia agere. Cœpit mecum sedere, familiariter agere quasi ex veteri usu & consuetudine, loquendi materiam captare. Vbi sermo defecit, hùc illa devenit, ut interrogaret quamdudùm pater & mater è vita decessissent : respondeo jam diu eos decessisse; ecquod Sunij prædium mihi sit, & quam longe distans à mari. Suspicor rus illud delectabile & amœnum ei videri : spem habet, id à me in se translaturam. Postremo rogat, ecquam postea parvulam sororem perdidissem, num aliquis simul cum ea perisset, quænam habebat secum, quando amissa est, ecquis eam posset internoscere. Hæc cur sciscitetur tanto studio, ignoro : nisi fortasse intendere in jure velit sese esse sororem illam meam quæ olim parvulà periit, ut est audacia meretricum. Atqui si adhuc in vivis est soror, sexdecim annorum est, non amplius : Thais ætate paulo major me est. Misit autem illa me rogatum seriò, ut ad se venirem. Aut dicat illa, quid velit, aut mihi importuna non sit.

ANNOTATIONES.

7. *Ait rem divinam se fecisse.*] Sacrificasse. Veteres nihil aggrediebantur serium, nisi prius Diis sacra fecissent.

9. *Dolo malo.*] Dolus malus est cum aliud agitur, aliud simulatur : bonus, adversus hostem & latronem.

Accumbere mecum.] Solebant veteres in cœnaculis lectulos ad recumbendum, & meridiandum accommodatos habere, in quibus confabularentur.

13. *Sunij.*] Sunium Promontorium est Atticæ. Hodie nominatur, *Capo delle colonne.*

16. *Quid habuisset, cum periit.*] Quæ insignia gestabat puella Phamphila, quibus tandem agnita est.

Non hercle veniam tertio. heus. heus. *PY.* hic quis est?
CH. Ego sum Chremes. *PY.* ô capitulum lepidissimum!
CH. Dico ego mî insidias fieri? *PY.* Thais maxumo
Te orabat opere, ut cras redires. *CH.* rus eo.
PY. Fac amabo. *CH.* non possum, inquam. *PY.* at apud nos hîc mane,
Dum redeat ipsa. *CH.* nihil minus. *PY.* cur, mî Chremes?
CH. Malam rem. abis hinc? *PY.* si istuc ita certum est tibi;
Amabo, ut illuc transeas, ubi illa est. *CH.* eo.
PY. Abi, Dorias, cito hunc deduce ad Militem.

INTERPRETATIO.

non profectò eam adibo tertiò. Heus, heus. PY. *Hic quis est?* CH. *Ego sum Chremes.* PY. *O Lepidum hominem!* CH. *Aio mihi his blandis verbis insidias fieri.* PY. *Thais te valde rogabat, ut cras huc redires.* CH. *Ad villam eodem die iturus sum.* PY. *Cras redeas, quaso.* CH. *Non possum, inquam.* PY. *At in hac nostra domo tantisper expecta, dum illa redeat.* CH. *Minime id faciam.* PA. *Cur, mi Chremes?* CH. *Quid me attrectas? Abi hinc in malam rem.* PY. *Si ita stat sententia, rogo ut illuc transeas ubi illa est.* CH. *Fiat. Eo* PY. *Abi, Dorias, cito, hunc ad Thrasonis domum deducito.*

ANNOTATIONES.

21. *Majuscula est.*] Ratiocinatur Chremes non posse Thaidem esse suam sororem Pamphilam ex ætate; Thais enim ipso major erat.

ACTUS III. SCENA IV.

ANTIPHO.

HEri aliquot adolescentuli coïimus in Piræo,
In hunc diem ut de symbolis essemus. Chæream ei rei
Præfecimus: dati annuli: locus, tempus constitutum est.
Præteriit tempus. quo in loco dictum est, parati nihil est.

INTERPRETATIO.

HEsterna die aliquot adolescentuli in Pireo convenimus, in hunc, hodiernum diem ut cœnaremus de stipibus collatis ab unoquoque convivarum: Chaream huic officio praposuimus: annuli dati pro arrha: locus, tempus definitum est: transiit tempus: nihil praparatum reperitur.

ANNOTATIONES.

5. *DAti annuli.*] Nobiliores annulos aureos in sinistræ manus digito penultimo gestabant; eos in pignora comissationis dabant: ut adesse ad diem constitutum convivij, quod communi sumptu celebrabant, cogerentur.

Homo ipſe nuſquam eſt : neque ſcio quid dicam , aut quid conjectem.
Nunc mihi hoc negotî cæteri dedere, ut illum quæram :
Idque adeo viſam , ſi domi eſt. Quiſnam hinc à Thaide exit ?
Is eſt , an non eſt ? ipſus eſt. quid hoc hominis ? qui h c ornatus eſt ?
Quid illud mali eſt ? nequeo ſatis mirari, neque conjicere.
Niſi quidquid eſt, procul hinc libet priu' , quid ſit , ſciſcitari.

INTERPRETATIO.

Chærea ipſe nuſquam apparet. Neſcio quid debeam dicere, aut cogitare. Nunc mihi à cæteris ſodalibus hoc mandatum eſt, ut illum quæram : ideoque viſum ibo , ſi domi eſt. Quiſnam ex ædibus Thaidis egreditur ? Iſne ipſe eſt , an alius ? Is ipſe eſt. Quænam hæc ſpecies eſt hominis ? Quis hic habitus ? Quid illi mali poteſt accidiſſe ? Nequeo ſatis mirari , neque conjicere. Quid hoc rei ſit : ſed quidquid eſt, longe hinc à publica via, illud clam volo cognoſcere.

ANNOTATIONES.

8. *Quid hoc hominis eſt ?*] Hæc ſunt verba habitum & formam Eunuchi mirantis in Chærea.

10. *Procul hinc.*] A publica via , ſemotis arbitris.

ACTUS III. SCENA V.

CHÆREA. ANTIPHO.

CH. NVm quis hic eſt ? nemo eſt. num quis hinc me ſequitur ? nemo homo eſt.
Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium ? prô Jupiter !
Nunc tempu' profecto eſt , cum perpeti me poſſum interfici ,
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.
Sed neminemne curioſum intervenire nunc mihi ,
Qui me ſequatur , quoquo eam , rogitando obtundat , enecet ,
Quid geſtiam , aut quid lætus ſim , quò pergam , unde emergam, ubi ſiem

INTERPRETATIO.

CH. *Qvis hic eſt ? Nemo eſt. Num ex domo Thaidis aliquis exiit, ad me ſequendum ? Nemo quiſquam eſt. Iamne retentum in animo gaudium , quod ſentio mihi proferre licet ? O Iupiter ! nunc tempus eſt , cum mihi mortem inferri permittere poſſim , ne tantum gaudium vita longior corrumpat dolore aliquo : Sed vereor ne obviùs mihi fiat curioſus aliquis , qui quæſitis obtũdat mihi aures , cur geſtiam , quid lætus ſim, quo vadam , unde egrediar , unde mihi*

Vestitum hunc nactus, quid mihi quæram, sanus sim, anne insaniam?
AN. Adibo, atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo:
Chærea, quid est quod sic gestis? quid sibi hic vestitus quærit?
Quid est, quod lætus sis? quid tibi vis? satisne sanus? quid me
Adspectas? quid taces? *CH.* ô festus dies hominis! amice
Salve: nemo est omnium, quem ego magi' nunc cuperem quam te.
AN. Narra istuc, quæso, quid siet. *CN.* imo ego te obsecro hercle, ut audias.
Nostin' hanc, quam frater amat? *AN.* novi. nempe opinor Thaidem.
CH. Istam ipsam. *AN.* sic commemineram. *CH.* quædam hodie est ei dono data
Virgo. quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem aut laudem, Antipho?
Cum ipsum me nôris, quam elegans formarum spectator siem:
In hac commotus sum. *AN.* ain' tu? *CH.* primam dices scio, si videris.
Quid multa verba? amare cœpi. forte fortuna domi
Erat quidam eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:
Neque is deductus etiam tum ad eam. summonuit me Parmeno
Ibi servus, quod ego arripui. *AN.* quid id est? *CH.* tace sis, citius audies.
Ut vestem cum illo mutem, & pro illo jubeam me illuc ducier.

INTERPRETATIO.

vestem hanc comparaverim, quid mihi quæram sanus ne mente sim, an insaniam? AN. *Ad eum accedam & hanc gratiam ejus (ut desiderat) demerebor.* CH. *Quamobrem sic exultas? Quidve hic habitus denotat? Quid est quod tantam lætitiam exprimis? Quid tibi vis? Satisne sapis? Quid me intueris? Q id siles?* CH. *O lætus & faustus mihi dies! amice salvus sis. Nemo est omnium, quem ego nunc magis cuperem videre quam te.* AN. *Recense amabo, quid istud sit quod tam fœliciter accidit.* CH. *Imo ego te oro per Herculem, ut audire libeat tibi. Notane tibi est illa, cujus frater amator est.* AN. *Nota est; nempe mihi videtur, illam dicis Thaidem.* CH. *Istam ipsam.* AN. *Sic in memoria habebam.* CH. *Quædam puella hodie ei dono missa est. Quid opus est, ut ejus tibi pulchritudinem verbis, aut laudibus exprimam, Antipho! cum scias probe, quam scitus sim formarum explorator & æstimator: ejus amore captus fui.* AN. *Itane?* CH. *Si eam videris, venustarum Principem esse fateberis. certò scio. Quid plura dicam? ejus formâ inspectâ, statim amore inflammatus sum; forte in ædibus nostris erat quidam Eunuchus quem frater emerat Thaidi, nec dum ad eam tunc deductus erat. Parmeno ibi servus mihi consilium dedit quod ego avidè cepi.* AN. *Quid id est?* CH. *Si silentium præbueris citius percipies; suasit ut habitum cum eo mutem, ut pro illo me tradi jubeam Thaidi.*

ANNOTATIONES.

8. *Quid mihi quæram?*] Superabundat illud mihi, phrasi Atticâ,

AN. Pro eunuchon' ? *CH.* sic est. *AN.* quid tandem ex ea re ut caperes commodi ?
CH. Rogas ? viderem, audirem, essem una, qua cum cupiebam, Antipho.
Num parva caussa, aut parva ratio est ? traditus sum mulieri.
Illa illicò ubi me accepit, læta vero ad se abducit domum,
Commendat virginem. *AN.* cui ? tibine ? *CH.* mihi. *AN.* satis tuto tamen.
CH. Edicit, ne vir quisquam ad eam adeat, & mihi, ne abscedam, imperat,
In interiore parte ut maneam solus cum sola. annuo,
Terram intuens modeste. *AN.* miser. *CH.* ego, inquit, ad cœnam hinc eo:
Abducit secum ancillas: paucæ, quæ circum illam essent, manent
Novitiæ puellæ. continuò hæc adornant, ut lavet.
Adhortor, properent. dum apparatur, virgo in conclavi sedet,
Suspectans tabulam quandam pictam, ubi inerat pictura hæc, Jovem
Quo pacto Danaæ misisse ajunt quondam in gremium imbrem aureum.
Egomet quoque id spectare cœpi. & quia consimilem luserat
Jam olim ille ludum, impendio magis animu' gaudebat mihi,

INTERPRETATIO.

AN. *Pro Eunuchone?* CH. *Pro Eunucho.* AN. *Ecquanam tandem fuit utilitas quam ex hoc facto perciperes?* CH. *Quærisne? Ea fuit, Antipho, ut virginem spectarem, audirem, conversarer cum ea, cum qua cupiebam. An levis caussa, aut ratio hæc tibi videtur? Datus sum Thaidi. Illa ut primum me accepit, libens verò & hilaris illa me introduxit domum, commendat custodiam virginis.* AN. *Cui? tibine?* CH. *Mihi.* AN. *Satis vero tutori fido scilicet.* CH. *Imperat ne vir quisquam accedat, & mihi ne ab ea discedam imperat, ut in interiore ædium parte remaneam solus cum sola. Nutu promitto modeste, defixis in terram oculis.* AN. *Miser, qui pro libidine explenda tam indigna tuleris.* CH. *Ego, inquit Thais, ad cœnam militis hinc eo. Abducit secum ancillas quæ se comitentur: paucæ quæ virgini adsint, domi restant, omnes recens emptæ, & ad servitium parum aptæ: confestim apparant balnea, ut virgo lavet. Dum adornantur necessaria ad lotionem, virgo in conclavi sedet suspiciens attentè tabulam pictam, parieti appensam; cujus picturâ repræsentabatur Iupiter, quo modo dicitur infudisse auream pluviam in sinum Danaës. Egomet quoque id contemplatus sum. Et quia consimili ludo se oblectaverat; multo magis animo gaudebam,*

ANNOTATIONES.

34. *Hæc adornant ut lavet.*] *Hæc*, pro, *hæ*, ἀρχαϊκῶς. Antiquis moris erat, ut singulis diebus lavarent; hinc tot balnea publica & privata.

35. *In conclavi.*] Conclave est locus separatior in ædibus, sic dictus, quod intra cum multa cubicula clausa sint,

37. *Quo pacto Danaë.*] Hæc fabula de imbre aureo Danaës in hoc composita est, ut monstraretur nihil esse, quod auro & pecunia expugnari non possit. Meminit ejusdem Ovidius lib. 4. Metamorphoseon, & Horatius Ode 16. libri primi.

Deum sese in hominem convertisse, atque per alienas tegulas
Venisse clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.
At quem Deum? qui templa cœli summa sonitu concutit:
Ego homuncio hoc non facerem? ego vero illud feci, ac lubens.
Hæc dum mecum reputo, accersitur lavatum interea virgo.
It, lavit, redit: deinde illam in lecto illæ conlocarunt.
Sto expectans, si quid mihi imperent. venit una, heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellum, ventulum huic sic facito, dum lavamus.
Ubi nos laverimus, si voles, lavato. accipio tristis.
AN. Tum equidem istuc os tuum impudens videre nimium vellem,
Qui esset status, flabellulum tenere te asinum tantum.
CH. Vix elocuta est hoc, foras simul omnes proruunt se:
Abeunt lavatum, perstrepunt, ita ut fit, domini ubi absunt.
Interea somnus virginem opprimit. ego limis specto
Sic per flabellum clanculum, & simul alia circumspecto
Satin' explorata sint: video esse. pessulum ostio obdo.
AN. Quid tum? *CH.* quid? quid tum? fatue? *AN.* fateor.
CH. egon' occasionem

INTERPRETATIO.

videns Deum se in hominem transformasse, atque in tecta aliena furtim per impluvium descendisse ut mulierem falleret: at quem Deum? Eum nempe, qui cœlum tonitru commovet & tremefacit. Si ille hæc fecit, quomodo ego homunculus, non eadem facerem? Ego vero illum in hoc, & libenter imitatus sum. Dum hæc ego apud me cogito, vocatur virgo ad balneum interim; it, lavit, redit: deinde illam ancillæ in lecto posuerunt. Sto expectans, si quod mihi dent negotium: venit una ex eis; heus tu, inquit, Dore, sume hoc flabellum, & sic ventulum huic excitato, dum lavamus ubi à balneo redierimus, si voles, lavato. Accipio in manus flabellum, simulans me tristem esse. AN. *Tunc profectò istam faciem tuam impudentem cuperem me vidisse quis esset habitus tui corporis, quando flatum virgini tu tam magnus asinus flabello faciebas.* CH. *Vix ancillæ hæc mihi dixerat, cùm omnes foras prorumpunt, abeunt lavatum, ingentem strepitum edunt, ut solent servi facere, absentibus dominis; interea somno virgo sopitur; ego transversis, & obliquis oculis per flabellum studiosè intueor. & simul omnia circumspicio, satisne tuta sint: video tuta esse. Pessulum ostio oppono.* AN. *Quid tum factum est?* CH. *Quid tum factum quæris, stulte?* AN. *Fateor me stultum esse qui hæc quæsierim.* CH. *An ego amator occasionem*

ANNOTATIONES.

41. *Venisse clanculùm per impluvium.*] Impluvium fuit area sine tecto, quò impluere imber in domum posset.

Fucum factum mulieri.] Fucus est genus herbæ tingendis lanis utile: unde pro artificioso, & adulterino colore sumitur. Fucum facere, est artificiosa dissimulatione deludere & fallere.

42. *Qui templa cœli.*] Versus sunt Ennij.

45. *In lecto collocant.*] A balneis in lectum se recipere moris erat, ut se reficerent à lassitudine & sudore.

55. *Pessulum ostio obdo.*] Pessulus est obex, aut sera ferrea, quâ clauditur ostium.

Mihi

Mihi ostentatam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam,
Amitterem? tum pol ego is essem vere, qui simulabar.
AN. Sane, hercle, ut dicis: sed interim de symbolis quid actum est?
CH. Paratum est. *AH.* frugi es. ubi? domin'? *CH.* imo apud libertum Discum.
AN. Perlonge est. *CH.* sed tanto ocyus properemus. *AN.* muta vestem.
CH. Vbi mutem? perii: nam domo exulo nunc. metuo fratrem,
Ne intus sit: porro autem, pater ne rure redierit jam.
AN. Eamus ad me: ibi proxumum est ubi mutes. *CH.* recte dicis.
Eamus: & de istac simul. quo pacto porro possim
Potiri, consilium volo capere unà tecum. *AN.* fiat.

INTERPRETATIO.

mihi oblatam & propositam, tam celeriter fugientem, tam desideratam, tam inexpectatam elabi sinerem? Tum per Pollucem talis ego verè fuissem, qualis est Eunuchus, quem simulabam. AN. *Certè per Herculem ita est, ut dicis: sed interea de symbolis, quibus colligendis præfectus es, quid egisti?* CH. *Parata est cœna.* AN. *Officiosus & bona frugi es: Vbi? domine?* CH. *Imò apud libertum Discum.* AN. *Procul hinc distat.* CH. *Sed tanto magis idcirco acceleremus.* AN. *Muta vestem.* CH. *Vbi mutem? perij: nam domo exclusus sum nunc, similis exuli: metuo ne frater sit in ædibus, tum etiam ne pater è villa jam reversus sit.* AN. *Eamus in domum meam; ibi est, ubi commodè aliam vestem sumere possis.* CH. *Rectè dicis, eamus: quin etiam deliberare tecum volo de ista puella, quomodo ea postea frui possim.* AN. *Fiat ut tibi videtur.*

ANNOTATIONES.

60. *Apud libertum Discum.*] Athenis in caupona perpotare nemini, nisi peregrinis & iter facientibus, ne servis quidem licebat, ut refert Isocrates.

64. *Ibi proxumum est.*] Id est proximus locus domus nostra est, ubi vestem mutare possis.

ACTUS QUARTI SCENA I.

DORIAS Ancilla.

ITa me Dij bene ament, quantum ego illum vidi, nonnihil timeo
Misera, ne quam ille hodie insanu' turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam postquam iste advenit Chremes adolescens frater virginis,

INTERPRETATIO.

DO. *ITa mihi Dij sint propitij, quantum ex vultu Militis perspicere potui, metuo, nonnihil misera ego, ne furiosus ille rixam aliquam aut vim faciat Thaidi. Nam postquam iste adolescens Chremes, frater virginis Pāphila advenit,*

Militem rogat, illum admitti ut jubeat: ille continuo irasci, neque
Negare audere. Thais porro instare, ut hominem invitet, id
Faciebat retinendi illius caussa: quia, illa quæ cupiebat
De sorore ejus indicare, ad eam rem tempus non erat.
Invitat tristis. mansit ibi. illa cum illo sermonem occipit.
Miles verò sibi putare adductum ante oculos æmulum:
Voluit facere contra huic ægre: heus heus, inquit, puer, huc Pamphilam
Accerse, ut delectet hic nos. illa exclamat, minime gentium.
Tun' in convivium illam? miles tendere: inde ad jurgium.
Interea aurum sibi clam mulier demit, dat mihi ut auferam.
Hoc est signi, ubî primum poterit, sese illinc subducet, scio.

INTERPRETATIO.

Thais Militem rogat, ut illum in domum recipi jubeat; ille statim ira commotus est, neque tamen recusare ausus fuit. Thais præterea instat, ut hominem invitet ad cœnam. Id faciebat Thais, ut Chremetem apud se retineret, quominus abiret: quia res illas, quas vehementer ei de sorore ipsius detegere volebat, indicandi tunc locus non erat. Miles illum invitat invitus, & tristi vultu: mansit adolescens retentus. Thais colloquium cum illo incipit. Miles verò cùm opinaretur à Thaide rivalem sibi ante oculos propositum esse, voluit vicissim facere aliquid, quod molestum esset Thaidi. Heus, inquit, puer, Pamphilam voca, ut lyra canens nos oblectet. Thais exclamabat; minime omnium hoc licet: in convivium tu illam adduci jubeas? Miles verò id ut fieret contendere; inde ad jurgium ventum est. Interea aurum, annulos, torques, armillas, cæteraque ornamenta aurea sibi Thais occulte demit; dat mihi ut exportem: hoc est indicium unde scio, illam, ubi primum poterit, clanculum inde discessuram.

ANNOTATIONES.

12. *In convivium illam?*] In Græcia non admittebantur ingenuæ mulieres ad convivia, nisi propinquorum & cognatorum, ut Cornelius Nepos refert. Varro apud Nonium sic refert: *Virgo de convivio abdicatur, ideo quod majores nostri, virginis acerbas aures, veneris vocabulis imbui noluerunt.*

13. *Interea aurum sibi clam mulier demit.*] Id agebat Thais, ne pro puella data ipsam spoliaret miles, si ei repetenti virginem negasset.

ACTUS IV. SCENA II.

PHÆDRIA.

DUm rus eo, cœpi egomet mecum inter vias,
Ita ut fit, ubi quid in animo est molestiæ,
Aliam rem ex alia cogitare, & ea omnia in

INTERPRETATIO.

DUm in villam eo, cœpi egomet (ut solent qui aliqua ægritudine animi agitantur) inter eundum de alia re super alia cogitare, & ea omnia in

Pejorem partem. quid opu' est verbis ? dum hæc puto ;
Præterii imprudens villam. longe jam abieram,
Cum sensi : redeo sursum, male vero me habens.
Ubi ad ipsum veni diverticulum, constiti :
Occepi mecum cogitare, hem, biduum hic
Manendum est soli sine illa ? quid tum postea ?
Nihil est ? quid nihil ? si non tangendi copia est,
Eho, ne videndi quidem erit ? si illud non licet,
Saltem hoc licebit. certe extrema linea
Amare, haud nihil est. villam prætereo sciens.
Sed quid hoc quod timida subitò egreditur Pythias ?

INTERPRETATIO.

deteriorem partem interpretari. Quid plura dicam ? dum hæc cogito, aliud agens locum prædij transivi. Longe jam ab eo processeram, cum errorem animadverti. Isthuc regressus sum male quidem me habens. Ubi veni ad semita diverticulum, quâ à via publica deflectitur ad villam, ibi restiti. Tunc cœpi mecum cogitare ; hem, num per duos dies commorandum est mihi hic ruri, soli, sine Thaide ? Quid tum inde mihi erit ? nihil. Quid ? nihil ? Si non tangendi est potestas, eho, anne saltem videndi erit ? Si tangere non licet, videre eam quidem licebit. Certe postremum amoris beneficium quippiam est. Villam prætereo sciens ad urbem rediturus, ut imprudens eam antea præterieram ; verum quid causa est, cur subitò huc exit Pythias turbata metu ?

ANNOTATIONES.

5. *Ad ipsum diverticulum.*] Diverticulum est semita deflectens à via publica ad villam alicujus. Diverticula sunt transversæ viæ.

12. *Extrema linea amare*] Metaphora ducta à Circo, vel à Stadio : nam initium, & locus, unde ij, qui cursu certant, emittuntur, signabantur linea, ex creta in solo ducta. Hinc illæ loquendi formulæ ; ad lineam stare, lineæ insistere, & ultra lineam vagari. Extrema linea amare est tantum videre amicam, & longè abesse à metâ, id est, ab ejus possessione.

ACTUS IV. SCENA III.

PYTHIAS. PHÆDRIA. DORIAS.

PY. UBi illum ego scelerosum misera, atque impium inveniam ? aut ubi
Quæram ? hoccine tam audax facinus facere esse ausum ? PH. perij : hoc quid sit vereor.

INTERPRETATIO.

PY. UBinam ego infelix, illum flagitiosum & sacrilegum Eunuchum deprehendam ? Aut ubi investigabo ? Hoccine tam temerarium facinus committere ausus est ? PH. Perij ! quid hoc sit, quod Pythias queritur, metuo.

PY. Quin insuper etiam scelu', postquam ludificatus est virginem,
Vestem omnem miseræ discidit: tum ipsam capillo conscidit.
PH. Hem. *PY.* qui nunc si detur mihi,
Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico!
PH. Profectò nescio quid absente nobis turbatum est domi.
Adibo. quid istuc? quid festinas? aut quem quæris, Pythias?
PY. Hem Phædria, egon' quem quæram? abi hinc quo dignu' es cum donis tuis
Tam lepidis. *PH.* quid istuc est rei?
PY. Rogas me? eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit?
Virginem, quam heræ dederat dono miles, vitiavit. *PH.* quid ais?
PY. Perij. *PH.* temulenta es. *PY.* utinam sic sient, mihi qui male volunt.
DO. Au, obsecro mea Pythias, quid istucnam monstri fuit?
PH. Insanis: quî istuc facere eunuchus potuit? *PY.* ego illum nescio
Qui fuerit: hoc, quod fecit, res ipsa indicat.
Virgo ipsa lacrumat, neque, cum rogites quid sit, audet dicere:
Ille autem bonus vir nusquam apparet. etiam hoc misera suspicor,
Aliquid domo abeuntem abstulisse. *PH.* nequeo mirari satis,

INTERPRETATIO.

PY. *Quin etiam amplius scelestus, postquam per ludum & jocum virginem fefellit, omnem vestitum miseræ discerpsit, atque ipsi comas divulsit.* PH. *Hem!* PY. *Quem, ego, si nunc tenerem, quam cito unguibus illi venefico in oculos irruerem?* PH. *Equidem nescio quid turbarum, me absente, excitatum est domi. Accedam ad Pythiam. Quid istud est? Quid celeras? Aut post quem curris, Pythias.* PY. *Eheu Phædria, rogasne post quem curram? Apage hinc te, quo meritus es, cum donis tuis tam venustis.* PH. *Quid istud est rei?* PY. *Quid à me quæris? O quos tumultus Eunuchus quem nobis donasti, quos motus edidit! Virgini, quam Miles Thaidi heræ munus dederat, stuprum intulit.* PH. *Quid dicis?* PY. *Perij.* PH. *Ebria es.* PY. *Utinam sic ebrij sint, qui mihi male cupiunt.* DO. *Hau; amabo, mea Pythias, ecquid istud monstri fuit?* PH. *Desipis; quomodo istud facere Eunuchus potuit?* PY. *Ego nescio, quis ille fuerit, an vir, aut Eunuchus? hoc quod commisit, res ista manifestum facit. Virgo lacrymis conficitur, neque, cum interrogatur, audet dicere quid ei factum sit. Ille autem bonus vir disparuit, neque usquam invenitur. Insuper hoc ego misera suspicor, aliquid eum domo furto sustulisse.* PH. *Mirum admodum mihi videtur.*

ANNOTATIONES.

4. *Vestem omnem miseræ discidit.*] Ex his apparet virginem multùm reluctatam esse.

11. *Eunuchum, quem dedisti nobis, quas turbas dedit?*] Antecedens etiam a Poëtis præmittitur relativo, ut in hoc loco. Sic Virgilius in 1. Æneidos; *Urbem quam statuo, vestra est.* Quod in prosa sic efferas: *Quam statuo urbem.* Sic orator dicat; *Quas ad me dedisti litteras, placuerunt.*

Quò abire ignauos ille possit longius, nisi domum
Forte ad nos rediit. *PY.* vise, amabo, num sit. *PH.* jam faxo scies.
DO. Perij, obsecro, tam infandum facinus, mea tu, ne audivi quidem.
PY. At pol ego amatores mulierum esse audieram eos maxumos;
Sed nihil potesse: verum miseræ non in mentem venerat:
Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

INTERPRETATIO.

quò ille enervis & debilis viribus tam longè fugere potuerit; nisi fortè domum sese receperit. PY. *Vise, precor, num sit in vestris ædibus.* PH. *Mox faciam te certiorem.* DO. *Perij. Oro, tu mea Pythias, tam horrendum facinus nè audivi quidem.* PY. *At pol ego audieram Eunuchos vehementer ardere amore mulierum, sed imbelles esse & impotentes; verum de hoc non cogitaveram: nam illum in aliquo loco conclusissem, si amatorem eum tantummodò esse meminissem; neque illi virgini custodiendam dedissem.*

ACTUS IV. SCENA IV.

PHÆDRIA. DORUS. PYTHIAS. DORIAS.

PH. EXi foras scelefte! at etiam restitas,
Fugitive! prodi, male conciliate. *DO.* obsecro. *PH.* oh!
Illud vide, os ut sibi distorsit carnufex.
Quid huc reditio est? quid vestis mutatio est?
Quid narras? paululum si cessassem, Pythias,
Domi non offendissem: ita jam ornarat fugam.
PY. Habesne hominem, amabo? *PH.* quidni? *PY.* ô factum bene!
DO. Istuc pol verò bene. *PY.* ubi est? *PH.* rogitas? non vides?
PY. Videam? obsecro, quem? *PH.* hunc scilicet. *PY.* quis hic est homo?

INTERPRETATIO.

PH. *EGredere foras, scelerate! At etiam cessas? fugitive huc! procede, in damnum heri empte.* DO. *Obsecro.* PH. *Oh, vide ut turpiter os torsit scelestus. Quid hûc redisti? Quid vestem mutasti? Quid dicis? Pythias, si paulùm tardassem, domi illum non reperissem, ita jam paraverat fugam.* PY. *Quæso, habesne hominem?* PH. *Cur non habeam?* PY. *O factum bene!* DO. *Istud vero per Pollucem factum bene.* PY. *Ubi est?* PH. *Quid sæpius quæris? Nunquid eum vides?* PY. *An videam? Obsecro, quis est ille, quem video?* PH. *Vides Eunuchum quem accusas.* PY. *Quis hic est homo?*

ANNOTATIONES.

2. *Male conciliate.*] Id est, in perniciem meam empte, magno empte, charè comparate. Vetus Terentij Interpres *nundinas* pro *concilio* exponit: unde *conciliare* pro *emere* sumitur.

PH. Qui ad vos deductus hodie est. *PY.* hunc oculis suis
Nostrarum nunquam quisquam vidit, Phædria.
PH. Non vidit? *PY.* an tu hunc credidisti esse, obsecro,
Ad nos deductum? *PH.* namque alium habui neminem. *PY.* au!
Nec comparandus hic quidem ad illum est. ille erat
Honesta facie, & liberali. *PH.* ita visus est
Dudum, quia varia veste exornatus fuit:
Nunc tibi videtur fœdus, quia illam non habet.
PY. Tace obsecro: quasi vero paulum intersiet.
Ad nos deductus hodie est adolescentulus,
Quem tu videre vero velles Phædria.
Hic est vetus, vietus, veternosus, senex,
Colore mustellino. *PH.* hem, quæ hæc est fabula?
Eò redigis me, ut, quid egerim, egomet nesciam.
Eho tu, emin' ego te? *DO.* emisti. *PY.* jube mihi denuo
Respondeat. *PH.* roga. *PY.* venistin' hodie ad nos? negat.
At ille alter venit annos natus sedecim,
Quem secum adduxit Parmeno. *PH.* agedum, hoc mihi expedi:

INTERPRETATIO.

PH. *Quem hodie Parmeno ad vestras ædes deduxit.* PY. *Hunc oculis suis nulla ex nostris ancillis, unquam vidit, Phædria.* PH. *Nulla eum vidit?* PY. *An tu, obsecro, hunc esse credidisti Eunuchum, qui ad nos deductus est?* PH. *Credidi: nam nullum habui alium.* PY. *Au! hic quidem nullomodo illi, quem ad nos misisti, est comparandus. Ille erat eleganti forma, & facie ingenuo homine digna.* PH. *Talis vobis diu apparuit, quia veste versicolori exornatus fuit: nunc tibi videtur turpis & deformis, quia illâ non indutus est.* PY. *Tace, precor, quasi paulo inter se differant. Ad nos hodie deductus est adolescentulus, visu pulcherrimus, & gratissimus, quem semper spectare velles. Phædria: hic est rugosus senex, incurvus & flaccidus, veterno laborans, colore sublivido & subrufo, sicut mustela.* PH. *Hem! quæ hæc est fabula? Eò me redigis ut egomet nesciam, emerimne istum, necne. Eho tu, num ego emi te?* DO. *Emisti.* PY. *Impera, ut rursus mihi respondeat.* PH. *Interroga.* PY. *Venistine hodie in domum nostram? Negat. At ille alter venit, quem deduxit secum Parmeno, natus annos sedecim.* PH. *Agedum, Dore, hoc mihi explica.*

ANNOTATIONES.

21. *Vietus.*] Id est languidus, sine vi. Vel inflexus, incurvus; nam viere, inqui Varro, est vincire; unde vimina.

Veternosus.] Veternus, quem λήθαργον, Græci, dicunt, est apostema ex phlegmate, vel atra bile, natum in posteriore parte cerebri, inexpugnabilem pene dormiendi necessitatem inducens, magnamque oblivionem.

22. *Colore mustelino.*] Hic erravit Terentius: nam cum legisset apud Menandrum: γαλεώτης γέρων, quod *lentiginosum senem* significat, cujusmodi fere sunt Eunuchi; ad similitudinem stellionis qui pelle est maculosa, ut Eunuchus ille erat, ore sparso: stellio autem est γαλεώτης, mustela vero est γαλῆ, hæc perperam Terentius confundit.

Primum unde habes istam, quam habes, vestem? taces?
Monstrum hominis! non dicturus? *DO.* venit Chærea.
PH. Fraterne? *DO.* ita est. *PH.* quando? *DO.* hodie. *PH.* quam dudum? *DO.* modo.
PH. Quicum? *DO.* cum Parmenone. *PH.* norasne eum prius?
DO. Non: nec, quis esset, unquam audieram dicier.
PH. Vnde igitur, meum fratrem esse sciebas? *DO.* Parmeno
Dicebat eum esse: is dedit mihi hanc. *PH.* occidi.
DO. Meam ipse induit: post unà ambo abierunt foras.
PY. Jam sati' credis sobriam esse me, & nil mentitam tibi?
Jam sati' certum est virginem vitiatam esse? *PH.* age nunc, bellua,
Credis huic quod dicat? *PY.* quid isti credam? res ipsa indicat.
PH. Concede istuc paululum, audin'? etiam paululum; sat est.
Dic dum hoc rursum, Chærean' tuam vestem detraxit tibi?
DO. Factum. *PH.* & ea est indutus? *DOR.* factum. *PH.* & pro te huc deductu' est? *DO.* ita.
PH. Jupiter magne, ô scelestum, atque audacem hominem! *PY.* væ mihi!
Etiam nunc non credis indignis nos esse irrisas modis?
PH. Mirum ni tu credis quod iste dicat. quid agam, nescio.
Heus tu negato rursum. possumne ego hodie ex te exculpere
Verum? vidistin' fratrem Chæream? *DO.* non. *PH.* non potest sine
Malo fateri. video. sequere me hac. modò ait, modò negat.

INTERPRETATIO.

primum: unde sumpsisti hanc vestem, quâ indutus es? taces? monstrose homo, an non dicturus es? DO. *Venit Charea.* PH. *Fraterne meus?* DO. *Ita.* PH. *Quando?* DO. *Hodie.* PH. *Quampridem?* DO. *Modò.* PH. *Cum quo?* DO. *Cum Parmenone.* PH. *An fratrem meum antea cognoveras?* DO. *Minime, nec unquam ab ullo, quis esset, dici inaudiveram.* PH. *Vndenam igitur fratrem meum Chaream esse sciebas?* DO. *Parmeno eum fratrem tuum esse dicebat: Charea hanc mihi dedit vestem.* PH. *Perij.* DO. *Meam ipse sumpsit: postea Charea, & Parmeno ædibus egressi sunt.* PY. *Iam satis, Phadria, credis me non esse temulentam, nec quidquam mendacij finxisse. Iam satis exploratum est, & compertum, virginem stupro pollutam esse?* PH. *Age nunc, stolida, credisne huic id, quod dicat? Nimirum servo, Eunucho, & fugitivo?* PY. *Cur isti non credam? Nam etsi non crediderim, res satis ipsa declarat.* PH. *Dore, secede hùc paululum. Audisne? Nunc etiam paululum. Satis est. Responde mihi iterum. Chareane tuam vestem detraxit tibi?* DO. *Factum est ita.* PH. *Et eam induit?* DOR. *Factum, inquam.* PH. *Et pro te ad Thaidem deductus est?* DO. *Etiam.* PH. *Proh maxime Deorum Iupiter! O nefarium & impudentem hominem!* PY. *Va mihi misera. Quid? etiamne nunc credere non vis indignis nos esse delusas dolis?* PH. *Mirandum esset, si non tu serva servo fidem haberes. Quid agam incertus sum. An non possum hodie ex te verum exprimere? Heus tu negato rursum: jubeo. Vidistine fratrem Chaream?* DO. *Non vidi.* PH. *Non potest sine tormentis veritatem fateri. Sequere hac. Modò asseverat; modò negat.*

Ora me. *DO.* obsecro te vero Phædria. *PH.* i intro nunc jam.
DO. hoi, hei.
PH. Alio pacto honeste quomodo hinc nunc abeam nescio:
Actum est siquidem. tu me hic etiam nebulo ludificabere?
PY. Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me vivere.
DOR. Sic est. *PY.* inveniam pol hodie parem ubi referam gratiam.
Sed nunc, quid faciendum censes, Dorias? *DO.* de istac me rogas
Virgine? *PY.* ita: utrum taceamne, an prædicem? *DOR.* tu pol, si sapis,
Quod scis, nescis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis:
Hac re & te omni turba evolvis, & illi gratum feceris.
Id modo dic, abîsse Dorum. *PY.* ita faciam. *DOR.* sed videon' Chremem?
Thais jam aderit. *PY.* quid ita? *DOR.* quia, cum inde abeo, jam tunc cœperat
Turba inter eos. *PY.* tu aufer aurum hoc: ego scibo ex hoc quid fiet.

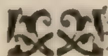
INTERPRETATIO.

Ora me, & pœnam deprecare. DO. *Per Deos verò tibi supplico, Phædria.* PH. *Introito.* DO. *Hoi, hei.* PH. *Alio modo, nisi per hanc fallaciam, non possum ex hac difficultate honeste evadere: etenim actum est; vitiata est virgo à fratre. Tu me hic etiam tenebrio ludos facies.* PY. *Hanc fraudem factam esse à Parmenone tam certò scio, quàm me nunc vivere.* DOR. *Sic est.* PY. *Per Pollucem inveniam hodie rationem, qua Parmenoni vicem reddam. Sed nunc. Dorias, quid facere suades?* DOR. *De ista virgine nempe, consilium quæris?* PY. *Ita, utrùm silçam quod factum est, an dicam?* DOR. *Tu pol, si prudens es, dissimula te id scire, quasi nescieris; neque de Eunucho, neque de stupro virgini illato quidquam efferas; hoc modo te omni tumultu liberabis, & virgini gratum facies. Dic solum discessisse, & evasisse Dorum Eunuchum.* DOR. *Sed hicne est Chremes quem video? Thais mox ad nos veniet.* PY. *Quid ita?* DOR. *Quia cum inde ex domo Militis exibam, jam tum cœperat jurgium inter illos.* PY. *Aufer istud aurum tibi à Thaide traditum. Ego sciam ex Chremete quid factum sit.*

ANNOTATIONES.

56. *Et illi gratum facies.*] Virgo enim sic dolet ob injuriam sibi illatam, ut ipsamet eam celet.

58. *Iam tum cœperat turba inter eos.*] Thrasonem & Thaidem.

ACTUS

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES. PYTHIAS.

CH. AT at, data hercle verba mihi sunt : vicit vinum quod bibi.
Ac dum accubabam ; quam videbar mihi esse pulcre sobrius;
Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.
PY. Chreme. *CH.* quis est? ehem Pythia, vah quanto nunc formosior
Videre, quam dudum? *PY.* certe quidem tu pol multo alacrior.
CH. Verbum hercle verum hoc est : sine Cerere & Libero friget Venus.
Sed Thais multò antè venit? *PY.* an abiit jam à milite?
CH. Jam dudum, ætatem. lites factæ sunt inter eos maxumæ.
PY. Nil dixit tum, ut sequerere sese? *CH.* nihil, nisi abiens mihi innuit.
PY. Eho, nonne id sat erat? *CH.* at nesciebam id dicere illam, nisi quia
Correxit miles, quod intellexi minus : nam me extrusit foras.
Sed eccam ipsam video : miror, ubi huic ego antevorterim.

INTERPRETATIO.

CH. *AT, at, verbis Thaidis circumventus sum; vinum quod bibi, me superavit, dum mensa accumbebam, quam videbar mihi esse belle sobrius, & sapere! postquam de mensa surrexi, neque pes, neque mens in suo officio fuit.* PY. *Chreme.* CH. *Quis est? Ehem Pythias, vah quanto pulchrior mihi videris, quam pridem.* PY. *Sane, tu quidem per Pollucem, multò lætior appares.* CH. *Vulgare mehercule, verum est dictum; sine Cerere & Baccho languet Venus, torpetque. Sed an multo antè tempore quàm venissem, Thais hic fuit?* PY. *Anne abiit illa jam ex domo Militis?* CH. *Iam ætas est, ex quo egressa ab illo: rixa inter illos gravissima orta sunt.* PY. *Nonne tunc illa dixit tibi ut se sequereris?* CH. *Nihil, nisi quod abiens mihi nutu capitis signum fecit.* PY. *Ehò, nonne id sufficiebat?* CH. *At nesciebam illam mihi nutu significare, ut ipsam sequerer; sed id quod minus intellexi, id apertius significavit miles, cum me violenter exturbavit foras ædibus. Sed ecce ipsam. Miror in quâ parte via eam antecesserim.*

ANNOTATIONES.

6. *SIne Cerere & Libero friget Venus.*] Ceres est Dea frugum, & Bacchus vini : eleganter Terentius Cererem pro cibo, Bacchum pro vino dixit per metonymiam; inventorem pro invento. Voluptas in calore sanguinis constituta est, qui his rebus alitur. Horatius. *Non enim posthac, aliâ calebo Fœmina.* Frigent in uxores mariti, qui non admodum amant.

ACTUS IV. SCENA VI.

THAIS. CHREMES. PYTHIAS.

TH. CRedo equidem illum jam affuturum esse, illam ut eripiat; sine veniat:
Atqui si illam digito attigerit uno, oculi illicò effodientur,
Usque adeo ego illiu' ferre possum ineptias, & magnifica verba,
Verba dum sint: verùm enim si ad rem conferentur, vapulabit.
CH. Thais, ego jam dudum hìc adsum. *TH.* ô mi Chreme, te ipsum exspectabam:
Scin' tu turbam hanc propter te esse factam? & adeo ad te attinere hanc
Omnem rem? *CH.* ad me? qui? quasi istuc! *TH.* quia dum tibi sororem studeo
Reddere, & restituere, hæc atque hujusmodi sum multa passa.
CH. Ubi ea est? *TH.* domi apud me. *CH.* ehem! *TH.* quid est?
Educta ita, uti teque illaque dignum est. *CH.* quid ais? *TH.* id quod res est.
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa abs te quidquam pretij.
CH. Et habetur, & refertur à me, Thais, tibi, ita uti merita es,
Gratia. *TH.* atenim cave, ne priusquàm hanc à me accipias, amittas,

INTERPRETATIO.

TH. *Puto certè illum Thrasonem mox adventurum, ut illam Pamphilam à me rapiat. Sine veniat: atqui si illam summo attigerit digito, statim ei oculi eruentur. Adhuc usque tolerare possum illius ineptias, & gloriosa verba, dummodo tantum sint verba: nam si in rem deducantur, & quæ ille dicit, opere exequi conetur, plagis cadetur.* CH. *Thais jam pridem huc adveni.* TH. *O mi Chreme, te ipsum expecto: scisne tui causâ hoc jurgium & contentionem excitatam esse, adeo ut hæc omnis res ad te pertineat.* CH. *Ad me? quomodo? quasi istud commoverim.* TH. *Quia dum sororem tuam (Pamphilam) conor tibi reddere, & restituere, hæc à Milite, atque alia multa perpeti coacta sum.* CH. *Vbi ea est?* TH. *Domi mea est.* CH. *Hem (quàm timeo!)* TH. *Quid est? timesne ejus pudicitiæ? Educata est, & instituta liberaliter, ut & te, & illâ dignum est.* CH. *Quid ais? verumne dicis?* TH. *Dico id, quod res est. Hanc tibi dono do, nec pro eâ ullas impensas mihi à te reddi posco!* CH. *Hæc gratia tibi habetur, & in animo accepta fertur, si verbis tibi referri nequit, ut merita es.* TH. *Verum enim cave ne prius hanc amittas, quam tibi à me tradi*

Chreme: nam hæc ea est, quam Miles à me vi nunc venit ereptum.
Abi tu, cistellam, Pythias, domo affer cum monumentis.
CH. Viden' tu illum, Thais? *PY.* ubi sita est? *TH.* in risco, odiosa cessas?
CH. Militem secum ad te quantas copias adducere?
At at! *TH.* num formidolosus obsecro, es, mi homo? *CH.* apage sis.
Egon' formidolosus? nemo est hominum, qui vivat, minus.
TH. Atque ita opu' est. *CH.* hau! metuo, qualem tu me esse hominem existumes.
TH. Imo hoc cogitato: quicum res tibi est, peregrinus est,
Minu' potens quam tu, minu' notus, amicorum hic habens minus.
CH. Scio istuc: sed tu quod cavere possis, stultum admittere est.
Malo ego nos prospicere, quàm hunc ulcisci accepta injuria.
Abi tu, atque ostium obsera intus, ego dum hinc transcurro ad forum:
Volo ego adesse hîc advocatos nobis in turba hac. *TH.* mane.
CH. Melius est. *TH.* mane. *CH.* amitte. jam adero. *TH.* nil opus est istis, Chreme:
Hoc dic modó, sororem illam tuam esse, & te parvam virginem
Amisisse, nunc cognosse: signa ostende. *PY.* adsunt. *TH.* cape.

INTERPRETATIO.

possit: Nam hæc ea est, quam Miles à me erepturus venit. Abi tu, Pythia, & arcam è domo nostra profer huc cum insignibus & ornamentis, ex quibus agnosci possit, quæque in ea asservantur. CH. *Videsne Militem, Thais?* PY. *Ubi posita est, hæc arca?* TH. *In risco. Molesta quid moraris?* CH. *Quantum exercitum huc agit? At, at.* TH. *Formidolosusne es?* CH. *Egone formidolosus sim? Nemo est omnium hominum qui vivat minus formidolosus.* TH. *Atque ita nunc opus est ne sis talis.* CH. *Hau! vereor ut me talem esse, qualis sum, putes.* TH. *Imo hoc animo reputa; ille cum quo tibi decertandum est, advena est, minus potens, quàm tu; minus notus & minus amicorum habens in his locis.* CH. *Hoc sat scio; sed imprudentis est damnum pati, & recipere, quod evitare & arcere possis. Malo ego nos cavere ab illo Milite, quam post acceptam injuriam vindictam adversus eum persequi. Tu abi domum intro, & serâ fores claude, dum ego hinc ad forum transcurro, volo huc adducere advocatos, defensores nobis in hoc tumultu.* TH. *Mane.* CH. *Melius est ut advocatos adducam.* TH. *Mane.* CH. *Desine me detinere, mox rediero.* TH. *Nihil opus est istis auxiliis, Chreme: dic modò illam tuam sororem esse, & te illam parvulam amisisse, nunc cognovisse: signa hæc, quibus probes ita esse, ostende.* PY. *Adsunt hæc monumenta.* TH. *Cape ea Chreme.*

ANNOTATIONES.

16. *Cistellam.*] Scriniolum, arcam, in qua erant ornamenta Virginis, quibus agnosceretur à suis, nempe forte armillæ, crepundia. Ea Thais jubet efferri domo, ut ostendantur Chremeti, atque ita sororem possit agnoscere.

17. *In risco*] Riscus, cista est pelle contecta, nomen Phrygium est.

Si vim faciet, in jus ducito hominem : intellextin' ? *CH.* probe.
TH. Fac animo hæc præsenti dicas. *CH.* faciam. *TH.* attolle pallium.
Perij, huic ipsi opus patrono est, quem defensorem paro.

INTERPRETATIO.

Si vim faciet Miles, in jus voca, aut trahe. Intellexistine ? CH. *Omninò.* TH. *Audacter & animose hæc pronuncia.* CH. *Faciam.* TH. *Attolle pallium humeris delapsum: perij. Huic Chremeti opus est patrono, quem mihi defensorem paro.*

ACTUS IV. SCENA VII.

THRASO. GNATHO. CHREMES. THAIS.

SANGA, Servus Thrasonis.

THR. HAnccine ego ut contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho ?
Mori me satius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini.
Primum ædeis expugnabo. *GN.* recte. *THR.* virginem eripiam.
GN. probe.
THR. Male mulctabo ipsam. *GN.* pulcre. *THR.* in medium huc agmen cum vecti, Donax,
Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dexterum.

INTERPRETATIO.

THR. *NVnquid indecorum est, Gnatho, tam atrocem injuriam mihi factam impunè pati ? Mori me fortiter potius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini. Primùm ædes vi capiã.* GN. *Egregie* THR. *Virginem eripiam.* GN. *Recte.* THR. *Ipsam Thaidem acerbe puniam.* GN. *Belle.* THR. *In medium huc agmen accede cum vecti, Donax. Tu, Simalio, in sinistrũ cornu, tu, Syrisce, in dexterũ.*

ANNOTATIONES.

4. *In medium huc agmen cum vecti.*] Primum agmen seu, ut nunc appellant prima custodia, *l'avant-garde*; medium agmen, *la bataille*; postremum agmen, *l'arriere-garde.* Vectis est lignum teres & oblongum; præterea est instrumentum ferreum & militare, quo perfodiuntur parietes.

5. *Simalio.*] Jucundum est intelligere nomina strenuorum Militum Thrasonis, Simalio quod simus esset, Donax, δόναξ, arundo, qui arundine pro hasta utebatur. Syriscus à σύριγγος, quod Syrus esset origine, vel à Syrisco vase vimineo, in quo ficus solent asservari.

In sinistrum cornu.] Cornua erant latera aciei, ita dicta quod prominerent; in quibus stabant equites, qui utrinque claudebant latera aciei pedestris; quapropter turmæ equitum, alæ dicuntur, *Des Compagnies de Cavalerie.*

Cedo alios : ubi centurio est Sanga, & manipulus furum ? *SA.* eccum adest.

THR. Quid ignave ? peniculon' pugnare, qui istum huc portes, cogitas ?

SA. Egone ? imperatoris virtutem noveram, & vim militum :

Sine sanguine hoc fieri non posse : qui abstergerem volnera.

THR. Ubi alij ? *SA.* qui, malum, alij ? solus Sannio servat domi.

Interpretatio.

Alij procedant. Vbi est centurio Sanga, & manipulus servorum culinariorum? SA. *Ecce eum, adest.* TH. *Quid iners? An tu peniculo quem portas, pugnare cogitas?* SA. *Egone peniculum in bello non ferrem, quo vulnera abstergerem? Cum Imperatoris fortitudinem notam haberem, & robur militum, nec sine sanguinis effusione hanc obsidionem fieri posse.* THR. *Vbi alij sunt?* SA. *Quinam, malum, sunt isti alij? Solus Sannio abest, qui custodit res quæ sunt domi.*

Annotationes.

6. *Vbi Centurio est Sanga.*] Centurio est centum Militum Præfectus. Unde & centuria quoque dicitur, cujus tamen numerus postea variavit : nam legio apud Romanos antiquitùs quatuor millium erat ; unde quadratum agmen dicebatur. Postea duo millia & ducentos adjecit Marius, ut constaret sex millibus, & ducentis Militibus. In legione erant sexaginta centuriæ, manipuli triginta, cohortes decem.

Manipulus furum.] Manipulus est fasciculus herbarum qui manu comprehenditur, quod signum in Militia fuit priscis Romanis. Ovidius.

Pertica suspensos portabat longa maniplos :
Vnde maniplaris nomina Miles habet.

Inde ponitur pro exiguâ Militum manu quæ unum sequitur signum. Fures hîc dicuntur servi, & fures nonnumquam pro servis accipi scripsit Servius ad illud carmen Virgilij.

Quid domini facient, audent cùm talia fures?

Sæpissime tamen fures apud Comicos intelliguntur servi culinarij. Forte fossores intelligit, & cuniculos agentes ad evertenda mœnia, & arces, *Pionniers.* Sangam, quia coquus erat, Thraso vocat Centurionem tanquam aliis honoratiorem. Sangam dictum quidam volunt à Sangia vico, vel Sangario flumine Phrygiæ ; nam Phryges serviles sunt. Fortè à Græco σάγαρις. Quod securis quoddam genus est.

10. *Qui, malum, alii?*] *Malum* vicem interjectionis irascentis sustinet.

THR. Tu hosce instrue. hîc ego ero post principia : inde omnibus signum dabo.

GN. Illuc est sapere : ut hosce instruxit, ipsus sibi cavit loco.

THR. Idem hocce Pyrrus factitavit. *CH*. viden' tu, Thais, quam hic rem agit;

Nimirum consilium illud rectum est de occludendis ædibus.

TH. Sane, quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est :

Ne metuas. *THR*. quid videtur ? *GN*. fundam tibi nunc nimis vellem dari,

Ut tu illos procul hinc ex occulto cæderes : facerent fugam.

THR. Sed eccam Thaidem ipsam video. *GN*. quam mox irruimus ? *THR*. mane.

INTERPRETATIO.

THR. *Tu hosce ordina. Hic ego stabo in media ac e post principes milites. Ex isto loco omnibus signum dabo ineundi certaminis.* GN. *Istud est peritum & prudentem esse. Quam recte milites disposuit ! quam prospexit sibi tuto in loco!* THR. *Hoc idem Pyrrhus observavit, hunc ordinem tenuit.* CH. *Videsne tu, Thais, quid agat Thraso, ut nos oppugnet ? Certe prudens consilium est, nos intra domum recipere, & fores occludere.* TH. *Sane hic vanus nugator est : nec est causa cur tibi fortis Imperator nunc esse videatur.* THR. *Quid censes faciendum, Gnatho ?* GN. *Fundam nunc vellem tibi in manus dari, ut tu illos obsessos ferires clandestinò & latenter; in fugam se darent.* THR. *Sed ecce Thaidem ipsam video.* GN. *Quin mox impetum facimus ?* THR. *Mane.*

ANNOTATIONES.

11. *Hîc ero post principia :*] Id est post Principes in acie. Milites in Militia Romana Principes dicebantur secundæ aciei Milites, armis maximè insignes : ita enim acies apud Romanos instruebatur, ut primi hostes aggrederentur manipuli Hastatorum, ex flore juvenum pubescentium collecti : qui si hostem propulsare non possent, à Principibus, qui omnes scutati erant, in intervalla ordinum recipiebantur, Moxque hi, nempe Principes, in eorum, nempe hastatorum locum succedebant. Hastati autem post eos subsequebantur. Si à Principibus quoque non satis feliciter esset pugnatum, à primâ acie ad Triarios paulatim se referebant; unoque agmine facto, nullaque spe post se relicta, una omnes in hostem procedebant. Principia est locus in acie Principum militum. Inde, post principia esse, significat, in tuto esse, ubi noster Thraso se collocaverat. Principia etiam est locus in castris, ubi habitat Dux & Imperator. Hæc ex Livio sub finem Octavi libri primæ Decadis. Cæterum Homerus Iliados 5. laudat Diomedem, quod inter principes primâ acie pugnaret; sicut Homerum imitatus Virgilius similiter Aeneam de fortitudine laudans ait;

Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis.

13. *Pyrrhus factitavit.*] Se post principia posuit. Pyrrhus Epirotarum Rex. Pyrrho Annibal inter Imperatores, cùm primas Alexandro Magno dedisset, secundas tribuit, quod castra metari primus docuerit, id est describere, & locare, *Camper*. Ad hoc nemo elegantius loca ceperit, præsidia disposuerit, *Choisir bien les lieux : se fortifier.*

Omnia prius experiri verbis, quam armis, sapientem decet.
Quî scis, an, quæ jubeam, sine vi faciat? *GN.* Dij vostram fidem!
Quanti est sapere! nunquam accedo ad te, quin abs te abeam doctior.
THR. Thais, primum hoc mihi responde: cum tibi do istam virginem,
Dixtin' hos mihi dies soli dare te? *TH.* quid tum postea? *THR.* rogitas,
Quæ mî ante oculos coram amatorem adduxisti tuum?
TH. Quid cum illo agas? *THR.* & cum eo clam subduxisti te mihi?
TH. Libuit. *THR.* Pamphilam ergo huc redde, nisi si mavis eripi.
CH. Tibi illam reddat? aut tu eam tangas? omnium. *GN.* ah, quid agis? tace.
THR. Quid tu tibi vis? ego non tangam meam? *CH.* tuam autem, furcifer?
GN. Cave, sis: nescis, cui maledicas nunc viro. *CH.* non tu hinc abis?
Scin' tu ut tibi res se habeat? si quidquam hodie hic turbæ cœperis,
Faciam, hujus loci, dieique', meique semper memineris.
GN. Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.
CH. Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis. *GN.* ain' vero, canis?

INTERPRETATIO.

omnia prius consilij prudentia, quàm vi armorum tentare sapientem convenit. Fortasse quæ jubebo, nulla vi adhibita factura est. GN. *Dij vostram fidem! quanti æstimandus est ille, qui sapit! nunquam ad te accedo, quin doctior recedam.* THR. *Thais primum hoc mihi responde; cum tibi darem istam virginem nonne mihi promisisti hos dies soli mihi te concessuram?* TH. *Quid tum postea?* THR. *Istudne rogas, quæ mihi coram ante oculos amatorem apposuisti tuum?* TH. *An tibi dignus videtur ille, quicum loquaris?* THR. *Et cum eo furtim à me discessisti?* TH. *Ita lubuit.* THR. *Pamphilam huc igitur adduc, & redde, nisi vis eam tibi per vim eripi.* CH. *Tibi illam reddat? aut tu eam attingas, omnium scelestissime?* GN. *Ah quid ais? tace.* CHR. *Quid tu tibi vis, cum tua nihil intersit, Gnatho?* THR. *Ergone meam tangere quis prohibeat?* CH. *Tuam autem ais esse, furcifer?* GN. *Vide, sis, ignoras cui viro nunc convitium dicis.* CH. *Non tu hinc abis, impure? scisne, ô Miles! ut tecum agatur? Si vel minimam turbam hodie hic commoveris faciam, ut hujus loci, diei, meique semper memoriam habeas.* GN. *Misereor tui, qui hujus tanti hominis inimicitias suscipias.* CH. *Infringam caput tuum hodie, nisi abis.* GN. *Siccine minaris.*

Siccine agis? *THR.* Quis tu es homo? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?
CH. Scibis. principio eam esse dico liberam. *THR.* hem! *CH.* civem Atticam. *THR.* hui!
CH. Meam sororem. *THR.* os durum! *CH.* miles. nunc adeo edico tibi,
Ne vim facias ullam in illam. Thais, ego ad Sophronam eo
Nutricem, ut eam adducam, & signa ostendam hæc. *THR.* tun' me prohibeas,
Meam ne tangam? *CH.* prohibeo, inquam. *GN.* audin' tu? hic furti se alligat.
Satin' hoc est tibi? *THR.* hoc idem tu ais? *TH.* quære, qui respondeat.
THR. Quid nunc agimus? *GN.* quin redeamus? jam hæc tibi aderit supplicans
Ultrò. *THR.* credin'? *GN.* imo certe. novi ingenium mulierum;
Nolunt, ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro. *THR.* bene putas.
GN. Jam dimitto exercitum? *THR.* ubi vis. *GN.* Sanga, ita uti fortes decet
Milites, domi focique fac vicissim ut memineris.
SA. Jam dudum animus est in patinis. *GN.* frugi es. *THR.* vos me hac sequimini.

INTERPRETATIO.

impudens? THR. *Quis tu homo es? Quid tibi vis? Quid tibi rei est cum illâ?* CH. *Primùm ego assero eam esse liberam.* TH. *Hem!* CH. *Civem Atticam.* THR. *Hui!* CH. *Meam sororem.* THR. *Frons ferrea!* CH. *Miles, nunc etiam tibi denuncio, ne vim ullam facias contra illam. Thais, ego eo ad Sophronam nutricem, ut eam hùc adducam & hæc monumenta agnitionis ostendam.* THR. *Tune prohibere possis, ne in servam meam manum injiciam.* CH. *Prohibeo. Iterum tibi denuncio.* GN. *Audisne, Thraso? Hic furti se reum fatetur scilicet, se dolo malo rem à proprio domino auferre & detinere. Sufficitne hoc tibi ad repetendam in jure virginem servam tuam?* THR. *An idem hoc ais, quod Chremes, Thais?* TH. *Indignus es cui respondeam, quare aliò responsum.* THR. *Quid nunc agere debemus, Gnatho?* GN. *Age, redeamus: jam hæc ad te veniet sponte supplicans, ut ei veniam condones.* TH. *Credisne?* *Sic certe est: ita comparata sunt à natura mulieres; quando vis, nolunt; quando nolis, volunt, & cupiunt ultrò, nemine suadente.* THR. *Rectè judicas.* GN. *Iamne mox missionem militum faciam?* TH. *Quando voles.* GN. *Sanga, fac ut culinæ, cibique memineris, sicut fortes decet milites, qui alacres pro focis & penatibus pugnant.* SA. *Iampridem à bello aversus animus in epulis & cupediis totus est.* GN. *Bona frugi es, & utilis.* THR. *Vos hâc me sequimini.*

ACTUS

ACTUS QUINTI SCENA I.

THAIS. PYTHIAS.

TH. PErgin', scelesta, mecum perplexè loqui?
Scio, nescio: abiit: audivi: ego non affui.
Non tu istuc mihi dictura aperte es, quidquid est?
Virgo conscissa veste lacrumans obticet,
Eunuchus abiit. quamobrem? quid factum est? taces?
PY. Quid tibi ego dicam misera? illum Eunuchum negant
Fuisse. *TH.* quis fuit igitur? *PY.* iste Chærea.
TH. Qui, Chærea? *PY.* iste ephebus, frater Phædriæ.
TH. Quid ais, venefica? *PY.* atqui certò comperi.
TH. Quid is obsecro ad nos? quamobrem adductu' est? *PY.* nescio,
Nisi amasse credo Pamphilam. *TH.* hem, misera! occidi
Infelix, siquidem tu istæc vera prædicas.
Num id lacrumat virgo? *PY.* id opinor. *TH.* quid ais, sacrilega?
Istuccine interminata sum hinc abiens tibi?
PY. Quid facerem, ita ut jussi, soli credita est.
TH. Scelesta, ovem lupo commisti. dispudet
Sic mihi data esse verba. quid illuc hominis est?
PY. Hera mea! tace; tace, obsecro, salvæ sumus: hominem

INTERPRETATIO.

TH. *PErgisne, scelerata, intricatè atque obscurè mecum loqui? Scio, nescio, audivi stuprum illi esse illatum: absui cùm vitiata est. Nonne tu istud mihi declarabis quod ex te quæro, quidquid sit? Virgo lacerata veste præ pudore obticet. Eunuchus aufugit. Quamobrem aufugit? quid factum est? cum hæc à te quæro, nihil quidquam respondes.* PYT. *Quid ego infelix tibi amplius respondere possum? Dicunt illum minime Eunuchum fuisse.* TH. *Quis fuit igitur?* PY. *Iste Chærea.* TH. *Qui Chærea?* PY. *Iste adolescens frater Phædriæ.* TH. *Quid ais, venefica?* PY. *At eum ipsum esse certò cognovi.* TH. *Cur ad nos, quæso, venit? Cur ad nos adductus est?* PY. *Nescio, nisi amore captum fuisse credo Pamphilæ.* TH. *Hem! Misera interii. Si tu infelix quidem ista verè commemoras. An ideò virgo lachrymas fundit?* PY. *Id arbitror.* TH. *Quid ais, sacrilega? Nonne istud tibi abiens minata imperavi, ne vir quisquam ad eam adiret?* PY. *Quid facerem? ita ut imperasti, illi soli custodienda data est.* TH. *Pessima, lupo ovem tuendam dedisti. Valde me pudet, ita me delusam esse. Quæ hæc est species hominis?* PY. *Hera mea sile, sile, obsecro, salvæ sumus; habemus hominem*

ANNOTATIONES.

4. *VIrgo conscissâ veste.*] Thais breviter refert quæ sibi Pythias latius recensuerat.

Habemus ipſum. *TH.* ubi is eſt? *PY.* hem ad ſiniſtram, non vides?
En. *TH.* video. *PY.* comprehendi jube quantum poteſt.
TH. Quid illo facias, ſtulta? *PY.* quid faciam, rogas?
Vide, amabo, ſi non, cum aſpicias, os impudens
Videtur. *TH.* non. *PY.* tum, quæ ejus confidentia eſt.

INTERPRETATIO.

ipſum (Chæream) in noſtra poteſtate. TH. *Ubi is eſt?* PY. *Hem, videſne illum ad ſiniſtram?* TH. *Video.* PY. *Manda in eum manum injici, tanquam in fugitivum.* TH. *Quid illi faciemus comprehenſo, inepta?* PY. *Quæriſne quid facias? Vide quæſo, ſi non eſt inſigniter impudens; ex adſpectu ſane videtur eſſe. Nonne talis eſt, qualem dico?* PY. *Atque etiam qualis eſt ejus audacia.*

ACTUS V. SCENA II.

CHÆREA. THAIS. PYTHIAS.

CH. Apud Antiphonem uterque, mater, & pater,
Quaſi dedita opera, domi erant, ut nullo modo
Introire poſſem, quin viderent me: interim
Dum ante oſtium ſto, notus mihi quidam obviàm
Venit. ubi vidi, ego me in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam deſertum, inde item
In aliud, inde in aliud. ita miſerrimus
Fui, fugitando ne quis me cognoſceret.
Sed eſtne hæc Thais, quam video? ipſa eſt: hæreo
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?
TH. Adeamus. bone vir, Dore, ſalve: dic mihi,
Aufugiſtin'? *CH.* hera, factum. *TH.* ſatin' id tibi placet?
CH. Non. *TH.* credin' te impune habiturum? *CH.* unam hanc noxiam

INTERPRETATIO:

CH. *IN ædibus Antiphonis, & pater & mater ejus, quaſi conſultò præſentes erant, cum ingreſſuri eramus, ita ut nullo modo introire poſſem, quin me viderent. Interea dum ante fores ſto, notus quidam mihi occurrit in viâ. Simul ac vidi, mox me in pedes conjeci quam citiſſimè in angiportum quoddam ſolitarium; inde etiam in aliud, inde in aliud. Ita fugitando miſerrimus fui, metuens ne quis me agnoſceret. Sed eſtne hæc Thais, quam video? Ipſa eſt. Incertus ſum animi quid agam? Verum quid mea refert? Quid faciet mihi?* TH. *Eamus ad eum, Bone vir Dore, ſalve. Dic mihi, fugiſtine domo?* CH. *Hera, id feci.* TH. *Hoccine feciſſe tibi jucundum eſt?* CH. *Minime.* TH. *Crediſne hoc impune & inultum tibi fore?* CH. *Unum hoc delictum mihi*

Mitte: si aliam unquam admisero ullam, occidito.
TH. Num meam sævitiam veritus es? *CH.* non. *TH.* quid igitur?
CH. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.
TH. Quid feceras? *CH.* paululum quiddam. *PY.* eho, paululum, impudens?
An paululum esse hoc tibi videtur, virginem
Vitiare civem? *CH.* conservam esse credidi.
Conservam? vix me contineo, quin involem in
Capillum. monstrum, etiam ultro derisum advenit.
TH. Abin' hinc, insana? *PY.* quid ita vero? debeam,
Credo, isti quidquam furcifero, si id fecerim;
Præsertim cum se servom fateatur tuum.
TH. Missa hæc faciamus. non te dignum, Chærea,
Fecisti: nam si ego digna hac contumelia
Sum maxime, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque ædepol, quid nunc consili capiam, scio,
De virgine istac: ita conturbasti mihi
Rationes omnes, ut eam non possim suis,
Ita ut æquom fuerat, atque ut studui, tradere: ut
Solidum parerem hoc mihi beneficium, Chærea.
CH. At nunc dehinc spero æternam inter nos gratiam

INTERPRETATIO.

remitte: si aliud unquam commisero ullum, interfici me jube. TH. *Num meam duritiam, & crudelitatem timuisti, adeò ut fugeres?* CH. *Non.* TH. *Quid igitur?* CH. *Timui ne ista (Pythias) me accusaret apud te.* TH. *Quam culpam feceras?* CH. *Levem quamdam culpam.* PY. *Eho levem, impudens? An levem esse culpam æstimas, virgini civi vitium afferre.* CH. *Conservam meam esse putavi.* PY. *Conservam putasti? Vix mihi tempero quin irruam in comam. Monstrum, etiam nos ut ludibrio habeat, ex industria huc advenit.* TH. *Abi hinc, stulta.* PY. *Quasi vero ullam pœnam debeam isti furcifero, si involaverim in capillum ejus: præsertim cùm non liberum, sed servum tuum se esse profiteatur.* TH. *Hæc inutilia omittamus. Non te facinus dignum admisisti, Chærea: nam quamvis propter conditionem meam hac injuria maxime digna videar; tamen tu indignus es, qui eam mihi faceres; neque per Pollucem nunc scio quale consilium capiam de ista virgine; ita res meas confudisti omnes, ut eam nequeam suis talem, intactam, & virginem reddere, ità ut æquum fuerat; atque ut omni studio conata fui: ut integram gratiam inirem à Chremete & reliquis virginis cognatis, ut integrum & perfectum hoc beneficium conferrem in Chremetem & virginis cognatos.* CH. *At nunc exinde spero æternam fore inter nos omnes, me,*

ANNOTATIONES.

27. *At tu indignus qui faceres tamen.*] Id est, non te decuit eam injuriam mihi facere, cùm sis frater Phædriæ mei Amatoris, & diligenter ac liberaliter fueris institutus.

Fore Thais. sæpe ex hujuſmodi re quapiam, &
Malo ex principio magna familiaritas
Conflata eſt. quid ſi hoc quiſpiam voluit Deus?
TH. Equidem pol in eam partem accipioque & volo.
CH. Imo ita quæſo. unum hoc ſcito, contumeliæ
Non me feciſſe cauſſâ, ſed amoris. *TH.* ſcio,
Et pol propterea magis nunc ignoſco tibi.
Non adeo inhumano ingenio ſum, Chærea,
Neque tam imperita, ut, quid amor valeat, neſciam.
CH. Te quoque jam, Thais, ita me Dij bene ament, amo.
PY. Tum pol ab iſtoc tibi, hera, cavendum intelligo,
CH. Non auſim. *PY.* nihil tibi quidquam credo. *TH.* deſinas.
CH. Nunc ego te in hac re mihi oro ut adjutrix ſies:
Ego me tuæ commendo & committo fidei.
Te mihi patronam cupio, Thais: te obſecro:
Emoriar, ſi non hanc uxorem duxero.
TH. Tamen ſi pater. *CH.* quid? ah volet, certò ſcio;
Civis modo hæc ſit. *TH.* paululum opperirier
Si vis, jam frater ipſe hic aderit virginis:
Nutricem accerſitum iit, quæ illam aluit parvolam:
In cognoſcendo tute ipſe hic aderis, Chærea.
CH. Ego vero maneo. *TH.* viſne interea, dum is venit,
Domi opperiamur potius, quam hîc ante oſtium?
CH. Imo percupio. *PY.* quam tu rem actura, obſecro, es?

INTERPRETATIO.

illam, & te, benevolentiam, Thais; nam ſæpe ex ſimili re aliqua turbulenta, atque ex malo principio magna neceſſitudo, & conjunctio contracta eſt. Quid ſi hoc, auctore aliquo Deo, factum eſt? TH. *Equidem pol, in eam partem & accipio, & ita volo evenire.* CH. *Quinimo, ita ut accipias, & velis te rogo. Hoc unum ſcias velim, me non eo animo cum virgine rem habuiſſe, ut tibi injuriam facerem; ſed ab amore ad id faciendum impulſum fuiſſe.* TH. *Scio & per Pollucem propterea tibi libentius veniam do. Non adeo humanitatis expers ſum, neque tam ignara, ut quanta ſit amoris potentia non noverim.* CH. *Te quoque jam, Thais, ita me Dij ament, nunc amo.* PY. *Etiam per Deos tibi metuendum, hera, ab iſto ſentio, ne quam technam & fraudem faciat.* CH. *Non auſim, etiamſi vellim (propter fratrem Phædriam.)* PY. *Nullam fidem tuis dictis habeo.* TH. *Fac ut deſinas, Pythias.* CH. *Nunc in tuam, Thais, me do fidem, & in clientelam trado, teque obſecro ut in ducenda uxore Pamphila me juves. Te mihi patronam eligo, Thais; te per Deos obſecror: moriar omnino, ſi non hanc in uxorem accipio.* TH. *Tamen ſi pater voluerit.* CH. *Ah quid dubitas? Volet, probe ſcio; dummodò hæc ſit civis.* TH. *Si paulisper vis expectare, mox ipſe frater illius huc adventurus eſt, Chærea; nutricem ivit accerſitum quæ Pamphilam parvulam aluit. Tu ipſe dum de Pamphilæ origine inquiretur, præſens intereris.* CH. *Ego verò expectabo dum Chremes hic adſit.* TH. *Visne interea, dum is huc redit, domi maneamus, potius quàm hic ante fores.* CH. *Imo vehementer cupio.* PY. *Quidnam, quæſo, nunc factura es?*

TH. Nam quid ita? *PY.* rogitas? hunc tu in ædes cogitas
Recipere posthac? *TH.* cur non? *PY.* crede hoc meæ fidei,
Dabit hîc aliquam pugnam denuo. *TH.* au, tace, obsecro.
PY. Parum perspexisse ejus videre audaciam.
CH. Non faciam, Pythias. *PY.* non pol credo, Chærea,
Nisi si commissum non erit. *CH.* quin, Pythias,
Tu me servato. *PY.* neque pol servandum tibi
Quidquam dare ausim, neque te servare. apage te.
TH. Optime adest ipse frater. *CH.* perij hercle. obsecro,
Abeamus intrò, Thais: nolo me in via
Cum hac veste videat. *TH.* quamobrem tandem? an quia pudet?
CH. Id ipsum. *PY.* id ipsum? virgo vero? *TH.* î præ, sequor.
Tu istic mane, ut Chremem introducas, Pythias.

INTERPRETATIO.

TH. *Quidnam ita?* PY. *Tune quæris? An hunc tu, quæ ab eo delusa es, intro ædes posthac admittere cogitas.* TH. *Cur non?* PY. *Faciet aliquam turbam de integro; verbis meis fidem adhibe.* TH. *Au, tace, oro.* PY. *Non satis compertam habere videris ejus confidentiam.* CH. *Non faciam quod vereris, Pythias.* PY. *Non per Pollucem credo. Chærea, nisi postquam nihil à te mali factum fuisse compertum fuerit.* CH. *Imo, Pythias, tu me servato.* PY. *Neque per Deos tibi quidquam servandum dare ausim, neque te servare. Apage te à me.* TH. *Advenit opportune ipse frater Pamphilæ Chremes.* CH. *Perij mehercule. Obsecro Thais, intrò ædes eamus: nolo me in via ut Chremes ita vestitum videat.* TH. *Quamobrem tandem? an quia te pudet?* CH. *Idipsum nempe est.* PY. *Idipsum? Virgo verò vitiata an pudori fuit?* TH. *Præito; sequar: tu isthic mane Pythias, ut Chremetem domum introducas.*

ACTUS V. SCENA III.

PYTHIAS. CHREMES. SOPHRONA.

PY. QUid? quid venire in mentem nunc possit mihi?
Quidnam? quî referam sacrilego illi gratiam,
Qui hunc supposuit nobis? *CH.* move verò ocyus
Te, nutrix. *SO.* moveo. *CH.* video, sed nil promoves.
PY. Iamne ostendisti signa nutrici? *CH.* omnia.

INTERPRETATIO.

PY. *Quid? quid in animo excogitare nunc possum ego? Quidnam? quomodo nunc scilicet par pari referam, illi scelesto Parmenoni, qui hunc Chæream, pro Eunucho nobis supposuit?* CH. *Move te verò citius, nutrix!* SO. *Moveo.* CH. *Video, te moves; sed nihil promoves.* PY. *Iamne Chremes ostendisti omnia signa cistellæ Sophronæ nutrici?* CHR. *Omnia ostendi.*

PY. Amabo, quid ait, cognoscitne? *CH.* ac memoriter.
PY. Bene ædepol narras: nam illi faveo virgini.
Ite intro: jamdudum hera vos expectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere
Video. viden' ut otiosus it, si Diis placet?
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione ut certum sciam:
Post exibo, atque hunc perterrebo sacrilegum.

INTERPRETATIO.

PY. *Obsecro, quid dicit? Agnoscitne illa?* CH. *Agnoscit, & memoriter recenset.* PY. *Grata per Pollucem narras; nam bene illi puellæ cupio. Intróite, nam jam pridem Thais hera vos expectat domi. Ecce virum bonum Parmenonem video spatiari. Vide ut otiosus & securus ambulat. Spero me habituram facultatem, si Diis placet, quô eum arbitratu meo agitem, & anxium reddam.*

ACTUS V. SCENA IV.

PARMENO. PYTHIAS.

PA. REviso, quidnam Chærea hîc rerum gerat,
Quod si astu rem tractavit, dî vostram fidem!
Quantam & quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam ut mittam, quod ei amorem difficillimum, &
Carissimum ab meretrice avara: virginem
Quam amabat, eam confeci sine molestia,
Sine sumptu, sine dispendio. tum hoc alterum;
Id vero est, quod ego mihi puto palmarium,

INTERPRETATIO.

PA. *Redeo visum quæ res hic agat Chærea. Quod si astutè cœptum exequutus est, Dij, vestram fidem! testor, quantam, & quam veram laudem consequetur Parmeno! nam ut taceam quod ei amorem difficillimum & magno pretio parandum à meretrice avarâ, virginem nimirum, quam perditè amabat, procuravi, & acquisitionem ejus perfeci sine difficultate, sine sumptu & impensis pecuniarum; id verò est gloriosum & palmâ dignum.*

ANNOTATIONES.

1. *Palmarium.*] Palmarius, a, um; quod est palmâ dignum aliquando substantivum est & videtur poni pro victoria. L. 1. §. 5. D. De extraordinariis cognitionib. his verbis; *Honoraria summa peti poteris usque ad probabilem quantitatem; etsi nomine palmarij cautum est.* Id vocabulum sumptum à Gladiatoribus; Nam victori Gladiatori is honos habebatur, ut coronatus palmâ laudes ferret.

Me reperisse, quo modò adolescentulus
Meretricum ingenia & mores posset noscere:
Mature ut cum cognorit, perpetuo oderit.
Quæ dum foris sunt, nihil videtur mundius,
Nec magis compositum quidquam, nec magis elegans;
Quæ, cum amatore suo cum cœnant, liguriunt.
Harum videre ingluviem, sordes, inopiam:
Quàm inhonestæ solæ sint domi, atque avidæ cibi;
Quo pacto ex jure hesterno panem atrum vorent.
Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis.
PY. Ego pol te pro istis dictis & factis, scelus,
Ulciscar; ut ne impune in nos illuseris.

INTERPRETATIO.

quod mihi tribuo, quoniam rationem inveni qua adolescentulus possit meretricum ingenia & mores pernoscere, ut cum tempestivè illas penitus cognoverit, perpetuo odio eas prosequatur. Dum foris cœnant, nihil videtur tersius, & honestius, nihil magis ornatum nec magis lepidum. Quæ cùm epulantur, non vorant, sed lentè, & delicatè suaviora quæque cum amatore suo mandunt: harum vero licet videre insatiabilem voracitatem, immundicias, egestatem, cum domi sunt. Quàm obscœnæ, quàm gulæ deditæ, quo pacto juris hesterni panem atrum deglutiunt. Hæc omnia didicisse non modò utile, sed salutiferum adolescentibus. PY. *Ego per Pollucem pro istis dictis & factis te, scelerose, ulciscar & puniam, ut non impune feras quod nos ludificatus fueris.*

ACTUS V. SCENA V.

PYTHIAS. PARMENO.

PY. PRo Deûm fidem! facinus fœdum! ô infelicem adolescentulum!
O scelestum Parmenonem, qui istum huc adduxit! *PA.* quid est?
PY. Miseret me: itaque, ut ne viderem, misera huc effugi foras.
Quæ futura exempla dicunt in eum indigna. *PA.* ô Jupiter!
Quæ illæc turba est? numnam ego perij? adibo, quid istuc Pythias?

INTERPRETATIO.

PY. *PRoh Deûm fidem! facinus turpe & crudele! O infortunatum adolescentulum! O scelerosum Parmenonem, qui istum in hanc domum adduxit!* PA. *Quid est?* PY. *Adeo misericordia commota sum, ut ne tam atrox tormentum cernerem, misera huc foras me subduxerim. Quæ infanda & sæva suppliciorum exempla dicuntur in eum facienda esse!* PA. *O Iupiter! quæ illa turbatio est? Egone occidi? accedam, Quid istud est, Pythias?*

Quid ais? in quem exempla fient? *PY.* rogitas, audacissime!
Perdidisti istum, quem adduxti pro Eunucho, adolescentulum,
Dum studes dare verba nobis. *PA.* quid ita? aut quid factum est? cedo.
PY. Dicam. virginem istam, Thaidi hodie quæ dono data est,
Scin' eam hinc civem esse? & ejus fratrem adprime nobilem?
PA. Nescio. *PY.* atqui sic inventa est. eam iste vitiavit miser.
Ille ubi rescivit factum frater violentissimus.
PA. Quidnam fecit? *PY.* colligavit primum eum miseris modis.
PA. Colligavit! hem! *PY.* atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.
PA. Quid ais? *PY.* nunc minitatur porro sese id, quod mœchis solet.
Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. *PA.* qua audacia
Tantum facinus audet? *PY.* quid ita tantum? *PA.* an non hoc maxumum est?
Quis homo pro mœcho unquam vidit in domo meretricia
Deprendi quemquam? *PY.* nescio. *PA.* at ne hoc nesciatis, Pythias,
Dico, edico vobis, nostrum esse illum herilem filium. *PY.* hem!
Obsecro, quis est? *PA.* ne quam in illum Thais vim fieri sinat.
Atque adeo autem cur non egomet introeo? *PY.* vide, Parmeno,
Quid agas, ne neque illis prosis, & tu pereas. nam hoc putant,
Quidquid factum est, ex te esse ortum. *PA.* quid igitur faciam, miser?

INTERPRETATIO.

quid quereris? in quo exempla gravia pœnarum edenda esse dicis? PY. *An quæris, impudentissime? Exitium attulisti huic adolescentulo, quem pro Eunucho ad ædes nostras deduxisti, dum nos dolis circumvenire conaris.* PA *Quid ita dicis? aut quid factum est? Dicito.* PY. *Dicam. Novistine virginem istam, quæ hodie dono data est Thaidi, civem esse hujus urbis; ejusque fratrem inter primos nobiles numerari?* PA. *Nescio.* PY. *Atqui esse eam civem Atticam compertum est. Hanc iste adolescentulus stupravit miser Ille frater ejus, impetuosus admodum, & ad vim inferendam promptissimus, ubi hoc inaudivit.* PA. *Quidnam fecit?* PY. *Constrinxit primum eum, in modum crudelem, arctis vinculis.* PA. *Hem, colligavit?* PY. *atque id, deprecante illum Thaide ne id faceret.* PA. *Quid ais?* PY. *Nunc minitatur se se id facturum, quod adulteris fieri solet: quod summi supplicium non adhuc vidi, neque videre velim.* PA. *Quis ita audax, & temerarius, ut tantum facinus audeat?* PY. *Quid ita tantum ais?* PA. *An non hoc maximum est? Quisquamne hominum unquam vidit ullum in ædibus meretriciis corripi pro mœcho?* PY. *Hoc nescio.* PA. *Ac ne hoc ignoretis, Pythias, nuncio, denuncio vobis, illum esse nostrum heri filium.* PY. *Hem! quæso, an is est?* PA. *Ne quam in illum violentiam exerceri Thais permittat. Imo etiam, cur non ego intro domum irrumpo?* PY. *Ne hoc facias: cave: nec enim illum juveris & te perditum iveris. Hoc enim credunt te hujus, quod factum est, quantumcumque sit, esse auctorem.* PA. *Quid igitur faciam, infelix?*

Quidve

Quidve incipiam? ecce autem video rure redeuntem senem.
Dicam huic, an non? dicam hercle; etsi mihi magnum malum
Scio paratum: sed necesse est, huic ut subveniat. *PY.* sapis:
Ego abeo intro: tu isti narrato omnem rem ordine, ut factum
fiet.

INTERPRETATIO.

Quidve aggrediar? Ecce autem aspicio senem herum è villa in urbem revertentem. Num illi dicam filij periculum, an non? Nunciabo per Herculem, quamvis noverim mihi magnum malum inde datum iri; sed necesse est huic dicere, ut illi auxilietur. P Y. *Sapis, qui hæc facturus sis. Ego intro domum eo. Tu hero tuo recense ex ordine, ut omnia facta sunt.*

ACTUS V. SCENA VI.

LACHES. PARMENO.

LA. Ex meo propinquo rure hoc capio commodi:
Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi satias cœpit fieri, commuto locum.
Sed estne ille noster Parmeno? & certe ipsus est.
Quem præstolare, Parmeno, hîc ante ostium?
PA. Quis homo est? hem, salvum te advenire, here, gaudeo.
LA. Quem præstolare? *PA.* perij. lingua hæret metu. *LA.* hem!
Quid est? quid trepidas? sati'ne salvæ? dic mihi.
PA. Here, primum te arbitrari id, quod res est, velim:
Quidquid hujus factum est, culpa non factum est mea.
LA. Quid? *PA.* recte sane interrogasti, oportuit

INTERPRETATIO.

LA. *Ex meo suburbano prædio hanc commoditatem habeo, quod neque ruris, neque urbis fastidium me unquam valde capit, ubi alterutrius cœpit satietas fieri, locum alterum altero muto: sed estne ille noster servus Parmeno? & certe ipse est. Quem expectas, Parmeno, ante has fores?* P AR. *Quis homo me appellat? Ehem! salvum te redire, here, gaudeo.* L A. *Quem expectas?* P A. *Occidi. Lingua hæret palato præ metu.* L A. *Hem! cur contremiscis? Satisne domi salvæ sunt res nostræ? Dic mihi.* P A. *Here, primùm te arbitrari velim; quidquid hujus rei, de quâ quæritur, factum est, culpa mea factum non est.* L A. *Quidnam est?* PA. *Rectè quidem interrogasti: nam ante me*

ANNOTATIONES.

9. *Te arbitrari, quod res est, velim.*] Se Parmeno excusat, & purgat antequam accusetur; quæ Orationis perturbatio animum male conscium arguit.

Rem prænarrasse me : emit quendam Phædria
Eunuchum, quem dono huic daret. *LA.* cui ? *PA.* Thaidi.
LA. Emit ! perij hercle. quanti ? *PA.* viginti minis.
LA. Actum est. *PA.* tum quandam fidicinam amat hic Chærea.
LA. Hem ! quid ? amat ? an scit jam ille quid meretrix siet ?
An in Astu venit ? aliud ex alio malum.
PA. Here, ne me spectes : me impulsore hæc non facit.
LA. Omitte de te dicere. ego te, furcifer,
Si vivo. sed istuc, quidquid est, primum expedi.
PA. Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus est.
LA. Pro Eunuchon' ? *PA.* sic est, hunc pro mœcho postea
Comprehendere intus & constrinxere. *LA.* occidi.
PA. Audaciam meretricum specta. *LA.* numquid est
Aliud mali damnive, quod non dixeris,
Reliquom ? *PA.* tantum est. *LA.* cesson' huc introrumpere ?
PA. Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum ;
Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo
Propter me hisce aliquid esse eventurum mali ;

INTERPRETATIO.

narrasse oportuit rem quæ te absente evenit. Phædria emit quendam Eunuchum, quem donaret illi. LA. *Cuinam?* PA. *Thaidi.* LA. *Occidi per Herculem. Quanto pretio ?* PA. *Pretio viginti minarum.* LA. *Actum est de me.* PA. *Tum quandam Chærea fidicinam amat hic apud Thaidem.* LA. *Hem ! quid ? amat ? an jam didicit quid sit meretrix ? An in astu (in urbem) ex Piræeo venit ? Aliud ex alio malum oritur.* PA. *Here, ne me minacibus oculis intuearis ; non ego eum ad hoc faciendum impuli.* LA. *Desine de te verba facere ; ego, te furcifer, si vitam Dij prorogent, male mulctabo : sed istud, quodcumque est, paucis verbis enarra.* PA. *Is (Chærea) pro Eunucho Thaidi traditus est.* LA. *An pro Eunucho ?* PA. *Sic est : hunc postea intus comprehenderunt, & colligaverant.* LA. *Interij.* PA. *Temeritatem meretricum considera.* LA. *An aliud mali, damnive, quod non dixeris, adhuc tibi dicendum restat ?* PA. *Nihil præterea est.* LA. *Quid moror, quin intrò has ades impetum facio ?* PA. *Certum est mihi magnum ex hâc re impendere malum : sed necesse fuit hoc factum referre sens, ut filio suo Chærea succurreret. Ex hoc gaudeo hisce meretricibus, mei causâ, aliquod malum factum iri :*

ANNOTATIONES.

17. *An in Astu venit.*] Athenienses urbem suam Astu vocabant. Cicero primo de legibus : *Theseus*, inquit, *eosdem migrare ex agris, & in Astu quod appellatur, omnes se conferre jussit.* Ἄςυ Græcè significat *Vrbem*. Cæterum Athenæ in duas divisæ erant partes ; Urbem quæ dicta ἄςυ, & portum qui πειραιεὺς vocatur : eas autem partes unus complectabatur ambitus ; sed ita ut Plebeij & Democratiæ fautores in regione Piræei agerent ; elegantiores nobilioresque Astu incolerent. A potiori igitur parte & ad portus discrimen ἄςυ & ἀςικοὺς nominabant, *Vrbem* & *Vrbanos*.

19. *Furcifer.*] Dicebatur servus, qui ob leve delictum cogebatur à domino ignominiæ magis, quam supplicij causâ, in vicinia furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, & prædicare peccatum suum, simulque monere cæteros ne simile quid admitterent.

Nam jam diu aliquam caussam quærebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc repperit.

INTERPRETATIO.

nam jam pridem aliquam causam optabat habere senex, ut aliquod insigne, facinus in meretrices istas ederet: is nunc invenit.

ACTUS V. SCENA VII.

PYTHIAS. PARMENO.

PY. NUnquam ædepol quidquam jam diu, quod magis vellem evenire,
Mî evenit, quam quod modò senex intro ad nos venit errans.
Mihi solæ ridiculo fuit, quæ, quid timeret, sciebam.
PA. Quid hoc autem est? *PY.* nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.
Sed ubi obsecro est? *PA.* me quærit hæc? *PY.* atque eccum video. adibo.
PA. Quid est, inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'? *PY.* perij.
Defessa jam sum misera te ridendo. *PA.* quid ita? *PY.* rogitas?
Nunquam pol hominem stultiorem vidi, nec videbo. ah!
Non pote satis narrari, quos ludos præbueris intus.
At etiam primo callidum & disertum credidi hominem.
PA. Quid? *PY.* illicone credere ea, quæ dixi, oportuit te?

INTERPRETATIO.

PY. *NVnquam Ædepol quicquam jucundius, quod magis mihi optarem accidere, unquam accidit, quàm quod modò senex Laches intro domum ad nos venit, falsò existimans filium suum esse constrictum. Soli mihi risum præbuit, quæ causam, cur metueret, noveram.* PA. *Quid autem hoc est, quod loquitur Pythias?* PY. *Nunc propter id prodeo foras, ut Parmenonem adeam & alloquar: sed ubi, quæso est?* PA. *An me quærit hæc?* PY. *Atque ecce eum video: ad eum ibo.* PA. *Quid est, insana? quid tibi vis? quid tam effuse rides? perseverasne ridere?* PY. *Risu morior: delassata sum misera jam te deridendo.* PA. *Quid ita?* PY. *Quærisne? num ignoras? nunquam pol quemquam ineptiorem cognovi, nec cognoscam: ah, nequeo satis verbis exponere quos risus excitaveris intus in ædibus: atqui primò te cautum, intelligentem, & facundum esse existimavi.* PA. *Quid?* PY. *An statim fidem adhibere dictis meis debuisti?*

ANNOTATIONES.

5. *MIhi sola.*] Vetuste pro *soli*.
6. *Quid est, inepta, quid tibi vis?*] Conspecto servo cœpit ancilla erumpere in risum, adeo ut sibi temperare non posset.

An pœnitebat flagitij, te autore quod fecisset
Adolescens, nî miserum insuper etiam patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuisse, ubi vestem vidit
Illam esse eum indutum pater? quid? jam scis te periisse?
PA. Ehem, quid dixti, pessuma? an mentita es? etiam rides?
Itan' lepidum tibi visum est, scelus, nos irridere? *PY.* nimium.
PA. Siquidem istuc impune habueris. *PY.* verum. *PA.* reddam, hercle. *PY.* credo:
Sed in diem istuc, Parmeno, est fortasse, quod minitare:
Tu jam pendebis, qui stultum adolescentulum nobilitas
Flagitiis, & eundem indicas: uterque in te exempla edet.
PA. Nullus sum. *PY.* hic pro illo munere tibi honos est habitus. abeo.
PA. Egomet meo indicio miser, quasi sorex, hodie perij.

INTERPRETATIO.

An te pœnitebat flagitium, quod te impulsore commisisset adolescens Charea, nimis leve fuisse, nisi amplius miserum illum patri proderes & deferres? Nam quomodo eum affectum fuisse putas, ubi se vidit à patre deprehensum esse, in illâ veste Eunuchi? quid est? scisne de te jam actum esse? PA. *Hem! quid dixisti, deterrima? An mentita es, cum mihi dixisti Charean à Chremete colligatum fuisse? etiam pergis ridere? Itane urbana & lepida existimari voluisti, scelesta, si nos ludidrio haberes?* PY. *Valde hoc visum est mihi lepidum.* PA. *Si quidem id inultum tuleris, tum demum id lepidum tibi videri dicas.* PY. *Quasi vero id valde metuam.* PA. *Par tibi hercle referam.* PY. *Credo, sed in longam diem forte accidet illud, quod nobis minitaris: tu jam pendens è trabe vapulabis, qui imprudentem adolescentem spectatum, & insignem flagitiis reddis, & eundem etiam prodis, & denuncias. Uterque, pater, & filius, in te pœnas exercebunt, quæ sint documento ceteris, ne delinquant.* PA. *Perij.* PY. *Ejusmodi honos tibi & palmarium defertur, pro Eunucho, quem dono Thaidi adduxisti. Discedo.* PA. *Egomet me indicans sermonibus meis, quasi sorex, occentu, & strepitu se prodens, mihi perniciem attuli.*

ACTUS V. SCENA VIII.

GNATHO, THRASO.

GN. QUid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas, Thraso?
TH. Egone? ut Thaidi me dedam, & faciam quod jubeat. *GN.* quid est?

INTERPRETATIO.

GN. *CUr venimus huc, nunc cum Thais tibi irata est? quæ tibi spes est, quod consilium ut venias? Quod cœptum tuum est Thraso?* TH. *Ut Thaidi me dedam victus, & faciam quæcumque imperabit.* GN. *Quid est?*

TH. Qui minus huic, quam Hercules servivit Omphalæ? *GN.* exemplum placet.
Vtinam tibi commitigari videam sandalio caput.
Sed quid? fores crepuere ab ea. quid autem hoc est mali?
Hunc ego nunquam videram etiam. quidnam properans hinc prosilit?

INTERPRETATIO.

T.H. *Quare minus serviam Thaidi quam Hercules servivit Omphale* GN *Exemplum mihi gratum est. Vtinam tibi videam demulceri calceamento caput. Sed quid? fores ejus strepuere.* TH. *Perij! Quid autem hoc est mali? Hunc ego nunquam conspexeram; & nunc hic, quidnam celerans hinc latus foras exsilit?*

ANNOTATIONES.

3. *Quam Hercules servivit Omphale.*] Omphales Lydiæ Reginæ amore captus Hercules eò se demisit, ut leonis exuvium, clavamque & arma ipsi gestanda concederet: ipse vero muliebri habitu inter virgines neret.

4. *Commitigari videam sandalio caput.*] Sandalium est calceamentum Muliebre, quo Omphale Herculem, si pensum in lanificio non absolvisset, cædere solebat.

5. *Quid autem est hoc mali?*] Eunuchi habitu Chærea, sed virili confidentia prosilit è domo Thaidis, & militem velut novi rivalis terret aspectu.

ACTUS V. SCENA IX.

CHÆREA. PARMENO. PHÆDRIA. GNATHO. THRASO.

CH. O Populares, ecquis me vivit hodie fortunatior?
Nemo hercle quisquam: nam in me plane Dij potestatem suam
Omnem ostendêre, cui tam subito tot congruerint commoda.
PA. Quid hic lætus est? *CH.* ô Parmeno mî, ô mearum voluptatum omnium
Inventor, inceptor, perfector, scin' me in quibus sim gaudiis?

INTERPRETATIO.

CH. O' *Populares viri, ô Cives, ecquis hodie extat me beatior? Nemo unus per Herculem: nam in me omnino Dij specimen dederunt suæ potestatis; cui tam subito tot simul & cumulate bona contigerunt.* PA. *Quamobrem hic lætitia exultat?* CH. *O Parmeno mi, ô omnium mearum voluptatum inventor, inceptor, perfector, scisne quibus abundo gaudiis?*

Scis Pamphilam meam inventam civem? *PA.* audivi. *CH.* ſcis ſponſam mihi?
PA. Bene, ita me Dî ament, factum. *GN.* audin' tu illum quid ait? *CH.* tum autem Phædriæ,
Meo fratri, gaudeo amorem eſſe omnem in tranquillo: una eſt domus:
Thais patri ſe commendavit in clientelam & fidem:
Nobis dedit ſe. *PA.* fratris igitur Thais tota eſt. *CH.* ſcilicet.
PA. Jam hoc aliud eſt quod gaudeamus, Miles pellitur foras.
CH. Tum tu, frater ubi ubi eſt, fac quam primum hæc audiat. *PA.* viſam domi.
TH. Nunquid, Gnatho, dubitas quin ego nunc perpetuo perierim? *GN.* ſine
Dubio opinor. *CH.* quid commemorem primum, aut quem laudem maxume?
Illumne qui mihi dedit conſilium ut facerem; an me, qui id auſu' ſim
Incipere? an fortunam collaudem, quæ gubernatrix fuit,
Quæ tot res, tantas, tam opportune in unum concluſit diem? an
Mei patris feſtivitatem & facilitatem? ô Jupiter
Serva obſecro hæc nobis bona. *PH.* Dij voſtram fidem! incredibilia
Parmeno modò quæ narravit. ſed ubi eſt frater? *CH.* præſto eſt. *PH.* gaudeo.
CH. Satis crede, nihil eſt Thaide hac, frater, tua dignius
Quod ametur: ita noſtræ eſt omni fautrix familiæ. *PH.* hui mihi.

INTERPRETATIO.

Sciſne Pamphilam meam agnitam fuiſſe Civem atticam? PA. *Inaudivi.* CH. *Sciſne promiſſam mihi in uxorem?* PA. *Bene, ita me Dij ament, factum.* GN. *Audiſne, Thraſo, quid ille dicit?* CH. *Tum autem gaudeo, Phædriæ fratri meo omnem amorem ex toto acquiſitum eſſe ſine metu cujuſquam rivalis. Una eſt familia. Thais ſe in clientelam & fidem patris dedit.* PA. *Fratris tui igitur, Thais tota eſt in poteſtate?* CH. *Omnino.* PA. *Iam alia inſuper nobis cauſa gaudij. Thraſo excluditur à Thaide.* CH. *Tu, Parmeno, da operam ut Phædria frater ubicumque ſit hac reſciat.* PA. *Viſam domum, num is forte ibi ſit.* TH. *Nunquid, Gnatho, dubitas me periiſſe.* GN. *Non dubito; imo, certò credo.* CH. *Quid primum memorem, aut quem laudibus extollam? illumne qui mihi ſuaſit, ut facinus exequerer? an me, qui auſus fuerim illud aggredi? an partem laudis tribuam fortunæ quæ direxit? quæ tot, tantaſque res opportune uno abſolvit die? an mei patris humanitatem & comitatem? O Iupiter, fac precor ut perpetua ſint nobis hæc bona.* PH. *Dij veſtram fidem! quæ modo Parmeno incredibilia commemoravit? Sed ubi eſt frater?* CH. *Præſto eſt; hic præſens eſt.* PH. *Lætor.* CH. *Vere credo. Nulla eſt mulier, tua illa Thaide dignior, quæ ametur. frater; ita favet, noſtra omni familiæ.* PH. *Mihi verò*

Illam laudas? *TH.* perij, quanto spes est minu', tanto magis amo.
Obsecro, Gnatho, in te spes est. *GN.* quid vis faciam? *TH.* perfice hoc
Precibus, pretio, ut hæream aliqua in parte tamen apud Thaidem.
GN. Difficile est. *PA.* si quid collibuit, novi te. hoc si effeceris,
Quodvis donum & præmium à me optato, id optatum feres.
GN. Itane? *TH.* sic erit. *GN.* hoc si efficio, postulo ut tua mihi domus
Te præsente, absente, pateat; invocato ut sit locus
Semper. *TH.* do fidem ita futurum. *GN.* accingar. *PH.* quem hic ego audio?
O Thraso! *TH.* salvete. *PH.* tu fortasse quæ facta hic fient
Nescis. *TH.* scio. *PH.* cur te ergo in his ego conspicor regionibus?
TH. Vobis fretus. *PH.* scin' quam fretus? Miles, edico tibi,
Si in platea hac te offendero post unquam, quod dicas mihi,
Alium quærebam, iter hac habui, periisti. *GN.* eja, haud sic decet.
PH. Dictum est. *GN.* non cognosco vostrum tam superbum. *PH.* sic erit.
GN. Prius audite paucis: quod cum dixero, si placuerit,
Facitote. *PH.* audiamus. *GN.* tu concede paulum istuc, Thraso.

INTERPRETATIO.

Illam laudas, qui hanc amo & quanti sit scio. TH. *Occidi. Quanto minus spei restat, tantò magis amore ardeo. Obtestor te, Gnatho, omnem spem in te posui.* GN. *Quid vis faciam.* TH. *Perfice precibus, pretio: ut mihi aliquis locus tandem restet certus, in amore Thaidis.* GN. *Difficillime id fieri potest.* TH. *Novi ingenium tuum; si tibi quid placet, id facile efficis: si hoc mihi adeptus fueris, cujusvis doni & pramij optionem tibi do. Opta, optatum à me accipies.* GN. *Itane ais?* TH. *Aio.* GN. *Si hoc efficio, postulo ut tua domus mihi semper fores aperta sint; sive adsis, sive absis; ut mensa tua mihi semper locus aliquis relinquatur vacuus, etsi non invitatus fuerim.* TH. *Polliceor tibi, meamque fidem obligo, hoc ita fore ut petis.* GN. *Aggrediar.* PY. *Quem hic ego audio? O Thraso tune hic es?* TH. *Salvi estote.* PH. *Tu fortasse ignoras, qua hic facta fuerint.* THR. *Minime ignoro.* PH. *Cur ergo in his urbis partibus te conspectui meo offers? cur non hinc abis?* TH. *Vobis confisus hic adsum.* PH. *Scis quam confidere debeas? Miles, denuncio tibi, si posthac te unquam in hac platea forte obvium habuero; nihil causa erit, quod dicas mihi, quemdam alium quarebam, aut iter mihi hàc fuit; illicò peribis.* GN. *Eia non sic convenit facere.* PH. *Satis hoc sufficiat dictum tibi fuisse.* GN. *Non vos cognosco tam superbos esse.* PH. *Sic fiet.* GN. *Prius audite qua breviter dicam: hac ubi dixero, si grata fuerint, facite.* PH. *Audiamus.* GN. *Tu abscede paululùm isthuc. Thraso.*

ANNOTATIONES.

32. *In his regionibus.*] Gallicè; *En ces quartiers.* Nam Urbs in Regiones, Regio in Vicos, Vici in ædes divisi sunt.

38. *Tu concede paululum isthuc Thraso.*] Id facit Gnatho, ne Miles se vituperari audiat.

Principio ego vos ambo credere hoc mihi vehementer velim,
Me . hujus quidquid faciam, id facere maxumè caussa mea:
Verum idem si vobis prodest, vos non facere inscitia est.
PH. Quid id est? *GN.* Militem ego rivalem recipiendum censeo.- *PH.* hem!
Recipiendum! *GN.* cogita modo. tu hercle cum illa, Phædria,
Et libenter vivis: etenim bene libenter victitas,
Et quod des paulum, & necesse est multum accipere Thaidem.
Ut tuo amori suppeditare possit sine sumptu tuo; ad
Omnia hæc magis opportunus, nec magis ex usu tuo
Nemo est. principio & habet quod det, & dat nemo largius.
Fatuus est, insulsus, tardus, stertit noctesque, & dies.
Neque tu istum metuas, ne amet mulier: pellas facile ubi velis.
PH. Quid agimus? *GN.* præterea hoc etiam, quod ego vel primum puto,
Accipit homo nemo melius prorsùs, neque prolixius.
PH. Mirum, nî illoc homine quoquo pacto opus est. *CH.* idem arbitror.
GN. Recte facitis. unum etiam hoc vos oro, ut me in vostrum gregem
Recipiatis. satis diu hoc jam saxum volvo. *PH.* recipimus.
CH. Ac libenter. *GN.* at ego pro istoc, Phædria, & tu, Chærea,

INTERPRETATIO.

Primum hoc vos rogo, ut mihi credatis, me quicquid in hac re facio, me in primis mei gratia id facere: verum si idem quoque vobis utile est; stultitia est, si id non faciatis. PH. *Quidnam hoc est?* GN. *Ego, ut competitorem Militem in amore tibi esse patiaris, Phædria, tibi expedire arbitror.* PH. *Hem! ut competitorem patiar?* GN. *Cogita modo, Phædria: tu mehercule cum Thaide laute & sumptuose convivaris; nam etiam delicatis & amplis conviviis delectari soles. Quod vero ei des, parum tibi est; & necesse est multum aliunde lucrari Thaidem, ut tuo amori satisfaciat, nulloque pretio hoc tibi constet. Ad hæc autem omnia, nemo est magis idoneus, nec magis utilis tibi, quam hic Thraso. Principiò multum largiri potest, & nemo est qui det largius. Stolidus est, illepidus, ignavus, somno dies, noctesque immersus est, neque timendum est ne à muliere magis quam tu, ametur; facile illum expuleris, quandocumque libebit.* P H. *Quid nobis agendum est?* GN. *Insuper hoc quoque, quod ego præcipuum existimo; nemo hominem convivio excipit liberalius neque lautius & magnificentius.* PA. *Nimirum hoc homine omni modo nobis usus est.* CH. *Idem judico.* GN. *Recte vobis prospicitis. Unum etiam est quod à vobis postulo, ut me in vestram sodalitatem admittatis. Satis diu hunc lapidem molior: jamdiu id conor.* PH *Admittimus.* CH. *Idque libenti animo facimus.* GN. *At ego pro ista gratia, Phædria, tuque, Chærea,*

Hunc comedendum & deridendum vobis præbeo. *CH.* placet.
PH. Dignus est. *GN.* Thraso, ubi vis, accede. *TH.* obsecro
te, quid agimus?
GN. Quid? isti te ignorabant. postquam eis mores ostendi tuos,
Et collaudavi secundum facta & virtutes tuas,
Impetravi. *TH.* bene fecisti. gratiam habeo maxumam.
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.
GN. Dixin' ego vobis, in hoc esse Atticam elegantiam?
PH. Nil præter promissum est. ite hac. vos valete, & plaudite.

INTERPRETATIO.

hunc Militem vobis comedendum & deridendum propino: hunc vobis trado, ut ejus sumptibus lauta, & copiosa convivia faciatis, eique ex solito illudatis. CH. *Gratum, hoc nobis est.* PA. *Dignus est, Thraso, qui sic tractetur.* GN. *Thraso, quando libebit, accede.* TH. *Amabo, quid egisti?* GN. *Isti ingenium tuum non cognoverant: postquam eis exposui mores tuos, teque etiam laudibus extuli, prout facta tua & virtutes merentur, impetravi ab eis quod volebas.* TH. *Bene meritus es de me: gratiam habeo maximam. Numquam etiam ubicumque fui, ullus extitit, qui me summo amore non complecteretur.* GN. *Nonne ita est, ut vobis dixi, Thrasonis eloquentiam esse plane Atticam?* PH. *Nihil, Gnatho, omissum est à te, de Thrasonis virtutibus scilicet. Ite hac omnes. Vos valete & plaudite.*

Calliopius recensui.

ANNOTATIONES.

57. *Propino.*] Græcus in conviviis mos fuit, prægustandi vinum, priusquam poculum alteri traderetur: unde προπίνειν & propinare dicuntur; propinantes autem sublatum poculum ostentabant, nominantes cui erant illud tradituri.

P. TERENTIJ CARTHAGINENSIS AFRI HEAUTONTIMORUMENOS.

Acta ludis Megalensibus, L. Cornelio Lentulo, et L. Valerio Flacco Ædilibus Curulibus. Egit L. Ambivius Turpio. Modos fecit Flaccus Claudii. Græca est Menandru. Acta I. tibiis Imparibus. Deinde duabus dextris. Acta etiam III. M. Juventio et Ti. Sempronio Coss.

Anno ab Urbe condita dxci. ante Christum natum clxi.

INTERPRETATIO EPIGRAPHES.

HÆc fabula Græca Menandri Latina facta à Terentio, nomen Græcum retinuit ἑαυτὸν τιμωρούμενος, id est, *Seipsum puniens*. Acta est Ludis sacris Cybele magnæ Deorum matri. L. Cornelio Lentulo, L. Valerio Flacco, Ædilibus Curulibus. Egit Ambivius Turpio. Modos fecit Flaccus Claudij (Filius supple) Acta primum tibiis imparibus ; hoc est dextra, & sinistra : deinde duabus dextris. Prior est modus Phrygius, alter Lydius, ut diximus. Quod cùm fiebat, adscribi Scenæ solebat M. M. C. *Mutantur modi Cantici*. Acta etiam tertiò M. Juventio, & M. Sempronio Consulibus.

FABVLÆ INTERLOCVTORES.

CHREMES, ſenex. A χρέμπτεσθαι, ſcreare, quòd ſenes ſcreare ſoleant.
CLITIPHO, adoleſcens. A κλειτὸς, inclytus, & φῶς, lux. q. d. inclytum lumen.
SYRUS, ſervus. A patria Syriâ dictus.
MENEDEMUS, ſenex, Cliniæ pater. A μένος, robur, & δῆμος populus. q. d. Robur populi.
CLINIA, adoleſcens. A κλίνω, inclino. Vel à κλίνη, lectus nuptialis; nam Antiphilam uxorem duxit.
DROMO, ſervus. A δρόμος, curſus.
SOSTRATA, Chremetis uxor. A σώζω, ſervo, ut quæ filiam exponi juſſam conſervavit.
BACCHIS, meretrix. A βάκχος, propter ebrietatem vel inſaniam.
PHRYGIA, ancilla. A patria nominata.
NUTRIX.
ANTIPHILA, ab ἀντὶ contra, & φίλη amica. Quaſi contra, & viciſſim amans.

ARGVMENTVM.

CLINIA juvenis, Menedemi filius, Antiphilam, Philteræ Anus Corinthiæ creditam filiam, perditè amare cœpit; quod ubi reſcivit pater Menedemus, iniquo animo tulit; ita ut aſſiduis jurgiis militatum in Aſiam abire coëgerit; ſed poſtea facti vehementer pœnitens agrum emit, quem aſſidue exercens, ſenectutem miſeris modis excruciabat ſuam, & ſupplicium abſenti filio ſuæ dabat ſævitiæ. Clinia vero poſt tres menſes revertitur; & clam patre, cujus duritiam verebatur, ad Clitiphonem Chremetis filium, ſodalem ſuum divertit, mittitque acceſſitum Antiphilam. Syrus ſervus Clitiphonis non tantum illam, ſed etiam Bacchidem meretricem à Clitiphone amatam ſecum adducit. Hanc adoleſcentes Antiphilam eſſe, Cliniæ amicam, ſimulant; Antiphilam vero Bacchidis ſervam eſſe Chremeti perſuadent. Dum hæc aguntur, Soſtrata Chremetis uxor, Antiphilam ſuam eſſe filiam, ex annulo, cum quo expoſita fuerat, cognovit, & gaudio exiliens omnem rem defert ad virum Chremetem, qui repertam eſſe filiam ipſe quoque gaviſus eſt. Jam omnia in tranquillo erant, abſque Bacchide fuiſſet, cui Clitipho decem minas promiſerat, quæ quoquo modo ei conficiendæ erant; ne aliqua ratione eam Chremes filij amicam eſſe reſciſceret. Syrus igitur ſuis tecnis hanc ſummam à Chremete elicit. Dehinc Antiphila Cliniæ in uxorem datur, Chremes Bachidem à Clitiphone filio amari animadvertit: iraſcitur, minitatur, ſed Menedemi & uxoris precibus delinitus ignoſcit Clitiphoni, & aliam dat ei uxorem.

C.
SULPITII APOLLINARIS
PERIOCHA.

IN militiam proficisci gnatum Cliniam,
Amantem Antiphilam, compulit durus pater:
Animique sese angebat, facti pœnitens.
Mox ut reversu' est, clam patrem divertitur
Ad Clitiphonem. is amabat scortum Bacchidem.
Cum accerseret cupitam Antiphilam Clinia,
Ut ejus Bacchis venit amica, ac servola
Habitum gerens Antiphila; factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho. hic technis Syri
Decem minas meretriculæ aufert à sene:
Antiphila Clitiphonis reperitur soror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

INTERPRETATIO.

Pater Menedemus justo severior Cliniam filium coëgit victum jurgiis, cum Antiphilam amaret, ad bellum ire, & ipse Menedemus pœnitentia ductus talis duritiei, seipsum cruciabat in animo. Statim ut ipse Clinia rediit militiâ, nesciente patre divertit, & se recipit apud Clitiphonem, Chremetis filium. Is Clitipho captus erat amore Bacchidis meretricis. Quum Clinia accersitum misisset Antiphilam, cujus videnda ingenti desiderio flagrabat, Bacchis etiam venit cum Antiphila, quæ servili habitu induta est, quasi foret Bacchidis serva. Id factum fuit, ut hanc rem patri suo occultaret Clitipho, ne ille animadverteret Bacchidem à se amari. Hic Clitipho à Chremete extorquet pro Bacchide amica decem minas, arte, & astutia Syri servi. Antiphila reperitur soror Clitiphonis, & filia Chremetis. Clinia hanc duxit uxorem; Clitipho aliam accipit, dimissâ Bacchide.

ANNOTATIONES.

Decem minas.] Scriptores Latini pariter & Græci drachma & denario promiscue utuntur: denarius autem Romanus valet sex assibus nostris Turonensibus, ut drachma Attica, Mina Attica habet centum drachmas: igitur decem minæ Atticæ, valent 100. Coronatis nostris, sive trecentis libris Turonensibus: nam mina decem coronatis æquivalet.

PROLOGUS.

NE cui sit vostrum mirum, cur parteis seni
Poëta dederit, quæ sunt adolescentium:
Id primum dicam: deinde, quod veni, eloquar.
Ex integra Græca integram comœdiam
Hodie sum acturus Heautontimorumenon:
Duplex quæ ex argumento facta est simplici.
Novam esse ostendi, & quæ esset. nunc, qui scripserit,
Et cuja Græca sit, ni partem maxumam
Existimarem scire vostrum, id dicerem.
Nunc, quam ob rem has parteis didicerim, paucis dabo:
Oratorem voluit esse me, non Prologum:
Vestrum judicium fecit: me actorem dedit.

INTERPRETATIO.

NE quis vestrum, qui auditis, miretur, cur Terentius noster Poeta, mihi seni dederit officium recitandi Prologi, quod solet fieri ab adolescentibus. Causam primum vobis aperiam; deinde enarrabo, quare in scenam prodierim. Ego sum hodie recitaturus hanc Comœdiam integram, nominatam Heautontimorumenon, translatam ex integra Græca Menandri Comœdia, quæ facta est duplex (nimirum quia in hac Comœdia duo sunt filii-familias amatores, duæ amicæ, duo senes, duo servi, quæ omnia in Menandro erant simplicia) ex simplici argumento, quod præbuit Menedemus se labore & dolore macerans. Indicavi recenter esse ex Græca traductam, & quo nomine vocaretur. Nunc nisi arbitrarer plerosque vestrûm, qui hic adestis, scire, qui composuerit & cujus autoris ea sit, id significarem. Nunc brevi sermone dicam, quamobrem has partes agendi apud vos susceperim; & hanc orationem recitandam didicerim. Poëta Terentius voluit me Oratoris officio fungi, ut hunc defenderem ab adversariis, & ab eorum insectationibus vestra protectione tutus esset, non Prologi præfationem agentis. Ipse Poëta voluit, ut oratâ ejus causâ, judicaretis inter ipsum, & adversarios, meque recitatorem pro se, vobis exhibuit.

ANNOTATIONES.

11. *ORatorem voluit esse me.*] Id est, oratione à vobis petere, ut ne plus possit oratio iniquorum quàm bonorum, ut æqui sitis, ut crescendi copiam faciatis iis qui novas exhibent Comœdias; æquo animo adsitis, ut liceat per silentium statariam agere Comœdiam.

11. *Non Prologum.*] Orator est, cui causa defendenda datur: talem se esse. Actor hujus Comœdiæ declarat; non Prologi recitatorem, qui argumentum narret; sed qui pro Terentio, causam apud Spectatores dicat, adversus rumores a Lucio Lavinio malevolo, cæterisque adversariis contra Poëtam sparsos.

Sed hic actor tantum poterit à facundia,
Quantum ille potuit cogitare commodè,
Qui orationem hanc scripsit, quam dicturu' sum.
Nam quod rumores distulerunt malevoli,
Multas contaminasse Græcas, dum facit
Paucas Latinas: factum hic esse id non negat,
Neque se id pigere, & deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum: quo exemplo sibi
Licere id facere, quod i li fecerunt, putat.
Tum quod malevolus vetus poëta dictitat,
Repente ad st dium h nc se applicasse musicum,
Amicûm ingenio fretum, haud natura sua:
Arbitriu n vostrum, vostra existimatio
Valebit. Q iam ob rem omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquûm possit quàm æquûm oratio.
Facite, æqui sitis: date crescendi copiam
Novarum qui spectandi faciunt copiam
Sine vitiis: ne ille pro se dictum existumet,

INTERPRETATIO.

Sed hic Actor (ego nempe qui ago, recito hanc Comœdiam) tantum ex ornatu loquendi, & suavitate pronuntiandi consequetur; quantum Poëta valuit aptè invenire (id est Actor studebit pronuntiatione suâ vobis placere, sicut Poëta sua commoda inventione, & artificio Argumenti) qui composuit hanc orationem quam sum pronunciaturus. Nam quod invidi divulgaverunt sermones, ipsum Poetam Terentium maculasse, & corrupisse multas Comœdias Græcas, quando fecit paucas Latinas: hic non inficiatur à se factum esse, ut ex multis Græcis, pauca componerentur Latina, seque non pœnitere affirmat, & se deinde itidem facturum opinatur: habet enim autores bonos, Nævium, Plautum, & cæteros Poëtas Comicos. Quâ imitatione putat sibi licere idem facere, quod illi fecerunt. Tum deinde quantum ad id pertinet quod vetus Poëta ille L. Lavinius malignus suis detractionibus jactitat, Terentium animum appulisse subitò ad studium Musarum & ad scribendas Comœdias; confisum potius ingenio, & industria suorum familiarium Scipionis, & Lælij, quam suâ naturâ, & arte; in hoc vestrum judicium & vestra sententia pondus, & autoritatem habebit. Quapropter oro vos omnes ne sermo iniquorum plus valeat, quàm sermo bonorum, & justorum. Curate, ut ex æquitate vestra hanc rem arbitremini. Facite potestatem ut augeatur, & incrementum capiat eorum fama & favor, qui dant copiam & facultatem spectandi novas fabulas Comicas, nullis erroribus & vitiis inquinatas. Ne Lavinius putet hæc dici sui causâ,

ANNOTATIONES.

13. *Sed hic actor tantum poterit à facundia.*] Commendatio est sumpta à personis Actoris, & Poëtæ: & hic esse sensus videtur; Quamvis Poëtæ inventio in hac Comœdia sit admodum artificiosa, & oratio commodè excogitata, ut nihil aptius & facundius esse possit; Actor tamen ita eleganter eam pronunciatione, voce & gestu corporis exprimet, ut eam gratam, & insignem magis efficiat.

Qui nuper fecit servo currenti in via
Decêsse populum: cur insano serviat?
De illius peccatis plura dicet, cum dabit
Alias novas, nisi finem maledictis facit.
Adeste æquo animo: date potestatem mihi,
Statariam agere ut liceat per silentium:
Ne semper servos currens, iratus senex,
Edax parasitus, sycophanta autem impudens,
Avarus leno, assidue agendi sint mihi
Clamore summo, cum labore maxumo.
Mea caussa, caussam hanc justam esse, animum inducite,
Ut aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc novas qui scribunt, nihil parcunt seni:
Si qua laboriosa est, ad me curritur:
Sin levis est, ad alium mox defertur gregem.

INTERPRETATIO.

cùm non ita multò antehac fecit in suo poëmate, ut populus decederet, & locum daret servo fatuo discurrenti per plateam contra decorum. Quasi vero populus obsequi & cedere debeat mancipio dementi? De Lavinij erroribus Poëta pluribus aget, quando edet alias novas fabulas, nisi finem imponit detrectationibus, & dictis contumeliosis. Attenti estote & favete mente placidâ & quietâ. Concedite ut usque ad exitum, cum silentio vestro possim recitare hanc Comœdiam statariam, quæ motus non habet, neque turbas: ne semper servus festinans, senex ira motus, parasitus vorax, calumniator impudens, leno pecunia avidus mihi, qui senex sum, & quietem quæro, assiduè sint repræsentandi cum vociferatione magnâ, & defatigatione. O vos spectatores! mei causâ, credite justam esse causam, cur petam, ut vos cum silentio attenti sitis, & ut in agendo aliqua parte laboris sublever; ne mihi semper exhibendi sint, vel servus currens, vel senex iratus, vel parasitus edax, vel calumniator impudens, vel leno avarus. Nam Poëta qui novas Comœdias nunc faciunt, nullam mei servi, veteris Actoris rationem habent. & difficiliores ut agam Comœdias mihi mandant. Si qua Comœdia hujusmodi est, ut in ea recitanda multum laboris exigatur, ad me venitur, ut eam agam: sin facilis est actu, si non motoria est, sed stataria, alijs Actoribus mandatur agenda. In hac stataria Comœdia sermo est nitidus, & purus.

ANNOTATIONES.

31. *Qui nuper fecit servo currenti.*] Lavinium perstringit qui in quadam Comœdiâ servum furentem, & discurrentem per vicos expresserat, & populum illius impetui cedentem: quod contra decorum est, disconveniens Comœdiæ, & nimis Tragicum, furentes in scenam Comicam inducere.

36. *Statariam agere.*] Romana Comœdia etiam dividitur in statariam, motoriam, & mixtam; in primâ res sunt quietiores; in alterâ magis turbulentæ; in tertiâ utrumque concurrit. Motoria est Amphitryo Plauti; stataria ejusdem Cistellaria; mixta Eunuchus Terentij. Hanc Comœdiam Poëta ait esse statariam.

41. *Mea caussa*] Actor postulat, ut ejus opera inserviat potius agendis Comœdiis statariis, quàm motoriis, cùm Actor ipse sit senex, cui parci debeat,

In hac est pura oratio, experimini,
In utranque partem ingenium quid possit meum.
Si nunquam avare pretium statui arti meæ,
Et eum esse quæstum in animum induxi maxumum,
Quam maxume servire vostris commodis;
Exemplum statuite in me, ut adolescentuli
Vobis placere studeant potius, quam sibi.

INTERPRETATIO.

Periculum facite, tam in Comœdiis lenibus, quam laboriosis; tam in statariis, quam motoriis, quæ sint ingenii mei vires in utrisque recitandis. Si quidem nunquam caro pretio artem meam æstimavi, & mihi putavi hoc lucrum ingens esse vestris commodis inservire & prospicere; exemplum in me proponite, & ita mihi favete, ut juvenes Actores prodituri vobis potius, quam sibi oblectationem afferre conentur, & potius gratiæ vestræ demerendæ, quam quæstus sui caussa artem comicam exerceant.

ACTUS PRIMI SCENA I.

CHREMES. MENEDEMUS.

CH. QUANQUAM hæc inter nos nupera notitia admodùm est,
Inde adeo quod agrum in proxumo hîc mercatus es,
Nec rei fere sane amplius quidquam fuit;
Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,
Quod ego in propinqua parte amicitiæ puto,
Facit, ut te audacter moneam, & familiariter,
Quod mihi videre præter ætatem tuam
Facere, & præterquàm res te adhortatur tua.
Nam pro Deûm atque hominum fidem! quid vis tibi?
Quid quæris? annos sexaginta natus es,
Aut plus eo, ut conjicio: agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretii majoris nemo habet.

INTERPRETATIO.

CH. QUANQUAM hæc notitia admodum nova inter nos est; inde nata, quod prædium in hac vicinia emisti: nec ulla certe prior causa alia est ejus notitiæ: cæterum vel virtus tua, vel vicinitas, quod non in extremâ parte amicitiæ pono, me inducit, ut te familiariter & liberè moneam, te mihi videri contra senilem tuam ætatem gerere, & præterquàm utilitas tua suadet. Nam proh Deorum atque hominum fidem! quid vis, aut quid petis? explevisti annum sexagesimum, aut eum excedis, ut conjecto; nemo possidet agrum fertiliorem, neque pluris æstimatum in confinibus, neque plura mancipia, quàm tu habes.

Servos

Servos complures. Proinde quasi nemo siet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi
Domum revortor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre: denique
Nullum remittis tempus, neque te respicis.
Hæc non voluptati tibi esse, satis certò scio.
At enim me, quantum hic operis fiat, pœnitet.
Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ,
Si sumas in illis exercendis, plus agas.
M E. Chreme, tantumne ab re tua est otij tibi,
Aliena ut cures, eaque nihil quæ ad te attinent?
C H. Homo sum: humani nihil à me alienum puto.
Vel me monere hoc, vel percontari puta;
Rectum est, ego ut faciam; non, ut deterream.
M E. Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.
C H. An cuiquam est usus homini, se ut cruciet? *M E.* Mihi.
C H. Si quid laboris est, nollem: sed istud quid mali est?
Quæso, quid de te tantum meruisti? *M E.* heu, hoi.
C H. Ne lacryma, atque istuc, quicquid est, fac me ut sciam.
Ne retice, ne verere, crede, inquam, mihi:

INTERPRETATIO.

tamen tu ipse illorum officia facis; animo tam attento, quasi nullos habeas. Nunquam tam mane exeo, neque redeo domum tam serò, ut non videam te palâ, aut alio ferramento terram eruere in agro tuo, aut arando laborare, aut aliquod onus gerere; denique nullum relaxas tempus, quin semper te fatiges, nec tuæ parcis valetudini. Pro certo compertum habeo hæc ad delectationem tuam non fieri. At enim dices; tædet me operis, quod fit hic à servis meis, qui nimis cessare solent; ideò operi manum libet admovere: at si sumas id laboris, quod perdis operando in agro, in illis incitandis ad opus faciendum; magis utilitati tuæ prospicias. M E. *O Chreme! tantumne tibi vacat à tuis negotiis, ut de alienis sollicitus sis; & præsertim de his quæ nihil ad te spectant?* C H. *Ego me hominem esse cognosco; nihil quod ad hominem pertinet, ad me non pertinere arbitror. Vel monendi causâ, vel inquirendi, me hæc tibi dicere puta: inquirendi causa, ut si hoc quod facis, rectum est, ego quoque sic faciam: monendi causâ, ut si rectum non est, id facere tibi dissuadeam.* M E. *Utile est mihi sic facere: tu facito ut tibi opus esse putas.* C H. *An utile est cuiquam homini, ut se torqueat, & affligat?* M E. *Mihi id utile est.* C H. *Si quis labor esset necessarius, nollem te reprehendere; sed quod infortunium est isthuc quod pateris? obsecro, quid tam male de te meruisti, ut te tam perditè affligas?* M E. *Eheu me miserum!* C H. *Noli flere, fac ut sciam: istud quidquid est, noli celare, ne time, mihi fidem habe: levabo te hac molestia.*

ANNOTATIONES.

20. *At enim dices*] Anthypophora; responsio ad ea quæ objici possent.

Aut consolando, aut consilio, aut re juvero.
ME. Scire hoc vis? *CH.* hac caussa equidem, qua dixi tibi.
ME. Dicetur. *CH.* at istos rastros interea tamen
Depone, ne labora. *ME.* minime. *CH.* quam rem agis?
ME. Sine me, vacivom tempus ne quod duim mihi
Laboris. *CH.* non sinam, inquam. *ME.* ah, non æquom facis.
CH. Hui, tam graveis hos, quæso? *ME.* Sic meritum est meum.
CH. Nunc loquere. *ME.* Filium unicum adolescentulum
Habeo. ah! quid dixi habere me? imo habui, Chreme:
Nunc habeam, nec ne, incertum est. *CH.* Quid ita istuc? *ME.* scies.
Est è Corintho hîc advena anus paupercula.
Ejus filiam ille amare cœpit perdite,
Prope jam ut pro uxore haberet. hæc clam me omnia.
Ubi rem rescivi, cœpi non humanitus,
Neque ut ægrotum animum decuit adolescentuli,
Tractare; sed vi & via pervolgata patrum.
Quotidie accusabam: hem! tibine hæc diutius
Licere speras facere, me vivo patre,
Amicam ut habeas prope jam in uxoris loco?
Erras, si id credis, & me ignoras, Clinia.
Ego te meum esse dici tantisper volo,
Dum, quod te dignum est, facies: sed si id non facis,

INTERPRETATIO.

aut consolationem dando, aut consulendo, aut reipsa tibi operam navando. ME. *Vis scire quid hoc est?* CH. *Ita certe volo, propter hanc causam, quam tibi dixi, videlicet ut te juvem.* ME. *Dicetur tibi.* CH. *At interim, dum dices, depone istos rastros.* ME. *Minime sum depositurus.* CH. *Ne laborare pergas, quid agis te ita macerando?* ME. *Patere me laborare, ut nullo non tempore, labore me exerceam.* CH. *Non patiar, inquam.* ME. *Ah! inique agis, qui mihi laboranti impedimento sis.* CH. *Hui! obsecro, tam ponderosos portas hos rastros?* ME. *Pœna, quâ dignus sum, sic postulat.* CH. *Nunc explica causam, cur te crucias.* ME. *Est mihi filius unicus adolescentulus. Ah! quid dixi, mihi esse, ô Chreme? sed fuit mihi antehac: nunc utrùm sit, necne, dubium est.* CH. *Cur istud, ita est, ut nunc non habeas filium?* ME. *Audies. Vetula egena, peregrina ex Corintho urbe Achaia, habitat in hoc oppido. Ille filius meus captus est amore nimis vehementi filiæ hujus vetulæ, adeò ut fere jam haberet eam pro uxore. Fecit hæc omnia, me nesciente. Ubi id cognovi, repente, cœpi tractare animum filij mei ægrum amore, inhumane & inclementer, neque ut debui; sed objurgabam eum quotidie violenter & more communi patrum. Hem! dicebam; an credis tibi permitti hujusmodi, quæ facis, longiori tempore facere, me vivente, videlicet ut habeas amicam vice uxoris? Falleris opinione tua, si putas tibi hæc per me licere, nec meam nosti voluntatem, Clinia. Ego volo te nominari filium meum, intereà dum facies officium, quod te decet: at si talem non te præstas.*

Ego, quod me in te sit facere dignum, invenero.
Nulla adeo ex re istuc fit, nisi ex nimio otio.
Ego istuc ætatis non amori operam dabam,
Sed in Asiam abii hinc propter pauperiem, atque ibi
Simul rem & gloriam armis belli repperi.
Postremò adeo res rediit: adolescentulus
Sæpe eadem, & graviter audiendo victus est:
Ætate me putavit & sapientia
Plus scire, & providere, quam se ipsum sibi.
In Asiam ad regem militatum abiit, Chreme.
CH. Quid ais? *ME.* clam me profectus, menses treis abest.
CH. Ambo accusandi: etsi illud inceptum tamen
Animi est prudentis signum, & non instrenui.
ME. Ubi comperi ex iis, qui ei fuere conscii,
Domum revortor mœstus, atque animo fere
Perturbato, atque incerto præ ægritudine;
Adsido: accurrunt servi: soccos detrahunt:
Video alios festinare, lectos sternere,
Cœnam apparare: pro se quisque sedulò
Faciebant, quo illam mihi lenirent miseriam.
Ubi video hæc, cœpi cogitare; hem! tot mei

INTERPRETATIO.

ego excogitabo id, quod honestum, & æquum est me agere contra te. Certe istud, quod facis, ex nulla causa nascitur, præterquam ex desidia, & nimia cessatione. Ego cum essem eâ ætate, qua tu es, non indulgebam amori, sed discessi ex patria in Asiam, quia pauper eram, atque ibi mihi acquisivi armis pariter divitias & laudem. Tandem res eò planè deducta est; adolescentulus defatigatus fuit assiduas objurgationes audiendo, & eadem verba gravia & probra. Existimavit me ea quæ decent intelligere melius, & certius consulere, quæ è re suâ essent, quam is ipse, propter ætatem meam. Profectus est in Asiam ad Regem Persarum, ut ei militaret. CH. *Quid ais?* ME. *Abiit, me inscio; absens est jam per tres menses.* CH. *Ambo estis culpandi; quamvis hoc filij tui propositum animi verecundi est indicium, imo fortis & strenui.* ME. *Postquam cognovi ex sodalibus eum discessisse, qui id sciebant; domum redeo tristis, atque animo penitus commoto, & perplexo præ animi dolore: sedeo: servi celeriter ad me accedunt: educunt pedibus calceamenta. Video alios properare, parare lectulos discubitorios, cœnam curare: quisque pro virili sua parte efficiebat diligenter, ut mihi mitigarent hanc tristitiam. Postquam vidi, quæ servi faciebant, considerare cœpi; hem! tot servi sunt anxij mei*

ANNOTATIONES.

66. *Quid ais.*] Admirantis potius, quam interrogantis.

72. *Soccos.*] Socci sunt calceamenta humilia, quibus maxime utebantur Comœdi; sicut Cothurni proprij Tragœdorum, altiores soccis.

Solius solliciti sunt caussâ, ut me unum expleant?
Ancillæ tot me vestiant? sumptus domi
Tantos ego solus faciam? sed gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea est,
Ego eum hinc ejeci miserum injustitia mea.
Malo quidem me dignum quovis deputem,
Si id faciam; nam usque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas injurias,
Interea usque illi de me supplicium dabo,
Laborans, quærens, parcens, illi serviens.
Ita facio prorsus, nihil relinquo in ædibus,
Nec vas, nec vestimentum: conrasi omnia.
Ancillas, servos, nisi eos, qui opere rustico
Faciundo facile victum exercerent suum,
Omnes produxi ac vendidi: inscripsi illico
Ædeis: mercedem quasi talenta ad quindecim
Coëgi: agrum hunc mercatus sum: hîc me exerceo.
Decrevi, tantisper me minus injuriæ,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser;

INTERPRETATIO.

solius gratiâ, ut mihi soli satisfaciant, & morem gerant. An æquum est, ut tot ancillæ vestibus me induant? ut ego tantas impensas solus domi faciam? ego, inquam, qui expuli meis ædibus unicum filium Cliniam, misere afflictum injuriâ, quem conveniebat uti æqualiter his sumptibus & servis, aut etiam magis; quod ætas juvenilis ad utendum his est aptior. Certo existimem me quavis pœna dignum esse, si his bonis solus utar; nam quandiu filius deget vitam illam ærumnosam, exul à patria propter meas contumelias; interea tandiu dabo illi assiduè pœnas, conficiens me ærumnis, acquirens laboriose, parcens vitæ & genio, serviens illi in colendo agro. Facio omnino ut deliberavi. Nihil domi mea reliqui, vas nec vestimentum: omnem collegi supellectilem; venales proposui, ac vendidi omnes ancillas, servos, præter eos qui bene collocarent operam, & demererentur impensas suas in rure exercendo: proscripsi protinus domum venalem pretio, apponens inscriptionem ad fores; comparavi prope quindecim talenta: hunc emi fundum: fatigo me in hoc agro. O Chreme! judicavi me minus iniquum esse, & injurium in filium, interea dum in miseria versabor;

ANNOTATIONES.

93. *Quindecim Talenta coëgi.*] Talentum apud Athenienses erat pecuniæ summa, valens sexcentis Coronatis Gallicis; eratque duplex, minus, & majus. De minore Talento Attico, quod sexaginta minas continebat, hîc agitur. Majus continebat 80. minas. *Coëgi*, id est in unum redegi: inde coactiones argentariæ sunt collectiones pecuniarum, & Coactores, *des Receveurs particuliers.* Quindecim Talenta conficiunt summam novem millium Coronatorum Gallicorum.

Nec mihi fas esse ulla me voluptate hîc frui,
Nisi ubi ille huc salvos redierit meus particeps.
C H. Ingenio te esse in liberos leni puto, &
Illum obsequentem, si quis recte aut commode
Tractaret. Verum neque tu illum sati' noveras,
Nec te ille, hoc ubi fit, ibi non vere vivitur.
Tu illum, nunquam ostendisti, quanti penderes;
Nec tibi ille est credere ausus quæ est æquom patri.
Quod si esset factum, hæc nunquam evenissent tibi.
M E. Ita res est, fateor: peccatum à me maxumum est.
C H. Menedeme, at porro recte spero; & illum tibi
Salvum affuturum esse hîc confido propediem.
M E. Utinam ita Dij faxint. *C H*. facient. nunc, si commodum est,
Dionysia hîc sunt: hodie apud me sis volo.
M E. Non possum. *C R*. cur non? quæso tandem aliquantulum
Tibi parce. idem absens facere te hoc volt filius.
M E. Non convenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipsum fugere. *C H*. siccine est sententia?

INTERPRETATIO.

nec mihi licere hic aliquam voluptatem capere, nisi postquam filius meus, heres, & bonorum particeps huc reversus fuerit incolumis. C H. *Puto te esse natura miti in liberos, & filium esse obsequentem, si quis cum eo ageret leniter & convenienter; sed tu nec satis exploraveras ejus ingenium, nec ille tuum perspexerat. Non vivitur ibi recte & quiete, ubi mores invicem ignoti sunt. Tu nunquam indicasti, quanti eum æstimares, & ille veritus est tibi committere consilia, quæ æquum est patri communicare filium: quod si factum esset, hæ molestiæ nunquam tibi contigissent.*

M E. *Eô modô, quô dicis, res se habet; confiteor; gravissimè erravi.* C H. *At, ô Menedeme! certè spero & credo illum brevi salvum, & bene valentem ad te venturum.* M E. *Utinam ita Dij faciant.* C H. *Efficient, ut filium recuperes. Nunc, si tibi est opportunum & gratum, volo venias hodie apud me: Bacchanalia hic celebrantur.* M E. *Non possum.* C H. *Cur non? Aliquantum, quæso, tuos remitte labores. Clinia filius tuus etiam absens idem precatur.* M E. *Non decet nunc me cessare à labore, qui illum laborare coëgerim.* C H R. *Itane decrevisti?*

ANNOTATIONES.

98. *Meus particeps.*] Id est hæres meus. Justinianus Imperator in Institutionibus juris lib. 2. tit. 19. sic ait; *Sed sui quidem hæredes appellantur; quia domestici hæredes sunt, & vivo quoque patre, quodammodo domini existimantur.* Unde passim servi in Comœdiis filios dominorum heros minores vocant, & servus Abraham Isaacum dominum suum appellat. cap. 24. Genes. vers. 65.

110. *Dionysia hic sunt.*] Ludi sunt, festi dies in honorem Dionysij, id est Bacchi Latinis, qui & Liber dicitur, unde Bacchanalia, Liberalia: Græcis sunt Dionysia.

ME. Sic. *CH.* bene vale. *ME.* & tu. *CH.* lacrumas excussit mihi,
Miseretque me ejus: sed, ut diei tempus est,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad cœnam ut veniat. ibo. visam si domi est.
Nil opus fuit monitore, jamdudum domi,
Præsto apud me esse ajunt: egomet convivas moror.
Ibo adeò hinc intro. sed quid crepuerunt fores?
Hinc à me quisnam egreditur? huc concessero.

INTERPRETATIO.

ME. *Ita.* CH. *Sis valens & sanus.* ME. *Tu quoque, Chreme.* CH. *Me lacrimari coëgit, & ejus valde misereor, verùm dum adhuc aliquid diei superest, oportet me admonere hunc vicinum Phaniam, ut veniat ad cœnam. Ibo visum, si est domi. Nihil opus fuit ad cœnam vocatore. Dicunt eum adesse jam dudum domi apud me. Egomet in mora sum convivis iis, qui ad cœnam vocati sunt. Ibo hinc intrò domum: sed quid janua, & à quo aperiente stridit? quis exit à domo mea? Huc intrò me conferam.*

ACTUS I. SCENA II.

CLITIPHO. CHREMES.

CL. Nihil adhuc est, quod vereare, Clinia: haudquaquam etiam cessant:
Et illam simul cum nuntio tibi hîc affuturam
Hodie scio. proin' tu sollicitudinem istam falsam, quæ te
Excruciat, mittas. *CH.* quicum loquitur filius? *CL.* Pater adest,
Quem volui. adibo. Pater, opportunè advenis.
CH. Quid id est? *CL.* hunc Menedemum nosti ne nostrum vicinum? *CH.* probe.

INTERPRETATIO.

CL. *O Clinia, nihil est propter quod timeas Antiphilam non venturam. Nondum etiam illa, & Dromo servus, qui ad eam accersendam missus est, nimium diu morantur; & scio illam hodie affuturam hic unà cum nuntio Dromone: ideo depelle hanc curam falsò conceptam, quæ angit animum tuum.* CH. *Quem alloquitur filius?* CL. *Pater advenit, quem desideravi. Ad eum ibo. O Pater, accedis tempestive.* CH. *Quid illud est, propter quod tempestive accedo?* CL. *Nosti ne hunc Menedemum vicinũ nostrum?* CH. *Rectè novi eum.*

ANNOTATIONES.

1. *Nihil adhuc est quod vereare, Clinia.*] Hoc principium indicat, de qua re sint inter se locuti adolescentes Clinia, & Clitipho.

CL. Huic filium scis esse? *CH.* audivi esse in Asia. *CL.* non est, pater. apud
Nos est. *CH.* quid ais? *CL.* advenientem, è navi egredientem adduxi illicò
Ad cœnam: nam mihi magna cum eo jam inde usque à pueritia
Semper fuit familiaritas. *CH.* voluptatem magnam nuntias.
Quàm vellem Menedemum invitatum, ut nobiscum hodie esset amplius,
Ut hanc lætitiam nec opinanti primus objicerem domi.
Atque etiam nunc tempus est. *CL.* Cave faxis: non opus est, pater.
CH. Quapropter? *CL.* quia enim incertum est etiam, quid se faciat: modo venit:
Timet omnia: patris iram, & animum amicæ se erga ut sit suæ.
Eam misere amat. propter eam hæc turba atque abitio evenit. *CH.* scio.
CL. Nunc servolum ad eam in urbem misit, & ego nostrum unà Syrum.
CH. Quid narrat? *CL.* quid ille? se miserum esse. *CH.* miserum? quem minu' credere est?
Quid reliqui est, quin habeat, quæ quidem in homine dicuntur bona,
Parenteis, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias?
Atque hæc perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet:

INTERPRETATIO.

CL. *Scis eum habere filium?* CH. *Audivi eum esse in Asiâ* CL. *O Pater, non est in Asia. in ædibus nostris est.* CH. *Quid dicis?* CL. *Continuò eum ad cœnam duxi exeuntem è navi: nam mihi magna semper fuit cum eo amicitia à tenera usque ætate.* CH. *Affers mihi nuntium lætum. Quàm vellem Menedemum, quem invitaveram hodie, nobiscum epulari, præter alios convivas, ut insperatum hoc gaudium primus ei offerrem. Adhuc satis tempestivum est eum invitare.* CL. *O Pater! vide ne id facias: non convenit eum hic esse.* CH. *Quare?* CL. *Quia dubium est adhuc quid Clinia intendat facere de se. Modò advenit; timet omnia; indignationem patris; & dubitat quo animo amica sua sit nunc erga se. Eam amat vehementer. Hæc discordia inter eum & Patrem, & profectio in Asiam contigit ejus causâ.* CH. *Hæc omnia mihi nota sunt.* CL. *Jussit servum Dromonem eam quæsitum ire, & ego servum nostrum Syrum simul misi.* CH. *Quid novi refert?* CL. *Quæris quid dicit? ait se esse infortunatum?* CH. *Quem minus credendum est esse, quàm ille est? Quid deest, quòd non habeat ea, quæ certe à vulgò censentur esse bona in homine? Habet patrem & matrem, patriam salvam, amicos, natalium claritudinem, propinquos; opes, & divitias: atque hæc omnia talia sunt, qualis animus ejus, qui ea tenet: atque utilia ei.*

Qui uti scit, ei bona; illi, qui non utitur recte, mala.
CL. Imo ille senex fuit importunus semper: & nunc nihil magis
Vereor, quàm ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.
CH. Illene? sed reprimam me: nam, in metu esse hunc, illi est utile.
CL. Quid tute tecum? *CH.* dicā. ut ut erat, mansum tamen oportuit.
Fortasse aliquanto iniquior erat præter ejus lubidinem;
Pateretur. nam quem ferret, si parentem non ferret suum?
Hunccine erat æquom ex illius more, an illum ex hujus vivere? &
Quod illum insimulat durum, id non est: nam parentum injuriæ
Uniusmodi sunt ferme, paulo qui est homo tolerabilis.
Scortari crebro nolunt; nolunt crebro convivarier;
Præbent exigue sumptum; & ea sunt tamen ad virtutem omnia.
Verùm ubi animus semel se cupiditate devinxit mala,

INTERPRETATIO.

qui scit illis frui, ut decet; illi verò qui his abutitur, nocua sunt, & mala verè tunc dicuntur. CL. *Sed ille senex Menedemus fuit semper acerbus, & molestus; & nunc nihil magis timeo, quàm ne ille plus æquo succensens, aliquid faciat adversus filium.* CH. *Illene Menedemus? sed linguam cohibebo, neque dicam quod sentio, patrem nempe posthac facturum, quodcunque libuerit filio. Certe utile est Clitiphoni, hunc Cliniam vereri patrem, & permanere in timore.* CL *Quid dicis apud te?* CH. *Dicam: utcumque res erat, oportebat filium domi manere, nec patrem deserere. Fortasse pater erat aliquantò severior contra effrenem filij voluptatem. at ille pati debebat: quem enim alium toleraret, si patrem suum non pateretur? Vtrum rationi consentaneum erat, hunc patrem vivere ex arbitrio filij? an hunc filium ex voluntate patris? & quod Clinia accusat patrem Menedemum, ut asperum & morosum; id non est verum, nam parentum facta aspera & iniuria in filios, sunt unius ferè generis, nec dissimilia: verùm inter illos qui æquiores sunt, & qui faciliùs tolerari possunt; filios quidem permittunt scorta visere, & convivia inire; sed non sæpius & frequenter fieri ea permittunt: parce impensas suppeditant, & tamen omnia quæ faciunt, virtutis causâ faciunt: nam postquàm animus humanus irretitus est voluptatibus obscœnis,*

ANNOTATIONES.

22. *Qui uti scit ei bona.*] De bonis externis loquitur, sive bonis fortunæ, quæ sunt nobilitas; bona fama; honor; divitiæ, πολυφιλία καὶ χρυσοφιλία, amicitia cum multis, bonisque; πολυτεκνία καὶ εὐτεκνία, liberorum multitudo & bonitas. Quæ dicuntur ἀδιάφορα, indifferentia, neque bona, neque mala; sed sunt bona bene his utenti, mala male utenti.

25. *Sed reprimam me.*] Hæc submissa voce Chremes protulit, ne audiret filius.

30 *Parentum injuria uniusmodi sunt.*] Id sibi vult; patres duros inter se omnes similes esse, asperè exercere imperium in liberos, atque omnia animi laxamenta prohibere. At pater qui paulò æquior, & tolerabilior est, aliqua sane patitur, sed non crebrò fieri. Commentator Horatij Satyra 2. lib. 1. refert Catonem Censorium, cùm vidisset hominem honestum ex fornice exeuntem, laudasse, cùm existimaret libidinem, sine crimine compescendam esse: at postea cùm frequentius eum ex eodem lupanari exeuntem advertisset; Adolescens, inquit, ego te laudavi, quòd interdum huc venires, non quod hîc habitares. Inter Ethnicos sapientissimi non putabant peccare, qui fœminis ad hoc venalibus uterentur, ut apparet ex 15. cap. Actuum Apostolorum: sed eodem capite omnis fornicatio prohibetur.

Necesse est, Clitipho, consilia consequi consimilia. hoc
Scitum est, *periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu siet.*
CL. Ita credo. *CH.* ego ibo hinc intro, ut videam, nobis quid cœnæ siet.
Tu, ut tempus est diei, vide sis, ne quò hinc abeas longius.

INTERPRETATIO.

necesse est, ô Clitipho, ut similia consilia ineantur, & locum habeant. Hoc est enimverò prudenter factum, ex aliorum eventu sumere consilium; aliorum exemplis erudiri sapientissimum est, & utilissimum. CL. *Existimo esse ita ut dicis.* CH. *Ego ibo intrò domum, ut sciam quid ad cœnam paratum sit. Tu, Clitipho, dum adhuc dies est, noli discedere hinc longius.*

ACTUS SECUNDI SCENA I.

CLITIPHO.

QUAM iniqui sunt patres in omneis adolescenteis judices!
Qui æquom esse censent, nos jam à pueris illico nasci senes;
Neque illarum affines rerum esse, quas fert adolescentia.
Ex sua libidine moderantur, nunc quæ est, non quæ olim fuit.
Mihi si unquam filius erit, næ ille facili me utetur patre.
Nam & cognoscendi, & ignoscendi dabitur peccati locus:
Non ut meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiam.
Perij. is mihi, ubi adbibit plus paulo, sua quæ narrat facinora!
Nunc ait, periculum ex aliis facito, tibi quod ex usu siet.
Astutus! næ ille haud scit, quam mihi nunc *surdo narret fabulam.*
Magis nunc me amicæ dicta stimulant: da mihi, atque affer mihi.
Cui quid respondeam, nil habeo: neque me quisquam est miserior.
Nam Clinia hic, etsi is quoque suarum rerum satagit, attamen

INTERPRETATIO.

CL. *Quàm patres sunt acerbi & importuni censores in omnes juvenes, & arbitrantur esse justum nos nasci sapientes, mores seniles habentes statim à pueritiâ, neque nos esse participes harum rerum, quas juvenilis ætas affert. Hi ex sua cupiditate quæ nunc est, non quæ olim fuit, cùm adolescentes erant, modum nobis imponunt atque imperant. Si unquam filius mihi natus fuerit, certe is me patrem experietur mitem & benignum; nam facultas dabitur mihi cognoscendi peccata ejus, & ignoscendi ei. Non faciam sicut pater meus, qui mihi declarat, quod sentit per alterius exemplum. Perditus sum præ nimia ejus importunitate. Is postquam bibit paulò largius, quæ facta sua commemorat mihi! Nunc dicit, delige tibi exempla ex aliorum eventis, quæ tibi sint utilia: cautus scilicet. Certe ille non intelligit quàm ad ejus sermonem surdus sim, quasi fabulam narret. Verba Bacchidis amicæ me magis instigant: da mihi munus hoc, atque affer aliquid novi. Atque ad hæc nescio quid respondere debeam, neque quisquam est infelicior me. Nam hic Clinia etsi etiam anxius est, & solicitus de rebus suis: attamen*

Habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciæ.
Mea est potens, procax, magnifica, sumptuosa, nobilis:
Tum, quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, religio est dicere.
Hoc ego mali non pridem inveni: neque etiam dum scit pater.

INTERPRETATIO.

possidet amicam honestè & castè educatam, nesciam astutiarum meretricum. Mea est opulenta, petens assiduè, petulans, magnificè se gerens in omnibus, sumptûs avida, spectata, & insignis. Praterea unde ei munera faciam mihi non liquet. Nam religioso metu impedior dicere, me nihil habere, quod ei dem. Non dudum nactus sum hanc Bacchidem nequitiâ insignem, neque adhuc pater rescivit me isto malo laborare.

ANNOTATIONES.

16. *Tum quod dem ei, recte est.*] Recte, pro, nihil, veteres boni ominis causâ dicebant. Idem Terentius in Eunucho,

——— Rogo nunquid velit.
Rectè, inquit. abeo.

Plautus in Mercatore, Act. 2. Scen. 3.

DE. *Vnde incedis? quid festinas Gnate mi?* CH. *recte, pater.*

Nam nihil esse, religio est dicere.] Religio pro metu accipitur, ut testatur Servius in illud lib. 8. Æneidos:

Iam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci.

Metus vicissim sumitur pro religione à veteribus; certe idem Virgilius 7. Æneidos de lauro dixit:

——Multosque metu servata per annos.

In quem locum ita Servius: *metu, id est religione quæ nascitur per timorem,* nempe juxta illud Arbitri:

Primus in orbe Deos fecit timor.

ACTUS II. SCENA II.

CLINIA. CLITIPHO.

CL. SI mihi secundæ res de amore meo essent, jam dudum, scio,
Venissent: sed vereor, ne mulier me absente, hîc corrupta sit.
Concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exangeant;
Occasio, locus, ætas, mater, cujus sub imperio est, mala;

INTERPRETATIO.

CL. *SI res, quæ ad amorem meum spectant, prosperè se haberent, non dubito quin jampridem Antiphila, & servi qui eam accersiverunt, venissent: sed metuo ne Antiphila pecuniarum largitione expugnata alium amatorem acceperit, dum absens fui. Multa suspiciones simul in mentem veniunt, quæ me inducunt ad credendum sic esse: locus in quo est, ubi prava habet exempla petulantia; oportunitas ut corrumpatur, quia formosa est, & nota; ætas florida, quæ plerumque lubrica; mater improba, sub cujus potestate est.*

ANNOTATIONES.

3. *EXangeant.*] Pro, *exangant.* Sic veteres loquebantur. *Claudeo,* pro, *claudo: Viveo,* pro, *vivo; Diceo,* pro, *dico.* Nævius:

Tibi, dum vivebo, fidelis ero.

Idem:

Primum quod dicebo, recte: secundum quod dicebo, eo melius.

Cui nihil præter pretium jam dulce est. *CLI.* Clinia. *CL.* hei misero mihi!
CLI. Etiam caves, ne videat forte hinc te à patre aliquis exiens.
CL. Faciam. sed nescio quid profecto mihi animu' præsagit mali.
CLI. Pergin' istuc prius dijudicare, quam scis, quid veri siet?
CL. Si nihil mali esset, jam hic adessent. *CLI.* jam aderunt. *CL.* quando istuc erit?
CLI. Non cogitas hinc longule esse? & nosti mores mulierum:
Dum moliuntur, dum comuntur, annus est. *CL.* ô Clitipho!
Timeo. *CLI.* respira: eccum Dromonem cum Syro. una adsunt tibi.

INTERPRETATIO.

cui nihil suavius est pecuniâ, & mercede. CLI. *O Clinia.* CL. *Me Miserum!* CLI. *Vide ne quis ex ædibus patris egrediens forte aspiciat te.* CL. *Cavebo; sed certe cor mihi prædivinat nescio quid infortunij.* CLI. *Perseverasne discernere hoc curiosius, antequam noscas quid erit?* CL. *Si nihil adversi esset, huc Antiphila cum servis jam venisset.* CLI. *Statim advenient.* CL. *Quando?* CLI. *Non consideras eam procul hinc habitare? Cognoscis consuetudinem fœminarum; dum pectuntur, dum ornant comas, dum formam parant vario cultu, in his faciendis annum conterunt.* CL. *O Clitipho! timeo.* CLI. *Ad te redi, ecce Dromonem cum Syro, mox tibi præsto sunt.*

ACTUS II. SCENA III.

SYRUS. DROMO. CLINIA. CLITIPHO.

SY. Ain' tu? *DR.* sic est. *SY.* verùm interea dum sermones cædimus,
Illæ sunt relictæ. *CLI.* mulier tibi adest, audin' Clinia?
CL. Ego vero audio nunc demum, & video, & valeo, Clitipho.

INTERPRETATIO.

SY. *Dicisne? illas in propinquo esse?* DA. *Sic est ut dico.* Syrus. *Interea dum colloquimur, illæ mulieres, Bacchis, & Antiphila relictæ sunt.* CLI. *Ad te appropinquat mulier, quam tantopere desideras. Audisne servos loquentes, Clinia?* CL. *O Clitipho, certe, nunc tandem eos audio, & aspicio, & sanus sum, pulso timore.*

ANNOTATIONES.

1. *Ain' tu?*] Exordiuntur servi, quasi plura jam inter se collocuti sint.

Sermones cædimus.] A Græcis hæc phrasis sumpta est; eos enim ita dicere solitos monet Priscianus lib. 18. scilicet; *κόπτειν λόγους Cadere sermones.*

DR. Minime mirum: adeò impeditæ sunt: ancillarum gregem
Ducunt secum. *CL.* perij, unde illi sunt ancillæ? *CLI.* men' rogas?
SY. Non oportuit relictas: portant quid rerum. *CL.* hei mihi.
SY. Aurum, vestem: & vesperascit, & non noverunt viam.
Factum à nobis stulte est. abi dum tu, Dromo, illis obviam.
Propera. quid stas? *CL.* væ misero mihi, quanta de spe decidi!
CLI. Quid istuc? quæ res te sollicitat autem? *CL.* rogitas quid siet?
Viden' tu ancillas, aurum, vestem: quam ego cum una ancillula
Hîc reliqui. unde esse censes? *CLI.* vah! nunc demum intelligo.
Dij boni, quid turbæ est? ædes nostræ vix capient, scio.
Quid comedent? quid ebibent? quid sene erit nostro miserius?
Sed video eccos, quos volebam. *CL.* ô Jupiter, ubinam est fides?
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletasti te, Antiphila, & me in his deseruisti malis,
Propter quam in summa infamia sum, & meo patri minùs obsequens:
Cujus nunc pudet me, & miseret, qui harum mores cantabat mihi,
Monuisse frustra: neque potuisse eum unquam me ab hac expellere:
Quod nunc faciam tamen: tum cùm gratum mihi esse potuit, nolui.

INTERPRETATIO.

DR. *Non est mirum eas tandiu moratas esse: tam sunt occupatæ, ducunt in comitatu suo catervam famularum.* CL. *Nullus sum, unde tot ancillas Antiphila acquisivit?* CLI. *Quærisne à me unde tot illi sint ancillæ?* SY. *Non oportuit illas, Bacchidem, & Antiphilam, incomitatas relinquere: tum magnam rerum copiam secum ferunt.* CL. *Væ mihi misero!* SY. *Aurum, vestem, & vespera imminet; iter ignorant; & imprudenter fecimus, qui eas comitati non simus. Tu, Dromo, abi ergo celeriter obviam illis. Festina, quid cunctaris?* CL. *Quam miser ego sum! quanta spe frustratus sum!* CLI. *Quid hoc rei est? quid te solicitum reddit?* CL. *Quæris quid sit? Videsne illam (Antiphilam) ancillis, auro, veste instructam, quam ego discedens reliqui hic cum una servula? Unde opinaris has res illam acquisivisse?* CLI. *Vah! tandem cognosco quid te solicitat.* SY. *Dij boni, quæ turba mulierum! vix poterunt recipi in nostras ædes, quantum intelligo. Quid edent? quid ebibent? quid erit miserius nostro sene Chremete, quem tanta turba terrefaciet? Ecce hic video adolescentes, quos quærebam.* CLI. *O Jupiter! ubinam invenietur fides, & constantia? Dum ego desipiens propter te peregrè profectus sum vagus, patria privatus, O Antiphila, tu interea loci, me absente, opulentam te fecisti, & me dereliquisti in hac miseria: tu, propter quam amisi famam, & minus obtemperans fui voluntati patris, cujus causâ, nunc pudore & miseratione vehementer commoveor: qui frequenter culpabat mihi mores harum meretricum: itáne est, ut me frustrà monuerit, nec potuerit unquam me abducere ab hujus Antiphilæ amore? Attamen nunc ab ea me abstraham, quæ tunc cum mihi patris gratiam conciliare potui, eam relinquere nolui.*

Nemo est miserior me. *SY.* hic de nostris verbis errat videlicet,
Quæ hîc sumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque est, accipis.
Nam & vita est eadem, & animus te erga idem ac fuit,
Quantum ex ipsa re conjecturam cepimus.
CL. Quid est, obsecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium est,
Quod malim, quam me hoc falso suspicarier.
SY. Hoc primum, ut ne quid hujus ignores: anus
Quæ est dicta mater esse ei antehac, non fuit.
Ea obiit mortem: hæc ipsa in itinere alteræ
Dum narrat, forte audivi. *CLI.* quænam est altera?
SY. Mane, hoc, quod cœpi, primum enarrem, Clitipho:
Post istuc veniam. *CLI.* propera. *SY.* jam primum omnium,
Ubi ventum ad ædis est, Dromo pultat fores:
Anus quædam prodit. hæc ubi aperuit ostium,
Continuò hic se conjecit intro; ego consequor;
Anus foribus obdit pessulum, ad lanam redit.
Hinc sciri potuit, aut nusquam alibi, Clinia,
Quo studio vitam suam te absente exegerit;
Ubi de improviso est interventum mulieri.
Nam ea res dedit tum existumandi copiam.

INTERPRETATIO.

Nemo vivit me infelicior. SY. *Hic Clinia errat propter verba, quæ hic locuti sumus. O Clinia! de tuo aliter judicas amore, quàm æquum est: nam modus vivendi hujus puellæ idem est, & animus ejus idem est erga te, ac prius fuit; quantum ex ipsa re, conjiciendo scire potuimus.* CLI. *Quæso quid est quod dicis? Nihil enim est ex omnibus rebus, quod mihi gratius sit quam me in falsam suspicionem venisse.* SY. *Imprimis hoc te scire velim, ne quicquam rerum Antiphilæ ignores: vetula illa mulier, quæ ante hoc tempus credita est ejus mater, non fuit, ea vetula mortua est. Hoc inaudivi forte, dum ipsa Antiphila id retulit in via alteri fœminæ.* CLI. *Quænam est hæc altera, cui dicis eam hoc narrasse?* SY. *Desine interrogare, & sine prius recitem hoc quod cœpi dicere. Ad id quod quæris respondebo.* CLI. *Festina.* SY. *Iam primùm omnium, postquam perventum est ad domum puellæ, Dromo pulsat ostium, quædam anus egreditur; postquam hæc anus reclusit fores, continuò hic Dromo intrò se immisit; ego cum ipso intro tanquam ejus comes; Anus opponit obicem ostio, & claudit illud: revertitur ad lanificium exercendum. Ex hac re agnosci potuit, aut nunquam ex alia, quo exercitio vitam suam traduxerit, dum absens fuisti, cùm ad mulierem in medio opere ejus ex insperato venimus. Nam talis inopinatus interventus dedit facultatem æstimandi nobis.*

ANNOTATIONES.

30. *Altera dum narrat.*] Ullæ, nullæ, solæ, totæ, aliæ, alteræ, pro, Ulli, nulli, soli, toti, alij, alteri, in fœminino generi apud Antiquos in usu fuisse invenimus.

Quotidianæ vitæ consuetudinem ;
Quæ , cujusque ingenium ut sit , declarat maxume.
Texentem telam studiose ipsam offendimus,
Mediocriter vestitam veste lugubri ,
Ejus anuis causa , opinor , quæ erat mortua ,
Sine auro tum ornatam , ita uti quæ ornantur sibi ,
Nulla mala re esse expolitam muliebri :
Capillus passus , prolixus , circum caput
Rejectus negligenter. pax ! *C L.* Syre mi , obsecro
Ne me in lætitiam frustra conjicias. *S T.* anus
Subtemen nebat : præterea una ancillula
Erat : ea texebat una , pannis obsita ,
Neglecta , immunda illuvie. *C L I.* si hæc sunt, Clinia ;
Vera , ita ut credo , quis te est fortunatior ?
Scin' tu hanc , quam dicit sordidatam & sordidam ?
Magnum hoc quoque signum est dominam esse extra noxiam ;
Cum ejus tam negliguntur internuntij :
Nam disciplina est eisdem , munerarier
Ancillas primum , ad dominas qui affectant viam.
C L. Perge, obsecro te , & cave ne falsam gratiam
Studeas inire. quid ait , ubi me nominas ?
S T. Ubi dicimus rediisse te , & rogare uti
Veniret ad te, mulier telam desinit

INTERPRETATIO.

quam consuetudinem vitæ quotidianæ habuerit. Consuetudo ostendit perspicue qualiter natura cujusque sit. Ipsam forte reperimus telam texentem attentè , indutam mediocriter veste lugubri , propter anum , puto , quæ mortua erat , nudam auro , eo modo quo solent illæ mulieres quæ ornantur , ut sibi solis placeant , non amatoribus , nullâ cerussâ , nullo artificio genas fucatam ; crinis ejus erat sparsus , longus , nullâ curâ circa caput immissus. CL. *Mi Syre , precor ne me inducas in lætitiam falsò.* S Y. *Anus nebat subtemen , filum torquebat quod in tela texenda stamen intercurrit. Præter eam anum una servula texebat simul , pannosa , squalida fœdis immunditiis horrida.* CLI. *O Clinia , si Syrus vera narrat , ita ut credo , quis est te beatior ? Scisne hanc ancillulam , de qua iste loquitur servus , ut incultâ & sordibus turpi , ingens indicium esse dominam ipsius esse sine culpâ , cum qui ei inserviunt in nuntiis ferendis ad amatores , tam negligenter se curant & parant. Nam præceptum in arte amandi hoc amatores observant , qui captant accessum ad dominas , ut anc llas primùm muneribus sibi concilient.* C L. *Precor , persequere inceptam narrationem , & vide ne de industria captes mendacio meam benevolentiam. Quando me nominasti , quid dixit ipsa Antiphila ?* S Y. *Quando nunciavimus te reversum esse peregre , teque eam precari , ut ad te viseret ; illico puella abjecit telam quam*

ANNOTATIONES.

46. *Ejus causâ anuis.*] Anuis, genitivus casus, priscis usurpatus.

Continuo, & lacrumis opplet os totum sibi, ut
Facile scires desiderio id fieri tuo.
CL. Præ gaudio (ita me Dij ament) ubi sim nescio.
Ita timui. *CLI.* at ego nihil esse sciebam, Clinia.
Agedum vicissim, Syre, dic quæ illa est altera.
SY. Adducimus tuam Bacchidem. *CLI.* hem! quid, Bacchidem?
Eho, sceleste, quò illam abducis? *SY.* quò illam ego? ad nos scilicet.
CLI. Ad patremne? *SY.* ad eum ipsum. *CLI.* ô hominis impudentem audaciam! *SY.* heus.
Non fit sine periculo facinus magnum & memorabile.
CLI. Hoc vide. in mea vita tu tibi laudem is quæsitum, scelus?
Ubi si paululum modo quid te fugerit, ego perierim.
Quid illo facias? *SY.* at enim. *CLI.* quid, enim? *SY.* si sinas, dicam. *CL.* sine.
CLI. Sino. *SY.* ita res est hæc nunc, quasi cum. *CLI.* quas, malum! ambages mihi
Narrare occipit? *CL.* Syre, verum hic dicit: mitte: ad rem redi.
SY. Enimverò reticere nequeo, multimodis injurius
Clitipho es, neque ferri potis es. *CL.* audiendum hercle est: tace.
SY. Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici.
Tuum esse in potiundo periclum non vis. haud stulte sapis:
Siquidem id sapere est, velle te id, quod non potest contingere.

INTERPRETATIO.

texebat, & lachrimis totam faciem perfudit, adeò ut clare intelligeres, id fieri amore, & cupiditate tui videndi. CL. *Ita mihi Dij sint propitij, non sum apud me, præ nimia lætitia; adeo metui prius.* CLI. *At, ô Clinia, ego sciebam nullam esse causam, cur metueres. O Syre, agedum refer quæ est illa altera?* SY. *Adducimus tuam amicam Bacchidem.* CLI. *Hem! quid? Bacchidem adducitis? Eho, ô flagitiose! quò ducis illam?* SY. *Quò illam duco, rogas? certe ad ædes nostras.* CLI. *Vtrùm ducis illam apud patrem?* SY. *Ad eum ipsum duco.* CLI. *O impudentem audaciam scelerati hominis!* SY. *Heus tu, res insignis & memoranda non sine discrimine geritur.* CLI. *Illud vide: tu, scelešte, studes laudem quærere in vita mea periculo. In quâ re faciendâ si quid etiam tantillum erraveris, de me actum erit. Quid facias illo?* SY. *At vero nullum erit periculum.* CLI. *Quid, verò non erit?* SY. *Dicam, si patiaris.* CL. *Permitte ut dicat.* CLI. *Permitto.* SY. *Ita se res nunc habet, quasi cum.* CLI. *Quas, ô malum! verborum circuitiones incipit mihi recitare?* CL. *O Syre, Clitipho verum dicit; omitte ista tam longa sermonis diverticula; revertere ad propositum.* SY. *Certe non possum continere, quin dicam quod sentio; Clitipho est iniquus & molestus multis de causis, atque intolerabilis.* CL. *Mehercule oportet illum audire, Clitipho, sile.* SY. *Vis amator esse: vis compos esse amica: vis quæri, & inveniri quæ illi dones: nullum vis subire periculum, ut fruaris amica: non inepte sapis, si sapere est, velle evenire quod non potest.*

Aut hæc cum illis sunt habenda, aut illa cum his amittenda sunt;
Harum duarum conditionum nunc utram malis, vide:
Etsi consilium, quod cepi, rectum esse & tutum scio:
Nam tua apud patrem amica tecum sine metu ut sit, copia est:
Tum, illi argentum quod pollicitu' es, eadem hac inveniam via:
Quod ut efficerem, orando surdas jam aureis reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? *CLI.* siquidem hoc fit. *SY.* siquidem experiundo scies.
CLI. Age, age, cedo istuc tuum consilium, quid id est? *SY.* assimulabimus
Tuam amicam, hujus esse. *CLI.* pulcre: cedo quid hic faciet sua?
An ea quoque hujus dicetur, si hæc una dedecori est parum?
SY. Imo ad tuam matrem abducetur. *CL.* quid eò? *SY.* longum est, Clitipho,
Tibi si narrem, quam ob rem id faciam: vera caussa est. *CLI.* fabulæ:
Nihil sati' firmi video, quam ob rem accipere hunc mihi expediat metum.
SY. Mane, habeo aliud, si istuc metuis, quod ambo confiteamini
Sine periclo esse. *CL.* hujusmodi, obsecro, aliquid reperi. *SY.* maxume:
Ibo obviam hinc: dicam, ut revortantur domum. *CLI.* Hem!

INTERPRETATIO.

aut pericula suscipienda sunt cum his commodis; amare, potiri scilicet amica, invenire quod illi detur: aut illa commoda sunt relinquenda cum periculis. Nunc cogita & delibera utram harum conditionum præoptas; aut cum amica periculum suscipere; aut eam recusare unà cum periculo; quamvis pro certo sciam, hoc consilium, quod inivi, esse idoneum, & expers periculi; nam factu est facile mihi, ut Bacchis amica tua sit unà tecum in domo patris, sine timore; deinde, hac eadem ratione, pecuniam reperiam quam promisisti amicæ: quod ut efficerem, etiam, atque etiam rogitando aures mihi jam obtuderas, & obstupefeceras. Quid aliud, & melius consilium tibi dari cupis? CL. *Si quidem hoc quod dicis, efficies, res se bene habet.* SY. *Dicis, si quidem hoc efficies; & videris dubitare: videbis id fieri reipsâ.* CL. *Eia, age, dic, quale est istud tuum consilium.* SY. *Fingemus Bacchidem esse amicam Cliniæ.* CL. *Belle dicis. Quid vero rei aget hic Antiphila? An ea quoque dicetur esse amica Cliniæ, si hac una non satis affert ei dedecoris, & magis decet eum habere duas?* SY. *Sed ducetur Antiphila ad Sostratam matrem tuam; non hic manebit.* CLI. *Quid tum, si ad Sostratam matrem ducetur?* SY. *O Clitipho prolixior sermo est, si mihi dicendum sit tibi, cur id faciam: non sine justa causa suadeo ut Antiphila deducatur ad matrem tuam.* CLI. *Sunt nugæ; nihil stabile satis in tuo consilio video, propter quod sit mihi utile hunc timorem subire, ut amica mea sit apud patrem.* SY. *Mane, audi quod dicturus sum, scio aliud consilium, si istud times, quod quidem ambo confiteamini expers esse periculi.* CLI. *Rogo, excogita tale consilium, quale dicis.* SY. *Libentissimè: ibo obviam illis mulieribus: dicam eis ut in ædes suas revertantur.* CLI. *Hem!*

Quid dixti? *SY.* ademptum tibi jam faxo omnem metum,
In aurem utramvis otiose ut dormias.
CLI. Quid ago nunc? *CL.* tune? quid boni. *CLI.* Syre, dic modo
Verum. *SY.* age modo hodie: sero ac nequidquam voles.
CL. Datur modo; fruare, dum licet: nam nescias,
Eju' sit potestas posthac, an nunquam tibi.
CLI. Syre, inquam. *SY.* perge porro, tamen istuc ago.
CLI. Verum hercle istuc est, Syre, Syre, inquam; heus, heus, Syre.
SY. Concaluit: quid vis? *CLI.* redi; redi. *SY.* adsum, dic quid est?
Jam hoc quoque negabis tibi placere. *CLI.* imo, Syre,
Et me, & meum amorem, & famam permitto tibi,
Tu es judex: ne quid accusandus sis, vide.
SY. Ridiculum est, te istuc me admonere Clitipho:
Quasi istic minor meâ res agatur, quam tua.
Hic si quid nobis forte advorsi evenerit?
Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.
Quapropter hæc res neutiquam neglecta est mihi.
Sed istum exora, ut suam esse adsimulet. *CL.* scilicet

INTERPRETATIO.

Quid dixisti? SY. *Iam auferam omnem ex animo metum, ut tranquille absque sollicitudine somnum capias.* CLI. *Quid facio nunc?* CL. *Tune quæris quid facias? tibi aliquid boni fortuna offert, fruere eo, dum licet.* CLI. *O Syre, dic nunc vere mihi, quid facere debeo.* SY. *Agedum modo, age nunc; nam hodie tarde, ac frustra voles agere, si differas.* CL. *Conceditur tibi frui amica, fruere, dum per occasionem licet; nam ignoras an posthac ejus rei tibi facultas detur.* CLI. *Syre, inquam.* SY. *Perge ultra in me revocando; nihilominus mulieribus obviam eo, amicam tuam remissurus.* CLI. *Per Herculem verum dicis; Syre, Syre, inquam; Heus, heus, Syre.* SY. *Hominem excitavi: quid petis?* CLI. *Revertere revertere.* SY. *Præstò sum, dic quare me revocas. Iam statim etiam negabis hoc tibi jucundum esse, ut amica veniat, & non domum revertatur.* CLI. *Quin potius, ô Syre, tibi trado etiam me & meum amorem & existimationem meam; arbitrum te constituo. Cave ne in aliqua re sis reprehendendus.* SY. *O Clitipho, res digna risu est, mihi hoc præcipere quasi minus de meo periculo agatur, quam de tuo in hac re, si forte quidquam non prospere successeris: à patre verbis objurgaberis; ego verberibus cadar: idcirco hac res, quam cogito agere, nullo modo à me negligitur, sed persuade Clinia, ut fingat tuam amicam esse suam.* CL. *Profectò*

ANNOTATIONES.

101. *In utramvis aurem otiose ut dormias.*] In utramvis aurem dormire, est animo otioso, securoque esse. Eodem sensu dixit Plinius: *Nihil est, quod in dextram aurem, fiduciâ mei dormias.* Admonent medici ut in primo somno, in aurem dextram incumbamus; cum experrecti redormire cupimus, ut in sinistram. Qui autem levi somno uti vult, in neutram incumbit aurem, quò facilius expergefiat.

106. *Syre, inquam.*] Clitipho revocat Syrum discedentem.

108. *Concaluit.*] Hæc Syrus clam loquitur, vel ad spectatores.

Factum me esse. in eum jam res rediit locum,
Ut sit necesse. *C L I.* merito amo te, Clinia.
CL. Verum illa ne quid titubet. *SY.* perdocta est probe.
C L I. At hoc demiror, qui tam facile potueris
Persuadere illi, quæ solet quos spernere!
SY. In tempore ad eam veni; quod rerum omnium est
Primum. nam quendam misere offendi ibi militem
Eju' noctem orantem. hæc arte tractabat virum,
Cupidum ut illius animum inopia incenderet,
Eademque ut esset apud te hoc quam gratissimum.
Sed, heus tu, vide sis ne quid imprudens ruas.
Patrem novisti ad has res quam sit perspicax;
Ego te autem novi, quam esse soleas impotens:
Inversa verba, eversas cervices tuas:
Gemitus, screatus, tussis, risus abstine.
CLI. Laudabis. *SY.* videsis. *CLI.* tutemet mirabere.
SY. Sed quam cito sunt consecutæ mulieres?
CLI. Ubi sunt? cur retines? *SY.* jam nunc hæc non est tua.
CLI. Scio, apud patrem, at nunc interim. *SY.* nihilo magis.

INTERPRETATIO.

res pervenit in eum statum, ut necesse sit facere me, quod suadet Syrus; ut simulem tuam amicam esse meam. CLI. *O Clinia! amo te, ita de me meritus es; verum metuo ne in aliquo Bacchis hæsitet & verbis se prodat.* SY. *Peritissima illa est talium dissimulationum.* CLI *Sed illud valde mirum est mihi, quomodo potueris persuadere illi, tam facile ut veniret, quæ Bacchis solet despicere quales amatores?* SY. *Conveni eam opportune, quod est præcipuum in omnibus rebus; nam apud eam inveni, quendam miserum Militem obsecrantem, ut ejus noctu copia sibi esset. Hæc agebat cum hoc milite astutiâ meretriciâ ita subtiliter, ut animum illius amore captum & cupidine, sui desiderio, cum sui copiam non permitteret, inflammaret, utque eâdem operâ maxume placeret tibi, propter talem Militis repulsam. Sed, heus tu, cave si vis, ne in aliquem errorem incautus incidas. Tibi exploratum est, quàm pater tuus sit acutus in his rebus perspiciendis; ego quoque probe novi quàm sis impotens affectuum tuorum moderator. Nota mihi sunt verba tua præpostere prolata, & ambigua, cervicis inflexio in sinistram partem. (quod signum est amantis & impudici stulti.) Mitte suspiria & singultus, screatus, tussim, risum.* CLI. *Laudabis meos gestus.* SY. *Cave si vis.* CLI. *Tutemet me miraberis, & meam agendi rationem.* SY. *Sed quàm velociter nos assecutæ sunt mulieres! (ironice)* CLI. *Ubi sunt? cur retines eas, neque sinis nos earum præsentia delectari.* SY. *Iam nunc hæc Bacchis non est amica tua; memineris ejus rei, de quâ inter nos nunc convenit.* CLI. *Scio quòd coram patre simulandum est eam esse amicam Cliniæ; sed interea priusquam ad patrem eatur, sine mea ut sit.* SY. *Non plus nunc est tua, quam apud patrem.*

ANNOTATIONES.

124. *Miserum militem.*] Delusum arte meretriciâ.

CLI. Sine. *SY.* non ſinam, inquam. *CLI.* quæſo, pauliſper. *SY.* veto.
CLI. Saltem ſalutare. *SY.* abeas, ſi ſapis. *CLI.* eo. quid
Iſtic? *SY.* manebit. *CLI.* ô felicem hominem! *SY.* ambula.

INTERPRETATIO.

CLI. *Permitte.* SY. *Non permittam, inquam.* CLI. *Quæſo, pauliſper id concede.* SY. *Te hac re prohibeo.* CLI. *Saltem ſine ut eam ſalutem.* SY. *Diſcede, ſi prudens es.* CLI. *Diſcedo. Quid iſte faciet Clinia?* SY. *Remanebit.* CLI. *O hominem fortunatum Cliniam! qui maneat cum amica.* SY. *Perge, quamvis invitus.*

ACTUS II. SCENA IV.

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRUS.

BA. ÆDepol, Antiphila mea, laudo te, & fortunatam judico,
Id cum ſtuduiſti, iſti formæ mores ut conſimiles forent:
Minimeque (ita me Dij ament) miror, ſi te ſibi quiſque expetit.
Nam mihi quale ingenium haberes, fuit indicio oratio tua.
Et cum egomet nunc mecum in animo vitam tuam conſidero,
Adeoque voſtrarum omnium, volgus quæ ab ſeſe ſegregant;
Et vos eſſe iſtiuſmodi, & nos non eſſe, haud mirabile eſt.
Nam vobis expedit eſſe bonas: nos, quibuſcum res eſt, non ſinunt.
Quippe forma impulſi noſtra nos amatores colunt:
Hæc ubi immutata eſt, illi ſuum animum alio conferunt.
Niſi ſi proſpectum eſt interea aliquid, deſertæ vivimus.
Vobis cum uno ſemel ubi ætatem agere decretum eſt viro,

INTERPRETATIO.

BA. *PEr ædem Pollucis, ô chara Antiphila, laudem tibi tribuo, & te fœlicem eſſe cenſeo; quod omni ſtudio curaviſti, ut mores tui eſſent convenientes, & conformes pulchritudini, & venuſtati corporis. Nec mirum eſt mihi (ita me Dij adjuvent) ſi te quiſque exoptat ſuam eſſe; nam ſermo tuus fuit mihi index ingenij tui: & cùm apud me animo meditor rationem vitæ tuæ, atque etiam omnium veſtrarum juvencularum, quæ ſummovent à ſuo conſortio amatorum multitudinem, mirum non eſt vos eſſe tales, quales eſtis, & nos non eſſe veſtri ſimiles: nam vobis conducit, & commodum eſt probæ eſſe vitæ; illi amatores quibuſcum habemus conſuetudinem, non permittunt nos eſſe vobis ſimiles, quia incitati noſtra pulchritudine nos diligunt; poſtquàm iſte decor amiſſus eſt; illi ad alias amicas à nobis deficiunt. Interea, niſi dum floret forma noſtra, & ab illis obſervamur; aliquid proviſum eſt nobis, exigendo ab illis pecunias; vitam agimus derelictæ & abjectæ. Poſtquam vobis ſemel conſtitutum eſt tempus vitæ traducere unà pariter cum unico viro,*

Cujus mos maxime est consimilis vostrum ; hi se ad vos applicant ;
Hoc beneficio utrique ab utrisque vero devincimini ;
Ut nunquam ulla amori vostro incidere possit calamitas.
AN. Nescio alias : me quidem semper scio fecisse sedulò ,
Ut ex illius commodo meum compararem commodum. *CL.* ah !
Ergo , mea Antiphila, tu nunc sola reducem me in patriam facis.
Nam , dum abs te absum , omnes mihi labores fuere , quos cepi, leves ,
Præterquam tui carendum quod erat. *SY.* credo. *CL.* Syre , vix suffero.
Hoccine me miserum non licere meo modo ingenium frui ?
SY. Imo, ut patrem tuum vidi esse habitum , diu etiam duras dabit.
BA. Quisnam hic adolescens est , qui intuitur nos ? *AN.* ah , retine me obsecro.
BA. Amabo , quid tibi est ? *AN.* disperij. *BA.* perij misera, quid stupes ,
Antiphila ? *AN.* videon' Cliniam , an non ? *BA.* quem vides ? *CL.* salve, anime mi.
AN. O mi expectate Clinia , salve. *CL.* ut vales ?
AN. Salvom venisse gaudeo. *CL.* teneone te ,
Antiphila , maxume animo exoptata meo ?
SY. Ite intro. nam vos jamdudum expectat senex.

INTERPRETATIO.

cujus vivendi modus admodum convenit moribus vestris ; tales viri vobis animos adjiciunt. Hac vero gratia fidei mutua , ultrò , citróque obligamini ; ita ut nulla clades miseria , unquam possit evenire vestro amori. AN. *Nescio quid alia faciant , me certe scio semper omni studio curasse , ut nullum perciperem commodum , nisi ex commodo illius.* CL. *Vah ! ergo. mea Antiphila, tu sola causa es mei reditus in patriam : nam dum longe absui à te , omnes arumna , quas toleravi , fuere mihi leves assidua tui cogitatione ; nisi quod desiderio tui videndi afficiebar.* SY. *Credo ita esse , quod dicis.* CL. *Difficulter fero , ô Syre , quod in ea sum angustia , ut liberè colloqui cum Antiphila non concedatur mihi. Hoc ne tolerare possum , ut mihi non licitum sit modo meo , & ex voluntate me gerere !* SY. *Quin etiam , ut patrem tuum animadverti animatum esse erga te , tibi molestus erit , ac negotium facesset, si te cognoverit adhuc amare.* BA. *Quisnam est ille juvenis , qui nos aspicit ?* AN. *Ah Bacchis ! oro te , retine me , ne cadam.* BA. *Per amorem rogo te , quid habes ?* AN. *Occidi , pra amore sum impos mei.* BA. *Infelix ego perdita sum. O Antiphila , cur ita attonita es , & consternata ?* AN. *Utrùm video amicum meum Cliniam , an non?* BA. *Quem intueris ?* CL. *O Antiphila ! meum corculum ! mea vita ! salvam te esse , quàm gaudeo !* AN. *O mi optate Clinia , salve !* CL. *Quo modo te habes ?* AN. *Lætitia singulari afficior , quod te reducem , & incolumen cerno.* CL. *O Antiphila , tantopere desiderata amori meo ! tene adhuc meam possideo ?* SY. *Intrò concedite : nam jam pridem senex Chremes vos expectat.*

ACTUS TERTII SCENA I.

CHREMES. MENEDEMUS.

CH. LUciſcit hoc jam. ceſſo pultare oſtium
Vicini ? primum ex me ut ſciat, ſibi filium
Rediiſſe ; etſi adoleſcentem hoc nolle intelligo :
Verùm, cum videam miſerum hunc tam excruciarier
Ejus abitu, celem tam inſperatum gaudium,
Cum illi nihil pericli ex indicio ſiet ?
Haud faciam : nam, quod potero, adjutabo ſenem,
Item ut filium meum amico atque æquali ſuo
Video inſervire, & ſocium eſſe in negotiis.
Nos quoque ſenes eſt æquom ſenibus obſequi.
ME. Aut ego profecto ingenio egregio ad miſerias
Natus ſum, aut illud falſum eſt, quod volgo audio
Dici, *diem adimere ægritudinem hominibus.*
Nam mihi quidem quotidie augeſcit magis
De filio ægritudo ; & quanto diutius
Abeſt, magis cupio tanto, & magis deſidero.
CH. Sed ipſum egreſſum foras video : ibo, alloquar.
Menedeme ſalve : nuntium apporto tibi,
Cujus maxume te fieri participem cupis.
ME. Num quidnam de gnatho meo audiſti Chreme ?
CH. Valet atque vivit. *ME.* Ubinam eſt quæſo ; *CH.* apud me domi.

INTERPRETATIO.

CH. *DIes advenit. Quare tardo nunc pulſare has fores vicini Menedemi ? ut primùm à me fiat certior, filium peregre reverſum eſſe ſibi : quamvis noverim Cliniam nolle ut pater ſciat eum veniſſe ; ſed cum videam hunc miſeriis afflictum patrem adeo vexari diſceſſu filij, an reticere debeam gaudium tam inexpectatum, cum nihil ex hac indicatione impendeat periculoſum juveni ? Non celabo ſenem ; nam juvabo eum quoad potero ; ſicut cerno filium meum Clitiphonem præſto eſſe amico ac ætate parili Clinia, ejus filio, in omnibus : eo etiam modo juſtum eſt, nos ſenes inſervire ſenibus.* ME. *Certe, aut ego valde à natura comparatus ſum ad infelicitatem perferendam, aut illud non eſt verum quod audio dici ; ſcilicet tempus auferre mœrorem hominibus. Nam certe augetur quotidie animi moleſtia quam habeo ex abſentia filij, & quantò longius abſens eſt ; tantò majori cupiditate afficior, ejuſque deſiderio teneor.* CH. *Sed aſpicio Menedemum egreſſum extra domum : accedam ad eum, & compellabo. O Menedeme, ſalvus ſis : rem gratam nunciatum tibi venio, & quo impertiri magnopere deſideras.* ME. *O Chreme, nonne aliquid reſcivisti de filio Clinia ?* CH. *Sanus eſt.* ME. *Obſecro, ubi eſt ?* CH. *Domi meæ.*

ME. Meus gnatus? *CH.* sic, est. *ME.* venit? *CH.* certe.
ME. Clinia
Meus venit? *CH.* dixi. *ME.* eamus, duc me ad eum obsecro.
CH. Non vult te scire se rediisse etiam, & tuum
Conspectum fugitat ob peccatum: tum hoc timet,
Ne tua duritia antiqua illa etiam adaucta sit.
ME. Non tu ei dixisti, ut essem? *CH.* non. *ME.* quamobrem, Chreme?
CH. Quia pessume istuc in te atque in illum consulis,
Si te tam leni & victo esse animo ostenderis.
ME. Non possum: satis jam, satis pater durus fui. *CH.* ah!
Vehemens in utramque partem, Menedeme, es nimis,
Aut largitate nimia, aut parsimonia.
In eandem fraudem ex hac re, atque ex illa, incides.
Primum olim potius, quam paterere filium,
Filium commeare ad mulierculam. quæ paululo
Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruisti hinc. ea coacta ingratiis
Postilla cœpit victum vulgo quærere.
Nunc, cum sine magno intertrimento non potest
Haberi, quidvis dare cupis. nam, ut tu scias,
Quam ea nunc instructa pulcre ad perniciem fiet?
Primum, jam ancillas secum adduxit plus decem,
Oneratas veste, atque auro. satrapes si fiet,

INTERPRETATIO.

ME. *Domi tua meus gnatus est?* CH *Ita est.* ME. *Venit?* CH. *Certe.* ME. *Rediit meus filius?* CH. *Iam satis dixi eum venisse.* ME. *Eamus; oro ut ducas eò, ubi est.* CH. *Non vult te suum reditum scire, etiam tuam præsentiam evitat, propter culpam amoris à te prohibiti: deinde hoc formidat ne tua pristina illa severitas gravior facta sit.* ME. *An non dixisti ei qualiter me haberem?* CH. *Non dixi.* ME. *O Chreme quare non dixisti?* CH. *Quia pessimum consilium capis adversùs te, & filium, si te gesseris erga eum tam indulgenti, & fracto animo.* ME. *Non possum aliter me gerere. Fui plusquam æquum est acerbus.* CH. *Ah Menedeme, nimis propendes in utramque partem, in duritiam, & indulgentiam, peccas vel nimia benignitate vel tenacitate: utraque tibi pariter fraudi erit Olim perterrefecisti filium, potiusquàm permitteres eum itare ad hanc puellam, quæ tunc victu tenui acquiescebat, & cui omnia placebant, quæ illi dabantur. Ex eo tempore compulsa fuit invito animo, ut vitam inopem toleraret, corpus vulgare. Nunc quando filius tuus non potest eâ potiri sine tuo gravi damno, paratus es dare libenter quidlibet quod petatur. In dando ultra modum largior es: nam ne ignores quàm egregie ornata atque apparata sit ad ruinam fortunarum tuarum, & filij. primum nunc duxit secum plusquam decem ancillas onustas vestibus, aureisque ornamentis. Si Satrapa.*

ANNOTATIONES.

37. *Ingratiis.*] Adverbialiter ponitur, id est, invito animo.

Sufferre amator nunquam ejus sumptus queat :
Nedum tu possis. *M E.* estne ea intus ? *C H.* sit, rogas ?
Sensi : nam ei unam cœnam , atque ejus comitibus
Dedi. quod si iterum mihi sit danda, actum siet.
Nam, ut alia omittam, pitissando modo mihi
Quid vini absumpsit ? sic, *hoc*, dicens, *asperum*
Pater, *hoc est* : *aliud lenius sodes vide.*
Relevi dolia omnia, omnes serias :
Omnes habui sollicitos, atque hæc una nox.
Quid te futurum censes, quem assidue exedent ?
Sic me Dij amabunt, ut tuarum miseritum est
Menedeme fortunarum. *M E.* faciat, quod lubet :
Sumat, consumat, perdat : decretum est pati ;
Dum illum modo habeam mecum. *C H.* si certum est tibi
Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Ut nescientem sentiat te id sibi dare.
M E. Quid faciam ? *C H.* quidvis potius, quam quod cogitas :

INTERPRETATIO.

vel Praefectus Provinciæ sit amator ejus puellæ, numquam queat sustinere impensas faciendas ejus causa ; tantum abest, ut tu his sufficere possis. M E. *Eane est in domo tua ?* C H. *Quærisne, an sit apud me ? Satis percepi eam ibi esse. Nam ei, atque ancillis quæ sunt in ejus comitatu unam cœnam præbui ; quæ si iterum præbenda sit, nihil mihi relinquetur ex bonis. Nam ut prætereaam alia, quæ impensa sunt ; leviter degustando vinum tentandi gratiâ, quantum vini exhaustum est mihi, cùm dicerent, hoc vinum est acerbum, aliud mitius præbe, quæso. Considera, ô Menedeme, aperui omnes cados, omnes amphoras & vasa fictilia in quibus vinum asservabatur, omnes servos meos variis ministeriis occupavi : atque hæc una tantum nocte facta sunt. Quid te putas fore, cujus corrodet substantiam & facultates tam frequenter ? sic me Dij ament, ut tuorum bonorum jactura commiseratione moveor.* M E. *Faciat filius meus ex animi sui sententia ; sponte capiat, & quantum volet, exhauriat, ad nihilum redigat ; decrevi hæc omnia ferre, dummodò ejus præsentia fruar.* C H. *Si ita constitutum est tibi facere, censeo id multum ad vestram rem interesse, ut ille existimet, te nesciente vel decepto, tantum sibi sumptuum concedi facere.* M E. *Quid agam ?* C H. *Quodlibet aliud, potius quàm id quod constituisti ; scilicet pati, ut sumat, consumat, perdat.*

ANNOTATIONES.

48. *Pitissando.*] Id est, expressis labris expuendo, dum quis saporem vini probat.

51. *Relevi dolia omnia, omnes serias.*] Dolia fuerunt Romanis vasa majora vino servando præcipuè idonea, quæ maxime fictilia erant ; nam Plinius refert, doliis quibus hodie utimur, tantum in Alpibus suo tempore homines uti cœpisse. Seria est vas vinarium fictile oblongum. Relinere est, aperire quod oblitum, obturatumque erat, soluta argilla aut gypso, quo erant oblita.

Per alium quemvis ut des, falli te ſinas
Technis per ſervolum. etſi ſubſenſi id quoque;
Illos ibi eſſe, id inter ſe agere clanculùm.
Syrus cum illo veſtro conſuſurrat: conferunt
Conſilia adoleſcentes: & tibi perdere
Talentum hoc pacto ſatius eſt, quàm illo minam.
Non nunc de pecunia agitur, ſed illud, quo modo
Minimo periclo id demus adoleſcentulo.
Nam ſi ſemel tuum animum is intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, & prius
Pecuniam omnem, quàm abs te amittas filium; hui,
Quantam feneſtram ad nequitiam patefeceris!
Tibi autem porro ut non ſit ſuave vivere.
Nam deteriores omnes ſumus licentia.
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id
Putabit, pravumne an rectum ſit quod petet.
Tu, rem perire, & ipſum, non poteris pati.
Dare denegaris; ibit ad illud illico,
Quo maxume apud te ſe valere ſentiet,
Abiturum ſe abs te eſſe illicò minabitur.
ME. Videre verum, atque ita uti res eſt, dicere.
CH. Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
Dum id quæro, tibi quî filium reſtituerem.
ME. Cedo dextram: porro te oro idem ut facias, Chreme.
CH. Paratus ſum. *ME.* Scin', quid nunc facere te volo?

INTERPRETATIO.

ut quod illi dari vis, des per quemlibet alium, patiaris te deludi fallaciis per ſervulum: quamvis etiam aliquo modo percepi, illos, nempe ſervos, in eo totos eſſe, & moliri clam fraudes inter ſe, ut te fallant. Syrus cum Dromone ſubmiſſa voce colloquitur: filij noſtri communicant invicem conſilia. Melius eſt tibi perdere talentum eorum technis, quàm minam, te filio indulgentiorem oſtendendo. Nunc non agitur utrùm pecuniam largiaris filio, nec ne; ſed illud, quo pacto illi largienda ſit, minimo incommodo: nam ſi filius tuus perceperit voluntatem tuam; videlicet te priùs perditurum vitam tuam, atque omnem pecuniam quàm filium abire ſinas, hui, quàm magnum aditum aperueris ad luxum ac libidinem! adeo ut certè non ſit tibi jucundum vivere; nam deteriores evadimus nimiá libertate. Filius tuus volet omne quod ei in mentem venerit, neque conſiderabit, an id quod poſtulabit, ſit iniquum, an juſtum: tu non poteris ferre bona tua deperdi, & ipſum unà filium. Si recuſes dare ei qua petet, continuò ea re utetur, quâ ſe urgere, & validum eſſe adversùm te intelliget; ſtatim minabitur ſe diſceſſurum à te. ME. *Exiſtimo te vera loqui, atque ita ut res ſe habet.* CH. *Per Herculem præterita nocte ſomnum minime cœpi, dum cogito, quemadmodum redderem tibi patri cupido filium tuum.* ME. *Da dexteram. Etiam te precor ut deinceps idem facere pergas:* CH. *Sum paratus ad id faciendum.* ME. *Sciſne quid cupio te modò facere?*

CH. Dic.

C H. Dic. *M E.* quod sensisti illos me incipere fallere,
Id ut maturent facere. cupio illi dare,
Quod volt. cupio ipsum jam videre. *C H.* operam dabo.
Syrus est prehendendus atque adhortandus mihi.
A me nescio quis exit. concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere sentiant.
Paulum hoc negotî mihi obstat: Simus & Crito
Vicini nostri hîc ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum. ibo, ac dicam, ut dixeram,
Operam daturum me, hodie non posse his dare.
Continuo hic adero. *M E.* ita quæso. Dij vostram fidem!
Itan' comparatum esse hominum naturam omnium,
Aliena ut melius videant & dijudicent
Quam sua? an eo fit, quia in re nostra aut gaudio
Sumus præpediti nimio, aut ægritudine?
Hic mihi nunc quanto plus sapit, quam egomet mihi?
C H. Dissolvi me, otiosus operam ut tibi darem.

INTERPRETATIO.

C H. *Quid est, cedò.* M E. *Quia intellexisti illos inceptare me decipere, fac ut festinent id perficere. Cupio illi dare quacumque velit: cupio statim eum videre.* C H. *Faciam ut properent, & filium videas. Syrus est mihi conveniendus atque adhortandus, ut deducat filium tuum ad te. Nescio quis egreditur à domo mea. Confer te hinc domum, ne filij nostri percipiant nos consentire in eadem mente. Aliquid controversiæ impedit me, quominus domum eam: videlicet Simus & Crito vicini nostri litigant hic de terminis agrorum suorum: elegerunt me arbitrum. Ibo ad eos, & eis dicam me non posse hodie vacare eorum negotiis, sicut promiseram me vacaturum. Continuò præsto hic ero.* M E. *Sic facias, rogo. Dij vestram fidem atque opem invoco! Itane est verum ingenium hominum sic esse constitutum, ut acutius perspiciant negotia aliorum, & melius discernant, quam sua? Ideone istud fit quod sumus impediti, quominus rectè judicemus in causa nostra; aut nimia lætitia, aut nimio animi dolore? Hic Chremes quanto magis nunc sapienter sentit & loquitur pro utilitate meâ, quam egomet?* C H. *O Menedeme, expedivi me citò à vicinis, ut tuis rebus vacarem.*

ANNOTATIONES.

89. *Syrus est prehendendus.*] In Andriâ; *Tuus pater modò me apprehendit.*

ACTUS III. SCENA II.

SYRUS. CHREMES.

ST. HAc illac circumcursa : inveniendum est tamen
Argentum , intendenda in senem est fallacia.
CH. Num me fefellit , hosce id struere ? videlicet
Est Cliniæ ille servus tardiusculus :
Iccirco huic nostro tradita est provincia.
ST. Quis hîc loquitur ? perij , numnam hæc audiit ? *CH.* Syre.
ST. hem.
CH. Quid tu istic ? *ST.* recte. equidem te demiror, Chreme
Tam mane , qui here tantum biberis. *CH.* nihil nimis.
ST. Nihil , narras ? visa verò est , quod dici solet ,
Aquilæ senectus. *CH.* eja. *ST.* mulier est commoda , &
Faceta hæc meretrix. *CH.* sanè idem visa est mihi.
ST. Et quidem hercle forma luculenta. *CH.* sic satis.
ST. Ita non ut olim , sed uti nunc , sane bona :
Minimeque miror , Clinia hanc si deperit :
Sed habet patrem quendam avidum , miserum , atque aridum ;

INTERPRETATIO.

SY. *AGe , Syre , discurre undique ; tamen pecunia conficienda est. techna excogitanda est in Chremetem.* CH. *Num me latuit hosce servos , & adolescentes nectere fallaciam in Menedemum ? Nimirum ille servus Cliniæ Dromo , aliquanto lentior est , ideo negotium quærendæ pecuniæ datum est huic servo nostro Syro.* SY. *Quis loquitur hic , nullus sum. Num Chremes audivit hæc , quæ dixi ?* CH. *Syre.* SY. *Hem.* CH. *Quid tu istic facis ?* SY. *Nihil quidem , sed , Chreme , valde miror te surrexisse tam mane , qui hesterna die tantum biberis.* CH. *Non plus æquo.* SY. *Non plus æquo ais ? Senectus aquilæ visa est in te . ut plus biberis , quam comederis : quod proverbium in ore populi habetur.* CH. *Eiâ de hoc satis dictum.* SY. *Hæc meretrix quæ est cum Clinia , est mulier elegans & festiva.* CH. *Sane visa est mihi talis qualem refers.* SY. *Et certe per Herculem est forma speciosa , & splendida.* CH. *Mediocriter.* SY. *Bona quoque , non ut quondam erant bona ; sed sicut his temporibus sunt mulieres : nec mirum est mihi , si Clinia eam ardenter amat , sed ille habet quemdam patrem avarum , miserum & siccum parsimonia.*

ANNOTATIONES.

10. *AQuilæ senectus.*] Proverbium in senes qui plus bibunt, quam edunt. Refert enim Plinius lib. 10. c. 3. hist. aquilam fame mori, adeo superiore accrescente rostro, ut aperiri non queat ; eoque Aquilam tantum in senecta bibere, aut de præda sanguinem sugere, unde plus bibit quam comedit.

Vicinum hunc: nostin'? at quasi is non divitiis
Abundet, gnatu' ejus profugit inopia.
Scin' esse factum, ut dico? *CH.* quid ego nesciam?
Hominem pistrino dignum! *SY.* quem? *CH.* istunc servulum
Dico adolescentis? *SY.* Syre, tibi timui male.
CH. Qui passus est id fieri. *SY.* quid faceret? *CH.* rogas?
Aliquid reperiret, fingeret fallacias
Unde esset adolescenti amicæ quod daret,
Atque hunc difficilem, invitum servaret senem.
SY. Garris. *CH.* hæc facta ab illo oportebant, Syre.
SY. Eho, quæso, laudas qui heros fallunt? *CH.* in loco,
Ego vero laudo. *SY.* recte sane. *CH.* quippe quia
Magnarum sæpe id remedium ægritudinum est.
Jam huic mansisset unicus gnatus domi.
SY. Jocone an serio illæc dicat, nescio;
Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
CH. Et nunc quid expectat, Syre? an, dum hinc denuo
Abeat, cum tolerare hujus sumptus non queat?
Nonne ad senem aliquam fabricam fingit? *SY.* stolidus est.

INTERPRETATIO.

Novistine hunc vicinum? Sed quasi hic non valde sit dives, filius ejus profugus abiit egestate coactus. Scisne factum esse, ut dico? CH. *Cur ego ignorem? O hominem dignum, qui detrudatur in pistrinum, ad circumagendas molas!* SY. *Quem dicis?* CH. *Intelligo Dromonem servum Cliniæ.* SY. *O Syre, metui ne quid mali tibi accideret ex hac re.* CH. *Qui servus passus est, ut filius discederet.* SY. *Quid faceret?* CH. *Quæris quid faceret ille? Excogitaret technam aliquam, ex quâ adolescens haberet, quod donaret amicæ, ac vitam conservaret huic seni, qui continuo labore se enecat, moroso, ac vitam fastidienti.* SY. *Iocaris.* CH. *O Syre, debebat hic servus hæc quæ dixi facere. Eho, obsecro, laudibus prosequeris eos servos, qui verba dant dominis?* CH. *Laudo eos scilicet, quando id faciunt in tempore, & opportune.* SY. *Certe recte facis.* CH. *Nam fallacia ejusmodi plurimis mentis & corporis doloribus sæpè medetur. Si fefellisset Dromo dominum suum Menedemum, jam ab eo filius Clinia non aufugisset.* SY. *Nescio an Cremes dicat ista per jocum, an ex animo, sed mihi auget voluntatem, ut magis cupiam technas quas cogito, perficere.* CH. *O Syre, quid ipse servus expectat nunc? an expectat donec Clinia iterum hinc ex domo patris discedat, cùm is non possit ferre sumptus hujus meretricis? An machinatur aliquam fallaciam in Menedemum?* SY. *Ipse servus est stupidus, nullam habet solertiam aptam ad ejusmodi fraudem fabricandam.*

ANNOTATIONES.

20. *Syre, tibi timui male.*] Secum hoc susurrat Syrus.

30. *Iocone an seriò illa dicat, nescio.*] Hæc secum clam Syrus loquitur.

31. *Nisi mihi quidem.*] *Nisi* hoc loco usurpatur pro *sed*, ut sæpe apud Terentium.

C H. At te adjutare oportet adolescentuli
Caussa. *S Y*. Equidem facile facere possum, si jubes:
Etenim, quo pacto id fieri soleat, calleo.
C H. Tanto hercle melior. *S Y*. non est mentiri meum.
CH. Fac ergo. *S Y*. at heus tu, facito dum eadem hæc memineris,
Si quid hujus simile forte aliquando evenerit,
Ut sunt humana, tuus ut faciat filius.
C H. Non usus veniet, spero. *S Y*. spero hercle ego quoque:
Neque eò nunc dico, quò quidquam illum senserim;
Sed si quid, ne quid. quæ sit ejus ætas, vides:
Et næ ego te, si usus veniat, magnifice, Chreme,
Tractare possim. *C H*. de istoc, cum usus venerit,
Videbimus quid opus sit. nunc istuc age.
S Y. Nunquam commodius unquam herum audivi loqui,
Nec, cum malefacere crederem mî impunius
Licere. quisnam à nobis egreditur foras?

INTERPRETATIO.

C H. *Sed oportet te ei opem ferre, adolescentis Cliniæ gratiâ.* S Y. *Possum eum in hac re juvare, si imperas: nam longo usu scio, quâ arte id faciendum sit.* C H. *Mehercule eò aptior es servus, qui dominis scias mederi.* S Y. *Meus non est mos mendacium proferre.* C H. *Ergo id effice, tu qui calles.* S Y. *At heus tu, Chreme, fac ut memineris hæc eadem, quæ præcipis me facere: si quid aliquando acciderit, quemadmodum se habent humana res, ut filius tuus Clitipho, aliquid simile hujus facti Cliniæ agat.* C H. *Non hoc eveniet, ut spero.* S Y. *Spero quoque ego per herculem non eventurum: neque idcirco hæc dico, quod aliquid tale perceperim de illo; sed dico si quid evenerit, ne quid mihi succenseas. Quæ sit hujus ætas vides, quàm amori obnoxia. Profectò etiam si id usu veniat, arte mea possum efficere ne talem in te mœrorem suscipias, quo Menedemum confici vides: ita pulcre te tractabo, & splendide.* C H. *Considerabimus de ista re, quid opus sit, cum acciderit, nunc intende fallaciam in senem Menedemum.* S Y. *Nunquam audivi herum loqui opportunius, quam nunc, nec cum aliquid mali molirer, crederem me unquam majori cum impunitate id posse facere. Quisnam exit domo nostra?*

ACTUS III. SCENA III.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

CH. Quid istuc, quæso? qui istic mos est, Clitipho? itane fieri
Oportet? *CL*. Quid ego feci? *CH*. vidin' ego te modò manum in sinum huic

INTERPRETATIO.

C H R. *O Clitipho, quid istud sibi vult? Qualis hæc consuetudo, ludere cum meretrice? Oportetne id te facere?* C L I T. *Quid ego feci?* C H R. *Nonne ego te vidi immittere manum in sinum hujus*

Meretrici inserere? *ST.* acta est res, perij. *CL.* mene? *CH.* hisçe oculis, ne nega.
Facis adeo indigne injuriam illi, qui non abstineas manum:
Nam istæc quidem contumelia est, hominem amicum ad te recipere,
Atque ejus amicam subagitare: vel here in vino quam immodestus
Fuisti? *ST.* Factum est. *CH.* quam molestus? ut equidem,
Ita me Dij ament, metui quid futurum denique esset. novi ego
Amantium animum: graviter advortunt, quæ non censeas.
CL. At mihi fides apud hunc est, nihil me istius facturum, pater.
CH. Esto. at certe concedas ab ore eorum aliquantisper aliquo,
Libido multa fert: ea facere prohibet tua præsentia.
Ego de me facio conjecturam. nemo est meorum hodie,
Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam.
Apud alium prohibet dignitas: apud alium ipsius facti pudet,
Ne ineptus, ne protervos videar. quod illum facere credito.
Sed nostrum est intelligere, utcunque, atque ubicunque opus sit, obsequi.
ST. Quid istic narrat? *CL.* perij. *ST.* Clitipho, hæc ego præcipio tibi:
Hominis frugi & temperantis functus officium. *CL.* tace.

INTERPRETATIO.

mulierculæ? SY. *Actum est de hac re: sentiet Chremes Bacchidem esse amicam Clitiphonis. Perij ego.* CL. *Dicisne me manum in sinum huic meretrici inseruisse?* CH. *Vidi hisce oculis: noli negare. Certè facis injuriam indecenter illi Cliniæ, qui non reprimas manum tuam à tractatione ejus amicæ: nam hoc quidem est injuria, admittere in domum suam hominem amicum, & cum amica ejus rem habere. Quàm etiam immoderate te gessisti heri in convivio?* SY. *Actum est.* CH. *Quam importunus, & acerbus fuisti? adeo, ita me Dij servent, ut equidem timui quid contingeret, ne oriretur contentio inter te & Cliniam. Ego novi ingenium amatorum: accipiunt moleste ea, quæ non putes eos animadvertere & suspicari.* CL. *Sed, ô pater, hic confidit mihi, & sat credit me nihil facturum istius rei quam times.* CH. *Sit ita: saltem secede in aliquem locum aliquandiu à conspectu illorum. Multa libido concupiscit & incitat amantes inter se agere: & tua præsentia, impedit eos. Ego de meipso id conjicio. Hodie nullum habeo amicum cui audeam detegere omnia mea arcana. Apud alium ejus auctoritas interdicit, apud alium me pudet ipsius facti, ne videar insulsus & petulans: quod crede illi Cliniæ accidere, nempe eum timere ne ante te videatur protervus & lascivus. Sed debemus scire obsecundare & inservire commodis aliorum qualitercumque & quocumque in loco necessum sit.* SY. *Audisne quid narrat Chremes pater?* CL. Occidi. SY. *Clitipho, sicut jam feci ex officio servi probi, & utilis, te admoneo, ut discedas aliquò, ut jussit pater.* CL. *Sile,*

ANNOTATIONES.

12. *Ea prohibet facere tua præsentia.*] Impersonaliter id est cujuscumque præsentia.

Sodes. *SY.* recte sane. *CH.* Syre, pudet me. *SY.* credo: neque id injuria:
Quin mihi molestum est. *CL.* pergin'? *SY.* hercle verum dico, quod videtur.
CL. Nonne accedam ad illos? *CH.* eho quæso, una accedundi via est?
SY. Actum est: hic priùs se indicarit, quàm ego argentum effecero.
Chreme, vin' tu homini stulto mihi auscultare?
CH. Quid faciam? *SY.* jube hunc
Abire hinc aliquò. *CL.* quò ego hinc abeam? *SY.* Quò? quò libet: da illis locum:
Abi deambulatum. *CL.* deambulatum, quò? *SY.* vah, quasi desit locus.
Abi sane istac, istorsum, quovis. *CH.* recte dicit: censeo.
CL. Dij te eradicent, Syre, qui me hinc extrudas. *SY.* at tu pol tibi
Posthac comprimito istas manus.
Censen' vero? quid illum porro credis facturum, Chreme,
Nisi eum, quantum Dij dant opis tibi, servas, castigas, mones?
CH. Ego istuc curabo. *SY.* atqui nunc, here, hic tibi asservandus est.
CH. Fiet. *SY.* si sapias: nam mihi jam minu' minusque optemperat.
CH. Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egisti, Syre? aut
Reperisti quod placeat, an nondum etiam? *SY.* de fallacia
Dicis? st. inveni quandam nuper. *CH.* frugi es: cedo, quid id est?

INTERPRETATIO.

obsecro. SY. *Recte profecto me tacere vis.* CH. *O Syre, pudet me.* SY. *Non dubito te pudere, nec immeritò: quin etiam ego, qui pater non sum, id ægrè fero.* CL. *Per Herculem perseverasne adversus me loqui?* SY. *Dico quod videtur mihi verum esse.* CL. *An non licet accedere ad Cliniam & Bacchidem?* CH. *Vna ratio honesta est ad eos appropinquandi, protervè & lascivè te immiscens eorum amoribus.* SY. *Actum est de incepto meo. Hic Clitipho se indicabit, antequam elicio pecuniam quam det meretrici. O Chreme, visne tu mihi homini hebetioris & crassioris ingenij credere?* CH. *Quid agam?* SY. *Iube Clitiphonem abscedere hinc aliò.* CL. *In quem locum abscedam?* SY. *Quoquò voles. Cede paulum Clinia & Bacchidi. Abi spatiatum.* CL. *Spatiatum? Quò?* SY. *Vah! quasi nullus sit locus ubi spatieris. Certe abi per istam partem, versus istam, in quamlibet.* CH. *Syrus recte dicit, sic arbitror esse faciendum.* CL. *O Syre, Dij te exstirpent, qui me istinc ejicis.* SY. *Sed per Pollucem, tu cohibeto posthac istas manus tuas, nec eas inseras in sinum mulieribus. Censesne vero, Chreme, quid sit agendum? Quid putas illum filium facturum esse, nisi castigas, observas, admones eum, quantum potestatis Dij tibi dant?* CH. *ego omni studio istud faciam.* SY. *Certe nunc filius est tibi custodiendus.* CH. *Ita fiet.* SY. *Si sapienter agas, hoc facies: nam jam minus minusque sequitur mea consilia.* CH. *Quid tu fecisti? Num aliquid egisti de illa re, de qua paulo ante te conveni? aut invenisti, quod tibi gratum sit? an nondum etiam?* SY *Loqueris de fabrica seni intendenda? Non ita multò antehac excogitavi aliquam.* CH. *Frugi es. Dic, quod invenisti.*

SY. Dicam : verum , ut aliud ex alio incidit. *CH.* quidnam, Syre ?
SY. Pessima hæc est meretrix. *CH.* ita videtur. *SY.* imo , si scias.
Hoc vide , quod inceptet facinus. Fuit quædam anus Corinthia
Hîc : huic drachmarum argenti hæc mille dederat mutuum.
CH. Quid tum ? *SY.* ea mortua est. reliquit filiam adolescentulam:
Ea relicta huic arrhaboni est pro illo argento. *CH.* intelligo.
SY. Hanc secum huc adduxit , eaque est nunc ad uxorem tuam.
CH. Quid tum ? *SY.* Clinia orat , sibi uti id nunc det illam , illi tamen
Post daturam mille nummûm, poscit. *CH.* & poscit quidem ? *SY.* hui!
Dubium id est ? *CH.* ego sic putavi. quid nunc facere cogitas ?
SY. Egone ? ad Menedemum ibo : dicam hanc esse captam è Caria,
Ditem , & nobilem : si redimat , magnum inesse in ea lucrum.
CH. Erras. *SY.* quid ita ? *CH.* pro Menedemo nunc tibi ego respondeo :

INTERPRETATIO.

S Y. *Dicam , sed ut aliud ex alio sequitur.* C H. *O Syre , quidnam est ?* S Y. *Hæc meretrix est admodum prava.* CH. *Talis apparet.* S Y. *Imo si scias quàm sit pessima , miraberis. Vah ! cognosce quid incipiat facere : quædam vetula ex Corintho hic habitavit , hæc meretrix dedit illi mutuò mille Drachmas argenti.* CH. *Quid inde factum est?* S Y. *Hæc vetula è vita decessit : reliquit filiam adolescentulam. Ea filia data est pignori huic meretrici , pro ea pecunia , quam illi crediderat.* C H. *Intelligo.* S Y. *Hæc meretrix adduxit secum hanc adolescentulam , quæ nunc est apud Sostratam uxorem tuam* C H. *Quid inde colligis ?* S Y. *Clinia orat ut illa meretrix det nunc sibi illam puellam , tamen ipse Clinia spondet se daturum illi Bacchidi mille nummos , quos ipsa poscit.* C H. *Et poscit quidem Bacchis tantum argenti ?* S Y. *Hui ! an dubium est quin illa poscat hanc summam ?* C H. *Ego non dubito. Quid nunc , Syre , facere cogitas?* S Y. *Quid faciam quæris ? conveniam Menedemum , dicam hanc adolescentulam esse captam & advectam è Cariâ , locupletem , & clari generis & multum lucri illum quæsiturum ex ea , si det mille drachmarum pro ejus redemptione.* C H. *Falleris.* S Y. *Quid ita ? Nego Menedemum tanti puellam redempturum , & loco Menedemi , tibi nunc respondeo :*

ANNOTATIONES.

39. *Drachmarum argenti mille.*] Drachma Attica, & denarius Romanus sunt ejusdem æstimationis sex assibus Turonensibus. Mille drachmæ valebunt centum Coronatis Gallicis , aut trecentis libris Turonensibus. Construitur autem mille substantivum cum genitivo utroque numero ; Mille nummûm : Mille talentûm , pro nummorum & talentorum. Ovidius 13. Metamorph.

Est aliquid de tot Graiorum millibus unum
A Diomede legi.

Aliquando mille adjectivum est pluralis numeri tantum & indeclinabile , ut, mille drachmæ , mille nummi.

43. *Relicta huic Arrhaboni est.*] Arrhabo , & arrha , est id quod dari solet ad confirmationem contractus; aliquando idem quod pignus , ut hic sumitur.

Non emo. *SY.* quid ais? optata loquere. *CH.* atqui non est opus.
SY. Non opus est? *CH.* non hercle vero. *SY.* qui istuc? miror. *CH.* jam scies.
Mane mane, quid est, quod tam à nobis graviter crepuere fores?

INTERPRETATIO.

nolo emere: quid dicis? SY. *Loquere nobis grata verba, & nostris votis commoda.* CH. *Certe non est usus eam emere.* SY. *Non est usus?* CH. *Non est usus per Herculem.* SY. *Miror quare hoc dicas.* CH. *Statim cognosces: desine loqui, & audi. Quidnam est, propter quod fores nostræ tantum strepitum ediderunt?*

ACTUS QUARTI SCENA I.

SOSTRATA. CHREMES. NUTRIX. SYRUS.

SO. NISI me animus fallit, hic profecto est annulus, quem ego suspicor,
Is, quicum exposita est gnata. *CH.* quid volt sibi, Syre, hæc oratio?
SO. Quid est? isne tibi videtur? *NV.* dixi equidem, ubi mihi ostendisti, illico,
Eum esse. *SO.* at ut sati' contemplata modo sis, mea nutrix. *NV.* satis.
SO. Abi nunc jam intro: atque, illa si jam laverit, mihi nuntia.
Hic ego virum interea opperibor. *SY.* te volt: videas, quid velit.
Nescio quid tristis est. non temere est. metuo, quid sit. *CH.* quid siet?
Næ ista hercle magno jam conatu magnas nugas dixerit.
SO. Ehem mi vir. *CH.* Ehem mea uxor. *SO.* teipsum quæro. *CH.* loquere, quid velis.
SO. Primum te hoc oro, ne quid credas me advorsum edictum tuum

INTERPRETATIO.

SO. *NISI animus errat, hic certe est annulus, quem ego opinor esse; is est, cum quo filia mea exposita fuit.* CH. *O Syre, quid hic sermo uxoris meæ significat?* SO. *Quid est, ô nutrix, isne tibi videtur.* NU. *Dixi eum esse ubi primum mihi eundem ostendisti.* SO. *At diligenter vide, ut eum satis modò intuita fueris.* NU. *Satis eum intuita sum.* SO. *Iam abi intrò domum, & mihi refer, si illa Antiphila jam laverit. Interea hic expectabo maritum.* SY. *Chreme, uxor tua te quærit, videas quid velit. Ignoro qua de caussa mœsta sit. Non sine caussa id contingit. Metuo quid sit.* CH. *Quid sit? Ista fœmina summopere se fatigabit, in nugis proferendis.* SO. *Ehem, mi vir.* CH. *Ehem, mea uxor.* SO. *Quæro teipsum.* CH. *Dic quid est, quod velis.* SO. *In primis hoc à te postulo, ne me credas ausam esse aliquid facere contra*

Facere

Facere ausam. *CH.* Vin' tibi me istuc, etsi incredibile est, credere?
Credo. *SY.* nescio quid peccati portat hæc purgatio.
SO. Meministin' me esse gravidam, & mihi te maxumo opere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli? *CH.* scio quid feceris:
Sustulisti. *SO.* sic est factum. *CH.* domin'? *SY.* ergo herus damno auctus est.
SO. Minimè: sed erat hîc Corinthia anus haud impura, ei dedi
Exponendam. *CH.* ô Jupiter, tantam esse in animo inscitiam!
SO. Perij, quid ego feci? *CH.* at rogitas? *SO.* si peccavi, mi Chreme,
Insciens feci. *CH.* id quidem ego, etsi tu neges, certe scio,
Te inscientem atque imprudentem dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re ostendis: nam jam primum, si meum
Imperium exequi voluisses, interemptam oportuit,
Non simulare mortem verbis, re ipsa spem vitæ dare.
At id omitto: misericordia, animus maternus: sino.
Quam bene vero abs te prospectum est! quid voluisti? cogita:
Nempe anui illi prodita abs te filia est planissume
Per te: vel uti quæstum faceret, vel uti veniret palam.
Credo id cogitasti, quidvis satis est, dum vivat modo.

INTERPRETATIO.

jussum tuum. CH. *Visne me credere istud tibi? credo, quamvis non credendum sit.* SY. *Nescio quid culpa ferat hac excusatio.* SO. *Recordarisne cùm essem gravida, te mihi maxime minatum esse, si parerem puellam, nolle ut nutriretur?* CH. *Scio quid feceris; educasti eam.* SO. *Ita factum est; educavi.* SY. *O hera, si educasti puellam, herus ex hoc damnum percepit.* SO. *Minime, sed vetula ex Corintho non inhonesta, nec impudica hic habitabat; tradidi ei filiam meam exponendam.* CH. *Proh Jupiter! oportetne esse tantam ignorantiam in mente ullius?* SO. *Perdita sum, quid commisi?* CH. *Quaris.* SO. *Mi Chremes, si erravi, per imprudentiam, non deditâ operâ id feci.* CH. *Certum id sane est mihi, quamvis negares, te dicere ac facere omnia per ignorantiam; tot peccata tua in hoc facto ostendis. In primis si voluisses complere jussum meum, oportebat puellam interire, non verbis fingere eam esse mortuam, & re ipsa eam spe vitæ donare, cum posses fieri ut anus illam educaret, non exponeret. At id prætereo, te debuisse exequi meum imperium; misericordia, affectus maternus te impulerunt; concedo. Quam pessimè vero providisti filia! quid voluisti facere? considera. Certe filia prostituta est omnino à te; vel ut quæstum turpiter corpore suo faceret, vel ut venderetur publicè. Credo ita putasti; quidlibet eveniat, lucrum corpore faciat, sive serviat; satius est, quàm eam non vivere.*

ANNOTATIONES.

15. *Ergo damno herus auctus est.*] Propter dotem, quæ danda est filiæ.

Quid cum illis agas qui neque jus, neque bonum, atque æquom sciunt,
Melius, pejus, prosit, obsit, nil vident, nisi quod lubet?
SO. Mi Chreme, peccavi, fateor: vincor: nunc hoc te obsecro,
Quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior;
Ut meæ stultitiæ in justitia tua sit aliquid præsidî.
CH. Scilicet equidem istuc factum ignoscam: verum, Sostrata,
Male docet te mea facilitas multa. sed istuc quidquid est,
Qua hoc occeptum est causa, loquere. *SO.* ut stulte & miserè omnes sumus
Religiosæ; cum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho; & cum dico ut unà cum puella exponeret;
Si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.
CH. Istuc recte: conservasti te, atque illam. *SO.* is hic est annulus.
CH. Unde habes? *SO.* quam Bacchis secum adduxit adolescentulam. *ST.* hem!
CH. Quid ea narrat? *SO.* ea lavatum dum it, servandum mihi dedit.
Animum non advorti primum. at postquam aspexi, illicò
Cognovi: ad te exsilij. *CH.* quid nunc suspicare, aut invenis
De illa? *SO.* nescio, nisi ex ipsa quæras, unde hunc habuerit,
Si potis est reperiri. *ST.* interij: plus spei video, quam volo:

INTERPRETATIO.

Quomodo te geras erga eos qui nesciunt, neque rationem juste vivendi, neque quid honestum sit factu, neque æquitatem naturalem, quid juvet magis, quid magis noceat, nihil sibi proponunt, nisi quod eis placet. SO. *O mi Chremes, erravi, confiteor delictum, jure arguor. Nunc tibi supplico, ut quantò tuus animus est ætate peritior, sit tantò promptior ad parcendum, ut tua æquitas aliquid auxilij præbeat simplicitati meæ.* CH. *Scilicet equidem, hanc culpam tibi condono; sed, ô Sostrata, te male multa facere suadet mea lenitas. Sed quidquid istud est quod narrasti de exposita filia, dic qua occasione inceptum est.* SO. *Vt omnes nos mulieres sumus inconsultæ, & superstitiosæ, cum do illi anui filiam exponendam, eximo annulum de digito, & præcipio illi ut exponeret puellam cum annulo: si illa interiret, ut aliquam partem bonorum nostrorum haberet.* CH. *Fecisti istud recte, sic servasti te, ne faceres contra religionem; atque illam, ne moreretur.* SO. *Ecce hic est annulus.* CH. *A quo eum recuperasti?* SO. *Habeo ex adolescentula, quam Bacchis adduxit secum.* SY. *Hem!* CH. *Quid ea refert?* SO. *Dum hæc Antiphila it lavatum, tradidit mihi illum, ut servarem. Quamprimum animo non attendi; sed postquam aspexi, statim agnovi, & exultans ad te veni.* CH. *Quid conjicis esse, aut quid reperis indicij de illa adolescentula?* SO. *Nescio nisi ut exquiras ab eâ unde acceperit hunc annulum, si id potest sciri.* SY. *Occidi, video plus esse spei, de agnitione filiæ, quàm volo.*

ANNOTATIONES.

42. *Lavatum.*] Secundum antiquos: nos dicimus *lotum.*

46. *Interij.*] Nolebat Syrus Antiphilam agnosci tam citò filiam à Chremete, ne occasio præriperetur auferendi ab illo argentum, & ne vapularet, si cognosceret Bacchidem esse amicam Cliniphonis filij.

Nostra est, ita si est. *CH.* vivitne illa, cui tu dederas? *SO.* nescio:
CH. Quid renunciavit olim fecisse? *SO.* id, quod jusseram.
CH. Nomen mulieris cedo quod sit, ut quæratur. *SO.* Philtere.
SY. Ipsa est. mirum, ni illa salva est, & ego perij. *CH.* Sostrata,
Sequere me intrò hac. *SO.* ut præter spem euenit. quàm timui male,
Ne nunc animo ita esses duro, ut olim in tollendo Chreme.
CH. Non licet hominem esse sæpe ita ut volt, si res non sinit.
Nunc ita tempus est mî, ut cupiam filiam: olim nil minus.

INTERPRETATIO.

Si ita est, ut refert Sostrata, hæc adolescentula est de nostra familia. CH. *Vivitne illa anus cui tu tradideras filiam tuam?* SO. *Nescio.* CH. *Quid illa retulit tibi quondam se fecisse, postquam ei dederas filiam exponendam?* SO. *Retulit se fecisse id quod jusseram, scilicet se puellam exposuisse.* CH. *Dic quod sit nomen anus, ut quæratur illa.* SO. *Philtere est nomen ejus.* SY. *Ipsa est, à qua Antiphila educata est. Mirum est, ni illa anus est incolumis, & ego perij.* CH. *Sostrata, sequere me domum hac viâ.* SO. *Vt contrà quam speravi evenit! quam misere timui ne nunc ita immitis esses, ut olim fuisti, cùm filiam tolli & nutriri noluisti.* CH. *Non esse licet hominem sæpe, ut ei libet, nisi res patiatur: ita nunc fert conditio temporis, ut cupiam filiam habere, sed olim nihil minus, re familiari non permittente.*

ACTUS IV. SCENA II.

SYRVS.

SY. Nisi fallit me animus, haud multùm à me aberit infortunium;
Ita hercle in angustum oppidò nunc meæ coguntur copiæ:
Nisi aliquid video, ne esse amicam hanc gnati resciscat senex.
Nam quod sperem de argento, aut posse postulem me fallere,
Nihil est: triumpho, si licet me latere tecto abscedere.
Crucior bolum tantum mihi ereptum tam subito è faucibus.
Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro ineunda est mihi.

INTERPRETATIO.

SY. *Nisi mens in præsagiendo me decipit, mala fortuna non longè erit à me; adeo per Herculem mei conatus vehementer in arctum redacti sunt, nisi provideo, ut Chremes non cognoscat hanc Bacchidem esse amicam filij sui: nam nihil est unde ullam spem habeam auferendi argenti, aut fallendi senis. Victoriam obtineo, si mihi conceditur tutò, & sine plagis elabi. Angor animi, quod tam bonum frustum mihi ex gutture tam repente extractum sit, id est tanta opportunitas extorquendi argenti à sene. Quid faciam, aut quid excogitem? Inveniendum denuo mihi est aliud commentum.*

Nil tam difficile est, quin quærendo investigari possiet.
Quid, si hoc sic nunc incipiam? nihil est. si sic? tantundem egero.
At sic opinor: non potest: immo optume. euge habeo [a] optumam.
Retraham hercle, opinor, ad me idem illud fugitivum argentum tamen.

INTERPRETATIO.

Nihil est tam impeditum, quod non possit conando expediri. Quid erit si nunc sic ordiar? tale figmentum nullius momenti est. Quid erit si hoc pacto faciam? non amplius profecero: at censeo sic posse fieri: minimè potest: imo vero perbelle fieri potest. Eia scio bonam pecunia eliciendæ rationem. Per Herculem, ad me, ut puto, reducam pecuniam eandem illam, quæ tanquam mancipium fugitivum à me se proripuit.

ACTUS IV. SCENA III.

CLINIA. SYRUS.

CL. NUlla mihi res posthac potest jam intervenire tanta;
Quæ mihi ægritudinem afferat: tanta hæc lætitia oborta est.
Dedo patri me nunc jam, ut frugalior sim quam volt.
SY. Nil me fefellit: cognita est, quantum audio hujus verba.
Istuc tibi ex sententia tua obtigisse lætor.
CL. O mi Syre, audistin' obsecro? *SY.* quid ni, qui usque una affuerim?
CL. Cui æque audisti commode quidquam evenisse? *SY.* nulli.
CL. Atque, ita me Dij ament, ut ego nunc non tam meapte causa
Lætor, quam illius, quam ego scio esse honore quovis dignam.
Ita credo: sed nunc, Clinia, age, da te mihi vicissim:
Nam amici quoque res est videnda, in tuto ut collocetur,
Ne quid de amica nunc senex. *CL.* ô Jupiter! *SY.* quiesce.

INTERPRETATIO.

CL. *Nulla res tanta potest mihi accidere posthac, quæ animi molestiam mihi pariat; tanta lætitia mihi advenit. Trado me nunc totum in patris potestatem, ut fiam etiam frugalior quam cupit.* SY. *Non erravi, cum ita esse judicavi: quantum enim intelligo verba hujus Cliniæ, Antiphila à parentibus agnita est: istud, ut optabas, evenisse valde gaudeo.* CL. *O mi Syre, quæso, audistine rem totam de agnitione Antiphilæ?* SY. *Cur non audiverim, qui fuerim assidue cum parentibus, quando eam recognoscebant.* CL. *Cui homini audisti tantum evenisse boni, ut mihi evenit?* SY. *Nulli.* CL. *Atque ita me Dij ament, ut non tam propter me ipsum lætor, quam propter illam Antiphilam, quam scio omni honore esse dignam.* SY. *Credo sic esse, ut ais; sed, ô Clinia, eia, age nunc, obsequere mihi, ut tibi sum obsecutus. Nam ut amici res extra omne periculum sit, etiam providendum est, ne senex Chremes sciat nunc aliquid de amica Clitiphonis Bacchide.* CL. *O Jupiter!* SY. *Mane*

CL. Antiphila mea nubet mihi. *SY.* ſiccine mihi interloquere ?
CL. Quid faciam, Syre mi ? gaudeo : fer me. *SY.* fero hercle vero.
CL. Deorum vitam adepti ſumus. *SY.* fruſtra operam, opinor, ſumo.
CL. Loquere ; audio. *SY.* at jam hoc non ages. *CL.* agam. *SY.* videndum eſt, inquam,
Amici quoque res Clinia tui in tuto ut collocetur :
Nam ſi nunc à nobis abis, & Bacchidem hîc relinquis,
Senex reſciſcet illico eſſe amicam hanc Clitiphonis :
Si abduxeris, celabitur itidem, ut celata adhuc eſt.
CL. Atenim iſtoc nihil eſt magis, Syre, meis nuptiis advorſum :
Nam quo ore appellabo patrem ? tenes, quid dicam ? *SY.* quid ni ?
CL. Quid dicam ? quam cauſſam afferam ? *SY.* quid ? nolo mentiare :
Aperte, ita ut res ſeſe habet, narrato. *CL.* quid ais ? *SY.* jubeo
Illam te amare, & velle uxorem ; hanc eſſe Clitiphonis.
CL. Bonam atque juſtam rem oppidò imperas, & factu facilem.
Et ſcilicet jam me hoc voles orare patrem, ut celet
Senem voſtrum. *SY.* imo ut recta via rem narret ordine omnem. *CL.* hem !
Satin' ſanus es & ſobrius ? tu quidem illum plane perdis :
Nam quî ille poterit eſſe in tuto, dic mihi ?
SY. Huic equidem conſilio palmam do : hîc me magnifice effero,
Qui vim tantam in me & poteſtatem habeam tantæ aſtutiæ,
Vera dicendo ut eos ambos fallam ; ut, cum narrat ſenex

INTERPRETATIO.

CL. *Antiphila mihi dabitur in uxorem.* SY. *Sicne me interpellas loquentem ?* CL. *O mi Syre, quid faciam ? præ nimio gaudio non ſum apud me ; pater me.* SY. *Certe patior ægre quidem.* CL. *Acquiſivimus vitam Deorum.* SY. *Operam perdo, ut puto.* CL. *Loquere, audio.* SY. *Sed ſtatim me non audies.* CL. *Audiam.* SY. *Proſpiciendum eſt quoque, ut jam antea dixi, ut res amici tui Clitiphonis in tutum locum deducatur : nam ſi nunc diſcedis hinc à nobis relicta hic Bacchide, ſtatim Chremes repente cognoſcet eam amari à filio : ſi eam tecum hinc à nobis duxeris, ipſa celabitur ejus eſſe amica, ita ut huc uſque celata eſt.* CL. *Verùm, ò Syre, nihil magis contrarium meis nuptiis iſta re, quam mones : nam quâ fronte videbo patrem, ubi duxero mecum Bacchidem ? Scis quid velim dicere.* SY. *Cur non ſciam ?* CL. *Quid dicam aut quam rationem reddam ?* SY. *Etiam nolo eam reddendo, ut mentiaris. Clare, & vere exponito id quod res eſt.* CL. *Quid dicis ?* SY. *Volo ſignifices te amare Antiphilam, & te eam velle habere uxorem, & Bacchidem eſſe amicam Clitiphonis.* CL. *Suades vero rem valde bonam & æquam, nec factu difficilem tu ſcilicet voles hoc me impetrare à Patre ut celet ſenem ; veſtrum Chremetem ?* SY. *Quin potius ego volo, ut vere & ſine diverticulis verborum, rem ut acta eſt, recenſeat.* CL. *Hem, ſatiſne ſanæ mentis es ? an non temulentus ? Certe tu prodis Clitiphonem. Nam quomodo poterit ille eſſe tutus, ſi pater ejus negotia reſciverit ? dic mihi.* SY. *Certe huic meo commento primas defero, de hac re mihi placeo, & triumpho, qui habeam poteſtatem tantæ verſutiæ & fraudis, ut dicendo vera hos ambos ſenes decipiam. Ut quando veſter Menedemus,*

Vofter noftro, effe iftam amicam gnati, non credat tamen.
CL. Atenim fpem iftoc pacto rurfum nuptiarum omnem eripis:
Nam dum amicam hanc meam effe credet, non committet filiam.
Tu fortaffe, quid me fiat, parvi curas, dum illi confulis.
SY. Quid, malùm, me ætatem cenfes velle id adfimularier?
Unus eft dies, dum argentum eripio, pax! nihil amplius.
CL. Tantum fat habes? quid tum quæfo, fi hoc pater refciverit?
SY. Quid, fi redeo ad illos, qui ajunt, *quid fi nunc cœlum ruat?*
CL. Metuo, quid agam? *SY.* metuis? quafi non ea poteftas fit tua,
Quo velis in tempore ut te exfolvas, rem facias palam.
CL. Age, age, traducatur Bacchis. *SY.* optume. ipfa exit foras.

INTERPRETATIO.

dicet noftro Chremeti iftam Bacchidem effe amicam Clitiphonis, tamen Chremes nullam fidem dictis illius adhibeat. CL. *Sed certe rurfus adimis mihi hoc modo omnem fpem nuptiarum Antiphila; nam dum ipfe Chremes credet hanc Bacchidem à me amari, non tradet mihi filiam fuam uxorem. Fortaffe tu, Syre, parum curas, quid fiet de me, dum modo provideas Clitiphoni.* SY. *Quid (malùm) putafne per longum tempus id velle fingi de Bacchide? Vnum diem tantùm poftulo fimulationi, dum argentum aufero: nullum amplius volo tempus.* CL. *Tantùm fat habes temporis ad pecuniam eripiendam? Quæfo quid deinde fequetur, fi Chremes hoc figmentum perceperit?* SY. *Quid fi me remittis ad illos, qui dicunt; quid fi cœlum labatur deorfum?* CL. *Dubito, quid debeam agere.* SY. *Dubitas? quafi non habeas poteftatem hanc, ut te liberes quando tibi libebit, & palam dicas te velle Antiphilam uxorem, & Bacchidem effe amicam Clitiphonis, non vero tuam* CL. *Eia, age, Bacchis ad nos deducatur.* SY. *Optimè: ipfa Bacchis domo Chremetis egreditur opportune.*

ACTUS IV. SCENA IV.

BACCHIS. CLINIA. SYRUS. DROMO. PHRYGIA.

BA. SAti' pol proterve me Syri promiſſa huc induxerunt,
Decem minas quas mihi dare pollicitus eſt. quod ſi is nunc me
Deceperit; ſæpe obſecrans me, ut veniam, fruſtra veniet:
Aut, cum venturam dixero, & conſtituero; cum is certe
Renunciarit; Clitipho cum in ſpe, pendebit animi;
Decipiam, ac non veniam; Syrus mihi tergo pœnas pendet.
CL. Sati' ſcite promittit tibi. *SY.* atqui tu hanc jocari credis?
Faciet, niſi caveo. *BA.* dormiunt. pol ego iſtos commovebo.
Mea Phrygia audiſtin', modo iſte homo quam villam demonſtravit
Charini? *PH.* audivi. *BA.* proxumam huic fundo ad dexteram?
PH. memini.
BA. Curriculo percurre: apud eum miles Dionyſia agitat.
SY. Quid inceptat? *BA.* dic me hîc oppidò eſſe invitam, atque
aſſervari;

INTERPRETATIO.

BA. *PEr Pollucem ſatis ineptè, & inconſideratè, promiſſa Syri me huc ad Clitiphonem induxerunt, propter decem minas quas Clitipho promiſit ſe mihi daturum. Quod ſi Syrus nunc fefellerit me, ipſe ſæpe mihi ſupplicans, ut Clitiphonem veniam, fruſtra veniet. Aut poſtquam promiſero me venturam, & tempus præfixero, iſque Clitiphoni retulerit certum id fore, Clitipho vero ut veniam ſperans, cum anceps animi pendebit, fallam eum, nec veniam, ut conſtitueram ei. Tum vero Syrus perſolvet mihi pœnas dorſo ſuo.* CL. *Bacchis promittit tibi Syre ſatis lepide, ſe effecturam, ut pœnas luas, ſi eam decipis.* SY. *Sed certe, an tu credis Bacchidem hac joco dicere? Faciet id quod minatur, niſi providero ut illi pecunia ſubducatur à ſene noſtro.* BA. *Deſides ſunt atque otioſi: ego excitabo iſtos (Cliniam & Syrum) O Phrygia mea, audiſtine, quam villam Charini iſte homo paulo ante indicabat?* PH. *Audivi.* BA. *Audiviſtine eam eſſe vicinam huic prædio dextrorſum?* PH. *Recordor iſtum hominem ita demonſtraſſe.* BA. *Illuc celeriter curre uno curſu, ſine intermiſſione. Miles celebrat Bacchanalia apud eum.* SY. *Quid hac Bacchis de novo parat?* BA. *Nuncia illi me cuſtodiri arctè apud Chremetem, contra voluntatem:*

ANNOTATIONES.

1. *PRomiſſa huc induxerunt.*] Sic explico; Satis pol proterve me Syri promiſſa ad Clitiphonem huc duxerunt, in decem minas; id eſt ad decem minas accipiendas quas Clitipho pollicitus eſt dare mihi.

2. *Decem minas.*] Mina continet centum drachmas. Drachma valet ſex aſſibus Turonenſibus: valet igitur mina triginta libras Turonenſes, & decem minæ valent trecentas ejuſmodi libras, vel centum Coronatos.

Verùm aliquo pacto verba me his daturam esse, & venturam.

SY. Perij hercle : Bacchis, mane, mane : quo mittis istanc, quæso?

Jube maneat. *BA.* abi. *SY.* quin paratum est argentum. *BA.* quin ego maneo.

SY. Atqui jam dabitur. *BA.* ut lubet, num ego insto? *SY.* at scin' quid, sodes?

BA. Quid? *SY.* transeundum nunc tibi ad Menedemum est, & tua pompa

Eô traducenda est. *BA.* quam rem agi' scelus? *SY.* ego argentum cudo,

Quod tibi dem. *BA.* dignam me putas, quam illudas? *SY.* non est temere.

BA. Etiamne tecum hîc res mihi est? *SY.* minime : tuum tibi reddo.

BA. Eatur. *SY.* sequere hac. heus, Dromo. *DR.* quis me volt? *SY.* Syrus. *DR.* quid est rei?

SY. Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos properè.

BA. Quam ob rem? *SY.* ne quæras. efferunt, quæ secum huc attulerunt.

Sperabit sumptum sibi senex esse harumc' abitu levatum.

Næ illæ haud scit, hoc paulum lucri quantum ei damni apportet.

INTERPRETATIO.

verum me verbis decepturam illos qui hic me detinent, quovis modo, & ad eum venturam. SY. *Mehercule nullus sum. O Bacchis, siste, siste, obsecro: quò mittis Phrygiam? Iube non eat quò missa est.* BA. *Phrygia, abi quò te jussi ire.* SY. *Imo, decem minæ sunt paratæ.* BA. *Imo, ego maneo.* SY. *Sed certe statim accipies pecuniam.* BA. *Quemadmodum tu vis. Detur nec ne, non curo amplius. Num urgeo, ut des?* SY. *Sed scisne, amabo, quid facias?* BA. *Quid?* SY *Oportet transeas nunc ad ædes Menedemi, & tuus ancillarum comitatus eò traducatur.* BA. *O sceleste, quid moliris?* SY. *Quærisne, quid ego moliar? Pecuniam fabrico, quam tibi tradam.* BA. *Putasne me esse idoneam, quam derideas & fallas?* SY. *Non sine caussa id ago.* BA. *Habeone quicquam negotij hic tecum?* SY. *Minime, sed solvo mox, tibi quod est promissum.* BA. *Eatur, si ita est, ut dicis.* SY. *Sequere me hac parte, Bacchis. Heus Dromo.* DR. *Quis me appellat?* SY. *Syrus te vult.* DR. *Quæ res de novo obtigit?* SY. *Traduc festinanter hinc ad vos, omnes ancillas Bacchidis.* DR. *Quamobrem?* SY. *Noli quærere; & ipsæ ancillæ secum exportent, quæcumque huc asportaverunt. Chremes sperabit impensas sibi esse diminutas harum discessu muliercularum; certe senex Chremes ignorat, quantum damni, hoc paulum lucri afferat ei.*

ANNOTATIONES.

25. *Næ ille.*] Significat Syrus senem Chremetem facilius potuisse Bacchidem aliquandiu alere, quàm decem minis defraudari.

Tu

Tu nescis id quod scis Dromo, si sapies. *DR.* mutum dices.

INTERPRETATIO.

Tu Dromo, quod scis, dissimulabis, quasi nescias, si sapienter vis agere. DR. *Adeo taciturus ea sum, ut mutum me esse dicas.*

ANNOTATIONES.

26. *Tu nescis id, quod scis.*] Sic Terentius in Eunucho: *Tu pol si sapis, quod scis, nescis*, est figura dicta Græcè *ὀξύμωρον*. Composita hæc vox ex ὀξὺς, acutus, & *μωρὸς*, fatuus. Nempe acute dicitur, quod fatue prolatum videtur, sic Cicero in Bruto: *Eloquentia loqui dedidicit*, & Horatius, Ode 35. lib. 1.

Insanientis dum sapientia
Consultus erro.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES. SYRUS.

CH. ITa me Dij amabunt, ut nunc, Menedemi vicem
Miseret me, tantum devenisse ad eum mali.
Illancne mulierem alere cum illa familia?
Etsi scio, hosce aliquot dies non sentiet;
Ita magno desiderio fuit ei filius.
Verum ubi videbit tantos sibi sumptus domi
Quotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rursum ut abeat ab se filius.
Syrum optume eccum. *SY.* cesso hunc adoriri? *CH.* Syre. *SY.* hem.
Quid est? te mihi ipsum jam dudum optabam dari.
CH. Videre egisse jam nescio quid cum sene.
SY. De illo quod dudum? dictum factum reddidi.
CH. Bonan' fide? *SY.* bona hercle. *CH.* non possum pati,

INTERPRETATIO.

CH. *ITa me Dij juvent, ut nunc misereor incommodi Menedemi; scilicet tanta in eum mala cecidisse. Itane est, ut alenda sit ei mulier illa (Bacchis) cum tanto ancillarum comitatu? Quamvis non sum nescius eum ægrè non laturum per aliquot dies tantum impensarum onus, adeo desideravit filium videre: sed quando cognoscet tantos sumptus quotidie faciendos esse in domo sua, idque omnino ultra modum, denuo cupiet ut filius à se discedat. Ecce hic Syrum opportunè.* SY. *Quid moror verbis aggredi Chremetem?* CH. *Syre.* SY. *Hem, quid est? jamdudum desiderabam te mihi obviam offerri.* CH. *Videris egisse jam nescio quid cum Menedemo.* SY. *De illa re, quam longe ante communicaveramus? Ut dixi, sic effeci.* CH. *Verene dicis?* SY. *Per Herculem vere dico.* CH. *Non possum abstinere*

Quin tibi caput demulceam. accede huc Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro ista re, ac lubens.
SY. At si scias, quam scite in mentem venerit!
CH. Vah! gloriare evenisse ex sententia?
SY. Non hercle vero: verum dico. *CH.* dic, quid est?
SY. Tui Clitiphonis esse amicam hanc Bacchidem
Menedemo dixit Clinia, & ea gratia
Secum adduxisse, ne id tu persentisceres.
CH. Probe. *SY.* dic sodes. *CH.* nimium, inquam. *SY.* imo si scias.
Sed porro ausculta quod superest fallaciæ.
Sese ipse dicet tuam vidisse filiam:
Sibi complacitam ejus formam, postquam aspexerit.
Hanc cupere uxorem. *CH.* modóne quæ inventa est? *SY.* eam:
Et quidem jubebit posci. *CH.* quam ob rem istuc Syre?
Nam prorsum nihil intelligo. *SY.* hui, tardus es.
CH. Fortasse. *SY.* argentum dabitur ei ad nuptias.
Aurum, atque vestem, qui, tenesne? *CH.* comparet?
SY. Idipsum. *CH.* at ego illi nec do, nec despondeo.
SY. Non? quam ob rem? *CH.* quam ob rem me rogas? homini. *SY.* ut lubet.
Non ego in perpetuum dicebam illam illi ut dares,
Verum ut simulares. *CH.* non mea est simulatio:
Ita tu istæc tua misceto, ne me admisceas.

INTERPRETATIO.

ut non tibi caput demulceam, ita mihi places. O Syre, appropinqua ad me; faciam tibi aliquid boni pro ista astutia, idque lubenti animo. SY. *Sed si scires quantum ingeniose adinveni.* CH. *Vah! in hoc tibi falso fortasse apud me gloriaris, quod res evenerit ut volebas?* SY. *Non mehercule vero: verum dico.* CH. *Dic quid hoc est.* SY. *Clinia dixit patri suo Menedemo hanc Bacchidem esse amicam filij tui Clitiphonis, & se eam adduxisse secum ea de causa ne tu id perciperes.* CH. *Optime, scite inventum.* SY. *Dic vere amabo.* CH. *Valde scite, inquam.* SY. *Imò magis scite inventum, si scias: sed deinde audi quod reliquum est astutia. Ipse Clinia dicet se vidisse tuam filiam Antiphilam, ejusque pulchritudinem sibi complacuisse, ubi primum illam vidit; uxorem suam esse velle.* CH. *Dicisne eam quam paulo ante nostram esse reperimus?* SY. *Eandem; & certe mandabit eam à te in uxorem peti.* CH. *Cur dicis istud, Syre? nam omnino sermonem tuum non capio.* SY. *Vah, quam tardi es ingenij, qui verba mea non capias!* CH. *Fortasse id in causa est.* SY. *Pecunia dabitur Cliniæ ad nuptias, quâ emat ornamenta aurea, indumenta, mundum & suppellectilem: intelligisne?* CH. *Pecuniam qua emat sibi talia?* SY. *Idipsum est.* CH. *Sed ego Chremes neque do, neque spondeo filiam meam in uxorem.* SY. *Quare non das?* CH. *Quare? num id quæris à me? filiam meam dem uxorem juveni huic, qui more fugitivi servi, patrē reliquit, & qui meretricem amat?* SY. *Fac ut lubet. Ego non dicebam ut eam illi propriam in manum dares, verùm ut fingeres te daturum.* CH. *Non est meum quid simulare: tu misceto fallacias & technas tuas eo modo ut non me his intermisceas.*

Egon' cui daturus non sim, ut ei despondeam?
SY. Credebam. *CH.* Minime. *SY.* Scite poterat fieri:
Et ego hoc, quia dudum tu tantopere jusseras,
Eo cœpi. *CH.* credo. *SY.* cæterum equidem istuc, Chreme,
Æqui bonique facio. *CH.* atqui cum maxume
Volo te dare operam ut fiat, verum alia via.
SY. Fiat: quæratur aliud. sed illud quod tibi
Dixi de argento, quod ista debet Bacchidi,
Id nunc reddendum est illi. neque tu scilicet
Eò nunc confugies. quid mea? num mihi datum est?
Num jussi? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt: *jus summum, sæpe summa est malitia.*
CH. Haud faciam. *SY.* imo aliis si licet, tibi non licet.
Omnes te in lauta & bene parte aucta putant.
CH. Quin egomet jam ad eam deferam. *SY.* imo filium
Jube potius. *CH.* quam ob rem? *SY.* quia enim in eum suspicio est
Translata amoris. *CH.* quid tum? *SY.* quia videbitur
Magis verisimile id esse, cum hic illi dabit:
Et simul conficiam facilius ego, quod volo.
Ipse adeo adest, abi, effer argentum. *CH.* effero.

INTERPRETATIO.

Visne ut despondeam meam filiam in uxorem, ei, cui dare nolo? SY. *Credebam te velle id facere.* CH. *Minime.* SY. *Id subtiliter poterat fieri, & ego ideò orsus sum hanc technam, quoniam ita instanter id jubebas.* CH. *Credo.* SY. *Sed certe, here, istud æqui bonique causa facio.* CH. *At verò deinde volo te summopere conari, ut fallacia intendatur in Menedemum; verum volo id fieri alio modo.* SY. *Fiat: alius modus excogitetur: sed illud quod tibi dixi de argento, quod ista filia tua debet Bacchidi, propterea quòd ei oppignerata fuit, istud argentum Bacchidi persolvendum est, neque tu nimirum recurres ad id prætextûs, dicendo, quid mea interest? num mihi creditum est? num mandavi ut daretur? num anus illa jus habuit dandi filiam meam pignori me nolente? ô Chremes, verum est istud, quod vulgò dicitur: nimius juris rigor, sæpe nimis pugnat cum æquitate.* CH. *Non confugiam ad eas summi juris rationes.* SY. *Sed si juris ille rigor alijs permittitur, tamen non decet te eo uti quod omnes te numerant inter lautos, & locupletes.* CH. *Quin imo, ego nunc argentum feram ad Bacchidem.* SY. *Sed potius jube filium id facere.* CH. *Quare?* SY. *Certe quia suspicio amoris translata est in hunc filium tuum, qui putatur à Menedemo esse Bacchidis amator.* CH. *Quid inde sequitur, si talis putatur?* SY. *Quia id videbitur esse verisimilius, cùm filius tuus dabit illi Bacchidi argentum hoc. Et simul efficiam minimo negotio id quod incepi; facilius decipiam Menedemum. Certe Clitipho ipse advenit, ô Chreme, i domum & argentum profer.* CH. *Profero.*

ACTUS IV. SCENA VI.

CLITIPHO. SYRUS.

CL. NUlla est tam facilis res, quin difficilis siet,
Quam invitus facias. vel me hæc deambulatio,
Quam non laboriosa, ad languorem dedit:
Nec quidquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miser aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Ut te quidem omnes Dij, Deæ, quantum est, Syre,
Cum tuo istoc invento, cumque incepto perduint.
Hujusmodi mî res semper comminiscere,
Ubi me excarnufices. *SY.* I tu hinc quo dignus es;
Quam pene tua me perdidit protervitas.
CL. Vellem hercle factum: ita meritu'. *SY.* Meritu', quomodo?
Næ me istuc ex te priùs audisse gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus jam fui.
CL. Quid igitur dicam tibi vis: abiisti, mihi
Amicam adduxti, quam non licitum est tangere.
SY. Jam non sum iratus: sed scin' ubi nunc sit tibi
Bacchis? *CL.* apud nos. *SY.* non. *CL.* ubi ergo? *SY.* apud Cliniam.
CL. Perij. *SY.* bono animo es. jam argentum ad eam deferes,
Quod ei es pollicitus. *CL.* garris. unde? *SY.* à patre.
CL. Ludis fortasse me. *SY.* ipsa re experibere.

INTERPRETATIO.

CL. *NVlla res est tantum facilis, ut difficilis non videatur, si eam contra voluntatem facias. Etiam hac deambulatio minimi laboris, quam me defatigavit & languefecit! Neque nunc timeo ullam rem magis, quam ut iterum ejiciar hinc in aliquem locum, ne possim ire ad amicam. O Syre, utinam omnes Dij, Deæque, quotquot sunt, te perdant cum isto commento tuo & consilio. Tu mihi semper excogitas ejusmodi res, in quibus me excrucies.* SY. *Tu ipse hinc abi in malam rem, ut meruisti. Quam pene tua petulantia ad perniciem adegit me.* CL. *Per Herculem, vellem id evenisse, ita dignus es exitio.* SY. *Dignus? quâ de causa? Certe gaudeo istud me convitium à te audiisse, antequam pecuniam accipias, quam statim tibi numeraturus eram.* CL. *Quid igitur vis dicam aliud, cum causam aliter dicendi mihi non dederis? hinc discessisti, adduxisti mihi amicam, quam non permittatur attractare?* SY. *Iam non sum iratus propter felicem exitum mei incepti: sed scisne, ubi nunc sit amica tua Bacchis?* C.L. *Est in domo nostrâ.* SY. *Non est.* CL. *Vbi igitur?* SY. *Apud Cliniam.* CL. *Occidi.* SY. *Animo bono esto: jam deferes ad eam argentum, quod ei promisisti.* CL. *Nugaris. Vnde istud argentum sumetur.* SY. *A patre tuo.* CL. *Fortasse derides me.* SY. *Experiere ipso facto.*

CL. Næ ego fortunatus homo ſum : deamo te, Syre.
SY. Sed pater egreditur. cave, quidquam admiratu' ſis,
Qua cauſſa id fiat, obſecundato in loco.
Quod imperabit, facito : loquitor paucula:

INTERPRETATIO.

C L. *Certe ego ſum homo fortunatus : valde te amo, Syre.* S Y. *Quâ causâ tibi hæc pecunia tradatur, noli quærere; tantum obſequere in tempore. Sed pater tuus domo exit, vide ne tu mirari quicquam videaris, nempe quod argentum accipias deferendum ad Bacchidem. Facito id quod ille imperabit, loquere admodum pauca verba, ne ex ſermone tuo ulla ſuſpicio ei oboriatur.*

ACTUS IV. SCENA VII.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

CH. UBi Clitipho nunc eſt? *SY.* eccum me, inque. *CL.* eccum hic tibi.
CH. Quid rei eſſet, dixti huic? *SY.* dixi pleraque omnia.
CH. Cape hoc argentum, ac defer. *SY.* hei, quid ſtas, lapis?
Quin accipis? *CL.* cedo ſane. *SY.* ſequere hac me ocyus:
Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere:
Nam nihil eſt illic, quòd moremur diutius.
CH. Minas quidem jam decem habet à me filia:
Quas pro alimentis eſſe nunc duco datas.
Haſce ornamentis conſequentur alteræ.
Porro hæc talenta dotis apposcunt duo.
Quam multa injuſta ac prava fiunt moribus!
Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus eſt
Aliquis, labore inventa mea cui dem bona.

INTERPRETATIO.

C H. *UBi nunc eſt Clitipho?* S Y. *Clitipho, dic, adſum.* C L. *Hic adſum, tibi morem gerere paratus.* C H. *Syre, dixiſtine filio meo quæ res eſſet, quare mittam hoc argentum?* S Y. *Dixi pleraque omnia.* C H. *Cape has decem minas, Clitipho, ac defer ad Bacchidem.* S Y. *Hei, ſtupide, cur ſtas? cur non accipis argentum?* C L. *Certe dato.* S Y. *Sequere me per hanc viam cito. Tu, Chremes, interea dum ibimus, expectabis nos in hoc loco, donec egredimur: nam nulla eſt cauſa, propter quam longam moram faciamus iſtic, ubi eſt Bacchis.* C H. *Certe filia mea à me jam habet decem minas, quas æſtimo me dediſſe pro nutrimentis ejus: alteræ decem minæ conſequentur haſce pro ornamentis corporis, hæc deinde ornamenta requirent ſibi adjungi duo talenta pro dote. Quam multa iniqua, & perverſa fiunt, his corruptis temporis moribus, ut nimij & ſupervacanei ſumptus in liberis & educandis, & elocandis fiant! Aliquis eſt nunc reperiendus mihi ſponſus filiæ, omnibus alijs negotijs prætermiſſis, cui dem bona mea parta corporis opera, & mentis induſtria.*

ACTUS IV. SCENA VIII.

MENEDEMUS. CHREMES.

ME. MUlto omnium nunc me fortunatissimum
Factum puto esse, gnate, cum te intelligo
Resipisse. *CH.* ut errat! *ME.* te ipsum quærebam, Chreme:
Serva, quod in te est, filium, & me, & familiam.
CH. Cedo, quid vis faciam? *ME.* invenisti hodie filiam.
CH. Quid tum? *ME.* hanc uxorem sibi dari volt Clinia.
CH. Quæso, quid tu hominis es? *ME.* quid? *CH.* jamne oblitus es,
Inter nos quid sit dictum de fallacia,
Ut ea via abs te argentum auferretur? *ME.* scio.
CH. Ea res nunc agitur ipsa. *ME.* quid dixti, Chreme?
Erravi. res acta est. quanta de spe decidi!
CH. Imo, hæc quidem quæ apud te est, Clitiphonis est
Amica. *ME.* ita ajunt. *CH.* Et tu credis? *ME.* omnia.
CH. Et illum ajunt velle uxorem, ut, cum desponderis,
Des qui aurum, ac vestem, atque alia, quæ opus sunt, comparet.
ME. Id est profecto: id amicæ dabitur. *CH.* scilicet
Daturum! *ME.* ah' frustra igitur gavisus sum miser.
Quidvis tamen jam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renunciem abs te responsum, Chreme?

INTERPRETATIO.

ME. *MI fili, existimo me factum esse multò felicissimum omnium, qui nunc vivunt, cum cognosco te ad meliorem mentem rediisse.* CH. *Quantum fallitur arbitrans filium resipuisse!* M.E. *O Chreme, te ipsum quærebam. Serva me, & filium Cliniam & familiam, quod potes.* CH. *Dic, quid me vis facere?* ME. *Filiam tuam hodierno die reperisti.* CH. *Quid inde sequitur?* M.E. *Clinia cupit hanc filiam tuam sibi tradi in uxorem.* CH. *Obsecro, qualis homo es tu?* ME. *Qualis homo sim?* CH. *An oblivioni mandasti ea, quæ collocuti sumus de fallaciâ in te per servum faciendâ; scilicet ut ficto matrimonio, argentum tibi eriperetur.* ME. *Teneo memoria ea de quibus inter nos convenit.* CH. *Fallacia ista nunc fit, quam tu putas esse tem feriam.* ME. *O Chreme, quid dixisti? falsus sum: sic res acta est, ut decipiar. Quanta spe privatus sum?* CH. *Imo hæc Bacchis, quæ est in ædibus tuis, est amica Clitiphonis.* ME. *Sic dicunt filius, & servi.* CH. *Et tu credis?* ME. *Credo.* CH. *Et illi servi dicunt illum filium tuum Cliniam petere sibi uxorem; ut ubi filiam meam in matrimonium illi promiseris, ei tradas pecuniam, quâ coëmat ornamenta aurea, ac vestimenta, atque alium ornatum qui ad nuptias requiritur?* ME. *Certe ita res se habet: id argentum dabitur amicæ Bacchidi.* CH. *Scilicet credas eum daturum.* ME. *Vah! igitur ego miser frustra lætatus sum, existimans filium resipuisse: tamen malo quidvis mihi perire quam filium. Quid referam filio nunc, te mihi respondisse, Chreme,*

Ne sentiat me sensisse, atque ægre ferat?
CH. Ægre? nimium illi, Menedeme, indulges. *ME.* sine:
Inceptum est: perfice hoc mihi perpetuum, Chreme.
CH. Dic convenisse, egisse te de nuptiis.
ME. Dicam: quid deinde? *CH.* me facturum esse omnia.
Generum placere: postremò etiam, si voles,
Desponsam quoque esse dicito. *ME.* hem, istuc volueram.
CH. Tanto ocyus te ut poscat, & tu id, quod cupis,
Quam ocyssime ut des. *ME.* cupio. *CH.* næ tu propediem,
Ut istam rem video, istius obsaturabere.
Sed hæc ut ut sunt, cautim, & paulatim dabis,
Si sapies. *ME.* faciam. *CH.* abi intro: vide, quid postulet.
Ego domi ero, si quid me voles. *ME.* sane volo:
Nam te scientem faciam, quidquid egero.

INTERPRETATIO.

ne filius intelligat me intellexisse fallaciam, idque moleste ferat? CH. *Moleste ferat? O Menedeme, nimium illi permittis.* ME. *Sine, jam incepi ei indulgere. Perfice ò Chreme, ut perpetuò id mihi liceat.* CH. *Dic illi te me adiisse, & mecum de nuptiis contrahendis egisse.* ME. *Dicam; quid postea?* CH. *Dic me esse factûrum omnia, quæ petit; dic quoque gratum esse mihi, eum mihi generum fieri: postremo si voles dicito filiam meam à me ipsi desponsam esse.* ME. *Filiam tuam ipsi esse desponsam? hem, cupiebam te hæc dicere, ut ei renunciarem.* CH. *Dic illi ista, ut tantò citius à te pecuniam petat, & tu illi quamcitissime quod cupis illi dare, largiaris.* ME. *Cupio dari, quodcumque poscet.* CH. *Certe ut considero sumptum, quem es facturus brevi, te satias capiet istius filii. Sed, ita ut hæ res se habent, si sapienter vis te gerere, dabis argentum cum omni cautela & minutim.* ME. *Ita faciam.* CH. *Abi domum tuam: vide quid petat: ego manebo domi, si quid voles me facere.* ME. *Sane volo: nam nihil faciam quicquam nisi ex tuo consilio.*

ACTUS QUINTI SCENA I.

MENEDEMUS. CHREMES.

ME. EGo me non tam astutum, neque ita perspicacem esse, id scio:
Sed hic adjutor meus, & monitor, & præmonstrator Chremes
Hoc mihi præstat. in me quidvis harum rerum convenit,
Quæ sunt dictæ in stultum, caudex, stipes, asinus, plumbeus:

INTERPRETATIO.

ME. CERTO *scio me non esse tam callidum, neque ita circumspectum: sed hic Chremes auxiliator meus, & consiliarius, & preceptor in hoc me anteit. Omnia quæ dicuntur in stultum, in me concurrunt, caudex, stipes, asinus, plumbeus:*

In illum nil potest : exsuperat ejus stultitia omnia hæc.
CH. Ohe, jam desine Deos uxor gratulando obtundere,
Tuam esse inventam gnatam; nisi illos tuo ex ingenio judicas;
Ut nil credas intelligere, nisi idem dictum est centies.
Sed interim quid illic gnatus cessat cum Syro?
ME. Quos ais homines, Chreme, cessare? *CH.* hem, Menedeme, advenis?
Dic mihi, Cliniæ, quæ dixi, nunciastin'? *ME.* omnia.
CH. Quid ait? *ME.* Gaudere adeo occepit, quasi qui cupiunt nuptias.
CH. Ha, ha, he. *ME.* Quid risisti? *CH.* servi venere in mentem Syri
Calliditates. *ME.* itane? *CH.* voltus quoque hominum fingit scelus.
ME. Gnatus quod se assimulat lætum, id dicis? *CH.* id. *ME.* idem istuc mihi
Venit in mentem. *CH.* veterator. *ME.* magi' si magi' noris, putes
Ita rem esse. *CH.* ain' tu? *ME.* quin tu ausculta. *CH.* mane: prius hoc scire expeto,
Quid perdideris. nam ubi desponsam nuntiasti filio,
Continuò injecisse verba tibi Dromonem scilicet,
Sponsæ vestem, aurum, atque ancillas opus esse, argentum ut dares.
ME. Non. *CH.* quid non? *ME.* non, inquam. *CH.* neque ipse gnatus? *ME.* Nil prorsus, Chreme.

INTERPRETATIO.

in illum nequaquam; nam ejus vecordia excedit hæc omnia. CH. *Ohe, uxor, cessa tædio & molestia Deos afficere toties gratias agendo, nisi illos ex tua natura æstimes, ut tibi persuadeas nihil illos percipere, nisi eadem centies eis dixeris. Sed interea cur Clitipho moratur tandiu cum Syro apud Menedemum?* ME. *O Chremes, quos homines dicis morari tandiu?* CH. *O Menedeme, ergo hic ades? dic mihi, retulistíne Cliniæ quæ tibi respondi?* ME. *Omnia.* CH. *Quid dixit?* ME. *Incepit lætari, tanquam illi qui volunt cupide uxorem habere.* CH. *Ha, ha, he.* ME. *Quid risisti?* CH. *Astutiæ Syri venerunt mihi in memoriam.* ME. *Itane est?* CH. *Etiam scelestus ille format & docet homines vultus componere ad simulandum quemlibet habitum.* ME. *An hoc ais, propterea quod filius Clinia fingit se esse lætum?* CH. *Scilicet.* ME. *Ejusdem rei memini.* CH. *Syrus est veteranus in astutiis & fallaciis.* ME. *Magis id verum esse, si eum magis cognoscas, existimes.* CH. *Itane est, ut dicis?* ME. *Quin tu ausculta.* CH. *Siste paululum; prius audire cupio quid perdideris per ejus technam & fallaciam: nam postquam nunciasti filio tuo filiam meam Antiphilam illi in uxorem à me promissam, nonne verum est Dromonem dixisse tibi illicò necesse esse, ut dares sponsæ filij vestimenta, ornamenta aurea, pedissequas, servas, argentum?* ME. *Nihil mihi quidquam horum dixit?* CH. *Quid non dixit?* ME. *Nihil, inquam, quidquam simile dixit.* CH. *Neque ipse filius?* MEN. *Nihil prorsus.*

Magis unum etiam instare, ut hodie conficerent nuptiæ.

CH. Mira narras. quid Syrus meus? ne is quidem quidquam? *ME.* nihil.

CH. Quamobrem? *ME.* Nescio equidem: sed te miror, qui alia tam plane scias.

Sed tuum ille quoque Syrus idem mire finxit filium,
Ut ne paululum quidem suboleat amicam esse hanc Cliniæ.

CH. Quid ais? *ME.* mitto jam osculari, atque amplexari: id nil puto.

CH. Quid est, quod amplius simuletur? *ME.* vah. *CH.* quid est? *ME.* audi modo.

Est mihi ultimis conclave in ædibus quoddam retro:
Huc est intro latus lectus, vestimentis stratus est.

CH. Quid, postquam hoc est factum? *ME.* dictum factum, huc abiit Clitipho.

CH. Solus? *ME.* solus. *CH.* timeo. *ME.* Bacchis consecuta est illico.

CH. Sola? *ME.* sola. *CH.* perij. *ME.* ubi abiere intro, operuere ostium. *CH.* hem!

Clinia hæc fieri videbat? *ME.* quid ni? unà mecum simul.

CH. Filij est amica Bacchis, Menedeme: occidi.

ME. Quamobrem? *CH.* decem dierum vix mî est familia.

INTERPRETATIO.

sed potius urgebat solummodo, ut hodierno die nuptiæ celebrarentur. CH. *Mira refers. Quid? Syrus servus meus nihilne etiam quidquam petijt?* ME. *Nihil.* CH. *Cur nihil petijt?* ME. *Hoc ego quidem ignoro: sed te illud nescire valde miror, qui tam clarè & perspicuè res alias scias; ille idem Syrus informavit etiam mirum in modum filium, adeò ut ne tantillum quidem sentiat quisquam amorem Cliniæ erga Bacchidem.* CH. *Quid ais?* ME. *Nunc omitto osculationes, atque amplexus Clitiphonis & Bacchidis.* CH. *Quid est quod amplius simulari possit, ubi ventum est ad oscula, & amplexus?* ME. *Vah!* CH. *Quid est?* ME. *Ausculta nunc mihi. Est quoddam cubiculum secretum in interiori parte domus meæ: lectus portatus est intrò in istud cubiculum: paratus est, & ornatus est stragulis.* CH. *Postquam hoc factum est, quid consecutum?* ME. *Dicto citius, Clitipho in conclave se conjecit.* CH. *Solus?* ME. *Solus. Bacchis illicò eodem abijt post illum.* CH. *Sola?* ME. *Sola.* CH. *Perditus sum.* ME. *Postquam introierunt, clauserunt januam.* CH. *Hem! Clinia hæc intuebatur?* ME. *Cur non intuitus esset? mecum simul unà intuebatur.* CH. *O Menedeme, Bacchis est amica filij Clitiphonis; perij.* ME. *Quamobrem?* CH. *Vix habeo rem familiarem ad decem dies.*

ANNOTATIONES.

28. *ME. Vah.*] Hac interjectione *Vah!* Menedemus significat multo plura esse ignota Chremeti.

ME. Quid? istuc times, quod operam amico ille dat suo?
CH. Imo quod amicæ. *ME.* si dat. *CH.* an dubium id tibi est?
Quenquamne animo tam communi esse, aut leni putas,
Qui se vidente, amicam patiatur suam? *ME.* ha, ha, he.
Quidni? quo verba facilius dentur mihi.
CH. Derides? merito mihi nunc ego succenseo.
Quot res dedere, ubi possem persentiscere,
Ni essem lapis? quæ vidi? væ misero mihi!
At næ illud haud inultum, si vivo, ferent:
Nam jam. *ME.* non tute cohibes? non te respicis?
Non tibi ego exempli satis sum? *CH.* præ iracundia,
Menedeme, non sum apud me. *ME.* téne istuc loqui?
Nonne id flagitium est, te aliis consilium dare,
Foris sapere, tibi non posse te auxiliarier?
CH. Quid faciam? *ME.* id, quod me fecisse ajebas parum:
Fac, te patrem esse sentiat: fac, ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere, & poscere,
Ne quam aliam quærat copiam, ac te deserat.
CH. Imo abeat multò malo quovis gentium,
Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem?
Nam si illi pergo suppeditare sumptibus,
Menedeme, mihi illæc vere ad rastros res redit.
ME. Quot incommoda tibi in hac re capies, nisi caves?
Difficilem ostendes te esse, & ignosces tamen

INTERPRETATIO.

ME. *Quid? an times istud, quod inservit Clinia amico?* CH. *Quin potius timeo quod amica inservit.* ME. *Si verum est quod amica inservit.* CH. *An de hoc dubitas? aliquemne putas esse animo ita benevolo & commodo, ut ferat amicam seorsum abduci in conspectu suo?* ME. *Ha, ha, he: quare non id fiat ab his, ut faciliùs decipiar?* CH. *Me ludis. Iure mihi nunc irascor. Quot signa hujus mali mihi data sunt, ex quibus possem percipere ea, quæ adversus me facta sunt ab illis, nisi essem stupidior lapide? ô quæ aspexi! væ misero mihi! sed certe non ferent hoc facinus impunitum, si vita suppetit; nam jam.* ME. *Tu non te moderaris? tu non habes rationem prudentiæ tuæ? non ego sum sufficiens exemplum tibi?* CH. *O Menedeme, non sum mei compos, adeo sum ira commotus.* ME. *Decetne te istud loqui? nonne id reprehensione dignum, te aliis consulere, in alienis rebus sapientem esse, & te non posse tibi opem ferre, & moderari?* CH. *Quid agam?* ME. *Id quod me dicebas non sufficienter egisse in filium, fac ut tuus filius experiatur te esse patrem ipsius: ita, ut committere audeat tibi omnia consilia: modeste petere, & postulare quod honestum est, ne aliunde habendi, quæ cupit, facultatem inveniat, ac te relinquat.* CH. *Quin potius discedat quocumque volet, quam hic manens deducat me ad egestatem per nequitiam ac libidinem: nam, ô Menedeme, si perseverem illi subministrare impensas ad fovendam meretricem, mihi res familiaris eo redigetur, ut rem rusticam facere, fodere & arare terram cogar, sicut fecisti.* ME. *Quot molestias capies in hac re, nisi tibi consulis? tu te præbebis morosum & durum filio, & tamen illi veniam condonabis*

Post, & id ingratum. *CH.* ah nescis quàm doleam. *ME.* ut lubet.
Quid hoc, quod volo, ut illa nubat nostro? nisi quid est,
Quod malis. *CH.* imò & gener, & affines placent.
ME. Quid dotis dicam te dixisse filio?
Quid obticuisti? *CH.* dotis? *ME.* ita dico. *CH.* ah! *ME.* Chreme,
Ne quid vereare, si est minu': nil dos nos movet.
CH. Duo talenta pro re nostra ego esse decrevi satis:
Sed ita dictu opu' est, si me vis salvom esse, & rem, & filium,
Me mea omnia bona doti dixisse illi. *M.E.* quam rem agis?
CH. Id mirari te simulato, & illum hoc rogitato simul,
Quamobrem id faciam. *ME.* quin ego vero, quamobrem id facias, nescio.
CH. Egone? ut illius animum, qui nunc luxuria, & lascivia
Diffluit, retundam, redigam, ut, quo se vortat, nesciat.
ME. Quid agis? *CH.* mitte, sine me in hac re gerere mihi morem. *ME.* sino:
Itane vis? ita. *ME.* fiat. *CH.* age jam, uxorem ut accersat, paret.

INTERPRETATIO.

postea, & ingratus erit filius, nullam gratiam venia habebit tibi. CH. *Ah, non novisti quanto dolore sim affectus.* ME. *Doleas ergo quantum libuerit tibi. Verum num fieri tandem vis hoc quod posco; ut filius meus ducat uxorem tuam filiam? nisi quid aliud est, quod tu praoptes.* CH. *Imo & Clinia futurus gener & affinitas ejus, mihi sunt grata & accepta.* ME. *Quam dotem nunciabo filio meo te dixisse? cur taces?* CH. *Quam dotem dicere velim filia?* ME. *Id quaero.* CH. *Ah!* ME. *Nihil timeas: etiamsi modicam dixeris: non dos nos ducit.* CH. *Ego decrevi duo talenta sufficere pro ratione nostrorum bonorum. Sed si vis me esse salvum, & rem meam, & filium meum, opus est ut dicatur me doti constituisse omnem meam substantiam.* ME. *Quid agis?* CH. *Fingito te mirari quamobrem id faciam, & simul quarito ab illo (filio Clitiphone) quam putet esse hujus rei causam?* ME. *Quinimo, certe egomet ignoro, cur illud agas.* CH. *Cur ego id agam? ut reprimam illius mentem, qui dissolutus est libidine & petulantia, & deducam in eum statum ut nesciat in quam partem se vertat.* ME. *Quid facis?* CH. *Omitte ac permitte satisfacere animo meo in hac re.* ME. *Non impedio. Visne ut ita fiat.* CH. *Ita volo.* ME. *Fiat.* CH. *Age, ut jam Clinia accersat Antiphilam, praparet*

ANNOTATIONES.

64. *Quid dotis dicam te dixisse.*] Dicere dotem, & promittere dotem, differunt in antiquorum Jurisconsultorum libris. Dicere dotem, est certis verbis promittere, nulla interrogatione vel stipulatione præcedente: promittere dotem, est cum stipulatione promittere. Dotis dictione tres solum personæ obligari poterant, scilicet, mulier ipsa, debitor ejus, & pater.

65. *Quid obticuisti.*] Ita dixit, quasi puderet Chremetem dicere, quòd parva dos videretur; nam tacemus consilia, reticemus dolores, obticemus quorum nos pudet.

Se. hic ita, ut liberos est æquom, dictis confutabitur.
Sed Syrum. *ME.* quid eum? *CH.* egone? si vivo, adeo exornatum dabo,
Adeo depexum, ut, dum vivat, meminerit semper mei:
Qui sibi me pro ridiculo ac delectamento putat.
Non (ita me Dij ament) auderet facere hæc viduæ mulieri,
Quæ in me fecit.

INTERPRETATIO.

se ad nuptias. Hic (Clitipho) ita verbis convictus objurgabitur, ut justum est reprehendi liberos à parentibus; sed Syrum puniam supplicio quo dignus est. ME. *Cur illum punies?* CH. *Quarisne? Si vita superest, ita illum excultum, politum & comptum dabo, ut mei semper recordaturus sit: qui Syrus putat me esse dignum, quem ludibrio habeat, & fallat. Dij ita mihi sint propitij: ille Syrus non auderet facere viduæ mulierculæ ludos & technas quas mihi fecit.*

ACTUS V. SCENA II.

CLITIPHO. MENEDEMUS. CHREMES. SYRUS.

CL. Itane tandem, quæso, est, Menedeme, ut pater
Tam in brevi spatio omnem de me ejecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum sceleris admisi miser?
Volgo id faciunt. *ME.* scio tibi esse hoc gravius multo, ac durius,
Cui fit: verum ego haud minus ægre patior id, qui nescio,
Nec rationem capio, nisi quod tibi bene ex animo volo. *CL.* hic
Patrem adstare ajebas? *ME.* eccum. *CH.* quid me incusas, Clitipho?
Quidquid ego hujus feci, tibi prospexi, & stultitiæ tuæ.
Ubi te vidi animo esse omisso, &, suavia in præsentia
Quæ essent, prima habere, neque consulere in longitudinem;

INTERPRETATIO.

CL. *O Menedeme, rogo, itane tandem pater expulit animo omnem paternam benevolentiam in tam parvo tempore? propter quod delictum? quod tam grave scelus ego infelix commisi? æquales mei facere solent quod ego feci.* ME. *Scio hoc tibi, cui fit, esse molestius & acerbius multò, quam nulli alij; sed ego id fero non minus molestè tui causâ; id quomodo nescio nec causam, cur id doleam, intelligo, nisi quod tibi cupio quævis omnia.* CL. *Dicebas hic patrem meum prope esse.* ME. *Ecce eum.* CH. *O Clitipho, quid me culpas? quidquid in hac re feci, ut providerem tibi, & tuæ insaniæ, id factum est, postquam te cognovi esse desidem & ignavum, & reputare ea esse præcipua, quæ tibi dulcia & jucunda sunt in tempore præsenti, neque providere longe in futurum;*

Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut hæc posses perdere.
Ubi, cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi dare,
Abij ad proxumos tibi qui erant, eis commisi, & credidi.
Ibi tuæ stultitiæ semper erit præsidium, Clitipho;
Victus, vestitus, quo in tectum te receptes. *CL.* hei mihi!
CH. Satius est, quam te ipso hærede hæc possidere Bacchidem.
SY. Disperij: scelestus quantas turbas concivi insciens?
CL. Emori cupio. *CH.* prius, quæso, disce, quid sit vivere.
Ubi scies, si displicebit vita, tum istoc utitor.
SY. Here, licetne? *CH.* loquere. *SY.* at tuto. *CH.* loquere. *SY.* quæ ista est pravitas,
Quæve amentia est, quod peccavi ego, id obesse huic? *CH.* ilicet,
Ne te admisce: nemo accusat, Syre, te: nec tu aram tibi,
Neque precatorem pararis. *SY.* quid agis? *CH.* nil succenseo,
Nec tibi, nec huic; nec vos est æquum, quod facio, mihi.
SY. Abiit. vah! rogasse vellem. *CL.* quid, Syre? *SY.* unde mihi peterem cibum.
Ita nos alienavit. tibi jam esse ad sororem intelligo.
CL. Adeon' rem rediisse, ut periculum etiam fame mihi sit, Syre!
SY. Modo liceat vivere, spes est. *CL.* quæ? *SY.* nos esurituros satis.
CL. Irrides in re tanta, neque me quidquam consilio adjuvas?

INTERPRETATIO.

inveni modum, ut neque tu indigeres necessarijs, neque posses absumere hæc mea bona. Postquam tibi, cui debui primo hæredi, non potui propter tuos mores mea bona donare, converti me ad consanguinitate proximos, nempe ad sororem: eorum fidei commendavi, ô Clitipho, illa bona; apud eos quoddam perfugium, atque auxilium habebis semper tuæ stultitiæ, victum, vestitum, & tectum quò te recipias. C L. *Hei mihi!* C H. *Melius est ita me disposuisse de bonis meis, quàm Bacchidem hæc habere: quod fieret, si tu esses mihi hæres.* S Y. *Disperij. Quantos motus ego scelestus excitavi imprudens.* C L. *Mortem omnino desidero.* C H. *Obsecro, disce primò quid sit cum virtute & ratione vivere: postquam didiceris, si vita pertæsus fueris, tunc utitor hoc sermone.* S Y. *An permittis mihi te alloqui?* C H. *Loquere.* S Y. *At licetne loqui sine periculo?* C H. *Loquere.* S Y. *Quæ est ista perversitas, vel quæ est ista mentis insania, id nocere huic filio tuo quod peccatum commisi?* C H. *Desine plura loqui; ilicet: actum est quod constitui. perficietur. Noli te in hoc negotio interponere, ô Syre; nemo accusat te: noli tibi quærere asylum, nec deprecatorem, quoniam non indignor, neque ulla tibi minitor, neque Clitiphoni, nec justum est vos vicissim mihi irasci de eo, quod facio.* S Y. *Discessit, at vellem eum interrogasse.* C L. *Quid?* S Y. *Unde mihi cibus dabitur, ita abdicavit nos. Nunc video te victum habere apud sororem, quam heredem sibi constituit.* C L. *Adeone id verum est, fortunam meam redactam esse in eum statum, ut periculum subeam fame pereundi?* S Y. *Dummodo permittatur nobis frui vita, spes est.* C L. *Quænam spes relicta est?* S Y. *Spes est fore ut non mediocriter esurie premamur.* C L. *Rides in re tam seria & misera, neque aliquantulum consilio mihi succurris.*

SY. Imo & ibi nunc sum, & usque dudum id egi, dum loqnitur pater:
Et, quantum ego intelligere possum. *CL.* quid? *SY.* non abierit longius.
CL. Quid est ergo? *SY.* sic est, non esse horum te arbitror. *CL.* quid istuc, Syre?
Satin' sanus es? *SY.* ego dicam, quod mî in mentem: tu dijudica.
Dum istis fuisti solus, dum nulla alia delectatio,
Quæ propior esset, te indulgebant, tibi dabant: nunc filia
Postquam est inventa vera, inventa est caussa, qua te expellerent.
CL. Est verisimile. *SY.* an tu ob peccatum hoc esse illum iratum putas?
CL. Non arbitror. *SY.* nunc aliud specta: matres omnes filiis
In peccato adjutrices, auxilio in paterna injuria
Solent esse: id non fit. *CL.* verum dicis. quid ergo nunc faciam, Syre?
SY. Suspicionem istam ex illis quære: rem profer palam.
Si non est verum, ad misericordiam ambos adduces cito, aut
Scibis cujus sis. *CL.* recte suades: faciam. *SY.* sat hoc recte mihi in
Mentem venit: namque adolescens quam minima in spe situs erit,
Tam facillime patris pacem in leges conficiet suas.
Etiam haud scio an uxorem ducat, ac Syro nil gratiæ.

INTERPRETATIO.

SY. *Imo, & nunc præsto sum tibi adjutor, & semper adhuc fui; etiam dum pater loquebatur tecum, & quantum conjicere possum.* CL. *Quid est?* SY. *Non diu pater absens futurus est.* CL. *Ergo quid est?* SY. *Ita res se habet, opinor, te non esse filium horum Chremetis & Sostratæ.* CL. *O Syre, cur dicis istud? satisne mentis compos es?* SY. *Ego dicam quod menti occurrit, tu arbitrare: quandiu parentibus unicus esse existimatus es, quandiu nulla fuit illis major, & propinquior voluptas quàm in te; tibi favebant & faciles erant, tibi largè dabant: nunc postquam Antiphila filia reperta est, occasio est reperta propter quam te ejicerent.* CL. *Quod ais, probabile est.* SY. *An opinaris Chremetem illum patrem tuum indignatum esse, ob hoc flagitium; quod scivit te Bacchidem amare?* CL. *Non opinor.* SY. *Nunc considera aliam rem: omnes matres utplurimùm sunt auxiliatrices filijs suis, cùm peccaverunt, & opem ijs ferunt, quando pater in eos inique agit. Nunc vides matrem tuam minime te adjuvare.* CL. *Dicis verum. Quid ergo, Syre, mihi nunc agendum est?* SY. *Quære ab illis id quod suspicaris, an sis eorum filius, necne: dic illis plane, quare adductus sis in eam suspicionem. Si id falsò suspicaris, statim adduces eos ad miserendum tui: aut si verum est te non esse eorum filium, scies ex eorum relatu cujus sis.* CL. *Bene mihi consulis. Quod suades faciam.* SY. *Satis commode hæc cogitatio mentem subijt, mihique valde istud consilium placet; namque juvenis quantò minus spei se habere simulabit, fore ut pro filio admittatur; tantò facilius pacem inibit, cum bono patre his conditionibus quas dare voluerit filius. Et fortasse continget ut Clitipho uxorem ducat; nihil tamen gratiæ habeatur Syro.*

Quid hoc autem? senex exit foras: ego fugio. adhuc quod factum est
Miror, non jussisse illicò me arripi. ad Menedemum hinc pergam: eum
Precatorem mihi paro: seni nostro fidei nihil habeo.

INTERPRETATIO.

Quid autem est hoc? Chremes egreditur, ego fuga mihi consulo. Miror eum non imperasse adhuc me comprehendi. Perfugiam ad Menedemum: comparabo eum mihi intercessorem: non fido seni nostro Chremeti.

ACTUS V. SCENA III.

SOSTRATA. CHREMES.

SO. PRofecto, nisi caves tu homo, aliquid gnato conficies mali:
Idque adeo miror, quî tam ineptum quidquam potuerit tibi
Venire in mentem, mi vir. *CH.* oh, pergin' mulier esse; ullamne ego
Rem unquam volui, quin tu in ea re mihi advorsatrix fueris, Sostrata? at
Si rogitem jam, quid est quod peccem, aut quamobrem id faciam, nescias;
In qua re nunc tam confidenter restas, stulta? *SO.* ego nescio.
CH. Imo, scis potius, quam quidem redeat ad integrum eadem oratio.
SO. Oh, iniquos es, qui me tacere de re tanta postules.
CH. Non postulo. jam loquere. nihilominus ego hoc faciam tamen.
SO. Facies? *CH.* verum. *SO.* non vides, quantum mali ex ea re excites?

INTERPRETATIO.

SO. *CErte nisi provides tu homo, aliquod malum procurabis filio: & valde miror, mi conjux, quo pacto quicquam tam absurdum potueris in animum inducere.* CH. *Oh, perseverasne mulier molesta esse? Nullamne unquam rem volui, ut non mihi contraria fueris? Sed si nunc ego te interrogem quid est, in quo errem, aut quare id faciam, nescias respondere, in qua re nunc tam audacter resistis mihi, ò fatua!* SO. *Ego ignoro scilicet!* CH. *Quin verò malo fateri te scire, & intelligere quid velim dicere, quàm me de eadem re sermonem redintegrare.* SO. *Quin verò nullam æquitatis rationem habes, qui velis me silere de re tanti momenti, in qua agitur de pernicie filij.* CH. *Non peto ut sileas, jam loquere quantum voles; nihilominus exequar quod institui.* SO. *Exequeris?* CH. *Verum dico.* SO. *Non consideras, quantum mali moveas ex hac re, exheredatione filij?*

Subditum se suspicatur. *CH.* subditum! ain' tu? *SO.* certe inquam, mi vir.

CH. Confitere tuum non esse. *SO.* au, obsecro te, istuc inimicis siet.

Egon' confitear meum non esse filium, qui sit meus?

CH. Quid? metuis ne non, cum velis, convincas esse illum tuum?

SO. Quod filia est inventa? *CH.* non: sed, quod magi' credendum siet,

Id quod est consimilis moribus,

Facile convinces ex te natum: nam tui similis est probe:

Nam illi nihil vitij est relictum, quin sit & idem tibi:

Tum præterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.

Sed ipse egreditur: quam severus! rem, cum videas, censeas.

INTERPRETATIO.

ipse filius in suspicionem venit se esse suppositum, non verum filium. CH *Se esse suppositum opinatur?* SO. *Certe, mi conjux.* CH. *Fatere non esse filium tuum.* SO. *Au, rogo te, istud eveniat inimicis nostris. Egone dicam hunc non esse filium meum, qui sit meus?* CH. *Quid? an vereris, ne non possis cum volueris probare in judicio illum esse filium tuum?* SO. *Ideone quod filia est reperta, hunc similiter meum esse filium probare possim?* CH. *Non propter hoc dico, sed propter aliud quod magis fide dignum est, quia nempe tibi moribus est persimilis; idcirco facili probatione convinces eum te peperisse: nam ipse est tibi simillimus; nullum vitium illi relictum est, quod non & in te appareat: præterea nulla fœmina partu ederet filium ejusmodi, nisi tu. Sed ipse Clitipho exit, quam gravis & serius. Si rei veritatem cognoscas; tunc judices de ejus moribus quales sint, an revera sit severus & gravis.*

ACTUS V. SCENA IV.

CLITIPHO. SOSTRATA. CHREMES.

CL. SI unquam ullum fuit tempus, mater, cum ego voluptati tibi

Fuerim, dictus filius tuus tua voluntate, obsecro

Ejus ut memineris, atque inopis nunc te miserescat mei;

Quod peto, & volo, parenteis meos ut commonstres mihi.

SO. Obsecro, mi gnate, nec istuc in animum inducas tuum;

INTERPRETATIO.

CLIT. *O Mater, si unquam fuit tempus ullum in quo tibi fui delectationi, appellatus filius tuus, te volente me talem credi, quaeso ut recorderis illius temporis, atque ut te misericordia mei egeni te moveat: quoniam posco, & cupio, ut indices mihi veros meos parentes.* SOST. *Fili mi, rogo ne istud tibi persuadeas te esse suppositum.*

Alienum

Alienum esse te. *CL.* sum. *SO.* miseram me! hoccine quæsisti, obsecro?
Ita mihi, atque huic sis superstes, ut ex me, atque ex hoc natus es:
Et cave posthac, si me amas, unquam istuc verbum ex te audiam. *CH.* at
Ego, si me metuis, mores cave in te esse istos sentiam.
CL. Quos? *CH.* si scire vis, ego dicam: gerro, iners, fraus, helluo,
Ganeo, damnosus. crede; & nostrum te esse credito.
CL. Non sunt hæc parentis dicta. *CH.* non, si ex capite sis meo
Natus, item ut ajunt Minervam esse ex Jove, ea caussa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
SO. Dì istæc. *CH.* Deos nescio: ego, quod potero enitar sedulo.
Quæris id, quod habes, parentes: quod abest, non quæris, patri
Quomodo obsequare, & serves quod labore invenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? pudet
Dicere, hac præsente, verbum turpe: at te id nullo modo
Facere puduit. *CL.* eheu quàm ego nunc totus displiceo mihi!
Quàm pudet! neque, quod principium incipiam ad placandum, scio.

INTERPRETATIO.

& falsum filium. CL. *Sum.* SO. *O me infelicem! an hoc, amabo, quærere potuisti? ita mihi, ac Chremeti supervivas ut ex me matre, atque hoc patre genitus es. Et vide si me amas, ut nunquam ista proferas.* CH. *Sed si me times, cave ne intelligam istos mores malos inesse tibi.* CL. *Quos mores?* CH. *Si vis scire, ego exponam; cave ne sis nugator, ineptus, ignavus, sine arte & industria, fraudulentus, vorax, bonorum consumptor, scortator, perniciosus tuis parentibus (ut qui à me decem minas Bacchidi per servum extorsisti) crede meis præceptis, & ita credito te esse nostrum filium.* CL. *Talia verba contumeliosa nunquam procedunt ab eo qui verus est pater.* CH. *Non patiar me notari infamia propter tuam nequitiam, eà causa quia sis filius meus; etiamsi ex meo capite ortus fueris, similiter ut Poëtæ fingunt Palladem esse natam ex Iove.* S O. *Dij istud prohibeant, te fieri infamem propter filium.* C H. *Nescio an Dij prohibituri sint, cavebo ego diligenter ne fiam, quantum potero. Tu quæris id, quod habes, nempe parentes; non id quod abest tibi, videlicet quomodo complaceas patri, & conserves id boni, quod pater acquisivit multo labore: non erubuisti adducere mihi ante conspectum meum per fraudem & mendacia eam, quam ut infamem pudet me nominare coram matre tua, fingendo eam esse amicam Clinia: at te non puduit facere rem flagitiosam & turpem.* CL. *Eheu! quantum me nunc mei tadet! quantum me pudet id fecisse! neque scio unde incipiam ut patrem iratum leniam, & placitum reddam.*

ACTUS V. SCENA V.

MENEDEMUS. CHREMES. CLITIPHO. SOSTRATA.

ME. ENimvero Chremes nimis graviter cruciat adolescentulum,
Nimisque inhumane. exeo ergo, ut pacem conciliem. optume.
Ipsos video. *CH.* ehem, Menedeme, cur non accersi jubes
Filiam, & quod dotis dixi, firmas? *SO.* mi vir, te obsecro
Ne facias. *CL.* pater, obsecro ut mî ignoscas. *ME.* da veniam, Chreme:
Sine te exoret. *CH.* egon' mea bona ut dem Bacchidi dono sciens?
Non faciam. *ME.* at id nos non sinemus. *CL.* si me vivum vis, pater,
Ignosce. *SO.* age, Chremes mi. *ME.* age, quæso, ne tam obfirma te, Chreme.
CH. Quid istuc? video non licere, ut cœperam, hoc pertendere,
ME. Facis, ut te decet. *CH.* ea lege hoc adeo faciam, si facit id,
Quod ego hunc æquom censeo. *CL.* pater, omnia faciam: impera.
CH. Uxorem ut ducas. *CL.* pater. *CH.* nihil audio. *ME.* ad me recipio;

INTERPRETATIO.

ME. P*Rofectò Chremes nimis acerbè, nimisque inhumanè objurgando vexat adolescentem Clitiphonem; ergo egredior ad eos, ut pacem inter eos componam. Video ipsos oportune.* CH. *Ehem, Menedeme, cur non mandas advocari filiam meam Antiphilam, ut sit tibi nurus; & cur non approbas & admittis eam dotem quam dixi?* SO. *O, mi conjux, ne facias id, exheredans filium, te precor.* CL. *O pater, tibi supplico ut mihi parcas.* ME. *O Chreme, parce illi, permitte ut precibus id à te impetrem.* CH. *Ut ego donem mea bona meretrici Bacchidi sciens, videns? non faciam.* ME. *At nos non permittemus quoque.* CL. *O Pater, da mihi veniam, si vis mihi vitam amplius superesse.* SO. *Age, Chremes mi, fac quod petitur.* ME. *O Chreme, ignosce, noli te tam obstinatum ostendere.* CH. *Quid hoc sibi vult? video non mihi permitti perficere hoc, quod inceperam.* ME. *Facis, ut tibi convenit.* CH. *Eâ conditione, ignoscam Clitiphoni, si exequatur quod ego arbitror justum esse eum exequi.* CL. *O pater, faciam omnia: impera.* CH. *Impero, ut ducas uxorem.* CL. *O pater, da mihi tempus ad deliberandum de re tanti momenti.* CH. *Nullam excusationem audio.* ME. *Rem in me recipio,*

Faciet. *CH.* nil etiam audio ipsum. *CL.* perij. *SO.* an dubitas, Clitipho?
CH. Imo utrum vult? *ME.* faciet omnia. *SO.* *hac, dum incipias, gravia sunt,*
Dumque ignores: ubi cognoris, facilia. *CL.* faciam, pater.
SO. Nate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames,
Filiam Phanocratæ nostri. *CL.* rufamne illam virginem,
Cæsiam, sparso ore, adunco naso? non possum pater.
CH. Eja, ut elegans est! credas animum ibi esse. *SO.* aliam dabo.
CL. Quid istuc? quandoquidem ducenda est, egomet habeo propemodùm,
Quam volo. *SO.* nunc laudo te, gnate. *CL.* Archonidis filiam.
SO. Perplacet. *CL.* pater hoc nunc restat. *CH.* quid? *CL.* Syro ignoscas volo,
Quæ mea caussa fecit. *CH.* fiat. Ω Vos valete, & plaudite.

INTERPRETATIO.

Clitiphonem ducturum uxorem. CH. *Nihil respondentem audio ipsum.* CL. *Nullus sum.* SO. *O Clitipho, an vereris uxorem accipere?* CH. *Quin ab eo quærendum, utrum uxorem velit ducere, necne.* ME. *Faciet omnia, quæ imperabis.* SO. *Consilium capere de ducenda uxore, in principio difficile est ei, qui matrimonij ignarus est; sed postea quam cognoris quid sit, facile, & gratum tibi fiet.* CL. *Faciam, pater, ut vis.* SO. *Fili mi, per Pollucem, dabo tibi puellam illam venustam, quam tu cupidè ames, filiam Phanocratæ nostri vicini.* CL. *Dabisne illam puellam rufam, glaucis oculis, lentiginosa facie, naso incurvo & inflexo, ô Pater, non possum eam ducere.* CH. *Eja, quam prudens est in hoc delectu! Facile agnoscas ipsum ad hanc artem animum adjecisse.* SO. *Dabo aliam tibi.* CL. *Qui tantum laborandum est? certe quoniam necesse est me uxorem ducere, ego inveni fere quod quæritur.* SO. *O fili, nunc laudo te.* CL. *Gratam habeo filiam Archonidis hujus.* SO. *Valde grata est mihi.* CL. *O pater, nunc unum reliquum est.* CH. *Quidnam istud?* CL. *Volo, ut Syro condones offensas, quas in te mei causa fecit.* CH. *Fiat ignoscatur ei.* Ω *Vos spectores valete, plaudite.*

Calliopius recensui.

P.
TERENTIJ
CARTHAGINENSIS AFRI
ADELPHI.

ACTA LUDIS FUNEBRIBUS, L. ÆMILII PAULI. QUOS FECERE Q. FABIUS MAXIMUS, ET L. CORNELIUS AFRICANUS. EGERUNT L. ATTILIUS PRÆNESTINUS, ET MINUTIUS PROTIMUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII, TIBIIS SERRANIS. GRÆCA EST MENANDRU. EDITA L. ANICIO GALLO, ET M. CORNELIO CETHEGO COSS.

ANNO AB URBE CONDITA DXCV. ANTE CHRISTUM NATUM CLXVIII.

EPIGRAPHES INTERPRETATIO.

ADELPHI Comœdia Terentij acta ludis funebribus Lucij Æmilij Pauli, quos dederunt Q. Fabius Maximus; P. Cornelius Africanus illius filij. Egerunt L. Attilius Prænestinus, & Minucius Protimus. Modos fecit, & cantica Flaccus Claudij filius, tibijs Sarranis paribus, sinistris. Hæc Comœdia facta est Latina è Græca Menandri, L. Anicio Gallo, M. Cornelio Cethego Consulibus.

ANNOTATIONES.

ADELPHI.] Id est, *fratres* Græcè. Sic ideo hæc Comœdia nominata est, quod fratres Demea & Mitio senes; & Æschinus, Ctesiphoque Demeæ filij, fabulæ suppeditent materiam.

Acta ludis funebribus.] Ludi funebres erant, qui in honorem defunctorum exhibebantur, quales Homerus memorat celebratos ab Achille in funere Patrocli; & Virgilius refert ab Æneâ celebratos in honorem Anchisæ parentis: ejusmodi hic dicuntur facti à Q. Fabio Maximo, & P. Cornelio Africano Patri ipsius naturali L. Æmilio Paulo, à quo dati sunt in adoptionem; ille quidem Q. Fabio Maximo; hic vero Africani superioris filio.

Egere L. Attilius Prænestinus.] Hi erant Magistri Histrionum, qui fabulam egerunt.

Tibijs Sarranis,] Sic dictæ à Sarra urbe, quæ Tyrus est: sinistræ fuerunt hæ tibiæ, auctore Evanthio in Prolegomenis in Terentium, & acuminis levitate jocum in Comœdia ostendebant; nam plura foramina habebant, & sonus idcirco erat acutior: cum dextræ, sive Lydiæ, pauciora foramina haberent, & sonum proinde graviorem. Lydiæ conveniebant rebus gravibus; Sarranæ jocis; Phrygiæ, si gravitas jocis misceretur: sed de his uberiùs diximus ad inscriptionem Andriæ.

ADELPHORVM PERSONÆ.

MITIO, ſenex. Nomen Latinum à mitis.
DEMEA, ſenex. ἀπὸ τοῦ δήμου, à plebe, quaſi plebeius.
SANNIO, leno. A Σαννὸς fatuus, quod in hac Comœdia populo riſui eſſet.
ÆSCHINUS, adoleſcens. Ab αἶσχος, dedecus, quòd flagitiis eſſet infamis.
SYRUS, ſervus. A patria, gentile nomen.
CTESIPHO, adoleſcens. ἀπὸ τῆς κτήσεως à prædio & φωτός, viro, id eſt, agricola.
SOSTRATA, matrona. A σώζειν quod eſt ſervare.
CANTHARA, nutrix. A Κάνθαρος, poculum, à præbendo potum puero.
GETA, ſervus. Gentile nomen, à natione.
HEGIO, ſenex. ἀπὸ τοῦ ἡγεῖσθαι, ducere, quia curam Soſtratæ, ejuſque familiæ habet.
DROMO, ſervus. A δρόμος, curſus.
PAMPHILA, nurus. Quaſi πᾶσι φίλη, omnibus chara.

ARGVMENTVM.

MITIO, & Demea Athenienſes fratres fuerunt. Erant Demeæ filij duo, ex quibus natu majorem Æſchinum adoptavit Mitio, eumque indulgentius & licentius educavit, adeò ut Pamphilam virginem, quam mater Sophrona vidua pudice conſervabat, noctu temulentus per vim compreſſerit, gravidamque fecerit; ſed pollicitus Sophronæ matri ſe eam uxorem ducturum, veniam obtinuit. Cteſipho autem Æſchini frater, quem pater Demea ſecum ruri habuit ſevere admodum ac ſtricte, Cithariſtriæ cujuſdam amore captus, cum eam à lenone puellæ domino, præ argenti penuria habere non poſſet; Æſchinus ejus frater, domum lenonis per vim ingreſſus, puellam abreptam tradit Cteſiphoni. Spargitur tota urbe rumor, qui pervenit ad Sophronam, & Pamphilam brevi parituram. Illæ mutatum Æſchini animum, ſe proditas & perfide deſertas putant: itaque Getam ad Hegionem cognatum Pamphilæ, rem, ut erat, expoſiturum mittunt. Hegio poſtea incidit in Demeam, eique de conſtuprata ab Æſchino Pamphila facinus narrat. Mitio quoque de re tota certior factus, profectus ad mulieres, jacentes jam, & afflictas erexerat, pollicitus ſe Æſchino Pamphilam uxorem daturum. Interea Demea filium Cteſiphonem quem putabat ruri fodere, aut arare, deprehendit in urbe cum meretrice ſuaviter potitantem, & accubantem; quapropter tanta iracundia incitatus eſt, ut arderet. Verum poſtquam ſatis

diu vociferatus est, tandem ita placatur suavi oratione Mitionis, ut deposita veteri sævitiâ, benignus atque affabilis fiat. Itaque permittitur Ctesiphoni frui amicâ, fiunt nuptiæ Æschini, & Phamphilæ, Mitio ipse Sophronam ducit uxorem, Hegioni datur unde vivat, Syrus unà cum Phrygia uxore manumittitur.

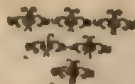
C.

SULPITII APOLLINARIS
PERIOCHA.

DVos cum haberet Demea adolescentulos,
Dat Mitioni fratri adoptandum Æschinum,
Sed Ctesiphonem retinet. hunc citharistriæ
Lepore captum, sub duro ac tristi patre,
Frater celabat Æschinus; famam rei
Amorisque in se transferebat: denique
Fidicinam lenoni eripuit. vitiaverat
Idem Æschinus civem Atticam pauperculam;
Fidemque dederat, hanc sibi uxorem fore.
Demea jurgare, & graviter ferre. mox tamen;
Vt veritas patefacta est, ducit Æschinus
Vitiatam, potitur Ctesipho citharistriam,
Exorato suo patre duro Demea.

INTERPRETATIO.

DEmea duos habens filios, dat ex illis Æschinum fratri Mitioni in adoptionem, & Ctesiphonem alterum in sua potestate retinet: hunc fidicinæ festiva formâ & ingenio irretitum, cum aspero, & sævo patri subditus esset, frater Æschinus occultabat; rumorem, & amorem in se transferebat, simulans se esse amatorem citharistriæ: denique eam lenoni per vim abripuit. Stupraverat quoque Æschinus Pamphilam virginem Atticam, pauperculam quidem, sed bonam, bonis civibus prognatam, pollicitusque fuerat se eam ducturum uxorem. Demea morosum & jurgiosum se præbebat, & iniquo animo ferebat. Sed citò postquam id quod res erat manifestum fuit de psaltriâ, Æschinum non sibi, sed Ctesiphoni fratri eam rapuisse, ducit Æschinus uxorem Pamphilam à se compressam; Ctesipho fit compos fidicinæ, placato, & victo precibus Demea patre severo, & molesto.

PROLOGUS.

Postquam poëta sensit scripturam suam
Ab iniquis observari, & adversarios
Rapere in pejorem partem, quam acturi sumus;
Indicio de se ipse erit: vos eritis judices,
Laudine an vitio duci factum id oporteat.
Synapothnescontes Diphili comœdia est.
Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.
In Græca adolescens est, qui lenoni eripuit
Meretricem in prima fabula. eum Plautus locum
Reliquit integrum: eum hic locum sumpsit sibi
In Adelphos: verbum de verbo expressum extulit.
Eam nos acturi sumus novam: pernoscite,
Furtumne factum existumetis, an locum
Reprehensum, qui præteritus negligentia est.
Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Eum adjutare, assidueque una scribere,
Quod illi maledictum vehemens esse existumant,
Eam laudem hic ducit maxumam, cum illis placet,
Qui vobis universis, & populo placent;

INTERPRETATIO.

Postquam Poëta Terentius intellexit Comœdias, quas scripsit, curiose explorari, & notari ab improbis hominibus atque adversariis obtrectandi gratiâ, & Comœdiam quam exhibituri sumus, ab his reprehendi & culpari; ipsemet quid fecerit vobis indicabit; vos judicabitis utrum factum laude dignum sit, an vituperio. Diphilus Poëta comicus Græcus Comœdiam fecit, quam Græce Synapothnescontes inscripsit: eam Plautus Latine composuit, & Commorientes nominavit. In Græca Diphili quidam inducitur adolescens rapiens lenoni meretricem, in prima parte fabulæ; eum locum reliquit Plautus intactum: hic vero poëta Terentius hunc locum transtulit in Adelphos, & ex Græco in Latinum vertens ornatiorem reddidit. Eam Comœdiam novam, nempe Adelphos, vobis, spectatores, nunc acturi, & recitaturi sumus. Nunc perspicite an censere debeatis, hunc locum, quem mutuatus est Terentius, furti vitio accusandum sit, an potius dicendum ab eo resumptum & retentum esse, postquam Plautus eum pro derelicto negligenter habuerat. Nam quod adversarij isti in vulgus jactant, homines nobili, & patritia stirpe clarissimos & operam suam dare, & perpetuò unà Comœdias facere: quod illi vituperium grave arbitrantur, id sibi ingenti gloria tribuit, cum illis gratus, & acceptus est, qui vobis, quotquot hic estis, & universo populo grati, & accepti sunt;

ANNOTATIONES.

15. *Homines nobiles.*] Nempe Scipionem Africanum, Lælium, & Furium Publium.

Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usu' est sine superbia.
Dehinc ne exspectetis argumentum fabulæ:
Senes qui primi venient, hi partem aperient;
In agendo partem ostendent. facite, æquanimitas
Vestra poëtæ ad scribendum augeat industriam.

INTERPRETATIO.

quorum beneficia in militia & in pace, commodè in omnes collata fuerunt sine fastu, & ostentatione. Exinde nolite expectare ut argumentum fabulæ vobis enarretur. Senes, qui primi in proscenium prodibunt, ij partem explicabunt ipso initio, partem in reliquo dramate. Concedite, ut æquo, & propitio animo adsitis, quò labor & industria Poëtæ ad faciendas Comœdias magis, ac magis excitetur.

ACTUS PRIMI SCENA I.

MITIO.

STORAX, non rediit hac nocte à cœna Æschinus;
Neque servulorum quisquam, qui advorsum ierant.
Profecto hoc vere dicunt: si absis uspiam,
Aut ubi si cesses, evenire ea satius est,
Quæ in te uxor dicit, & quæ in animo cogitat
Irata, quàm illa, quæ parentes propitij.
Uxor, si cesses, aut te amare cogitat,
Aut tete amari, aut potare, aut animo obsequi,

INTERPRETATIO.

MI. *HEVS, Storax: non reversus est domum Æschinus filius hac nocte à convivio cui affuit cum sodalibus suis, neque ullus ex servis, qui obviam ei missi fuerant, eum comitatum. Equidem hæc communis sententia vera est: minus damnosum est ea accidere quæ uxor irata de te suspicatur, & animo conjicit, quam illa, quæ parentes pij, & filiorum studiosi eis timent. Vxor si tardes domum redire; aut alius mulieris amore detineri te suspicatur, aut aliam amore tui captam esse, aut compotationibus te deditũ esse, aut voluptati inservire,*

ANNOTATIONES.

1. *Storax.*] Sublata voce Storacem è servulis unum vocat, quo non respondente, intelligit nondum rediisse filium: Storacem enim huic ad cœnam eunti comitem dederat, & alios postea servos emiserat, qui obviam irent, & eum reducerent. Propriè locutus est, cum dixit *adversum*, nam hi servi adversitores dicebantur, qui adversum ibant foris cœnanti, officij, & tuitionis gratia. *Storax* Græcè στύραξ, est arboris lachryma odorata. Et ab odore ita servus nominatur.

Et tibi bene esse soli, cùm sibi sit male.
Ego, quia non rediit filius; quæ cogito!
Quibu' nunc sollicitor rebus! ne aut ille alserit,
Aut uspiam ceciderit, aut perfregerit
Aliquid. vah, quenquamne hominem in animum instituere, aut
Parare, quod sit carius, quam ipse est sibi?
Atqui ex me hic natus non est, sed ex fratre. is adeo
Dissimili studio est. jam inde ab adolescentia
Ego hanc clementem vitam urbanam, atque otium
Secutus sum: &, quod fortunatum isti putant,
Uxorem nunquam habui. ille contra, hæc omnia:
Ruri agere vitam, semper parce, ac duriter
Se habere. uxorem duxit: nati filij
Duo, inde ego hunc majorem adoptavi mihi:
Eduxi à parvulo, habui amavi pro meo:
In eo me oblecto: solum id est carum mihi.
Ille ut item contra me habeat, facio sedulò:
Do, prætermitto, non necesse habeo omnia
Pro meo jure agere. postremò, alij clanculum
Patres quæ faciunt, quæ fert adolescentia,
Ea ne me celet, consuefeci filium:
Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut
Audebit, tanto magis audebit cæteros.
Pudore, & liberalitate liberos
Retinere, satius esse credo, quàm metu.

INTERPRETATIO.

denique te solum in deliciis versari, dum ipsa molestiis, & tristitia crucia-tur. Ah, quæ suspiciones mentem meam agitant, quia non rediit filius! quibus timoribus animus angitur! ne aut ille Æschinus algore obstupuerit, aut uspiam lapsus membrum aliquod sibi omnino ruperit. Vah! potestne illud esse, ut quispiam ita animo sit affectus, ut quidquam charius habeat quam seipsum? Attamen ex me non est genitus, sed ex fratre meo Demea. Is frater dissimiliter vitam instituit, atque ego: jam inde usque ab ephebis ego hanc comem elegi vitam urbanam & tranquillam, & quod plerique beatum æstimant, uxorem nunquam ducere volui: ille omnia alia potiora duxit, agro colendo vitam exercere, semper austere, & laboriose se tractare: uxorem matrimonio sibi junxit: filios duos genuit: deinde hunc ego majorem natu in adoptionem accepi: à puero educavi, habui, & dilexi tanquam filium naturalem; in eo delicias omnes capio, hoc solum pretiosum habeo: ego omni cura laboro, ut pariter me charum vicissim habeat ille: do sumptus, prætermitto, & dissimulo delicta ejus, nec oportere me puto in omnibus rebus patriâ potestate uti erga illum. Postremò ita eum institui, ne mihi occultet ea, quæ alij filij clam patribus suis faciunt, nempe culpas, quibus obnoxia est ætas adolescentiæ: nam qui mendacium proloqui coram patre, aut eum solitus fuerit verbis decipere, multò audacius hæc faciet in cæteros. Utilius, & melius esse censeo, verecundiâ & liberali clementia eum avocare à vitiis, quàm timore.

Hæc fratri mecum non conveniunt, neque placent.
Venit ad me sæpe clamitans, quid agis, Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris?
Vestitu nimium indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipse est durus, præter æquumque & bonum:
Et errat longe mea quidem sententia,
Qui imperium credat gravius esse aut stabilius,
Vi quod fit, quam illud quod amicitia adjungitur.
Mea sic est ratio, & sic animum induco meum:
Malo coactus qui suum officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cavet:
Si sperat fore clam, rursum ad ingenium redit.
Ille quem beneficio adjungas, ex animo facit:
Studet par referre, præsens absensque idem erit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium,
Sua sponte recte facere, quàm alieno metu.
Hoc pater, ac dominus interest. hoc qui nequit,
Fateatur se nescire imperare liberis.
Sed estne hic ipsus, de quo agebam? & certe is est.
Nescio quid tristem video. credo jam, ut solet,
Jurgabit. Salvom te advenire, Demea,
Gaudemus.

INTERPRETATIO.

Hæc non ita fratri, ut mihi, videntur observanda, neque probantur. Ille sæpe me convenit vociferans, quid facis, Mitio? cur nobis corrumpis filium? cur sumptus das ei, ut amicas habeat? ut in potationibus se mergat? cur vestimenta splendidiora, & nimiò pretiosiora largiris? nimis imprudenter eum moderaris. Ille verò (Demea) asperior est, & sævior plus æquô & bonô; & valde fallitur ita sentiendo. ut ego quidem opinor, quicumque sibi persuadet imperium quod cum violentiâ quæritur, & exercetur, esse fortius & diuturnius, quam illud quod amore conciliatur. Ego sic reor, credoque; qui vi, aut necessitate adigitur ad suum faciendum officium, tantisper cavet sibi, & abstinet à malo, dum id cognitum iri putat: si credit occultum fore, rursus ad suos mores revertitur. Ille quem beneficio acquiras, omni studio libens officium facit, curat diligenter vicissim benefacere; sive adsit coram, vel clam absit, similem sui semper se geret, & in officio suo manebit. Hoc patrem decet potius assuefacere filium, libenter & ultrò recte faciendo, quàm terrendo exemplis propositis pœnarum alienarum. Hæc differentia est inter patrem ac dominum. Qui non potest talem se præstare; concedat hic oportet se ignarum esse regendi liberorum ingenia. Sed est ne hic ipse Demea, de quo loquebar? Equidem is ipse est. Nescio propter quid tristis mihi videtur: puto jam pro more suo jurgiis mecum aget. Salvum te adesse lætor, Demea.

ACTUS I. SCENA II.

DEMEA. MITIO.

DE. EHem! opportune: te ipsum quærito.
MI. Quid tristis es? *DE.* Rogas me, ubi nobis Æschinus
Siet, quid tristis ego sim? *MI.* dixin' hoc fore?
Quid fecit? *DE.* quid ille fecerit? quem neque pudet
Quidquam: nec metuit quenquam: neque legem putat
Tenere se ullam. nam illa, quæ antehac facta sunt,
Omitto: modò quid designavit? *MI.* quidnam id est?
DE. Fores effregit, atque in ædes irruit
Alienas: ipsum dominum atque omnem familiam
Multavit usque ad mortem: eripuit mulierem,
Quam amabat: clamant omnes indignissume
Factum esse. hoc advenienti quot mihi, Mitio,
Dixere? in ore est omni populo. denique
Si conferendum exemplum est, non fratrem videt
Rei dare operam, ruri esse parcum ac sobrium?
Nullum hujus simile factum. hæc cum illi, Mitio,
Dico, tibi dico. tu illum corrumpi sinis.
MI. Homine imperito nunquam quidquam injustius;
Qui, nisi quod ipse facit, nihil rectum putat.
DE. Quorsum istuc? *MI.* quia tu, Demea, hæc male judicas.

INTERPRETATIO.

D E. *HEm! commodè, in tempore advenis; te ipsum quæro sedulò.* M I *Quid mæstus es?* D E. *Interrogas me quid tristis sim, cum filium Æschinum habeamus? Nempe ejus caussa sum tristis & sollicitus.* M I. *Nonne vere dixi illum morose jurgaturum esse? Quid is fecit?* D E. *Quid fecerit, quæris? Qui neque pudore ullo afficitur, neque veretur quemquam, aut timet; neque æstimat se ulla lege obligari: nam quæ antehac fecit, prætereo: ô quænam modo nefanda palam gessit?* M I. *Quidnam id est?* D E. *Portam rupit ædium, in ædes irrupit alienas, ipsum dominum cum omni familia verberavit, ictibus laceravit, ac pene occidit, per vim abduxit mulierem ejus amore impulsus erat. Omnis populus vociferatur nefarium scelus commissum esse. Quot mihi huc venienti, Mitio, hoc nunciaverunt. Factus est totius populi fabula, & querela. Quod si exemplum proponere utile est, nonne advertis fratrem suum Ctesiphonem in re familiari augenda studium omne ponere, vitam ducere frugaliter, & temperanter in agro colendo? nullum unquam ejusmodi facinus ille ausus est. Hæc cum in illum dico, in te etiam dico: tu illum depravari pateris, Mitio.* M E. *Homine ignaro rerum nunquam quicquam iniquius fuit, qui nihil recte factum æstimat, nisi quod à seipso factum est.* D E. *Quare hæc dicis?* M I. *Quia tu, Demea, pravo judicio res æstimas.*

Non est flagitium, mihi crede, adolescentulum
Scortari, neque potare; non est: neque fores
Effringere. hæc si neque ego, neque tu fecimus,
Non sivit egestas facere nos. tu nunc tibi
Id laudi ducis, quod tum fecisti inopia.
Injurium est. nam si esset unde id fieret,
Faceremus: & tu illum tuum, si esses homo,
Sineres nunc facere, dum per ætatem licet,
Potius quam, ubi te expectatum ejecisset foras,
Alieniore ætate post faceret tamen.
D E. Prô Jupiter, tu me homo, adigis ad insaniam.
Non est flagitium facere hæc adolescentulum? *M I.* ah!
Ausculta, ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi:
Is meus est factus: si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat, potat, olet unguenta? de meo.
Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.

INTERPRETATIO.

Non est flagitij nomine dignum delictum, adolescentem cum meretricibus consuetudinem habere, & potationibus vacare, neque portas ædium perrumpere, mihi crede. Si neque ego, neque tu hæc commisimus, indigentia nobis non permisit. Tu nunc te laude dignum existimas, quod tunc ab his abstinuisti præ inopia, hoc est injuste judicare. Nam olim si nobis facultas fuisset hæc faciendi, fecissemus: & tu, illum tuum Ctesiphonem, si humanitate præditus esses, patereris hæc facere nunc, dum ætas permittit; potius quam ubi post mortem tuam tam exoptatam, te ante januam collocasset, & mortuum extulisset, hæc post faceret tamen, quamvis aliena ætate, & intempestivâ. D E. *Proh Iupiter! tu homo me insanire coges. An non flagitiosum hæc agere adolescentem?* M I. *Audi, ne me tædio eneces, hæc sæpius inculcando. Filium tuum mihi dedisti in adoptionem: is meus est factus legitimus: si quid delinquit, Demea, in meum delinquit damnum: ego in illa re potiorem partem sustinebo. Lautis epulis & cœnis insumit plurimum, large bibit vina, unguentorum odoribus fragrat? impensis meis hæc facit. Amicas habet? argentum largiar, quandiu mihi facultas erit; quando non erit, fortasse ex ædibus & familia dimittetur.*

ANNOTATIONES.

29. *Expectatum ejecisset foras.*] Mortui, apud Romanos, ubi animam egerant, lecto extracti humi deponebantur, deinde lavabantur, ungebantur, lecto funebri aptabantur, tum ad ostium domus cadaver admovebatur, versis in portam pedibus; quod Mitio suis verbis significat. Hæc Persius indicat Satyra 3. his versibus:

Hinc tuba, candela, tandemque beatulus alto
Compositus lecto, crassisq; lutatus Amomis
In portam rigidos calces extendit: at illum
Externi capite induto subiere Quirites.

Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur. Est, Diis gratia,
Et unde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.
Postremò aut desine, aut cedo quemvis arbitrum:
Te plura in hac re peccare ostendam. *D E.* hei mihi!
Pater esse disce ab aliis qui vere sciunt.
M I. Natura tu illi pater es, consiliis ego.
D E. Tun' consulis quidquam? *M I.* ah! si pergis, abiero.
D E. Siccine agis? *M I.* an ego toties de eadem re audiam?
D E. Curæ est mihi. *M I.* & mihi curæ est: verum, Demea,
Curemus æquam uterque partem: tu alterum,
Ego item alterum: nam ambos curare, propemodum
Reposcere illum est, quem dedisti. *D E.* ah, Mitio!
M I. Mihi sic videtur. *D E.* quid istuc? tibi si istuc placet,
Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet.
Jam si verbum unum posthac. *M I.* rursum, Demea,
Irascere? *D E.* an non credis? repeton' quem dedi?
Ægre est. alienus non sum, si obsto. hem desino.
Unum vis curem: curo: & est Diis gratia,
Quom ita, ut volo, est: iste tuus ipse sentiet
Posterius: nolo in illum gravius dicere.

INTERPRETATIO.

jannam disrupit? reficietur. Vestem dilaceravit, reparabitur: est (Dijs gratia) facultas satis ampla hac præstandi, & adhuc non sunt mihi gravia; tandem, aut desine me molestia afficere, aut dic quemvis arbitrum: hujus sententia acquiescam, & te plus errare, quam me clare arguam. DE. *Hei mihi! disce te patrem gerere ab alijs, qui peritiores sunt vera patria potestatis exercenda.* M E. *Naturâ tu illi pater es, ego consilijs, & recta institutione.* D E. *Tune consulis bene quicquam, qui nimia indulgentia illum perdis?* ME. *Ah! si perseveras aures obtundere, illicò discessero.* DE. *Itane me audire recusas, & abis?* M I. *An ego toties de hac re iterata, odiosa verba audire cogar?* D E. *Non possum non habere curam filij.* M I. *Æque mihi cura est, ac tibi. Atqui, Demea, æqualiter partiamur curas filiorum tuorum: tu alterum curabis, hunc nempe, quem retinuisti apud te, in tua potestate: ego alterum itidem, quem adoptavi: nam quod ambos regere tuo velis arbitrio, hoc pene est repetere illum quem per adoptionem in filium dedisti.* D E. *Ah, Mitio, quid me accusas!* M I. *Sane sic censeo.* D E. *Ah! quid plura verba perdam? cur hac mihi exprobras? si ita sentis, prodigat, absumat, in perniciem ruat: nihil mea refert: jam si unum verbum posthac de hac re tibi fecero.* M I. *Rursum, Demea, irâ commoveris?* D E. *Annon credis me irasci? num reposco quem adoptivum tibi tradidi? minime quidem reposco, sed ægre fero ejus luxum, & libidinem. quamvis per adoptionem eum tibi cesserim, tamen cognationis jure naturali extraneus non sum, quominus mirari debes si obsum tua voluntati: sed tamen ego desisto. Vis unius Ctesiphonis, quem in potestate retinui, solummodò curam habeam, volo ut vis: & Dijs gratias habeo, quod ille meus Ctesipho talis est, qualem cupio: iste tuus ipse Æschinus postremò experietur mala qua nimia tua facilitas, & indulgentia ipsi attulerit. Nolo contra illum pejora prædicere atque ominari.*

MI. Nec nihil, neque omnia hæc sunt, quæ dicit. tamen
Nonnihil molesta hæc sunt mihi: sed ostendere
Me ægre pati illi nolui. nam ita est homo:
Cum placo, advorsor sedulò, & deterreo,
Tamen humane vix patitur: verum si augeam,
Aut etiam adjutor sim ejus iracundiæ,
Insaniam profecto cum illo. etsi Æschinus
Nonnullam in hac re nobis facit injuriam.
Quam hic non amavit meretricem, aut cui non dedit
Aliquid? postremo nuper (credo jam omnium
Tædebat) dixit velle uxorem ducere.
Sperabam jam defervisse adolescentiam:
Gaudebam. ecce autem de integro. nisi quidquid est,
Volo scire, atque hominem convenire, si apud forum est.

INTERPRETATIO.

MI. *Nonnulla quæ dicit Demea de Æschino, vera quidem sunt, non autem omnia. Etsi nonnulla illa aliquam molestiam mihi exhibeant, nolui tamen manifestum facere Demeæ, me non æquo animo illa pati: sic enim homo à natura factus est: cùm eum placidum ex irato reddere volo, ei acerrime repugno, & per vim & metum ab ira revoco; & tamen vix leniter id patitur: verùm si ei obsequendo magis irritem, adjuvemque impetum ejus iracundiæ, hoc erit profectò cum ipso insanire; etsi Æschinus aliquam nobis hac agendo facit injuriam, & dedecori est. Quam is meretricem amicam non habuit, aut cui (meretrici) dona non largitus est? Vltimò nuper (puto omnium amicarum satietas eum ceperat) dixit se cupere uxorem habere. Spem conceperam fervorem juvenilium voluptatum sedatum esse: gaudebam, ecce autem de novo amare cœpit. Sed quicquid est, volo certò id scire, hominemque adire atque alloqui, si in foro versatur.*

ACTUS SECUNDI SCENA I.

SANNIO. ÆSCHINUS.

SA. OBSECRO, populares, ferte misero atque innocenti auxilium:
Subvenite inopi. *ÆS.* otiosè, nunc jam illicò hîc consiste:
Quid respectas? nihil pericli est: nunquam, dum ego adero, hic te
Tanget. *SA.* ego istam inviti' omnibus.

INTERPRETATIO.

SA. *PER Deos oro, cives, auxilium miseri infelici, atque innocenti, subsidium afferte homini omnium ope privato ÆS. Parmeno, jam nunc hic constanter & otiosè mane. Quid toties aspicis, mulier? (fidicina) nullum hic tibi periculum est; nunquam Sannio leno, dum hic præsens ero, te attinget. SA. Ego istam contra voluntatem omnium obsistentium retinebo:*

ÆS. Quanquam est scelestus, non committet hodie unquam iterum ut vapulet.
SA. Audi, Æschine, ne ignarum fuisse te dicas meorum morum,
Ego leno sum. *ÆS.* scio. *SA.* at ita, ut usquam fuit fide quisquam optuma.
Tu quod te posterius purges, nolle hanc injuriam mihi
Factam esse: hujus non faciam. crede hoc, ego meum jus persequar:
Neque tu verbis solves unquam; quod re mihi malefeceris.
Novi ego vestra hæc: nollem factum: dabitur jusjurandum, esse te
Indignum injuria hac: indignis cum egomet sim acceptus modis.
ÆS. Abi præ strenuè, ac fores aperi. *SA.* cæterum hoc nihil facies.
ÆS. I intro nunc jam. *SA.* at enim non sinam. *ÆS.* accede illuc, Parmeno,
Nimium abiisti istoc; hic propter hunc assiste. hem, sic volo,
Cave nunc jam oculos à meis oculis quoquam dimoveas tuos,
Ne mora sit, si innuerim, quin pugnus continuo in mala hæreat.
SA. Istuc volo ergo ipsum experiri. *ÆS.* hem, serva. omitte mulierem.

INTERPRETATIO.

ÆS. *Quamvis flagitiosus est, & nequam; nunquam quidquam hodie faciet, cur iterum à me cadatur.* SA. *Ausculta, Æschine, ne te excuses, quod ingenium, & institutum vitæ meæ haud noveris; ego leno sum.* ÆS. *Probe id scio.* SA. *At sum talis, ut nullus usquam fidei magis observator fuerit: hoc scire te velim; nihil ducam, si ut te excuses, dixeris te invitum hanc mihi injuriam intulisse, te pœnitere facti. Hoc mihi satisfactum non erit; nihilominus actionem, quæ mihi competit, intendam; neque tu mihi unquam verbis satisfacies, quod facto mihi damnum, & injuriam feceris. Mihi nota sunt vestra subterfugia, & remedia juris, nimirum ista; pœnitet me fecisse, jurejurando dices me non meritum esse, cui hæc injuria fieret: hæc mihi non satis erunt, cum aliter tractatus fuerim ac meritus sum.* ÆS. *Abi ante, Parmeno, confidenter; & januam aperi.* SA. *Atqui nihil efficis.* ÆS. *Tu, puella, intrà nunc jam domum.* SA. *At enim non permittam ut intret.* ÆS. *Accede huc, Parmeno, nimiùm hinc secessisti. Hic prope hunc mane. Hem. Sic volo facias; vide ne oculos tuos avertas à meis oculis, Parmeno, ne in mora sis, si nutu oculorum significavero, quin pugnis malæ lenonis contundantur.* SA. *Istud igitur volo ipsum, quod minaris, experiri.* ÆS. *Hem, Parmeno, custodi puellam; tu, leno, omitte illam rapere*

ANNOTATIONES.

8. *Nolle hanc injuriam mihi factam*] Hæc est sententia; Non contentus ero solenni verborum satisfactione, scilicet; Agnosco indigno me intulisse injuriam: nollem factum.

9. *Hujus non faciam.*] Pilum, aut floccum manu ostendens ait se tanti non facturum satisfactionem Æschinis, quanti pilum aut floccum.

SA. O facinu' indignum. *ÆS.* geminabit, nisi caves. *SA.* hei misero mihi!
ÆS. Non innueram: verum in istam partem potius peccato tamen:
I nunc jam. *SA.* quid hoc rei est? regnumne, Æschine, hic tu possides?
ÆS. Si possiderem, ornatus esses ex tuis virtutibus.
SA. Quid tibi rei mecum est? *ÆS.* nihil. *SA.* quid? nostin' qui sim? *ÆS.* non desidero.
SA. Tetigin' tui quidquam? *ÆS.* si attigisses, ferres infortunium.
SA. Qui tibi magis licet meam habere, pro qua ego argentum dedi?
Responde. *ÆS.* ante ædeis non fecisse erit meliu' huic convitium:
Nam si molestus pergis esse, jam intro abripiere, atque ibi
Usque ad necem operiere loris. *SA.* loris liber? *ÆS.* sic erit.
SA. O hominem impurum! hiccine libertatem ajunt æquam esse omnibus?
ÆS. Si satis jam debacchatus es, leno, audi si vis nunc jam.
SA. Egon' debacchatus sum autem, an tu in me? *ÆS.* mitte ista, atque ad rem redi.
SA. Quam rem? quò redeam? *ÆS.* jamne me vis dicere, quod ad te attinet?
SA. Cupio, æqui modo aliquid. *ÆS.* vah! leno iniqua me non volt loqui.
SA. Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium,

INTERPRETATIO.

SA. O factum iniquum! ÆS. Duplicabit plagas Parmeno, nisi prospicis tibi. SA. O me miserum! ÆS. Non innueram, Parmeno, ut annioni alterum colaphum infringeres; verum quòd tu cecideris eum, satius factum esse duco, & potius mihi, gratumque est, quam si non fecisses. Abi nunc jam cum virgine, Parmeno. SA. Quidnam hoc facti sibi vult? Regemne hic te gerere audes Athenis, libera civitate? ÆS. Si Rex hic essem, haberes tuis virtutibus digna præmia. SA. Quid negotii est, quamobrem me cædis? ÆS. Nihil. SA. Quid? num tibi notus sum? ÆS. Non valde cupio te mihi notum esse. SA. Quidquamne ex tuis rebus attrectavi? ÆS. Si attigisses tantum, male & infœliciter id tibi cederet. SA. Si mihi non permissum est quæ tua sunt, attingere, cur tibi liceat puellam quam emi, retinere? responde. ÆS. Utilius tibi erit hic ante ædes publice injuriam mihi vociferando non fecisse: nam si perstitis molestiam mihi exhibere, intrò domum sublatus innumeris lororum plagis cæderis, ad necem usque. SA. Me hominem liberum loris cædes? ÆS. Sic fiet. SA. O hominem flagitiis obscœnum! Itane libertate æquali Athenis omnes fruuntur? ÆS. Si satis bacchantis more insanivisti, leno, ausculta, si videtur, nunc jam tandem. SA. Egone bacchatus sum in te, an tu in me? ÆS. Desine ista, atque ad rem de qua inter nos agitur, redi. SA. Quam rem? Quò redeam? ÆS. Iamne tibi placet ut dicam quod ad te spectat. SA. Volo, dummodò æquitatis aliquid habeat. ÆS. Vah! leno religiosus scilicet, me cupit æqua proponere. SA. Leno sum, haud nego, exitium juventutis.

Perjurus,

Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta injuria.
ÆS. Nam hercle etiam hoc restat. *SA.* illuc quæso redi, quo cœpisti, Æschine.
ÆS. Minis viginti tu illam emisti, quæ res tibi vortat male:
Argenti tantum dabitur. *SA.* quid, si ego illam nolo vendere,
Coges me? *ÆS.* minime. *SA.* namque id metui. *ÆS.* neque vendundam censeo,
Quæ libera est. nam ego illam liberali assero caussa manu:
Nunc vide utrum vis, argentum accipere, aut caussam meditari tuam.
Delibera hoc, dum ego redeo, leno. *SA.* prô supreme Jupiter!
Minime miror, qui insanire occipiunt ex injuria.
Domo me eripuit, verberavit: me invito abduxit meam:
Homini misero plus quingentos colaphos infregit mihi.
Ob malefacta hæc tantidem emptam postulat sibi tradier.
Verum enim, quando bene promeruit, fiat: suum jus postulat.
Age jam cupio, si modò argentum reddat. sed ego hæc hariolor:

INTERPRETATIO.

perjurus, pestis publica, & calamitas, tamen nulla cœpta est à me tibi fieri injuria. Æ S. *Nempe id unum tibi faciendum superest.* S A. *Rogo, Æschine, ut pergas loqui de re ipsa, quæ ad nos attinet, ut jam incepisti.* Æ S. *Minis viginti tu illam fidicinam emisti, quæ res male tibi succedat: tantumdem pecuniæ tibi reddetur.* S A. *Quid si ego illam nolo tibi vendere, an me vi compelles ad id faciendum?* Æ S. *Minime.* S A. *Quasi vero id metuam.* Æ S. *Neque eam venundari posse aio, quæ libera est: nam ego illam vindico, & assero ejus libertatem actione, quæ est de libertate. Nunc delibera, utrum vis facere, vel recipere viginti minas, quas pro pretio ejus dedisti, aut te præparare ad judicium de libertate ad quod te provoco: hoc apud te constitue, donec ego huc revertar, leno.* SA. *Proh supreme Deorum Iupiter! minime miror insanos fieri per injuriam quamplurimos, cum ego insaniam ex injuriâ, quam accepi; domo me extraxit; cecidit; per vim, contra voluntatem meam servam mihi abripuit; pro his malefactis poscit, ut tanti ei hanc fidicinam vendam, quanti eam emi. Mihi homini misero plusquam quingentos colaphos inflixit; enimverò quia tam bene meritus est de me, fiat quod vult; postulat jus suum sibi tribui scilicet. Age, consentio, si modò pecuniam rependat, sed ego hoc divino.*

ANNOTATIONES.

40. *Ego illam liberali assero causa manu.*] Ordo est: Ego assero hanc manu, causa liberali: id est, apprehendo hanc manu, hanc mecum duco, in libertatem eam asserens actione de libertate. Assertores dicuntur & vindices, qui aliquem ingenuum, in servitute injustè detentum esse, actione liberali, id est, de libertate, contendebant, & affirmabant esse liberum, petebantque vindicias secundum libertatem, id est, ut in possessione libertatis maneret, interea dum de causa cognosceretur.

Ubi me dixero dare tanti, teſteis faciet illico,
Vendidiſſe me: de argento ſomnium: mox, cras redi:
Id quoque poſſum ferre, ſi modo reddat: quanquam injurium eſt.
Verum cogito id, quod res eſt: quando eum quæſtum occeperis,
Accipiunda & muſſitanda injuria adoleſcentium eſt.
Sed nemo dabit: fruſtra egomet mecum has rationes puto.

INTERPRETATIO.

ubi me dixero puellam ei tradere tanti, quanti eam emi, ſtatim teſtes vocabit, dicet viginti minis me illi vendidiſſe: nec poſtea competet mihi actio de vi propter ereptam virginem: quantum ad argentum ſpectat, ſpes nulla, aut certe vana erit inſtar ſomnij; non numerabitur; ſemper eludet procraſtinatione, dicens ſubinde: cras ad me huc revertere, pretium ſolvam conventum. Has dilationes, & moras poſſum etiam ferre, ſi modò tandem quod promiſit praſtet, & viginti minæ mihi reponantur: quamvis injuriam mihi faciat, cogens me invitum vendere: atqui mihi propono id, quod verum eſt, & mecum ſic loquor; quando tu leno, turpe lucrum facere cœpiſti, ſuſcipienda & toleranda eſt cum ſilentio, ne verbum quidem mutiendo, contumelia adoleſcentium. Sed nullum mihi reddetur ab Æſchino argentum: fruſtra ſum, & mecum ratiocinationes male ſubduco.

ANNOTATIONES.

49. *Teſtes faciet illico.*] Teſtato denunciabit me illi puellam vendidiſſe; ſic actio de ereptione peribit, vel accuſatio de vi. Deinde ſolutio erit expectanda.

50. *Mox, cras redi.*] Verba procraſtinantis debitoris, & fruſtrantis creditorem.

ACTUS II. SCENA II.

SYRUS. SANNIO.

SY. TAce, egomet conveniam jam ipſum: cupidè accipiat faxo; atque etiam
Bene dicat ſecum eſſe actum. Quid iſtuc, Sannio, eſt, quod te audio
Cum hero neſcio quid concertaſſe? *SA.* nunquam vidi iniquius
Concertationem comparatam, quàm quæ hodie inter nos fuit:

INTERPRETATIO.

SY. *TAce, Cteſipho, bono ſis animo; egomet adibo Sannionem, efficiamque ut cupiat ſibi reddi viginti minas pro puella Cithariſtriá, fateaturque id ſibi lucroſum eſſe. Quid rei eſt, Sannio, quòd audio te neſcio quam concertationem habuiſſe cum hero meo Æſchino?* S A. *Nunquam vidi magis inæqualem concertationem, quàm hæc hodie inter nos fuit,*

Ego vapulando, ille verberando, usque ambo defessi sumus.
SY. Tua culpa. *SA.* quid agerem? *SY.* adolescenti morem gestum oportuit.
SA. Quî potui melius? qui hodie usque os præbui. *SY.* age, scis quid loquar?
Pecuniam in loco negligere, maxumum interdum est lucrum. *SA.* hui.
SY. Metuisti, si nunc de tuo jure concessisses paululum,
Atque adolescenti esses morigeratus, hominum homo stultissime:
Ne non tibi istuc fœneraret? *SA.* ego spem pretio non emo.
SY. Nunquam rem facies. abi, nescis inescare homines, Sannio.
SA. Credo istuc melius esse: verùm ego nunquam adeo astutus fui,
Quin, quidquid possem, mallem auferre potius in præsentia.
SY. Age, novi tuum animum; quasi quidquam tibi sint viginti minæ,
Dum huic obsequare: præterea autem te aiunt proficisci Cyprum. *SA.* hem!
SY. Coëmisse hinc, quæ illuc veheres, multa: navem conductam: hoc scio,
Animus tibi pendet: ubi illinc, spero, redieris, tamen hoc ages.
SA. Nusquam pedem: perij hercle: hac illi spe hoc inceperunt. *SY.* timet:
Injeci scrupulum homini. *SA.* ô scelera! illud vide,

INTERPRETATIO.

Qua ego vapulans, ille me usque cadens utrique defatigati sumus. SY. *Tu in causâ fuisti.* SA. *Quid facerem?* SY. *Adolescenti te obsequi oportuit.* SA. *Quomodo id potui melius, qui hodie assidue os ei percutiendum dedi.* SY. *Age, scisne, quid velim dicere? Argentum vili facere in tempore, & loco convenienti, aliquando est lucrifacere.* SA. *Hui!* SY. *Timuisti, si nunc de tuo jure aliquid adolescenti (Æschino) remisisses, atque ejus voluntati obsecundasses, ô ineptissime omnium mortalium, ne non tibi istud cum fœnore reponeret.* SA. *Ego spem lucri pecuniá præsenti minime commuto.* SY. *Nunquam rem familiarem augebis, nec amplas facultates accumulabis: valeas, apage, nescis juvenes quasi escá oblatâ, tanquam aves allicere.* SA. *Puto id melius esse, quod sentis: verum ego nunquam adeo solers & subtilis fui, ut non mallem, qualecumque compendium repræsentari mihi, quam promitti.* SY. *Novi animum tuum liberalem: quasi vero pluris facias summam viginti minarum, præ studio obsequendi Æschino. Præterea autem jam profecturus es Cyprum, ut rumor est.* SA. *Hem!* SY. *Aiunt te multa simul emisse, quæ hinc illuc exportares, navem te conduxisse: hoc certò scio. Animó dubius es, utrùm proficiscaris Cyprum, an hic maneas. Vbi ex insula Cypro reversus fueris, ut excepto, debitas minas ab Æschino tunc accipies.* SA. *Nusquam pedem effero: per Herculem res mihi periÿt: hac illi expectatione moti, quod peregre mihi abeundum esset, viginti minas se reddituros promiserunt.* SY. *Metuit, Sannio, propter pecuniam: injeci in animũ hominis scrupulum.* SA. *O scelestũ! Vide ut occasione opportuná me aggressus est.*

ANNOTATIONES.

21. O *scelera!*] Id est, O *scelestos!*

Ut in ipso articulo oppressit. emptæ mulieres
Complures, & item hinc alia, quæ porto Cyprum,
Ni eo ad mercatum venio, damnum maxumum est.
Nunc si hoc omitto, ubi illinc rediero, actum agam;
Nihil est, refrixerit res: nunc demum venis?
Cur passus? ubi eras? ut sit satius perdere,
Quàm aut hîc manere tam diu, aut tum persequi.
S Y. Jamne enumerasti id quod ad te rediturum putes?
S A. Hoccine illo dignum est? hoccine incipere Æschinum?
Per oppressionem ut hanc mî eripere postulet?
S Y. Labascit. unum hoc habeo: vide si satis placet:
Potius, quam venias in periclum, Sannio,
Servesne, an perdas totum, dividuum face:
Minas decem corradet alicunde. *S A.* hei mihi!
Etiam de sorte nunc venio in dubium miser.
Pudet nihil? omnes dentes labefecit mihi,
Præterea colaphis tuber est totum caput;
Etiam insuper defrudet? nusquam abeo. *S Y.* ut lubet.

INTERPRETATIO.

ut pecuniæ solutionem differret: emptas mulieres habeo multas, alias etiam merces quas Cyprum veho. Nisi illuc mercatum proficiscor, detrimentum ingens accipiam: nunc si hoc negotium cum Æschino non perficiam, si viginti minas non recipiam, antequàm abeam Cyprum, nihil ago: ubi illinc rediero, nihil est sperandum, voluntas debitoris imminuta erit, & tarda ad solvendum; dicet, quid tardius redis? nunc occasio mihi non est, cur passus es te tanto tempore absentem esse; ubi eras, quando paratus eram tibi pecuniam numerare, nunc mihi facultas non est. Talia objiciet, adeo ut melius sit perdere debitum, quàm aut hic morari tam diu, dum iter non facio Cyprum; aut postquam rediero, pecuniam petere. S Y. *Iamne tecum computasti, quod recipere debes argenti?* S A. *Hocne decet Æschinum facere? hocne aggredi? ut per vim me cogendo, hanc mihi tollere conetur?* S Y. *Nutat animo. Vnum hoc habeo, tibi quod dicam, Sannio: considera, si id satis tibi gratum est, potius quàm in periculum totum amittendi incidas. Dimidium pretij pro puella, id est decem minas in præsentia accipe: hanc summam corrogabit ab amicis, vel conficiet alicunde.* S A. *Hei mihi! etiam miser in periculo versor amittendi sortem pecuniæ. Nullo pudore Æschinus movetur? Omnes dentes concussit mihi, colaphis quoque caput totum tumefactum est: praterea etiam meam rem mihi per fraudem eripere audebit? Nusquam proficiscar, Cyprum non ibo: persequar actionem adversus illum.* S Y. *Fac ut tibi videtur.*

ANNOTATIONES.

22. *Vt in ipso articulo oppressit.*] Perseverat in ipsa metaphora sumpta à scrupulo, id est lapillo qui in calceos incidens, nos in articulis pedum premit & lædit. Itaque hic allegoricè hæc verba, *Vt in ipso articulo oppressit*, significant; in temporis puncto, & angustiis, quibus premor, me jam-jam profecturum Cyprum, aggressus est.

Nunquid vis, quin abeam? *SA.* imo hercle hoc quæso, Syre,
Ut ut hæc sunt facta, potius, quam lites sequar,
Meum mihi reddatur, saltem quanti empta est, Syre.
Scio te non usum antehac amicitia mea;
Memorem me dices esse, & gratum. *SY.* sedulò
Faciam. sed Ctesiphonem video. lætus est
De amica. *SA.* quid, quod te oro? *SY.* paulisper mane.

INTERPRETATIO.

Nisi quid mandas mihi, nihil me impedis quin abeam. SA. *Imo sane, hoc rogo, Syre, utcumque hæc sunt in me facta, saltem viginti minæ mihi reddantur pro puella pretio, potius, quàm litigare cogar. Scio te antehac amicitiam meam expertum non esse, postea cognosces me non esse immemorem beneficij, nec ingratum.* SY. *Sincere id agam. Sed Ctesiphonem cerno. Exultat lætitia propter amicam quam possidet.* SA. *Quid? an agis quod te precor?* SY. *Aliquantisper exspecta.*

ANNOTATIONES.

40. *Nunquid vis quin abeam?*] Sermo discedentis, sexcenties à Plauto, & Terentio usurpatus. Donatus ad illud Terentij Eunuchi Actu 2. Scena 3. *Rogo nunquid velit*, notat; *Hoc est significo me abire*: nam abituri ne id dure facerent, dicebant his, quibuscum essent, nunquid vis? *Vous plaist-il me commander quelque chose?*

ACTUS II. SCENA III.

CTESIPHO. SYRUS.

CT. ABs quivis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas:
Verum enimvero id demum juvat, si, quem æquom est facere, is benefacit.
O frater, frater, quid ego nunc te laudem? satis certo scio,
Nunquam ita magnifice quidquam dicam, id virtus quin superet tua:
Itaque unam hanc rem me habere præter alios præcipuam arbitror,

INTERPRETATIO.

CT. *Nemo est, qui lætus non sit, cum, usus venit, à quovis beneficium accipere; verùm profecto, id omnino gratum est, si is quem decet officium præstare, is præstat. O frater, frater Æschine, quid ego nunc laudes tuas verbis celebrem? Satis equidem scio, me nunquam illas tam honorifice prædicaturum, ut orationem virtus tua non excedat. Itaque præcipuum unum hoc proprium arbitror me habere, cujus alij expertes sunt,*

Fratrem homini nemini esse primarum artium magi' principem.
SY. O Ctesipho. *CT.* ô Syre, Æschinus ubi est? *SY.* ellum, te expectat domi. *CT.* hem!
SY. Quid est? *CT.* quid sit? illius opera, Syre, nunc vivo: festivum caput!
Omnia sibi qui postputarit esse præ meo commodo,
Maledicta, famam, meum amorem, & peccatum in se transtulit:
Nihil pote supra. sed quisnam? fores crepuit? *SY.* mane, mane, ipse exit foras.

INTERPRETATIO.

scilicet fratrem primis artibus, humanitate, beneficentia, omnibus anteferendum. SY. *O Ctesipho.* CT. *O Syre, ubinam Æschinus est?* SY. *Ecce illum, in adibus te expectat.* CT. *Hem!* SY. *Quid est?* CT. *Quid sit quaeris? Illius labore, & industria factum est, ut vita mihi salva sit.* O *lepidum virum! imo etiam omnes res postponendas sibi esse putavit meis commodis. Maledicta, infamiam, amoris mei periculum, & peccatum propter raptum puellæ suscepit in se: nihil supra tot beneficia dici potest: sed quisnam venit?* SY. *Ianua strepuit; ipse domo huc prodit.*

ANNOTATIONES.

6. *Homini nemini.*] Vel *Hominem neminem*, vel *Homini neminem*, variæ sunt lectiones. Nemo homo est antiqua locutio, pro, nullus homo. Si legas, *Homini nemini*, sensus erit planior. Si legas, *Neminem hominem*, ita explica; unam hanc rem me habere præter alios præcipuam arbitror; scilicet hominem neminem, id est, nullum hominem, qui frater sit alicui, primarum artium magis principem.

ACTUS II. SCENA IV.

ÆSCHINUS. SANNIO. CTESIPHO. SYRUS.

ÆS. UBi ille est sacrilegus? *SA.* men' quærit? num quidnam effert? occidi:
Nil video. *ÆS.* ehem, opportune, te ipsum quærito; quid fit Ctesipho?
In tuto est omnis res: omitte vero tristitiam tuam.

INTERPRETATIO.

ÆS. *Ubinam est ille scelestus leno Sannio?* S A. *Mene appellas? num pecuniam domo exportat? Perij: nihil video pecuniæ illum domo afferre.* *Æ S.* *Ehem; commode occurris, te ipsum studiose quæro. Quid agitur? In secura loco posita est res omnis tua; expelle vero omnem animo dolorem.*

CT. Ego illam vero omitto, qui quidem te habeam fratrem: ô
mi Æſchine!
O mi germane! ah vereor coram in os te laudare amplius;
Ne id aſſentandi magis, quam quod habeam gratum, facere
exiſtumes.
ÆS. Age, inepte, quaſi nunc non norimus nos inter nos, Cteſipho.
Hoc mihi dolet, nos pene ſero ſciſſe, & pene in eum locum
Rediiſſe, ut, ſi omnes cuperent, nihil tibi poſſent auxiliarier.
CT. Pudebat. *ÆS.* ah, ſtultitia eſt iſtæc, non pudor, tam ob
parvolam
Rem pene è patria? turpe dictu. Deos quæſo ut iſtæc prohibeant.
CT. Peccavi. *ÆS.* quid ait tandem nobis Sannio? *ST.* jam
mitis eſt.
ÆS. Ego ad forum ibo, ut hunc abſolvam. tu intro ad illam,
Cteſipho.
SA. Syre inſta. *ST.* eamus: namque hic properat in Cyprum.
SA. ne tam quidem:
Quamvis etiam maneo otioſus hic. *ST.* reddetur, ne time.
SA. At ut omne reddat. *ST.* omne reddet, tace modò, ac ſequere hac. *SA.* ſequor.
CT. Heus, heus, Syre. *ST.* hem, quid eſt? *CT.* obſecro hercle,
hominem iſtum impuriſſimum
Quam primum abſolvitote, ne, ſi magis irritatus ſiet,
Aliqua ad patrem hoc permanet, atque ego tum perpetuo perierim.

INTERPRETATIO.

CT. *Per Herculem verò illam expello, qui quidem fratrem te poſſideo. O mi Æſchine, ô mi germane; ah vereor te præſentem amplioribus laudibus proſequi, ne id adulandi magis gratiâ id me facere putes, quàm quod memor ſim beneficij.* ÆS. *Age, ſtulte, hæc omitte; quaſi nunc inter nos notitia incipiat; verum doleo, nos fere tarde certiores factos eſſe tuarum rerum, & fere eò redactos eſſe periculi, ut ſi omnes homines cuperent te juvare, nullo modo id poſſent.* CT. *Pudore impediebar.* ÆS. *Ah! ſtultitia eſt iſta, non verecundia; ob rem tam parvi momenti pene, ex patria, profugiſſe: pudet me id dicere: Dijs ſupplico, ut iſta avertant, nempe fugam patriæ præ deſperatione in amore.* CT. *Erravi.* ÆS. *Quid poſtremò nobis Sannio dicit?* SY. *Iam manſuetus eſt.* ÆS: *Ego ad forum me conferam, ut ſolutâ pecuniâ, illum dimittam. Tu intrò domum, ito ad amicam.* SA. *Syre, urge Æſchinum.* SY. *Eamus quæſo, Æſchine, nam hic Sannio in Cyprum proficiſci feſtinat.* SA. *Non tantum feſtino, quantumvis moram hic otioſus faciam.* SY. *Reddetur tibi pecunia, ne dubita.* SA. *At effice, ut totam reſtituat.* SY. *Totam reſtituet, ſile modò, & me ſequere hac via.* SA. *Sequor.* CT. *Heus, heus, Syre.* SY. *Hem, quid me vis?* CT *Per Herculem te oro, homini iſti ſordidiſſimo pecuniam pro pretio puellæ citò ſolvite, ne ſi magis irritetur aliquo modo, rumor hujus rei ad patrem perveniat, atque ego tunc omnino interierim.*

SY. Non fiet. bono animo es. tu cum illa te intus oblecta interim,
Et lectulos jube sterni nobis, & parari cætera.
Ego jam transacta re, convortam me domum cum obsonio.
CT. Ita quæso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.

INTERPRETATIO.

SY. Id non fiet, securus esto. Tu interea cum amica voluptati indulge, & lectos sterni, cæteraque ad cœnam necessaria adornari jube: ego jam confecto negotio, illinc domum me referam cum edulijs, quæ empta sunt. CT. *Sic fiat quæso: quando hæc res feliciter nobis evenit, hunc lætum agamus diem.*

ACTUS TERTII SCENA I.

SOSTRATA. CANTHARA.

SO. OBSECRO, mea tu nutrix, quid nunc fiet? *CA.* quid fiet, rogas?
Recte ædepol spero. *SO.* modo dolores, mea tu, occipiunt primulum.
CA. Jam nunc times, quasi nunquam adfueris, nunquam tute pepereris.
SO. Miseram me, neminem habeo, solæ sumus: Geta autem hîc non adest;
Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Æschinum.
CA. Pol is quidem jam hîc aderit. nam nunquam unum intermittit diem,
Quin semper veniat. *SO.* solus mearum miseriarum est remedium.
CA. E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est, hera:
Oblatum quando vitium est, quod ad illum attinet potissimùm,

INTERPRETATIO.

SOS. *PRECOR te, mea nutrix, dic mihi, quid eveniet.* CAN. *Quæris? per Pollucem faustum rerum eventum spero.* SO. *Iam modo dolores parituram invadere cœperunt.* CAN. *Nunc metuis, quasi nunquam parturientibus præsens interfueris, neque tu ipsa enixa liberos fueris.* SOS. *O me infortunatam! Nemo mihi est, qui opem ferat; solæ relictæ sumus: Geta autem hinc abest, nec ullus ex domesticis mihi nunc restat, quem ad obstetricem accersendam mittam, aut qui Æschinum huc vocet.* CAN. *Per Pollucem is certe mox præsto hic erit. Etenim nullo cessat die nos invisere.* SO. *Solus is meis ægritudinibus medetur.* CH. *Ex repentino rei casu, nihil fortunatius contingere potuit, quando filia tua vitiata est; quantum præcipue spectat ad juvenem, quidfecit-*

Talem, tali genere, tali animo, natum ex tanta familia.
SO. Ita pol est, ut dicis: salvus nobis, Deos quæso, ut siet.

INTERPRETATIO.

cum tam præstanti sit forma, tam clara stirpe, tam bona indole, tam divite domo. SO. Per Pollucem vera loqueris, Deos precor ut hunc nobis servent.

ACTUS III. SCENA II.

GETA. SOSTRATA. CANTHARA.

GE. NUnc illud est, quod si omnes omnia sua consilia conferant,
Atque huic malo salutem quærant, auxilii nihil afferant,
Quod mihique, heræque, filiæque herili est. væ misero mihi!
Tot res repente circumvallant, unde emergi non potest:
Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia.
Hoccine seculum? ô scelera! ô genera sacrilega! ô hominem impium!
SO. Me miseram! quidnam est, quod sic video timidum & properantem Getam?
GE. Quem neque fides, neque jusjurandum, neque ulla misericordia
Repressit, neque reflexit, neque quod partus instabat prope,
Cui miseræ indigne per vim vitium obtulerat. *SO.* non intelligo
Satis, quæ loquatur. *CA.* propius obsecro accedamus, Sostrata. *GE.* ah!
Me miserum, vix sum compos animi, ita ardeo iracundia,
Nihil est, quod malim, quàm totam familiam dari mihi obviam,

INTERPRETATIO.

GE. *Nunc talis est miseria nostra; ut si omnes omnia sua simul consilia adhibeant, atque huic malo, quod mihique, dominaque mea Sostrata, filiaque ejus Pamphila factum est, mederi conentur, nihil quidquam juvent. Væ misero mihi! tot difficultates inopinatò circumstant, ex quibus evadi non potest: vis stupri, inopia ipsius puellæ, injustitia erga miseros, solitudo à defensoribus, infamia ab iis, qui credunt vitiatam pretio. Hæcne tempora adeò corrupta sunt? O crimina infanda! ô gentem sacrilegam! ô hominem impium. Æschinum!* SO. *Me infortunatam! quidnam est, quod sic video pavidum, & festinantem Getam?* GE. *Quem neque fides data, & obligatio juramenti, neque ulla commiseratio retinuit, neque revocavit à perfidia, neque quod tempus pariendi, imminebat proximum virgini, quam violarat.* SO. *Non satis capio quæ Geta dicit.* CA. *Appropinquemus magis, oro te, Sostrata.* GE. *Ah me infœlicem! vix sum potens animi. ita iracundiâ inflammatus sum. Nihil est quod magis optem quàm omnes ex ista Mitionis familia mihi obvios offerrò*

Ut iram hanc in eos evomam omnem, dum ægritudo hæc est recens:
Satis mihi id habeam supplicij, dum illos ulciscar modò.
Seni animam primum extinguerem ipsi, qui illud produxit scelus:
Tum autem Syrum impulsorem, vah! quibus illum lacerarem modis!
Sublimem medium primùm arriperem, & capite in terrā statuerem;
Ut cerebro dispergat viam:
Adolescenti ipsi oculos eriperem, post hæc præcipitem darem:
Cæteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, & posternerem.
Sed cesso hoc malo heram impertiri propere? *SO.* revocemus. Geta. *GE.* hem.
Quisquis es, sine me. *SO.* ego sum Sostrata. *GE.* ubi ea est? te ipsam quærito:
Te exspecto. oppidò opportune te obtulisti mî obviam,
Hera. *SO.* quid est? quid trepidas? *GE.* hei mihi! *SO.* quid festinas, mi Geta?
Animam recipe. *GE.* prorsu'. *SO.* quid istuc prorsus ergo est? *GE.* periimus.
Actum est. *SO.* obsecro te quid sit. *GE.* jam. *SO.* quid jam, Geta?
GE. Æschinus. *SO.* quid ergo is? *GE.* alienus est ab nostra familia. *SO.* hem!
Perij. quare! *GE.* amare occepit aliam. *SO.* væ miseræ mihi.
GE. Neque id occulte fert: à lenone ipsus eripuit palam.

INTERPRETATIO.

ut iram hanc omnem in eos egeram, dum hic dolor meus novus est. Pœna sufficiens mihi fuerit, dum modo nunc ultionem de illis sumam; seni patri primum vitam eriperem, qui tam scelestum juvenem in lucem edidit: tum autem Syrum instigatorem, vah! quibus illum tormentis dilaniarem! in sublime elatum medium ejus corpus ad me traherem, & præcipitem in solum durum, & saxosum allidérem, sic, ut ejus cerebrum per diversas partes via spargatur: adolescenti ipsi eruerem oculos, postea præcipitarem ex alto: reliquos ex illa domo projicerem, impellerem, distraherem, concuterem, & in terram affligerem; sed differone hera hoc malum esse communicare? SO. *Revocemus eum currentem. Geta.* GE. *Hem, quicumque sis, sine me festinare, ne me retine.* SO. *Ego sum hera tua Sostrata.* GE. *Vbinam stas? te ipsam ubique peto, te expecto: valde tempestivè te mihi obviam dedisti hera.* SO. *Quidnam tibi est? quid trepidus es?* GE. *Hei mihi!* SO. *Quid properas, mi Geta? Animum collige.* GE. *Omnino.* SO. *Quid istud omnino?* GE. *Periimus, actum est de nobis.* SO. *Enarra, quæso, quænam res sit.* GE. *Iam.* SO. *Quid jam, Geta.* GE. *Æschinus.* SO. *Quid igitur is fecit?* GE. *Alienavit animum suum à nobis; amare incepit aliam virginem, quàm Pamphilam.* SO. *Hem! perij. Quare alienus factus est à nobis?* GE. *Aliam amicam, relictâ Pamphilâ filiâ tuâ, sibi junxit.* SO. *Væ miseræ mihi!* GE. *Neque id celat, ipsemet à lenone puellam vi abstulit.*

SO. Satin' hoc certum? *GE.* certum. hisce oculis egomet vidi, Sostrata. *SO.* ah!
Me miseram! quid credas jam? aut cui credas? nostrumne Æschinum?
Nostram vitam omnium, in quo nostræ spes opesque omnes sitæ erant?
Qui sine hac jurabat se unum nunquam victurum diem?
Qui in sui gremio positurum puerum dicebat patris? ita
Obsecraturum, ut liceret hanc uxorem ducere?
GE. Hera, lacrumas mitte, ac potius, quod ad hanc rem opus est, porro consule;
Patiamurne, an narremus cuipiam? *CA.* au, mi homo, sanusne es?
An hoc proferendum tibi usquam esse videtur? *GE.* mihi quidem non placet.
Jam primum, illum alieno animo à nobis esse, res ipsa indicat.
Nunc si hoc palam proferimus, ille inficias ibit, sat scio:
Tua fama, & gnatæ vita in dubium veniet. tum si maxime
Fateatur, cùm amet aliam, non est utile hanc illi dari.
Quapropter, quoquo pacto tacito est opus. *SO.* ah! minime gentium:
Non faciam. *GE.* quid ages? *SO.* proferam. *GE.* hem! mea Sostrata, vide quam rem agas.
SO. Pejore res loco non potis est esse, quam in hoc, quo nunc sita est.

INTERPRETATIO.

SO. *Satisne hoc certum habes?* GE. *Certe his oculis egomet deprehendi hoc, Sostrata.* SO. *O me infortunatam! Quanam res jam credi potest, aut cui homini credatur? nosterne Æschinus hac fecit? ille salus nostrûm omnium? in quo spes nostra, omnia bona nostra posita erant? qui jurabat se ne unum quidem diem sine Pamphila spirare posse? qui promittebat se puerum, qui nasciturus esset, pro suo legitimo in suo sinu positum educaturum? se patri supplicaturum, ut permitteret eam sibi matrimonio jungere?* GE. *Hera, desine lachrymari, ac potius quod ad hanc rem attinet, in posterum consilium quæro, an feramus cum silentio hoc malum, an alicui communicemus.* GAN. *Hau, mi homo, composne mentis es? An hoc verbis detegendum esse ullo in loco censes?* GE. *Mihi quidem non videtur esse proferendum. Iam primum amorem suum à nobis avertisse, re ipsa nobis manifestum apparet. Nunc si hoc divulgemus, ille pernegabit, probe scio, se stuprasse Pamphilam: tua existimatio, & salus tua filia in periculum adducetur: tum etiamsi fateatur eam vitiasse, non conducit hanc illi nubere, quando aliam sibi amicam sumpserit. Quamobrem, quovis modo, silere istud oportet.* SO. *Ah! neutiquam id faciam, non tacebo.* GE. *Quid vis agere?* SO. *Id manifestabo!* GE. *Ah, mea Sostrata, considera quid agendum sit tibi.* SO. *In deteriori conditione res esse non potest, quàm in qua nunc posita est.*

Primum indotata est : tum præterea, quæ secunda ei dos erat,
Periit : pro virgine dari nuptum non potest. hoc reliquom est,
Si inficias ibit, testis mecum est annulus, quem amiserat.
Postremò, quando ego conscia mî sum, à me culpam hanc procul esse, nec
Pretium, neque rem ullam intercessisse illa, aut me, indignam; experiar, Geta.
GE. Quid istic? accedo, ut melius dicas. *SO.* tu, quantum potes, abi,
Atque Hegioni cognato hujus rem omnem narrato ordine.
Nam is nostro Simulo fuit summus, & nos coluit maxume.
GE. Nam hercle alius nemo respicit nos. *SO.* propera tu, mea Canthara,
Curre, obstetricem accerse, ut, cum opus sit, ne in mora nobis siet.

INTERPRETATIO.

primum nulla dos ei est: præterea, pudicitia quæ loco dotis erat, amissa est, pro virgine dari in uxorem non potest: si negabit Æschinus Pamphilæ vitium obtulisse, testimonium meum perhibebit hic annulus, quem amiserat. Postremò, quoniam mecum scio certò, me omnis culpæ esse expertem, neque ullam rem intervenisse, quæ illam, aut me non deceat, Geta, judicio agam. GE. *Quid istud est? quid tibi resistam? accedo tuæ sententiæ, ut quæ melius, quam ego dicas, & prudentius sentias.* SO. *Tu quantum potes celeriter proficiscere, atque Hegioni cognato Pamphilæ rem omnem, ut acta est, expone: is enim Simulo marito meo, patri virginis summus amicus fuit, & nos maxime observavit.* GE. *Recte facis. nam per Herculem nemo alius nostri curam habet.* SO. *Festina tu, mea Canthara, abi propere, obstetricem adducito, ut cum partus instabit, nullam moram faciat.*

ACTUS III. SCENA III.

DEMEA. SYRUS.

DE. Disperii, Ctesiphonem audivi filium
Unà fuisse in raptione cum Æschino.
Id misero restat mihi mali, si illum potest,
Qui alicui rei est, etiam ad nequitiem abducere.
Ubi ego illum quæram? credo abductum in ganeum

INTERPRETATIO.

DE. *Occidi: audivi Ctesiphonem comitem fuisse Æschini, cum puellam rapuit; id mihi infelici summum malum adhuc reliquum est, si Æschinus Ctesiphonem, qui alicui rei utilis esse potest, ad luxum & libidinem impellat. Vbinam igitur Ctesiphonem quæram? in lupanar, ut suspicor, quoddam ab Æschino abductus est,*

Aliquò, persuasit ille impurus, sat scio.
Sed eccum ire Syrum video. hinc scibo jam. ubi siet.
Atque hercle hic de grege illo est: si me senserit
Eum quæritare, nunquam dicet carnufex.
Non ostendam id me velle.
S Y. Omnem rem modo seni,
Quo pacto se haberet, enarramus ordine.
Nil quidquam vidi lætius. *D E.* prô Jupiter!
Hominis stultitiam! *S Y.* collaudavit filium:
Mihi, qui id dedissem consilium, egit gratias.
D E. Disrumpor. *S Y.* argentum adnumeravit illico:
Dedit præterea in sumptum dimidium minæ:
Id distributum sane est ex sententia. *D E.* hem!
Huic mandes, si quid recte curatum velis.
S Y. Hem! Demea, haud aspexeram te: quid agitur?
D E. Quid agatur? vostram nequeo mirari satis
Rationem. *S Y.* est hercle inepta, ne dicam dolo, atque
Absurda. pisces cæteros purga, Dromo:
Congruum istum maxumum in aqua sinito ludere
Paulisper: ubi ego venero, exossabitur;
Prius nolo. *D E.* hæccine flagitia? *S Y.* mihi quidem non placent:
Et clamo sæpe: salsamenta hæc, Stephanio,
Fac macerentur pulcre. *DE.* Dij, vostram fidem!
Utrum studione id sibi habet, an laudi putat
Fore, si perdiderit gnatum? væ misero mihi!

INTERPRETATIO.

persuasit flagitiosus ille Ctesiphoni, probe scio, ut secum illuc iret. Sed ecce Syrum venire video: jam ex illo sciam, ubi sit Ctesipho: atque mehercule de illo hominum cœtu est: si animadverterit me illum cupide quærere, nunquam dicet, ubi sit ganeo ille: dissimulabo me id cupere. S Y. *Res gestas ab Æschino Mitioni ex ordine recitavi: neminem quemquam hilariorem illo vidi.* D E. *Proh Iupiter, hominis ineptiam!* S Y. *Filium Æschinum laudibus prosequutus est: mihi qui illi suasissem, gratias egit pro consilio.* D E. *Animi discrucior.* S Y. *Pecuniam statim numeravit; insuper in sumptum dimidium minæ largitus est: postea id dispartitum est ex voluntate Æschini.* D E. *Si quid recte paratum esse cupias, hoc officium manda huic Syro.* S Y. *Ehem, Demea, non te videram: quid fit?* D E. *Quid fiat rogas? non possum satis mirari vestrum agendi morem.* SY. *Est mehercule inconveniens, ne mentiar, & ineptus. Pisces cæteros sordibus expurga, Dromo; congrum istum maximum in aquâ sine paulisper spatiari, & subsilire: postquam ego venero, ossa ei detrahentur. Prius nolo eum purgari.* DE. *Hæcne flagitia fieri debent?* S Y. *Mihi quidem displicent, & clamitare soleo. Hæc sale condita edulia elue, & emolli diligenter, Stephanio.* DE. *Dij vestram fidem invoco, utrumne id cum delectatione studet facere, aut in hoc se laudandum esse existimat, si corruperit filium. Væ misero mihi!*

Videre videor jam diem ilium, cum hinc egens
Profugiet aliquò militatum. *SY.* ô Demea!
Istuc est sapere, non quod ante pedes modò est,
Videre, sed etiam illa, quæ futura sunt,
Prospicere. *DE.* quid? istæc jam penes vos psaltria est?
SY. Ellam intus. *DE.* eho, an domi est habiturus? *SY.* credo; ut est
Dementia. *DE.* hæccine fieri? *SY.* inepta lenitas
Patris, & facilitas prava. *DE.* fratris me quidem
Pudet, pigetque. *SY.* nimium inter vos, Demea, ac
Non, quia ades præsens, dico hoc, pernimium interest.
Tu, quantus quantus, nihil nisi sapientia es:
Ille, somnium. sineres vero illum tu tuum
Facere hæc? *DE.* sinerem illum? annon sex totis mensibus
Prius olfecissem, quàm ille quidquam cœperit?
SY. Vigilantiam tuam tu mihi narras? *DE.* sic siet
Modo, ut nunc est. *SY.* *ut quisque suum vult esse, ita est.*
DE. Quid eum? vidistin' hodie? *SY.* tuumne filium?
(Abigam hunc rus) jam dudum aliquid ruri agere arbitror.
DE. Sati' scis ibi esse? *SY.* oh, qui egomet produxi. *DE.* optume est.

INTERPRETATIO.

Videre videor diem illum, cum hinc omnium indigus abibit ad militiam. SY. *O Demea! hoc est sapientem esse, non quod obvium est, & ob oculos solum versatur videre; sed etiam quæ ventura sunt prævidere.* DE. *Quid istane fidicina in vestris est ædibus?* SY. *Ecce illam intus.* DE. *Eho, an domi eam Æschinus tenebit?* SY. *Credo, quæ eorum insania est.* DE. *Adeone flagitiosi sunt, ut hæc committant?* SY. *Stulta Mitionis mansuetudo, & indulgentia nimia id efficit.* DE. *Pudore afficior propter fratris turpitudinem, & dolore, propter licentiam, quâ perdit filium.* SY. *Nimium, Demea, tu & Mitio dissimiles estis, nec hoc dico ut te præsentem in os laudem: pernimium dissimiles, inquam. Tu quantuscumque es, non sapiens tantum es, sed ipsa sapientia: ille vanus, instar somni, & iners. An ferres illum tuum filium Ctesiphonem, si ea committeret, quæ Æschinus committit?* DE. *Ferre illum? an non sex mensibus integris antè odoratus fuissem, & deprehendissem, quàm ille ullam rem cœpturus esset facere.* SY. *Quid vigilantiam, & prudentiam tuam mihi commemoras, quæ mihi maxime nota est?* DE. *Talis esse pergat cupio, qualis nunc est.* SY. *Vt quivis optat esse suum filium, sic est.* DE. *Quid eum? (intelligit Ctesiphonem) vidistine hodie.* SY. *Tuumne filium? (abigam hunc molestumne senem ad suum prædium.) Jampridem hunc ruri, alicui rei dare operam opinor.* DE. *An certior es, ibi eum agere.* SY. *Oh, qui egomet illum eò usque deduxi.* DE. *Rectè factum.*

ANNOTATIONES.

48. *Abigam hunc rus*] Hæc secum Syrus tacite loquitur.

Metui ne hæreret hic. *SY.* atque iratum admodum.
DE. Quid autem? *SY.* adortus jurgio fratrem apud forum
De psaltria istac. *DE.* ain' vero. *SY.* vah, nil reticuit:
Nam, ut numerabatur forte argentum, intervenit
Homo de improviso: cœpit clamare; ô Æschine,
Hæccine flagitia facere te? hæc te admittere
Indigna genere nostro? *DE.* oh, lacrumo gaudio.
SY. Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam.
DE. Salvos sit: spero, est similis majorum suûm. *SY.* hui!
DE. Syre, præceptorum plenus istorum ille. *SY.* phy!
Domi habuit, unde disceret. *DE.* fit sedulo:
Nil prætermitto: consuefacio: denique
Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito. *SY.* recte sane. *DE.* hoc fugito. *SY.* callide.
DE. Hoc laudi est. *SY.* istæc res est. *DE.* hoc vitio datur.
SY. Probissume. *DE.* porro autem. *SY.* non hercle otium est
Nunc mihi auscultandi: pisces ex sententia
Nactus sum: hi mihi ne corrumpantur, cautio est.
Nam id nobis tam flagitium est, quam illa Demea
Non facere vobis, quæ modo dixti: &, quod queo,

INTERPRETATIO.

Timui ne hic hærens cum Æschino moraretur. SY. *Atque ira valde commotum.* DE. *Quamobrem?* SY. *Incepit in foro fratrem objurgare propter hanc fidicinam.* DE. *Itane est, ut ais?* SY. *Vah! nihil prætermisit eorum, quæ exprobranda fuerunt: nam ut lenoni pecunia forte numerabatur pro pretio puellæ, repente Ctesipho supervenit in ipso facto: cœpit ita vociferari: Æschine, hæc ne flagitia committere te non pudet? indecora sanguini nostro, & familiæ?* DE. *Oh, præ gaudio lachrymas continere nequeo.* SY. *Non tu hoc argentum perdis solum, sed etiam teipsum.* DE. *Hunc Dii servent: ut spero majores suos imitabitur.* SY. *Hui!* DE. *Syre, ejusmodi præceptis, quibus fratrem monuit, abundat Ctesipho.* SY. *Phy! domestica hæc habuit à te monita, & exempla quibus imbutus est.* DE. *Sic informatur à me diligenter: nihil negligo: his eum exerceo studiis: denique spectare, tanquam in speculo, mores, & actiones omnium volo, atque ex aliis, quod ei usui sit, exemplum petere: hoc facito, dico.* SY. *Sapienter certe.* DE. *Ab hoc caveto tibi.* SY. *Perite.* DE. *Hoc laudem affert.* SY. *Hoc utile est.* DE. *Hoc dedecus parit.* SY. *Præclare.* DE. *Ut longius, & amplius memorem.* SY. *Per Herculem nunc nihil mihi restat otii, ut sermoni tuo attentas aures præbeam: pisces ut optabam inveni: qui ne computrescant mihi sedulò cavendum est: nam id nobis tam flagitiosum est, & indecorum, quam vobis hæc non agere quæ modo loquutus es: & quoad possum

ANNOTATIONES.

58. *Hui!*] Fingit se admirari quæ dicit senex.

Conſervis ad eundem iſtunc præcipio modum.
Hoc ſalſum eſt, hoc aduſtum eſt, hoc lautum eſt parum:
Illud recte, iterum ſic memento: ſedulo
Moneo, quæ poſſum, pro mea ſapientia:
Poſtremo, tanquam in ſpeculum, in patinas, Demea,
Inſpicere jubeo, & moneo quid facto uſus ſit.
Inepta hæc eſſe, nos quæ facimus, ſentio.
Verum, quid facias? *ut homo eſt, ita morem geras.*
Nunquid vis? *D E.* mentem vobis meliorem dari.
S Y. Tu rus hinc ibis? *D E.* recta. *S Y.* nam quid tu hîc agas,
Ubi, ſi quid bene præcipias, nemo obtemperet?
D E. Ego vero hinc abeo, quando is, quamobrem huc veneram,
Rus abiit: illum curo unum: ille ad me attinet,
Quando ita volt frater: de iſtoc ipſe viderit.
Sed quis illic eſt, quem video procul? eſtne hic Hegio
Tribulis noſter? ſi ſatis cerno, is hercle eſt. vah!
Homo amicus nobis jam inde à puero. Dij boni!
Næ illiuſmodi jam magna nobis civium
Penuria eſt; antiqua homo virtute ac fide.
Haud cito mali quid ortum ex hoc ſit publice.

INTERPRETATIO.

hæc conſervos meos ſic moneo; hoc ſale nimis conſperſum; hoc uſtum præ nimia coctione; hoc parum mundatum eſt; illud recte; fac ut iterum recorderis ſic apparare cibum: diligenter ſic præcipio, pro eo, quod ſapere poſſum. Vltimò tanquam in ſpeculum, in patinas, lances, diſcos, paropſides ſpectare jubeo. Et moneo, ſuadeo, doceo, quæcumque facere utile eſt. Fateor ſtulte fieri, quæ committuntur in hac familia: verum, quid facias? ut Mitio à natura factus eſt, ita obſequendum ei, qui herus eſt. Num quid vis mandare? D E. *Vt ad ſaniorem mentem redeatis.* S Y. *Tu ad prædium proficiſceris?* D E. *Sic eſt.* S Y. *Nam quid tu hîc facias, ubi ſi quædam bona præcepta tradas, nullus eſt qui ea obſervet?* D E. *Ego verò hinc diſcedo, cum Cteſipho, cujus causâ hùc veneram, rus reverſus eſt. Illius ſolius curam gero, ille mihi proprius eſt filius: quoniam ita ſe velle frater ſignificavit, pro arbitrio ſuo ei conſulat. Sed quis ille eſt quem procul venientem video? eſtne hic Hegio tribulis noſter? Si recte aſpicio, is certe ipſe eſt. Vah! homo eſt amicitiâ nobis conjunctus jam inde à primis annis. Dij boni! profectò eorum, qui ei ſimiles ſint, magna eſt egeſtas civium: vir antiquâ virtute, ac fide præditus: non facile damnum aliquod ab illo publice eveniet,*

ANNOTATIONES.

86. *Tribulis noſter.*] Qui ex eadem eſt Tribu. Populus Athenienſis diſtributus fuit in Tribus duodecim, ad menſium numerum, & rurſus unaquæque Tribus in triginta genera, quemadmodum vocant, ad dierum menſis numerum.

Quam

Quam gaudeo, ubi etiam hujus generis reliquias
Restare video! vah! vivere etiam nunc lubet.
Operiar hominem hic, ut salutem, & conloquar.

INTERPRETATIO.

Quam vehementer gaudeo, cum etiam adhuc homines his moribus praditos superstites aspicio! Vah! Vitam agere etiamnunc jucundum est. Prastolabor hic illum, & cum eo sermonem conferam.

ACTUS III. SCENA IV.

HEGIO. GETA. DEMEA. PAMPHILA.

HE. PRô Dij immortales! facinus indignum, Geta
Quid narras? *GE.* sic est factum. *HE.* Ex illan' familia
Tam illiberale facinus esse ortum! ô Æschine,
Pol haud paternum istuc dedisti. *DE.* videlicet
De psaltria hac audivit: id illi nunc dolet
Alieno; pater is nihil pendit. hei mihi!
Utinam hîc prope adesset alicubi, atqne audiret hæc.
HE. Ni facient quæ illos æquom est, haud sic auferent.
GE. In te spes omnis, Hegio, nobis sita est:
Te solum habemus: tu es patronus, tu parens:
Ille tibi moriens nos commendavit senex.
Si deseris tu, periimus. *HE.* Cave dixeris:
Neque faciam, neque me satis pie posse arbitror.
DE. Adibo. salvere Hegionem plurimum
Jubeo. *HE.* oh! te quærebam ipsum: salve Demea.

INTERPRETATIO.

HE. *PRoh, Dij immortales! facinus infandum, Geta, quid refers?* GE. *Sic istud commissum est.* HE. *Ex illone genere tam claro, tam indignum ingenuâ personâ scelus exire potuit! O Æschine, per Pollucem haud parentum moribus conveniens istud fecisti.* DE. *Scilicet de citharistria hujus raptione inaudivit; propterea ille, quamvis non sit propinquus genere, tamen id agre fert: pater vero ipse Mitio hoc facinus minimi facit. Hei mihi! utinam hic prasens esset, atque Hegionem querentem audiret.* HE. *Nisi hanc injuriam ex aquitate reparabunt, non sic impune habebunt.* GE. *In te, Hegio, omnem spem nostram posuimus, nullum alium defensorem habemus, tu es Patroni loco, & parentis: ille senex pater Pamphila Simulus, è vita discedens, nos fidei tua custodiendos tradidit: si à te deserimur, perditi sumus.* HE. *Ne hujusmodi verba loquaris, neque hoc faciam, neque fas esse, neque nisi cum impietate me id posse facere judico.* DE. *Accedam, Hegionem salvum esse & bene valentem ex animo opto.* HE. *Te ipsum invenire cupiebam: salvus sis, Demea.*

D E. Quid autem? *H E.* major filius tuus Æschinus,
Quem fratri adoptandum dedisti, neque boni,
Neque liberalis functus officium est viri.
D E. Quid istuc? *H E.* nostrum amicum noras Simulum: atque
Æqualem? *D E.* quid ni? *H E.* filiam ejus virginem
Vitiavit. *D E.* hem! *H E.* mane, nondum audisti, Demea,
Quod est gravissimum. *D E.* an quid est etiam amplius?
HE. Vero, amplius? nam hoc quidem ferundum aliquo modo est:
Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia:
Humanum est. ubi scit factum, ad matrem virginis
Venit ipsus ultro, lacrumans, orans, obsecrans,
Fidem dans, jurans se illam ducturum domum.
Ignotum est, tacitum est, creditum est. virgo ex eo
Compressu gravida facta est. mensis hic decimus est:
Ille bonus vir nobis psaltriam, si diis placet,
Paravit, quicum vivat. illam deserit.
D E. Pro certon' tu istæc dicis? *H E.* mater virginis
In medio est, ipsa virgo, res ipsa: hic Geta
Præterea, ut captus est servorum, non malus,
Neque iners, alit illas, solus omnem familiam
Sustentat. hunc abduce, vinci: quære rem.
G E. Imo hercle extorque, nisi ita factum est, Demea:
Postremo non negabit, coram ipsum cedo.
D E. Pudet: nec, quid agam, neque quid huic respondeam;

INTERPRETATIO.

D E. *Quid autem est, quod me velis?* H E. *Filius tuus Æschinus major natu, neque probo, neque ingenuo viro rem dignam egit.* D E. *Quid istud est?* H E. *Amicus noster Simulus notus fuit tibi, qui eâdem ætate erat nobiscum?* D E. *Quare mihi notus non fuerit?* H E. *Filiam ejus violavit Æschinus.* D E. *Hem!* H E. *Audi, nondum tibi renunciavi, Demea, illud, quod est deterrimum.* D E. *An quidquam est etiam deterius?* HE. *An deterius etiam aliquid sit? nam hoc quidem aliqua ratione excusari potest: impulit enim ad hoc facinus nox, amor, vinum, adolescentia: hoc peccatum in hominem cadere potest. Ubi vidit se id fecisse, matrem virginis Sostratam adit sponte, flens, supplicans, deprecans, promittens, juramento se obligans illam in uxorem ducturum; patratum est, silentio facinus tectum est, fides illi habita est. Virgo sic per vim stuprata ex hoc concubitu gravidata est: jam mensem decimum uterum gestat. Ille bonus vir nobis fidicinam, si ita Diis visum est, quæsivit, cum qua consuetudinem habeat, derelicta Pamphila.* D E. *Haecne certa sunt, quæ dicis?* H E. *Sostrata, mater virginis, in medium proditura est, ut id probet, ipsa virgo Pamphila, ipsa virginis graviditas: hic præterea Geta, servus frugi, pro conditione & statu servili, & solers, alimenta illis subministrat, solus toti domui victum præbet, abducito, vinculis adstringito, facinus quærito.* G E. *Quin etiam tormentis exquire, & suppliciis crucia, nisi ita factum est, Demea, postremò non inficiabitur ipse Æschinus: hunc nobis hic præsentem statue.* D E. *Pudore suffundor, neque quid faciam, neque quod responsum*

Scio. *PA.* Miseram me! differor doloribus:
Juno Lucina fer opem, serva me, obsecro. *HE.* hem!
Numnam illa, quæso, parturit? *GE.* certe, Hegio. *HE.* hem!
Illæc fidem nunc vostram implorat, Demea.
Quod vos jus cogit, id voluntate impetret.
Hæc primum ut fiant, Deos quæso, ut vobis decet:
Sin aliter animus voster est, ego, Demea,
Summa vi defendam hanc atque illum mortuum.
Cognatus mihi erat: una à pueris parvoli
Sumus educti: unà semper militiæ, & domi
Fuimus: paupertatem unà pertulimus gravem.
Quapropter nitar, faciam, experiar, denique
Animam relinquam potius quàm illas deseram.
Quid mihi respondes? *DE.* fratrem conveniam, Hegio:
Is quod mihi de hac re dederit consilium, id sequar.
HE. Sed, Demea, hoc tu facito cum animo cogites,
Quam vos facillime agitis, quam estis maxume
Potentes, dites, fortunati, nobiles,
Tam maxume vos æquo animo æqua noscere
Oportet, si vos voltis perhiberi probos.
DE. Redito, fient, quæ fieri æquom est, omnia.
HE. Decet te facere: Geta, duc me intro ad Sostratam.
DF. Non me indicente, hæc fiunt: utinam hoc sit modo
Defunctum. verum nimia illæc licentia
Profecto evadet in aliquod magnum malum.
Ibo, requiram fratrem, ut in eum hæc evomam.

INTERPRETATIO.

ei dem invenio. PA. *O me infelicem! discindor doloribus. Iuno Lucina fer mihi auxilium parturienti, salvam me præsta, te precor.* HE. *Hem! anne Pamphila, quæso, in pariendo laborat?* GE. *Sic sane est, Hegio.* HE. *Hem! illa auxilium vestrum plorans invocat, Demea: quod jure exigere potest, à volentibus, id exoret. Hæc primùm Deos precor ut faciatis, quemadmodum vos decet: sin aliter animati estis, summo conatu eam propugnabo, atque illum patrem ejus defunctum. Is mihi cognatione conjunctus erat, unà à pueris educati sumus, unà semper in bello, & pace socij fuimus, inopiam unà perpessi sumus, onerosam valde, & acerbam: quapropter contendam, laborabo, tentabo omnia, denique vitam potius amittam, quàm illas indefensas solas relinquam. Quid responsi mihi das?* DE. *Fratrem meum Mitionem adibo, Hegio; quod is mihi de hac re suaserit, id faciam.* HE. *Sed tu, Demea, hæc apud te considera, quanto majores vobis sunt facultates, quanto potentiores, locupletiores, fæliciores, nobiliores estis, tanto libentiori animo vos æquitati obsequi par est, si vos honestos æstimari vultis.* DE. *Redi; omnia ex æquitate observabuntur.* HE. *Hoc te facere convenit. Geta: duc me intrò ad Sostratam.* DE. *Non hæc fiunt, quin ante denunciaverim. Vtinam, hoc facinore Æschinus finem flagitijs suis imposuerit: at nimia illa non modo libertas, sed licentia, certe progreditur eò usque, ut magnam perniciem afferat. Abeo, ut fratrem conveniam, & hæc in eum tædia exonerem.*

ACTUS III. SCENA V.

HEGIO.

BOno animo fac ſis, Soſtrata, & iſtam, quam potes,
Fac conſolere. ego Mitionem, ſi apud forum eſt,
Conveniam. atque, ut res geſta eſt, narrabo ordine.
Si eſt, ut facturus officium ſiet ſuum,
Faciat: ſin aliter de hac re ejus ſententia eſt,
Reſpondeat mî, ut, quid agam, quamprimùm ſciam.

INTERPRETATIO.

SOſtrata, fac ut bonum animum habeas, & iſtam filiam tuam Pamphilam fac conſolatione recrees; ego Mitionem, ſi apud forum eſt, adibo, & eum certiorem faciam, quemadmodum res acta ſit, ut is officium ſuum faciat, ſi ita ejus fert voluntas: ſin aliter animo affectus eſt, ſententiam ſuam mihi aperiat, ut quid agere debeam, quamprimum conſtituam.

ACTUS QUARTI SCENA I.

CTESIPHO. SYRUS.

CT. AN' patrem hinc abiisse rus? *SY.* jam dudum. *CT.* dic sodes. *SY.* apud
Villam est. nunc eum maxume operis aliquid facere credo. *CT.* utinam quidem,
Quod cum salute ejus fiat, ita se defatigarit velim;
Ut triduo hoc perpetuo è lecto prorsus nequeat surgere.
SY. Ita fiat, & istoc si quid potis est rectius. *CT.* ita nam hunc diem
Misere nimis cupio, ut cœpi, perpetuum in lætitia degere:
Et illud rus nulla alia caussa tam male odi, nisi quia prope est.
Quod si abesset longius,
Prius nox oppressisset illic, quam huc revorti posset iterum.
Nunc, ubi me illic non videbit, jam huc recurret, sat scio:
Rogitabit me, ubi fuerim: quem ego hodie toto non vidi die.
Quid dicam? *SY.* nihilne in mentem? *CT.* nunquam quidquam. *SY.* tanto nequior.
Cliens, amicus, hospes nemo est vobis? *CT.* sunt. quid postea?

INTERPRETATIO.

CT. *C*ERTONE *dicis patrem meum Demeam ad villam hinc profectum esse?* SY. *Iampridem profectus est.* CT. *Age, quæso, dic mihi.* SY. *Apud villam est. Nunc eum maxime in colendo agro occupari puto.* CT. *Vtinam sane ita labore delassetur, (quod sine detrimento valetudinis ejus fiat,) ut tribus diebus, perpetuo somno in cubili detineatur, neque expergefieri possit.* SY. *Ita fiat, atque etiam longiori tempore, si hoc tibi commodius est.* CT. *Ita nam hunc diem continuum in voluptate, & gaudio insumere vehementer desidero: & rus illud, non ob aliam causam mihi valde odiosum est, quàm quod urbi propius est: quod si esset remotius, prius nox patrem in itinere invaderet, quam hùc iterum remeare posset. Nunc ubi ille me in villâ non reperiet, jam properabit hùc reverti. probè scio. Quæret à me ubi moratus fuerim, cum à me toto hoc die visus non fuerit. Quid excusationis afferam?* SY. *Nihilne in mentem tibi venit, quo te excuses?* CT. *Nihil quidquam.* SY. *Tantò pejori loco es. Clientem, amicum, hospitem neminem vos habetis?* CT. *Habemus quidem; sed quid hoc juvabit?*

ANNOTATIONES.

5 *E*T *istoc, si quid potis est rectius.*] Servus improbus non lassitudinem, sed mortem Demeæ precatur; duram quietem & somnum ferreum, ut Virgilius ait;

Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.

SY. Hisce opera ut data sit. *CT.* quæ non data sit? non potest fieri. *SY.* potest.

CT. Interdiu: sed si hic pernocto, caussæ quid dicam, Syre?
SY. Vah! quam vellem etiam noctu amicis operam mos esset dari.
Quin tu otiosus es: ego illius sensum pulcre calleo.
Cum fervit maxume, tam placidum quam ovem reddo. *CT.* quo modo?
SY. Laudarier te audit libenter. facio te apud illum Deum:
Virtutes narro. *CT.* meas? *SY.* tuas: homini illico lacrumæ cadunt,
Quasi puero, gaudio. hem tibi autem. *CT.* quidnam est? *SY.* *lupus in fabula.*
CT. Pater est. *SY.* ipsus est? *CT.* Syre, quid agimus? *SY.* fuge modo intro. ego videro.
CT. Si quid rogabit, nusquam tu me? audistin'? *SY.* potin' ut desinas?

INTERPRETATIO.

SY. *Dices illis officium te præstitisse in eorum rebus.* CT. *Quod præstatum minime fuerit? Non potest fieri, ut id factum esse pater credat.* SY. *Potest fieri.* CT. *Potest quidem per diem; sed si hic totam noctem transigo, quid respondere potero, Syre?* SY. *Vah! utinam etiam per noctem consuetudo esset officium amicis suis præstare. Age securo sis animo: ego ejus mentis conceptus callide scio. Cum vehementer ira exardet, tam mansuetum, quam ovem facio.* CT. *Quo pacto?* SY. *Te laudando; nam hoc illi valde placet: apud illum te ut Deum laudibus celebro: virtutes tuas prædico.* CT. *Measne?* SY. *Tuas: illi lachrymæ ex oculis fluunt præ gaudio, sicut puero. Hem tibi autem adest ille.* CT. *Quidnam est?* SY. *Lupus in fabula.* CT. *An pater est?* SY. *Ipse est.* CT. *Syre, quid mox nobis agendum?* SY. *Festina intrò ædes ire: ego cogitabo quid facto opus sit.* CT. *Si quid à te quærat, nusquam tu me vidisse respondeas; audivistine?* SY. *Potesne desinere loqui?*

ANNOTATIONES.

21. *Lupus in fabula.*] Adagium, quo utimur, quoties supervenit ille, de quo loquimur, & nobis sua præsentia detrahit facultatem loquendi Sic Plautus in Sticho, act. 4. scen. 1. *Atque eccum tibi lupum in sermone? Sermo* pro familiari colloquio illic sumitur. Eadem est vis verbi *fabula:* Vnde fabulari, quod & elegans, & veteribus olim pervulgatum, hodie vix notum in eo significatu. Credebatur luporum visus esse noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præsens, ut tradit Plinius lib. 8. cap. 22. Virgilius etiam id confirmat, ecloga 9.

Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Mœrin
Iam fugit ipsa: lupi Mœrin videre priores.

ACTUS IV. SCENA II.

DEMEA. CTESIPHO. SYRUS.

DE. NÆ ego homo sum infelix ! primum fratrem nusquam invenio gentium:
Præterea autem, dum illum quæro, à villa mercenarium
Vidi: is filium negat esse ruri: nec quid agam, scio.
CT. Syre. *SY.* quid ais? *CT.* men' quærit? *SY.* verum. *CT.* perij. *SY.* quin tu animo bono es.
DE. Quid hoc, malum, infelicitatis? nequeo satis decernere?
Nisi me credo huic esse natum rei ferundis miseriis:
Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia:
Primus porro obnuntio. ægre solus, si quid fit, fero.
SY. Rideo hunc: primum ait se scire; is solus nescit omnia.
DE. Nunc redeo. si forte frater redierit, viso. *CT.* Syre,
Obsecro, vide ne ille huc prorsus se irruat. *SY.* etiam taces?
Ego cavebo. *CT.* nunquam hercle hodie ego istuc committam tibi.
Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam. id tutissimum est.
SY. Age, tamen ego hunc amovebo. *DE.* sed eccum sceleratum Syrum.
SY. Non hercle hic quidem durare quisquam, si sic fit, potest.

INTERPRETATIO.

DE. *Profectò sum infortunatus: primum fratrem Mitionem nullo loco reperio: etiam dum illum quærito, mercenarium, qui mercede conductus in villa operatur, vidi: is Ctesiphonem rure abesse ait; nec quid agere debeam, novi.* CT. *Syre.* SY. *Quid dicis!* CT. *Meme petit?* SY. *Petit.* CT. *Perditus sum.* SY. *Age, forti animo esto.* DE. *Quænam hæc est, ô rem malam! infelicitas? quum nihil certi constituere possim, nisi quod à natura comparatus sum ad tolerandum adversitates: primus infortunia, & damna nostra patior: primus, omnium subitò certior fio: primus si quid adversi imminet, nuncio: solus dolorem, si quid contingit, sentio.* SY. *Hunc hominem ridiculo habeo: affirmat se scire primum, cum solus omnia ignoret. Nunc revertor visurus si frater forte reversus fuerit.* CT. *Syre, cave, precor, ne pater huc rectà prorsus cum impetu se inferat.* SY. *Taceas, ego cavebo.* CT. *Per Herculem minime hodie hanc rem administrandam tibi mandabo: nam jam me in cella aliqua, cum illa puella conclusum occultabo: id tutissimum est.* SY. *Fac ut videtur, tamen hunc amoliar.* DE. *Sed ecce flagitiosum Syrum.* SY. *Per Herculem nullus quisquam hic permanere, si ita consuesit agi, diutius potest.*

ANNOTATIONES.

5. *Quid hoc, malum, infelicitatis!*] Hic *malum* pro interjectione positum, ô *malum.*

Scire equidem volo, quot mihi sint domini: quæ hæc est miseria?
D E. quid
Ille gannit? quid volt? quid ais bone vir? hem, est frater domi?
S Y. Quid, malum, bone vir, mihi narras? equidem perij. *D E.* quid tibi est?
S Y. Rogitas? Ctesipho me pugnis miserum, & istam psaltriam
Usque occidit. *D E.* hem! quid narras? *S Y.* hem, vide ut discidit labrum.
D E. Quamobrem? *S Y.* me impulsore hanc emptam esse ait. *D E.* non tu eum rus hinc modo
Produxe ajebas? *S Y.* factum, verum post venit insaniens:
Nil pepercit. non puduisse verberare hominem senem,
Quem ego modò puerum tantillum in manibus gestavi meis?
D E. Laudo Ctesipho: patrissas; abi, virum te judico.
S Y. Laudas? næ ille continebit posthac, si sapiet, manus.
D E. Fortiter. *S Y.* perquam, quia miseram mulierem & me servolum,
Qui referire non audebam, vicit: hui, perfortiter!
D E. Non potuit melius: idem quod ego sensit, te esse huic rei caput.
Sed estne frater intus? *S Y.* non est. *DE.* ubi illum quæram, cogito.

INTERPRETATIO.

Certe volo certior fieri, quot dominos habeo, quæ est hæc infelicitas? D E. *Quid ille ganniens dicit? quid garrit? quid tibi est, bone vir! estne frater domi?* S Y. *Quid tu, proh malum! me appellas cum his verbis*, Bone vir? *Equidem occidi.* D E. *Quid quereris?* S Y. *Rogas quid querar? Ctesipho me pugnis miserum, & istam fidicinam usque contudit & pene conscidit.* D E. *Hem! quid ais?* S Y. *Hem, aspice, ut diffidit mihi labrum.* D E. *Quâ de causa?* S Y. *Me suasore queritur hanc fratrem comparasse.* D E. *Nonne tu modo eum hinc ad villam comitatum deduxisse aiebas?* S Y. *Ita est: at venit post furens: nullam rationem mei habuit: nonne eum pudere debuit, hominem senili ætate confectum ictibus diffregisse? quem ego modò puerulum in ulnis gerebam meis?* D E. *Laudo te, Ctesipho: similis es majorum: eia age, te in hac adolescentuli ætate jam virum esse dico.* S Y. *Laudas? per Pollucem comprimet posthac, si quid mentis habeat, manuum impetum.* CT. *Macte fortitudine, Ctesipho: strenue fecisti.* S Y. *Valde vero strenue, qui infirmam feminam, & miseratione dignam; & me timidum servum, qui contra repercutere verebar, verberibus contudit.* D E. *Non potuit ille melius facere. Idipsum credit quod ego, te esse auctorem harum turbarum: sed est ne frater intus in ædibus?* S Y. *Non est.* DE. *Dubito quonam in loco eum inveniam.*

ANNOTATIONES.

16. *Quid ille gannit?*] Conqueritur gannitu. Gannire proprium est vulpium.

25. *Patrissas.*] Patris mores refers.

ST. Scio

SY. Scio ubi sit, verùm hodie nunquam monstrabo. *DE.* hem, quid ais? *SY.* ita.
DE. Diminuetur tibi quidem jam cerebrum. *SY.* at nomen nescio
Illius hominis, sed locum novi ubi sit. *DE.* dic ergo locum.
SY. Nostin' porticum apud macellum hanc deorsum? *DE.* quidni noverim?
SY. Præterito hac recta platea sursum: ubi eò veneris,
Clivos deorsum vorsus est, hac præcipitato: postea
Est ad hanc manum sacellum: ibi angiportum propter est.
DE. Quonam? *SY.* illic, ubi etiam caprificu' magna est, nostin'? *DE.* novi. *SY.* hac pergito.
DE. Id quidem angiportum non est pervium. *SY.* verum hercle. vah!
Censen' hominem me esse? erravi. in porticum rursum redi.
Sane hac multo propius ibis, & minor est erratio.
Scisn' Cratini hujus ditis ædes? *DE.* scio. *SY.* ubi eas præterieris,
Ad sinistram hac recta platea: ubi ad Dianæ veneris,
Ito ad dextram: prius, quam ad portam venias, apud ipsum lacum
Est pistrilla, & exadvorsum est fabrica. ibi est. *DE.* quid ibi facit?

INTERPRETATIO.

SY. *Scio ubi eum invenias, sed nunquam hodie tibi locum ostendam.* DE. *Quid ais?* SY. *Ita, non ostendam.* DE. *Conteretur certe tibi mox caput.* SY. *Verum latet me nomen illius hominis, apud quem est, sed locus mihi notus est.* DE. *Indica ergo locum.* SY. *Novistine ubi sita est porticus ad macellum, ad imum vicum, deorsum?* DE. *Novi.* SY. *Procede hac parte, rectà per plateam sursum ascendens: ubi eò perveneris, clivus est declinans ad inferiorem vici partem: per hunc descende subito: exinde structum est ad hanc manum sacellum; prope angiportus est.* DE. *In qua parte?* SY. *Illic ubi ficus sylvestris procera est: novistine?* DE. *Novi.* SY. *Hac progredere.* DE. *Is quidem angiportus est impervius.* SY. *Verum mehercule: vah! tanta est stoliditas mea, ut vix me hominem esse dicas. Errore lapsus sum: in porticum iterum regredere. Sane hàc compendiosior est via, & difficilius à viá aberratur. Scisne ubi domus posita Cratini hujus locupletis?* DE. *Scio.* SY. *Ubi eam transieris, ad sinistram ito per rectam hanc plateam: quando ad Dianæ ædem veneris, confer te ad dextram, priusquam ad portam urbis pervenias, apud ipsum lacum est pistrinum parvum, atque ex opposito fabri lignarij officina ibi est.* DE. *Quid ibi facit Mitio?*

ANNOTATIONES.

43. *Ad Dianæ veneris.*] Sic absolute dicebant, non addito *templum.*

44. *Apud ipsum lacum.*] Lacus etiam sunt receptacula aquæ, ad aquandum, aut lavandum deductæ, quales multi Romæ fuerunt, ut Curtius insigni aquæductu memorabilis, ut qui à quadragesimo milliari in urbem fuerit perductus, opere arcuato tantæ altitudinis, ut in omnes urbis montes facile distribueretur. Plinius lib. 36. cap. 15.

SY. Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit,
DE. Ubi potetis vos ? bene sane. sed cesso ad eum pergere ?
SY. I sane : ego te exercebo hodie , ut dignus es , silicernium.
Æschinus odiose cessat : prandium corrumpitur :
Ctesipho autem in amore est totus. ego jam prospiciam mihi:
Nam jam adibo , atque unumquodque , quod quidem erit bellissimum ,
Carpam , & cyathos sorbillans paulatim hunc producam diem.

INTERPRETATIO.

SY. *Lectulos discubitorios cum acernis fulcris, in quibus sub sole cœnetur, construendos locavit.* DE. *Ubi scilicet potationes celebretis : egregie certe ; sed nimis moror, quominus ad eum iter peragam.* SY. *Perge quidem ego te tractabo , fatigabo hodie , ut meritus es capularis senex decrepite. Æschinus moleste tardat , prandium corrumpitur , Ctesipho autem amica operam omnem dat suam ; tempus jam est , ut mihi consulam : nam jam aggrediar , & quidquid erit suavissimum decerpam , & cyathos sæpius exhauriens sensim hunc traducam diem.*

ANNOTATIONES.

48. *Silicernium.*] Terentius vocat extremæ ætatis senem , a silicernio , quod est prandium funebre , quod conficiebatur circa silicem , id est sepulchrum mortui : sic *capularis senex* dicitur à Plauto , & *capuli decus* , morti contiguus , capulo mox efferendus. Capulus autem est feretrum ; quòd corpora capiat.

ACTUS IV. SCENA III.

MITIO. HEGIO.

MI. EGo in hac re nihil reperio , quam ob rem lauder tantopere, Hegio :
Meum officium facio : quod peccatum à nobis ortum est , corrigo.
Nisi si in illo me credidisti esse hominum numero , qui ita putant
Sibi fieri injuriam , ultro , si quam fecere ipsi , expostulant ;
Et ultro accusant. id quia non est à me factum , agi' gratias ?
HE. Ah , minime : nunquam te aliter , atque es , in animum induxi meum.

INTERPRETATIO.

MI. *EGo in hac re nihil meritum me video , cur tantis laudibus me prosequaris , Hegio : meo officio satisfacio ; pravum factum à nobis emendo ; nisi me his hominibus annumeres , qui ita æstimant se accepisse injuriam , si aliquam fecere ipsi ; priores queruntur , & accusant , non expectatâ querelâ eorum , qui injuriâ affecti sunt. Id quia similiter non feci , gratias laudans agis.* HE. *Ah, neutiquam : nunquam te alio ingenio , ac tu es , mihi finxi*

Sed quæso, ut unà mecum ad matrem virginis eas, Mitio,
Atque istæc eadem, quæ mihi dixti, tute dicas mulieri:
Suspicionem hanc propter fratrem ejus esse, & illam psaltriam.
MI. Si ita æquom censes, aut si ita opus est facto, eamus. *HE.* bene facis:
Nam & illi animum jam relevabis, quæ dolore, ac miseria
Tabescit; & tu officio fueris functus. sed si aliter putas,
Egomet narrabo quæ mihi dixti. *MI.* imo ego ibo. *HE.* bene facis:
Omnes, quibu' res sunt minu' secundæ, magi' sunt nescio quomodo
Suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis:
Propter suam impotentiam se semper credunt negligi.
Quapropter te ipsum purgare ipsi coram, placabilius est.
MI. Et recte, & verum dicis. *HE.* sequere me ergo hac intro.
MI. maxume.

INTERPRETATIO.

sed rogo, ut mecum simul ad Sostratam, matrem virginis Pamphilæ venias, Mitio, atque ista eadem, quæ mihi retulisti, referas; suspicionem nempe hanc de Æschino, accidisse propter fratrem ejus Ctesiphonem, & hanc fidicinam, quam is amat. MI. *Si ita justum esse arbitraris, aut si ita fieri oportet, eamus.* HE. *Recte agis: nam animum recreabis illi, quæ tristitia & sollicitudine consumitur, etiam tu officium feceris: sed si aliter tibi videtur faciendum, egomet illi eadem dicam, quæ mihi dixisti.* MI. *Imo, ego unà tecum ad eam ibo.* HE. *Quod boni viri est, facis: omnes quibus res sunt tenues, & paupercula, ad suspiciones, nescio quomodo, sunt procliviores: omnia in contemptum sui fieri putant; propter suam infirmitatem semper se contemni credunt: quapropter si præsens eam alloquendo, te excusaveris, magis idoneum id erit ad eam placandam.* MI. *Et rectum & verum est, quod suades.* HE. *Sequere me ergo hac via ad domum intrò Sostratæ.* MI. *Eamus.*

ACTUS IV. SCENA IV.

ÆSCHINUS.

Discrucior animi. hoccine de improviso mali mihi objici
Tantum, ut neque quid de me faciam, neque quid agam, certum siet?
Membra metu debilia sunt: animus timore obstupuit: pectore

INTERPRETATIO.

Curis distrahor atque animi angor: tantum te infortunium me inopinato invasit, ut neque quid me faciam, nec quid agam scire possim? omnes corporis mei partes timore languidæ & infirmæ factæ sunt: animus formidine attonitus est, &

Consistere nihil consilij quicquam potest. Vah! quo modo
Me ex hac turba expediam? tanta nunc suspicio de me incidit,
Neque ea immerito. Sostrata credit, mihi me emisse hanc psaltriam;
Anus indicium id fecit mihi.
Nam ut hinc forte ea ad obstetricem missa erat, ubi eam vidi, illico
Accedo, rogito, Pamphila quid agat, jam partus adsiet,
Eóne obstetricem accersat. illa exclamat, abi, abi, jam, Æschine,
Satis diu dedisti verba: sat adhuc tua nos frustrata est fides.
Hem, quid istuc, obsecro, inquam est? valeas, habeas illam quæ placet.
Sensi illico id illas suspicari: sed me repressi tamen,
Ne quid de fratre garrulæ illi dicerem, ac fieret palam.
Nunc quid faciam? dicamne fratris esse hanc? quod minime est opus
Usquam efferri. age, mitto: fieri potis est, uti ne qua exeat.
Ipsum id metuo uti credat: tot concurrunt verisimilia.
Egomet rapui, ipse egomet solvi argentum, ad me abducta est domum:
Hæc adeo mea culpa fateor fieri. non me hanc rem patri, ut ut
Erat gesta, indicasse: exorassem ut eam ducerem domum.
Cessatum est usque adhuc: nunc porro, Æschine, expergiscere.
Nunc hoc primum est; ad illas ibo, ut purgem me: accedam ad fores:
Perij. horresco semper, ubi fores pultare hasce occipio miser.

INTERPRETATIO.

torpet: nihil mens consilij capere potest. Vah! qua ratione ex tantis difficultatibus me explicabo? suspectus factus sum Sostratæ: illa credit me hanc fidicinam meæ voluptatis causâ pro me comparasse: anus Canthara id mihi indicavit: nam cum forte ea ad obstetricem hinc ibat, ego eam subitò adivi, quæro quid rerum agat Pamphila, an tempus pariendi instet, an eâ de causâ ad obstetricem deducendam festinet: ad hæc verba illa vociferatur. apage, apage, Æschine, satis diu nos verbis circumvenisti; satis promissis nobis spem falsam dedisti. Hem, quid istud rogo, inquam, est? quapropter hæc dicis, Canthara? Facesse. fruere illa fidicinâ, quâ delectaris. Animadverti statim illas suspicari me hanc fidicinam amare; sed tamen me retinui, cohibui ne quid inconsideratè de fratre illi anui loquaci referrem, ac manifesta res fieret. Nunc quid debeo facere? dicamne hanc psaltriam fratris amicam esse? quod nullo modo oportet palam fieri. Age, omitto illud; fieri enim potest ut hoc non divulgetur; vereor autem, ut credant hanc fidicinam me mihi non rapuisse; tot conveniunt indicia, quibus id conjici potest; ego ipse rapui illam lenoni, ipse egomet numeravi pretium pro eâ, inde illam raptam in ædes adduxi. Fateor me in causâ & culpâ fuisse, cur in hanc suspicionem inciderim; quia debui patri rem dixisse. uti gesta est; ab eo impetrassem, ut eam pro uxore domum ducerem: segnis, & tardus fui huc usque; nunc vero, Æschine, à socordia te excita. Nunc hoc primùm faciam, illas conveniam, ut eis omnem suspicionis causam adimam, & crimen à me removeam. Fores pulsabo. Interij miser, trepidus & frigore corpus rigescit semper, quoties hoc ostium pulsaturus sum.

Heus, heus, Æschinus ego sum; aperite aliquis actutùm ostium.
Prodit nescio quis. concedam huc.

INTERPRETATIO.

Heus, heus, ego sum Æschinus, ocius mihi fores reserate. Exit nescio quis; interea huc secedam.

ACTUS IV. SCENA V.

MITIO. ÆSCHINVS.

MI. ITa uti dixti, Sostrata,
Facite: ego Æschinum conveniam; ut; quomodo acta hæc sunt, sciat.
Sed quis ostium hoc pultavit? *ÆS.* pater hercle est: perij. *MI.* Æschine.
ÆS. Quid huic hîc negotî est? *MI.* Tune has pepulisti fores: tacet.
Cur hunc aliquantisper non ludo? melius est:
Quandoquidem hoc nunquam mihi ipse voluit credere.
Nil mihi respondes? *ÆS.* non equidem istas, quod sciam.
MI. Ita? nam mirabar quid hîc negotî esset tibi.
Erubuit: salva res est. *ÆS.* dic sodes pater,
Tibi vero quid istic est rei? *MI.* nihil mihi quidem.
Amicus quidam me à foro abduxit modò
Huc advocatum sibi. *ÆS.* quid? *MI.* ego dicam tibi.
Habitant hîc quædam mulieres pauperculæ.
Opinor eas non nosse te, & certe scio:
Neque enim diu huc commigrarunt. *ÆS.* quid tum postea?

INTERPRETATIO.

MI. *Sostrata, ita ut vos monui, facite: ego Æschinum adibo, ut intelligam ab eo, quomodo hæ res actæ sint; sed quis has fores pulsavit?* ÆS. *Per Herculem pater ipse est; occidi.* MI. *Æschine.* ÆS. *Quod negotium habet pater hic?* MI. *Tune hoc ostium pulsasti? silet. Quid me impedit nunc, quominus hunc per aliquod tempus ludibrio habeam? istud opportunum est, & conveniens, quoniam hoc secretum nunquam fidei meæ committere voluit. Nihil mihi interroganti respondes?* ÆS. *Non equidem istud ostium, quantum scio, pulsavi.* MI. *Non pulsasti? nam mirum quidem mihi videbatur, quid rei agendum hic haberes. Præ pudore rubore suffusus est, res bene se habebit.* ÆS. *Dic, quæso pater, tute vero, quod negotium hic gerendum habes?* MI. *Nullum quidem meâ causâ; sed quidam ex amicis modò me hùc à foro avocavit, ut ei adessem, & consilio meo auxiliarer.* ÆS. *Quapropter?* MI. *Ego dicam tibi; quædam fœminæ inopes in istis ædibus habitant, has puto tibi esse ignotas, & proculdubio ita est; neque enim multò antehac hùc advenerunt.* ÆS. *Quid tum postea?*

MI. Virgo est cum matre. *ÆS.* perge. *MI.* hæc virgo orba est patre:
Hic meus amicus illi genere est proximus:
Huic leges cogunt nubere hanc. *ÆS.* perij. *MI.* quid est?
ÆS. Nil, recte: perge. *MI.* is venit, ut secum avehat:
Nam habitat Mileti. *ÆS.* hem! virginem ut secum avehat?
MI. Sic est. *ÆS.* Miletum usque obsecro? *MI.* ita. *ÆS.* animo male est.
Quid ipsæ? quid aiunt? *MI.* quid illas censes? nihil enim.
Commenta mater est, esse ex alio viro
Nescio quo puerum natum, neque eum nominat:
Priorem esse illum, non oportere dari.
ÆS. Eho, nonne hæc justa tibi videntur postea?
MI. Non. *ÆS.* obsecro, non? an illam hinc abducet, pater?
MI. Quidni illam abducat? *ÆS.* factum à vobis duriter,
Immisericorditerque, atque etiam, si est, pater,
Dicendum magis aperte, inliberaliter.
MI. Quam ob rem? *ÆS.* rogas me? quid illi tandem credidis
Fore animi misero, qui illi consuevit prius?
Qui infelix haud scio an illam misere nunc amat?
Cùm hanc sibi videbit præsens præsenti eripi,
Abduci ab oculis? facinus indignum, pater!

INTERPRETATIO.

MI. *Puella ibi est cum matre.* ÆS. *Continua sermonem, quæso.* MI. *Hæc puella patre vita functo privata est: hic meus amicus est illi cognatione proximus; huic lex Solonis vult uxorem esse, aut si ille eam non duxerit, dotem ei orbæ dare.* ÆS. *Actum est de me.* MI. *Quid tibi est?* ÆS. *Nihil male est: progredere.* MI. *Is vero huc profectus est, ut eam hinc secum abducat; nam habitat Mileti.* ÆS. *Hem! virginem hanc ut abducat?* MI. *Sic facturus est.* ÆS. *Itane quæso tam procul hinc, Miletum eam avehet?* MI. *Sic est.* ÆS. *Animo linquor præ dolore. Quid illæ mulieres animi habent, quid dicunt?* MI. *Quid illas putas dicere? nihil. Mater hoc excogitavit, dicit filiam peperisse puerum ex alio nescio quo homine, cujus nomen celat: illum esse præferendum huic Milesio, ut eam ducat uxorem.* ÆS. *Eho! nonne hæc æquitati consentanea esse arbitraris?* MI. *Minime.* ÆS. *Quamobrem, quæso? illamne hinc avehet?* MI. *Ita est. Quid est causæ cur non abducat?* ÆS. *Dura mente, & misericordia experte egistis, tu pater, & Milesius ille amicus cum his mulieribus, & ut ingenue dicendum est, non ut viros liberales, & honestos decet.* MI. *Quid ita?* ÆS. *Quid ita rogas? quomodo animatum & affectum fore hunc misellum censes, qui cum hac virgine nunc usque conversatus est, tanquam uxore sua? qui infelix etiam forte nunc ejus amore inflammatus est, quando intuebitur hanc crudeliter præsentem sibi præsenti auferri, & abstrahi in conspectu suo? factum immite, & vituperandum, pater.*

ANNOTATIONES.

20. *Mileti.*] Urbs Cariæ, nunc dicta, Melaxo.

M I. Qua ratione istuc ? quis despondit ? quis dedit ?
Cui, quando nupsit ? autor his rebus quis est ?
Cur duxit alienam ? *Æ S.* an sedere oportuit
Domi virginem tam grandem, dum cognatus hinc
Illinc veniret exspectantem ? hæc, mi pater,
Te dicere æquom fuit, & id defendere.
M I. Ridicule, advorsumne illum caussam dicerem,
Cui veneram advocatus ? sed quid, Æschine,
Nostra ? aut quid nobis cum illis ? abeamus. quid est ?
Quid lacrumas ? *Æ S.* pater, obsecro, ausculta. *M I.* Æschine, audivi omnia,
Et scio : nam amo te : quo magis, quæ agi', curæ sunt mihi.
Æ S. Ita velim me promerentem ames, dum vivas, mi pater,
Ut me hoc delictum admisisse in me id mihi vehementer dolet,
Et me tui pudet. *M I.* credo hercle : nam ingenium novi tuum
Liberale : sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem te arbitrare vivere ?
Virginem vitiasti, quam te jus non fuerat tangere.
Jam id peccatum primum magnum ; magnum, at humanum tamen:
Fecere alij sæpe, item boni. at postquam evenit, cedo,
Nunquid circumspexti ? aut nunquid tute prospexti tibi.
Quid fieret ? qua fieret ? si te ipsum mihi puduit dicere :
Qua resciscerem ? hæc dum dubitas, menses abierunt decem.

INTERPRETATIO.

M I. *Quâ de causâ hæc ais ? an pater illam uxorem promisit ? an in manum tradidit ? quando nuptiæ factæ sunt ? cujusnam auctoritate celebratæ ? cur duxit uxorem ad alium pertinentem.* Æ S. *An otiose desidere domi virginem nubilem oportuit, sine conditione, & illam expectare, quoad propinquus ille eam uxorem peteret ? Hæc, mi pater, te dicere justum fuit, & in defensionem virginis proferre.* M I. *Quam ridiculus es ? an arbitraris me debuisse contra illum verba facere, qui me sibi advocatum adjunxerat ? Sed quid hæc nostra interest, Æschine ? aut quid nobis cum illis negotij ? abeamus hinc. Quidnam est ? cur lacrymaris ?* Æ S. *Pater, oro ut me audias.* M I. *Æschine, accepi omnia quæ dicturus es, & probe scio ; nam te amo, eoque majorem curam eorum quæ agis, gero.* Æ S. *Ita velim hunc erga me amorem continues, dum vitam agas, & eo me dignum præstem, mi pater, ut me hanc culpam commisisse vehementer doleo, & tui gratiâ pudore suffundor.* M I. *Facile id credo ; nam quam probæ sis indolis, & ingenuæ scio, sed metuo ne in rebus tuis negligentior sis atque incautior. In quanam civitate demum opinaris te agere ? nonne Athenis vivis, ubi leges vigent ? Virgini vitium obtulisti, quam ne quidem attingere tibi licitum fuit. Iam crimen istud primum grave est : grave certe : at in hominem potest cadere : admisere illud quoque sæpissime viri alij, etiam probi : at postquam id fecisti, dic quæso, quodnam remedium circumspiciendo, huic facto attulisti ? Nunquid tu ipse providisti rebus tuis ? quid faciendum foret ? & quô modô fieret ? Aut si pudore impeditus fuisti quominùs id mihi tute ipse declarares, an fecisti ut per alios id inaudirem ? dum dubius animi, quid agere debueris, hæres ; menses elapsi sunt decem.*

Prodidisti te, & illam miseram, & gnatum; quod quidem in te fuit.
Quid? credebas dormienti hæc tibi confecturos Deos?
Et sine tua opera illam in cubiculum iri deductum domum?
Nolim cæterarum rerum te socordem eodem modo.
Bono animo es, duces uxorem hanc. *ÆS.* hem! *MI.* bono animo es, inquam. *ÆS.* pater,
Obsecro, num ludis tu nunc me? *MI.* ego te? quamobrem? *ÆS.* nescio:
Nisi, quia tam misere hoc esse cupio verum, eò vereor magis.
MI. Abi domum, ac Deos comprecare, ut uxorem accersas: abi.
ÆS. Quid? jamne uxorem? *MI.* jam. *ÆS.* jam? *MI.* jam quantum potest. *ÆS.* Di me, pater,
Omnes oderint, ni magi' te, quam oculos nunc amo meos.
MI. Quid? quam illam? *ÆS.* æque. *MI.* perbenigne. *ÆS.* quid? ille ubi est Milesius?
MI. Abiit, periit, navem ascendit. sed cur cessas? *ÆS.* abi, pater:
Tu potius Deos comprecare: nam tibi eos, certe scio,
Quo vir melior multò es quàm ego sum, obtemperaturos magis.
MI. Ego eo intro, ut, quæ opu' sunt, parentur. fac tu, ut dixi, si sapis.
ÆS. Quid hoc negotî? hoc est patrem esse, aut hoc est filium esse?
Si frater aut sodalis esset, quî magi' morem gereret?

INTERPRETATIO.

Objecisti illam tuam amicam, & infantem ex ea susceptum, teque ipsum magnis periculis & miseriis, quantum in te positum fuit. Quid tibi persuadebas eventurum ita cessando? tibi desidenti, & stertenti? res tuas Deos peracturos? & amica, te otioso, & nullo modo allaborante, deductionem ad ædes tuas factam iri? Ægre tulerim si in cæteris tuis rebus ita negligens fueris: Sed hilari esto animo, illam in uxorem accipies. ÆS. *Hem!* MI. *Lætus esto, inquam.* ÆS. *Pater, dic mihi quæso? an non me ludificaris?* MI. *Ego te ludificer? quamobrem?* ÆS. *Nescio, nisi quia tantopere hoc ita esse cupio, eò vehementiùs metuo ut succedat.* MI. *Ad ædes nostras proficiscere, ac Deos precibus exora, ut postea uxorem accersendam cures: proficiscere.* ÆS. *Quid, tam cito uxorem? jamne?* MI. *Iam.* ÆS. *Iam?* MI. *Quantum cito fieri potest.* ÆS. *Ita velim, pater, ut Dij omnes odio me habeant, nisi te plus oculis meis amo.* MI. *Quid, plus illâ Pamphilâ?* ÆS. *Tantum, quantum illam.* MI. *Abunde est, & plusquam mihi satis est.* ÆS. *Sed ubinam est homo ille Milesius?* MI. *Discessit, naufragio periit, postquam mari se dedit: sed cur tandiu moraris?* ÆS. *Abi, pater; te potius Deos precari convenit: nam certus sum, quòd multò magis probus & pius in eos es, quam ego sum, illos potius te exauditurus.* M.I. *Ego intrò domum eo, ut curem omnia paranda, quibus nunc usus est. tu eá, quæ te monui exequere, si sapiens es.* ÆS. *Quænam hæc res est? hocne est patris officium facere? aut hocne est filium se præstare? Si frater, aut sodalis meus esset, quò pactò magis obsecundaret voluntati meæ?*

Hic

Hic non amandus? hiccine non gestandus in sinu est? hem!
Itaque adeo magnum mî injecit sua commoditate curam,
Ne forte imprudens faciam, quod nolit. sciens cavebo.
Sed cesso ire intro, ne mora meis nuptis egomet sim.

INTERPRETATIO.

Nonne tam bonus pater singulari amore prosequendus est? hicne an non in oculis gerendus est? hem! itaque, cum se mihi tam benigne accommodet, in magnam me conjecit curam, ut caveam ne quidquam faciam inconsiderate quod illi displiceat: nam sciens, & prudens ne id faciam, diligenter curabo. Sed differo domum introire, mihi videndum est ne ipsemet nuptias meas retardem.

ACTUS IV. SCENA VI.

DEMEA.

DEfessus sum ambulando. ut, Syre, te cum tua
Monstratione magnus perdat Jupiter.
Perreptavi usque omne oppidum, ad portam, ad lacum,
Quó non? neque fabrica ulla erat, neque fratrem homo
Vidisse se ajebat quisquam. nunc vero domi
Certum obsidere est, usque donec redierit.

INTERPRETATIO.

ULtrò citroque commeando totus defatigatus sum. Dij te, Syre, male perdant, qui tam male iter mihi monstrasti. Totam urbem moleste circumivi ad finem usque; ad portam, ad lacum, & quò non perveni: neque illic ulla fabri taberna: neque fratrem Mitionem ullus hominum se vidisse dicebat: nunc verò constitui domi assiduò permanere, donec reversus fuerit.

ACTUS IV. SCENA VII.

MITIO. DEMEA.

MI. IBo, illis dicam nullam esse in nobis moram.
DE. Sed eccum ipsum: te jam dudum quæro, Mitio.
MI. Quidnam? *DE.* fero alia flagitia ad te ingentia

INTERPRETATIO.

MI. *IBo, & Sostratæ, filiæque ejus Pamphilæ nunciabo nos in mora non esse nuptijs celebrandis.* DE. *Sed ecce ipsum fratrem. Te jam pridem perquiro, Mitio.* MI. *Quidnam affers novi?* DE. *Fero alia flagitiosa facinora ad te*

Boni illius adolescentis. *MI.* ecce autem. *DE.* nova,
Capitalia. *MI.* ohe, jam. *DE.* ah, nescis qui vir siet. *MI.* scio.
DE. O stulte, tu de psaltria me somnias
Agere: hoc peccatum in virginem est civem. *MI.* scio.
DE. Ohe, scis, & patere? *MI.* quidni patiar? *DE.* dic mihi.
Non clamas? non insanis? *MI.* non, malim quidem.
DE. Puer natus est. *MI.* Dij bene vortant. *DE.* virgo nihil habet.
MI. Audivi. *DE.* & ducenda indotata est? *MI.* scilicet.
DE. Quid nunc futurum est? *MI.* id enim, quod res ipsa fert:
Illinc huc transferetur virgo. *DE.* ô Jupiter!
Istoccine pacto oportet? *MI.* quid faciam amplius?
DE. Quid facias? si non ipsa re tibi istuc dolet,
Simulare certe est hominis. *MI.* quin jam virginem
Despondi: res composita est: fiunt nuptiæ:
Dempsi metum omnem. hæc magis sunt hominis. *DE.* cæterum
Placet tibi factum, Mitio? *MI.* non, si queam
Mutare: nunc cum non queo, æquo animo fero.
Ita vita est hominum, quasi, cum ludas tesseris;
Si illud, quod maxume opus est jactu, non cadit,
Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.
DE. Corrector! nempe tua arte viginti minæ

INTERPRETATIO.

boni illius adolescentis. MI. *Ecce autem ea, quæ solet, objicis.* DE. *Recentia, capitis pœna digna.* ME. *Ohe, jam satis est.* DE. *Ignoras qualis vir sit.* MI. *Probe scio quæ fecit.* DE. *Ah inepte: tu tibi persuades falsò, me de fidicinâ renunciare? hoc recens flagitium factum est in virginem civem Atticam.* MI. *Sat scio.* DE. *Eho, scis, & tamen id permittis fieri?* MI. *Quamobrem non permittam?* DE. *Dic mihi, quare non clamitas, increpas, tanquam ad insaniam redactus?* MI. *Non: malim quidem, si fieri posset, aliter esse.* DE. *Ex illa virgine genuit filium.* MI. *Dij bene, feliciterque id succedere velint.* DE. *Virgo illa nullam omninò rem possidet.* MI. *Rescivi.* DE. *Et illam uxorem accipiet sine ulla dote?* MI. *Nimirum talem ducet.* DE. *Quid nunc inde eventurum est?* ME. *Id scilicet, quod res ipsa, ut est, suadet; virgo ex ædibus matris ad nostras hùc deducetur.* DE. *O Iupiter! siccine agendum est?* MI. *Quid me vis amplius agere?* DE. *Quid agas? si verè de his rebus non doles, certe, si homo ratione aliqua es præditus, dolere te simules.* MI. *Quin imo virgo jam desponsa est Æschino: res transacta est, & omnis contentio placata, pacta sunt nuptiæ, omnem timoris causam ademi matri & virgini. Hæc magis sunt hominis ratione præditi, quàm ea quæ suades.* DE. *Attamen, placet tibi factum istud Æschini?* MI. *Minime, si infectum reddere possim: nunc cum non possim, id patienter tolero. Vita hominum non absimilis est ludo tesserarum; si quod optas, jactu non ceciderit feliciter, opus est, ut quod infaustâ, & aversâ fortunâ cecidit, illud arte & industriâ corrigas.* DE. *Egregium scilicet correctorem! tua arte effectum est, ut viginti minæ*

Pro psaltria periere : quæ , quantum potest ,
Aliquò abjicienda est ; si non pretio , gratiis.
MI. Neque est , neque illam sane studeo vendere.
DE. Quid igitur facies ? *MI.* domi erit. *DE.* prô Divûm fidem !
Meretrix , & materfamiliàs una in domo ?
MI. Cur non ? *DE.* sanumne te credis esse ? *MI.* equidem arbitror.
DE. Ita me Dij ament , ut video ego tuam ineptiam :
Facturum credo , ut habeas quîcum cantites.
MI. Cur non ? *DE.* & nova nupta eadem hæc discet ? *MI.* scilicet.
DE. Tu inter eas restim ductans saltabis. *MI.* probe.
DE. probe ?
MI. Et tu nobiscum unà , si opus sit. *DE.* hei mihi !
Non te hæc pudent ? *MI.* jam vero omitte , Demea ,
Tuam istanc iracundiam , atque ita , uti decet ,
Hilarum ac lubentem fac te gnati in nuptiis.
Ego hos conveniam , pòst huc redeo. *DE.* ô Jupiter !
Hanccine vitam ? hoscine mores ? hanc dementiam ?
Uxor sine dote veniet : intus psaltria est :
Domu' sumptuosa : adolescens luxu perditus :

INTERPRETATIO.

pro fidicina absumpta , & perdita sint : quæ fidicina abigenda hinc est , aut pretio vendita , aut gratis data. MI. *Neque est nobis emptor , neque vendere libet.* DE. *Quid ea igitur facies ?* MI. *Domi sedebit.* DE. *Proh Deorum fidem ! meretrixne , & materfamiliàs unà in ædibus tuis morabuntur , atque habitabunt !* MI. *Quidni ?* DE. *Num sanæ mentis es ?* MI. *Profecto me talem esse censeo.* DE. *Ita mihi Dij sint propitij , ut jam tuam amentiam perspectam habeo ; te quippe conaturum credo , ut habeas psaltriam cum quâ vocem cantando exerceas.* MI. *Cur non ?* DE. *Et nova etiam nupta eadem cantica docebitur ?* MI. *Scilicet ita fiet.* DE. *Tu vero inter eas funem duces , & chori præsultor eris , & princeps.* MI. *Egregie.* DE. *Egregie ?* MI. *Etiam tu nobiscum unà saltabis , si te usus fuerit.* DE. *Hei mihi ! non te horum pudet ?* MI. *Nunc vero istam tuam iracundiam abjice , atque ita ut convenit , hilaritati , & lubentia indulge in tuî filij nuptijs. Ego hos adibo , postea huc revertor.* DE. *O Iupiter ! hanc ne vitam ducere oportet ? hosne esse mores ? hanc insaniam ? uxor indotata domum deducetur ; meretrix fidicina ædibus excepta est ; domus sumptibus difflnit ; adolescens libidine & luxu fervens ;*

ANNOTATIONES.

34. *Restim ductans.*] Lusus est natus , ut refert Donatus , ab eo fune , quo equus ligneus Græcorum in Troiam introductus est. In hoc ludo manibus funem tenentibus saltare solent. Choreæ Princeps & præsultor funem ducit , quem alij , eodem fune apprehenso , præeuntem sequuntur.

Senex delirans : ipsa , si cupiat , Salus
Servare prorsus hanc familiam non potest.

INTERPRETATIO.

senex mentis inops & insanus : adeo ut ipsum Salutis , numen potestatem non habeat , quantumvis conetur , hanc familiam servandi,

ANNOTATIONES.

43. *Ipsa si cupiat Salus.*] Colebatur Salus Romæ pro Dea ; cujus ædes à Caio Julio Bubulco Consule in bello Samnitico vota fuit, & ab eodem Dictatore dedicata.

ACTUS QUINTI SCENA I.

SYRUS, DEMEA.

SY. ÆDEPOL, Syrisce, te curasti molliter,
Lauteque munus administrasti tuum.
Abi : sed postquàm intùs sum omnium rerum satur,
Prodeambulare huc libitum est. *DE.* illud sis vide
Exemplum disciplinæ. *SY.* ecce autem hîc adest
Senex noster. quid fit? quid tu es tristis? *DE.* oh scelus!
SY. Ohe , jam tu verba fundis hîc sapientia?
DE. Tun'? si meus esses. *SY.* dis quidem esses , Demea ,
Ac tuam rem constabilisses. *DE.* exemplum omnibus
Curarem ut esses. *SY.* quamobrem? quid feci? *DE.* rogas?
In ipsa turba , atque in peccato maxumo ,

INTERPRETATIO.

SY. *PER ædem Pollucis , Syrisce , corpus delicate fovisti , & magnifice officio tuo functus es. Iam abi : sed postquam in ædibus lautitijs omnibus atque epulis ad satietatem me implevi hùc prodire , & exspatiari visum est.* D E. *Videsis specimen illud egregium disciplinæ.* S Y. *Ecce autem conspicio senem. Quid rei agitur? Quid mœstus es , & irato similis?* D E. *Oh! scelerate.* S Y. *Ohe! jam tu incipis diffluere verbis sapientibus.* D E. *Tune hæc facias? si meus esses.* S Y. *Dives esses re tua familiari bene administratâ & constitutâ , Demea* D E. *Efficerem ut exempli loco omnibus esses propositus.* S Y. *Quâ de causa? quid feci?* D E. *Quid fecisti , quæris? in ipsa rerum perturbatione , atque in gravissimo crimine , recenti adhuc ,*

ANNOTATIONES.

1. *SYrisce.*] Syrus Syriscum se vocat , diminutiva formâ , blandiendi causâ. Syriscus est vas vimineum ad reponendas ficus,

Quod vix ſedatum ſatis eſt, potaſti, ſcelus,
Quaſi re bene geſta. *S Y.* ſane nollem huc exitum.

INTERPRETATIO.

vixque ſopito, potationibus te totum dediſti, quaſi triumphans victoriâ repertatâ. S Y. *Certe nollem huc ex ædibus prodiiſſe.*

ANNOTATIONES.

15. *Quaſi re bene geſtâ.*] Rem gerere proprie dicebant, cum victis hoſtibus, inſignem aliquam victoriam retulerant. Horatius;

Rem gerere, & captos oſtendere civibus hoſtes,
Attingit ſolium Iovis, & cœleſtia tentat.
Principibus placuiſſe viris non ultima laus eſt.

ACTUS V. SCENA II.

DROMO. SYRUS. DEMEA.

D R. HEus, Syre; rogat te Cteſipho ut redeas. *S Y.* abi.
D E. Quid Cteſiphonem hîc narrat? *S Y.* nihil. *DE.* eho, carnufex
Eſt Cteſipho intus? *S Y.* non eſt. *D E.* cur hîc nominat?
S Y. Eſt alius quidam paraſitaſter parvolus,
Noſtin'? *DE.* jam ſcibo. *S Y.* quid agis? quò abis? *DE.* mitte me.
S Y. Noli, inquam. *DE.* non manum abſtines, maſtigia?
An tibi jam mavis cerebrum diſpergam hîc? *S Y.* abit.
Ædepol comiſſatorem haud ſane commodum,
Præſertim Cteſiphoni. quid ego nunc agam?
Niſi, dum hæ ſileſcunt turbæ, interea in angulum
Aliquò abeam, atque edormiſcam hoc villi. ſic agam.

INTERPRETATIO.

DR. *HEu, Syre; rogat te Cteſipho ut ad ſe redeas.* DE. *Quid de Cteſiphone hic loquitur?* S Y. *Nihil.* D E. *eho! carnifex, an Cteſipho hic intus eſt?* S Y. *Non eſt.* D E. *Cur hic igitur illum nominat?* SY. *Alium vocat ejuſdem nominis paraſitum parvulum: nonne tibi notus eſt?* D E. *Mox diſcam quis ſit.* S Y. *Quid agis, Demea? quò abis?* D E. *Ne me detine.* S Y. *Ne abeas, dico.* D E. *Non manum à me tollis, & deſinis me tenere, verbero? An vis jam tibi caput diſrumpi, & cerebro viam ſpargi?* S Y. *En diſceſſit. Conviva certe hic erit parum jucundus, præcipue Cteſiphoni. Quid ego nunc agam? niſi dum hæ turbæ ſedatæ fuerint, interea in angulum aliquem me abdam & per ſomnum hoc villi, quod caput tentat, decoquam.*

ANNOTATIONES.

11. *Hoc villi.*] Ut Syrus ſe Syriſcum, ita vinum villum, appellat, ὑποκοριστικῶς.

ACTUS V. SCENA III.

MITIO. DEMEA.

MI. PArata à nobis ſunt, ut dixi, Soſtrata,
Ubi vis. quiſnam à me pepulit tam graviter fores?
DE. Hei mihi, quid faciam? quid agam? quid clamem? aut querar?
O cœlum! ô terra! ô maria Neptuni! *MI.* hem tibi,
Reſcivit omnem rem: id nunc clamat. ilicet
Paratæ lites; ſuccurrendum eſt. *DE.* eccum adeſt
Communis corruptela noſtrûm liberûm.
MI. Tandem reprime iracundiam, atque ad te redi.
DE. Repreſſi, redij, mitto maledicta omnia:
Rem ipſam putemus. dictum hoc inter nos fuit,
Ex te adeo eſt ortum, ne tu curares meum,
Neve ego tuum: reſponde. *MI.* factum eſt: non nego.
DE. Cur nunc apud te potat? cur recipis meum?
Cur emis amicam, Mitio? nam quî minus
Mihi idem jus æquom eſt eſſe, quod mecum eſt tibi?
Quando ego tuum non curo, ne cura meum.
MI. Non æquom dicis, non: nam vetus verbum hoc quidem eſt;
Communia eſſe amicorum inter ſe omnia.
DE. Facetè. nunc demum iſtæc nata oratio eſt.
MI. Auſculta paucis, niſi moleſtum eſt, Demea.

INTERPRETATIO.

MI. *PArata à nobis ſunt omnia, Soſtrata, ubi vis, nuptiæ fient. Sed quiſnam è domo mea exiens, tam impetuosè fores impulit?* DE. *Hei mihi! quid faciam? quid agam? quid exclamem, aut quos queſtus effundam? ô cœlum! ô terra! ô maria Neptuni!* MI. *Me miſerum! Demea audivit omnia de amore Cteſiphonis. Hoc ſcilicet eſt cauſa tot vociferationum: jurgia contra me excogitata ſunt; ſed tamen auxiliandum eſt Cteſiphoni.* DE. *Ecce, adeſt corruptor liberorum noſtrorum.* MI. *Tandem cohibe iracundiæ tuæ impetum, quique à ſana mente excurriſti, tandem ad eam redi* DE. *Cohibui, redij, prætermitto convicia omnia; rem ipſam & cauſam litis veram conſideremus: inter nos convenit, & tute hoc dictavisti, ne tu mei filij curam ſuſciperes, neque ego tui: nonne hoc verum eſt, quod dico?* MI. *Non diffiteor, ſic eſt, ut ais.* DE. *Cur nunc filius meus Cteſipho apud te potationibus indulget? cur tu ad hus tuis id ei permittis? cur ei tua pecunia amicam comparas, Mitio? nonne æquum eſt, ut idem jus mecum obſerves atque ego tecum: quando igitur tuus filius mihi curæ non eſt, ne meus ſit tibi curæ.* MI. *Minime juſtum eſt, quod ais: nam vetus adagium adverſatur; communia eſſe amicorum inter ſe omnia.* DE. *Feſtivè quidem id dictum eſt Sed cur nunc tandem hoc adagium uſurpas?* MI. *Frater, rogo ut hæc pauca audias, ſi non tibi incommodum eſt.*

Principio, si id te mordet, sumptum filij
Quem faciunt, quæso facito hæc tecum cogites:
Tu illos duos olim pro re tolerabas tua,
Quod satis putabas tua bona ambobus fore,
Et me tum uxorem credidisti scilicet
Ducturum: eandem illam rationem antiquam obtine:
Conserva, quære, parce: fac quamplurimum
Illis relinquas. gloriam tu istam obtine:
Mea, quæ præter spem evenere, utantur sine.
De summa nihil decedet: quod hinc accesserit,
Id de lucro putato esse: omnia si hæc voles
In animo vere cogitare, Demea,
Et mihi, & tibi, & illis dempseris molestiam.
D E. Mitto rem: consuetudinem ipsorum. *M I*. mane:
Scio: istuc ibam. multa in homine, Demea,
Signa insunt, ex quibu' conjectura facile fit,
Duo cum idem faciunt, sæpe ut possis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet:
Non quod dissimilis res sit, sed quod qui facit:

INTERPRETATIO.

Primum si id te pungit & dolore afficit, quod sumptus filij tui faciunt: fac ut hæc animo repures; tu quondam illos educabas, prout facultates tua ferebant, cum credebas rem tuam familiarem satis amplam fore eis ambobus, meque etiam uxorem accepturum. Eandem rationem putare perge, eadem antiqua ratio tibi constet. Rem familiarem attente serva, auge, parcè ea utere: stude ut eis quam ingentes poteris divitias relinquas; gloriam tu istam propriam posside; sed bonis meis, qua contra quam sperabas tibi & ipsis obvenere, permitte ut utantur illis & fruantur. De rationibus rei tua nihil detrahetur. Quod de meis bonis tibi accreverit, id omne tanquam inopinatum lucrum te invenisse existima. Hæc si lubet serio ad animum revocare, Demea, & te, & me, & illos ingentibus animi molestijs, & ægritudinibus liberabis. D E. *Mitte sermonem de opibus, & divitijs: de prava vita eorum ratione dicamus.* MI. *Expecta, prævidi quod dicturus eras; ad istud respondere parabam. Certum est, Demea, multa in hominibus indicia inesse, ex quibus conjicere possimus, cum duo eandem rem faciunt, uni nocituram eam esse, non alteri; adeo ut quis dicere possit, huic licet sine periculo damni id agere: illi non licet. Non quod res ipsa sit quandoque dissimilis, sed quod ij qui eam faciunt, dissimiliter affecti sunt naturâ:*

ANNOTATIONES.

35. *Multa in homine, Demea, signa insunt.*] Hujus loci obscuri sententia est; homini intelligenti facile est, de vita, & moribus hominum adolescentium, æstimare animum, & ingenium ipsorum; adeo etiam, ut cum rem eamdem facere videntur, dicat tamen peritus rerum æstimator, hoc licet facere huic, qui scilicet liberali ingenio præditus est, nec facile corrumpi potest: illi non licet, nimirum qui per naturæ improbitatem indulgentia abutitur.

Quæ ego esse in illis video: ut confidam fore ita,
Ut volumus. video sapere, intelligere, in loco
Vereri, inter se amare. scire est liberum
Ingenium, atque animum: quovis illos tu die
Reducas. atenim metuas, ne ab re sint tamen
Omissiores paulo. ô noster Demea,
Ad omnia alia ætate sapimus rectius:
Solum unum hoc vitium adfert senectus hominibus,
Attentiores sumus ad rem omnes, quam sat est.
Quod illos sat ætas acuet. *DE.* ne nimium modo
Bonæ tuæ istæ nos rationes, Mitio.
Et tuus iste animus æquus subvortat. *MI.* tace,
Non fiet. mitte jam istæc: da te hodie mihi:
Exporge frontem. *DE.* scilicet, ita tempus fert,
Faciundum est: cæterum rus cras cum filio
Cum primo lucu ibo hinc. *MI.* imo de nocte censeo:
Hodie modo hilarum te face. *DE.* & istam psaltriam,
Unà illuc mecum hinc abstraham. *MI.* pugnaveris.
Eo pacto prorsus illi alligaris filium.
Modò facito ut illam serves. *DE.* ego istuc videro: atque
Illi favillæ plena, fumi, ac pollinis
Coquendo sit saxo, & molendo: præter hæc,
Meridie ipso, faciam, ut stipulam colligat.

INTERPRETATIO.

atqui hæc signa quæ dico, illis insita esse video; adeò ut certam spem habeam eos tales fore, quales optamus esse. Perspicio eos sapientes & prudentes esse, verecundos, & modestos esse loco, & tempore, amore mutuo conjunctissimos: unde facile intelligere licet liberale illis esse ingenium, & nobilem animum: quamobrem, quandocumque libuerit, eos in rectam vitæ viam reducere poteris. Verum metuis fortasse ne rei familiari augendæ minus studeant; ô noster Demea, ad omnia alia, ætate peritiores sumus; verùm senectus hoc vitium inducit in homines; plus multò quam satis est de divitiis accumulandis laboramus; ad quod illos hæc ætas senilis satis instigabit. DE. *Cavendum est ne speciosæ istæ tuæ rationes, & tuus iste mitis & facilis animus nos perdant & filios nostros.* MI. *Ne metue, hoc non adveniet. omitte ista verba mali ominis. permitte ut sis hodie in mea potestate: explica frontem.* DE. *Nimirum tempus id requirit, faciendum est, quod vis: verum cum primum dies lucebit, cras hinc discedam.* MI. *Imo de nocte quoque, si libet, dummodò hunc diem hilariter transigas.* DE. *Et istam quoque fidicinam mecum hinc abducam.* MI. *Præclaram rem feceris; ita illic filium addixeris atque affixeris: sed vide ut illam studiosè conserves.* DE. *Dabo operam ut istud fiat. Efficiam ut illic, in villa, favillis, fumo, ac pulvere farinæ subtilissimo impleatur coquendo, ac molendo: præterea ardenti meridiei hora ipsa eam mittam in agrum, ut stipulas colligat.*

ANNOTATIONES.

40. *Quæ ego in illis esse video.*] Ordo, & sensus hic est; multa in homine signa sunt, ex quibus conjectura facile fit: quæ ego in illis esse video, ut confidam fore ita, ut volumus.

Tam

Tam excoctam reddam atque atram, quàm carbo est. *MI.* placet.
Nunc mihi videre sapere; atque equidem filium,
Tum etiam si nolit, cogas, cum illa unà cubet.
DE. Derides: fortunatus, qui isto animo sies.
Ego sentio. *MI.* ah, pergisne? *DE.* jam desino.
MI. I ergo intro, & cui rei opus est, ei hilarem hunc sumamus diem.

INTERPRETATIO.

tam tostam eam reddam, & nigram quàm carbo est. MI. *Id mihi jucundum est. Nunc te judico esse sapientem. Et profecto tuum etiam filium adigas etsi invitum ut concumbat cum ea.* DE. *Hæc dicens me deludis: felix, qui ita nunc animo lætus es, & miseriarum sensum abjecisti. Ego vero miserias sentio.* MI. *Ah! perseverasne in tristitiá?* DE. *Iam, jam tristitiam mitto.* MI. *Igitur ingredere domum, & nuptiis faciendis lætum hunc insumamus diem.*

ACTUS V. SCENA IV.

DEMEA.

NUnquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, usus, semper aliquid apportet novi,
Aliquid moneat: ut illa, quæ te scire credas, nescias;
Et, quæ tibi putaris prima, in experiundo ut repudies.
Quod mî evenit nunc. nam ego vitam duram, quam vixi usque adhuc,
Prope jam decurso spatio mitto: id quamobrem? reipsa repperi,
Facilitate nihil esse homini melius, neque clementia. id
Esse verum, ex me, atque ex fratre cuivis facile est noscere.
Vitam ille suam semper egit in otio, in conviviis:
Clemens, placidus, nulli lædere os, arridere omnibus:

INTERPRETATIO.

NUllus unquam sic vitæ rationem recte computavit, quin rerum occasiones, ætatis dies, experientia ei aliquid novi afferat, & aliquid doceat; adeo ut intelligat se nescivisse ante, quæ se melius scire crediderat; & quin ea quæ potiora sibi esse æstimaverat, & ante alia eligenda, inter utendum rejiciat: quod mihi nunc accidit; nam ego vitam austeram, quam ad hunc diem usque duxi, pene jam confecto vitæ cursu, nunc relinquere constitui. Si quis me roget, unde ista mutatio nascitur tam subita? inde est, quod nihil novi melius esse homini, quàm lenitatem & benignitatem. Id esse verum facile quilibet comperiet, qui instituta diversa vitæ meæ, & vitæ fratris considerabit. Is semper vitam traduxit in otio, & convivijs, mitis, sedatus, nulli præsenti adversus, omnibus placens, & jucundum se præbens.

Sibi vixit : ſibi ſumptum fecit. omnes benedicunt , amant.
Ego ille agreſtis , ſævus , triſtis , parcus , truculentus , tenax ;
Duxi uxorem ; quam ibi miſeriam vidi ! nati filij ,
Alia cura : porro autem , illis dum ſtudeo ut quamplurimum
Facerem , contrivi in quærendo vitam , atque ætatem meam :
Nunc exacta ætate hoc fructi pro labore ab iis fero :
Odium. ille alter ſine labore patria potitur commoda :
Illum amant , me fugitant : illi credunt conſilia omnia :
Illum diligunt : apud illum ſunt ambo. ego deſertu' ſum.
Illum , ut vivat , optant ; meam autem mortem expectant ſcilicet.
Ita eos meo labore eductos maxumo , hic fecit ſuos
Paulo ſumptu. miſeriam omnem ego capio , hic potitur gaudia.
Age , age , jam experiamur porro contra , & quid ego poſſiem
Blande dicere , aut benigne facere , quando huc provocat.
Ego quoque à meis me amari & magnipendi poſtulo.
Si id fit dando atque obſequendo , non poſterioreis feram.
Deerit : id mea minime refert , qui ſum natu maxumus.

INTERPRETATIO.

ſibi commodus vixit , & ſuis delectationibus inſerviens impenſis pecuniarum non pepercit. Omnes ei bene precantur , atque eum diligunt. Ego vero ille ruſticus , crudelis , tetricus , ad rem attentior , atrox , avarus , uxorem etiam duxi , quæ non inde miſeriæ ſequutæ ſunt ? Liberos ex ea ſuſcepi , hæc eſt materia alia ſolicitudinum animi. Dum autem illis laboro ingenti ſtudio divitias parando , miſere vitam atque ætatem conſumpſi quærens opes augere. Nunc finita ætate , hunc fructum ab ijs refero , nempe odium : frater vero Mitio ſine ullo labore , omnibus potitur commodis , quæ patres ex liberis percipere poſſunt. Illum amore proſequuntur : me averſantur. Illi omnia ſua ſecreta committunt , illum ſolum charum habent , domi cum eo degunt ambo : ego vero ſolus vivo derelictus. Illi longam vitam exoptant , mihi mortem cito advenire cupiunt : ita poſtquam eos magno labore alui , & educavi ; hic eos ſibi proprios fecit facili negotio. Omne incommodum patior : hic omne gaudium percipit : eia age , tentemus verò nos viciſſim , annon etiam poſſimus blandis verbis , & comitate alios nobis conciliare , aut benignis factis , & liberalitate. Ego quoque velim amorem meorum atque caritatem poſſe adipiſci. Si id comparatur largiendo , atque alijs commodando , non in poſtremis ero , qui iſtud conſequuntur. Deficiet res familiaris : id mea minime intereſt , qui ætate provectior ſum.

ANNOTATIONES.

16. *Fructi.*] Antiquum : olim quippe in ſecunda declinatione uſurpabatur.

ACTUS V. SCENA V.

SYRUS. DEMEA.

SY. HEus, Demea, rogat frater, ne abeas longius.
DE. Quis homo? ô Syre noster, salve: quid fit? quid agitur?
SY. Recte. *DE.* optume est. jam nunc hæc tria primum addidi
Præter naturam, ô noster? quid fit? quid agitur?
Servom haud inliberalem præbes te, & tibi
Lubens bene faxim. *SY.* gratiam habeo. *DE.* atqui, Syre,
Hoc verum est, & ipsa re experiere propediem.

INTERPRETATIO.

SY. *Heus, Demea, frater precatur ne abscedas longius.* DE. *Quis homo me appellat? ô noster Syre, salve, quid agitur? quid rerum geritur?* SY. *Bene.* DE. *Optime est. Hæc jam tria verba præter ingenium sermoni adjunxi nimirùm; ô noster, quid fit? quid agitur? servum liberalem te præstas, & tibi libenter commodabo.* SY. *Gratiam habeo.* DE. *Enimvero, Syre, ingenue & vere loquor, & re ipsa id cognosces brevi.*

ANNOTATIONES.

3. *Iam nunc hac tria.*] Hæc submissè.

ACTUS V. SCENA VI.

GETA. DEMEA.

GE. HEra, ego huc ad hos proviso, quam mox virginem
Accersant. sed eccum Demeam. salvos sies.
DE. Oh, qui vocare? *GE.* Geta. *DE.* Geta, hominem maxumi
Pretij esse te hodie judicavi animo meo:
Nam is mihi est profecto servus spectatus satis,

INTERPRETATIO.

GET. *Hera Sostrata, conveniam Mitionem atque Æschinum, ut sciam quando virginem Pamphilam adduci velint. Sed ecce Demeam. Salvus sis.* DE. *Quod nomen tibi est?* GE. *Geta.* MI. *Geta, hodie te hominem plurimi faciendum apud me decrevi. Nam is certe mihi servus experta & comprobata satis fidei videtur,*

Cui dominus curæ est, ita uti tibi sensi, Geta:
Et tibi ob eam rem, si quid usus venerit,
Lubens bene faxim. meditor esse affabilis,
Et bene procedit. *GE.* bonus es, cum hæc existumas.
DE. Paulatim plebem primulum facio meam.

INTERPRETATIO.

qui domini curam ita gerit, ut te generere comperi; ideoque, si occasio se dederit, libenti animo te juvabo. Studeo in sermone, & verbis jucundum, & comem me præbere, nec illud male mihi cedit. GE. *Benignus es, qui ista mei causâ cogites.* DE. *Primum incipio amorem infimorum mihi conciliare, sensim progrediendo.*

ANNOTATIONES.

8. *Meditor esse affabilis.*] Hæc quoque submissè.

ACTUS V. SCENA VII.

ÆSCHINUS. DEMEA. SYRUS. GETA.

ÆS. Occidunt me equidem, dum nimi' sanctas nuptias
Student facere, in apparando consumunt diem.
DE. Quid agitur, Æschine? *ÆS.* hem, pater mi, tu hîc eras?
DE. Tuus hercle vero & animo, & natura pater,
Qui te plus quam oculos hosce. sed cur non domum
Uxorem accersis? *ÆS.* cupio: verum hoc mihi moræ est;
Tibicina, & Hymenæum qui cantent. *DE.* eho,
Vin' tu huic seni auscultare? *ÆS.* quid? *DE.* missa hæc face.
Hymenæum, turbas, lampadas, tibicinas?

INTERPRETATIO.

ÆS. *Enecant me certe tædio, dum nimis solennes, & religiosas curant nuptias facere. In apparatu ceremoniarum totum transigunt diem.* DE. *Quid fit, Æschine?* ÆS. *Ehem, pater mi, tune hic eras? Tuus mehercule pater sum non minus animo, quam naturâ, qui tu plus oculis hisce amo. Verùm cur non uxorem domum deducendam curas?* ÆS. *Cupio, sed expecto tibicinam, quique hymenæum cantent.* DE. *Visne mihi credere?* ÆS. *Quid?* DE. *Insuper hæc habe, neglige hymenæum, turbam quæ deducat sponsam, faces nuptiales, tibicinas,*

ANNOTATIONES.

Hymenæum, turbas, lampadas.] Hymen & Hymenæus Veneris, & Bacchi filius, nuptiarum Præses, ideo apud Græcos invocabatur, ut apud Romanos Thalassio.

Lampadas.] Faces quinque à pueris patrimis & matrimis, (id est, qui patrem & matrem viventem habebant) ferebantur in ducenda sponsa in domum mariti; & tibicina quoque canebat.

Atque hanc in horto maceriam jube dirui
Quantum potest, hac transfer, unam fac domum:
Transduce & matrem & familiam omnem ad nos. *ÆS.* placet,
Pater lepidissime. *DE.* euge, jam lepidus vocor.
Fratri ædes fient perviæ: turbam domum
Adducet, sumptum admittet: multa: quid mea?
Ego lepidus ineo gratiam. jube nunc jam
Dinumeret illi Babylo viginti minas.
Syre, cessas ire, ac facere? *SY.* quid ergo? *DE.* dirue:
Tu, illas, abi, & traduce. *GE.* Dij tibi, Demea,
Bene faxint, cum te video nostræ familiæ
Tam ex animo factum velle. *DE.* dignos arbitror.
Tu quid ais? *ÆS.* sic opinor. *DE.* multo rectiu' est,
Quam illam puerperam nunc duci huc per viam
Ægrotam. *ÆS.* nihil enim vidi melius, mi pater.
DE. Sic soleo; sed eccum Mitio egreditur foras.

INTERPRETATIO.

atque hanc in horto maceriam jube quam celerrimè everti, atque per illam fac traducatur tua uxor: ex ejus domo, & nostrâ fiat una domus: transfer etiam ejus matrem cum familiâ in ædes nostras. ÆS. *Gratum est, pater lepidissime.* DE. *Euge, jam lepidus dicor. Fratris ædes omnibus patebunt, cœtum nuptialem domum introducet, sumptus multos faciet, multaque alia sustinebit: quid mea porro interest? si quidem ego, quem lepidum vocant, eorum amorem demereor. Iube, Æschine, Babylo illi numeret viginti minas pro pretio psaltriæ. Syre, cur tardas ire ac facere quæ dixi?* SY. *Quid ergo?* DE. *Dirue maceriam in horto; post abi & traduce per illam Sostratam, & Pamphilam.* GE. *Dij res tuas prosperent, Demea, quem ex animo sic cupere nostræ familiæ video.* DE. *Dignos his officijs vos censeo. Tu quid ais, fili?* ÆS. *Sic existimo.* DE. *Multò commodius est, quam Pamphilam à partu recentem nunc traduci per viam, ægrotam, morbo languentem.* ÆS. *Nihil rectius fieri posse puto, mi pater.* DE. *Sic mea consuetudo est. Sed ecce Mitio procedit ex ædibus.*

ANNOTATIONES.

17. *Dinumeret illi Babylo.*] Argentarius fuit. Erant argentarii, trapezitæ, seu mensarij apud quos pecuniæ fœnori collocabantur, & à quibus etiam sumebantur. Horum erat officium publicum, & tabernas in foro positas illi habebant.

ACTUS V. SCENA VIII.

MITIO. DEMEA. ÆSCHINUS.

MI. JUbet frater? ubi is est? tun' jubes hoc, Demea?
DE. Ego vero jubeo, & hac re, & aliis omnibus
Quam maxume unam facere nos hanc familiam;
Colere, adjuvare, adjungere. *ÆS.* ita quæso, pater.
MI. Haud aliter censeo. *DE.* imo hercle ita nobis decet.
Primum hujus uxoris est mater. *MI.* quid postea?
DE. Proba & modesta. *MI.* ita ajunt. *DE.* natu grandior.
MI. Scio. *DE.* parere jam diu hæc per annos non potest:
Nec, qui eam respiciat, quisquam est: sola est. *MI.* quam hîc rem agit?
DE. Hanc te æquom est ducere, & te operam, ut fiat, dare.
MI. Me ducere autem? *DE.* te. *MI.* me? *DE.* te inquam. *MI.* ineptis. *DE.* si tu sis homo,
Hîc faciat. *ÆS.* mi pater. *MI.* quid? tu autem huic, asine, auscultas? *DE.* nihil agis.
Fieri aliter non potest. *MI.* deliras. *ÆS.* sine te exorem, mi pater.
MI. Insanis? aufer. *DE.* age, da veniam filio. *MI.* sati' sanus es?
Ego novus maritus anno demum quinto & sexagesimo
Fiam, atque anum decrepitam ducam? idne estis autores mihi?

INTERPRETATIO.

MI. *Jubetne frater dirui hanc maceriam? ubi is est? an jubes hoc, Demea.* DE. *Ego vero jubeo non modò in hac re, sed & in aliis omnibus his gratificari quammaximè, nos hanc familiam cum nostra unam facere, colere, adjuvare, adjungere.* ÆS. *Ita rogo, pater.* MI. *Sic opinor esse faciendum.* DE. *Quin potius aliter facere nos dedeceret. Primum Sostrata est mater Pamphila, uxoris Æschini.* MI. *Quid inde?* DE. *Proba est, & modesta.* MI. *Sic omnes dicunt.* DE. *Ætate provecta admodum.* MI. *Novi.* DE. *Iamdudum per ætatem parere non potest: nec quemquam habet, qui eam cura habeat, & juvet, sola est, deserta ab omnibus.* MI. *Quid rei hîc meditatur?* DE. *Hanc te convenit uxorem ducere, & tui officij est, Æschine, studere omni industria ut id fiat.* MI. *Me ducere uxorem?* DE. *Te.* MI. *Me?* DE. *Te, inquam, te.* MI. *Desipis.* DE. *Si vir es. Æschine, id ei persuadeas facere.* ÆS. *Mi pater.* MI. *Itane, asine, huic morem geris?* DE. *Frustra id recusas, Mitio, id te necesse est facere.* MI. *Mente captus es.* ÆS. *Permitte ut id à te impetrem, mi pater.* MI. *Insanus es animo: aufer te.* DE. *Eia, hoc age, exaudi preces filij tui.* MI. *Satisne mentis compos es? Egone novus maritus fiam, annos demum quinque, & sexaginta natus, & vetulam extrema ætate in uxorem accipiam? idne mihi suadetis?*

ÆS. Fac. promisi ego illis. *MI.* promisti autem? de te largitor, puer.
DE. Age, quid, si quid te majus oret? *MI.* quasi hoc non sit maxumum.
DE. Da veniam. *ÆS.* ne gravere. *DE.* fac, promitte. *MI.* non omittis?
ÆS. Non, nisi te exorem. *MI.* vis hæc quidem est. *DE.* age, age, prolixe, Mitio.
MI. Etsi hoc pravom, ineptum, absurdum, atque alienum à vita mea
Videtur; si vos tantopere istuc voltis, fiat. *ÆS.* bene facis:
Merito te amo. *DE.* verum quid? quid ego dicam? hoc confit quod volo.
Quid nunc quod restat? Hegio cognatus his est proxumus,
Affinis nobis, pauper: bene nos aliquid facere illi decet.
MI. Quid facere? *DE.* agelli est hic sub urbe paulum, quod locitas foras:
Huic demus, qui fruatur. *MI.* paulum id autem? *DE.* si multum siet,
Faciundum est: pro patre huic est, bonus est, noster est, recte datur.
Postremo non meum illud verbum, facio, quod tu, Mitio,
Bene & sapienter dixti dudum: *vitium commune omnium est,*
Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus. hanc maculam nos decet
Effugere. dictum est vere, & re ipsa fieri oportet, Mitio.

INTERPRETATIO.

ÆS *Sic facias rogo; nam id illis pollicitus sum.* DE. *Pollicitus es? de te promitte, ô puer, non de aliis.* DE. *Quid igitur faceres, si quid majoris momenti, à te postularet.* MI. *Quasi istud non sit maximi momenti.* DE. *Concede illi, quod petit.* ÆS. *Prabe mihi te facilem.* DE. *Age, promitte illi.* MI. *Non desinis me obtundere, & verbis enecare?* ÆS. *Minime, nisi id mihi concesseris.* MI. *Vis hac quidem est.* DE. *Age benigne, & large nobiscum, Mitio.* MI. *Quamvis hoc mihi perversum, stultum, ridiculum, & abhorrens à vita mea instituto videtur; attamen si vos tam enixe id vultis, fiat, concedo.* ÆS. *Hoc omnium optime se habet. Ex animo te amo, tantum ob meritum in me tuum.* DE. *Verùm quid ego amplius dicam? perficitur sanè id quod cupio. Quid adhuc superest? Hegio Sostratam & Pamphilam cognatione proxime attingit, nunc affinitate nobis junctus est, in egestate & inopia positus: nos benigne adesse ei, & aliquantum sublevare ejus paupertatem convenit.* MI. *Quid illi benefacere oportet?* DE. *Habes paululum agelli suburbani, quod nescio cui alieno locas: huic demus fruendum.* MI. *Paululumne agelli id vocas?* DE. *Etsi majusculum sit, tamen tradi debet. Pamphila patris loco est, vir honestus & probus, amicus noster, dignus est cui detur. Postremò non ego sum auctor praclara istius sententia, quam pridem recte, sapienterque pridem pronunciasti; vitium commune omnium est, quod ad rem in senectute attentiores sumus: hanc culpam evitare nos oportet: hoc vere prolatum est, & reipsa hoc nobis prastandum est.*

MI. Quid istic? dabitur quandoquidem hic volt. *ÆS.* mi pater!
DE. Nunc tu mihi germanus es pariter corpore & animo. *MI.* gaudeo.
DE. Suo sibi gladio hunc jugulo.

INTERPRETATIO.

MI. *Quid hoc est? dabitur, quando Demea sic poscit.* ÆS. *O mi pater!* DE. *Nunc mihi germanus es pariter corpore, & animo.* MI. *Id gaudeo.* DE. *Suis proprijs telis hunc confodio.*

ANNOTATIONES.

35. *Suo sibi gladio.*] Id est suo proprio gladio. Sic Plautus in Prologo captivorum; *quo pacto serviat suo sibi patri.* Iterum; *Inscientes sua sibi fallacia.* & rursum; *Ita nunc ignorans suo sibi servit patri.*

ACTUS V. SCENA IX.

SYRUS. DEMEA. MITIO. ÆSCHINUS.

SY. Factum est, quod jussti, Demea.
DE. Frugi homo es. ego ædepol hodie mea quidem sententia
Judico, Syrum fieri æquom liberum. *MI.* istunc liberum?
Quodnam ob factum? *DE.* multa. *SY.* ô noster Demea, ædepol vir bonu' es:
Ego istos vobis usque à pueris curavi ambos sedulò:
Docui, monui, bene præcepi semper quæ potui omnia.
DE. Res apparet, & quidem porro, obsonare, cum fide
Scortum adducere, apparare de die convivium.

INTERPRETATIO.

SY. *Feci quod imperavisti mihi, Demea. Maceria diruta est.* DE. *Bona frugis homo es: ego per ædem Pollucis sentio, atque arbitror Syrum libertate donari debere.* MI. *Istum libertate donari? quamnam ob causam?* DE. *Ob multas.* SY. *O noster Demea. Ædepol vir probus es. Ego vobis istos filios inde usque à teneris annis ambos educavi diligenter, docui, monitis, & præceptis, omnibus, quantum potui, instruxi.* DE. *Res manifesta est, nimirum quidem tibi cura fuit cibos & obsonia lauta, & delicata emere, & condire: meretricem ad illos fideliter deducere, convivium de medio die apparare.*

ANNOTATIONES.

8. *Apparare de die convivium.*] De die epulari, aut potare semper apud antiquos Græcos, & Romanos datum vitio fuit, ut intemperantiæ & luxus argumentum; ita Curtius Alexandrum Macedonem notat, quòd de die convivia iniret; & Livius Pœnos, quod de die epularentur. Et ab Hippocratis usque temporibus rarus olim fuit prandiorum usus.

Non

Non mediocris hominis hæc ſunt officia. *SY.* ô lepidum caput!
DE. Poſtremo hodie in pſaltria iſta emenda huic adjutor fuit,
Hic curavit: prodeſſe æquom eſt: alij meliores erunt:
Denique hic volt fieri. *MI.* vin' tu hoc fieri? *ÆS.* cupio. *MI.* ſi quidem
Tu vis, Syre, eho, accede huc ad me, liber eſto. *SY.* bene facis:
Omnibu' gratiam habeo, & ſeorſum tibi præterea, Demea.
DE. Gaudeo. *ÆS.* & ego. *SY.* credo: utinam hoc perpetuum fiat gaudium, ut
Phrygiam uxorem meam unà mecum videam liberam. *DE.* optumam
Mulierem quidem. *SY.* & quidem nepoti tuo, hujus filio,
Hodie primam mammam dedit hæc. *DE.* hercle verò ſeriò,
Si quidem primam dedit, haud dubium quin emitti æquom ſiet.
MI. Ob eam rem? *DE.* ob eam: poſtremò à me argentum, quanti eſt, ſumito.
SY. Dij tibi, Demea, omnes ſemper omnia optata adferant.
MI. Syre, proceſſiſti hodie pulcre. *DE.* ſiquidem porro, Mitio,
Tu tuum officium facies, atque huic aliquid paulum præ manu
Dederis, unde utatur. reddet tibi cito. *MI.* iſtoc vilius.
ÆS. Frugi homo eſt. *SY.* reddam hercle. da modo. *ÆS.* age pater
MI. pòſt conſulam.
DE. Faciet. *SY.* ô vir optime! *ÆS.* ô pater mi feſtiviſſime!
MI. Quid iſtuc? quæ res tam repente mores mutavit tuos?

INTERPRETATIO.

Non cujuſvis hominis, aut vilis ſervi hæ ſunt opera. SY. *O feſtivum virum, atque urbanum!* DE. *Denique Æſchinum in emenda hac fidicina adjuvit, atque hortatus eſt, huic benefacere juſtum eſt: alij ſervi ab hoc exemplo probiores fient. Denique Æſchinus cupit hoc fieri.* MI. *Æſchine, viſne tu hoc fieri?* ÆS. *Cupio.* MI. *Siquidem tu conſentis, eho, Syre, accede propius ad me: Liber eſto.* SY. *Bene facis, ut bonum herum decet. Omnibus gratiam habeo: ac præterea ſingularem tibi, Demea.* DE. *Id gaudeo.* ÆS. *Et ego.* SY. *Credo, quæ eſt veſtra benignitas. Utinam iſtud gaudium Dij perpetuent abſque ulla ægritudine, ut poſſim videre Phrygiam meam uxorem ſimul mecum liberam.* DE. *Optimam certe fœminam.* SY. *Et quidem tuo nepoti. Æſchini filio, ſcilicet hodie primùm mammam admovit, & lac præbuit.* DE. *Per Herculem, verumne & ſeriò id ais? Siquidem primùm nepotulum noſtrum lactavit, certum eſt illam eſſe manumittendam, uti æquum eſt.* MI. *Ob eam rem ſolum?* DE. *Ob eam. Denique argentum pro ejus pretio, quanti æſtimaveris eam, à me accipito.* SY. *Dij tibi omnes, Demea, omnia, quæ optas, concedant.* MI. *Syre, præclare hodie profeciſti.* DE. *Sic eſt, Mitio, dummodo officium tuum, facies, & ut herum liberalem decet aliquam pecuniolam ei præbeas utendam: brevi eam tibi rependet.* MI. *Iſto flocco vilius erit quod reddet.* ÆS. *Probus homo eſt, & qui promiſſa ſervat.* SY. *Reddam per Herculem, da modò mutuò.* MI. *Poſt deliberabo.* DE. *Syre, ne dubita. Mitio faciet quod petis.* SY. *O vir optime, Demea!* ÆS. *O mi pater lepidiſſime!* MI. *Quid iſtud eſt? undenam hæc tam ſubita morum tuorum immutatio?*

Quod prolubium? quæ istæc subita est largitas? *DE.* dicam tibi.
Ut id ostenderem, quod te isti facilem & festivum putent,
Id non fieri ex vera vita, neque adeo ex æquo & bono,
Sed ex assentando, indulgendo, & largiendo, Mitio.
Nunc adeo si ob eam rem vobis mea vita invisa est, Æschine,
Quia non justa injusta prorsus omnia omninò obsequor,
Missa facio. effundite, emite, facite quod vobis lubet.
Sed si id voltis potius, quæ vos propter adolescentiam
Minu' videtis, magis impense cupitis, consulitis parum,
Hæc reprehendere, & corrigere me, obsecundare in loco:
Ecce me, qui id faciam vobis. *ÆS.* tibi pater, permittimus;
Plus scis, quid facto opus est. sed de fratre quid fiet? *DE.* sino;
Habeat; finem in istac faciat. *ÆS.* istuc recte. Ω. plaudi te.

INTERPRETATIO.

unde tibi tam promptus animus ad largiendum? quæ ista tam profusa in largiendo voluntas? DE. *Dicam tibi. Hoc feci, ut manifestum facerem quod isti filii nostri te clementem, & mitem æstimant, id non effici ex vera, & laudabili facilitate naturæ tuæ? imo, nec etiam ex vera æquitate; sed ex eo, quod eis nimis subblandiris, indulges, & large sumptus præbes. Mitio: si igitur, Æschine, ratio vitæ meæ vobis invisa & molesta est, quia in omnibus, sive ea justa sint, vel injusta, vobis non obsecundo, pro derelictis omnia habeo, & vestro arbitratu vivere sino: absumite, emite, facite, ut vobis videtur: sed si id potius vultis, ut quæ per adolescentiam minus vobis intelligere licet, & per inconsiderantiam quidem magis enixe affectatis, minus verò perpenditis, ea incusem, & emendem, utque etiam obtemperem pro temporis occasione vestris voluntatibus: ecce me reperistis, qui id vobis præstem.* ÆS. *Pater mi, tuæ potestati nos committimus: tu scis meliùs quid nobis facto opus sit: sed de fratre Ctesiphone quid fiet?* D E. *Permitto ut istâ potiatur fidicinâ, eâ sit contentus, & in ea voluptates & libidinem suam consumat, nec posthac aliam amet.* Æ S. *Recte judicasti, & constituisti.* Ω. *Plaudite.*

ANNOTATIONES.

28. *Quod prolubium.*] Turnebus legit proluvium, quod per translationem dicitur profusio & prodigalitas, cum quis more aquæ opes profundit. Virgilius 3. Æneidos de Harpyis.

——— *Fœdissima ventris*
Proluvies, ——— id est sordis effusio, sive alui immunditia.

P. TERENTIJ CARTHAGINENSIS AFRI PHORMIO.

ACTA LUDIS ROMANIS. L. POSTHUMIO ALBINO, L. CORNELIO MERULA, ÆDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII. TIBIIS IMPARIBUS. TOTA GRÆCA APOLLODORU. EPIDICAZOMENOS. FACTA QUARTO, CN. FANNIO STRABONE M. VALERIO MESSALA COSS.

ANNO AB URBE CONDITA DXCIII. ANTE CHRISTUM NATUM CLIX.

ANNOTATIONES IN EPIGRAPHEN.

PHORMIO.] Hæc Comœdia vocatur Phormio à Phormione Parasito, qui primas in eâ partes tenet.

Acta ludis Romanis.] Ludi Romani sub Regibus instituti sunt, magnique appellati, autore Asconio Pediano in Actionem 1. in Verrem, quod magnis impensis (ut erant tempora) dati sunt: tunc enim primùm ludis impensa sunt, ducenta millia nummûm (hæc summa valet quindecies millia Francorum libratum) ingentes pecuniæ tunc temporis. Cicero actione 2. in Verrem ait; sibi designato Ædili ludos antiquissimos esse faciendos, qui primi Romani appellati sunt, Jovi, Junoni, & Minervæ. Diversi sunt hi ludi à Megalesijs, qui Cybele magnæ matri Deorum dicati fuerunt. Porro quidam hic legendum censent, Ludis Megalensibus.

Egerunt L. Ambivius.] Hi erant magistri Histrionum.

Tibijs imparibus.] Unâ scilicet dextrâ; alterâ sinistrâ: quæ tibiæ impares vocatæ fuerunt Phrygiæ, quibus tunc canebatur, cum gravitas jocis miscebatur.

PHORMIONIS PERSONÆ.

PHORMIO parasitus. A φορμὸς, quod est, corbis, storea, textum quid ex sparto, & junco, aut nexus vitilium. Vitile est omne lentum, ut flecti possit.
DEMIPHO, senex, quasi δήμου φῶς, id est populi claritas.
CHREMES, senex. A χρέμπτεσθαι, quod est enixè expuere.
ANTIPHO, adolescens. ἀπὸ τῶ ἀντιφαίνομαι. contra appareo.
PHÆDRIA, adolescens. A φαιδρὸς, hilaris.
GETA, servus. Gentile nomen à Getis.
DAVUS, Gentile nomen servi.
DORIO, leno, à Doribus. Gentile nomen.
SOPHRONA, nutrix. A σώφρων, casta, proba.
NAUSISTRATA, matrona, magnificum nomen à copijs navalibus, quarum gloriâ aliquando Atheniensis populus floruit.
CRATINUS, advocatus. A κράτος, robur.
HEGIO, advocatus. Ab ἡγεῖσθαι, quod est ducere.
CRITO advocatus. A κριτὴς judex.
DORCIUM, ancilla. A δορκὰς, Dama.
PHANIUM. A φαίνομαι, appareo.

ARGUMENTUM.

CHREMES Atheniensis cùm uxorem duxisset divitem Nausistratam, ex quâ susceperat filium Phædriam, in Lemno pauperculæ cujusdam mulieris amore correptus eam quoque ducit uxorem, & ex eâ suscipit filiam Phanium; quæ cum jam esset quindecim annorum, Chremes convenit cum fratre suo Demiphone, ut ejus filio Antiphoni nuberet. Postea Demipho in Ciliciam proficiscitur; Chremes in Lemnum, ut Athenas Phanium cum matre adduceret. Sed hæc jam conscensa navi cum filia, & ipsius nutrice eò venerat, frustra quæsito Chremete sub nomine Stilphonis; (sic enim Chremes Lemni se vocari jusserat, ne rumor alterius sui conjugij emanaret) Non ita multò post mater Phanij ex animi ægritudine moritur. Antipho autem cum forte Phanium aspexisset funus matris cum nutrice procurantem, subitò ejus amore exarsit, eamque arte, & consilio astuto Phormionis Parasiti uxorem ducit. Confectis nuptijs, redeunt senes turbati admodum uterque, quærentesque omni ratione has dirimere nuptias. Accidit eodem tempore, ut Phædria cithatistriam amaret, ac pro eâ redimendâ triginta minas lenoni illius domino promitteret: ad hanc pecuniam conficiendam Geta servus senes convenit, hisque nunciat, Phormionem, si sibi dotis nomine triginta minæ darentur, se paratum esse Phanium, quam Antipho duxerat, uxorem accipere: Demipho ut

filium suum à Phanio disjungeret, hanc pecuniam numerat Phormioni, is eam Phædriæ dat, Phædria lenoni. His gestis, Chremes agnoscit filiam suam Phanium, conjunctam esse cum fratris sui filio; quare mutato consilio, triginta minas à Phormione per rixam conatur exigere; sed proditur per eundem uxori suæ Nausistratæ: nec antè veniam libidinis suæ obtinet à matrefamiliàs, quàm & triginta minarum, & amoris Citharistriæ veniam dedisset filio.

C.

SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

Chremetis frater aberat peregre Demipho,
Relicto Athenis Antiphone filio.
Chremes clam habebat Lemni uxorem & filiam,
Athenis aliam conjugem, & amantem unice
Gnatum fidicinam. mater è Lemno advenit
Athenas: moritur. virgo sola (aberat Chremes)
Funus procurat. ibi eam visam Antipho
Cum amaret, operâ parasiti uxorem accipit.
Pater & Chremes reversi fremere: dein minas
Triginta dant parasito, ut illam conjugem
Haberet ipse: argento hoc emitur fidicina.
Uxorem retinet Antipho à patruo agnitam.

INTERPRETATIO.

Aberat Demipho, frater Chremetis, profectus in Ciliciam, cui filius erat Athenis Antipho. Chremes secreto duxerat Lemni alteram uxorem, ex quâ susceperat filiam nomine Phanium, cùm prius Athenis uxorem duxisset Nausistratam, haberetque ex eâ filium Phædriam, Citharistria cujusdam amore ardentem. Mater Phanij, secunda uxor Chremetis, è Lemno Athenas transmigravit, ibique non ita multò post vitâ decessit. Virgo sola cum nutrice funus apparat, absente Chremete. Ibi cum Antipho eam aspexisset, statim ejus amore captus est, & astuto Phormionis Parasiti consilio usus eam uxorem duxit. Antiphonis pater Demipho, & Chremes reversi, questus edere cœperunt; deinde triginta minas dant Parasito, ut Phanium uxorem acciperet disjunctam ab Antiphone. Hac pecunia redimitur fidicina Phædria. Antipho remanet in conjugio cum Phanio, quæ à Patruo Demiphone agnoscitur.

PROLOGUS.

Postquam poëta vetus poëtam non potest
Retrahere à studio, & transdere hominem in otium;
Maledictis deterrere, ne scribat, parat:
Qui ita dictitat, quas antehac fecit fabulas,
Tenui esse oratione, & scriptura levi,
Quia nusquam insanum scripsit adolescentulum
Cervam videre fugere, & sectari canes,
Et eam plorare, orare ut subveniat sibi.
Quod si intelligeret, olim cum stetit nova,
Actoris opera magis stetisse, quam sua:
Minu' multo audacter, quam lædit, læderet;
Et magi' placerent, quas fecisset fabulas.
Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut sic cogitet,
Vetu' si poëta non lacessisset prior,
Nullum invenire prologum potuisset novus,
Quem diceret, nisi haberet, cui malediceret:
Is sibi responsum hoc habeat; in medio omnibus

INTERPRETATIO.

Postquam Lucius Lavinius senex poëta Poëtam nostrum Terentium non valet abjungere à studio Poëtices Comica, & transducere illum in ociosam cessationem, convitiis eum terrefacere aggreditur, ut eum avertat à scribendis Comœdiis, inanibus verbis in vulgus jactans quas antehac Terentius fecit Comœdias infimo sermone scriptas esse, & dicendi genere nimis humili: quia nusquam induxit, & exhibuit adolescentulum, qui insaniens visus sibi fuerit, videre cervum fugientem, & canes ipsum prosequentes, eamque illachrymari, precari ipsum, ut sibi succurrat. Quod si animadverteret suam Comœdiam cum nova esset, non fuisse explosam, magis propter Actorum, quàm propter suam ipsius industriam, minus multò confidenter alios offenderet, quam nunc offendit. & magis probarentur Comœdiæ, quas scripsisset. Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut censeat; si vetus Poëta prior novum minime provocasset; novus nullam materiam scribendo Prologo reperisset, ac nisi adversarium haberet, quem conviciis insectaretur: ille hoc responsum referat, communem omnibus

ANNOTATIONES.

5. *Tenui esse oratione.*] Imperitiæ accusat Terentius Lavinium, cum simplex sermo & purus, stylusque humilis conveniat comœdiæ.

8. *Et eam plorare.*] Lacrymæ hominis sunt propriæ; tamen ex quadam similitudine tribuuntur Crocodilo, & Cervo.

9. *Olim cum stetit nova.*] Sic Horatius in Epistola ad Augustum:

Gestit enim nummum in loculos dimittere, post hoc
Securus cadat, an recto stet fabula talo.

Stare igitur Comœdia dicitur, quæ ad finem usque placet populo, nec ejicitur, & exploditur.

Palmam esse positam, qui artem tractant musicam.
Ille ad famem hunc ab studio studuit reicere:
Hic respondere voluit, non lacessere.
Benedictis si certasset, audisset bene:
Quod ab illo allatum est, sibi id esse rellatum putet.
De illo jam finem faciam dicundi mihi,
Peccandi cum ipse de se finem non facit.
Nunc quid velim, animum attendite. apporto novam
Epidicazomenon quam vocant comœdiam
Græci, Latini Phormionem nominant;
Quia primas parteis qui aget, is erit Phormio
Parasitus, per quem res geretur maxume.
Voluntas vostra si ad poëtam accesserit,
Date operam, adeste æquo animo per silentium:
Ne simili utamur fortuna, atque usi sumus,
Cum per tumultum noster grex motus loco est:
Quem actoris virtus nobis restituit locum,
Bonitasque vostra adjutans, atque æquanimitas.

INTERPRETATIO.

palmam, propositam esse iis, qui Poëticen profitentur. Ille Lavinius Terentium ab artis suæ exercitio abstrahere ingenti studio curavit, ut eum ad extremam inopiam, & famem adigeret. Hic Terentius satis habuit, si illi respondere, non eum aggrederetur. Si ille humanis verbis certasset, cum honore fuisset appellatus. Nunc quod attulit, sibi relatum esse ægre ne ferat. Iam de illo queri desinam: licet, quantum ad ipsum pertinet, maledicere non desistat. Nunc quæ habeo vobis dicenda, animadvertite: novam Comœdiam vobis exhibeo, nominatam à Græcis Epidicazomenon; à Latinis Phormionem. Quoniam primæ partes erunt Phormionis Parasiti; cujus opera præcipue res agetur. Si studio & benevolentia vestra Poëtam prosequemini, date recitationi fabulæ operam, cum silentio æqui & faventes audite; ne similis sors mala nobis contingat, qualis contigit prius cùm per turbas & rixas cœtus noster Histrionum loco deturbatus est, quem Actorum virtus constans & perseverantia nobis reddidit, vestraque humanitas, æquitasque animi, subsidio quæ nobis fuit.

ANNOTATIONES.

18. *Artem tractant musicam.*] Id est Poeticam, quia hæc ars propter metricam rationem musicæ affinis est: vel potius quod Musæ Poëticæ præsint.

26. *Epidicazomenon.*] Hic ἐπιδικαζόμενος est Antipho, quicum in judicio contendit Phormio, ut Phanium ei addicatur uxor.

33. *Cum per tumultum.*] Id est propter rixas populi de sedibus in spectaculis contendere soliti.

34. *Quem actoris virtus.*] Nimirum, qui exclusus toties à tumultuante populo animum non abjecerit; sed perseveraverit agere & recitare.

ACTUS PRIMI SCENA I.

DAVUS.

AMicus summus meus, & popularis Geta;
Heri ad me venit: erat ei de ratiuncula
Jam pridem apud me relliquum pauxillulum
Nummorum: id ut conficerem: confeci: affero.
Nam herilem filium ejus duxisse audio
Uxorem: ei credo munus hoc conraditur.
Quam inique comparatum est, ii qui minus habent,
Ut semper aliquid addant divitioribus.
Quod ille unciatim vix de demenso suo,
Suum defrudans genium, comparsit miser;
Id illa universum abripiet, haud existumans
Quanto labore partum: porro autem Geta
Ferietur alio munere, ubi hera pepererit.
Porro alio autem, ubi erit puero natalis dies,
Ubi initiabunt; omne hoc mater auferet:
Puer caussa erit mittundi. sed videon' Getam?

INTERPRETATIO.

AMicus mihi intimus, & ex eadem gente, Geta heri me adiit. Erat ei apud me reliquum aliquantulum pecuniæ, cujus ei debitor eram, de aliqua rationum supputatiuncula: id ut ei compararem, petivit: comparavi: affero. Nam ejus heri filium Antiphonem hodie uxorem duxisse audio. Ei, ut credo, hæc pecunia in munus, colligitur. Quàm injuste fieri solitum est, quibus tenuior res est familiaris, eos semper oportere adaugere aliquibus donis divitias locupletiorum. Quod ille (Geta) de sua frumenti mensura per singulas uncias parcendo, & naturæ necessaria alimenta detrahendo, vix seposuit, id illa nova nupta universum intercipiet, parvi pendens quantis ærumnis sit acquisitum; deinde verò aliud vulnus Geta pecuniæ accipiet, cum aliud munus heræ comparandum erit, ubi illa enixa partum fuerit: insuper aliud, ubi puero natalis per singulos annos revertetur, ubi eum ablactabunt, & initium facient cibo, & potu eum alendi. Omnia hæc munera mater lucrabitur, infans causa erit cur mittantur hæc dona ad matrem.

ANNOTATIONES.

3. *JAmpridem apud me relequum.*] Aliquod residuum pecuniæ ei debeo.

9. *Vix de demenso suo.*] Demensum erat mensura frumenti, quam servis admetiebantur domini ad totius mensis victum.

13. *Ferietur alio munere.*] Velut malo, ac damno mactabitur, aliud damnum accipiet.

14. *Natalis dies.*] Munera amici solebant mittere ad eum, cujus erat natalis dies qui uxorem ducebat, cui etiam erant nati liberi.

ACTUS I. SCENA II.

GETA. DAVUS.

GE. SIquis me quæret rufus. *DA.* præsto est, desine. *GE.* oh!
At ego obviam conabar tibi, Dave. *DA.* accipe, hem:
Lectum est, conveniet numerus, quantum debui.
GE. Amo te, & non neglexisse, habeo gratiam.
DA. Præsertim ut nunc sunt mores; adeo res redit:
Si quis quid reddit, magna habenda est gratia.
Sed quid tu es tristis? *GE.* egone? nescis quo in metu, &
Quanto in periclo sim. *DA.* quid istuc est? *GE.* scies,
Modò ut tacere possis. *DA.* abi sis, insciens:
Cujus tu fidem in pecunia perspexeris,
Verere ei verba credere? ubi quid mihi lucri est
Te fallere? *GE.* ergo ausculta. *DA.* hanc operam tibi dico.
GE. Senis nostri, Dave, fratrem majorem Chremem
Nostin'? *DA.* quidni? *GE.* quid? ejus gnatum Phædriam?
DA. Tanquam te. *GE.* evenit, senibus ambobus simul,
Iter illi in Lemnum ut esset, nostro in Ciliciam,
Ad hospitem antiquum: is senem per epistolas
Pellexit, modò non monteis auri pollicens.

INTERPRETATIO.

GE. *SI quis homo rufo capillo hùc me quæsitum veniat.* DA. *Ecce eum de quo loqueris.* GE. *Oh! At ego jam paratus eram tibi obviam ire, Dave.* DA. *Accipe pecuniam, quam tibi debeo, hem: exquisiti & probati sunt nummi: summa paris numeri invenietur ei, quam reliquam adhuc debui.* GE. *Pergratum mihi facis, & laudo quod in reddendo cessator non fueris.* DA. *Præcipue si morum perversitas nunc spectatur; nam eò devenimus, ut si quis creditum solvit, ei gratia loco acceptum ferendum sit: sed quid est quod tristis videris?* GE. *Egone? ignoras in quo timore, & discrimine versor. Nosces, dummodò id celare valeas.* DA. *Apage, imperite: dubitasne ei verba credere, cujus fidem in credenda ei pecunia probaveris? Quin etiam hac in re qua utilitas te fallendo mihi obveniret?* GE. *Ergo attentè audi.* DA. *Hoc officium tibi præstabo.* GE. *Notusne est tibi frater Chremetis senis nostri Demipho?* DA. *Cur non?* GE. *Filiusque ejus Phædria?* DA. *Æque ac tute notus es mihi.* GE. *Forte illis ambobus eodem tempore causa fuit itineris faciendi: illi Chremeti in Lemnum: nostro Demiphoni in Ciliciam, ad quendam hospitem antiquum, qui eum invitaverat, prope aureos montes promittens.*

ANNOTATIONES.

16. *IN Lemnum.*] Lemnos insula est maris Ægei, Vulcano sacra, & Lemnia terra nobilis. Hodie *Stalimene* vocatur.

In Ciliciam.] Cilicia Asiæ minoris regio, hodie vocatur *Turcomania*, *Caramania*, cui ab ortu jungitur. In ea urbs Tarsus, Divi Pauli natalibus clara.

D A. Cui tanta erat res, & ſupererat? *G E.* deſinas:
Sic eſt ingenium. *D A.* oh! regem me eſſe oportuit.
G E. Abeuntes ambo hic tum ſenes me filiis
Relinquunt quaſi magiſtrum. *D A.* ô Geta! provinciam
Cepiſti duram. *G E.* mihi uſus venit, hoc ſcio.
Memini relinqui me Deo irato meo.
Cœpi advorſari primò: quid verbis opus eſt?
Seni fidelis dum ſum, ſcapulas perdidi.
D A. Venere in mentem iſtæc mihi: namque inſcitia eſt,
Advorsùm ſtimulum calces. *G E.* cœpi his omnia
Facere, obſequi quæ vellent. *D A.* ſciſti uti foro.
G E. Noſter mali nil quidquam primo. hic Phædria
Continuo quandam nactus eſt puellulam
Cithariſtriam: hanc amare cœpit perdite.
Ea ſerviebat lenoni impuriſſimo:
Neque, quod daretur quidquam, id curarant patres.
Reſtabat aliud nihil. niſi oculos paſcere,
Sectari, in ludum ducere, & reducere:
Nos otioſi operam dabamus Phædriæ.
In quo hæc diſcebat ludo, ex adverſo ei loco
Tonſtrina erat quædam: hic ſolebamus fere
Plerumque eam opperiri, dum inde iret domum.
Interea dum ſedemus illic, intervenit
Adoleſcens quidam lacrumans: nos mirarier:
Rogamus, quid ſit: nunquam æque, inquit, ac modò

INTERPRETATIO.

D A. *Eine cui tantæ divitiæ abundabant, & ſuperabundabant?* G E. *Tace: ſic homo à natura factus eſt.* D E. *Oh! male factum: quàm Regem me eſſe decuit!* G E. *Hic tum ſenes proficiſcentes me filijs ſuis rectorem, & magiſtrum præfecerunt.* D A. *O Geta, officium grave gerendum ſuſcepiſti.* G E. *Hoc ita mihi eveniſſe expertus ſum: & à Genio irato me derelictum fuiſſe in memoriâ habeo. Cœpi horum voluntati primò obſiſtere: quid plura dicam? dum ſeni noſtro Demiphoni fidelem me præſto, ſcapulas cædendas lorarijs relinquo.* D A. *Hæc animo facile occurrerunt: nam quæ ſtoliditas eſt adverſus ſtimulum calces jactare?* G E. *Cœpi omnia facere eorum arbitrio, morem quem vellent gerere.* D A. *Sciſti tempori inſervire.* G E. *Noſter Cteſipho ab initio nihil niſi rectè agebat: hic Phædria illicò quandam puellam fidicinam nactus eſt: hanc præter modum amore proſequi cœpit. Ea ſub poteſtate erat turpiſſimi lenonis; neque patres adoleſcentum providerant ut ſumptus his ſubminiſtrarentur. Nihil aliud Cteſiphoni ſupererat, quam viſu puellæ oculos ſuos oblectare, ſemper eam ſequi, in ſcholam ducere, & domum inde reducere. Nos per otium Phædriæ obſequebamur. E regione loci in quo diſcebat puellā, ſitā erat officina tonſoris; hic ſolebamus eam expectare quouſque inde rediret domum. Intereà dum illic otioſi moramur, repente ſupervenit adoleſcens quidam flens. Nos mirati, quærimus quæ cauſa ei fletus eſſet. Nunquam ait, mihi ita perſpectum fuit, ac modò,*

Paupertas mihi *onus* visum est *& miserum*, *& grave.*
Modò quandam vidi virginem hic viciniæ
Miseram, suam matrem lamentari mortuam:
Ea sita erat ex advorsum: neque illi benevolens,
Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam:
Quisquam aderat, qui adjutaret funus. miseritum est.
Virgo ipsa facie egregia; quid verbis opus est?
Commôrat omnes nos: ibi continuò Antipho,
Voltisne eamus visere? alius, censeo;
Eamus: duc nos sodes: imus, venimus,
Videmus. virgo pulchra: & quo magis diceres,
Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem.
Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida:
Lacrumæ, vestitus turpis: ut, ni vis boni
In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.
Ille, qui illam amabat fidicinam, tantummodo,
Satis scita, inquit: noster vero. *D A.* jam scio:
Amare cœpit. *G E.* scin' quam? quò evadat, vide:
Postridie ad anum rectà pergit: obsecrat,
Ut sibi ejus faciat copiam. illa enim se negat:
Neque eum æquom ait facere. illam civem esse Atticam;
Bonam, bonis prognatam: si uxorem velit,
Lege id licere facere: sin aliter, negat.
Noster, quid ageret, nescire: & illam ducere
Cupiebat, & metuebat absentem patrem.

INTERPRETATIO.

quàm ærumnosum & molestum esset pondus paupertas. Modo quandam vidi infelicem puellam prope in hac vicinia, deflentem matrem suam vita functam. Ea posita erat contrà mortuam, neque quisquam amicus, neque vicinus, neque propinquus eam adjuvabat in curando funere, præter unam vetulam. Misereri subiit. Virgo ipsa formâ erat eximiâ. Quid plura dicam? omnium animi commoti sunt hoc spectaculo: tunc statim Antipho; libetne vobis, inquit, ut hanc virginem invisamus? alius quidam inquit, ita mihi videtur: eamus, dux esto nobis, amabo. Imus, adivimus, spectavimus ipsam. Puella erat formosa, & quò magis crederes, nihil ei additum erat, quod formam insigniorem redderet. Crines negligenter & temere dispersi. Pedes calceamentis nudati. ipsa inculta, flens, vestis fœda & deformis. Adeò ut nisi pulchritudo ejus excellens esset, hæc pulchritudinem in eâ delerent. Phædria qui captus erat amore illius citharistriæ, solummodò dixit, non quidem invenusta, & inconcinna est. Noster vero Antipho. D A. *Intelligo: continuò ejus amore exarsit.* G E. *Scisne quantum? quousque cupiditas ejus pervenit, inspice. Ipsa die postridianâ vetulam virginis nutricem convenit, orat ut ejus potiundæ facultatem daret. Illa recusat hoc facere, eumque inique agere ait qui hoc petat, illam esse civem Atticam, honestam, honestis parentibus genitam; si uxorem eam velit ducere, legitime id ei permitti facere: sin minus, illa recusat ei obsequi. Noster Antipho quid sibi faciendum esset nesciebat. Cupide volebat eam in uxorem accipere, sed patris metu tenebatur absentis*

DA. Non, si rediisset, ei pater veniam daret?
GE. Ille indotatam virginem atque ignobilem
Daret illi? nunquam faceret. *DA.* quid fit denique?
GE. Quid fiat? est parasitus quidam Phormio,
Homo confidens: qui, illum Dij omnes perduint!
DA. Quid is fecit? *GE.* hoc consilium, quod dicam, dedit:
Lex est, ut orbæ, qui sint genere proxumi,
Iis nubant: & illos ducere eadem hæc lex jubet.
Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam:
Paternum amicum me assimulabo virginis:
Ad judices veniemus. qui fuerit pater,
Quæ mater, quî cognata tibi sit, omnia hæc
Confingam: quod erit mihi bonum atque commodum.
Cùm tu horum nihil refelles, vincam scilicet.
Pater aderit. mihi paratę lites: quid mea?
Illa quidem nostra erit. *DA.* jocularem audaciam.
GE. Persuasum est homini: factum est: ventum est: vincimur:
Duxit. *DA.* quid narras? *GE.* hoc, quod audis. *DA.* ô Geta!
Quid te futurum est? *GE.* nescio hercle. unum hoc scio:
Quod fors feret, feremus æquo animo. *DA.* places:
Hem, istuc viri est officium. *GE.* in me omnis spes mihi est.
DA. Laudo. *GE.* ad precatorem adeam credo, qui mihi
Sic oret: nunc amitte quæso hunc: cæterum
Posthac si quidquam, nihil precor: tantummodo

INTERPRETATIO.

DA. *An non pater reversus ei parceret hanc culpam?* GE. *Quid? illene pater puellam dotis expertem, & obscuris natalibus pateretur eum ducere? Nunquam ille hoc faceret.* GE. *Quid tandem factum est?* DA. *Quid factum fuerit, quaeris? est Parasitus quidam, nomine Phormio, homo audax & temerarius. qui (Dij illum occidant) hoc consilium, quod exponam dedit: nimirum lege cautum est Athenis, ut virgines parentibus orbata nubant proximis agnatis, atque illi eas uxores ducant: ego te virgini proximum esse asseverabo, & in jus vocabo, patris me amicum esse fingens; nos judicio sistemus, qui fuerit illius pater, qua mater, quo modo ei cognatione junctus sis recitabo: omnia hac excogitabo in meum commodum adeo: ut te nihil horum refutante, judicio vincam scilicet. Deinceps pater tuus ex itinere revertetur, mihi ites intendet; sed quid mea interest? illa virgo nostra manebit.* DA. *Confidentiam risu dignam!* GE. *Antipho hoc consilium probavit, exequutus est, ad judices venimus, causa cecidimus: ille hanc in uxorem accepit.* DA. *Qua mihi commemoras?* GE. *Hac, qua auribus tuis percipis.* DA. *O mi Geta! quid te fiet?* GE. *Nescio per Herculem quis me casus manet; sed unum hoc probe scio, quod fortuna offeret, accipiemus aquo & patiente animo.* DA. *Gratum mihi est. hem, fortis hoc viri est officium facere.* GE. *Spes mihi in nullo alio, quàm in me ipso sita est.* DA. *Laudo animum.* GE. *Ad deprecatorem perfugiam scilicet, qui pro me talibus verbis herum propitium mihi faciat; dimitte, rogo, hunc impunem nunc: si vero posthac quicquam deliquerit, nihil deprecor: modò id denique*

Non addat, ubi ego hinc abiero, vel occidito.
DA. Quid pędagogus ille, qui citharistriam?
Quid rei gerit? *GE.* sic, tenuiter. *DA.* non multum habet
Quod det fortasse. *GE.* imo nihil, nisi spem meram.
DA. Pater ejus rediit, an non? *GE.* nondum. *DA.* quid? senem
Quoad exspectatis vostrum? *GE.* non certum scio:
Sed epistolam ab eo allatam esse audivi modo, &
Ad portitores esse delatam: hanc petam.
DA. Nunquid, Geta, aliud me vis? *GE.* ut bene sit tibi.
Puer, heus. nemon' huc prodit? cape, da hoc Dorcio.

INTERPRETATIO.

non adjiciat, postquàm hinc profectus fuero, si libet, etiam hunc interficito. DA. *Quid vero agit ille pædagogus virginis, Phædria?* DE. *Sic exigue.* DA. *Modicum fortasse illi est quod det?* GE. *Imo nihil, nisi nuda spes ei restat.* DA. *Patérne ejus peregre reversus est, an non?* GE. *Nondum.* DA. *Quid? senem vestrum Demiphonem ad quod tempus expectatis.* GE. *Incertus sum de hujus reditu; sed modò accepi ab eo allatam esse epistolam, & inde latam fuisse ad publicanos qui vectigalia in portu exigant. Hanc petitum eo.* DA. *Nunquid in alia re tibi opus est mea opera?* GE. *Vt bene sit tibi precor. Heus, puer: nemóne hùc domo procedit? cape hoc argentum, & trade Dorcio.*

ACTUS I. SCENA III.

ANTIPHO. PHÆDRIA.

AN. ADeon' rem rediisse, ut, qui mihi consultum esse optume velit,
Phædria, patrem ut extimescam, ubi in mentem ejus adventi venit?
Quod ni fuissem incogitans, ita eum exspectarem, ut par fuit.
PH. Quid istuc est? *AN.* rogitas? qui tam audacis facinoris mihi conscius
Sis? quod utinam ne Phormioni id suadere in mentem incidisset,
Neu me cupidum eo impulisset, quod mihi principium est mali.

INTERPRETATIO.

A N. *EOne miseria deveni, ut vehementer formidem patrem, qui omnia bona mihi cupit, ubi de ejus adventu cogito! Quod nisi fuissem imprudens, & inconsiderans, ita eum cupidè expectarem, ut æquum & conveniens fuit.* PH. *Quid istud est?* AN. *Quærisne? qui scis ipse una mecum temerarium facinus quod admisi, quod utinam Phormio mihi suadere nunquam cogitasset. Non meam cupiditatem ad has nuptias incitavisset, quæ res mihi caput & fons infelicitatis;*

Non potitus essem. fuisset tum mihi illos ægre aliquot dies:
At non quotidiana cura hæc angeret animum. *PH.* audio.
AN. Dum expecto, quàm mox veniat, qui adimat hanc mihi consuetudinem.
PH. Aliis, quia desit quod amant, ægre est: tibi, quia superest, dolet.
Amore abundas, Antipho.
Nam tua quidem hercle certe vita hæc expetenda, optandaque est.
Ita me Dij bene ament; ut mihi liceat tam diu, quàm amo, frui,
Jam depacisci mortem cupio. tu conjicito cætera,
Quid ego ex hac inopia nunc capiam, & quid tu ex istac copia:
Ut ne addam, quod sine sumptu, ingenuam, liberalem nactus es:
Quod habes, ita ut voluisti, uxorem, sine mala fama; palam
Beatus, nî unum desit, animus qui modestè istæc ferat.
Quod si tibi res sit cum eo lenone, quocum mihi est, tum sentias.
Ita plerique ingenio sumus omnes: *nostri nosmet pœnitet.*
AN. At tu mihi contra nunc videre fortunatus, Phædria,
Cui de integro est potestas etiam consulendi, quid velis,
Retinere, amare, amittere: ego in eum incidi infelix locum,
Ut neque mihi ejus sit amittendi, nec retinendi copia.
Sed hoc quid est? videon' ego advenire huc currentem Getam?
Is ipsus est. hei, timeo miser, quam nunc mihi hic rem nuntiet.

INTERPRETATIO.

Amatæ virginis compos factus non fuissem: ægre & impatienter ea me privari illos aliquot dies tulissem; esto at solita hæc solicitudo animum non premeret. PH. *Audio.* AN. *Dum anxius metuo, ne quàm citò quis irruat, qui me abstrahat ab hujus virginis possessione.* PH. *Alij tristantur, quia id quod amant, eos deficit; tu vero, eo quod superat, doles. Amoris felicitate affluis, Antipho. Nam per Herculem tua vitæ conditio procul dubio desideranda est. Ita mihi Dij sint propitij, ut mihi tamdiu ejus quod amo, copia fiat, quandiu fit tibi, morte paratus sum pacisci. Cætera conjice, scilicet, quid ego molestiæ capiam ex amoris inopia, cum tu jucunde amica fruaris; ut ne his adjungam, quod sine ullis pecuniarum impensis ingenuam & liberalem virginem sortitus es; quod possides uxorem qualem optavisti, integræ existimationis: denique beatum te prædico, si unum hoc adsit, animus, qui hæc moderate capiat. Quod si cum lenone avarissimo rem transigendam habeas, ut ego, tum tu revera te beatum esse intelliges. Ita plerique omnes à natura facti sumus, nostra fere contemnimus.* AN. *At te contra felicem esse duco, Phædria, cui adhuc integris rebus licet considerare, & deliberare quid eligas, tibi asserves, diligas, relinquas: ego in eum statum conjectus sum, ut neque mihi potestas sit relinquendæ nec retinendæ virginis, quam possideo. Sed quid hoc est? num conspicio Getam currentem huc properare? is ipse est. Me miserum! metuo ne mihi nunc tristem nuncium afferat.*

ACTUS I. SCENA IV.

GETA. ANTIPHO. PHÆDRIA.

GE. NUllus es Geta, nisi jam aliquod tibi consilium celere reppereris:
Ita subitò nunc imparatum tanta te impendent mala:
Quæ neque uti devitem scio, neque quo modo me inde extraham:
Nam non potest celari nostra diutius jam audacia:
Quæ si non astu providentur, me aut herum pessum dabunt.
AN. Quidnam ille commotus venit? *GE.* tum, temporis punctum mihi
Ad hanc rem est: herus adest. *AN.* quid istuc est mali?
GE. Quod cum audierit, quod ejus remedium inveniam iracundiæ?
Loquarne? incendam. taceam? instigem. purgem me? laterem lavem.
Eheu me miserum! tum mihi paveo, tum Antipho me excruciat animi:
Ejus me miseret: ei nunc timeo: is nunc me retinet. nam absque eo
Esset, rectè ego mihi vidissem, & senis essem ultus iracundiam:
Aliquid convasassem, atque hinc me conjicerem protinùs in pedes.
AN. Quam hic fugam aut furtum parat?
GE. Sed ubi Antiphonem reperiam? aut quâ quærere insistam viâ?
PH. Te nominat. *AN.* nescio quod magnum hoc nuntio exspecto malum.

INTERPRETATIO.

GE. *Periisti, Geta, nisi subitum aliquod consilium inveneris: ita nunc tibi non providenti, nec expectanti tanta instant pericula quæ qua ratione declinem ignoro, neque quomodo inde me expediam: neque enim diutius nostra temeritas jam potest occultari quæ si non astute caveantur, me aut herum oppriment.* AN. *Quidnam est quod tam perturbatus curris?* GE. *Tum, solum mihi momentum temporis restat ad deliberandum de hac re. Ecce herum.* AN. *Quodnam hoc malum est?* GE. *Quam rem cum resciverit, filium Antiphonem duxisse uxorem, quodnam remedium sedandæ ejus iracundiæ reperiam? alloquarne eum? inflammabo: sileam? stimulem: excusem? operam perdam, & verba. Eheu me miserum! præterquamquod mihi metuo, tum etiam angor solicitudine propter Antiphonem: ejus misereor: pro eo metuo: is me remoratur, & retardat: nam nisi res ad eum pertineret, mihi utiliter consuluissem, & de senis iracundia ultionem sumpsissem, aliquid clam subripuissem, & cum sarcinulis collegissem, atque hinc confestim fugam arripuissem.* AN. *Quam hic fugam, aut furtum meditatur?* GE. *Sed ubi Antiphonem inveniam? aut quam viam ad eum quærendum inibo?* PH. *Te nominat.* AN. *Nescio quod magnum ex hoc nuncio mihi imminet malum.*

PH. Ah, ſanus ne es?
GE. Domum ire pergam? ibi plurimum eſt. *PH.* revocemus hominem. *AN.* ſta illicò. *GE.* hem!
Satis pro imperio, quiſquis es. *AN.* Geta. *GE.* ipſe eſt, quem volui obviam.
AN. Cedo, quid portas, obſecro? atque id, ſi potes, verbo expedi.
GE. Faciam. *AN.* eloquere. *GE.* modò apud portum. *AN.* meumne? *GE.* intellexti. *AN.* occidi. *PH.* hem!
AN. Quid agam? *PH.* quid ais? *GE.* huju' patrem vidiſſe me', patruum tuum.
AN. Nam quod ego huic nunc ſubito exitio remedium inveniam miſer?
Quòd ſi eo meæ fortunæ redeunt, Phanium, abs te ut diſtrahar;
Nulla eſt mihi vita expetenda. *GE.* ergo iſtæc cum ita ſint, Antipho,
Tanto magis te advigilare æquom eſt. *Fortes fortuna adjuvat.*
AN. Non ſum apud me. *GE.* atqui opus eſt nunc, cum maxume, ut ſis, Antipho:
Nam ſi ſenſerit te timidum pater eſſe, arbitrabitur
Commeruiſſe culpam. *PH.* hoc verum eſt. *AN.* non poſſum immutarier.
GE. Quid ſi aliquid gravius tibi nunc faciendum foret?
AN. Cum hoc non poſſum, illud minu' poſſem. *GE.* hoc nihil eſt, Phædria: ilicet:
Quid conterimus operam fruſtra, quin abeo? *PH.* & quidem ego. *AN.* obſecro:

INTERPRETATIO.

PH. *Sanuſne es animo?* GE. *Ad ædes noſtras ire pergam: ibi morari ſolet.* PH. *Revocemus eum.* AN. *Hìc ſiſte gradum.* GE. *Satis imperioſe loqueris, quiſquis es.* AN. *Geta.* GE. *Ipſe, quem quærebam occurrit.* AN. *Dicito, quid affers, quæſo? atque ſi potes, uno id verbo expone.* GE. *Faciam.* AN. *Enarra.* GE. *Modò apud portum.* AN. *Meumne patrem vidiſti?* GE. *Intellexiſti rectè.* AN. *Interij.* GE. *Hem!* AN. *Quid faciam?* PH. *Quid dicis, Geta?* GE. *Hujus patrem, tuum patruum Demiphonem conſpexiſſe apud portum.* AN. *Nam quam med iam huic inopinatæ perniciei nanciſcar infelix ego? Quod ſi eò miſeriarum mea fortuna redigunt ur, Phanium, abs te, ut avellar, vitam amplius ducendam eſſe non puto* GE. *Ergo iſta cum ita contigerint tanto magis adlaborare, te decet. Fortibus fortuna auxiliatúr.* AN. *Non ſum apud me.* GE. *Atqui oportet nunc præcipue, ut apud te ſis, Antipho: nam ſi pater tuus te metuentem animadverterit, opinabitur te facinus & delictum commiſiſſe.* PH. *Hoc verum eſt.* AN. *Nequeo naturam tranſmutare.* GE. *Quid faceres ſi major alia calamitas tibi incideret, & patienda foret?* AN. *Cùm hoc non poſſum facere, aliud quid difficilius multò minus facere poſſum.* GE. *Hic Antipho', ò Phædria, puſilli eſt animi, & ad omnia inutilis: extemplò diſcedamus: quid hic fruſtrà operam conſumimus? ego verò diſcedo.* PH. *Et ego quoque.* AN. *Manete.*

Quid

Quid ſi aſſimulo ? ſatin' eſt ? *GE.* garris. *AN.* voltum contemplamini, hem,
Satin' ſic eſt ? *GE.* non. *AN.* quid ſi ſic? *GE.* propemodum.
AN. quid ſi ſic ? *GE.* ſat eſt.
Hem iſtuc ſerva, & verbum verbo, par pari ut reſpondeas,
Ne ſuis te iratus ſævidictis protelet. *AN.* ſcio.
GE. Ut coactum te eſſe invitum, lege, judicio : tenes ?
Sed quis hic eſt ſenex, quem video in ultima platea ? *AN.* ipſus eſt.
Non poſſum adeſſe. *GE.* ah, quid agis ? quò abis, Antipho ? mane,
Mane, inquam. *AN.* egomet me novi, & peccatum meum :
Vobis commendo Phanium, & vitam meam.
PH. Geta, quid nunc fiet ? *GE.* tu jam lites audies :
Ego plectar pendens, niſi quid me fefellerit.
Sed quod modò hîc nos Antiphonem monuimus,
Id noſmet ipſos facere oportet, Phædria.
PH. Aufer mihi, oportet : quin tu, quid faciam, impera.
GE. Meminiſtin' olim ut fuerit voſtra oratio
In re incipienda ad defendendam noxiam ?
Juſtam illam cauſſam, facilem, vincibilem, optumam.
PH. Memini. *GE.* hem, nunc ipſa ea eſt opus, aut, ſi quid poteſt,
Meliore, & callidiore. *PH.* fiet ſedulò.
GE. Nunc prior adito tu : ego in inſidiis hîc ero
Succenturiatus, ſi quid deficies. *PH.* age.

INTERPRETATIO.

vos oro. An ſic apte ſimulo me confidentem eſſe ? GE. *Nugaris.* AN. *Spectate faciem meam. Hem, ſatiſne ſic eſt ?* GE. *Minime.* AN. *Quid ſi ſic me gero ?* GE. *Prope recte.* AN. *Quid ſi ſic ?* GE. *Satis nunc eſt. Hunc geſtum obſerva, & vehementiam patris in ſermone, pari vehementia imitare, & ſimilia verba ſimilibus ſubjice, ne te ira incitatus atrocibus & aſperis ſuis dictis perturbet.* AN. *Intelligo.* GE. *Reſponde te vi compulſum à lege, judicibus, & præter voluntatem uxorem duxiſſe. An intelligis ? Verum, quis hic ſenex eſt, quem conſpicio in extrema plateæ parte ?* AN. *Pater ipſe eſt, non poſſum hic præſens manere.* GE. *Ah ! quid agis ? quò abis, Antipho ? mane, mane, inquam.* AN. *Egomet me novi, & culpam meam ; quæ duo me timidum faciunt. Vobis commendo Phanium, & vitam meam.* PH. *Geta, quid nunc nobis fiet ?* GE. *Tu jam verbis acerbis objurgaberis, ego pendens virgis verberabor, niſi me valde fallit opinio : ſed quæ modo hic nos Antiphoni præcepimus, ea noſmetipſos exequi oportet.* PH. *Mitte hoc verbum, oportet ; potius mone quod mihi faciendum eſſe cenſes : nam ſponte & libenter ea faciam.* GE. *An tenes memoria ſermonem quem olim habuiſtis, cum hanc rem aggreſſi ſumus ? nempe defenſionem illam, quam invenimus ad culpam excuſandam, eſſe facilem, juſtam, ad vincendum idoneam, & ſpecioſam.* PH. *Memoria teneo.* GE. *Hem, nunc ea utendum nobis eſt, aut ſi fieri poteſt alia ſolertiore, & aſtutiore.* PH. *Diligenter id ſtudendum.* GE. *Nunc tu prior patruum Demiphonem aggredere, ego in inſidiis hic ſubſidebo ſuppetias laturus, ſi vires deficient.* PH. *Eia, age.*

ANNOTATIONES.

23. *Quid ſi aſſimulo ?*] Hic Antipho actione conatur ſimulare ſe non eſſe timidum, ſed præſenti animo.

ACTUS I. SCENA V.

DEMIPHO. GETA. PHÆDRIA.

DE. ITane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?
Nec meum imperium, ac, mitto imperium, non simultatem meam
Revereri saltem? non pudere? facinus audax! ô Geta
Monitor! *GE.* vix tandem. *DE.* quid mihi dicent? aut quam caussam reperient?
Demiror. *GE.* atqui repperi jam. aliud cura. *DE.* an hoc dicent mihi?
Invitus fecit: lex coëgit? audio, fateor. *GE.* placet.
DE. Verum scientem, tacitum caussam tradere adversariis,
Etiamne id facere lex coëgit? *PH.* illud durum. *GE.* ego expediam: sine.
DE. Incertum est, quid agam, quia præter spem, atque incredibile hoc mihi obtigit.
Ita sum irritatus, animum ut nequeam ad cogitandum instituere.
Quamobrem *omnes, cum secundæ res sunt maxume, tum maxume*
Meditari secum oportet, quo pacto advorsam ærumnam ferant.
Pericla, damna, exsilia peregre rediens semper cogitet,
Aut filî peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ:
Communia esse hæc, fieri posse: ut ne quid animo sit novum:
Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.

INTERPRETATIO.

DE. *ITane Antipho tandem nuptias contraxit, me non jubente? nec potestatem patriam, sed taceo hanc potestatem, nec saltem indignationem meam subire dubitavit? pudore non affici? ô inceptum, & factum temerarium! ô Geta præceptor, & auctor!* GE. *Pene mei oblitus est, sed tandem meminit.* *Quid mihi dicent? aut quam excusationem prætexere poterunt, si se purgare conati fuerint? dubito valde, quid acturi sint.* GE. *Atqui jam inveni; ne sis de his solicitus.* DE. *Anne hoc mihi responsuri sunt: non ultro, sed nolens feci, lex ad id me adegit? intelligo, & assentior.* GE. *Gratum est mihi, quod dicis.* DE. *Verum volentem, nec contradicentem, causa victoriam concedere adversariis: idne quoque lex facere coëgit?* PH. *Illud difficile, & molestum.* GE. *Ego explicabo, & planum reddam. quiesce.* DE. *Dubium est mihi, quid facere debeam: quia contra expectationem, & opinionem meam hoc mihi accidit. Ita ira turbatus sum, ut nequeam mentem ad deliberandum appellere: quapropter cum prospera fortuna nobiscum versatur maxime, tum maxime unumquemque nostrum considerare oportet, quomodò adversitates, & miserias ingruentes toleret. Cum ex peregrinatione redit, pericula, damna, exilia semper in mente habeat, aut filij facinus aliquod indignum, aut uxoris mortuam esse, aut filiam in morbum incidisse: hæc communia esse omnibus, posse accidere; ut ne quid horum tanquam novum, ac insolitum eum occupet: quidquid præter expectationem eveniet, id apponat lucro.*

GE. O Phædria, incredibile est, quanto herum ante eo sapientia.
Meditata mihi sunt omnia mea incommoda: herus si redierit,
Molendum usque in pistrino: vapulandum: habendæ compedes:
Opus ruri faciendum: horum nil quidquam accidet animo novom.
Quidquid præter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro.
Sed quid hominem cessas adire, & blandè in principio alloqui?
DE. Mei fratris video filium ire mihi obviam.
PH. Mi patrue, salve. *DE.* salve: sed ubi est Antipho?
PH. Salvom advenire. *DE.* credo: hoc responde mihi.
PH. Valet: hic est. sed satin' omnia ex sententia?
DE. Vellem quidem. *PH.* quid istuc? *DE.* rogitas, Phædria?
Bonas me absente hîc confecistis nuptias.
PH. Eho, an id succenses nunc illi? *GE.* artificem probum!
DE. Egone illi non succenseam? ipsum gestio
Dari mî in conspectum. nunc sua culpa ut sciat
Lenem patrem illum factum me esse acerrimum.
PH. Atqui nil fecit, patrue, quod succenseas..
DE. Ecce autem similia omnia: omnes congruunt:
Unum cognoris, omnes noris. *PH.* haud ita est.
DE. Hic in noxa est, ille ad defendendam caussam adest.
Cum ille est, hic præsto est: tradunt operas mutuas.
GE. Probe eorum facta imprudens depinxit senex.
DE. Nam ni hæc ita essent, cum illo haud stares Phædria.

INTERPRETATIO.

GE. *O Phædria, credi non potest, quantò herum antecedo prudentia: omnia mea mala animo prævisa sunt, cum herus reversus domum fuerit, versanda assidue molâ in pistrino, virgæ aut fustes ad vapulandum subeundi, compedibus crura constringenda, ruris operi enixe incumbendum. Nihil quidquam horum animo improvisum continget mihi: quidquid præter expectationem eveniet, id apponam lucro. Verum, Phædria, quid cunctaris ad Demiphonem accedere, & blandis verbis in primo congressu eum compellare.* DE. *Video Phædriam fratris mei Chremetis filium mihi occurrentem.* PH. *Mi patrue, salve.* DE. *Salvus sis, Phædria: sed ubi est Antipho?* PH. *Salvum te advenire gaudeo.* DE. *Credo: hoc responde mihi quod quæro.* PH. *Bene valet: hic est. Sed satisne omnia, ut vis, tibi evenerunt?* DE. *Vellem certe.* PH. *Quid mali contigit?* DE. *Quærisne, Phædria? egregias verò hic nuptias celebravistis.* PH. *Ehò, an ea de causa nunc iratus es illi?* GE. *O solertem artificem!* DE. *Egone illi non sim iratus? ipsum vehementer cupio sisti coram me, ut cognoscat me ipsi ex illo antea clemente & miti patre, mutatum esse nunc suo merito in asperrimum.* PH. *Verumtamen nihil fecit, quod ad iram te provocare debeat.* DE. *Ecce quam similes omnes unanimiter consentiunt: si unum cognoveris, omnes noveris.* PH. *Non ita res se habet.* DE. *Hic noxius est, ille ad defendendam noxam paratus adest: operas invicem sibi commodato dant.* GE. *Expresse horum facta insciens descripsit senex.* DE. *Nam si hæc non ita se haberent, non stares à partibus Antiphonis, Phædria.*

PH. Si est, patrue, culpam ut Antipho in se admiserit,
Ex qua re minus rei foret aut famæ temperans,
Non caussam dico, quin, quod meritus sit, ferat:
Sed si quis forte malitia fretus sua,
Insidias nostræ fecit adolescentiæ,
Ac vicit; nostran' culpa ea est, an judicum,
Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti,
Aut propter misericordiam addunt pauperi?
GE. Ni nossem caussam, crederem vera hunc loqui.
DE. An quisquam judex est, qui possit noscere
Tua justa, ubi tute verbum non respondeas,
Ita ut ille fecit? *PH.* functus adolescentuli est
Officium liberalis. postquam ad judices
Ventum est, non potuit cogitata proloqui:
Ita eum tum timidum ibi obstupefecit pudor.
GE. Laudo hunc: sed cesso adire quamprimùm senem?
Here, salve; salvom te advenisse gaudeo. *DE.* oh!
Bone custos, salve; columen verò familiæ,
Cui commendavi filium hinc abiens meum.
GE. Jamdudum te omnes nos accusare audio,
Immeritò, & me omnium horum immeritissimo.
Nam quid me in hac re facere voluisti tibi?
Seruum hominem caussam orare leges non sinunt:
Neque testimonij dictio est. *DE.* mitto omnia. addo
Istuc: imprudens timuit adolescens, sino:

INTERPRETATIO.

PH. *Si verum est, patrue, Antiphonem in se peccasse, ex quo rei familiari damnum aut famæ nominis detrimentum attulerit; non deprecor, quin pœnam qua dignus sit ferat. Sed si forte aliquis calumniator versutiá & fraude innixus suâ, insidiatus est ætati infirmæ nostræ adolescentiæ, & secundum se judicium obtinuit, utrum culpa nobis tribuenda est, an judicibus, qui sæpe odio & invidia impulsi, jus suum detrahunt locupleti, aut misericordiæ moti plus æquo attribuunt inopi:* GE. *Nisi statum causæ scirem, vera esse quæ narravit mihi persuaderet.* DE. *Quotusquisque judex est qui scire jus tuum possit, ubi tu ipse ne uno quidem verbo te defendas, ita ut Antipho fecit?* PH. *Officium adolescentis ingenui fecit. Postquam in judicio stetit, quæ præmeditatus fuerat ad defensionem, recitare non potuit: ita eum tum meticulosum verecundia sensu & motu privavit.* GE. *Laude dignus orator est Phædria, sed nimis tardo quamprimum senem Demiphonem salutare. Here salvus sis: incolumem te ad nos rediisse lætor.* DE. *Ho! egregie custos, & rector adolescentum: familiæ vero sustentaculum, cujus fidei proficiscens commendavi filium meum.* GE. *Iamdiu accusationes tuas in nos omnes audio injustas in immeritos, atque in me maxime omnium immeritissimum: nam quid me in hac causa præstare voluisti tibi? servo homini causas agere leges non permittunt, neque testimonium perhibere.* DE. *Prætereo cætera; insuper imprudentia ætatis in sermone hæsit timens adolescentulus Antipho: esto,*

Tu servus. verum si cognata est maxume,
Non fuit necesse habere; sed, id quod lex jubet,
Dotem daretis; quæreret alium virum.
Qua ratione inopem potius ducebat domum?
GE. Non ratio, verùm argentum deerat. *DE.* sumeret
Alicunde. *GE.* alicunde? nihil est dicto facilius.
DE. Postremo, si nullo alio pacto, fœnore.
GE. Hui! dixti pulcre, si quidem quisquam crederet
Te vivo. *DE.* non, non sic futurum est, non potest.
Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?
Nil suave meritum est. hominem commonstrarier
Mihi istum volo, aut, ubi habitet, demonstrarier.
GE. Nempe Phormionem? *DE.* istum patronum mulieris.
GE. Jam faxo hîc aderit. *DE.* Antipho ubi nunc est? *PH.* foris.
DE. Abi, Phædria, eum require, atque adduce huc. *PH.* eo
Recta via quidem illuc. *GE.* nempe ad Pamphilam. *DE.* at ego
Deos penateis hinc salutatum domum
Divortor: inde ibo ad forum, atque aliquot mihi
Amicos advocabo, ad hanc rem qui adsient,
Ut ne imparatus sim, si adveniat Phormio.

INTERPRETATIO.

tu servus testis produci in judicium non potuisti: verum si proxima est cognata, non tamen necesse fuit eam in uxorem accipere: sed id quod lege constitutum est, poteratis dotem ei dare, ut sibi alium virum adjungeret. Propter quam rationem potius egenam omnium rerum ducebat domum? GE. *Non ratio deficiebat, sed argentum.* DE. *Poterat ab aliquo mutuò sumere.* GE. *Ab aliquo? nihil est dictu facilius.* DE. *Tandem, si nullo alio modo sumi potuit, saltem sub fœnore acciperet.* GE. *Hui! scite loqutus es, si quidem ullus, te vivo, filio pecuniam mutuam dare vellet.* DE. *Non, non sic res se habebit: istud esse non potest. Egone illam cum illo unum diem nuptam manere sinam? nulla merces adeo suavis mihi esse potest ut id patiar; hominem præsentem istum volo mihi ostendi, quicum nobis res est, aut indicari ejus domum.* GE. *Nempe Phormionem?* DE. *Istum patronum mulieris.* GE. *Iam illum accersam.* DE. *Vbi nunc est Antipho?* PH. *Foris.* DE. *Abi, Phædria, eum quære, atque huc adduce.* PH. *Equidem illuc rectà proficiscor.* GE. *Nempe ad Pamphilam.* DE. *At ego de via domum divertam, ut Deos penates ob faustum reditum salutem: inde ad forum me conferam, atque aliquot amicos, advocatos mihi adjungam, qui mihi præstò sint in hac causâ, ne imparatus sim ad disputandum, si Phormio adveniat.*

ACTUS SECUNDI SCENA I.

PHORMIO. GETA.

PH. ITane patris ais conſpectum veritum hinc abjiſſe? *GE.* admodum.
PH. Phanium relictam ſolam? *GE.* ſic. *PH.* & iratum ſenem?
GE. Oppidò. *PH.* ad te ſumma ſolum, Phormio, rerum redit:
Tute hoc intriſti, tibi omne eſt exedendum: accingere.
GE. Obſecro te. *PH.* ſi rogitabit. *GE.* in te ſpes eſt. *PH.* eccere,
Quid ſi reddet? *GE.* tu impuliſti. *PH.* ſic opinor. *GE.* ſubveni.
PH. Cedo ſenem: jam inſtructa ſunt mihi in corde conſilia omnia.
GE. Quid ages? *PH.* quid vis? niſi uti maneat Phanium, atque ex crimine hoc
Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem ſenis?
GE. O vir fortis, atque amicus! verum hoc ſæpe, Phormio,
Vereor, ne iſtæc fortitudo in nervum erumpat denique. *PH.* ah,
Non ita eſt; factum eſt periclum: jam pedum viſa eſt via.
Quot me cenſes homines jam deverberaſſe uſque ad necem

INTERPRETATIO.

PH. *VErumne eſt quod ais, Antiphonem præ metu non auſum venire in conſpectum patris hinc evaſiſſe?* GE. *Verum eſt.* PH. *Phanium deſertam ſolam remanſiſſe?* GE. *Sic eſt.* PH. *Et Demiphonem ira commotum?* GE. *Admodum.* PH. *Ad te unum, Phormio, tota hæc res ſpectat: tute hanc intritam apparaſti; tibi ergo ea merito jam comedenda eſt.* GE. *Oro te, Phormio, hanc rem expedi.* PH. *Si quæret, unde Phanium ſit cognata Antiphoni?* GE. *Omnis rei gerendæ ſpes in te ſita eſt.* PH. *Ecce reſponſum paratum habeo. Quid ſi ſe dicat redditurum puellam?* GE. *Tu nos ad has nuptias impuliſti.* PH. *Sic arbitror perſuadendum ſeni, ut cognatam eſſe credat.* GE. *Subſidium afferas.* PH. *Siſte modò ſenem ad diſceptandum jam præcepi animo, & commentus ſum omnia argumenta.* GE. *Quid efficies?* PH. *Quid vis efficiam, niſi ut Phanium maneat cum Antiphone, nec expellatur; ut Antiphonem culpâ abſolvam, atque in me omnem iram ſenis conferam.* GE. *O Phormio; quam vir fortis, atque amicus es! verum ſæpe metuo ne tanta audacia nobis exitium afferat, ita ut in vincula conjiciamur.* PH. *Ah, non fiet. Experimentum jam feci, veſtigia quibus inſiſtam nota ſunt. Quot jam me putas homines cecidiſſe uſque ad mortem,*

ANNOTATIONES.

4. *Tute hoc intriſti.*] Proverbium eſt aptum Phormioni Paraſito. Intrita Donato eſt moretum, genus libi ex farina, lacte, vino, caſeo, atque herbis confectum, ab interendo, quod hæc in mortario terantur. Dictum proverbialiter, hoc ſenſu: per te hoc factum eſt; quidquid ergo hinc evenerit, in te redundabit.

Hospites? tum cives? quo magi' novi, tanto sæpius.
Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mî scriptam dicam?
GE. Qui istuc? *PH.* quia *non rete accipitri tenditur, neque milvio,*
Qui male faciunt nobis: illis qui nil faciunt tenditur:
Quia enim in illis fructus est; in illis opera luditur.
Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:
Mihi sciunt nihil esse. dices, ducent damnatum domum.
Alere nolunt hominem edacem: & sapiunt, mea quidem sententia,
Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.
GE. Non pote sati' pro merito ab illo tibi referri gratia.
PH. Imo enim nemo sati' pro merito gratiam Regi refert.
Tene asymbolum venire, unctum atque lautum à balneis,
Otiosum ab animo; cum ille & cura, & sumptis absumitur,
Dum tibi sit, quod placeat, ille ringitur, tu rideas;
Prior bibas, prior decumbas: cœna dubia apponitur?
GE. Quid istuc verbi est? *PH.* ubi tu dubites, quid sumas potissimùm.
Hæc, quum rationem ineas quam sint suavia, & quam cara sint;

INTERPRETATIO.

hospites, cives? quò magis experientiâ edoctus sum, eò sæpius id feci. Dic mihi, quæso, an unquam audivisti injuriarum nomine me in jus vocatum esse? GE. *Quamobrem?* PH. *Quia retia non tenduntur accipitri & milvio, qui nobis nocere solent: tenduntur verò illis avibus quæ nobis non nocent. Illæ si capiantur, in cibum prosunt: in illis nulla posita est utilitas. Sic aliud aliis, à quibus aliquid extorqueri potest, instat periculum: at mihi sciunt nihil esse rei propter quam insidientur. Atenim dices mihi, damnatum te, & addictum sibi à judicibus in domum suam trahent, ut ipsis in vinculis servias: at sciunt me edacem, idcirco alere nolunt, ut jubentur lege: & quidem sapienter faciunt, ut mihi videtur, si benefacere mihi nolunt, qui ipsis malefeci.* GE. *Antipho nulla ex parte referendo gratiam, tuis in eum meritis satisfacere potest.* PH. *Contra ego sentio; nemo Regis beneficia ullis officiis paribus æquare valet. Quid commodius & gratius esse potest, quam sine sumptu, sine symbolo ad cœnam venire, nihil solvere, unguentis odoratis delibutum, atque è balneis lotum, & nitidum, animo à curis libero, atque hilari: cum ille sollicitudine, impensis pecuniarum consumitur, dum tibi apparat deliciosa & jucunda; ille tacitus stomachatur, ut tu delicieris, prior bibas, prior mensæ accumbas: cœna dubia apponitur.* GE. *Quale istud verbum est?* PH. *Quæ tot variis epulis instructa est, ut incertum tibi sit quas eligas maxime. Hæc cum serio tecum reputes,*

ANNOTATIONES.

24. *Gratiam Regi refert.*] Regem suum Parasiti appellabant eum, à quo alebantur.

Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem Deum?
GE. Senex adest, vide quid agas. prima coitio est accerrima:
Si eam sustinueris, post illa jam, ut lubet, ludas licet.

INTERPRETATIO.

non tunc arbitreris omnino Deum faventem & propitium, qui hac tribuit? GE. *Ecce tibi senex, vide quid acturus sis. Primus conflictus est vehemens valde: si hunc patiaris, post illa, reliquum, ludicra tantum erit exercitio.*

ANNOTATIONES.

31. *Præsentem Deum.*] Quia Deus omnium bonorum auctor est. Præsens est propitius, favens, beneficus, quia qui præsens est cum invocatur nobis citius auxiliatur quam qui absens est. Virgilius Ecloga 1.

Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.

32. *Prima coitio est acerrima.*] Translatio est à prælio. Nam & congredi, & coïre dicuntur. Prima coitio; *le premier choc*: cum prælium committitur.

ACTUS II. SCENA II.

DEMIPHO. GETA. PHORMIO.

DE. En unquam cuiquam contumeliosius
Audistis factam injuriam, quam hæc est mihi?
Adeste quæso. *GE.* iratus est. *PH.* quin tu hoc age, st.
Jam ego hunc agitabo. prô Deûm immortalium!
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam? *GE.* negat.
DE. Ipsum esse opinor, de quo agebam. sequimini.
PH. Neque ejus patrem se scire qui fuerit? *GE.* negat.
PH. Nec Stilphonem ipsum scire qui fuerit? *GE.* negat.
PH. Quia egens relicta est misera, ignoratur parens,
Negligitur ipsa; *vide avaritia quid facit.*

INTERPRETATIO.

DE. *En unquam vidistis ullum hominem, majori injuria affectum fuisse, quam ego nunc sum? juvate quaso.* GE. *Ira impulsus est.* PH. *Quin taces, st. Iam ego hunc acerrime commovebo. Proh Deûm immortalium fidem! negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho? hanc Demipho negat esse cognatam?* GE. *Negat: seque nescire ait qui fuerit ejus pater.* GE. *Negat se scire?* DE. *Hunc hominem esse arbitror, de quo sermo mihi erat: sequimini.* PH. *Negat quoque se Stilphonem ipsum cognovisse?* GE. *Negat.* PH. *Quia virgo misera, inops relicta est, pater ejus ignorari fingitur, contemnitur ipsa: vide quid non cogit homines avaritia facere.*

GE. Si

GE. Si herum insimulabis avaritiæ, male audies.
DE. O audaciam! etiamne ultro accusatum advenit?
PH. Nam jam adolescenti nihil est quòd succenseam,
Si illum minus norat. quippe homo jam grandior,
Pauper, cui opera vita erat, ruri fere
Se continebat: ibi agrum de nostro patre
Colendum habebat. sæpe interea mihi senex
Narrabat, se hunc negligere cognatum suum.
At quem virum? quem ego viderim in vita optumum.
GE. Videas te, atque illum, ut narras. *PH.* abi in malam crucem:
Nam ni ita eum existumassem, nunquam tam graveis
Ob hanc inimicitias caperem in vostram familiam,
Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter.
GE. Pergin' hero absenti male loqui, impurissime?
PH. Dignum autem hoc ille est. *GE.* ain' tandem, carcer? *DE.* Geta.
GE. Bonorum extortor, legum contortor. *DE.* Geta.
PH. Responde. *GE.* quis homo est? ehem. *DE.* tace. *GE.* absenti tibi
Te indignas, seque dignas contumelias
Nunquam cessavit dicere hodie. *DE.* ohe, desine.
Adolescens, primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis est, mihi ut respondeas:
Quem amicum tuum ais fuisse istum? explana mihi,

INTERPRETATIO.

GE. *Si herum falsò incusabis avaritia, calumniator, & falsiloquus æstimaberis.* DE. *O confidentiam ingentem! etiam consultò me accusaturus huc venit?* PH. *Nam jam nullam causam habeo cur irascar adolescenti Antiphoni, si Stilphonem Phanij patrem parum cognoverit, quoniam jam ille ætate grandior erat, quam ut Antiphoni sat notus esse posset; pauper, qui labore rustico, atque opera victum quærebat, ruri pene semper habitabat, ibi agrum à nostro patre conductum arabat: sæpe interea mihi senex ille referebat, hunc Demiphonem cognatum suum ipsum despicere ac spernere: at quem virum! omnium quos viderim, vita, & moribus optimum.* GE. *Hæc quæ de te & illo narras, tibi sint curæ; quid ad nos?* PH. *Abi in malam crucem: nam nisi talem eum sensissem esse, nunquam tam molestas inimicitias contra familiam vestram, quam is Demipho nunc tam vili facit, suscepissem.* GE. *Perseverasne hero Demiphoni absenti male dicere, scelestissime?* PH. *His maledictis ille dignus est.* GE. *Aisne illum his dignum esse maledictis, ô homo, carcere perpetuo dignissime? bonorum raptor, legum perturbator, & corruptor.* DE. *Geta.* PH. *Responde.* GE. *Qui me vocat? ehem.* DE. *Sile.* GE. *Hic homo non desivit hodie absenti tibi convitia te indigna, ipso vero nebulone digna contumeliose facere.* DE. *Ohe, jam satis est, loqui desine, Geta. Adolescens, primum hoc abs te, pace tua postulo, si tibi gratum esse potest, mihi ut respondeas: indica mihi, quis fuit homo ille, quem ais amicum tibi fuisse: manifesta hoc mihi.*

Et qui cognatum me, ſibi eſſe diceret?
PH. Proinde expiſcare, quaſi non noſſes. *DE.* noſſem? *PH.* ita.
DE. Ego me nego: tu, qui ais, redige ad memoriam.
PH. Eho! tu ſobrinum tuum non noras? *DE.* enecas:
Dic nomen. *PH.* nomen? maxume. *DE.* quid nunc taces?
PH. Perij hercle, nomen perdidi. *DE.* hem, quid ais? *PH.* Geta,
Si meminiſti id quod olim dictum eſt, ſubjice. hem,
Non dico: quaſi non noris, tentatum advenis.
DE. Egon' autem tento? *GE.* Stilpho. *PH.* atque adeo, quid mea?
Stilpho eſt. *DE.* quem dixti? *PH.* Stilphonem, inquam, noveras?
DE. Neque ego illum noram, neque mihi cognatus fuit
Quiſquam iſto nomine. *PH.* itane? non te horum pudet?
At ſi talentûm rem reliquiſſet decem.
DE. Dij tibi male faciant. *PH.* primus eſſes memoriter
Progeniem voſtram uſque ab avo atque atavo proferens.
DE. Ita ut dicis. ego tum ſi adveniſſem, qui mihi
Cognata ea eſſet, dicerem: itidem tu face.
Cedo, qui eſt cognata? *GE.* heus noſter, rectè: heus tu cave.
PH. Dilucide expedivi, quibus me oportuit
Judicibus. tum, id ſi falſum fuerat, filius
Cur non refellit? *DE.* filium narras mihi?

INTERPRETATIO.

& qui me ſibi cognatione junctum eſſe diceret. PH. *Perinde percontaris de cognato illo tuo, quaſi eum non noviſſes.* DE. *Ego noviſſem?* PH. *Etiam* DE. *Ego me nego illum cognoviſſe: tu qui dicis, & aſſeris, in memoriam revoca.* PH. *Eho, ſobrinum tuum non cognoſcebas?* DE. *Quam gravis & moleſtus es! dic nomen.* PH. *Nomen? ita.* DE. *Quid nunc taces?* PH. *Occidi: nomen excidit è memoriâ.* DE. *Hem! quid dicis?* PH. *Geta, ſi nomen quod modò referebam memoriâ tenes, ſuggere. Hem! non dicam nomen quod quaris. Huc veniſti me circumventum, ſimulans te ignorare.* DE. *Egone autem te circumvenio?* GE. *Stilpho nomen eſt, quod quaritur.* PH. *At quid mea intereſt? Stilpho eſt.* DE. *Qumodo dixiſti?* PH. *Stilpho, inquam, nonne eum cognoſcebas?* DE. *Neque mihi notus erat, neque ullus fuit ex meis cognatis ſic nominatus.* PH. *Itane? non te hac negare pudet? at ſi moriens reliquiſſet bona, decem talentis æſtimata?* DE. *Dij te perdant.* PH. *Primus omnium memoriter omne genus veſtrum, omnem familiam veſtram, uſque ab avo, atque atavo recitares.* DE. *Verum dicis. Ego tum ſi veniſſem, quomodò mihi cognatione juncta eſſet puella illa exponerem; tu nunc ſimiliter facito; dic quo gradu ſit cognata.* GE. *Euge, here noſter, recte dixiſti. Heus tu cave tibi, Phormio.* PH. *Clare explicavi judicibus, qui de hac cauſa cognoſcebant: tum ſi falſa dixi, cur filius tuus non refutavit?* DE. *Filium meum commemoras,*

ANNOTATIONES.

37. *Sobrinum tuum.*] Sobrini ſunt conſobrinorum filij, *les fils des couſins.*

Cujus de ſtultitia dici, ut dignum eſt, non poteſt.
PH. At tu, qui ſapiens es, magiſtratus adi,
Judicium de eadem cauſſa iterum ut reddant tibi:
Quandoquidem ſolus regnas, & ſoli licet
Hic de eadem cauſſa bis judicium adipiſcier.
DE. Etſi facta mihi injuria eſt, veruntamen
Potius quam lites ſecter, aut quam te audiam,
Itidem ut cognata ſi ſit, id quod lex jubet
Dotem dare, abduce hanc, minas quinque accipe.
PH. Ha, ha, hæ, homo ſuavis! *DE.* quid eſt? num iniquom poſtulo?
Anne hoc quidem ego adipiſcar, quod jus publicum eſt?
PH. Itane tandem, quæſo? ubi abuſu' ſis,
Mercedem dare lex jubet ei, atque amittere; an,
Ut ne quid turpe civis in ſe admitteret
Propter egeſtatem, proxumo juſſa eſt dari,
Ut cum uno ætatem degeret? quod tu vetas.
DE. Ita, proxumo quidem: at nos unde? aut quam ob rem? *PH.* ohe,
Actum, ajunt, *ne agas.* *DE.* non agam? imò haud deſinam,
Donec perfecero hoc. *PH.* ineptis. *DE.* ſine modò.
PH. Poſtremo tecum nihil rei nobis, Demipho, eſt:
Tuus eſt damnatus gnatus, non tu. nam tua

INTERPRETATIO.

qui ſtultior eſt, quàm dici poſſit. PH. *At tu, qui tibi plus aliis ſapere videris, magiſtratus conveni, ut iterum de eadem cauſa agas, quandoquidem hic Athenis regnum ſolus vis poſſidere, & ſoli conceſſum eſt, lite ſemel terminatâ, bis jure experiri.* DE. *Quamvis ab iniqua judicum ſententiâ injuriam acceperim, tamen potius quam litibus vacem, aut tecum contendam, cum lege conſtitutum ſit cognata orba proximo nubat, vel ſi ille noluerit eam ducere uxorem, dotem præbeat, hanc abduce, & quinque minas accipe.* PH. *Ha, ha, he, homo jucundus es, & feſtivus.* DE. *Quid tibi eſt? anne hoc quidem obtinebo, ut jure, quod publicum eſt, mihi uti liceat?* PH. *Quid? cedò, lexne imperat, ubi virginem ingenuam violaveris, & cum ea conſuetudinem habueris quaſi cum meretrice, ei pecuniam pro meritorio quæſtu dare, atque eam ſic dimittere? an non potius jubet, proximo eam in uxorem dari, ut ne civis Attica probrum aliquod in ſe committeret inopiâ coacta, atque cum unico viro vitam tranſigeret? quod tu prohibes.* DE. *Ita lex jubet quidem, eam proximo dari in uxorem: at nos unde proximi ei ſumus, aut qua ratione?* PH. *Ohe, ne quod ſemel actum eſt, ut vulgo dici ſolet, iterum agas.* DE. *Non agam? imò, non deſiſtam, donec felicem finem huic rei impoſuero.* PH. *Deliras.* DE. *Sine modò me facere.* PH. *Poſtremò nihil rei nobis eſt tecum, Demipho: tuus filius, non tu, condemnatus eſt: nam*

ANNOTATIONES.

58. *Solus regnas.*] Id eſt, regnare vis, ſtare judicum ſententiis recuſas.

Præterierat jam ad ducendum ætas. *D E.* omnia hæc
Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere:
Aut quidem cum uxore hac ipsum prohibebo domo,
G E. Iratus est. *P H.* tute idem melius feceris.
D E. Itane es paratus facere me advorsum omnia,
Infelix? *P H.* metuit nos, tametsi sedulò
Dissimulat. *G E.* bene habent tibi principia. *P H.* quin quod est
Ferundum fers? tuis dignum factis feceris,
Ut amici inter nos simus. *D E.* egon' tuam expetam
Amicitiam; aut te visum, aut auditum velim?
P H. Si concordabis cum illa, habebis quæ tuam
Senectutem oblectet: respice ætatem tuam.
DE. Te oblectet: tibi habe. *P H.* minue vero iram. *DE.* hoc age;
Satis jam verborum est. nisi tu properas mulierem
Abducere, ego illam ejiciam: dixi, Phormio.
P H. Si tu illam attigeris, secùs quàm dignum est liberam,
Dicam impingam tibi grandem: dixi, Demipho.
Si quid opus fuerit, heus, domo me, *G E.* intelligo.

INTERPRETATIO.

senior jam eras, quam ut uxorem duceres. D E. *Omnia hæc quæ dico, puta tibi ab Antiphone filio dici, aut si dissentiet, hac quidem cum uxore ipsum adibus meis submovebo.* G E. *Ira commotus hæc dicit.* P H. *Tu ipse meliora facies quam quæ minaris.* D E. *Itane ex industria te comparasti, ut mihi molestias omnes exhiberes, improbe?* P H. *Hic Demipho timet nos, licet aliud præ se ferat.* G E. *Hæc initia feliciter succedunt tibi.* P H. *Quin potius istud æquo animo feras, quod necessariò tibi ferendum est: sic rem prudentia tua dignam feceris, ut ab hac lite amici discedamus.* D E. *Egone tuam amicitiam affectem, aut te aspicere, aut audire digner?* P H. *Si cum ea concorditer agas, multa delectamenta senili tuæ ætati afferet. Considera, quæso, annos tuos.* D E. *Te ipsam potius delectet: tibi eam posside.* P H. *Moderare, quæso, iracundiam.* D E. *Tandem nihil opus est pluribus verbis. Nisi illicò hanc Phanium abducas, ego illam expellam: dixi, Phormio.* P H. *Si tu illam aliter, quàm ingenuam, & civem attigeris tantummodò, actionem contra te gravem intendam: dixi, Demipho. Si quod opus me habueris, domo me continebo.* G E. *Intelligo.*

ANNOTATIONES.

81. *Metuit nos.*] Tacitè hæc Phormio Getæ dicit.

90. *Dixi.*] Hoc verbo utebantur perorata causa: sed hìc minantis est: hanc comminationem, & ferocitatem Demiphonis, imitatus est eodem verbo Phormio.

ACTUS II. SCENA III.

DEMIPHO. GETA. HEGIO. CRATINUS. CRITO.

DE. QUanta me cura & solicitudine afficit
Gnatus, qui me & se hisce impedivit nuptiis!
Neque mî in conspectum prodit; ut saltem sciam
Quid de hac re dicat, quidue sit sententiæ.
Abi tu, vise, redieritne jam, an nondum, domum.
GE. Eo. *DE.* videtis quo in loco res hæc siet.
Quid ago? dic, Hegio. *HE.* ego? Cratinum censeo,
Si tibi videtur. *DE.* dic, Cratine. *CRA.* mene vis?
DE. Te. *CRA.* ego, quæ in rem tuam sint, ea velim facias. mihi
Sic hoc videtur: quod te absente hic filius
Egit, restitui in integrum æquom est, & bonum:
Et id impetrabis. dixi. *DE.* dic nunc, Hegio.
HE. Ego sedulo hunc dixisse credo. verum ita est,
Quot homines, tot sententiæ: suus cuique mos:
Mihi non videtur, quod sit factum legibus,
Rescindi posse: & turpe inceptum est. *DE.* dic, Crito.

INTERPRETATIO.

DE. *Quanta me inquietudine animi, & anxietate filius meus me agitat, qui me & se his implicuit nuptiis, neque in conspectum meum venit, ut saltem ab eo discam, quid de hac re dicat, quidve sentiat. Abi tu, Geta: vise redieritne, an nondum domum.* GE. *Eo visum.* DE. *Videtis, in quo statu hac res sita sit. Quid mihi agendum est? Hegio, quid censes?* HE. *Ego censeo Cratinum prius sententiam dicere debere, si tibi videtur.* DE. *Dic, Cratine.* CRA. *Mene vis loqui?* DE. *Te volo.* CRA. *Ego quæ tuis rationibus conducant, ea cupio, ut agas. Sic ego censeo, ea quæ absentia tua tempore, filius tuus fecit, in integrum restitui posse & debere, & id à magistratu obtinebis. Dixi.* DE. *Dic nunc, Hegio.* HE. *Ego Cratinum ex animi sententia dixisse puto: verùm ita est, quod vulgò aiunt,* quot homines, tot sententiæ. *Sua cuique opinio singularis est. Ego non opinor quæ legibus decreta sunt, tolli posse, nec honestum esse id tentare.* DE. *Dic, Crito.*

ANNOTATIONES.

11. *Restitui in integrum.*] Prætor hominibus lapsis, vel circumscriptis subveniebat; si quis metu, vel fraude sive ætate, sive absentia, in captionem, & damnum incideret: nam quæ facta erant, rescindebantur. Restituere in integrum, Gallice *relever.*

CRI. Ego amplius deliberandum censeo.
Res magna est. *HE.* nunquid nos vis? *DE.* fecistis probe:
Incertior sum multo, quam dudum. *GE.* negant
Rediisse. *DE.* frater est expectandus mihi: is
Quod mihi dederit de hac re consilium, id sequar.
Percontatum ibo ad portum, quoad se recipiat.
GE. At ego Antiphonem quæram, ut, quæ acta hîc sint, sciat.
Sed eccum ipsum video in tempore huc se recipere?

INTERPRETATIO.

CRI. *Mihi videtur de ea re diutius consultandum esse. Res magna est. Numquid est aliud, quod nos velis, priusquam abimus?* DE. *Fecistis probe officium: multò magis in incerto sum positus, quam paulò ante fui.* GE. *Domestici negant Antiphonem rediisse.* DE. *Fratrem Chremetem operiri me oportet quod mihi consilium ab eo dabitur, id sequar. Perquisitum eo apud portum, quo tempore rediturus sit.* GE. *At ego Antiphonem investigabo, ut quæ acta sint à me audiat. Sed ecce, eum ipsum video opportune huc se conferre.*

ANNOTATIONES.

17. *Amplius deliberandum censeo.*] Ampliare, est protrahere, differre, hæc vox etiam ad judicia pertinebat: ut cùm reus ampliari dicitur; quod tum fiebat, cùm causa judicibus non satis erat probata: nam apud Romanos si causa obscurior esset, amplius pronunciabatur a judicibus, qui duabus his literis N. L. (id est, Non liquet) significabant sibi non liquere, quid statuendum esset, causamque denuò esse dicendam. Ad ampliationem hæc verba textus alludunt.

18. *Nunquid nos vis?*] Abiturientium est formula quasi dicat, Numquid aliud est, quod nos velis, priusquam abimus?

20. *Quoad se recipiat.*] Id est, quando rediturus sit. Sic suprà: *finem quoad expectatis vestrum?*

ACTUS TERTII SCENA I.

ANTIPHO. GETA.

AN. ENimverò, Antipho, multis modis cum istoc animo vituperandus es.
Itane te hinc abiisse, & vitam tutandam dedisse aliis tuam?
Alios tuam rem credidisti, quam tete, animadversuros magis?
Nam, utut erant alia, illi certe consuleres, quæ nunc tibi domi est;

INTERPRETATIO.

AN. *Certe Antipho multis rationibus cum isto animo timido culpandus es. Itane hinc discessisti, & salutem tuam aliis defendendam tradidisti? aliosne tuam rem de qua nunc agitur, putavisti melius perspecturos? nam cætera qualiacumque essent, Phanio, ei quæ nunc in tuis est ædibus, prospicere sane debuisti.*

Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali:
Cujus nunc miseræ ſpes opeſque ſunt in te uno omnes ſitæ.
GE. Equidem, here, nos jamdudum hîc te abſentem incuſamus, qui abieris.
AN. Te ipſum quærebam. *GE.* ſed ea cauſſa nihilo magis defecimus.
AN. Loquere, obſecro, quonam in loco ſunt res & fortunæ meæ?
Nunquid patri ſubolet? *GE.* Nil etiam. *AN.* ecquid ſpei porro eſt? *GE.* neſcio. *AN.* ah.
GE. Niſi Phædria haud ceſſavit pro te eniti. *AN.* nihil fecit novi.
GE. Tum Phormio itidem in hac re, ut in aliis, ſtrenuum hominem præbuit.
AN. Quid is fecit? *GE.* confutavit verbis admodum iratum ſenem.
AN. Heu Phormio. *GE.* ego, quod potui porro. *AN.* mi Geta, omnes vos amo.
GE. Sic ſeſe habent principia, ut dico. adhuc tranquilla res eſt:
Manſuruſque patruum pater eſt, dum huc adveniat. *AN.* quid eum? *GE.* ajebat,
De ejus conſilio velle ſeſe facere, quod ad rem attinet.
AN. Quantus metus eſt mihi, venire huc ſalvom nunc patruum, Geta.

INTERPRETATIO.

ne quid, ideò quòd fidei tuæ ſe credidit, mali acciperet, cujus nunc infelicis bona ſpeſque à te uno pendent. GE. GE. *Profectò, here, nos jam pridem te, quod hinc aberas vituperavimus.* AN. *te ipſum quærebam.* GE. *Sed propter abſentiam tuam nihilo magis animum remiſimus.* AN. *Dic mihi, quæſo, in quem locum devenerunt res, & ſortes meæ? Nunquid pater ſuſpicatur me colluſiſſe cum Phormione, & ex compacto ei ceſſiſſe victoriam cauſæ?* GE. *Nihil etiam.* AN. *Ecquid ſpei ulterius eſt?* GE. *Neſcio: niſi quod Phædria non deſiit enixe res tuas curare.* AN. *Nihil fecit, niſi quod ſolet.* GE. *Tum etiam Phormio pariter in hac re ad nuptias pertinente, fortem virum, & diligentem, ut in aliis rebus, ſe geſſit.* AN. *Quid is fecit?* GE. *Convicit verbis Demiphonem tuum patrem vehementer ira impulſum.* AN. *Euge, Phormio, perge facere ut cœpiſti.* GE. *Ego porrò autem, feci quod potui.* AN. *Mi Geta, omnes vos amo de tot officiis. Hoc modo principium res ſucceſſit: res adhuc integra eſt, & tuta. Pater expectaturus eſt patruum tuum, dum huc veniat.* AN. *Quare pater Chremetem patruum expectaturus eſt?* GE. *Quia, ut aiebat, vult ſe gerere in re ad matrimonium tuum pertinente, prout ille ſuadebit.* AN. *Quantopere metuo reditum patrui, ne ſalvus ad ſuos redeat:*

ANNOTATIONES.

11. *Niſi Phædria,*] Linacer Græciſmum eſſe ait, *niſi* pro *ſed.*

Nam, ut audio, per unam ejus aut vivam, aut moriar sententiam.
GE. Phædria tibi adest. *AN.* ubinam? *GE.* eccum ab sua palestra exit foras.

INTERPRETATIO.

nam ex ejus sententia, ut audio, mihi mors aut vita veniet. GE. *Phædria ad te accedit.* AN. *Ubinam est?* GE. *Ecce eum, à sua Palæstrâ prodit.*

ANNOTATIONES.

20. *Eccum à sua palastra.*] Quod Phædria in domo amicæ assiduè versetur, quemadmodum pugil, aut athleta in Palæstra, quæ est locus ubi luctatores nudi, & oleo quondam perfusi luctabantur.

ACTUS III. SCENA II.

PHÆDRIA. DORIO. ANTIPHO. GETA.

PH. DOrio, audi obsecro. *DO.* non audio. *PH.* parumper. *DO.* quin omitte me.
PH. Audi quod dicam. *DO.* at enim tædet jam audire eadem millies.
PH. At nunc dicam, quod lubenter audias. *DO.* loquere, audio.
PH. Nequeo te exorare, ut maneas triduum hoc? quo nunc abis?
DO. Mirabar, si tu mihi quidquam afferres novi.
AN. Hei, metuo lenonem, ne quid suo suat capiti. *GE.* idem ego metuo.
PH. Non mihi credis? *DO.* hariolare. *PH.* sin fidem do. *DO.* fabulæ.
PH. Fœneratum istuc beneficium tibi pulcre dices. *DO.* logi.
PH. Crede mihi, gaudebis facto; verum hercle hoc est. *DO.* somnia.

INTERPRETATIO.

PH. *DOrio, audi, obtestor te.* DO. *Non audio.* PH. *Audi paulisper.* DO. *Quin, sine me ire.* PH. *Audi quod dicam.* DO. *At piget me eadem millies repetita audire.* PH. *At nunc dicam, quod tibi audienti jucundum sit.* DO. *Loquere, audio.* PH. *An non possum precibus à te impetrare, ut expectes hos tres dies?* DE. *Mirum erat, si tu mihi quidquam novi sermonis proponeres.* AN. *Hei, vereor ne leno aliquid mali in caput suum arcessat.* GE. *Idem ego timeo.* PH. *Dorio, an non mihi fidem habes?* DE. *Recte conjectas me scilicet tibi eadem centies promittenti nequicquam credere.* PH. *Sin fidem obligo?* DO. *Mendacia.* PH. *Duplo fœnore compensatum istud tibi beneficium tute fateberis.* DE. *Mera verba sine re.* PH. *Crede mihi, lætaberis te fecisse: per herculem, verum tibi dico.* DE. *Inania & falsa.*

10. *PH.*

PH. Experire, non est longum. *DO. cantilenam eandem canis.*
PH. Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus. *DO.* garri modo.
PH. Adeon', ingenio esse te duro atque inexorabili,
Ut neque misericordia, neque precibus molliri queas ?
DO. Adeon' te esse incogitantem atque impudentem, Phædria,
Ut phaleratis dictis ducas me, & meam ductes gratiis ?
AN. Miseritum est. *PH.* hei veris vincor. *GE.* quam similis uterque est sui !
PH. Neque, alia Antipho cum occupatus esset sollicitudine,
Tum esse hoc mî objectum malum ? *AN.* ah, quid istuc autem est, Phædria ?
PH. O fortunatissime Antipho. *AN.* egone ? *PH.* cui quod amas, domi est ;
Nec cum huju' modi unquam usu venit ut conflictares malo.
AN. Mihin' domi'st : immo id quod ajunt, *auribus teneo lupum :*
Nam neque quo amittam, à me invenio, neque uti retineam, scio.
DO. Ipsum istuc mihi in hoc est. *AN.* eja, ne parum leno sies.
Nam quid hic confecit ? *PH.* Hiccine? quod homo inhumanissimus,
Pamphilam meam vendidit. *GE.* quid ? vendidit ? *AN.* ain' vendidit ?
PH. Vendidit. *DO.* quam indignum facinus, ancillam ære emptam suo.]
PH. Nequeo exorare, ut me maneat, & illo cum ut mutet fidem,

INTERPRETATIO.

PH. *Fac experimentum : id brevis est temporis,* DO. *Idem semper mihi repetis.* PH. *Tu mihi cognatus, tu pater, tu amicus.* DO. *Perge inepta garriendo nos enecare.* AN. *Adeone tu ingenio aspero, & implacabilis sis, ut neque misericordia, neque precibus leniri, & flecti possis ?* DO. *Adeone, Phædria sis inconsideratus, & inverecundus, ut ornatis & comptis verbis me decipere, & virginem, quæ mea est, mihi capere gratis coneris.* AN. *Phædria miseret me.* PH. *Hei, vera sunt, quæ dicit, & his edere cogor.* GE. *Quam uterque, Phædria, & Dorio, sunt similes sui ! nam ut ille amator perditus est, ita hic avarus sordidus !* PH. *Atque illud quoque mihi gravissimum est, hoc malum mihi tum potissimum advenisse, cum Antipho], non dissimili cura, & molestia premeretur. At quid istud autem est, Phædria ?* PH. *O fortunatissime Antipho !* AN. *Egone ?* PH. *Qui amicam duxisti, & uxorem domi possides ; nec opus unquam fuit cum hujusmodi malo pugnare.* AN. *Mihi domi amicam possideo ? quin imo, quod vulgò dicitur : auribus teneo lupum : nam neque quomodo eam à me dimittam reperio, neque ut mihi servare possim scio.* DO. *Similis res mihi contigit cum Phædriâ.* AN. *Cave ne parum te lenonem præstes. Quod vero negotium hic Dorio perfecit ?* PH. *Hiccine quid gesserit, quæris ? quod homo crudelissimus posit facere : amicam meam Pamphilam vendidit.* GE. *Quid ? vendidit ?* AN. *Itane? vendidit?* PH. *Vendidit.* DO. *Quam istud grande scelus est scilicet, Dorionem vendidisse servam quam pecunia sua acquisierit ?* PH. *Non possum ab eo impetrare, ut hos tres dies, expectet me, & fidem*

Triduum hoc, dum id, quod est promissum ab amicis, argentum aufero.
Si non tum dedero, unam præterea horam ne oppertus sies.
DO. Obtundis. *AN.* haud longum est quod orat, Dorio: exoret, sine:
Idem hic tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.
DO. Verba istæc sunt. *AN.* Pamphilamne hac urbe privari sines?
Tum tu præterea horunc' amorem distrahi poterin' pati?
DO. Neque ego, neque tu. *GE.* *Dij tibi omnes id, quod es dignus, duint.*
DO. Ego te complureis advorsùm ingenium meum menses tuli
Pollicitantem, & nil ferentem, flentem: nunc contra omnia hæc
Repperi qui det, neque lacrumet. da locum melioribus.
AN. Certe hercle, ego satis si commemini, tibi quidem est olim dies,
Quam ad dares huic, præstituta. *PH.* factum. *DO.* num ego istuc nego?
AN. Jamne ea præteriit? *DO.* non, verùm ei hæc antecessit. *AN.* non pudet
Vanitatis? *DO.* minime, dum ob rem. *GE.* sterquilinium. *PH.* Dorio,
Itane tandem facere oportet? *DO.* Sic sum: si placeo, utere.

INTERPRETATIO.

fallat discedens à venditione, dum pecunia mihi ab amicis numeretur. Si tum non dedero ne unius quidem horæ spatium opperiatur præterea. DO. *Dicendo toties eadem cerebrum excutis mihi.* AN. *Modicum tempus postulat, exaudi eum, Dorio. Ipse hujus gratia te duplo remunerabit.* DO. *Hæc inania sunt promissa.* AN. *Num Pamphilam hac urbe exportari tam dure consenties? tum quoque horum amorem mutuum divelli pati poteris?* DO. *Neque ego, neque tu patiemur.* GE. *Dij te perdant, ut meritus es.* DO. *Phædria, ego te jam plurimos menses tolero, & expecto promittentem solum, & nihil pecuniæ afferentem, sed solas lachrymas effundentem: nunc alium contra inveni multo dissimilem tui, qui scit dare, non vero promittere frustra, & flere. Cede illis qui plus possunt, quam tu.* AN. *Equidem, si ego satis recordor, diem certe definivisti antehac, ad quam Pamphilam Phædriæ traderes.* PH. *Ita est.* DO. *Num ego infitior?* AN. *Prætérlapsa est?* DO. *Non, sed hæc dies, quâ emptorem inveni, eam, quæ præfixa fuit, anticipavit repræsentatione pecuniæ.* ANT. *Non pudore suffunderis de vanitate fidei & perfidia.* DO. *Minime: dummodò lucrum faciam.* GE. *Stercorum receptaculum.* PH. *Itane tandem agi decet?* DO. *Sic à natura comparatus sum, si gratus sum, me utere*

ANNOTATIONES.

34. *Neque ego, neque tu.*] Irridens id ait Dorio. Hoc autem sibi vult: magnopere scilicet ego & tu afficiemur hac amoris distractione, neque eam poterimus pati.

AN. Siccine hunc decipis? *DO.* imo enimvero, Antipho, hic me decipit:
Nam hic me hujuſmodi ſciebat eſſe: ego hunc eſſe aliter credidi.
Iſte me fefellit: ego iſti nihilo ſum aliter, ac fui.
Sed utut hæc ſunt, tamen hoc faciam: cras mane argentum mihi
Miles dare ſe dixit: ſi mihi prior tu attuleris, Phædria,
Mea lege utar, ut potior ſit, qui prior ad dandum eſt. Vale.

INTERPRETATIO.

AN. *Siccine hunc fallis?* DO. *Quin potius certe hic, Antipho, Phadria me fallit: nam ille hujuſmodi ingenij me eſſe non ignorabat, hunc ego aliter factum eſſe putavi: itaque, iſte me fefellit: ego vero eodem modo, ac antea erga eum me gero; ſed utcumque hac ſe habeant, hoc facere conſtitui: miles, cui Pamphilam vendidi, argentum ſe mihi c as daturum promiſit: ſi tu, Phadria, prius quam ille, mihi dederis, jure meo utar; ſcilicet, potior ille mihi ſolet eſſe, qui prior ad dandum venit. Vale.*

ACTUS III. SCENA III.

PHÆDRIA. ANTIPHO. GETA.

PH. QUid faciam? unde ego nunc tam ſubito huic argentum inveniam miſer,
Cui minu' nihilo eſt? quod ſi hic pote fuiſſet nunc exoratier,
Triduum hoc promiſſum fuerat. *AN.* itane hunc patiemur, Geta,
Fieri miſerum, qui me dudum, ut dixti, adjûrit comiter?
Quin, cum opus eſt, beneficium rurſum ei experimur reddere?
GE. Scio equidem hoc eſſe æquom. *AN.* age ergo, ſolus ſervare hunc potes.
GE. Quid faciam? *AN.* invenias argentum. *GE.* cupio, ſed, id unde, edoce.
AN. Pater adeſt hîc. *GE.* ſcio: ſed quid tum? *AN.* ah, *dictum ſapienti ſat eſt.*

INTERPRETATIO.

PH. *QVid faciam? unde ego tam cito huic Dorioni ſummam triginta minarum ſumam infelix, qui nihil habeo, & minus quam nihil? quod ſi hic potuiſſet nunc oratione flecti, & ſuad.ri, triduum hoc, quod poſtulabam, ut expectaret; hac pecunia mihi promiſſa erat ab amicis.* AN. *Siccine, Geta, hunc ſinemus eo miſeria redigi, qui me pridem, ut dixiſti, tam humane, & benigne juverit, praſto mihi fuerit? Quin quum opus is habet potius ipſi gratiam accepiam referimus?* GE. *Sat ſcio aquitati id eſſe conſentaneum. age ergo iſtud aggredere; ſalus ejus in te ſolo poſita eſt.* AN. *Eia*, GE. *Quid agam?* AN. *Argentum inveni.* GE. *Iſtud velim facere: ſed id, à quo accipiam, indica.* AN. *Pater jam hic adeſt.* GE. *Scio, ſed quid hoc juvat?* AN. *Ah, ex uno verbo vir ſapiens facile rem totam intelligit.*

G E. Itane ? *A N.* ita. *G E.* sane hercle pulcre suades : etiam tu hinc abis ?
Non triumpho, ex nuptiis tuis si nil nanciscor mali,
Ni etiam nunc me hujus quærere caussa in malo jubeas crucem ?
A N. Verum hic dicit. *P H.* quid ? ego vobis, Geta, alienus sum ? *G E.* haud puto :
Sed parumne est, omnibu' quod nunc nobis succenset senex,
Ni instigemus etiam, ut nullus locu' relinquatur preci ?
P H. Alius ab oculis meis illam in ignotum abducet locum ?
Dum igitur licet, dumque adsum, loquimini mecum, Antipho :
Contemplamini me. *A N.* quamobrem ? aut quidnam facturus ? cedo.
P H. Quoquo hinc asportabitur terrarum, certum est persequi,
Aut perire. *G E.* Dij bene vortant, quod agas : pedetentim tamen.
A N. Vide, si quid opis potes adferre huic. *G E.* si quid ? quid ? *A N.* quære, obsecro.
Ne quid plus minusve faxit, quod nos post pigeat, Geta.
G E. Quæro : salvos est, ut opinor. verum enim metuo malum.
A N. Noli metuere : una tecum bona, mala, tolerabimus.
G E. Quantum argenti opus est tibi ? loquere. *P H.* solæ triginta minæ.
GE. Triginta ! hui, percara est, Phædria. *P A.* Istæc vero vilis est.

INTERPRETATIO.

G E. *Itane?* AN. *Ita.* G E. *Certe per Herculem egregie mones scilicet, annon etiam tu hinc à me abscedes? an sufficiens mihi materia triumphi non est, quod propter matrimonium tuum nullum patior malum, nisi etiam nunc, operam dando Phadria, in magno periculo certam crucem invenire ne jubeas?* A N. *Verum est, quod ait Geta,* P H. *Quid, Geta? an alienum vos esse me censetis? & sic me negligitis?* G E. *Non sic æstimo; sed an minimi faciendum istud est, quod in nos omnes ira commotus est, & stomachatus senex, nisi eum acrius stimulemus, adeo ut nulla prece postea flecti, & exorari possit?* P H. *An alius à conspectu meo illam exportabit hinc in remotam, & longinquam terram! dum igitur fieri potest, dumque nondum discessi, loquimini mecum tanquam nunc ultimùm, Antipho; & me spectate.* A N. *Quare? aut quidnam facturus es, dicas mihi velim.* P H. *Quocumque terrarum adducetur, constitutum est mihi eò usque ipsam sectari, aut mori.* G E. *Dij velint, ut quod acturus sis prospere succedat, sed sensim, & considerate agas, nec præcipitanter.* A N. *Vide Geta, si quid eum juvare potes.* G E. *Si quid? quid?* AN. *Excogita, precor, ne quid male faciat, quod postea nobis ægre sit, & dolorem afferat.* GE. *Excogito: salvus est, ut puto: verum sane ne malum inde veniat valde timeo.* AN. *Mitte timorem: omnia bona, mala tecum participabimus.* GE. *Quanta pecunia opus habes? dic, Phadria.* P H. *Tantummodo triginta minis.* GE. *Triginta? hui! percara est hæc virgo, Phædria.* P H. *Imo viliori pretio æstimatur.*

GE. Age, age, inventas reddam. *PH.* ô lepidum caput? *GE.* aufer te hinc. *PH.* jam opus est.

GE. Jam feres. sed opu' est mihi Phormionem adjutorem ad hanc rem dari.

AN. Præsto est, audacissime oneris quidvis impone, & feret:
Solus est homo amico amicus. *GE.* eamus ergo ad eum ocyus.

PH. Abi vero. dic, præsto ut sit domi.

AN. Nunquid est, quod mea opera vobis opu' sit? *GE.* nîl: verum abi domum, &
Illam miseram, quam ego nunc intus scio esse exanimatam metu,
Consolare. cessas? *AN.* nihil est, æque quod faciam lubens.

PH. Qua via istuc facies? *GE.* dicam in itinere: modo te hinc amove,

INTERPRETATIO.

G E. *Bono sis animo? hanc summam tibi conficiam.* P H. *O virum egregium!* G E. *Recede hinc.* P H. *Verum, hoc argento præsente opus est.* G E. *Iam accipies, sed opus est, ut mihi Phormio ad hanc rem auxiliator adjungatur.* A N *Paratus tibi est: confidenter quidvis difficile, & grave ei manda, & suscipiet faciendum, solus est homo amico amicus; nullus est inter homines qui libentius amicis inserviat, qui amicus amico plus cupiat.* G E. *Properemus igitur ad eum ire.* A N. *Numquid est, in quo vobis opera mea usui esse possit.* G E. *Nihil: verum abi domum, & infœlicem Phanium quam ego nunc domi perturbatam, metu atque exanimatam esse certò scio, verbis amicis consolare. Quid cunctaris?* A N. *Nibil est, quod jucundius mihi sit, quam hoc facere.* P H. *Quo pacto argentum hoc invenies?* G E. *Dicam tibi inter eundum: modò hinc proficiscere.*

ACTUS QUARTI SCENA I.

DEMIPHO. CHREMES.

DE. Quid? qua profectus caussa hinc es Lemnum, Chremes?
Adduxtin' tecum filiam? *CH.* non. *DE.* quid ita non?
CH. Postquam videt me ejus mater hic esse diutius,
Simul autem non manebat ætas virginis
Meam negligentiam; ipsam cum omni familia
Ad me esse profectam aiebant, *DE.* quid illic tamdiu

INTERPRETATIO.

D E. *Quid? cujus rei causa Lemnum navigasti, Chremes, Adduxistine tecum filiam Phanium.* G H. *Non.* D E. *Quid ita non?* CH *Quia cum mater ejus videret me hic diutius morari, quam solerem, nec adventum meum expectare posset, tum etiam ætas jam nubilis virginis moram longiorem non concederet; mater illa navi conscensâ (ut aiebant Lemni) in hanc urbem Athenas cum omni familiâ ad me profecta est.* D E. *Quid igitur Lemni*

Quæso igitur commorabere, ubi id audiveras?
CH. Pol me detinuit morbus. *DE.* unde? aut qui? *CH.* rogas?
Senectus ipsa est morbus. sed venisse eas
Salvas audivi ex nauta, qui illas vexerat.
DE. Quid gnato obtigerit, me absente, audistin', Chreme?
CH. Quod quidem me factum consilij incertum facit:
Nam hanc conditionem si cui tulero extraneo,
Quo pacto, aut unde mihi sit, dicendum ordine est.
Te mihi fidelem esse æque atque egomet sum mihi,
Scibam: ille si me alienus affinem volet,
Tacebit, dum intercedet familiaritas:
Sin spreverit me, plus, quam opus est scito, sciet.
Vereorque, ne uxor aliqua hoc rescifcat mea.
Quod si fit; ut me excutiam, atque egrediar domo,
Id restat: nam ego meorum solus sum meus.
DE. Scio ita esse, & istæc mihi res sollicitudini est,
Neque defetiscar usque adeo experirier,
Donec tibi id, quod pollicitus sum, effecero.

INTERPRETATIO.

quæso, tantum tempus desidebas, ubi acceperas ad te ita illas itineri se dedisse? CH. *Per Deos morbus me tardavit.* DE. *Unde ille morbus ortus est, & qui fuit?* CH. *Rogas, quæris? senectus ipsa fuit, quæ gravis morbus est: sed advenisse illas salvas Athenas, nauta qui illas vexerat mihi nunciavit.* DE. *Quid filio meo acciderit, dum abessem, rescivistine, Chreme?* CH. *Rescivi, & hoc facinus adeo me perturbat, ut dubius sim animi, & anceps, quid consilij capiam. Nam conditionem filiæ meæ si cui obtulero, id est si filiam meam alicui extraneo nuptui collocavero, me oportebit illi declarare, quæ sit mater, ex qua eam suscepero, quomodo, & ex qua muliere illa sit mihi filia: te quidem non minus fidem mihi servaturum esse, quam egomet mihi noveram. Ille vero extraneus, si meam affinitatem acceptam habuerit, silentium observabit de nuptijs meis cum Lemnia uxore, de qua nata est filia Phanium, dum perseverabit stare benevolentia: sin me despexerit, & filiam meam repudians affinitati renunciaverit, hoc scito, plus sciet de rebus, quam expediet mihi eum scire, ac metuo ne tandem uxor mea certior fiat, de consuetudine quam habui cum alia uxore. Quod si accidit, nihil aliud superest, quam ut ipsemet me extrudam foras, & domo exeam: nam ut verum dicam ex meis domesticis solus fidelis mihi sum, à quo consilium petam.* DE. *Id sat scio hac se ita habere ut dicis; & istud mihi non levem curam & molestiam affert, neque ullo labore defatigabor omnia usque tentando, donec id quod tibi promisi perfecero; scilicet nuptias filij mei, cum tua filia.*

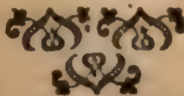
ACTUS IV. SCENA II.

GETA.

EGo hominem callidiorem vidi neminem,
Quàm Phormionem. venio ad hominem, ut dicerem
Argentum opus esse, & id quo pacto fieret:
Vix dum dimidium dixeram: intellexerat:
Gaudebat: me laudabat: quærebat senem:
Diis gratias agebat, tempus sibi dari,
Ubi Phædriæ se ostenderet nihilo minus
Amicum esse, quam Antiphoni. hominem ad forum
Jussi opperiri: eò me esse adducturum senem.
Sed eccum ipsum: quis est ulterior? at at at Phædriæ
Pater venit. quid pertimui autem bellua?
An quia, quos fallam, pro uno duo sunt mihi dati?
Commodius esse opinor duplici spe utier.
Petam hinc, unde à primo institui. is si dat, sat est:
Si ab hoc nil fiet, tum hunc adoriar hospitem.

INTERPRETATIO.

EGo neminem omnium novi, ad inveniendum consilia callidiorem, & ad expediendum difficilia peritiorem, quam Phormio est. Adivi hominem, ut ei dicerem argento nobis opus esse, & qua ratione id inveniri posset: vixdum dimidium declaraveram, cum rem totam jam perspexerat. Latabatur meis verbis, me laudabat, quarebat, ubinam esset Demipho: Dijs gratias agebat eò quòd occasionem sibi offerrent, ubi ostenderet se non minus Phadria causa velle, quam Antiphonis. Hominem in foro expectare jussi Demiphonem, dicens me illuc eum esse adducturum: sed ecce ipsum. Quis est ulterior qui pone eum sequitur? At at at Phadria pater Chremes venit: verùm demens quid formidavi? an propterea quod duo sunt mihi traditi quibus dem verba, atque imponam? utilius esse arbitror duplici spe potiri. Experiar obtinere primum ab eo pecuniam à quo constitui. Id si obveniat nihil ulterius quaro. Si ab hoc nihil impetrem, tum hunc aggrediar hospitem.

ACTUS IV. SCENA III.

ANTIPHO. GETA. CHREMES. DEMIPHO.

AN. EXſpecto, quam mox recipiat huc ſeſe Geta.
Sed patruum video cum patre aſtantem: hei mihi,
Quam timeo adventus hujus quo impellat patrem.
GE. Adibo hoſce. ô noſter Chremes! *CH.* ſalve, Geta.
GE. Venire ſalvom volupe eſt. *CH.* credo. *GE.* quid agitur?
CH. Multa advenienti, ut fit, nova hic compluria.
GE. Ita. de Antiphone audiſtin' quæ facta? *CH.* omnia.
GE. Tun' dixeras huic? facinus indignum, Chreme,
Sic circumiri. *DE.* id cum hoc agebam commodum.
GE. Nam hercle ego quoque id agitans mecum ſedulo,
Inveni, opinor, remedium huic rei. *DE.* quid, Geta?
Quod remedium? *GE.* ut abij abs te, fit forte obviam
Mihi Phormio. *CH.* qui, Phormio? *GE.* is, qui iſtanc. *CH.* ſcio.
GE. Viſum eſt mihi, ut ejus tentarem ſententiam:
Prendo hominem ſolum: cur non, inquam, Phormio,
Vides, inter vos ſic hæc potius cum bona
Ut componantur gratia, quam cum mala?
Heru' liberalis eſt, & fugitans litium:
Nam cæteri quidem hercle amici omnes modo
Uno ore autores fuere, ut præcipitem hanc daret.

INTERPRETATIO.

AN. *EXpecto, quàm mox domum ſeſe recipiat Geta. Sed patruum Chremetem video cum patre ſtantem: hei mihi, quàm metuo quò ille peregrè reverſus patrem incitet.* GE. *Ad hos ibo. O noſter Chremes.* CH. *Salve, Geta.* GE. *Te rediiſſe ſalvum & bene valentem mihi ſane jucundiſſimum eſt.* CH. *Credo.* GE. *Quomodo agitur tecum?* CH. *Multa, ut in hac vita uſuvenire ſolet, redeunti nova res hic occurrunt.* GE. *Ita, audiviſtine quæ de Antiphone facta ſunt?* CH. *Omnia.* GE. *An tu, Demipho, rem uti geſta eſt, jam narraſti? facinus crudele, & miſerabile ſic circumveniri.* CH. *Hoc temporis momento de hac re cum fratre Demiphone agebam.* GE. *Equidem per Herculem ego quoque id animo apud me ſæpe verſavi, adeo, ni fallor opinione, ut huic rei medicinam invenerim.* DE. *Quid Geta? quæ medicina?* GE. *Ut à te diſceſſi, forte mihi Phormio obvius factus eſt.* CH. *Qui, Phormio?* GE. *Is, qui iſtam virginem defendit.* CH. *Novi hominem.* GE. *In mentem mihi venit, ejus voluntatem indagare. Seduco ſeorſum hominem ſolum; cur non, inquam, Phormio curas, ut hæc res inter vos tranſigatur potius cum benevolentiâ, quàm cum malevolentia diutius agitetur? herus Demipho liberalis eſt ingenii, ingenuus eſt, & contentionum forenſium oſor: nam cæteri profectò ejus amici omnes uno conſenſu modo ei conſilium dederunt, ut hanc fœminam domo expelleret.*

AN. Quid

AN. Quid hic cœptat? ant quò evadet hodie? *GE.* an legibus
Daturum pœnas dices, si illam ejecerit?
Jam id exploratum est: eja, sudabis satis,
Si cum illo inceptas homine: ea eloquentia est.
Verum, pone esse victum eum: at tandem tamen
Non capitis ejus agitur, sed pecuniæ.
Postquam hominem his verbis sentio mollirier;
Soli sumus nunc hîc, inquam: eho dic, quid vis dari
Tibi in manum, ut herus his desistat litibus,
Hæc hinc facessat, tu molestus ne sies?
AN. Satin' illi Dij sunt propitij? *GE.* nam sat scio,
Si tu aliquàm partem æqui bonique dixeris,
Ut ille est bonus vir, tria non commutabitis
Verba hodie inter vos. *DE.* quis te istæc jussit loqui?
CH. Imo non potuit melius pervenirier
Eo, quo nos volumus. *AN.* occidi. *CH.* perge eloqui.
GE. At primo homo insanibat. *CH.* cedo, quid postulat?
GE. Quid? nimium: quantum lubuit. *CH.* dic. *GE.* si quis
daret

INTERPRETATIO.

AN. *Quid conatur? aut quò perveniet hodie?* GE. *Dicesne legibus illum punitum iri, si illam foras extruserit? jam id certum est, te gravi labore nimio plus defatigatum iri, si cum illo viro legibus disceptas, adeo est eloquens. Verum ita sit, do ita esse ut causa cadat, & condemnetur aliqua pœna: attamen non capite, sed pecunia tantum mulctabitur. Postquam hominem animadverti hoc sermone leniri, adjeci hac verba: soli sumus hic, inquam; eho, dic, quid velis tibi dari in manum, ut herus his evadat litibus, hac fœmina hinc abeat, tu importunus, & gravis non ei sis posthac amplius.* AN. *Satisne illi Phormioni Dij sunt faventes? nam probe scio, si æquitati consentanea, si æqua tantutula ex parte poposceris, ne minima quidem,, ut homo est æquitatis amans, intercedet altercatio inter vos hodie.* DE. *Quis tibi hoc negotium dedit, ut talia diceres?* CH. *Geta recte fecit, non potuit commodius loqui, ad consequendum id quod cupimus.* AN. *Perij.* CH. *Perge, continua sermonem.* GE. *At primò homo stulte mihi loquebatur.* CH. *Dic mihi, quid petit?* GE. *Quid? nimium: quantum ex libidine sua voluit.* CH. *Dic.* GE. *Velim (aiebat)*

ANNOTATIONES.

31. *Satin' ille Dij sunt propitij?*] Hoc est, Satisne mente sanus est: nam quibus veteres bonam mentem optabant, his Deos propitios esse precabantur: contra quibus malam mentem, Deos iratos.

33. *Tria non commutabitis verba.*] Verba commutare est colloqui & inter se differere. Noster Terentius in Andria: *Nunquam hodie tecum commutaturum patrem unum esse verbum.*

Talentum magnum. *CH.* imo malum hercle: ut nil pudet.
GE. Quod dixi adeo ei: quæso, quid si filiam
Suam unicam locaret? parvi retulit
Non suscepisse; inventa est, quæ dotem petat.
Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias;
Hæc denique ejus fuit postrema oratio:
Ego, inquit, jam à principio amici filiam,
Ita ut æquom fuerat, volui uxorem ducere:
Nam mihi veniebat in mentem ejus incommodum,
In servitutem pauperem ad ditem dari:
Sed mihi opus erat, ut aperte tibi nunc fabuler,
Aliquantulum quæ afferret, quî dissolverem
Quæ debeo: & etiam nunc, si volt Demipho
Dare, quantum ab hac accipio, quæ sponsa est mihi,
Nullam mihi malim, quám istanc uxorem dari.
AN. Utrum stultitia facere ego hunc, an malitia
Dicam, scientem, an imprudentem, incertu' sum.
DE. Quid si animam debet? *GE.* ager oppositus est pignori

INTERPRETATIO.

talentum magnum mihi detur. CH. *Quin potius magnum malum detur ei. Quam impudens homo ille!* GE. *Hac quoque ei respondi; rogo, si unicam suam filiam alicui in matrimonium collocaret, an plus ei daret, quam petis? non multi interfuit sua, nullam genuisse, ut video; siquidem inventa nunc est aliqua ipsi, qua æque ac propria non minorem dotem petat. Ut ad pauca verba redigatur oratio mea, & silentio prætercam ejus ineptas nugas; hunc habuit ultimum sermonem; ego, inquit, hanc puellam primò in uxorem volui accipere, quòd esset amici mei filia, & hoc æquitatem velle arbitrabar; nam animo meo occurrebat, quanta infelici incommoda ferenda essent, si inops diviti, in servitutem potius, quam in matrimonium illa daretur; sed, ut nihil te celem, opus mihi erat uxore, quæ mihi argentum afferret, quò me ære alieno liberare & quodcunque debeo, creditoribus meis solvere possem: & adhuc quoque, si Demipho id gratum habet, & tantam mihi vult dare pecuniam, quantam dat illa, quæ mihi uxor promissa est; illam amici filiam præ aliis uxorem eligam mihi.* AN. *Dubius animi sum, utrùm hic homo stultitiâ adductus, an malitiâ; scienterne & data opera, an inconsiderate nec cogitatò hæc agat.* DE. *Quid si animam suam debet, si seipsum debet?* GE. *Dicit ille agrum suum pignori*

ANNOTATIONES.

39. *Talentum magnum.*] Talentum Atticum minus, erat sexaginta minarum, valebatque sexcentis Coronatis Gallicis, sive 1800. libris Turonensibus, decies octies centum libris Turonum: majus vero talentum erat octoginta minarum, id est 2400. libris Turon.

56. *Quid si animam debet.*] Lege XII. Tabularum constitutum fuit Romæ, ut qui solvendo non esset, is nexus, & vinctus addiceretur creditori, sententiâ judicis, ut in compedibus vincti essent, quousque apud creditores serviendo nomina, id est debita liberassent. Hoc est quasi seipsum debere.

Ob decem minas, inquit. *DE.* age, age jam ducat: dabo.
GE. Ædiculæ item sunt ob decem alias. *DE.* hoi hui!
Nimium est. *CH.* ne clama: petito hasce à me decem.
GE. Uxori emunda ancillula: tum pluscula
Supellectile opus est, opus est sumptu ad nuptias:
His rebus pone sane, inquit, decem minas.
DE. Sexcentas proin potius scribito jam mihi dicas:
Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?
CH. Quæso, ego dabo, quiesce: tu modò filius
Fac ut illam ducat, nos quam volumus. *AN.* hei mihi,
Geta, occidisti me tuis fallaciis.
CH. Mea caussa ejicitur: me hoc est æquom amittere.
GE. Quantum potest, me certiorem, inquit, face,
Si illam dant, hanc ut mittam, ne incertus siem:
Nam illi mihi dotem jam constituerunt dare.
CH. Jam accipiat, illis repudium renuntiet:

INTERPRETATIO.

obligatum esse pro decem minis. DE. *Age, age, jam mulierem illam uxorem accipiat, hanc pecuniam dabo.* GE. *Etiam dicit se domunculam habere item obligatam creditoribus suis, propter talem summam pecuniæ.* DE. *Oi, hui! non dabo.* CH. *Ne clama, si à me petantur dabo.* GE. *Uxori servulam me comparare oportet; tum plusculum suppellectilis: opus mihi præterea est aliquâ pecuniâ, ad faciendas nuptias. His sumptibus nuptiarum impendantur sane decem minæ.* DE. *Propterea sexcentas intendat jam mihi lites: nihil contribuo. Itane sceleratus ille mihi illudet?* CH. *Amabo, ego do: tranquillus esto: tu tantum cura, ut filius uxorem eam habeat, quam cupimus.* AN. *Hei mihi! Geta, interemisti me tuis technis & inventis.* CH. *Mei gratiâ hæc mulier extra ædes eliminatur: me has minas justum est perdere.* GE. *Quam cito potes mihi nuncia an illam puellam daturi sunt, hanc, quæ mihi sponsa est, ut à me dimittam, inquit, ne animi dubius pendeam. Nam hujus parentes jam deliberaverunt argentum in dotem mihi numerare.* CH. *Iam dotem accipiat illis repudium mittat,*

ANNOTATIONES.

72. *Illis repudium renunciet.*] Divortium est separatio, quæ fit inter maritatos, eo animo, ut nunquam reintegretur matrimonium. Divortium tantum fit inter conjuges: repudium fit inter maritos, & sponsos. Formula divortij hæc est notata à Titinnio: Aliquis vestrum nuntiet Geminæ, ut res suas procuret, ædibus facessat. Repudiandæ uxoris impudicæ formula placet apud Petronium: Quia fidem scelere violasti, & communem amicitiam, res tuas ocyus tolle, & alium locum, quem polluas, quære. Repudij formula fuit: Conditione tua non utor. Cum uxorem autem quis repudiare vellet, vel præsens eam expellebat ædibus, vel per nuntium absenti libellum mittebat, quo legitimæ causæ continebantur. Juvenalis Satyra. 6.

Collige sarcinulas, dixit libertus, & exi.

Divertenti uxori claves adimebantur, ut intranti domum mariti, ei tradebantur, tanquam dominij in familiam, & fidei erga maritum argumentum; quod exprimitur his verbis XII. Tabularum; Res suas sibi habeto, claves adimito, foras exigito. Dicitur, Repudium mittere, scribere, renuntiare, dicere.

Hanc ducat. *DE.* quæ quidem illi res vortat male.
CH. Opportune adeo nunc mecum argentum attuli,
Fructum, quem Lemni uxoris reddunt prædia:
Id sumam: uxori, tibi opus esse, dixero.

INTERPRETATIO.

hanc uxorem ducat. DE. *Quaquidem res exitium ei afferat, & male succedat.* CH. *In tempore, & commode etiam pecuniam mecum attuli. Ex reditibus fructuum, quos prabent Lemni fundi mea uxoris, quod opus est sumam: referam uxori te hoc argento indigere.*

ACTUS IV. SCENA IV.

ANTIPHO. GETA.

AN. Geta. *GE.* hem. *AN.* quid egisti? *GE.* emunxi argento senes.
AN. Satin' est id? *GE.* nescio hercle: tantum jussu' sum.
AN. Eho, verbero! aliud mihi respondes, ac rogo?
GE. Quid ergo narras? *AN.* quid ego narrem? opera tua
Ad restim mihi quidem res rediit planissume.
Ut te quidem omnes Dij, Deæque, superi, inferi
Malis exemplis perdant. hem, si quid velis,
Huic mandes, qui te ad scopulum è tranquillo inferat.

INTERPRETATIO.

AN. *Geta.* GE. *Hem!* AN. *Quid fecisti?* GE. *Nempe, uti intenderam. Demiphonem, & Chremetem delusos argento spoliavi.* AN. *Satisne id est?* GE. *Per Herculem non sat scio an satis pecunia Phadria elicui; sed solum hanc summam mihi mandatum est ut conficerem, quam lenoni daret.* AN. *Eho, flagrio! aliud mihi respondes, atque à te quaro?* GE. *De quâ re ergo loqueris?* AN. *De qua re ego loquor? per te id factum est, ut ad laqueum spes mea jam omnis sine ulla dubitatione penitus redacta sit. Utinam equidem te Dij, Deaque omnes, superi, inferi eradicent. Hem! huic da negotium, ut tibi procuret, quod recte tibi apparatum, & effectum velis: ut ex portu tranquillo & tuto ad scopulum abripiat, & allidat. Nam, amabo,*

ANNOTATIONES.

1. *Emunxi argento senes.*] Sic Plautus in Epidico. Actu 3. sc. 4.

——— homo es
Qui me emunxisti mucidum, minimi preti.

2. *Satin' id est? tantum jussus sum.*] Ludit Terentius in ambiguitate orationis. Dixerat Antipho; satisne putas te fecisse, quod à senibus argentum hauseris; nullam vero mei curam habueris? respondet autem Geta, quasi Antipho quæreret, an tanto argento senes emunxisset, quantum Phædriæ satis esset: ideo dicit; an satis sit nescio; sed quantum jussus sum providere, tantum me providisse scio.

Quid minus utile fuit, quam hoc ulcus tangere,
Aut nominare uxorem? injecta est spes patri,
Posse illam extrudi. cedo, nunc porro Phormio
Dotem si accipiet, uxor ducenda est domum.
Quid fiet? *GE.* enim non ducet. *AN.* novi; cæterum
Cum argentum repetent, nostra caussa scilicet
In nervom potius ibit. *GE.* *nihil est*, Antipho,
Quin male narrando possit depravarier.
Tu id quod boni est, excerpis: dicis, quod mali est.
Audi nunc contra jam. si argentum acceperit,
Ducenda est uxor, ut ais. concedo tibi:
Spatium quidem tandem apparandi nuptias,
Vocandi, sacrificandi dabitur paululum:
Interea amici, quod polliciti sunt, dabunt:
Inde iste reddet. *AN.* quam ob rem? aut quid dicet? *GE.* rogas?
Quot res? postilla monstra euenerunt mihi:
Introiit in ædes ater alienus canis:
Anguis per impluvium decidit de tegulis:

INTERPRETATIO.

quid minus in rem meam, mihique minus commodum fuit, quàm in hanc vomicam unguem immittere, ejus rei mentione facta, quæ nobis sit odiosa, & dolorem afferat; aut nomen solum uxoris coram patre pronunciare? spem patri fecisti posse illam domo ejici: dic vero nunc, si pecuniam, in dotem Phormio à patre, & à patruo accipiet, si in ejus domum deductio sponsæ facienda est, quid eveniet? quid me fiet? GE. *Phormio quidem non ducet.* AN. *Scio: verum cum senes nostri argentum repetere cupient, ille Phormio nostri causa in vincula se conjici & necti scilicet patietur potius, quàm reddat quod abstulit.* GE. *Nulla res est, Antipho, quæ male verbis exprimendo vitiari, & corrumpi, & in deteriorem partem verti non possit. Tu id quod boni est supprimis, & excipis seorsum: quod vero mali est, illud commemoras. Audi nunc contra jam: si Phormio pecuniam dotalem acceperit, eum, ut dicis, uxorem ducere oportebit; per me licet; sed sane spatium paululum tandem ei concedetur ad apparatum nuptiarum faciendum; ad invitandum propinquos, ad sacra facienda: dum hæc curabuntur, amici quod promiserunt, dabunt argentum. Id argentum Phormio recusans conficere nuptias, reddet tuo patri, & patruo.* AN. *Quamobrem reddet? aut quam causam, cur reddat, poterit dicere?* GE. *Quæris quid causæ poterit prætendere, cur rem nolit perficere? sic dicet; post conventionem nuptiarum, quot prodigia, quot portenta apparuerunt mihi! Niger canis alienus introïjt in ædes nostras: vel serpens per impluvium delapsus est deorsum de tegulis:*

ANNOTATIONES.

26. *Anguis per impluvium.*] Impluvium, inquit Varro, est locus sub cœlo, in medio ædium relictus: unde lumen deorsum caperent: ita dictus, quòd eò implueret. Festus vero causam notationis sic refert; impluvium quo aqua impluit collecta de tecto. Ex superstitione veterum hæc dicit Phormio: nam his de causis nuptiæ, ne fieri possent, prohibebantur.

Gallina cecinit : interdixit hariolus :
Haruſpex vetuit ante brumam aliquid novi
Negotî incipere ; quæ cauſſa eſt juſtiſſima.
Hæc fient. *AN.* ut modò fiant. *GE.* fient : me vide.
Pater exit. abi, dic eſſe argentum, Phædriæ.

INTERPRETATIO.

vel gallina cecinit : vel hariolus vetuit ne uxorem ducat ; vel aruſpex interdixit ne quid negotij aggrederer ante tempeſtatem brumæ, hyemis. Quæ cauſa, & excuſatio juſtiſſima, & admodum ſpecioſa. Hæc evenient impedimenta, me vide, hæc aſſevero tibi. AN. *Dummodò ita ſit.* GE. *Ita erit. Sed pater exit. Abi nuntia Phædriæ argentum, quod illi opus eſt, paratum eſſe.*

ACTUS IV. SCENA V.

DEMIPHO. GETA. CHREMES.

DE. QVietus eſto, inquam : ego curabo, ne quid verborum duit.
Hoc temere nunquam amittam ego ad me, quin mihi teſtes adhibeam :
Cui dem, & quam ob rem dem, commemorabo. *GE.* ut cautus eſt, ubi nil opus eſt.
CH. Atqui ita opus eſt facto : at matura, dum lubido eadem hæc manet.
Nam ſi altera illa magis inſtabit, forſitan nos rejiciat.
GE. Rem ipſam putaſti. *DE.* Duc me ad eum ergo. *GE.* non moror. *CH.* ubi hoc egeris,
Tranſito ad uxorem meam, ut conveniat hanc prius, quam hinc abit :
Dicat eam dare nos Phormioni nuptum, ne ſuccenſeat,

INTERPRETATIO.

DE. *TRanquillo eſto animo, inquam ; ego cavebo ſedulo, ne me ullo modo fallat. Hoc argentum nunquam dimittam alteri facile, aut inconſiderate, ut non teſtes advocem ad fidem faciendam : his cui dem, & qua propter dem, aperiam, & referam.* GE. *Quam circumſpectus eſt, ubi nulla circumſpectione opus eſt.* CH. *Atqui, ita facere convenit. Verum properandum eſt, dum voluntas & cupiditas hominis eadem hac adhuc fervet : nam ſi hac Phormionis ſponſa magis eum ſolicitet ad ipſam ducendam uxorem, forſitan nos dimittat, & conditionem noſtram repudiet.* GE. *Rem vera conjectura aſſecutus es, recte conſideraſti, & perpendiſti.* DE. *Duc me ergo ad eum.* GE. *Nulla in me mora eſt. paratus ſum, eamus.* CH. *Vbi hoc negotij peregeris, Demipho, tranſi ad uxorem meam, ut conveniat quamprimum hanc Antiphònis uxorem, Phormionis novam ſponſam ; priuſquam domo veſtra exeat : dicat eam nos dare uxorem Phormioni, ne illa id ægre ferat,*

Et magis esse illum idoneum, qui ipsi sit familiarior;
Nos nostro officio nihil egressos esse; quantum is voluerit,
Datum esse dotis. *DE.* quid, malum, tua id refert? *CH.* magni, Demipho.
DE. Non sat, tuum te officium fecisse, si non id fama approbat?
CH. Volo ipsius quoque voluntate hoc fieri, ne se ejectam putet.
DE. Idem' ego istuc facere possum. *CH.* mulieri magi' congruet.
DE. Rogabo. *CH.* ubi illas ego nunc reperire possim, cogito.

INTERPRETATIO.

& illum magis ei convenire, ut qui sit ei usu familiaritatis notior: nos à nostro officio ne tantulum quidem discessisse, & quantum argenti is petierit, dedisse in dotem. DE. *Quid tua, malum! id interest?* CH. *Magni, Demipho.* DE. *Nonne satis tibi esse debet, te officio functum esse, quamvis id fama hominum probatum non fuerit?* CH. *Cupio etiam id fieri ea non invita, ne se à nobis expulsam possit commemorare, & queri.* DE. *Ego idem istud officium, vice uxoris tua facere possum.* CH. *Mulier mulieri magis convenit.* DE. *Rogabo uxorem tuam, ut id agat.* CH. *Valde solicitus sum, ubi illas, filiam nempe & uxorem meam Lemniam invenire possim.*

ACTUS QUINTI SCENA I.

SOPHRONA. CHREMES.

SO. QUid agam? quem amicum inveniam mihi misera? aut cui consilia
Hæc referam? aut unde nunc mihi auxilium petam? nam vereor,
Hera ne ob meum suasum indigna injuria afficiatur.
Ita patrem adolescentis facta hæc tolerare audio violenter.
CH. Nam quæ hæc est anus exanimata, à fratre quæ egressa est meo?
SO. Quod ut facerem, me egestas impulit; cum scirem infirmas nuptias
Hasce esse, ut id consulerem, interea vita ut in tuto foret.
CH. Certe ædepol, nisi me animus fallit, aut parum prospiciunt oculi,

INTERPRETATIO.

SO. *Quid faciam? quem mihi infœlix amicum fidelem in his difficultatibus reperiam? aut cum quo de nuptijs Antiphonis & Phanij consilia communicabo? aut unde nunc opem mihi comparabo? Timeo enim ne Phanium hera contumeliose tractetur eò quod meis suasionibus crediderit: ideo graviter ferre patrem Demiphonem adolescentis Antiphonis facta intelligo.* C H. *Quænam est hæc vetula exterrita, & exanimata metu, quæ exit à domo fratris Demiphonis?* S O. *Quod ut facerem, ut ei suaderem, obsequi scilicet Antiphoni, inopia me coëgit, quamvis satis praviderem nuptias hasce valde instabiles esse, & facili negotio dirimi posse: suasi ei, ut interea vita ab omni injuria tuta esset.* CH. *Sane nisi mens errat, aut visus caligat,*

Meæ nutricem gnatæ video. *SO*. Neque ille investigatur. *CH*. quid agam?
SO. Qui est ejus pater. *CH*. adeon'? an maneo, dum ea quæ loquitur, magis cognosco?
Quod si eum nunc reperire possim, nihil est quod verear. *CH*. ea ipsa est.
Colloquar. *SO*. quis hîc loquitur? *CH*. Sophrona. *SO*. & meum nomen nominat?
CH. Respice ad me. *SO*. Dij obsecro vos: estne hic Stilpho? *CH*. non. *SO*. negas?
CH. Concede hinc à foribus paululum istorsum sodes, Sophrona.
Ne me istoc posthac nomine appellassis. *SO*. quid? non is obsecro es,
Quem semper te esse dictitasti? *CH*. st. *SO*. quid? has metuis fores?
CH. Conclusam hîc habeo uxorem sævam: verum istoc me nomine
Eo perperam olim dixi, ne vos forte imprudentes foris
Effutiretis, atque id porro aliqua uxor mea rescisceret.
SO. Istoc pol nos te hinc invenire miseræ nunquam potuimus.
CH. Eho dic mihi, quid res tibi est cum familia hac, unde exis? aut ubi
Illæ sunt? *SO*. miseram me! *CH*. hem! quid est? vivuntne? *SO*. vivit gnata:
Matrem ipsam ex ægritudine miseram mors consecuta est.
CH. Male factum. *SO*. ego autem, quæ essem anus deserta, egens, ignota,

INTERPRETATIO.

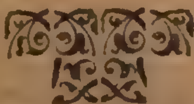
filia mea nutricem video Sophronam. SO. *Neque etiam sedulò inquirendo, Stilphonem eum invenire possumus.* CH. *Quid agam?* SO. *Qui sit ejus pater deprehendere non valemus* CH. *An eam conveniam, an hic consistam, dum sermonem ejus magis intelligam?* SO. *Quod si eam nunc invenire possim, nihil erit causæ, cur quidquam posthac timeam.* CH. *Ea est ipsa nutrix Sophrona: conveniam illam.* SO. *Quem hic loquentem audio?* CH. *Sophrona* SO. *Et me etiam meo nomine appellas?* CH. *Specta qui sim.* SO. *Dij, vestram fidem! estne hic Stilpho?* CH. *Minime.* SO. *Negasne te hunc esse.* CH. *Secede pauxillum hinc à foribus domus, ad istam partem. Sophrona, ne me isto nomine Stilphonis posthac voces.* SO. *Quid? nonne adhuc is, quæso, es, quem semper te esse dictitasti?* CH. *St.* SO. *Quid has metuis fores?* CH. *Hic intus continetur mihi uxor fera, & immanis; ideo me olim hoc nomine ficto Stilphonis vocari volui, ut vos me ciententes per incogitantiam temere diceretis quis essem, & quod à me factum est, ad aures uxoris meæ perveniret.* SO. *Hem Pollucem, idcirco nos infortunatæ sub hoc nomine nunquam te invenire potuimus in hac urbe.* CH. *Eho, dic mihi, quid tibi rei est, cum familia harum adium, ex quibus egrederis? aut ubi illæ sunt?* SO. *O me infelicem!* CH. *Hem, quid est? num bene valent?* SO. *Valet & vivit filia tua. Matrem ejus tristitia, & animi anxietate oppressam nuper mors rapuit.* CH. *O casum gravem, & infaustum mihi!* SO. *Ego autem vetula, omni auxilio destituta, inops, ignota, filiam tuam,*

Ut

Ut potui, nuptum virginem locavi huic adolescenti,
Harum qui est dominus ædium. *CH.* Antiphonine? *SO.* hem, isti ipsi. *CH.* quid?
Duasne is uxores habet? *SO.* au, obsecro? unam ille quidem hanc solam.
CH. Quid illa altera, quæ dicitur cognata? *SO.* hæc ergo est. *CH.* Quid ais?
SO. Composito est factum, quo modo hanc amans habere posset
Sine dote. *CH.* Dij vostram fidem! quam sæpe forte temere
Eveniunt, quæ non audeas optare! offendi adveniens,
Quicum volebam, atque ut volebam, conlocatam filiam.
Quod nos ambo opere maxumo dabamus operam, ut fieret,
Sine nostra cura, maxuma sua cura hæc sola fecit.
SO. Nunc quid facto est opus, vide. pater adolescentis venit,
Eumque animo iniquo hoc oppido ferre ajunt. *CH.* nihil pericli est.
Sed per Deos atque homines, meam esse hanc, cave resciscat quisquam.
SO. Nemo ex me scibit. *CH.* sequere me: intus cætera audies.

INTERPRETATIO.

ut potui, uxorem dedi huic adolescenti; qui dominus est hujus domus. CH. *Antiphonine?* SO. *Hem, isti ipsi.* CH. *Quid? duasne uxores habet Antipho?* SO. *Au, obsecro, ut Dij non sinant. Habet quidem ille unam hanc solam.* CH. *Quid illam alteram, quam nobis dicunt esse cognatam, nonne ille habet uxorem?* SO. *Hac, inquam, eadem est.* CH. *Quid ais?* SO. *Ex industria id inter nos eo pacto convenit, ut Antipho ejus amore captus illam posset habere uxorem, etsi dotem nullam afferret.* CH. *Dij vestram fidem! quam crebro multa casu insperata eveniunt, quæ ne votis quidem petere audeamus! peregre reversus, fortuitò inveni cum eo, cum quo cupiebam, & quomodò volebam filiam meam matrimonio conjunctam. Quod nos ambo, ego, & frater Demipho, summopere, & enixe conabamur facere, hæc unus sola sine labore nostro, at illa summo labore suo perfecit.* SO. *Nunc prospice quid fieri oportet; nam pater Antiphonis advenit, eumque, hæc propter matrimonium, vehementer iratum esse dicunt.* CH. *Nihil hinc ab illo periculi metuendum est. sed per Deos, atque homines te obtestor, cave ne quisquam cognoscat à te puellam hanc esse meam filiam.* SO. *Nemo ex me id accipiet.* CH. *Sequere me, intus in ædibus cætera tibi declarabo.*

ACTUS V. SCENA II.

DEMIPHO. GETA.

DE. NOs nostrapte culpa facimus, ut malis expediat esse,
Dum nimium dici nos bonos studemus & benignos.
Ita fugias, ne præter casam, ajunt. nonne id satis erat,
Accipere ab illo injuriam? etiam argentum est ultro objectum,
Ut sit qui vivat, dum aliud aliquid flagitij conficiat.
GE. Planissume. *DE.* his nunc præmium est, qui recta prava faciunt.
GE. Verissime. *DE.* ut stultissime quidem illi rem gesserimus.
GE. Modo ut hoc consilio possiet discedi, ut istam ducat.
DE. Etiamne id dubium est? *GE.* haud scio hercle, ut homo est an mutet animum.
DE. hem! mutet autem? *GE.* nescio: verum, si forte, dico.
DE. Ita faciam, ut frater censuit; uxorem ejus huc adducam,
Cum ista ut loquatur. tu abi, Geta: prænuntia hanc venturam.
GE. Argentum inventum est, Phædria: de jurgio siletur:
Provisum est, ne in præsentia hæc hinc abeat: quid nunc porro?

INTERPRETATIO.

DE. *PEr nostram culpam efficitur, ut dum largi, & munifici prædicari vehementius cupimus; nobis satius fuerit malignos esse, & difficiliores in dando: sic fugiamus ne longius domicilium nostrum præterferamur: ut dici vulgò solet. Nonne id satis erat, ab hoc homine Phormione contumeliâ affectos fuisse? ecquid etiam oportuit nos sponte argentum ei suppeditare, ut habeat unde vivat, & alatur ad alia flagitia committenda?* GE. *Omninò sic est.* DE. *Hi nunc præmia accipiunt, qui recta in prava detorquent.* GE. *Verissime hæc dicta sunt.* DE. *Quam imprudenter, & inepte huic lucrum paraverimus.* GE. *Bene cesserit nobis consilium huic dandi argenti, dummodo istam accipiat uxorem.* DE. *Etiamne hoc incertum est?* GE. *Per Herculem dubito, ut homo levi, & perfido est ingenio, an verbis fiet, & maneat in fide data.* DE. *Hem! an mutet voluntatem?* GE. *Nescio, verum dico, si forte mutaverit consilium de accipienda uxore.* DE. *Ita mihi faciendum puto, ut frater suasit, ut uxorem ejus adducam Nausistratam, quæ cum ista Phanio colloquatur. Tu, Geta, abi, & certiorem fac virginem, Nausistratam fratris uxorem illam conventuram esse.* GE. *Factum est ut pecuniam haberes, Phædria: è lite cum Phormione transactum est: præcavimus ne Phanium in præsentiâ domo nostra dimittatur: quid nunc verò?*

ANNOTATIONES.

3. *Ne præter casam.*] Id est; sic vitium aliquod, aut culpam evitare studeas ne in gravius incidas: à mediocritate ne discedas: excessus enim à medio remoti tuti non sunt: quemadmodum cum fugimus longius à domicilio evagari non expedit, ut commodus illuc sit receptus.

Quid fiet ? in eodem luto hæsitas : vorsuram solves,
Geta. præsens quod fuerat malum, in diem abiit : plagæ crescunt,
Nisi prospicis. nunc hinc domum ibo, ac Phanium edocebo,
Ne quid vereatur Phormionem, aut ejus orationem.

INTERPRETATIO.

quid fiet rebus meis ? in eodem cœno, Geta, immersus es : versuram solves : debitas tandem dabis pœnas tantò graviores quantò præsens, quod erat malum, diutius fuerit dilatum : video plagas, ictus verberum, qui te manent in dies augeri, nisi tibi consulis. Nunc domum me conferam, & Phanium præmonebo, ne ullo modo credat Phormionem ipsam uxorem ducturum, nec terreatur sermone Demiphonis, & Sostratæ.

ANNOTATIONES.

16. *Vorsuram solves.*] Id est, in simili conditione es, atque ij, qui ut unam syngrapham dissolvant, pecuniam mutuam majori fœnore iterum accipiunt: in dies enim deteriorem conditionem suam faciunt. Vorsuram facere dicitur, qui æs alienum ex ære alieno solvit, quod nihil aliud est, quam vertere creditorem, & mutare.

ACTUS V. SCENA III.

DEMIPHO. NAUSISTRATA. CHREMES.

DE. AGedum, ut soles, Nausistrata, fac illa ut placetur nobis :
Ut sua voluntate id, quod est faciendum, faciat. *NAU.* faciam.
DE. Pariter nunc opera me adjuves, ac dudum re opitulata es.
NAU. Factum volo : ac pol minus queo viri culpa, quam me dignum est.
DE. Quid autem ? *NAU.* quia pol mei patris bene parta indiligenter
Tutatur : nam ex his prædiis talenta argenti bina
Capiebat statim. hem, vir viro quid præstat ! *DE.* bina, quæso ?

INTERPRETATIO.

DE. *AGedum, Nausistrata, cum solitâ tuâ industriâ, effice nobis placabilem illam fœminam, ut sponte volens faciat, quod illam facere necesse est.* NAU. *Id curabo.* DE. *Nunc æque me opera tua subleves, ac pridem re ipsa, pecuniâ mutuâ juvisti.* NAU. *Id libenter facere volo ; & per Pollucem minus officiosam me præbere possum, mariti culpâ, quam me decet.* DE. *Quid causæ est ?* NAU. *Quia per Pollucem bona mihi bene parta & relicta à patre negligenter curat, & administrat : nam ex his fundis pater quotannis talenta argenti bina æqualiter capiebat : hem ! quam vir alius alij præcellit !* DE. *Binane quæso ?*

NAV. Ac rebus vilioribus multo, tamen talenta bina. *DE.* hui!
NAV. Quid hæc videntur? *DE.* scilicet. *NAV.* Virum me natam vellem:
Ego ostenderem. *DE.* certe scio. *NAV.* quo pacto. *DE.* parce, sodes,
Ut possis cum illa; ne te adolescens mulier defatiget.
NAV. Faciam, ut jubes: sed meum virum abs te exire video. *CH.* hem, Demipho,
Jam illi datum est argentum? *DE.* curavi illico. *CH.* nollem datum.
Hei! video uxorē: pene plus quam sat erat. *DE.* cur nolles, Chreme?
CH. Jam recte. *DE.* quid tu? ecquid locutus cum ista es, quamobrem hanc ducimus?
CH. Transegi. *DE.* quid ait tandem? *CH.* adduci non potest. *DE.* Quid non potest?
CH. Quia uterque utrique est cordi. *DE.* quid istuc nostra? *CH.* magni, præter hæc,
Cognatam comperi esse nobis. *DE.* quid! deliras? *CH.* sic erit:
Non temere dico: redi mecum in memoriam. *DE.* satin sanus es?
NAV. Au? obsecro, vide ne in cognatam pecces. *DE.* non est, *CH.* ne nega:

INTERPRETATIO.

NAU. *Ac etiam tunc temporis, cum res viliores erant, quàm nunc sunt, tamen talenta bina capiebat ex reditibus horum prædiorum.* DE. *Hui, id mirum est.* NAU. *Quid de his tibi videtur? an non hæc magna videntur?* DE. *Mihi videntur ita esse.* NAU. *Utinam vir nata essem; ego certe mea industria, & arte omnibus notum facerem.* DE. *Minime dubito.* NAU. *Quanam ratione?* DE. *Parce tibi, quæso, & consule viribus tuis, ut cum hac Phanio valeas loqui, ne vincaris defessa à juvene muliere.* NAU. *Faciam ut mones: sed meum virum Chremetem video egredi ædibus tuis.* CH. *Hem, Demipho, jam argentum numeratum est Phormioni?* DE. *Curavi confestim illi numerandum.* CH. *Nollem hoc factum. Hei, conspicio uxorem. Pene plura, quam quæ opus erant locutus sum.* DE. *Cur nolles datum argentum, Chreme?* CH. *Minime: jam recte factum.* DE. *Quid tu egisti apud istam fœminam? ecquid dixisti causam, propter quam, hancce domo nostra ejectam ad Phormionem ducimus?* CH. *Hoc perfeci.* DE. *Quid dicit tandem?* CH. *Abduci ab Antiphone non potest.* DE. *Quare non potest?* CH. *Quia uterque utrumque amat ex animo.* DE. *Quid istud nostra interest?* CH. *Magni sane, Demipho. Præterea rescivi eam cognatione nobis esse junctam.* DE. *Quid? desipisne?* CH. *Sic verum esse reperietur. Non inconsiderate, nec frustra loquor. Revoca in memoriam.* DE. *Satisne mentis sana es?* NAU. *Au, Demipho, noli injuriam facere cognatæ tuæ.* DE. *Non est cognata.* CH. *Ne contradicas.*

ANNOTATIONES.

10. *Ego ostenderem.*] Connectendum istud est cum eo quod sequitur, *quo pacto*; tum supplendum, *res meas administrare sciam*.

Patris nomen aliud dictum est : hoc tu errasti. *DE.* non norat patrem ?
CH. Norat. *DE.* cur aliud dixit ? *CH.* nunquam hodie concedes mihi, neque
Intelliges ? *DE.* si tu nil narras ? *CH.* perdis. *NAV.* miror quid hoc siet.
DE. Equidem hercle nescio. *CH.* vin' scire ? at ita me servet Jupiter,
Ut propior illi, quam ego sum, ac tu, nemo est homo. *DE.* Dij vostram fidem!
Eamus ad ipsam unà omnes nos : aut scire, aut nescire hoc volo. *CH.* ah!
DE. Quid est ? *CH.* itane parum mihi fidem esse apud te ? *DE.* vin' me credere ?
Vin' satis quæsitum mihi istuc esse ? age fiat. quid illa filia
Amici nostri ? quid futurum est ? *CH.* recte. *DE.* hanc igitur mittimus ?
CH. Quidni ? *DE.* illa maneat ? *CH.* sic. *DE.* ire igitur tibi licet, Nausistrata.
NAV. Sic pol commodius esse in omnes arbitror, quam ut cœperas,
Manere hanc : nam perliberalis visa est, cum vidi, mihi.
DE. Quid istuc negotij est ? *CH.* Jamne operuit ostium ? *DE.* jam *CH.* ô Jupiter,
Dij nos respiciunt : gnatam inveni nuptam cum tuo filio. *DE.* hem,

INTERPRETATIO.

Aliud patris nomen tibi relatum fuit : hoc caussa fuit cur in hunc errorem induceris. DE. *Nonne sciebat quis pater erat?* CH. *Sciebat.* DE. *Quare igitur alium nominavit ?* CH. *Nunquamne hodie consenties mihi, neque mente capies ?* DE. *Non equidem, si nihil quidquam mihi dicas.* CH. *Perseveras adhuc mihi adversari ?* NAU. *Mirum mihi videtur, quid illud sit, de quo tantopere ambigunt ?* DE. *Equidem per Herculem non intelligo qua mihi significas.* CH. *Vis ne intelligere ? Ita me Iupiter sospitem conservet, ut nullus illi propior est cognatus, quàm tu atque ego sumus.* DE. *Dij vestram fidem ! nos omnes unà ad ipsam eamus : aut scire, aut nescire hoc volo.* CH. *Ha !* DE. *Quid est ?* CH. *Itane mihi parvam fidem habes ?* DE. *Visne me tibi dubitantem credere ? Visne me nihil quidquam amplius inquirere ? Age, fiat ut vis. Verum quid fiet de illa filia amici nostri, quam Antiphoni uxorem dare constitutum nobis fuerat ?* CH. *Recte res se habebit.* DE. *Hanc igitur dimittimus ?* CH. *Quidni hanc mittamus ?* DE. *Illam vero domi retineamus.* CH. *Ita censeo.* DE. *Redire igitur domum hinc, si libet, potes, Nausistrata.* NA. *Sic per Pollucem nobis utilius est omnibus hanc retinere, quam, ut cœperas dicere eandem remittere ; nam ingenui, & liberalis animi mihi visa est, ut illam vidi.* DE. *Quid ista res sibi vult ?* CH. *Iamne ostium occlusit Nausistrata ?* DE. *Iam occlusit.* CH. *O Iupiter ! Iam Dij nobis propitij sunt. Filiam reperi cum tuo filio nuptijs junctam uxorem esse.* DE. *Hem !*

Quo pacto id potuit? *CH.* non satis tutus est ad narrandum hic locus.
DE. At tu intro abi. *CH.* heus, ne filij nostri quidem hoc rescissant, volo.

INTERPRETATIO.

quo modo id potuit fieri? CH. Non satis tutò istud in hoc loco recensere possum. DE. At tu intra domum. CH. Hem, nolo ut ipsi quidem filij nostri id inaudiant.

ACTUS V. SCENA IV.

ANTIPHO.

LÆtus sum, ut ut meæ res sese habent, fratri obtigisse quod volt.
Quam scitum est, ejusmodi parare in animo cupiditates,
Quas, cum res advorsæ sient, paulo mederi possis?
Hic simul argentum repperit, cura sese expedivit:
Ego nullo possum remedio me evolvere ex his turbis,
Quin, si hoc celetur, in metu; sin patefit, in probro sim.
Neque me domum nunc reciperem, nî mihi esset spes ostensa
Hujusce habendæ. sed ubinam Getam invenire possum, ut
Rogem, quod tempus conveniendi patris me capere jubeat?

INTERPRETATIO.

UTcumque se habeant res meæ, ingenti lætitia perfundor, quod Phædria fratri patrueli successerit ut optabat. Quam pulchrum & venustum est ejusmodi animo concipere cupiditates, quibus, si aliquid adversi interveniat, facile remedium afferre possis? Hic Phædria ut primum argentum reperit quod daret pro amica, omni sollicitudine se liberavit: ego nulla ratione ex his anxietatibus animi me eripere possum, ut non, si secretum hujus rei occultetur, in timore; sin manifestetur in dedecore & infamia verser: neque domum redire nunc auderem, nisi mihi spes præluceret, me posse Phanium illam possidere: verum ubinam Getam reperiam, ut petam ab eo, quod tempus commodum adeundi patris capere mihi suadeat.

ACTUS V. SCENA V.

PHORMIO. ANTIPHO.

PH. ARgentum accepi. tradidi lenoni : abduxi mulierem :
Curavi, propria ea Phædria ut potiretur : nam emissa est manu.
Nunc una mihi res etiam restat, quæ est conficiunda, otium
A senibus ad potandum ut habeam : nam aliquot hos sumam dies.
AN. Sed Phormio est. quid ais? *PH.* quid? *AN.* quidnam nunc facturus, Phædria?
Quo pacto satietatem amoris ait se velle sumere?
PH. Vicissim parteis tuas acturus est. *AN.* quas? *PH.* ut fugitet patrem :
Te suam rogavit rursum ut ageres caussam, ut pro se diceres :
Nam potaturus est apud me : ego me ire senibus Sunium
Dicam ad mercatum, ancillulam emptum, dudum quam dixit Geta ;
Ne, cum hîc non videant me, conficere credant argentum suum.
Sed ostium concrepuit abs te. *AN.* vide, quis egreditur. *PH.* Geta est.

INTERPRETATIO.

PH. *Argentum accepi, numeravi Dorioni lenoni, abduxi puellam, ut eam propriam traderem Phædriæ possidendam : nam manumissa est, & libera facta : nunc mihi etiam una res superest peragenda, scilicet ut mihi otium ab his senibus Demiphone, & Chremete concedatur, quò possim poculis operam dare : nam aliquot hos dies sumam ad indulgendum voluptatibus.* A N. *Sed Phormio adest. Quid ais?* P H. *Quid aio?* A N. *Quidnam in præsentia facturus est Phædria? quomodo ait se velle amori suo satisfacere.* P H. *In vicem suscepturus est partes tuas agendas.* A N. *Quas?* P H. *Vt patris conspectum fugiat. Te rogavit ut rursum suam ageres causam apud patrem, & pro se orares. Nam apud me compotaturus est. Ego dicam senibus nostris Demiphoni, & Chremeti me proficisci Sunium ad mercatum, ancillulam ut emam de quâ Geta locutus est illis jampridem, ne hic me non videntes credant me consumere argentum suum : sed ostium domus tuæ constrepuit.* A N. *Vide quis exeat.* P H. *Geta est.*

ANNOTATIONES.

7. *Parteis tuas acturus.*] Translatum à scenicis Actoribus. Id est, te imitaturus est.

9. *Sunium.*] Extremum est Atticæ Promontorium ortum spectans, vicum habens, ejusdem nominis, nunc vocatum *Cabo delle colonne.*

12. *Ostium concrepuit abs te.*] Id est, ostium domus tuæ : ut in Andriâ act. 3. scena 1. crepuit à Glycerio ostium. Sic *fulgor ab auro*, pro *auri fulgor*. Lucretius. *Cicero reus à Milone*, id est, *accusatore Milone.*

ACTUS V. SCENA VI.

GETA. ANTIPHO. PHORMIO.

GE. O Fortuna! ô fors fortuna! quantis commoditatibus,
Quam ſubito meo hero Antiphoni ope veſtra hunc oneraſtis diem!
AN. Quidnam hic ſibi volt? *GE.* noſque amicos ejus exoneraſtis metu.
Sed ego nunc mihi ceſſo, qui non humerum hunc onero pallio:
Atque hominem propero invenire, ut hæc, quæ contigerint, ſciat?
AN. Num tu intelligis, hic quid narret? *PH.* num tu? *AN.* nil. *PH.* tantumdem ego.
GE. Ad lenonem hinc ire pergam: ibi nunc ſunt. *AN.* heus, Geta. *GE.* hem tibi!
Num mirum, aut novum eſt revocari, curſum cum inſtitueris?
AN. Geta.
GE. Pergit hercle: numquam tu odio tuo me vinces. *AN.* non manes?
GE. Vapulabis. curialis vernula eſt, qui me vocat.
AN. Id tibi quidem jam fiet, niſi reſiſtis, verbero.
GE. Familiariorem oportet eſſe hunc, qui minitat malum.
Sed iſne eſt, quem quæro, an non? ipſus eſt. *PH.* congredere actutum. *AN.* quid eſt?

INTERPRETATIO.

GE. O *Fortuna! ô fors fortuna! quantis utilitatibus, & bonis ſucceſſibus, quam repente nec opinanti hero meo Antiphoni, veſtro auxilio hunc cumulaſtis diem!* AN. *Quidnam hic ſibi vult.* GE. *Noſque ejus amantiſſimos exolviſtis metu! ſed quid ego cunctor & ceſſo in officio meo, qui non pallium colligo, & in humeros rejicio (Antiphonem) feſtinan er quæro, ut hæc quæ acciderint reſciat, noſcat.* AN. *Ecquid mente percipis, quæ Geta iſte commemoret?* PH. *Ecquid tu?* AN. *Nihil.* PH. *Tantumdem ego.* GE. *Ad lenonem hinc pergere volo. Ibi in ejus ædibus nunc ſunt: ſcilicet Antipho, & Phædria.* AN. *Heus Geta, audi.* GE. *Hem tibi: non mirum, aut inſolitum eſt, nos ſiſti, & retineri cum feſtinare inſtituimus.* AN. *Geta.* PH. *Per Herculem curſum continuat.* GE. *Pergit ſane nunquam tamen tua importunitate conſequeris, ut curſum intermittam.* AN. *Non hic manes. Geta?* GE. *Quæris verbera. Procul dubio unus eſt ex curialibus iſtis ſervulis qui me vocat.* AN. *Idipſum quidem niſi ſiſtis gradum, tute conſequeris, flagrio.* GE. *Ex familia noſtra hunc eſſe oportet, qui verbera minis intentat tam familiariter. Sed iſne eſt Antipho, quem quæro, an non? ipſe eſt.* PH. *Antipho, confeſtim hunc conveni.* ANT. *Quid eſt?*

ANNOTATIONES.

1. O *fors fortuna!*] Fortuna eſt incertus rei exitus: fors fortuna eſt bona fortuna. Hujus ædes trans Tyberim eſt.

10. *Curialis vernula.*] Servi curiales ij erant qui in cœnis poſt curiata comitia celebratis miniſtrabant.

GE. O

GE. O omnium, quantum est qui vivunt hominum, homo ornatissime!
Nam sine controversia à Diis solus diligere, Antipho.
AN. Ita velim: sed, qui istuc credam ita esse, mihi dici velim.
GE. Satin' est, si te delibutum gaudio reddo? *AN.* enicas.
PH. Quin tu hinc pollicitationes aufer, & quod fers, cedo. *GE.* oh!
Tu quoque hic aderas, Phormio? *PH.* aderam: sed cessas? *GE.* accipe, hem;
Ut modo argentum dedimus tibi apud forum, recta domum
Sumus profecti: interea mittit herus me ad uxorem tuam.
AN. Quamobrem? *GE.* omitto proloqui: nam nihil ad hanc rem est, Antipho.
Ubi in gynæceum ire occipio, puer ad me occurrit Mida;
Pone apprehendit pallio, resupinat: respicio: rogo,
Quamobrem retineat me: ait esse vetitum intro ad heram accedere.
Sophrona modo fratrem huc, inquit, senis introduxit Chremem,
Eumque nunc esse intus cum illis. hoc ubi ego audivi, ad fores
Suspenso gradu placide ire perrexi. accessi: adstiti:
Animam compressi: aurem admovi. ita animum cœpi attendere,
Hoc modo sermonem captans. *AN.* euge, Geta. *GE.* hic pulcherrimum
Facinus audivi: itaque pene hercle exclamavi gaudio.

INTERPRETATIO.

GE. O *homo omnium quotquot in terra degunt hominum omnibus bonis & fortunis ornatissime: nam procul omni dubio Dij te elegerunt quem solum amarent, Antipho.* AN. *Utinam ita sit, sed cupio mihi referri causam quâ possim adduci ad hoc credendum.* GE *Ecquid tibi sufficit, si te gaudio totum perfundo?* PH. *Quin tu cessas polliceri, & quod nunciaturus es dicis?* GE. *Nonne hic præsens quoque fuisti?* PH. *Fui, sed nos nimis moraris.* GE. *Audi igitur, hem; ut modo argentum tibi solvimus apud forum rectâ viâ domum nos recepimus. Interea herus Demipho me misit ad tuam uxorem, Antipho.* AN. *Quapropter?* GE. *Mitto causam dicere, nihil enim ad rem pertinet, de quâ agitur, Antipho. Postquam in gynæceum ire cœpi, servulus Mida nomine properans ad me venit, à tergo pallium apprehendit, & me retrò trahit, ab incœpta viâ revocans: hunc intueor, interrogo quam ob causam me retrahat, dicit prohibitum esse intrò ire ad heram. Sophrona nutrix Phanij modò, inquit, fratrem Demiphonis Chremen in gynæceum intrò admisit, eumque nunc intùs versari cum illis. Hoc postquam audivi, ad ostium placido ac silenti gradu ire perseveravi, accessi, propius steti, spiritum continui, aurem adhibui: ita attente audire cœpi, explorans eorum colloquutiones.* AN *Euge, Geta.* GE. *Hic loci auribus percepi rem insignem; itaque propius fuit, ut lætitia gestiens exclamarem.*

ANNOTATIONES.

23. *Gynæceum.*] Est secretum conclave, quò non datur viris ingressus.

PH. Quod? *GE.* quodnam arbitrare? *AN.* nescio. *GE.* atqui mirificissimum:
Patruus tuus est pater inventus Phanio uxori tuæ. *AN.* hem!
Quid ais? *GE.* cum ejus olim consuevit matre in Lemno clanculum.
PH. Somnium: utin' hæc ignoraret suum patrem? *GE.* aliquid credito,
Phormio, esse caussæ; sed me censen' potuisse omnia
Intelligere extra ostium, intus quæ inter sese ipsi egerint?
PH. Atque hercle ego quoque illam audivi fabulam. *GE.* imo etiam dabo,
Quo magi' credas. patruus interea inde huc egreditur foras:
Haud multo post cum patre idem recipit se intro denuo:
Ait uterque tibi potestatem ejus habendæ se dare:
Denique ego sum missus, te ut requirerem, atque adducerem.
AN. Hem! quin ergo rape me: cessas? *GE.* fecero. *AN.* ô mi Phormio,
Vale. *PH.* vale Antipho: bene, ita me Dij ament, factum, & gaudeo,
Tantam fortunam de improviso esse his datam.
Summa eludendi occasio est mihi nunc senes,
Et Phædriæ curam adimere argentariam,
Ne cuiquam suorum æqualium supplex siet:
Nam idem hoc argentum ita ut datum est ingratiis,
His datum erit: hoc quî cogam, re ipsa repperi.
Nunc gestus mihi voltusque est capiundus novus.

INTERPRETATIO.

AN. *Quid audivisti?* GE. *Quodnam opinaris?* AN. *Nescio quid esse possit.* GE. *At certe istud supra omnia admiratione dignissimum: patruus tuus Chremes compertus est pater Phanio uxori tuæ.* AN. *Hem! quid ais?* GE. *Ille (Chremes) consuetudinem secretam habuit aliquam in Lemno cum Phanij matre.* PH. *Hoc somnij figmentum est. Illane Phanium potuit non cognoscere patrem suum?* GE. *Crede, Phormio, aliquam esse causam cur non cognoverit: sed an arbitraris me potuisse omnia percipere, quæ inter se ipsi intùs egerint, cum extra ostium starem?* PH. *Et per Herculem hæc quoque fabula mihi narrata fuit.* GE. *Quin etiam, quò magis id verum esse credas, hoc insuper dicam; patruus interea è gynæceo egressus, & paulo post illuc cum patre intrò rursus reversus est, & uterque dixit tibi se permittere eam habere uxorem: denique hi me miserunt te ut inventum ad se adducerem.* AN. *Imò aufer me tecum: quid moraris?* GE. *Festinemus.* AN. *O mi Phormio, vale.* PH. *Vale, Antipho: bene factum, ita me Dij ament, gaudeo tantam fœlicitatem repente eis fortunam immisisse. Præclara nunc se mihi dat occasiò per lusum decipiendi senes, & ne Phædria laboret de mutuanda pecunia ab amicis, & æqualibus, cum multis precibus: nam ut hoc argentum ab invitis senibus datum est, ita Phædriæ datum erit. Hoc argentum ut colligam, modum inveni. Nunc gestus corporis, & vultus de novo componendus est mihi, atque immutandus.*

Sed hinc concedam in angiportum hunc proximum;
Inde hisce ostendam me, ubi erunt egressi foras.
Quo me adsimularam ire ad mercatum; non eo.

INTERPRETATIO.

Sed hinc me conferam in angiportum hunc proximum, postea inde hisce prodibo obvius, ubi exibunt domo, ut eis dicam me non profecturum esse Sunium, quò me simulaveram velle proficisci.

ACTUS V. SCENA VII.

DEMIPHO. PHORMIO. CHREMES.

DE. Dis magnas merito gratias habeo, atque ago,
Quando evenere hæc nobis, frater, prospere.
Quantum potest, nunc conveniendus Phormio est,
Priusquam dilapidet nostras triginta minas,
Ut auferamus. *PH.* Demiphonem, si domi est,
Visam: ut quod. *DE.* at nos ad te ibamus, Phormio.
PH. De eadem hac fortasse caussa. *DE.* ita hercle. *PH.* credidi.
Quid ad me ibatis? ridiculum: an veremini,
Ne non id facerem, quod recepissem semel?
Heus, quanta quanta hæc mea paupertas est, tamen
Adhuc curavi unum hoc quidem, ut mî esset fides.
CH. Estne ea ita, ut dixi, liberalis? *DE.* oppido.
PH. Itaque ad vos venio nuntiatum, Demipho,
Paratum me esse: ubi voltis, uxorem date.

INTERPRETATIO.

DE. *Diis meritas verbis gratias ago, atque animo habeo, frater, pro rerum nostrarum prospero eventu. Nunc quam citò possumus, ad Phormionem nobis properandum est, priusquam disperdat nostras triginta minas, ut eas ab ipso recipiamus.* PH. *Visam si domi est, Demiphonem, ut dicam.* DE. *At nos ad te ibamus, Phormio.* PH. *Ob eandem fortasse causam.* DE. *Ita per Herculem.* PH. *Risu digna res est. Num dubitabatis an id facerem, necne, quod promisissem semel? Heus, quantumvis pauperculus sim, & in tenui re; tamen huc usque unum hoc quidem præcipue studui, ut servarem fidem.* CH. *Nunquid tibi virgo visa fuit ingenij liberalis, & verecundi vultus, & honesti?* DE. *Admodum.* PH. *Itaque ad vos venio nunciatum, Demipho, me paratum esse ad illam accipiendam. Si vobis videtur, eam mihi uxorem tradite:*

ANNOTATIONES.

4. *Dilapidet.*] Dilapidare est bona, & substantiam dissipare.

Nam omneis posthabui mihi res, ita uti par fuit,
Postquam tantopere id vos velle animum advorteram.
D E. At hic dehortatus est me, ne illam tibi darem:
Nam qui rumor erit populi, inquit, si id feceris?
Olim cum honeste potuit, tum non est data:
Nunc viduam extrudi, turpe est: ferme eadem omnia,
Quæ tute dudum coram me incusaveras.
P H. Satin' superbe inluditis me? *D E.* qui? *P H.* rogas?
Quia ne alteram quidem illam potero ducere.
Nam quo redibo ore ad eam, quam contempserim?
C H. Tum autem Antiphonem video ab sese amittere
Invitum eam, inque. *D E.* tum autem video filium
Invitum sane mulierem ab se amittere.
Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi
Argentum jube rursum rescribi, Phormio.

INTERPRETATIO.

nam huic rei omnes res meas postposui, & neglexi, uti conveniens fuit, postquam tam vehementer id vos cupere perspexi. D E. *At exinde hic Chremes frater meus dissuasit mihi, ne illam tibi darem: nam qui sermones vulgi ferentur per urbem, inquit, si id feceris? olim cum honeste virgo potuit dari in uxorem, non data fuit: nunc postquam nupsit filio tuo Antiphoni, eam privatam suo viro, ut viduam ejici invitam turpe est. Denique pene omnia me monuit, quæ tute jampridem coram me præsente redargueras.* P H. *Satisne arroganter vos me ludificatis?* D E *Quo modo?* P H. *Quæritisne istud? quia ne alteram quidem illam virginem, quæ mihi sponsa erat, potero uxorem habere: nam quomodo potero, nisi sim insigniter impudens, eam iterum petere, quam respuerim.* C H. *Tu etiam dic; video præterea Antiphonem impatienter ferre, & non nisi coactum pati, eam à se abstrahi.* D E. *Tum autem filium video impatienter & non nisi coactum ferre, mulierem à se abstrahi: sed transeamus, quæso, ad forum, Phormio, & triginta illas minas, quas tibi dedi, jube mihi ab argentarijs renumerari.*

ANNOTATIONES.

29. *Iube rursum rescribi.*] Scribere nummos dicuntur creditores pecuniarum, quibus moris erat, ut in argentariorum, apud quos pecunias suas collocarant tabulis expensum alicui ferrent, & argentario id nomen dictarent. Horatius:

Scribe decem à Nerio: non est satis: adde cicuta
Nodosi tabulas centum.

Rescribere, dicebatur debitor; qui mutuam pecuniam reddebat vel per se, vel per argentarij scripturam, qui in codicem suum referebat æs alienum, à debitore creditori esse dissolutum. Rescribi, ait Donatus est reddi, seu per mensæ scripturam dari. Horatius;

Putidius multo cerebrum est, mihi crede, Perilli
Dictantis, quod tu nunquam rescribere possis.

Rescribere est mutuum per scripturam mensæ reddere, cum mandato debitoris, qui pecuniam suam apud mensam deposuerat, mensarius, sive argentarius ferebat acceptum creditori. Sciendum est, veteres apud mensam, magnam pecuniæ partem deposuisse. Cum per argentarium debitor solvebat, dicebatur ex mensæ scripturâ id fieri. Sin ipse debitor satisfaciebat, dicebatur de domo, vel ex arcâ numerari.

PH. Quodne ego perſcripſi porro illis, quibus debui?
DE. Quid igitur fiet? *PH.* ſi vis mihi uxorem dare,
Quam deſpondiſti, ducam: ſin eſt, ut velis
Manere apud te illam, hic dos maneat, Demipho:
Nam non eſt æquom me propter vos decipi:
Cum ego veſtri honoris cauſſa, repudium alteri
Remiſerim, quæ tantumdem dotis dabat.
DE. I in malam rem hinc cum iſtac magnificentia,
Fugitive. etiam nunc credis te ignorarier,
Aut tua facta adeo? *PH.* irritor. *DE.* tune hanc duceres,
Si tibi data eſſet? *PH.* fac periclum. *DE.* ut filius
Cum illa habitet apud te, hoc veſtrum conſilium fuit.
PH. Quæſo, quid narras? *DE.* quin tu mihi argentum cedo.
PH. Imo vero uxorem tu cedo. *DE.* in j s ambula.
PH. In jus? enimvero ſi porro eſſe odioſi pergitis.
DE. Quid facies? *PH.* egone? vos me indotatis modo
Patrocinari fortaſſe arbitramini:
Etiam dotatis ſoleo. *CH.* quid id noſtra? *PH.* nihil?
Hic quandam noram, cujus vir uxorem. *CH.* hem! *DE.* quid eſt?
PH. Lemni habuit aliam. *CH.* nullus ſum. *PH.* ex qua filiam
Suſcepit: & eam clam educit. *CH.* ſepultus ſum.
PH. Hæc adeo ego illi jam denarrabo. *CH.* obſecro
Ne facias. *PH.* oh! tun' is eras? *DE.* ut ludos facit!

INTERPRETATIO.

PH. *An illud petis argentum tibi reddi quod creditoribus meis per ſcripturam argentariorum reddidi.* DE. *Quid igitur hac re fiet?* PH. *Si vis uxorem mihi dare, quam ſpopondiſti, eam ducam, ſed ſi ſtatuis ut ſponſa illa apud te maneat; dos illa triginta minarum, quam pro illa mihi dediſtis, apud me manebit, Demipho. Nam iniquum eſt propter vos me damnum pati; & veſtri honoris cauſa mihi fraudem eſſe, ſi alteram repudiaverim, quæ tantidem dotem mihi afferebat.* DE. *Abi in malam crucem cum iſta magnificentia verborum quâ ais noſtro honori conſuluiſſe, fugitive: etiamne credis nos latere qui ſis, & quæ facere conſueveris?* PH. *Ringor indignatione.* DE. *Auderesne eam uxorem ducecere, ſi tibi traderetur?* PH. *Experire.* DE. *Hoc ſolum convenerat inter vos, ut in tuis ædibus filius meus habitet cum illâ, non ut ipſam pro uxore haberes.* PH. *Quæſo, vide quam ſtulta memoras.* DE. *Quin tu argentum mihi redde.* PH. *Imo vero tu redde uxorem.* DE. *In jus te voco.* PH. *In jus? Si equid.m ulterius mihi moleſti eſtis.* DE. *Quid facies?* PH. *Egone? vos me patrocinium, & defenſionem ſolum fortaſſe virginum quæ ſine dote ſunt, qualis Phanium eſt, ſuſcipere opinamini; etiam ſoleo mulieribus dotatis opem præbere.* CH. *Quid hoc noſtrâ refert?* PH. *Nihil? hic noveram olim quandam, cujus vir uxorem.* CH. *Hem!* DE. *Quid eſt?* PH. *Lemni habuit aliam.* CH. *Periĳ.* PH. *Ex qua filiam genuit, & eam ſecretò educat.* CH. *Interiĳ.* PH. *Hæc prolixe illi renunciabo.* CH. *Per Deos te obteſtor ne facias.* PH. *Ho! an tute is eras?* DE. *Quam nos ludibrio habes!*

CH. Missum te facimus. *PH.* fabulæ. *CH.* quid vis tibi?
Argentum quod habes, condonamus te. *PH.* audio:
Quid vos, malum, ergo me sic ludificamini,
Inepti, vostra puerili sententia?
Nolo, volo: volo, nolo rursum: cedo, cape:
Quod dictum, indictum est: quod modo erat ratum, irritum est.
CH. Quo pacto, aut unde hæc hic rescivit? *DE.* nescio:
Nisi, me dixisse nemini, id certo scio.
CH. Monstri, ita me Dij ament, simile. *PH.* injeci scrupulum.
DE. hem!
Hiccine ut à nobis hoc tantum argenti auferat,
Tam aperte irridens! emori hercle satius est.
Animo virili præsentique ut sis, para:
Vides tuum peccatum esse elatum foras,
Neque jam id celare posse te uxorem tuam?
Nunc quod ipsa ex aliis auditura sit, Chreme,
Id nosmet indicare placabilius est:
Tum hunc impuratum poterimus nostro modo
Ulcisci. *PH.* at at, nisi mihi prospicio, hæreo:
Hi gladiatorio animo ad me affectant viam.
CH. At vereor ut placari possit. *DE.* bono animo es:
Ego redigam vos in gratiam: hoc fretus, Chreme,
Cum è medio excessit, unde hæc suscepta est tibi.
PH. Itane mecum agitis? satis astute aggredimini:

INTERPRETATIO.

CH. *Missum te facimus.* PH. *Fabulæ, & mendacia sunt vestra pollicitationes.* CH. *Quid petis amplius? argentum quod à nobis habes, tibi remittimus, & concedimus liberationem jus obligationis.* PH. *Audio: acquiesco vestra sententia: quid ergo, malum! me sic per lasciviam luditis, stulti, levibus, instar puerorum, promissis? nolo, volo: volo, nolo rursum: cedo, cape: quod modo probatum & fixum erat, statim improbatum est.* CH. *Quo modo, aut à quibus istud inaudivit, & scire potuit?* DE. *Ignoro: unum scio, nulli hominum me hoc secreti detexisse.* CH. *Istud, ita Dij mihi faveant, prodigij instar est.* PH. *Injeci scrupulum hominibus.* DE. *Hoccine fiet, ut à nobis hanc ingentem summam pecuniæ extorqueas? mori, per Herculem, omninò, potius est: ostende ergo te animosum, & fortem, sicut virum decet. Cernis culpam tuam in vulgus delatam esse, & manifestatam; neque te eam uxori tuæ occultare jam posse: nunc illud commodius, & validius erit ad placandam Nausistratam, si illi referamus nosmet ipsi, quod alij ei nunciaturi sunt: hoc pacto etiam de hoc flagitioso, & omni scelere contaminato, nostro arbitrio, ultionem sumere poterimus.* PH. *At, at, nisi saluti meæ caveo, in eâ difficultate involuendus, & implicandus sum, ut inde ægre me expediam. Hi tanquam Gladiatores adversi in me tendunt, audaci, & pertinaci ad exitium meum animo.* CH. *At metuo ut Nausistrata mitigari & sedari possit.* DE. *Securus esto: ego vos in concordiam reducam, & in gratiam reconciliabo, hoc confisus quòd hæc mulier è vivis abijt, ex quâ hanc virginem suscepisti.* PH. *Itane vos igitur erga me geritis? Satis me callide adorimini scilicet*

Non hercle ex re istius me instigasti, Demipho.
An tu, ubi quæ libitum fuerit, peregre feceris,
Neque hujus sis veritus fœminæ primariæ,
Novo modo ei quin faceres contumelias;
Venias nunc precibus lautum peccatum tuum?
Hisce ego illam dictis ita tibi incensam dabo,
Ut ne restinguas, lacrumis si exstillaveris.
D E. Malum, quod isti Dij, Deæque omnes duint.
Tantane affectum hominem quemquam esse audacia?
Non hoc publicitùs scelus hinc deportarier
In solas terras? *C H.* in id redactus sum loci,
Ut nesciam prorsus, quid agam cum illo. *D E.* ego scio:
In jus eamus. *P H.* in jus? huc, si quid lubet.
D E. Assequere, ac retine, dum huc ego servos evoco.
C H. Enim solus nequeo: accurre huc. *P H.* una injuria est
Tecum. *C H.* lege agito ergo. *P H.* altera est tecum, Chreme.
D E. Rape hunc. *PH.* itane agitis? enimverò voce est opus.
Nausistrata, exi. *C H.* os opprime. *D E.* impurum vide,
Quantum valet. *P H.* Nausistrata, inquam. *C H.* non taces?
P H. Taceam? *D E.* nisi sequitur, pugnos in ventrem ingere.
Vel oculum exclude. *P H.* est ubi vos ulciscar probe.

INTERPRETATIO.

Per Herculem, Demipho, non est utile isti Chremeti nec commodum, quod me irritasti. An tu vero, Chreme, postquam peregre in Lemno agens libidini tuæ satisfeceris, nec te quidquam puduerit fœminæ uni ex primariis, novo modo facere injuriam, nunc venias purgatum precibus flagitia tua? Talibus ego illam dictis, ita inflammatam ira in te reddam, ut ne restinguas, etiam si totus lachrymis liquefactus stillatim fluas. D E. *Malum, quod Dij, Deæque omnes à nobis avertant, & in istum vertant. An quisquam tantâ audacia præditus inveniri potest? Nonne hæc pestis, hic scelestus dignus est, qui publico decreto in extremas, & desertas terras amandetur.* C H. *In eo statu situs sum, ut ignorem omninò quomodo mihi agendum sit cum illo.* D E. *At ego non ignoro. In jus, ad Prætorem eamus.* P H. *In jus? in hanc Chremetis domum, si libet istud.* D E. *Chreme, hunc assequere, & contendentem ad domum tuam retrahe, atque inhibe, dum ego huc servos accieo.* C H. *Huc accurre, nam solus ego hunc retinere non possum.* P H. *Vna mihi tecum injuria actio est, pro contumelia quam mihi facis, Demipho.* C H. *Lege age igitur.* P H. *Altera est tecum, Chreme.* D E. *Rape hunc in jus renitentem.* P H. *Itane male mecum agitis? certe opus est ut clamitem: Nausistrata, foras egredere.* C H. *Occlude os illi.* D E. *Vide quantum roboris & virium flagitiosus habet.* P H. *Nausistrata, inquam, te voco.* C H. *Non taces?* P H. *Cur taceam?* D E. *Nisi sequitur, pugnis huic ventrem tunde, vel oculum exsculpe. Est mihi occasio, & facultas vos ulciscendi probe.*

ACTUS V. SCENA VIII.

NAUSISTRATA. CHREMES. PHORMIO. DEMIPHO.

NA. QUis nominat me? *CH.* hem! *NA.* quid istuc turbæ est, obsecro,
Mi vir? *PH.* hem! quid nunc obticuisti? *NA.* quis hic homo est?
Non mihi respondes? *PH.* hiccine ut tibi respondeat?
Qui hercle, ubi sit, nescit. *CH.* cave isti quidquam creduas.
PH. Abi: tange: si non totus friget, me eneca.
CH. Nihil est. *NA.* quid ergo est? quid istic narrat? *PH.* jam scies:
Ausculta. *CH.* pergin' credere? *NA.* quid ego, obsecro,
Huic credam, qui nihil dixit? *PH.* delirat miser
Timore. *NA.* non pol temere est, quod tu tam times.
CH. Egon' timeo? *PH.* recte sane: quando nihil times,
Et hoc nihil est, quod dico ego: tu narra. *DE.* scelus!
Tibi narret? *PH.* eho tu? factum est abs te sedulo
Pro fratre. *NA.* mi vir, non mihi narras? *CH.* at. *NA.* quid, at?
CH. Non opus est dicto. *PH.* tibi quidem: at scito huic opus est.
In Lemno. *CH.* hem! quid ais? *DE.* non taces? *PH.* clam te. *CH.* hei mihi!
PH. Uxorem duxit. *NA.* mi homo, Dij melius duint.

INTERPRETATIO.

NA. *QVis me vocat?* CH. *Hem!* NA. *Quis iste tumultus? quæ rixa? quæso, mi vir, dicito.* PH. *Hem, quid nunc obmutuisti?* NA. *Quis hic homo est? nihil respondes?* PH. *Quomodo tibi respondeat iste, qui per Herculem ita attonitus est, ut in quo loco stat, non cognoscat?* CH *Vide ne isti quidquam credas.* PH. *Accede ad illum, tange: si non totus frigore riget, nihil causæ dico, quin me occidas.* CH. *Nihil est.* NA *Quid ergo est? quid iste recitat?* PH. *Iam disces, attente me audi.* CH. *Persistis ne, uxor, isti credere?* NA. *Quid ego, cedo, huic credam, qui nondum ullum verbum loquutus est?* PH. *Mente errat & insanit præ metu.* NA. *Per Pollucem non sine caussa est quod tantum metuis.* CH. *Egone metuo?* PH. *Recte sane: quando ergo nihil metuis, nihilque esse dicis, quod metuere debeas, quæ ego illi mox dicturus sum, tu ipsemet illi recense.* DE. *Scelest̃e, ex tua voluntate ille recenseat?* PH. *Ehò tu, egregie & strenue te gessisti in defendendo fratre, dum me offendis.* NA. *Mi vir, ecquid mihi recitas, quod hic ait?* CH. *At.* NA. *Quid, at?* CH. *Non opus est hoc referre.* PH. *Tibi quidem non opus est ut referatur: sed opus est, ut illa resciat. In Lemno cum esset.* CH. *Hem, quid ais?* DE. *An non taces?* PH. *Te ignarâ & insciâ.* CH. *Hei mihi!* PH. *Vxorem duxit.* NA. *Mi homo, non ita est, ut ait: Dij melius esse velint.*

ANNOTATIONES.

11. *Scelus.*] Id est scelestus.
16. *Duint.*] Id est dent.

PH. Sic

P H. Sic factum est. *N A.* perij misera. *P H.* & inde filiam
Suscepit jam unam, dum tu dormis. *C H.* quid agimus?
N A. Prô Dij immortales! facinus indignum, & malum!
P H. Hoc actum est. *N A.* an quidquam hodie est factum indignius?
Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.
Demipho, te appello: nam me cum hoc ipso distædet loqui.
Hæcine erant itiones crebræ, & mansiones diutinæ
Lemni? hæccine erat, qua nostros fructus minuebat, vilitas?
D E. Ego, Nausistrata, esse in hac re culpam meritum non nego;
Sed eam quæ sit ignoscenda. *P H. verba fiunt mortuo.*
D E. Nam neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo,
Vinolentus fere abhinc annos quindecim mulierculam
Eam compressit unde hæc nata est, neque postilla unquam attigit.
Ea mortem obiit: è medio abiit: qui fuit in re hac scrupulus.
Quam ob rem te oro, ut alia facta tua sunt, æquo animo hoc feras.
N A. Quid ego æquo animo? cupio misera in hac re jam defungier.
Sed quid sperem? ætate porro minus peccaturum putem?
Jam tum erat senex, senectus si verecundos facit.
An mea forma atque ætas nunc magis expetenda est, Demipho?
Quid mihi hic affers, quamobrem exspectem, aut sperem porro non fore?

INTERPRETATIO.

P H. *Sic factum est.* N A. *Perij misera.* P H. *Et ex ea genuit jam unam filiam, dum tu secura es, & sola dormis.* C H. *Heu quid agam?* N A. *Proh Dij immortales, facinus flagitiosum, & perniciosum!* P H. *Tamen hoc factum est.* N A. *An quidquam hoc tempore factum est turpius, magis ignominiosum, ac probrosum ab homine ullo? Nempe cum ad uxores accedunt, tum mihi fiunt debiles & infirmi senes. Demipho te alloquor: nam me cum isto sermonem conferre nimiùm tædet, & fastidiosum est. Hæne erant ideo frequentes profectiones, & diuturnæ Lemni commorationes? hæcne erat vilitas annonæ, quam dictitabat minuere pretia fructuum nostrorum?* D E. *Ego Nausistrata non inficior culpam in hac re à Chremete merito ejus admissam esse, sed talem, quæ sit condonanda ex omnium sententia.* P H. *Hæc verba in gratiam Chremetis, ad placandam Nausistratam facere, est mortuo verba facere.* D E. *Nam neque id fecit, quòd te negligeret, & odio haberet, sed vino captus fere sunt anni quindecim, cum mulierculam gravidam fecit: unde hæc virgo genita est, neque posteà unquam cum illa rem habuit: eadem è vitá decessit, morte sublata est, quæ si viveret difficultates, & dissidia afferre posset. Quapropter te obsecro, quæ tua est solita benignitas & facilitas, ut hoc etiam patienter feras.* N A. *Quid? me patienter id ferre? utinam in hac tam atroci injuriâ, omnibus defuncta essem, & libera in posterum; ut desineret, & finem faceret Chremes mihi molestias exhibere: sed quid melius expectem ab illo? An propter ætatem minus eum libidini deditum iri opiner? At jam tum erat senex: si quidem senectus homines à peccando absterrere per verecundiam debet. An mea pulchritudo atque ætas præsens magis quam antea eum alliciet in amorem, Demipho? quid mihi proponis, quamobrem expectem eum ulteriùs ad libidinem non rediturum.*

PH. Exequias Chemeti, quibus est commodum, ire jam tempus est.
Sic dabo. age nunc, Phormionem, qui volet, lacessito:
Faxo tali eum mactatum, atque hic est, infortunio.
Redeat sane in gratiam: jam supplicij satis est mihi:
Habet hæc, ei quod, dum vivat, usque ad aurem obganniat.
N A. At meo merito credo. quid ego nunc commemorem, Demipho,
Singillatim, qualis ego in istum fuerim? *D E.* novi æque omnia
Tecum. *N A.* merito hoc meo hoc videtur factum? *D E.* minime gentium:
Verum, quando jam accusando fieri infectum non potest,
Ignosce: orat, confitetur, purgat. quid vis amplius?
P H. Enimvero, prius quam hæc dat veniam, mihi prospiciam, & Phædriæ.
Heus, Nausistrata, prius quam huic respondes temere, audi. *N A.* quid est?
P H. Ego minas triginta ab isto per fallaciam abstuli:
Eas dedi tuo gnato. is pro sua amica lenoni dedit.

INTERPRETATIO.

P H. *Exequias funeris Chremetis prosequi si quibus vacat, jam tempus est celebrare. Sic dabo exercitum, & opprobrijs expositum. Age, age nunc, si cui libeat, Phormionem irritato: faciam ut tali, atque hic, augeatur ærumna, & calamitate: reconciliemur sane nunc in gratiam: jam satis hac ultio mihi sufficit. Habet à me hac Nausistrata quod es, dum stabit in vita, quod ei ad aurem occinat & obmurmuret.* NA. *An ita fortasse de eo merueram, ut sic mecum ageret! credo vero. Quid nunc ego minutatim tibi narrem, qualem ego erga eum me gesserim?* D E. *Probe id scio tecum pariter.* N A. *An tibi videor digna fuisse hac contumelia?* D E. *Minime omnium: verùm cùm hac illius culpa criminationibus, & increpationibus infecta reddi non potest, condona illi. Obsecrat, confitetur se deliquisse, postulat ut suam purgationem, & satisfactionem accipias. Quid exigis amplius?* P H. *Equidem, priusquam hac se ignoscere marito culpam pronunciet, mihi præcavendum & Phædriæ. Heus, Nausistrata, priusquam huic subitò incogitans respondeas, audi me.* N A. *Quid est?* P H. *Ego minas triginta per dolum à marito tuo per dolum expiscatus sum: eas dedi tuo filio; is pro sua amica lenoni dedit.*

ANNOTATIONES.

43. *Exequias ire.*] Quemadmodum dicimus ire inficias, pro inficiari, sic ire exequias Antiqui dicebant. Hac formula exequiæ indicebantur; L. Titius vixit: L. Titio exequias ire quoi (pro cui) commodum est jam tempus est: ollus (pro, ille) effertur.

43. *Mactatum infortunio.*] Macto, verbum est sumptum à sacris. Dictum putant, quasi, magis aucto, id est, augeo; nam priusquam victimam immolarent, thus, aut vinum super eam fundebant; unde mactam illam dicebant, quasi magis auctam. Mactare morte, supplicio, damno, infortunio dicitur per metaphoram.

CH. Hem, quid ais? *NA.* adeon' indignum tibi videtur, filius
Homo adolescens unam si habet amicam? tu uxores duas.
Nil pudere? quo ore illum objurgabis? responde mihi.
DE. Faciet, ut voles. *NA.* imo, ut meam jam scias sententiam.
Neque ego ignosco, neque promitto quidquam, neque respondeo,
Prius quàm gnatum video. ejus judicio permitto omnia: is
Quod jubebit, faciam. *PH.* mulier sapiens es, Nausistrata.
NA. Satin' id est tibi? *PH.* imo vero pulcre discedo, & probe.
Et præter spem. *NA.* tu tuum nomen dic quod est. *PH.* min', Phormio,
Vestræ familiæ hercle amicus, & tuo summus Phædriæ.
NA. Phormio, at ego æcastor, posthac tibi quod potero, & quæ voles,
Faciamque, & dicam. *PH.* benigne dicis. *NA.* pol meritum est tuum.
PH. Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata,
Et quod tuo viro oculi doleant? *NA.* cupio. *PH.* me ad cœnam voca.
NA. Pol vero voco. *DE.* eamus intro hinc. *CH.* fiat. sed ubi est Phædria,
Judex noster? *PH.* jam hic faxo aderit. ω Vos valete, & plaudite.

CALLIOPIUS RECENSUI.

INTERPRETATIO.

CH. *Hem, quid ais?* NA. *Adeone hoc malefactum, & grave delictum putas, si filius adolescens habet unam amicam, cum tu uxores duas habeas? nihil te pudet? quâ fronte, nisi ferreâ, illum culpa argues? Responde mihi.* DE. *Faciet ut tibi libuerit.* NA. *Imò jam ut non ignores quid constituerim facere; neque ego veniam do, neque ullo promisso me obligo, neque responso quidquam assevero, priusquam filium meum videro; eum arbitrum omnium controversiarum facio: quod judicabit ratum habebo & confirmabo.* P H. *Sapis, Nausistrata, & rectè censes.* NA. *Satisne id tibi hoc est, atque ex æquitate constitutum?* P H. *Imo vero egregie, & abunde, supraque omnem spem satis factum est; itaque lætus & contentus hinc abeo.* NA. *Tu vero dic mihi, quod tibi nomen est?* PH. *Mihine? Phormio nomen est: familia vestra quidem amicus, & tuo filio Phædria amicissimus.* NA. *At ego, Phormio, per Castorem posthac, tui causa, quoad ejus potero, & quæ petes, faciamque & dicam.* P H. *Prolixe & liberaliter loqueris.* NA. *Per Pollucem ad hoc meritum tuum me adducit.* P H. *Visne primùm hodie facere, quod mihi pergratum erit, & oculis mariti tui molestum atque ægrum?* NA. *Cupio.* P H. *Ad cœnam me invita.* NA. *Per Pollucem sane te invito.* D E. *Hinc intro eamus.* C H. *Ita fiat: sed ubi est Phædria arbiter, & judex noster?* P H. *Mox efficiam ut præstò sit. Vos valete, & plaudite.*

Calliopius recensui.

P. TERENTIJ CARTHAGINENSIS AFRI HECYRA.

ACTA LUDIS ROMANIS JULIO CÆSARE, CN. CORNELIO DOLABELLA ÆDILIBUS CURULIBUS, NON EST PERACTA TOTA. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII TIBIIS PARIBUS: CN. OCTAVIO, T. MANLIO CONSULIBUS. RELATA EST ITERUM LUDIS FUNERIBBUS. RELATA EST TERTIÒ. Q. FULVIO, L. MARCIO ÆDILIBUS CURULIBUS.

Explicatio hujus didascaliæ (ita dicitur præmonitio docens aliquid) petenda est ab explicatione superiorum.

PERSONÆ HECYRÆ,

BACCHIS Meretrix. A Baccho.
LACHES ab ἔλαχον, id est, sortitus sum.
MYRRHINA. A μυῤῥίνη, Myrtus.
PAMPHILUS. A πᾶς & φίλος omnibus charus.
PARMENO. παρὰ τῷ δεσπότῃ μένων, apud dominum manens.
PHIDIPPUS. A φειδὼ parsimonia & ἵππος equus.
PHILOTIS. A φιλότης, amicitia.
PHILUMENA. Quasi φιλουμένη amata.
SOSIA. A σώζεσθαι, servari, quòd servi servantur in bello.
SOSTRATA. A σώζειν, servare: & στρατὸς, exercitus.
SYRA. A Natione.

ARGUMENTUM.

PAMPHILUS Lachetis & Sostratæ filius cum noctu ad Bacchidem meretricem iret temulentus, Philumenam Phidippi, &

Myrrhinæ filiam in viâ per vim compressit, & detracto ei annulo, per tenebras effugit, sic ut neuter alterum cognosceret. Paulò pòst eadem Philumena, quæ ex ipso erat gravida, uxor ei datur; sed propter Bacchidem, quam deperibat, duobus mensibus ne quidem eam attigit. Cum autem Bacchis irata propter ejus nuptias, minus quam solebat, obsequens esset, eam reliquit & ingentem uxoris amorem concepit. Interea accidit ut iter Pamphilo in Imbrum esset, unde cum post aliquod tempus reverteretur, ita sors tulit, ut quo die Athenas appulisset, Philumena partu levaretur, itaque videndi eam cupidus, subitò ad eam ingressus est, sed & peperisse eam deprehendit: cum autem ab ea secessisset, nullam afferens causam, Laches suspicatus est eum adhuc Bacchidis amore impeditum, ea de causa ab uxore abhorrere: accersitam igitur Bacchidem objurgat; ea cum se purgaret, annulum habebat in digito, quem olim Philumenæ ereptum sibi dederat Pamphilus. Is annulus effecit, ut vitiatam esse ab ipso Pamphilo Philumenam cognosceretur. Lætus Pamphilus & uxorem, & filium accipit.

C.

SULPITII APOLLINARIS
PERIOCHA.

VXorem duxit Pamphilus Philumenam;
Cui quondam ignorans virgini vitium obtulit:
Ejusque per vim quem detraxit annulum,
Dederat amicæ Bacchidi meretriculæ:
Dein profectus in Imbrum est: nuptam haud attigit.
Hanc mater utero gravidam, ne id sciat socrus,
Vt ægram ad se transfert. revertit Pamphilus:
Deprehendit partum: celat: uxorem tamen
Recipere non volt. Pater incusat Bacchidis

INTERPRETATIO.

PAmphilus Lachetis, & Sostratæ filius accepit in uxorem Philumenam, Phidippi, & Myrrhinæ filiam, quam quondam ignotam compressit in via, & cujus annulum, quem eripuit ei, donaverat Bacchidi meretrici, quam amabat. Deinde in Imbrum insulam navigavit, nuptam uxorem Bacchidis amore captus non attigit. Hanc Myrrhina mater cum sciret prægnantem esse, ægrotam esse simulans ex ædibus Lachetis ad se ducit, ne socrus Sostrata eam esse gravidam cognoscat. redit ex Imbro insula Pamphilus. deprehendit uxorem peperisse. & rem occultat, uxorem tamen, ignorans eam ex se peperisse, recipere recusat. Pater ejus Laches culpam confert in Bacchidem &

Amorem; dum se purgat Bacchis, annulum
Mater vitiatæ forte agnoscit Myrrhina:
Uxorem recipit Pamphilus cum filio.

INTERPRETATIO.

dum se excusat Bacchis, forte accidit ut Myrrhina annulum agnosceret, quem gerebat filia, cum stuprum ei illatum fuit. Uxorem cum filio recipit Pamphilus.

PROLOGUS.

HECYRA est huic nomen fabulæ. hæc cum data
Est nova, novum intervenit vitium & calamitas,
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit:
Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat. nunc hæc plane est pro nova:
Et is, qui scripsit hanc, ob eam rem noluit
Iterum referre, ut iterum possit vendere.
Alias cognostis ejus: quæso hanc noscite.
Orator ad vos venio ornatu prologi,
Sinite exorator sim, eodem ut jure uti senem
Liceat, quo jure sum usus adolescentior,
Novas qui exactas feci ut inveterascerent,
Ne cum poëta scriptura inveterasceret.

INTERPRETATIO.

HEcyra nominatur hac fabula. Tunc cum nova exhibita est, fortuito vitio & calamitate factum est, ut neque spectari, neque cognosci potuerit vel ex scena apparatu, vel ex personarum actione: ita populus stupens admiratione funambuli, in eo spectando animo defixus fuerat. Nunc hac fabula Hecyra tanquam nova datur, ut qua acta non fuit, & poëta qui hanc fecit, noluit post spectaculum funambuli, denuò eam introducere in scenam, ut iterum pro novâ eam histrionibus venderet. Alias Poëta fabulas notas habetis, hanc precor ut noscatis attente spectate. Orator legatus à grege Histrionum ad vos, spectatores, venio in vestitu Prologi, per vos liceat mihi exoratorem esse impetrando ea, qua postulo. Permittite mihi Lucio Ambivio Actori comico uti eadem facultate, nunc cum senex sum, quâ uti mihi licuit, cum adolescens fui, qui feci ut Comœdiæ novæ Cæcilij Poëta, licet expulsæ, viverent, & ad vetustatem pervenirent sæpius deinceps actæ, & probatæ; ne cum Poëta poëma caducum fieret, & periret.

ANNOTATIONES.

1. *Hecyra.*] ἑκυρὰ, significat Socrum.
2. *Novum intervenit vitium.*] Vitio creati dicuntur Consules & Magistratus, si cœptis comitijs, tonitru supervenisset, si quis morbo Herculeo correptus concidisset, aut si alia legitima omissa fuissent: nam comitia his casibus dirimenda erant: aliter tota actio vitiosa, & inauspicata censebatur.

In his, quas primum Cæcilij didici novas,
Partim sum earum exactus, partim vix steti.
Quia sciebam dubiam fortunam esse scenicam,
Spe incerta certum mihi laborem sustuli.
Easdem agere cœpi, ut ab eodem alias discerem
Novas studiose, ne illum ab studio abducerem.
Perfeci ut spectarentur: ubi sunt cognitæ,
Placitæ sunt. ita poëtam restitui in locum,
Prope jam remotum injuria advorsariûm
Ab studio, atque ab labore, atque arte musica.
Quod si scripturam sprevissem in præsentia, &
In deterrendo voluissem operam sumere,
Ut in otio esset, potius quàm in negotio;
Deterruissem facile, ne alias scriberet.
Nunc quid petam, mea caussa, æquo animo attendite.
Hecyram ad vos refero, quam mihi per silentium
Nunquam agere licitum est, ita eam oppressit calamitas.
Eam calamitatem vostra intelligentia
Sedabit, si erit adjutrix nostræ industriæ.
Cum primum eam agere cœpi, pugilum gloria,
Funambuli eodem accessit expectatio:
Comitum conventus, strepitus, clamor mulierum
Fecere, ut ante tempus exirem foras.

INTERPRETATIO.

In Cæcilij Comœdijs quas novas primùm recitavi, partim eas agens sum rejectas; partim vix potui fabulam peragere. Quoniam verò videbam fortunam scenæ ancipitem esse, & periculosam; ideo in spe incerta certum laborem subij; easdem Cæcilij Comœdias, quæ exclusæ fuerant, agendas suscepi, ut alias ejusdem novas recitandas discerem accurate: effecique ut populus eas spectaret, probaretque; ne ille deterritus à studio scribendi fabulas abstraheretur. Ubi spectata sunt, & intellecta, grata & accepta populo fuerunt: ita Poëtam Cæcilium in pristinum statum, & æstimationem reduxi, qui pene rejectus & repulsus fuerat, iniquitate inimicorum abs studio, industriá, atque arte Poëtica. Quod si Cæcilij fabulas exclusas à scena agere iterum neglexissem, tunc cum primum editæ fuerunt, & in dehortando eum à labore, ut in quiete potius ageret, quam in tanto labore studij; facili negotio eum ab alijs Comœdijs faciendis avertissem. Nunc quid postulem, rogo vos ut mei gratiâ, favente, & placido animo advertatis. Hecyram Comœdiam in scenam reduco, quam mihi exhibere cum favente silentio nunquam concessum est; tantum eam obruit infortunium. Istud infortunium vestra prudentia, & ad eam Comœdiam cognoscendam attentia placabit, si nostra diligentia opem afferat. Simul atque eam coràm populo recitare cœpi, pugiles gloria cupidi, populus magna expectatione & ingenti studio concitatus spectandi funabuli, concursus eorum qui in nostro sunt comitatu, tumultus, vociferatio mulierum, me coëgerunt egredi, ante completam fabulæ actionem, extra Theatrum.

Vetere in nova cœpi uti consuetudine,
In experiundo ut essem: refero denuo;
Primo actu placeo. cum interea rumor venit,
Datum iri gladiatores. populus convolat:
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.
Ego interea meum non potui tutari locum.
Nunc turba nulla est: otium & silentium est.
Agendi tempus mihi datum est: vobis datur
Potestas condecorandi ludos scenicos.
Nolite sinere per vos artem musicam
Recidere ad paucos: facite, ut vestra autoritas
Meæ autoritati fautrix adjutrixque sit.
Si nunquam avare statui pretium arti meæ,
Et eum esse quæstum in animum induxi maxumum,
Quam maxume servire vestris commodis;
Sinite impetrare me, qui in tutelam meam
Studium suum, & se in vostram commisit fidem,
Ne eum circumventum inique iniqui irrideant.
Mea caussa caussam hanc accipite, & silentium
Date, ut libeat scribere aliis, mihique ut discere
Novas expediat, posthac pretio emptas meo.

INTERPRETATIO.

Cœpi uti antiqua consuetudine, quâ usus fui in Cæcilij fabulis, in nova Terentij Comœdia Hecyra, ut in periculo faciendo insisterem, & tentare perseverarem. Iterum Hecyram Comœdiam introduco in Theatrum. Primo actu gratus sum, & acceptus: quum interea sermo spargitur exhibitum iri gladiatores. Fit subitus populi concursus, turbæ excitantur, vociferantur, certant propter locum: ego interea dum hæc fierent non potui defendere locum in quo ipse agebam. Nunc tumultuatio nulla est, tranquillitas, & taciturnitas observantur, occasio opportuna recitandi ab ædilibus mihi præbetur. Vobis licet ludos Theatrales, qui in scena aguntur, cohonestare favore silentij vestri. Nolite committere, ut ars Poëtica paucos artifices peritos habeat, & ad paucos perveniat: concedite mihi subsidium vestrum & præsidium, dum enixè laboro in juvando Poëtas eorumque studia. Si nunquam avare arti meæ æstimationem & indicationem feci, & mihi persuasi lucrum istud esse amplissimum, vestris utilitatibus, & emolumentis atque oblectamentis inservire: permittite me hoc à vobis precibus obtinere, ne eum delusum improbi improbe ludibrio habeant, qui studium & operam artis suæ mihi tuendam, & se fidei & favori vestro protegendum dedit. Mei gratiâ, causam Poëtæ Terentij suscipite defendendam, & linguis favete, ut alij Poëtæ quoque libenter studeant componendis Comœdijs, mihique conducat novas memoriæ mandare, & addiscere, quas pecunia mea æstimatione à Poëta comparaverim.

ACTUS

ACTUS PRIMI SCENA I.

PHILOTIS. SYRA.

PH. PER pol quam paucos reperias meretricibus
Fideleis evenire amatores, Syra.
Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi,
Quam sančte, ut quivis facile possit credere,
Nunquam illa viva ducturum uxorem domum:
En! duxit. *SY.* ergo propterea te sedulò
Et moneo, & hortor, ne cujusquam misereat,
Quin spolies, mutiles, laceres, quemque nacta sis.
PH. Utin' eximium neminem habeam? *SY.* neminem
Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit,
Quin ita paret sese, abs te ut blanditiis suis
Quam minimo pretio suam voluptatem expleat.
Hiscine tu, amabo, non contra insidiabere?
PH. Tamen eandem pol esse omnibus, injurium est.
SY. Injurium est autem ulcisci advorsarios?
Aut qua via captent te illi, eadem ipsos capi?
Eheu me miseram! cur non aut istæc mihi
Ætas & forma est, aut tibi hæc sententia?

INTERPRETATIO.

PH. *Per quam raros aliquis inveniat, meretricibus amatores constantis fidei contingere, Pollucem testor, Syra. Etiam hic Pamphilus, quoties jurejurando fidem obligabat Bacchidi, & religiose promittebat (ut quilibet facile sibi persuaderet eum certa dicere), nunquam se ullam mulierem, dum illa viveret, in uxorem accepturum: ecce! accepit tamen.* SY. *Propterea igitur te commonefacio, & adhortor, ne cujusvis amatoris miseratio te moveat, quominus eum omnibus opibus exuas, diminuas, dilanies, quicumque ad te venerit.* PH. *Mihine suades ne ullum mihi seligam præcipuum, dilectum mihi, cui ne quidem parcam?* SY. *Aio neminem: nam ita habeto, nullus ex illis te adit, quin ita se disponat, ut sermonibus blandis libidinem suam ex te quam admodum modica mercede satiet. Talibusne amatoribus tu vicissim, rogo te, insidias non tendes?* PH. *Nihilominus iniquum est eandem se gerere erga omnes.* SY. *An autem iniquum est punire inimicos? aut eadem arte, quâ te decipere student, eos decipi? Eheu me infortunatam! cur non tuæ ætatis, & pulchritudinis ego sum; vel tu meæ sententia non es?*

ACTUS I. SCENA II.

PARMENO. PHILOTIS. SYRA.

PA. SEnex si quæret me, modo isse dicito
Ad portum, percontatum adventum Pamphili.
Audin', quid dicam, Scirte? si quæret me, uti
Tum dicas: si non quæret, nullus dixeris,
Alias ut uti possim causa hac integra.
Sed videon' ego Philotium? unde hæc advenit?
Philotis, salve multum. *PH.* ô salve, Parmeno.
SY. Salve mecastor, Parmeno. *PA.* & tu ædepol, Syra,
Dic mihi, Philoti, ubi te oblectasti tam diu?
PH. Minime me equidem oblectavi, quæ cum milite
Corinthum hinc sum profecta inhumanissimo:
Biennium ibi perpetuum misera illum tuli.
PA. Ædepol te desiderium Athenarum arbitror,
Philotium, cepisse sæpe, & te tuum
Consilium contempsisse. *PH.* non dici potest
Quam cupida eram huc redeundi, abeundi á milite,
Vosque hìc videndi, antiqua ut consuetudine

INTERPRETATIO.

PA. *SI senex Laches à te quæret ubi sim, illi dicito modo me ivisse ad portum, inquisitum de reditu Pamphili ex Imbro insula. Advertisne quid dicam, Scirte? Si quæret, inquam, ut tunc istud ei dicas: si verò non quæret, nihil quidquam ei dixeris; ut alio tempore hanc causam non prius dictam possim prætexere. Sed ecquid video Philotium? unde Athenas advenit? Philotis, multum mihi salva sis.* PH. *Salve tu quoque, Parmeno.* SY. *Salve pol, mi Parmeno.* PA. *Et tu ædepol, Syra. Dic mihi, Philoti, ubi tandiu voluptati vacasti?* PH. *Minime certe voluptati vacavi, quæ hinc Athenis Corinthum profecta sum cum milite immitissimo. Ibi per spatium continuum duorum annorum misera illum passa sum.* PA. *Per ædem Pollucis, Philotium, opinor te sæpe desiderio Athenarum flagrasse, & consilium hinc discedendi improbasse.* PH. *Verbis exprimi non potest quanta cupiditas me tenebat in hanc urbem revertendi, discedendi à milite, atque aspectu vestro fruendi, ut ex vetusta familiaritate*

ANNOTATIONES.

11. *Corinthum.*] Achaiæ urbs in medio Isthmi Peloponnesiaci sita (Isthmos autem Græci vocant angustias, quibus à peninsula ad continentem est aditus) ab ortu Saronicum; ab occasu, Crissæum sinum habens, qui & Corinthiacus dicitur: duobus inclyta portubus. Cenchrææ ab ortu portus imminet Ægæo mari: Lechææ Jonio ab occasu: unde bimarem Poëtæ Corinthum dixerunt.

Agitarem inter vos libere convivium.
Nam illi haud licebat nisi præfinito loqui
Quæ illi placerent. *PA.* haud opinor commode
Finem statuisse orationi militem.
PH. Sed quid negotî hoc? modo quæ narravit mihi
Hîc intus Bacchis? quod ego nunquam credidi
Fore, ut ille hac viva posset animum inducere
Uxorem habere. *PA.* habere autem? *PH.* eho tu, an non habet?
PA. Habet, sed firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ.
PH. Ita Dij Deæque faxint, si in rem est Bacchidis.
Sed quî istuc credam ita esse? dic mihi, Parmeno.
PA. Non est opus prolato hoc: percontarier
Desiste. *PH.* nempe ea caussa, ut ne id fiat palam.
Ita me Dij amabunt, haud propterea te rogo, ut
Hoc proferam, sed tacita ut mecum gaudeam.
PA. Nunquam dices tam commode, ut tergum meum
Tuam in fidem committam. *PH.* ah noli, Parmeno:
Quasi tu non multo malis narrare hoc mihi,
Quam ego, quæ percontor, scire. *PA.* vera hæc prædicat:
Et mî illud vitium maximum est. si mihi fidem
Das te tacituram, dicam. *PH.* ad ingenium redis.
Fidem do, loquere. *PA.* ausculta. *PH.* istic sum. *PA.* hanc Bacchidem
Amabat, ut cum maxime, tum Pamphilus,

INTERPRETATIO.

celebrarem vobiscum convivium, nullius voluntati subdita: nam Corinthi non erat mihi facultas loquendi, nisi quæ grata essent militi, prout determinasset, & præscripsisset. PA. *Non arbitror bene pro tua voluntate militem terminum & modum præfinivisse sermonibus tuis, cùm vos loquaces sitis.* PH. *Sed quid rei est? qualia, & quanta retulit mihi hic intus Bacchis? Illud quod nunquam putavi futurum esse, ut Pamphilus posset adduci ut uxorem duceret, dum Bacchis vitam ageret.* PA. *Quid? ais eum uxorem duxisse?* PH. *Eho tu, responde; annon duxit?* PA. *Duxit, sed dubito an sint stabiles hæ nuptiæ.* PH. *Dij, Deæque faciant ne sint stabiles, si id utile est Bacchidi: sed quam ob causam, unde istud credam ita esse, scilicet has nuptias non esse firmas?* PA. *Non opus est id declarare: desine id curiose inquirere.* PH. *Nimirum ne id fiat manifestum, quare non sint firma. Ita me Dij bene ament, non propter eam causam te interrogo, ut hoc publicem, sed ut tacitam apud me voluptatem capiam, ut in sinu gaudeam.* PA. *Nunquam tam idonee & apte eloqueris ad persuadendum, ut tergum meum in tutelam tuam dedam.* PH. *Ah noli Parmeno dicere talia, quasi tu non potius velis hoc mihi commemorare, quam ego, quæ inquiram, inaudire.* PA. *Verum hæc mulier dicit; & istud vitium mihi propriũ est, tacere non posse.* PH. *Ad naturam tuam garrulam & loquacem redis.* PA. *Si mihi promittis te celaturam, quod quæris id proferam.* PH. *Promitto me tacituram; narra.* PA. *Audi attente.* PH. *Parata sum ad audiendum.* PA. *Hanc Bacchidem Pamphilus tam vehementer tunc amabat ut nunquam magis antea amavisset,*

P A. Credo ita videri tibi. nam nemo ad te venit,
Nisi cupiens tui: ille invitus illam duxerat.
P H. Quid deinde fit? *P A.* diebus sane pauculis
Post, Pamphilus me solum seducit foras,
Narratque, ut virgo ab se integra etiam tum siet:
Seque antè quàm eam uxorem duxisset domum,
Sperasse, eas tolerare posse nuptias.
Sed quam decrerim me non posse diutius
Habere, eam ludibrio haberi, Parmeno,
Quin integram itidem reddam, ut accepi à suis,
Neque honestum mihi, neque utile ipsi virgini est.
P H. Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.
P A. Hoc ego proferre, incommodum esse mihi arbitror:
Reddi patri autem, cui tu nihil dicas vitij,
Superbum est: sed illam spero, ubi hoc cognoverit,
Non posse se mecum esse, abituram denique.
P H. Quid interea? ibatne ad Bacchidem? *P A.* quotidie:
Sed, ut fit, postquam hunc alienum ab sese videt,
Maligna multo & magis procax facta illicò est.
P H. Non ædepol mirum. *P A.* atque ea res multo maxume
Disjunxit illum ab illa, postquam & ipse se,
Et illam, & hanc quæ domi erat, cognovit satis,
Ad exemplum ambarum mores earum æstimans.
Hæc, ita uti liberali esse ingenio decet,

INTERPRETATIO.

P A. *Credo te ita judicare, nemo enim te convenit, nisi cupidus amator: ille nolens eam uxorem ceperat.* PH. *Quid deinde sequutum fuit?* P A. *Non ita multò post; Pamphilus sine testibus seorsum me ducit extra domum atque narrat ut Philumenam non attigerit, ut, quod ad se pertinet, virgo etiam tum incorrupta permaneat; se antequam eam accepisset uxorem spem habuisse, se in his nuptijs perduraturum: verum neque mihi decorum, neque virgini commodum, & conducibile est, Parmeno, eam, quam constituerim brevi à me dimittere, deludi & frustra haberi, quominus inviolatam & intactam eodem modo reddam, quomodo eam accepi à parentibus.* P H. *Religiosum, & castum Pamphili ingenium refers.* PA. *Hoc ego patri meo renunciare, amorem scilicet Thaidis, non utile mihi esse puto, ne irritem eum: remitti autem virginem ad patrem ipsius, cui nullam culpam filia referre possis, fastuosum est: sed spero Philumenam, ubi intellexerit se mecum versari non posse, tandem discessuram.* P H. *Quid interea faciebat? ibatne ad amicam Thaidem.* P A. *Quotidie itabat: sed sicut fieri solet, postquam Thais Pamphilum ab alia possideri muliere, nec adhuc esse suum cognoscit: difficilis, superba, procax, & petulans esse cœpit.* P H. *Per Pollucem non mirum, si talis facta est.* P A. *At vero talis malignitas longe maxime illum ab illa segregavit, & avertit, postquam & ipse seipsum & mores proprios, & illam Thaidem quàm mala esset,*

Pudens, modesta, incommoda atque injurias
Viri omneis ferre, & tegere contumelias.
Hic animus partim uxoris misericordia
Devictus, partim victus huju' injuriis,
Paulatim elapsu'st Bacchidi, atque huic transtulit
Amorem, postquam par ingenium nactus est.
Interea in Imbro moritur cognatus senex
Horunc; ea ad hos redibat lege hæreditas.
Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater.
Relinquit cum matre hic uxorem: nam senex
Rus abdidit se: huc raro in urbem commeat.
PH. Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ?
PA. Nunc audies. primum dies complusculos
Bene conveniebat sane inter eas: interim
Miris modis odisse cœpit Sostratam,
Neque lites ullæ inter eas, postulatio
Nunquam. *PH.* quid igitur? *PA.* si quando ad eam accesserat
Confabulatum, fugere è conspectu illicò,
Videre nolle, denique, ubi non quit pati,
Simulat se à matre accersi ad rem divinam, abit.

INTERPRETATIO.

& quam uxor modesta, diligentius considerav it, & perspexit, ambarum ingenium, comparatione facta examinans: tunc animus ejus uxoris misericordia partim conciliatus, & allectus: partim coactus hujus Thaidis contumeliâ, sensim se ei subduxit, & amorem suum in uxorem transtulit, postquam ingenium suo congruens & conforme reperit. Interea dum hæc geruntur, senex quidam ex eorum cognatione vita decessit in Imbro insula, cujus legitimi erant heredes: eò Pamphilum uxoris amore captum, pater nolentem ad eundum compulit. Hic verò uxorem cum matre reliquit; nam senex seorsum ab hominibus secedens rus se contulit: huc raro Athenas remeat. PH. *Quid huc usque dixisti, ex quo infirmas istas esse nuptias demonstrares?* PH. *Nunc audies; primò aliquot dies concorditer certe inter se vivebant Sostrata & Philumena: repente hæc cœpit illam mirum in modum odio habere; neque tamen ulla jurgia inter eas erant, nulla querela, & accusationes.* PH. *Quid igitur fuit?* PA. *Si quandoque Sostrata convenerat Philumenam colloquendi causâ, continuò hæc se illius oculis subripiebat, nolebat eam intueri. Denique ubi non potest socrum tolerare, fingit Philumena, se à matre Myrrhinâ vocari ad sacrificium faciendum.*

ANNOTATIONES.

96. *Interea in Imbro moritur.*] Imbrus maris Ægæi Insula est. Sophianus Lembro vocat.

103. *Interim miris modis odisse.*] Fallitur Parmeno, cum non odio socrus, sed pudore, simultatem adversus socrum Philumena simulavit.

107. *Fugere è conspectu.*] Ut pote quæ caveret gravida intelligi.

Ubi illic est dies complureis, accersi jubet.
Dixere caussam tunc nescio quam: iterum jubet;
Nemo remisit. postquam accersunt sæpius,
Ægram esse simulant mulierem. nostra illico
Is visere ad eam: admisit nemo. hoc ubi senex
Rescivit, heri ea caussa rure huc advenit,
Patrem continuò convenit Philumenæ.
Quid egerint inter se, nondum etiam scio:
Nisi sane curæ est, quorsum eventurum hoc siet.
Habes omnem rem: pergam quò cœpi iter.
PH. Et quidem ego. nam constitui cum quodam hospite
Me esse illum conventuram. *PA.* Dij vortant bene
Quod agas. *PH.* vale. *PA.* & tu bene vale, Philotium.

INTERPRETATIO.

Vbi multos dies illic moratur: Sostrata eam advocari mandat; causantur nescio quid. Iterum advocatur: non remittitur. Postquam sæpius eam accersi vident, ægritudine & morbo fingunt mulierem detineri: nostra hera Sostrata statim it eam visum, nullus intrò duxit ad Philumenam. Hoc postquam senex Laches inaudivit, heri ob hanc causam è prædio huc remeavit, patrem continuò Philumenæ Phidippum adit. Quid rei inter eos actum sit adhuc ignoro: præter quam quod valde solicitus sum & curo scire, quem eventum hæc res habitura sit. Nunc accepisti ex hac narratione, quod audire petisti. Persequar iter incœptum ad portum. PH. *Et sane ego quoque; nam indixi cuidam amatori advenæ tempus, quò ad illum venirem.* PA. *Dij velint bene evenire, feliciter cedere, quidquid actura sis.* PH. *Vale.* PA. *Et tu quoque Philotium.*

ACTUS SECUNDI SCENA I.

LACHES. SOSTRATA.

LA. PRô Deûm atque hominum fidem! quod hoc genus est, quæ hæc conjuratio,
Ut omnes mulieres eadem æque studeant, nolintque omnia?
Neque declinatam quidquam ab aliarum ingenio ullam reperias?
Itaque adeo uno animo omnes socrus oderunt nurus. viris
Esse adversas, æque studium est, similis est pertinacia.

INTERPRETATIO.

LA. *PRòh Deûm, atque hominum fidem! quale est hoc genus mulierum? qualis hæc est inter eas conspiratio, & confœderatio? ut hæ omnes easdem res velint, & studiose pariter affectent; neque ulla inveniatur quæ deflectat, & recedat ab aliarum natura: adeo valde simili animo, omnes quotquot sunt socrus odio nurus suas prosequuntur: viris adversari similis voluntas, & conatus; similis pervicacia, & mentis obstinatio est.*

In eodem omnes mihi videntur ludo doctæ ad malitiam : &
Ei ludo, si ullus est, magistram hanc esse satis certò scio.
SO. Me miseram, quæ nunc, quamobrem accuser, nescio.
LA. hem!
Tu nescis? *SO.* non, ita me Dij bene ament, mi Laches.
Itaque una inter nos agere ætatem liceat. *LA.* Dij mala prohibeant.
SO. Meque abs te immerito esse accusatam, postmodum resciſces.
LA. scio.
Tu immerito? an quidquam pro istis factis dignum te dici potest,
Quæ me, & te, & familiam dedecoras? filio luctum paras?
Tum autem ex amicis inimici ut sint nobis affines, facis;
Qui illum decrerunt dignum, suos cui liberos committerent;
Tu sola exorere, quæ perturbes hac tua impudentia.
SO. Egone? *LA.* tu, inquam, mulier, quæ me omnino lapidem,
haud hominem putas.
An, quia ruri esse crebro soleo, nescire arbitramini,
Quo quisque pacto hîc vitam vestrorum exigat?
Multo melius, hîc quæ fiunt, quam illic, ubi sum assidue, scio:
Ideo quia, uti vos mihi domi eritis, proinde ego foris.
Jampridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam:
Minimeque adeo mirum: &, ni id fecisset, magis mirum foret.
Sed non credidi adeo, ut etiam totam hanc odisset domum:
Quod si scissem, illa hîc maneret potius, tu hinc isses foras.
At vide, quàm immeritò ægritudo hæc oritur mî abs te, Sostrata.

INTERPRETATIO.

In eadem schola arbitror illas eruditas esse ad malefaciendum. In hac schola si usquam ea est, magistram hanc Sostratam uxorem meam esse minime dubito. SO. *O me infælicem! quæ nunc ignoro, qua de causa nunc maritus me accuset.* LA. *Hem! tu nescis?* SO. *Non equidem, ita Dij mihi sint propitij, mi conjux, nobisque concedant unà vitam ducere longissimam.* LA. *Dij meliora velint, & mala avertant.* SO. *Meque nullo meo merito posthac à te accusatam cognosces.* LA. *Nullo tuo merito? quæ me, quæ te, & familiam ignominiâ afficis? & filio luctum, & mœrorem quæris? quin etiam causa es, cur affinitate nobis juncti, ex amicis inimici nobis reddantur, qui filium nostrum tanti duxerunt, ut ejus fidei suos liberos tuendos darent. Tu sola reperta es, quæ has perturbationes afferas pervicaciâ tuâ.* SO. *Egone?* LA *Tu, inquam, mulier ipsa hæc facis, quæ me omnino saxum sensu privatum, non hominem esse arbitraris. An quia frequenter ruri sum in prædio, idcirco ignorare putatis, quomodo singuli in urbe domi vitam traducatis? Melius absens scio, quæ hic fiunt in urbe; quam ea quæ fiunt ruri, ubi continuè præsens ago. Ob eam causam, quod qualis vita vestra domi agitur, talis fama & æstimatio mea est ruri. Iam dudum auditione percepi Philumenam nurum nostram concepisse odium tui; nec valde id mirandum est: imo nisi ita fecisset, majori admiratione esset dignum: sed non in animum induxi, eam adeo commotam fuisse, ut etiam totam hanc familiam odio haberet. Quod si de hac re certior factus fuissem, illa in hac domo permaneret; tu foras dimissa fuisses. Sed considera, quam sine causa, hæc animi molestia mihi ex te nascitur, Sostrata:*

Rus habitatum abij, concedens vobis, & rei serviens,
Sumptus vostros, otiumque, ut nostra res posset pati,
Meo labori haud parcens, præter æquum atque ætatem meam;
Nec te pro his curasse rebus, ne quid ægre esset mihi?
SO. Non mea opera neque pol culpa evenit. *LA.* immo maxume;
Sola hic fuisti: in te omnis hæret culpa sola, Sostrata.
Quæ hic erant, curares; cum ego vos solvi curis cæteris.
Cum puella anum suscepisse inimicitias non pudet?
Illius dices culpa factum? *SO.* haud equidem dico, mi Laches.
LA. Gaudeo, ita me Dij ament, gnati caussa. nam de te quidem
Satis scio, peccando detrimenti nil fieri potest.
SO. Quî scis, an ea caussa, mi vir, me odisse assimulaverit,
Ut cum matre una plus esset? *LA.* quid ais? non signi hoc sat est,
Quod heri nemo voluit visentem te ad eam intromittere?
SO. Enim lassam oppido tum ajebant: eo ad eam non admissa sum.
LA. Tuos esse illi mores morbum magis, quam ullam aliam rem arbitror:
Et meritò adeò: nam vostrarum nulla est, quin gnatum velit
Ducere uxorem; & quæ vobis placita conditio est, datur:
Ubi duxere impulsu vostro, vostro impulsu easdem exigunt.

INTERPRETATIO.

rus in prædium ad habitandum me contuli, concedens vobis ut in urbe essetis, rei faciendæ, & augendæ dans operam, ut facultates nostræ, quæ sunt mediocres; sufficerent vestris sumptibus, & vitæ otiose ducendæ, labori assidue incumbens, quum æquius esset vos id facere: & me qui senectute infirmus sum quiescere. Nonne pro his meritis, ingenti cura studere debuisti, ne ulla molestia mihi exhiberetur? S O. *Per Pollucem non meo studio, neque culpa accidit.* L A. *Imò maxime per te id factum est. Sola domi fuisti, quæ familiam regeres: in te solâ omnis culpa sita est, Sostrata. Domesticæ rei curam habere debuisti, cum ego vos liberavi alijs sollicitudinibus, & alimenta paro ex cultura agri. Nonne erubescis pudore, inimicitias te vetulam cum puellâ exercere? illius merito respondebis id evenisse?* S O. *Non sane dico culpa factum puellæ, mi Laches.* L A. *Filij mei gratiâ gaudeo, ita mihi Dij faveant, cum talem habeat uxorem, quam nec inimici accusare possint: nam quod ad te attinet, quantumvis pecces, nihil damni inde eventurum satis certo scio.* S O. *Quid si me idcirco, mi marite, odio persequi præ se tulerit, ut cum matre suâ crebrius conversaretur?* L A. *Quid dicis? nonne satis clarum indicium est, eam te vere, nec simulate odisse, quòd hesterna die nullus ex familia voluit te visendi eam gratia venientem, intrò domum excipere?* S O. *Certe non admissa sum, quia tunc eam dicebant ægritudine animi languentem, & defatigatam esse.* L A. *Magis opinor eam ægrotam esse propter morosam tuam consuetudinem, quam propter aliam caussam: & meritò admodum, nam vestrum nulla existit, quæ non cupiat filium suum uxorem accipere: & quæ virgo vobis probata est, ea in matrimonium filio datur: postquam ducta est hortatu vestro, vestro hortatu, divortio ejicitur.*

ACTUS II. SCENA II.

PHIDIPPUS. LACHES. SOSTRATA.

PH. ETsi scio, Philumena, meum jus esse, ut te cogam,
Quæ ego imperem, facere: ego tamen patrio animo victus faciam
Ut tibi concedam, neque tuæ libidini advorsabor.
LA. Atque eccum Phidippum optume video. ex hoc jam scibo quid sit.
Phidippe, esse ego meis omnibus scio me apprime obsequentem,
Sed non adeo, ut facilitas mea illorum corrumpat animos.
Quod si tu idem faceres, magis in rem & nostram, & vostram id esset.
Nunc video in illarum potestate esse te. *PH.* eja vero.
LA. Adij te heri de filia: ut veni, itidem incertum amisti,
Haud ita decet, si perpetuam vis esse affinitatem hanc,
Celare te iras. si quid est peccatum à nobis, profer:
Aut ea refellendo, aut purgando vobis, corrigemus,
Te judice ipso. sin ea est caussa retinendi apud vos,
Quia ægra est; te mî injuriam facere arbitror, Phidippe,
Si metuis, satis ut meæ domi curetur diligenter.
At, ita me Dij ament, haud tibi hoc concedo, etsi illi pater es;
Ut tu illam salvam magis velis, quàm ego. id adeo gnati caussa,
Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum, magni facere.

INTERPRETATIO.

PH. *QVamvis sciam ego, Philumena, in mea potestate esse, te compellere ea facere, quæ tibi præcipiam; ego tamen patrio affectu coactus, nunc imperabo mihi, ut tibi obsequar, neque tuæ immoderatæ cupiditati reluctabor.* L A. *Ecce, hic Phidippus est. Opportunè hunc reperio. Ex eo jam sciam, qui sit, cur ejus filia à nobis discesserit. Phidippe, quamvis me sentio imprimis esse facilem erga omnes è mea familia; attamen non is sum, qui nimia indulgentia praviores eos reddam: quod si tu idem, atque ego faceres, magis & mihi & tibi utile esset. Nunc perspicio te uxoris, & filiæ potestati subjacere.* PH. *Eia verò, perge expostulare.* L A. *Heri te conveni filiæ tuæ causa. Ut ad te incertus veni, atque me incertum dimisisti. Minime ita convenit, si cupis inter nos persistere hanc affinitatem; occultare causas tuæ iracundiæ. Si quod delictum fecimus, edissere nunc jam: aut id refutando, aut excusando emendabimus, te ipso judice existente. Sin propterea retines filiam in tuis ædibus, quod ægritudine, & morbo laborat, te in me injuriosè agere puto, Phidippe, si vereris ne non domi meæ sedulò remedia ei, & fomenta curentur. At ita mihi Dij bene velint, in hoc tibi non cedo, quamvis illius pater sis, ut illius salutem atque incolumitatem magis diligas, quam ego. Id adeò volo filij mei gratia, quem ego perspexi, illam non minus quam se ipsum magni æstimare.*

Neque adeo me clam est, quam esse eum graviter laturum credam,
Hoc si rescierit. eo domum, studeo hæc prius, quam ille, ut redeat.
P H. Laches, & diligentiam vestram, & benignitatem
Novi: &, quæ dicis, omnia esse ut dicis, animum induco:
Et te hoc mihi cupio credere, illam ad vos redire studeo,
Si facere possim ullo modo. *L A.* quæ res te facere id prohibet?
Eho, nunquidnam accusat virum? *P H.* minime: nam postquam attendi
Magis, & vi cœpi cogere ut rediret, sancte adjurat
Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare.
Aliud fortasse alij vitii est; leni ego animo sum natus:
Non possum advorsari meis. *L A.* hem, Sostrata! *S O.* heu me miseram!
L A. Certumne est istud? *P H.* nunc quidem, ut videtur: sed nunquid vis?
Nam est, quod me transire ad forum jam oportet. *L A.* eo tecum una.

INTERPRETATIO.

Neque certe ignoro eum moleste, & ægre auditurum uxorem suam à nobis recessisse. Hanc ob causam laboro omni studio, ut Philumena prius ad ædes nostras redeat, quam ille. PH. *Laches, & sedulitatem vestram, & benignitatem compertam habeo, & omnia quæ dicis, certa, & vera esse mihi persuadeo: etiam velim, hoc mihi credas: illa ut domum tuam revertatur, me operam dare, si ulla ratione id efficere valeam.* LA. *Quæ res te hoc facere impedit? Eho, an illa alicujus culpæ virum suum arguit?* PH. *Nullius; nam ubi rem diligentius consideravi, & vi aggressus sum eam, ut in tuam domum reverteretur, ipsa religiose jurat se non posse apud vos per absentiam Pamphili permanere. Aliis hominibus aliud vitium à natura insitum est: ego sum miti animo à natura præditus; non possum repugnare voluntati meorum.* LA. *Hem, Sostrata, tu mali tanti causa es.* SO. *Eheu me infœlicem!* LA. *Certumne est istud, Philumenam non ad nos rediturам esse, dum Pamphilus aberit?* PH. *Nunc sane, quantum possum prospicere; sed nunquid vis? nam aliquid causa est, cur me ad forum citò ire oporteat.* LA. *Illuc usque te comitabor.*

ACTUS II. SCENA III.

SOSTRATA.

Ædepol ne nos æque sumus omnes invisæ viris,
Propter paucas; quæ omnes faciunt dignæ ut videamur malo.

INTERPRETATIO.

Ædepol, certe nos omnes mulieres, sumus pariter odiosæ viris, propter pauculas, per quas fit, ut omnes judicemur meruisse calamitates, & infortunia;

Nam, ita me ament Dj, quod me accusat nunc vir, sum extra noxiam.
Sed non facile est expurgatu: ita animum induxerunt, socrus
Omneis esse iniquas: haud pol me quidem: nam nunquam secus
Habui illam, ac si ex me esset nata: nec, quî hoc mî eveniat, scio:
Nisi pol filium multis modis jam expecto, ut redeat domum.

INTERPRETATIO.

nam ita valeam, in eò quòd mihi vir nunc imputat, culpa expers sum, & innocua: sed difficile est id, cujus me accusat defensione repellere, & diluere: adeo viri sibi persuaserunt omnes socrus nuribus esse infestas & injurias; non pol ego quidem talis sum. Nam nunquam aliter cum eâ egi, ac si mea filia esset; nec unde hoc malum mihi oriatur intelligo; nisi quod mirum in modum expecto reditum filij Pamphili.

ACTUS TERTII SCENA I.

PAMPHILUS. PARMENO. MYRRHINA.

PAM. NEmini ego plura acerba esse ex amore homini unquam oblata credo,
Quam mî. heu me infelicem! hanccine ego vitam parsi perdere?
Haccine ego caussa eram tantopere cupidus redeundi domum?
Cui quanto fuerat præstabilius, ubivis gentium ætatem agere,
Quam huc redire? atque hæc ita esse miserum me rescîscere?
Nam nos omnes, quibus alicunde aliquis objectus est labos,
Omne quod est interea tempus, prius quam id rescitum est, lucro est.
PAR. At sic, citius quî te expedias his ærumnis, reperies.
Si non rediisses, hæ iræ factæ essent multo ampliores:
Sed nunc adventum tuum ambas, Pamphile, scio reverituras.
Rem cognosces: iram expedies: restitues rursum in gratiam,

INTERPRETATIO.

PAM. *NUlli hominum plures calamitates, & molestias credo ab amore unquam allatas esse, quam mihi. Heu me miserum! tantane cura cavi, ne hanc vitam amitterem in itinere? An propter hanc caussam tanta cupiditate desiderabam redire domum; cum mihi satius fuisset in quolibet alio loco vitam traducere, quam in hanc urbem reverti; quam hæc mala videntem intelligere, quam sim infortunatus? Nam nos omnes, quibus aliquo ex loco, vel occasione infortunium advenit, tempus quod intercedis, donec id cognoscamus, in lucro ponimus.* PAR. *At hoc modo, quia rediisti, citius te his calamitatibus liberare potes. Si tardius reversus esses; hæ iræ, quæ sunt inter matrem, & uxorem tuam, vehementius exarsissent, & factæ essent multò graviores: sed nunc scio ambas reditus tui respectum habituras, ita ut altera alteram accusare vereatur. De controversiâ cognosces, iracundiam earum sedabis, rursus gratiam inter eas reconciliabis.*

Levia sunt, quæ tu pergravia esse in animum induxti tuum.
PAM. Quid consolare me? an quisquam usquam gentium est æque miser?
Prius quam hanc uxorem duxi, habebam alibi animum amori deditum:
Jam in hac re ut taceam, cuivis facile scitu est quàm fuerim miser:
Tamen nunquam ausus sum recusare eam, quam mi obtrudit pater.
Vix me illinc abstraxi, atque impeditum in ea expedivi animum meum,
Vixque huc contuleram; hem nova res orta est, porro ab hac quæ me abstrahat.
Tum matrem ex ea re me, aut uxorem in culpa inventurum arbitror:
Quæ cum ita esse invenero, quid restat, nisi porro ut fiam miser?
Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet:
Tum uxori obnoxius sum: ita olim suo me ingenio pertulit,
Tot meas injurias quæ nunquam in ullo patefecit loco.
Sed magnum nescio quid necesse est evenisse, Parmeno,
Unde ira inter eas intercessit, quæ tam permansit diu.
PAR. Hoc quidem hercle parvum est. si vis vero veram rationem exsequi,
Non maxumas, quæ maxumæ sunt interdum iræ, injurias
Faciunt: nam sæpe est, quibus in rebus alius ne iratus quidem est,
Cum de eadem caussa est iracundus factus inimicissimus.

INTERPRETATIO.

Facilia sunt hæc, quæ magni ponderis, & difficilia esse tibi persuasisti. PA. *Quid dolorem meum solari conaris? an quisquam hominum tam infœlix est, ut ego sum? Priusquam hanc Philumenam in uxorem accepi, habebam in alia muliere animum amore occupatum; nunc in eo quem dico amore, etsi nihil dicam; quisque facili negotio rescire potest, quanta infelicitate pressus fuerim, ob ejus Bacchidis jurgia, & fastidia; tamen nunquam negare patri ausus sum, in uxorem accipere eam, quam mihi per vim ille objecit. Vix me amore Bacchidis avulsi, atque in eâ devinctum animum meum liberavi: vixque amorem meum à Bacchide in hanc meam uxorem Philumenam transverteram; hem, recens factum deinde obvenit, propter quod invitus ab hac divertam. Præterea ex hac dissensione, me comperturum puto utrum mater mea, an uxor, sit ejus causa, & origo. Quod cum cognovero, quid mihi superest, nisi ut in posterum in miseriis, & ærumnis vivam: nam, Parmeno, pietatis affectus requirit, ut injurias matris tolerem: deinde uxori devinctus sum: adeo mores meos diu sua mansuetá naturâ usque ad finem tulit; quum injurias, quibus eam affeci, semper celavit, nec usquam declaravit: sed ingentes causas oportuit natas esse, Parmeno, propter quas adeò tanta iracundia inter eas intervenit, quæ adeo diuturna ad hanc diem perseveravit.* PA. *Non equidem parvas causas necesse est, evenisse; verum si vis rectam rationem putare aliquando contingit ut ingentes iræ, non sunt causæ ingentium injuriarum: nam sæpe evenit, cum iracundus, qui ad iram propensus est, sit infensissimus ex eadem causa, ex quâ alius, in iisdem rebus, ne minimum quidem ira commoveatur.*

Pueri inter ſeſe quam pro levibus noxiis iras gerunt ?
PAM. Quapropter ? *PAR.* quia enim , qui eos gubernat animus , infirmum gerunt.
Itidem mulieres ſunt ferme ut pueri, levi ſententia :
Fortaſſe unum aliquod verbum hanc inter eas iram conciverit.
PAM. Abi , Parmeno , intrò , ac me veniſſe nuntia. *PAR.* hem ! quid hoc ? *PAM.* tace.
PAR. Trepidari ſentio , curſari rurſum prorſum : agedum ad fores
Accede propius. hem ! ſenſiſtin' ? *PAM.* noli fabularier.
Prô Jupiter ! audio clamorem. *PAR.* tute loqueris , me vetas ?
MY. Tace, obſecro, mea gnata. *PA.* matris vox viſa eſt Philumenæ.
Nullus ſum. *PAR.* quî dum ? *PAM.* perii. *PAR.* quam ob rem ? *PAM.* neſcio quod magnum malum
Profecto , Parmeno , me celant. *PAR.* uxorem Philumenam
Pavitare neſcio quid dixerunt. id ſi forte eſt , neſcio.
PAM. Interij : cur mihi id non dixti ? *PAR.* quia non poteram unà omnia.
PAM. Quid morbi eſt ? *PAR.* neſcio. *PAM.* quid ? nemone medicum adduxit ? *PAR.* neſcio.
PAM. Ceſſo hinc ire intro , ut hoc quamprimum , quidquid eſt, certum ſciam ?
Quonam modo , Philumena mea , nunc te offendam affectam ?
Nam ſi periculum ullum in te eſt , periiſſe me unà haud dubium eſt.

INTERPRETATIO.

Quam pueri inter ſeſe , pro levibus offenſionibus iras exercent ? PAM. *Quamobrem ?* PAR. *Quia certe , mens , quæ eos ducit , debilis & inconſtans admodum eſt : ſimiliter illæ mulieres ſunt fere ut pueri levi voluntate , & opinione : fortaſſe unum neſcio quod verbum hanc ſimultatem inter eas excitare potuit.* PAM. *Abi , Parmeno , domum , in quâ eſt Philumena , ac me ex Imbro redyſſe refer.* PAR. *Hem , quid hoc eſt , quod audio ?* PAM. *Sile , audi diligenter.* PAR. *Voce tremula timorem indicari percipio , ab iis , qui intus ſunt , & hac & illac diſcurſari ante , & retro.* PAM. *Agedum ad oſtium aures propius admove.* PAR. *Hem , ecquid audiviſti ?* PAM. *Noli garrire. Proh , Iupiter ! vociferationem audio.* PAR. *Tu ipſe , Pamphile , loqueris , & loqui me prohibes ?* MYR. *Vocem ſupprime Philumena , ne hoc factum reſciſcatur.* PAM. *Puto me audiviſſe vocem Myrrhinæ matris Philumenæ. De me actum eſt miſero.* PAR. *Cur de te actum eſt ?* PAM. *Quia dolore confectus ſum ad mortem uſque.* PAR. *Quam ob cauſam ?* PAM. *Neſcio quod grave exitium mihi occultas.* PAR. *Vxorem tuam Philumenam pavidam , neſcio quid horrere mali , & pertimere mihi relatum eſt. Id ſi forte eſt , propter quod clamitavi , ignoro.* PAM. *Perij : cur de hac re me non monuiſti.* PAR. *Quia non poteram omnia ſimul tibi dicere.* PAM. *Quo morbo laborat ?* PAR. *Iſtud ignoro.* PAM. *Quid ignoras ? nullusne medicus ad eam curandam vocatus eſt , ex quo id cognoſcere poſſes ?* PAR. *Ignaro , an medicus ei affuerit.* PAM. *Nimis tardo in domum ſocrus ire , ut hoc quam cito , quodcumque poteſt eſſe , pro certo comperiam : quonam modo , Philumena mea , te inveniam in reditu à morbo tentari : nam ſi tantulum periclitaris , certum eſt me in eodem verſari periculo.*

PAR. Non usus facto est mihi nunc, hunc intro sequi:
Nam invisos omneis nos esse illis sentio:
Heri nemo voluit Sostratam intro admittere.
Si forte morbus amplior factus siet,
Quod sane nolim, maxume heri causa mei;
Servum illicò introiisse dicent Sostratæ:
Aliquid tulisse comminiscentur mali,
Capiti, atque ætati illorum, morbus qui auctus siet:
Hera in crimen veniet, ego vero in magnum malum.

INTERPRETATIO.

PAR. *Non utile factu mihi nunc est hunc in domum intrò comitari; nam nos exosos omnes illis, matri & filiæ scilicet, esse intelligo. Hesterna die nemo ex familia ista voluit Sostratam matrem Pamphili, socrum Philumenæ in ædes intrò admittere. Si forte morbus ejus gravior factus fuerit, quod abominor, maxime propter Pamphilum herum meum, statim dicent servum Sostratæ intrò ingressum esse, aliquid confingent noxium illum attulisse vitæ illorum & annis ætatis exitiosum, quo morbus accreverit: unde hera Sostrata crimine accersetur & ego vero in quæstionem postulabor.*

ANNOTATIONES.

55. *Hera in crimen veniet.*] Veneficij accusabitur.

Ego vero in magnum malum.] Quæstionis tormentis subjiciar scilicet. Servos torqueri olim; quibus sine quæstione nihil credebatur, usitatissimum fuit; nec solum alienos, sed etiam nostros, qui vocabantur interdum in testimonium contra nos: non temere tamen, nisi in causa fraudati tributi, & aliis quibusdam.

ACTUS III. SCENA II.

SOSTRATA. PARMENO. PAMPHILUS.

SO. Nescio quid jamdudum hîc audio tumultuari misera:
Male metuo, ne Philumenæ magis morbus adgravescat:
Quod te, Æsculapi, & te, Salus, ne quid sit hujus, oro.
Nunc ad eam visam. *PAR.* heus, Sostrata. *SO.* ehem! *PAR.* iterum istinc excludere.
SO. Ehem Parmeno, tune hîc eras? perij, quid faciam misera?

INTERPRETATIO.

SO. *Nescio quid jampridem hac in domo Phidippi strepitus, & tumultus fieri audio. Valde timeo ne Philumenæ morbus gravior fiat: quod te, Æsculapi Medicinæ præses, teque Salus Dea sanitatis, ut nihil tale accidat, precor. Nunc ibo ad videndam eam.* PAR. *Heus, Sostrata.* SO. *Ehem!* PAR. *Secundò prohibeberis ingressu istarum ædium.* SO. *Hem, Parmeno, tune hic eras? perdita sum: quid ego faciam infœlix?*

Non visam uxorem Pamphili, cum in proxumo hic sit ægra?
PAR. Non visas, nec mittas quidem visendi caussa quemquam.
Nam qui amat cui odio ipsius est, bis facere stulte duco:
Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam affert.
Tum autem filius tuus introiit videre, ut venit, quid agat.
SO. Quid ais? an venit Pamphilus? *PAR.* venit. *SO.* Diis gratiam habeo.
Hem, istoc verbo animus mihi rediit, & cura ex corde excessit.
PAR. Jam ea te caussa maxume huc nunc introire nolo.
Nam si remittent quippiam Philumenæ dolores,
Omnem rem narrabit, scio, continuo sola soli,
Quæ inter vos intervenit, unde ortum est initium iræ.
Atque eccum video ipsum egredi. quam tristis est. *SO.* ô mi gnate!
PAM. Mea mater, salve. *SO.* gaudeo venisse salvom. salvan' Philumena est? *PAM.* meliuscula est. *SO.* utinam istuc ita Dij faxint.
Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? *PAM.* recte, mater.
SO. Quid fuit tumulti? dic mihi: an dolor repente invasit?
PAM. Ita factum est. *SO.* quid morbi est? *PAM.* febris. *SO.* quotidiana. *PAM.* ita ajunt.
I sodes intro, consequar jam te, mea mater. *SO.* fiat.
PAM. Tu pueris curre, Parmeno, obviam, atque his onera ajuta.

Interpretatio.

An non ibo ad videndum Philumenam uxorem Pamphili, cum in proximis his ædibus jaceat ægrota? PAR. *Noli ire, nec mittas etiam ullum qui à te, eam invisat: nam qui amore prosequitur eum, cui invisus & odiosus est, bis inepte se gerere arbitror: vanum laborem ipse sumit, & illi quem amat, à quo non redamatur, tædio est, & importunus. Filius etiam tuus ingressus est ad eam, postquam huc ex itinere rediit, ut videat quomodo illa se habeat.* SO. *Quid ais? an advenit Pamphilus?* PA. *Advenit.* SO. *Diis gratias habeo pro ejus adventu. Hem, dicto tuo de adventu filii refecta, & recreata sum, & anxietas ex animo recessit.* PA. *Propterea te præcipue has ædes ingredi, non suadeo tibi: nam si morbi dolor Philumenam relinquat, & intermittatur, non dubium est mihi, quin Pamphilo totam rei seriem exponat, & recenseat confestim remotis arbitris, præsens præsenti, quæ inter te, & eam iracundia intercessit, & ex qua te odii origo fluxit. Ecce hic eum video exire è domo socrus suæ: quàm tristis vultu apparet.* SO. *O mi fili, gaudeo te salvum advenisse.* PA. *O mea mater, salve.* SO. *An bene valet Philumena?* PAM. *Aliquantò melius se habet.* SO. *Dii velint ita esse ut dicis. Quare ergo, si meliuscule valet, lachrymaris? aut quid es tristis?* PAM. *Nihil est, mater.* SO. *Quid modò tumultuatum fuit in istis ædibus? dic mihi, an improvisus dolor Philumenam corripuit?* PH. *Ita accidit.* SO. *Quid genus morbi est?* PAM. *Febris.* SO. *An quotidiana est?* PA. *Ita vulgò dicunt. I, quæso, domum intrò: consequar mox te.* PAM. *Tu, Parmeno, curre obviam servis afferentibus onera & sarcinas è navi, & eis adjumentum præbe.*

PAR. Quid? non sciunt ipsi viam, domum qua redeant? *PAM.* cessas?

INTERPRETATIO.

PAR. *Quid opus est me his occurrere? nonne sciunt viam, per quam domum redeant?* PAM. *Quid tardas, cunctaris ire, quò dico?*

ACTUS III. SCENA III.

PAMPHILUS.

NEqueo mearum rerum initium ullum invenire idoneum.
Unde exordiar narrare, quæ nec opinanti accidunt,
Partim quæ perspexi his oculis, partim quæ accepi auribus:
Qua me propter exanimatum citius eduxi foras.
Nam modo me intro ut corripui timidus, alio suspicans
Morbo me visurum affectam, ac sensi esse, uxorem: hei mihi!
Postquam me aspexere ancillæ advenisse, illico omnes simul
Lætæ exclamant, venit, id quod me repente aspexerant:
Sed continuo voltum earum sensi immutari omnium;
Quia tam incommode illis fors obtulerat adventum meum.
Una illarum interea propere præcucurrit, nuntians
Me venisse: ego eju' videndi cupidus recta consequor.
Posteaquam introij, extemplò ejus morbum cognovi miser.
Nam neque, ut celari posset, tempus spatium ullum dabat:
Neque voce alia, ac res monebat, ipsa poterat conqueri.
Postquam aspexi, ô facinus indignum! inquam: & corripui illico

INTERPRETATIO.

NOn possum excogitare rerum mihi molestarum ullum principium aptum & conveniens, à quo incipiam exponere ea, quæ mihi nec suspicanti, nec cogitanti advenerunt: quorum aliqua his oculis pervidi; aliqua his auribus percepi: quamobrem me perterritum, & consternatum citius extra domum extuli. Nam paulo ante, postquam raptim intrò domum ingressus sum, alio opinans morbo me inventurum correptam esse uxorem, atque vidi: hei mihi! ut me ancillæ conspexere rediisse, omnes statim unà hilares primo gaudio adventus clamitant, Pamphilus advenit; propter id, quod improvisò, & subitò me viderant: sed illicò animadverti earum omnium vultus transmutatos esse, postquam consideraverunt reditum meum intempestive illis forte obtigisse. Interea ex illis una celeriter cucurrit ad prænunciandum me advenisse: ego videnda Philumena cupiditate ardens rectà hanc ancillam insequor. Postquam ingressus sum cubiculum, confestim deprehendi quo morbo tentabatur: nam temporis brevitas impediebat quominus ejus partitudo occultaretur, neque ipsa poterat alia voce, ac dolores cogebant, gemitus ex partu, & questus edere. Postquam visu id comperi; ô probrum ingens! apud me dixi, & continuò inde

Me inde lacrumans, incredibili re, atque atroci percitus:
Mater consequitur. jam ut limen exirem, ad genua accidit,
Lacrumans misera: miseritum est. Profecto hoc sic est, ut puto,
Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus.
Hanc habere orationem mecum principio institit:
O mî Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit, caussam vides;
Nam vitium est oblatum virgini olim, ab nescio quo improbo:
Nunc huc confugit, te atque alios partum ut celaret suum.
Sed cum orata ejus reminiscor, nequeo quin lacrumem miser.
Quæquæ fors fortuna est, inquit, nobis quæ te hodie obtulit,
Per eam te obsecramus ambæ, si jus, si fas est, uti
Advorsa ejus per te tecta tacitaque apud omnes sient:
Si unquam erga te animo esse amico sensisti eam, mi Pamphile,
Sine labore hanc gratiam, te, uti sibi des pro illa nunc, rogat.
Cæterum de reducenda id fac, quod in rem sit tuam.
Parturire eam, neque gravidam esse ex te, solus conscius.
Nam ajunt tecum post duobus concubuisse eam mensibus:
Tum, postquam ad te venit, mensis agitur hic jam septimus:
Quod te scire, ipsa indicat res. nunc si potis est, Pamphile,
Maxume volo, doque operam, ut clam partus eveniat patrem,
Atque adeo omneis. sed si fieri id non potest quin sentiant;

INTERPRETATIO.

me subduxi, illacrymans, re mihi non credibili & aspectu horrenda commotus ac perturbatus. Mater Philumenæ me insequitur, & lachrymas fundens infœlix, in limine domûs, ad genua exeunti mihi se subjicit. Ego certe ejus misertus sum. Procul dubio hoc usuvenit omnibus nobis hominibus: ut res eveniunt nobis; ita elati, & demissi sumus. Hunc illa sermonem facere mecum primò incepit; ô mi Pamphile, causam cognoscis, propter quam hæc filia mea à domo vestra discesserit; nam stuprum ei illatum est virgini olim à nescio quo flagitioso tenebrione: nunc illa ad me matrem suam confugit, ut sibi, atque aliis se parientem occultaret. Verum cum precationes istius memoria repeto non possum me continere à lacrymis. Quæcumque subita fortuna, inquit, te nobis hodie adduxit, per eam te obtestamur ambæ mater & filia, si per jura humana, divinaque licitum est, ut ejus infortunia tuo beneficio occulta, & silentio obtecta sint omnibus: si unquam eam amico animo te complexam fuisse cognovisti, mi Pamphile, eadem nunc te orat, ut hanc gratiam sibi concedas, (quod facile potest) pro amico illo animo erga te. Sed de recipienda ea, aut ejicienda uxore, id facias quod tibi commodum videbitur, & expediet. Laborare eam dolore partus, neque prægnantem à te factam esse, nemo omnium cognovit præter te solum: nam dicunt eam duobus tantum mensibus post nuptias, non statim ut nupta est, tecum rem habuisse, neque te antea eam attigisse: postquam ad te deducta est, mensis jam hic est septimus, quod te scire re ipsa declarasti modò cum eam comperiens parturire citò te tristis proripuisti foras. Nunc si fieri potest, Pamphile, vehementissime cupio, & laboro, ut partus Philumenæ latenter fiat, etiam ignorante patre, atque insciis omnibus aliis: sed si fieri non potest, quin resciant,

Dicam abortum esse. scio nemini aliter suspectum fore,
Quin, quod verisimile est, ex te recte eum natum putent.
Continuò exponetur. hic tibi nihil est quidquam incommodi: &
Illi miseræ indigne factam injuriam contexeris.
Pollicitus sum, & servare in eo certum est, quod dixi, fidem.
Nam de reducenda, id vero neutiquam honestum esse arbitror,
Nec faciam: etsi amor me graviter, consuetudoque ejus tenet.
Lacrumo, quæ posthac futura est vita, cum in mentem venit,
Solitudoque. O Fortuna, ut nunquam perpetuo es bona!
Sed jam prior amor me ad hanc rem exercitatum reddidit,
Quem ego consilio missum feci, idem nunc operam huic dabo.
Adest Parmeno cum pueris: hunc minime est opus
In hac re adesse: nam olim soli credidi,
Ea me abstinuisse in principio, cum data est.
Vereor, si clamorem ejus hic crebro audiat,
Ne parturire intelligat. aliquò mihi est
Hînc ablegandus, dum parit Philumena.

INTERPRETATIO.

prætexam hoc scilicet eam abortum fecisse, & immaturum fœtum ejecisse. Scio neminem aliter suspicaturum, quam, quod probabile est eum ex te genitum esse. Illicò exponetur. In hac re celandi partus nullum pateris incommodum, & illi infœlici, indigna quæ injuriam factam acciperet, honorem integrum servaveris. Promisi hæc facere, quæ mater Myrrhina pro ea postulavit. Stat fixum, atque immotum mihi in eo quod promisi, fidem inviolatam servare: nam ut eam ex patris domo ad nos reducam, eamque recipiam, non valde conveniens, & decorum esse opinor; nec faciam: quamvis ejus amore, & conversatione vehementer afficiar. Non possum lacrymas tenere, cùm animo reputo, quam posthac vitam ducturus sim, quam tristem & solitariam. O fortuna, quam non diu constans, & prospera es! Sed jam prior amor Bacchidis me ad hanc rem æquo ferendam animo exercitavit & assuefecit: quem amorem tunc ratione, & prudentia dimisi, idem nunc huic me dedam & vacabo. Parmeno adest, venit cum servulis, redeuntibus ex Imbro. Non opus est omnino, in hoc Philumenæ partu eum præsentem esse: nam quondam huic uni hoc arcanum commisi, nimirum me eam non attigisse ab initio, cum data est mihi in uxorem. Timeo ne si Philumenæ quærentis vocem sæpe audiat, ne eum partu laborare cognoscat. Aliquò hinc mihi amandandus est, interea dum Philumena in puerperio est.

ACTUS III. SCENA IV.

PARMENO. SOSIA. PAMPHILUS.

PAR. AIn' tu, tibi hoc incommodum evenisse iter?
SO. Non hercle verbis, Parmeno, dici potest
Tantum, quàm re ipsa navigare incommodum est.
PAR. Itane est? *SO.* ô fortunate, nescis quid mali
Præterieris, qui nunquam es ingressus mare.
Nam alias ut omittam miserias, unam hanc vide:
Dies triginta, aut plus eo, in navi fui,
Cum interea semper mortem exspectabam miser:
Ita usque advorsa tempestate usi sumus.
PAR. Odiosum. *SO.* haud clam me est: denique hercle aufugerim
Potius, quam redeam, si eo mî redeundum sciam.
PAR. Olim quidem te caussæ impellebant leves,
Quod nunc minitare facere, ut faceres, Sosia.
Sed Pamphilum ipsum video stare ante ostium.
Ite intro. ego hunc adibo, si quid me velit.
Here, etiam tu hîc stas? *PAM.* equidem te expecto. *PAR.* quid est?
PAM. In arcem transcurso opus est. *PAR.* cui homini *PAM.* tibi.
PAR. In arcem, quid eo? *PAM.* Callidemidem hospitem

INTERPRETATIO.

PAR. *Dicisne, Sosia, hanc viam tibi ærumnosam fuisse?* SO. *Per Herculem, Parmeno, verbis declarari non potest quantum re ipsa mari iter facere laboriosum est.* PAR. *Itane est?* SO. *O beate, nescis quas difficultates, & miserias evitaveris, qui nunquam in mare ascendisti. Nam ut alias sileam calamitates, & difficultates navigationis, hanc cognosce: spatio triginta dierum, aut plus eo tempore, in navi steti, cum inter hos dies, semper mortem formidabam infœlix, adeo contrarijs, & oppositis ventis jactati continue fuimus.* PAR. *Res hæc incommoda, & molesta est.* SO. *Non ignoro, & ut uno verbo dicam, potius fugiam, quàm iterum in Imbrum proficiscar, si eò mihi proficiscendum esse videam. Olim certe ex levibus causis paratus eras fugere, quod nunc minaris facere magni & gravis periculi vitandi causa: ideo facile tibi credo. Sed Pamphilum video ipsum stantem ante fores. Ite vos servi domum. Ego vero hunc conveniam visurus, si quid me velit facere. Here, etiam nunc hic moraris?* PAM. *Ego te expecto.* PAR. *Quamobrem?* PAM. *In arcem urbis transcurrendum est.* PAR. *Cui homini?* PAM. *Tibi.* PAR. *Quanam causa est, cur tam remote in arcem me currere jubes?* PAM. *Callidemidem*

Myconium, qui mecum una advectu' st, conveni.
PAR.] Perij. vovisse hunc dicam, si salvus domum
Rediisset unquam, ut me ambulando rumperet.
PAM. Quid cessas? *PAR.* quid vis dicam? an conveniam modo?
PAM. Imo, quod constitui me hodie conventurum eum,
Non posse, ne me frustra illi expectet: vola.
PAR. At non novi hominis faciem. *PAM.* at faciam, ut noveris,
Magnus, rubicundus, crispus, crassus, cæsius,
Cadaverosa facie. *PAR.* Dij illum perduint.
Quid, si non veniet, maneamne usque ad vesperum?
PAM. Maneto: curre. *PAR.* non queo, ita defessu' sum.
PAM. Ille abiit. quid agam infelix? prorsus nescio
Quo pacto hoc celem, quod me oravit Myrrhina,
Suæ gnatæ partum: nam me miseret mulieris.
Quod potero, faciam; tamen ut pietatem colam:
Nam me parenti potius, quam amori obsequi
Oportet. at, at, at. eccum Phidippum. & patrem
Video: horsum pergunt. quid dicam hisce, incertu' sum.

INTERPRETATIO.

Myconium hospitem meum, qui mecum unâ navi in hanc urbem advenit, alloquere. PAR. *Int.rij. Voto promisisse vere dicere possum hunc Pamphilum, me ambulando rupturum, si unquam è mari sospes domum advenisset.* PAM. *Quid tardas ire quò jubeo?* PAR. *Quid vis ei à te nunciem? an id solum vis ut eum adeam?* PAM. *Dic, me non posse eum nunc convenire, sicut denuntiaveram ei me facturum hodie. Ne me frustrà illic opperiatur.* PAR. *At ignotus homo mihi est de facie.* PAM. *At efficiam ut cognoscas: procera staturâ est, rubra facie, crispis capillis, spisso & pingui corpore, glaucis oculis, vultu ad cadaveris similitudinem facto.* PAR. *Dij illum perdant. Quid si non veniet in arcem, an illum expectem usque ad vespertinum tempus?* PAM. *Expecta. Curre celeriter.* PAR. *Non possum, ita defatigatus sum.* PAM. *Parmeno abijt. Quid agam miser? Nescio quâ ratione partum occultem Philumenæ, quod ut facerem enixe oravit Myrrhina: nam misereor vehementer mulieris: quod earum gratia potero, id perficiam: uxoris vitium celabo, & ejus honori consulam; ita tamen ut pietatem in matrem meam observem, quæ à Philumena offensa est: nam parentis potius, quam amoris in uxorem, me rationem habere oportet. At, at, ecce Phidippus patre Philumenæ, & Laches pater meus. Versus hanc partem veniunt. Quid hisce dicam animi dubius sum.*

ANNOTATIONES.

19. *Myconium.*] Mycone insula una ex Cycladibus, non procul à Delo. Virg.
Quam prius Arcitenens oras, & littora circum
Errantem celsâ Gyaro, Myconeque revinxit.
Cyclades vocantur, *Isole de Archipelago.*

ACTUS III. SCENA V.

LACHES. PHIDIPPUS. PAMPHILUS.

LA. Dixtin' dudum, dixisse illam, se expectare filium?
PH. Factum. *LA.* venisse ajunt: redeat. *PA.* quam causam dicam patri,
Quamobrem non reducam, nescio. *LA.* quem ego hic audivi loqui?
PA. Certum obfirmare est viam me, quam decrevi persequi.
LA. Ipsus est, de quo hoc agebam tecum. *PH.* salve, mi pater.
LA. Gnate mi, salve. *PH.* bene factum te advenisse, Pamphile,
Et adeo, quod maxumum est, salvum atque validum. *PA.* creditur.
LA. Advenis modo? *PA.* admodum. *LA.* cedo, quid reliquit Phania
Consobrinus noster? *PA.* sane hercle homo voluptati obsequens
Fuit, dum vixit: & qui sic sunt, haud multum hæredem adjuvant.
Sibi vero hanc laudem relinquunt: vixit, dum vixit, bene.

INTERPRETATIO.

LA. *Nonne dixisti, Phidippe, Philumenam dixisse sese expectare reditum Phamphili, ut ad nos rediret; nam sine illo in domo nostra perdurare non posse?* PH. *Dixi.* LA. *Pamphilum dicunt rediisse: redeat ergo Philumena ad nos.* PA. *Nescio quam excusationem proponam patri, ob quam nolim reducere uxorem meam.* LA. *Quem ego hic audivi loqui?* PA. *Stat mihi propositum meum obfirmate, & constanter persequi, ut scilicet non recipiam uxorem, & veram causam non recipiendæ celem.* LA. *Ipse Pamphilus est, Phidippe, de quo hic tecum colloquebar.* PA. *Salve, mi pater.* LA. *Fili mi, salve.* PH. *Gaudeo te advenisse, Pamphile, eoque magis gaudeo, quod incolumis & bene valens redis, quod præcipuum est.* PA. *Sic à quibusdam creditur.* LA. *An modò advenis?* PA. *Propemodum.* LA. *Dic quid reliquit in bonis Phania consobrinus noster.* PA. *Certe per Herculem homo voluptatibus deditus fuit, & deliciis incumbens, quandiu in vivis fuit, & qui ita facti sunt non multum hæredi prosunt, & commodant: sibi hunc laudum titulum comparant; nimirum vixit, dum vixit, laute & opipare.*

ANNOTATIONES.

4. *Obfirmare viam.*] Firmiter, & pertinaciter insistere viam, (id est propositum, consilium) quam mihi persequendam proposui.

6. *Benefactum te advenisse.*] Id est, prospere contigit te advenisse. Formula est peregre venientes gratulandi.

LA. Tum tu igitur nihil attulisti huc plus una sententia?
PA. Quidquid id est, quod reliquit, profuit. *LA.* imo obfuit:
Nam illum vivum & salvum vellem. *PH.* impune optare istuc licet.
Ille reviviscet jam nunquam: & tamen, utrum malis, scio.
LA. Heri Philumenam ad se accersi hic jussit. dic jussisse te.
PH. Noli fodere. jussi. *LA.* sed eam jam remittet. *PH.* scilicet.
PA. Omnem rem scio, ut sit gesta. adveniens audivi omnia. *LA.* at
Istos invidos Dij perdant, qui hæc libenter nuntiant.
PA. Ego me scio cavisse, ne ulla merito contumelia
Fieri á vobis posset: idque si nunc memorare hîc velim,
Quam fideli animo & benigno in illam & clementi fui,
Vere possim; ni te ex ipsa id magi' velim rescíscere:
Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides,
Cum illa, quæ nunc in me iniqua est, æqua de me dixerit.
Neque mea culpa hoc dissidium evenisse, id testor Deos.
Sed quando sese esse indignam deputat matri meæ,
Cui concedat, cujus mores toleret sua modestia;

INTERPRETATIO.

L A. *Tu igitur nihil plus rei attulisti, quam unam illam sententiam.* PA. *Vt ut est, quodcunque reliquit nobis compendium & emolumentum attulit.* L A. *Imo damnum: nam illum vitâ frui, & incolumem superesse vellem.* P H. *Sine pœna id permissum est optare, nihilque nocet, nam non timendum est, ne unquam ad vitam redeat; tamen non ignoro utrum praeoptes.* L A. *Pamphile, Phidippus heri Philumenam ad se vocari jussit ex ædibus nostris. Phidippe, dic te jussisse.* P H. *Noli me monendi causa adeo mihi latus pungere. Sic est, ad me jussi vocari.* L A. *Sed jam ad nos eam remittet.* PH. *Certe ego remittam.* P A. *Omnem rei seriem rescivi qualiter sit gesta, cum advenirem: paulò ante audivi omnia, quæ facta sunt.* L A. *At istos garrulos, qui concordiæ & amori conjugum invident, Dij perdant, qui hæc quæ audivisti tam cupide referunt.* P A. *Ego scio me sedulò curasse, ne quidquam mihi à vobis contumeliosè exprobrari posset merito meo: idque si nunc hic recitare velim, quam fideli amore, & suavi Philumenam filiam tuam, Phidippe, prosequutus sum, vere id recitare possum; nisi potius velim te ex ejus ore ea discere: namque eo modo, magis credes me tali esse ingenio, quali me esse tibi dico, cum Philumena ipsa, quæ iniquam erga me se gessit, æqua de me tibi prædicaverit: neque me causam huic divortio præbuisse, Deos testes advoco. Sed quandoquidem seipsam existimat tanti, ut nolit obsecundare matri meæ, & rem indignam esse putat, si ei se submittat, ejusque senectutis mores moderate ferat;*

ANNOTATIONES.

17. *Noli fodere.*] Fodere, hîc est latus alicujus manu vel pungere, vel tundere: quod facimus monendi gratia, & suggerendi, & impellendi. Horatius, lib. 1. epist. 8.

Mercemur servum, qui dictet nomina. lævum
Qui fodiat latus,

Neque alio pacto potest componi inter eas gratia,
Segreganda aut mater à me est, Phidippe, aut Philumena.
Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi.
LA. Pamphile, haut invito ad aures sermo mihi accessit tuus,
Cum te postputasse omnes res præ parente intelligo.
Verum vide, ne impulsus ira prave insistas, Pamphile.
PA. Quibus iris nunc in illam impulsus iniquu' sim?
Quæ nunquam quidquam erga me commerita est, pater;
Quod nollem: & sæpe, quod vellem, meritam scio,
Amoque, & laudo, & vehementer desidero:
Nam fuisse erga me miro ingenio expertu' sum,
Illique exopto, ut reliquam vitam exigat
Cum eo viro, me qui sit fortunatior,
Quandoquidem illam à me distrahit necessitas.
PH. Tibi in manu est, ne fiat. *LA.* si sanus sies,
Jube illam redire. *PA.* non est consilium, pater:
Matris servibo commodis. *LA.* quo abis? mane,
Mane, inquam: quo vadis? *PH.* quæ hæc pertinacia est?
LA. Dixin', Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum?
Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.
PH. Non credidi ædepol adeo inhumanum fore:
Ita nunc is sibi me supplicaturum putat?
Si est, ut velit reducere uxorem; licet:

INTERPRETATIO.

neque inter eas alio modo gratia reconciliari possit, nisi matri se submittat; aut sejungenda mater est à me, Phidippe, aut Philumena. Nunc pietate moveor, ut potius quæram quod placet matri, & ei commodum est. LA. *Pamphile, libenter auribus accepi sermonem tuum, cum te video posthabuisse omnes res commodis matris tuæ. Verum diligenter perspice ne ira incitatus in tua sententia inique permaneas, Pamphile.* PA. *Quibusnam iris impulsus nunc me erga eam inique agam? quæ nunquam quidquam mali erga me commeruit, neque commisit quod mihi displiceat, & sæpe de me bene meritam esse, & præstitisse, quod placeret, in memoria habeo: amoque, & laudo, & ejus retinendæ desiderio teneor: nam singulari, & mirifica ingenii mansuetudine, & benignitate erga me usam esse expertus sum, illique ex animo opto, ut reliquos vitæ annos traducat cum eo marito, qui me sit fœlicior, siquidem illam à me divellit necessitas.* PH. *In tua potestate est, ut non divellatur.* LA. *Si satis sanæ mentis es, fac ut reducatur.* PA. *Non ita mihi proposui facere, sed potius matris commoda sectari.* LA. *Quò abis? mane, mane, inquam, quò abis?* PH. *Quæ est hæc mentis obstinatio?* LA. *Nonne vere tibi dixi, Phidippe, molestum, & ægrum fore Pamphilo, si resciret Philumenam ad vos ex ædibus nostris ita discessisse:. quamobrem à te petebam, ut filiam ad nos remitteres, antequam ille rediisset.* PH. *Per Pollucem, non suspicatus sum eum adeo immitem & ferocem fore. Itane is sibi nunc me supplicaturum opinatur, ut uxorem Philumenam recipiat. Si in eo est, ut velit recipere uxorem suam, per me ei licet:*

Sin

Sin alio est animo, renumeret dotem huc, eat.
LA. Ecce autem, tu quoque proterve iracundus es.
PH. Percontumax redisti huc nobis, Pamphile.
LA. Decedet jam ira hæc, etsi merito iratus est.
PH. Quia paululum vobis accessit pecuniæ,
Sublati animi sunt. *LA.* etiam mecum litigas?
PH. Deliberet, renuncietque hodie mihi,
Velitne, an non; ut alij, si huic non sit, siet.
LA. Phidippe, ades, audi paucis. abiit: quid mea?
Postremo inter se transigant ipsi, ut lubet:
Quando nec gnatus, neque hic, mihi quidquam obtemperant:
Quæ dico, parvipendunt. porto hoc jurgium
Ad uxorem: cujus fiunt consilio omnia hæc:
Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est, evomam.

INTERPRETATIO.

sin aliter animatus est, & nolit, reddat dotem, valeat. LA. *Ecce autem, tu quoque insolenter irasceris, & ad iram propensus es.* PH. *Pervicax, & pertinax ex Imbro ad nos rediisti, Pamphile.* LA. *Abibit hac ira, etsi non sine causa commotus est.* PH. *Quia aliquantulum pecunia rei vestra accrevit, elatiores animo, & ferociores facti estis.* LA. *Etiam lites in me quoque intendis.* PH. *Decernat, mihique denunciet hodie Pamphilus, velitne, an non, recipere in uxorem Philumenam, ut alij sit uxor, si ipsi non sit.* LA. *Phidippe, propius accede, audi qua paucis dicam. Abiit Phidippus, quid mea refert? Tandem controversiam inter se decidant ipsi, ut videbitur; quia nec filius, neque hic Phidippus in ulla re mihi auscultare volunt: verba mea nihili æstimant. Hanc rixam ad uxorem meam jam nunc defero, quasi munus gratum; nam hujus suasu hac omnia efficiuntur, atque in eam omnem ægritudinem & dolorem effundam.*

ACTUS QUARTI SCENA I.

MYRRHINA. PHIDIPPUS.

MY. PErij, quid agam? quo me vortam? quid meo respondebo viro
Misera? nam audisse vocem pueri visus est vagientis:
Ita corripuit derepente tacitus sese ad filiam:
Quod si resciverit peperisse eam, id qua caussa clam me habuisse
Dicam? non ædepol scio.

INTERPRETATIO.

MY. *PErdita sum: quid agam? quò me vertam? quid responsi marito meo reddam infœlix? nam vagientis pueri clamor videtur ad aures ejus pervenisse; adeo raptim, & subitò silens ad filiam se contulit. Quod si cognoverit eam partum edidisse, per Pollucem nescio, quâ de causa ei dicam me hoc celavisse.*

Sed ostium concrepuit : credo ipsum ad me exire : nulla sum.
PH. Uxor ubi me ad filiam ire sensit, se duxit foras.
Atque eccam video. quid ais Myrrhina? heus, tibi dico. *MY.* mi hine,
Mi vir? *PH.* vir ego tuus? tu virum me, aut hominem adeo esse deputas?
Nam si utrumvis horum, mulier, unquam tibi visus forem,
Non sic ludibrio tuis factis habitus essem. *MY.* quibus? *PH.* at rogitas?
Peperit filia? hem! taces? ex quo? *MY.* istnc rogare æquum est patrem?
Perij : ex quo censes, nisi ex illo, cui data est nuptum, obsecro?
PH. Credo, neque adeo arbitrari patris est aliter : sed demiror,
Quid sit quamobrem tantopere hunc omnes nos celare volueris
Partum; præsertim cum & recte, & suo peperit tempore.
Adeone pervicaci esse animo, ut puerum præoptares perire,

INTERPRETATIO.

Sed ostium stridit : credo ipsum foras ad me prodire : perij. PH. *Vbi uxor vidit me ad filiam ire, foras abijt. Atque ecce eam conspicio. Quid ais Myrrhina? quid siles? heus, te appello.* MY. *Mene ipsam appellas, mi vir?* PH. *An vir ego tuus sum? Tune virum, aut hominem quemlibet existimas me esse? Nam si utrumvis horum, vel virum me judicasses, non sic per ea, quæ fecisti, derisus, & delusus fuissem.* MY. *Per quæ mea facta derisui fuisti?* PH. *At etiam quæris? Filia nostra peperit. Hem! siles? Ex quo homine peperit?* MYR *Istud patrem decet interrogare de filia? perdita sum. Ex quonam opinaris illam peperisse, nisi ex eo cui uxor data est, obsecro?* PH. *Credo eam peperisse ex Pamphilo, neque licet patri aliter censere : sed mirum mihi est, quamobrem tantam curam & operam adhibuisti ad hunc partum nobis occultandum; præcipue cum recte, & tempore congruo, quo prægnantes possunt parere, peperit. Adeone pertinaci animo esse potuisti, ut puerum filiæ potius cuperes exponi ad mortem.*

ANNOTATIONES.

17. *Vt puerum præoptares perire.*] Id est, exponi. Vetustissimus hic mos antiquis fuit, Hebræis, Græcis; ut constat de Moyse, de Oedipo, & etiam Romanis, ut notum est de Romulo, & Remo. Exponebantur misselli infantes in mare, in aliquem fluvium, in deserta, & avia abjiciebantur. Ovidius Fastorum, lib. 1.

Amne jubet mergi geminos : scelus unda refugit :
In sicca pueri destituuntur humo.

Idem Ovid. Epist. 11.

Iamque dari parvum canibus, avibusque nepotem
Iusserat, in solis destituique locis.

Denique ad cloacas vetus Scholiastes Juvenalis infantes exponi solitos prodidit, ad Satyr. 6. versu 600.

Transeo suppositos, & gaudia, votaque sæpe
Ad spurcos decepta lacus.

Hinc exponere idem, quod necare. Paulus Jurisconsultus, L. 4. D. De agnoscendis liberis.

Ex quo inter nos ſcires poſthac amicitiam fore firmiorem,
Potius quam eſſet cum illo nupta advorſus animi lubidinem
Tui? ego etiam illorum eſſe hanc culpam credidi, quæ te eſt penes.
MY. Miſera ſum. *PH.* utinam ſciam ita eſſe iſtuc. ſed nunc mihi in mentem venit,
De hac re quam locuta es olim, cum illum generum cepimus:
Nam nuptam filiam negabas poſſe te pati tuam
Cum eo, qui meretrices amaret, qui pernoctaret foris.
MY. Quamvis cauſſam hunc ſuſpicari, quam ipſam veram, mavolo.
PH. Multo prius ſcivi, quam tu, illum amicam habere, Myrrhina:
Verum id vitium ego nunquam decrevi eſſe adoleſcentiæ:
Nam id omnibus innatum eſt. at pol jam aderit, ſe quoque etiam cum oderit.
Sed ut olim te oſtendiſti eandem eſſe, nihil ceſſaſti uſque adhuc,
Ut filiam ab eo abduceres; neu, quod ego egiſſem, eſſet ratum.
Id nunc res indicium hæc facit, quo pacto factum volueris.
MY. Adeon'me eſſe pervicacem cenſes, cui mater ſiem.

INTERPRETATIO.

ex quo non ignorabas ſtabiliorem futuram eſſe amicitiam in poſterum inter nos, quàm contra immoderatam tuam cupiditatem, Philumena cum Pamphilo nuptijs jungeretur. Ego etiam adhuc culpam in illis reſidere credidi, quæ apud te eſt. MY. *Infœlix ſum.* PH. *Utinam cognoſcam hoc ita eſſe, uti tu mihi narras: ſed aliud mihi in memoriam redit, ex quo videris non eſſe innocens, propter ea, quæ olim dixiſti, cum Pamphilum generum elegimus: nam tu negabas te poſſe conſentire, ut filia tua collocaretur nuptui cum eo, qui meretricem amicam haberet, qui totam noctem duceret extra domum.* MY. *Hunc maritum meum malo ſuſpicari quamlibet aliam cauſam eſſe diſſidij inter Pamphilum, & Philumenam, quam illam veram, propter quam volui celare filiam peperiſſe.* PH. *Multò prius ſcivi, quam tu, illum amare Bacchidem meretricem, Myrrhina: verum nunquam cenſui id vitium eſſe in adoleſcentibus, amicam habere: nam id, amare ſcilicet, omnibus à natura inſitum eſt: at per Pollucem citò tempus adveniet, cùm etiam ſeipſum adventante ſenectute, & ſenectutis incommodis, odio habebit: ſed ut olim te præbuiſti, nunquam deſtitiſti eandem te præbere, adverſariam nimirum huic matrimonio, ut Philumenam à Pamphilo diſtraheres, neve quod egiſſem eſſet firmum, & ſtabile. Id nunc hæc res omnino manifeſtum facit, cùm partum filiæ nos omnes celaveris, quo modo has nuptias, quas feci, gratas habueris.* MY. *Adeone me contumacem eſſe cenſes, ut eum animum haberem adverſus eam, cui mater ſim,*

ANNOTATIONES.

18. *Ex quo inter nos firmiorem fore amicitiam.*] Scilicet, inter familiam noſtram, & familiam Philumenæ.

Ut eo essem animo, si ex usu esset nostro hoc matrimonium?
PH. Tun' prospicere, aut judicare, nostram in rem quod sit, potes?
Audisti ex aliquo fortasse, qui vidisse eum diceret
Exeuntem aut introëuntem ad amicam: quid tum postea,
Si modeste ac raro hoc fecit? nonne ea dissimulare nos
Magis humanum est, quàm dare operam id scire, qui nos oderit?
Nam si is posset ab ea sese derepente avellere,
Quicum tot consuesset annos; non eum hominem ducerem,
Nec virum satis firmum gnatæ. *MY.* mitte adolescentem, obsecro,
Et quæ me peccasse ais. abi, solum solus conveni?
Roga, velitne an non uxorem: si est, ut dicat velle se,
Redde: sin est autem, ut nolit, recte consului meæ.
PH. Siquidem ille ipse non volt, & tu sensti esse in eo, Myrrhina,
Peccatum; aderam, cujus consilio ea par fuerat prospici.
Quamobrem incendor ira, te esse ausam hæc facere injussu meo.
Interdico, ne extulisse extra ædes puerum usque velis.
Sed ego stultior, meis dictis parere hanc quî postulem:
Ibo intro, atque edicam servis, ne quoquam efferri sinant.
MY. Nullam pol credo mulierem me miseriorem vivere:
Nam ut hic laturus hoc sit, si ipsam rem, ut siet, resciverit,

INTERPRETATIO.

si hoc matrimonium in utilitatem nostram fieret? PH. *Tune providere, aut arbitrari potes, quid rebus nostris conducat? accepisti forte ab aliquo, qui referret se eum vidisse ingredientem domum amicæ, aut inde egredientem. Quid tum postea? quid inde postea conjiciendum est mali, si moderate, mediocriter, nec crebrò id fecit? Nonne magis humanum est, nos ad ea connivere; quam affectare nos id scire, unde ipsius adversùm nos odium suscipiamus. Nam si is posset subitò ab ea se abstrahere cum quâ tandiu consuetudinem habuisset, non eum esse hominem æstimarem, nec maritum satis fidelem nostræ filiæ.* MY. *Omitte precor loqui de adolescente, & de iis quæ male fecisse dicis. Abi hinc, & secreto sine arbitris cum Pamphilo colloquere; quære ab eo, velitne Philumenam recipere, an non. Si contingit, ut dicat se velle, redde eam uxorem viro. Sin autem negat se velle, recte à me prospectum esse filiæ nostræ fateberis.* PH. *Si quidem recusat Pamphilus uxorem recipere Philumenam, & tu cognovisti in eo culpam inhærere divortii; prope aderam ego, cujus ex sententiâ æquum erat omnia hæc provideri. Quamobrem ira exardesco, te hæc ausam fuisse exequi sine jussu meo. Veto ne puerum, qui modo natus est, extra domum nostram in ullum locum exportare audeas; sed ego ineptior, qui uxorem meam poscam meis jussis obedire. Ibo intro ædes. & familiæ imperabo ne patiantur infantulum exportari in ullum quemvis locum.* MY. *Per Pollucem nullam credo mulierem esse in terris magis infortunatam, quam ego sum:*

ANNOTATIONES.

48. *Ne extulisse extra ædes puerum.*] Timebat Phidippus, ne Myrrhina exponeret puerum.

Non ædepol clam me est; cum hoc, quod levius est tam animo iracundo tulit:
Nec, qua via sententia ejus mutari possit, scio.
Hoc mî unum ex plurimis miseriis reliquum fuerat malum,
Si, puerum ut tollam, cogit: cujus qui sit nescimus pater.
Nam cum compressa est gnata, forma in tenebris nosci non quita est:
Neque detractum ei tum quidquam est, qui post possit nosci, qui siet:
Ipse eripuit vi, in digito quem habuit, virgini abiens annulum.
Simul vereor, Pamphilus ne orata nostra nequeat diutius
Celare, cum sciet alienum puerum tolli pro suo.

INTERPRETATIO.

nam per Pollucem non mihi obscurum est, quam agre laturus sit Phidippus, si cognoverit ut vere ipsa res se habet; cum hoc tantum, quod multò minus est, partum scilicet celasse, tam acerbe & iracunde acceperit; nec qua ratione à sententia sua de non exponendo puero dimoveri possit. Hoc mihi unum extremum, ex omnibus calamitatibus & infortuniis, malum restiterat, si vir meus me cogit, ut educam puerum, cujus pater nobis est ignotus: nam cum filia vitiata fuit, facies ejus qui eam compressit, cognosci noctu non potuit, neque ei Philumena quidquam detraxit, ex quo possit comperiri quis ille sit; sed ipse discedens eripuit vi annulum ei virgini ex digito. Etiam timeo ne Pamphilus non possit ea, qua oravimus, diutius silentio abscondere, cum noverit alienum puerum educari loco sui filij, quod moleste feret.

ANNOTATIONES.

561 *Si puerum ut tollam cogit.*] Id est, ut educem. Infantes olim, simul ac nati erant, humi deponebantur. Ab humo vero pater tollebat, & in sinum recipiebat.
Statius ——— *meus ille meus; tellure cadentem*
Excepi.
Qui autem non tollebatur, pro abdicato, & abjectitio erat: quò respicit frequenter Terentius,

ACTUS IV. SCENA II.

SOSTRATA. PAMPHILUS.

SO. NOn clam me est, mi gnate, tibi me esse suspectam, uxorem tuam
Propter meos mores hinc abiisse: etsi ea dissimulas sedulo.
Verum ita me Dij ament, itaque obtingant ex te, quæ exopto mihi, ut
Nunquam sciens commerui, merito ut caperet odium illam mei:
Teque antequam me amare rebar, ei rei firmasti fidem:
Nam mihi intus tuus pater narravit modo, quo pacto me habueris
Præpositam amori tuo. nunc tibi me certum est contra gratiam
Referre, ut apud me præmium esse positum pietati scias.
Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum famæ arbitror:
Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre,
Ne mea præsentia obstet, neu caussa ulla restet reliqua,
Quin tua Philumena ad te redeat. *PA.* quæso, quid istuc consilii est?
Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres?
Haud facies, neque sinam, ut qui nobis, mater, maledictum velit,
Mea pertinacia esse dicat factum, aut tua modestia;
Tum tuas amicas te, & cognatas deserere, & festos dies,

INTERPRETATIO.

SO. *Non me latet, fili mi, me tibi in suspicionem venisse, uxorem tuam Philumenam hinc discessisse in domum patris, propter mores meos forsitan injucundos, & si ea diligenter celas: verum ita mihi Dij faveant, itaque à te mihi obveniant ea, quæ exopto, ut nunquam volens, prudensque culpam commisi, propter quam uxor tua conciperet odium in me merito meo: & antequam existimabam te me amare, id ita vere esse confirmasti. Nam mihi paulo ante pater tuus commemoravit quomodo me prætulisti amori, quo uxorem prosequebaris: & nunc mihi deliberatum, & constitutum est, vicissim tibi beneficium retribuere; ut tibi manifestum fiat mercedem pietati in me tua apud me servari, & recondi. Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ existimationi conveniens, & utile esse judico: ego constitui hinc ad villam me profecturam esse cum tuo patre, ne mea præsentia obsit, neve ulla causa relinquatur, quominus tua uxor Philumena ad te revertatur.* PA. *Rogo, quod istud propositum tuum? ut tu illius imprudentiâ adacta ex urbe discedas ad villam incolendam? Non permittam, neque id fiet à te, ut qui nobis, mater, obtrectare cupiunt, meam pervicaciam dicant esse causam, non tuam facilitatem, & moderationem cur habitatum rus iveris: etiam tuas amicas, & cognatione propinquas relinquere, & dierum festorum solennem celebrationem.*

Mea caussa, nolo. *SO.* nihil pol jam istæc res mihi voluptatis ferunt:
Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum: satias jam tenet
Studiorum istorum: hæc mihi nunc cura est maxuma, ut ne cui meæ
Longinquitas ætatis obstet, mortemve exoptet meam.
Hîc video me esse invisam immerito: tempus est concedere.
Sic optume, ut ego opinor, omnes caussas præcidam omnibus,
Et me hac suspicione exsolvam, & illis morem gessero.
Sine me obsecro effugere volgus quod male audit mulierum.
PA. Quam fortunatus cæteris sum rebus, absque una hac foret,
Hanc matrem habens talem, illam autem uxorem! *SO.* obsecro, mi Pamphile,
Non tute incommodam rem, ut quæque est, in animum inducas pati.
Si cætera sunt ita, ut tu vis, itaque ut esse ego illam existumo,
Mi gnate, da veniam hanc mihi, reduc illam. *PH.* væ misero mihi!
SO. Et mihi quidem: nam hæc res non minus me male habet, quam te, gnate mi.

INTERPRETATIO.

propter me minime consentire possum. S O. *Nihil per Pollucem ista res nunc me oblectat: dum ætas vita passa est, satis huic rei operam dedi. Satietas nunc tenet harum omnium exercitationum: hæc nunc maxime me cura sollicitat, ut ne longa vita mea alicui invisa sit & noceat, morsque mea expectetur ab aliquo. Hic animadverto me odio haberi ab omnibus. Tempus est abire hinc. Sic commodissime omnes causas amputabo omnibus & me hac opinione falsa liberabo, & illis obsequutus fuero. Permitte me oro hoc evitare, propter quod genus mulierum vituperatur.* P A. *Quam beatus sum in cæteris rebus omnibus, absque hac una re esset: nam quoniam matrem tam benignam habeo, felix sum: sed infelix uxorem habens gravidam ex alio.* S O. *Quæso, mi Pamphile, ne tibi tu ipse persuadeas te rem difficilem, & molestam ullam tolerare; ut ut sit incommoda, si cætera tibi pro voto succedunt, si ita sit uxor, ut ego illam esse existimo, honestam & tibi obsequentem, concede hoc mihi; recipe illam apud te.* P A. *Væ misero mihi!* S O. *Et mihi certe: nam hæc res non minori curâ me solicitat, quam te, gnate mi.*

ACTUS IV. SCENA III.

LACHES. SOSTRATA. PAMPHILUS.

LA. QUem cum istoc sermonem habueris, procul hinc stans accepi, uxor:
Illuc est sapere, qui, ubicunque opus sit, animum possis flectere,
Quod faciundum fortasse sit post, idem hoc nunc si feceris.
SO. Fors pol fuat. *LA.* abi rus ergo hinc: ibi ego te, & tu me feres.
SO. Spero mecastor. *LA.* i ergo intro, & compone, quæ tecum simul
Ferantur: dixi. *SO,* ita ut jubes, faciam. *PA.* pater.
LA. Quid vis, Pamphile? *PA.* abire hinc matrem? minime. *LA.* quid ita istuc? *PA.* quia
De uxore incertus sum etiam, quid facturus siem. *LA.* quid est?
Quid vis nisi reducere? *PA.* equidem cupio, & vix contineo: sed
Non minuam meum consilium. ex usu quod est, id persequar.
Credo, si non reducam, ea gratia concordes magis fore.
LA. Nescias. verum tua refert nihil, utrum illæ fecerint,
Quando hæc abierit: odiosa hæc est ætas adolescentulis;

INTERPRETATIO.

LA. *NOn ita hinc longe stans, audivi ea, quæ colloquuta fueris cum isto filio nostro, Pamphilo. Istud porro est sapientis, posse, quandocumque res exigit, animum facile circumagere, & adducere ad id faciendum libenter impræsentia; quod fortasse postea facere cogat necessitas.* S O. *Bona fortuna eveniat.* L A. *Secede igitur in villam ab hac urbe. Ibi ego tuos mores, tuque meos invicem æque animos feres.* S O. *Proculdubio ita confido fore.* L A. *Intra igitur domum, collige, & compara ea, quæ tecum ferenda sunt: hæc censeo facienda.* S O. *Ita ut imperas, exequar.* P A. *Pater.* L A. *Quid vis, Pamphile?* P A. *Hincne rus matrem abire sinis? minime hoc fiat.* L A. *Quid ita istud vis? matrem scilicet rus non ire?* P A. *Quia animi pendeo dubius etiam, quid uxore mea debeam facere.* L A. *Quid est? quid aliud facere vis, nisi eam apud te recipere?* P A. *Profectò cupio eam recipere, & vix mihi tempero, quin hoc faciam, sed nihil quidquam de consilio meo mutabo; id quod expedit, & utile est, ut cœpi sequar. Credo eas inter se, matrem, & uxorem, magis consensuras esse, si Philumenam uxorem non recipiam.* L A. *Nescias utrum eventurum sit: verum id tua nihil interest, utrum conveniat inter eas, necne, quando mater tua rus concesserit. Ætas hæc senilis tædiosa est, & invisa adolescentiæ.*

ANNOTATIONES.

4. *Fors fuat.*] Fortuna faveat. *Fuat,* significat *sit.*

6. *Dixi.*] Hoc verbum in peroratione causæ adhiberi solitum, quo significatur firmum & esse ratum, quod egerit Orator.

E medio

E medio æquom excedere est: postremo nos jam fabulæ
Sumus, Pamphile, senex. atque anus.
Sed video Phidippum per tempus egredi. accedamus.

INTERPRETATIO.

Ex cœtu hominum nos senes morosos discedere par est. Denique materiam præstamus sermonibus populi & dicterijs, ut ridiculi, ego & mater tua qui vetuli sumus. Sed video Phidippum domo exire tempestive & commode.

ACTUS IV. SCENA IV.

PHIDIPPVS. LACHES. PAMPHILVS.

PH. Tibi quoque ædepol sum iratus, Philumena,
Graviter quidem: nam hercle abs te factum est turpiter:
Etsi tibi caussa est de hac re. mater te impulit:
Huic vero nulla est. *LA.* oportune te mihi,
Phidippe, in ipso tempore ostendis. *PH.* quid est?
PA. Quid respondebo his? aut quo pacto hoc aperiam?
LA. Dic filiæ, rus concessuram hinc Sostratam:
Ne revereatur, minus jam quo redeat domum. *PH.* ah,
Nullam de his rebus culpam commeruit tua;
A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia.
PA. Mutatio fit. *PH.* ea nos perturbat, Laches.
PA. Dum ne reducam, turbent porro, quàm velint.
PH. Ego, Pamphile, esse inter nos, si fieri potest,
Affinitatem hanc sane perpetuam volo:

INTERPRETATIO.

PH. *Tibi quoque succenseo, non solum Myrrhinæ matri tuæ, Philumena, & valde quidem per ædem Pollucis: nam per Herculem indecenter te gessisti, quod abscesseris domo mariti; & si tibi excusatio est parata est, nempe matrem, te ad id faciendum instigasse: hæc vero nullam omnino caussam habet, quam obtendat.* LA. *Commode, & tempori mihi te obvium prabes Phidippe.* PH. *Quamobrem?* PA. *Quid respondebo his, aut quomodo quærentibus id exponam?* LA. *Phidippe, dic filia Philumena rus profecturam hinc Sostratam, ne timeat quominus ad nos revertatur.* PH. *Ah, nihil quidquam, Phidippe, in ea re spectat peccavit uxor tua Sostrata: Myrrhina uxor mea est origo, & causa harum omnium turbarum.* PA. *Nova oritur rerum conversio.* PH. *Ea est causa perturbationis nostra, Laches.* PA. *Dummodo non reducam Philumenam, tumultuentur, & contendant Laches, & Phidippus, quantum eis placeat.* PH. *Ego, Pamphile, hanc affinitatis necessitudinem inter nos perpetuò intercedere opto, si fieri potest: quod si non ita fert tua voluntas,*

ANNOTATIONES.

12. *Turbent porro.*] Hæc ad spectatores dicuntur.

Sin est, ut aliter tua siet sententia,
Accipias puerum. *P A.* sensit peperisse. occidi.
L A. Puerum? quem puerum? *P H.* natus est nobis nepos;
Nam abducta à vobis prægnans fuerat filia,
Neque fuisse prægnantem unquam ante hunc scivi diem.
L A. Bene, ita me Dij ament, nuncias: & gaudeo
Natum illum, & tibi illam salvam. sed quid mulieris
Uxorem habes? aut quibus moratam moribus?
Nosne hoc celatos tamdiu? nequeo satis,
Quam hoc mihi videtur factum prave, proloqui.
P H. Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches.
P A. Etsi jamdudum fuerat ambiguum hoc mihi,
Nunc non est, cum eam consequitur alienus puer.
L A. Nulla tibi, Pamphile, hic jam consultatio est.
P A. Perij. *L A.* hunc videre sæpe optabamus diem,
Cum ex te esset aliquis, qui te appellaret patrem.
Evenit. habeo gratiam Diis. *P A.* nullus sum.
L A. Reduc uxorem, ac noli advorsari mihi.
P A. Pater, si ex me illa liberos vellet sibi,
Aut se esse mecum nuptam, satis certo scio,

INTERPRETATIO.

puerum, quem genuisti ex Philumenâ, recipias velim. P A. *Nempe comperit Phidippus Philumenam peperisse. interij.* L A. *Puerum? quem puerum?* PH. *Natus est nobis nepos ex Pamphilo, & Philumenâ: nam Myrrhina ex vestra domo filiam gravidam abduxit, neque unquam gravidam fuisse accepi ante hunc diem.* L A. *Iucundum mihi nuncium, ita me Dij ament, mihi nuncias, & gratulor tibi, illum natum esse, & filiam quoque Philumenam esse incolumem, & bene valentem: sed quæ mulier est uxor tua, aut quibus instructa moribus? Nobisne hoc, filiam fuisse prægnantem, tanto tempore occultare debuit? Non possum satis ampla oratione exprimere, quam indecenter, & perverse id factum mihi videtur.* P H. *Non tibi illud factum magis displicet, quam mihi, Laches.* P A. *Etsi antea de reducenda, vel non, uxore dubius animi fuissem, quid statuendum mihi esset; nunc non sum, certum est non reducere, quum eam matrem habet puer ab alio, non à me genitus.* LA. *Nullus tibi nunc, Pamphile, de rejicienda uxore locus.* P A. *Perditus sum.* L A. *Hunc lucere sæpe votis diem postulavimus, quo ex te nasceretur puer aliquis, qui te patrem vocaret: eventus votis respondit, habeo gratiam Dijs.* P A. *Interij.* L A. *Reduc uxorem, & noli mihi repugnare.* P A. *Pater, si Philumena vellet habere liberos ex me, aut connubio mecum esse junctam, satis probe scio,*

ANNOTATIONES.

16. *Sensit peperisse.*] Hæc solus secum ait Pamphilus.

26. *Etsi jamdudum ambiguum.*] Hæc omnia secum Pamphilus.

27. *Hanc consequitur alienus puer.*] Ex injusta conjunctione natus, conditionem matris sequitur: ex justis nuptiis creati sequuntur patrem.

29. *Perij.*] Hoc sibi Pamphilus dicit.

Non me clam haberet, quæ celasse intelligo.
Nunc, cum ejus alienum esse à me animum sentiam,
Nec conventurum inter nos posthac arbitrer,
Quamobrem reducam? *LA.* Mater quod suasit sua,
Adolescens mulier fecit. mirandumne id est?
Censen' te posse reperire ullam mulierem,
Quæ careat culpa? an quia non delinquunt viri?
PH. Vosmet videte jam, Laches, & tu, Pamphile,
Remissam opus sit vobis, an reductam domum:
Uxor quid faciat, in manu non est mea.
Neutra in re vobis difficultas à me erit.
Sed quid faciemus puero? *LA.* ridicule rogas.
Quidquid futurum est, huic reddas; suum scilicet,
Ut alamus nostrum. *PA.* quem ipsa neglexit, pater,
Ego alam? *LA.* quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile?
Prodemus quæso potius? quæ hæc amentia est?
Enimvero prorsus jam tacere non queo.
Nam cogis ea, quæ volo, ut præsente hoc, loquar.
Ignarum censes tuarum lacrumarum esse me?
Aut, quid sit id, quod sollicitere ad hunc modum?
Primum, hanc ubi dixti caussam, te propter tuam
Matrem non posse habere hanc uxorem domi:
Pollicita est ea, se concessuram ex ædibus.
Nunc, postquam ademptam hanc quoque tibi caussam vides;
Puer quia clam te est natus, nactus alteram es.

INTERPRETATIO.

non me latere vellet, quod mihi occultasse cognosco. Nunc cum ejus animum immutatum, & à me aversum videam, nec nos concordes fore, & consensuros putem: quam ob causam eam reducam? LA. *Quod ejus mater consilium dedit, juvenis mulier secuta est: mirandumne id est? æstimasne te posse invenire ullam mulierem culpa expertem? An quia scilicet non peccant viri?* PH. *Vos ipsi deliberate nunc, Laches, tuque, Pamphile, an ex usu sit vobis, ut remissa sit ad suos, vel ad vos reducta Philumena. Quid uxor faciat me inscio, non est in potestate mea id infectum reddere: neutra in re, nec in remissione nec in reductione per me vobis fiet difficultas. Sed quid faciemus de infante nato ex Philumena?* LA. *Per risum id interrogas. Quidquid continget, Pamphilo redde suum filium, ut nos educemus eum.* PA. *Egone, Pater, educabo infantem, quem ipsa mater pro derelicto habuit?* LA. *Quid dixisti? Eho an non educabimus, Pamphile? projiciemusne potius? quænam hæc insania est? equidem jam omnino silere non possum, nam me compellis ad declaranda ea, quæ nollem præsente Phidippo de te dicere. An putas me causam ignorare cur tam frequenter lachrymaris, aut cur ita perturberis, & sollicitus sis? In primis postquam dixisti hanc causam non reducendæ uxoris, nimirum te non posse pati hanc uxorem domi esse, quæ matrem odisset; promisit mater se domo discessuram. Nunc cùm sentis te hoc prætextu privari; quia pueri partus te nesciente, ex occulto fuit editus, alterã causã reperisti.*

Erras, tui animi si me esse ignarum putas.
Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum,
Quam longum spatium amandi amicam tibi dedi?
Sumptus, quos fecisti in eam, quam animo æquo tuli?
Egi atque oravi tecum, uxorem ut duceres:
Tempus dixi esse: impulsu duxisti meo.
Quæ tum, obsecutus mihi, fecisti ut decuerat.
Nunc animum rursum ad meretricem induxti tuum:
Cui tu obsecutus, facis huic adeo injuriam.
Nam in eandem vitam te revolutum denuo
Video esse. *PA.* mene? *LA.* te ipsum: & facis injuriam,
Confingis falsas caussas ad discordiam,
Ut cum illa vivas, testem hanc cum abs te amoveris.
Sensitque adeo uxor: nam ei caussa alia quæ fuit,
Quamobrem abs te abiret? *PH.* plane hic divinat: nam id est.
PA. Dabo jusjurandum, nihil esse istorum, tibi. *LA.* ah!
Reduc uxorem: aut, quamobrem non opus sit, cedo.
PA. Non est nunc tempus. *LA.* puerum accipias, nam is quidem
In culpa non est: post de matre videro.
PA. Omnibus modis miser sum: nec, quid agam, scio
Tot nunc me rebus miserum concludit pater.
Adibo hinc, præsens quando promoveo parum.

INTERPRETATIO.

Fallit te opinio, si arbitraris me ignorare animi tui propositum. Aliquando tandem ut animum ad uxorem adhibeas, quam longum tempus amandi Bacchidem concessi tibi? quas impensas pecunia ut eam possideres, fecisti? quam patienter hac tuli? Suasi. & rogavi ut uxorem duceres: dixi tempus advenisse; hortatu duxisti meo. Qua cum mihi morem gerens fecisti, ut debueras; nunc amorem tuum in meretricem Bacchidem transtulisti; cui tu obediens facis uxori injuriam; nam in eandem vivendi consuetudinem te reversum esse rursus intelligo. PA. *Mene?* LA. *Te ipsum, & injuste agis, quum falsas causas invenis, cur uxorem non reducas, ad movendam dissensionem inter affines, ut cum illa Bacchide meretrice consuetudinem habeas; postquam hanc uxorem tuam, testem præsentem libidinis tua à te expuleris: sensitque certe illa nam quid aliud eam impulit, ut à te discederet?* PH. *Omnino spiritu divino afflatus hac vaticinatur Laches: nam ea vera sunt.* PA. *Iurejurando affirmabo tibi, nihil esse verum eorum qua mihi exprobras.* LA. *Ah! reduc uxorem, aut, cur non ex usu sit istud, dicito.* PA. *Non est nunc tempus dicendi.* LA. *Puerum natum tibi recipias: nam is quidem immunis est à culpâ: postea considerabo utrum Philumena ejus mater culpa sit particeps, necne.* PA. *Ex omnibus partibus miser sum, nec quid agam scio: tot me nunc petitionibus urget, & circumdat pater. Hinc abscedam, quandoquidem præsens parum proficio.*

ANNOTATIONES.

79. *Omnibus modis miser sum.*] Querela Pamphili ad spectatores.

Nam puerum injussu credo non tollet meo.
Præsertim in ea re cum sit mihi adjutrix socrus.
L A. Fugis? hem, nec quidquam certi respondes mihi?
Num tibi videtur esse apud sese? sine:
Puerum, Phidippe, mihi cedo, ego alam. *P H*. maxume.
Non mirum fecit uxor, si hoc ægre tulit:
Amaræ mulieres sunt, non facile hæc ferunt.
Propterea hæc ira est; nam ipsa narravit mihi:
Id ego præsente hoc tibi nolebam dicere:
Neque ei credebam primo: nunc verum palam est.
Nam omnino abhorrere animum huic video à nuptiis.
L A. Quid ergo agam, Phidippe? quid das consili?
P H. Quid agas? meretricem hanc primum adeundam censeo:
Oremus: accusemus gravius: denique
Minitemur, si cum illo habuerit rem postea.
L A. Faciam, ut mones. puer, eho, curre ad Bacchidem hanc
Vicinam nostram: huc evoca verbis meis.
Et te oro porro, in hac re adjutor sis mihi. *P H*. ah!
Jamdudum dixi, itidemque nunc dico, Laches,
Manere affinitatem hanc inter nos volo,
Si ullo modo est ut possit; quod spero fore.
Sed visn' adesse me una, dum istam convenis?
L A. Immo vero abi, aliquam puero nutricem para.

INTERPRETATIO.

Nam puerum, credo, sine consensu, & mandato meo non tollent, ut nutriant, & educent, cum præcipue socrus Myrrhina in ea re mihi faveat, ut quæ hunc exponendum censeat. L A. *Fugis? hem! nec ullum certum responsum mihi reddis? num tibi videtur, Phidippe, Pamphilus mentis compos esse? Sine me facere. Puerum mihi trade; ego nutriam.* P H. *Libenter dabo tibi infantem. Non rem mirandam, & insolitam fecit uxor Myrrhina, si à moribus Pamphili abhorruit; aspera mulieres sunt, non æquo patiuntur animo viros alias amare; propterea hæc indignatio est uxoris meæ in Pamphilum, quem generum sibi esse nolebat; nam ipsa mihi recitavit. Istud ego nolebam tibi, præsente Pamphilo, referre: neque ego uxori id narranti primò fidem habebam. nunc vero, quod dixi manifestum est: nam omnino Pamphilum aversum esse à nuptiis animadverto.* L A. *Quid ergo censes, Phidippe, mihi esse faciendum? Quid mihi suades?* PH. *Quid agere debeas? Primum hanc meretricem conveniendam esse arbitror: rogemus, probris, reprehensionibus acerbius insectemur; denique minas intentemus, si in posterum consuetudinem habeat cum Pamphilo.* L A. *Faciam quæ præcipis. Eho, puer, propera ire ad Bacchidem hanc vicinam nostram: huc accerse eam meo nomine, & te rogo deinde Phidippe, ut in hac re me adjuves.* P H. *Ah! jam multo ante tempore dixi, idemque nunc verbis confirmo, Laches; perpetuam esse esse hanc affinitatem inter nos cupio, si ullo modo id potest fieri, quod spero futurum; sed visne me simul tecum præsentem esse, dum illam alloqueris?* L A. *Quin potius abi. Aliquam puero nutricem quære.*

ACTUS QUINTI SCENA I.

BACCHIS. LACHES.

BA. NOn hoc de nihilo est, quod Laches me nunc conventam esse expetit:
Nec pol me multum fallit, quin, quod suspicor, sit, quod velit.
LA. Videndum est, ne minus propter iram hanc impetrem, quam possiem;
Aut ne quid faciam plus, quod post me minus fecisse satius sit.
Aggrediar. Bacchis, salve.
BA. Salve, Laches. *LA.* Credo ædepol te nonnihil mirari, Bacchis,
Quid sit, quapropter te huc foras puerum evocare jussi.
BA. Ego pol quoque etiam timida sum, cum venit in mentem, quæ sim,
Ne nomen mihi quæsti obsiet: nam mores facile tutor.
LA. Si vera dicis, nihil tibi est à me pericli, mulier:
Nam jam ætate ea sum, ut non siet peccato mihi ignosci, æquom:
Quo magis omnes res cautius, ne temere faciam, accuro:
Nam si facis, facturave es, bonas quod par est facere; inscitum
Offerre injuriam tibi: immerenti, iniquom est.
BA. Est magna ecastor gratia de hac re quam tibi habeam.
Nam qui post factam injuriam expurget, mihi parum prosit.
Sed quid istuc est? *LA.* meum receptas filium ad te Pamphilum.
BA. ah!

INTERPRETATIO.

BA. NOn abs re est, quod Laches nunc me vult alloqui; nec, per Pollucem valde opinio me fallit, quin, quod in suspicione habeo, sit id, de quo me velit nunc compellare. LA. Providendum mihi est, ne si iracundius agam, minus obtineam quam possim mitius agendo; aut ne quid violentius faciam, quod postea infectum esse melius sit. Accedam ad illam. Bacchis, salve. BA. Salvus sis, Laches. LA. Credo per ædem Pollucis tibi aliquantulum mirum videri, Bacchis, quam ob caussam te huc ex domo tua servulum accersere jusserim. BA. Ego quoque meticulosa sum, quum recordor mea conditionis, ne nomen meretricis, propter quæstum quem exerceo, mihi apud te noceat: nam cæteros mores facile præstabo innoxios. LA. Si vera dicis, nihil periculi à me timere debes, mulier: nam jam ejus ætatis sum, ut mihi, si quid peccaverim, veniam dare minime justum sit; quò majori cura caveo ne imprudenter, & inconsideratè quidquam faciam. Nam si id facis, aut factura es, quod bonas facere convenit; inelegans & inhonestum me tibi facere injuriam: quòd si innoxia sis, id etiam iniquum est. BA. Per Castorem magnas tibi gratias, hanc ob rem habere debeo; nam si quis post illatam injuriam se excuset, parvum mihi commodum attulerit: sed quid istud est, quod mihi cupis dicere? LA. Meum frequentius recipis apud te filium Pamphilum. BA. Ah!

L A. Sine dicam. uxorem hanc prius quam duxit, vostrum amorem pertuli.
Mane; nondum etiam dixi id, quod volui. nunc hic uxorem habet.
Quære alium firmiorem tibi, dum consulendi tempus est.
Nam neque ille hoc animo erit ætatem: neque pol tu eadem ista ætate.
B A. Quis id ait? *L A.* socrus. *B A.* mene? *L A.* te ipsam: & filiam abduxit suam,
Puerumque ob eam rem clam voluit, natus qui est, extinguere.
B A. Aliud si scirem, quî firmare meam apud vos possem fidem,
Sanctius quam jusjurandum, id pollicerer tibi, Laches:
Me segregatum habuisse, uxorem ut duxit, à me Pamphilum.
L A. Lepida es. sed scin' quid volo potius sodes facias? *B A.* quid vis? cedo.
L A. Eas ad mulieres huc intro, atque istuc jusjurandum idem
Polliceare illis. exple animum iis, teque hoc crimine expedi.
B A. Faciam. quod pol, si esset alia ex hoc quæstu, haud faceret, scio,
Ut de tali caussa nuptæ mulieri se ostenderet:
Sed nolo falsa fama esse gnatum suspectum tuum,
Nec leviorem vobis, quibus est minime æquom, viderier
Immerito. nam meritus de me est, quod queam, illi ut commodem.
L A. Facilem benevolumque lingua tua jam tibi me reddidit:

INTERPRETATIO.

L A. *Permitte me loqui; priusquam ille uxorem habuit, illum te amare perpessus sum: sine; nondum etiam dixi ea, quæ volui. Hic nunc matrimonio uxori junctus est, quare alium constantiorem amatorem, dum tempus habes prospiciendi tuæ utilitati: nam ille, neque integram ætatem, eodem amore te prosequetur, neque pol tu eadem ætate semper florida eris.* B A. *Quis ait me receptare filium tuum?* L A. *Socrus ejus Myrrhina.* B A. *Mene?* L A. *Te ipsam, & filiam abduxit suam ex domo meá, atque infantem qui recens natus est, ob eam rem, occulte voluit necare.* B A. *Si scirem aliud quidpiam sanctius esse, quam jusjurandum, quo vobis meam fidem datam firmam esse persuadere possem; id tibi asseverarem, Laches, à me sejunxisse Pamphilum, ut uxorem sibi junxit.* L A. *Scita, & venusta es: sed scisne quod volo amplius, si vis, ut facias.* B A. *Quid vis? dic mihi.* L A. *Ut convenias has mulieres, quæ in hac domo sunt, atque idem jusjurandum eis te facturam promittas. Satisfacito illis, & te hujus criminis suspicione libera, quod Pamphilum receptes.* B A. *Faciam, quod, per Pollucem, alia meretrix, quæ similiter quæstum corpore facit, nollet certe facere, ut propter talem caussam, propter amorem mariti in pellicem; in conspectum ejus uxoris veniret, nedum de hac re verba ei faceret: sed nolo pati, ut filius tuus in suspicionem veniat culpa, quæ falsa est, & ex quá falsus rumor differatur; nec minus eum constantem à vobis parentibus æstimari volo, quibus non justum est ut talis esse videatur, nullo suo merito; nam ita bene de me est meritus, ut debeam omnia commoda, quæ possim, ei præstare, & utilitati ejus inservire.* L A. *Benignum & benecupientem tibi, lepidus sermo tuus me fecit:*

Nam non sunt solæ arbitratæ hæ: ego quoque etiam credidi.
Nunc cum ego te esse præter nostram opinionem comperi;
Fac eadem ut sis porro. nostra utere amicitia, ut voles.
Aliter si facis. Sed reprimam me, ne ægrè quidquam ex me audias.
Verum te hoc moneo unum, qualis sim amicus, aut quid possiem;
Potius quam inimicus, periculum facias. *BA.* faciam sedulo.

INTERPRETATIO.

nam non solæ hæ mulieres, Myrrhina, & Philumena, te receptare Pamphilum judicaverunt: ego quoque ipse credidi. Nunc cum ego te innoxiam, & criminis puram perspexi, contra opinionem nostram, fac ut talis videaris Myrrhinæ, & Philumenæ. In posterum utere tuo arbitrio, nobis amicis. Sin aliam te perhibeas; sed me cohibebo, ne moleste, & acerbe quidquam tibi dicam. Verum te hoc unum hortor, ut potius experiaris qualis sim amicus, & quid possim, quam inimicus. BA. *Faciam diligenter quæ mones.*

ACTUS V. SCENA II.

PHIDIPPUS. LACHES. BACCHIS.

PH. Nihil apud me tibi defieri patiar, quin, quod opus sit, benigne præbeatur.
Sed cum tu satura, atque ebria eris, puer ut satur sit, facito.
LA. Noster socer, video, venit: puero nutricem adducit.
Phidippe, Bacchis dejerat persancte. *PH.* hæccine ea est? *LA.* hæc est.
PH. Nec pol istæ metuunt Deos: neque has respicere Deos opinor.
BA. Ancillas dedo: quolibet cruciatu per me exquire.
Hæc res hic agitur: me facere Pamphilo ut uxor redeat,
Oportet: quod si perficio, non pœnitet me famæ,
Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.

INTERPRETATIO.

PA. *Nutrix, non sinam quidquam tibi apud me deficere, ut quod necessarium sit, non large tibi præstetur; sed cum tu cibis, & vino plena eris, fac ut infans lacte sit plenus, & bene nutriatur.* LA. *Noster socer Phidippus, ut cerno, venit. Puero alendo nutricem adduxit. Phidippe, Bacchis per Deos bene jurat, & religiose.* PH. *Hæcne ea est?* LA. *Hæc est.* PH. *Nec pol istæ meretrices Deorum timorem, nec Diis ullo modo curæ sunt, uti quidem existimo.* BA. *Servas meas in tuam potestatem trado: quibuslibet quæstionis tormentis, me permittente, veritatem de illis quære. Potes id facere. Hæc res agitur: oportet nimirum me efficere, ut Philumena uxor Pamphili ad eum reducatur. Quod si hoc perficio, famam & æstimationem hanc me acquisiisse non pœnitebit, scilicet: solam sine exemplo fecisse, quod aliæ meretrices facere recusant, id est reconciliare uxores maritis*

LA. Phidippe, noſtras mulieres ſuſpectas falſo nobis;
In re ipſa invenimus: porro hanc nunc experiamur. nam ſi
Compererit falſo crimini tua ſe uxor credidiſſe,
Miſſam iram faciet: ſin autem eſt ob eam rem iratus gnatus,
Quod peperit uxor clam, id leve eſt, cito ab eo hæc ira abſcedet,
Profecto in hac re nihil mali eſt, quod ſit diſſidio dignum.
PH. Velim quidem hercle. *LA.* exquire: adeſt: quod ſatis ſit, faciet ipſa.
PH. Quid iſthæc mihi narras? an quia non tute audiſti dudum
De hac re animus meus ut ſit, Laches? illis modo exple animum.
LA. Quæſo ædepol, Bacchis, quod mihi es pollicita tute, ut ſerves.
BA. Ob eam rem vis ergo introeam? *LA.* i, atque exple animum iis, ut credant.
BA. Eo, etſi ſcio pol his fore meum conſpectum inviſum hodie:
Nam nupta meretrici hoſtis eſt, à viro ubi ſegregata eſt.
LA. At hæ amicæ erunt, ubi, quamobrem adveneris, reſciſcent.
PH. At eaſdem amicas fore tibi promitto, rem ubi cognorint:
Nam illas errore, & te ſimul ſuſpicione exſolves.
BA. Perij! pudet Philumenæ. me ſequimini intro ambæ.
LA. Quid mî eſt, quod malim, quam quod huic intelligo evenire;

INTERPRETATIO.

LA. *Phidippe, mulieres noſtras falsò in ſuſpicione apud nos poſitas fuiſſe, in rei veritate comperimus. Hujus autem Thaïdis etiam hinc deinceps periculum faciamus: nam ſi tua uxor deprehenderit ſe falsò accuſationi fidem adhibuiſſe, iram dimittet: ſin autem, hac de causâ, ſuccenſet filius tuus, quod ejus uxor ſecretò, & occulte peperit eo neſciente; id non magni eſt ponderis, cito hac ira eum deſeret. Certe in hac partus celatione, nihil mali eſt, quod ſit dignum divortio.* P H. *Per Herculem id velim.* LA. *Explora ſagaciter à Bacchide. Illa hic præſens eſt. Faciet ipſa quod ſufficit ad plenam purgationem Pamphili, & ſuam.* P H. *Quid opus eſt his verbis? an quia non tu ipſe pridem à me audiviſti quæ ſit mea mens, & deſiderium? illis modo mulieribus, quæ amaræ ſunt, & moleſta hæc perſuade.* LA. *Per Deos te obſecro, Bacchis, ut quod mihi promiſiſti, jusjurandum apud mulieres, tu ipſa præſtes.* BA. *Viſne ergo ut ingrediar ad mulieres, ut jurejurando confirmem Pamphilum à me non receptari.* LA. *Fac, & ita illis perſuade, ut credere tibi cogantur.* BA. *Eo ad illas, quamvis certa ſim his meum conſpectum moleſtum, & exoſum hodie fore: nam mulier nupta, meretrici inimica eſt, cum à viro ſeparata eſt.* LA. *At hæ amicæ erunt tibi, cum primum cognoverint, quam ob cauſam eas conveneris.* P H. *At eaſdem amicas tibi fore polliceor; quando rei veritatem reſciverint: nam illas falſa opinione, & te ſuſpicione, quam de te habent, ſimul liberabis.* BA. *Perij. Pudet me propter Philumenam, conſcientiâ conſuetudinis, quam cum Pamphilo habui. Sequimini me in hanc domum, vos ancillæ duæ.* LA. *Quid eſt quod magis optem mihi accidere, quam quod Bacchidi evenire video;*

Ut gratiam ineat sine suo dispendio, & mihi prosit?
Nam si est, ut hæc nunc Pamphilum vere ab se segregarit;
Scit sibi nobilitatem ex eo, & rem natam, & gloriam esse:
Referet gratiam ei, unaque opera nos sibi amicos junget.

INTERPRETATIO.

ut unâ operâ à me gratiam sibi comparet, sine damno, & mihi utilitatem afferat, mihique commodet, reconciliando uxorem Pamphilo, & Sostratæ ejus matri? Nam si verum est, ut Pamphilum à consuetudine sua semoverit; certo perspicit, nomen suum ex eo insigne & nobile fore apud omnes; cum antea obscurius & minus celebre esset: tum rem familiarem auctum iri, & laudem non mediocrem se consequuturam. Pamphilo reddet beneficium acceptum, unâque operâ, nos sibi amicos conciliabit.

ACTUS V. SCENA III.

PARMENO. BACCHIS.

PA. Ædepol-ne esse meam herus operam deputat parvi pretij,
Qui ob rem nullam misit: frustra ubi totum desedi diem,
Myconium hospitem dum expecto in arce Callidemidem.
Itaque ineptus hodie dum illic sedeo, ut quisque venerat,
Accedebam: adolescens, dic dum, quæso, tun' es Myconius?
Non sum. at Callidemides? non, hospitem ecquem Pamphilum
Hic habes? omnes negabant: neque eum quemquam esse arbitror.
Denique hercle jam pudebat: abij. sed, quid Bacchidem
Ab nostro affine exeuntem video? quid huic hîc rei est?
BA. Parmeno, opportune te offers: propere curre ad Pamphilum.
PA. Quid eo? *BA.* dic me orare ut veniat. *PA.* ad te? *BA.* immo ad Philumenam.
PA. Quid rei est? *BA.* tua quod nil refert, percunctari desinas.

INTERPRETATIO.

PA. Per ædem Pollucis herus Pamphilus laborem meum parvi æstimat, qui pro nihilo me illuc misit, ubi totum diem frustra otiosus sedi; dum Myconium hospitem Callidemidem frustra in arce expecto. Itaque stolidus ego, dum illic desideo, ut primum aliquis advenerat, ad illum ibam dicens; adolescens, dicito, te rogo, es tu Myconius? respondebat, non sum. At, es Callidemides? Minime. Rogabam deinde, nunquid hospitem in hac urbe habes, qui vocatur Pamphilus? omnes negabant se habere hospitem hoc nomine: neque Callidemidem aliquem usquam esse judico. Denique per Herculem pudebat illic sedere tandiu: discessi ex eo loco; sed quamobrem Bacchidem video, è domo Phidippi soceri Pamphili egredientem? quid huic meretrici negotij est apud Phidippum? BA. *Parmeno, commode occurris mihi: propera ire ad Pamphilum.* PA. *Quapropter?* BA. *Dic ei me rogare ut veniat huc.* PA. *Ad te? non vero ad me, sed ad Philumenam.* PA. *Quanam res est?* BA. *Qua nullo modo ad te spectat, desistas curiosius inquirere*

PA. Nil aliud dicam? *BA.* etiam: cognosse annulum illum Myrrhinam
Gnatæ suæ fuisse, quem olim mihi ipsus dederat. *PA.* scio.
Tantumne est? *BA.* tantum: aderit continuo, hoc ubi ex te audiverit.
Sed cessas? *PA.* minime equidem: nam hodie mihi potestas haud data est:
Ita cursando, atque ambulando totum hunc contrivi diem.
BA. Quantam obtuli adventu meo lætitiam Pamphilo hodie?
Quot commodas res attuli? quot autem ademi curas?
Gnatum ei restituo, qui penè harum, ipsiusque opera periit?
Uxorem, quam nunquam est ratus posthac se habiturum, reddo:
Qua re suspectus suo patri, & Phidippo fuit, exsolvi.
Hic adeo his rebus annulus fuit initium inveniundis.
Nam memini, abhinc menses decem fere, ad me nocte prima
Confugere anhelantem domum, sine comite, vini plenum,
Cum hoc annulo. extimui illico: mi Pamphile, inquam, amabo,
Quid exanimatus es, obsecro? aut unde annulum istum nactus?
Dic mihi: ille alias res agere se simulare. postquam id video;
Nescio quid suspicarier magis cœpi; instare, ut dicat,
Homo se fatetur vi, in via, nescio quam compressisse:
Dicitque sese illi annulum, dum luctat, detraxisse:
Eum hæc cognovit Myrrhina in digito modo me habentem:
Rogat unde sit. narro omnia hæc: inde est cognitio facta:

INTERPRETATIO.

PH. *Nihilne aliud ei dicam?* BA. *Dic ei etiam Myrrhinam cognovisse annulum, quem olim ipse mihi dederat, fuisse illum, quem Philumena ejus filia olim in digito habuerat.* PA. *Scio. tantine momenti hac res est, ut statim veniat?* BA. *Tanti: sine morâ hic præsens erit, postquam hunc nuncium audiverit. Sed, tardasne?* PA *Minime sane, nam mihi hodie facultas nulla data fuit cessandi; adeo frequenter currendo, & hùc, & illuc commeando, totum hunc consumpsi diem.* BA. *Quantam hodie lætitiam adventus meus Pamphilo attulit? quot utilitates? quot ei abstuli sollicitudines? Filium ei restituo, qui pene harum mulierum, ipsiusque opera expositus fuit: uxorem Philumenam, quam nunquam credidit in posterum se habiturum, reddo: suspicionibus patris & soceri, in quibus erat, eum expedivi. Hic certe annulus tot felicitatum successibus dedit initium. Nam recordor decem prope abhinc menses illum primis noctis tenebris confugisse ad me pavitantem, & anhelantem, ægre respirantem, sine comite, temulentum cum hoc annulo. Statim pavefacta sum, ut eum vidi, suspicata aliquid mali ei accidisse: mi Pamphile, dixi, oro, quid perturbatus es? aut unde istum annulum comparasti? dic mihi, obsecro. Ille alias res agentem se fingebat. Postquam id animadverto, nescio quid suspicans, timere magis cœpi, urgeo illum flagitans, ut dicat. Homo fatetur se per vim nescio quam stuprasse, refertque se illi annulum, cum contra illam luctatur, abripuisse. Hunc annulum hæc Myrrhina modo cognovit, dum eum in digito habebam, quærit unde eum accepi: recito illi omnia hæc. Ex hoc quoque, quem dixi, annulo agnitum illud est;*

Philumenam compressam esse ab eo, & filium inde hunc natum.
Hæc tot propter me gaudia illi contigisse lætor:
Etsi hoc meretrices aliæ nolunt: neque enim est in rem nostram;
Ut quisquam amator nuptiis lætetur. verum ecastor
Nunquam animum quæsti gratia ad malas adducam partes.
Ego, dum illo licitum est, usa sum benigno, & lepido, & comi.
Incommode mihi nuptiis evenit: factum fateor.
At pol me fecisse arbitror, ne id merito mihi eveniret.
Multa ex quo fuerint commoda, ejus incommoda æquom est ferre.

INTERPRETATIO.

Philumenam vitiatam fuisse à Pamphilo, & filium ex eo compressu esse natum. Hos tot, per me, lætos successus, quæsitos illi fuisse summopere gaudeo: quamvis aliæ meretrices talia abominantur; neque enim nobis utile est ut ullus qui nos amat, amore nostri captus lætitiam ex nuptiis capiat uxore contentus: sed per ædem Castoris, nunquam lucro impulsa ad malum mentem applicabo. Ego, dum concessum fuit, illum habui liberalem, scitum, festivum, & suavem erga me. Incommodæ mihi hæ nuptiæ acciderunt, fateor: at per Pollucem id nulla mea culpa, qui eas impedire non potui. Multa incommoda ferenda sunt ejus, à quô multa beneficia accepta sunt.

ACTUS V. SCENA IV.

PAMPHILUS. PARMENO. BACCHIS.

PAM. Vide me, Parmeno, etiam sodes, ut mî hæc certa & clara attuleris,
Ne me in breve hoc conjicias tempus, gaudio hoc falso frui.
PAR. Visum est. *PAM.* certone? *PAR.* certo. *PAM.* Deus sum, si hoc ita est. *PAR.* verum reperies.
PAM. Manedum, sodes, timeo ne aliud esse credam, atque aliud nuncies.
PAR. Maneo. *PAM.* sic te dixisse opinor, invenisse Myrrhinam
Suum annulum habere Bacchidem. *PAR.* factum. *PAM.* eum quem ego olim ei dedi:
Eaque hoc te nunciare mihi jussit: itane factum? *PAR.* ita, inquam.

INTERPRETATIO.

PAM. *Vide, mi Parmeno, etiam, quæso, ut mihi vera, & manifesta nunciaveris: ne me in brevis temporis angustias impellas; dum hoc falso gaudio fruar.* PAR. *Huic rei provisum est.* PAM. *An satis consideratum est?* PAR. *Satis.* PAM. *Deorum fœlicitate fruor, si hoc verum est.* PAR. *Verum esse deprehendes.* PAM. *Mane, quæso; vereor ne aliud mihi persuadeam, ac ut mihi nuncies.* PAR. *Maneo.* PAM. *Sic te dixisse mihi videris. Myrrhinam cognovisse Bacchidem suum annulum habere.* PAR. *Sic dixi.* PA. *Eum annulum qui olim ei à me datus est, idque nuncium te mihi afferre mandavit. Itane est factum?* PAR. *Sic, inquam.*

PAM. Quis me est fortunatior, venustatisque adeo plenior?
Egon' te pro hoc nuncio quid donem? quid? quid? nescio.
PAR. At ego scio. *PAM.* quid? *PAR.* Nihil enim.
Nam neque in nuncio, neque in me ipso, tibi boni quid sit, scio.
PAM. egone, qui ab Orco mortuum me reducem in lucem feceris,
Sinam sine munere à me abire? ah, nimium me ingratum putas.
Sed Bacchidem eccam video stare ante ostium:
Me exspectat, credo. adibo. *BA.* salve, Pamphile.
PAM. O Bacchis, ô mea Bacchis, servatrix mea!
BA. Bene factum, & volupe est. *PAM.* factis, ut credam, facis.
Antiquamque adeo tuam venustatem obtines,
Ut voluptati obitus, sermo, adventus tuus, quocunque adveneris,
Semper siet. *BA.* at tu ecastor morem antiquum atque ingenium obtines,
Ut unus omnium homo te vivat nunquam quisquam blandior.
PAM. Ha, ha, hæ: tun' mihi istuc? *BA.* recte amasti, Pamphile, uxorem tuam:
Nam nunquam ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.
Perliberalis visa est. *PAM.* dic verum. *BA.* ita me Dij ament, Pamphile.
PAM. Dic mihi, harum rerum numquid dixti jam patri? *BA.* nîl. *PAM.* neque opus est;
Adeo mutito: placet hoc non fieri itidem, ut in comœdiis,

INTERPRETATIO.

PAM. *Quis me est beatior, & Veneri gratior? Egone, quo te præmio, pro hoc nuncio donem? quo? quo? nescio.* PAR. *At ego scio.* PAM. *Quid?* PAR. *Nihil equidem: nam ignoro quam utile sit tibi hoc nuncium: aut opera mea tibi prosit.* PA. *Egone committam, ut te non remunerem, qui me ab inferis mortuum ad vitam reduxisti? Ah nimium me immemorem beneficiorum putas. Sed Bacchidem video stare ante ostium. Me opperitur, credo: ibo ad eam.* BA. *Salve, Pamphile.* PAM. *O Bacchis, ô mea Bacchis, ô conservatrix mea.* BA. *Bene omnia tibi facta fuisse, & evenisse gaudeo.* PAM. *Factis tuis ut credam te gaudere mei causa facis, adeoque antiquum tuum leporem, & venustatem pristinam retines, ut occursus tuus, colloquium, & adventus in quemcumque locum veneris, semper afferat voluptatem.* BA. *At tu, per ædem Castoris, morum tuorum solitam elegantiam, atque ingenij solertiam retines, ut nullus hominum, ne unus quidem, unquam sit suavior.* PAM. *Ha, ha, he. Tune mihi istud attribuis, quod non merui?* BA. *Recte, Pamphile, & prudenter collocasti amorem tuum in Philumenâ; nunquam eam adhuc usque meis oculis sic videram, ut notitiam ejus habere possem: pulchra, & honesta mihi visa est.* PAM. *Verumne dicis?* BA. *Ita me Dij ament, Pamphile, ut verum dico.* PAM. *Dic mihi, harum rerum nihilne quidquam patri nunciasti?* BA. *Nihil.* PA. *Neque opus est: adeo ut satius sit te mussitare. Non placet hoc fieri in ea re quod fieri solet in Comœdiis, in quarum fine omnia fiunt manifesta*

Omnia ubi omnes rescifcunt : hîc, quos par fuerat resciscere ;
Sciunt : quos non autem scire æquom est, neque rescifcunt, neque scient.
BA. Imo etiam, hoc qui occultari posse facilius credas, dabo :
Myrrhina ita Phidippo dixit, jurijurando se meo
Fidem habuisse, & propterea te sibi purgatum. *PAM.* est optume :
Speroque rem hanc esse eventuram nobis ex sententia.
PAR. Here, licet scire ex te, hodie quid sit quod feci boni ?
Aut quid istuc est, quod vos agitis ? *PAM.* non. *PAR.* suspicor tamen.
Egone ab Orco hunc mortuum ? quo pacto ? *PAM.* nescis, Parmeno,
Quantum hodie profueris mihi, & ex quanta ærumna extraxeris.
PAR. Imo vero scio, neque hoc imprudens feci. *PAM.* ego istuc satis scio. *PAR.* an
Temere quidquam Parmenonem prætereat, quod facto usus sit ?
PAM. Sequere me intro, Parmeno. *PAR.* sequor : equidem plus hodie boni
Feci imprudens, quam sciens ante hunc diem unquam. Ω Plaudite.

CALLIOPIUS RECENSUI.

INTERPRETATIO.

omnibus : in hac vero re, quos æquum fuerat scire, sciunt quæ facta sunt : quos autem non convenit scire, neque cognoscent ex alio, neque scient per se. BA. *Quin etiam, quomodo id celari posse facilius putes, dicam : Myrrhina Phidippo socero tuo dixit, juramento meo se credidisse, & propter id te apud se purgatum esse ab ea suspicione, quam de te habebant, te semper mecum consuescere.* PAM. *Bene se res habet, speroque hanc rem pro votis prospere cessuram.* PAR. *Here, permittisne me hodie cognoscere ex te, quid illud sit, quod boni tibi feci?* PAM. *Non permitto te cognoscere.* PAR. *Tamen conjicio. Egone hunc ab Orco mortuum in lucem reduxero? quomodo?* PAM. *Nescis, Parmeno, quam utilis mihi hodie fueris, & ex quanta miseria me eripueris.* PAR. *Imo vero scio, neque per imprudentiam feci.* PAM. *Ego istud probe scio, te istud fecisse inconsultò ut mihi prodesses.* PAR. *An facile Parmeno ignoret quidquam, quod facere utile fuerit?* PAM. *Sequere me intrò, Parmeno.* PAR. *Sequor. Certe plus hodie boni feci ignorans, quam sciens unquam ante hunc diem.* Ω *Plaudite.*

Calliopius recensui.

FINIS.

ÆLIUS DONATUS IN TERENTIUM.

ÆLII DONATI, V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ.

PRÆFATIO IN ANDRIAM TERENTII.

OMOEDIA Andria, cum Palliata ſit, de loco nomen accepit, & à Menandro prius, & nunc ab ipſo Terentio: qui cum de Chryſide loqueretur ſic ait, *Hei vereor ne quid Andria apportet mali.* & hoc commune vocabulum eſt & in Græca, & in Latina lingua. Hæc majori ex parte motoria eſt, continetque actus amatorum adoleſcentium, & patrum piorum. Sunt ibi callidi ſervi, aſtutæ ancillæ, ſeveri ſenes, adoleſcentulæ liberales. In hac, primæ partes ſenis Simonis ſunt, ſecundæ Davi, tertiæ Chremetis, & deinceps reliquorum. Prologus in hac acer inducitur, & in adverſarios non mediocriter exaſperatur; ſed tamen id ſubtiliter, ut omnia laceſſitus facere videatur, ac dicere. Hîc protaſis ſubtilis, epitaſis tumultuoſa, cataſtrophe pene tragica; & tamen repente ex his turbis in tranquillum pervenit. Hæc prima, acta eſt ludis Megalenſibus, M. Fulvio, & M. Glabrione, Ædilibus Curulibus. Egerunt L. Attilius Præneſtinus, & L. Ambivius Turpio. Modos fecit Flaccus, Claudij filius, tibiis paribus, dextris & ſiniſtris. Et eſt tota Græca. edita M. Marcello, & Sulpitio Coſſ. Pronunciataque eſt Andria Terentij, ob incognitum adhuc nomen Poëtæ, minoris apud populum auctoritatis ac meriti. Diverbiis aut canticis lepide diſtincta eſt: & ſucceſſu ſpectata proſpero: hortamento Poëtæ fuit ad alias conſcribendas. Initium autem προτατικὸν πρόσωπον, id eſt, adventitiam perſonam recepit Soſiæ, propter evolvendam argumenti obſcuritatem. Perſona autem protatica ea intelligitur, quæ ſemel inducta in principio fabulæ, in nullis deinceps fabulæ partibus adhibetur. Adnotandum ſane, puellarum liberalium nullam orationem in proſcenio induci, in Comœdia Palliata, præter invocationem Junonis Lucinæ; quæ & ipſa quoque poſt ſcenam fieri ſolet.

ARGUMENTUM DONATI.

CHREMES Atticus, pater Pasibulæ & Philumenæ, cum ex his duabus se Pasibulam perdidisse falsò crederet relictam Athenis, nec visam postea multo tempore, tanquam unicam sibi putabat Philumenam: quam Charinus adolescens Atheniensis adamabat unice, & sibi petebat uxorem. Sed pater eam Pamphilo cuidam Simonis filio ultro desponderat: qui Pamphilus contra sororem Chrysidis, ac peregrinam tum creditam, Pasibulam supra dictam, alteram Chremetis filiam sub nomine Glycerii latenter, sic amavit, ut ex ea filium suscepisset, inscio patre. Qua re intellecta, commotus Simo pater Pamphili, dum per falsas nuptias tentat animum Pamphili, multis modis à Davo ipse deluditur servo: periculoque Charini & Pamphili motus error in fabula usque ad eum finem ductus est, dum Athenas veniens Andrius quidam Crito, rem aperiat: & nodum fabulæ solvat: per quem agnita Pasibula recipitur à parentibus, & traditur Pamphilo amanti: Philumena vero Charino despondetur, & traditur exoptanti. Perspecto argumento, scire debemus, hanc esse virtutem Poëticam, ut à novissimis argumenti rebus incipiens initium fabulæ, & originem narrativè reddat spectatoribus: auctoremque præsentem sibi exhibeat, ubi finis est fabulæ. hunc enim orbem & circulum Poëticæ virtutis non modo secuti sunt tragici comicique auctores: sed Homerus etiam & Virgilius tenuerunt. Divisionem actuum in Latinis fabulis internoscere difficile est. causam jamdudum demonstravimus. Vnde autem, aut quo modo quamvis ægre, tamen intelligi distinguique possint, est operæpretium dicere. Principio dicendum est, nullam personam egressam quinquies, ultra exire posse. Sed illa re plerumque decipimur, quod personam, cum tacuerit, egressam falso putamus: quæ nihilominus in proscenio tacens, loquendi tempus expectat. Est igitur attentè animadvertendum, ubi & quando scena vacua sit ab omnibus personis: ut in ea chorus, vel tibicen audiri possit; quod quum viderimus, ibi actum esse finitum debemus agnoscere. Confundit sæpe lectorem id, quod persona in superiori scena desinens, & in proxima incipiens loqui, non intelligitur ingressa: quod ipsum experientes, statim dijudicant de rerum ac temporum quantitate. potest enim fieri, ut & sit ingressa ac egressa, quam prave credimus de proscenio non recessisse. Posse autem quintò egredi personam, non necesse esse dicimus: ut appareat ultra exire non posse: in Tragœdia & parcius exire, & solere pariter, & licere. Primus actus in Andria, narrationem Simonis apud Sosiam continet argumenti, quod populus hac occasione perdiscit: mox querelam apud se Davi de domino, & ejusdem cum domino verba: & rursus ejusdem servi deliberationem, quid rerum gerat. Secundi actus hæc sunt: Charini verba primo cum Birrhia servo, & post cum ipso Pamphilo de nuptiis Philumenæ. Davi interventus, & cum eo disputatio de nuptiis Pamphili.

Pamphili

Pamphili sermo cum patre, dolo consentientis in nuptias. Birrhiæ verba. Davi callida oratio adversùm senem. Tertio actui hæc attribuuntur: Mysidis cum obstetrice colloquium, Davo ac Simone audientibus. Partus Glyceri suspectus seni: & Davi apud eum fraudulenta sermocinatio. Simonis verba cum Chremete de nuptiis. Davi perturbatio ac Pamphili. Quartum actum per hæc intelligimus: prima Charini verba sunt indignantis, velut fidem sibi non servatam à Pamphilo: tum Mysis verba apud Pamphilum, ejusdemque questus: Davi administratio doli adversus Chremetem. In quinto actu: Simonis & Chremetis prope jurgium, disputatio; tum detectio fallaciarum Davi, tum indignatio patris adversùs filium, tum Critonis interventus: & per eum cognitis rebus in tranquillum res acta, ducentibus uxores, quas concupiverant, Pamphilo & Charino. Illud non commovere nos debet, quod in horum actuum distinctione videntur de proscenio non discessisse personæ quædam: sed tenere debemus, ideo Terentium vicinitatis mentionem fecisse in principio, ut modico receptu & adesse & abesse personam intelligamus. nihil ergo sequius factum est ab antiquis, qui ad hunc modum Terentianas fabulas diviserunt.

ÆLII DONATI V. C. Oratoris Urbis ROMÆ, COMMENTARIUS.

ÆLII DONATI.] *Commentarium hunc, qui* Ælio Donato *Oratori urbis* Romæ *adscribitur, sic quidem illius esse censeo, ut integriorem multo eum olim extitisse, mea quidem opinio sit: qualem autem nunc habemus,* Collectanea *potius sive* Excerpta *dicenda esse, quam ipsissimum* Donati *opus. Id quod arguere videntur frequentes asterisci; & quod toties eadem repetantur, nonnulla etiam parum dilucidè explicentur. Quin etiam* Hieronymus *Comment. in Eccles. cap. 1. attestatur,* Donatum *præceptorem suum, cum versiculum illum,* Nihil est dictum, quod non sit dictum prius, *interpretaretur,* Pereant, *dixisse*, qui ante nos nostra dixerunt. *Quæ sanè verba in hisce Commentariis nunc minimè leguntur. Dein, quæ ex* Probo *& aliis hic adferuntur, quis negaret ea collectoris potius studio, quàm* Donati *judicio inserta esse? Præter hunc enim & alios plures certum est in* Terentium *Commentaria edidisse:* Evanthium *puta,* Aruntium Celsum, Flavium Caprum, Helenium Acronem, Asprum, Probum, Nigidium, *&, si vera lectio,* Adesionem. *De* Evanthio, Rufinus *Grammaticus de Metris Terentianis:* Evanthius in commentario Terentij de fabula, hoc est, de comœdia, sic dicit: *Reliquos* Charisius Sosipater *&* Donatus *ipse, in hisce Commentariis laudant. At quidquid sit, contenti simus hoc Catone, qui ex tantorum naufragio solus periculum qualiter qualiter evasit.* Lindenbrogius.

POëta quum primùm animum ad scribendum appulit.] Principium factum est à commendatione personæ, quod prudens, quod honestus *Terentius.* Et honore majore *Poëtam* potiùs, quam *Terentium* dixit: ut illum hoc ipso, de quo laborat, nomine ornaret. *Poëta quum primum.*] Omnis hujus prologi intentio hoc agit, ut novo Poëtæ veniam paret, & veteri odium: & ut,

quam maximè modestum minimeque errantem *Terentium* probet. *Poeta quum primum animum ad scribendum appulit.*] Sensus hic est: Proposuerat quidem Poëta noster, ut in Prologis argumenta narraret : sed hoc imputat *Lucio Lavinio* adversario, qui eum facere non permisit, quod proposuerat; maledictis suis ad respondendum eundem provocans. *Appulit.*] *Appellere* propriè dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus accesserit. *Virgilius :*

Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.

Appulit.] In secunda lectione *attulit* fuit : sed *appulit* magis : nam postea sic, *Animum ad scribendum appulit.*

2. *Id negoti.*] Modo pro molestia & cura; non labore.

3. *Populo ut placerent.*] *Ut*, ne non significat; nec est modò conjunctio. *Fabulas.*] Ad *fecisset* retulit *fabulas*, non ad *placerent*. Et est figura syllepsis. *Fecisset.*] Bene *fecisset*, non *scripsisset*. Unde & Poëtæ ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, id est, à faciendo dicti sunt. Sic *Virgilius :*

Pollio & ipse facit nova carmina.

4. *Verum aliter multo intelligit.*] Sic *Virgilius :*

Major rerum mihi nascitur ordo.

Et : *Majus opus moveo.*——

Non enim hoc se elegisse dicit, sed quasi ex ordine ipso natum sibi esse. *Intelligit.*] Quod credimus; plerunque falsum: quod intelligimus, certum est. *Aliter* autem, contra significat. *Virgilius :*

Diis aliter visum.

Verum aliter multò intelligit.] Adeo nec præparaverat, nec intenderat quenquam lædere, ut spe falsus, lacessitusque hoc faciat.

5. *Operam abutitur.*] *Utimur* fructibus rei, quæ ab amantibus salvo usu nobis subministratur: *Abutimur*, quando deperdimus & rem, & fructum. Nam usui & ager, domus: abusui vinum, oleum, & cætera hujusmodi. *Cicero : Non debet* (inquit) *ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non abusus legatus est. ea inter se sunt contraria.* Hæc in Top.

6. *Argumentum narret.*] Quod verè prologi est officium. *Qui.*] Pro *ut*: ergo non est modò pronomen. *Sed qui malevoli veteris Poetæ.*] Primum a natura, *malevoli :* deinde a tempore, vel ab invidia, *veteris :* a signo æmulationis, *Poëta.*

7. *Veteris.*] *Vetus* plerumque ad laudem; interdum ad vituperationem, ut hîc, & alibi, *Vetus, veternosus senex. Veteris.*] Pro cariosi & quasi rancidi posuit, atque ideo malevoli : non criminibus, sed maledictis. Quid autem inter *maledictum* & *crimen* intersit, docet *Cicero* in Tusculanis. *Veteris.*] Ratio invidiæ. *Poëta.*] Causa insectationis. *Maledictis.*] Criminatio adversarii. *Veteris Poëtæ.*] Quia senex *Lucius* edebat fabulas, adolescentulo tunc *Terentio*. Et eleganter, *malevoli veteris maledictis :* commendatio Poëtæ à persona adversarii. *Respondeat.*] Excusatio respondentis, quod non obsistat, sed respondeat.

8. *Nunc quam rem dent.*] Utrum, nunc animadvertite. an, nunc vitio dent. Et oratoriè quasi multos facit, cum unum suprà dixerit. Ut *Virgilius :*

Desiste manum committere Teucris.

Nunc quam rem vitio.] Propositio est. *Quam.*] Qualem. *Vitio dent.*] Vituperent, culpent. *Vituperare*, est mala vitio dare, & etiam bona. *Advortite.*] Legitur & *attendite*. Unde manifestum est, & *advertite*, & *attendite*, non esse plenum, nisi addideris *animum*.

9. *Menander fecit Andriam.*] Narratio est. Et propriè *fecit*. scribit enim *Terentius*, qui verba adhibet tantum : facit *Menander*, qui etiam argumentum componit. Sed sæpè ad laudem *Terentii : fecit*, pro eo, quod est, transtulit.

10. *Utrumvis.*] Prima scena Perinthiæ, penè iisdem verbis quibus Andria scripta est; cætera dissimilia sunt, exceptis duobus locis, altero ad versus xi. altero ad versus xx. qui in utraque fabula positi sunt. *Qui norit unam, ambas noverit.*] Omnem rem uno versu noverit. *Utramvis.*] Deest *harum*.

11. *Non ita dissimili sunt.*] Ordo, Ita non sunt. Ergo *ita* subdistinguendum. *Non ita dissimili sunt argumento.*] *Ita* pro valdè, & cautè, Potuit enim dici, Quomodo ergo sunt duæ dissimili oratione, *Ita*,] Ne *Menandrum* culpare videatur.

Ita adjunxit, quod laudis est. *Sed tamen.*] Discretio est à superioribus, & est ἀνακόλουθον. non enim suprà posuit *quidem*.

12. *Oratione ac stylo.*] *Oratio* in sensu est, *stylus* in verbis. *Oratio* ad res refertur, *stylus* ad verba. *Stylus* non est in tempore, sed prolata oratione. *Oratio* autem est in cogitatione, & in prolatu. Orationem in sententiis dicunt esse, stylum in verbis, argumentum in rebus. Ergo in poëmate oratio est.

13. *Quæ convenêre in Andriam.*] Apparet non de industria, sed casu esse translata ea, quæ de Perinthia in Andriam eodem sensu, iisdemque verbis perscripta fuerunt. *Quæ convenere in Andriam.*] Unam ergo non duas transtulit. *Quæ convenêre in Andriam.* Quæ apta & commoda fuerunt in Andriam Latinam, non Græcam, fatetur transtulisse. Sed quare se onerat *Terentius*, cùm possit videri de una transtulisse? Sic solvitur, Quia conscius sibi est, primam scenam de Perinthia esse translatam, ubi senex ita cum uxore loquitur, ut apud *Terentium* cum liberto: at in Andria *Menandri*, solus senex est.

15. *Id isti vituperant factum.*] *Isti*, ad reprehensionem sumitur personæ: interdum rei reprehensionem significat: ut *Virgilius*:

Quid petis istis?

Vituperant.] Vitium rei parant. *Disputant.*] Immorantur, calumniantur, argumentantur.

16. *Contaminari.*] Propriè *contaminare* est, manibus luto plenis aliquid attingere. & *contaminare* attingere est & polluere. *Virgilius*:

Linquere pollutum hospitium,

id est, contaminatum. *Contaminari.*] Tangi & relinqui polluta manu, ac per hoc velut fœdari aut maculari: ut ipse ait, *Ne hoc gaudium contaminet vitam ægritudine aliqua.* *Contaminari non decere.*] Id est, ex multis unam non decere facere.

17. *Faciunt ne.*] *Ne* quidam corripiunt, & cum interrogatione pronuntiant: quidam producunt. Quorum alii *ne* pro *nec* accipiunt, id est, non. Alii *ne* pro valdè, ut: *Ne ego homo sum infelix* Et *Cicero*: *Ne illi vehementer errant.* Et hoc melius: nam statim infert.

18. *Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium accusant.*] In singulis magna emphasis authoritatis: sed ordo non est servatus. *Ennius* namque ante *Plautum* fuit: sed quod est summæ authoritatis, *Ennium* ultimum dixit. *Ne.*] Nimis, multum, plurimum. *Qui cum hunc.*] *Terentium*, inquit, specialiter accusantes, nesciunt se bonis omnibus maledicere, quos ille imitatur: & argumentum est ab exemplo & authoritate.

22. *Dehinc ut quiescant.*] Rectè: nam *quiescere* ille dicitur, qui est insolens & inquietus. *Porro.*] In futurum, dixit *Moneo.*] Terribiliter dixit. *Cicero*: *Moneo, prædico, ante denuntio.* Liberatus culpa, etiam terret, alibi etiam criminaturus adversarios.

24. *Favete.*] Jam ad auditores convertitur, à quibus favorem captat. *Favete.*] Quasi dicat, Hoc adversarii faciunt. Vos autem, quod in vobis est, favete. Vos ergo favorem facite. Et *adeste*. non ut absentibus dicit, quippe qui corporibus præsto erant: sed, intenti estote, favete, silete. Sic & Pontifices dicunt, *Favete linguis.* Favete verbis. Unde *Virgilius*:

Ore favete omnes.

Adeste.] Animis scilicet auxilium præbete: ut advocatus reo dicitur adesse. *Æquo animo.* Ab honesto. *Et rem cognoscite*: A justo. *Cognoscite.* Pernoscite. Sic dixit, *Cognoscite ut pernoscatis*, quemadmodum in Hecyra:

Orator ad vos venio ornatu prologi,
Sinite exorator sim.

25. *Ut pernoscatis.*] Ab utili. *Relliquum.*] Sunt qui pro *relliquorum* accipiant: ut sit sensus, De hac fabula sumite specimen, ut sciatis an cæteræ vobis spectandæ sint. Nam postmodum dictum alio prologo, *Alias cognostis ejus, quæso hanc noscite.* *Relliquum.*] Quasi diceret, Postremum. ergo adverbium est, id est, τὸ λοιπόν. Sed sive hoc *relliquum* dicit, sive *relliquum* pro *relliquorum*, geminato *ll* scribitur.

26. *De integro.*] Utrum denuò, an ex integris Græcis? *Quas faciet comœdias.*] Syllepsis; ut supra, ad verbum enim *faciet* declinavit, non ad *spectandæ sint*.

27. *Spectandæ.*] Propriè ut fabulæ, id est, probandæ. *Exigendæ.*] Excludendæ.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS PRIMI.

Vos isthæc intrò auferte.] *In hac scena hæc virtus est, ut argumenti narratione actio scenica videatur, ut sine fastidio longus sermo sit, ac senilis oratio. Vos isthæc.*] *Hæc scena pro argumenti narratione proponitur, in qua fundamenta fabulæ jaciuntur ut virtute Poetæ, sine officio prologi, vel* θεῶν ἀπὸ μηχανῆς, *& periocham comœdiæ populus teneat, & res agi magis, quam narrari videatur.*

1. *Vos isthæc intrò auferte: abite.*] Molliter retenturus, & experturus Sosiam, imperat ut remaneat. addit etiam causam aliis abeundi, dicendo: *Isthæc intrò auferte*: ne suspicionem injiciat, Sosiam communicandi secreti causâ remansisse. Et bene, *Auferte*: *Auferimus* enim ea, quæ cum fastidio cernimus; *Ferimus* ea, quæ cum honore tractamus. Deinde quasi respicientes increpat, dicendo *Abite, Abite*, concitatiùs legendum est: quia & respectantes properant, & discernit à Sosia. Sosiæ persona protatica est: non enim usque ad finem perseverat, ut est Davi in Phormione, in Hecyra Philotidis & Syræ.

2. *Adesdum.*] *Ades*, imperativum est, *dum* παρέλκον: est enim productio, & adjectio syllabæ: ut *Ehodum ad me*, *Paucis te volo.* Deest *colloqui verbis*: & est figura ellipsis. *Dictum puta.*] Ad hoc respondet, ut agi res videatur, quemadmodum suprà diximus.

3. *Nempe ut curentur.*] Diligenter coquantur. *Curatio*, propriè medicorum est: *cura*, reliquorum: sed coquina, medicinæ famulatrix est. *Hæc*] Δεικτικῶς. *Nempe ut curentur.*] Deest *vis*: ut sit, *nempe vis. Imo aliud.*] Benè ἀντίθηκεν τὸ *Imo* & deest *volo.*

4. *Mea ars.*] *Ars* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς dicta est per syncopam. ἀρετὴ autem virtus est. Virtutis verò quatuor generales sunt partes; Prudentia, Justitia, Fortitudo, & Temperantia. sed Prudentia, in multis rebus descendit. *Efficere.*] Facere, est in opere esse: sed *efficere*, perfectionem designat.

5. *Nihil istac opus est arte.*] Mirè ait: *arte opus* non est, sed *opus est artibus.*

6. *Sed his quas semper in te intellexi sitas.*] Ipse hic signâtissimè ostendit, multas variasque artes esse, id est, ἀρετὰς, quæ virtutes intelliguntur. *Sed his.*] Zeugma, a superiore, quod subauditur, artibus. *Sitas*, constitutas, positas

7. *Fide & taciturnitate.*] *Fides*, est commendatorum fida executio, vel observantia: *Taciturnitas* verò, observantiæ genus, in silentio constituta, & in celando secreta. Quærit autem taciturnitatem, ne prodat Pamphilo secretum, quod ei commendaturus est Fidem, ad complenda: taciturnitatem, ad celanda mandata. *Expecto.*] *Expecto*, desidero: ut *Virgilius*:

Expectate venis.

Quid velis.] Deest, *scire*. nam si dixisset, *quod velis*, nihil desiderâsset.

8. *Ego postquam.*] Commendatio personæ potius, quàm servi: ne contra filium levi servo aliquid committi indecorè videatur. *Te emi à parvulo.*] Tale est, *Parvulum ego te, Jugurtha*. apud *Sallust. A parvulo.*] Non enim à parvo, sed à parvulo. *Scis.*] Hoc est, à parvulo scis. *Semper.*] Continuationem significat *semper.*

9. *Justa & clemens.*] Ita dixit *justa*: ut alibi, *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.* Quid enim non justum domino in servum? *Justa*, in qua nihil iniquum jubetur: *Clemens*, in qua etiam de justo multum remittitur. *Apud me justa.*] Id est, moderata, æqualis, cui contrarium ait *Virgilius*,

——— *Et iniquo pondere rastri.*

Et:

Injusto sub fasce viam dum carpit. ——

Nam qui *justam*, debitam nunc dici putant, nihil afferunt ad juvandam sententiam. *Clemens fuerit servitus.*] Libertatem imputaturus, clementem intulit servitutem. *Servitus.*] Mirè *servitutem* pro dominatu posuit. Sic *Sallustius*, *Dein servi imperio P. C.*

10. *Feci è servo ut esses libertus mihi.*] Dulcem libertatem fecit operatione & tractatione verborum, dicendo, ex servo libertum. non enim tantam haberet

gratiam, si dixisset, *feci libertus ut esses:* quam si dicat, *feci è servo ut esses libertus.* Ac si quis dicat: *feci ut esses sanus:* non tantam haberet gratiam, quàm si dicat, *feci ut ex agro sanus esses.* Et *mihi*, emphasim habet: quòd mihi libertus factus sis, non filio. Aut ideò *mihi* ad ditum est: quia libertus ad aliquid dicitur. Et benè *mihi*, non *filio*. id est, ne pertimesceret filium, cui nec liberti munus debeat. *E servo.*] Mirè addit *è servo*: ut vim beneficii exprimeret. *Scis, feci è servo ut esses libertus mihi.* Hinc *Virgilius:*

Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latina
Magnanimi Iovis, ingratum ascendère cubile,
Praetulerim, cœlique libens in parte locarim.

11. *Liberaliter.*] Benè: quia omne bonum libero aptum est, malum servo. Idem alibi, *Factum à vobis duriter, immisericorditerque: atque etiam si est, pater, dicendum magis apertè, illiberaliter.* Et benè admonuit, cur dederit beneficium, eadem & nunc officia quaesiturus. Nunc enim dicit artificiosè, quia suprà ait. *Nihil istac opus est arte. Serviebas.*] Benè imperfecto tempore, non perfecto usus est: ut ostendat, eum potuisse sibi etiam atque etiam servire: quale est illud *Virgilii:*

Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus. ———

Ut ostendat eum, quamvis invalidus esset; tamen adhuc potuisse laborem exercitiumque ferre.

12. *Summum pretium.*] Libertatem dicit. *Persolvi tibi.*] Quia *pretium* dixerat, *persolvi* dixit propriè. *Persolvi tibi.*] Modestè pretium redditum dixit, non beneficium erogatum.

13. *In memoria habeo.*] Hoc est, non sum ingratus. Plus dixit, *in memoria habeo*, quam si dixisset, *scio.* Nam quae scimus, possumus oblivisci: quae vero memoriae commendamus, nunquam amittimus. *Haud muto factum.*] Vetuste: non me pœnitet. nam si quid pœniteret, *infectum velle* dicebant. an secundum jus; quod adversus libertos ingratos est, ut in servitutem revocentur? sed hoc non convenit senem dicere. Legitur & *mulio*, hoc est, damno, reprehendo. quod si est, sic intelligeretur, non nollem factum. Nemo enim potest factum, infectum reddere. Sed adverbialiter dixit: ut dicimus, *nollem factum, nollem huc exitum.* Ergo *haud muto factum*, non pœnitet me facti.

14. *Si tibi quid feci, aut facio.*] Et fecisse se, & adhuc facere ostendit, quamvis eum manumisisset. *Gaudeo si tibi quid feci, aut facio quod placeat.*] Felicitatis est, ut ea quae facta & facienda sunt, grata sint. *Quid*, pro aliquid.

15. *Adversum te.*] Apud te, & penes te. *Adversum.*] Sine dubio praepositio est. *Adversus* participium potest esse, ab eo quod est *adverto*, sicut alibi. Ergo *adversum te* dixit, quod apud te.

17. *Exprobratio.*] *Exprobratio* est commemoratio beneficii cum enumeratione factorum. *Quasi exprobratio.*] Rectè ostendit, se in memoria habere. Sunt qui ad beneficium referunt, *Immemor*: ut, *Memorem Iunonis ob iram.* ut sit sensus. Isthaec commemoratio, quasi est exprobratio immemoris beneficii: id est, cujus nemo meminerit.

18. *Quin tu uno verbo.*] Uno verbo, uno ἀξιώματι, una sententia. Nam ἀξίωμα sententia est, vel enuntiatio, uno verbo nexam continens & perfectam intelligentiam. ἀξίωμα enim constat ex nomine & verbo. Sed hic, quod est ἀξίωμα; hoc est, *Has bene ut adsimules nuptias.* ergo omnis virtus, adsimulatio est. *Quin tu uno verbo.*] Una sententia: ut in Adelphis:

— non meum illud verbum facio, quod tu Mitio
Bene ac sapienter dixti dudum: vitium commune omnium est
Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus.

Nam male intelligit qui putat, *adsimules*, verbum significare.

19. *Ita faciam.*] Hoc est, uno verbo dicam. & quod verbum promittit, ibi dicit, *Nunc tuum officium est, has bene ut adsimules nuptias.*

20. *Quae credis esse has.*] Syllepsis.

21. *Cur simulas igitur?*] Virgilius:
Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?

22. *Eo pacto.*] *Pacto*, modo, quoniam antecedit pactum, modus sequitur. Ergo ab eo quod præcedit, id quod sequitur, dicit: *Et gnati vitam, & consilium meum cognosces: & quid facere in hac re.* Nam istæ divisiones sunt. *Gnati vitam:* quoniam dicturus est, *Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia. Consilium meum:* quia dicturus est, *Et nunc id operam do. Et quid facere in hac re te velim:* quia dicturus est. *Nunc tuum est officium. Et gnati vitam, & consilium meum cognosces, & quid facere in hac re te velim.* Tripartita distributio. *Et gnati vitam.*] Vitam filii in duas partes dividit in narratione: in anteactam bonam, & præsentem malam. Et incipit mala ibi, *Interea mulier quædam.* Et bene actæ vitæ narratio ad eam rem valet, ut ostendat, quàm justus dolor patri sit spe decepto.

24 *Nam is.*] Necessario *is* positum pro nomine. ἀναφορὰ ad illud *gnati vitam*: nam si non posuisset hoc pronomen, Sosia erat intelligendus. *Nam is.*] Pamphilus. *Postquam excessit ex ephebis.*] *Ephebia* prima ætas adolescentiæ est, adolescentia est extrema pueritiæ. *Excessit ex.* Cum sufficeret unum.

25. *Liberius.*] *Liberius*, non est comparativus gradus: non enim potuit liberè ante vivere, dum ætas, metus, magister prohibebant. Ergo deest *aliquanto*: ut sit, aliquanto liberius. *Liberius vivendi.*] Deest *ei*,

26. *Qui scire.*] *Scimus* quod certum est: *Noscimus* quæ adhuc incerta desideramus. Idem alibi, *Forma in tenebris nosci non quita est.*

27. *Metus, magister.*] *Magister* pædagogus. *Ita est.*] Intercidit Poëta, ne solus Simo loqueretur: cæterum non erat respondendi locus necessarius.

28 *Quod plerique omnes.*] Hæc adjectio dicitur, in primo posita loco. adjectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in ultima adjiciuntur. Hic ergo *plerique*, ex abundantia positum est: *omnes* vero, necessario additum est. Et alibi, *Calesces plus satis.* In ultimo; sicut, *Interea loci, interibi.* Attendenda est sanè locutio, *Quod plerique omnes.* Aut enim *quod* in *quæ* vertendum est, ut sit, *Quæ plerique omnes.* Aut *quod* ad singula eorum studiorum adjungendum erit, *Equos alere, canes ad venandum.* Aut certè erit figurata locutio, ut est illud:
Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, & minime multos lædere:
In his poëta hic nomen profitetur suum.
Et alibi, *Aperite actutum ostium. Plerique omnes faciunt.*] Ἀρχαϊσμὸς est. Nam errant, qui *plerique* παρέλκον intelligunt: aut qui subdistingunt *plerique*, & sic inferunt *omnes*. hoc enim pro una parte orationis dixêre veteres. Eodem modo Græci πάμπολλα, & Latini *plussatis.* *Nævius* in bello Punico, *Plerique omnes subiguntur sub suum judicium.* Figuratè *Terentius.* παρέλκον τῷ ἀρχαϊσμῷ. *Quod plerique omnes faciunt*, pro, quæ faciunt plerique adolescentuli. *Adolescentuli.*] Bene diminutivè, ut propter ætatem facilè ignoscatur.

30. *Aut equos alere, aut canes ad venandum.*] Si & equos ad venandum alunt, quomodo & canes, quod multi docti improbant: & dicunt separata esse: & *ad venandum* extra orationem, pro ad venatum: ut *Venatum Æneas, unaque miserrima Dido. Ad philosophos.*] Ellipsis pulchra & familiaris Terētio. Nam possumus subaudire, audiēdos sive sectandos. *Ad philosophos.*] Vitium est, qui dixit, *ad aliquod studium.* Aut si ad philosophos: separanda locutio est, sic ut animum adjungant ad Philosophos.

31. *Horum ille nihil egregie.*] Est ergo figurativum: quod esset rectum, Quæ plerique omnes faciunt adolescentuli, horum ille nihil egregiè præter cætera studebat. *Egregie.*] *Egregium* dicitur, quod ex grege eliditur. sed hic *egregie*, valde, nimis. non est ergo ad laudem positum. Hæc, inquit, ut cætera, similiter studebat. *Præter cætera.*] Mediocriter. ergo non extenuavit rem, sed ad laudem retulit.

33. *Gaudebam.*] Non dixit *laudabam*, sed *gaudebam*. *Laudat* enim etiam alienus: *Gaudet* qui pater est *Non injuria.*] Intempestiuè Sosia respondet: sed prudentia tantæ sententiæ, compensavit

importunitatem. *Apprime.*] Adjectio est confirmationis.

34. *Ut.*] Admirabiliter dixit. *Ut ne quid nimis.*] Sententia non incongrua servo, quia est pervulgata, & non refertur ad personam domini dicentis : & de quo dicitur an magis;quia Sosiæ convenit ejusmodi character in verbis ? *Ne quid nimis.*] Deest *agas* : ut sit, Ne quid nimis agas.

35. *Facile omnes perferre.*] Latens argumentatio est, quia filium ad meretricem commeâsse errans pater, non ad corruptelam, sed ad obsequium amicorum crediderit. *Perferre ac pati.*] *Ferre*, est cum certo tempore : *Perferre* finem expectat effectus. Feruntur onera,& sustinentur supplicia. *Perferre.*] Mediocriter stultos odiososque.

36. *Cum quibus erat cumque.*] Figura τμήσις. *Dedere.*] Plus est *dedere*, quam *consentire* : quemadmodum in hostium potestatem hostes se dedunt. *Dedere* ergo, pertinacibus. *His sese dedere.*] *Dedere* se & obsequi superioribus : non adversari paribus, non se præponere inferioribus.

37. *Eorum obsequi studiis.*] Commodior, scilicet. *Eorum obsequi studiis.*] Talem esse Pamphilum, adjuvat argumentum fabulæ, simul & Charinum.

38. *Ita.*] Deest faciens, volens, agens. *Ita facillime sine invidia.*] Sallustius : *Et cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esse. Invenias.*] Secunda persona pro tertia : ut, *Migrantes cernas.*

40. *Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.*] Improbatur à Sapientibus hæc sententia. Nam obsequium assentator debet, veritatem amicus : sed in theatro dicitur, non in schola. *Obsequium amicos.*] Hic versus per improperium est. *Veritas odium parit.*] Falsum est autem quod *Cicero* dixit *obsequium* primum dixisse *Terentium* cum & *Plautus* & *Nævius* ante dixerint : & est senténtia παράδοξος, & magis theatro apta, quam officio, de qua *Tullius* multa dixit. *Obsequium amicos.*] Sententia probabilis magis, quam necessaria & honesta.

42. *Interea.*] *Interea* est, cum habet instantiam superiorum actorum. *Mulier quædam.*] Sic dixit,non quasi ignoraret nomen ejus, paulò post Chrysidem nominaturus : sed ideò, ut gratam expectationem faciat,simulque lectorem avidum nominis reddat. Ut *Virgil.* paulò post nominaturus ait,

Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.

Interea mulier.] Hic digressio est, nam proposuit Gnati vitam dicere. *Abhinc triennium.*] Artificiosè dixit *triennium*, cùm posset plus minusve temporis ponere : ut sit verisimile, unum annum fuisse pudicæ parcæque vitæ : sequentem, conditionis acceptæ : tertium, mortis. Primo ergò anno ignorata est domus Chrysidis Pamphilo : secundo, Glycerio cognitus : tertio, nupsit Glycerium Pamphilo, & pariter invenit parentes.

43. *Huc vicinia.*] *Vicinia* παράλλαγον. huc loci, vel huc locorum. Legitur & *huic vicinia.*

44. *Inopia, & cognatorum negligentia.*] Ludatis Pamphili moribus qui mox ducet uxorem, superest ut futuræ quoque matronæ, id est, Glycerio probitatem debitam pro persona reddat : quæ quia honesta nunquam esse poterit, si sic eam constet ante nuptias impudicam ductam esse, partim defendenda,partim laudanda est Chrysis, cum qua commorata est: quam quoniam necesse est meretricem fateri, in conditione turpissimi nominis multum sumitur excusatio voluntatis. *Et cognatorum.*] Hic nos jam parat ad Critonis adventum.

41. *Egregia*] Id est, eminenti, præstantique. *Atque ætate integra.*] Integra est ætas, quæ in flore consistit, cui neque addendum jam sit, neque quidquam adhuc sit imminutum, ut *Virgilius* :

— integer avi Ascanius —

Et contulit duo ad quæstum meretricium congrua.

46. *Hei vereor,ne quid Andria adportet mali.*] *Andria*, mirè : audivit enim excessisse ex ephebis Pamphilum, illatamque mentionem mulieris peregrinæ, adolescentulæ, pulchræ. *Ne quid Andria.*] Eleganter, ex Andro. *Andria*, nomen ostendit & mulieris & fabulæ.Et benè,*Adportet* : quia *portare* ignotis est.

47. *Primum hac.*] Defendit ut diximus, vitam Chrysidis, ut potuerit apud eam rectè morata esse Glycerium, quæ ex argumento matrona erit. *Primum hac pudice.*] Benè *hac* quidem, id est, illa quæ coacta est. *Duriter.*] Contra rationem regulæ: debuit enim dicere *durè*, ab eo quod est *durus*. Et tamen est differentia. Est enim *duriter*, sine sensu laboris: *durè* autem, crudeliter. illud, ad laborem: hoc, ad sævitiam relatum est. Sed *durè* in alterum: *duriter* in nos aliquid facimus.

48. *Lana ac tela.*] Subdistingue *tela*: finis enim est laboris. *Victum quæritans.*] ut *Virgilius*.

—— Cum fœmina primum,
Cum tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositū cinerem & sopitos suscitat ignes.

Deinde finem laboris intulit, non cibum, sed victum. *Cibus* enim est, qui etiam delicatis præbetur. *Victus*, in parvis aridisque alimoniis est constitutus. Unde *Virgilius*,

Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami. ——

Et post tantum laborem, *victum*, non cibum dixit: ut *Virgilius*.

At patiens operum, parvoque assueta juventus.

Et non *quærens*, sed *quæritans*, dixit. *Quærit* enim, qui ad plenum & perpetuum reponit: *Quæritat*, qui vix quotidie inquirendo victum invenit. *Lana ac tela victum.*] Artificiosè, ut videatur pudicè apud eam futura materfamilias educari posse, quam meretricem necessitas fecit.

49. *Sed postquam amans.*] Amator fingere potest: amans verè amat.

50. *Unus & item alter.*] Post unum duo, ex quibus alter, ut sint tres; inquit enim post, *Nam hi tres tum simul amabant*: ut, *Alter ab undecimo.* Ergò *alter*, non est secundus, sed tertius. *Unus & item alter.*] Id est, plures, quæstus jam meretricius factus est *Ut ingenium est omnium hominum.*] Alia defensio Chrysidis: ut quæ antè fecerat ipsius sint: quæ postea peccaverit, naturæ hominum adscribantur.

51. *Proclive.*] *Proclive* est porrò inclinatum, vel pronum inclinatumque.

52. *Accepit conditionem.*] Cum uno quæstus non est: cum altero non est: cum multis fit. *Conditionem.*] *Conditio* est pactio, certam legem in se continens.

54. *Perduxère.*] Invitum ille Pamphilum his verbis significat. *Perducuntur* enim necessitate coacti. Hoc etiam verbum judices pronunciare solent. Et hoc est quod suprà ait,

His sese dedere, eorum obsequi studiis.

Ut una esset, meum.] Et productè legitur *esset*, ut cibum caperet, & correptè, ut alibi.

Essem una qua cum cupiebam, Antipho.

Unà esset.] Simul, id est, unà cibum caperet. *Perduxèrunt illuc secum.*] Secum duxère, ut secum esset.

55. *Egomet continuo mecum.*] Bene *mecum*: ut appareat nihil temere constitutum, vel prolatum foras; hoc ipsum satis quæsitum esse, quod statuit de falsis nuptiis, & infensus esset filio. *Egomet continuo mecum.*] Deest volvebam, cogitabam, versabam. *Captus est.*] Tenetur & irretitur: ex translatione ferarum, atque venatus.

56. *Habet.*] Id est, vulneratus est. *Habet* enim qui percussus est: & propriè de gladiatoribus dicitur: quia prius alii vident, quam ipsi sentiant se percussos. *Habet.*] Sic dicitur de eo qui letaliter vulneratus est. *Virgilius*:

Hoc habet, hac melior magnis data victima divis.

Ergo quid sequitur captum, nisi occidi? *Captus est.* [Sallustius: *Sin captus pravis cupidinibus. Certè.*] Sine dubio: pro certo captus est: ἰδιωτισμὸς. *Observabam mane.*] *Mane* adverbialiter. *Observabam.*] Deest *tamen*, hoc est, quamvis captus erat, & hæc tamen observabam.

57. *Rogitabam.*]. Non *rogabam*, sed *rogitabam*: quia sedulò faciebat.

58. *Dic, sodes.*] *Dic*, imperativum est: ideo temperavit injuriam blandimento, *sodes*. est autem, si audes; ut *sis*, si vis: nam delirat qui σῶος ζῇς, interpretatur *sodes*. *Dic sodes.*] Exhortantis est vox, *Amabo. Rogo. Quis heri Chrysidem habuit? Nam Andria illi id erat nomen.*] Opportunè nomen intulit Chrysidis. Et bene *illi*, quasi dicat, quam tu Andriam

driam nominasti. *Nam Andria illi id erat nomen.*] Attico more, peregrinæ mulieri a patria nomen imposuit. Et simul celebrat nomen Comœdiæ, dicendo, *Ex Andro commigravit*: Et nunc, *Nam Andria illi id erat nomen.*

61. *Quid? symbolam dedit.*] Subdistingue, *Quid*: ut sit vox quærentis, quid dicat de Pamphilo. *Symbolam dedit.*] Mire. nulla pro Pamphilo negatio facti est posita, sed per puerilem simplicitatem omnia gesta narrata sunt. & quidem tacitum est, non celatum: sed ut non factum esse ita videatur. *Eho, quid Pamphilus?*] Primo sic egit, ut de Pamphilo quærere videretur. ad ultimum adjecit nomen: ne quid reliqui faceret. *Cœnavit.*] Cætera in gestu sunt quærentis, quid dicat de Pamphilo, nec invenientis.

62. *Item alio die.*] *Item*, similiter. & vide diligenter tempus adjectum, quasi non sufficeret unus dies.

63. *Comperiebam.*] Vide si non verba patris sunt, & de rebus venereis circa filii mentionem agentis. *Nihil ad Pamphilum quidquam.*] Παρέλκον. nam abundat *quidquam*. nam, *nemo quisquam*, non dicitur.

64. *Spectatum.*] Ad Pamphilum, non ad exemplum refertur: &, *spectatum*, probatum.

65. *Et magnum exemplum continentiæ.*] Τὸ ὑπερβολὴ laudis. Pamphilus exemplum continentiæ.

66. *Nam qui cum.*] *Qui*, animus scil. aut certe *homo* subaudiendum. *Cum ingeniis.*] *Ingenia* pro hominibus posuit. *Conflictatur.*] Id est, atteritur. *Conflictatio* est tactus corporum invicem, & collisio.

67. *Neque commovetur.*] Utrum animus, an homo? *Neque commovetur animus.*] Utrum deest *ejus*? An ordo est, qui animus cum ingeniis conflictatur ejusmodi, neque commovetur in ea re tamen. ἀνακόλουθον: eo quod non præmisso *licet*, vel *quamquam*, subjecit *tamen*. Sallustius: *Atque edita undique, tribus tamen cum muris & magnis turribus.*

68. *Sua vita modum.*] Moderationem, regimen.

69. *Cum id mihi.*] *Cum*, id est, præterquam quod. *Tum uno ore omnes.*] *Omnes*, ne pater amore falli videretur, & ideo mox ait, *Bene dissimulatum amorem*, *& celatum indicat.*

70. *Laudare fortunas meas.*] Εμφατικώτερον *fortunas*, quam *fortunam*. & de more. ut,

Qui te tanti talem genuêre parentes.
Et, *Vade, ait, ô felix nati pietate.*
Et Plautus:
Fortunatus qui illum eduxit sibi.

71. *Hac fama.*] An vere laudatus sit, singula hæc pro argumentis sunt: & excusatio est, non esse stultitiâ falsum, sed impulsum. *Impulsus.*] Bene *impulsus*: ultrò enim venire impulsus est, qui daret contra officium soceri.

73. *Unicam gnatam suam.*] Abundat quidem *suam*: sed tamen asseverantius est. *Unicam gnatam.*] Quid si tædio multorum filiorum? at unicam.

74. *Cum dote summa.*] Quid si pauper est? at cum dote summa.

75. *Placuit.*] Cum pronuntiatione, *placuit. Placuit.*] Σιωπησία. adeo bona conditio fuit, ut quamvis ultro objiceretur, tamen statim placeret. *Despondi.*] Ex veteri more, quo spondebat etiam petitoris pater: unde *sponsus* & *sponsa* dicitur *Despondi.*] Proprie. Nam de sponso dicitur, quia *spondet* puellæ pater: *despondet*, adolescentis. *Hic dictus est dies.*] Utrum constitutus? an dicatus? ut,

Iunoni infernæ dictus sacer.

78. *Chrysis.*] Commemorat nunc quæ esset Chrysis. *Vicina hac.*] Supra enim ait, *Ex Andro commigravit huc vicinia. Vicina hac.*] Ανάμνησις. *O factum bene!*] Animadverte, ubique à Poëta sic induci comicas mortes, ut cùm ad necessitatem argumenti referantur, non sint tamen tragicæ. Nam aut meretrix sumitur, aut senex, aut de duabus simul uxoribus una uxor. Itaque hujusmodi obitus, aut mediocri tristitia excipitur, aut etiam gaudio. *O factum bene!*] Quasi qui dixerit, *Vereor ne quid Andria apportet mali.*

79. *Beâsti.*] Artificiose quidem *gaudium* subjecit, ne mors in comœdia, luctus in tragœdia personaret. *Metui à*

Chryside.] *Metuo illum* dico, qui mihi ipsi aliquid facturus est. *Timeo ab illo*, cujus causâ possum aliquid mali pati, etiamsi ipse nihil in me mali consulat. *Metui à Chryside.*] Ἀρχαϊσμός.

80. *Una aderat frequens*] Ut suprà,

Cum quibus erat cumque una, his sese dedere.

Aderat frequens.] Possumus enim adesse, & frequentes non esse, si præsentes non adhæremus his, quibus adsumus. Et *frequens*, ut miles apud signa.

81. *Curabat una funus.*] *Funus*, est pompa exequiarum: dictum à funalibus. Etenim noctu efferebantur, propter sacrorum celebrationem diurnam. *Curabat una funus.*] Ut non potuerit in exequiis videre patrem. *Interim.*] Descriptio est hujus rei, quæ ad narrationem pertinet superiorem.

82. *Nonnunquam conlacrumabat.*] Illis enim magis causa flendi fuerat, qui, quam amabant, amiserant hic amore propter suam Glycerium conlacrumabat, qui alienis lachrymis suas commodabat.

83. *Sic cogitabam.*] Ac si diceret, hoc cogitabam. sensum tantum cogitationis dicere debuit: sed quia *sic cogitabam* dixit, ipsum gestum cogitantis exponit, & dicitur μίμησις. *Hic parva consuetudinis causa.*] Hoc est, convivii tantum: & quia dixerat puer, hoc solum egisse Pamphilum, nihil aliud, *Symbolam dedit, cœnavit.*

84. *Tam fert familiariter.*] Id est, graviter. nam quæ nobis sunt familiaria, gravia sunt animo nostro. *Familiariter*, quasi familiaris: an potius familiariter.

85. *Quid hic mihi faciet patri?*] *Mihi*, circa me. Et postquam *mihi* dixit, pondus intulit nominis, dicendo *patri*. *Quid hic mihi?*] Vide quam venuste repetierit *hic*.

86. *Hæc ego putabam.*] *Putare* est ejus, qui simplicitate pectoris aberravit. Cicero: *Non putavit, lapsus est. Hæc ego putabam.*] Cum adhuc nihil peccationis ostenderit, tamen dolor in futura prorumpit: ut,

Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat.

Humani ingenii.] Circa Chrysidem.

87. *Mansueti.*] Circa amicos.

88. *Egomet quoque.*] Ut ipse Pamphilus, aut etiam ego, quem minus crederes. *Ejus causa.*] Ejusdem mansuetudinis & humanitatis, & ejus Pamphili. *In funus prodeo.*] *In funus* (in pompam exequiarum) quod a funalibus dictum est, & uncis vel cuneis candelabrorum, quibus delibuti funes, & [in genu] cerei fomites infiguntur.

89. *Nihil suspicans etiam mali.*] Benè suspendit auditorem. *Etiam.*] Alia est suspensio audientis, & excusatio alia. *Etiam.*] Adhuc. *Hem.*] Perculsi ac metuentis.

90. *Effertur.*] Ἐκφέρεται. Græcum est. quod vitans *Virgilius*, ne diceret *effertur*, inquit,

——*tum corpora luce carentum*

Exportant tectis, & tristia funera ducunt.

Efferri proprie dicuntur cadavera mortuorum: & *ire* proprie ad exequias. *Virgilius*,

Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis

Hanc patriam peperere.

91. *Unam aspicio.*] Ex consuetudine dicit *unam*, ut dicimus, *Unus est adolescens*. tolle *unam*, & ita fiet ut sensui nihil desit: sed consuetudo mirantis non erit expressa. *Unam* ergo τῷ ἰδιωτισμῷ dixit: vel *unam*, pro quadam.

92. *Forma & vultu.*] Et hîc duo sunt, & ætas & forma. quibus additur pudor. quia meretrix non est. *Forma & vultu.*] Forma immobilis est & naturalis: vultus movetur & fingitur. *Et vultu Sosia, adeò modesto.*] Quia formæ laudatio cum meretrice commissa est, progreditur artifex Poëta ad laudanda ea, quæ honestiora sunt, quàm forma. *Et vultu Sosia.*] Quid hîc deest, ut eam nurum dignetur Simo, nisi sola cognitio? & formam probat in puella Pamphili pater, & matronalem modestiam miratur in vultu, & venustatem stupet. Nonne ergò jam cernimus hoc præstruxisse *Terentium*, ut cum Chremetis filiam esse cognoverit Simo, hanc potius eligat, quàm Philumenam, nurum? quanquam ex sororis pulchritudine, & amore Charini, & Davi laudatione, idipsum

quoque probè monstraverit nobis. *Vultu.*] Hæc laus adjuvat, post cognitionem, futuram nurum.

93. *Adeò modesto, adeò venusto.*] *Modestus*, ad probitatem vultus, & morum pertinet: *Venustus*, ad naturam corporis. Atque adeò sibi vultum fingere multi possunt: formam nemo. *Vt nihil supra.*] Ἔλλειψις Terentiana. nam non necesse est subjungere duos versus.

94. *Quia tum mihi.*] Excusatio necessaria. *Prater cateras.*] Id est, plus quam cæteræ.

96. *Honesta ac liberali.*] *Honesta*, ad formam, *Liberali*, ad vultum retulit.

98. *Percussit.*] Hoc est, suspicio, vel aliquid tale. *At at!*] Interjectio admirantis. *Hoc illud.*] Δεικτικὸν ejus rei est, quam in animo conceperamus. *Virgil.*

Hoc illud germana fuit.

99. *Hinc illa lachryma.*] *Hinc*, ex hac causa.

100. *Quam timeo.*] Non videtur adhuc Sosiæ plenum amoris argumentum: adeò pendet ad ea quæ dicturus est Simo. *Evadas.*] Id est, exeas, vel pervenias. *Funus procedit.*] *Funus*, a funalibus dictum est, ut suprà notavimus. & est funus, pompa exequiarum. Et benè, *funus procedit, nos sequimur*, dixit, quasi post ipsam morituri: unde *exequia* dicuntur. *Funus interim procedit.*] Ἀσύνδετον.

101. *Ad sepulchrum.*] *Sepulchrum* κατ' ἀντίφρασιν dicimus, quod sine re pulchra sit. an quod ibi sine pulsu sint, id est, mortui? an quod illic animæ à vivis sepeliantur, id est, separentur? Et sepulchrum dixit futurum, non quod jam esset. *Sepulchrum* enim à sepeliendo dictum. *Virgilius* propriè,

At pius Æneas ingenti mole sepulchrum
Imposuit. ——

102. *In ignem posita est.*] Ἔλλειψις. non enim est *qua*. Et mire, cùm funus supra dixerit. *Fletur.*] Hic bene impersonaliter, fletur ab omnibus. extrema enim quæque mortuorum omnes commovent ad lachrymas. *Hac soror.*] Id est, quam dixi esse sororem Chrysidis.

103. *Ad flammam.*] Innuit affectum sororis, unde omnes vinceret: cæteri enim flent, hæc flammæ se ingerit. *Virgil.*

Extinctum Nympha crudeli funere Daphnim,
Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.

104. *Ibi tum exanimatus.*] A voluntate, à facultate, à summo ad imum, ubi sunt dicta & facta, ibi est πάθος, & mire *ibi*.

105. *Bene dissimulatum.*] *Bene*, multum. an quasi dolens, quod etiam negaturus sit Chremeti, dixit *bene*? *Indicat.*] Omnia significanter non ostendit, inquit, sed *indicat*: non accedit, sed *accurrit*, non vestem aut manus, sed *mediam mulierem*: non tenet, sed *complectitur*. & quia his tribus rebus inducitur in alicujus rei gestionem persona: affectu, facto, dicto. Affectus est, quod ait, *Ibi tum exanimatus Pamphilus.* Factum, quod ait, *Accurrit, mediam mulierem complectitur.* Dictum, quod ait, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum? Indicat.*] *Indicium* propriè est oris & linguæ: factis ergo indicat: non enim dixit, *amo*.

106. *Accurrit.*] Virgilius:

Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos.

107. *Mea Glycerium.*] *Mea*, quasi amator. *Glycerium.*] Quasi familiaris dixit. *Quid agis?*] Quasi perturbatus. *Cur te is perditum?*] Quasi consolaturus.

108. *Vt consuetum facile amorem cerneres.*] Mire, non suspicaretur dixit, sed *cerneres*, & est ordo, ut facile cerneres. sed *cerneres*, sicut supra, *Laudem invenias & amicos pares.*

109. *Rejecit se in eum.*] Objicitur ei quod à Glycerio factum est: ut, Quis enim unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur?

110. *Quid ais?*] Non interrogantis, sed minantis est. *Iratus atque agre ferens.*] *Iratus*, culpa. *agre ferens*, quia præter spem.

111. *Nec satis.*] Mire expressit indulgentiam patris erga filium. Erat, inquit, causa: sed pro amaritudine objurgationis non erat satis, hoc est, non idonea videbatur. *Nec satis ad objurgandum.*] Deest *habui*, vel *erat*. *Virgilius:*

— *Nec sat rationis in armis.*
& hic, *erat* vel *habui*, deest ad sententiam. *Diceret.*] Deest enim. *Quid feci?*] Mire fiduciam prætulit argumento, quod est in sequenti versu.

112. *Quid feci, quid commerui, aut peccavi?*] Αὔξησις à majoribus ad minora. Et *feci* quasi facinus dixit. *Facere* enim quis & homicidium dicitur. *Commerui*. minoris culpæ est: *Peccavi*, multo minoris & levioris.

113. *Quæ sese.*] Illic, mea Glycerium, hic pronomen dixit. Mira dissimulatio, tanquam illam præter periculum nesciat.

115. *Nam si illum.*] Argumentum per ratiocinationem à contrario, ut si dicas. *Viro forti præmium debetur, si desertori pœna constituta est. Tulit.*] Pro attulit. Sed multa significat. Et aliàs *pertulit*. *Virgilius*:

Non tulit hanc speciem furiata mente Chorœbus.

Aliàs *sustulit*: ut idem,

Omnia fert ætas, animum quoque. ---

pro *aufert*.

116. *Illi.*] Pro *illo*. *Dederit damnum aut malum.*] *Damnum*, rei est: *malum*, ipsius hominis.

117. *Venit Chremes.*] Argumentum ex conjectura, de testibus. Et mirè suprà, *Ultro venit ad me.* Ergo hìc causa justi doloris ostenditur, quia dolet etiam Chremes: nam potuit, non daturus filiam, non venire. *Postridie ad me, clamitans.*] Ut sine dilatione sciri posset. & *clamitans*, indignantis est: ut *Clamant omnes.*

118. *Indignum facinus.*] Distinguendum, ut per se intelligatur indignum facinus; & ipse doleat Pamphilum corrumpi. *Comperisse.*] Ergo ab aliis, ut apparеat verum quod ait, *Tum uno ore omnes*, &, *Hac fama impulsus Chremes. Indignum facinus comperisse.*] Deest *se*; incertaque distinctio.

119. *Pamphilum.*] Cum emphasi dixit, id est, pudentem & bene moratum. Et nec amicam, sed *pro uxore*. Mire ergo, quasi non hoc doleat quod amet, sed quod pro uxore habeat. Et simul excusatur filiam denegaturus socer. *Hanc peregrinam.*] *Hanc*, cum contemptu dictum est. & *peregrinam*, ut alibi: *Adeone est demens ex peregrina?* nam hoc nomine meretrices etiam nominabantur. *Ego illud sedulo.*] Quanto affectu pater factum, quod viderat, negabat! *Sedulo.*] Quomodo *sedulo*, si negabat? an *sedulo*, ut Sosiæ? id est, simpliciter. *Sedulo.*] Quia non semel negavit, vel ille instiut.

120. *Factum.*] Impersonaliter. *Negare factum.*] Officium patris, & simul per hoc expressio probationis. *Ille instat factum.*] *Plautus*, *Instare factum.*] similis est ἀρχαϊσμός. *Instare factum.*] Vetuste, id est, instat dicere factum esse. *Denique.*] Quid denique? ad summam properat, & ad finem dictorum. *Denique.*] Id est, postremò.

121. *Discedo.*] Propriè. non enim abeo. Unde *discessio*. *Ut qui se neget.*] Probavit, quod non volebat senex, Sosiæ: adhuc superest ut ostendat, quod non sit irascendum, quin juste irascatur.

122. *Non tu ibi gnatum.*] Ἀποσιώπησις, vel ellipsis. deest, invasisti, objurgâsti, adortus es. *Ad objurgandum.*] Incusandum, inclamandum.

124. *Tute his rebus.*] Modo non addidit, *diceret.*

125. *Prope adest.*] Prope adsunt nuptiæ: in proximo sunt metæ libertatis: & ideo avidius voluptaria sub finem carpenda sunt. *Quum alieno.*] *Quum*, pro *quo*; hoc enim significat *quum*. *Meo me vivere interea modo.*] *Meo modo*, mea voluntate, meo arbitrio.

127. *Relictus est objurgandi locus.*] Mirè *objurgandi*: tanquam incensus pater in filium videretur. nam suprà commotus, plus per ἀποσιώπησιν significaverat.

128. *Si propter.*] Hoc erat secundum in divisione, *Et consilium meum cognosces. Si propter amorem.*] Initium consilii sui demonstrandi. *Nolit.*] Legitur & *nollet*.

129. *Ab illo animadvertenda injuria.*] Nota participium à passivo. *animadvertenda*, castiganda, vindicanda est. *Ab illo injuria.*] Quam facit, non quam patitur. *Ea primum animadvertenda.*] Ut jam hoc sit peccatum, quod recusat nuptias, non quod peccat adolescens. Ideo ergo primum dixit, animadver-

tenda injuria est, vindicanda, exequenda est. Et bene *ea ab illo* dixit *injuria*. certissimam enim notat personam, quæ debeat pro injuriis pœnas solvere. quod si dixisset, *Injuriam ejus*. ἀμφιβολίαν fecisset, utrùm quam passus est ab alio, an quam ipse aliis intulit.

130. *Et nunc id.*] Hic reddit quod dixerat, *Consilium meum cognosces*. *Id.*] Id est, *propter id*.

131. *Vera.*] Ἀντίθετον. quia *falsa* dixit, intulit *vera*.

134. *Manibus pedibusque.*] Proverbiale, id est, omnibus membris. *Obnixe.*] Cum conatu, instanter contra conantem.

135. *Magis id.*] *Id*, propter id. *Incommodet.*] Noceat, incommodum afferat. *Mihi ut incommodet.*] Non enim, inquit, prodest filio amare meretricem.

136. *Quapropter.*] Mire Sosia interrogat, quasi nulla causa sit fallendi dominum.

137. *Mala mens.*] Voluntas est mens, etiam ratio. *Mala mens.*] Argumentum à natura, & an aliquis sine causa malus, an ab impulsione. *Mala mens.*] Quia dixit, Magis ut lædat, quam ut prosit. *Quem quidem ego si sensero.*] Ἀποσιώπησις est, gravissimam pœnam ostendentis.

140. *Exorandus.*] Legitur & *expurgandus*. Si *expurgandus*; lege *cui*, non *qui*: quia *cui* per *q* veteres scripsêre. *Confore.*] Ab eo quod est *confit*, id est, perficitur, futurum tempus infinitivi modi *confore*, id est, perfectum iri. Sic in Adelphis,

Verum quid ego dicam? hoc confit quod
volo.

Confieri, id est, perfici; unde *confectum negotium* dicitur, vel *confecta res*: quæ ad plenum perficitur. *Virgilius*:

---- nunc qua ratione quod instat,
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.

141. *Nunc tuum est officium.*] Hoc ad illud tertium respicit, quod dixit, *Et quid facere in hac re te velim*. *Hæc bene ut adsimules nuptias: perterrefacias Davum.* hoc erat tertium de his, quæ dicturum se promiserat. *Adsimules.*] Hoc est unum verbum. *Adsimules*: quod dixit, *Quin tu uno verbo dic, quid est quod me velis.*

142. *Perterrefacias.*] Venuste & Poëtice. *Observes filium.*] Observatio in duabus rebus est, in obsequio, & speculando.

144. *Curabo.*] Ut coquus: & supra sic, *Nempe ut curentur recte hæc*. *I pra*] Figura ἀναστροφὴ, quod nos *præi* dicimus.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS PRIMI.

Non dubium.] *Narratione jam habita, persona Sosiæ non erat necessaria: ergo subsistit senex, per quem agenda sunt reliqua.*

1. *Non dubium.*] Ad hoc certus inducitur Simo, ut magis perturbetur inopinata consensione Pamphili ad ducendam uxorem, & præterea nihil agat cum Chremete de tradenda filia, confirmandisque nuptiis.

2. *Ita modo Davum timere sensi.*] Non recessit de loco senex: *Sensit* ergo antè, quàm cum Sosia loqui cœpisset. *Ita modo.*] Argumentum quod supra, ab eo quod nostri faciunt. *Modo*: antequam cum Sosia loqui cœpisset Simo. Et *Davus* non recte scribitur. *Davos* scribendum: quod nulla litera vocalis geminata unam syllabam facit. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis, & accusativi pluralis: necessariò pro hac regula digamma utimur, & scribimus, *DaFus*, *SerFus*, *CorFus*.

4. *Mirabar hoc.*] Hic locus est, in quo Davus insinuatur, spectatoribus multa gesturus. *Si sic.*] *Sic*, pro leviter & negligenter, quod Græci οὕτως dicunt. significat autem οὕτως, id est, *sic*: & est de his, quæ adjuvanda gestu sunt: ut *tantillum puerum*: &, *Hujus non faciam*. *Lenitas.*] Clementia, facilitas, cui contraria, asperitas & difficultas. *Et heri semper lenitas.* An *semper-lenitas*? ut sit ὑφέν. *Lucretius*:

---- Semper florentis Homeri.

Semper lenitas.] Ac per hoc simulata usque nunc lenitas: nam nemo in diversis actibus semper lenis est: nisi forte fictus assimulator & callidus. *Semper lenitas.*] Sine differentia est importuna lenitas.

5. *Quorsum evaderet.*] Ad quam partem erumperet. Et *evadere*, est per

quamcumque difficultatem ad aliquid pervenire.

7. *Verbum fecit.*] Non dixit litigium, aut rixam, sed *verbum.* Istæ exiguitates, asseverationes dicuntur. & cum pronuntiatione: ut intelligatur, ne verbum quidem. *Neque id agre tulit*] Hoc est *semper lenitas.*

8. *Faciet.*] Subaudiendum *verbum* & est *faciet* persona tertia, pro prima. *Faciet.*] Id est, irascetur, denuntiabit, loquetur. *Sine tuo magno malo.*] Id est, comminabitur tibi, & minas contemnes, ut ad pœnas pervenias.

9. *Id voluit.*] Aut absolute accipiendum *id*: aut *id* quomodo *sic*, demonstratio est, ut magis gestu quam sensu intelligatur, ut supra diximus. *Necopinantes.*] Τρόπ. *Duci.*] *Ducere* est expectatione longi temporis malum protelare: vel *induci*, ut feræ in retia. *Falso gaudio.*] Velut ex ira, & vitæ senis iracundia.

10. *Amoto metu.*] Ista singula sunt. & *amoto metu*, sic dixit, quasi metus sit corpus brutum, quod cum molimine movetur. *Oscitantes.*] *Oscitatio* est animi otium & securitas, dictum ab *ore ciendo*, id est, commovendo. *Oscitantes*, securi, id est, nihil providentes.

11. *Cogitandi ad disturbandas.*] Miranda locutio: ut si dicat, *Cogitat ad dicendum.*

12. *Astute.*] Hoc & gestu, & vultu servili, & cum agitatione capitis dixit. *Carnifex*] Aut excarnificans dominum, aut ipse dignus carnifice, ut caro fiat, id est, lanietur. *Lucilius*:

Carcer vix carcere dignus.

Neque provideram.] Providentia duplex est: aut enim animo, aut oculis providemus.

13. *Hem.*] Quasi correptio totius corporis. *Ehodum.*] Nutus est, intentionem animadversionemque deposcens ejus, cum quo vult loqui. *Ehodum.*] *Dum* παρέλκον est hoc loco. *Quid hic volt?*] More servili, & vernili gestu. sic enim vocati a dominis servi vultuosé agunt. *Qua de re.*] Negantis vim habet hæc interrogatio, plus est enim *qua de re*, quam *nihil. Rogas?*] Hoc cum interrogatione indignantis

14. *Meum Gnatum rumor est amare.*] Mire apud servum dissimulat id, quod jam probavit. *Meum gnatum rumor est amare.*] Graviter, constanterque senex nondum se fatetur credere, nec verum scire: ne amittat vim vindicaturi, si rescierit. *Id populus curat scilicet!*] Quia rumigeratio populi est. sed hoc aversus ab illo, contumaciter. sic *Virgilius*:

Scilicet is superis labor est. ----

Scilicet, semper cum εἰρωνείᾳ ponitur.

15. *Hoccine agis.*] *Agis*, id est, audis. Alibi sic, *Hoc age, amabo.* Plautus: *Hoc agite sultis Spectatores nunc jam.* Pronuntians simul demonstrative, veluti aurem suam tangens. *Isthuc.*] Deest *ago*, vel *audio.*

16. *Iniqui patris est.* [Iniqui est, si nunc velim quærere actus liberos adolescentis. *Nam quod antehac fecit.*] Pro *ante hac*, consuetudine magis, quam ratione dicitur. *Nihil ad me.*] Id agit, ut superius consilium se servare ostendat.

17. *Dum tempus ad eam rem tulit.*] Absolute. & deest *se*: ut sit, Dum tempus se præbuit: quia supra dixit, *Tute his rebus finem præscripsti pater. Sini, animum ut expleret suum.*] Mira ratio cur siverit, ut & hoc quod permisit, ad bonam frugem permiserit, non ad luxuriam. *Sini* autem distingue: est autem *sini*, modo, permisi, cessavi. *Sini*, antique. Aliter in Adelphis:

Non sivit egestas facere hoc nos.

18. *Nunc hic dies aliam vitam adfert.*] Hoc est, recte, & severe, & inexorabiliter denuntiat. *Aliam vitam*, pro diversam & contrariam. Sic & *Virgilius*:

Diis aliter visum est. ---

19 *Te oro Dave.*] Gravius illud fecit, nomen appellando. *Ut redeat jam in viam.*] *Jam* modo tarditatis est signum. & *in viam* dixit, quasi qui devius sit, & errarit à recta via. *Ut redeat jam in viam.*] Proverbiale. *Sive aequum est.*] Ἐπανόρθωσις.

20. *Hoc quid sit.*] Ἔλλειψις: deest enim *quaris.*

21. *Ita ajunt.*] Hæc credunt & loquuntur universi. & est trepida confessio, & quasi inviti responsio: ut in Heautont. *Ita credo*: monente patre filium. *Tum si quis magistrum.*] Μεταφορικῶς. an quia & pædagogus est magister? ut Geta in Phormione,

Me filiis relinquunt quasi magistrum.
Ad eam rem.] Id est, super eam rem; hoc est, super amorem.

22. *Animum ægrotum.*] Pro *ægrum*. nam animus æger, corpus ægrotum.

23. *Hem.*] Interjectio est irascentis. *Davus sum, non Oedipus.*] Multiplex contumelia. potest enim senem quasi sphingem dixisse, id est, deformem monstrique similem. Potest etiam inhumanum & ferum, ut sphinx. Potest etiam per Oedipum se ultorem promittere futurum, atque oppressorem sapientiæ senis. *Davus sum, non Oedipus.*] Facete se negavit Oedipum, ut senem sphinga esse confirmet, non Oedipum. Imitationum duo sunt genera: quandam necessitas, quandam introducit voluntas. *Non Oedipus.*] Si Latinè pronunties, genitivus *Oedipi* faciet: si Græcè *Oedipodis*.

24. *Sane quidem.*] *Sane*, valide: quia qui sanus, & validus est.

25. *Si sensero.*] Comminatio, & sit pronuntiatio, ut in singulis verbis ardeant minæ. *Hodie.*] Non ad tempus non plenum, sed ad comminationem refertur. ut *Virgilius: Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* Et *dies* pro nocte accipitur: ut hoc ipsum,

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

26. *Quo fiant minus.*] *Quo minus*, hoc est, quo impeditius.

28. *Verberibus cæsum te Dave in pistrinum.*] Vult in pronomine & nomine exagitare comminatione servum, ne quid relinquat iracundiæ. *Dedam.*] *Dare*, est quod repetas: *Dedere*, est ad perpetuum. *Damus* & amicis: *Dedimus*, tantum hostibus.

29. *Ea lege atque omine.*] *Lege*, ad homines: *omine*, ad rem divinam refertur. id est firmamentum, per humana & divina. *Omen* autem est, quicquid ore dicitur. *Ea lege atque omine.*] Bene *lege* atque *omine*, quia leges auspiciis servatis ferebantur. Ergo sic intellige, quasi dixerit, ea lege & conditione. Et antiqui auspicatò omina faciebant, quæ rata esse vellent.

30. *An nondum etiam.*] Quartum παρέλκον. quia abundat *etiam*.

31. *Ipsam rem.*] Ipsam rem, id est, voluntatem suam, aut interminationem suam: hoc est, pistrinum & pœnas serviles. *Nihil circuitione.*] *Nihil.* pro non. *Circuitione*, periphrasi. *Usus es.*] Legitur & *usor es.*

32. *Ubivis facilius.*] Admonitio. *Ubivis facilius.*] Cicero: *Non est in hac causa peccandi locus ullus.*

33. *Bona verba quæso.*] Hic in εἰρωνείᾳ est εὐφημισμός. Quasi dicat, meliora loquere, rogo te. ergo cum admonitione, Bona verba, inquit, rogo. *Nihil me fallis.*] Non te ignoro, non me decipis. Sic *Menander*: νῦν δὲ οὐδὲν λέληθάς με σύ. *Nihil me fallis.*] Figura est ἐλλειπισμός. à loco οὐδὲν με λανθάνεις σύ. *Fallis.*] Lates, ut sit οὐδέν με λέληθας. *Nihil me fallis.*] *Nihil*, pro *etiam nunc*.

34. *Neque tu haud dicas, tibi non prædictum.*] Duæ negativæ faciunt unam affirmativam: tres negativæ pro una negativa accipiuntur: ut hic, *Neque haud non.* Sallustius, *Haud impigre, neque inultus occiditur.* Vera ergo lectio est, *Neque tu haud dicas.* Quod plurimi non intelligentes, *hoc dicas* legunt. *Neque haut tu dicas.*] Vera lectio, *Neque haut dicas*, est enim quintum παρέλκον. Plautus in Bacchid.

Neque haut subdititia gloria oppidum arbitror.

IN SCENAM TERTIAM
ACTUS PRIMI.

Enimvero, Dave.] *Hic brevis & comica deliberatio est, magna expectatione populum rerum imminentium commotura, metu & cura æstuantis Davi consideratione proposita.*

1. *Enimvero, Dave.*] Omnis persona aut ab altero commendatur, aut se ipsam populo commendat, aut & ab altero & à se ipsa. ut hic Davi, & per Simonem supra descripta est, ubi dicit, *Mala mens, malus animus*: & hic per se, dum hoc gestu ac sermone agit ac disputat secum. *Enimvero, Dave.*] *Enimvero* significationem habet nimium permoti atque irritati animi. Cicero, *Hic tum alius ex alia parte, Enimvero ferendum hoc non est: vocetur mulier.* *Segnitiæ.*] Ad agendum.

Socordia.] Ad considerandum.

2. *Quantum modo.*] *Quantum*, pro in quantum.

3. *Quæ si non astu.*] Exhortatio à periculo. *Providentur.*] Provisio rerum duas significationes habet. *Providemus* enim nobis tam bonum, quàm malum. Malum, sicut si quis eminus veniens, telum providerit, atque sic caverit. Ergo hîc *providentur*, caventur, vitantur. Et nuptias velut undam navigio imminentem fecit. quod si quis undam ex adverso venientem prora non exceperit, demersus undis in pessum abit. est ergo metaphora. *Me aut herum.*] *Herum* hic, herilem filium.

4. *Pamphilumne adjutem, an auscultem seni?*] Semper deliberativa verba habent quendam sonum, per quem exitus rei demonstratur: ut hic ostendit, se Pamphilum magis adjuturum, quam verbis senis obtemperaturum.

5. *Si illum relinquo.*] Partium tractatus, quæ supra sunt, Pamphilumne adjutem, an auscultem seni. *Vita ejus timeo.*] Ut alibi, *Syre, tibi timui male. Sin opitulor.*] Opem ferre dicitur in malis rebus, & iis qui de salute dubii sunt: ut, *Fer opem, serva me, obsecro. Opitulor* & *opitulatio* dicta ab opem tollendo, hoc est, ferendo. *Hujus minas.*] Subauditur, *timeo.*

6. *Cui verba dare.*] *Verba dare*, fallacia est: & illud spectat, *Nihil me fallis. Difficile est.*] Non dicit, impossibile est. Ergo ostendit, partem se sequi, quæ pro Pamphilo est. *Primum jam.*] Primo, inquit, jam infensus est senex. deinde à Pamphilo gravida est Glycerium. *Primum jam.*] Τριν. est enim ἀναστροφὴ, pro jam primum. *De amore hoc.*] *Hoc amore*, sic, quasi cum tædio & reprehensione ejus amoris loquatur.

7. *Me infensus.*] Scilicet de amore filii, senex me servat, & re vera timendus est. *Servat.*] Φυλάττει. *Nequam faciam.*] Hoc ad illud spectat, *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum.*

9. *Quo jure, quaque injuria.*] Proverbiale hoc est: qualia sunt, *fas & nefas, nolis velis.*

10. *Ad hæc.*] In ipsa re major est difficultas, quia gravida est Glycerium. *Sive ista uxor.*] Et hoc cum quodam tædio & indignatione stomachi interrumpit.

12. *Opera pretium audaciam.*] Dicitur de mirificis & laudabilibus. nam & ea quæ magna sunt, etiamsi mala, tamen miramur: quia libenter audiamus. & hoc pretium est operæ, id est, audiendi. Et *audaciam* proprie dixit, ut in Eunucho, *Audaciam meretricum specta.*

13. *Nam inceptio est amentium, haut amantium.*] Amabant veteres de proximo similia dicere: ut *Cicero. Minus charum putavit fore de armario, quam quod de sacrario fuisset ablatum.* Et quidem si in verbis sunt, παρόμοιον dicitur: in nominibus, παρονομασία.

14. *Quidquid peperisset.*] Majorem reprehensionem sonat, quidquid peperisset: paritur enim aut masculus, aut fœmina: & solet justior esse causa tollendi, si marem uxor peperit, sed nimii amoris est, non expectare quid tollas. *Decreverunt.*] *Decernere* est de magnis rebus certam proferre sententiam. unde etiam *Senatus decretum.*

15. *Et fingunt.*] Argumenti partem narrat: & non credit futura esse quæ dicit, ut supersit locus errori. Et *fallaciam*, & *quandam*; ne verisimilis sit ipsa fallacia totius contemptionis & vilitatis.

16. *Fuit olim.*] Modo totius summæ argumentum populo narratur: sed ut restet aliquid ad errorem, abrogatur fides. A διηγηματικῷ ad μιμητικὸν transit.

18. *Is obiit mortem.*] Plene dixit, quod nos *obiit* tantum. *Virgilius, Morte obita quales fama est volitare figuras.*

19. *Recepisse orbam, parvam.*] *Parvam* propterea adjecit, ut fiat verisimile, non posse eam facile suos agnoscere. *Fabula.*] Redit ad narrationem.

20. *Atque ipsis.*] *Atque* pro tamen. ut sit, tamen ipsis commentum placet, quod comminiscuntur probant.

21. *Sed Mysis.*] Παρασκευὴ alterius scenæ. *Mysis.*] Semper autem nomina comicorum servorum, aut à nationibus sunt indita, ut Mysis, Syrus, aut ex accidentibus, ut Lesbia, velut ebriosa, à Lesbo insula, quæ est ferax suavissimi candidissimique vini. aut à moribus & vernilitate, ut Pseudolus. aut ex negotio,

gotio, ut Chrysalus. aut ex qualitate corporis, ut Thrylacus [an Chylacus] aut ex specie formæ, ut Pinacium. *Ego hinc.*] Nihil adhuc Davus invenit consilii, nisi ut quærat Pamphilum, moneatque. *Ego hinc me ad forum.*] Vultuose hoc pronuntiatur: ut desit, pergam, aut ducam me.

IN SCENAM QVARTAM ACTVS PRIMI.

AVdivi, Archillis.] *Hæc sunt inventionis poëticæ, ut ad οἰκονομίαν facetiæ aliquid addant. nam οἰκονομία est ut accersatur obstetrix, & conveniatur Pamphilus. Facetia scribentis in his verbis est, quod Archillis compotricem potissimum adduci jubet.*

1. *Audivi, Archillis.*] Frequenter hoc modo *Terentius* compendium facit, ut egrediens loquatur persona de eo, quod est gestura: & simul doceat quid ab altera gestum sit. *Audivi, Archillis, jamdudum, Lesbiam adduci jubes.* Utrum *jamdudum audivi*, an, *jamdudum jubes*, incerta distinctio est. & sunt qui *jamdudum*, jam primum intelligant: ut, *Iamdudum sumite pœnas.*

2. *Sane pol.*] *Sane*, multum; aliàs, pro valide. namque validus est, qui multum rerum necessariarum habet ad salutem. *Temulenta.*] Producit primam syllabam *te. Temulenta.*] Vinolenta, hoc est, ebriosa, quia *temetum* vinum dicitur: unde *abstemius* sobrius. Dictum autem *temetum* ab eo, quia tentet mentem. *Temulenta*, vino: *Temeraria*, natura.

3. *Nec satis digna cui committas.*] Bene in conclusione illa specialiter probavit, dicendo non idoneam, cui committatur primus partus mulieris. Sed mire signateque dixit *committas*. etenim committimus magna, & quæ salutem in dubio habent. *Nec satis digna.*] Duas res, nec parientem, nec primo partu. Figura δύο δι' ἑνός. ut *Virgilius:*

— Non me tibi Troia
Externum tulit. —

Et, *Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum Accolet. ----*

4. *Tamen eam adducam.*] Redit ad illud, quod vi coacta. *Importunitatem.*] Importunitas neque loci, neque temporis habet commoditatem. *Anicula.*] Archillis scilicet.

5. *Quia compotrix.*] In vultu remansit oratio. deest enim per figuram ἔλλειψιν, ideo illam vult arcessiri.

6. *In aliis.*] Utrùm in aliis mulieribus, an in aliis rebus.

7. *Exanimatum.*] *Exanimatus*, est perturbatus. *Virgilius:*

Exanimata sequens impingeret agmina muris.

Exanimus, mortuus.
Idem,

Corpus ubi exanimum positum Pallantis Acestes.

Vereor quid siet.] *Quid*, ob quid, propter quid sit exanimatus. Aut aliter: *quid siet*, id est, quid sit negotii. Sed quidam putant *quid* pro quare: ut *Quid veniant.* Aut deest, *potest*: ut sit, *quid esse potest.*

8. *Num quidnam.*] Comicum est & Terentianum. *Num quidnam*: Quum exemptis *num* & *nam*, sufficere ad interrogationem potuisset *quid.*

IN SCENAM QVINTAM ACTVS PRIMI.

HOccine est.] *Hic inducitur adolescentis animus circa nuptias: ut ex magnitudine ejus ingens gaudium comparetur in fine fabulæ, cognita Glycerio, & simul id agitur, ut magis magisque per Mysidem Pamphilus excitetur ad resistendum patri nuptias indicenti.*

1. *Hoccine est.*] Ab iracundia & dolore cœpit. *Iracundia* descendit ex injuria: *Dolor* ex miseria. *Hoccine est humanum factum?*] Quasi deliberatio est: in qua duæ partes sunt: una patris, altera amicæ. pro suasore Mysis est. Principium ab invectione: in qua primo ut hominem accusat, deinde ut patrem. *Hoccine est.*] Hoc est dilatare orationem, ne diceret quod fecit. & est perversa αὔξησις, à majoribus descendens ad minora, per amplificationem accusationis. *Factum aut incœptum.*] In aliis, *factu aut incœptu*, fuit. *Hoccine est officium.*] *Officium* ab efficiendo, ab eo

quod quæritur quid efficere in eo unumquemque conveniat, pro conditione personæ.

1. *Quid est, si non hoc.*] Sic dicimus de his, quæ necessario hoc sunt, quod dicimus. *Si non hoc.*] *Hoc* cum stomacho dictum, quasi aliquo contradicente non esse contumeliam. *Cicero, Quid est quaso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est?*

3. *Vxorem decrerat.*] *Decernere*, est de magnis certam proferre sententiam. *Vxorem decrerat.*] Propositio injuriæ.

4. *Nonne oportuit præscisse me ante?*] *Oportuit*, scilicet ad patrem refert. Nam nec sic consentirem ad nuptias, sed fac me velle, *Nonne oportuit præscisse me ante?* Dolet autem se spacium non habuisse consilio. Et *ante* abundat, aut certe *præ*, cum sufficiat *scisse*. *Nonne prius communicatum oportuit?*] Quam de stomacho repetitum est *oportuit!* Et de more, *præscisse me ante præscisse* proprie ad eum refertur, hoc est, Pamphilum. *Communicatum.*] Quod neque hujus proprium est, neque illius. *Communicatum.*] Quia nuptiarum non omnis potestas in patre est.

5. *Quod verbum.*] *Verbum* pro ἀξίωμα more suo posuit. id est, uxorem dare, quod ait.

6. *Quid Chremes?*] Transit, à patre nunc, & ad socerum redit. *τὸ quid*, non ad Chremetem dicitur: sed ad illum transeuntis est, & non considerantis quid dicat. *Quid Chremes?*] Irascitur patri, quod cogat: Chremeti, quod non neget uxorem. Nove dolet, non odio haberi, non repudiari. *Qui denegarat se, &c.* Non latuerat Pamphilum, repudiasse Chremetem. Unde & Davus ait, *Qui posteaquam audierat non datum iri filio uxorem suo, Commissurum.*] Putaverat nuptias, & Chremetem mutare sententiam.

7. *Id mutavit.*] Nove dixit *id. τὸ id* enim ad *denegarat*. *Id mutavit, quoniam me immutatum.*] Παρόμοιον. Nam quoties verba sunt, παρόμοιον dicitur. quoties nomina, παρονομασία.

8 *Itane obstinate?*] *Obstinate facere* est aliquid in alterius malum cum conatu facere perseveranter, & in alterius perniciem nimis niti. *Abstrahat?*] Magna vi verbi & proprietate usus est. unde illud est, *Iphitus & Pelias mecum divellimur inde. Abstrahat.*] Magna indignatione usus est; tanquam Chremes non tam filiæ consultum velit, quam læsum Pamphilum.

10. *Adeon' hominem.*] Alia exclamatio est adversum socerum. Neminem putat esse in genere humano ita infelicem ut se: quod est commune omnium, qui in aliquo mœrore consistunt. Itaque non se, sed conditionem humanam dolet. & queritur natum esse quenquam qui possit esse tam miser ut ipse est, ac per hoc se. *Adeon' hominem.*] Amatorie. amore nominato exiluit in gemitus. Sic Virgil. *aut si lux alma recessit, Hector ubi est? Invenustum aut infelicem.*] *Invenustus* est sine venere, id est, sine gratia, quem omnes respuant, repudientque pulchræ, & quem deformes appetant. *Invenustum aut infelicem.*] *Invenustus*, cui displicens objicitur: *Infelix*, cui placens negatur. *Aut infelicem quenquam ut ego sum?*] Adeo se miserum dicit, quod sibi repudiare non licet: ut propter se doleat humanum genus, in quo sit aliquis tam miser. *Virgil. Heu cadit in quenquam tantum scelus! Vt ego sum?*] Ανακόλουθον est. *ut quam* enim inferre debuit, non *ut*.

11. *Prô Deûm*] Quam ferveat indignatione, hinc aspice, quod frequenter exclamat. *Prô Deûm.*] Alia exclamatio est adversus socerum.

12. *Effugere.*] In totum fugere.

13. *Quot modis contemptus, spretus?*] Si Chremes spretus, intelligemus Pamphilum dicere, quod operam dederit, ut se repudiaret Chremes: ut supra dixit, *Mutavit, quia me immutatum videt. Quot modis contemptus?*] Chremes an Pamphilus? *Facta, transacta omnia.*] Proverbiale est in id negotii, de quo nihil supersit ad agendum. *Facta* autem à Pamphilo: *transacta* etiam à Chremete.

14. *Repudiatus repetor.*] Quasi & hæc injuria sit, repudiare & repetere. Et tale est in Eunucho, *Exclusit, revocat. Nisi si id est.*] Conjecturale argumentum.

15. *Aliquid monstri alunt: ea.*] Duplex

contumelia, & *monstri* & *aliquid.* minus enim esset, *aliquod monstrum.* Sic, *Quid hominis uxorem habes?* Et mutavit genus, dicendo *ea:* quoniam fœmina est. Sic in Eunucho, *Taces, monstrum hominis? non dicturus es? Aliquid monstri alunt: ea.*] Dum *monstrum* dixerat, *ea* subjunxit, tanquam non verbis, sed sententiæ serviens. *Nemini obtrudi.*] Mire *obtrudi*, quasi invito, & totum cum iracundia. *Obtrudi*, infringi, impingi.

16. *Itur ad me.*] Dotem amator non cogitat: & ad vilitatem trahit, quod ultro venit, & quod se repetit Chremes. *Itur ad me.*] Quasi ad hostem. *Plautus in Pseudolo*,

Itur ad me.

Et Virgilius:

----simul ense relicto
Ibat in Euryalum propere.

Oratio hac.] Etiam pauca verba veteres *orationem* dicebant.

17. *Nam quid ego.*] Quasi dicat, quid ego de patre dicam, qui alienam accusaverim Chremetem. *Nam quid ego.*] Redit ad patrem, in quo nove hoc accusat, negligenter eum agere, quod nolit fieri.

18. *Tantamne rem.*] Summam voti ac nuptias. *Prateriens modo.*] Hic ostendit specialiter quid peccaverit. *Pater prateriens modo mihi apud forum.*] Undique conflatur accusatio. ex facto, quod præteriens; ex tempore, quod modo; ex loco, quia in foro. ex modo & ex verbis, Uxor tibi ducenda est.

19. *Ducenda.*] Mire *ducenda.* semper hoc genus declinationis, necessitatem ostendit. ut *Virgilius:*

Et pacem Trojano ab rege petendum.

Sallustius:

Agendum, atque obviam eundum est.

20. *Abi cito, & suspende te.*] Ad *Hodie. Cito* retulit. ad *Uxor tibi ducenda est, Suspende te.*

22. *Ineptam saltem, falsam.*] Duo comparantur in defensionem, aut vera aut ad tempus accommodata. *Ineptum* est, quod à quovis reprehendi potest. *Falsum* quod etiam prudentem possit fallere.

23. *Quod si ego rescissem.*] Si mecum communicasset prius. *Quid facerem*] Ipse se reprehendit. *Quid facerem.*] Ὑποφορά.

24. *Ut ne hoc facerem.*] Tacerem. & nota, *facerem*, pro tacerem. *Sed nunc.*] Deliberatio, & partes ejus.

26. *Amor, misericordia.*] Hæc oratoria sunt, cum unum negotium in multas distrahimus partes. *Diverse trahunt.*] Pro, in diversa trahunt. *Amor.*] A necessario. *Misericordia.*] Ἀπὸ τοῦ αἰσίου. *Misericordia hujus.*] Ἀμφιβολία. *Nuptiarum sollicitatio.*] A perturbatione. Quibus colligit, consulere se non posse. *Solicitudo* est, quæ inhæret mentibus. *Solicitatio* quæ ab alio fit.

27. *Tum patris pudor.*] Ἀμφιβολία. *Qui me tam.*] Explanatio, in quo pudendum sit sibi apud patrem. Et ad illud spectat, *Tute his rebus finem præscripsti, pater. Qui me tam leni passus est animo.*] Atqui accusabat eum. Sed amator est.

28. *Ei ne ego.*] Pronomen hoc vim qualitatis habet. & est, An tali, tam bono? *Egone ut averser.*] Videtur inclinasse, ut secundum patris animum consistat. sed amore ad incerta iterum devolvitur.

29. *Quorsum accidat.*] Ad quam rem, quo versus.

30. *Sed nunc peropus est.*] Calliditati fœmineæ & astutiæ sententia hæc congruit. *Cum ipsa.*] *Ipsa*, nunc domina mea. *Adversum hunc.*] Apud hunc. ut alibi, *Et id gratum fuisse adversum te, habeo gratiam.*

31. *Dum in dubio est animus.*] Translatio hæc est à mole alicujus ponderis, quæ ante quam in loco sederit, cum incerta pendet, facillime commovetur.

32. *Quis hic loquitur?*] Hoc secum: deinde conversus, ut vidit, *Mysis, salve. Salve.*] Difficile est aliud invenire verbum, quod sic declinetur, *Salve & salvete.* quippe hujus verbi per modos est rara declinatio. *Quis hic loquitur?*] Principium Terentianum in jungendis personis. *O salve.*] O, interjectio optantis adventum, aut repente perculsi. *Quid agit?*] Amatorie, & familiariter non addidit quæ. *Virgilius:*

Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.

Rogas?] Lenta quædam, & tristis est responsio, & dolore plena.

33. *Laborat è dolore.*] Duplicem laborem Glycerii esse dicit, unum partitudinis, alterum curæ & solicitudinis nuptiarum Pamphili. *Laborat è dolore.*] Callide aggreditur juvenem; nam utraque propter illum perpetitur, & dolorem & solicitudinem. *Atque ex hoc.*] Mysis, quæ contra patrem suasura est, incertum inveniens Pamphilum, facile ad se convertit mentione dominæ suæ: & maxime quod addidit, cur illam ægram esse dicat. quare statim perfectum est quod volebat, ut dicat Pamphilus, *Egone istuc conari queam!*

34. *Constituta.*] Nec addit, à patre: sed invidiose, quasi & a Pamphilo sint constitutæ. An timet in negotio? *In hunc diem.*] Idem enim dies est quo placuerant destinatæ nuptiæ, quamvis Chremes renuntiaverat. & supra, *Hic nuptiis dictus est dies. Tum autem.*] *Tum*, præterea. Tertiam solicitudinem habere Glyceriumne deseratur à Pamphilo. *Solicita est.*] *Solicitudo* rerum incertarum magis est. *Quod in hunc diem. &c.*] Hic certior metus est, & gravior.

35. *Egone istuc conari?*] Ideo sic Pamphilus, quia illa invidiose non *deserere cogaris*, dixit: sed, *deseras*. *Ego ne istuc conari?*] Non perficere, sed conari velle aliquid ad scelus, effectio est, etiamsi non potest fieri. hic enim voluntas, non factum damnatur. ut *Virgilius*:

Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.

Conari?] Levius est conari, quam facere.

36. *Egone propter me?*] Magna vis est in pronominibus. & diversa sunt, & singula, & non præcipitantur, nec dicuntur uno spiritu: sicut in Eunucho, *Egone illam, quæ me, quæ illum? Quæ illum*, deest, amat: *quæ me*, deest, non amat. *Egone?*] Suadenter. subauditur, *ut fieri sinam.*

37. *Quæ mihi suum animum.*] Ab ejus beneficiis. *Suum animum.*]Quantum ad amorem pertinet. *Atque omnem vitam.*] Hoc est, ut maritum speraret. *Quæ mihi suum animum, atque omnem vitam credidit.*] Argumenta à consequenti. Si eam deseris, hæc subjiciuntur.

38. *Quam ego animo egregie charam.*] *Egregie*, præter cæteras, id est, nimis.

39. *Bene & pudice.*] Hîc illud solvitur, *Lana & tela victum quæritans*: ut hoc præstruat, bene & pudice Glycerium esse educatam, *Lana & tela victum quæritans* Et non pertinet ad argumentum, nisi post vitam Glycerii intelligas. *Bene & pudice.*] Ab honesto. *Bene & pudice ejus doctum.*] Hanc sententiam quasi de exemplo probat. nam bene educata est à Chryside, quæ primo pudice vitam, parce, & duriter agebat.

40. *Coactum egestate.*] Propterea quod Chrysis, inopia & cognatorum negligentia coacta. *Coactum egestate.*] Non paupertate, sed egestate. cui contrarium, *Inopia, & cognatorum negligentia.*

41. *Haud vereor.*] Acuit animum adolescentis contra patrem, cujus etiam nomen grave est.

42. *Sed vim ut queas.*] Hic, *vereor* subauditur. *Ut*, pro *ne non* posuit: ut sit, Sed vereor ne non queas vim patris ferre. Et ne non possis, non damnatio est, verùm adolescentis provocatio in contemptum patris. *Adeon' me ignavum.*] A verisimili. *Ignavum.*]Quod adversum necessitatem proferendum fuit, id primum dixit, adesse sibi virtutem. quæ sequuntur, ad fidem pertinent. Ita pro tempore contemptum patris pro fortitudine habet. *Ignavum.*] *Ignavus* est, qui vim non potest ferre, qui non est perseverans.

43. *Adeon' porro ingratum.*] *Porro*, conjunctio est expletiva, alias adverbium temporis. *Ignavum & ingratum.*] Ἀὔξησις est. inhumanum aut ferum post subjecta dixit. *Adeon' porro ingratum, aut inhumanum?*] Mira omnis conversio. Non enim dixit. Adeon' me obsequentem patri existimas, adeo gratum, adeo pium, adeo mansuetum? Ita amatoris per omnia servat conditiones, ut oratorie hoc cogatur, scelus esse, si pareret nunc patri.

44. *Ut neque me consuetudo.*] Non ordinem reddit. ferum enim reddit ad *mansuetum*, quod etiam feræ mansuescunt. *Neque amor.*] Ad illud, *Inhuma-*

num. Amor namque vehementior est in homines. *Virgilius:*

Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? ----

Pudor.] Ad *ingratum* retulit. *Vt neque me consuetudo, neque amor.*] Ἀπόδοσις ad superiora. *Consuetudo*, adversus feritatem. *Amor*, adversus inhumanitatem. *Pudor*, adversus ingratum animum.

45. *Commoveat, neque commoveat.*] Αὔξησις est ad majora. *Vt servem fidem.*] Exquisite: non dixit, ut contemnam patrem.

46. *Vnum hoc scio.*] In eodem hæret, ut excitet juvenem: neque audire se fingit quod dicit. *Vnum hoc scio.*] Vide quàm callida sint, quæ à Myside subjiciuntur, ad irritandam promissionem Pamphili: quæ ardentem incendant magis. nam dixit ille omnia, quibus cogitur servare fidem: sed de merito ejus aut nihil dixit, aut parum. *Vnum hoc scio.*] Quasi hoc dicat, Quid tu facturus sis equidem nescio, sed unum scio. *Vt memor esses sui.*] Invidiose, quasi oblito: adeo commovetur hoc dicto Pamphilus. *Vt memor esses sui.*] Bene, præterito: quoniam quæ præterita sunt, in recordatione magis lachrymabilia sunt. ut *Virgilius:*

--- Cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux, quondam tua dicta, relinquor?

Idem alibi,

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.

47. *O Mysis, Mysis.*] Primum vocandi, alterum increpandi est. *Etiam nunc scripta.*] Id argumentum est, quàm vivæ memor sit, qui etiam mortuæ verborum meminerit Chrysidis de Glycerio.

49. *Iam ferme.*] *Ferme*, adverbium est festinantis. *Moriens me vocat.*] Ex tempore probavit locutam vera esse, non ficta & simulata. nam qui sani sunt, spe longioris vitæ adulantur. *Virgil.*

Et dulceis moriens reminiscitur Argos.

Iam ferme moriens.] Affectus à tempore, quod postrema vox erat.

50. *Accessi: vos semota, nos soli.*] Figuræ propriæ Terentianæ, ἀσυνδετον καὶ ἐλλειπτικῆς. *Vos semota*, deest *estis*: *nos soli*, deest *remansimus*. ut est illud, *Egone illam, quæ illum, quæ me? Vos semota: nos soli.*] Habuit fidem, quod soli fuimus, quod nemo testis. an timuit, ne hoc pater ante firmatum amorem cognosceret? *Incipit.*] Deest *dicere*. Præparatio, & quasi vestibulum orationis est. *Inceptio* dicitur orationis, quæ longa taciturnitate, meditate, graviterque profertur. ut *Virgilius.*

Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit ---.

51. *Mi Pamphile.*] Μίμησις per προσωποποιΐαν & principium à blandimento. *Mi Pamphile.*] Imitatus est etiam blandimentum, Chrysidis. *Mi Pamphile.*] Vide redditam voci morientis densis intervallis interruptam orationem, ut pote lasso anhelitu interveniente. *Hujus formam atque ætatem.*] Amat compendium lassitudo. *Formam* enim dicendo, pulchritudinem significat: *ætatem*, quod parva. *Hujus formam atque ætatem.*] Duplex causa commendationis, *forma* & *ætas*: ut supra, *Fortè unam aspicio adolescentulam, Forma, &c.*

52. *Vtraque inutiles.*] Legitur & *utiles*.

53. *Et ad pudicitiam.*] Propter formam dixit. *Et ad rem tutandam.*] Propter ætatem. Ἀπόδοσις.

54. *Quod te per.*] *Quod*, propter quod: ut, *Quod te per superos.* Et est ordo, propter quod te oro. *Per hanc dextram.*] Tenet eum, ut apparet. *Per hanc dextram.*] Fidei & fœderis membrum. Ad manum fit conventio. *Et ingenium.*] Legitur & *genium*.

55. *Per hujus solitudinem.*] Legitur & *solicitudinem*.

56. *Obtestor.*] *Obtestatio* dicitur, quando eum adjuramus, quem rogamus. *Oramus* per eas res, propter quas rogamus, *Virgilius:*

-- per eversa, genitor, fumantia Troiæ
Excidia obtestor. ----

Ne abs te hanc segreges, neu deseras.] Ad fidem, *ne segreges*, retulit: *ad solitudinem*, ne deseras: hoc est, ne aliam ducas, aut amare desinas, etiamsi aliam ducas. *Ne abs te hanc segreges.*] Quasi ipsam manu tenens. *Hanc*, propter formam & æta-

tem. *Segreges.*] Hoc verbum simplex fieri non potest. *Neu deseras*, postremo. *Te obtestor.*] Sextum παρέλκον. dixit enim jam, *Quod ego te per hanc dextram oro.*

57. *Si te in germani.*] Sic tunc dicimus, quando præstitimus aliquid, & tamen nolumus exprobrare, ut *Virgil.*

Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit.----

Et alibi,

Si bene quid de te merui.----

In germani fratris.] Non fratris solum, sed etiam germani.

58. *Sive hac te solum.*] Si aut te mihi prætulit, aut nullum alium noverit amatorem in domo meretricis.

59. *Morigera.*] Hoc quasi amanti utile fuit. *Virgilius:*

----fuit aut tibi quidquam
Dulce meum.----

60. *Te isti virum do.*] Hæc, ut diximus, & singula sunt, & non præcipitantur, nec dicuntur uno spiritu. *Te isti virum do.*] Apparet quod junctis dextris hæc dicebat. ideo &, *Per hanc dextram te oro. Amicum.*] Potest enim & maritus esse, & non amicus, sed affectu mariti retulit amicum. *Virum.*] Ne segreges. *Amicum.*] Ne deseras. *Tutorem.*] Quasi orbæ. *Patrem.*] Quasi parvæ. *Patrem.*] Ad illud quod ait, *Et ad pudicitiam.*

61. *Bona nostra tibi hac permitto, & tua mando fidei.*] Conclusio per mandatum & obtestationem efficax satis. *Bona nostra.*] Hæc verba quasi supellectilem suam ostendentis sunt. *Bona nostra.*] Hoc est, *Ad rem tutandam.*

62. *Hanc mihi in manum dat.*] Confirmatæ sunt legitimè nuptiæ per in manum conventionem: Et mire *hanc*: non, *hujus manum. Mors continuo ipsam occupat.*] Quo magis memorem esse oportet eorum, post quæ illa nihil locuta est.

63. *Accepi.*] Proprie, quasi uxorem.] *Acceptam servabo.*] Conclusit partem deliberationis suæ per electionem.

64. *Sed cur tu?*] Corripit, quod abeat ab illa. *Cur*, non interrogantis, sed corripientis est, & increpantis quod Glycerium deserat. *Obstetricem.*] Quæ opem tulerit parienti, *obstetrix* dicitur: unde & parturientes, *Fer opem*, clamant.

65. *Propera, atque audin'?*] Et interrogatio quo eat, & revocatio, ad argumentum magni amoris accedit. *Verbum unum cave de nuptiis.*] Deest *dicas*. figura ἔλλειψις. *De nuptiis.*] Non quod hodie futuras nescierit Glycerium: sed quod illas hodie indixerit pater filio: cum supra & Pamphilo & Glycerio disturbatæ viderentur, quia sunt constitutæ in hunc diem. *Cave.*] Annotant quidam *cave* hic corripiendum esse.

66. *Ne ad morbum hoc etiam.*] Iterum ἔλλειψις. deest enim, *accedat.*

IN SCENAM PRIMAM ACTUS SECUNDI.

Quid ais, Byrrhia?] *In hoc colloquio altera pars ostenditur fabulæ. Siquidem Andria ex duorum adolescentium pavoribus gaudiisque componitur, cum fere solam Hecyram Terentius ex unius comœdia adolescentis effecerit.*

1. *Quid, &c.*] Has personas Terentius addidit fabulæ; nam non sunt apud Menandrum, ne τραγικώτερον fieret, Philumenam spretam relinquere sine sponso, Pamphilo aliam ducente. *Quid ais? &c.*] Ex verbis Charini apparet Byrrhiam nuntiasse nuptias futuras cum Pamphilo: nec adducitur tamen, ut statim credat, & accommodet animum. Sæpius ergo repetit interrogando. Et bene *illa*, velut amatorie de certa loqueretur persona, Sic *Vrgilius:*

---- solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus.

Ergo non Æneas, sed ille. Et item hic, non *Philumena*, sed *illa* dixit. *Quid ais, Byrrhia?*] Miratur magis, quam interrogat, vel potius indignatur. *Sic est.*] Hoc cum indignatione stomachi dixit. Ergo non Æneas, sed ille.

2. *Qui scis?*] Non vult enim verum esse. *Qui?* quatenus? unde hoc scis? *Apud forum.*] De loco. De tempore, *modo.* De persona, *de Davo. Apud Forum de Davo audivi.*] Plurima dixit ad confirmandum Byrrhia, quando interrogatus est, à loco, à tempore, à persona. *Va misero.*] Tandem aliquando per-

victus est ut crederet. *Va* interjectio in his rebus quas execramur.

3. *Vsque antehac.*] Id est, antequam tua verba audirem. Et duas præpositiones posuit, ut dicitur: sed una est tantum, velut adverbium, non jam præpositio. Nulla præpositio præpositioni adjungi separatim potest. *Vsque*, ejusmodi est, ut sine aliqua præpositione raro inveniatur. *Attentus fuit.*] Ut *attentus audire* dicitur.

4. *Lassus, cura confectus, stupet.*] *Lassus cura*: ex præterita spe. nunc *confectus*. id est, sic vulneratus, aut percussus ut sanari non possit. *Lassus, cura confectus, stupet.*] *Lassus*, adempta attentione. *Cura confectus*; confirmato timore. *Stupet*, abjecta spe.

5. *Quaso adepol.*] Objurgantis est *Quaso*, vel etiam rogantis. *Quoniam non potest.*] Consolatio ad id, quod fieri non potest, suadens.

6. *Id velis quod possit.*] Proverbiale. *Nihil aliud.*] Hoc magis gemitu amatorio, quam ut responderet Byrrhiæ, dicit: quasi magis Philumenam velit, quam vitam & lucem. Idem alibi, *In eo me oblecto: solum id est charum mihi.* Non enim dixit, Nullam volo aliam, quàm Philumenam: sed nihil volo aliud, quod infinitum est.

7. *Qui istum.*] *Qui*, pro ut. *Ex animo dimoveas.*] Legitur, *ex corde ejicias*.

10. *Tu si hic sis.*] Hoc gestu scenice melius commendatur. Nam hæc magis spectatoribus, quam lectoribus scripta sunt. *Hic* ergo, se ipsum ostendens, dicit. & est *hic* pronomen. *Sed Pamphilum.*] *Sed*, inceptivum, pro atque eccum Pamphilum: ut *Sallustius*, *Sed Metellus in vulnere*. Hoc non discretivum: ut si dicas, sapiens, sed miser: hic enim discretivum erit. *Sed Pamphilum video.*] Hæc per ἀποστροφὴν finguntur. *Age age ut lubet.*] Adversus hæc non habuit quid loqueretur. & est permissio reprobantis ea, quæ consentit.

11. *Omnia experiri.*] Idem alibi, *Omnia prius experiri, quàm armis, sapientem decet*. *Virgilius* hanc posuit sententiam, *Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.*

12. *Ipsum hunc.*] Bene *ipsum*, quasi authorem & principem. refertur etiam ad dignitatem. *Orabo: huic supplicabo.*] *Oramus* quæ bona sunt: *Supplicamus* in adversis magis, vel cum lachrymis. *Hunc orabo, huic supplicabo.*] Procœmia sunt petitionis, quibus ostendit Poëta rationem, qua nova & improba res, tamen petitur. *Amorem huic narrabo meum.*] Non studium aut voluntatem: sed amorem. Nec petam, sed *narrabo* dixit: totum magnifice.

13. *Vt aliquot saltem prodat dies.*] *Saltem*, desperatis rebus solam petentes salutem, hoc verbo utimur. *Prodat* vero, proferat, prolatet, differat. *Lucilius* in quinto, *An porrò prodenda dies sit?*

14. *Interea fiet aliquid.*] Tale est hoc, quale illud, *Interea aliquid accidet boni*. Sed nihil illum dixisse poëta per servum ostendit, dicendo; *Id aliquid nihil est*. *Fiet aliquid.*] Ut suprà, *Impetrabo*.

15. *Adeon' ad eum.*] Consuetudine magis, quam ratione dicitur. unum enim *ad* abundat. *Quidni? si nihil impetres.*] Aut, *Quid, nisi nihil impetres, ut te, &c.* In utroque idem sensus est: sed superior per εἰρωνείαν, inferior per simplicem explicationem solvitur. Et si *quidni* legitur, subaudiendum, adeas: ut si, Quid ni adeas? ut si nihil impetres, te arbitretur paratum mœchum, si illam duxerit. *Si nihil impetres.*] *Impetres*, per ὑστερολογίαν dictum videtur, pro *petas*. quoniam petitionem sæpe impetratio sequitur.

18. *Charinum, &c.*] Non imperite Pamphilum priorem loqui fecit, sed ut fiduciam det Charino loquendi: quod & *Virgil.* eleganter, *Heus*, inquit, *juvenes monstrate, mearum Vidistis si quam hic errantem forte sororum* ut ad confessionem Charino minus clausa præ pudore sit via.

19. *Salutem, auxilium, consilium expetens.*] Ut in petitionibus fieri solet, beneficium petens, utitur partibus deliberativæ. *Consilium expetens.*] Eleganter. quoniam demens & improbum est quod petit, novissimum posuit consilium: ut si non possit concedi, vel consilium expetat ad sanandam dementiam. Cicero, *Tu da salutem, qui spem dedisti.*

20. *Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.*] Apud amantem neque consilii facultas: apud inopem neque copiam auxilii. His duobus ostendit etiam sese amatorem. Neque pol consilii locum habeo, quia amo: neque auxilii, quia sum miser.

21. *Sed istud quidnam est?*] Hoc si non adderet, locus confitendi amoris Charino nullus fuisset. *Hodie uxorem ducis?*] Vide miram interrogationem ante confessionem. *Ajunt.*] De ea re dicimus quam volumus esse falsam.

22. *Si id facis.*] Nihil prius, quam se moriturum dixit, pudenda dicturus. Inde datum est, ut ille instantius quæreret causam. *Hodie postremum.*] Plus dixit, quam si dixisset, *Morior hodie. Hodie postremum.*] A necessario: quia vivere non potest. Et *postremum*, adverbium est.

24. *Sponsam hic tuam.*] Nulla cunctatione Byrrhia, sed facetè, παῤῥησίᾳ servili paratissime narrat. *Sponsam hic tuam amat.*] Callide & *sponsam*, & *amat*: hoc est, nec adhuc uxor tua est, neque aliquid admisit, quia amat tantum. *Na iste haud.*] *Na*, valde: ut & *Cicero*, *Na illi vehementer errant.* Sensus hic est, Non id amat quod amo, nec id odio habet quod odi. hoc est, valde iste, inquit, non mecum sentit: id amat quod ego odi. *Ne iste haud mecum sentit.*] *Ne*, valde: aut ut quidam volunt, *ô quam*. Lucilius in x.

Na in arce bovem discerpsi magnifice, inquit.

25. *Nam quidnam amplius tibi cum illa fuit?*] Artificiose personam expressit Terentius, nuptias recusantem: & simul τὸ πρέπον virgini servavit.

26. *Quam vellem!*] Utique ut esset causa recusandæ. *Per amicitiam.*] Suam & Pamphili. *Et per amorem.*] Suum tantum circa virginem.

27. *Ut ne ducas.*] Sufficeret dixisse, *ne ducas*. *Dabo equidem operam.*] Plus illi promisit, quam ille poposcit. *Dabo equidem operam.*] Pronuntiatione levandum est. Plus enim dixit, *dabo operam*: quam si diceret, *non ducam*. *Non potest.*] Deest, *fieri*, & hoc ad patrem retulit.

28. *Aut tibi nuptiæ hæ sunt cordi.*] Hoc ad Pamphilum pertinet. non enim unum & idem est. nam si idem esset: *nuptiæ hæ sunt tibi cordi*, supervacuum esset additum, *Cordi*. *Cordi?*] Animo. acute. *Saltem aliquot dies profer.*] Primo quæ majora sunt, petit: postremo quæ ex his videntur minima: & hoc arte: ut, *Incute vim ventis, submersasque obrue puppes.* Et ad postremum, *Aut age diversos, & disjice corpora ponto.*

29. *Profer.*] Prolata, produc, differ. *Aliquo? ne videam.*] *Aliquo* dixit, ut exilium esset incertum. *Audi nunc jam.*] Correptio impatientis, qui non sustineat audire de exilio.

30. *Ego, Charine.*] Sententiæ quæ ex pronominibus incipiunt, seria semper, sed vera promittunt. *Virgilius*:

Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat ——

Ego, Charine, neutiquam officium.] Sensus hic est, Non puto, inquit, hominem liberum, qui, cum nihil præstet, haberi gratiam sibi poscat. ergo cum tibi nihil præstem, nolo mihi gratias agas. non enim tui causa fugio, quod prius quam me peteres, magis nolebam ducere, quam tu cupis. *Neutiquam.*] Una pars est orationis, pro nequaquam. Aut alio modo dicitur, cum is nihil promereat, id est, præstet. ut *Virgilius*:

Quique sui memores alios fecere merendo.
Et,

--- *Nunquam regina negabo Promeritam.*

E contrario lædit:

Quid commerui, aut peccavi, pater?

31. *Cum is nihil promereat.*] *Mereri*, est aliquid mercedis pro labore sumere. cùm dicimus, *Nihil meretur*, hoc intelligitur, nihil mercedis dignus est accipere. *Cum is nihil promereat.*] Laboret, vel mereatur, vel mercedis petere debeat. ut, *Quid meret machæra?* Plautus in Pseudolo. *Id gratia apponi sibi.*] Addi in gratiam suam, id est, sibi gratiam merere.

32. *Nuptias effugere.*] Interposita distinctione, vultuose hoc dicitur, hoc est, cum gestu.

33. *Reddidisti animum.*] Plus dici non potuit. *Aut tu, aut hic Byrrhia.*] *Hic* δεικτικῶς quasi efficaciorem ostendit. ergo

ergo ad comparationem alterius refertur.

34. *Facite, fingite, invenite, efficite.*] *Fit*, quod verum est. *Fingitur* quod falsum est. *Invenitur*, ne temere fiat. *Invenite* ergo, agite dicit post cogitationem. *Efficite.*] Id est, in effectum perducite. Sallustius, *Nam & prius quam incipias, consulto: & ubi consulueris, mature facto opus est. Facite, fingite, invenite.*] Mire expressit Pamphili animum nuptias metuentis, cui quicquid dixerit, parum est.

35. *Ego id agam, mihi qui ne detur.*] Non dixit, *ego non instabo ut ducam*: sed quod est amplius. Et rectè, utriusque opera opus. Non enim continuo ducet Charinus, si non duxerit Pamphilus. *Qui detur.*] *Qui* pro quemadmodum. *Ne mihi.*] Veteres frequenter *ne* pro *non* dicebant. *Sat habeo.*] Sic antiqui pro sufficit, *sat habeo* dicebant. an vel abundat?

36. *At tu hercle.*] Deest, adfers, dicis, nuntias.

37. *Nisi ea qua.*] Hoc est, ---- *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* BY *sic est.* CH. *qui scis?* BY. *apud forum modo de Davo audivi.* Quod memor est Charinus, se non libenter audisse. *Fugin' hinc.*] Comminantis est, & abigentis a se. *Ego vero, ac lubens.*] Nemo lubenter fugit, nisi coactus necessitate. Hic etiam *lubens* dixit, quod est lubenter.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS SECUNDI.

Di boni.] *Hac scena consilium continet personarum, ad quas maxime pertinet argumentum. Et hic est locus in quo, ut fieri solet, fortuna mixta rebus dispositis, magnas turbas dat.*

1. *Di boni, boni quid porto!*] Non mirum quod insolentius Davus exultat, qui, ut Simo dicebat, timidus fuit, ut ipse Davus, etiam desperavit ex nuptiarum terrore, quas nunc falsas comperit. *Di boni, boni quid porto!*] Ex proximo repetivit bis: sed tamen alterum nominativo plurali, alterum genitivo singulari dictum est. *Quid porto*] Non solum corpore, sed etiam animo portamus tam bona, quam mala. Sic alibi, *Ne quid Andria apportet mali.*

2. *Ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio.*] Ordine locutus est. prius enim metum adimere, sic demum gaudio perfundere. Hic ordo etiam in laude servatur.

3. *Nescio quid.*] Deest *propter*: ut sit; propter nescio quid. *Quid.*] Adverbiale.

5. *Exanimatum.*] Perterritum, perturbatum.

6. *Sed ubi quaram?*] Nunc in omnes se partes versat, quærens quo dirigat cursum.

7. *Abeo.*] Videtur quasi constitisse, deinde quasi elegisse quo pergat. *Habeo* per *h* inveni. legitur & *abeo*: uti merito illi dicatur, *Resiste. Quis homo est qui me? ô Pamphile.*] Ante videt, quam compleat orationem.

8. *Euge, Charine.*] *Euge*, modo pro interjectione positum est. *Opportune.*] Deest, *adestis*: non, opportune vos volo.

9. *Dave, perii.*] Proprium est dolentibus, præfestinare ad indicanda quæ dolent. Ἀπωλόμεθα. Habet nonnullum affectum quod addidit, *Dave. Quin tu.*] *Quin*, modo pro imo; alias, cur non?

10. *Mea quidem hercle.*] Videtur Charinus plus dixisse, *Perii*, quam Pamphilus, *Mea quidem hercle certe in dubio est vita.* Sed non est hoc. plus enim Pamphilus dixit. Nam qui vivit, non potest interiisse: is autem qui vivit, vitam potest in dubio habere. Ideo & juravit *hercle*: & affirmans jusjurandum, *certe* addidit, Bene *certe*: quasi illud *interii*, falsum sit. Ita Pamphilus plus fecit, periturum se esse dicendo, quam Charinus interiisse. *Et tu quid, scio.*] Mira compendia, quæ contrahit Poeta longitudine fabulæ: nec tamen peruit affectus personarum. *Et tu quid.*] Deest *timeas*.

11. *Et id scio.*] Ἐν ὑποκρίσει. tanquam dicat, nihil est. *Et id scio.*] Legitur, *Etsi scio. Hodie.*] Tempus addidit, tanquam rem sciens. *Obtundis.*] Sæpe repetendo dicere, *obtundere* est. translatio à fabris, qui sæpe repetunt tundendo aliquid malleo, & idem obtundunt & hebetant. *Obtundes, tametsi.*] Potest esse ἀναστροφὴ: sed sincerius est & melius subdistinguere.

12. *Id paves.*] Deest *ob*, ut sit, *ob id* hoc autem Pamphilo dicit. *Tu autem, ut*

ducas.] Pro, ne non, *ut* posuit. *Hoc.*] Charino.

13. *Atque istuc ipsum*] Ἐν ὑποκρίσει. Ille enim hoc idem dixerat cum exclamatione: quod quasi vanum contemnit. *Me vide.*] Utrum, lætus sum? an, me specta fidei datorem? ut dici solet, *me habe, me respice.*

14. *Obsecro te, quamprimum hoc me libera miserum metu.*] Cum precibus & tempus admiscuit. Et bene *libera*. perfecta enim securitas, *liberatio* nominatur. *Hem.*] Ecce. demonstratio est facti.

15. *Vxorem tibi non dat jam Chremes*] Oratorie à summa cœpit: cujus partes, multis dicentur. *Iam non dat.*] Bene *jam*. quod si non dixisset, intelligeret Pamphilus, vel postea Chremetem filiam esse daturum. Sed addito *jam*, plena securitas est. *jam* enim renuntiatio est perpetuitatis. *Scio.*] Præparatio est auditoris ad eam narrationem, quæ ostendit argumenta falsarum nuptiarum.

16. *Me prehendit.*] Pro *prendit*. Addita aspiratione geminavit syllabam. Et *prehendit* dixit, quasi vitantem ac fugientem. *Ait tibi.*] *Ait*, proprie: quia contemnenda dicuntur. *Ait tibi uxorem dare se.*] Conjecturam facit ex malis, quæ præcesserunt. *Ait tibi uxorem dare se.*] Dicit cur primo crediderit veras, dicturus subinde cur falsas.

17. *Item alia multa.*] Bene distulit narrationem, ne si audirent Charinus & Byrrhia, desinant dolos struere adversum vigilantissimum senem. *Item alia multa.*] Commoda narratio à necessariis tantum. Minas autem senis prætermisit, ne corrumperet bona quæ nuntiabat. *Quæ nunc non est narrandi locus.*] Non vult dicere, quam minaciter secum egerit senex, quamque instet nuptiis, ne Charinum Byrrhiamque de spe dejiciat, quos vult secum admiti, ne uxorem Pamphilus ducat. *Quæ nunc.*] Argumentum est, quærere potuisse eum qui sit territus. nam timor curam parit. *Narrandi locus.*] Modo tempus, spatium.

18. *Properans percurro.*] Vide quantum dixerit, *Properans* & *percurro*, ut continuationem cursus ostenderet.

19. *Vbi te non invenio.*] *Vbi*, modò non est adverbium loci, sed temporis, pro *postquam*. *Vbi te non invenio, ibi.*] A summo ad imum divisiones, quibus dicta & facta continentur: sub quorum genere sunt species nunc dictorum, nunc factorum, cum consideratione rerum personarumque.

20. *Nusquam.*] Deest, *vidi*. *Video Byrrhiam.*] Deest *servum*. & recte. dixerat enim, *Apud forum modò de Davo audivi.*

21. *Rogo. negat vidisse.*] Mira brevitas, & imitanda.

23. *Paululum obsonii.*] Hinc est quod ait, *Nimium parce facere sumptum. Ipsus tristis. de improviso nuptiæ.*] Mire, & moraliter. ex his enim quæ facta non sunt, docet quid fecisse deberet. &, *de improviso nuptiæ*, pronunciandum.

24. *Ego me continuo.*] Et bene, *continuo* ad Chremem: ut si ab utroque hoc fieret, esset vera suspicio Davi. *Ego me continuo.*] Deest, *duco*. Consuetudine dictum est. ἐλλειπτικῶς. *Egomet.*] Una pars orationis est. *Chremem.*] *Chremem* & *Chremetem*, ut *Darem* & *Daretem*.

25. *Solitudo ante ostium.*] Signa ab his quæ sunt, quæ non esse deceret. *Iam id gaudeo.*] Quasi adversum, & non consentientem Pamphilum excitat ad gaudium lætitia sua. *Iam id gaudeo.*] Sic *Virgilius*,

Cum venit, auleis jam se regina superbis.

26. *Recte dicis. perge.*] Vultu enunciandum. Hoc dicit Pamphilus. *Maneo.*] At parum temporis fuisti. *Interea.*] Temporis longi significatio. *Introire neminem.*] A non factis.

27. *Exire neminem.*] Quid si intus erant? ideo ait, *exire neminem.*

28. *Nihil ornati.*] Ἀρχαϊσμός. Sic *Sallustius*, *Ergo Senati decreto serviendumne sit.*

29 *Signum.*] Proprie pro argumento. *Num videntur.*] A consequentibus argumentum.

30. *Non opinor.*] Ille opinionem accommodat tantum, hic multum tribuit conjecturis. *Non opinor.*] Quoniam argumenta sunt & conjecturæ, *opinor* dixit. Nam contra opinionem, certa res est, quæ autem opinamus, putamus: quæ putamus, incerta sunt. *Opinor, narras?*] Bene à prima ad secundam personam.

31. *Etiam puerum.*] *Etiam* pro præterea. *Chremi.*] Sic *Chremi*, ut *Vlyssi* & *Achilli.*

32. *Olera & pisciculos minutos.*] Sufficeret diminutive *pisciculos* dixisse. Quod sic, *minutos* dixit: & pretium, obolo esse emptos: quæ est ultima nummorum significatio. Sunt enim genera minutorum piscium, quæ magno væneant. Hic ergo etiam ex pretio vilissimos pisces significavit. Et, quid si minutos, sed omnibus? *Seni* dixit, ut obsonationis ostenderet causam. *Olera & pisciculos.*] Quod supra generaliter, *paululum obsoni*: hic specialiter dixit. *In cœnam seni.*] Mire *seni*, cujus est major cura domi. *Nullus.*] Pro, *non*, ut alibi, *Nullus dixeris.*

34. *Quid ita?*] Una pars orationis. *Ridiculum caput.*] Pro toto homine. nemo enim ore contempto, ex aliis membris hominem velit significare. & est συνεκδοχῆ τρόπος.

35. *Quasi necesse sit, si huic non det, te illam uxorem ducere.*] Ostendit ἐνθύμημα vitiosum hoc esse, in quo, altero sublato, non necessario alterum relinquatur.

36. *Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis.*] Hoc laborat Davus, quemadmodum Philumenam Charinus propriis laboribus promereatur uxorem. *Nisi vides, nisi senis amicos oras.*] Artificiose Davus Charinum excitat, ut si fieri possit adjuvetur negotium Pamphili, dum ille sibi providet. *Nisi vides.*] Provides. *Ambis.* Magnarum rerum desiderium & appetitus, *ambitio* dicitur. Confirmata re a factis & a personis, deliberativa nascitur.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS SECUNDI.

Quid igitur sibi volt pater.] *Hac scena deliberationem continet Davi & Pamphili.*

1. *Igitur.*] Bene *igitur*. si enim falsæ sunt nuptiæ, quid cogitat? stomachosè etiam hoc dixit *sibi volt. Virgilius*,

Quid vult concursus ad amnem?

2. *Si id.*] *Id*, ob id, propter id.

3. *Neque id injuria.*] Id est, usque adeo injustus sibi videbitur, ut se injustitiæ ipse condemnet.

4. *Perspexerit.*] *Perspicere* est ad plenum & perfectum videre.

6. *Tum illa turba.*] Τὸ *illa* ad terrorem retulit. *Quid vis patiar?*] Hoc est, patiarne uxorem ducere? *Quid vis patiar?*] Sunt qui *quidvis*, pro, quicquid evenerit, intelligant: quia dixerat, *Adeon' me ignavum putas?* Alii pronuntiant, ut sit sensus, Quid me vis facere? an ut hoc patiar, uxorem mihi dari? *Pater est, Pamphile.*] Hoc vultuosè pronuntiandum est, & mire *pater* dixit: ut ipso nomine videatur habere authoritatem. & veluti dormitantem & oblitum potestatis paternæ, his tribus excitat; *Pater est, Pamphile, difficile est, hac sola est mulier. Pater est.*] A necessario argumentum.

7. *Difficile est.*] Hoc est resistere, contradicere, Pamphilo difficile, perniciosum Glycerio. *Difficile est.*] Ἀπροσώπως cum vultu. Deest *resistere. Sola.*] Sine auxilio, ac per hoc deserta. *Sola* autem, sine defensoribus propriis. & *sola & mulier* dixit. *Dictum ac factum.*] Proverbium celeritatis. id est, cito. *Inveneris*, pro inveniet. Conjunctivo modo pro indicativo usus est: & est honesta locutio.

8. *Quamobrem ejiciat oppido.*] Callide ad ejus periculum se convertit, cui plus amator timet, quam sibi. ideo vincitur statim. Apparet autem Davum male suadere: qui tum caveat Pamphilo, cum maxime formidat senem. *Oppido.*] Ex civitate. *Ejiciat?*] Miratur, & stupet. *Cito.*] Illo admirante, hic etiam confirmavit. addidit & tempus celeritatis.

9. *Cedo.*] Singularis tantum numeri est: cætera pluralis, ut *Salve salvete. Dic te ducturum.*] Hoc est, quod ab initio nitebatur.

10. *Egone dicam.*] Τὸ *Ego*, ἔμφασιν habet: hoc est, vel quem non oporteat dicere, vel quem non conveniat fallere, atque mentiri. *Cur non?*] Non interrogat, sed facilitatem rei ostendit. *Nunquam.*] Plus habet negationis, quam *non*.

11. *Ex ea re quid fiat vide.*] Ἀπὸ τῆς ἐμβάσεως.

12. *Vt ab illa excludar, huc concludar.*] Mire hanc cum pronomine significat, dicens *ab illa*. Illi nec sexum servavit, nec

uxor esse videatur. Et ex ferarum translatione *concludar* dixit. ut alibi, *conclusam hic habeo uxorem sævam. Vt ab illa excludar.*] Ἐν ὑποκρίσει: nam aliud infert atque intelligit Davum dicere.

13. *Nempe hoc sic esse.*] Conjectura atque divinatio, an hoc, an illud venturum sit. *Nempe hoc sic esse opinor.*] Ab imitatione (μίμησις enim dicitur) deducitur. *Nempe hoc.*] A possibili.

15. *Cedo.*] *Cedo* singulariter tantum: cætera pluraliter. *Cedo, quid jurgabit?*] Ab utili. *Hic reddes omnia.*] *Hic* adverbium loci non est, sed adverbium temporis, ut *Virgilius*:

Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.

Reddes.] Facies, restitues.

16. *Incerta ut fient.*] Hic est eventus. *Sine omni periculo.*] Hoc est, sine ducenda Philumena.

18. *Nec tu ea causa minueris.*] Hoc est quod supra, *Id mutavit, quoniam me immutatum videt. Nec tu ea causa.*] Quia promiseris te esse ducturum.

19. *Ne is.*] Chremes scilicet. *Ne is mutet.*] Ad consilium redit, & conjungit eventum.

20. *Patri dic velle: ut, cum velit.*] Scilicet ne securus, quod non sit Chremes daturus filiam suam, parvi faciat iram patris, & neget uxorem ducere, utpote fretus, neminem alium sibi commissurum conjugem.

21. *Nam quod tu speres.*] Sunt qui pro *speres*, *timeas* habeant: ut sit, Nam quod tu timeas, scilicet aliam daturum. *Propulsabo.*] Hoc est, causam inanem esse monstrabo. id est, ostendam nihilominus te esse ducturum aliam uxorem, etiamsi hanc non duxeris. *Propulsabo.*] Eleganter, pro eo quod est *repellam. Vxorem his moribus dabit nemo*] Ne alteram quærat, *His moribus.*] Deest aliquid, ut sit, his moribus prædito.

22. *Inveniet inopem.*] Ὑπέροχα, ἐρωτικῶς. Sed nec inopem quærat. *Inveniet.*] Sunt qui κατ' ἀνθυποφορὰν dici putant, *Inveniet inopem.*

23. *Negligentem feceris.*] Hoc est, etiam in paratis nuptiis.

24. *Aliam otiosus.*] Ex otio, hoc est, securus. *Interea aliquid boni acciderit.*] Scilicet ne quærendo inveniat. *Interea aliquid.*] Mortem patris adolescenti in delicto pro bono servus ostentat. *Acciderit.*] Et ad causam refertur: & certe quia mortem patris bonum denuntiat: *Acciderit.*] Nota *acciderit* etiam pro bono & ab hoc, & apud veteres frequentatum.

25. *Haud dubium.*] Plus intulit, quam est interrogatus. *Inducar.*] In eadem translatione permansit, quia supra dixit, *Huc concludar.* Bona οἰκονομία, ut mox juste Davo succenseat Pamphilus. *Quin taces? dicam.*] Cur non securus es? significat jam nunc *tacere*, securum esse, ut in Adelph. *Tace, egomet conveniam Pamphilum.* Et ideo ille, ut consentire dicenti *Quin taces*, videretur: ait, *dicam*, ut scias illum, non silentium, sed securitatem imperasse. *Quin taces?*] Correptio est silentium præcipientis, de eo duntaxat, ne timeat de nuptiis. id est, esto securus. nam tacere, securi est.

26. *Puerum autem.*] Videtur hoc illi contrarium esse, quod dixit, *Quidquid peperisset decreverunt tollere.* Sic ergo solvitur; Quod ibi servus cum stomacho dixit, hic tantum, Pamphilum verecunde locutum accipimus. *Puerum autem ne resciscat.*] Aut divinat, aut *puerum* pro quolibet sexu, sobolem, hoc est: fœtum: ut, *Quicquid peperisset, decreverunt tollere.* ut Græci pueros παῖδας, *Homerus*, Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες. & *Horatius*:

Dicam & Alciden, puerosque Ledæ.

Cautio est.] Cautione opus est, hoc est, cavendum est.

27. *Nam pollicitus sum.*] *Promissio* & *pollicitatio* eandem vim habent: sed *pollicitatio* majoris asseverationis est. *Hanc fidem.*] Ordo est: ut hanc fidem sibi darem, me obsecravit, qui se sciret non deserturum.

29. *Curabitur.*] Non *curabo*, sed impersonaliter, cum difficultate: quod quasi arduum esset, & grave, ostendit.

IN SCENAM QVARTAM ACTVS SECVNDI.

REvisor] *Hæc scena nodum injicit erroris fabulæ, & periculum comi-*

cum. Facit etiam executionem consiliorum.

1. *Reviso quid agant, aut quid captent consilii.* Quid agant, auribus opus est. πρὸς τὸ *quid captent consilii*, prudentia & sagacitate. & quod supra dixit, non pœnituit idem repetere, *observes filium quid agat, quid consilii cum illo captet.* Quod enim prudenter dictum fuerit, non piget repetere. Actio tamen ex his tribus consistit, cogitatione, dicendo, gerendo. *Reviso.*] Redeo ut videam. *Quid agant.*] Quid respondeant, quid dicant.

2. *Hic nunc non dubitat.*] Non dixit, senex, aut pater: sed *Hic*, cum odio; quoniam animo adverso loquitur.

3. *Venit meditatus alicunde.*] Terror objurgaturi patris, hortatio est ad promittendum Pamphilo, quod jubetur. *Ex solo loco orationem speras invenisse se.*] *Solo*, deserto, ubi meditari facilius possit.

4. Et *orationem* dixit, quod quasi ad plenum cogitari potuisset, quippe meditatus ex solo loco. *Menander*, εὑρετικὴν εἶναί φησι τὴν ἐρημίαν οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες.

5. *Quæ differat.*] Disturbet, & in diversum ferat. *Virg. atque arida differt Nubila.* Et in Adelphis, *Miseram me differor doloribus.* hoc est, in diversum rapit, dissipat. *Apud te ut sies.*] Non, ne timeat, cavet Davus, sed ne amore a consilio suo alienetur Pamphilus. *Apud te sies.*] Præparatus sis. cui contrarium est, *Non sum apud me.*

6. *Modo ut possim.*] *Ut*, pro ne non. *Modo ut possim.*] A possibili, Possim apud me esse.

7. *Nunquid hodie.*] Ab utili eventu. *Nunquam*, plus asseverationis habet, quam *non.* ut *Virgilius*,

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

Commutaturum patrem.] Jurgium habiturum; hoc est enim *verba commutare. Commutaturum verbum.*] Altercaturum. Sic in Phormione, *Tria non commutabitis verba inter vos hodie.* hoc est, dabitis atque accipietis, id est, jurgabitis. Ego puto *commutare verba* hoc esse, pro bonis dictis mala ingerere: hoc est, iracundia in maledicta compelli.

IN SCENAM QVINTAM ACTVS SECNDI.

Herus me relictis rebus.] *Vide quam mire, quum omnes cum multo consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur. & Simo, & Davus, & Pamphilus, & Charinus, & ipse Byrrhia.*

1. *Herus me relictis.*] Ad hoc venit Byrrhia, ut in errorem conciliet Charinum. & in hac scena quatuor personæ sine implicatione intellectus loquuntur. *Herus me relictis rebus.*] Imponitur manus rebus, cum perficitur id quod cœperit: ut *Virgilius*,

---- Imponit regina manum.

Relinquuntur vero res, cum imperfectæ relinquuntur. Item *Virgilius*,

Atque opere in medio defixa reliquit aratra.

Relictis rebus.] Adeo præposuit hoc negotii rebus omnibus.

2. *Hodie observare.*] Observatio duplex est, vel captionis, vel obsequii.

3. *Id propterea.*] Necesse est aut alterum esse supervacuum, aut *propterea* post accipiendum.

4. *Hoc agam*] In gestu est: nam est figura corporis, observantis quid agatur.

5. *Utrumque*] Et Davum & Pamphilum.

6. *Quasi de improviso respice.*] Interest ejus qui repente aspexerit: nam videbitur nihil dolosè locuturus: ut, *Magnam respexit ad urbem. De improviso*] Scilicet, ne meditata intelligat eum habuisse consilia.

7 *Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.*] *Nolo* & *volo*, nimis imperiosa & superba dictio est. ut alibi, *Pisces cæteros purga, Dromo. Congrum istum maximum in aqua sinito ludere paulisper. ubi ego venero, exossabitur: Prius nolo.*

9. *Usquam erit in me mora*] Recusantis est magis, quam non volentis. consensio ea segnis ac tepida, si penitus consideres. *Hem*] Perculsus hoc dicto Byrrhia, interjectione magis, quam verbo exclamavit.

10 *Quid dixit?*] Nota hic Byrrhiæ personam quartam, sed non admixtam.

11. *Quum istuc, quod postulo, impetro.*]

Nimis obsequenter locutus est pater. Et *postulo*, pro jubeo: & *Impetro*, pro extorqueo. *Postulo*, juste volo. Petimus enim precario: Poscimus imperiose: Postulamus jure. *Impetro*, pro cum impetrem.

12. *Si m verus?*] Id est, veridicus: ut *falsus*. pro falsidicus. *Uxore excidit.*] *Cadere spe* dicuntur, qui levati animo, à summo ad inferiora labuntur. *Uxore*, hoc est, matrimonio ac nuptiis. *Uxore excidit.*] Quod Græci dicunt, ἐξέπεσεν, καὶ ἀπέτυχεν.

14. *Nullane in re esse homini cuiquam fidem?*] Non in nullis terris, sed neque in terris, neque in persona. ut *Virgil.*

Nusquam tuta fides. cum in amore fracta esset ab eo, *Quem subiisse humeris confectum ætate parentem audierat*. Alibi *Terentius*, *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris, verere ei verba credere? ubi quid mihi lucri est Te fallere?*

15. *Illud verbum.*] Id est proverbium & sententia. & sic veteres *verbum* pro sententia.

16 *Omnes sibi melius.*] Sic alibi, *Proximus sum egomet mihi.*

17 *Ego illam vidi.*] Hic corrigitur à Poëta, quod per iracundiam dixit Pamphilus, *Aliquid monstri alunt*. *Forma. bona.*] Distinguitur.

18. *Memini videre.*] Aut memor sum me vidisse. Aut *memini videre* hoc est, intelligo, scio. aut memini quod viderim. *Memini videre*. pro, vidisse. *Ennius*. *Memini me tum fieri pavidum*. Alibi sic, *Memini videre*, non probare. *Quo æquior.*] Hoc est, quare æquior Pamphilo, benevolentior, non iratus, vel minus iniquus

19. *In somnis.*] Per noctem. ait *Virg.* *Libra dies somnique pares ubi fecerit horas*. Plautus, *Miris modis ludos faciunt hominibus, mirisque exemplis omnia in somnis*. Alii *insomnis*, vigilans; sed melius per noctem. *Quam illum amplecti.*] Dicit nunc quod vulgo dicitur, *cum illa manere, cum illa dormire.*

IN SCENAM SEXTAM ACTUS SECUNDI.

Hic nunc me credit.] *Hac scena dolos continet utriusque personæ, quibus utraque capit, & capitur miro modo.*]

1. *Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam.*] Davus ita videtur loqui, ut nullus spectator audiat: sed hoc ait, ut velit audiri à sene.

2 *Gratia.*] *Gratia* veteres pro causa ponebant.

3. *Quid Davus narrat?*] Videtur illi blandius locutus esse. *Æque quicquam nunc quidem?*] Bene *nunc quidem*: similiter *nunc nihil*, ut paulo ante, cum dixit, *Id populus curat scilicet! Æque quicquam nunc quidem!*] Hoc est, nihil.

4. *Nihilne? hem.*] *Hem* interjectio est irati, adversum eum, qui neget se aliquid locutum esse. simul quid sit *Æque quicquam nunc quidem*, senex explicat, cum ait, *Nihil?* Et est εὐφημισμὸς antiquorum, pro nihil. *Nihil prorsus.*] Id est, neque prorsus. *Nihil prorsus* dicitur, in quo nulla est ambiguitas. & est confirmatio negantis. *Atqui expectabam quidem.*] *Expectamus* tam bona, quam mala: *Speramus* bona.

5. *Præter spem evenit.*] *Præter*, pro contra, ut, *Præter ætatem tuam*. *Hoc male habet virum.*] Εἰρωνικῶς *virum* dixit defessum senem. modo enim *virum* jocularitet dixit. *Virum.*] Ad vituperationem cum ironia: ad laudem vero sine ironia.

6. *Potin' es verum.*] Integrum, *potisne*, id est, potes. ut *Virgilius*,

Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo.
& deest illi *es*. Est enim nomen *potis*: & facit, *potis*, *potior*, *potissimus*.

7. *Num illi molesta quippiam.*] *Quippiam*. significationem minimæ rei habet.

8. *Propter hospita hujusce consuetudinem.*] Hæc omnia pronominibus bene mollita sunt; etenim atrocia sunt, si cum suis nominibus nuda ponantur. Et *hujusce hospita*, non meretricis: & *consuetudinem*, non amorem dixit. ita omnia extenuat, ut Davus audeat confiteri.

9. *Aut si adeo; bidui est aut tridui.*] Bene, *aut si adeo*: ne si omnino negaret, *cur igitur tristis est ille?* diceret.

10. *Sollicitudo.*] Propter turbationem. *Nostin'?*] In significationem multorum, quæ compendio facimus, *Nostin'* dicimus.

11. *Recta reputavit via.*] *Reputavit*, retractavit: quia *putare*, purgare est. an-

de & *arbores*, & *vites putare* dicimus. *Via.*] Consilio, ratione.

11. *Laudo.*] Senex inducitur, & credit. *Dum licitum est.*] Deest, *per te*: hoc est, dum tu permisisti. Et mire hic utitur verbis senis, ipse enim supra dixit, *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum. Dum licitum est illi.*] Sic veteres & *placitum*, & *puditum* dicebant: quæ nos, *placuit, puduit. Dumque ætas tulit.*] Dum esset ætas immatura nuptiis. *Tulit*, duo significat: attulit, & abstulit; passus est, & pertulit.

13. *Tum id clam.*] Bene clam, quia nunc liquidò apparet, Pamphilum voluntatem, propositumque mutasse. *Cavit, ne unquam infamiæ ea res sibi esset.*] Mire utitur senis verbis, ipse enim supra dixerat, *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.*

15. *Nunc uxore opus est.*] Quasi denuntiatio est quædam necessitatis seni impositæ. *Animum ad uxorem appulit.*] Et bene *appulit*, quasi ab jactatione fluctuum, & marini æstus. has enim tempestates habet amor. Et sic dixit, *Ad uxorem animum appulit*; ut supra, *Animum ad scribendum appulit.*

16. *Subtristis visus est.*] *Sub*, temperamentum est plenæ pronuntiationis: ut *subtristis*, *subridet*, non ad plenum tristis aut ridet: ut confessionem eliceret. *Subtristis visus est aliquantulum mihi.*] Mire servatum est in adolescente libero τὸ πρέπον, & in amatore τὸ πιθανόν Nam & honesto juveni non congruebat versipellis vultus: & in amatore absurdum fuerat ingenuam cœlare tristitiam. Itaque nec ad plenum tristis fuit, quia dixit *Celanda res erat*: nec gaudium fuerat, quia ingenium & amoris necessitas in tristitiam retrahebat.

17. *Sed est quod tibi succenseat.*] Quod ille à summo ad imum opposuit, hic causæ derivationem opposuit. *Quod succenseat tibi.*] *Succenscre*, potioris est. *Succensere*, in re gravi & justa irasci.

18. *Puerile est.*] Apparet Davum nunc quærere quid respondeat: & ad quam causam derivet aversa suspicione tristitiam Pamphili, quam animadvertit senex. *Puerile est.*] Utrum magis ideo suspendit, ut senex audire desideret: an quia necdum commentus est causam, contra rependendam propositioni senis? *Nihil est.*] Videtur invenire non posse.

19. *Ait nimium parce facere sumptum*] Mire ipsum dicere veluti *fecit*, & *nimium*, & *parce*. *Nimium parce facere.*] Pepercit, ne diceret sordide. *Mene*] Perturbati indicium est, quia se ipsum pronomine ostendit

22. *Meorum æqualium potissimum.*] *Æqualium* ætate, *potissimum* dignitate: etenim *potis*, *potior*, *potissimus* facit.

23. *Et quod dicendum hic siet.*] Bene *hic*, ubi non sit adolescens.

24. *Tu quoque perparce.*] Bene *quoque*. quasi dicat, cum ille peccet, quod pueriliter succenseat: tu quoque peccas, perparce nimium faciendo sumptum. *Tu quoque perparce nimium.*] Et *perparce*, & *nimium*, cum sufficeret unum. Et *nimium*, vituperatio est: ut, *Ne quid nimis. Non laudo.*] Et quia *perparce* & quia *nimium*. Nam parce agere, laudis: nimium, peccati. Et magna moderatione, *non laudo*, dixit potius, quam *vitupero*.

25. *Commovi.*] Ideo *commovi*, quia argumenta dixit seni, quibus proditur non esse veras nuptias. *Commovi.*] Supra *solicitavi* dixit, modo *commovi*. & *commovi* dicit apud se, ut spectator audiat, non senex.

26. *Quidnam hoc est rei?*] Verba sunt secum cogitantis senis, aut de his quæ nunc locutus est Davus, aut de adventu mulierum, quæ in scenam veniunt *Quidnam hoc est rei?*] Pulsatus est senex argumento falsarum nuptiarum, *paululum obsonii*: tanquam se illuderet Davus. *Quidnam hic vult veterator sibi?*] *Veterator* est vetus in astutia, & qui in omni re callidus est. Et hi duo versus ostendunt, pulsatum esse senem argumento falsarum nuptiarum: illo argumento quod ait, *paululum obsonii*: tanquam se illuderet Davus. Sunt ergo verba, ut diximus, secum cogitantis senis, aut de his quæ nunc Davus locutus est, aut de adventu mulierum, quæ in scenam veniunt modò

27. *Nam si hic est mali quicquam.*] Si promissa non compleverit Pamphilus. *Illic est huic rei caput*] *Caput*, est origo & summa uniuscujusque rei. ut *Virgil.*

O Latio caput horum, & causa malorum.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS TERTII.

ITa pol quidem res est.] *In hac scena novo modo cessante Davo, fallitur Simo per nimiam sagacitatem suam. Simul in hac scena id agit poëta, ut ad nuptias faciendas magis accendatur Simo. & quadam industria, quadam velut casu eveniunt: ut nunc suspicio senis. In multis enim οἰκονομία comicorum poëtarum ita se habet, ut casu putet spectator venisse, quod consilio scriptorum factum sit.*

1. *Ita pol quidem res est, ut dixti, Lesbia.*] Ex hoc sermone, quem habent ingredientes, scenæ apparet principium, quod enim auditur, non quod incipitur, initium dicunt. *Ita pol quidem*] Productio est narrativa, ad explendum modo potius jusjurandum. *Ut dixti.*] Et *dixti*, & *dixisti* legitur.

2. *Fidelem haud ferme.*] *Fidelem* maluit, quam *fidum* dicere. *fidum* enim honestius dixisset. *Ferme* pro facile posuit, & *ferme*, facilitatem significat, quia sunt adverbia extenuationis. *Invenias.*] Secundam pro tertia persona posuit, pro *inveniat quis*, vel invenire possit, ut *Virgilius*:

Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.

3. *Ab Andria est ancilla hac.*] Simpliciter dixit *ab Andria est*, pro Andriæ est: nam & usu sic dicere solemus. Ergo *ab Andria est*, hoc est, Andriæ favet, Andriæ est, ut cum dicimus, *Ab illo est*, hoc significamus, illi favet, illi accommodat suffragium.

4. *Sed hic.*] Semper *sed* contrariæ sententiæ significatio est. Et bene *hic*, ut ostendat de illo fuisse sermonem. *Hem*] Interjectio est accipientis verba, & admirantis.

5. *Utinam aut hic surdus, aut hac muta facta sit*] Comice & facete. *Aut hic surdus*, qui audire non possit: *aut hac muta facta sit*, ne possit dicere. *Aut hic surdus, aut hac muta facta sit.*] Σύλληψις per genera.

6. *Iussit tolli.*] Hæc est fides: suscipi filios legitimos faciunt parentes. Et sublatio matris est: patris tollere.

7. *Quid ego audio.*] Bene rursum adducitur ad desperationem senex Mysidis verbis. *Actum est.*] In summa rerum desperatione ponitur, *Actum est, Ilicet, Peristi.* Hæc res secundum jus civile dicitur: in quo cavetur, ne quis rem actam apud judices repetat. Sic ipse in Phormione, *Actum, ajunt, ne agas.*

8. *Bonum ingenium.*] *Ingenium*, naturam.

10. *Quid hoc?*] Secum senex ἐλλειπτικῶς. deest enim, *res est.*

11. *Adeon' est demens ex peregrina.*] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, apta cogitanti, reliquum autem sic pronuntiat; quasi reperto consilio. Et bene *adeo*: quia tam demens est, quod amat ex peregrina, id est, ex meretrice. Mulieres enim peregrinæ, inhonestæ ac meretrices habebantur. Sic ipse alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et servus, *potest taceri hoc quidem.* hoc est, meretricem habuisse te matrem verisimile est. *Ex peregrina.*] Ἀποσιώπησις. deest enim, *ut filium suscipiat?* aut aliquid tale.

12. *Vix tandem sensi stolidus.*] Pulchro colore inducto, poëta ostendit non minus falli suspiciosum, quam qui stultus est. huic enim veritas fallacia videtur, dum nimis est acutus, ac perspicax. & hoc est, quod ab eventu fingit poëta, non enim in Davo est, sic errare nunc senem. *Vix tandem sensi stolidus.*] Quinque sunt sensus, quorum duos, visum & auditum, magis sensibiles habemus, quam pecora. Unde *Cicero, Non solum videam, sed etiam audiam, planeque sentiam.* quasi ad tactum retulit, quo etiam pecora impelluntur ad sensum. Duabus ergo rebus scimus: aut ratiocinatione, aut sensu: quibus maxime præstamus cæteris animalibus. Ergo senex se non sensu, non ratiocinatione sensisse, sed veluti calcaribus & stimulis punctum.

13. *Hac primum.*] Satis se sagacem senex ostendit, quando principia ipsa inceptionesque comprehendit. *Hac primum.*] Bene *primum*: quasi ex multis, quas paraverat Davus contra Chremetem.

14. *Quo.*] Qua re.

15. *Iuno Lucina fer opem: serva me.*] Juno Lucina Junonis filia, Græcè Εἰλείθυια Latini *Nixos* dicunt: Juno à juvando dicta, Lucina ab eo quod in lucem producat. Et gemina vota sunt, ut

& partus, & pariens servetur. nam *fer opem*, propter partum: *serva me*, propter parientem dicitur. *Juno Lucina fer opem: serva me obsecro.*] Nota, hoc versu totidem verbis uti omnes puerperas in Comediis, nec alias induci loqui in proscenio, nam hæc vox post scenam tollitur. *Fer opem.*] Propter quod Lucina est. inde *obstetrix*, quod opem tulerit. *Serva me obsecro.*] Hoc extra etiam hanc potestatem Junoni attribuitur: quanquam illam *Menander* Dianam appellet, & hoc sentiat in Bucolicis *Virg.*

16. *Hui, tam cito?*] *Tam cito*, ut facilitatem partus ostendat incredibilem. *Tam cito*, ad reprehensionem. *Ridiculum.*] Ad irrisionem. & inspice, *ridiculum* adverbium sit, an nomen; ut sit, *vide hominem ridiculum*: sed adverbium est magis.

17. *Non sat commode divisa sunt.*] Confusa sunt tibi omnia, inquit: nec unumquodque suo tempore geritur: quare proderis. *Non sat.*] Non satis. *Divisa sunt.*] Digesta & composita, & distributa. *Temporibus.*] Id est, per tempora.

18. *Mihin'?*] Adhuc Davus non percipit. & bene. quasi dicat, cum ille loquatur, illæ agant.

19. *Num immemores discipuli?*] Discipuli Mysis, Lesbia, & Pamphilus, omnes per quos agitur fallacia. Bene ergo discipulos imperitos ostendit, & magistrum Davum. quia supra dixit, *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum. Num immemores discipuli?*] Alii hic Pamphilum significari putant discipulum: quia Davus magister. Nam nomina ad aliquid sunt, discipulus & magister. & tunc *discipuli*, genitivus est singularis casus. Alii nominativi pluralis putant: ut discipulos dixerit, omnes per quos agitur fallacia, secundum illud: *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum. Num immemores discipuli?*] Deest, *nunc*. Et bene *discipuli*: quia ipsum magistrum supra fecit. *Ego quid narres, nescio.*] Quasi fabulam. *Ego quid narres, nescio.*] Semper ita respondet Davus seni, tanquam non intelligat quid loquatur.

20. *Hiccine me si imparatum.*] Redit ad illam sententiam, *Simul sceleratus Davus, si quid consilii habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli.*

21. *Adortus est.*] *Adortus* dicitur, qui ex insidiis repente invadit. dictum ab eo, quod corpora aggredientium exurgant subito atque increscant. *Adortus.*] Aggressus. Omnia hæc ex translatione maris dicta sunt μεταφορικῶς.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS TERTII.

Adhuc, Archillis.] *In hac scena spectа, quam scite expressa sit consuetudo medici, vel medicæ egredientis ex ægri domo. Nam veniens, de negotiis ejus loquitur: abiens, de morbo. & hæc sunt præter οἰκονομίας, quæ dicuntur σχήματα.*

1. *Adhuc, Archillis.*] Sic veteres scribebant *adhuc*, quando incerti futurarum rerum, ex præsentibus firme nuntiabant: quod est genus certissimæ promissionis & cautæ. *Adhuc, Archillis, quæ adsolent, quæque oportet.*] Medicina aut in ratione, aut in consuetudine, aut in exemplis. *Adsolent* ergo, consuetudinis est: *oportet*, rationis.

2. *Signa ad salutem esse.*] Deest hærentia aut pertinentia, sic in Heautontimor.

Atque hæc sunt ad virtutem omnia.

Ergo absolute dixit, ut desit aliquid tale, unde & nos dicimus, *Quid ad rem*; vel, *Quid ad me?*

3. *Nunc primum fac, istæc ut lavet.*] Imperitiæ notantes *Menandrum*, aut *Terentium*, ipsi ultro imperiti inveniuntur: nam λέσατε αὐτὴν dicens, à consuetudine non recessit, cum lavisse, aut non lavisse dicimus, à parte totum significantes. Et *Terentius* propius ad significationem accessit, *istæc* dicendo, ne pudenda nominaret. Et sunt qui adhuc Archillis correptionem esse nimium sollicitæ nutricis putent: quod ego non probo. *Fac istæc ut lavet.*] *Istæc* quæ ex puerperio sordebant. Quidam *istæc*, ipsam puerperam dicunt. sic enim & *Menander* λέσατε αὐτὴν τάχεα. sed imperitiæ accusantur, quod non continuo solent post puerperium lavare, sed diebus omissis.

4. *Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi, date.*] Consuetudine magis, quam ratione dixit, pro, *Date ei*

potionem. Lucilius in sexto: Date bibere summo. Nam duo verba activa nullam habent significationem sine nomine, aut pronomine: ut si dicas, *Dic facere. Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi, date.*] Et qualitatem, & modum rei dixit.

5. *Mox ego huc.*] Vide ut authoritatem & jactantiam medicorum imitetur, dicendo, quod jussi. & non sufficiebat: sed etiam, *imperavi* dixit. simul, hæc quæ solent medici promittere frequenter, *Mox ego huc revertar.*

6. *Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.*] Per Castorem & Pollucem ornativa sunt jurandi, apta fœminis. *Scitus.*] Elegans, pulcher. quem Græci κόσμιον dicunt. Quod enim quis scit, hoc scitum & pulchrum. Et est διαίρεσις. nam ordo est, *Perscitus ecastor.* ut in Hecyra: *Per pol quam paucos reperias meretricibus fideles evenire amatores.* ut sit, per quam paucos. Et, *natus est Pamphilo.* ut Virgilius:

---- *Quem Dardanio Anchisæ*
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.

Scitus puer.] Satis obstetrici est, adhuc incertum ævi, &, ut ita dicam, à matre sanguinolentum, non pulchrum (quod ipsum nimium videretur cito) dicere, sed scitum pronuntiat. Ideo subblanditur, ut operæ pretium majus accipiat.

7. *Deos quæso ut sit superstes.*] *Superstes* nunc salvus. alias *superstites* sunt senes & anus: quia ætate multis superstites, jam delirant. Unde & *superstitiosi*, qui deos timent nimis quod signum est delirament. *Quandoquidem ipse est.*] *Quando* & *Cum* interdum sunt conjunctiones causales. & *quando* pro quoniam, & pro quia intelligimus. *Quandoquidem ipse.*] Transit à puero ad ipsum Pamphilum.

9. *Vel hoc quis non credat?*] Εἰρωνεία est. *Vel*, modo est disjunctiva conjunctio, sed pro *etiam* posita, ut apud *Virgilium*:

----. *Vel Priamo miseranda manus.*

Et,

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Et bene, *vel hoc*: subaudias, exceptis illis quæ reprehendit supra. *Abs te esse natum.*] Et *ortum* legitur, ut sit, instructum, commentum, & compositum.

10. *Non imperabas coram.*] *Coram*, ad certas personas refertur: *Palam* ad omnes. *Quid opus facto esset, puerpera.*] *Esset* impersonative dicitur. *Opus facto esset, puerpera.*] Dativus casus est, ut sit, ipsi puerperæ coram non imperabat, quid facto opus esset. Sic enim dicimus, *Quid vis tibi faciam? Puerpera.*] Omnis quæ peperit, *puerpera*: πρωτοτόκος, quæ primum. Et non quod puerum, sed quod filium peperit, *puerpera* dicta est. Et apud veteres *puer puellus, puera puella.*

11. *Illis quæ sunt intus.*] Argumentum ex eo quod non factum est, cum fieri potuerit: & ex eo quod factum est, cum fieri non oportuerit. *Clamat de via.*] Mire *clamat*, quasi dicat, maluit clamare, quam sine labore intus imperare.

12. *Itane contemnor abs te?*] Hoc est, usque adeone contemnor? valde contemnor? *Temnor* autem, Græcum est, id est, *cador* & *rejicior*, τὸ τέμνομαι. nam veteres *temno* dicebant sine præpositione. *Itane tandem idoneus.*] Indignatio est ad æstimationem revocantis ejus dicta vel facta; à quo contemnitur quis. *Idoneus.*] Aptus & ei rei natus.

13. *Aperte fallere.*] Δύο δι' ἑνὸς, & *fallere*, & *aperte*.

14. *Saltem accurate.*] Mire *saltem*: quod ponitur in desperatione rerum. primo enim fuerat hortatus Davum, ut non conaretur fallere. *Saltem accurate.*] Ζεῦγμα à superiore, *fallere incipias.* aut certè σύλληψις *fallere incipias. Certe si resciverim.*] Et utrum pro cum rescivetim: an quia stultum me putas?

15. *Certe hercle nunc hic se.*] Hoc ita dicitur, ut audiat spectator, non ut Simo. *Edixin' tibi?*] Hic illud reddit,

Edico tibi ne temere facias.

16. *Interminatus sum.*] Pro, minatus sum. *Plautus in Aulularia*:

---- *præterea tibicinam, quæ mihi interbibere sola,*
Si vino scateat, Corinthiensem fontem, & Pyrenæum potest.

Num veritus?] *Veretur* liber, *metuit* servus. & deest *es*: apta ellipsis irascenti.

Alibi, *Non simultatem meam revereri? Quid retulit?*] *Retulit*, profuit, vel interfuit: & producit *re* syllabam. & est sensus; Sic contempsisti, quasi tibi non comminatus sim.

18. *Teneo, quid erret.*] Hoc dixit, non ut Simo, sed ut spectator audiat. hoc denique senex probat, dicens Davo, *Quid taces? Et quid ego agam habeo.*] Et quid respondeam scio.

19. *Quid credas?*] Propter quid, aut propter quam rem, aut quo modo, aut propter quid. *Quid credas?*] Repetit verbum ejus quod ait, *Credon'*. quare adjuvandum pronuntiatione est. *Quasi non tibi renuntiata.*] Nuntiata, Compositum pro simplici.

20. *Mihin' quisquam?*] Favet sibi senex in eo, quod se vult perspicaciorem videri. *Eho! an tute.*] *Eho* modo interjectio est admirantis, alias ad se vocantis, *Ehodum ad me.*

21. *Nam qui.*] *Qui*, unde.

22. *Quasi tu dicas.*] *Dicas*, pro credas. non enim dicimus, nisi quod credimus: ab eo quod sequitur, in quo præcedit: figura μετάληψις, à posterioribus ad priora. Idem alibi, *Audacter dicito* Et alibi, *Fœneratum istud beneficium pulchre tibi dices.* Id est, credes, scies, senties.

23. *Etiam qualis.*] *Etiam* pro adhuc. ut *Virgilius*:

Idaumque etiam currus, etiam arma tenentem.

24. *Egone te?*] Duobus istis pronominibus ostendit se senex scire omnia. *Sed si quid narrare occepi.*] *Occepi* melius. quam *incepi*. dicitur ab occipio: est enim *occepi*, quasi caput rei instituі

25. *Falso.*] Potest & εἰρωνικῶς *falso* pronuntiari: potest & *falso loqueris* dici. ut *Sallustius*, *Falso queritur de natura sua humanum genus.* Et vocalitatis causa sic dixit, ut *sedulo, optato, certo*: quasi sedule, optate, certe. *Nihil jam mutire audeo.*] Ennius, *Nec dico, nec facio.* Unde & *mutos* dicimus. Quod Græci φθέγγεσθαι.

26. *Neminem peperisse hic.*] *Neminem* dicendo, majorem confirmationem fecit, non solum Glycerium non peperisse, sed etiam neminem. Et *hic* dicendo, ostendit domum. Et est *neminem*, nullum hominem. Et nota in fœminino genere etiam *neminem* positum.

27. *Mox deferent puerum.*] Quasi dicat, *nobis*.

28. *Id ego jam nunc tibi renuntio.*] Fingit se prodere, quod ipse facturus est: ut non credat senex ab eo fieri, quod prædixerit fore. *Id ego jam nunc tibi renuntio here futurum.*] *Re* syllaba, apud veteres interdum abundat: ut modo *renuntio*, pro nuntio. & *Cicero*, *Renunciatur mihi. Renuntio.*] Quasi secretum consilium: ut supra *Renuntiatum est.*

29. *Davi factum consilio aut dolis.*] Commodius, & magis cum invidia dixit, *Davi*, quam si *meo* dixisset: ut *Virgilius*: cum Turnus incusaretur, dixit, *Nulla mora in Turno.*

30. *Prorsus à me.*] *Prorsus*, quasi porro versus: quod Græci μάκραν dicunt. *Prorsus à me.*] Quidam *prorsus*, pro quare positum putant. Ego pro eo quod est omnino. Sunt qui conjunctionem velint esse. *Opinionem hanc tuam.*] *Hanc tuam*, cum tædio dixit, hoc est, nimis molestam, nimis suspicacem, nimis accusatricem. Sic dixit *hanc tuam*, ut *ille* de apibus, *Vere suo.* Et, *Solemque suum, sua sydera norunt.* Et in Adelphis, *Iam vero omitte Demea tuam istam iracundiam.*

31. *Audivi, & credo.*] Locus communis, an famæ credendum sit. Et bene subjunxit, *credo*, non enim audisse, statim credere est. *Multa concurrunt simul.*] Restat enim, ut multis concurrentibus signis, una conjectura conficiatur.

32. *Iam primum hac se è Pamphilo gravidam dixit esse: inventum est falsum.*] Secundum quod credit senex. Et à summo ad imum, & ex factis, & ex dictis, & ex rebus atque personis sumit argumenta.

33. *Postquam videt nuptias domi apparari.*] Eleganter omisit, in cujus domo. *Missa est ancilla illico.*] Quod Græci dicunt αὐτόθεν ἐπὶ μέρει. Nam loci significatio est, etiam brevitatem temporis notans.

36. *Nihil moventur nuptiæ.*] Non perturbantur nuptiæ. *Moventur*, differuntur. *Quid ais? cum intellexeras id consilii capere.*] Quaqua se verteret Davus, obvium infestumque invenit senem: & tamen ita versute it obviam, ut etiam comprehensus elabatur.

39. *Quis igitur eum ab illa abstraxit?*] Non frigide intulit, dixisse se: sed cum magna asseveratione. & *abstraxit* proprie, ut supra, *Mea Glycerio miserum abstrahat?* &, *Divellimur inde Iphitus & Pelias mecum.* *Quis igitur eum.*] Hoc sic audiendum est, quasi dicat, *Dixi.*

40. *Misere hanc.*] *Misere*, valde, nimis. *Nunc sibi uxorem expetit.*] Oratorie, pro eo quod est, non recusat, *expetit.*

41. *Id mihi da negotii.*] De projectione pueri pro foribus. *Id mihi da negotii.*] Ut caveatur ab appositione pueri ante ostium. *Tu tamen idem.*] *Idem* abundat. Apud veteres, *Tamen idem*, integrum fuit. unde apud nos, *tandem*, & *tamen* natum est. sic & *idem* & *eorumdem* dictum. *Tu tamen idem.*] *Tamen idem*, aut pro tamen positum est, aut pro tandem: ut sit, *Tu tandem has nuptias perge facere, ita ut facis.*

43. *Quod parato opus est.*] Diserte & Latine dixit, *Quod parato opus est.*

44. *Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.*] *Non impulit*, non persuasit, non perfecit, ut crederem Glycerium peperisse. Et cum dixit *omnino*, ostendit quædam se credidisse, in quibusdam jam esse circumventum. Mire autem cautum capi inducit senem, ut crederet, quod Glycerium non peperisset.

45. *Quæ dixit, sint vera omnia.*] Quæ postea dixit Davus. Et bene *omnia*: ut appareat senem multa credere vera esse, quæ Davus dixerit.

46. *Multo maximum.*] *Multo* etiam comparativis antiqui adjunxerunt.

47. *Quod mihi pollicitus est.*] *Pollicitatio*, multarum rerum promissio.

48. *Gnato uxorem.*] Subauditur, *ut det.*

49. *Quid alias.*] Pro cur alias, alio tempore.

52. *In ipso tempore.*] In ipsa oportunitate, in ipso articulo. *Eccum ipsum obviam Chremetem.*] Continuo mutavit declinationem: ut, *Iubeo Chremetem.*

IN SCENAM TERTIAM

ACTUS TERTII.

Jubeo Chremetem.] *Hæc congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, ut id non videatur consilio, sed eventu posse vitari qui eventus est Critonis præsentia. nam nunc ex falsis fient veræ nuptiæ.*

1. *Iubeo Chremetem.*] Firme aliquid jubere, velle est. *Iubeo* ergo volo & deest, *salvere:* quod exprimitur ab alterius personæ interventu, ut *Virgilius*,

Reddique viro promissa jubebat.

Et μεταληπτικῶς: quia qui dicit salve, jubet. Volumus enim animo: jubemus verbis. *O! te ipsum quærebam.*] Placabilis & lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, ut cognitioni ad ultimum interesse possit. *Optato advenis.*] *Optato*, adverbium est. ut *Virgilius*, *Ac velut optato ventis.*

2. *Aliquot me adiere.*] *Aliquot*, hoc est nec multi, nec pauci. *Adiere*, non accesserunt: quia aditus arduus difficilisque est. Ergo *adiere*, quasi importune, & interpellantes adierunt. Sic alibi, *Byrrhia quid tibi videtur? adeon' ad eum? Ex te auditum.*] Ut est, *De Davo modo audivi. Ex te auditum.*] Ergo non rumor, sed veritas.

3. *Id viso.*] Ob id viso. deest *te*: ut *viso*, ad videndum venio. *Tune, an illi insaniant.*] Tu insanis, si dixisti: illi insaniunt, si non audita referunt.

4. *Paucis.*] Et *paucis*, & *pauca* legitur. *Et quid ego te velim.*] A docilitate.

6. *Per ego te deos oro.*] Ordo est, te per deos oro. ut *Virgil. Per ego te has lachrymas. Et nostram amicitiam Chremes.*] Legitur & *Chreme.*

7. *Quæ incepta à parvis, cum ætate adcrevit simul.*] Mire autem, *incepta à parvis cum ætate*. ut ostendat, non nuper coitam amicitiam, sed antiquam. ut, *Veterem Anchisen agnovit amicum.* Idem alibi, *neque enim novus iste Dianæ Venit amor. Adcrevit.*] Ut supra, *Adcurate. Ad* præpositione utitur familiariter. *Adcrevit.*] Hinc *Virgilius*,

---- *Crescent illæ, crescetis amores.*

8 *Et gnatum meum.*] Ineptum est sic adjurare aliquem, *Per salutem filii mei, ut facias id quod te rogo.*] Sed huic etiam subjungit.

9. *Cujus tibi potestas summa servandi datur.*] In tua est inquit potestate, & tuus est. hæc ergo *obtestatio* dicitur, cum per eas res adjuramus aliquem, de quibus agitur causa. Ut, *Iliaci cineres, &c.*

flamma extrema meorum. Idem alibi,
----per eversa genitor fumantia Troia
Excidia, obtestor. ———

10. *Uti nuptia fuerant futura, fiant.*] Breviter & Latine. Et hoc genus compositionis veteres mutabant. *Ne me obsecra.*] Pro, ne obsecres. * τῷ ἑλληνισμῷ ON Mh λιTANEK EMNMACOR. [*Fortasse à vero non abest, si legatur.* τῷ ἑλληνισμῷ. Μὴ λιτάνευε, μὴ μάχου.]

11. *Quasi hoc te orando à me impetrare oporteat.*] Hæc plena vox est, & charitatis & officii. quod enim amicus ab amico petit, justum esse debet: nec pro eo quod non est justum, supplicare oportet.

13. *Alium esse censes nunc me atque olim, cum dabam?*] Non personæ, sed rei conditio est commutata. *Olim, cum dabam?*] Nos dicimus, *cum darem.* Virgilius, *Tum decuit, cum sceptra dabas.*
En dextra fidesque. ———
Et nota *olim* pro nuper.

14. *Si in rem est utrique.*] Τῷ δευτέρῳ συλλογισμῷ prave proposuit, ut recte replicaret. Hic syllogismus negativus dicitur. nam in secundo λήμματι negat quod prius dixit. Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi. *Si in rem est utrique.*] Ab utili argumentum. Uterque duobus constat. Bene *utrique*, mihi & tibi: non, alteri utile, alteri inutile.

15. *Sed si ex ea re.*] Id est, nuptiarum: mutavit numerum, ex plurali singularem, *Fiant, & Ex ea re.*

16. *In commune consule.*] Id est, ex æquali provide.

17. *Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.*] Nota suavissimam varietatem. non dicit, quasi tua sit, & ille meus.

18. *Imo ita volo.*] Quia utile est, quia in rem est. *Itaque postulo.*] *Itaque*, modo duæ partes orationis sunt: ut in Hecyra,
Itaque nos una inter nos ætatem agere liceat.

19. *Neque postulem.*] Quia postulo prætulit.

20. *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.*] Hoc læto vultu pronuntiat Simo: & hoc à possibili est. loquitur enim apud eum, ex quo audiverat, Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam. *Audio.*] Εἰρωνεία. *Fabula.*] Et hic paulo sapientior inducitur, & minus obnoxius dolis.

22. *Profecto sic est.*] *Profecto*. confirmatio est.

23. *Amantium iræ amoris integratio est.*] Sententia γνωμική, in qua à specie receditur, & in omnes aliquid dicitur: παροιμία est autem sine authore sententia. *Integratio.*] Instauratio.

24. *Id te oro.*] Deest *ob id.* ut Virgil.
Quod te per superos oro.

26. *Prius quam harum.*] Invidiosius, *harum*, quum una sit. sic in Eunucho,
Non perpeti meretricum contumelias.

27. *Animum ægrotum ad misericordiam.*] Hoc ut supra, *Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem applicat.*

28. *Uxorem demus.*] Ἠθικῶς: ut in Heautontim. *Quo modo minimo periculo id demus adolescentulo.*

32. *Neque illum hanc perpetuo.*] Ἀμφιβολίαν de industria posuit, aut utrumque significat.

43. *Nisi periculum feceris?*] *Periculum*, tentamentum. Cicero, *Tute melius periculum feceris.* Idem Terentius, *Fac periculum in literis.*

34. *At istuc periculum in filia fieri, grave est.*] Memorabile dictum, & id quod merito in proverbium cesserit.

36. *Quod DI prohibeant.*] Παρένθεσις per εὐφημισμόν.

37. *At si corrigitur.*] Alter est syllogismus per contraria λήμματα, & ipse negativus.

38. *Principio, amico filium.*] *Principio*, nec intulit, secundo. *Restitueris & filia invenies virum.*] Ergo ἀνακόλουθον duplex. *Amico filium.*] Ab honesto, *Amico filium.*

40. *Quid istic.*] Concedentis, & veluti victi verbum: tanquam si diceret, *quid?* & abundat *istuc*. Vel potius, *quid istuc*, significat hominem de loco ac de sententia decedere. ut è contrario, *perstare* ac *resistere* dicitur, qui aliquid negat. *Si istuc animum induxti.*] Legitur & *animum induxisti*. sed illud plenum est: hoc per μεταπλασμοῦ συγκοπὴν diminuitur.

44. *Ipsus mihi Davus dixit.*] Commendatio testis: ut, *In foro modo de Da-*

vo audivi. Ergo *ipsus*, quasi qui maxime sciat.

47. *Tute adeo.*] Παρέλκεται *adeo* modo, & abundat. ut *Virgilius*,

Tuque adeo quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum.——

48. *Atque eccum.*] *Eccum*, quasi ecce eum. Veteres dixerunt, *eccum, eccujus, ellum*; quod apertius significat *ecce illum*, & obscurius *ellum*.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS TERTII.

AD te ibam.] *Davus ut recte scribatur, Davos scribendum est: quia nulla litera vocalis geminata unam facit syllabam. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis & accusativi pluralis, necessario pro hac regula, digamma utimur. DaFus, serFus, Fulgus, corFus.*

1. *Ad te ibam.*] *Locus est, in quo jam ad discrimen mali perducta comœdia, in meliorem partem jam incipit inclinare.*

3. *Ego dudum non nihil veritus sum Dave abs te.*] Semper gravis inceptio orationis, quæ exordium sumit à pronomine *ego*: ut, *Ego te quæ plurima fando*, & *Ego postquam te emi à parvulo. Ego dudum.*] Adverbia temporis, aut certa sunt, ut hodie, cras: aut incerta, ut dudum, nuper. Itaque incertis certum additur tempus: ut jam dudum, nunc nuper. *Nonnihil veritus sum Dave abs te.*] Breviter, pro, veritus ne quid abs te fieret. sic ut supra, *Heu metui à Chryside*. Et Cicero, *Quod precatus sum à diis immortalibus*. pro eo quod est, quæ à diis petii, precatus eos.

4. *Quod vulgus servorum solet.*] Totum cum extenuatione protulit, tanquam qui satisfactum voluerit Davo, ob comprobatam fidem ejus.

7. *Nam propemodum habeo jam tibi fidem.*] Ridicula dilatio ejus rei, quæ jam dudum nota est auditori. *Nam propemodum habeo jam.*] Hoc est, *propemodum*, cujus accusativus est à *modus*.

8. *Sed ea gratia.*] *Gratia*, pro causa posuit, τοῦ ὁνέ.

9. *Sic est res.*] Quod Græci dicunt, οὕτως ἔχει.

12. *Numnam.*] Nam παρέλκεται, ut in *quisnam*.

13. *Quidnam audio?*] Legitur & *audiam*. *Menander* enim sic ait, τί δὴ πετ' ἀκούσω. *Occidi. optime.*] Bene usus est παροιμίᾳ, *occidi* & *optime*, ut similitudine falleret audientem.

14. *Per hunc.*] Chremetem scilicet.

15. *Ibo: atque huc renuntio.*] Varie, *ibo* & *renuntio*.

16. *Nunc te oro, Dave.*] *Te*, id est, per quem stat summa negotii. Et modo magis vere rogat, quam tunc cum ait, *Dehinc postulo, sive æquum est, te oro. Dave*. ibi enim iracundia latet, cum dixit, *sive æquum est. Effecisti has nuptias.*] Non *fecisti*. est enim *efficere*, perficere faciendo. Et bene *has*: quarum causa laboro.

17. *Ego vero solus.*] Διάνοια. Et hoc ad increpationem dicit, non ad confirmationem. *Solus.*] Id est, cui non assentiebat Pamphilus. *Porro.*] In futurum, deinceps: Futuri temporis adverbium. vel adhortantis: ut, *Porro, Quirites. Enitere.*] Labora: quasi difficile sit, & conatu sit opus.

18. *Hercle sedulo.*] Productiones sunt Comici styli, ad fucum orationis positæ. *Potes nunc.*] A possibili argumentum. *Dum animus irritatus est.*] Quia dixerat, *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum. Irritatus est*, commotus, ira provocatus. ut in Phormione. Ducitur autem verbum à canibus, qui restrictis dentibus hanc literam *r* imitantur.

19. *Quiescas.*] Id est, conquiesce. imperativi modi, ne injuriosum videretur. *Quiescas.*] Pro quiesce. aut deest volo, aut facito. *Age igitur.*] *Age*, dic: ut est, *Egi, atque oravi tecum*: aut adverbium est hortandi. *Mirum ni domi est.*] Existimationem intulit, incertum fugiens. *Mirum ni domi est.*] Compositum est, quasi, hoc est mirum, ni domi est. Caute servus callidam interrogationem senis paratus excepit. Memor simulatæ discordiæ cum amica, fingit, non se alibi eum esse suspicari, quam domi.

20. *Dicam eadem illi.*] In aliis *itidem* scriptum est: quod si est, pro *item* accipiamus. An ergo *idem* pro item? *Nullus sum.*] Plus est *nullum esse*, quam *periisse*. nam qui perit, vel corpus habet reli-

quum : qui vero nullus est, ita non est, ac si natus non sit.

21. *Hinc.*] Id est, ex hoc loco. *Recta proficiscar via!*] Bene *recta*, ut corporis impulsionem lucrifaciam. aut *recta*, ut non eam ad precatorem, aut ad Pamphilum. Et bene *proficiscar*. *Proficisci* enim in rem ægram ac difficilem dicimus. Et *recta via*, plana dixit, non tantum recta.

22. *Nihil est preci loci relictum.*] Subjungit ergo causas cur proficiscatur in pistrinum. *Nihil est preci.*] Quod prædixit senex. *Iam perturbavi omnia.*] Allocutio, in qua quid metuat, quid velit, manifestum est.

23. *Herum fefelli.*] Hæc enumeratio causarum est, qua magnifice exaggeravit errores suos. *Conjeci.*] Nec immisi, sed *conjeci*: quod impetum & injuriam significat. *Herilem filium.*] Τὸν τρόφιμον.

24. *Feci hodie.*] Nec solum *feci*, verum etiam addidit tempus, *hodie*: ut ne diecula quidem ejus sit, quod fecerat, mali. *Insperante hoc, atque invito.*] *Insperante* & *invito*, duplex offensio.

25. *Hem astutias!*] Bona εἰρωνεία. Pluraliter dixit *astutias*, quasi is qui abundet astutiis, ut ei una non sufficeret.

27. *Vtinam mihi esset aliquid.*] Non dixit gladium, aut laqueum: ne esset tragicum. Ergo expressit bene, dicens *Quo me nunc præcipitem darem.*

IN SCENAM QVINTAM ACTVS TERTII.

VBi illic est scelus.] *Hac scena, cujus perturbationis esse debeat, etiam supra Poëta præstruxit, quum ad consentiendum Davi consilio tardum Pamphilum faceret.*

1. *Vbi illic scelus.*] Accusatio. *Vbi illic est scelus.*] Nimium terribile est, sævire antequam videas eum, contra quem irasceris. *Vbi illic est scelus, qui me perdidit?*] Ad intellectum, non ad verba redegit. & est figura σύλληψις per genera. *Virgilius, Pars in frusta secant.* Sed hic figura est per numeros: nam quia scelus scelestus intelligitur, modo *qui* subjunxit, non *quod*.

2. *Tam iners.*] Sine arte, id est, sine ἀρετῇ. *Tam nulli consilii.*] Una pars orationis est, *nunc consilii* nos, *nullius* & *solius*: recte autem veteres, *nullo nulli*, *solo soli*, declinabant.

3. *Me commisisse.*] Non commendasse: sed, *Commisisse*. *Committimus* enim quæ cum magno periculo volumus esse servata. *Futili.*] Levi. nam à vase, quod *futile* dicitur, quod non deponunt ministri sacrorum, quod est acuto fundo, & patulo ore, eoque instabile est *Virgil.*

Consiliis habitus non futilis author.

4. *Ergo pretium ob stultitiam fero.*] Ergo pretium & præmium generaliter pro bene aut male facto redditur. sed discernitur ita. nam pretium pro stultitia, est pœna: pretium pro virtute, honor est & lucrum. *Pretium ob stultitiam.*] Sic *Plautus* locutus est, *Pretium ob asinos*: pro, asinorum pretium. *Virgil.*

Rem magnam, pretiumque moræ fore.

Et alibi,

Illum Tytides alio pro talibus ausis
Affecit pretio. ———

& est figura ἔκλειψις. ut apud *Virgil.*

Invidisse deos patriis ut redditus oris.

5. *Posthac incolumem sat scio fore me.*] Sic dicere solemus in magno periculo positi : nunquam nos periclitaturos, si illud periculum potuerimus evadere. *Posthac.*] Audacter se incolumem in futurum promittit fore, cum vita hominis tam variis multisque sit periculis conferta. sed hoc dicit : Sic, inquit, periclitor; si hoc evasero, scio me non postea periclitaturum. *Menander* sic : ἂν Θεὸς ΦΕΥΓΕΙ ΟΥΚ ΑΝ ΑΠΟΛΥΜΠΕ * (*Fortasse sic legendum* : Ἔνθεν ἀποφεύγων, οὐκ ἂν ἀπολοίμην ποτέ) & est sensus, Tam difficile est hinc evadere, ut qui hinc evaserit, videatur immortalis futurus.

6 *Dicam patri.*] Bene *patri*, non Simoni : ut de authoritate hujus nominis summus terror exurgat. *Modo qui sum pollicitus.*] *Modo*, mire. etenim majorem vim habent recentiora promissa.

7. *Qui sum pollicitus.*] Oratorie. melius *pollicitus sim* dixit, quam si *promisi* diceret. *Qua fiducia.*] *Qua fiducia*, ad personam suam retulit. & *fiducia* modo impudentiam significat.

8. *Nec quid me nunc faciam, scio.*] Nos,

quid faciam, veteres autem *me* addebant. Et nota *faciam*, cum ablativo casu. Ablativus casus, *me*. *Atque id ago sedulo.*] Id quæro, hoc est, ut inveniam quid faciam.

9. *Aliquam producam moram.*] *Producttem* legitur & *producam*. Significat autem differam, protendam, prolatem.

10. *Ehodum bone vir.*] Gravis interrogatio, & minantis cum iracundia. Et hoc εἰρωνείᾳ prosequitur, cum omne genus contumeliæ leve in eum dicimus, in quem ferimur iracundia. *Viden' me?*] Hoc est, nunquid negare potes?

11. *Impeditum esse?*] *Impeditus* est proprie, qui ita pedes habet illigatos, ut progredi non possit. Sed hic ad negotium retulit. *At jam expediam.*] Non se defendit, sed emendaturum promittit. & bene ad impeditum, *expediam* retulit. duo promisit simul: & tempus cum celeritate, & effectum.

12. *Imo melius spero.*] Bene *melius* comparativo est usus, quasi hoc bonum sit, illud melius. *Furcifer?*] *Furciferi* dicebantur, qui ob leve delictum cogebantur à dominis, ignominiæ magis, quam supplicii causa, circa vicinos furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, & prædicare peccatum suum, simulque summonere cæteros, ne quid simile admittant. Itaque & *Cicero* de servo, *Quid inde furcifer? quo progreditur?*

13. *Tu rem impeditam & perditam restituas?*] Multum progressus est, *impeditam* dicere: modo *perditam* dixit. Sensus hic est, Integram perdidisti, & perditam restituas? *Tu.*] Hoc est, qui integram expeditamque turbasti. *Quo fretus siem.*] Est memor se ante dixisse, Davum video, cujus consilio fretus sum.

15. *Hoc esse futurum.*] Ut ab illa excludar. & vide quo me inducas. *Crucem.*] Plena satisfactio est, confessio peccati sine recusatione pœnarum. nam mitiores eos reddimus, quibus vultu operæ pretium pro delictis nostris offerimus *Virgilius*,

Equidem merui, nec deprecor, inquit.

16. *Ad me ut redeam.*] *Redire ad se* dicitur, qui animum recipit, & sedem mentis. *Virgilius*, *Victus redit ad se.* & hic de corpore dixit. Ad se autem redit, qui amens esse desistit. *Dispiciam.*] *Dispicere*, est disquirere consilium, *Despicere*, deorsum aspicere.

17. *Cur non habeo spatium.*] Οἰκτρόμια.

18. *Namque hoc tempus, præcavere.*] Sic *Virgilius*,

Sed motos præstat componere fluctus.

Et est σύλληψις. illud enim cogit, hoc finit.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUARTI.

Hoccine credibile est.] *Elegans perturbatio, in qua inter se Simo, Pamphilus, Davus, Charinus, Byrrhia, Chremes omnes omnibus redduntur offensi.*

1. *Hoccine credibile est.*] Et incredibile est, inquit, & nefandum. è contrario enim ab interrogatione quadam incipiunt, qui nimis irascuntur. ut & illud, *Hoccine humanum factum?* Et totum hoc in pronuntiatione est. hoc enim genus interrogationis vim negandi exprimit. *Hoccine credibile est.*] A generalitate incipit, ut *Cicero*. *Quam facile serpat injuria & peccandi consuetudo, quam non facile reprimatur, videte, judices.*

2. *Cuiquam ut siet.*] Singulari & plurali numero respondet. *Cuiquam ut siet, ut malis gaudeat.*] Cum dixisset *cuiquam*, intulit numerum pluralem. ut alibi,

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, & minime multos lædere:
In his poëta hic nomen profitetur suum.

3. *Ut malis gaudeant.*] Legitur & *gaudeat*. *Atque ex incommodis alterius, sua comparent ut commoda?*] Hoc est, non intelligunt commoda sua, nisi ex alterius incommodis ea æstimaverint. *Ex incommodis alterius.*] Et hic *gaudeant*, subauditur.

4. *Sua comparent.*] Hoc est, acquirant, vel æstiment, metiantur.

5. *Idne est verum? imo id genus.*] Alii sic, Verum est; hoc genus hominum hominem se probavit esse, cum malus sit: & sic contra hoc, Imo non hominem, sed pessimum hominem se probavit. *Id ne est Verum? imo id genus.*] Parum accusaverat, dicens, Id ne est verum hominum

num genus? & ideo addidit, Imo id genus hominum est pessimum. ut hoc facere, non hominis modo sit, sed pessimi hominis.

6. In denegando modo.] *Modo*, pro tantummodo *Quis pudor paululum adest.*] Adest pudor, ne denegent: non adest, ut & præstent.

7. Post ubi tempus.] Deest *est*: ut sit, *tempus est.*

8. Necessario se aperiunt.] Mire ait *necessario*, quia natura sunt tales: necessitas autem in natura est constituta. *Aperiunt.*] Mire, *aperiunt*: quoniam tunc cum promittebant, mali erant: sed latebat malitia intra pectoris altitudinem.

9. Et timent, & tamen res cogit denegare.] Bis numero subauditur *denegare*, Et melius *timent*, quam si diceret, *pudet eos.* nam timor est etiam malorum: pudor, tantum bonorum. *Res.*] Malitia scilicet, tanquam mali sint ad rem, quam præstare non possunt.

11. Quis tu es? quis mihi es?] *Quis tu es*, ad dignitatem refertur: *quis mihi es*, ad necessitudinem: id est, frater, aut cognatus. Et hæc verba, mollia sunt dictu, sed animo aspera. *Cur meam tibi?*] Ἔλλειψις.

12. Heus proximus sum.] *Heus* significatio est modo nominis, ad intentionem considerationemque revocandi. *Proximus sum egomet mihi.*] Id est, charior mihimet ipsi sum, quam quisquam alienus. *Proximus.*] Charus, benevolus. & hoc est quod ait supra, *Quo æquior sum Pamphilo, si se illam in somnis, quam illum amplecti maluit.* Inde *proximi* & *propinqui* dicuntur, qui nobis chari esse debent.

13. Si roges.] Abundat, *si roges*: sed ἠθικῶς additum est. *Nihil pudet.*] *Pudor* est mali facti: *verecundia* recti & honesti. Ergo mire posuit. *Hic ubi opus est.*] Salvo pudore. *Illic.*] Ubi promiserant.

14. Illic, ubi nihil opus est, ibi.] *Illic* & *ibi*, aptum irascenti repetitionis genus. *Illic.*] Legitur & *illi*. *Ubi nihil opus est.*] Ubi nondum promiserunt, ibi verentur, quod ait supra, *In denegando modo quis pudor est paulum.*

15. Adeamne ad eum.] Hic locus deliberationis est: an adeat ad Pamphilum. & unum *ad* abundat, & moraliter verba Charini sunt posita. *Injuriam.*] Pro, de injuria. *Expostulem.*] *Expostulatio* est adversus eum, quem incusamus. nam *expostulare*, est querelam apud eum ipsum deponere, de eo ipso qui fecit injuriam. *Postulare* autem, querelam dicere de altero apud alterum.

16. Ingeram mala multa.] Quasi tela, ita se dicit ingesturum mala. *Atque aliquis dicat, Nihil promoveris.*] Hoc dicit, Etsi existat aliquis qui mihi dicat, Quid profeceris? respondebo. Multum.

17. Multum.] Non subjunxit, quo modo multum? sed, illud faciam. *Multum.*] Subauditur, *promovero*. *Molestus certe ei fuero.*] Transitum fecit dicendo, *Molestus certe ei fuero.* hoc est, si nihil aliud promovero, certe ei molestus fuero. *Atque animo morem gessero.*] Erit fructus iracundiæ ex vindicta. Et per iracundiam atque turbationem non invenit quod sit multum: aliud ergo invenit; molestus certe ei fuero.

18. Charine, & me, & te.] Mire & artificiose fecit, Pamphilum priorem alloqui, ad perfringendam iracundiam Charini, alioquin si prior vociferari potuisset, tragica exclamatione usus fuisset. *Imprudens.*] Defensio ab imprudentia. etenim nisi bonæ esset conscientiæ, nunquam diceret, *te perdidi*, purgaturus.

19. Itane imprudens.] *Imprudens*, distingue. & attende, hoc illum repetere, quod indignatur magis, quasi audierit imprudens, & non audierit reliqua. *Itane imprudens.*] Quia articulus omnis defensionis per concessivam qualitatem hoc dicto est constitutus: idcirco hoc ipsum Charinus per infirmationem repetit, hoc cupiens eripere Pamphilo, quo ille maxime nititur.

22. Qui tuum animum.] Legitur, & *cum.*

23. Falsus es.] Modo participium est, id est, falleris: si Pamphilus id dicit. Si vero conjungitur, pro *fallax* accipitur. *Hoc solidum.*] *Solidum*, plenum, idoneum, integrum.

24. Nisi me lactasses.] Produxisses, oblectasses, induxisses. quæ significatio frustrationem ostendit. *Lactare* est induce-

se in aliquam voluptatem, à *lactando*, unde & *oblectare* dicitur.

25. *Habeas.*] Permissio animi irati. *Habeam.*] Ut supra, *Aut si tibi hæ nuptiæ sunt cordi.* P. *cordi! Quantis in malis versor miser. Quantasque hic suis consiliis mihi confecit solicitudines.*] εἰρωνεία, ut supra, *Cujus consilio fretus sum.* Et cum *verser* protulerit, *conficiat* debuit inferre. est ergo, ἀνακόλουθον, aut ut illud; *Principio, amico filium restitues, tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.*

26. *Confecit.*] Legitur & *conflavit.* *Solicitudines.*] Perturbationes.

27. *Meus carnifex.*] Id est, in me carnifex, qui me torserit, ut alibi, *Deo irato meo:* hoc est, in me irato deo. *Si de te exemplum capit?*] Utrum, si te imitatur: an si de te exigit pœnas? ut ipse alibi, *Vterque exempla in te edent.* sed melius, te imitatur, accipimus.

28. *Haut istuc dicas, si cognoris.*] Nosti enim: sed si cognoris, non ita dicas.

29. *Cum patre altercasti.*] Ab iis quæ facta sunt, ad ea quæ facta non sunt. *Cum patre altercasti.*] Legitur & *altercatus es.* non enim *alterco* dicimus.

30. *Nec te quivit hodie cogere.*] Hoc argumentum attulit ex iis, quæ non sunt facta, cum fieri debuerint.

31. *Imo etiam.*] Propterea & amplius. *Imo etiam.*] Deest, *audi.* *Quo tu minus scis ærumnas meas: hæ nuptiæ non apparabantur mihi.*] *Quo*, id est, quod, & deest, *audi*, vel *accipe*: ut sit, quod, vel quoniam minus scis. Vel *quo*, id est, ex quo, aut quare. Aut certe erit sensus, cum hujusmodi tamen subauditione, Imo etiam quo tu minus scis ærumnas meas, eo magis audi. Aut, Imo etiam hæ nuptiæ non parabantur mihi, quo ipso minus tu scis ærumnas meas. id est, falsæ nuptiæ erant: quæ res te fallit magis, irascique mihi cogit merito.

32. *Hæ nuptiæ.*] Legitur & *hæc nuptiæ.* sic enim veteres dixerunt. *Non apparabantur.*] *Apparari* cum dativo casu semper cladem & perniciem significat. ut *Virgilius*,

Mihi sacra parari.

34. *Coactus tua voluntate.*] Hæc est accusatio, ille enim excusat per imprudentiam: hic arguit voluntatem. hoc ergo dixit; Eo gravius, quod nullo cogente peccasti.

36. *Cur me enecas?*] Excrucias.

37. *Instare, suadere, orare.*] Quia dixit, *instare, suadere, orare*, non plus dicere posset, quando nihil potest esse.

39. *Davus!*] *Davus*, cum admiratione pronuntiandum. *Interturbat.*] Deerat & hic, ut Davus diceret: sed plus intulit, *interturbat.* Et *inter*, modo non mediocriter significat: est enim adauctiva particula: ut *interfectus, interemptus.* Modo *post.* ut:

— hunc inter fluvio Tyberinus amœno
Verticibus rapidis, & multa flavus arena
In mare prorumpit. —

Nescio.] Quia irascitur Davo, dixit *Nescio*: alioquin scit.

40. *Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos.*] Deest, *quia*: ut sit, *nisi quia.*

41. *Factum est hoc.*] Non quod non credat, interrogat: sed quod increpet.

42. *At tibi DI.*] *At*, principium increpationi aptum. ut *Virgilius*:

At tibi pro scelere. —

Et *Horatius*:

At ô deorum quisquis in cœlo regit
Terras, & humanum genus.

43. *Eho, dic mihi.*] *Eho*, interjectio est intentionem audientis exposcens. *Dic mihi.*] Semper Τὸ *dic mihi*, injuriosum est: ut *Virgilius*,

Dic mihi Damœta, cujum pecus?

44. *Quod, nisi hoc consilium, darent?*] Cum odio *hoc* pronuntiandum est. ideo *conjectum* dixit.

45. *Deceptus sum.*] Concessio. *Scio.*] Τὸ *Scio*, non ad deceptionem, sed ad defatigationem reddit. ergo cum εἰρωνείᾳ sonandum.

46. *Hac non successit.*] Deest, *quod conabamur*: & proprie de bono sic dicitur. *Alia aggrediemur via.*] Vel *adoriemur*, id est, enitemur. *Adoriri* proprie dicitur repente ex insidiis aliquem invadere.

51. *Hoc tibi pro servitio debeo.*] Μεταληπτικῶς vel μετωνυμικῶς, *Servitium* pro servitute posuit: ut,

— Servitio enixæ tulimus.

52. *Conari manibus, pedibus, noctesque & dies.*] Ad id intulit, quod ait supra, *Quem ego credo manibus, pedibusque obni-*

xe omnia facturum. Et accusativo casu sine intermissione significat, *Noctes & dies. Manibus, pedibus.*] Ὑπερβολικῶς.

54. *Præter spem evênit.*] *Evênit*, productum magis: quia hoc perpetuo non vult Pamphilo accidere. Ergo *evênit*, non autem *evenit* media correpta.

55. *Parum succedit quod ago.*] Si nostrum est, officia præbere: at nostrum non est, fortunam posse præstare. Et bene, *succedit*, ut quod agimus, ostendat successus esse fortunæ. *Parum succedit quod ago.*] Utilis sententia pro sapiente contra fortunam. *Sedulo.*] Id est, ex animo, & sine dolo. *Me missum face.*] Id est, noli uti opera mea.

57. *Restitue, in quem me accepisti, locum.*] Sensus hic est, Omnia mihi integra & salva redde, qualia tibi tradidi consulturo, vel quum nihil promisissem patri.

58. *Hem! st, mane.*] Hoc quasi incipientis, demonstrantisque, aliquid novi se invenisse.

59. *Nihil ad te.*] Hæc enim ad cogitantem nihil pertinere oportuit. *Nuncine demum!*] Pro deniquè. *At jam hoc tibi inventum dabo.*] Consilium scilicet, quo in pristinum locum restituaris.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUARTI.

Jam, ubi ubi erit.] *In scena hac, instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus est enim exhortari rursus adolescentem, ne sub patris oppressione frangatur.*

1. *Iam, ubi ubi erit.*] Opportune rursus æstuante Pamphilo, amicæ mentio objicitur per Mysiden, ne succumbat ad nuptias patri, quamvis promiserit patri se ducturum conjugem. adversus quam difficultatem, quia ipsius persona non sufficit, id agit, ut ad Glycerium modo adducat Pamphilum: cujus affectum excitat, non ex eo solum, quod eum puella vocat: sed etiam quod desiderat eum videre. *Ubi ubi erit.*] *Ubi ubi*, in prima parte vim suam tenet, in posteriore productionem: & est quemadmodum *ut ut, qua qua, unde unde*: pro ubicunque, utcunque, quacunque, undecunque. *Iam, ubi ubi erit, inventum tibi curabo.*] Non solum se adducturam promisit, sed & tempus addidit. Et bene *tibi*, quasi amanti,

2. *Anime mi.*] Mollis oratio & fœminea, multis implicata blandimentis. Ait enim, *Tu modo, anime mi. Mi*, pro *meus*.

5. *Hoc malum.*] Amor meus, aut Glycerii solicitudo, quam nescire oportuit nuptias. *Integrascit.*] *Integratur*, quod ad integrum redit, quod repetitur, quod instauratur. *Virgilius*,

—— ramoque sedens miserabile carmen
Integrat. ——

6. *Sollicitarier.*] Perturbari.

7. *Quod mihi apparari.*] *Apparari*, ad horrorem & timorem refertur: & dativo casui subjunctum, cladem & perniciem significat, ut *Virgilius*,

—— Mihi sacra parari.

9. *Age, si hic non insanit satis.*] Hic excitus, comprimit Charinum, ne fomenta iracundiæ Pamphilo præberet. Aut, si pœnitet te, quantum hic sua sponte insanit. *Si hic non insanit satis.*] Εἰρωνεία est, aut laus ad mitigandum Pamphilum.

10. *Ea res est.*] Id est, nuptias apparari sensit. *Mysis.*] Asseveratio est, si à nomine ejus incipias, cum quo loqueris.

11. *Per omnes tibi adjuro deos.*] *Ad*, auctiva particula est: *ut admirabiliter*, valde mirabiliter. *Adjuro.*] Et hoc superest, amissa fide ut adjurandum sit.

12. *Omnes homines.*] Mira verecundia: *omnes homines* maluit dicere, ut in his quoque parentes significaret, quam aperte dicere patrem, cujus metu promisit nuptias. & est contra illud, *Sed vim ut queas ferre. Omnes homines.*] Ita dixit de uno, hoc est, patre, *Omnes homines*: ut idem alibi, *O cœlum, ô terra, ô maria Neptuni.* Nunquid & cœlum Neptuni est? non utique: sed omnia hæc maria voluit esse. ut *Virgilius*.

Omnia vel medium fiant mare.

13. *Contigit.*] Quod vix evenit, *contigisse* dicitur. *Conveniunt mores.*] Recte: & id quod matrimonium firmat. *Valeant.*] Hoc est, abeant, recedant: quia & discedentibus & mortuis, *vale* dicitur. ut *Virgilius*,

—salve æternum mihi maxime Palla.

Æternumque vale. ——

Vel potius τῷ εὐφημισμῷ, cum male optaturus esset, considerato patre, παραδόξως locutus est: & non dixit, quod intenderat, pereant. Et attende quam moderate pluraliter dixerit, cum significaret patrem. *Valeant.*] Renuntiationis & imprecationis est verbum.

14. *Hanc nisi mors, mihi adimet nemo.*] Etsi valeant, hanc, nisi mors, nemo adimet. Concessio hic est, hoc enim per concessionem dicitur. *Hanc, nisi mors, mihi adimet nemo.*] Perseverat, ne dicat, pater: pro, Non adimet pater.

15. *Resipisco.*] Spiritum revocat sensus, *Magis verum.*] Aut *magis verum*, aut *verius* dicimus.

16. *Vt ne pater.*] *Vt ne*, pro ne non. *Per me stetisse.*] *Stetisse*, hoc est, esse. ut *Virgil.* —— *desertaque montis*

Stat domus. —— Aliter, plenum est. ut idem,

Stant & juniperi, & castanea hirsuta.

Aliter horret. ut,

—— *Stant lumina flamma.*

Et *Lucilius*,

—— *Stat sentibus fundus.*

Per me stetisse.] Hoc est, per me factum esse, ne fierent nuptiæ.

19. *Miseraque, atque ego.*] Bene, *atque ego*: quia hic amore vexatur. Et intulit παράδοξον. Nam volebat Pamphilus sibi dici, & fortis: quod illi tamen mox dicetur. Hic igitur aliter respondet, atque interrogat Pamphilus, ideo quod videat impossibile esse, palam resistere parenti.

20. *Scio quid conere.*] Sensus est. Scio quidem quid coneris: sed an efficere possis, nescio. *Scio quid conere.*] Si Pamphili est persona, cum εἰρωνείᾳ dicitur: si Charini, simplex laudatio est. sed si Pamphili est, hoc significat quod supra, *Ex unis geminas mihi conficies nuptias.* Sed non esse personam Pamphili, ex subjectis ostenditur.

21. *Huic, non tibi habeo, ne erres.*] Deterret etiam nunc Charinum, ut & ipse adjuvet Davum, ne Pamphilo nubat Philumena. Et eodem sensu utitur Davus adversum Charinum, quo supra: quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere. *Huic, non tibi habeo, ne erres.*] Velut etiam pro se Charinus sentiat, hoc dicit. Vel ut solent servi contumaciores adversum amicum domini, quia nuper a Charino accusatus est: vel quia, & quid dicat non habet, & videt tacendum non esse.

22. *Sat habeo.*] Quia dilatio facta est, *Vt sit satis.*] *Vt*, pro ne non.

23. *Ne vacuum esse me.*] *Ne*, pro nedum. aut adverbium est prohibentis: ut sit, *ne non*. *Sallustius* secundo libro, *Ne illa tauro paria sint*, pro nedum.

24. *Proinde hinc vos amolimini.*] *Amoliri* dicuntur ea, quæ cum magna difficultate & molimine summoventur & tolluntur è medio. sic dixit quasi odioso & molesto. *Discedere* dicitur, qui facile abit è medio: *Amolitur*, qui vix recedit. *Proinde hinc vos amolimini.*] Molestum impedimentum ex rei magnitudine jacentis in medio, & ideo impedientibus se dixit, *Amolimini hinc*, non, abite. *Proinde hinc vos amolimini.*] Spe injecta, etiam domino imperat servus callidus, *Nam mihi, &c.*] Utrum hoc vere dicit, an fingit, qui adhuc consilium non invenit quod narrare possit.

25 *Hanc.*] Glycerium scilicet. & cum miseratione puellæ, *hanc*. *Quo hinc te agis?*] Ut tarditatem discedentis ostendat. *Agere se* enim & tardi & tristes dicuntur. Sic *Virgilius*,

Amissis remis atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.

Idem alibi:

Ecce gubernator sese Palinurus agebat.

Quo hinc te agis?] Admonitio discedentis, ut solet. nam a quo discedere desideramus, admonemus eum quo vadat, vel quo eat. Id facere per interrogationem admonet Davus Charinum, ut ipse abscedat Charinus, qui nunc ultimus remanet. *Verum vis dicam.*] Pro initio sedulæ narrationis hoc sumimus. Ac sic respondet Charinus, tanquam qui intelligat, non dicere velle Davum quo eat: sed id agere, ut abscedat.

26. *Narrationis incipit mihi initium.*] Narrationis, scilicet, quo eat. quia, *Verum vis dicam*, velut procemium narraturi est. *Quid me fiet.*] Quid igitur? inquit. quid de me fiet? Ab eo hoc, quasi à jocante, pronuntiandum est. nam sic illi

imprudens respondet. *Quid me fiet?*] De Philumena ducenda.

27 *Eho tu impudens.*] Proprie Charino dixit *impudens*. ac si insolita & multa poscenti. quippe qui & sponsam alienam petere ausus sit, & non satis habeat, per Davum sibi moram præstitam Pamphili nuptiarum. *Quod tibi dieculam addo.*] *Dieculam*, horam. & est ὑποκόρισμα. *Dieculam* hoc est, tempusculum: & sumitur ab eo, quod est *hac dies*. *Diecula*. mora, & quasi parva dies. & *dieculam*, in qua scilicet ambias, quantum poteris, ad ducendam Philumenam. Vult enim se Davus adjuvari per Charinum & Byrrhiam.

28 *Promoveo.*] Differo. *Promoveo nuptias.*] Memoriter Davus. scit enim illum his verbis petisse, *Saltem aliquot dies profer, dum proficiscar aliquo, ne videam.* Cujus rei oblitus Charinus, etiam ut ducat uxorem, petit.

29. *Ridiculum.*] Deest, *hominem.*

30. *Age, veniam.*) Vix concedentis, vix consentientis est, *Age, veniam.*

31. *Dum exeo.*] A Glycerio scilicet.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUARTI.

Nihilne esse proprium cuiquam?] *Hac scena administrationem doli habet quo fit ut deterreatur Chremes filiam suam Pamphilo dare. Et vide non minimas partes in hac comœdia Mysidi attribui, hoc est, personæ fœmineæ: sive hac personatis viris agitur, ut apud veteres, sive per mulierem, ut nunc videmus.*

1. *Nihilne.*] *Ne*, adverbium percunctantis. *Nihilne esse proprium cuiquam.*] Omne quod habemus, aut mutuum est, aut proprium. Ergo *proprium*, perpetuum: ut *Virgilius*,

Propria hæc si dona fuissent.

Ergo nihil nobis proprium esse potest. quod enim non fuit, nec esse quidem potest. aut quod eripi potest, non est nostrum: nisi illa quæ eripi non possunt, ut sapientia, justitia, prudentia: quæ fortuna neque dare, neque eripere cuiquam potest. Et simul hoc ipsum & à re, & à persona hic ostendit. A re, *Nihilne esse proprium?* A persona, *Cuiquam.* *Proprium*, perpetuum, non temporale ac mutuum. *Di vostram fidem!*] Admirantis adverbium cum exclamatione. *Fidem* dixit opem & auxilium: ut, *Tyrrhenamque fidem.*

2. *Summum bonum esse.*] Mire, pro pleno. Et neutro extulit, *summum bonum.*

3. *Amicum, amatorem, virum.*] *Amicus*, animi est: *Amator* vero, corporis. non enim continuo amator est, qui bene vult. ut, Dido amavit quidem Æneam: sed non & amica fuit, quæ ait,

Non potui avulsum divellere corpus, & undis Spargere. ——

Et item *Catullus*,

Cogit amare magis, sed bene velle minus.

Et est hic officium & blandimentum. Amatorem & virum dixit ad discretionem: ut per ea quæ enumerat, maritum ostenderet.

4. *Paratum.*] *Paratum* dixit ad omnes affectus, quicunque de proximo esse possunt, & maxime ad *Homericam* sententiam respexit:

Ἕκτορ ἀτὰρ, σύ μοί ἐσσὶ πατὴρ, καὶ πότνια μήτηρ.
Ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης.

Verum ex eo.] Id est, Pamphilo. *Nunc misera quem capit dolorem?*] Cum admiratione pronuntiat *quem*, & cum exclamatione quadam.

5. *Dolorem.*] *Dolorem* distinxit probe: & post intulit separatim quod sequitur, *Facile hic plus mali est*, in dolore & metu scilicet amittendi, *quam illic boni*. in voluntate retinendi. *Facile hic plus mali est, quam illic boni.*] *Facile*, adverbium confirmantis est, id est, liquido & manifesto. Veteres dicebant *facile*, pro certo. Ut *Cicero*, *Illius civitatis facile princeps.* *Facile hic plus mali est.*] *Plus mali*. in dolore & metu, ut diximus. *Quam illic boni.*] In summo bono. Dicit enim, ex bonis quæ bona existimamus, plus nos mali capere, cum aut amissuros nos credimus, aut amittimus: quam boni, cum habemus, *Quam illic boni.*] Id est, in amico, amatore, & viro.

6. *Mi homo, quid istud obsecro est?*] Ex Mysidis verbis, quid Davus faciat, demonstratur. *Quid istuc obsecro est?*] Involutum puerum portabat Davus: &

ideo dicit mulier, *Quid istuc obsecro est?* Tum ille evolvit puerum, & profert, quem postquam expedivit, tum illa dixit, *Quo portas puerum?*

7. *Mysis, nunc opus est.*] Hæc scena actuosa est. magis enim in gestu, quam in oratione est constituta. *Mysis, nunc opus est.*] Properantis & impense agentis Davi verba monstrantur.

8. *Exprompta.*] In medium prolata. *Memoria atque astutia.*] *Memoria*, ut præcepta Davi retineat. *Astutia*, ad agendum strenue quæ imperet. *Memoria.*] Simpliciter magis, ut memor sit Davi præceptorum. Et *memoria*, modo pro intelligentia. ut *Virgilius*,

Instamus tamen immemores.

11. *Ex ara hinc sume verbenas tibi.*] *Ex ara*, scilicet Apollinis, quem ἀγυιᾶον *Menander* vocat, aut quod Apollini comœdia dicata est: in cujus honorem aram constituebant, comœdiam celebrantes. Apollini ergo comœdia, Libero patri tragœdia. *Sume verbenas tibi.*] *Verbena* quasi *herbena*, redimicula sunt ararum. *Tibi.*] Τὸ *tibi*, quasi gestum quendam & motum stomachantis habet: ut alibi, *Quid vis tibi?* Et *tibi sume*, dixit: non, *tibi substerne*. *Ex ara sume verbenas.*] *Verbena*, sunt omnes herbæ frondesque festæ ad aras coronandas. vel omnes herbæ frondesque ex aliquo loco puro decerptæ. *Verbena* autem dictæ, quasi *herbena*. sic *Menander* * ΚΟΔΕΞΙΑC CΤΜΤΡΡΤΝΑC ΧΧΗCΔΙeΤeΙΝe*

12. *Quamobrem id tute non facis?*] *Tute* tunc dicitur, cum pronomen ad eam revocatur personam, à qua sumitur. ut verbi gratia, cum dicimus, *Tu lege*: ille nobis respondeat, *Cur tute non legis?*

13. *Quia, si forte opus sit ad herum jurandum mihi.*] Sic locutus est, ut explicari atque intelligi non possit. aut enim deest *jus*, ut sit *jurandum* pro *jusjurandum*: aut (ut vulgo dicitur) *juramentum*. Et *opus est illam rem*: non *opus est illa re*.

14. *Ut liquido possim.*] *Liquido*, pure & manifeste. Nam quæ sunt pura & defecata, liquida sunt.

15. *Nova nunc rellìgio.*] Bene. jusjurandum metuere servum, monstri simile est. *Nova rellìgio.*] In servo, & subita. *Nova nunc rellìgio.*] Servum nolle mentiri, nova religio est. *Cedo.*] Porrigentis est manum.

16. *Porro intelligas.*] *Porro*, modo adverbium est ordinis: alias temporis.

17. *Sponsæ pater intervenit.*] Mire non dixit, *Chremes*: ne quum dixisset, quis Chremes? rursus hic responderet, sponsæ pater. & non temere hoc facit poëta; nam promiserat se rediturum domum Chremes, *Domum modo ibo: ut apparentur, dicam: atque huc renuntio.*

18. *Quod primum intenderam.*] Verbum à venatoribus translatum, qui retia intendunt ad feras captandas. Quia ergo parat Chremem & Simonem fallere, *intenderam* dixit. Vel à sagittis atque arcu.

19. *Nescio quid narres.*] Bene *narres*. *Narrare* enim aliena, & quæ nobis non sunt necessaria, dicimus. *Ego quoque.*] Bene ait *quoque*: quia & Chremes veniebat.

20. *Tu ut subservias.*] Recte, *ut subservias*, dixit. non enim tantum loquitur Mysis, quantum Davus.

21. *Orationi, utcumque opus sit verbis.*] Tuis verbis orationi meæ. plura enim loquetur Davus, inde *orationi* dixit. illa subsequetur, ideo *verbis*. *Vide.*] Cauta esto, intellige, specta.

23. *Aut tu plus vides.*] Si sapis, intelligis.

24. *Remorer commodum.*] *Remorer*, retardem, retineam. *Remorari* à remora pisce minutissimo, qui naves retinet. nam Græce ἐχενηΐς vocatur.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS QUARTI.

REvertor.] *Adest nunc ipse Chremes, cujus causa scena fraudibus instructa est, ne promissas compleat nuptias.*

2. *Ut jubeam arcessi.*] Recte *jubeam*: quia summa potestas nuptiarum in patre puellæ est. *Sed quid hoc?*] Non interrogantis, sed mirantis & non intelligentis est. & apparet eum non oculis prius, quam corporis offensu puerum sensisse latentem.

3. *Puer hercle est.*] Ornativa particula est *Hercle*. *Mulier.*] Magis quam Mysis. *Ubi illic est.*] Davum quærit, qui nunc abscessit, ut & ipse de foro venire videatur.

4. *Non mihi respondes?*] Bene, *non respondes*. Se enim memor est vetitam quidquam dicere, nisi subserviat orationi Davi.

5. *Reliquit homo me.*] Mire *hominem*, non *Davum* dixit: ut etiamsi audiat Chremes, incertam personam hominis audiat, non Davum. *DI vostram fidem!*] Adverbium admirantis cum exclamatione.

6. *Quid turba est apud forum?*] Hæc verba sunt venientis de foro. *Quid illic hominum litigant?*] Legitur & *litigat*.

7. *Tum annona cara est.*] Comminiscentis est potius, quam alicui referentis. *Quid dicam aliud?*] Hoc post spectatores.

8. *Cur tu obsecro hic me solam?*] Ἀπομνήμονεύματα tertia. *Fabula.*] Fabulam se dicit audire, qui rei principium, rationemque ignorat. *Eho.*] *Eho* interjectio est, vel principium animadversionem in se poscentis, aut repente cernentis.

11. *Hic neminem alium video.*] Callide affirmat non sibi visum Chremem, cum & præviderit venientem, & præsentem videat. *Miror unde sit.*] *Miror* veteres cum *unde*, pro nescio ponebant, nam admiratio ab ignorantia descendit. *Plaut.*

Ne quis miretur qui sim, paucis eloquar.

12. *Au.*] Interjectio consternatæ mulieris. *Concede ad dexteram.*] Et bene *dexteram*. sinistra enim venit Chremes: & non vult proximum ei Chremetem, sed juxta. supra enim dixit, *Ego quoque hinc dextera venire me adsimulabo*.

13. *Deliras: non tute ipse?*] Deest, eum mihi dedisti. Sed & supra, & nunc interturbat Davus, ne mulier totum dicat. *Non tute ipse?*] Submissa voce. *Verbum si mihi unum.*] Accommodate comminatur Davus: pene enim Mysis universa narrabat.

14. *Præterquam quod te rogo.*] Hoc est, sensim, & ut senex sentiat, pronuntiari potest. *Faxis, cave.*] Gestu comminantis est & vultu: ut suspenderet comminationem, deinde inferret gestum. Ordo, *Cave faxis*.

15. *Male dicis*] Cum contemptu loqueris, convitium facis. Apparet ergo, *Male dicis* lentius esse dictum, quum subjungit, *Dic clare. Maledicis.*] Nove *Male dicis*, pro comminatione posuit, quum pro convitio soleat poni. Nisi forte, quia contumeliæ genus est comminatio. Quidam putant esse unam personam, Davi scilicet, dictum superius Mysidis, non satis manifestum Chremi, in maledicti similitudinem derivantis. *Unde est? dic clare.*] Hic expressius dixit. *A vobis.*] Quia *à vobis* parum intelligebatur, hic addidit morem meretricis, ut vel sic intelligat senex.

16. *Mirum vero.*] Sæpe ad εἰρωνείαν refertur. *Impudenter mulier si facit.*] Bono ordine locutus est. primo enim, causa impudentiæ natura est, deinde conditio.

17. *Ab Andria est ancilla hac.*] Effecit quod volebat Davus. nam intellexit Chremes, ex qua sit Pamphilo natus puer.

18. *Adeone videmur vobis esse idonei.*] *Idoneus* est aptus ad omnia, & bona, & mala. *Adeon'.*] Adeone, an adeone ad eum?

19. *In quibus sic illudatis?*] Et *illudo in te*, septimo casu: & *illudo te* accusativo dicimus. sed in primo supervacuum est: ut sit, quibus illudatis. *Veni in tempore.*] Cum provisus sit, intervenisse putat. *Veni in tempore.*] Opportune. nos sine præpositione dicimus, *tempore* & *tempori*.

20. *Propera adeo puerum tollere.*] Hic versus clare dicitur: sequens, ne senex audiat, presse.

21. *Cave quoquam ex istoc excessis loco.*] Necessario Davus retinet Mysidem. nondum enim omnia audivit Chremes, nondum comperit unde sit mulier, & puer de quo susceptus sit. *Excessis*, pro excedas: ut *faxis*, pro facias.

23. *At etiam rogas?*] Rursum jurgium repetit, & turbulentam orationem.

24. *Cedo.*] *Cedo* idem significat quod dic, & da mihi. Ergo repetitionem significat, non supervacuam orationem. & est dictum cum quadam fiducia, & contemptu ejus, cum quo sermo est, interrogantis aliquid.

25. *Mitte id quod scio.*] Hoc lentius & summisse.

26. *Hem! quid? Pamphili?*] Apparet mulierem *vestri* & *Pamphili* lentius pronuntiasse, quam Davus vellet: & ideo nunc repetisse nomen *nostri* & *Pamphili*.

Hem! quid? Pamphili?] Duas res operatur Davus simul, & ut ignarissimum se ostendat, & ut Pamphilus nominetur. Et argute repetit nomen Pamphili: quasi per indignationem, ut soceri auribus adolescentis nomen inculcet. metuit enim ne non audiat velut senex.

27. *Recte ego semper fugi has nuptias.*] Et hic efficit quod voluit Davus, ut Pamphili Chremes puerum esse cognoscat, & recuset generum. *Has.*] Id est, hujusmodi.

28. *O facinus animadvertendum.*] Ἀπομιμήσεως quarta. *Quid clamitas?*] Clamavit enim Davus, ut puerum audiret Chremes.

29. *Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*] Vult negando irritare mulierem ad confirmanda quæ vult.

30. *O hominem audacem!*] Exclamatio Mysidis, testimonium veritatis est. *Verum vidi Cantharam suffarcinatam.*] Vide infirmum argumentum, prius, *vidi puerum afferri*, dixit: post, non puerum, sed *Cantharam suffarcinatam*: *Canthara*, nomen est anus. Et hoc dicit, ut leviter redarguat Mysidem, non ut vincatur. hoc enim vidisse se innuit, *Cantharam suffarcinatam*, non puerum portantem. *Suffarcinatam.*] Proprium est anibus suffarcinatas esse. ut *Persius*, *Pannucia Baucis*. Et *Plautus*, *Doliarem, claudam, crassam.*

32. *Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberæ.*] Indicium secuta confirmatio est, quam expressit Davi refutatio. Superest etiam ut concludatur effectus doli, negante Chremete se daturum filiam: quod subinde efficit Davus dolo. *Aliquot liberæ.*] Nec paucæ, nec multæ. *Liberæ.*] Testimonia libera contra servum. Et hoc proprium *Terentij* est. nam de Romano more hoc dixit.

33. *Ne illa illum.*] *Ne*, valde. *Cicero*, *Ne illi vehementer errant. Ne illa illum.*] Chremetem scilicet.

34. *Chremes si positum puerum.*] Ἐν ὑποκρίσει. Et est μίμησις. transit enim à mixto ad imitativum characterem. *Chremes, si positum puerum*] Μίμησις. quando aliqua verba sic pronunciamus, ut vana videantur.

36. *Non hercle faciet.*] Bene enim de se tertiam personam fecit, ut supra, *At nunc faciet. Ut tu sis sciens.*] Eloquenter, sic enim veteres pro *scias* dixere.

37. *In mediam viam provolvam.*] Bene *in mediam viam*: quia ante fores positus jacebat.

38. *Teque ibidem pervolvam in luto.*] De proximo παρόμοιον repetit. Et quando nomina sunt, παρονομασία: quando verba, παρόμοιον dicitur. *Pervolvam.*] Id est, porro volvam. & dolo quidem minatur, quod facturus non est: verum sedulo id agit, ut jam puer tollatur è medio, simul eum servat Chremeti, ut ipse recuset generum, non ut à quoquam passus videatur injuriam.

39. *Tu pol homo non es sobrius.*] *Sobrius*, est sanæ mentis, quasi *sebrius*, hoc est, ab ebrio separatus, secretus, separatus ab iis qui discernuntur.

40. *Fallacia alia aliam trudit.*] Proverbium. cui subjacet, *memorem mendacem esse oportere.*

41. *Civem Atticam esse hanc.*] Transit ad imitationem. *Eho.*] Interjectio est conturbatæ mulieris.

43. *Iocularium in malum.*] E contrario pro gravi, & molesto, ac nimio. *Iocularium* igitur κατ᾽ ἀντίφρασιν.

44. *Quis hic loquitur? ô Chreme, per tempus advenis.*] Principium loquendi Davus Chremeti dat, perfecturus quæ ipse conatus est. *Per tempus advenis.*] Idem est *per tempus*, quod in tempore. aut certe *per tempus*, tempestive: *O Chreme, per tempus advenis.*] Astute, quasi eum nunc primum viderit.

45. *Ah, ne tu omnia.*] Aut *ne* pro non legitur. aut *ne tu omnia*, ut *ne* producatur, & accipiatur pro non. *Tu omnia.*] Audisti, subauditur.

46. *Audistin' obsecro? hem.*] Exultans Davus infert, & inculcat, frequenter repetendo. *Audistin' obsecro? hem.*] Difficile credendo, affirmat se non scivisse præsentem Chremetem, ut hac confirmatione nihil illum de se faciat suspicari.

47. *In cruciatum.*] Non in crucem, sed cruciatum.

48. *Hic ille est.*] Cum ἐμφάσει, quasi vir magnus, sed hoc, Chremetem ostendens,

dens, dicit cum εἰρωνείᾳ. *Non te credas Davum ludere.*] *Virgilius :*

Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis ?

49. *Mi senex.*] Bene *senex*, quia quasi alienior est, & ignotus Mysidi. *Mi.*] Suppalpatio muliebris.

51. *Ne me attingas.*] Quædam ostenduntur aperte in comœdiis : quædam ex aliis personis intelliguntur. *Si pol Glycerio non omnia hæc.*] Ἀποσιώπησις tertia, quod alienæ personæ interventu reticeatur. Fiunt autem ἀποσιωπήσεις, id est, reticentiæ, tribus modis. Aut enim tacet per se ipsum, & ad alium transit : & est prima. aut tacet, nec ultra aliquid dicit: & est secunda. aut alterius interventu personæ silet : & est tertia.

52. *Nescis quid sit actum ?*] *Nescis*, plerumque dicitur ei, non quem volumus redarguere imperitiæ aut ignorantiæ, sed quem facere volumus ut velit libenter audire.

55. *Paulum interesse.*] Nove, pro multum. Et est ταπείνωσις σχῆμα. *Ex animo omnia, ut fert natura, facias.*] Figura ἐπεξήγησις. Nam quid est *ex animo*, nisi, ut fert natura? Et ex sententia à *Terentio* ἐρωτηματικῶς prolata est, quam *Menander* ἀποδεικτικῶς posuit.

56. *Ut fert natura.*] Hoc est, naturalis & ingenita actio. *An de industria ?*] Id est, scientia & providentia. ea enim quæ discimus & scimus, operatione genita & industria quadam scimus. ut *Virg.*

Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando.)

IN SCENAM QUINTAM ACTUS QUARTI.

IN hac habitasse platea.] *In hoc loco persona ad catastrophen machinata, nunc loquitur. Nam hic Crito nihil argumento debet, nisi absolutionem erroris ejus : simul ex verbis suis quam gravis, quam modestus, quamque justus sit, ostendit.*

1. *In hac habitasse.*] Non *habitare* : sed quia mortua est, *habitasse* dicit. *Platea.*] Græci πλατεῖαν dixerunt, quam nos *plateam* dicimus. Secundum formam ejusmodi, *Medeiav* & *Medeam*, προπαροξύτονον & *spondeum* scribimus.

2. *Quæ sese inhoneste optavit.*] *Optare*, est unum de duobus eligere. *Virgilius*,

Pars optare locum tecto. —

Parare hic divitias potius.] Animo heredis dixit *parare divitias*.

3. *Quam in patria.*] Primum dolet Crito, quod meretrix fuit Chrysis. secundo progressus, queritur quod mortua est. Et nota quod tria dixit Crito contempsisse Chrysidem : patriam, honestatem & paupertatem. Τὸ πρέπον etiam servatum est gravi viro, quum illum sobrinæ pudet. simul hic ostenditur ejus generis fuisse Chrysiden, ut quæ probe vivere potuerit : nisi, ut ait, necessitas cogeret. *Quam in patria honeste.*] Ἀντίθετον primum. *In patria honeste pauper vivere.*] His verbis à poëta jam honestus inducitur Crito, & dignus cui credi oporteat. *Pauper vivere.*] Ad illud reddidit, *Sed inopia & cognatorum negligentia coacta.*

4. *Ea ad me lege redierunt bona.*] Hic jus tractavit dicendo *Redierunt* : quia in familiam redeunt, si non est heres de proximo, aut ex testamento.

5. *Percontet.*] Interrogatio est, cui necessario respondetur, aut *etiam* aut *non*. Percontatio, cui nihil horum. Ut si quis dicat, ubi habitabat Chrysis, dicatur, Ecce hic. Percontatio, ut si quis dicat, Cur adulterium commisisti ? Simul etiam modeste & mature, & de se nihil interrogaturus, cœpit à blandimentis.

6. *Est ne hic Crito sobrinus Chrysidis ?*] *Sobrini* sunt consobrinorum filii : nam sic dicit *Menander*. verum ut alii putant, de sororibus nati, ut sint *sobrini*, quasi sororini.

7. *Salvus sis, Crito.*] *Salvus*, asseveratio salutantis est, non quasi responsio.

8. *Itane Chrysis ? hem.*] Non nunc interrogat, sed commiseratur : & ita sequebatur ut diceret, periit. sed magis gemitus significat, quod minus dixerat. *Nos quidem pol miseras perdidit.*] Hic intelligitur ; supra subaudiendum *periit*. Nam pro *periit*, hæc reposuit, *perdidit*.

9. *Quid vos ? quo pacto hic ?*] Progressio loquentis ad interrogandum. Id est, puto, inquit, quod illa periit : vos autem

quo modo? *Quo pacto hic?*] Significatio est peregrinantis.

10. *Nosne? sic ut quimus, aiunt, quando ut volumus, non licet.*] Et ad præsentis, & ad præteritæ vitæ excusationem pertinet ista responsio, qua purgatur voluntas Chrysidis in quæstu meretricio. *Cæcilius* in Plocio:

Vivas ut possis, quando nequis ut velis

11. *Quid Glycerium? jam hic suos.*] Convenit hereditatem petenti, convenit judici futuro, de pluribus indagare. Ergo recte & ordine quæsivit, Quid Chrysis? quid vos? quid Glycerium?

12. *Utinam.*] Novo genere exoptationem pro negatione intulit. *Haud auspicato huc me appuli.*] Id est, inauspicatus, quod non esset auspicatus. & usitatum veteribus sic dicere, si quid aliquando aliter evenisset, quam vellent.

13. *Nunquam huc tetulissem pedem.*] *Virgilius.*

Mene efferre pedem genitor te posse relicto
Sperasti? —

Et,

Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ.

Sed Critici adnotant, alienius esse à charactere comico, *tetulissem pedem.*

14. *Semper enim ejus dicta est hæc atque habita est soror.*] Aut veris credendum est, aut etiam falsis, quæ tamen inveteraverint. Hinc *Cicero*, *Ita habeantur, itaque dicantur.* *Habita* ergo plus est, quam *credita. Semper ejus.*] A possibili & utili.

15. *Nunc me hospitem lites sequi.*] Mire dicit *me*, cum ἐμφάσει, id est, senem & remotum à litibus. *Hospitem*, id est, peregrinum. *Lites sequi*, id est, pauperem. totum per ἔμφασιν.

16. *Quam hic mihi sit facile atque utile.*] Id est, difficile & inutile. & est comicum.

19. *Grandiuscula jam.*] Ad partem ætatis refertur grandis, id est, grandis natu est. Major autem, generaliter, & ad summam ætatis refertur, & ad comparationem ætatis pariter positum est.

20. *Sycophantam.*] Hoc est, quum in me conveniunt lites. *Sycophantam.*] Bene, *sycophantam:* quia bonam causam habet, nihil aliud timet quam convitia. Et *sycophantam* subdistingue: & sic infer sequentia.

21 *Tum ipsam despoliare non licet.*] Ab honesto. & bene, quia nihil suum habet, nisi Chrysidis.

22. *Antiquum obtines.*] *Antiquum* absolute dixit: ut *æquum* aut *bonum*, quod antiqui solebant: aut certe per ἔλλειψιν, id est, morem & ingenium.

23. *Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam.*] Vel hoc inquit, ut videam. cur autem ut videam? quia timet. & est ordo, *Duc me ad eam, ut videam, quando huc veni.*

24. *Videat senex.*] Bene *senex.* Simo enim cum Chremete est. propter hoc videri non vult, ne ejus utatur apud socerum testimonio, rem esse Pamphilo adversus Glycerium: & rursus nuptiæ confirmentur.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUINTI.

Satis jam, satis, Simo.] *Hæc scena officiorum disceptationem continet, patrum inter se de officio amicorum, & paterna pietate tractantium.*

1. *Satis jam, satis.*] Hæc veluti quædam controversia est: namque injuriarum reus fit Simo, contradicitur per conjecturam, falsum esse quod intendit: cum Pamphilus neque amet, neque ex eo natus sit filius: & adhibetur derivatio causæ, qua dicitur meretricem ista omnia esse molitam, ad disturbandas nuptias. *Satis jam, satis.*] Bene, negaturus filiam, purgat prius officium suum de fide promissi: & ultro accusat ipsum. *Spectata.*] Probata. ut *Virgilius* ait,

Rebus spectata juventus. —

4. *Imo enim nunc quam maxime abs te postulo.*] Renuntiare affinitati Chremetem, aut parum adhuc intelligit Simo, aut subtiliter dissimulat, ut ad fidem promissi hominem compellat *Imo enim.*] *Enim* παρέλκον est figura.

5. *Initum.*] Cœptum, ab *ineundo*: unde & *initia* quoque dicta.

6. *Quod cupis.*] Quod velis. Legitur &, *quod jubes.*

7. *Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas.*] Id est, non cogi-

tas, aut quantum de benignitate amoris exigendum, aut præsumendum sit: aut quam sit impossibile, quod petis.

8. *Remittas jam.*] *Remittas* pro mittas.

9. *Perpulisti me, ut homini adolescentulo.*] Hæc est tota accusatio. *Homini adolescentulo.*] Sic *Sallustius, Occultans se tugurio mulieris ancillæ.*

11. *Filiam darem.*] Invidiose; non, promitterem, inquit, sed darem quantum in te est.

13. *Dum res tetulit.*] Compositum pro simplici est *tetulit.* & altius quam decet comicum characterem, dictum videtur.

15. *Per ego te deos oro*] Defensio per conjecturam. & est ordo, *Per deos te oro ego.*

16. *Quibus id maxime utile est.*] Argumentum à persona, *Quibus id maxime utile est.* A causa ratiocinativa.

18. *Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt.*] Ἀνακόλουθον. nam non intulit, ob quam causam: cum supra dixerit *ea causa.* sed quasi dixerit, Ubi ea res: intulit, quamobrem hæc faciunt. *Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt.*] Aut *rem* abundat, aut *causa.*

20 *Vero voltu.*] Quasi dixerit Simo, *simulabat ancilla. Cum ibi me adesse neuter tum præsenserat.*] Credit. aut etsi visus à Myside erat, tamen ignorabatur esse Chremes; donec diceret Davus, *Hic ille est, non te credas Davum ludere. Cum ibi me adesse.*] *Tum* deest, ut sit integrum, *Tum, cum.*

21. *Davus dudum prædixit mihi.*] Hic ostenditur quod vidit callidus Davus, ut prædiceret futurum seni id, quod ipse erat facturus.

22. *Nescio quid.*] Deest *Propter:* ut sit, Propter nescio quid, aut nescio pro quare: ut sit adverbiale. *Ac volui.*] *Ac*, pro contra quam.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUINTI.

Animo jam nunc otioso esse impero.] *Hac scena, principium indicii, & iracundiam senis continet: atque in ea vehementer exprimitur consuetudo patris ac domini offensi, & indignantis.*

1. *Animo jam nunc otioso.*] Exultans egreditur Davus, nuntians prona esse omnia ad securitatem. Et *otioso*, securo: quia negotium, sollicitudo est. *Impero.*] Pro volo. An ut statim fiat, tanquam illud quod imperatur? Et *impero* superbe dixit. summum enim indicium securitatis est superbia.

2. *Unde egreditur?*] Hic non interrogat? sed cum admiratione, vel magis cum indignatione dicit. *Meo præsidio atque hospitis.*] Id est, Animo jam nunc otioso esse impero. *Atque hospitis.*] Scilicet Critonis.

3. *Ego commodiorem hominem.*] Hic Davus admiratur, quod in ipso articulo periculi supervenerit Crito. *Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.*] Potest enim & commodus esse quis, & alieno tempore supervenire potest: & commodum in homine est, sed & opportunus malum etiam adventum habere potest. Nam *commodum*, in homine est: *adventus*, in facto ejus: *tempus* in opportunitate facti. *Commodiorem hominem, adventum, tempus*, σύλληψις.

4. *Scelus, quemnam hic laudat?*] Non est *hic* solœcismus: ad sensum enim, non ad verba respexit, etenim propter sensus, verba sunt: non propter verba sensus. *Omnis res est jam in vado.*] *In vado*, in securitate. nam ut in profundo periculum est: ita in vado securitas est. Proverbiale, *In vado*, in tuto.

5 *Quid agam?*] Plus est dicere, *quid agam*, quam cogitare de fuga. *Salve bone vir.*] Εἰρωνεία major est quam increpatio. quum enim omne genus criminis aliquis superaverit: tunc exclusi, εἰρωνείᾳ laudamus. *Hem.*] Interjectio perturbati est. *O noster Chreme.*] *Noster* dicendo, latenter significat Glycerium filiam Chremetis esse inventam.

6. *Omnia apparata jam sunt intus.*] Quia infecta sunt de paratis. *Curasti probe.*] *Probe*, memoriter, ut solet. supra enim dixerat senex, *Imo abi intro; ibi me opperire: & quod parato opus est, para.*

7. *Ubi voles, accerse.*] *Ubi*, pro quando; non est enim loci, sed temporis adverbium. *Bene sane*] Valide: quia qui sanus est, idem & validus. *Abest.*] Pro *deest.*

8. *Etiam tu hoc respondes?*] Deest, *an non. Etiam tu hoc respondes?*] *Etiam*, aut hortatio est, aut conjunctio. Et vide quanta dixerit, & *quid* & *istic*, & *tibi. Mihine?*] Quando non sumus parati ad respondendum, ducendo tempus eludimus. *Mihine?*] Apparet ita turbari Davum modo, consilio poëtæ, ut omnes amittat fallacias: & oppressus prodat Pamphilum, dum malum cominus perhorrescit: totumque hoc ex argumento est. Vult enim jam poëta catastrophen fieri.

9. *Modo introii.*] Hoc signum, perturbatum induci ob conscientiam Davum.

10. *Cum tuo gnato una.*] Servi excusatio, filii accusatio est. & hoc quasi a perturbato dicitur servo: sed consilio poëtæ ad exitum festinantis & resolutionem fabulæ. *Anne est intus Pamphilus?*] Causa iræ vehementior inventa est.

12. *Sunt.*] Nulla ratione dicit, *sunt*: sed ne nihil respondeat. nam turbatus est, utpote oppressus. *Quid illum censes?*] Deest, *propter*: ut sit, propter quid illum esse censes? *Cum illa litigat.*] Chremeti convenit hic sermo: hic enim irridet: qui & supra dixit, *Amantium iræ, amoris integratio est.* & sic hoc dicit, ut alibi, *Credo, ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras. Cum illa litigat.*] Irridet Simonem Chremes, quia dixerat: *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.*

13. *Imo vero indignum, Chreme.*] Bene ad eum loquitur, qui est à nuptiis deterrendus: vel qui non interturbet orationem suam, vel quem etiam sibi precatorem destinet. Ita loquitur quasi hæc sit causa, cur sit Pamphilus ingressus: quod quasi ei lis intendatur à Critone hospite ducendæ uxoris, quam civem Atticam vitiaverit.

14. *Nescio quis senex modo venit.*] Bene, *nescio quis*. etenim si notus esset, videretur gratificari, id est, gratiosus esse testis & minus verus. *Ellum.*] Veteres quod nos *illum* dicimus, vel *ellum*, vel *ollum* dicebant. quamvis *ellum*, quidam *ecce illum*, velint intelligi: tanquam pro ipso domum Glycerii ostendat Davus, dicens, *Ellum*, quasi *en illum*. est enim, ut alii volunt, pronomen: ut alii adverbium demonstrantis: nam pronomen hujusmodi veteres sic proferebant, *ille*, *ellus*, *ollus*, sed (ut diximus) adverbium compositum ex pronomine videri potest: ut sit, *en*, vel *ecce illum. Confidens.*] *Confidentem* hic pro constanti non mala significatione posuit. *Catus.*] Callidus, doctus, ardens, παρὰ τὸ καίειν. unde, *Cato* dictus, ingeniorum etenim igneus vigor esse videtur.

15. *Quantivis pretii.*] Ad magnitudinem refertur *quantivis*, non ad parvitatem pretii. Et totum oratorie. scite enim locutus est. Sed interest inter *quamvis* & *quantivis*. nam alterum contemptionis, alterum laudis.

16. *Tristis.*] Ad laudem interdum sumitur, non ad amaritudinem, *tristis. Cicero*, *Iudex tristis & integer.*

18. *Glycerium se scire civem esse Atticam.*] Bene: constanter & ea quæ locutus est, *scire* se dixit.

19. *Dromo, Dromo.*] Commotus ira & dolore nihil dixit: nisi quod lorarium repetendo sæpius vocat. *Verbum si addideris.*] Bene, qui omnia præsente socero contra nuptias loquitur.

20. *Audi, obsecro.*] Plerumque à verberandis, vel indulgentia loquitur, vel mora. *Sublimem.*] Id est, in sublime, per altum. *Quantum potes.*] Hoc est, celerrime: quia segniores se ostendunt servi ad puniendos collibertos, scilic. mora veniam captantes indignantium dominorum.

21. *Quia lubet.*] Hoc sensu & supra dictum est. *Aut si libitum fuerit, causam ceperit, quo jure, quaque injuria. Quia lubet.*] Davo dicit. *Rape inquam.*] Hoc Dromoni.

22. *Si quidquam mentitum invenies, occidito.*] Hic plus dixit. ubi enim *verbera* supra dixit: nunc *occidito*.

23. *Commotum.*] Citum, celerem.

24. *Quadrupedem.*] Utrum ligaturæ genus sic dicitur, *quadrupes?* an quadrupedem, ut feram? an quadrupedem, id est, cum pedibus & manibus? an quadrupedem, pro servo & fugitivo posuit? Sic *Virgilius*,

Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit.

Constringito.] Mire. ne quid fiat tragi-

cum in comœdia, usque ad vincula ira progreditur: nec quicquam tentat ulterius.

25. *Si vivo.*] Qui certa minari volunt; incertam faciunt vitam suam.

26. *Herum quid sit pericli fallere.*] Herum & patrem cum ingenti pronuntiatione dixit. Et alibi,

Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut
Audebit, tanto magis audebit cæteros.

27. *Ne sævi tantopere.*] Ne, imperativo magis quam conjunctivo adjungitur. ut *Virgilius*,

Ne sævi magna sacerdos.——

28. *Pietatem gnati.*] Ἔλλειψις. deest enim *vides*, aut quid tale. Et est εἰρωνεία, pro impietate. Et vide invidiam, quasi parricidam accusantis. non enim pudorem dixit, sed pietatem.

29. *Tantum laborem capere.*] Σύλληψις. assumendum est enim extrinsecus *me*. *Labor*, pro molestia.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUINTI.

Quis me volt? perii.] *Hic accusatio est: quæ solvitur defensione, in eo quod ad amorem pertinet, per concessionem; in eo quod ad Critonis personam, per conjecturam.*

1. *Quid ais omnium?*] Ἀποσιώπησις tertia: & est ad deformationem personæ. Et est irati familiaris ἀποσιώπησις, quum pro dignitate peccati, non inveniat convitium. *Quid ais.*] Non interrogantis, sed invenientis; & est ἔλλειψις, multa significans, in eo quod ait, *omnem*.

3. *Quasi quidquam in hunc jam gravius dici possiet.*] Quam quod fecit, quam quod peccavit.

4. *Ain' tandem?*] Quærit Probus, *ain'* quæ pars orationis sit: & an una sit. est autem *ain'* quasi *aisne*. Et mire, quasi ipse dicat, quod Davus dixerit. Ergo *ain'*, percontativum verbum est. *Tandem.*] Pro *tamen*. *Prædicant.*] Artificiose pro *dicunt* posuit. adeo in hac re vehementer commotus senex hoc ipsum repetit, *Ita prædicant*, per iracundiam. Et *ita* est ἐν ἤθει, ut repetantur verba, in quibus arguitur impudentia.

5. *O ingentem confidentiam!*] Et *confidentiam* modo pro audacia est cum improbitate. ut in Phormione, *Homo confidens*. Aliter hic supra *confidens*, pro constanti & gravi. Ergo confidentia interdum in bona significatione, interdum in mala ponitur: sed fiducia semper in bona.

6. *Num cogitat quid dicat? num facti piget?*] Amens est qui nesciat quid dicat: amentior, quem non pœniteat facti sui. *Num cogitat quid dicat?*] Quia injuriarum se alligat. *Num facti piget?*] Quia dicit, prædicant: non dicunt & ut solent irascentes, avertit orationem a secunda ad tertiam personam: ab ea cum qua loquebatur, ad aliam.

7. *Num ejus color pudoris signum usquam indicat?*] *Signum*, est parva quædam significatio, indicans totius rei qualitatem. *Num ejus color pudoris signum usquam indicat?*] Paterno animo dicit. Namque patribus velle erubescere filios, pudentesque esse, familiare est: cui contrarium est, *Erubuit, salva res est*. Hoc ergo dicit: Nec timet, inquit, nec enim pœnitet, nec pudet.

8. *Impotenti.*] Nimis potenti. vel certe debili & devicto.

9. *Civium morem atque legem, & sui voluntatem patris.*] Tria contempta sunt, mos, lex, imperium patris. *Præter civium morem.*] *Præter*, contra nunc significat.

10. *Tamen.*] Quum non dixerit *quamvis*, subjecit *tamen*: & figura est ἀνακόλουθον.

11. *Me miserum.*] Initium defensionis, & deploratio calamitatis & miseriæ: quia in amorem culpam removet à voluntate sua, quum pater, quod amat filius, vitium mentis dicat esse, non impulsum Dei. *Modone id demum sensti, Pamphile?*] Comprobatione ostendit eum esse miserum. *Demum* autem, signum est tarditatis. Et *sensti* dicitur, qui vix colligit se, vixque animadvertit: ut alibi,

Vix tandem sensi stolidus.

12. *Olim istuc, olim.*] Objurgatio est, quod dictum est *olim*. confirmationem autem per repetitionem ostendit. Ut *Virgilius*:

*— divûm, inclementia divûm
Has evertit opes. —*

13. *Aliquo pacto.*] Quoquo modo.

14. *Accidit.*] Evenit, fuit.

15. *Sed quid ego?*] Proprium est parentibus, indignatione velut abjicere curam filiorum, quum destomachati fuerint. *Sed quid ego:*] Ἔλλειψις per ὑποσιώπησιν. scilicet promoveo.

16. *Sollicito.*] Sollicitam reddo, id est, contristo & perturbo. *Cur meam senectutem.*] Non me, sed meam senectutem: quod plus est & miserabilius, dicit.

18. *Imo habeat, valeat.*] Non irascitur ut pater, sed dissimulat ut alienus: quia vehementer dolet. Et *habeat*, subauditur *illam*. *Mi pater.*] *Mi*, meus. & principium factum à conciliatione personæ.

19. *Quasi tu hujus indigeas patris.*] *Hujus*, ostendens se dixit. ut *Virgilius*,
Est hic, est animus lucis contemptor.

20. *Domus, uxor, liberi inventi.*] Mira gravitate sensus elatus est, nec de *Menandro*, sed proprium *Terentii*. Et *liberi inventi* dicit, quum unus esset: sed invidiosius *liberi*. Et *inventi*, non *geniti*: secundum illud, *Hoc ego scio, neminem peperisse hic*. *Domus* addidit, non lupanar. Et oratorie de uno pluraliter loquimur.

21. *Viceris.*] Verbum est ejus, qui vix sibi extorquet, ut abjiciat curam. Et proprium patribus, ac familiare iratis.

22. *Pater, licetne pauca?*] Titubans & balbutiens oratio pudore & conscientia.

24. *Age dicat: sino.*] Hoc totum non ex animo permittentis, sed cum stomacho patientis est.

25. *Ego me amare hanc, fateor.*] Ἀμφιβολία τοῦ ἐρωμένης. *Hanc fateor.*] Et bene *hanc* dicit, non Glycerium, cujus nomine offenditur senex: nec peregrinam, ignominiam scilicet vitans. *Si id peccare est, fateor id quoque.*] Noli, inquit, me accusare quia amo. amantem enim nemo accusat, ut febricitantem nemo accusare potest cur febricitet. Sed amare, inquit, si putas esse peccatum, fateor etiam me hoc peccasse. Mire igitur, & subdefendit culpam: & assensus irato est. *Si id peccare est.*] *Peccare* dicit: quia amor Deus est, non voluntas. *Fateor quoque.*] Peccare me scil.

26. *Tibi, pater, me dedo.*] Bene *dedo*, quasi hostilia & contraria volenti. nam deditio in hoste fieri solet. *Quidvis oneris impone: impera.*] Executus est translationem oneris, dicendo, *impone, ut potero feram.*

27. *Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere?*] Et quod unum est, duo fecit: ut ostendat se non posse ferre. *Ut potero, feram.*] Obsequium sine voluntate ostendit: & multum valet sub Chremetis præsentia hæc confessio, ad recusandas nuptias.

28. *Ut ne.*] Pro ut non. *Allegatum.*] Adhibitum. *Hunc senem.*] Critonem scilicet. Et non Critonem, sed senem dicit: ut de hac appellatione pondus adjiceret testimonio.

30. *Æquum postulat, da veniam.*] Artificiose interponit loquentem Chremetem: quem volens usque ad cognitionem filiæ suæ retinere, non facit irasci Pamphilo ob contemptum filiæ suæ, & post hoc abire de medio. *Da veniam.*] Concede, indulge. *Sine te hoc exorem.*] Id est, ut me purgem, non, adducam.

31. *Ab hoc me falli comperiar.*] O paterna pietas! ipse accusator est, & redargui se cupit.

32. *Paulum supplicii.*] *Supplicium* dicit ipsam accusationem.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS QUINTI.

Mitte orare.] *Hic in scenam progreditur Crito. in cujus verbis non modo quod ipse promittit, sed etiam quod & Pamphilus dixerit, demonstratur. Et hic omnis error aperitur fabula.*

1. *Mitte orare. una harum quavis causa.*] Pamphilo dicit. & dicendo *una harum*, ostendit multas esse causas: etiam pares magnitudine esse, dicendo *quavis*.

3. *Andrium ego Critonem video?*] Bonum initium agnituri filiam. Itaque compendii causa, non laborat de agnitione personæ Critonis, ut ab eo facile doceri possit. *Salvus sis, Chreme.*] Ne laboret ad persuadendum: miro com-

pendio Poëtæ, jam Crito notus est Chremi.

4. *Quid tu Athenas, insolens?*] *Insolens*, insolitus, insuetus. *Cicero, Moveor etiam loci insolentia. Sallustius*, *Insolens vera accipiendi. Insolens* & arrogans intelligitur. Qui præter legem agit humanam & naturalem, *insolens* dicitur. *Cicero, In victoria, quæ natura insolens & superba est. Evenit.*] Pudet fateri propter hereditatem venisse. Et vide ipsum esse, qui dixerit supra, *Clamitent me sycophantam, hereditates persequi.*

6. *Paratus advenis?*] Hoc est, subornatus, & compositus dolo.

7. *Tune impune hoc facias?*] Mire acriter Critonem aggressus, dilatavit incusationem, & generale fecit virtute oratoria, quæ *δεινότης* dicitur. *Tune hic.*] Id est, Athenis, ubi delicta vindicantur.

8. *In fraudem illicis?*] Illigas. unde *Virgilius*,

Terna tibi hæc primum triplici circundata filo
Licia circundo. ———

Licia enim dicta sunt, quasi ligia.

9. *Eorum animos lactas?*] *Hinc etiam oblectatio* dicitur. *Lactas?*] Quasi teneros animos. *Lactare*, est dulcedine aliqua tenere, ad persuasionem inducere: unde & *delectare* & *oblectare* dicimus.

10. *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?*] Vide oratorie agi. ut gravius Critonem accuset Simo, nunc defendit filium, quem dudum increpaverat. *Ac meretricios amores.*] Pejus lenocinio crimen ingessit: non amicam facere de meretrice, sed conjugem. *Nuptiis conglutinas.*] Hoc gravius est lenocinio. *Metuo ut substet hospes.*] *Ut*, ne non. *Lucil. Tuam ut memoriam retineas.* Et bene *hospes* ait, non *homo*, vel *Crito*. est enim ipso nomine causa diffidentiæ.

12. *Non ita arbitrere.*] Id est, non arbitreris. *Bonus hic vir est.*] Cum pondere & distinctione inferendum. *Hic vir sit bonus?*] *Hic*. per *εἰρωνείαν*, nec virum nec bonum esse dixit. *Hic vir sit bonus?*] Mire poëta, cum oportuerit Critonem inimiciorem Chremi esse quam Simoni, sic rem inducit, ut notior ei sit contra quem maxime venerat, atque ab eo defendatur, magis ut res progredi ad catastrophen possit.

13. *In ipsis nuptiis.*] In ipso articulo nuptiarum.

14. *Ut veniret antehac nunquam?*] Plerumque casus imitatur industriam: & hoc sæpe fit, ut etiam sedulo facta, sint suspecta.

16. *Sycophanta.*] Hoc est, quod minime voluit sibi dici Crito. nam ita lequutus est supra, *Clamitent me sycophantam, hereditates persequi. Hem.*] Principium iracundiæ. audivit enim quod maxime vitabat: nam ut supra, *Clamitent me sycophantam. Sic, Crito, est hic: mitte.*] Hic Chremes traducit illum ab iracundia, dicendo sic esse eum. *Menander:* *οὕτως αὐτός ἐστιν* * Et recte: quia naturæ ignoscitur, voluntati non item.

17. *Si mihi pergit, quæ volt dicere.*] Graviter, mature.

18. *Ego istæc moveo, aut curo?*] Est enim sycophantæ perturbare rem bonam, & curare malam. Hoc igitur dicit cum *ὑποκρίσει*. Ego hæc turbo, aut cogito, quemadmodum tu dicis, Simo? *Non tu tuum malum æquo animo feres?*] Non filium, sed amorem in filium significat. An quia iratus est? Et quæritur, an conveniant hæc verba Pamphilo veniente. Imo enim conveniunt: nam quanto magis dissimulat favorem, tanto plus acquirit fidei ad ea quæ loquitur.

19. *Iam sciri potest.*] Addidit & temporis celeritatem & magna maturitate dixit.

20. *Atticus quidam olim.*] Hæc pars argumenti est; quæ est supra jam dicta.

21. *Forte applicat.*] *Applicat*, proprie de naufrago in litus ejecto atque egenti.

22. *Primum ad Chrysidis patrem.*] Quid est *primum?* an quia postea mortuus est? *Fabulam inceptat.*] Aut ad comœdiam retulit *fabulam*: quia *fabula* comœdia: & quia argumentum quasi fabulæ narratur. aut certe ad irrisionem narrationis dicit. etenim *olim* fabulæ proprium; ut *Horatius*:

——— *olim*
Rusticus urbanum murem mus paupere fertur
Accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum.

23. *Itane vero? obturbat.*] Si subdistinguit, *interstrepit* accipe: si non distin-

guit, *evertit* intelligas. *Itane vero obturbat?*] Potest, *itane vero*, subdistingui: & sic cum comminatione inferri, *obturbat*.

24. *Ibi ego audivi ex illo.*] Magna confirmatio veritatis est.

25. *Nomen tam cito tibi?*] Non negantis est, sed difficile se dicturum ostendit. *Phania.*] Hoc ita dicit Crito, ut nemo audiret: scilicet adhuc dubitans, an ipse sit.

26. *Hem.*] Sunt qui putant, Simonem dicere, irascentem filio, Critonem submonenti. *Perii.*] Hoc Pamphilus post iracundiam patris. An Chremis est dolentis, vel ad ejus mentionem, vel quod in filiam pene peccarat? *Verum hercle, opinor.*] Hoc adhuc cunctanter est dictum: & ideo indiget confirmatione.

27. *Rhamnusium se.*] Piræus & Rhamnus, & cætera hujuscemodi, maritima Atticæ oppida intelligenda sunt. *Rhamnus*, pagus Atticæ est.

28. *Multi alii in Andro.*] Hoc *testimonium cæcum* dicitur. Testimoniorum enim modus duplex est: *manifestus* & *cæcus*. *Manifestus* est, qui certos testes, & præsentes habet. *Cæcus*, in quo multitudinem, aut civitatem dicimus scire. ut *Cicero*. *Testis est tota Sicilia.* quod tamen audientem consternat. Est etiam in cæco jusjurandum, tabulæ, absentesque personæ. *Cujam igitur?*] Vetuste, *cujam*. quod omnibus generibus & casibus servit.

30. *Arrige aureis, Pamphile.*] Translatio à pecudibus, quibus verbis intendit, accipiendam esse vocem. *Arrige aureis, Pamphile.*] Hoc Simo videtur dicere. Ut alii putant, ipse sibi Pamphilus.

31. *Noram, & scio.*] Noram Phaniam, scio fratrem fuisse. Ergo & ad personam & ad rem retulit.

32. *Meque in Asiam persequens, proficiscitur.*] Bene *in Asiam*, ubi bellum non erat, sed in Græcia. Et *persequens* dicit, perseverationem sequentis ostendens. *Persequitur* enim qui non desinit sequi. *Virgilius*,

Quæ te sola, puer, multis è matribus, ausa
Persequitur. ——

34. *Vix sum apud me.*] Hoc est argumentum, sapientibus lætitiam vehementem in bonis moderandam: cum unusquisque gaudens ita perturbetur, ut apud se ipsum jam non sit. *Vix sum apud me.*] *Non sum apud me*, magis consuetudine quam ratione dicitur. Aut forte sic dicit, quasi abierit animus, & rursus redierit. *Ita animus commotus est metu.*] Duo carnifices futurarum rerum sunt, spes & metus. Dolor enim & gaudium præsentium rerum sunt. *Virgil.*

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque, nec auras
Respiciunt. ——

Sed dolorem hic in lætitia non posuit, & mire ordinem servavit. sic enim se hæc invicem sequuntur. Et ἀσυνδέτως distinguendum est, spe, gaudio: ut separatim inferantur.

35. *Mirando.*] *Mirando*, dum miror, & est participium.

36. *Ne istam multis modis tuam.*] Non, multis modis inveniri gaudeo: sed, tuam inveniri. Alii, *multis modis tuam inveniri gaudeo*: non, *inveniri gaudeo*. Hic jam redit in gratiam Simo cum filio: nisi forte patrem socerum appellat. ut Turnus apud *Virgilium*,

Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus. ----

Sed quomodo infra dicit, *Quid restat, pater?* an *restat* ideo, quia hæc jam major pars reconciliationis est? *Ne istam.*] *Ne*, nimis. *Cicero*, *Ne isti vehementer errant.* *Sallustius*, *Ne ista nobis mansuetudo & misericordia.* *Gaudeo.*] *Gaudemus* nostris: *gratulamur* alienis. Ut *Sallustius*, *Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* *Credo, pater.*] Incertum, utrum, cui gratulatur, Simo sit, quamvis Pamphilus respondeat. potest enim Chremes & pater videri. *Credo, pater.*] Sic responderi solet dicenti, gaudeo.

37. *At mihi unus scrupulus etiam restat.*] *At*, discretivum est superiorum dictorum. *Scrupulus* à scrupo lapide dictus, lapillus minimus. nam nimis molestæ sunt pedibus scrupulosæ viæ. ut *Virgilius*,

Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris.

Etiam.] Pro adhuc.

38. *Dignus es cum tua religione odium.*] Aut accusativus pro ablativo casu est positus, pro odio. aut separatim *odium* legendum

gendum est, ut sit, dignus qui male habeans. *Nodum in scirpo quaris.*] *Scirpus*, palustris res, & levissima. *Lucilius* in primo, *Nodum in scirpo insane facere vulgus.* Est autem *scirpus*, sine nodo, & levis junci species. Alibi ipse, *Reddunt curatura juncea.* *Plautus, Scirpea inducitur ratis.*

40. *Id quaro.*] Rursus Crito obliviosus est, utpote alienarum rerum.

41. *Voluptati obstare.*] Nunc lætitiæ & gaudio.

42. *Heus Chreme.*] *Heus* dicendum erat, quia Chremes Critonem intuebatur.

43. *Ex ipsa audivi millies.*] Duas res ostendit Pamphilus, & quod verum sit quod ex ipsa sæpe audierit, & quod sit Glycerium. *Omnes nosgaudere hoc. Chreme.*] Aut *hoc* correpte, aut *hoc* producte: ut sit, hac re gaudere. Et *gaudere*, nostris est, ut supra adnotavimus: alienis vero *gratulari*. *Sallustius. Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* Plus est ergo gaudere, quam lætari.

44. *Quid restat, pater?*] Hoc est, ne irascaris.

45. *O lepidum patrem!*] In quo leporis est plurimum, *lepidus* dicitur. Nam *lepos* est venustas.

47 *Nempe, scilicet.*] *Nempe* & *Scilicet* dicentes, manu vel vultu dotem significant. quod mox intelligit Chremes. Alii ἀπὸ τοῦ *scilicet*, Chremetis personam faciunt. *Dos Pamphile est.*] Id est, Pamphilo pro uxore dabuntur decem talenta.

48. *Accipio.*] Ille nisi dixisset, *accipio*, dos non esset. datio enim ab acceptione confirmatur: nec potest videri datum id, quod non sit acceptum. *Eho.*] *Eho* hic admiratio est intentionis, ad id quod dicturi sumus.

50. *Dedam jam.*] Addidit & temporis celeritatem.

51. *Qui?*] Quamobrem.

52. *Non recte vinctus est.*] Id est, non juste. Sed hic ad causam retulit, *non recte*: senex vero, ad rem retulit. *Haud ita jussi.*] Quia quadrupedem stringi jusserat, quasi recte ac diligenter. Et hoc ipsum non vacat. nam jam jocu lariter loqui, & minus irascentis est, & placabilis animi. *Haud ita jussi*] Eleganter lusit ad ἀμφιβολίαν, & simul ostendit, quam propitius sit Pamphilo pater, & quam facile veniam Davo impetrare possit ab eo, quippe qui jam etiam jocetur. Pamphilus autem dixerat non juste: ille sic respondit, quasi dixerit, non diligenter vinctus est. Et *haud ita jussi*: sic enim præceperat, *Quadrupedem constringito.*

IN SCENAM QVINTAM ACTVS QVINTI.

Proviso quid agat Pamphilus.] *Hac scena alterum generum Chremeti comparat: ne aut Charinus tristis recedat, aut non provisum videretur Philumena.*

1. *Proviso quid agat.*] Hoc colloquium post compendium fabulæ inducitur: ut una narratione etiam negotium Charini transigi possit *Proviso quid agat.*] Dupliciter res ab oculis spectatorum moventur: aut enim futura promittuntur, aut facta narrantur. *Proviso*, duo significat: & provideo & procedo.

2 *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet.*] *Sic* delicatè pronuntiandum est, & separatim distinguendum. *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet.*] Sensus hic est, alii putent, ut volunt: ego autem verum esse confirmo, quod mihi lubet verum credere.

3. *Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror.*] Omne quod habemus aut mutuum est, aut proprium. Mutuum est quicquid ad tempus habemus, nec postmodum nostrum futurum est, ut uxor, domus, villa, servi, & cætera in hunc modum: Proprium, ut virtus animi, & bonum sempiternum. quod proprie de Diis dicitur. non enim aliunde venerunt, sed apud se ipsos sunt semper. Et Epicurum secutus hoc dixit: Proprie ergo de Diis sempiternum dicitur. Nam inter *sempiternum* & *perpetuum* hoc interest: quod *sempiternum* ad Deos, *perpetuum* proprie ad homines pertinet. *Ego Deorum vitam propterea.*] Hanc sententiam totam *Menandri* de Eunucho transtulit. & hoc est quod dicitur, *Contaminari non decere fabulas.* *Ego deorum vitam.*] Non dixit, quod

scit: sed quod verum putet. Et est *Δόγμα Ἐπικούρειον*, quod a cæteris philosophis repudiatur, de otio Deorum ac perenni voluptate.

4. *Propria sunt.*] Perpetuæ, sempiternæ, quæ non sunt accommodatæ ad tempus, ac mutuæ. sic & supra, *Nihilne esse proprium cuiquam.*

5. *Si nulla ægritudo huic gaudio.*] Scilicet secundum supradictam sententiam, Si propria, inquit, hæc fuerit voluptas, Deus sum.

7. *Quid illud gaudii est?*] In aliis, Davi persona infertur.

8. *Nam hunc scio mea solide solum gavisuram gaudia.*] Ἀρχαϊσμός. *Solide solum.*] Figura παρόμοιον.

IN SCENAM SEXTAM ACTUS QUINTI.

Pamphilus ubinam hic est?] *In hoc actu mira arte ea quæ restant de Comœdia breviter explicantur, & designantur duorum sociorum bina nuptiæ.*

1. *Pamphilus ubinam hic est?* P. *Dave.* D. *quisnam homo est?*] In affectu gaudentis Pamphili, & Davi gratulatione, cognitionem rerum Charino præbuit: cujus persona parce utitur post compendium.

2. *Sed quid mihi contigerit scio.*] *Scio*, id est, persensi.

3. *More hominum.*] *Hominum* abundat. *More hominum evenit, ut id quod sim nactus mali.*] Quia fama mali celerior, quam boni: id est, ut facilius mala, quam bona nuntientur. Ad hoc ergo dixit, quod ille prior scierit quod esset vinctus, quam ipse cognitam Glycerium cognosceret.

5. *Mea Glycerium suos parentes reperit.*] Hæc ita narrantur Davo, ut eadem opera etiam Charinus audiat.

6. *Pater amicus summus.*] Hæc omnia, ut diximus, propter Charinum dicuntur, ut audiat. *Amicus summus.*] Deest *ejus.*

7. *Num ille somniat ea, quæ vigilans voluit?*] Hinc *Virgilius*, *Credimus? an qui amant ipsi sibi somnia fingunt?*

8. *Desi e.*] Compendium attulit.

11. *Bene factum.*] A gratulatione cœpit. *Omnia.*] Compendium. *Age. me in tuis secundis rebus respi e.*] Hæc sunt quæ absolute dicuntur: & est commonitio. Sunt enim qui felicitate elati, ne respicere quidem velint amicos. Et *respicere*, est proprie retro aspicere. Id est, quem præcedis felicitate, non obliviscaris.

12. *Tuus est nunc Chremes.*] *Lucilius* in secundo, *Nunc prætor tuus est, meus si discesserit horno Gentilis.*

13. *Atque adeo longum est nos illum expectare.*] Quia & audacter & artificiose binos amores duorum adolescentium, & binas nuptias in una fabula machinatus est: & id extra præscriptum *Menandri*, cujus Comœdiam transferebat: idcirco aliud in proscenio, aliud post scenam retulit: ne vel justo longior fieret, vel in eandem propter rerum similitudinem cogerentur.

14 *Sequere ac me intus e ad Glycerium.*] Jam post scenam itur: quia ulterius in proscenio nihil agitur. *Tu Dave abi domum.*] Hi versus, usque ad illum, *Gnatam tibi meam Philumenam uxorem*, negantur *Terentii* esse: adeo ut in pluribus exemplaribus bonis non inferantur.

16. *Ne expectetis.*] Mire dicit, latenter se laudans: quo verbo avidum adhuc audiendi populum, adeoque cupidum & intentum ostendit, ut finem Comœdiæ evenisse non senserit.

17. *Intus transigetur, si quid est quod restet.*] Artificiose poëta hereditatis justam petitionem ex Critonis persona prætermisit, quæ ei Glycerio cognita jure tribuebatur: ne vel parvo rei Critonis tractatu, aut defraudatione Glycerii infuscaretur finis fabulæ ad lætum exitum spectans. *Si quid est quod restat.*] Quia narratione dignum non est, quod Charinus rogat.

ÆLII DONATI V. C. *Oratoris Urbis Romæ, Comment. in* TERENTI ANDRIAM *explicit.*

ÆLII DONATI,

V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ,

PRÆFATIO IN EUNUCHUM TERENTII.

HÆc masculini generis nomine nuncupata Fabula est, Eunuchus: & est Palliata Menandri vetus: quam ille author de facto adolescentis, qui se pro Eunucho deduci ad meretricem passus est, nominavit. Itaque ex magna parte motoria est. Atque in hac comœdia qui personam Parmenonis actor sustinet, primas habet. Secundæ sunt Chæreæ. Tertiæ ad Phædriam spectant. Hujus prologus sanè est concitatior. Nam & objicit crimina adversantibus: & accu atorie narrat injuriam Terentio factam: & ad ultimum tumultuose, & comminatur in posterum: cum magna invidia defendit poëtam. Hæc & πρότασιν & ἐπίτασιν, & καταστροφὴν ita æquales habet, ut nusquam dicas longitudine operis Terentium delassatum dormitasse. Actus sane implicatiores sunt in ea, & qui non facile à parum doctis distingui possint: ideo quia tenendi spectatoris causa vult poëta noster omnes quinque actus velut unum fieri, ne respiret quodammodo: atque distincta alicubi continuatione succedentium rerum, ante aulæa sublata fastidiosus spectator exurgat. Acta plane est Ludis Megalensibus, L. Posthumio, L. Cornelio Ædilibus Curulibus: curam ædium habentibus: etiam tunc personatis L. Numidio Posthumio, L. Ambivio Turpione: item modulante Flacco Claudio tibiis dextra & sinistra ob jocularia, multa permixta gravitate. Et acta est tanto successu ac plausu atque suffragio, ut rursus esset vendita, & ageretur iterum pro nova: proque ea pretium, quòd nulli ante ipsam fabulam contigit, octo millibus sestertiûm numerarent poëtæ. Diverbia multa sæpe pronuntiata, & cantica sæpe mutatis modis exhibita sunt. Προτατικὸν πρόσωπον nusquam habet: sed suis tantum personis utitur. In hac Terentius delectat facetiis, prodest exemplis: & vitia hominum paulo mordacius, quam in cæteris carpit. Exempla autem morum hic tria præcipua proponuntur, urbani scilicet, parasiti, & militaris. Hæc edita tertium est, & pronunciata, Terentii Eunuchus: quippe jam adulta commendatione poëtæ, ac meritis ingenii notioribus populo. Facta autem ex duabus Græcis una est Latina. Nam ex Eunucho & Colace Manandri fabulis, hæc Eunuchus Terentiana scripta est, non sine crimine, quod multa in hanc translata sint ex multis poëtis Latinis. quod totum, per Prologum purgat atque defendit.

ARGUMENTUM.

Rapta quadam ex Attica virgo nobilis, atque adducta est Rhodum: ibique matri Thaidis meretricis ab amico dono data est, & educata velut soror, unà cum filia Thaide. Sed Thais relicta matre Rhodo, cum amatore quodam Athenas se contulit: ab eoque hæres instituta mortuo, mox à milite Thrasone diligebatur nimis. Qui cum Athenis profectus matrem Thaidis mortuam Rhodi comperisset, & eam virginem, quam diximus, ab hæredibus mortuæ animadvertisset venum esse propositam: quamvis ignarus rerum omnium, emit tamen: & dono amatæ Thaidi vexit Athenas. Verum postquam adveniens rivalem Phædriam apud amicam reperit, quem per ejus absentiam sibi meretrix conciliârat: affirmavit se non ante daturum promissam virginem, quam Thais foras æmulum pepulisset. Illa igitur, etsi amaret Phædriam, cupiditate tamen recuperandæ virginis & civis Atticæ, & quam à parvulo ut sororem dilexerat, excludit Phædriam. Hinc ille primò irascitur: post accepta facti ratione, à Thaide lenitur: & in bidui spatium sponte concedens militi, rus proficiscitur: statimque ne ab æmulo muneribus superaretur, Eunuchum & puellam Parmenoni jubet abiens ad Thaidem deducere. Verum Chærea frater Phædriæ tunc ephebus, visa in via virgine inflammatur amore ejus; atque eo evasit vehementi ardore, ut pro Eunucho ipse deduceretur ad Thaidem. Hac occasione vitiata virgo, & mox civis, & nobilis cognita, datur uxor Chæreæ. Phædria verò & miles rivales, ambo concordes per parasitum redditi, communi amica sine certamine potiuntur. In primo actu Phædria exclusus à Thaide, & secum primo, & mox cum Parmenone, conqueritur fortunas suas: & ad postremum coram accusat Thaidem. Rursus permulcetur ab eadem, & voluntate digrediens, rus sese concessurum in spatium bidui esse promittit. Secundus actus, profectionem Phædriæ continet, delegantis servo deductionem Eunuchi & puellæ ad Thaidem. Tum parasitum loquentem, per quem virgo à milite dono amicæ missa est. Tum interventum Chæreæ, amantis virginem, ejusdemque cum Parmenone consilium de eadem potienda per fallaciam: quia pro Eunucho ipse supponitur Thaidi. Tertius actus characterem exprimit militis & parasiti per ridiculum colloquium. Tum invitationem ad cœnam Thaidis. Tum oblationem velut Eunuchi Chæreæ & puellæ ex Æthiopia per Parmenonem factam. Tum verba Chremetis ad Thaidem venientis, perductique ad militem. Antiphonis Chæreæque colloquium de vitiata per dolum virgine. In quarto actu Doryas nuntiat jurgium inter militem & Thaidem: tum reditum habet ex villa Phædriæ, & querelam Pythiæ de vitiata virgine apud Phædriam: & eundem stupentem quod audiebat. Errorem ebrii Chremetis: & verba petulantia Thaidis adversum militem, & militis adversum Thaidem: parata prælia, ridiculeque deposita. Quintus actus hæc continet, querelam Thai-

dis de vitiata virgine, primò cum Pythia, posteà cum ipso Cherea: tum interventum Chremetis atque nutricis: tum perturbationem Parmenonis per dolum Pythiæ; atque ejus indicio per senem, qui rure tunc advenerat, confirmatas nuptias, & ad ultimum reditum in gratiam militis cum Phædria & Cherea.

IN PROLOGUM.

SI *quisquam est, qui placere, &c.*] Attendenda poëtæ copia, quod in tot prologis de eadem causa iisdem fere sententiis, variis verbis utitur. *Bonis quam plurimis.*] Commendat personam.

2. *Et minime multos lædere.*] Ἀντίθετον ἀπέχθον.

3. *En his Poëta hic nomen profitetur suum.*] Cum dixisset, *quisquam*, intulit, *in his*. & alibi, *Cujus mos maxime est consimilis vestrûm: hi se ad vos applicant.*

4. *Tum si quis.*] Bene, *si quis*: cum *L. Lavinium* significet, ne vel ipsum à se læsum esse fateretur. Et *Tum*, præterea: ut, *Tum canit Hesperidum. Inclementius.*] Pro *inclementer*. ut, *Iam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.*

5. *Existimet.*] Pro *existimavit*.

6. *Responsum, non dictum esse.*] Deest *ei*, ut in Phormione, *Si quis quid reddit, magna habenda est gratia. Non dictum esse.*] Superius *dictum*, participium est: inferius, nomen. A quo etiam *dicaces* dicuntur, qui jocosis salibus maledicunt. *Responsum, non dictum esse.*] Figura πλοκή. nam *dictum* modo bis numero positum, supra nomen significat, infra participium. ut in Heautont. *In quem quidvis harum rerum convenit, quæ sunt dicta in stultum.*

7. *Qui bene vertendo.*] *Bene*, pro valde. Et *Vertendo*, in linguam Latinam transferendo. *Plautus. Vertit barbare.* Aut *vertendo*, corrumpendo.

9. *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.*] Τὸ αὐτὸ apparet pronuntiatum, quasi hoc ipso admonuerit spectatorem, quam turpiter & imperite hæc fabula scripta sit. Et bene, *nunc nuper*: ut ex vicinitate facti ostendat, nihil esse dicendum, quam displicuerit hæc comœdia *L. Lavinii*: propterea quod res recens sit, & omnes meminerint. *Phasma* autem, nomen est fabulæ *Menandri*: in qua noverca superducta adolescenti, virginem, quam ex vicino quodam conceperat, furtim eductam, cum haberet in latebris apud vicinum proximum, hoc modo secum habebat assidue nullo conscio. Parietem, qui medius inter domum mariti ac vicini fuerat, ita perfodit, ut in ipso transitu sacrum locum esse simularet. Cumque transitum intenderet sertis ac fronde felici, rem divinam sæpe faciens, evocabat ad se virginem. Quod cum animadvertisset adolescens, primum aspectu pulchræ virginis, velut numinis visu perculsus exhorruit: unde *Phasma* est nomen fabulæ. deinde paulatim re cognita, exarsit in amorem puellæ: ita ut remedium tantæ cupiditatis, nisi ex nuptiis, non reperiretur. Ita ex commodo matris ac virginis, & ex voto amatoris, consensuque patris, nuptiarum celebratione finem accipit fabula. Utrum ergo hoc dicat, quod totam fabulam tranferendo, læserit *L. Lavinius*: an hoc tantum, de quo reprehendat, sed his signis velit ostendere, quem dicat vitiose *Thesaurum* composuisse; ut in *Thesauro* sit culpa, non in *Phasmate*? *Nunc nuper dedit.*] *Nuper*, ex illis verbis est, quæ veteres propter ambiguitatem cum adjectione proferebant. nam nisi adderet: *nunc*: hoc *nuper*, olim, pridem, & jam significasset. *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.*] Hanc fabulam totam damnat, ut apparet, silentio: *Thesaurum* vero, non totum, sed ex uno loco.

10. *Atque in Thensauro scripsit, causam dicere.*] *Thesaurum* Latini veteres secundum Græcos, sine *n* litera proferebant. *Atque in Thensauro scripsit causam dicere.*] Arguit *Terentius* quod *Luscius*

contra consuetudinem litigantium, defensionem ante accusationem induxerit. Hujusmodi enim est *Luscii* argumentum. Adolescens, qui rem familiarem ad nequitiam prodegerat, servum mittit ad patris monumentum, quod senex sibi vivus magnis opibus apparaverat, ut id aperiret, illaturus epulas, quas pater post annum decimum caverat sibi inferri. Sed eum agrum in quo monumentum erat, senex quidam avarus ab adolescente emerat. Servus ad aperiendum monumentum auxilio usus senis, thesaurum cum epistola ibidem reperit. Senex thesaurum tanquam à se per tumultum hostilem illic defossum retinet, & sibi vendicat. Adolescens judicem capit: apud quem prior senex, qui aurum retinet, causam suam sic agit: Athenienses, bellum cum Rhodiensibus quod fuerit, quid ego hic prædicem? & cætera, quæ contra naturam jurisque consuetudinem posita argumenta notat *Terentius*: quod ille ordo potior erat, ut adolescens prior proponeret causam, qui petitor inducitur.

11. *Prius, unde petitur aurum.*] *Unde* à quo. *Virgilius, Genus unde Latinum.* Nam possessorem fecit priorem agere, quam petitorem: quod adhorret à consuetudine & juris & litium.

12. *Quam ille qui petit.*] Deest *dicat. Qui petit.*] Id est, petitor. *Quam ille qui petit.*] Esset recta locutio si diceret, *quam petitorem*: aut *quam illum qui petit.* Sed *quam ille*, maluit: ut subaudiamus *causam dicat*, per ζεῦγμα à superiore figuratum.

14. *Dehinc.*] Si loquatur. *Ne frustretur ipse se.*] Παρὰ προσδοκίαν dicitur: sed post addit. *Aut sic cogitet.*] Si taceat.

15. *Defunctus jam sum.*] Σχῆμα διανοίας, ἡ ἀπάτη, id est, omni labore liberatus sum, authoritate jam confirmata & inviolabili. *Defunctus jam sum.*] Id est, jam egi fabulas meas: aut jam destiti periclitari in edendis comœdiis: aut certe, jam edidi quam tu reprehendis fabulam. *Defunctus jam sum: nihil est quod dicat mihi.* Non sit, inquit, de suis vitiis securus propter vetustatem, nihilominus enim à me reprehendetur.

16. *Is ne erret, moneo.*] Σχῆμα, ἀπειλή.

17. *Quæ nunc condonabitur.*] Sic in Phormione, *Argentum quod habes, condonamus te.* Nam & *dono*, ablativo casui jungebant veteres, *condono* vero accusativo.

19. *Nunc quam acturi sumus.*] Obliqua narratio facti est, secundum casum accusativum.

20. *Postquam ædiles emerunt.*] Mire, cum ordo melior videretur, si sic diceret: Postquam ædiles emerunt, quam nunc acturi sumus, perfecit sibi ut inspiciundi esset copia. *Emerunt* autem, mediam corripe. ut, *Matri longa decem tulerunt fastidia menses.*

21. *Perfecit.*] Mire, quasi difficile & illicitum.

23. *Exclamat, furem, non Poëtam.*] Mire reprehendit ante vitium, quam de causa maledicti dicat. *Exclamat, furem, non Poëtam.*] Adhuc nulla reprehensio est: si quidem licet transferre de Græco in Latinum.

24. *Et nihil dedisse verborum tamen.*] Aut, neminem fefellisse: aut, nihil apposuisse de suo. *Et nihil dedisse verborum tamen.*] Aut neminem fefellisse: *dare* enim *verba*, decipere est. Quia qui rem expectat, & nihil præter verba invenit, deceptus est. unde alibi, *Verba istac sunt*, & è contrario, *Rem cum videas, censeas.* Aut aliter: nihil addidisse de stylo suo *Terentium.*

26. *Parasiti personam inde ablatam.*] Et hoc mire: non versus objicit, sed personam esse translatam. quid stultius, aut calumniosius dici potest?

27. *Peccatum imprudentia est.*] Id est, ignorantia: ut imprudens harum rerum. non enim stultitia. *Si id est peccatum, peccatum imprudentia est Poëta.*] Primo negat peccatum, deinde concedit & purgat. *Imprudentia.*] Ignorantia, non imperitia. *Si id est peccatum.*] Πλοκή. Nam *peccatum* superius, nomen est: & sequens, participium. Et primo negat, peccatum. deinde si peccatum est, purgat id ipsum veniali qualitate ab imprudentiæ partibus.

32. *In Eunuchum suam.*] Ad fabulam

non ad hominem retulit. ut *Virgilius. Centauro invehitur magna.*

37. *Bonas matronas*] Ut Nausistratam. *Meretrices malas.*] Ut Thaidem atque Bacchidem. Sic est in Heautont. *Scortari crebro nolunt. nolunt crebro convivarier.* Et artificiose ostendit omnem materiam comicorum.

38. *Parasitum.*] Ut Gnatonem. *Gloriosum militem.*] Ut Thrasonem. *Gloriosum militem.*] *Facere* subauditur.

39. *Falli per servum senem.*] Ut Demeam & Simonem.

40. *Amare, odisse, suspicari?*] Mire à personis ad gesta cum varietate transitum fecit. Omne enim quod in orationem venit, vel persona, vel factum est. *Odisse.*] Quia *odere*, non est Latinum.

41. *Nullum est jam dictum, quod non dictum sit.*] Σχῆμα λόγου, πλοκή. Nam *Dictum*, bis positum: ut superius *peccatum* diversa significat.

42. *Vos cognoscere, atque ignoscere.*] Σχῆμα λόγου, παρόμοιον.

43. *Quæ veteres factitarunt, si faciunt novi.*] Et varie dixit, *factitarunt* & *faciunt*, & cum magna defensione *Terentii*, semel facientis id quod sæpe veteres.

44. *Animadvertite.*] Nos ἐλλειπτικῶς dicimus *advertite*, quod veteres plene, *animum advertite.*

44. *Quid sibi Eunuchus velit.*] Ἀρχαϊσμὸς, *velit sibi.* ut alibi, *Nam proh Deûm atque hominum fidem, quid vis tibi, aut quid quæris?*

IN SCENAM PRIMAM
ACTUS PRIMI.

QUid igitur faciam?] *In hac* προτάσει *exemplum proponitur, quam non suæ potestatis sit, qui amat: quam sapiat, qui non amat, neque aliter affectus est.*

1. *Quid igitur faciam?*] Διαλογισμὸς, σχῆμα διανοίας. Apparet & multa tacitum cogitasse adolescentem, & tandem in hæc verba prorupisse. *Igitur*, pro deinde. Ut *Plautus* in Amphitryone:

Sin aliter sient animati, neque dent quæ petat,
Sese igitur summa vi, virisque, eorum oppidum expugnascere.

Quid igitur faciam?] *Menander.* εἶτα τί ποιήσω; Sic *Virgilius*, *Heu quidagam?* Et est διαλογισμὸς perditæ mentis, post multam frustra cogitationem. *Non eam, ne nunc quidem.*] Hoc videtur non esse contrarium: sed est. Nam dubitat utrum meretricis satisfactionem expectet: an illam omnino non quærat. *Non eam, ne nunc quidem.*] *Non eam. Probus* distinguit. Jungunt qui secundum *Menandri* exemplum legunt.

2. *Comparem.*] Constituam. ut, *Quam inique comparatum est.*

3. *Non perpeti meretricum contumelias?*] Sic in Andria, *Priusquam harum scelera & lacrumæ confictæ dolis.* Cum uni sit iratus, de omnibus queritur.

4. *Exclusit: revocat.*] Utrumque injuriam fecit ex verbo, dicendo, *Exclusit* potius, quam, *non admisit.* &, *revocat* potius, quam, *petit ut redeam*, quod erat moderatius. *Redeam? non si me obsecret*] Vides ergo superiorem partem dubitationis in eo fuisse, ut rogatus rediret: inferiorem, ut ne rogatus quidem. *Non, si me obsecret.*] Bene de ea, quæ totum proterve agens, exclusit & revocat: non petat, nec roget, nec oret, sed obsecret, inquit: quod horum omnium in majorem partem est ultimum.

5. *Si quidem hercle possis.*] Διαλογισμὸς quasi ad alterum: ut,

—— nescis heu perdita, necdum
Laomedonteæ sentis perjuria gentis.

Nihil prius, neque fortius.] Deest, *est.* ut, *Multum ille & terris jactatus & alto.* Et *prius* modò ad laudem, non ad ordinem pertinet, ut *Sallustius, quæ prima mortales ducunt.* Et ipse in Heautont. *Et suavia quæ essent, prima habere.*

6. *Naviter.*] A navi ductum, à qua in alto nullum diversorium est.

8. *Infecta pace.*] Ἔμφασις per μεταφοράν.

9. *Indicans te amare.*] Non verbis indicans. ut alibi, *Ibi tum exanimatus Pamphilus bene dissimulatum amorem, & celatum indicat. Actum est! ilicet! peristi!*] De jure translatum. *Actum est*, ad *Ultro ad eam venies*, relatum est: *Ilicet*, ad *In-*

dicans te amare: Peristi, ad *Ferre non posse. Ilicet.*] Semper in fine transactæ rei ponitur. *Peristi.*] Ὑπερβολή. *Ilicet.*] De judicio. *Peristi.*] De supplicio.

10. *Eludet.*] *Eludere* proprie gladiatorum est, cum vicerint. *Cicero, Quam diu etiam furor iste tuus eludet? Eludere*, est finem ludo imponere.

11. *Proin tu.*] Ut *exin* & *exinde*, sic *proin* & *proinde* dicitur.

12. *Here, quæ res, &c.*] Concessum est in Palliata poëtis comicis, servos dominis sapientiores fingere: quod idem in Togata non ferre licet. *Eam consilio regere non potes.*] Nunc domino servus est sapientior: quia nec amator, nec amans. Ut idem in Andria,

Facile omnes cum valemus, recta consilia
ægrotis damus.

14. *In amore hæc omnia insunt vitia.*] Duæ præpositiones, *in amore insunt.*

15. *Induciæ.*] *Induciæ*, sunt pax in paucos dies, vel quod in diem dentur, vel quod in dies otium præbeant.

16. *Pax rursum*] Bene, ut consolaretur, ultimam partem posuit. *Hæc si tu postules.*] Id est, si velis, vel coneris.

17. *Nihilo plus agas.*] Id est, nihil agas.

19. *Et quod nunc.*] Pro, *quæ*: ut sit consequens, *hæc verba*, sic in Andria,

Quod plerique omnes faciunt adolescentuli,
Horum ille nihil egregie.—

20. *Egone illam? quæ illum? quæ me?*] Familiaris ἔλλειψις irascentibus, nam singula sic complentur, *Egone illam non ulciscar?* quæ illum recepit? quæ exclusit me? quæ non admisit? Etenim necesse habet, nec potest complere orationem, qui & secum loquitur, & dolore vexatur. Nam amat ἀποσιώπησιν nimia indignatio. ut *Virgilius*,

Quos ego. sed motos præstat componere
fluctus.

22. *Hæc verba.*] *Verba* ἐμφατικῶς dixit, quæ scilicet nihil effectura sint. *Me hercle una falsa lacrymula, quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.*] Expressio ad αὔξησιν ducens. & non *vera*, sed falsa: & non *lacruma*, sed v.: & non, *exstillaverit*, sed expresserit. sic *Virgilius*,

Captique dolis lacrymisque coactis.

23. *Quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.*] Totum sensum verbis significantibus protulit: ut,

Stridenti miserum stipula disperdere carmen.

Et:

Una dolo divûm si fœmina victa duorum est.

25. *Nunc ego & illam.*] *Nunc*, id est, fero. ut *Virgil. Nunc scio quid sit amor.* Et, *Nunc augur Apollo nunc Lyciæ sortes.*

27. *Et prudens, sciens.*] *Prudens* est, qui intelligentia sua aliquid sentit. *Sciens*, qui alicujus indicio rem cognoscit. Ergo prudens, per sese: sciens, per alios. *Vivus, vidensque pereo.*] Mire & nove, *vivus pereo*: & propterea sic dixit, ut intelligamus, occidor: & *vivus*, quasi sapiens & sentiens. *Vivus vidensque pereo.*] Bene addidit *videns*, nam vivus perit, qui etiam dormiens opprimitur: videns autem, qui vigilans vim patitur & perit. Nam *videre*, pro vigilare posuit, ut etiam *Virgilius*, quum de silentio dicit,

—jamque videnti
Sanguineis frontem moris & tempora
pingit.

Ergo vivus, non mortuus: videns, non dormiens.

29. *Captum.*] *Sallustius, Sin captus pravis cupidinibus. Quam queas minimo.*] Perseveravit in translatione, quam jamdudum sumpsit à bello.

31. *Si sapis.*] Id est, si sapias. ad inferiora jungendum est: nam aliter non intelligitur. *Nostri fundi calamitas.*] Proprie *calamitatem* rustici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc est, culmum ac segetem.

35. *Intercipit.*] Proprie, quasi totum capit. *Plautus* in Aulularia,

Quæ mihi interbibere sola, si vino scateat,
Corinthiensem fontem & Pyrenæum
potest.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS PRIMI.

1. *Miseram me, &c. neve aliorsum.*] *Aliorsum*, in aliam partem:

partem: ut *seorsum*, *retrorsum*, dicitur.

3. *Quod heri intromissus non est.*] Hæc levius, ut de facto suo loquens. At Phædria, *Exclusit, revocat*, inquit. *redeam? non, si me obsecret.*

4. *Tremo horreoque.*] Ex amore nimio. Nimius ignis effectum frigoris reddit: & ex frigore nimio effectus ignis existit: secundum illud quod physici ajunt. hinc & *Virgilius*,

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Tremo horreoque, postquam aspexi hanc.] Natura magni caloris etiam horrorem incutit, ut nimiæ febres.

5. *Accede ad ignem hunc.*] Potius *ignem* meretricem accipimus, quam aram Apollinis: vel quia amator uritur. Ut *Virgilius*,

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

Vel quia avida & avara est, ut ignis alimentorum. *Iam calesces plus satis.*] Nove, sed intelligitur *quam*, id est, plus æquo. ut alibi,

Quam ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.

Hoc quidam putant. at mihi de his videtur esse, quæ à veteribus geminabantur: ut, *plerique omnes*, hoc est, omnes: &, *pleraque omnia*, id est, omnia. sic &, *plus satis*, pro satis.

6. *Quis hic loquitur?*] Non imperite intelligunt, qui existimant meretricem etiam hoc simulare, quod non providerit Phædriam. Nam & personæ, & dictis ejus cæteris hoc convenit, & tunc erunt gratiora omnia, quæ supra dixit.

7. *Cur non recta introibas?*] Quasi parum fuerit *introibas*: satis mire additum *recta*.

8. *De exclusione verbum nullum.*] Plus admirationis est, nec accusationi, nec satisfactioni locum reliquisse meretricem, callide dissimulata injuria. *Quid taces?*] Et hoc callide: quasi innocens ne suspicetur quidem, quid succenseat adolescens.

9. *Sane, quia vero semper, &c.*] Tolle, *sane* & *vero*, & pronuntiandi adjumenta vultumque dicentis: & in verbis non negatio, sed confessio esse credatur. Nam *vero*, ironiæ convenit. ut *Virgilius*

Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis.

10. *Aut quia sum apud te primus.*] Duo dixit quæ doleat: & quia clausæ fores, & quia posterior habetur, prælato milite. *Aut quia sum apud te primus.*] Subauditur, *Non recta introivi. Missa istæc face.*] Alia dissimulatio, & durior post admonitionem. sed bene intelligit, qui hoc à meretrice ridente molliter, & osculum porrigente dici accipit.

11. *Quid missa?*] Magna virtus poëtæ est, non sententias solum de consuetudine ac de medio tollere, & ponere in comœdia: verumetiam verba quædam ex communi sermone, quale est quod ait nunc, *Quid! missa? Utinam esset mihi pars æqua amoris tecum.*] Vel amandi, vel non amandi scilicet.

12. *Ac pariter fieret.*] *Pariter*, similiter. *Sallustius*, *Cui nisi pariter obviam iretur.*

13. *Ut aut hoc tibi doleret, itidem ut mihi dolet.*] Si ambo amaremus.

15. *Ne crucia te; obsecro! anime mi.*] *Mi*. vocativus est, ab eo quod est *meus*. Vide quam familiariter hoc idem repetit blandimentum. Vult enim *Terentius* velut peculiare verbum hoc esse Thaidis. ideo totiens dictum est, *Tune hic eras, mi Phædria? Ne crucia te, obsecro, anime mi, mi Phædria. Ne crucia te.*] Hæc nisi amplectens adolescentem mulier dixerit, videbitur *ne crucia*, sine affectu dicere. Sed sic dicet, *ne crucia te*, eo gestu quasi in eo etiam ipsa crucietur: nam ideo subjecit, *anime mi*, hoc est animus meus.

16. *Non pol quo quemquam plus amem.*] Hoc totum nimis blande, & cum contrectatione adolescentis, dicit meretrix.

17. *Faciundum fuit.*] Legendum, faciendum, scribendum, totum hoc semper necessitati adjungitur. *Virgilius*,

Aut pacem Trojano ab rege petendum.

Et alibi,

Arma acri facienda viro.

18. *Credo, ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras.*] Oratorie ac facete additum, *misera*. Et cum illa à derivatione causæ argumenteretur, mire à Parmenone correpta est, verisimile non esse, ut quis, quem amet, eundem possit excludere. *Exclusit hunc foras.*] Παρὰ προσδοκίαν intulit, intuens puellam, & ei

ostendens Phædriam: ut ostendat quam falsa & repugnantia loquatur meretrix. *Age.*] Corripientis est modo *age*, non hortantis adverbium.

20 *Te accersi jussi.*] Hoc est, quod supra ait, *Non eam, ne nunc quidem cum accersor ultro? Dic mihi.*] Meretricia calliditate commendat, quæ dictura est.

21. *Egone? optume.*] Bene. non expectavit servus, ut pro se dominus responderet Thaidi.

22. *Verum heus tu.*] Astute servus reponit Thaidi vicem. Nam illa ut magnum voluit expectari, quod dictura est, iste ut falsum contemnit. *Meam astringo fidem.*] Fidem promitto: quia *vincula fidei* dicuntur.

23. *Quæ vera audivi, taceo.*] Mire vicem Parmeno reddidit meretrici. Nam ut servum difficile est tacere commissa: Ita meretricem rarum est vera dicere. *Quæ vera audivi.*] Figura παρονομασία. *Contineo optume.*] Proprie à metaphora vasorum transtulit verba.

24. *Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.*] *Falsum* est, quo tegitur id quod factum est. *Vanum*, quod fieri non potest. *Fictum*, quod non est factum, & fieri potuit. Vel *falsum*. est fictum mendacium simile veritati. *Vanum*, nec possibile nec verisimile. *Fictum* totum sine vero, sed verisimile. Falsum loqui, mendacis est: Fictum, callidi: Vanum, stulti. Falsum loqui, culpæ est. Fictum, virtutis. Vanum, vecordiæ. Falsis decipimur: Fictis delectamur: Vana contemnimus.

25. *Plenus rimarum sum.*] Vilis atque abjecta translatio, & apta apud meretricem loquenti: translata autem est ab aquario vase fictili. *Hac atque illac perfluo.*] Contra, *Contineo optume.*

26. *Proin tu, taceri si vis, vera dicito.*] Utrum te taceri, aut tuum dictum? an impersonaliter, & infinito modo?

27. *Samia mihi mater fuit.*] Puduit dicere Thaidem, *Meretrix mihi mater fuit.* quod tamen significavit, dicendo aliunde civem alibi habitasse. Nam ideo meretrices, *peregrinæ* dictæ sunt in comœdiis. ut in Andria,

Adeone est demens ex peregrina.

28. *Potest taceri hoc.*] Id est, verisimile est. Nec *hoc* ad laudem proficit, sed ad dedecus meretricis. *Po est taceri hoc.*] *Hoc*, peregrinam nasci meretricem. Et ideo potest verum videri.

29. *Puellam dono quidam.*] Ætas & sexus amoris causa sunt, cur eam Thais puellam diligat. *Puellam dono quidam mercator dedit.*] Propter hoc ostendit meretricem fuisse matrem: & dono ideo accipere puellam potuisse.

30 *Ex Attica hinc abreptam.*] Quia Athenis est constituta scena. *Arbitror.*] Bene *arbitror*, & nihil certi. quando enim ausurus esset Parmeno adornare Chæream ad vitiandum hanc virginem, si præscisset civem esse?

31. *Matris nomen & patris dicebat ipsa.*] Quæ infantis memoriæ proxima sunt. Nam quid prius ætas illa, quam patrem matremque cognoscit?

32. *Et signa cætera neque sciebat.*] Id est, domum patris, regionemque ejus.

33. *Neque per ætatem etiam poterat.*] Hoc ideo addidit, ne esset minus elegans, quæ nesciret.

34. *Hoc addebat.*] Ad matris scilicet nomen & patris, quod puella dicebat.

35. *Unde*] Id est, à quibus. ut *Virg.*:

---- *Genus unde Latinum.*

Et,

Causam dicere prius, unde petitur aurum.

E Sunio.] *Sunium*, promontorium est Atheniensium: & in eo forum rerum venalium, ἐμπόριον.

36. *Mater ubi accepit.*] Hæc figura in narrationibus βάσις dicitur, cum omnia pedetentim dicuntur insinuandi gratia, ut nunc, *Matri mercator dono dedit. Mater ubi accepit.*] Et simul convenit mulieri loquenti hujuscemodi mora. *Mater ubi accepit.*] *Accepit*, simpliciter; aut audivit ingenuam: ut, *Captendi & c. a. s.* Sed melius prius. *Cœpit studiose omnia docere.*] Mire; nam non docuit, sed *cœpit docere.* τοῦ μέλλησμοῦ. Et vide quam satis muliebriter.

37. *Ita ut si esset filia.*] Ergo velut soror habenda est Thaidi: & ideo sequitur, *Sororem plerique esse credebant meam.* Et oratorie cumulat dignitatem & amorem puellæ: ut ejus comparatio-

ne leniatur injuria facta Phædriæ.

39. *Ego cum illo, quo cum uno tunc rem habebam hospite.*] Totum dixit, & quod hospitem, & quod rem habebat. Et bene *tunc*, & non *nunc*. Nam nunc, cum duobus. *Quo cum uno tunc rem habebam.*] Id est, consuetudinem, amorem. *Hospite.*] Id est, Attico. *Abii huc.*] Rhodo Athenas scilicet. *Qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia.*] Hoc ideo, ne tantundem obsequii exigat Phædria. Ideo contra Parmeno.

41. *Utrumque hoc falsum est: effluet.*] Ipse exponit *hoc utrumque* quid dicat. & contradicendum est, quia præsens amator gravatur hoc dicto.

42. *Neque tu uno eras contenta.*] Quippe quã admiseris militem. *Neque solus dedit.*] Quippe quia non omnia tua illius fuere mortui.

43. *Nam hic quoque.*] Δεικτικῶς. non Phædria, sed *hic* dixit, tangens illum, & quasi invito illo hoc exprobrat. *Bonam magnamque partem ad te attulit.*] Hæc dicuntur ἰσοδυναμοῦντα: ut *Abs te petere & poscere*. An potius bonam speciem, magnam quantitate: & nunc discretive dictum est: nam alias bonam, pro magna & multa accipimus.

44. *Ita est.*] Non erat negandum, quod dixit Parmeno meretrici satisfacere cupienti, & non tacenti culpam in conscientia esse.

46. *Te interea loci cognovi.*] Oratorie priorem amatorem facit militem, quam Phædriam. Nam posterius dicit hunc cognitum per absentiam militis. Ergo cum militi Phædria rivalis superductus sit, consequens est ut miles queri debuerit, non Phædria: & propterea nihil peccatum, si ordine servato miles antepositus fuerit amatori postmodum cognito & hoc sine puella, & munerum causa, multum pro milite contra Phædriam valet. Sed vide meretricem, quia rem dixit perurentem, quot & qualia blandimenta subjicit, dicendo, *Tute scis post illa, quàm intimum habeam te, &c.*

47. *Cognovi.*] Proprie *cognovi*. *Tute scis post illa, &c.*] Ἐπιπλοκὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet.

48. *Et mea consilia ut tibi credam omnia.*] Ex præsenti actu sumpsit argumentum, quod eum nunc tanquam consultorem adhibuerit. Et bene *Credam*. secundum illud, *Potin' est hic tacere?*

49. *Ne hoc quidem.*] Id est, hoc quoque falsum est. *Dubiumne id est?*] Mo non taciturum scilicet.

50. *Hoc agite.*] Pro adverbio corripientis est positum: aut certe pro adhortatione audientiæ præbendæ. Sic *Plautus, Hoc agite sultis spectatores.* Et convenit velut nutu audientiam significantis, & gestu hoc ipsum adjuvari. *Hoc agite*, id est, illud desinite, & hoc attendite.

51. *Nuper.*] Ut adhuc amore flagrare videatur, addidit *nuper*. *Aliquantum ad rem est avidior.*] Vultu accommodato ad reprehensionem pronuntiandum est. *Ad rem avidior.*] Proprie *avidior*. Et *rem* pecuniam modo dicit.

52. *Is ubi hanc forma.*] Ex aliena persona vult ostendere præter affectum, quanti sibi æstimanda sit: & quanto munere miles Phædriæ meruerat anteponi.

53. *Et fidibus scire.*] Vetusta ἔλλειψις. *Pretium sperans.*] Deest *magnum*, ut, *& stabulo frenos audire sonantes.*

54. *Producit: vendit.*] Proprie. Nam *produci* res venales dicuntur. *Producit: vendit.*] Hæc celeritas vendibilem indicat mercem. *Forte fortuna.*] Id est, bona fortuna.

55. *Hic meus amicus.*] Quia locus est meritorum, non jam miles, sed meus amicus. Vide enim quid sequatur: *Emit, inquit, eam dono mihi, imprudens harum rerum.* Hic ostenditur quam avidus id faceret, si rem penitus nosset. Simul etiam ostenditur quanta secreta dicat Phædriæ: utpote quæ rivalis nesciat.

56. *Imprudens harum rerum, ignarusque omnium.*] *Prudentia*, naturalis est: *gnaritas*, extrinsecus venit. *Imprudens*, per se: *Ignarus*, per alios. Hoc est, qui nec suspicatus sit, neque ex aliquo audierit.

57. *Postquam sensit me tecum quoque rem habere.*] Non dictum, sed quasi cœlatum. *Sensit me tunc quoque rem habere.*] Magno pondere dixit, *tecum quoque*: tanquam irascendi justa magis sit causa militi, quam Phædriæ. Nam *sensit*, & *tecum*, & *quoque*, hoc significat. *Rem*

75. *Parvula hinc est abrepta : eduxit mater pro sua.*] Vide μίμησιν cum odio inductam, & depravatam pronuntiatione: ita ut & ὁμοιοτέλευτα non vitarentur de industria, *Parvula hinc est abrepta, eduxit mater pro sua, soror est dicta.*

78. *Hac nunc verba.*] Id est, falsa dicta. *Huc redeunt.*] Ut excludar.

80. *Nisi illum plus amas, quam me.*] Repudiatis causis, quas illa attulerat, per derivationem causæ: hic aliud dicit esse cur repellatur. *Et istam nunc times qua advecta est.*] Adeo, inquit, amas militem, ut etiam invideas si quam amaverit.

81. *Talem praripiat tibi.*] Εἰρωνεία stomachantis amatoris.

82. *Quid te ergo aliud solicitat?*] Quid est, inquit, si hoc non est?

83. *Num solus ille dona dat?*] Jam quasi quæstiones tractantur : sed ille munus advexit. *Nuncubi meam benignitatem.*] Possunt enim dona dari, sed exigua, aut minus liberaliter : & ideo mentionem benignitatis adjecit. *Nuncubi meam benignitatem.*] Sed ille benignus est. *Nuncubi*, numquid alicubi. Aut si, *nunc ubi*, legimus, erit adverbium temporis : ut sit ubi, quo in loco, qua in te. *Nuncubi meam benignitatem.*] Intelligit se & dona obtulisse, & id benigne sæpe fecisse. nam plerumque ingrata dona sunt, in quibus benignitas non apparet : quæ aut in quantitate rerum est, aut in facilitate præstantis.

84. *Claudier?*] *Claudi*, aut claudicare. *Sallustius, Neque enim ignorantia claudit res. &, Nihil socordia claudebat.*

85. *Nonne ubi mihi dixti cupere te.*] Plus dixit, *ubi dixti cupere te* : quam si diceret, fecisti ut emerem. Plus est enim id præstitisse, quod qui acceperit, non ausus fuerit postulare. *Cupere te.*] Vult rem parvi pretii, ex illius cupiditate & suo labore perpendi. *Ex Æthiopia.*] Non Æthiopissam : sed honestius *ex Æthiopia.*

86. *Relictis rebus omnibus, quæsivi?*] Hæc jam omnia in beneficiis considerari solent.

87. *Quæsivi?*] Vide quemadmodum exhibeat, atque ærumnas sibi difficilium munerum dicat imposuisse meretricem. Ex Æthiopia ancillulam, inquit, dixti te cupere. Quid ego feci in re cœli, & solis, ac pene orbis alterius? quæsivi. non enim in promptu erat. Deinde, non petisti, sed dixisti : nec velle te, sed cupere : non nigram, sed ex Æthiopia : nec dedi, sed relictis rebus omnibus quæsivi. Quid hic non exquisitum? quid non ita expressum, ut nihil addi possit? *Eunuchum porro velle.*] Eunuchos a Persis institutos putant ex captivis. A Babyloniis enim Hellanicus author est id habuisse. *Eunuchum porro dixti velle te*] Vide quemadmodum ut majus faciat quod præstitit, non semel imputat duo mancipia : sed primo puellam, deinde Eunuchum. *Eunuchum.*] Εὐνοῦχος εἴρηται, ὡς εὐνὴν ἔχων, τοῦτ' ἔστι, φυλάττων OCOCeIN ryNeN KeCANΔPOC.* *Porro.*] Deinde, vel postea, vel multo post.

88. *Quia sola utuntur his regina.*] Illam, quia hæc Æthiopia. hunc, quia solæ his reginæ utuntur. *Quid tale Thaidi rivalis dedit? Quia sola utuntur his regina.*] Varie Eunuchum dixit, & intulit *His*, ut,

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, & minime multos lædere :
In his poëta hic nomen profitetur suum.

Regina.] Id est, divites. sed ἐμφατικώτερον est *Quia sola utuntur his regina.*] Nota, quum Eunuchum in singulari numero præposuerit, *his* subjunxisse. sed *his* non ad Eunuchum retulit, sed ad delicias, aut quid tale: quia solæ utuntur hujusmodi deliciis servitiisque reginæ. Et oratorie hic subdidit, quod in ancillula prætermisit. quia nulla Æthiopissa honesta dici potuit. et *reginas* modo divites dicit. ut in Phormione, *Regem me esse oportuit. Repperi.*] Plus est quam *emi.* Et vide quam propriis & amplissimis verbis usus est. quia & ancillam ex Æthiopia, & Eunuchum : quo solæ utuntur reginæ. illam quæsivi, & hunc repperi: neutrum enim horum facile positum erat.

89. *Heri minas viginti pro ambobus dedi.*] Recentiora beneficia graviora adversum ingratos sunt. Ergo à tempore inducitur exprobratio. *Pro ambobus dedi.*] Melius amborum pretium dixit, quam ut separatim diceret, quanto emerit ancillulam nigram : de qua mox dicetur, *Hic sunt tres minæ.* Nam constat Eunuchum solum emptum esse minis viginti, ut ipse Parmeno confitebitur seni.

90. *Tamen contemptus abs te.*] Et hoc servatur in beneficiis. Nam majora sunt cessantibus meritis eorum, quibus præstantur.

91. *Ob hæc facta abs te spernor.*] Sic *Virgilius*,

— nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

Et *Vel quas tulit*, cum interrogatione aut cum increpatione proferri potest. *Ob hæc facta abs te spernor.*] Hic duplex est pronuntiatio : vel per invidiosam prolationem, vel per interrogationem. Et melius hoc modo, quam interrogative profertur : hic enim est multo gravior illo *Quid istic?*] Hoc adverbium consentire incipientis est, & est ἔλλειψις : deest enim *remoramur*, aut quid tale.

92. *Cupio abducere.*] *Abducere* dixit, tanquam ab stulto : nec per verum meritum, sed per fraudem. *Cicero. Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine. Atque hac re arbitror.*] Non dicit qua, hoc est, ex te. Veruntamen scit meretrix, contentione quædam negari Ergo fingit se vinci, ut adolescentem molliat : & ipsa cedit, ut & ille remittat pertinaciam.

94. *Potius quam te inimicum habeam, faciam ut jusseris.*] Hoc totum loquitur, tanquam magis ipsa amet Phædriam, quam ab illo ametur. *Te inimicum habeam.*] Huic contrarium est, *Ut te amicum habeam. Faciam ut jusseris.*] Nec voluntate, nec vultu consentientis hoc meretrix agit : sed callide tentat omnia. Nam quia persistendo non perficit quod expectabat, docet Phædriam etiam ipsum negligentius negare quod poscitur. & adeo hoc subtile est, ut statim impetraverit. Pervulgatum est enim, Quod summa vi defenderis, quum extorquetur, hoc idem postmodum remitte remittenti.

95. *Utinam istuc verbum.*] Et *istuc verbum*, pro tota sententia. *Verbum* pro dicto. Sed proprie ἀξίωμα, id est, sententia vel enuntiatio, quæ uno ligatur & astringitur verbo, *verbum* à veteribus dicebatur. *Ex animo, ac vere diceres.*] Certe, quia est qui ex animo dicat, fallat tamen.

96. *Potius quam te inimicum habeam.*] Tantum in animum Phædriæ hoc descendit, ut etiam repetat quod amica dixerat adulando.

97. *Sincere dici, quidvis possem perpeti.*] *Sincerum*, purum, sine fuco, & simplex : ut mel sine cera. Bene ergò, ut mel, blandimentum meretricis dulce fatetur, sed negat esse sincerum.

98. *Labascit.*] Omnia inchoativa trisyllaba, fere media producta enuntiantur. *Victus uno verbo quam cito!*] *Quam cito* ait, qui illum falsa lacrymula vinci crediderat posse. Plus factum est : uno victus est verbo, & cito. *Victus uno verbo.*] *Utinam istuc verbum.* Et *uno verbo*, ut diximus, sic accipe: ut verbum dictum intelligas, quod verbo complectitur, & completæ sententiæ pronuntiationem, quod ἀξίωμα nominabatur.

99. *Ego non ex animo misera dico?*] Quod sensit multum valuisse, hoc Thais inculcat animo amici sui. Et *ego*, vide quanta significet. Convenit hoc pronomen blande multa exprobranti : ut *Virgilius, Mene fugis? Quam joco rem voluisti.*] Contra illud refertur, quod ait. Phædria, *Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam, relictis rebus omnibus quæsivi?* Sed hoc vehementius & disertius. *Quam joco rem voluisti.* Non munus, inquit, sed quod plus est, rem. & non serio, sed joco. A facilitate præstantis. Et *voluisti*, non etiam *dixisti*. Mirandum obsequium, ex voto animi pendens. Non expectat imperium : ne voluptati mora sit, dum jubetur. Tum illud quod ait, *perficeris*: nonne pondus hoc verbi & potentiam Phædriæ circa amicam, & illius obsequium vehemens, & rerum difficultatem quæ ex-

tortæ sint, monstrat, atque omnem obterit querelam Phædriæ:

101. *Ego impetrare nequeo hoc abs te.*] Tu & joco, & non petisti, cum perfeceris tamen, at ego hoc impetrare non possum.

102. *Saltem ut concedas solum.*] Argute additum *saltem* & *solum*. Et bene, *concedas*, ut voluntatis sit: sic enim dixit supra, *Sine illum priores partes hosce aliquot dies apud me obtinere.*

103. *Verum ne fiant isti viginti dies.*] Facete biduum decuplavit: & simul quia ex eadem ratione sunt viginti, ex qua duo; & ex qua viginti, ducenti: duo millia, & sic deinceps.

104. *Profecto non plus biduum, aut.*] Ἀποσιώπησις secunda.

105. *Hoc modo sine te exorem.*] Nove nunc, non *De te exorem*: sed *te exorem*. *Hoc* absolute.

106. *Faciundum est quod vis.*] Non *quod oportet*, sed *quod vis* dicendo, multum addidit obsequio suo. *Merito amo te.*] Bene amoris mentionem ad auferendam suspicionem contemptus Phædriæ fecit. *Bene facis.*] In consuetudinem venit, *Bene facis*, & *bene fecisti*, non judicantis esse, sed gratias agentis.

107. *Rus ibo.*] Et hoc amatorium est, odisse urbem sine amica. Nec dixit, *Ibi ero*: sed, *Ibi hoc me macerabo biduum.* Pronuntiandum est *biduum*, ac si dixisset biennio.

108. *Ita facere certum est.*] Ex his apparet verbis, quam sibi amator hoc ægre imperet. *Mos gerendus est Thaidi.*] Cum pronuntiatione & gestu: ut ostendat, quæ vis amoris sit, ut Thaidi mos geratur.

109. *Huc fac illi adducantur.*] Eunuchus & ancilla, figurate *Illi*: sed prævalet genus masculinum. *Adducantur*, pro adducito eos. Et bene adjectum est, ne dilatis ob retentionem muneribus, non procederet actus fabulæ, & simul quia absentia Phædriæ opus est, dum per Chæream ludificatur meretrix.

110. *In hoc biduum Thais vale.*] Nunc *vale* abscessum significat, non salutationem: nam si mera salutatio est, biduo solum amicam valere optat. Sed præscribere conatur, quanto tempore abfuturus sit & simul ostendit, quam invitus abscedat. *In hoc biduum Thais vale.*] Accusativo utens casu expressit amatoris impatientiam: *Biduum* dicens, præscripsit de tempore. Et *vale*, majorem vim habet ex dolore discedentis, quam obsequio salutantis.

111. *Et tu. numquid vis aliud?*] *Vale* subaudiendum salutatorium. Et subintelligendum est post osculum dici, *Numquid vis aliud?* quasi recte factum.

112. *Cum milite isto.*] *Isto* bene additum, quasi odioso; ut alibi, *Iam vero mitte Demea, tuam istam iracundiam.* Et *Virgil. Aut quid petis istis?* Hæc enim pronomina, spernentis sunt, odiumque monstrantis. *Præsens, absens.*] Κακόζηλον.

113. *Me desideres.*] Αὔξησις. quia plus est amore desiderium.

114. *Me somnies, me expectes.*] Ἐπαναφορὰ prima. Cum amare & desiderare sit voluntatis, atque etiamnum obsequii: somniare, satis amatorie dictum est.

115. *Me speres.*] Cum *me expectes*, jam dixerit: quid sibi vult iterum *me speres?* Inter spem & expectationem hoc interest: quia *expectatio*, certorum est: *spes* vero, incertorum. Et *expectatio* propinquarum rerum: *Spes* longinquarum. Et *Expectatio*, destinat tempus: *Spes*, non destinat. An? *me speres idem facere*, id est, de te cogitare. ut sit *speres*, credas: ut statim in subditis invenies: *Nam ejus fratrem spero jam propemodum reperisse. Me te oblectes.*] Septimus casus *me*. *Mecum tota sis.*] Toto animo. Nam illam nunc animum vult esse, non corpus. & simul quod ipse ab ejus corpore patitur: id vult militi ejus mente contingere, tanquam penitus excluso ab amica.

116. *Quando ego sum tuus.*] Animus scilicet.

117. *Me miseram! forsitan hic mihi.*] Recte Thais nunc partem argumenti exequitur tacitam apud Phædriam, propter præsentiam servi: quem poeta vult ita nescire, ut audeat ad vitiandam virginem subornare Chæream.

118. *Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.*] Hic *Terentius* ostendit virtutis suæ hoc esse, ut pervulgatas perso-

nas nove inducat: & tamen à consuetudine non recedat: ut puta meretricem bonam cum facit, capiat tamen & delectet animum spectatoris.

110. *Neque me finxisse falsi quidquam.*] Aut, *dixisse* debuit dicere. aut abundat *falsi*. aut ideo, quia & vanum aliquid fingi potuit. ut supra, *Si vanum, aut falsum, aut fictum est.*

121. *Esse quemquam chariorem.*] Melius, *quemquam*, quasi si dixisset, *militem quemquam chariorem. Quemquam chariorem.*] Quasi meretrix non charum alterum, sed chariorem negat.

122. *Et quidquid hujus feci.*] *Hujus* absolute; aut per ἔλλειψιν, ut desit *rei*. In Hecyra, *Ne quid sit hujus oro.* In Heautontimorumeno,

Nihil me istius facturum patri.

Virgilius,

— *aut quid petis istis?*

Quidquid hujus.] Rei subaudiendum est quod eum exclusi foras.

123. *Spero propemodum.*] Nove *spero*, pro credo vel confido. *Propemodum* ideo, quia hominem quidem novit, sed fratrem esse virginis nondum probavit.

124. *Adeo nobilem.*] *Adeo*, pro nimis positum est, aut pro expletiva particula.

126. *Atque expectabo dum venit.*] Futurum actum promittere voluit: non quo aliquis gestus sit expectantis.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS SECUNDI.

1. *FAc itant jussi.*] Jam amatorium multiloquium & vaniloquium continet ista actio: nam & repetit quod jam dictum est: & id facit magis & odiose nimis.

3. *Ah, rogitare? quasi difficile sit.*] Deest *vis*, vel *pergis*: ut sit, rogitare pergis? Vel *te*, si ipsum respicit: vel *hunc* si adversus hoc dicit: ut sit, Ah, rogitare te? aut, rogitare hunc? Et distinctione interposita, inferendum vultuose, quasi difficile sit id quod mandat. Ita & ineptiam nimiam circa hoc solliciti amatoris expressit: & ostendit, nihil esse facilius, quam deducere ad meretricem munera: cum contra illud sit difficillimum, poscenti aliquid non dare. *Rogitare?*; Subauditur *te*. Ut sit, mirum est te rogitare; quasi sit difficile complere quod jubes.

4. *Aliquid invenire facile possis.*] *Invenire*, acquirere. Sic Heautontim. *Non quaeris patri quo modo obsequare: & ut serves quod labore invenerit.* Nam ideo à præcedenti etiam *quæstus* dicitur.

5. *Quam hoc peribit.*] Deest *facile*: ut sit, Facile hoc peribit. *Quod mihi est carius.*] Pro, qui mihi sum carior. Sed *ego* dixit absolute, occurrens huic pronomini *quod*.

6. *Quin effectum dabo.*] *Quin* pro imo. ut in Heautontim. *Quin nolo mentiare.*

7. *Sed numquid aliud imperas?*] In his servus nihil vult, nisi coactus facere, propter majorem dominum: sic & alibi, *Iubesne inquit?* responderet ei Chærea, *Cogo atque impero.*

8. *Munus nostrum ornato verbis.*] Ἠθικῶς non dixit *meum*. quasi & Parmenonis sit. *Et istum.*] Id est, molestum & odiosum: nam hoc significat *istum*.

9. *Ab ea pellito.*] *Ab ea*, ab ejus animo: & non, *pelli facito*: sed, *pellito*.

10. *Tametsi nullus moneas.*] Properat servus carpere vaniloquium domini. Et *nullus*, pro non. sic in Hecyra, *Nullus dixeris. Plautus* in Trinummo, *Nullus credas. Ego rus ibo.*] Et hoc jam dictum est: sed ostendit, quam moleste id incipiat Phædria.

11. *Censen' posse me obfirmare, & perpeti.*] Arbitraris: ut *Censores*, qui morum alienorum habent summum arbitrium. Et ideo hunc putant non censere, quia ipsa desiderat fieri. *Posse obfirmare, & perpeti.*] Verba sunt desperantis. non firmare, sed obfirmare: non pati, sed perpeti.

12. *Te ne?*] *Te* quod ait, hanc vim habet, ut significet perditum amore Phædriam esse.

13. *Nam aut jam revertere.*] Modo *jam*, pro statim. *Te adigent horsum.*] Hoc est, ad urbem agent. *Insomnia.*] Vigiliæ. Legitur & *adiget*, ut sit *insomnia* numeri singularis.

14. *Ut de fatiger usque.*] Ordo est, usque ut defatiger. *Ingratiis ut dormiam.*] Id est, etiam invitus & coactus. Nam *ingratiis*, non ultro significat: quia ultronea

tronea grata sunt: ingrata, quæ ab inimicis fiunt, ac recusantibus.

16. *Nimis me indulgeo.*] *Me* sic veteres, quod nos *mihi* dicimus. Alibi, *Te indulgebant*, *tibi dabant*.

17. *Tandem non ego illa caream, si sit opus, vel totum triduum?*] Sic cœpit tanquam aliquid foret dicturus magnificum: non autem est παρ' ὑπερδοξίαν: sed vere amator magnum hoc putat. *Vel totum triduum?*] Magna professio virtutis, cum biduo sit opus, triduo posse durare. Et *totum triduum*, dicit universum triduum, εἰρωνικῶς: quasi sit triduum in multo numero.

18. *Vide quid agas.*] Sic dicitur magna aggredientibus. *Stat sententia.*] Et vultu & gestu magis spectabile quod dixit, *stat sententia*: vel maxime eo, quod tanto sonitu hæc de se promittat Phædria continuo rediturus: vel potius non accessurus ad villam: tantum autem aberit, quantum temporis opus est ad vitiandam virginem.

19. *Quid hoc morbi est?*] Excusatio amoris, quando non culpa, sed morbus est. *Adeon' homines immutarier ex amore, ut non cognoscas eundem esse?*] More suo à plurali numero ad singularem se convertit.

20. *Vt non cognoscas eundem esse?*] Non solent stulti induci adolescentes: & ideo ad amorem retulit stultitiam Phædriæ.

21. *Minus ineptus, magis severus.*] Nisi enim hoc esset, quid esset quod illum mulier præferret militi? aut quid relinqueretur proprium personæ militis, si & hic stolidus est? *Magis severus quisquam, nec magis continens.*] Animadverte ut amet *Terentius magis* addere positivo, potius quam comparativum facere. Nam neque *severior*, neque *continentior*, tam valuit dicere, quam *magis severus*, & *magis continens*.

22. *Hic quidem est parasitus Gnatho.*] Hæc apud *Menandrum* in *Eunucho* non sunt, ut ipse professus est, parasiti persona & militis: sed de *Colace* translatæ sunt.

24. *Facie honesta.*] Οἰκονομία, qua ostenditur amaturus Chærea; siquidem hanc Parmeno ipse miratur. *Facie honesta.*] Sic *Virgilius*:

Et latos oculis afflarat honores.

Et mox idem: *Ita me dii ament, honestus. Ni ego me turpiter hodie hic dabo.*] *Ni dabo*, pro dedero. *Virgilius*,

Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.

25. *Cum meo decrepito hoc Eunucho.*] Facete *meo*, ad parasitum retulit, cum pulchro munere venientem. Et præparatio est ad ducendum Chæream potius, quam deformem Eunuchum. *Decrepito hoc Eunucho.*] *Decrepiti* sunt dicti, quorum crepitu & plangore familiæ, fuerant jam conclamata funera. *Hæc superat ipsam Thaidem.*] Hoc sic accipias, non vituperari Thaidem, sed tanquam ὑπερβολικῶς dici. Ideo addidit *ipsam*, quasi nimiæ pulchritudinis. Et bene *ipsam*, propter quam datur.

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS SECVNDI.

DI immortales! homini homo quid præstat?] *In hac scena non stans, sed quasi ambulans persona inducitur. Constitit tamen aliquantulum intuens spectatores, dum secum loquitur. Exprimit autem parasitum, & sub ejus verbis corruptos mores in assentationem ostendit: prorsus ut honesta quoque persona in hujusmodi culpa inventa sint: ut alibi, Obsequium amicos, veritas odium parit.*

1 *DI immortales.*] Hoc jam mire, & pro seculi ac temporum reprehensione satyrice *Terentius*, quod apud eum *stultum* vocat simplicem parasitus, & *intelligentem* malum. *DI immortales.*] Admirantis exclamatio est, cum parasiti gesticulatione. *DI immortales! homini homo quid præstat?*] Morata narratio à sententia incipi solet: quæ dicitur προοίμιον. *Homini homo quid præstat?*] Alii distinguunt, *Quid præstat stulto intelligens*, quia sic veteres loquebantur.

2. *Quid interest?*] Hoc admirantis est, & ideo sic pronuntiandum.

3. *Conveni hominem.*] *Convenisse*, non vidisse tantum, sed etiam collocutum fuisse significat.

4. *Hominem haud impurum.*] Non dixit prodigum, quia hoc ipsum probat: sed non avarum, non improbum Et sic laudamus eos, in quibus nihil est quod

magnopere efferamus. *Mei loci atque ordinis.*] *Loci*, ingenuum: *ordinis*, pauperem. Illud natalium, hoc fortunæ est. *Itidem patria qui abligurierat bona.*] Hoc joculari vultu dicitur. Et eleganter ex persona parasiti non culpatur quod comederit bona. *Abligurierat.*] Suavibus escis consumpserat. Nam ἀπὸ τοῦ λιγυροῦ, est *ligurire*. & λιγυρὸν Græci suave appellant.

5. *Video sentum.*] Quam bene *video*, postquam dixit *convens*. & tempus mutavit & verbum. *Sentum,*] Horridum. *Sentum.*] Ad horrorem retulit. *Squalidum.*] Ad sordes. *Ægrum.*] Ad maciem. *Pannis annisque obsitum.*] Ad vestitum & ad tristitiam: Sed *pannis* & *annis*, μωρολογίαι parasitorum sunt. *Pannis annisque obsitum.*] Vel parasitica vernilitate καθ' ὁμοιοτέλευτον dictum: vel quia Homerus dixit, αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι, & est miseriæ senium deditum. Unde huic magis tristitia gravitasque displicuit, aliena semper ab omnibus parasitis. *Annisque obsitum.*] Ut sentum, dixit *obsitum*. μεταφορὰ ab agro.

6. *Quid istuc ornati, inquam?*] Scire nos convenit, cum recto casu profertur interrogatio, non esse contumeliosum. Ut si dicas, *Quis hic homo est?* Si autem in obliquo, contemptum significari. ut, *Quid hoc est hominis? quid mulieris? quid ornatus? Quid istuc ornati, inquam?*] *Ornatus*, τῶν μέσων est, ad dedecus & ad turpitudinem. Vel simpliciter, hoc accipe, vel εἰρωνικῶς. Et *ornati*, ut *senati*, antiquus genitivus. *Quod habui, perdidi.*] Non dixit, id quod erat, comedi, aut consumpsi.

7. *Hem, quo redactus sum?*] Vel habitum suum, vel corpus ostendens, hoc dicit. Nec quicquam hic, nisi ex media consuetudine collocatum est. *Omnes noti me, atque amici deserunt.*] Sententiose atque mordaciter in mores.

8. *Hic ego illum contempsi præ me.*] Hoc est illud, *Homo homini quid præstat? stulto intelligens?*

9. *Ita ne te parasti.*] Quam objurganter! tanquam in illo sit, quod miser est. Et alibi,

Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit,
Quin ita paret se, abs te ut blanditiis suis,
Quam minimo precio, suam voluptatem expleat.

Et hoc proprie verbum ad exprimendam inhumanitatem & ignaviam factum est. *Ut spes nulla reliqua in te siet tibi?*] Sententiose, ad illud quod & *Virgilius* ait, *Ponite spes sibi quisque. Ut spes nulla reliqua in te siet tibi.*] Bene quasi qui rem à fortuna acceperit.

10. *Simul consilium cum re amisti?*] *Virgilius*,

---- nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit; vanum etiam, mendacemque improba finget.

Et *Sallustius*, *Neque fortuna eget: quippe quæ probitatem, industriam, aliasque bonas artes neque dare, neque eripere cuiquam potest.* Ergo hæc interrogatio, increpantis est: nec desiderat responsionem. Nam consilium in bonis animi: res in potestate fortunæ. *Ex eodem ortum loco?*] Ex eadem fortuna.

11. *Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis!*] Hoc contra illud, *Video sentum, squalidum, ægrum, pannis annisque obsitum. Color* ergo ad *sentum*: *Nitor* ad *squalidum*: *Vestitus* ad *pannis annisque obsitum*: *Habitudo* corporis, ad *ægrum* refertur. *Quæ habitudo est corporis?*] *Plautus* in Epidico, *Corpulentior hercle, atque habitior.*

12. *Omnia habeo.*] Ad *quod habui, perdidi. Neque quidquam habeo.*] Ad *mei loci atque ordinis hominem*. *Omnia habeo.* ad industriam retulit. *Neque quidquam habeo.* ad fortunæ culpam. Et item denuo, fortunæ crimen, *Cum nihil est.* ad suam laudem, *Nihil desit tamen. Omnia habeo, neque quidquam habeo.*] Alterum horum, neutrumve potest cuivis accidere: utrumque nulli. *Nihil cum est, nihil desit tamen.*] Figura ὀξύμωρον. Ut apud *Virgilium*,

Sequiturque sequentem. ——

Et *Cicero*, *Cum tacent, clamant.*

23. *At ego infelix.*] Jam transit ἀπὸ τοῦ μιμητικοῦ πρὸς τὸ πρακτικόν. *At ego infelix neque ridiculus.*] Vehementer invectus est in tempora & mores poëta,

sub hac persona : in qua hominem ita inducit pœnitere probitatis suæ, ut se infelicem, non honestum dicat. Et, non *nolo* sed, *non possum*.

14. *Quid tu his rebus credis fieri?*] Dum quis ridetur, aut vapulat. *Tota erras via.*] Παρόμοιον per μεταφοράν.

15. *Apud seclum prius.*] Scilicet cum essent tempora meliora.

16. *Hoc novum est aucupium.*] Vide quid intersit, cum illud *quæstum* dicat, hoc *aucupium* : illud de sapientibus, hoc de stultis. *Inveni viam.*] Adeo novum est aucupium.

17. *Est genus hominum.*] Quia multi sunt hujusmodi, non dixit, *homines sunt*, sed, *est genus hominum*.

18. *Hisce ego non paro me ut rideant.*] Quia ille dixerat, *Ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.*

19. *Sed his ultro arrideo.*] Quid est, *his arrideo?* aut veluti pareo, id est, obsequor : aut veluti dictis delector. Atque *arrideo*, non sicut in parasitis fieri solet, ut his arrideatur à regibus, quum potius ipsi dictis factisque rideant alienis, hîc esse intelligendum, etiam res ipsa indicat ex contrario. Nam quod ait supra, *His ego non paro me ut rideant*: hoc è contrario ostendit, quod subjiciatur ex dictis. *Sed his ultro arrideo.*] *Ultro*, versa vice. an prior? an etiam insuper, hoc est, ultra. *Admiror simul.*] Plus intulit, quam si *laudo* dixisset.

20. *Quidquid dicunt.*] Non, *quod dicunt* : sed, *quidquid dicunt*, id est, bene vel male, ne vel si interclusa fuisset assentatio, se impediat, quod contrarium laudaverit. *Id rursum si negant, laudo id quoque.*] Præclare *Terentius*, quod à Satyrico de aliis diceretur, id hic de se dicentem inducit, facetius multo, quam si aliter fecisset : scilicet κατὰ τὸ ὀρθὸν mores temporum jam tum vitiatos per assentationem, quod fere in plerisque fabulis, monstrat. Ut etiam in Andria :

Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.

Et in Adelphis :

— *quod te isti facilem & festivum putant,*
Id non fieri ex vera vita : neque adeo ex æquo & bono :
Sed ex assentando, indulgendo, & largiendo.

21. *Negat quis, nego.*] Bene sic dixit : *negat* & *ait* contraria sunt. Ut *Plautus* in Rudente, *Vel tu ais, vel tu negas.*

22. *Is quæstus nunc est multo uberrimus.*] Quam ille apud seculum prius fuerat. Et vide quemadmodum illiberalem vitam honestiore nomine primo *aucupium*, post etiam *quæstum* nominaverit. ΡΟΠΟΚΑΡhC * hic inducens.

23. *Scitum hercle hominem.*] Mire *Terentius* longæ orationi interloquia quædam adhibet, ut fastidium prolixitatis evitet ; velut nunc Parmeno procul audiens Gnathonem, hæc loquitur.

24. *Interea loci.*] Duæ partes orationis, cum conjunctæ unam fecerint, mutant accentum.

25. *Concurrunt læti mi obviam.*] Et multos, & properos uno verbo ostendit, & ex adverso ad se festinantes. *Cupedinarii.*] Varro humanarum rerum : *Numerius Equitius Cupes*, inquit, *& Aomanius Macellus, singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. His in exilium actis publicata sunt bona, & ædes ubi habitabant diruta : éque ea pecunia scalæ Deûm Penatium ædificata sunt. ubi habitabant, locus, ubi venirent, ea quæ vescendi causa in urbem erant allata. Itaque ab altero Macellum, ab altero forum Cupedinis appellatum est. Cupedinarii.*] Omnes qui esculenta & poculenta vendunt, à rebus Cupedinis ob alimentum *cupedinarii* appellantur. Et ipse subjecit, qui accipiendi sunt cupedinarii.

26. *Lanii.*] Qui laniant pecora : unde & *lanistæ* dicti, qui laniandis præsunt gladiatoribus. Sic est *Macellum* à mactandis pecoribus dictum. *Piscatores.*] Qui recentem piscem præbent. *Fartores.*] Qui insitia & farcimina faciunt. *Cetarii.*] Qui cete, id est, magnos pisces venditant, & bolonas exercent. *Cetarii, Lanii, Coqui, Fartores*] Ἁμάρτημα comicum : in Palliata Romanas res loquitur.

27. *Quibus & re salva.*] Cum de meo impenderem. *Et perdita profueram.*] Cum de alieno nanciscor & expendo. *Sæpe.*] Expletivæ significationis est.

28. *Ad cœnam vocant.*] Utrum ad

emendiam cœnam? an ad convivium? *Adventum gratulantur.*] Accusativum casum pro dativo, pro *adventui gratulantur.* Et *adventus* proprie expectatorum, necessariorumque dicitur.

29. *Ille ubi miser famelicus videt me.*] Hic ostendit, quæ res coëgerit ad discendum: & simul vide secundum vulgi opinionem loqui parasitum, miserum & famelicum, hominem honestis moribus præditum. *Ille ubi miser famelicus videt me.*] Vide ut sententiose demonstret malos ex bonis contagione fieri, exemplis in pravum prævalentibus. Videt mihi hoc prodesse, & discere optat, quod negabat se posse. *Tanto honore.*] Quia concurrunt, salutant. *Famelicus* a fame & edendo dictus est, quasi famedicus.

30. *Tam facile victum quærere.*] Quia ad cœnam vocant. *Ibi.*] Pro tunc. *Homo*] Mire addidit *homo.* aut additum supervacue *homo.* Ut, *Donat habere viro decus, & tutamen in armis.*

31. *Ut sibi liceret discere.*] Quasi disciplinam, aut artem: tantum authoritatis criminum felicitas sumpsit. *Discere id de me.*] Magis, *de illo. & de me*, veteres dicebant: quam ut nos dicimus *à me*, aut *ab illo. Sectari jussi.*] Propriè. nam & *secta* philosophorum ab eo dictæ sunt.

32. *Ex ipsis.*] Philosophis scilicet. *Ex ipsis vocabula.*] Ut Pythagorica, Platonica. Hoc igitur non est consequens ad illud, quod vult dicere; nisi forte *disciplinam* pro discipulis posuerit.

33. *Parasiti item ut Gnathonici vocentur.*] Non hoc intulit, quod cœperat dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis accipimus.

34. *Viden', otium & cibus quid faciat alienus?*] Rursus Parmeno & facetias dicit, & distinguit longiloquium parasiti. *Quid faciat.*] Legitur &, *quid facit*: ut sit figura per modos, pro, *quid faciat.*

35. *Hanc deducere.*] Proprie. Nam *ducitur* quis ad supplicium: *Deducitur* ad lætitiam. *Et rogitare ad cœnam.*] Vide parasitum magis optare ad cœnam Thaidem vocari, quam munus capere.

36. *Thaidis.*] Legitur & *Thais.*

37. *Salva res est.*] Quia & ante ostium, & tristem video, *salva res est.* Nec hoc valet ad lætitiam, quod Parmeno est, sed quod rivalis servus. *Salva res est.*] Proverbialiter.

38. *Nebulonem.*] Vel furem, quia nebulas objiciat: vel mollem, ut nebulam: vel inanem & vanum, ut nebula est. *Hice.*] Pro *hi*, vetuste. *Virgilius.*

His certe neque amor causa est, vix ossibus hærent.

quia *hisce* debebat dicere. *Hice hoc munere arbitrantur.*] Non immerito Gnathonem deridet Parmeno, qui penitus noverit meretricis consilium.

40. *Summum suum.*] Ἔλλειψις *Summum suum impertit Gnatho.*] Hæc tota locutio, parasiticæ elegantiæ, & simul εἰρωνείας plena est. Nam & plurimam dicit ei salutem, quem ne exiguam quidem velit continere: & summum dicit eum, qui nec levis amicus sit sibi: & Parmenonem Gnatho, non *ego te. Summum suum.*] Quam venuste, quod summum amicum non resalutet Parmeno. *Quid agitur?*] Pro blandimento, non pro interrogatione nunc ponitur. ut *O noster, quid fit? Quid agitur? statur.*] Pro, *quid agis? sto.* Et facete: nam stat, cui ingredi non licet.

41. *At numquid aliud?*] Cum jurgio hic de illo respondit, & ideo repetit dictum Gnatho.

42. *Quidum?*] Interrogat interrogantem, ne ipse respondeat. *Nihil equidem.*] Dicens *nihil*, mutavit vultum Parmeno in lætitiam. Ideo illi facete Gnatho agenti hoc ipsum, *ne sis*, dixit: ut probaret tristem fuisse. *Nihil equidem.*] Pro *non.* & infra, *Nihil dixit ut sequerer se.*

43. *Hoc tibi mancipium?*] Ταπείνωσις. *mancipium* dicit puellam, aut virginem. *Non malum hercle.*] Inimica laudatio. *Uro hominem.*] Sibi hoc gestu & vultu parasitico dicit. & pro eo quod est, dolere cogo. *Ut falsus animi est?*] Similiter & Parmeno secum gestu servili. & *animi* pro animo, ἀντίπτωσις veterum: qui, *ingens es virium*, &, *dives es opum*, amabant dicere. *Ut falsus animi est?*] Ex hoc falsus animi est, quod putat hujusmodi munere capi posse Thaidem.

44. *Quam hoc munus gratum Thaidi.*] Mire insultat Gnatho. Quanto enim

magis munus gratum fuerit, tanto erit rivalis exclusior.

45. *Omnium rerum heus vicissitudo est.*] Vide locum in quo erumpere dolor Parmenonis potuit, nisi commissa servaret, & coelaret Thaidis consilium.

46. *Sex ego te totos, &c.*] Quid est *totos*? an diebus & noctibus? utpote amatoris servum: ac per hoc sine ulla cessatione & intermissione. *Hos menses.*] *Hos*, qui nunc aguntur, id est, hoc tempore. *Quietum reddam.*] Facete: quasi hoc ipse fecerit. & hoc est quod ait, *Plurima salute Parmenonem summum suum impertit Gnatho*: tanquam amico consulat.

47. *Ne sursum, deorsum cursites.*] Quod est laboris. *Neve usque ad lucem vigiles.*] Quod est exitii.

48. *Sic soleo amicos.*] Hoc εἰρωνικῶς.

49. *Detineo te.*] Valde teneo. *Fortasse tu profecturus aliò fueras.*] Vult exprimere confessionem, quod ad Thaidem venerit, sed intrare non possit.

50. *Paululum da mihi operæ.*] Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicitur. *Paululum da mihi operæ.*] Proprie sic dicitur, adjuva me. Sic in Adelphis, *Hac opera ut data sit. Nunc tibi patent fores hæ.*] Ex eo quantum licere oportuit ostendit,* quam miserè nihil liceat Parmenoni.

51. *Quia istam ducis.*] Hoc quasi ad Gnathonem: sed lente, ac sub lingua murmurat.

52. *Num quem evocari hinc vis foras?*] Quia ipse intrare non potest. *Sine, biduum hoc prætereat.*] Et hoc lentius. nam si aliter pronuntiaveris, secreta produntur.

53. *Qui mihi.*] *Mihi*, τῷ ἀτιμωτάτῳ dictum est. *Fortunatus.*] Ut ipse videris tibi.

54. *Na tu.*] *Na*, valde *Na tu istas faxo calcibus.*] Mira eloquentia, in qua utraque ὑπερβολὴ expressissima est. Nam neque *uno digitulo* minus aliquid dici potest: neque *calcibus sæpe insultabis*, aut amplius, aut ingentius. *Insultabis fores.*] Sallustius, *multos tamen ab adolescentia bonos insultavit.*

55. *Numnam.*] Hic *nam* abundat: ut *quidnam*. *Relictus custos.*] Bene *relictus*: quasi ab excluso.

56. *Nequis forte internuntius.*] Propere. *internuntius. Ne quis forte internuntius.*] Ex his verbis datur intelligi, parasitum è domo meretricia egredi. *Ne quis forte internuntius clam à milite ad istam cursitet?*] Et hoc facete: quasi ipse sibi Thaidem totam vindicaverit, quod miles facit.

57. *Facete dictum.*] εἰρωνικῶς, quia inficete. *Mira vero militi quæ placeant.*] *Mira*, pro mirum. *Virgilius, Nota tibi*, & est εἰρωνεία. Quid mirum est, inquit, facetè loqui eum, qui militi placeat? Potest tamen & pluraliter intelligi.

58. *Sed video herilem filium.*] Non potest Terentius πρέσβειραν proprie dicere: & ideo *herilem filium* dicit.

59. *Miror quid ex Piræo abierit.*] Hic causa ostenditur, cur potest ignotus esse vicinis, & pro Eunucho fingi. *Miror.*] Pro nescio. *Miror quid ex Piræo abierit.*] Ut ex Piræo discederet, symbola amicorum: ut huc perveniret omisso negotio, aspectus virginis fecit. *Nam ibi custos publice.*] Adversus prædonum incursus illic excubabat juventus Attica. *Piræum*, ut *Sunium*, est maritima & accessu littoris pars clementior. *Publice est nunc.*] *Nunc* ambigua distinctione positum est.

60. *Non temere est.*] Ut *Virg. Haud temere est visum. Et properans venit.*] Mire locuturum ante formavit, ut gestus verba præcedant, verba habitum consequantur.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS SECUNDI.

Occidi.] *In hac scena novus amor adhuc ephebi, & consilium potiundæ virginis demonstratur: tanta virtute poëta comici, ut hoc commentum non quæsitum esse, sed occurrisse sua sponte videatur.*

1. *Occidi: neque virgo est usquam.*] Non habuit quid dicere debeat aliud, properans, & circumspiciens, nisi *occidi. Occidi.*] Produc mediam syllabam verbi hujus, & contrarium significat.

2. *Neque ego qui illam è conspectu amisi meo.*] Amatorie, dum illam non invenit, & se perdidit.

3. *Ubi quæram?*] Hoc circumspectantis est. *Ubi investigem?*] Plus intulit. *Quem perconter?*] Hoc tertium plus intulit: nam ubi nec vestigia reperiuntur, superest interrogatio. *Quam insistam viam?*] Si nec, qui interrogetur apparet. *Quam insistam viam?* Et *qua via*, legitur.

4. *Ubi ubi est, diu cœlari non potest.*] Ob nimiam scilicet formæ gratiam.

5. *O faciem pulchram!*] Faciem modo, non partem corporis dicit, sed totam speciem quæ apparet & cernitur. *Virgilius, Quibus aspera quondam Visa maris facies. Doleo omnes dehinc ex animo mulieres.*] Πρὸς τὸ πιθανὸν argumentatus est, ut ostenderet hunc grandem jam ephebum, etiam amoris expertem non fuisse. Sic & alibi, *Cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem, In hac commotus sum.*

6. *Cotidianarum.*] Hoc est, levium & usitatarum: est quippe huic contrarium. *Nova figura oris, papa! Ecce autem alterum.*] Sic dicimus, cum propter alterum de altero venit in mentem.

7. *Nescio quid de amore loquitur.*] Ut jamdudum Phædria loquebatur. *O infortunatum senem!*] Hoc dictum præstruxit ad exitum fabulæ ac Catastrophen. Nam perturbatus ad Thaidem ingreditur hic senex, per fallaciam Pythiæ, & indicium Parmenonis: atque ita firmabuntur nuptiæ virginis, quam ducet Chærea.

8. *Hic vero est.*] Utrum senex: an Chærea? sed senex potius. Hic vero est senex. *Qui.*] Scilicet Chærea.

9. *Praut hujus rabies quæ dabit.*] *Præ*, ex comparatione significat. Ergo proprie, & est integra locutio. & ordo est, Præut illa sunt, quæ hujus rabies dabit. Et bene *dabit*, quasi de re violenta. Ut,

---- *dabit ille ruinam Arboribus.* ----

Praut hujus rabies quæ dabit.] Hic ex parte characteris inscius quidem est personæ Chæreæ, quem moribus conjicit servus ardentiorem in amorem ferri posse, simul ac cœperit. *Praut hujus rabies quæ dabit.*] Et hic ostenditur jampridem motum in res Venereas Chæream. Et magna poëtæ cura est, ne incredibile videatur, adolescentulum qui pro Eunucho deduci potuerit, tam expedite virginem vitiasse. Quocirca artifex summus, quod ætati non potest, naturæ attribuit Chæreæ: ut calidior ingenio, & ante annos amator, non libidinem in sese, sed quandam rabiem designaverit in Venereos appetitus.

10. *Ut illum.*] Pro utinam. *DI Deaque senium perdant.*] Plus dixit *senium*, quam *senem*. Nec miteris, post *senium*, *qui* additum: ideo quia declinationem ad intellectum retulit: ut alibi, *In Eunuchum suam.* Et *senex*; ad ætatem refertur: *Senium*, ad convitium. Sic *Lucilius* ait, *At quidem te senium, atque insulse sophista. Remoratus est.*] A remora pisciculo, qui & ἐχενηῒς vocatur, *remoratio* & *remoratus* dicitur.

11. *Tum autem, qui illum non floccifecerim.*] *Tum autem*, pro, *&*. Duas vult enim causas esse, cur se ipsum DI perdant: unam, quod restiterit: alteram, quod senem perveritus diu remanserit à persequenda virgine. Et nota *floccifecerim*. & contemnere, & non contemnere significare: ut nunc, *Qui illum floccifecerim* deest *vel*: ut sit, vel floccifecerim.

12. *Quid tu es tristis? quidve es alacris?*] Proverbiale est, in hominem perturbatum & incerti vultus. Aut lætus es, nam *alacris*, *L* litera pro *D* posita, non tristis, id est ἀδακρυς intelligitur. *Quidve es alacris?*] Et *alacer* & *alacris* dicitur, ut habes apud *Virgilium*:

Ergo alacris, cunctosque putans excedere pugna.

Quidve es alacris?] *Alacritas* est mutatio quædam vultus gestientis in spem aliquam.

13. *Unde is?*] Modo, *ad quid venis*, significat. sed *eo*, de loco ad locum veteres dicebant: quod mox in subjectis probabitur. *Quorsum eam.*] Bene: quia proxime dixerat, *ubi quæram? ubi investigem: quem perconter? quam insistam viam? incertus sum. Quorsum eam.*] Hinc ut diximus, manifestum est, ire & adventum significare.

14. *Ita prorsum oblitus sum mei.*] Huic contrarium,

Dum memor ipse mei. —

Ergo oblitus mei, insanus. *Ita prorsum oblitus mei.*] *Prorsum*, recta, id est, omnino

ſio: nam *prorſum*, eſt porro verſum, id eſt, ante verſum. Hinc & *prorſa oratio*, quam non inflexit cantilena.

15. *Hem.*] Si cum *h*. Parmeno: ſi leniter, Chærea. *Oſtendes qui vir ſies.*] Non, *ſi vir ſies*: ſed, *qui vir ſies*: quod eſt ἐμφατικώτερον. Si quæſiſſet quidem, qui vir ſies, an debeat præſtare, qui virum ſe ſic monſtraturus eſt? Et *vir* modo, non ad ſexum, nec ad ætatem dicitur, ſed ad laudem. *Qui vir ſies.*] In veteribus invenitur.

16. *Sæpe pollicitum eſſe.*] *Pollicitum*, quod promittentem ultrò ſignificat, dixit. & ſæpe pollicitum ſe, an neceſſe ſit præſtare eum, qui promiſerit? *Chærea, aliquid inveni.*] Induxit μίμησιν pragmaticè, more ſuo, non contentus dicere qui pollicitus ſit tantum, ſed quo modo etiam, & quibus verbis.

17. *Modo quod ames.*] Tantummodo quaſi hæc mora ſit promiſſis complendis. *In ea re utilitatem ego faciam ut cognoſcas meam.*] An poſſit, qui poſſe ſe affirmavit? plus eſt promiſerit, quam oſtendere quod poſſit.

18. *Cum in cellulam.*] Sic dicit anus * quæ & acceperit beneficium. *Patris penum omnem.*] Ipſum penum: non ex eo aliquid, ἀντιβολικῶς. Et hoc *penu*, & hic *penus*, & hæc *penus*, veteres dixerunt. Ergo & *omnem* & *omne* legitur. *Congerebam clanculum.*] Λάθρᾳ ἢ κρύφα.

19. *Age, inepte!*] Qui dubitas de promiſſis: an, qui exprobres te multa eſſe largitum. *Hoc hercle factum eſt.*] Inveni quod amem: hoc quod dicebas, inquit, moræ eſſe: jam factum eſt; amo. *Promiſſa appareant.*] Utilitatem ut cognoſcam tuam.

20. *Sive adeo digna res eſt.*] Si perſona Parmenonis eſt, *ſive* abundat: & pro expletiva conjunctione modo eſt in quibuſdam omnino non legitur. *Adeo* autem abundat, aut nimis ſignificat, vel ſatis. Si Chærea dicit, hic ordo & ſenſus eſt, Fac, ſi vis nunc, ſive adeo digna res eſt, ubi tu nervos intendas tuos, ut promiſſa appareant. ut ſit *ſis*, ſi vis: & addatur, *ut*, quod deeſt. Fac ut promiſſa appareant. *Ubi tu nervos intendas tuos.*] Utrum obſcœnè hoc, ut ſervus? an μεταφορικῶς, ubi laborare ac periclitari debeas? Sed melius legunt, qui hoc totum ad perſonam applicant Chæreæ: & melius, quam, qui Parmenonem hoc putant loqui, *Sive adeo digna res eſt ubi tu nervos intendas tuos.*

21. *Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum.*] Civium ſcilicet, id eſt, terræ ac patriæ noſtræ. ut *Virgilius*,

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris.

Et *Salluſtius*, *Noſtri fœda fuga, &c.* *Quas matres ſtudent.*] Hoc verbo oſtendit cultum induſtriæ, non pulchritudinem naturalem.

22. *Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore*] Antiqui enim Græci etiam virginibus ſuis præbebant palæſtram, ad componenda corpora. Vel, *demiſſis humeris eſſe*, liquide & molliter deductis, neque extantibus, alæ in modum. *Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore.*] Non accipiendum eſt quaſi hoc dicat, Ad hoc illas ſtudent matres demiſſis humeris eſſe, & vincto pectore, ut graciles ſient: quaſi hæc duo propter unum illud fiant. ſed varie tria dixit, ne diceret * aut ſtudent illas demiſſis humeris, & vinctum pectus, ut graciles ſient. *Vincto pectore.*] Caſtigato ac tenui, & velut vincto. Deeſt ergo *velut*. *Ut graciles ſient.*] A ſingulari *gracilis* venit hæc declinatio.

23. *Si qua eſt habitior paulo.*] Unde & *habitudo* dicitur: ut, *Qua habitudo eſt corporis?* nam *habilior*, aptior intelligitur. ut,

Namque humeris de more habilem ſuſpenderat arcum.

Ergo *habitior* legendum eſt. *Pugilem eſſe ajunt.*] Laus in Virginem. *Deducunt cibum.*] Mire vituperavit formam, quam accuraverit fames. Et proprie *deducunt*.

24. *Tametſi bona eſt natura.*] *Bona*, id eſt, plena, magna, & pinguis. *Reddunt.*] Exhibent, perficiunt. *Curatura.*] *Cura*, mentis eſt: *Curatio*, medicinæ: *Curatura*, diligentiæ. *Junceas.*] Tenues & pallidas.

25. *Itaque ergo amantur.*] Itaque, inquit, nemo illas amat. εἰρωνεία eſt. Aut vere amantur; ut eo magis hæc amanda ſit, quæ natur æ beneficio, non factis

comptibus, aut industria, est pulchra. *Itaque ergo amantur*] Atque ita fit, ut amentur: non naturæ merito, sed industria. *Quid tua istac?*] Rectè: sic enim ipse dicet, *At nihil ad nostram hanc. Quid tua istac?*] Deest, *qualis est*, *dic*. *Nova figura oris.*] Laudis genus est, *nova*, quia dixerat, *Tædet cotidianarum harum formarum. Papæ!*] Interjectio mira subitò accipientis.

26. *Color verus.*] Quia non de cura est ac de fuco, id est, naturalis, non fucatus. *Corpus solidum.*] Quia non vitiatum. *Corpus solidum.*] Plenum & forte, id est, non flaccidum. *Succi plenum.*] Quia nemo deduxit cibum. nam succus est humor in corpore, quo abundant bene valentes. *Virgilius:*

Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

Succus proprie, quasi *sugus*: quem sibi ex alimentis membra sugunt, ut se repleant. *Succi plenum.*] *Succus*, est interior pinguedo membrorum. *Anni sexdecim*] Vide quemadmodum ætatem virginis maturæ Poëta ex occasione demonstraverit.

27. *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario.*] Hæc tria sunt, quibus non ritè res agitur, vel vi, vel clam, vel precario: sine pretii mentione. vel quia virgo, non meretrix: vel quia nulla Ephebo spes est fallendi Senis. *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario fac tradas.*] Secundum jus locutus est. Nam his tribus mala fide aliquid possidetur: vi, clam, precario. *Vi*, quia virgo: *clam*, quia custoditur: *precario*, quia pretium non habet Chærea.

28 *Mea nihil refert, dum potiar modo.*] Non hoc personæ attribuendum est, sed affectui. non enim quia Chærea est, sed quia amator, de se cupit facere quemadmodum potiatur.

29. *Quid? Virgo, cuja est?*] Utrum serva, an filia?

30. *Ne id quidem.*] Pulchra varietas, *Nescio. Tantumdem. Ne id quidem. Qua ratione amisti?*] Figura συνκοπὴ, pro *amisisti*. *Qua ratione amisti?*] Si non remansisset Chærea, sed consecutus virginem vidisset, quo deducta esset prius, quam Parmenonem conveniret: non ita procederet fabula, ut nunc procedit. Ir- ruisset enim in cognitionem meretricis importunè Chærea, nec pro Eunucho adduceretur ulterius.

31. *Id equidem.*] Deest *ob*, aut *propter*: ut sit, *ob id*, aut *propter id*. *Mecum stomachabar.*] Bene *mecum*: quia acriorem dolorem sustinet, qui ipse sibi irasci cogitur. *Mecum* ergo, pro *apud me*, vel *mihi*.

32. *Hominem esse arbitror.*] Deest *quam me*. *Cui magis bonæ felicitates.*] *Bonæ*, magnæ. Novè autem dixit, magnas felicitates sibi adversari, eo quod virginem tantæ pulchritudinis ex oculis amiserit. Nam vidisse eam, felicitatis judicat: sed amisisse, adversæ felicitatis. Et quod *bonæ* dixit, vel magnæ, vel nimiæ intelliguntur. Vel ἐπίθετον est proprium & perpetuum felicitatum. *Felicitates.*] *Felicitas* adversa est, cum ex prosperitate, quod lædat nascitur. *Bonæ felicitates.*] Ἔμφασις est, eo quod *felicitates* pluraliter posuit. Ἐπίθετα autem de tribus causis nominibus adduntur: discretionis, proprietatis, ornatus. Discretionis: ut,

— *Phrygia molimur montibus Ida.*

Proprietatis: ut,

Terribili impexum seta & dentibus atris.

Ornatus: ut,

Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.

34. *Quid hoc est sceleris?*] Propter hoc quod patior, inquit. nunc enim scelus dicit à sene commissum.

35. *Archidemidem nostin'?*] Hoc sic pronunciandum est, ut appareat ex ipso nomine statim, odiosum nescio quem occurrisse ac permolestum. *Quidni?*] Correptio est ab se manifesta inquirentis. Est enim sensus, Quid nisi, aut cur non noverim? est enim *quidni*. aut quid nisi, aut cur non. Quia veteres *ni* pro *ne* ponebant, & *ne* pro *non*. ut *Plautus*, *Ni stulta sis*, pro ne. & *ne vult*, pro non vult.

37. *Imo enimvero infeliciter.*] Bene hoc interponit, quod incredibile est, tardiorem futurum amatorem incessu virginis.

38. *Nam incommoda alia sunt dicenda.*] Quæ minora sunt scilicet, aut similia.

39. Illum

39. *Illum liquet mihi dejerare.*] Liquidum est, constans & manifestum, & certum. Et sic *liquet*, pro liquidum est: ut *claudit*, pro clausum est. Ut apud *Sallustium*. *Nihil socordia claudebat.* Et est *liquet* verbum juris, quo utebantur judices, quum *amplius* pronuntiabant, obscuritate commoti causæ magis, quam negotii simplicitate. *Dejerare*, valde jurare: ut *demiror*, & *deamo te Syre*. si *de* producta legeris. si correpta, Deos jurare intelligitur.

40. *Prorsum non vidisse proximis.*] Quia non vidisse dixit *proximis*, præteritis intelligimus. Proxima enim nobis aut præterita, aut futura sunt: nam præsentia ea sunt, in quibus nunc sumus.

41. *Nisi nunc quum minime vellem.*] Quia semper nolui, ideo nunc minime, utpote adolescens senem. *Minimeque opus fuit.*] Sæpe enim nolumus tantum, nunc etiam opus non est.

43. *Quam longe quidem.*] Bene *longe* dixit: quia *à longe* non potuit dicere. an subauditur *erat*, ut sit, quam longe erat?

44. *Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens.*] Ut omnia ostendat in contrarium sibi versa esse, etiam cursum attribuit seni. *Labra*, sunt superiora: *labia*, inferiora. *Labra* asinorum proprie dicuntur. *Gemens* autem, ob continuam tussim. Sic *Lucilius*:

Ante fores autem, & tricliní limina quidam
Perditus Tiresia tussi gradavus gemebat.

Incurvus.] Valde curvus. Sic *Virgilius*,

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt. ----

Infractos enim valde fractos significat. nam *in* præpositio nunc auget, nunc minuit dictionem. Recte etiam deformitatem describit senis, qui præter ætatem post pulchram virginem fœdior videbatur. Et quam importune omnia? pro puella, senex occurrit: pro virgine, incurvus, tremulus: pro pulchra, labiis demissis, gemens: & cum amator sit, inaniter adolescenti ipse judicium loquitur: dum festinandum sit, remoratur. *Labiis demissis.*] Majora labra, unde *labeones*. Alii *labia* inferiora, & *labra* superiora.

45. *Heus, heus, tibi dico, Chærea.*] *Tibi dico, Chærea*, non adderet, nisi videret Chæream dissimulantem præterire. *Inquit.*] Aliter *inquit* pronuntiandum est, hoc est, concitate. nam senis verba aliter proferenda sunt.

46. *Scin' quid ego te volebam?*] Hic ostenditur odiosa tarditas senis, apud festinantem Chæream. nam non dicit, sed promittit se dicturum. *Cras est mihi judicium.*] Huic moræ etiam illud additum, quod quum debeat dicere quid velit, prius dicit quod non est necessarium, quare velit.

47. *Ut diligenter nunties.*] *Diligenter*, nihil tam abundanter, nihil tam moraliter dici potuit.

48. *Esse ut meminerit.*] Non ut sit: sed, ut esse meminerit. O prolixitas!

49 *Dum hæc dicit.*] Dat tempus verbis: quæ non potuit, quamvis imitaretur, exprimere. *Rogo num quid velit.*] Hoc est, significo me abire. Nam abituri, ne id dure facerent, *Num quid vis*, dicebant his, quibuscum constitissent. Quid est ergo? *Rogo num quid velit?* hoc est, dico quod abeuntes solent.

50. *Recte; inquit.*] Pro eo quod est *nihil*: & moraliter τῷ ἀτλικισμῷ. *Cum huc respicio ad virginem, illa sese, &c.*] In hanc partem scilicet, qua meretrix habitabat.

51. *Interea commodum.*] Tantum quod, *vel ipso eodemque tempore. Interea commodum.*] Una. Et hoc significat: ut si dicas, Eodem tempore quo hoc agebatur. Nam *interea*, nunc conjunctio accipienda est: non, ut aliàs, pro adverbio ponitur.

52. *In hanc nostram plateam.*] Rectè quia vicina est illis Thais, ad quam deducitur. *Nulla erat.*] Etenim ingressa jam fuerat.

54. *Comites secuti scilicet sunt virginem?*] Interrogative quidem: sed sic, ut scire videatur id quod quærit, sed ad hoc quærere, ut quod scit, confirmet.

55 *Verum: parasitus.*] *Verum*, modo inceptiva est, non relativa particula. ut:

in Andria, *Verum vidi Cantharam suffarcinatam.*

56. *Iam conclamatum est.*] Transactum ac finitum. Ut conclamata corpora nihil reliqui jam habent ad vitæ officia. *Conclamatum est.*] Manifestum significat, ipsam eandem * esse, vel pulchram esse, quia & ipsa dixerat, *Hac superat ipsam Thaidem.* ut in conclamatis funeribus nulla dilatio est doloris & luctus. unde *Lucanus* ait:

---- corpora nondum
Conclamata jacent.----

Aut *conclamatum*, satis deploratum, satisque vociferatum est: quia dixerat, *O infortunatum senem: si & hic amare cœperit.* Tanquam dicat, Jam occisum patrem tandem scimus, jamque deflemus. *Alias res agis.*] Recte, quia dixit ille, *Iam conclamatum est.* *Alias res agis.*] Aut, *non attendis ad id quod dico*, significat, ut nulla sit in eo attentio. nam hinc natum est: *Agite, amabo.* Aut, *nugatorias res agis*, hoc est, jocaris: quasi dicat, vanas res agis.

58. *Scio quò abducta sit.*] Plus dixit, quam interrogabatur: credo tædio interrogantis; nam properat, ut dicturus est, ad deducendum Eunuchum ad Thaidem cum ancilla ex Æthiopia. *Scio quo abducta sit.*] Secunda ἀποσιώπησις.

59. *Eho Parmeno mi, nostin'? & scis ubi siet?*] Amatoriè satis repetuntur quæ semel dicta suffecerant.

60. *Huc deducta est ad meretricem.*] Et hoc confundit semel, quum acervatim dicit, velut odio interrogantis sæpius, & festinatione ad mandata Phædriæ peragenda.

61. *Phadria rivalis.*] Cum pronuntiatione addendum; quo magis doleat Phædriæ rivalis. *Duras fratris partes prædicas.*] Scilicet contra æmulum & divitem & largissimum. Et *partes duras*, μεταφορικῶς ab actoribus scenicis.

63. *Comparet.*] Hic jam ostenditur miles, illustrior per rivalis dona, quam per sua. Et est qualitas comparativa. *Comparet* pro emat, aut, comparandum putet.

64. *Tum magis id dicas.*] Duras partes fratris esse. *Quodnam quæso hercle?*] Curiositatem addidit, παρέλκοντα. *Quæso & Hercle.* Et vide quam molliter, & sine intellectu spectatoris ad argumenti spectati ordinem Poëta perveniat: ut de Eunucho facta mentione consilium nascatur supponendi Chæreæ. *Eunuchum.*] Mire *Terentius* primo simpliciter Eunucho nomen posuit, huic quoque detracturus.

65. *Inhonestum.*] Fœdum: ut contra, *facie honesta.* ut apud *Virgilium*,

Et latos oculis afflarat honores.

Hominem.] Opportune *hominem* dixit, tanquam incerti sexus. *Senem, mulierem?*] Non communi genere dixit *senem*: quippe qui alibi separaverit, dicendo, *senex atque anus*: sed subdistinguendum est: ut sit duplex vituperatio: una ab ætate, quod ait *senex*: altera à membrorum mollitie, quod ait *mulierem.*

66. *Quatietur certe cum dono foras.*] Mire *cum dono*: tanquam illi repulsæ causa donum futurum sit. Tum deinde non rejicietur, sed *quatietur.* Vide quam contumeliosius dictum sit, *quatietur foras*: vel verberibus impelletur foras, non expulsione, sed detrusione. Vel sic dixit, *foras quatietur*: ut desit, *versum*: ut sit, foras versum verberabitur, ut verberetur & fugetur foras. Nam & pervulgatæ consuetudinis dictum est, *Feri canem foras*, hoc est, feriendo canem foras ejice.

67. *Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam.*] Quomodo enim pro Eunucho veniet, si aut novit, aut notus est? Etsi mulierem adolescens ne novit quidem, ipse multo maxime nescietur. *Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam.*] Οἰκονομία contra illud, quod meretrix vicina erat. *Haud diu est.*] Vicina scilicet. Et est causa, an verisimile sit nescire potuisse vicinam. Et nota, apud *Terentium* vicinas poni sæpius adolescentibus meretrices, ut hæc sit prima amoris illecebra.

68. *Numquamne etiam me illam vidisse?*] Artificiose inculcat poëta τὸ πιθανόν.

69. *Estne, ut fertur, forma?*] Hoc pro-

pter illud, quod supra diximus. Sed nimio lepore Terentiano, jam illud agitur: Nam hic ostenditur, verisimile esse pro Eunucho creditum apud vicinam meretricem Chæream, qui adeo ignotus sit mulieri, ut nec ipse eam noverit: quod erat facilius & promptius. Et additur color, quod & illa non diu vicina est, & quod adolescens plurimum in piræo commoratus est. *Nihil ad nostram hanc.*] Moraliter *nostram* dixit, pro meam. *Alia res est.*] Non potuit melius suam utrique gratiam reservare; nam & illa & hæc amantur.

70. *Faciam sedulo.*] Mire in promissis posterioribus difficultas rei ostenditur: quum primo *faciam* dixerit.

71. *Numquid me aliud vis?*] Hoc dicere abeuntes solent. Et bene, *Numquid me aliud vis?* quia festinat. & simul quia hinc noscitur dolus fallendæ meretricis.

71. *Vt mancipia hac, ita ut jussit frater, deducam ad Thaidem.*] Vide *Terentium* ut non quæsita esse hæc fallacia, sed ipsa se obtulisse videatur.

73. *O fortunatum istum Eunuchum.*] *Istum*, sæpe annotavimus, aut ad contemptum, aut ad odium referri. ut *Virgilius*, *Aut quid petis istis?* Et,

Ista quidem quia nota mihi tua magna voluntas, Iuppiter. ----

Qui quidem in hanc detur domum.] Quid facilius quem imitari velle, quod laudes? nec quisquam, nisi qui cupit, eligitur pro Eunucho, qui Eunuchum putat esse beatum. Vide, quam molli descensu ad hoc consilium pervenitur. Res enim hoc suggerit potius, quam Parmeno: ideo quia servum hoc suadere Chæreæ, nimis temerarium fuit.

74. *Quid ita?*] Potuit intelligere statim servus: sed ad hoc interrogat, ut doceatur spectator.

75. *Videbit, colloquetur: aderit una, &c.*] Amatorie nimis, quinque lineas amoris executus est: adeoque diligenter, ut etiam ordinem custodierit. *Videbit: colloquetur: aderit una in unis ædibus.*] Mire amator non simul effudit hoc bonum, sed particulatim digessit: ut major voluptas futura esse noscatur. *Videbit: colloquetur: aderit, &c.*] Istæ enim sunt amoris lineæ: etsi eas non omnes est persecutus.

77. *Quid si nunc tute fortunatus fias?*] Sic videtur Parmeno dicere, potius ut jocetur, quam ut fieri credat posse.

78. *Capias tu illius vestem.*] Non semel ostenditur, quod futurum sit: quia particulatim potest etiam quod turpe est, tamen mitti ad persuasionem: Simul in gestum respicitur. Ergo non dixit, ibis pro Eunucho: sed primo, *Capias illius vestem*: tum deinde, hoc ipsum non aspernante domino, pergit servus ad cætera, quæ audaciora sunt. *Vestem.*] Quam libenter audiat, repetitio dictorum per interrogationem ostendit.

79. *Audio.*] Id est, libenter hoc admitto, & consentio. Ut in Phormione, *Audio, & fateor.* & contra; *Non audio. Intelligo*] *Audio* & *intelligo* vim modo non usitatam exprimunt, scilicet consentientis immodicum affectum.

81. *Cibum una capias.*] Bene servus interturbavit supradictas amandi lineas, & ordinem voluptatum: quippe qui amare non noverit. *Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias.*] Etsi satis erat superior versus, tamen incentiva sunt amoris, etiam sigillatim hæc enumerata, quæ una sententia superior versus ostenderat.

82. *Quandoquidem illarum quisquam.*] Pro, *ex illis. Quisquam.*] Quia quaquam dicere, absurdum est. *Illarum quisquam.*] *Quisquam*, multis exemplis probatur etiam fœminino genere veteres protulisse: ita ut in numeris & generibus hæc pronomina infinita sint. *Neque scit qui sies*] Hoc est, quod supra callide poeta præstruxit.

83. *Forma, & ætas ipsa est.*] Deest, *in te. Facile ut pro Eunucho probes.*] Formam scilicet & ætatem. Formam, quia pulcher es: ætatem, quia ephebus. *Facile ut pro Eunucho probes.*] Probes, fingas, atque persuadeas: Ut in consuetudine dicimus, *Homo sacrilegus pro innocente se probavit.* Et *Cicero*. *Hoc tu his probabis?* Itaque deest *te*, quod subaudiamus. ut sit, *pro Eunucho te probes. Probes.*] Ut, *Migrantes cernas*: aut *probes* persuadeas. Et simul honeste non dixit, quod erat rectũ, ut Eunuchum probes, sed pro Eunucho: ne esset contumeliosum in Chæream.

85. *Nunc jam orna me.*] Hortative *orna* dixit: non despolia, aut exue me. *Abduc.*] Abducimur unde volumus: Ducimur quo volumus. *Quantum potes.*] Deest, *cito.*

86. *Quid agis?*] Callide servus non vult se authorem videri tanti facinoris.

87. *Quo trudis?*] Comici semper ea ostendunt fieri ab altero verbis alterius personæ, quæ ostendi per se ipsa non poterant: ut nunc manu agere Chæream Parmenone ipso dicente cognoscimus. *Quo trudis?*] Præbet se vi cogendum domino, quem compulit dictis. *Perculeris jam tu me?*] Perverteris. unde proverbium, *Bene plaustrum perculit. Tibi equidem dico. mane.*] Sigillatim ista pronuncianda sunt: ex quibus intelligatur, non cessare Chæream, quin adhuc impellat & trudat.

88. *Pergin'*] Quasi vero joco dixerit, non serio. *Ne nimium calidum.*] Periculosum. sed melius *callidum* legitur. *Nimium.*] Adverbiale: quia *nimium* propria vox est.

89. *At enim istæc in me cudetur faba.*] Id est, in me hoc malum recidet, in me hæc vindicabitur culpa: ut laborat solum, in quo cuditur, id est, batuitur faba, quum siliquis exuitur tunsa fustibus: ut in areis more rusticorum fit. Vel quod quidam male coctam fabam, & quæ non maduerit, sed dura permanserit, supra caput coqui, velut ipsi fabæ irati, saxo comminuunt. tum universum malum, & omnis dolor ad coquum pervenit. Simile & alibi à pulmento proverbium est:

Tute hoc intristi, tibi hoc est exedendum: accingere.

90. *Flagitium facimus.*] *Flagitium* more militari dicitur, res flagitatione, hoc est, increpatione digna. Nam *flagitatio*, à strepitu dicitur: unde *flamma*, & *flagella*, & *flagitare*, id est, personare intelligimus dici. Nam hæc omnia sine sonitu crepituque non sunt. *An id flagitium est?*] An liceat? an deceat? Et prius, quia licet. *An id flagitium est?*] *Terentius* laudat argumentum hujus fabulæ: in quo exemplum promitur, quod prosit parentibus, obsit meretricibus: & simul deliberationibus tractans id faciendum. *Si in domum meretriciam deducar.*] Hoc tale est: nulla lex prohibeat, & defendatur ut licitum.

91. *Et illis crucibus.*] Hoc jam ad illud pertinet, ut ostendatur decere. & primo a persona ejus fit.

92. *Habent despicatam.*] Contemptam atque despectam. & ita est ἐπίνθεσις & μεταπλασμός. Vel certe alterius verbi declinatio, ab eo quod est *despicor*, ut *conspicor*. *Sallustius*, *Quum interea Metellus monte digrediens cum exercitu conspicatur, primo dubius quidnam insolita facies ostenderet.*

93. *Nunc referam gratiam.*] Non eas, inquit, lacessam: sed quod justum est, vicem reddam: quasi ipse in aliis læsus sit. *Vt ab illis fallimur?*] Non dixit, *alii falluntur.*

94. *An potius hæc pati, æquum est fieri.*] Illic vicissitudo extat in *Pati dolos. Vt à me ludatur dolis.*] Σύλληψις: subauditur *pati.*

95. *Quod qui rescierint.*] Ex consequentibus argumentum: nam illud factum vituperatio sequitur, hoc approbatio. *Illud merito factum omnes putent.*] Bene, non *judicent*: quia & hoc ipsum non satis probum est, vel meretricem fallere.

96 *Quid istuc?*] Adverbium est ægre concedentis. *Facias.*] Pro facito. *Verum, ne post conferas.* Si *ne* prohibentis est, nihil deest: si percontantis, ut sit *ne forte*; deest, *timeo*. *Verum ne post conferas culpam in me.*] In hoc negotio non autor vult interesse, sed servus. *Verum.*] Deest, *vide.*

97. *Cogo atque impero.*] Evidenter ostendit plus esse *imperare* quam *jubere.*

98. *Numquam defugiam authoritatem.*] Non, inquit, recusabo facere, dum tu author sis facti.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS TERTII.

1. *Magnas vero agere gratias.*] Hic sermo sic prodit, ut post scenam inchoatus esse videatur. Continet autem assentationem parasiticam, & stultitiam gloriosi militis. *Agere.*]

Plus sonat infinitus modus, finito.

2. *Ingenteis.*] Vide quantum adjiciat parasitus. Ille, *magnas* dixit, hic respondit, *ingenteis*: ille, *læta est*: hic, *triumphat*

3. *Quam abs te datum esse.*] Majoris est gratiæ, tantum posuisse amorem militis, ut meretrix minus lætaretur ob lucrum. *Id vero serio.*] *Id*, ob id: ut, *Id amabo adjuta me.* Alias παράκλητος, id est, productionis locus est.

4. *Triumphat.*] Ut militaribus dictis tangit Militem Parasitus. *Huc proviso.*] Tertia persona venit in scenam: sed separatim loquitur, & secum.

5. *Sed eccum militem.*] Injuriose *Militem.* honorifice proprio nomine dicitur: ut in subjectis, *Audire vocem visa sum modo militis. Est istuc datum.*] Fato decretoque concessum: ut, *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis.*

6. *Ut grata mihi sint, quæ facio, omnia.*] Gratæ nobis sunt aut res, aut personæ: sed nunc res dicit. *Quæ facio omnia.*] ἔλλειψις vel σύλληψις.

7. *Advorti hercle animum.*] Approbat dictum & hoc, *Ait, aio. Vel rex semper maximas Mihi agebat.*] Quam intempestive miles ad regem transitum fecit, cum de meretrice agatur. *Vel rex.*] Ut in Hecyra,

Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi, quam sancte?

Vel rex semper maximas.] Subauditur *gratias*: ab eo quod supra dixit, *Magnas vero agere gratias Thais mihi.*

9. *Partam gloriam.*] Id est, quæ paritur. ut, *Vectus equo spumante Sages.*

10. *Verbis in se sæpe transmovet, qui habet salem.*] Mire adulator hoc attribuit militi, quod minime habet, vel verba, vel salem. *Qui habet salem.*] *Sal* neutraliter, condimentum est: masculini, sapientia.

11. *Qui in te est.*] Quem tu habes. *Habes.*] Intelligis. Quod enim tenemus corpore, habemus animo: quodque item animo habemus, intelligimus. *Habes.*] Pro intelligis. Sic dicitur *accipe, & da. Habes* etiam, id est, dicis. ut *Sallustius: Tartessum Hispaniæ civitatem quam nunc Tyrii mutato nomine Gadirum habent. Rex te ergo in oculis. scilicet. gestire. verum.*] Vide inconditam properationem laudari se cupientis adeo, ut non sinat verba impleri, quin præfestinet, *scilicet & verum* dicere.

12. *Credere omnem exercitum.*] Magis ridebis, si consideres militem notum esse, qui * *Credere omnem exercitum consilia.*] Sub obtentu militis, ea stultitia, descripsit breviter comitem regium, acceptumque imperatori. Nam qui nunc credit exercitum, credit & consilia. *Virgilius:*

Nulla meis sine te quæretur gloria rebus.
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. —

13. *Consilia.*] Αὔξησις. plus enim est consilia, quam totus exercitus. *Mirum.*] Melius per εἰρωνείαν pronuntiamus *mirum*, quasi dicat, Quis non crederet tali viro? sed potest etiam simpliciter pro admirantis gestu accipi. *Ubi satietas hominum, aut negotI siquando odium ceperat.*] Reipubl. princeps duas res patitur, homines & negotia, id est, personas & res hominum. *Satietas hominum, aut negotI siquando odium ceperat.*] Proprie reddidit & decenter, hominum satietas, negotii odium. Non enim par erat Reip. principem hominum odio laborare.

15. *Requiescere ubi volebat.*] Bono verbo usus est. Nam *cessat* desidiosus: *requiescit* defessus. *Quasi: nostin'?*] Grate expressit stulti infantiam militis, qui ante vult intelligi quod sentit, quam ipse dicat. Et proprie hoc morale est stolidi, sive ruditer loquentis. *Quasi: nostin'?*] Ἀποσιώπησις, pro, habes hoc? hoc est, quod supra, *Intelligis?*

16. *Quasi ubi illam expueret miseriam.*] *Ubi* pro quando, & in his, & supra. *Expueret.*] *Expuere* est cum fastidio aliquid rejicere & expellere. Nam *expuere* est extra pus mittere, id est, foras Nam *pus* est omnis humor corpori onerosus.

17. *Tum me convivam solum abducebat sibi.*] Hoc supererat, ut, qui esset minister magnarum rerum, id est, consiliarius, voluptatum quoque regis particeps esset. Et vide quo significatu dicatur, *Me & Convivam, & solum, & Abducebat*: nam non vocabat. Et *Sibi*, quasi non propter me, sed ut sibi bene esset *Tum me convivam.*] Id est, quum satietas homi-

num esset, cum odisset negotia. *Convivam solum abducebat.*] Ut,

— solam nam perfidus ille Te colere. —
Significat autem, sæpiuscule factum.

18. *Regem elegantem narras.*] Qui eligere sciat, aut qui ipse sit eligendus.

19. *Perpaucorum hominum.*] Aut qui paucis utitur: aut qui de paucis est, aut qui paucis placet: hoc est, bonis & sapientibus, qui fere pauci sunt. *Imo nullorum arbitror, si tecum vivit.*] Hoc aversus, ne miles audiat. Potest tamen & aliter intelligi, maxime cum milite,

20. *Invidere omnes mihi.*] Plus potest ad significandum infinitum tempus, quam finitum.

21. *Ego non flocci pendere.*] Quod morderent clanculum, vel quod inviderent.

22. *Illi invidere misere.*] *Miser* enim est, cui animæ miseria inest. *Verum unus.*] Proprie *unus*. nam *unus* ex multis dicitur. Et mire est facta nullius ponderis repetitio, ad inertiam loquentis exprimendam. Nam postquam dixit, *Invidere omnes mihi*: repetit, *Illi invidere misere*. Quin & *impense* & *misere* idem significant: & mox tamen sine ullo auctu addidit, *Verum unus tamen impense*. Aut plus est *misere*, quam *impense*.

23. *Elephantis quem Indicis præfecerat.*] Et hoc stulte: cum hoc ad dignitatem sumit, & sic pronuntiat, ut magna esse præfectura videatur hæc ipsa. Et hoc a stolido milite sic profertur, tanquam magnum hominem velit esse, qui sibi invideret. Et *Indicis* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Maurorum, qui & mitiores sunt.

24. *Is ubi molestus magis est.*] More suo *magis* addidit, ne diceret *molestior*. *Quæso, inquam, Strato.*] *Strato*, nomen accommodatum militiæ.

25. *Eone es ferox.*] Causale est, *ideone* significans *Quia habes imperium in belluas.*] Mire extulit, *Imperium in belluas*. Sic *Virgilius*:

— illa se jactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.

26. *Pulchre me hercle dictum.*] Immodica laudatione vertit, etiam siquid facete dictum est. sufficeret enim, *pulchre*, quod est *sapienter*. Quod & , *Jugularas hominem*: pulchre tangit militem, *Jugularas* dicendo, non occideras: quasi gladio, non verbo usus sit.

27. *Mutus ilico.*] Tam hoc stultum est, quam si diceret, statim nihil. Recte autem diceret: *Ex illo mutus fuit*. Tale est & illud, *Tacere festinat*.

28 *Quidni esset?*] Hoc est, ut posset esse *jugularas*. *Hominem perditum.*] Deest, *ô*: ut sit, ô hominem perditum! sed sic melius sonat: majoris enim stuporis est, hoc modo pronuntiatum. *Hominem perditum miserumque, & sacrilegum.*] Vide quantum addiderit, qui non hominem simpliciter, sed perditum, & miserum illum: nec malum, sed sacrilegum dixerit.

30. *Tetigerim.*] Luserim, fatigaverim. nam *Tangere*, cum multa, tum etiam hoc significat.

31. *Numquam: sed narra, obsecro.*] Callide parasitus intelligit ad hoc se interrogatum, ut audire postulet.

32. *Plus millies jam audivi.*] Ὑπερβολή: aut superfutura * ut æquatur: aut subjacet, ut tantum non millies convenit stultum eundem & immemorem esse, qua & intelligentia est.

34. *Forte habui scortum.*] Vide quemadmodum miles, dum multa ad dictum suum pervenire fateatur, interim quam contemptus sit atque derisus. Abdomen in corpore fœminarum, patiens injuriæ coitus, *scortum* dicitur: ideo quia *scorta* sunt dura coria. A parte ergo sui meretrices *scorta* dicuntur: vel ἀπὸ τοῦ σκαίρειν quod Græce palpitare intelligitur: quod illæ faciunt saltando assidue: vel potius crissando, ut *Lucretius* ait, lib. 4. ob eam causam, ut concinniorem Venerem exhibeant viris: aut sibi abigant conceptum, quod in vulvam fœminæ, in ipso coitu non se moventis, incidit.

36. *Lepus tute es, & pulpamentum quæris.*] *Lepus* pro infamia multa ponitur: vel quod magis à posteriori parte, hoc est, armis, pulpamentum de se præbeat, cum in convivio carpitur appositus. ut *Horatius* ait,

Fœcundi leporis sapiens sectabitur armos.

Vel quod venantur illum, & persectantur canes: quos pro amatoribus ἀλληγορικῶς intelligimus: ut ipse *Terent.* ait,

Cervam videre fugere, sectari canes.

Vel quod illum sic fugiant omnes, constituat ut hunc libido effœminata. Vel quod a physicis dicatur incerti sexus, ac esse modo mas, modo fœmina. *Lepus tute es, & pulpamentum quæris.*] Quod in te habes, hoc quæris in altero & est τρόπος ἀλληγορία. *Ha, ha, he.*] Parasitus hic interjectionem risus addidit: quo magis, nunc primum hoc audisse, credatur.

37. *Quid est?*] Hæc interrogatio gestum vultumque continet cujusdam alacris, & certi, quod laudandus sit. *Facete.*] *Facetus* est, qui facit verbis quod vult. *Lepide*] *Lepidus*, qui politus est, ut λεπὶς, id est, lamina. *Laute.*] *Lautus* qui mundus & splendidus est.

38. *Tuum obsecrone hoc dictum erat.*] Et dicta, & proverbia, & adagiones, quod rem agant, facetis hominibus ascribuntur: & hoc laudis genus est, ad potiores referre, quod alter probatur dixisse. *Vetus credidi.*] Quia omnia vetera, magna sunt.

39. *Sæpe.*] Non ex ipso: nam esset contrarium superiori. *Meum est.*] Non sensu tantummodò, sed verbis quoque ipsis agrelte est, quod nunc dicit *Meum est.*

40. *Dolet dictum imprudenti adolescenti & libero.*] Deest *mihi*, ut sit, *Dolet mihi.* Et *dictum*, participium est, id est, quod dixisti. addidit enim parasitus, quo gravius sit dictum, commiserationem ejus in quem dictum est, utpote imprudentem adolescentem & liberum. Scit enim homines stultos, malos videri velle. Et vide parasitum in iisdem versari, cum ait supra, *Iugularas.* hîc, *Dolet dictum. Imprudenti.*] Scilicet qui minime crederet, tali se percuti posse convitio: aut cum tali viro sibi rem futuram. & sic laudat militem, ut miseratione jam dignus sit adolescens. Tam festive * ut etiam misereri inimicorum vacet.

41. *At te Dii perdant.*] Nove Parmeno, non ipsi, sed de ipso loquitur, non audiente eo. Εἰρωνικῶς. Parmeno hic male facit; *At te Dii perdant*, inquit.

42. *Risu omnes qui aderant, emoriri.*] Disciplina est comicis, ut stultas sententias, ita etiam vitiosa verba, ascribere ridiculis imperitisque personis. ut Plautus, *Latronibus ego denumerem stipendium*, inquit ex persona militis. Itaque hic *Emoriri* dixit. At vero Atticus adolescens in Heautont. *Emori cupio.* Vide igitur Poëtam, pro loco ac tempore scire quid dicat.

43. *Metuebant omnes jam me.*] Ne, cui dicerem, *Lepus tute es, & pulpamentum quæris.* Aut, *Bone es ferox, quia habes imperium in belluas? Non injuria.*] Hoc sic pronuntia, quemadmodum illud supra, *Quidni esset?*

44. *Purgon' ego me de istac Thaidi.*] Οἰκονομία ad litem futuram inter militem & Thaidem.

45. *Quod eam me amare suspicatur.*] Quia apparet illam militi quoque κατὰ τὸ σιωπώμενον ostendisse, quod dixit Phædriæ.

46. *Imo auge magis suspicionem.*] Hæc erit causa rejiciendi militis.

47. *Scin'?*] Monentis est dicere *scin'*, vel *scito. Si quando illa mentionem.*] *Si quando* & prima syllaba acui potest, & media. tamen variat sententiam.

49. *Id ut ne fiat.*] Modo *Ne*, non, significat. *Hæc res sola est remedio.*] Si te suspicetur amare Pamphilam.

50. *Ubi nominabat.*] Et locum & tempus significat *Ubi. Tu Pamphilam continuo.*] Hic magna οἰκονομία est, qua Terentius præparat, quemadmodum jurgium inter Thaidem militemque, & Gnathonem, per duas partes serpat fabulæ. Et bene *continuo*: ut intelligat meretrix, non tam Pamphilam amari, quàm sibi vicem dari.

51. *Pamphilam cantatum provocemus.*] Eleganter, quia ille foris est, hæc intus: illum intromittamus, illam provocemus. Hæc est in verbis Poëtæ germana proprietas.

54. *Tu hujus contra.*] Hic *contra*, vicem significat.

55. *Quod eam mordeat.*] *Quod* par. Aut absolute *Quod*, quæ res.

56. *Si quidem me amaret: tum istud prodesset Gnatho.*] His versiculis personam militis & Gnathonis continentibus, οἰκονομία inducitur, quod verisimile sit, facile militem ferre posse, anteponi sibi Phædriam, qui se semper intellexerit non amari. Nam si hoc tollas,

aut excludendus est Phædria, aut ex dolore militis in hac fabula fit exitus tragicus. Et hoc miles, ut sapiens, locutus est. Ergo meminisse convenit ridiculas personas non omnino stultas & excordes induci a Poëtis comicis. Nam nulla delectatio est, ubi omnino, qui deluditur, nihil sapit. Stultitia autem est in his quatuor modis: aut non venire in mentem, quod oportet: aut si venerit, non tenere: aut bonum consilium amittere, aut malum admittere. Vide ergo, ut hoc quod commode miles viderat, non tenuerit, totumque amiserit. Hoc autem idcirco interposuit Poëta, ut ostenderet, quid veneni haberet assentatio: per quam non modo errantes decipiuntur, ac præcipites eunt: verum etiam sapientes interdum, sanique evertuntur.

57 *Quando illud quod tu das, expectat.*] Hac sententia tollitur militi, quod recte senserat: nec persuadetur tamen, quod ametur ab amica.

58. *Iamdudum te amat.*] Vel nimium & valde, vel jampridem.

59. *Quod doleat.*] Hoc ad illud refertur, quod supra dixit, *Par pari referto, quod eam mordeat.*

60. *Ne quando iratus tu aliò conferas.*] Et hic locum pro persona posuit: ut ne diceret, *ad aliam.*

61. *At mihi istuc non in mentem venerat.*] Sic pronuntiandum est, quasi militi monstri simile videatur, sapiens dictum alii prius venisse in mentem, quam sibi.

62. *Ridiculum.*] Vel hominem, vel dictum significamus. *Caterum hoc tute melius quanto invenisses, Thraso!*] Scilicet, si cogitasses.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS TERTII.

AUdire vocem visa sum modo militis.] *Hic inducitur multiplex concursus dissimilium personarum, & tamen virtute & consilio Poetæ discretarum, ut confusio nulla sit facta sermonis, simul etiam pro se cuique accommodata mire repræsentatur oratio.*

1. *Audire vocem visa sum modo militis.*] Omnes sensus *visa* dicuntur, ab eo quod est certissimum oculorum: Ergo *visa sum*, sensi. ut *Virgilius*:

—visaque canes ululare per umbram,
Adventante Dea.—

2. *Salve mi Thraso.*] Quia secum, *Militis*: quia apud illum, *Thraso*. Est quædam actio cujus nomen honestum est: sicut orator, philosophus, est quædam, cujus nomen offensum est, ut miles, lanarius.

3. *Meum Suavium.*] Tria sunt osculandi genera, *osculum* scilicet, *basium*, & *suavium*. *Oscula* officiorum sunt: *Basia*, pudicorum affectuum: *Suavia*, libidinum vel amorum. *Meum Suavium.*] Cum oscularetur, dixit. *Quid agitur?*] Et hoc blandimenti genus est post osculum, sed duri est & agrestis: infert enim, *Ecquid nos amas?* Et *Ecquid*, aliquantulumne significat: & ideo illa *plurimum*, recitat. *Cicero* in Catilinam, *Quid est, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum silentium?*

4. *De fidicina istac?*] *De*, propter: ut sit, propter fidicinam. Et vide non puellam, sed *fidicinam*, quasi ab amatore dictam, & eo amatore, qui quasi memor sit artis, qua delectatur: & quia puella sit æmula meretricis: nam meretricum est fidicinam esse. *Quam venuste! quod dedit principium adveniens!*] Bene reprehendit Parmeno. nam in beneficiis debet oblivisci qui dedit, & meminisse qui accepit. Et est gravis *εἰρωνεία*. *Quam venuste!*

5. *Plurimum merito tuo.*] Facete meretrix amorem suum non ad avaritiam retulit, sed ad officium. Et cum de fidicina, inquit, te amem præcipue merito tuo. Alii sic respondere intelligunt, ut ipsa de fidicina gratias agat. nam cum ille dixerit, *Ecquid nos amas?* illa respondit, *Plurimum*. Quod autem de fidicina hæc dixit ille, subjecit hæc, *Merito tuo* id est, quoniam mereris, dando eam. Sed melius est, ut præter munus *Meritum* dixerit. quamquam multi *munus meritum* intelligant. ut est illud *Virgilii*:

Quique sui memores alios fecere merendo: id est, gratos sibi reddidere munerando.

6. *Eamus ergo ad cœnam.*] Decuit parasitum.

rasitum de cœna etiam importune admonere, cum quadam ἐμφάσει, velut magnæ rei. *Hem alterum.*] Bene *alterum*, quia duo sunt. *Hem alterum.*] Si hic reprehendatur miles, *alterum dictum*: si parasitus, *alterum hominem*. Vult enim Parmeno & parasito esse versutior, & debet esse, cum pejoris conditionis sit. *Hem alterum.*] *Alterum*, non respective, sed absolute. ac si dixisset, aliud dictum, vel alterum stultum.

7. *Ex homine hunc natum dicas.*] Recte reprehendit Parmeno duos, quorum unus beneficium Thaidi exprobrat, alter pro beneficio cœnam ostendit, tanquam ad eam currendum sit: nam hoc significat, *Quid stas?* quasi sit causa properandi. *Ubi vis, non moror.*] Ad, *Eamus ad cœnam*, *Ubi vis* retulit: Ad *Quid stas*, *Non moror*.

8. *Quasi nunc exeam.*] Mire, *Nunc exeam*, quippe qui jamdudum procul steterit.

9. *Iturane Thais quopiam es?*] Ut experiatur Thaidis animum, fingit nescire quo eat. *Hem! Parmeno.*] Vide deprehensam meretricem velle blandimentis satisfacere Parmenoni.

10. *Bene fecisti.*] Quid bene fecit Parmeno? An quasi perturbata hæc loquitur, etiam de nihilo blandiens, utpote meretrix & faceta? An quod illuserit convitio? *Hodie.*] Dulciter additum *hodie*, quasi cum exceptione: quo se significat non perpetuo obsecuturam militi & ut quæ promiserit, biduum tantum absuturum Phædriam. *Quid? hunc non vides?*] Si dixerit militem, lædit præsentem; si amicum, lædit Parmenonem. Mire igitur pronomen invenit.

11. *Video, & me tædet.*] Opportune Parmeno fatetur odium militis, ut retundat ab eo amorem Thaidis. *Ubi vis, dona adsunt tibi à Phædria.*] Nil potuit exitiosius militi contingere, quam ut continuo rivalis mitteret munus, & posterior, & coram ipso. *Dona adsunt tibi à Phædria.*] Cum illa sub pronomine celaverit nomen militis, ex arte Parmeno pronuntiavit, *A Phædria*.

12. *Quid stamus?*] *Quid stamus?* ad moram refertur. *Quid stamus?*] His verbis miles insulsus dolere se indicat. *Cur non imus hinc?*] Ubi servus rivalis est Parmeno.

12. *Pace quod fiat tua.*] *Pace*, aut gratia, aut voluntate: & deest *cum*. & sic locutus est, quasi bellum his verbis omnibus indixerit. *Pace quod fiat tua, dare huic quæ volumus, convenire & conloqui.*] Proprie: quia *pax*, *datio*, *deditio*, *conventio*, *colloquium*, militiæ verba sunt: & invidiose sic ait, quasi per eum non accipere liceat dona Thaidem. Et sic pronuntiandum, ut subaudiatur *vel*: ut sit, vel dare, vel convenire, & colloqui: ut inter hostes solet. *Sallustius*: *Quæ pacta in conventione non præstitissent.* Et alibi, *Cujus ad verba voluntate, colloquio militibus promisso, corruptio facta paucorum, & exercitus Syllæ datus est.*

14. *Dare huic quæ volumus.*] Hæc singula cum invidia pronuntianda sunt. *Convenire & conloqui.*] Sic pronunciandum est, ut quasi dicat, liceat per te miles, quod etiam inter hostes, & in bello licet.

15. *Perpulchra credo dona.*] Εἰρωνεία de fiducia pulchræ virginis. *Nostris similia.*] Et *his similia*, & *horum similia*, dicimus.

16. *Res indicabit.*] Scit Eunuchi nomen posse contemni: & ideo videri vult potius, quam sperari munera sua, id est, Chæream. *Iubete istos foras exire, quos jussi, ocius.*] Cum fiducia & alto vultu pronuntiat: & festinat, ne occupet miles prius abire, quam videat. Et est ordo, *ocius exire*.

17. *Procede tu huc.*] Bene *procede* dixit, non accede, aut veni: ut appareat dignitas in incessu. Et callide ab inferiore incipit munere, hoc est, à puella ad Chæream venturus, simul ut à vero mancipio incipiens, ad falsum sine suspicione transiret.

18. *Ex Æthiopia est usque hæc.*] Quod Thais cupiebat. nam supra, *Nonne ubi dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam.* *Usque* additum, ut longinquitas monstraretur. & hoc est quod facit, *Munus nostrum ornato verbis, quod poteris.* *Ex Æthiopia est usque.*] Hic ostendit quid sit ex Æthiopia, addendo *usque*: ut ex longinquitate dignitas muneris ponderetur. & quid erit jam criminis in colo-

re, quando ipse dicere gloriatur unde sit? Et mire ab inferiore cœpit, ut *αὔξησιν* doni faceret in Chærea: & turpi præcedente, lenocinium comparat secuturo pulchro. *Vsque*, modo adverbium de loco est: ut, *Siculo prospexit abusque Pachino. Hic sunt tres minæ.*] Callide munus ad pretium revocavit, ut ad avaritiam converteret meretricem: ne officio donantis & gratia leniretur. & ideo non dixit, tribus minis valet, sed, *hic sunt tres minæ*: quasi jam vendenda sit.

19. *Vix.*] Aut difficile significat, aut non: ut sit, *nec hoc. Lucilius: Carcer vix carcere dignus. Vbi tu es, Dore?*] Tanquam quærat eum, ut nomen indicet: quo audito magis dissimulet Chæream *Accede huc.*] Vultu eo dicitur quo debuit dicere, & dicto æmulorum læsus, & confidentia destitutus, velut in eo duntaxat conspectu Chæreæ confidens. *Hem! Eunuchum tibi.*] Mire: postquam dixit,

—— Eunuchum porro dixti velle te,
Quia sola utuntur his reginæ; repperi.

20. *Quam liberali facie.*] Non narrative laudat, sed per interrogationem, quæ major fiducia est. *Quam ætate integra.*] Id est, qua florent puberes, ut *Virgil. atque integer ævi Ascanius.*

21. *Ita me DI ament.*] Juravit ideo, ut non amore Phædriæ, sed veritate cogi ad laudandum videatur coram milite. *Honestus.*] Pulcher. *Virgilius.*

Et latos oculis afflarat honores.

Honestus.] Hic subdidit, quod in ancilla prætermisit, quia Æthiopissa honesta dici non potuit.

22. *Numquid habes.*] *Habes* pro invenisti. *Quod contemnas.*] Plus est *contemnas*, quam vituperes: & deest, *in hoc*: ut sit, numquid habes quod in hoc contemnas?

23. *Tacent: satis laudant.*] Taciturnitas confessionis genus est, præsertim contra adversarii interrogationem. Ideo tacere hoc, vel quasi laudis argumentum est: quia supra tacere vituperavit: ideo & ipse sic ait, *Quid tu ais, Gnatho? numquid habes quod contemnas? Tacent: satis laudant.* Et, *Quid tu. Thraso?* quia supra contempserat puellam. *Fac periculum in literis, fac in palæstra, in musicis.*] Si totum singulariter diceret, esset *ὁμοιοτέλευτον*, *Litera, palæstra, musica.*

24. *Quæ liberum scire æquum est.*] Quondam liberi pueri his artibus erudiebantur. Et est figura *ἔλλειψις*: deest enim, *His.*

25. *Sollertem.*] Id est, disertum. Utrum hæc *sollertem*, ut *Horatius, Docte sermones utriusque linguæ.* An assumendum est *Hu* extrinsecus? *Sollertem.*] Deest, *His. Solers*, quasi totus ex arte consistens, ut *ὅλος ἀρετὴ*, quod Latinis verbis, quasi solus in arte sit. Huic *iners* contrarium. Nam *solers*, quasi *ὅλος ἀρετὴ* dictus. *Ὅλον solum*, ut *ἕξ sex*, & *ὗς sus* dicimus.

26. *Ego illum Eunuchum, si sit opus, vel sobrius.*] Hoc ut militare est: ita importunum præsente Thaide: extra quam, miles si saperet, nihil amatorie contemplari debuit. Sed & hoc accedit ad ejus odium, præterquamquod jam in suspicione est amicæ suæ, quod fidicinam magis diligat. Et hoc mire, quod nemo prior Eunuchum esse Chæream, quam Miles, credidit: adeo stultus etiam nomine ipso appellavit. Sed statim stulte Miles, primo quidem convitium ipsi Eunucho facit: in quo potest jam lædere amicam. deinde attestatur hoc dicto pulchritudinem hujus muneris. Quid igitur proficit? Satis autem joculare est, si cogites Chæream esse, qui hæc de se audiat, & tacere cogatur. *Vel sobrius.*] Honesta *ἔλλειψις*, propter mulieris præsentiam. ut *Virgilius, Novimus & qui te.* Et ipse in Heautont.

Qui se vidente amicam patiatur suam.

Hoc tamen miles coactus à Parmenone dicit, quia reprehensus est tacuisse.

27. *Atque hæc qui misit.*] Id est, tanta munera. hoc enim *hæc* significat. *Non sibi soli postulat.*] Hoc est, *Istum æmulum, quod potes, ab ipsa pellito.*

28. *Sua causa excludi cæteros.*] Nihil potuit dici invidiosius. Non enim dixit Phædriam, sed *cæteros*, quasi futuri amatores fuissent, nisi metueretur exemplum Phædriæ.

29. *Neque pugnas narrat.*] Descriptio militis, tantum excepto nomine. *Neque cicatrices.*] Insigne fœditatis. Nam apud meretricem quid aliud cicatrices valent?

Nam cicatrices etsi semper gloriosæ sint, non tamen etiam apud meretrices, quibus post precium forma placet, ut *Sallustius* quoque fatetur, *Hac sunt virtutis insignia: dehonestamenta tamen esse corpori, maxime letabatur.*

30. *Neque tibi obstat.*] Qui à te repellat amatores tuos. *Quod quidam farit*] Quidam *recte*, nam & figuratum & aptum sententiæ est, & contemptum indicat hoc verbum.

31. *Vbi molestum non erit.*] Ad superiora retulit, quod nunc dicit: Scilicet ad *Non sibi soli postulat te vivere, & sua causa excludi cæteros: neque pugnas narrat, &c. Vbi molestum non erit, ubi tu voles.* Ad *Neque tibi obstat: Vbi tempus tibi erit.* Et mire occupat animum meretricis, cum illam hujus impulsu inducit facere, quidquid dure fecit excludendo Phædriam. Hic igitur qui scit præcepta de beneficiis æstimandis, intelligit oratorie in utramque partem dicta omnia. *Verum ubi molestum.*] Utrum tibi molestum, an aliis? sed aliis, quia illaturus est.

32. *Vbi tempus tibi erit.*] Non amatori. Et ubi tu voles: non ut nunc in Milite pateris. *Vbi tempus tibi erit, sat hab t, si tum recipitur.*] His dictis & Militem repulit ab animo Meretricis, & commendavit Adolescentem: & perfecit ne injuria videatur apud Thaidem, quod sponte susceperit Phædriam.

33. *Apparet servum hunc esse domini pauperis.*] Tristiores enim sunt servi pauperum, & ob hoc ipsum nequiores. & hoc melius erat: quamvis illud aliter Parasitus exponat. *Domini pauperis miserique.*] Bene additum *miseri*: quia non continuo pauper etiam miser est.

34. *Nam hercle nemo posset.*] Secundum illud, *Ait, aio.* approbat parasitus quod Miles dixit. Et est ordo, Nam hercle satis scio, nemo posset hunc perpeti, qui haberet qui pararet alium servum. *Nam hercle nemo posset.*] Aliam causam subtiliorem assignat Parasitus, quam quam dixerat Miles.

35. *Qui haberet qui pararet.*] Prius *Qui*, pronomen: sequens adverbium est.

36. *Quem ego esse puto infra omneis infimos homines.*] Multum dixit, *infra infimos omneis homines.* nam hac sententia vult, illum hominem servis etiam esse pejorem: quia & servus, homo. ut in Phormione,

Servum hominem causam orare leges non sinunt.

37. *Qui huic animum assentari induxeris.*] Propriè: nam animus inducitur adversum objectas difficultates.

38 *E flamma te petere cibum posse arbitror.*] Unde sine damno aut malo nihil potest auferri. *E flamma.*] Hoc intelligit, non ex foco, sed ex medio ignis, vel incendio flammæ. Nam antiquum verbum est, *Petere cibum è flamma.* mordetque utrumque simul: ut nescias quem pejus vituperaverit, hujusne famem, an illius immanitatem, vel voraginem. Et simul vide convitium redditum, unde conjectum est: id est, de paupertate & egestate.

39. *Iamne imus?*] Odium Parmenonis, & stomachum militis ista indicat festinatio, & *Iam*, increpatio moræ est.

40. *Post huc continuo exeo.*] Legitur & *postea*. & post, ut sit *post* pro *postea*. ΑΠΟΚΟΠΗΔΕ * quomodo pro postremo *post*.

41. *Ego hinc abeo.*] Consequens erat ut offenderetur miles, tam diligenter rivalis munus suscipiente meretrice.

42. *Vna ire cum amica imperatorem in via.*] Vide προπαρασκευὴν futuræ litis inter Thaidem & militem. *Cum amica.*] Mirifice *amicam* dixit, non meretricem. *Imperatorem in via.*] Congrue in militem: quasi ipse sit, sub quo est. & hic servat Parmeno, quod sibi mandatum est, *Et istum æmulum, quod poteris, ab ea pellito.* Et bene mutat nomina, hinc ad honorem, hinc ad invidiam. Hanc, non Meretricem, sed Amicam dixit: hunc, non Militem, sed Imperatorem.

43. *Quid tibi ego multa dicam?*] Non habuit aliud miles stultus: & redit ad illa quæ supra dixit, *Domini pauperis miserque. Domini similis es.*] Ineptus jocus, in quo servus injuriæ vice domino comparatur.

44. *Quid rides?*] Et hoc eo vultu dicitur, quasi sibi conscius sit miles facete dicti convitii. nam non quod nesciat

causam risus, eo interrogat quid riserit: sed ideo, ut denuo laudetur.

45. *Et illud de Rhodio dictum.*] Hoc est illud, *Eorum ingenia admiror simul.* Et huic, ut apparet, fit amicior: ideo facilius ab amica, quam à parasito separabitur.

46. *Abi præ, curre, ut sint domi parata omnia.*] Non dixit *qua*: quia intelligitur. *Domi ut sint parata omnia.*] Ἔλλειψις ἠθικὴ, in qua plus vultu significatur, quam verbis.

47. *Fiat.*] *Faciam*, vel *fiet*, diceret servus: liber vero, *fiat*: tanquam & ipse jubeat sibi.

48. *Si Chremes huc forte ad me venerit.*] Οἰκονομία ad litem futuram, & exitum fabulæ. Et hoc non audit miles: nam si audiret, nimis irasceretur.

50. *Ad me adducito.*] Modo *ubi sum* significat.

51. *Quid? quid aliud volui dicere?*] Pro, *quid aliud?* hinc est illud *Ciceronis. Quem, quemnam? recte admones; Polycletum esse dicebant.*

52. *Curate istam diligenter Virginem.*] Hæc res est, quæ faciet Virginem claudi, in lectulo collocari, & obdormire. *Curate istam diligenter Virginem.*] Ridiculum, quum contra eventurum sit.

53. *Vos me sequimini.*] Κωφὰ πρόσωπα sunt puellæ, quæ sequuntur.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS TERTII.

1. *PRofecto quanto magis magisque cogito.*] Hæc persona apud *Menandrum* adolescentis rustici est, & in consequens oratio est. Sed conceditur secum loquentibus multa transcendere, quæ taciti intelligunt: est enim integrum hoc modo, Profecto quanto magis magisque cogito, nimirum intelligo vel invenio, quod dabit hæc Thais mihi magnum malum. Potest autem *nimirum* & pro confirmatione accipi, ut nihil desit: ut sit *nimirum*, sine dubio, pro certo.

2. *Nimirum dabit hac Thais mihi magnum malum.*] Solve *nimirum*, & fac, non est mirum: & statim consequens erit per ἀσύνδετον tota sententia, quasi dixerit, non est mirum: & subdistinctione interposita mox intulerit, *dabit hac Thais mihi magnum malum.* Nam *Ni*, ne significat: & *Ne* non. *Ni* pro ne; *Virgilius*,

— *Lati discrimine parvo*
Ni sonant. —

Ne pro non: *Plautus*, *Ne vult*, inquit, pro non vult. *Nimirum dabit hac Thais mihi magnum malum.*] His verbis intelligitur se sentire paulatim labi in amorem meretricis, quamvis invitum, & adhuc retinentem mentem.

5. *Roget quis quid tibi cum illa.*] Prius intulit, quam interrogavit.

6. *Vt ibi manerem.*] *Manerem*, modo, non dormirem, sed remanerem significat.

7. *Et rem seriam velle agere mecum.*] Scilicet, quæ non posset nunc agi, cum operetur. An rem seriam magis agendam tunc putabat, cum rem divinam fecisset?

9. *Dolo malo hac fieri omnia.*] *Dolus* à lædendo dictus, id est, à dolando, id est, minuendo. nam & δόλος Græce læsio dicitur: & *dolones*, tela quædam bellica: & *dolare* fabri, lignum est ascia cædere. Quod autem addidit *malo*: aut ἀρχαϊσμὸς est, quia sic in duodecim tabulis à veteribus scriptum est: aut ἐπίθετον doli est perpetuum: aut diastole est, quia est & bonus, quo à medentibus falli ægros, non tamen decipi, *Lucretius* Poëta testatur initio lib. 4. *Accumbere mecum.*] *Mecum*, penes me significat.

10. *Mihi sese dare.*] Non potest magis significari profusa petulantia. *Sermonem quarere.*] *Sermonem quærimus.*] quando non solum quod dicamus quærimus, verum etiam quomodo alter nobis respondeat & obloquatur: puta cum deficientibus sermocinandi causis, *quota sit hora*, &, *satis recte quis valuerit*, percontamur.

11. *Huc evasit.*] Tanquam impudenter contenderit ad hanc inquisitionem. *Quam pridem pater mihi & mater mortui essent.*] Hoc propter ætatem puellæ inquisitum est.

13. *Iamdiu.*] Jam olim.

13. *Et quam longe à mari.*] Hoc ideo meretrix inquisivit, ut sciret, utrum rapina prædonibus fuisset: quippe ad mediterraneum locum, qui accessus esse potuit Piratis. Sed tamen non abhorret à suspicione hujus meretricis, quod & scire vellet cujus pretii fundum habeat Chremes: hoc est, quam amœnum, vel quam maritimum.

14. *Sperat se à me avellere.*] Bono usus est verbo *avellere*, tanquam à pertinaciter retinente.

16. *Quid habuisset, cum perit.*] *Cum*, pro quando: aut cum periret.

17. *Hac cur quæritet.*] In gestu ac vultu id quod restat ostenditur. Nam deest, *nescio*.

19. *Hanc se intendit esse.*] Proprie *intendere*, est crimen in adversarium jacere.

21. *Majuscula est.*] Diminutive dixit, ut ostenderet utramque esse primævam.

22. *Misit porro orare*] *Porro*, pro postea. *Vt venirem serio.*] Utrum, ut venirem serio, an orare serio?

23. *Aut dicat quid volt.*] Pro *quid velit*. In Hecyra, *Ac vide quam immerito ægritudo hæc oritur mihi abs te Sostrata. Aut molesta ne siet.*] Aut hoc moraliter (nam cui hoc imperat?) aut cum quo hoc agit.

24. *Heus heus. PY. hic quis est.*] Hæc separatim pronuntianda sunt, nam apparet inter hæc verba pulsatam januam personare.

25. *Ego sum Chremes.*] Vide quantum distet, ac varia sit hujus rusticitas, *Ego sum Chremes*: à faceta Meretricis disciplina. *O capitulum lepidissimum.*] Nam rusticum esse statim magis apparebit, ubi dixerit, *Rus eo*: & ἐν σχήματι τῶν ΠΟΝΙΚΜΩ.

26. *Dico ego mihi insidias fieri.*] Blandimentum rusticus insidias putat.

27. *Rus eo.*] Pro potiore negotio rus posuit. & major negatio est, quam si diceret, *Non huc venio.*

28. *Non possum, inquam.*] Plus est, quam *nolo*.

29. *Dum redeat ipsa.*] *Ipsa*, vel domina, vel ipsa de qua agitur. *Nihil minus.*] Deest *faciam*.

30. *Malam rem! hinc abis.*] Hoc adverbialiter dixit: quemadmodum dicimus, *Domum ibis*. Et apparet illum manu tactum esse, qui sic irascitur, quia dixit Pythias, *Cur, mi Chremes?* quasi dicat, Cur meus sic indignatus es adolescens? nam ab eo quod est *meus*, vocativus *mi* facit.

31. *Amabo, ut illuc transeas ubi illa est.*] Vide non esse otiosum, quod omnia prætenta sunt potius, quam res importuna fieret, ut ad Militis domum Chremes deduceretur. neque enim hoc conveniebat personæ Bacchiali: quoniam aut infacetum, & præter usum, aut importunum: ideo hoc ipsum Doriæ præcepit. *Vt illuc transeas ubi illa est.*] Ut brevem viam demonstraret, non eas, sed transeas, dixit. *Amabo.*] Interjectio est amantis: sic verbum sonat.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS TERTII.

HEri aliquot adolescentuli coimus in Piræo.] *In hoc proloquio insinuatio personæ ejus est, cui narraturus est Chærea, quæ à se post scenam facta sunt. Fit autem hoc populi causa, ut spectator auribus accipiat, quod subjicere oculis Poëta non potuit.*

1. *Heri aliquot adolescentuli.*] Bene inventa persona est, cui narret Chærea, ne unus diu loquatur: ut apud *Menandrum. Coimus.*] *Coimus*, consensimus, ac pepigimus: ne sit solœcismus. *In Piræo.*] Pro in Piræum.

2. *Vt de symbolis essemus.*] *Plautus* in Menæchmis, *Minore numquam fui dispendio.* Sed melius *Essemus*, producta (*e*) litera.

3. *Præfecimus.*] Id est, συμποσίαρχον fecimus. *Dati annuli.*] Nihil interim de scorto. apparet enim ephebos esse.

4. *Præterit tempus.*] Quia tempus constitutum est. *Quo in loco.*] Quia locus constitutus est.

5. *Homo ipse.*] Quia Chæream ei rei præfecimus.

6. *Cæteri dedere.*] *Cæteri*, exceptis me atque illo.

7. *Quisnam hinc à Thaide.*] Causa sciscitandi est admiratio de habitu

commutato, & vix agnitus Chærea.

8. *Is est, an non est? ipsus est.*] Vide an potuerit meretricem ignotam hoc habitu atque ornatu fallere, qui ab Antiphone vix agnoscitur. *Quid hoc hominis?*] Vide an longam narrationem possit audire, qui nondum amico narrat, & jam affectus pendet. *Quid hoc hominis?*] Quod a Thaide ephebus exit. *Qui hic ornatus est?*] Qua Eunuchi veste indutus est.

9 *Quid illud mali est?*] Quod timidus egreditur.

10. *Quid sit sciscitari.*] *Sciscitari*, est occulta magis & secretiora rimari, ac velle cognoscere. ut,

Suspensi Eurypilum scitatum oracula Phœbi
Mittimus. —

IN SCENAM QVINTAM ACTVS TERTII.

NVm quis hic est? nemo est.] *In hac scena, verba gestum vultumque indicant exeuntis: cui obvia personæ objicitur, sub cujus occasione spectatoribus gesta narrabuntur.*

1. *Num quis hic est? nemo est. Num quis hinc me sequitur.*] Duo metuit, ne quis obvius comprehensor occurrat: & ne quis sui persecutor existat. *Nemo homo est.*] Quamvis per *nemo*, homo intelligatur: tamen addidit *homo*, ut veteres solent, τῷ ἀρχαϊσμῷ.

2. *Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium?*] *Erumpere*, quasi activum verbum posuit, pro neutrali: ut sit, Licetne mihi erumpere hoc gaudium? Aut *erumpere* quasi exire. *Mihi*, pro à me. *Erumpere.*] Utrumne *erumpere*, pro emittere posuit? An *erumpere* pro exclamare? ut *erumpere vocem* dicitur, qui exclamat. nam, *Pro Iuppiter* dicturus est.

3. *Nunc est profecto.*] Ordo & sensus hic est, Nunc est profecto tempus, cum perpeti me possum interfici Hoc autem cur ipse dixerit, statim subjicit causam. *Cum perpeti me possum*] Animadvertendum est, quod si *cum* conjuncte legeris, *quando* significat: si separatim, *dum* significat. *Nunc est profecto.*] Figurate, ac conjuncte lege sine disjunctione.

4. *Contaminet vita ægritudine aliqua.*] Mire vitæ crimen ostendit: velut ipsa sit campus, possessioque fortunæ instabilis variorum.

5. *Sed neminem curiosum, &c.*] Apparatus ad intentionem futuræ narrationis dicitur.

6 *Qui me sequatur.*] Id cupit gaudens, quod tristibus molestum est. nam contra *Menedemus* gravatur narrare quæ dolet. *Obtundat.*] Odiose instet ac repetat, molestus & odiosus sit. *Enecet.*] Εὐφωνότερον quam *eniceet*.

7. *Quid gestiam.*] Deest *quærens*: ut sit, rogitando obtundat & enecet, quærens quid gestiam. *Gestire*, est motu corporis monstrare quid sentias. Constat autem, à pecudibus ad homines esse translatum. *Quid gestiam.*] *Gestire* proprie est, sensum corporis gestu indicare: quid magis brutorum est animalium. *Virgilius, Et studio in cassum videas gestire lavandi. Aut quid lætus sim.*] Propter quid. *Vnde emergam.*] Proprie dixit *Emergam*, ut ex lustris atque inhonestis locis, utpote meretricis domo. *Cicero, At ne tum quidem emersisti lutulente Cæsoni! ex miserrimis natura tua sordibus.*

8. *Vestitum hunc nactus.*] Bene *Nactus* dixit: ut qui non sumeret, nisi suasisset hæc occasio.

9. *Adibo: atque ab eo gratiam, &c.*] Sensus & ordo hic est, Adibo, atque ab eo gratiam hanc inibo. *Gratiam inire*, est dare beneficium, ac per hoc alicujus inire gratiam, id est, amicitiam. sed hæc est elocutio, *Gratiam ab eo inibo*, pro, ejus gratiam merebor. Nam *ab eo*, amat *Terentius* pro *ejus* ponere: ut in Andria,

Hæc primum animadvertenda ab eo injuria est.

Id est, ejus injuria. *Inire* autem *gratiam*, est mereri gratiam. *Plautus:*

Iniet tamen solidam & grandem gratiam.

10. *Quid est quod sic gestis?*] Facete repetit verba ejus interrogationis, ut sciat se jampridem esse præsentem. *Quid sibi hic vestitus quærit?*] Facete & figurate dictum est. sic & alibi,

Vt pernoscatis quid sibi Eunuchus velit.

11. *Quid est quod lætus sis?*] Vide aliud esse *gestire*, aliud *lætum esse*. *Qui*

tibi vis?] Πρὸς τὸ, Quid mihi velim. *Satin' sanus?*] Πρὸς τὸ, Sanus sim, an insaniam? *Quid me aspectas? quid taces?*] His duabus interrogatiunculis descripsit vultum dicturi.

12. *O festus dies hominis! Amice! salve.*] Decet à salutatione incipere luculente dicturum. Illud autem verisimile est, & percussum re nova, & audiendi cupidum, immemorem extitisse salutandi. *O festus dies.*] Utrum quia caussa est festi ac læti diei? an quia ipse tantus sit quantus est festus dies? *O festus dies hominis.*] Pro, *homo festi diei.* Sic dicitur etiam *scelus homo.* Ennius, *O pietas animi.*

13. *Quem ego magis nunc.*] Bene additum *Magis.* ut his amicis se antepositum intelligat, quos cum optet videre Chærea, tamen eum magis, adeo ut aliis amicis antepositum neminem cupiat.

14. *Imo ego te obsecro hercle ut audias.*] Bonum compendium, ne multa diceret ad commendandum, ut solet, narrationem futuram. *Imo te obsecro hercle ut audias.*] Bene contulit verba: ut ex his appareat, quid agere velit. Ille dixit *Quæso,* hic *Obsecro.*

15. *Nostin' hanc, quam amat frater?*] Quæritur an verisimile sit Antiphoni notam esse Thaidem, quam frater ipse nesciverit. Sed intelligere debemus, modo notitiam non vultus, sed famæ positam esse: quam famam potuit ex Phædria & Antipho scire. At vero aliam notitiam negaverat Chærea sibi fuisse cum Thaide, hoc est, visus, vultus, oris, & corporis. *Novi; nempe opinor, Thaidem.*] Verisimile est hæc scire Antiphonem, qui adeo sit familiaris Chæreæ. Et est ordo hic; Novi, nempe, opinor Thaidem: *Opinor Thaidem.*] Optime & ab illo tacitum, & ab hoc nomen ablatum est; ut appareat quam noverit, & quam possit assequi quæ dicentur.

17. *Faciem prædicem, aut laudem.*] *Prædicamus*, ut res sunt: *Laudamus* extollendo. Vel *prædicamus* voce: *Laudamus* argumentis. *Quid ego ejus tibi.*] Ordo hic esse debet, *Quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem, aut laudem, Antipho? in hac commotus sum: cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem,* ut sit sensus; In hac commotus sum: ille scilicet, qui, ut scis, formas solet eligere, ac fastidire pro merito.

18. *Quam elegans formarum spectator siem?*] Elegans spectator est, qui sit cunctantis & fastidiosi judicii: cui non quid placet facile. *Spectator.*] Probator: ut *pecuniæ spectatores* dicuntur.

19. *In hac commotus sum.*] Non est consequens: esset autem, si diceretur, In hac commotum me scias. Erit ergo ordo, & sensus qui supra. *Primam dices, scio.*] O fiduciam elegantiæ, & de alienis oculis judicare.

20 *Quid multa verba! amare cœpi*] Ordine egit, nam prius est, commoveri: inde amare. Et bene non ante dicit, quid aggressus fuerit, nisi amoris mentione prælata: quo cogente nihil est infectum cupientibus.

22. *Submonuit.*] Leviter monuit & recte, quia *arripui* dicturus est. Et totum optime: nam ut non erat boni adolescentis, hanc technam reperire: sic ab illo repertam, fuit plane veri amatoris arripere.

23. *Tacitus citius audies.*] In oratione solemus corripere extra ordinem percontantes. Et bene celeritatem promisit, quia facile tenetur auditor. Et mire, tanquam sola interrogatio moræ sit.

24. *Et pro illo jubeam me illuc ducier.*] *Jubeam* amico dixit, tanquam inter honesta sit, quod utile sit. & turpe factum plerumque perseverante impudentia relevatur.

25. *Quidnam ex ea re tandem*] Transit à reprehensione facti, ad caussam ipsius facti.

27 *Num parva caussa, aut parva ratio est.*] Sic illata interrogatio est, quasi ad hanc annuere, & vultu consentire Antipho sit coactus.

28. *Læta vero ad se adducit domum, commendat virginem.*] Omnia mire, quod læta, quod adducit, quod domum, quod commendat virginem. Specta singula, & mirare virtutem Poetæ. hic enim commendandus est locus, erroris initium continens, apud Thaidem convivium.

29. *Tibi ne?*] Non interrogat, sed miratur. *Satis tuto tamen?*] Quid hic fa-

cit *tamen?* Utrum hoc? etsi meretrix, tamen satis tuo agit. An? etsi Chæreæ, satis tuto tamen: quia nullus accedet alius.

30. *Edicit.*] *Edicimus*, jubemus: vel jure dicimus. *Edicta* enim Imperatoris sunt. *Et mihi, ne abscedam, imperat.*] Certe nullus vir accedit.

31. *Maneam solus.*] Remaneam, perseveremque in loco, ac per hoc sim miser, utpote dono datus, & serviens meretrici. & est εἰρωνεία.

32. *Ego, inquit, ad cœnam hinc eo.*] Μίμησις, ad imprudentiam mulieris exprimendam, quæ hoc die erit secura de custode Eunucho.

33. *Abducit secum ancillas.*] Memoriter: nam dixerat abiens, *Vos me sequimini. Pauca, quæ circa illam essent.*] Relictæ nonnullæ, ut lavari possit ea virgo, quæ sub vitii hujus occasione nuptura est. Hoc enim totum sic inducit Poëta, ut non abhorreat à legitimis nuptiis, in ea præsertim quæ uxor futura est. *Manent.*] Pro remanent. ἀφαίρεσις.

34. *Novitia puella.*] Αὔξησις, *novitia*, & *puella*. *Continuo hæc adornant ut lavet.*] *Hæc* pluraliter, pro *hæ*, ut in Phormione, *Hæc illa erant itiones. Adornant* autem, ex medio significatu, pro apparant.

35 *Dum apparatur, virgo in conclavi sedet.*] Impersonaliter dixit. & *dum apparatur*, pro *dum apparetur: & sedet*, pro *sedebat. Virgo in conclavi sedet.*] *Conclave*, est separatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa & cubicula clausa sint adhærentia triclinio

36. *Suspectans tabulam quandam pictam.*] Bene. accedit repente pictura ad hortamenta aggrediendæ virginis: ideo quia non ad hoc venerat Chærea, ut continuo vitiaret puellam, sed ut videret, audiret, essetque una: cum nihil amplus cogitaret, ausus, incitatusque dum picturam cerneret. *Iovem quo pacto.*] Mira inventio, qua hæc pictura domui tribuitur meretricis, adversus omnium pudicitiam amorum, contra parsimoniam, contra dignitatem, contra pudicitiam.

37. *Misisse aiunt.*] Bene *Aiunt*: & quia fabula est, & quia tam turpis Jovi, quam apta meretrici. *Quo pacto Danaæ misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum.*] Quæ aptior pictura domui meretricis ad amatorum illecebras, quam hæc, quæ exemplum continet amoris, & amoris puellæ, & amoris ad Jovem pertinentis: & amoris non gratuiti, nec parvi propositi, sed auro in gremium fluente venalis. Tum quod in gremium Danaæ etiam ipse Jupiter, ut splendidus imber illabitur: nonne videtur meretrix dicere adolescentulis, illam corporis partem authore Jove velut inauratam fuisse? *Imbrem aureum.*] Non rorem vel pluviam, sed *Imbrem* addiderat. ô avaritiam meretricis!

38. *Egomet quoque id spectare cœpi.*] Moris est ad id oculos vertere, quod videmus: & eum quem aspicimus, intueri.

39. *Iam olim ille ludum.*] Bene, non scelus, sed *ludum* dixit. *Impendio.*] Id est, magis, magisque luserat. *Et luserat ludum*, ut, Hunc oro sine me furere ante furorem. figura ἀρχαϊσμός.

40. *Deum sese in hominem convertisse.*] Philosophice nunc *Terentius* demonstravit, quam cladem moribus hominum, & civitatibus afferant figmenta Poëtarum, cum exempla scelerum afferant peccaturis. *Deum sese in hominem convertisse.*] Utrum quia Juppiter humana forma aurum infundens pictus erat in tabulis, non pro Jove aurum? *an in hominem*, id est, hominis audaciam atque flagitia? *Atque per alienas tegulas.*] Hic apparet Jovem separatim, separatim aurum fuisse pictum. *In alienas tegulas.*] Satis comico charactere locutus est; & presso stylo.

41. *Venisse clanculum per impluvium.*] Hæc omnia non ut difficilia factu, sed ut humilia, & Jove indigna proferuntur, ut merito sequatur, *Ego homuncio hoc non facerem*, quod non solum non Jovi, sed ne homini quidem, nisi furi, aptum erat? *Fucum factum mulieri.*] Id est, ut fucum faceret, hoc est, insidias & fraudem. *Fucum*, astutam fraudem: & *mulieri*, pro, *fœmina*.

42. *Qui templa cœli summa sonitu concutit.*] Ab authoritate personæ, ut sit in exemplis. *Sonitu concutit.*] Παρῳδία.

ſtia de Ennio. *Templa cœli.*] Sententia tragica : ſed de induſtria, non errore.

43. *Ego homuncio hoc non facerem?*] Oratorie, ut Jovem extulit, ita, detraxit ſibi : ut puta, Ille eſt Deus, & magnus : ego non homo, ſed homuncio.

44. *Dum hæc mecum reputo, accerſitur lavatum.*] Servavit ordinem nuptiarum : & proprio verbo, quaſi de nuptura dixit. *Accerſitur.*] Ut alibi,

Quam mox virginem accerſant.

Nam ipſe illam eſt habiturus uxorem. *Dum hæc mecum reputo.*] Hic oſtendit, non ſibi primum hæc nunc in mentem veniſſe, ſed tunc etiam cogitata, cum nondum eſſet in domo meretricis.

45. *It, lavit, redit.*] Συντομίᾳ, qua ſolet, utitur. *Deinde illam in lecto illæ collocârunt.*] Vide an aliquid deeſt legitimis nuptiis : nam & ipſum verbum *collocant* proprium eſt, & adſcribitur pronubis.

46. *Sto expectans, ſi quid mihi imperent.*] Ἐνέργεια. Non enim dixit *ſtabam*. *Expectans*, deſiderans. Et mire omne tempus executus eſt ſalva veritate, in qua *Virgilius* negligens invenitur : cum poſt occiſum *Mezentium*, non facta noctis mentione, ſtatim intulit,

Oceanum interea ſurgens aurora reliquit.

47. *Cape hoc flabellum.*] Præclare non ſenſum, ſed verba ipſa per μίμησιν induxit, per quam puellaris error exprimitur. *Cape hoc flabellum, & ventulum huic ſic facito.*] Quam particulatim, cum qua diligentia & δεικτικῶς jubet, quaſi novitio & imperito? *Ventulum huic ſic facito, dum lavamur.*] Demonſtrativum, & geſtu explicandum.

48. *Ubi nos laverimus.*] Vide uſum verbi tam cito variatum, *Dum lavamur:* & *Ubi laverimus. Accipio triſtis.*] Id eſt, triſti ſimilis : ut, *Namque ut conſpectu in medio turbatus inermis Conſtitit. Accipio triſtis.*] Bene *Triſtis*, tanquam aliud magis vellet, hoc eſt, lavare, aut ludere: metuit enim ne quod cupit, prodatur gaudio. *Si voles, lavato.*] Quaſi ſatisfacientis eſt, cum ſolum illum relinquant cum virgine.

49. *Os tuum impudens.*] Licet jocanti & amico convitium jocunde facere.

50. *Quis eſſet ſtatus.*] *Statura* corpori adſcribitur : *Status* ad habitum refertur. Ergo *ſtatus* eſt σχῆμα : *Statura*, longitudo corporis. *Te aſinum tantum.*] Quia hoc miniſterium delicatorum ſervorum eſt.

51. *Omnes prorunt ſe.*] Verbo neutrali quaſi activo uſus eſt.

52. *Ubi abſunt.*] *Ubi*, & temporis & loci poteſt eſſe.

53. *Interea ſomnus virginem opprimit.*] Utpote compreſſam ſomno, & oblectatam flabello, atque ab Eunucho nihil metuentem. *Ego limus ſpecto.*] *Limis*, ſi nominativus ſingularis eſt, tranſverſus ſignificat : ſi ſeptimus pluralis, deeſt *oculis*. Nam *limis*, eſt tranſverſus : unde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibuſque tranſverſum eſt. Quum igitur diſſimulant homines ſe videre quod vident, & non recta facie, ſed tranſverſa intuentur, *limis* dicuntur *aſpicere*.

54. *Sic per flabellum clanculum.*] *Sic* δεικτικὸν eſt, & neceſſario additum, nam & *limis* & per *flabellum*, ſine demonſtratione parum intelligitur. *Limis aſpecto.*] Cum *limi* dicantur obliqui generaliter, hoc tamen de oculis dicitur.

55. *Peſſulum oſtio obdo.*] Scilicet ut amoveret arceretque auxilium Virginis.

56. *Quid tum Fatue?*] Quid enim præter vitium ſupereſt, ubi amator eſt adoleſcens, & virgo dormiens & incluſa? Grate explicata narratio eſt, quam audientis curioſitas finit, & cujus in extrema parte major attentio eſt. *Fateor.*] Me fatuum qui hoc quæſierim, ſubauditur. *An ego occaſionem mihi oſtentatam tantam, tam brevem, tam optatam, tam inſperatam, amitterem?*] Vide quanta dixerit : non voluntatem, ſed occaſionem: non animadverſam, ſed oſtentatam: non hanc, ſed tantam : non anguſtam, ſed brevem : non appetitam, ſed optatam : non repentinam, ſed inſperatam. Et bene *inſperatam* : aliud enim ſibi promiſerat ; ut ſupra diximus, non quod pictura occaſioque perſuaſit.

51. *Tu pol ego is, &c.*] Eunuchus ſcil.

59. *Sane hercle ut dicis.*] Deeſt, *ita eſt*.

Qqq

Sed interim de symbolis quid actum est?] Bene memor est personæ, quam induxit Poëta, per hanc interrogationem. *Sed interim de symbolis.*] Παροιμιῶδες, ἀντὶ τοῦ χορειδίου.

60. *Frugi es.*] Utilis & necessarius: ut fruges humano generi. *Frugi* est ergo, in quo est aliquid quo fruamur, id est, utamur. *Discum.*] Nomen est proprium *Discum.*

61. *Sed tanto ocius properemus.*] *Properemus* dixit, pro ambulemus. *Muta vestem.*] Hæc οἰκονομία est ad id, quod in domum Thaidis rediturus est Chærea.

62. *Ubi mutem?*] Vultu ostendit, quod subaudiatur *nescio.* *Nam domo exulo.*] Deest *Prope*, aut *Veluti*: ut sit, Prope jam exulo. *Exulo* duobus modis dicitur: & de loco in quo exul est, & de loco ex quo ejectus est. *Nunc metuo fratrem.*] Causas ostendit, cur domo penitus veluti exulet.

63. *Pater ne rure redierit.*] Præparatur jam interventus senis: & est ζεῦγμα ad superiora, nam & hic *metuo* est subaudiendum.

64. *Ibi proximum est.*] Hoc est domus mea. *Recte dicis. Eamus.*] Ipsa verba quodammodo festinationem sonant.

65. *Quo pacto porro.*] *Porro*, postea, deinceps.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUARTI.

ITa me Di bene ament.] *Ea persona quæsita est, quæ terribilem credat militem: & eo magis in experiendo vanus ac ridiculus esse possit.*

1. *Ita me DI bene ament.*] Hoc loco quid post scenam gestum sit, hoc est, in convivio militis, ancilla demonstrat: ut jam quæ in proscenio agantur, ex his possimus agnoscere.

2. *Ne quam ille hodie insanus.*] *Illum*, & *ille insanus*. sic effertur, ut omnibus insuavis miles esse noscatur.

3. *Nam postquam iste advenit.*] Instanter admonet, qui scilicet sit Chremes.

4. *Mili eum rogat*] Et hoc quasi de odioso *Militem* dixit, non *Thrasonem.* *Continuo irasci.*] Ut rivali.

5. *Neque negare audere.*] Ut amicæ poscenti. *Instare ut hominem invitet.*] Vide impudentiam Meretricis. primum petit ut jubeat eum admitti: postea ut invitet, quod est majus.

6. *Id faciebat retinendi illius causa.*] Admonet spectatorem, ne existimet alteri rivali injuriam fieri Phædriæ. Et simul est hic προπαρασκευὴ Virginis agnoscendæ.

8. *Invitat tristis.*] *Tristis*, invitus, non libenter. Ut è contrario *Virgilius*,

— *Vobis*
Lætus ego hunc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti reus. —

Et, *Accipio tristis*, eodem modo. *Mansit ibi.*] Adolescens scilicet. Et *Mansit* pro remoratus est id est, accubuit, nec recessit, *mansit* significat. Simile est, *Mansit*, passus est. Sic, *Chremes mansit*, immoratus est, conviva necessitate discessit, accipiendus est. *Sermonem occipit.*] *Sermonem*, colloquium dicit.

9. *Adductum amulum.*] Plus dixit *Adductum*, quam *Admissum*: & simul quia videbat furibundum Chremem, & totum crimen revocat ad Thaidem. Et hæc est causa, cur à Milite in ejus domo nullam rixam patiatur Chremes.

10. *Huic ægre.*] Huic Thaidi, non adducto. *Heus, inquit, puer.*] Hic ostenditur, quod supra apparatum est. *Pamphilam accerse.*] Non *provoca*, sed *accerse*: quia non est aptum militi.

11. *Ut delectet hic nos.*] Quasi dicat, quod hæc non facit. Sed delectare, fidicinæ est: quia supra de illa dixerat, *Et fidibus scire.* Et bene *hic*, quasi insuaviter nunc tractemur. *Illa exclamat.*] Non *respondit*, inquit: sed *exclamat*. *Minime gentium.*] Hoc magis mirum, *minime gentium*, quam *nusquam gentium.*

12. *In convivium illam?*] Ἐμφατικῶς. ut, *Cantando tu illam? Illam?*] Deest, *accersas*: & est figura ἀποσιώπησις. *Miles tendere.*] Proprie dixit *tendere*, quod significat pertinacem contentionem. *Virgilius*,

— *Vasto certamine tendunt.*

Inde ad jurgium.] Subauditur, *ventum est.*

13. *Interea aurum sibi clam mulier demit.*] Ne aurum pro virgine, quod re-

tinebat, amitteret. vel *aurum demit*, ut esset ad fugam expeditior, vel ad rixam. Et opportune mulierem dixit, non *Thaidem*: ut ostenderet malitiam sexus.

14. *Hoc est signi, ubi primum poterit.*] Ad quam rem *signi*? Utrum hoc est signi, *Quamobrem metuam ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi*? An hoc est signi, *Unde scio quod ubi primum poterit, se illinc subducet*? Erit igitur subaudiendum sic, *unde* & *quod*: ut sit, Unde scio, quod ubi primum poterit.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUARTI.

D*Um rus eo, cœpi egomet.*] *Hic nunc causa narratur, cur statim in urbem redeat Phadria, qui discesserat abfuturus biduum, ad tollendum jurgium militis, & importune redit.*

1. *Dum rus eo.*] Jam tempus est revocandi in scenam Phædriam, postquam acta sunt omnia, quæ illius absentiam desiderabant. *Cœpi egomet mecum.*] Ordo, cœpi aliam rem ex alia re cogitare. *Inter vias.*] Figurate & nove *inter vias*.

3. *Et ea omnia in pejorem partem.*] Utrum subaudiatur, cogitare? an, ibant, aut vergebant, aut quid tale?

4. *Dum hac puto.*] Id est, existimo. ut *Virgilius*,

Multa putans, sortemque animi miseratus iniquam.

Et est ἀρχαϊσμὸς pro reputo. *Putamus* enim instantia: *Reputamus* præterita.

7. *Ubi ad ipsum veni diverticulum.*] *Diverticulum* est, ubi iter de via flectitur. & proprie *diverticula* dicuntur in via domicilia, ad quæ de itinere divertendum sit. *Constiti.*] Plus est nunc scientem stetisse, quam præteriisse nescientem.

8. *Hem! biduum hic manendum est.*] Interjectio laborantis animi. *Biduum* sic pronuntia, ut longum nimiumque tempus. Tum deinde *hic*, tanquam in loco solo atque tristi.

9. *Soli sine illa?*] Aut sine alio oblectamento. *Sine illa?*] Satis amatorie. *Sine illa?*] Jam causa est, cur biduum gravetur loco tristi, cur solatium conquirendum. Sunt autem qui idem putent, *soli esse*, & *sine illa*: ut *sine illa* ἐξήγησις ejus sit, quod dixerat, *Soli*.

10. *Nihil est: quid nihil?*] Amantium disputationes intermiscent quædam consilia sanæ mentis, quæ tamen statim resurgentis amoris sævitia devincuntur.

11. *Eho, ne videndi quidem erit?*] *Eho*, ridicule additum: tanquam omnino non secum loquatur, sed cum altero. *Si illud non licet, saltem hoc licebit.*] Bene bis dictum *licet, licebit*: quasi de re magna loquatur. totum ergo amatorie.

12. *Certe extrema linea.*] Et hoc recte: quia quinque lineæ perfectæ sunt ad amorem. prima *visus*, secunda loqui, tertia tactus, quarta osculari, quinta coïtus. An sic dixit *extrema linea*, quemadmodum dicitur *longis lineis quid fieri*? Id est, de longinquo.

13. *Amare haud nihil est.*] *Amare* modo frui amore dicit. *Plautus*, in Bacchidibus,

Prius hic adero, quam te amare desinam.

Et, *Sine te amem. Villam prætereo sciens.*] Sciens quidem, sed non minus amator, quam prius.

14. *Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias?*] Ex his verbis persona in scenam veniens, & locutura describitur. & *Timida*, modo ægra, turbata, commota. *Plautus*,

Manum ex mari, timide.

Et hic ipse, *Uxorem* inquit *Philumenam pavitare nescio quid dixerunt.* Timidum aliud naturale, aliud eventu est: ut,

Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUARTI.

U*Bi ego illum.*] *In hac scena opera pretium delectationis est spectatoribus ex querela ancillæ Thaidis, atque errore Phadriæ.*

1. *Ubi ego illum.*] Hoc initio ostenditur tanquam persequentem fugientem, progressam esse personam. *Scelerosum.*] *Scelerosus*, est multorum: *Sce-*

lestus, vel unius. *Scelerosus*, proprie author est sceleris: *Sceleratus*, in quo scelus sit constitutum vel commissum. *Scelerosum atque impium.*] *Scelerosum* in Thaidem, *Impium* in virginem.

2. *Audax facinus facere.*] *Facinus facere*, figura ἀρχαϊσμὸς. *Hoc quid sit? vereor.*] Pro duobus unum dixit, scilicet *vereor*, pro, & nescio, & vereor.

3. *Quinetiam insuper.*] Accusatio facti. *Scelus.*] Αὔξησις. Plus enim est *scelus*, quam *scelestus*. Ut *Lucilius*, *Carcer, vix carcere dignus. Postquam ludificatus est virginem.*] Argumentum ab his quæ sunt post negotium gesta. Et mire, *Post quam ludificatus est*. *Discedit* dixit: cum ille videlicet, dum virgo reluctatur, hoc fecerit. Et mire expressit vitium illatum virgini ab eo quidem, qui vitiare jam posset: sed tamen ejusmodi adolescentulo, cujus propter teneras adhuc vires ad explendam venerem, longiore noxa adversus virginem utendum fuit. Nam ideo præter occasionem familiæ discedentis, tempus, locus, & cætera attributa negotio, etiam somnus virginem opprimens, adjuvat Chæream. Et mire *Ludificatus* potius, quam complexus est, aut tale aliquid, quod amorem indicaret.

4. *Vestem omnem misera discidit.*] Adeo ut non amore fecerit, sed injuria. Et vide, ut ex his appareat multum virginem reluctatam esse. *Tum ipsam capillo conscidit.*] Multo melius, quam si diceret, *Capillum illi conscidit.*

6. *Vti ego unguibus facile illi in oculos involem.*] Nonne credis Pythiam id comminari, quod à virgine minus factum sit? quod, quia puella, non potuit. *Vnguibus.*] Quibus armatur hic sexus. *In oculos*] Quasi amatori. *Venefico.*] Mutanti homines, & ex virginibus mulieres facienti. An *venefico*, amatori? quia amor, venenum occultum est. ut *Virgil.* *Occultum inspires ignem, fallasque veneno.* Et, *Longumque bibebat amorem.*

7. *Absente nobis turbatum est domi.*] Aut subdistinguendum est, & subaudiendum, *me*, aut ἀρχαϊσμὸς figura est, *absente nobis*, pro nobis absentibus. *Pomponius*, *Sine ergo istuc, præsente amicis inter cœnam. Varro* in Marcellum, *Id præsente legatis omnibus, exercitu, pronuntiat. Absente nobis.*] Cum sic dicit, pro præpositione ponit *Absente*: ac si diceret, Coram amicis.

8. *Quid festinas?*] Properas, turbaris & trepidas? *Sallustius*, *Festinantibus in summa inopia patribus. Egon' quem quæram?*] Deest *rogas*.

11. *Eunuchum quem dedisti nobis quas turbas dedit!*] Aut ἀντίπτωσις: ut, *Vrbem quam statuo, vestra est.* Aut *quem* cum interrogatione pronuntiandum, ut sit, *qualem Eunuchum quem dedisti.*] Quidam volunt *quem* distinguere: quasi dicat *qualem* sed nesciunt, hac figura multum veteres usos esse. *Eunuchum* enim ad *dedisti* verbum retulit. Nunc ergo addit propter aliud ἀξίωμα assumendum extrinsecus, *is Eunuchus*. Nam quoties uno nomine, aut pronomine diversæ declinationis enuntiatiationes comprehenduntur, necesse est quod alteri accommodatum fuerit, ab altero discrepare. *Quem dedisti, quas turbas.*] Et *quem* & *quas* sic accipe, quasi dixerit, *qualem Eunuchum*, & *quales turbas*.

12. *Quid ais?*] Hoc admirantis est magis, quam interrogantis.

13. *Temulenta es.*] Ebria. à *temeto*, quo nomine antiqui grave vinum appellabant, eo quod tentaret mentem, id est, labefactaret. *Virgil.*

— *Tenuisque Lagæos*
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.

Vtinam sic sint, qui mihi male volunt.] Bene, non ebriam esse, in maledictum vertit: quasi vero temulentam esse, felicitatis sit. An non negat se esse ebriam, sed non vino, verum malo ebriam vult intelligi?

14. *Mea Pythias.*] *Mea*, & *mea tu*, & *amabo*, & alia hujuscemodi, mulieribus apta sunt blandimenta. *Quid istucnam monstri fuit?*] Quippe *monstrum* est omne contra naturam. Si igitur Eunuchus est, & vitiavit virginem, contra rerum naturam factum est, & recte monstrum est. Et ordo est, *Quid istucnam monstri fuit?*

15. *Qui istuc facere Eunuchus potuit?*] *Istuc facere*, honestius apud puellam,

quam si *Vitiare* dixisset: & potest videri aliquid nutu significare, *Ego illum nescio quid fuerit.*] Σύλληψις. Bene vitavit Eunuchi nomen, ut vitiasse Virginem obtinere possit.

17. *Virgo ipsa lacrumat.*] Nunc ostendit quid fecerit, & ostendit argumentis. *Neque cum rogites, quid sit, audet dicere.*] Quid si verberata esset? sed non puderet queri. Hæc autem injuria apud Virginem non habet nomen.

18. *Bonus vir.*] Εἰρωνικῶς. non enim jam Eunuchus. Bene igitur *vir*: quia hoc illum esse contendit. *Nusquam apparet.*] Nescias utrum fuga ejus quæratur, an culpa, sed constat, hæc argumenta esse, quod ipse virginem vitiaverit. *Etiam hoc misera suspicor.*] Bene *etiam*: quia & hoc suspicatur, virginem vitiatam.

19. *Nequeo mirari satis.*] Bene hic omnes suspiciones ad Eunuchum, quem novit, revocat: nescit Chæream siquidem hunc esse. Et mira locutio, pro eo quod est, *nescio*.

21. *Vise amabo num sit.*] *Domi* subaudiendum est: aut, *Num si quod dicis.*

24. *Sed nihil posse.*] Ut voluntatis rei sint, non etiam facti. *Verum misera non in mentem venerat.*]Non, nihil posse eos, sed, amatores esse maximos. Ad partem enim sententiæ pertinet quod dicit, *Non in mentem venerat:* non ad totum quod audivisse se dudum. Etiam nisi penitus negative consideraveris, controversia inerit. Si enim nihil posse audieras, quid est quod in mentem non venerit ut vitares? utrum igitur amatores mulierum esse maximos audieras? quod ipsum vitandum fuit. Neque enim hoc satis est ad pudicitiam, stuprum vitasse, cum impudica fieri vel solo osculo possit, quam omnino integram & illibatam velis. An *Verum* non erit conjunctio, sed nomen? ut illud quasi falsum audierit: hoc autem, quod verum inventum est, non ipsa suspicata sit. Nam *in mentem venire*, non reminisci tantum, sed etiam cogitare significat. Sic *Cicero*. *In mentem tibi non venit, causam publicam sustinere*, id est non cogitas, non suspicaris. *Verum misera.*] Si *verum* pro conjunctione accipimus, subaudiendum erit, *amatores mulierum eos esse maximos. In mentem non venerat.*] Non quod audieram: sed, quod hic fecit. An non aliud in mentem venerat? non scilicet facturum fuisse quod fecit. *Non in mentem venerat.*] Aut non erat cogitatum: aut non eram recordata.

25. *Nam illum aliquo conclusissem.*] Mire *Conclusissem* dixit, ut sævam feram. sic alibi: *Conclusam hic habeo uxorem sævam. Neque illi commisissem virginem.*] Si vel amatorem tantum meminissem.

IN SCENAM QUARTAM

ACTUS QUARTI.

1. *EXi foras sceleste.*] Jocundus error, in quo non dubitet Phædria ipsum esse qui quæritur: verum insuper sic aggreditur, tanquam sit ipse. *Sceleste*] Quale est scelestum appellari, qui nihil sciat? *Restitas?*] Necessario restitat, qui miratur se protrahi.

2. *Fugitive.*] Et scelestum & fugitivum increpat, in hunc crimen transferens Chæreæ. *Male conciliate.*] Oportune adolescens hic exprobrat munus magno emptum. *Male*, magno significat, ut *Plautus* in Amphitryone,

Hac nox scita est exercendo scorto conducto male.

Ergo *Male conciliate*, magno empte significat. nam omnis conventio, *conciliatio* nominatur. *Conciliatum* ergo, magno emptum. *Os ut sibi distorsit.*] Et hic memor adolescens insinuandi muneris, dicit illum sibi os distorsisse, qui natura sit pulcher. *Os* autem dicimus illi *distorquere*, quem natura pulchrum deturpamus.

4. *Quid huc reditio est?*] Eleganter ei reditio objicitur, qui revera loco se non moverit. *Quid vestis mutatio est?*] Sic veteres. *Plautus* in Trinummo,

Quid tibi interpellatio, aut in consilium huc accessio est?

Cecilius ἀρχαϊσμῷ, *Quid tibi aucupatio est argumentum, aut de meo amore verbificatio est patri? Quid vestis, &c.*] Nam liberi vestem habebat, utpote Chæreæ: servi vero atque Eunuchi deposuerat.

5. *Paulum si cessassem, Pythias.*] Fa-

miliare est iratis, avertere se ad aliam personam ab ea, in quam commoveantur.

6. *Ita jam adornabat fugam.*] Ut supra, *Adornant ut lavet.*

7. *Habesne hominem amabo?*] Hæc omnia Pythias, cernens Eunuchum, loquitur. id enim erit jocundum, ut quærat illum quem videt. *Quidni habeam?*] *Quid ni*, quid nisi? hoc est, cur non habeam?

8. *Ubi est?*] *Dorum* contemplata, dicit *Ubi est?* quia non ipsum, sed alterum novit. *Rogitas? non vides?*] Stomachatur uterque errans mirifice: illa, quod Eunuchum credidit, Chæream videns: hic, quod Eunucho objecit, quod commisit Chærea.

9. *Hunc scilicet.*] Hoc jam, tangens Eunuchum, dicit Phædria.

10. *Hunc oculis suis nostrarum numquam quisquam vidit.*] Ἀρχαϊσμὸς est figura, pro *nostrûm*, vel *nostrarum*, id est, quæ familiæ nostræ sunt: ut parum sit non vidisse Thaidem, nisi addatur, ne familiarium quidem ullam esse, quæ hunc viderit.

11. *Quisquam.*] Antiqua locutio est.

12. *Non vidit?*] Totidem, iisdemque verbis repetit. Et interrogatio stuporem admirantis ostendit, & jam veluti consentientis.

13. *Namque alium habui neminem.*] Bene ad illud quod ait, *An tu hunc:* quasi ex multis.

14. *Au! nec comparandus hic quidem est.*] *Au*, interjectio est conturbatæ fœminæ, nec constantis sibi. *Ille erat honesta facie & liberali.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ, *erat*, quasi de mortuo, aut qui non est, scilicet Thaidi, quia fugit.

15. *Honesta facie & liberali.*] Commode descriptus est Chærea.

17. *Nunc eo tibi videtur fœdus.*] Facete, *fœdus videtur*, non est enim.

18. *Tace obsecro.*] Apte dictum est *Tace*, fœmineo stomacho, quasi impudenter assistenti formæ improbæ, & argumenta inaniter pertinaciterque invocanti. *Tace obsecro.*] De consuetudine dictum est *Tace*. & bene additur *Obsecro*, ne *Tace* ipsum, videatur injuria.

20. *Quem tu vero videre velles, Phædria.*] Commota adversus Phædriam, cogitur eum laudare, cui irata est: & ideo totum callide. *Quem tu vero videre.*] Facete, quasi nec hunc, nec ipsum qui misit, conspectum velit. *Quem tu.*] *Quem*, talem. & breviter ejus forma laudata est: cum prolixius illius sit describenda deformitas. *Quem tu vero videre.*] *Vero*, Pulchrè. Pulcher enim est, cujus forma nec odium, nec convitium commeruit. *Lucilius* in Satyra Athymniais* *ex facie florem delegeris.* *Quem tu videre.*] Quare *tu*, an quia iste jam non velit videre, iratus scilicet ob vitiatam virginem? An *tu?* quasi spectator elegans formarum, & qui amator sis Thaidis?

21. *Hic est vetus, vietus, veternosus, senex.*] Sic hoc totum pronuntiandum, quasi irascatur huic, propter quem laudaverit Chæream. *Vietus.*] Mollis, flaccidusque, & flexibilis corpore. unde & *vimina*, & *vites*, & *vietores* dicuntur. & *viere*, religare dicitur: quia vietis virgis magis religare possumus quidlibet. *Lucretius aranea* dixit *vietam vestem*, id est, putri mollitia præditam. *Vetus*, ad vituperationem modo, non ad laudem ponitur: ut,

Veteris Poetæ maledictis respondeat.

Vetus est, cujus diminutivum est *vetulus*. *Veternosus.*] Morbo vetere confectus, id est, veterno: quales sunt qui hydropem patiuntur. Et recte. Nam sæpe Eunuchi in senecta veternosi fiunt, & cito hoc laborant morbo. *Senex.*] Ex morbo ægritudineque rugosus. *Senex.*] Utrum senex; an quia ita videtur ob deformitatem?

22. *Colore mustellino.*] Erravit *Terentius*, non intelligens *Menandricum* illud, οὔ τις ἔστιν γαλεώτης γέρων. Ait autem stellionem, animal quod lacertæ non dissimile est, maculoso corio: nempe ad id genus coloris facies exprimitur Eunuchorum corporis, quia plerique lentiginosi sunt. Hinc ergo erravit ideo, quia γαλῆ *Mustella* dicitur, γαλεώτης *Stellio*. Ὡς παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Νεφέλαις. ἐσθίων γαλεώτη κατεχέσατο Σωκράτους. Ego Adesionem sequor, qui recte intellexit, *Terentium* scientem, mustellino

colore Eunuchum dixisse coloratum, velut sublivido: quia vere Eunuchi, aut ex candidissimis lentiginosi fiunt, ut ex Gallis, & hujusmodi occidentalibus: aut ex fuscis, sublividi, ut ex Armeniis, & aliis Orientalibus.

23. *Vt quid egerim, Egomet nesciam.*] Pro non meminerim, vel non agnoscam.

24. *Eho tu, emin' ego te?*] Miro stomacho quod ipse fecit, id ex alio conatur audire: & donec hæc audiat, an hoc fecerit, dubitat. *Iube mihi denuo respondeat*] Hoc est, quod in rhetoricis *Cicero* ait, *Contra firmam argumentationem, aliam æque firmam aut firmiorem opponimus.* hæc est autem æque firma. *Denuo* autem, ad *respondeat* pertinet, non ad *iube. Denuo respondeat.*] Jube vero, mihi denuo respondeat, intelligendum est.

25 *Roga.*] Mire utriusque fiducia confertur, & apud utrumque est veritas, cum uterque fallatur.

26. *At ille alter venit.*] Bene instat, quasi ex parte jam obtinuerit Pythias.

27. *Age dum, hoc mihi expedi.*] Hæc *Plautina* sunt, cum in iisdem longa sit disputatio: sed mire a *Terentio* proferuntur ad ejus exemplum, &, quod est plus, carent *Plautinis* nugis. *Age dum.*] *Dum*, παρέλκον est, & adjuvat ex animo loquentem.

28. *Taces?*] Et recte tacet: quia metuit Chæream.

29. *Monstrum hominis.*] Bene Eunucho dictum est *Monstrum hominis*: hoc est, nec mas, nec fœmina existens. Sic & supra, *senem mulierem* dixit.

30. *Modo.*] Nota *modo* aperte pro præterito tempore dictum esse, id est, jamdudum. nam qui vitiaverat virginem, non modo, sed longe ante vestem mutavit cum Eunucho Phædriæ.

31. *Quicum.*] Præpositio *cum*, his dictionibus supponitur, *quicum. nobiscum. vobiscum.* Cæteris vero, ita ut ipsum nomen præscribit, præponitur: ut, *Cum amicis. cum exercitu. cum advocatis.*

33. *Vnde igitur fratrem meum esse sciebas?*] Utpote novitius: & cum qui ex Piræo raro discesserit: & longo intervallo εἰς τὸ ἄστυ venerit. Et hæ sunt obliquæ interrogationes, quibus uti oratores videmus, cum derivare testimonium nituntur. Et ideo sic ait Phædria, ut frustretur omnia, quæ confessus est Dorus. vult enim fratri esse consultum. *Parmeno dicebat eum esse.*] Prope infirmatum testimonium est, quod enim sic ait, Parmeno dicebat eum esse: falsum esse potest. Et mire sic ait: ut, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat.* Sic autem dicimus, quando non semel quod factum fuerit, sed sæpius demonstramus.

36. *Iam satis credis me esse sobriam.*] Quia supra dixit, *Temulenta es*: & quasi gravem injuriam hoc dicto passa sit, memoriter dictum retulit. ut, *En ego victa situ!* &, *Pulsus ego?*

37. *Iam satis certum est virginem vitiatam esse?*] Ordine ait, quum primum de se, tum de adversario loquitur.

38. *Credis huic quod dicat?*] A personæ qualitate derogat fidem. nam quid credendum est servo Eunucho fugitivo? *Quid isti credam? res ipsa indicat*] Hic a persona quæ convincebatur, oratorie ad factum se retulit.

39. *Concede istuc paululum*] Ad se versum dicit istuc: ut longe sit à Pythia. Eunucho enim dicit Phædria.

41. *O scelestum, atque audacem hominem!*] Chæream scilicet vel Parmenonem. sed sic pronuntiandum est, ut putet Ancilla de Eunucho dici, hoc ipso quod præsto est. ideo illa infert,

— *Va mihi, etiam nunc credis, indignis nos esse irrisas modis?*

Va mihi] Hoc totum, *Va mihi*, quidam a Pythia, usque ad *irrisas modis*. dici existimant.

44. *Mirum ni tu credas, quod iste dicat*] Utrum an serva, quod servus? an stulta, quod stultus? an fœmina, quod Eunuchus? *Mirum ni tu?*] Clare dicit. quidam pressius putant.

45. *Heus tu, negato rursum?*] *Rursum*, non ad negationem pertinet, sed ad interrogationem: ut sit, *rursus interrogatus. Rursus* retro, id est, è contrario: ac per hoc contrarium superioribus dicito.

46. *Non potest sine malo fateri video.*] Ampliatio & dilatio quæstionis, argumento est, nihil constitisse. Adde quod pœnam minatur, non tanquam jam in certo, sed falso testi. Deinde ipsum, fa-

teri consideremus quale sit. Non est testis fateri, sed rei. Hic igitur ut in illum culpam transferat universam, fateri dixit, non indicare: ut ipse reus, non alieni facti testis esse dicatur. *Non potest sine malo.*] Quasi nec hæc fuerit, nec illa confessio, in quibus nulla veritas sit.

47. *Sequere hac.*] Quasi ad tormenta. *Modo ait, modo negat.*] Testis aut ab adversario convincitur falsitatis: aut a se ipso, si variaverit dicta. Ergo priora quia non potuere convinci, ab inconstantia testis præsidium defensionis inquisitum est.

48. *Ora me.*] Hoc lentius: ut sit causa non sæviendi. *Obsecro te vero. Phædria.*] Bene *vero.* nam quia ille dixerat, ut simularet preces: hic annixus *vero* addidit, ostendens, serio se rogare, & ex animo: non ut ille jubebat, dolo. *I intro.*] Terribiliter, dummodo eum summoveat. *Intro.*] Utrum *intro* domum ad Phædriam? an ad Thaidem? Sed non oportet ad Thaidem intelligi, ne celandarum rerum index teneatur. *Oi, ei.*] Bene *oi ei* χιλιασμὸν rusticum posuit, utpote & servi & novitii. & est deploratio ab eis sic dicta.

49. *Alio pacto honeste.*] Contra officium fuit, mentiri decuisse servum, & adfuisse mendacio liberalem adolescentulum. Sed vide quemadmodum defendatur, dum se mentiri coactum dicit, dum consulit honestati. Hanc autem causam longæ sermocinationis, ad hoc induxit artifex Poëta, ut apud omnes jam certum sit, a Chærea vitiatam virginem, ne ullo errore impediantur ulterius nuptiæ, vel finis fabulæ differatur. *Alio pacto honeste.*] *Nullo alio* scilicet, nisi per hanc fallaciam.

50. *Actum est siquidem.*] Hoc rursus clare. & sic dicit tanquam adhuc iratus Eunucho suo.

51. *Quam me vivere.*] Deest *magis*: ut sit, *Magis scio, quam me vivere.*

52. *Inveniam hodie pol.*] Hæc est προοικονομία ad futurum exitum fabulæ. nam dum se ulciscitur Pythias, fit indicium patri Chæreæ, & confirmantur nuptiæ.

54. *Utrum taceamne, an prædicem?*] Tertium παρέλκον: abundat enim aut *utrum.* aut, *ne*: aut certe hoc fit, ut sit figura τμῆσις.

55. *Tu pol, si sapis, quod scis, nescis.*] Non possumus nescire quod scimus. sed ita, ut *Concordia discors.* & *Virgilius. Sequiturque sequentem. Tu pol si sapis, quod scis, nescis.*] Videamus, cur nolit Poëta de vitio virginis continuo scire Thaidem: utrum ne improviso malo vehementius commoveatur, ac doleat? an ut ex ejusdem Virginis habitu, vultuque isto cognoscat? quod est actuosius. an, quod proximum vero est, ut illam & Thais, & Frater, ignorantes vitiatam, animosius adversus Militem defendant, repetitum eam venientem, cum tanto strepitu ac minis? Nam quo ore præterea diceret Thais Chremeti, de sororis pudore sollicito, *Educta est ita uti teque illaque dignum est*: si sciret eam virginem non esse? *Quod scis, nescis?*] Unde in Heautont. *Nescias quod scis, si sapis.* Et hoc est quod κακόζηλον dicitur. *Quod scis, nescis.*] Proverbiale est. & multum apud dialecticos tractatum: ut *Facio, & non facio*: & *Amicus sum, & non sum*: &, *Audio, & non audio*: & cætera hujusmodi *De Eunucho.*] Quod Chærea sit, non Eunuchus. *De vitio virginis.*] Quod jam mulier facta sit.

56. *Hac re te omni turba evolves.*] Causa quæsita, cur ante jurgium cum milite Thais nesciat vitiatam virginem. *Et illi gratum feceris.*] Cui, nisi virgini? cujus crimen, ut supra, silentio texeris, præsertim tacentis injuriam suam, & sic dolentis amissam virginitatem, ut nec confessionem suæ calamitatis subire possit.

57. *Id modo dic.*] *Id* pro *hoc*, subjunctivum pro præpositivo.

58. *Thais jam aderit.*] Bene dixit, *Aderit.* huic enim aderit Thais. *Quia cum inde abeo.*] Aliam causam ex alia supposuit: quasi diceret, *Video causam.*

IN SCENAM QUINTAM ACTUS QUARTI.

ATat! data hercle verba mihi sunt.] *Hic semigravis inducitur vino Chremes*

mes priorum memor, titubans in præsentibus, ut fere ad poti solent.

1. *At at!*] Interjectio est paulatim percepti atque intellecti mali. *Data verba.*] Fraus facta. *Data hercle verba.*] A milite, an à meretrice, cujus jampridem dolum malum in omni re suspicatus est? an magis à vino, quasi captioso aliquo, data verba sunt? quia bibere, dulce est: ebrium fieri, turpissimum. adeo his quæ sequuntur, quasi subtilem fraudem ebrietatis inducit. *Plautus* de vino,

Pedes captat primo, luctator dolosus.

Virgilius de uva,

Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.

2. *Ac dum accubabam.*] Hic verba data sunt. *Quam videbar mihi esse pulchre sobrius!*] Nihil elegantius. non dixit, videbar mihi tunc esse sobrius: sed ut hoc ipsum jam erroris esset, ac vinolentiæ accumulatio, *Videbar*, inquit, *mihi nimium sobrius. Pulchre.*] Fortiter ac nimis.

3. *Neque pes.*] Ad incessum. *Neque mens.*] Ad facta ac dicta. *Satis suum officium facit.*] Bene. non enim omnino non facit, nam hoc insani est: sed, non satis facit, quod est ebrietatis.

4. *Quis est? ehem Pythias.*] Γνωμικῶς & satis miro exemplo mutatam credit, postquam ipse mutatus est. *Quanto nunc formosior videre mihi, quam dudum!*] Hoc multum Academicos juvat, qui aiunt, Prout habiti fuerimus atque affecti, ita nobis aliud atque aliud videri; & ideo nihil certi comprehendi posse.

5. *Certe tu quidem pol.*] Et *Certe* & *Pol*, hæc dixit, ut appareret hanc vere loqui, quæ sobria est: illum vero ex vino falli. Et honorifice, atque ut sobria, non dixit, temulentior, aut lascivior, sed alacrior.

6. *Verbum hercle hoc.*] *Verbum*, proverbium. ut idem in Andria: *Verbum illud verum est, vulgo quod dici solet. Sine Cerere & Libero friget Venus.*] Hoc si ad sententiam revoces, non conveniet ebrio: si ad petulantiam quam * sic ante dictum est. Nam & improbior factus est. & quum tropice locutus sit, tamen ordinem naturalem servavit: nam primum cibus, deinde potus, postremo libido venerea. *Friget* autem, quia omnis ejusmodi voluptas in calore sanguinis constituta est, qui his rebus alitur. Et *Friget* proprie, non adhæret. Translatum enim hoc proverbium à picatione vasorum, quæ frigida picem non tenent, quum alia multa meliora sint ad usum frigida, ut ferrum, argentum, aurum, & cætera hujusmodi, nam sic alibi, *Ubi friget, huc evasit.* Et videt tres μετωνυμίας Cererem, Liberum, Venerem.

7. *Sed Thais multo ante venit?*] Interrogative pronuntiandum hoc. Et scias de his interrogationibus hanc ipsam esse, in quibus ita quærimus, ut qui interrogantur, responsuri nobis se nescire videantur.

8. *Iam dudum; ætatem.*] Quia *jamdudum* infinitæ moræ est, addit *ætatem*, ut ostendat multum abiisse temporis, ut factum est. *Iam dudum, ætatem*, pro longinquo tempore. *Lucilius*, *Ut multos mensesque diesque: Non tamen ætatem. Ætatem.*] Diu, longinquoque tempore ac prolixo, ut est ætas. nam sic dicimus de die, & dieculam, aliquantulam moram.

9. *Nihil dixit tum, ut sequerere sese?*] *Nihil*, pro non. *Virgilius:*

Deponunt animos nil magnæ laudis egentes.

Nihil, nisi abiens mihi innuit.] Apparet quasi iratam discessisse Thaidem à Milite, & tamen sic iratam, ut illi ira consilium non ademerit. *Innuit* inquit, *quum abiret.*

10. *Eho nonne id sat erat?*] Adeo simplex hic inducitur adolescens, ut à Pythia reprehendi possit. nam quid opus fuit dicere, si innuit? *At nesciebam id dicere illam.*] *Dicere* pro velle, vel significare. Sic alibi, *Quasi tu dicas id factum consilio meo. Nisi quia correxit miles quod intellexi minus.*] Hoc videtur facetius & sapientius, quam dici ab ebrio, rustico, & adolescente debuisset. Hoc vitium tunc fit, quum Poëtæ ingenium suum in personas conferunt.

11. *Quod intellexi minus.*] Verisimile hunc tantum extrusum fuisse, non etiam vapulasse: quia miles Thaidi magis, quam huic irascitur.

12. *Miror ubi ego huic anteverterim.*] Id est, hanc præcesserim. *Ubi.*] In qua parte viæ.

IN SCENAM SEXTAM ACTUS QUARTI.

1. *Credo equidem illum jam adfuturum esse, ut illam à me eripiat.*] Vides ut ex ipsis appareat verbis, quam concita & recens à litigio veniat Thais. Itaque nec nominat Militem, nec Virginem: sed pronomine utrumque significat, quasi in medio constituta negotio. *Adfuturum esse.*] Id est, adventurum: ut *Affuit & Mnestheus. Sine ut veniat.*] Quasi dicat, sine * nullis, & comminantis est: ut, *Sine modo.*

2. *Atqui si illam digito attigerit uno.*] Moris comminantium est, ad exiguum revocare commissa, quæ se ulturos prædicent. *Oculi illico effodientur.*] Et fœmineæ minæ sunt, & in libidinosos quam maxime. nam hunc suspicatur amatorem esse virginis. Sic & alibi, *Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico.* In oculos autem maxime sævire fœminas, & tragœdiæ fere omnes, & comœdiæ protestantur.

3. *Usque adeo ego illius ferre possum ineptias, & magnifica verba.*] Non dixit, Usque adeo illum possum amare: sed, quam insuavis jam diu sit, ostendit, dicendo, *Ferre possum.* Et cito ostendit, quæ sit amicitia Militis. *Ineptias*, inquit, *& magnifica verba.*

4. *Verba dum sint.*] Hoc est, quæ vim non admisceant rerum. *Verum enim si ad rem conferentur, vapulabit.*] Si discesserit à verbis, & rem experiri cœperit, vapulabit. Et bona locutio: ut si dicas, Verba ad rem contulit, hoc est, agere quod dicebat, aggressus est.

7. *Ad me? qui? quasi istuc!*] Et rusticus, & timidus, & pudens commotus est Meretriculæ dicto.

8. *Hæc atque hujusmodi sum multa passa.*] Mulier facunda Meretrix, hæc imputat adolescenti quæ vidit, & aliaquibus interfuit. *Reddere & restituere.*] Proprie *redditur* cupientibus, ut domino servus: *Restituitur* cupiens, ut patriæ civis: *Redditur, & restituitur*, cupiens cupientibus, ut parenti filius. Ergo in hac utrumque est, & reddi & restitui.

9. *Hem.*] Extimuit adolescens, cum sororem suam in domo meretricis esse audivit: cui rei statim occurrit Thais.

10. *Educta.*] Subauditur *est*. *Uti teque illaque dignum est.*] Bene purgavit, quod ex saltu meretricio expectabatur. non, inquit, ut me dignum est, apud me est. *Quid ais?*] Recte: quia mirum apud meretricem liberaliter educatam.

11. *Hanc tibi dono do.*] Melius dixit, quam *Dono*: ut donum placidius videatur & præstantius. *Neque repeto pro illa abs te quicquam pretii.*] Ex eo quod potuit jure facere, beneficium demonstravit oratorie, dicens serio, non esse facturam.

12. *Et habetur & refertur à me, Thais.*] Qui habet apud se gratiam, nondum retulit. *Retulit* qui destitit habere. Multum ergo hic dixit, & *habetur gratia & refertur.* Quem sensum transtulit *Sallustius* in bellum Jugurthinum, *Arma, pecuniam, sume, utere: & quoad vixeris, numquam redditam tibi gratiam putaris, semper apud me integra erit.*

13. *Ne prius, quam hanc à me accipias, amittas, Chreme.*] Hoc in Comœdia licet more vulgi dicere. Cæterum non potest amitti, quod nondum acceptum sit. An quia jam dudum sumptum sit?

14. *Nam hæc ea est, quam Miles à me vi nunc ereptum venit.*] Non ad deterrendum, sed ad præparandum animum adolescentis hæc dicit, quem audacem putat, aliter ac res ipsa est. nam mox Thais mutabit orationem, & dicet, *Quicum res tibi est, peregrinus est: Minus potens quam tu, minus notus, amicorum hic habens minus.*

15. *Cum monumentis.*] *Monumenta* sunt, quæ Græci dicunt γνωρίσματα ϗ ἀνάγγαρα.

16. *Viden' tu illum, Thais?*] Longe videre, timoris est indicium. *Ubi sita est.*] Trepidantes personas immiscuit. *In cisco.*] Cista pelle contecta: nomen Phrygium.

17. *Quantas copias.*] Proprie dixit *Copias*. nam sic dicuntur legiones in unum collectæ. convenit tamen rudi & rustico Adolescenti, sex homines, *copias* dicere: Militem scilicet, Parasitum, Donacem, Syriscum, Simalionem, Sangam.

18. *Num formidolosus obsecro es, mi homo?*] *Formidolosus*, & terribilis, & timidus intelligitur. *Apage sis.*] *Plautus* in Trinummo, *Apage amor.*

20. *Atque ita opus est.*] Ut minus formidolosus sis. *Metuo qualem tu me esse hominem existumes.*] Videtur ebrius factus hic Chremes jam etiam displicere nolle mulieri. nam idcirco fatetur, se timere malam opinionem Thaidis de se. Et *metuo qualem tu me existimes*, nove dixit pro, *Metuo ne ignara sis.*

21. *Peregrinus est minus potens quam tu.*] Quam * post quam tamen ipsa non eloquitur, quid efficiatur, ex eo quod ait, *Peregrinus est. minus potens quam tu:* bene sic dixit: quia tardum fuit dicere: *Ille impotens, tu potens*, & cætera.

23. *Sed tu, quod cavere possis, &c.*] Ostendere vult *Terentius*, plures sententias ad timiditatem congruere, quam ad audaciam. nam & mox dicturus est, *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.* Quia ex providentia timor, ex audacia temeritas provenit. *Admittere est.*] Fieri sinere. & melius dixit, quam *Pati.* hoc generale est. nam nunc admittere, pati fieri significat.

24. *Malo ego nos prospicere.*] Providere ne fiat: id est, prospicere & cavere. ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Accepta injuria.*] Hic causa ostenditur, cur illud malit.

25. *Ostium obsera intus.*] Pavidi consilium nihil aliud continet præter claustra & fugam. nam *sera* est claustrum januæ. *Transcurro ad forum.*] *Transcurro* dixit, non *Curro*: ut proximitatem fori ostenderet.

26. *Volo ego.*] Quasi minus timeat: *cupio* non inquit, sed *volo. In turba hac.*] Vide timidum *turbam* appellare, quam mulier non timet.

27 *Melius est.*] Fugæ occasionem hic cupit dari *Mane.*] Hoc gestu jam adjuvatur: *Omitte: jam adero.*] Ex hujus verbis apparet, etiam manu comprehensum esse adolescentem. *Omitte: jam istuc adero.*] Quia causam probari non videt, celeritatem redeundi pollicetur. *Nihil opus est istis.*] *Istis*, utrum advocatis, an istis omnibus quæ dixisti? *Virgilius*, — *Aut quid petis istis?*

28. *Hoc dic modo, sororem illam tuam esse.*] Ordine est executus: primo utrum personam habeat, *Dic, sororem*, inquit *illam tuam esse.* Utrum negotium habeat, *Et te parvam virginem amisisse.*] Cur hodie agat, *Nunc cognôsse.* Et unde probet, *Signa ostende.* Hæc omnia sic pronuntianda sunt, ut & justa & factu facilia demonstrentur.

30. *Si vim faciet, in jus ducito hominem.*] Et recte: quia violento civiliter resisti solet.

31. *Fac animo hæc ut præsenti dicas.*] Hæc non dicerentur à Thaide, nisi in illius vultu pavor nimius appareret. *Faciam.*] Adjuvandum pronuntiatione: *Faciam* enim, timide dictum est. *Attolle pallium.*] His verbis Chremetis demonstravit, nimium liberaliter pavidi adolescentuli animum. *Attolle pallium.*] Vel quia simplex est, vel quia ebrius, pallium trahit Chremes.

32. *Peri! huic ipsi est opus patrono, &c.*] Hæc Meretricis querela, rudem Adolescentulum magis & honeste natum, quam culpandum esse demonstrat.

IN SCENAM SEPTIMAM ACTUS QUARTI.

1. *HAnccine ego contumeliam.*] Hic rursus inepti vanitas Militis demonstratur, ad Amicam tanquam ad hostilem exercitum pergentis irritato animo, concitato cursu, inclinata chlamyde, trepidi & quatientis caput. Et hæc verba pro hortatu Imperatoris accipienda sunt: quandoquidem omnia de exercitu transferuntur. *Contumeliam* verò proprie, & ut miles. *Sallustius*, *Ne qua contumelia, &c. Contumeliam tam insignem in me accipiam Gnatho?*] Apparet, Gnathonem & dehortatorem esse certaminis, & ad pocula Militem provocare: maxime cum videat persuasisse ista consilia, ut hoc certamen moveretur. *Tam insignem.*] *Insignem*, ut miles dixit, quia *insignia* armorum sunt.

2. *Mori me satius est.*] Ridicula præsumptio: tanquam adversus meretricem jurgia nunquam Thraso sumere ausus esset, nisi morte proposita. Ergo velut mortis contemptu opus est ad tale præ-

lium. *Mori me satius est.*] Tanquam aliter miles adversus mulierem audere non posset, vel quia nihil, vel quia amator. *Mori me satius est.*] Quasi ille sibi dicat, vel molestum esse certamen, vel amicam non esse lædendam. *Simalio.*] Et hoc concitate pronuntiandum est. *Sequimini.*] Hujusmodi militia per tumultum repente suscipitur, & dicitur *Evocatio:* ubi dux alloquitur cives, *QUI REM PUBLICAM SALVAM VULTIS, ME SEQUIMINI.* Unde *Virgilius* sic ait:

—— Desuetaque bello
Agmina in arma vocat subito ferrumque retractat:
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

3. *Primum ædes expugnabo.*] Debet hic esse vociferatio vana ad hoc, & verbum militis cum quodam motu ingenti, & per immanes minas, sine ulla vi rerum. Vanaque comminatio est, velle ædes expugnare, cum foris sit Meretrix.

4. *Male mulctabo ipsam.*]Vide ordinem belli. Primo expugnatio mœniorum, tum recuperatio captarum rerum, demum pœna prædonum. *Pulchre.*] Postquam non obtinuit quod volebat Gnatho, assentatur ad omnia. Vide autem manifestam irrisionem ex ipso genere laudandi. nam quid est in ædium expugnatione recti? quid in virginis ereptione probitatis? quid in male mulctanda muliere pulchritudinis? Sed hoc est, quod ait supra de se ipso parasitus, *Quidquid dicunt, laudo. In medium huc agmen cum vecti, Donax.*] Mire composita ad contemptum nomina legionariorum sunt. Nam *Donax* ab arundine, veluti sit inanis & fragilis, nomen sortitus est. *In medium huc.*] Ridicule satis. armaturas leves non putat adversus Thaidem idoneas: & ideo agmen cum vecti vult venire in medium. An ideo cum vecti, quia ad expugnationem venitur ædium?

5. *Simalio.*] A simio, vel à simia derivatum est, ob fœditatem oris vel nasi. *Syrisce.*] Jam diminutivum est à *Syro. Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dexterum.*] Hic agmen instruitur. Facetum autem est, cum à rebus magnis res ridiculæ deriventur.

6. *Cedo alios.*] Non *reliquos* dixit, sed *alios*, quasi multi sint. *Sanga.*] Nec Sangarius saltem, ut nomen esset. *Manipulus furum.*] *Manipulus* proprie est militis. Cum Romani & Latini & sub uno Centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi sertum vel coronam ex manipulo herbæ, vel hujusmodi, conficiebant, quem pro signo sequebantur. Merito ergo Centurionem videns, manipulum desideravit: hoc est, coquum videns, convivas desiderat: qui apparaverat, quotiens locus affuit, id est, convivium est constitutum. Alii *manipulum furum*, coci discipulos dici putant. *Eccum adest.*] Pro se ac pro discipulis Sanga. *Quid? ignave:*] Apparet, coquum ad repentinum strepitum sic exisse, ut ad artem suam fuerat expeditus.

8. *Egone?*] Hæc causa est. *Imperatoris virtutem noveram, & vim militum.*] Hoc plus habebit salis, si sic intellectum fuerit, ut *Sanga* uno eodemque tempore & quærat quid dicat, simulque respondeat, *Hoc noveram, sine sanguine fieri non posse*, scilicet ἀπροσδοκήτως. Quid igitur si hoc sciebat?

9. *Qui abstergerem vulnera?*] Quasi hoc fuerit auxilii genus. Quid hoc est? unde vulnera? quorum vulnera? utrum utriusque partis? an, quod magis ridiculum est, suorum?

10. *Qui malum.*] *Malum*, per παρένθεσιν suaviter infertur. *Plautus* in Epidico, *Quæ (malum) hæc impudentia est?* Et non interponitur *malum*, nisi oculis conversis ad eum, qui id quod reprehendimus, dixerit. *Malum* nunc interjectio est. *Solus Sannio servat domum.*] Hæc figura παρόμοιον dicitur. *Solus Sannio servat domum.*] Ut, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat. Servat domum.*] Pro remanet, ut observet. Nam *servat domum*, rectum erat: non, *servat domi*, si *custodit* intelligeretur. Vel *Servat*, pro sedet: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. nam non servat, nisi qui prius in eo loco sederit.

11. *Post principia.*] Magnifice ad risum commovendum. nam dicere de-

buit, *post vos.* Et hunc locum sibi optimum elegit, ut timidus. *Post principia.*] Militare dictum est. Et ambigunt multi, an in extremo agmine sit hic locus, an in medio. *Inde omnibus signum dabo.*] Tanquam non omnibus dari possit, si aliunde detur.

12. *Ipsus sibi cavit loco.*] An *Loco* simpliciter, quia post principia? an *Loco*, in loco, opportune & εὐκαίρως? *Terentius* in Adelphis, *Pecuniam in loco negligere, interdum maximum est lucrum.* An pro, de loco?

13. *Idem hoc jam Pyrrhus factitavit.*] Irridet quidem Poëta: veruntamen ostendit, officium Imperatoris hoc esse, ne se in periculum projiciat. Sic *Sallustius*, *Et in prælii actu promptus.* Et hoc totum, quasi in Palliata: sed concessum Poëtis fuit. *Pyrrhus* autem peritissimus stratagematum fuit: primusque quemadmodum ea disciplina per calculos in tabula traderetur, ostendit.

14. *Nimirum consilium illud rectum est.*] *Illud rectum est*, & nova locutio, & superiori similis, *Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum:* pro sine dubio rectum est.

15. *Sane quod tibi nunc vir videatur esse, hic Nebulo magnus est: ne metuas.*] Figurata locutio, & præterea ὑπέρβατον intermixtum. nam hic ordo est, Sane hic nebulo est, ne metuas. An hic erit ordo & sensus, ut sit dictum, Ne metuas: sane qui tibi vir videtur esse, hic nebulo magnus est. Et recte: nam obterretur adolescens, & ætate Militis, quod jam vir est: & magnitudine, quod magnus corpore: quæ utraque in illo vana esse, meretrix ut experta denuntiat. *Nebulo* autem, vel inanis, vel vanus, aut mollis, ut est nebula, dicitur. Et hoc εἰρωνικῶς dictum est. Meretrix, frustra metuentem corripiens Chremetem, *Sane*, inquit, *quod tibi nunc vir videatur esse.* & deest, *Non est:* ut sit, Non est quod tibi nunc vir videatur esse: hic nebulo magnus est. Sic & alibi,

Si in platea hac te offendero post unquam, nihil quid dicas mihi,
Alium quærebam: iter hac habui: periisti.

Ut sit, Non est quod dicas mihi.

16. *Quid videtur?*] Non diceret miles, si staret in sententia: sed jam videtur timore mutatus. *Quid videtur?*] Dubitantis est quod dictum sit, *Quid videtur?* Ego sane hoc Militem puto dicere, quem paulatim à violentis atque acribus principiis ad terrorem desidiamque perducit timor. Nam primo ipse præcedit, utpote qui dicat, *Sequimini.* Dum denique propius deventum est, post principia refert pedem. Post jam nihil ipse audet, sed quærit consilium Parasiti. Denique, ubi cominus res gerenda est, dixit *Mane*, & continet irruentes. Ad postremum diffisus, nescit quid agat: ad parasitum spectans, *Quid agimus*, inquit? *Fundam tibi nunc.*] Mire Parasitus hoc ait: vel quia Militem nolle videt, vel quia non audet impugnare, consilium formidolosum & aptum metuenti dedit, subtiliter tamen: nam funda pugnant, qui cominus non possunt: & ex occulto, qui non audent palam. Sed honesta causa, non, quia timeas, inquit, sed ut fugiant: tanquam nisi hostes fugerint, non sit tutum accedere. *Fundam tibi.*] Non dixit hastam, aut lanceam: sed sagittam, *fundam*, quæ nimirum longe jactatur, ut ex hoc intervallo pavorem ostenderet non audentis accedere. Et mire *sibi:* tanquam ipse Parasitus nec hoc audeat. Sunt autem qui putent hæc à Thaide ad Chremetem dici. sed male: non enim conveniunt ista Meretricis dictis superioribus: nisi quia movet me, quod *ex occulto* dicit: quasi constet ei, jamdudum videri militem, & ipsum non vidisse, cum qua pugnaturus sit.

17. *Ut tu illos.*] Meretricem scilicet cum suis, ut alibi, *Nos prius introducant. Ut caderes.*] Pro cædendo cogeres ut facerent fugam. *Facerent fugam.*] Deest rursus *ut*, sic, *Ut facerent fugam.* vel ἀσυνδέτως illatum est. *Facerent fugam.*] Desiderat conjunctionem *enim:* ut sit, *Facerent enim fugam.*

18. *Sed eccam Thaidem ipsam.*] *Eccam & ipsam*, figura ἔμφασις. quasi eccam principem belli: & *ipsam*, contra quam pugnaturus est. *Quam mox irruimus.*] Hoc parasitus irridens Militem dixit.

Et *irruere* proprie dicuntur, qui cum furore prælium ineunt.

19. *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.*] Animadverte quantam vim habeant ad delectandum in Comœdiis severæ sententiæ, cum à ridiculis personis proferuntur: quale est apud *Plautum*, ubi Miles suam formam admirans, ait,

Nimia est miseria nimis pulchrum esse hominem.

Quam armis.] Ἀνακόλουθον: pro, *quam arma.* Aut ἔλλειψις est, si subaudiamus *agere.* Et mire non dixit *Me,* sed *Sapientem*, quod magis ridiculum est.

20. *An qua jubeam.*] Et mire non *velim*, sed *jubeam* dixit. *Iubeam* pro *velim*: ut, *Iubeo Chremetem.* *DI vestram fidem.*] Bona ἀναλογία: qui leviora laudaverat, hic exclamare jam debet. Et hoc est quod supra ait, *Id rursum si negant, laudo id quoque.* Nam negat rursum male pugnandum esse, qui superius retineri non poterat, quin in prælium vel moriturus irrueret. *DI vestram fidem, quanti est sapere: nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.*] Mire egit personam admirantis, per trinam ἀποστροφήν. Ad Deos, ut, *DI vestram fidem.* ad se ipsum, *Quanti est sapere!* ad militem, *Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.* Et ridicule Parasitus, Nunquam accedo ad te, dixit, qui nunquam recedit.

21. *Quin abs te abeam doctior.*] Nimis impudens assentatio, se fieri doctiorem ex Militis sapientia.

22. *Thais. primum hoc mihi responde.*] Omissa contentione repetendæ Virginis; non enim jam puellam, sed pactum exigit, ut Amator, *Cum tibi do.*] Pro, *cum tibi darem.*

23. *Quid tum postea?*] Aut, *dixi*, respondendum erat: aut, *Non dixi.* Sed vide contumaciam Meretricis: in contemptionem Personæ Militis interrogantem, interrogare maluit, quam per inductionem capi.

24. *Rogitas?*] Contentionis genus interrogativæ. *Qua mihi ante oculos coram.*] Utrum significat inepti Militis dictum? An *Ante oculos*, minus est quam *Coram? Ante oculos coram.*] Potest *ante oculos*, & longe tamen intelligi: *coram*, proximitatem significat.

25. *Quid cum illo agas?*] Omnino Meretrix non putat illum idoneum, cui reddenda sit ratio, cuique se purget: adeo apud illam amicitiæ ejus pertæsum est. Nam errant qui dicunt, eam se velle militi reconciliare. *Et cum eo clam subduxti te mihi?*] Invidiose, *Et cum eo*: nam ut supra legimus, exclusit Chremetem. *Subduxti te mihi?*] Furtim subtraxisti mihi. *Virgil.*

— Et fidum capiti subduxerat ensem.

26. *Lubuit.*] Superbum est, & meretricium verbum. Sic de Chelidone *Cicero* ait, *Libenter ait se facturam. Huc redde.*] Idioma est, pro contumelia reposcentis, sic & in Hecyra, *Renumeret dotem huc: eat. Nisi vi mavis eripi.*] Utrum *nisi* pro *non* & *si*? ut sit, *Si tibi illam non mavis eripi.*

27. *Tibi illam reddat?*] Se primum interponit Chremes, ut Adolescentulus potuit jam fracto milite: *Aut tu illam tangas? Omnium.*] Ait utrumque Chremes, nam quia dixit, *Nisi si tibi mavis eripi*, ait, *Tu illam tangas?* & addidit *Omnium.* & est ἀποσιώπησις secunda, sic autem loqui solent plus gestu, quam verbis conciti. *Tibi eam reddat? aut tu eam tangas, omnium?*] Magna vis in pronominibus & significatio est. ut, *Cantando tu illum?*

28. *Quid tu tibi vis?*] Recte, cum Thaide enim loquebatur, non cum hoc. *Ego non tangam meam?*] Bene addidit *Meam.* hinc enim probatur injuste dictum, *Tu illam tangas? Tuam autem furcifer?*] Incongrue, ut imperitus Adolescens, liberum servilibus convitiis exagitat.

29. *Cave sis, nescis cui maledicas nunc viro.*] Animadverte, Parasitum neque tacere omnino, ne defuisse patrono videatur: neque in aliena causa rixam in se transferre. *Cave sis.*] Quia imperativa sunt contumeliosa, addebant veteres, *sis*: quod significat *si vis*. *Non tu hinc abis? scin' tu ut tibi res se habeat?*] Hoc Parasito, illud Militi Chremes. *Scin' tu.*] Non parasito, sed militi dicit.

31. *Faciam ut hujus loci, dieique, mei-*

quæ semper memineris.] Moris est magnas esse minas hominum meticulosorum. Specta ergo quam acriter timidus comminetur. *Hujus loci, diesque, meique.*] *Loci*, in quo læsus. *Diei*, quo cæsus. *Mei*, à quo cæsus.

32. *Miseret tui me.*] Hic Parasitus nunc quasi monitor Chremeti respondet. *Qui hunc tantum hominem inimicum facias tibi.*] Ne nunc quidem Parasitus à Militis assentatione discedit.

33. *Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis.*] Rusticius dixit, *Caput tuum diminuam*, quam si diceret, *Diminuam tibi caput. Ain' vero, canis?*] Hoc verbo impudentibus inimicis convitium fieri solet. Nam militare dictum est in hostem, *canis*: & apud *Homerum* pro gravi contumelia in adversarium dicitur, velut in illo loco, τί μὴν ἀγρύμηνει Μενελάῳ σοίτι, κυνέωπα;

34. *Quis tu homo es? quid tibi vis?*] Ἐπιβροχασμὸς figura est, ubi multa terribiliter interrogantur, ut, *State viri: quæ causa viæ, quive estis in armis? Quove tenetis iter?*

35. *Scibis.*] Non obsequentur, sed figurate dicitur ab irato. *Scibis.*] Et *scies*. & *scibis* dicitur post productionem tertiæ conjugationis. *Principio eam esse dico liberam.*] Quo tollitur, *Tuam videri. Principio.*] In tria divisit officium defensionis suæ. In assertoris, *Principio eam esse dico liberam.* In cognitoris, *Civem Atticam.* In fratris, *Meam sororem.* Et bonus est ordo, *Libera, civis, nobilis. Civem Atticam.*] Quo etiam negotium potest ei fieri, qui se pro domino gessit in civem. *Hui.*] *Hui, hem*, & cætera hujusmodi generis, sannæ sunt adversus eos, quibus irascimur.

36. *Meam sororem.*] Quo constat, præsto esse defensionem puellæ. *Os durum.*] Quasi ex omnibus hoc sit impudentius, quod & sororem suam dicat. *Os durum.*] Os impudens: ut contra, *mollis frontis* dicuntur, qui sunt reverentes. *Nunc adeo edico tibi.*] Ut superbe, quasi Militi, nam *edictum*, Prætoris dicitur & Imperatoris. *Miles, nunc adeo tibi.*] *Miles*, contumeliose dixit. De iis enim est officiis, quæ suo nomine contumeliosa censentur. sicut in Adelphis, *Delibera hoc, dum ego redeo, leno.*

37. *Ne vim facias ullam in illam.*] Servavit præcepta meretricis: adeo ut meminerit, *si vim faciat, in jus ducito hominem. Ego eo ad Sophronam.*] Hoc lentius à Thaide Chremeti.

39. *Prohibeo, inquam.*] Non satis exercitate Adolescens totidem verbis dictum repetit Militis. *Audin' tu? hic furti se alligat.*] Gnatho occasionem finiendi litigii jamdudum quærit, ob desiderium mensæ & cibi: & ideo quasi de jure consilium suggerit, hunc reum Militis esse posse, qui paratus est alienam rem suam dicere, & id in jure profiteri, hoc est, apud Prætorem. Ergo *furti se alligat*, id est, reum se efficit fraudis. Nam μεταληπτικῶς *furtum* pro omni fraude & dolo accipimus & injuria. *Alligat.*] Astringit, illaqueat, & obnoxium facit. Omne igitur quod fraude fit, furtum est. Sic *Virgilius*, *Furta paro belli*, id est, insidias. & *Dulcia furta*, id est, adulteria. Omne malum factum.

Quæ quis apud superos furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Furtum duobus modis dicitur. Uno, cum omne maleficium generaliter significatur: altero, cum res surrepta demonstratur. Nunc ergò *furtum*, maleficium est.

40. *Satis hoc est tibi.*] Ad repetendam scilicet Virginem, sumendamque injuriæ vindictam. *Idem hoc tu ais.*] Id est, hoc quod Chremes, & tanquam Chremes. Et ipsam circumventurus interrogat, quod illa intelligens, malitiose ait, *Quære qui respondeat.* Satis contumeliose: illud enim quæritur, quod difficile reperitur. Ergo non modo indignus es, inquit, cui ego respondeam: sed vix invenies, qui te dignum responso judicet. *Quære qui respondeat.*] Et contempsit interrogantem: & indixit inimicitias professione iracundiæ, cum dixit indignum Militem.

41. *Quid nunc agimus?*] Vide ut evanuerit actio Militis. Primo dixit, *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.* Post, *Idem hoc tu ais, Thais?* Et postremo, *Quid nunc agimus?* Et, *Quid*

nunc agimus? consilium quærentis est, *Quid nunc agimus?*] Languidi atque defessi est. *Quid nunc agimus?*] Ubi est illud quod ait, *Primum ædes expugnabo*, & cætera. Sed vani impetus hunc exitum semper accipiunt. *Quin redeamus.*] *Quin*, modo *imo*. Non abeamus, inquit, sed redeamus: ut irritos conatus uno verbo ostenderet.

42. *Credin'?*] Ex parte consentit, qui sic interrogat. *Credin'?*] *Credere*, dubitantis est: *Certum esse*, fidentis.

43. *Ubi nolis, cupiunt ultro.*] Plus intulit spei, non revocando verbum quod expectabatur, hoc est, *volunt*: sed *cupiunt*. Ergo variavit: non enim intulit, *Volunt ultro*. *Bene putas.*] Hoc est, recte putas, sapis, vel intelligis. *Virgilius. Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.* Vel conjicis. Vel *putas*, disputas. Vel *putas*, cogitas.

44. *Iam dimitto exercitum.*] *Dimitti exercitus*, dicitur, vel pace facta, vel vexatis hostibus. Ridicula ergo magnificentia verborum est, cum sint facta deformia. *Sanga, uti fortes decet milites, domi focique fac vicissim ut memineris.*] Ut mire in coquum, qui focum curat in domo. quia milites hi fortiter pugnant, qui sunt memores domorum. Vide ergo quam utrumque comicum. Ad ineundum prælium, resque bellicas, Donax primus est: ad res domesticas Sanga, qui coquus est. *Domi focique.*] *Domi & Foci*, genitivi sunt. *Cæcilius, Decora domi. Plautus,*

Quanquam domi cupio, opperiar tamen.

46 *Iamdudum animus est in patinis.*] Hic aperuit causam Poëta, cur & invitus Gnatho iret ad litem, libens domum redeat. *Frugi es.*] Utilis & necessarius: à frugibus, quæ quod his fruamur, dictæ sunt. Inde *fructus* & *frumentum*. *Frui* autem est vesci. à frumine, quæ est summa pars gulæ: à qua re, etiam his, quæ nec cibo nec poculo sunt, *frui* dicimur, [illegible] χρησιμως: utpote rebus venereis: & delectatione odoris, visus, auditus, & cæteris.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUINTI.

1. *PErgin', Scelesta, mecum perplexe loqui?*] Nunc demum virgo vitiata esse cognoscitur à Thaide, opportune, postquam magnopere & defensa est, & retenta. Nam statim consequentur nuptiæ ejus & Chæreæ, qui illam vitiavit. *Perplexe loqui.*] Ideo *Perplexe*, quia statuerat crimen virginis celare.

2. *Scio; nescio; abiit; audivi.*] Mire ex dictis omnibus pauca decerpit: & ostendit quid perplexe dixerit: & stomachum sævientis expressit. *Scio.*] Flere puellam. *Nescio.*] Vitiatam. *Abiit.*] Eunuchus. *Audivi.*] Domi hoc admissum. *Ego non adfui.*] Cum hæc fierent. Acriter iratorum est, ea repetere, quæ proxime dixerint, quibus irascuntur. ut,

En ego victa situ, verique effœta senectus.

3. *Non tu istuc, &c.*] Non est hic interrogatio.

4. *Virgo conscissa veste lachrymans obticet.*] Hæc omnia rixam esse significant. *Virgo obticet.*] *Tacemus* consilia: ut, *Nec tacui demens. Reticemus* dolores: ut, *Ne verere, ne retice. Obticemus* quorum nos pudet: ut in Phormione, *Heu quidnam obtices?*

5. *Eunuchus abiit.*] Non *Chærea*, sed *Eunuchus*: non *fugit*, sed *abiit* dixit. *Quamobrem? quid factum est? taces?*] *Hæc* ἀσυνδέτως instantis dominæ vultum habitumque demonstrant.

7. *Quis fuit igitur.*] Hæc cunctative pronuntianda sunt: aut quia invita indicat, aut dubitat de nomine ignoti: aut trepidat per timorem: aut, ut non videatur affuisse, cum fuerit factum: aut quia non libenter dicat ejus nomen, cui irascitur. Sed ego agnosco ancillarum consuetudinem, quæ obliviosæ sunt.

8. *Iste ephebus.*] *Ephebus* nomen ad ætatem retulit, non ad facinus commissum. *Ephebus.*] Cito ostendit, cur iste Eunuchus creditur.

9. *Quid ais, venefica?*] Redit rursum ad iracundiam. aptum convitium & comicum in ancillas; *venefica, lupa, vipera & sacrilega*, & cætera.

10. *Quid is obsecro ad nos?*] Non rogantis est *obsecro*, sed dolentis.

11. *Nisi amasse credo Pamphilam.*] Deest *quod*: ut sit, *nisi quod*.

13. *Num id lachrumat virgo?*] Ut supra: *Id vero serio triumphat*: pro, ob id. *Id opinor.*] Callide Pythias *Opinor* dixit, cum sciat. *Quid ais sacrilega?*] Αὔξησις. nam primò *scelesta*, deinde *venefica*, postremò *sacrilega*.

14. *Istuccine interminata sum.*] Satis moraliter. *Istuccine interminata sum*: pro, *Num istuc tibi comminata sum? Istuccine interminata sum hinc abiens tibi?*] Apparet hæc post scenam esse mandata, nam supra non meminit: sed dixerat, *Tamen hos prius introducam, & quæ volo simul imperabo: postea continuo exeo.*

15. *Ita ut tu justi, soli credita est.*] Dixerat enim prius Chærea, *Edicit ne vir quisquam ad eam adeat, & mihi ne abscedam, imperat.*] *Iusti.*] Συζυγία καὶ μεταπλασμός. pro *jussisti*.

16. *Scelesta, ovem lupo commisisti.*] Bene dilatum tot occasionibus proverbium, personæ Thaidis ascriptum est. continet enim fœmineam reverentiam & meritricium sensum, reditque rursus ad minora convitia; quia videt se esse convictam. Et est proverb. *Ovem lupo commisisti.*

17. *Sic mihi data esse verba.*] Videtur plura fuisse dictura, nisi supervenisset Chærea. *Quid hominis illic est?*] Per genitivum casum injuriose dicitur: per nominativum, honorifice. *Quid hominis illic est?*] Non continuo agnoscit hunc hominem Meretrix. Quia etsi adhuc Eunuchi veste indutus est, attamen exuit spadonis incessum: vultum, habitumque mutavit: & præter vestem, totus in Chæream rediit.

18. *Hera mea tace; tace obsecro.*] Blande ac puellariter arridet. *Tace.*] Non silentium indicentis est, sed securam facientis: ut,

Tace egomet conveniam ipsum.

19. *Habemus hominem.*] Mire *hominem* dixit, ut reum.

20. *Iube comprehendi.*] Pro *comprehende*. *Iube* enim *velle* significat. *Quantum potest.*] Deest *cito*.

21. *Quid illi faciemus, stulta?*] Subauditur *comprehenso*. *Quid facias, rogas?*] Moraliter expressit puellæ stupentis verba, & non habentis quid respondeat ad ea quæ dicta sunt.

22. *Vide amabo, si non, cum aspicias, os impudens videtur.*] Mire ab eo quod respondere cœperat, ad aliud transit, mirata confidentiam Chæreæ. Non est impudens, inquit, non est nisi similis impudenti. Sic alibi, *Severitas inest in vultu, atque in verbis fides.*

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUINTI.

1. *Apud Antiphonem uterque.*] Rediens in viciniam suam, causam reddit Chærea, cur non mutaverit vestem. Oportuit autem, & de necessitate argumenti fuit, Chæream non mutasse vestem, ut cum meretrix virginem à Chærea vitiatam audiret, & eum cum turpi habitu incedentem intueretur, eum reum vitiatæ virginis putaret. *Apud Antiphonem*, dixit, pro, in domo ejus. *Uterque, Mater & Pater.*] Non, uterque pater, & utraque mater, sed *uterque parens*: quia pater & mater.

2. *Quasi dedita opera domi erant.*] Non tam mirum, si domi erant: sed illud magis mirum, quod in ea domus parte, qua in ædes introeundum erat Adolescentulo. *Ut nullo modo introire possem.*] Superius causa continetur, cur non mutaverit vestem: inferius autem, cur huc redierit.

3. *Quin viderent me.*] *Quin*, modo pro *quo minus*.

4. *Dum ante ostium sto.*] Antiphonis scilicet. *Notus mihi quidam obviam venit.*] An notus, qui me posset agnoscere? an qui me noverit, id est, amicus?

5. *Quantum queo.*] Deest *velociter*.

6. *In angiportum.*] Vide illum non vitasse sub una clausula bis *in* dicere, *in pedes, in angiportum*. *Angiportum* dicebant vicum non pervium, viam publicam. *In angiportum quoddam desertum.*] Deest, fugiens.

7. *Ita miserrimus fui fugitando.*] Id est, fatigatus, lassus, & languidus sum dum fugio. Et honesta locutio

est : ut, *Miser amando, miser currendo.*

8. *Nequis me cognosceret.*] Nota improprie dictum, pro *Agnosceret.*

9. *Sed estne hac Thais, quam video?*] Jampridem ipse visus, nunc primum videt. *Hareo.*] Incertus remaneo atque defigor. Primus metus adimit consilium : sed recogitatio reddit confidentiam.

10. *Quid mea autem?*] Colligit se rursus ad impudentiam Chærea. & vide si non eadem est audacia in Chærea, quæ in suscipiendo facinore fuit. Et ἐλλειπτικῶς, *quid mea autem? Quid faciet mihi?*] Opportune se confirmavit, quia si extimuisset & fugisset, nihil nuptiæ promoverentur.

11. *Bone vir, Dore.*] Hoc totum figurate dixit, ut Meretrix, & subtiliter. Nam scit Chæream esse quem alloquitur, non Eunuchum. Et hic magna occasio datur Meretrici adeundi Adolescentis, qui habitum non mutavit : & adhuc quasi Eunuchus & Servus est. *Bone vir, Dore, salve.*] Major objurgatio est, per hanc dissimulationem Thaidis adversus Chæream, quam si illum id, quod est, appellet.

12. *Hera, factum.*] Non potuit subtilius respondere Chærea, quam accommodare se interroganti. *Satin' id tibi placet?*] Hoc potest & non figurate dici; sed aperte.

13. *Unam hanc noxiam omitte.*] Trisyllabo nomine *Noxiam* dixit, quasi noxam. Alibi aliter, *Dominam* dixit *extra noxam.*

14. *Si aliam admisero unquam, occidito.*] Verba servorum, quibus nihil horribile est post præsentes plagas. Et non *Cadito*, sed *Occidito* : & non *alias* dixit, quasi illa Chæreæ dixerit, *at hic irrisor es, ut fugitivus.*

15. *Num meam sævitiam veritus es?*] Ut fugeres.

16. *Hanc metui ne me criminaretur tibi.*] Perfecte imitatus est verba fugitivorum, quæ apud dominos faciunt comprehensi.

19. *Vitiare civem.*] Bene intulit *Civem* : quod plus est, quam Virginem vitiare. Αὔξησις gradatim facta. *Conservam esse credidi.*] Locus erat ut diceret *Servam esse credidi*, sed admirabiliter *Conservam* dixit. & hoc ipsum, miserabiliter pronuntiandum est : tanquam miserabiliter crediderit conservam esse, quæ civis erat, atque eam quasi conservam vitiare debuerit.

10. *Conservam!*] Oportune stomachabatur Pythias, facta mentione conservæ. *Vix me contineo quin involem in capillum.*] Minæ istæ proprie fœminarum sunt, & in se, & in alios unguibus sævientium : ut, *Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.* Sed *involem*, ab avibus tractum est, ut apud *Virgilium*, *Prædam pedibus circumvolat uncis.* Ergo hoc gestu, & dicto, & corporis motu, est adjuvandum. *Involem in capillum.*] Apparet, more veterum intonsum esse.

21. *Etiam ultro derisum advenit.*] Mire nunc addidit accusationem, quod non saltem fugeret.

23. *Debeam credo isti quicquam furcifero.*] Subauditur *vero*, aut εἰρωνικῶς pronuntiandum est. Sane debere dicimur pœnas pro injuria ei, cui injuriam fecerimus : quas se non debituram Chæreæ ut Furcifero dicit Pythias, si illi cædem intulerit in servili habitu constituto. *Si id fecerim.*] Si involaverim in capillum ejus.

25. *Missa hac faciamus.*] Hæc scilicet jocularia & futilia. *Non te dignum, Chærea, fecisti.*] Artificiose Meretrix ab eo quod licuit, ad id quod oportuit, transiit: nec tractat quid sit legitimum, sed quid honestum. Itaque totam illam partem facti accusandi omittit, & ab accidentibus personæ Adolescentis objurgat. scit enim, uno verbo obstari posse, *Licuit mihi*, in domo meretricia scilicet : ne videatur irrationabilis esse audacia illa ingenui à Poëta inducta esse. *Non te dignum.*] *Dignum*, pro digne. aut deest *facinus* : ut sit, *non te dignum facinus fecisti.* Mira accusatio mixta laudi & blandimento.

26. *Nam si ego digna hac contumelia sum.*] Deest, *&*, ut sit ordo. Nam etsi maxime. & bene additum est *Maxime*, ut appareat, quod etsi digna pati sit meretrix, non tamen maxime digna pati Thais est.

27. *At tu indignus qui faceres tamen.*] Recte dixit. Quatuor enim sunt modi in hujusmodi rebus: ita ut aut uterque dignus sit, aut uterque indignus: aut alter dignus, alter indignus: aut contra.

28. *Neque adepol, quid nunc consilii capiam, scio, de virgine istac.*] Intelligit Thais amari virginem ab hoc: & ideo sic ait, ut conciliet nuptias. nam satis signi est, quod Eunuchi habitum propter hanc sumpsit. Et vide quemadmodum ad captionem nuptiarum res eant: quod tamen dicere non audet Thais, sed ostendit adolescenti conjecturis, quem tentat, sciens amantem virginem: & viam ostendit petendæ sibi uxoris.

32. *Hoc mihi beneficium, Chærea.*] Blande nomen repetitum est, Chærea.

33. *At nunc dehinc spero.*] Nunc jam Chærea vera veris æquiparans, recedit à jocularibus.

34. *Sæpe ex hujusmodi re.*] Hoc est, turbulenta. *Quapiam.*] Quacumque, vel aliqua.

36. *Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Pleraque repentinis impulsionibus nata, mirisque proventibus, Deo ascribi solent. Ut,

Descendo, ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expedior. —

Et,

Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.

Et *Sallustius, Ut tanta repente mutatio non sine Deo videretur. Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Vult amorem intelligi Deum.

37. *Equidem pol in eam partem accipioque, & volo.*] Evenire subauditur: & est σύλληψις tertia.

38. *Imo ita quæso.*] Utrum Meretricem, an Deos quæso? utrumque enim accipi potest. *Unum hoc scito.*] Unde hoc sciat Thais, inepte quæritur, quum ipsa res clamet, nunquam hanc conditionem subiturum Chæream, ut pro Eunucho, etiam servo, se fingeret sine amoris impulsu.

40. *Nunc ignosco tibi.*] Quod culpa non sit hominis, sed amoris.

41. *Non adeo inhumano ingenio sum, Chærea.*] Hoc est, immitis non sum, quantum putas: ut, *Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.*

42. *Neque tam imperita.*] Id est, non experta. *Ut quid amor valeat, nesciam.*] Non *inhumana*, quia homo, non *imperita*, quia meretrix; *& neque tam imperita* inquit: quasi dicat, Neque tam pudica sum, ut quid amor valeat, nesciam.

43. *Te quoque jam, Thais.*] Bene *quoque*: non enim jam hanc ita amat, ut negligat illam: sed hanc illius causa.

44. *Pol tibi ab istoc, hera, cavendum.*] Facete, tanquam qui soleat capillum & vestem ejus conscindere, quam amaverit.

45. *Non ausim.*] Pro, *non audebo*: & est verbum hujus temporis tantum. *Non ausim.*] Utrum propter ætatem? an propter fratrem suum Phædriam potius? *Nihil tibi quidquam.*] Παρέλκον quartum, aut *nihil*, pro *non*. *Desinas.*] Pro eo quod est, *desine*: an deest *fac*: ut sit, *fac desinas.*

47. *Ego me tua commendo & committo fidei.*] Satis amatorie, ut appareat, nunc maxime captum Chæream, ac mancipatum virgini. *Commendamus* nos cognitis: *Committimus* ignotis. Ergo αὔξησις est majoris officii, fideique circa Thaidem.

48. *Te mihi patronam cupio.*] *Te* adjectum, vim habet, & ex animo supplicantis habitum Adolescentis ostendit.

49. *Emoriar, si non hanc uxorem duxero.*] Vide Amatorem adolescentulum, cui in ipso flore nihil dulcius vita est, ipsam despicere, si sibi uxor non datur.

50. *Tamen si pater.*] Ἔλλειψις, aut ἀποσιώπησις secunda. *Quid? ah volet, certo scio.*] *Quid?* deest *dicat*. sed ista omnia ad confirmationem valent.

51. *Civis modo hæc sit.*] Mire hic in votum conversum est, quod timere potuit, non ducturus uxorem. *Paululum opperirier si vis, jam frater ipse hic aderit virginis.*] Adeo cito probari potest.

55. *Ego vero maneo.*] Modo *vero* consentientis est adverbium: aliàs confirmantis: aliàs conjunctio: aliàs particula ironiam juvans: ut,

Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis

Tuque puerque tuus. —

56. *Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?*] Non ignara illecebrarum Meretrix, non solum Chæream retinet: verum etiam vocat, ubi Virgo est. & satis callide interrogat an velit: quasi nesciat velle.

57. *Imo percupio.*] Amatorie, non *Volo*, sed *Percupio*.

58. *Hunc tu in ædes.*] Pronomen in his plus valet, quam accusatio. *Hunc tu in ædes cogitas?*] Mire: cum illa jam velit, *Cogitas* dixit, volens ut recogitet. *In ædes cogitas recipere posthac?*] Per ancillæ verba vult ostendere, quam sit tractandorum Adolescentium perita Meretrix.

59. *Posthac?*] Post hoc factum, post hanc audaciam. *Crede hoc mea fidei.*] Puellariter dixit, *Mea fidei*.

60. *Dabit hic aliquam pugnam denuo.*] Pro stupro: ut,

At non in Venerem segnes, nocturnaque bella. Ut,

Veretur que bella & ingens facinus,

Ut *Lucilius*.

Vicimus, ô socii, & magnam pugnavimus pugnam.

Dabit, autem proprie pro inducet: ut,

— *magnam dabit ille ruinam.*

Au, tace obsecro.] *Au* interjectio est perturbatæ mulieris: ut apud Græcos ἰοὺ.

61. *Parum perspexisse ejus videre audaciam.*] *Parum* εἰρωνεία est. Et non *Sensisse*, sed *Perspexisse* dixit: ut jam non sit experienda illius audacia, quæ sit perfecte cognita.

62. *Non faciam, Pythias.*] Bene & moraliter appositum, *Pythias*. *Non pol credo. Charea nisi si commissum non erit.*] Jlocalariter, ut ille, *Pythias* dicit: ita hæc *Charea*.

63. *Quin Pythias.*] Iterum nomen vultuose est additum. *Quin*, pro imo.

64. *Neque po' servandum tibi quidquam dare ausim.*] Totum garrule & gesticulose: ut puellam cum Adolescentulo fabulari videas.

66. *Adest ptume ipse frater.*] Optume, oportune. Et non est additum, cujus frater: utpote in re manifesta.

67. *Nolo me in via cum hac veste videat.*] Subtiliter adolescens, quia nihil profecerat, dicendo, *Percupio*; invenit causam, qua tandem ingredi possit.

68. *Quamobrem tandem.*] Pro *tamen*. Interrogatio hæc increpationem continet impudentissimi facti. *An quia pudet?*] Hæc interrogatio irrisionis plena est, in eum quem nihil pudet.

69. *Id ipsum.*] Hoc veluti molesto vultu dicitur: adeo ut imitetur dictum vultumque ejus Pythias. *Virgo vero!*] *Vero* εἰρωνικῶς: nam εἰρωνεία est. ut, *Egregiam vero laudem!* *Virgo*. Quasi qui minime pudicitiæ statum ac verecundiæ virginalis veneretur. *I pra, sequor.*] Manifestum est, cur meretrix docta capiendorum juvenum, præire velit Chæream, & in consequendo ipsa sit tardior. vult enim liberum sine arbitris cum puella esse colloquium, & licitum amorem. Nisi forte putamus *Terentium* hæc sine causa fecisse, qui sit artificiosissimus Poeta. nam neque ipsa ingreditur cum Chærea, neque ingredi simul permittit Phædriam.

70. *Tu istic mane, ut Chremem intro ducas.*] Relicta est Pythias ob multas causas: & in primis, ut possit per eam delusus Parmeno pavore suo Senem compellere ingredi ad Meretricem, & præsentem fieri ad confirmandas nuptias.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUINTI.

1. *Quid? quid venire in mentem.*] In hoc loco cogitantis disputatio est apud se ipsam Pythiæ, quatenus Parmenonem dolo possit ulcisci.

2. *Quidnam!*] Sic Cicero, *Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant.* *Qui referam.*] *Qui*, quomodo, vel ut.

3. *Qui hunc supposuit nobis.*] Proprie *supposuit*, nam ut *subduci* dicuntur, quæ nolumus amittere, ita *supponi* quæ non desideramus. Sic *Plautus*,

Et pro scorto supponetur hircus unctus nautea.

Move vero ocius te, nutrix.] *Vero* pro interjectione posuit stomachantis.

4. *Video. sed nihil promoves.*] Hinc est illud *Virgilianum*.

Illa gradum celerans studio properabat anili.
Scilicet non re celerabat, sed studio. *Promoves.*] Proficis.

6. *Amabo ; quid ait ? cognoscitne ?*] Exhibitum spectatori est, quid post scenam geratur, id est, agnitio puellæ. *Ac memoriter.*] Plus intulit quàm interrogabatur : nam magna sunt signa, in quibus anilis memoria non erat. *Ac memoriter.*] Responsionis brevitas attulit compendium perquirenti, ne plura interrogaret.

7. *Nam illi faveo virgini.*] Quasi dicat, illi faveo, non Chæreæ. & simul causa est, cur illum ulcisci cupiat : quia scilicet multum illi favet.

9. *Virum bonum.*] Εἰρωνεία. *Eccum Parmenonem incedere video ?*] Res odio dignior, novitate scilicet incessus.

10. *Vide ut otiosus it.*] Invidet illi securitatem, quem sollicitum redditura est: non enim ulla alia erit vindicta post, præter istam. *Vide, ut otiosus it.*] Vultu dicit, & gestu, eum esse securum. Et mire Poëta lætum describit, ut repente ostendat esse commotum. *Si Dis placet!*] Proprium est exclamantis propter indignitatem alicujus rei.

11. *Spero me habere.*] Pro *habituram* : aut, *spero* pro *credo*, more suo. *Meo modo.*] Id est, ut volo.

12. *Ibo intro, de cognitione ut certum sciam.*] Eleganter, defatigare Parmenonem, non necessarium putat, sed ex occasione. Nam post eum dicit se ire intro : exitura autem, ut ipsum in timorem conjiciat.

IN SCENAM QVARTAM ACTVS QVINTI.

1. *REviso quidnam Chærea, &c.*] *Astu*, Pro *astute*, modo adverbium est, alias nomen : ut, *An in Astu venit ?*

2. *Di vostram fidem !*] Modo non invocantis est, sed admirantis. & est figura ἐπιμονὴ per ὑπερβολὴν facta.

4. *Nam ut mittam quod ei amorem difficillimum & carissimum.*] Quum dicere deberet, quod ei amorem & difficillimum & carissimum confeci: primo quasi oblitus dicti superioris, transit ad virginem : deinde addit causam ex abundanti. Quod si dixisset, *amorem confeci* : posset intelligi *confeci*, expedivi, perfeci. At vero *virginem confeci*, quid intelligemus, nisi hoc unum, quod insultat Parmeno confectam virginem : quasi dicat superatam atque devictam ? Nam proprie hoc verbum convenit gladiatoribus iis, qui gravissimis vulneribus occubuerunt. Sic *Cicero* in Catilinam, *Gladiatori illi confecto & saucio.* Convenit ergo servilibus verbis, & velut jocose verniliterque jactanti, rem confectam esse in puella Virgine, & non exhibere Chæreæ damnum vel negotium.

7. *Ab meretrice avara : virginem quam amabat.*] Ἀπόστασις secunda. *Difficillimum*, quia virginem quam amabat: *Carissimum*, quia a meretrice avara.

8. *Id vero est.*] *Vero*, nisi ornativum esset, nihil significaret. *Palmarium.*] Palma dignum.

10. *Meretricum ingenia.*] Optime, non *meretricis* dixit, sed potius *meretricum*.

11. *Mature.*] Cito & ante tempus. *Ut cum cognorit.* Suaviter non *Noverit*, sed *Cognorit*, dixit quod est plenæ perspicaciæ. *Mature ut cum cognorit*] Bene addidit *Mature*. Fere enim cito cognovisse obfuit : sed id ad illecebram fuit quod cognitus est cito.

12. *Quæ dum foris sunt.*] Apud amantes scilicet. *Nihil videtur mundius.*] Bene *Videtur* : non enim sunt.

13. *Nec magis compositum quidquam.*] Bona varietas. nam hæc omnia per *magis* adverbium profert : nec omnia per comparativum gradum. *Nec magis elegans.*] More suo, ne diceret compositius aut elegantius : ut supra, *Hoc nemo fuit minus ineptus, magis severus.*

14. *Quæ cum Amatore suo quum cœnant.*] Unum *Cum*, præpositio est : alterum conjunctio. & dicitur hæc figura λιπότης. *Liguriunt.*] Ἀπὸ τοῦ λιχνεύειν quod secundum Græcos suave intelligitur. *Ligurire* dicitur, qui eleganter & more senum multo fastidio suaviora quæque degustat.

15. *Harum videre ingluviem.*] Ordo

erat, *Harum videre ingluviem, sordes, inopiam quam inhonesta sola sint domi:* id est, cum solæ sint, ut inhonestæ, atque avidæ cibi: quæ quum foris sunt, cœnant scilicet.

17. *Quo pacto ex jure.*] *Ex* pro *cum* positum est. aut deest *madidum*, aut *maceratum*, aut *emollitum*; nam apparet & sordidum esse, & quasi atrum durumque panem, qui ex jure hesterno sit comedendus. Cui contrarium *Sallustius* posuit, de deliciis militum loquens, *Panes enim in dies mercari*, inquit. *Ex jure hesterno panem atrum vorens.*] Hoc est, ut quidam volunt, ex antiquitate mucidum: quasi dicat, panem mucidum hesterno jure accipientes degluttiunt.

19. *Ego pol te pro istis dictis & factis. scelus. ulciscar.*] Miro artificio Poëtæ, & ab initio non placatur Pythias, nec in gratiam redit Chæreæ. Et insuper nunc mire à Parmenone irritatur magis, ut per eam Parmeno terreatur, & per Parmenonem ingredi ad Thaidem cogatur Senex: & demum per Senem nuptiæ confirmentur. Hæc ergo artificibus & eruditis, cætera spectatoribus Poëta exhibet.

21. *Proh fidem Deûm!*] Vim magnam ostendit, Deorum implorans fidem: quasi in hoc negotio nihil possit humanum consilium. *Proh fidem Deûm!*] Simulata perturbatione sui, Parmenonem terret Pythias. *Proh fidem Deûm!*] Hæc singula pronuntianda sunt pavido & attonito vultu. *Fœdum.*] Crudele. *Sallustius, Fœdi oculi. O infelicem adolescentulam!*] Plus est miseriam adolescentis dicere Pythiam, quam irasci ei.

22. *O scelestum Parmenonem!*] Ut verba sunt, periit profecto miser adolescens, quum in eodem peccato irascitur Parmenoni Pythias, non Chæreæ.

23. *Miseret me.*] Hæc omnia quasi secum loquitur: & fingit se nescire: quod assistat Parmeno.

24. *Quæ futura exempla dicunt in eum indigna?*] Graves pœnæ, quæ possunt cæteris documento esse, *exempla* dicuntur. *In eum indigna.*] Modo per *indigna*, fœda, crudeliaque significat. Ut *Virgilius*,

— Atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremptum.

25. *Quæ illic turba est?*] Quæ loquitur: aut quam ostentat ex vultu ac dictis. sed apparet, vultum Pythiæ turbam dicere. ut in Andria, *Sed quid Pamphilum exanimatum video? Vereor quid siet: operiar ut sciam nunc, quidnam hæc turba tristitiæ adferat.*

26. *Rogitas, audacissime?*] Totum hoc terribile est in gestu ac vultu Pythiæ, & nimis usitatum & fœmineum.

27. *Perdidisti istum, quem adduxti. &c.*] Artificiose non accusat, qui peccaverit adversus Thaidem, quasi ex pœna Adolescentis plus doleat, quam irascatur Parmenoni.

28. *Dum studes dare verba nobis.*] Bene, *Studes dare:* neque enim dedisti. *Quid ita?*] Deest *dicis*; ut sit, *Quid ita dicis?*

30. *Scis eam hinc civem esse.*] *Eam* abundat: quemadmodum supra, *Quam amabat virginem, eam confici sine molestia. Et ejus fratrem apprime nobilem!*] Hæc ad terrorem & gratiam aucta sunt. Nam primo *Virginem* posuit, post *Civem*, ad ultimum *nobilis Sororem*.

31. *Nescio.*] Perturbatur Parmeno; nec negare potuit, nec consentire volebat: sed quasi defensionis loco dixit, *nescio. Atqui sic inventa est.*] Facile est ut credat, qui dicit *nescio*. Ergo Pythias non laborat, ut suadeat civem esse. *Atqui sic inventa est.*] Magnum horrorem incutit audienti, non accusando, sed miserando Chæream.

32. *Frater violentissimus.*] Hoc inventum est, quod daretur ad nobilem.

33. *Colligavit primum eum.*] Mira tarditas, ad torquendum Parmenonem: simul etiam relictus ad succurrendum locus.

34. *Atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.*] Adeo violentissimus. & recte hoc additum, ne speret auxilium à Thaide.

35. *Nunc minatur.*] *Minatur*, ut succurri possit ei, qui non sit passus. *Minatur porro, sese.*] Deest *facturum*. *Quod mœchis solet.*] Deest *fieri*.

37. *Quid ita tantum?*] Nimis callide Pythias hunc dicit violentum; & tamen

injustum, audacemque dici non patitur, sed defendit, ut magis terreat Parmenonem.

38. *Quis homo pro mœcho unquam.*] Causa finalis. Virginem Civem apud Meretricem vitiavit: mercedem offert: petitur ad supplicium.

39. *Nescio.*] Quam astute dixit *Nescio*: ne laborans ad contradicendum, amitteret fidem supplicis personæ, ac vera dicentis. vult enim magis nuntii officio fungi, quam persuadentis.

40. *Dico, edico vobis.*] Αὔξησις, ut supra, *Ubi quaram, ubi investigem? Dico.*] Tibi, Pythias. *Edico.*] Omnibus tuis. Ergo ad universos utrunque refertur, & *Dico* & *edico*.

41. *Obsecro an is est?*] Insultantis. ut in Phormione, *Hicine eras?* nam sciebat eum esse. *Ne quam in illum Thais vim fieri sinat.*] Quam bene providet Pythias!

42. *Atque adeo autem cur non egomet intro eo? PY. vide, Parmeno, quid agas, ne neque illis prosis, & tu pereas.*] Totum hoc ad id addidit, ut senex intromittatur ad confirmandas nuptias: sed Poëta hoc agit, personæ nesciunt.

45. *Quidve incipiam?*] *Facimus* mediocria, *Incipimus* ingentia. *Ecce autem video rure redeuntem senem.*] Choragii est administratio, ut opportune in proscenium.

46. *Dicam huic, an non?*] Hoc non esset verisimile, nisi dubitasset. Quid enim ad Chæream pertinet, dubitat.

47. *Scio paratum: sed necesse est.*] Hæc causa dubitandi fuit: quod hinc Parmenonis, illinc Adolescentis periculum cernitur. *Sapis.*] *Sapis* dicit, non videns quid futurum sit: sed tantum derisisse contenta. *Sed necesse est.*] *Dicere.* subaudiendum est: ut sit, *Sed necesse est dicere*, & ἀσυνδέτως inferendum est quod sequitur. Deest enim *propterea*, vel quid tale.

IN SCENAM QUINTAM

ACTUS QUINTI.

EX meo propinquo rure hoc capio commodi.] *Annotandum, quod hujus Senis nomen apud* Terentium *non est: apud* Menandrum *Simon dicitur.*

1. *Ex meo propinquo rure hoc capio commodi.*] Firmatur mentis status trepidantis Senis, ut appareat, quam inopinato malo amens fieri possit: quod ipsum superius & in Parmenone servatum est. Imparatis enim mentibus mala majora sunt. Ergo nunc tam otiosus incedit senex, ut neque mores increpet, nec quidquam suspicetur mali: sed agat gratias proximæ villæ, cujus beneficio non scit, quid in urbe agerent filii. Et nunc adest, ubi opus est Poëtæ. Et vide hanc causam fuisse, cur non ad villam diverterit. Omnes villas comicas suburbanas esse, commoditatem ipsam nunc explicat & ostendit.

2. *Neque agri, &c.*] Tragicus apparatus. Delicias memorat, qui pericula cogniturus est. *Odium me unquam percipit.*] Fastidium, ex abundantia est.

3. *Ubi satias cœpit fieri.*] Suffecerant ad hanc sententiam duo superiores ii versus: sed ἐνέργεια est senilis eloquii, faceti & garruli simul. *Commuto locum.*] Mira brevitate duas res explicuit simul. *Ubi satietas est.*] Deest *Nam*. ut sit, *Nam ubi satietas cœpit fieri*. Et *cœpit*, pro *cœperit*. *Satietas*, odium: ab eo quod præcedit, id quod sequitur.

4. *Sed est ne ille noster Parmeno? & certe ipsus est.*] Et dubitavit, & firmavit postea: utpote senex, visu jam languido, atque oculis ætate defessis.

5. *Quem præstolare, Parmeno, hic ante ostium?*] Nove: non, *Cui præstolare*: sed, *Quem* dixit. Aliter *Tullius* in Catilinam, *Qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur. Præstolari*, est præsto esse & apparere, hoc est, obsequi.

6. *Quis homo est?*] Quare, *Quis homo*, quum providerit venientem? Utrum non vult videri providisse, ne quid fallaciæ parasse videatur? Sic & in Andria, *Quasi de improviso respice ad eum.* Vel, quia perturbatur exanimatus, qui dum quid apud Thaidem geratur, auscultat, non videt Senem propius accedere, quem longe viderat? An vero idcirco hoc fingit, quia quod parabat dicere de Chærea, postquam cominus ventum est, non audet loqui?

7. *Lingua haret metu.*] *Virgilius*, *Et vox faucibus hasit* ——

8. *Quid est quod trepidas?*] Instandum est seni ad audienda, quæ de facili nunquam fateretur Parmeno. *Satisne salve?*] *Salve*, integre, recte, commode. *Plautus* in Trinummo, *Benevolens tuus atque amicust*. LE. *satin. salve? Satisne salve?*] Nunc adverbium est: producta est e litera. *Sallustius*, *Inde ortus sermo, percontantibus utrimque, satin' salve, quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis agerentur.*

9. *Here. primum te arbitrari quod res est velim.*] Quod ante narrationem confirmatio inducitur, contra morem & præcepta est: sed merito, quia perturbatus est, licet simul * ut non possit dicere.

10. *Quidquid hujus factum est.*] Absolute. ut supra, *Et quidquid hujus feci, causa virginis feci.* Aut deest *rei*: ut sit, *hujus rei.* Stomachose.

11. *Quid?*] *Quid*, interrogat. quis enim ante crimen, quam objiciatur, aut proponatur, neget? *Recte sane.*] Docte *Terentius* ipse se reprehendit. Nam ordine factum non est, præ timore & conscientia.

12. *Emit quendam Phadria Eunuchum.*] Vide, narrationem à necessariis & urgentibus cœptam, non in se continere, nisi quod rei conditio cogit fateri. *Emit*, inquit, *quendam Eunuchum, quem dono huic daret.*] Non dixit, *Cui dono daret.* Aliter ab amoris mentione cœpisset. Deinde Τὸ *quendam* ἐξουθενισμὸν significat, & εὐτέλειαν ἀνδρός.

13. *Huic.*] *Huic*, more suo dixit potius, quam, *Meretrici*. Quinetiam interrogatus, Thaidi potius dicturus est, quam ut nomen dicat, quo offenditur Senex. Eunuchi autem solius mentio necessaria est, quia dicturus est pro Eunucho deductum Chæream.

15. *Actum est.*] Desperantis verbum. *Tum quandam fidicinam amat hic Charea.*] Mire & necessario variavit. ille *Emit*, ut Eunuchum mittat ad Thaidem: hic *Amat*, ut deduci se pro Eunucho velit. *Quandam fidicinam.*] Extenuatio criminis est: non quod Virginem, quod Civem vitiaverit.

16. *Hem! quid! amat.*] Hæc singula pronuntianda sunt, ut stuporem nimiæ indignationis ostendat. *An scit jam ille quid meretrix siet?*] Quia fidicina, meretrix est.

17. *An in Astu venit.*] *In Astu*, in urbem de Pireo. sic Athenienses vocabant urbem suam: unde ipsi incolæ ἀστοὶ vocantur. *Aliud ex alio malum.*] Hoc separatim dixit Senex, fixis in Parmenonem oculis.

18. *Me impulsore hac non facit.*] Ipsum accusat conscientia. non enim quod levius est, dixit, *me sciente*: quum plus inferat, *me impulsore*.

19. *Ego te, furcifer, si vivo.*] Modo omnis sævitia comica aut in comminatione est, aut in apparatu verborum.

20. *Si vivo.*] Ἀποσιώπησις: *te ulciscar.* quia necessario sequitur. *Sed istuc quidquid est.*] Inventa causa cur supplicia differantur, donec uxorem ducat Chærea, & ipse purget Parmenonem: secundum argumenta, quæ sibi ipse prospexit, jussu coactuque fecisse, & imperio Herilis filii sui, Chæreæ scilicet.

21. *Ad Thaidem deductus est.*] Unde ductor ipse sceleratus.

22. *Pro Eunuchon'!*] Non interrogat, sed exhorrescit. *Hunc pro mœcho postea.*] Bene studuit *Terentius*, *pro*, bis numero dicere: & *pro* Eunucho, & *pro* Mœcho. *Pro mœcho* autem quasi excusans dixit. Nam vere in Virginem Atticam; non pro mœcho, sed mœchus est. *Hunc pro mœcho postea.*] Bene utrumque *pro*. quia neque Eunuchus est, qui vitiavit virginem: neque mœchus, qui in domo meretricia. Et specta quam oratorie transtulerit mentionem vitiatæ virginis. *Pro mœcho*, inquit, ut culpam Chæreæ sub meretricis accusatione celaret. *Hunc pro mœcho.*] Bene totum *pro*: quia neque Eunuchus, qui Ephebus: neque Adulter, qui Amator.

23. *Comprehendêre intus, & constrinxêre.*] Quo dicto vim ingentem inferri significat Chæreæ. *Comprehendere*, significat strictim aliquem in facinore deprehensum.

24. *Audaciam meretricum specta*] Major ἔμφασις accusationis est per pluralem numerum, quam singularem. Sic alibi:

—An

— An potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Audaciam meretricum.] Oratorie avertit itam Senis à se, & à Chærea: atque derivat in Meretricem. *Numquid est aliud mali, damnive?*] Bene interrogat: quia omnia invitus Servus dicere videbatur. Et cum damnum, malum sit, de proximo collatum discernitur: & damnum ad emptionem Eunuchi, malum ad comprehensum pertinet & constrictum Chæream.

26. *Cesso huc interrumpere?*] In tantam formidinem conjectus est Senex, ut non miremur, quod tam cito nuptias firmet Ephebi & Virginis: & quamvis non honeste, tamen quia ex ingenti metu, vel indigno matrimonio, filii vitam pacisci velit.

27. *Non dubium est quin mihi magnum ex hac re sit malum.*] Suave est nescire personas, quid agat Poëta. Ita non periclitaturus Parmeno.

28. *Nisi quia necesse fuit.*] *Necesse*, est nomen. Nam *necessus*, *necessis*, & *necessitas*, & *necessum*, lectum est. *Id gaudeo.*] Scilicet, ut succurratur Chæreæ periclitanti.

29. *Propter me.*] Plus dixit, quam si *per me* diceret. *Hisce aliquid.*] Meretricibus, non adolescentibus. & item pluraliter, suo more: Ut, *Audaciam meretricum specta.* Et, *Non perpeti meretricum contumelias.*

30. *Nam jamdiu aliquam causam quærebat senex.*] Nota *causam*, pro occasione.

31. *Quamobrem insigne aliquid faceret.*] Manifestius hoc *Menander* explicat, jampridem infestum Meretrici Senem, post corruptum ab ea Phædriam: nunc demum se inventa occasione vindicaturum. *Quamobrem.*] Quamvis dixisset *causam*, intulit *quamobrem*. *Insigne aliquid.*] Magnum & nobile facinus. *Faceret.*] ἰδιωτικῶς dixit.

IN SCENAM SEXTAM
ACTUS QUINTI.

Numquam adepol quidquam jam diu.] *Pythias egreditur veluti irrisura Parmenonem, ut ipsa putat, egredi autem à Poëta cogitur, ut doceat populum, quid intus egerit senex. Ergo persona cachinnans inducitur, quærens Parmenonem: aspectuque ejus ob nimium risum vix loqui posse.*

1. *Numquam adepol quidquam.*] Rarum est evenire quod velis: & quod maxime velis, id rarum magis.

2. *Intro ad nos, &c.*] Non gressu errans, nec via: sed animo & opinione.

3. *Mihi sola ridiculo fuit.*] *Soli* regulariter dicitur: *sola* non recte, sed antique. ut alibi, *Hoc ipsa in itinere, altera dum narrat, forte audivi.*

4. *Quid hoc autem est?*] Ridentem miratur Parmeno. *Nunc id prodeo.*] Propter id.

6. *Quid rides? pergin'?*] Ex hujus verbis ostendit, quam multum rideat petulans puella. *Perii.*] Proprie hic verbum est aptum, quasi sit lassa ridendo.

8. *Numquam adepol hominem stultiorem vidi.*] Postquam *rogas* dixerat, quasi narratura videbatur: & redit ad insultationem.

9. *Quos ludos præbueris intus.*] Ex errore & metu nimio Senis, credentis, constrictum Filium se offensurum in domo Meretricis.

10. *At etiam primo callidum ac disertum credidi hominem.*] Hæc omnia sic in scena pronuntiata sunt, ut risu interrumpi verba puellæ viderentur. Majorisque insultationis est, si is qui fatigat alterum, dicat se antè de illo multo aliter sensisse.

11. *Ilicone credere.*] Non ideo hoc dicit, quod personæ suæ fidem deroget: sed quod res incredibilis fuerit, quam illi persuaserit. aut certe si credendum fuerit, non statim neque examinata, neque facta rei cognitione. *Ilicone credere.*] Objurgatio de tempore.

12. *An pœnitebat flagitii.*] Illud quod supra, à stulto: hoc quod nunc dicit, à malo fieri potuit. Illud, ab imprudente: hoc quod pejus est, à sciente. *An pœnitebat flagitii.*] Parvum videbatur. Ipse alibi, *Quantum hic opera fiat, pœnitet.* *Plautus* Truculento, *Pœnitetne te, quod ancillam solam nimis erumpere?**

13. *Ni miserum insuper etiam patri indi-*

cares?] Duo objicit. unum, quod male consuluerit: alterum, quod male prodiderit consilia sua. Et bene *Indicares*. nam *indicium* dicitur ejus, qui una peccaverit. *Ni miserum insuper etiam patri indicares?*] Ad invidiam Parmenonis, miserum dicit adolescentem: eo modo quo Juno accusans Venerem, ait,

— *An miseros qui Troas Achivus*
Objecit. —

Sic enim agimus, quum ab his qui falso rei sunt, in authores culpam sceleris removemus.

14 *Nam quid illi.*] Adolescenti scil.

15. *Quid est? jam scio te periisse.*] Hoc non stupentibus, ac culpam patientibus dicitur.

16. *Hem, quid dixti pessuma?*] Nunc demum intelligit Parmeno se esse delusum. *Etiam rides?*] Apparet eam ex hujus stomacho vehementius cachinnare.

17. *Nos irridere?*] *Nos* superbius dixit, quam si diceret *Me*.

18. *Siquidem istud impune habueris.*] Subauditur, *Tum nimium. Verum?*] Irridentis interrogatio.

19. *Sed in diem istuc.*] In longam dilationem, unde *dilatio* est dicta, diei prolatio. *Tu jam pendebis.*] *Iam*, nimiam velocitatem significat. *Nobilitas flagitiis, & eundem indicas.*] Duas res significat simul: & cogis flagitia facere, & facientem indicas.

21. *Vterque in te exempla edent.*] Nova ac mira tormenta, quæ pro exemplis narrentur, aut quæ documenta sint cæteris ne delinquant, *Exempla* dicuntur. Et *edent*. & *edet* legitur. Si *edent* figuratum est: si *edet*, recte. Et plus est *edet*, quam *dabit*.

22. *Nullus sum.*] Hoc secum Parmeno. *Hic pro illo munere tibi honos est habitus: abeo.*] Εἰρωνικῶς & μεταφορικῶς. *Pro munere.*] Et honos rumigerulis haberi solet.

23. *Egomet meo indicio, miser, quasi sorex hodie perii.*] Proprium soricum est, vel stridere clarius quam mures, vel strepere magis, quum obrodunt frivola: ad quam vocem multi se intendentes, quamvis per tenebras noctis, transfigunt eos. *Plautus*:

Confossorem te faciam soricina nania.

Egomet meo indicio.] Proverbium in eos, qui ipsi se produnt. quia sorex non facile caperetur, nisi emitteret vocem noctu. *Quasi sorex hodie perii.*] Quia latere potuit, nec occidi, si taceret.

IN SCENAM SEPTIMAM ACTVS QVINTI.

1. *Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus?*] Reminiscere, hunc esse, qui supra Militi dixerit de Thaide, *Iamdudum te amat.* & rursus, *Iam tibi hac aderit supplicans ultro.* & hinc videbis quos exitus habeat assentatio. nam idem Militi author est summæ desperationis. Et animadverte, quod semper à mensa Gnatho invitus abstrahatur: nam & supra quum ad litem venitur, ex verbis Thrasonis manifestum est, & Gnathonem invitum sequi, ubi dicit, *Hanccine ego ut contumeliam tantam? tam insignem in me accipiam, Gnatho? Mo i me satius est.* Et bene, *Qua spe, aut quo consilio*: tanquam omnia expertus, & nec muneribus gratus, nec terroribus metuendus. *Qua spe.*] Parasitus intelligit quid agat miles: sed ad hoc inducitur interrogare ipsum militem, ut populus audiat, quo consilio veniat ad Thaidem. *Quid nunc? qua spe.*] Summa desperatio est apud Militem reconciliandæ amicæ, ad hoc ut æquo animo ferat admitti Phædriam, dum ipse quoque recipiatur. nam non in fine fabulæ contristandus est. *Quid incipias, Thraso?*] *Incipere*, magnorum facinorum est, & audaciæ.

2. *Vt Thaidi me dedam.*] Post indictionem belli, & instructionem pugnæ quid sequatur, nisi deditio superatorum? *Et faciam quod jubeat?*] Proprie: nam in deditione victores jubent, victi obsequuntur.

3. *Qui? minus, quam Hercules servivit Omphalæ?*] Hic *Terentius* exprimit consuetudinem, in qua ignavis rationes criminum, & exempla suppeditant. nam sic & supra de Pyrrho. Omphale Lydiæ regina fuit, quæ Herculem sibi servientem etiam ad lanificium compulit: quum ipsa calathum, & colum, cultusque foemineos, sagittis & clava, leonisque teg-

mine mutasset. *Hercules servivit Omphale.*] Subauditur, & ego serviam Thaidi?

4. *Utinam tibi commitigari videam sandalio caput.*] *Commitigari*, est tundendo deprimi atque deponi. *Sandalio caput.*] Plus dixit *Caput*, quam si aliam partem corporis diceret verberari. Et mire, calceamento caput verberari.

5. *Perii! quid hoc autem est mali?*] Eunuchi habitu Chærea, sed virili confidentia prosilit, & militem velut novi rivalis terret aspectu.

6. *Hunc ego numquam videram.*] Ideo Chæream miratur.

IN SCENAM OCTAVAM ACTUS QUINTI.

1. *O Populares, ecquis me vivit hodie fortunatior?*] *Hic persona Chæreæ est, fervens gaudio, ut Adolescentuli est in prosperis rebus. O populares.*] Non mirum si insane exultat nuptiis, qui jamdudum ob id solum, quod vitiaverat virginem, lætabatur.

2. *Nemo hercle quisquam.*] Et interrogavit, & respondit sibi. *Nemo hercle quisquam.*] Περίλλον tertium.

3. *Cui tam subito tot contigerint commoda.*] *Tam* qualitatis, *Tot* quantitatis est.

4. *Quid hic lætus est?*] Inventa persona est, ad quam gesta hæc narret Chærea, ut populus & miles instruatur, quid intus gestum sit.

5. *Inventor, inceptor.*] *Invenire* sapientis est: *incipere*, audacis: *perficere*, constantis. Ergo plena laudatio est. & constat, hoc Chæream laudative dicere. nam in subditis solum consilium attributurus est Parmenoni. *Scin' me in quibus sim gaudiis?*] Σύλληψις. Et nota *Scin' me:* quum sufficeret *scin'*. Ergo *me* abundat: & est figura ἀρχαϊσμός.

6. *Scis Pamphilam meam.*] Amatorie dixit *meam*: vel potius sponsam meam, vel quam amo. *Inventam.*] Cognitam. *Civem.*] Deest *esse*. *Scis sponsam mihi?*] Deest & *esse*. & est *sponsa* nunc participium.

7. *Audin' tu illum quid ait?*] Hoc vultu mutato & turbato dicitur.

8. *Amorem esse omnem in tranquillo.*] Bene, *in tranquillo*, quia mari & tempestatibus, amicæ mobilitas & instabilitas comparatur. Sic *Horat.*

Simplex munditiis? heu quoties fidem
Mutatosque Deos flebit: & aspera
Nigris æquora ventis,
Emirabitur insolens,
Qui nunc te fruitur credulus aurea, &c.

Una est domus.] Post Pamphilæ nuptias.

9. *Thais Patri se commendavit.*] Hoc est quod profuit Phædriæ. *In clientelam & fidem.*] *Clientelam*, ut ametur: *in fidem*, ut defendatur.

10. *Fratris igitur Thais tota est?*] Bene *Tota*: ut ne ex parte quidem sit Militis.

11. *Miles pellitur foras.*] Sunt gaudia ex nostris bonis: sunt gaudia ex aliorum malis, hostium aut inimicorum. Ergo utrumque genus gaudiorum complexus est.

12. *Visam domum.*] Bene domi quæritur Amator exclusus: nam neque ruri, neque in foro est.

13. *Perpetuo perierim.*] Quia illud periisse supra, temporale videbatur. *Quin ego nunc perpetuo perierim.*] Hic jam Militi neque serviendi Amicæ, ut apparet, præbetur locus.

14. *Sine dubio, opinor.*] Quia non quis dicitur perpetuo periisse. Quid enim opus hac exceptione est, quando nemo ita perit, ut temporaliter pereat, & postea fiat non perditus? Correxit Parasitus stulti dictum Militis: non illum perpetuo, sed sine dubio periisse, opinari respondens. non est enim contrarium, *Opinor te periisse sine dubio*, pro certo periisse. Confirmatur periisse Miles, ut post tanta munera ex desperato supplex, ex supplice patiens rivalis existat. *Quid commemorem primum?*] Διαπόρησις oratoria familiaris laudantibus. *Cicero. Unde igitur potius incipiam?* Hoc autem fit, ubi omnia & magna videntur & paria.

15. *Illumne qui mihi dedit consilium.*] Attribuuntur Personis consilia, facta, casus, & orationes. Ergo hic laudatur consilium Parmenonis, factum Chæreæ, casus Fortunæ, id est, eventus: oratio Senis. *Illum, qui mihi dedit consilium.*] Tria sunt in vita hominum, consilia, facta,

successus. Consilium, animi est: Factum, corporis: Successus, fortunæ. *Illum.*] Parmenonem scilicet.

17. *Qua tot res*] Bene, *Tot res:* quasi dicat, Eunuchum pro quo duceretur, commendationem virginis, absentiam meretricis, occasionem vitii inferendi, patris interventum in nuptias.

18. *An mei patris festivitatem?*] Etiam Patri laus impartienda est. nam non erat transeundum *Festivitatem*, qua & festivus Amatori non obstitit, quod ignovit ut facilis: unde *festivitas* in dictis, *facilitas* vero in animo & factis. *Festivitatem.*] Lætitiam: ut, *Festivus dies est.*

19. *Di vestram fidem!*] Cito intervenit Phædria, utpote qui domi erat.

20. *Quæ narravit.*] Nimius affectus in utramque partem defectus orationis amat: est ergo ἔλλειψις: deest enim *Gaudeo.*

21. *Satis credo.*] Sic dici nota agentibus solet. Recte igitur huic dicitur, cui fiunt nuptiæ, *gaudeo*. & ille sic respondet, ut amicis gratulantibus decet, *Satis credo. Credo* autem ideo, quia multi se fingunt gratulari, quum invideant: gaudere, quum doleant.

23. *Mihi illam laudas?*] Scilicet amatori ejus. Et *mihi* pronuntiatione juvandum est. *Perii: quanto minus spei est, tanto magis amo.*] Hic vero est ardor insanissimus: ut *Virgilius*. *Formosum pastor Corydon ardebat Alexin: Delicias domini.* Et profecto sic est, Sapientes spe maxime ad amorem coguntur: stulti forma tantum.

24. *Obsecro, Gnatho, in te spes est.*] Mire, quasi desperatis omnibus auxiliis, adjecta nimis supplicatio inducitur. Nam & *obsecro*, & *Gnatho*, id significant, & *in te spes est. Quidvis faciam?*] Non est hoc interrogantis, sed est ostendentis non esse quid faciat.

25. *Precibus, pretio.*] Nihil Militi superest præter precem, ut victo: & pretium, ut diviti. Nihil aliud optat, quam sic res eant, ut persona Thaidis conveniri possit. *Precibus, pretio.*] Ἀσυνδέτως, velut afflicta, & lassa, pronuntianda sunt. *Pretio.*] Varie: quia alibi dixit, *precario*. *Ut hæream.*] Τὸ *hæream* ultimum genus beneficii est. *In parte aliqua.*] Non enim *Parte* dixit; ut æqua intelligatur. *Tandem.*] Et desperantis est, & difficulter credentis. *Tandem*, non est adverbium temporis: sed nunc *Saltem* significat.

26. *Difficile est.*] Vultu & pronuntiatione, asseveratione firmandum est. *Si quid collibuit.*] Ἔλλειψις: pro, Si quid collibitum est, efficis. *Novi te.*] Deest *Perficis*. sed ubique plura gestu significat miles, utpote infantissimus.

27. *Quod vis donum, & præmium à me optato.*] *Donum*, præmium est: & *munus*, præmium. Sed *donum*, præmium Diis datur: *munus*, præmium hominibus. nam separatim, donum Deorum est: præmium virorum est fortium: munus hominum. Et donum munusque, tam ante factum, quam post factum datur: præmium non nisi post factum est. Donum, voluntarium: præmium, debetur. Alii ergo ἀσυνδέτως pronuntiant, primo *donum*, & sic *præmium*, quasi unam partem orationis. *Quodvis donum & præmium.*] *Donum*, ut à largo homine: *præmium*, ut à præclaro facinore. *Quodvis donum & præmium à me optato, id optatum feres.*] Donum optato, ob quod præmium accipias. *Præmium à me optato.*] Totum militariter. nam & *optatio* dicitur, & *optari* à militibus. ut alibi, *Vir fortis optet quod volet præmium.*

28. *Si hoc efficio, postulo ut mihi tua domus te præsente absente pateat.*] Proverbiale est, *Præsente absente*, ut *sursum deorsum*, *ultro citro*. & cætera hujusmodi: *fanda nefanda*, *justa injusta*, *digna indigna*, *velit nolit.*

29. *Invocato ut sit locus semper.*] *Invocato*, non vocato significat. *In* etenim auget & minuit dictionem. *Invocato.*] Male intelligitur precibus vocato, quum sit αὐτομάτῳ, id est, etiam non invitando, quin ultro venire debeat suam domum.

30. *Do fidem.*] Juro, confirmo, spondeo. *Accingar.*] Non quia facile est, quod negavit supra, sed suis votis Parasitus adductus est ad cœnandum: ideo & *Accingar* dixit: sic enim dicimus in magnis rebus suscipiendis, ut *Accingunt omnes operi.*

31. *Salvete.*] Supplex sine gratia & sine timore, modo inimicus & infestus, *Tu fortasse qua facta hic sint, nescis?*] Hoc totum superbe ac minaciter inquit Adolescens.

32. *Scio.*] Compendium Poëtæ: ne rursus eadem dicerentur. *Conspicor.*] Commune verbum est *conspicor.*

33. *Vobis fretus.*] Et hoc stulte. quis enim & rivalibus & inimicis fretum se esse dicat? Deinde ἀνακόλουθον, & viriosa responsio est. nisi enim addideris *Sum*, erit solœcismus conveniens loquenti, impolito homini & militi. *Scin' quam fr tus?*] Est ab * ea subaudiendum est. *Miles edico tibi.*] Hoc contumeliose, & proprie ut Militi: *Miles*, inquit, *edico tibi.*

34. *Si te in platea offendero hac.*] Hoc est, Si vel casu inuenero. Et in *platea*, inquit, non circa Meretricis fores. *Nihil est quod dicas.*] *Nihil*, pro non: ut sit, non est quod dicas mihi: id est, nihil est quod dicas, pro, ut dicas mihi. ut sit, *quod*, pro *ut*: aut Quod, pro, quid dicas mihi. Certum est autem, sic veteres locutos esse.

35. *Alium quærebam.*] Aut *alium* pro *Quendam* posuit: ut sit, *quendam quærebam*, id est, aliquem, aut *alium*, hoc est, non quem tu putas: hoc est, alium, non Thaidem. sed si *aliam* diceret, neque commode, neque ἐμφατικῶς loqueretur. prævalet enim masculinum genus. *Peristi.*] Ordo est, postquam in platea hac te offendero, peristi. *Eia.*] Interdum hortantis est. ergo nunc *eia*, correctionem significat.

36. *Non cognosco vestrûm tam superbum.*] Locutio annotanda: mire laudavit, ut persuadere potuisset. *Vestrûm tam superbum.* Non, *vestrûm superbum. Vestrûm tam superbum.*] Absolute: ut, *Pol, Crito, antiquum obtines.* Ergo subaudiamus vel *ingenium*, vel *animum*, vel *morem*, vel *institutum.*

37. *Prius audite paucis.*] Mira insinuatione agit: qui non ut consentiant, sed ut audiant, paucis petit. Et bene *Prius*, quasi non obstet, quominus faciant quod velint. Tum deinde quo attentiores existant, addidit *paucis*. deinde *si placuerit*. facilius enim flectitur, cum quo non pugnamus, ut consentiat. *Prius audite.*] Fiduciam ostentat persuasoriam rem dicturi.

38. *Audiamus.*] Bene: non *Faciamus*, sed *Audiamus* dixit: nam prima oratoris impetratio in mala causa est, audiri meruisse. *Tu concede paululum istuc, Thraso.*] Thraso hoc in bonam partem accepit: & ideo paret: putat enim vel turpe esse, si humiliter precetur suo nomine, seque audiente, Parasitus: vel incongruum sibi, si in os præsens à Gnathone laudetur. *Istuc, Thraso.*] Non ad se vocat: sed locum ostendit, quò abeat atque concedat.

39. *Principio, ego vos.*] Videt neque se odio haberi, neque offendi animos audientium in Militis nomine. Hoc ergo oratorie: pro eo homine in quo offenditur, eum in quo non offenditur, posuit.

40. *Me hujus quidquid facio, id facere maxime causa mea.*] Deest *rei*, aut *est*: ut sit, *Me hujus quidquid est quod facio, id facere maxime causa mea.* Hic à persona discessit: & rem non odiosam pro odiosa posuit, id est, parasiticam, pro æmuli amore & commodo.

41. *Verum idem si vobis prodest.*] Multum attulit ad persuadendum: non esse commodum Militi admitti, & suum commodum ipsorum esse commodum. *Vos non facere, inscitia est.*] Oratorie, & secundum insinuationis præcepta sic dixit: nam remittendo & dubitando, magis flectit animos, quam si aperte ac pertinaciter asseveret.

42. *Militem ego rivalem recipiendum censeo.*] Artificiose satis, semel intulit omne quod durum dictu ad persuadendum erat. nam quod *Militem* & *Rivalem* dixit, ad eam rem valet, ut magis admittendus sit, quam excludendus: & simul fiducia sic dicentis parat animos ad audienda quæ dicet. *Militem ego rivalem recipiendum censeo.*] *Rivales* dicuntur æmuli de mulieribus, facta translatione nominis à feris bestiis: quæ sitientes cum ex eodem rivulo haustam petunt, in prælium contra se inuicem concitantur. Sic *Cicero* pro Cælio, *Sin erit ex illo fonte rivalis*, inquit. *Militem rivalem ego.*] Considera quo vultu hoc dicendum sit: & intelliges, & *militem*, & *rivalem*.

& *recipiendum*, & *ego censeo*, quanta significet. Non enim dixit *Thrasonem*, sed *Militem*: quod nomen ad stultitiam valet. Non *Socium*, sed *Rivalem*: quo ostendit, quandoquidem rivalis in Meretrice capiendus est, hunc potius eligendum. Nec, non *Excludendum*, sed *Recipiendum* dixit: ut & ostenderet, adeo prodesse, ut etiam de industria retinendus sit. Non, *volo* aut *rogo*, sed *censeo*: ut consiliarius, non Parasitus, videatur loqui. Nam quod *ego* addidit, eo dicto usus est, quo uti solent qui plus in negotio vident. Nam sic in Phormione Jurisconsulti: *Ego quæ in rem tuam fuerint, ea velim facias. Ego sedulo hunc dixisse credo. Ego amplius deliberandum censeo. Censeo.*] Vide virtutem Poëtæ, non enim dixit *Peto*, sed *Censeo*: tanquam illis modo consulat, neque pro milite agat.

43. *Cogita modo.*] *Modo*, aut tantummodo significat: aut temporis est adverbium, & simul incerta distinctio est.

44. *Et libenter vivis.*] Id est, bonorum ciborum edax es.

46. *Suppeditare possit sine sumptu tuo.*] Aut *suppeditare* pro *suppeditari*: aut deest *se*. Ut, *Accingunt omnes operi.*

47. *Ad omnia hæc magis opportunus, nec magis ex usu tuo nemo est.*] Locutio est ex negativis tertia: ut, *Agrum in his regionibus meliorem nemo habet. Magis ex usu.*] Pro utilior, & *Magis opportunus*, pro opportunior. *Nemo est.*] Hoc est, opportunus.

48. *Habet quod det.*] Ut dives. *Et dat nemo largius.*] Ut liberalis.

49. *Fatuus.*] Inepta loquens. A fando *fatuus* dicitur: inde *Fauni Fatui*: & nymphæ *Fatuæ* dictæ sunt. *Fatuus est.*] Hoc ex usu tuo. *Insulsus.*] Sine sale & sapientia: aut sine saltu & facilitate. *Fatuus est, insulsus.*] *Fatui* sunt, qui verbis & dictis fatui sunt: *Insulsi* vero, corde & animo. *Fatuus est, insulsus.*] Sunt qui *fatuum*, animo putant: *Insulsum*, dictis, sed male. Nam *Fatui* quoque Dii sunt, qui & *Fauni* dicuntur: & non stulti, sed multum fantes, id est, loquentes. *Fatuus est, insulsus.*] Hæc quæ nunc addidit, non ex superioribus pendent: sed cum superiora valeant plurimum, (nam quia dives & liberalis, potuit obesse rivalibus) hæc omnia bona in Milite corrumpuntur, quod fatuus, quod insulsus, & cætera, quæ ipse persequitur. *Fatuus est, insulsus.*] Hæc bene adduntur: quia dixit, *Et habet quod det, & dat nemo largius.* Ad rem eam valebat, ut amaretur Miles à Meretrice, & præponendus omnibus esset: sed ingrata sunt mulieribus, maximeque lascivis, hæc omnia quæ subjicit. *Fatuus est, insulsus.*] Hoc pro acervo vitiorum, cum quadam vultus improbitate prolatum est, quo magis res in medio posita esse videatur. *Tardus.*] In Venerem scilicet. *Tardus.*] Corpore & membris: quamquam & intellectu *tardos* vocamus, qui stulti sunt. Sed melius est sic intelligi, ut ea vitia videatur dicere, quæ inamabilem faciant etiam divitem, largumque amatorem. Nam aut verba commendant: ut, *Pendetque iterum narrantis ab ore*: hic fatuus. Aut sapientia gratum facit: ut *Multa viri virtus animo*: hic insulsus est. Sed mihi videtur *fatuum* dicere, qui tantum glorietur; & blandiri amicæ nesciat. *Insulsum*, qui non sit salax, & cupidus coïtus. *Tardum*, qui non facile explicet Venerem: quæ res Meretricibus odiosa est. *Stertit.*] Plus dixit quam *dormit*. *Noctesque & dies.*] Plus significat, quam si diceret, *diebus & noctibus*: ut hoc ipso nomine consiliarii authoritas inesse videatur.

50. *Ubi velis.*] Quando vel quum.

51. *Quid agimus?*] Initium consensionis, dubitatio est ejus qui negaverit. *Hoc etiam.*] *Deest*, vel *abest*. *Quod ego.*] Parasitus scilicet. *Primum puto.*] *Primum puto*, quasi parasitus.

52. *Accipit hominem.*] *Accipit*, pascit, invitat: ut, *Illos porticibus rex accipiebat in amplis. Nemo melius prorsus, neque prolixius.*] Horum alterum apparatum indicat, alterum copiam.

53. *Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est.*] Facete dixit Adolescens rei parcus, & qui putet amorem sine damno esse oportere, quique fefellerit Meretricem; non solum ejiciendum non esse Militem, sed etiam quovis modo sustinendum ac perferendum. *Mirum, ni illoc homine.*] Obtinuit parasitus jam quod negabatur. Primo deliberatum: ut, *Quid*

agimus? post concessum: ut, *Mirum ni illoc homine quoque pacto opus est. Mirum, ni illoc.*] Hic, inquit, ejusmodi est, ut etiam cum mala conditione patiendus sit. *Idem ego arbitror.*] Sane opus fuit consensione, præcipue Phædriæ, cujus res agitur: nam ita & servata persona est tarde consentientis amatoris.

54. *Recte facitis.*] Gratiarum actio est. *Vnum etiam hoc vos oro.*] Subtiliter etiam Parasitus hic se adjungit, suasque partes circa hos agit. *Vt me in vestrum gregem.*] Jam hos laudat: & nimis Parasitus est, si recorderis, eundem dixisse, *Facete, lepide, laute, nihil supra.*

55. *Satis diu hoc jam saxum volvo.*] Vide quemadmodum serpat paulatim etiam in eorum assentationem, ex vituperatione Militis. *Hoc saxum volvo.*] Proverbium in eos, qui inextricabili labore afflicti sunt. Et bene *Saxum* de stulto Milite ait: & se ipsum Sisyphum fecit. *Hoc saxum volvo.*] Velut Sisyphus apud inferos.

56 *At ego pro istoc, Phadria.*] Subaudiamus & *sum* hic. aliter non, ut parasitus ait. *Phadria, & tu Charea.*] Ambos nominat, quasi legibus paciscantur.

57 *Hunc comedendum.*] Cum cæteris rebus, summus Poëta etiam fidem ostendit amicitiæ parasiticæ, exemplo Gnathonis de Milite loquentis hoc modo. *Propino.*] Facete sic dixit, ut parasitus, & quasi de convivio loqueretur.

58 *Dignus est.*] Hæc verba ultima longi sermonis, ejusmodi sunt, ut Miles hæc audiens, laudatum se esse, & approbatum existimet. *Vbi vis.*] Honorifice revocat ablegatum cum injuria, dicendo *Vbi vis:* quia *accede* imperativum erat: & *ubi*, nisi *quando* intellexeris, vitium est.

59. *Isti te ignorabant.*] Figura ἀκυρολογία. Ad utrumque enim pertinet, & ad laudem, & ad mores. Et hoc ambiguum.

60. *Secundum facta & virtutes tuas.*] Et hoc ἀμφίβολον. Nam *virtutes* εἰρωνικῶς pro vitiis posuit: ut, *Nescis qui vir siet:* &, *Ornatus esses ex tuis virtutibus: Facta & virtutes.*] Proprie *facta* militibus adscribuntur. *Facta & virtutes.*] Amarior est εἰρωνεία in vitiosos homines, quam veritas.

62. *Numquam etiam fui usquam.*] *Numquam* & locum, & tempus significat: *Vsquam*, locum magis. *Numquam*, non. Et *numquam usquam*, τῷ ἀρχαϊσμῷ, pro *non usquam*, id est, nusquam. *Quin me omnes amarent plurimum.*] Contrarium superiori. quid est enim quod bene non fecerit quicquam, si in illo est ut ametur?

63. *Atticam eloquentiam.*] Et hoc εἰρωνικῶς, ut illa quæ supra. *Atticam* dicit veram atque germanam, quia excultior eloquentia, dicitur Attica: & summi oratores, *Attici* appellati sunt.

64. *Pratermissum.*] Et hoc anceps est, intellectu gemino ad utrumque. *Ite hac.*] Quo vocat parasitus? an ad Meretricem? an ad cœnam Militis, ut promisit? *Hunc ego comedendum & deridendum vobis propino. Ite hac.*] Comessatum ad militem, vel ad Thaidem. Si cœnæ interfuit meretrix: quomodo pòst acta sunt omnia, cum mentio noctis non facta sit? Omnia post cœnam gesta sunt: & non completa per rixam cœna, superfuit plurimum temporis ad agendum.

ÆLII DONATI V. C. Oratoris Vrbis Roma Comment. in TERENTI EUNUCHUM *explicit.*

adduxit. Erat hæc meretrix, procax, potens, sumptuosa, nobilis, cujus se amore haud ita pridem irretierat Clitipho. Quod autem res Chremetem lateret, hoc consilium capiunt, ut Bacchidem quidem amicam Cliniæ, Antiphilam vero unam de illius ancillis esse simularent. Postridie mane Chremes ad Menedemum diluculo proficiscitur, & rediisse Cliniam nunciat. ille gaudio amens, filium jamjam videre, jamjam amplecti, jamjam ei se suaque omnia permittere cupiebat. At Chremes, cave, inquit, faxis: istoc enim modo & te & eum, & rem unà perdideris tuam. Simul ei ostendit, quot incommoda capturus sit, si tam molli esse se, tamque infracto animo ostenderit. Cliniæ amicam (eam enim Bacchidem existimabat) non jam pauperculam esse, aut parvo contentam, ut antea; sed sumptuosam, gemmis atque auro collucentem, cum familia numerosissima. una, inquit, mihi nox tantum non paupertatem attulit, nedum tu te censeas oneri ferundo fore, si te illi perpetuo sumptibus suppeditare oporteat. Quin tu ita potius agito. Humane quidem & comiter excipito filium: istud tamen tam impotens illius desiderium occultum habeto: tum si ille, quod amicæ det, ut habeat, machinam adversum te aliquam struet, falli te sinito. ita & eum commodius retinebis apud te, & sumptuum facies minus. Hæc Chremes, nescius (ut sunt humana) oculatum foris esse se, cæcum domi. Interea enim meditabatur Syrus, decem minas, quas Bacchidi pollicitus erat dare, eas quomodo illi à Chremete ipso conficeret: jamque inibi erat, cum eum Chremes arreptum blande compellat, hortaturque, aliquam ad Menedemum fallaciam moliatur. Injecit in sermone Syrus mendacium à se pro tempore confictum; anum Corinthiam, Antiphilæ (ita enim putabatur) matrem, mille drachmarum mutuo accepisse à Bacchide: ea mortua, puellam pro pecunia illa arrhaboni relictam. Dum hæc aguntur, annulum suum agnovit Sostrata, ejusque indicio, Antiphilam filiam suam esse cognovit. gaudio exsiliens, omnem rem defert ad virum; qui, ea leviter objurgata, repertam tamen filiam; ipse quoque gavisus est. Jam omnia in tranquillo erant; absque Bacchide fuisset. sed & illi quomodo decem excudendæ erant argenti minæ, & periculum erat, ne aliqua eam Chremes filii amicam esse rescisceret. Ibi Syrus audax consilium init, quomodo & utrique seni rem, ut erat, patefaceret, & commode se è tam impedito negotio expediret. Primum igitur Chremes, Reperi, inquit, quomodo argentum à Menedemo eripiam. dicemus ei, Bacchidem hanc tui Clitiphonis amicam esse: orabimusque, ut eam domi suæ dies aliquot esse patiatur, teque id celatum velit. porro Clinia filiæ tuæ, quæ modo reperta est, formam sibi complacitam esse dicet, eamque petet uxorem. Quid tum? pecuniam, inquit, petet à patre suo, qui novæ nuptæ ornamenta coëmat: eam pecuniam numeraturus est Bacchidi. Jam autem ad Menedemum, Syri hortatu, transierat Bacchis, & eo pompam omnem suam transduxerat. Chremes, primo non satis consilium illud probare: at illam certe, inquit Syrus, pecuniam, pro qua

filia tua opposita erat pignori, quin dissolvas, facere honeste non potes. Ego vero, inquit Chremes, & libenter quidem. Immo vero, infit Syrus, dato eam Clitiphoni, qui ad Bacchidem deferat. ita enim facilius credet Menedemus, eam illius esse. Sit sanè. numeratur à patre Clitiphoni pecunia, quam ad meretricem perferret. Interea tota res detegitur: indignari Chremes, & fremere, & minitari in omnes atrocissima exempla editurum. tandem, cum prius Antiphilam Clinia collocasset, partim Menedemi, partim uxoris precibus delenitus, ignoscit Clitipho se, relictis meretriciis amoribus, uxorem ducturum pollicetur. Cum autem caeterarum fabularum argumentum uno die contineri soleat, hujus non nisi biduo explicari potest.

IN PROLOGUM.

Omnes hæ comœdiæ de Græco translatæ sunt, à Menandro quidem quatuor, duæ ab Appollodoro. Heautontimorumenos Menandri est. cujus prologus partitionem tenet, in qua docet, quid in quæstione sit, id ipsum ne populus miraretur, dissolvere.

1. *Ne cui sit vestrûm mirum cur partes seni Poëta dederit, quæ sunt Adolescentium.*] Duas partes proponit, unam quod contra consuetudinem senex Prologus processit in publicum: solet enim illud officium Adolescentibus dari. Ergo quoniam contra consuetudinem in prologum persona processit senex, idcirco hanc primam populo vult solvere quæstionem.

3. *Deinde quod veni eloquar.*] Altera hæc pars est, simile autem mihi videtur huic esse principium divinationis: namque & illic quod subito mutata voluntate ad accusandum descenderant, mirum dixit videri, vel judicibus, vel circumstantibus: ac propterea se primum id velle dissolvere. Si quis vestrûm, Judices, aut eorum qui adsunt, forte miratur. Vides hic verbum *noverit*, semper apponi: ita enim & hic dixit, *ne cui sit vestrûm mirum.* Hanc igitur partitionem solvit, uti dicat cur partes seni Poëta dederit, quæ sunt adolescentium. Quod primò proposuerat, primò solvit. *Oratorem me esse voluit, non prologum. Vestrum judicium fecit, me actorem dedit.* Quod autem dixit, *quod veni, eloquar,* illud est; *nam quod rumores distulerunt malivoli, multas contaminasse Græcas, dum facit paucas Latinas. id esse factum hic non negat.* Ergo ut propositio collocata est, ita etiam solutionis est ordo servatus. Sed nunc ad interpretationem superiorum revertamur.

4. *Ex integra Græca integram Comœdiam sum hodie acturus.*] Quoniam Andria ex duabus comœdiis videtur esse confecta, quippe illic & Perinthia, & Andria continentur: quod quidem criminis loco adversarius dederat. Ideo hic ex integra, inquit, comœdia integram comœdiam acturus sum; ne videatur ab altero tacta, aut ipse alteram tetigisse, sed unam comœdiam & integram, ad Latinum sermonem interpretatione mutasse. Denique ideo adjecit: *Duplex, quæ ex argumento facta est simplici*: ut simplex argumentum sit, duplex comœdia: dum & Latina eadem & Græca est. Novam esse ostendit propterea, cum à Græco tantum dicta est, & Latine nunc acta est. Nunc primum in scenam procedit, idcirco dicitur nova, & quæ esset, supra dixit, Heautontimorumenon: & cuja Græca sit, ni partem maximam existimarem scire vestrûm, id dicerem. Duplex hic pronuntiatio est, qui scripserit, & cuja Græca sit, ni partem maximam existimarem scire, id ut post inferatur.

10. *Nunc quamobrem has partes didicerim, paucis dabo.*] Illud quod supra positum est, videtur adjectum; nunc redig

ad partitionem supra collocatam, cur partes adolescentium senex sumpserit.

11. *Oratorem me esse voluit, non prologum.*] Ut apud vos agerem causam potius, non officio fungerer Prologorum. Prologi enim, sicuti jam dictum, aut argumentum narrant, aut Poetæ personam commendant, aut audientiam postulant: nunc autem ego apud vos acturus sum causam, & defendam, si quid fuerit forte in *Terentium* ab adversario, loco criminis intentatum. Ideo enim dixit, *vostrum judicium fecit, me actorem dedit: sed hic actor tantum poterit à facundia, quantum ille potuit cogitare commode, qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum.* Poëta, inquit, me actorem esse voluit, qui tantum in facundia excellit, & prævalet ingenio, quantum & ego qui eandem comœdiam acturus sum, in agendo prævaleo: ita *hic actor*, hoc est, ego, tantum potero à facundia, hoc est, non degenerabo ab eo qui cogitavit.

16. *Nam quod rumores malivoli.*] Hic jam incipit causam dicere cur venerit, sicut supra diximus, ut purget quæstiones ipsas, & objecta ab adversariis solvat. *Malivoli* autem, quod dixit, vel numero plurali, ut malivoli rumores ipsi: vel singulari, ut sit hujus malevoli, hoc est, *Luscii Lanuini. Distulerunt.*] Id est, in diversum disseminarunt.

17. *Multas contaminasse.*] Hoc est illud quod diximus, quando hic prælocutus est, ut diceret, *ex integra Græca integram comœdiam sum acturus hodie.* ita & hic hoc sibi crimen dicit objectum, quod *Terentius* multas Græcas contaminaverit comœdias, dum paucas Latinas facit. hoc autem crimen *Terentius* non negat factum, sed sibi licere demonstrat. & licere scilicet per aliorum exempla. Quemadmodum *Tullius* dixit: *Adductus sum, judices, fide, misericordia, multorum exemplo bonorum.* Et hic, habet bonorum exemplum. *Facturum autumat.* facturum dicit & profitetur.

22. *Tum quod malivolus vetus dicit.*] Aliud crimen est, quod objectum nunc proponit. quoniam *Luscius Lanuinus* dicit, *Terentium* non peritum artis musicæ, ad comœdias scribendas accessisse, præsumente potius ingenio amicorum, non suo.

25. *Arbitrium vestrum, vestra existimatio valebit.*] Hoc locutionis genus satis mirum est, cum dicit, de hac re vos judicare poteritis: an id quod objicitur nobis, verum sit, ut *Terentius* non natura sua fretus, neque ingenio, sed amicorum potius, ad scribendas comœdias accesserit. Est namque rumor, quod *Terentius* cum *Scipione Africano* familiarissimus fuit, semper istas comœdias cogitarit: hoc igitur prologus nititur solvere. Et quoniam non est erubescendum, tali viro fuisse conjunctum, idcirco minus curat hoc crimen dissolvere: dicit tantummodo, vestrum judicium est, & vestra existimatio.

26. *Quare vos omnes oratos volo*] Hic jam sequitur officium prologi, ut benivolentiam petat: quæ benivolentia & in adversarios odium concitat. quod adjecit.

27. *Ne plus iniquûm possit quam æquûm oratio, date crescendi copiam novarum, qui spectandi faciunt copiam sine vitiis.*] Quoniam petitio generaliter fuerat collocata, uti novis Poëtis faverent auditores: adjecit *novis*, sed qui sine vitiis comœdias dant: illis *Luscius Lanuinus* comœdias profert, sed cum vitio. Adjecit, *Ne ille pro se dictum existimet.* Et ne *Luscius Lanuinus* etiam pro se petitum arbitretur.

31. *Qui nuper fecit servo currenti in via decésse populum.*] Proponit vitium quod admiserit Poëta *Luscius Lanuinus*: quippe cum omnis comœdia aut errorem teneat ex amatoribus, aut injuriam meretricum, aut suppositionem filiorum, aut aliquid tale, quod ad moralitatem videtur esse conjunctum. Quod tale hic est: Cum servus currit, cum populus decedit, quod domino insano obediat servus: ne potius aliena à comœdiis sint, aperte, ait, ac breviter ea, quæ sunt comœdiarum, explicemus. Omnis comœdia aut amoris habet agnitionem, aut suppositionem amoris habet. Ut ex Andria, quam quidem in agnitionem esse cognoscimus: nam cognoscitur Glycerium quia civis sit. Suppositionem habet, ut apud *Plautum* qui est Truculen-

tus: militi enim supponitur filius, ut exinde in meretricis affectum arctius & strictius colligetur. Ergo cum videamus hæc esse necessaria in comœdiis teneri, vehementer erravit *Lanuinus*, qui extra hæc comœdiam instituit: & servum currere, populum per viam discedere, quod insano serviat domino. Unde apertissimum vitium in comœdia reprehendit Terentius.

36. *Statariam agere ut liceat per silentium.*] Quidam *statariam* genus esse putant comœdiæ: alii in quibus stantes: unde hanc *statariam* nominant. Mihi enim videtur, *statariam agere ut liceat per silentium*, ideo dixisse, ut perpetuo & stabiliter agatur hæc comœdia, neque populi adversis suffragiis foras pellatur. Ideo adjecit, *ut liceat per silentium.* & subjungit: *Ne semper servus currens, iratus senex, &c. assidue agendi sint mihi, Clamore summo, cum labore maximo.* Hæc autem, quæ nunc nominantur, propria videntur esse personarum: nam servi officium est currere, senis irasci: parasitus autem edax est, impudens sycophanta, leno avarus est: ergo sunt hæc propria sermonis, quæ necesse habeo ex necessitate personarum complere. Debetis mihi potius favere, quam adverso suffragio conatus facere.

41. *Mea causa causam hanc justam esse, animum inducite: Ut aliqua pars laboris minuatur mihi.*] Quantum ad eum qui comœdiam scribit, pertinet: potuit enim secundum morem ingenio universa complere: ergo quia hæc pronuntiaturus sum, necesse habeo silentium. Ideo, inquit, propter me hanc mihi operam exhibete, ut cum silentio attendatis.

46. *In hac pura est oratio.*] Quoniam dixerat, laboriosas potius comœdias ad se deferri, leves ad alium: ne præjudicium huic comœdiæ fecisse videretur, adjecit, *in hac pura est oratio: experimini in utramque partem ingenium quid possit meum.* Modo utrumque possum: & levia perferre, & gravia complere. Ita ait *in utramque partem*: quoniam semper in asperioribus comprobastis, nunc quoque in levioribus nosse debetis.

51. *Ut adolescentuli vobis placere studeant potius quam sibi.*] Si mihi nunc honorem per silentium dederitis, facile eos adolescentes compelletis, ut vobis placere potius velint, quam sibi. quoniam officium prologorum adolescentes sumunt, multa in comœdiis ipsi acturi sunt, ita factum cum mihi ex hac actione esse cognoverint, facile ipsi laborem hunc capere possint, ut vobis placeant.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS PRIMI.

1. *Quanquam hæc inter nos.*] *Hæc scena continet injustam accusationem. quod gravis senex de se exigat pœnas, defensionemque contineat justam. memorat quippe ita se meritum. ut ipse de se exigat pœnas.* Quare qualitatis esse intelligimus status, & non tam esse accusationem, quam objurgationem. Hujusmodi etenim in auctoribus, qui non apud judicem controversiam dicunt, vim debemus potius intelligere, quam controversiam: non enim judices præsunt. Sed quoniam talis est actio, ut videatur vim controversiæ continere, idcirco status hic est, & secundum istum cuncta dicuntur. Ergo in hac scena status qualitatis est absolutæ, utrum juste fecerit, vel faciat, quod de se senex exigat pœnas. Quam rem docet juste fieri, ex eo quod se meritum dicit, propterea quia ipse filium suum, amantem adolescentum more, miserit in militiam duram, sæpius accusando: inde sibi juste imponi has ipsas, quas implet, gravissimas pœnas. *Quanquam hæc.*] Chremes vicinus, cum conspiceret senem, eundemque olim divitem, graviter laborare ac tota die in opere consistere vehementer, accedit interrogans: & ut oportet apud ignotum, longa utitur oratione, simulque sibi etiam quæstionem facit, & quasi ipse sibi respondet. Quo pacto vim ostendit ejus qui interrogat, cum sit ignotus. Aliter enim senem in dolore positum, & calamitatibus pressum, ad loquendum provocare non posset, nisi secum in se interrogans illud ita loqueretur, uti adjiceret quæ ipse respondere potuisset. Ac primo purgat personam:

quamvis antea familiaritas nulla fuerit, audeat tamen hodie accedere, & eum alloqui, dicit * quod nimius labor, quem ipse de se exigat, ille, qui senex & dives est: in se taciturnitatem esse non permiserit, sed potius compulerit ad interrogandum, etiamsi parva amicitia fuisset atque notitia, ex hoc quod vicinum agrum non longe ante mercatus est.

3. *Nec rei sane amplius.*] Nec aliquid inter nos fuit rei, ex quo facilius jungeremur.

4. *Vel virtus tua me.*] Quàm honesto verbo usus! laborem & calamitatem virtutem potius nominavit.

5. *In propinqua parte.*] Vicinitas agrorum & domorum, quasi quædam pars amicitiæ est.

6. *Audacter moneam & familiariter.*] *Audacter*, quod quædam dicturus est, veluti accusans: *Familiariter*, quod ita accedit, quasi ex notitia præterita.

7. *Quod mihi videre, &c.*] Ipse partitionem suam persequitur. Nam propter ætatem sic subjungit, *Annos sexaginta natus es, aut plus eo, ut conjicio: agrum in his regionibus meliorem, neque precii majoris nemo habet. Meliorem*, ad usum refert: *pretii majoris*, ad opinionem populi de ipso agro.

15. *Numquam tam mane, &c.*] Hic est labor ille qui fit plurimus, quo cotidie .... labore constitutus, quod aut fodere invenitur, aut aliquid facere.

18. *Denique nullum remittis.*] *Nullum remittis*, ad illud pertinet quod dicit, *nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi domum revertor. Neque te respicis.*] Ad illud, vel quod senex est, vel quod dives.

20. *At enim dices.*] Optima ut diximus, ratione, ipse sibi quæstionem facit, & utitur respondentis ratione, ut eum provocare possit ad loquendum, qui frequenter pressus dolore conticescit. Sed dices mihi, inquit, *pœnitet me quantum hic operis fiat*: cui respondet, tanquam hoc sibi propositum sit. Sed in opere faciendo quod consumis, si id consumas in exercendis servis, plus agas.

23 *Tantumne est ab re.*] Bene tanquam alienum alloquitur Menedemus, ut illi & otium esse dicat, & tantum otium à rebus suis, ut aliena curet, & ea quæ ad se nihil attinent.

26. *Vel me monere hoc, vel percontari.*] *Monere*, si sciam quod faciat: *percontari*, si nescit.

27. *Rectum est, ego ut faciam.*] Ad superiora pertinet sensus, ut intelligi possit. Vel percontari, puta si rectum est: ideo quæro ut faciam; si non est rectum, ut te deterream.

28. *Mihi est usus.*] Mihi sic expedit.

34. *Aut consolando, aut consilio, &c.*] Apponit causas cur aliena incommoda queri videatur. Hoc enim quod interrogo proderit tibi * ita boni amici ordinem custodivit, ut crederet se aliquo modo prodesse.*

47. *Cœpi non humanitùs.*] Hic jam se arguit, quod juste de se exigat pœnas: siquidem cum animadvertisset filium amare mulierem, non humano modo neque uti decuit, adolescentuli animum sic tractavit, sed aperta vi, & more patrum, cotidie accusavit. Subjungit deinde allocutionem, qua usus est cum accusaret filium, *Ego te meum tantisper dici volo, dum quod te dignum est facies.* Dici te filium meum tam diu volo, quam diu facis quod te dignum est. Sin autem non feceris, ego inveniam quod in te dignum sit facere.

60. *Simul & rem, & gloriam.*] Ut uno tempore militiæ labore proprio, & fortunas reperirem & dignitates.

62. *Sæpe eadem & graviter.*] His onorat causam suam, quod frequenter dixerit, & graviter. Tandem adolescens victus discesserit in militiam.

65. *In Asiam ad regem militatum.*] Singula in pronuntiatione sunt collocanda. Nam *in Asiam*, quod dixit, intelligere debemus, in longinquum locum. *Ad Regem* vero hoc est, quasi ad servitutem. *In militiam*, ubi scilicet durus labor & periculum est.

66. *Clam me est profectus.*] Hic curavit quod facile illi poterat opponi: cur ergo non cum eum videres proficisci * *Menses tres abest.*] Hic dolorem suum exprimit, temporis longinquitate.

67. *Ambo accusandi.*] Necdum tota exposita est, idcirco æqualem partem ac-

cusationis suæ posuit Chremes, quod dixit, *ambo accusandi*. Quanquam inclinavit ut adolescentem defendere videatur, cum inquit, *etsi illud inceptum videtur esse pudentis animi signum, & non minus obsequentis*. Hoc est enim quod dixit, *non instrenui*.

72. *Soccos detrahunt.*] Dixi jam, comœdias istas esse palliatas: hoc est, ibi personæ sunt Græcæ: ideo ergo dixit, *soccos detrahunt*.**

89. *Conrasi omnia.*] Hoc est, collegi universa quæ venderem.

91. *Opere faciundo facile sumptum.*] Servos universos produxit & vendidit, exceptis his qui suo opere suos sumptus tolerare possent.

92. *Inscripsi illico ædes.*] Hoc est ædes meas locavi.

94. *Hic me exerceo.*] Non hic ad voluptatem positum *exerceo*, sed ad laborem. quemadmodum *Virgil.*

—— *Nate Iliacis exercite fatis.*

95. *Decrevi tantisper me.*] Hoc enim judicavi, me non tantam injuriam facere meo filio quem expuli, si & ipse miser sim.

100. *Si quis recte aut commode.*] Supra accusaverat utrumque, cum diceret, *ambo accusandi*: modo utrumque defendit, quod hunc ingenio leni dicit, & illum obsequentem, si aliquis recte & commode tractaret alterum; nam hoc factum esse dicit, quod neuter se noverit.

102. *Vbi non vere vivitur.*] Ubi non integre vita ostenditur, ubi non nudatur, ut quis qualis sit, agnosci queat.

103. *Quanti penderes.*] Quantum diligeres.

105. *Quid si esset factum, hac numquam.*] Si autem tu mores tuos, aut ille tibi qualis esset, ostenderet, facile ad hoc calamitatis genus non perveniretis.

106. *Ita res est.*] Quoniam utrumque quodammodo accusaverat Chremes, quod neuter ibi mores ostendisset, omne crimen potius derivat senex, ac dicit, *fateor, peccatum à me maximum est.*

107. *Menedeme.* Ad personam. Hoc ex illis quæ supra promisit: inveniet quod adferat, scilicet consolationem siquidem dicit: *filium adfuturum hic confido propediem. Confido*, hoc est, fiduciam gero.

110. *Dionysia hic sunt.*] Optume factum, ut post narratam calamitatem, cui quidem præter consolationem subvenire non poterat, tamen in eo quod ex ipso auxilio esse potuisset, vult eum ad cœnam vocare: quia dicit, *hodie Dionysia sunt.* quæ sunt sacra Liberi patris apud Athenas.

119. *Nihil opus fuit monitore.*] Jam in domo inventus est ille, atque mire cupiebat illum vocare ad cœnam: monitore ergo opus, inquit, non fuit, nunciatum illum in domo esse.

IN SCENAM SECVNDAM

ACTVS PRIMI.

1. *Nihil adhuc*] *Hac scena habet Cliniæ adolescentis suspicionem, quod amica sua se absente corrupta est.* Sumit igitur per conjecturam argumenta, quæ suo loco plenius apertiusque narrabimus. Ac primum quasi quoddam argumentum, servum qui missus sit, non redire, cui jam multum temporis videatur assumptum. Unde efficitur consolatio à Clitiphone amico, cum dicit, Nihil quod videaris esse solicitus, *haudquaquam cessant*, hoc est, non diutissime tardant. Verùm cum intus positum Cliniam allocutus esset, Clitipho egreditur; patrem prospicit, ei commendat officium suum, ne videatur nescio quem adolescentulum recepisse, ut merito hoc effecisse declaret. Sumit igitur exordium, quod commendat, adolescentem sibi olim jam fuisse cognitum, ac se coactum amicitia, eum recepisse: ideo adjecit, *Nam mihi cum eo magna ex pueritia familiaritas.*

10. *Voluptatem magnam.*] Scit enim Chremes, vehementer patrem esse sollicitum. Quod audit ergo reversum adolescentem, dicit sibi natam magnam voluptatem. Denique hujus voluptatis caussam in animo habens, subjunxit: *Quam vellem Menedemum invitatum amplius, ut hanc lætitaim nec opinanti prius objicerem domi!* Uti non suspicanti, amplius etiam

quam speret, hanc lætitiam domi objiceret.

13. *Cave faxis.*] Cave facias, nec enim necesse est. Nescit namque a patre filium desiderari, ideo prohibet patrem suum aliquid facere, quo vindicetur adolescens reversus.

16. *Atque abitio.*] Hoc est, discessio.

18. *Miserum! quem minus est.*] Quoniam ille dixit, miserum esse adolescentem, vel quod ipse se adolescens miserum putet, negat esse hic miserum, siquidem omnia habet, quæ quidem in homine dicuntur bona. Et subjungit: *Atque hæc perinde sunt, ut illius animus est, qui ea possidet.* Atque hæc talia sunt qualis animus illius est, qui hæc tenet. Nam qui scit uti his omnibus, bona sunt; illi vero qui non utitur recte, utique mala sunt. Simul & disjectionem collocavimus, & intellectum didicimus, *Ne quid in illum plus satis faxit pater.* Hoc amplius vereor, ne aliquid amplius habeat. quidquid satis est faciat pater. ideo injustum est patri ostendere. Siquidem Poëta negat esse contemptum * eacus ad hunc laboret filius.

25. *Illene.*] Hoc utique intelligitur propterea dictum; quia scit Chremes animum Menedemi. Hæc ne proderet, repressit se, & reliqua verba contexuit; dicens hanc causam, quod in metu esse filium, patri vehementer est utile.

26. *Vt ut erat, mansum.*] Qualiscunque, inquit, fuit, tamen oportuit patrem sustinere.

30. *Nam parentum injuria, &c.*] Præter hunc morem qui est innatus parentibus, hic ferme paulo est tolerabilis: præbent exigue sumptum & modice.

36. *Scitum est.*] Optima occasione senex, dum aliorum mores & facta demonstrat, occasionem filii corrigendi repperit, ut moneret. Scitum est, inquit, & perelegans, ex aliis periculum facere, hoc est, tentamentum, quod sibi vehementer expediat.

38 *Tu ut tempus est diei.*] Tempus non solum summum est, sed & pars partis est sicut hic posuit, *dies tempus,* cum temporis dies esse videatur.

IN SCENAM PRIMAM ACTVS SECVNDI.

1. *Quam iniqui.*] *Remansit solus Clitipho, & secum conqueritur de patris hortatione.* Ordo est: Quam iniqui sunt judices patres in omnes adolescentes.

2. *Nos à pueris illico.*] Qui arbitrantur, justum esse, in pueritia moribus senum nasci.

4. *Ex sua libidine, &c.*] Modum imponunt adolescentibus de moribus suis, quos nunc habent in senectute, non quos in adolescentia habuerunt.

5. *Mihi si unquam filius.*] Si aliquando mihi filius contingat. *Facili me utetur patre.*] Id est, valde me utetur bono & facili patre.

6. *Nam & cognoscendi, &c.*] Facile, inquit, filio meo hanc facultatem dabo, ut universa ejus facta cognoscam: tamen si peccarit, ignoscam.

12. *Cui quod respondeam.*] Expressit inopiam; siquidem non solum dixit, cui quidem nihil habeo, verum, ad respondendum verba desunt.

13. *Suarum rerum satagit.*] Etsi is quoque de suis rebus plurimum cogitat.

13. *Mea est potens.*] Ad hoc positum, ut ex nobilitate plurimum audeat postulare. *Procax* à petendo dictum est; unde & *proci* dicuntur nuptiarum petitores. *Sumptuosa.*] Ut & necessitatem sibi petendi propter suos sumptus faciat. *Nobilis.*] Ab omnibus nota.

16. *Nam nihil esse mihi, religio est.*] Dicere, me hoc non habere, maxima mihi religio est. Ut *Virgil.*

Relligio est patrum multos servata per annos.

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS SECVNDI.

1. *Si mihi secunda.*] *Hic illud est, quod supra diximus, quod per conjecturam Clinia credit, amicam se absente corruptam.* Ac primum argumentum fecit ex eo, quod missus servus nondum redit,

Deinde proponit ipsam suspicionem. *Sed vereor, ne me absente hic corrupta sit.*] Adjungit & opiniones & argumenta a tempore, quod est *occasio:* occasionem autem hic intelligimus, quod absens fuit ipse. Deinde ponit locum Athenas, ubi magna hominum multitudo est & civium, variis moribus viventium. Adjungitur ætas, hoc est, à persona, & a tempore, quod adolescentula; ac propterea vario ingenio. Deinde addidit, *Mater.* Hoc nomen parum est; ni adderetur *mala.* Sed ne rursus suæ voluntatis & judicii . . . . . .ideo adjecit, *Cujus sub imperio est: Cui nihil jam præter precium dulce est.*

8. *Pergin' istuc prius.*] Perseveras ante hoc quasi certo judicio tenere, quam scias quod in vero sit.

9. *Si nihil mali esset.*] Ad consequentiam argumentum cepit ex eo, quod non redit missus servus. Certa mihi, inquit, suspicio est, illam esse corruptam; nam hic adessent. *Quando istuc erit?*] Illud enim quod dixit, *Iam aderunt*, hoc amanti tardum est; ideo adjecit, *Quando istuc erit?*

IN SCENAM TERTIAM

ACTUS SECUNDI.

1. *AN' tu?*] *Hæc scena exolvit illam suspicionem, quam Clinia habuit.* Et hæc conjectura deinde rursus habet aliam causam, quòd amicam Clitiphonis adduxerit servus, ita ut in domo patris esse possit. Quæ res an fieri possit, deliberationis vim tenet. Ita prior causa in controversia est, secunda in deliberativa: aut controversia est ex conjectura. Ergo partibus tractabitur, hoc est, uti dicta & affectus, quod πάθος Græcè dicunt, suggerunt argumenta: sicut suis locis explanabimus. *Dum sermones cadimus.*] *Cadere sermones* dicuntur, qui frequenter & plurimùm loquuntur.

2. *Mulier tibi abest.*] Quia ita locutio servi fuerat, ut diceret, *relicta mulieres.*

4. *Minime mirum adeo impedita.*] Mirandum non est quod impeditæ sunt mulieres, quæ & ancillarum gregem ducunt secum, & plurima comportant.

5. *Perii! unde illa sunt.*] Crescit error Cliniæ, ut magis credat esse corruptam, quod ancillas habeat & aurum. Hæc omnia meretricis, non illius mulieris sunt. Sed adhuc ignorat adolescens.

7. *Et vesperascit.*] Hoc est, nox fit: à *vespere* factum verbum est.

15. O *Iupiter! ubinam est fides?*] Necdum soluta sibi suspicione queritur adolescens se esse desertum . . . . . . omisso amore amatoris sui in meretricios mores esse delapsam.

17. *Conlocupletásti.*] Divitem fecisti.

19. *Cujus nunc me pudet.*] Patris me pudet & miseret, qui frequenter harum mores dixit mihi, & frustra monuit.

24. *Nam & vita est.*] Prima propositione volens servus solvere errorem suspicionis Cliniæ; dicit. Et vita est eadem amicæ, & animus ille qui circa te fuit. verum meminisse debemus duas res esse propositas, ut & vita eadem probetur, & idem animus. Potuit enim in eadem muliere castitas perseverare, ut esset eadem vita, non tamen idem animus: potuit namque oblivisci amatoris sui, & non eum desiderare. Ideo adjecit: *& animus te erga idem ac fuit.*

28. *Nequid hujus rerum.*] Quod nunciet servus anum periisse, quæ ei mater esse dicebatur, ad causam minime pertinebat. ideo adjecit: Hoc primum tibi dico, ne aliquid harum rerum ignores.

30. *Altera dum narrat.*] Hic jam præmissio alterius narrationis effecta est; Nata est suspicio ut quæreretur, quæ sit altera, cujus narrationem differt: prior enim est de amica Cliniæ narratio.

34. *Vbi ventum ad ædes.*] Hîc ergo breviter omnia argumenta, quæ à summo ad imum sunt, colligamus. Ac primum collocetur. Casta est mulier, & eadem quæ fuit ante, perseverat: quod anus processit: quod ostium aperuit: quod continuo ingressus est servus: quod postquam ingressus, statim anus pessulum rursus foribus obdit: quod ad lanam redit: quod texentem telam studiose ipsam invenerit: quod mediocriter vestitam: quod sine auro: quod ita ornatam, quemadmodum sibi ornatur: quod nulla mala re expolitam muliebri: quod capillus

capillus ab ea rejectus circum caput fuerat negligenter: quod cum ancilla ea texebat, pannis ipsa contexta. Hæc sunt quæ vitam probant. Rursus subjungitur, an idem animus circa Cliniam perseveret. Ideo interrogavit: *Quid ait ubi me nominas?* Subjungit ille: *Ubi dicimus rediisse te, &c.* Ergo & hic conjectura est, an idem animus perseveret. Probamus autem quod perseveret, ex eo, quod ubi te nominavimus, *mulier telam deserit continuo, & lacrumis opplet os totum sibi, ut facile scires, desiderio id fieri tuo.* Completa igitur omni re, ad alteram narrationem necessario cito devolvitur, ut ostendat quæ illa altera sit mulier, de qua ante dixerat.

70. *Adducimus tuam.*] Quo facilius blandiri adolescenti possit*

73. *Non fit sine periculo.*] Quoniam interrogatus servus, quo duceret Bacchidem, respondit, ad patrem. Quod ægre ferens adolescens: cum indignatione audacem servum pronunciavit: continuo ille respondit, facinus magnum & memorabile fieri nunquam posse sine aliquo periculo. Ita in hoc quoque periculum est, cum patre præsente in domo futura sit meretrix. Tamen studet, ut nihilominus celari possit.

74. *Hoc vide; in mea vita.*] Scelus, quam astutus ad gloriam! Siquidem meo periculo tu tibi comparare vis laudem.

75. *Modo quid fugerit.*] In quo negotio si te fefellerit aliqua consilii pars, ego continuo perierim.

76. *Quid illo facias.*] Quid deinde facturus es. At enim pendens oratio hac intercessione efficitur adolescentis: qui non patitur eum ambagibus circuire. Ideo enim dicit, *Quid enim?*

77. *Ita res est.*] Hic nunc voluit servus quasi quandam similitudinem dare, ut sic ostenderet, quale sit illud consilium quod ipse disposuit. Sed quoniam similitudo cum datur, quidam est in oratione circuitus, idcirco adjecit, *Quas, malum, mihi ambages narrare occipis!* Denique & alter adolescens hoc intellexit, unde adjecit: *Syre, verum hic dicit; mitte ista quæso.* Scilicet externa & per similitudinem translata. unde admonuit eum quod dixit, *atque ad rem redi.*

79. *Enimvero reticere nequeo.*] Multimodis injuriosus Clitipho es: unde jam tacere non possum. Bene indignationem suam servus extulit, quò facilius sibi adolescentem per suam iracundiam præpararet.

82. *Haud stulte sapis.*] Non stulte, inquit, sapis, & cum ames, & potiri desideres, & pecuniam dari, interea tu nullum periculum velis sustinere. Hoc autem stultitiæ est, protinus velle id, quod non potest, contingere.

84. *Aut hæc cum illis sunt.*] Aut enim debent fructum & potiundi utilitatem cum periculo sustinere: aut pariter & commoditas omittenda est, si periculum devitatur.

85. *Harum duarum nunc.*] De duabus illis propositis conditionibus, aut periculum, aut fructum capiat, aut si periculum fugiat, utilitatem etiam pariter contemnat. Ex his, inquit, quamlibet conditionem eligat.

86. *Etsi consilium.*] Incitare adolescentem cupit, ne frustra operam perdiderit, quod meretricem adduxit: itaque ostendit tutum consilium esse, quod suscepit: ut apud patrem amica sit sine metu: & argentum, quod promissum est, inveniri possit.

90. *Siquidem hoc fit.*] Quam cito est motus adolescens, quando utrumque esse dixit præparatum? & ut amica in domo patris sine metu sit, & argentum ei quod debitum est, reddi possit. *Experiundo scies.*] Ipsa actione expertus agnosces.

96 *Nihil satis firmi.*] Nullam rationem video firmitatis in consilio, ut debeam talem metum suscipere, ut apud patrem amica mea sit.

97. *Mane, habeo aliud.*] Hoc irridens dicit. vult enim obvius ire meretrici, & dicere ut domum revertatur. Aliter enim incitari adolescentis animus non potest, qui fastidiosus cœpit esse per copiam, nisi id quod cupit denegetur.

102. *Tune? quid boni.*] Præcisa hæc oratio ordine tali. Tu, ne quod boni est fruare, dum licet? Rursus alia præcisa; *Nam nescias.* cujus ordo est; ejus sit potestas posthac nunquam.

108. *Concaluit.*] Calore subito concitatus est

113. *Quasi minor istic.*] In hoc consilio magis mihi periculum propositum est, quam tibi. Nam si aliquid adversi contigerit, tibi verba sunt præparata, mihi vero verbera. Unde hanc rem negligere omnino non possum.

118. *In eum jam res rediit.*] Intelligit Clinia, cum apud illum sit hospes, necessitatem sibi impositam, uti hoc quod ab eo petitur, negare possit, ut assimulet amicam suam esse meretricem.

123. *In tempore ad eum.*] In occasione. Ut:

Sola viri molles aditus & tempora noras.

124 *Quendam offendi militem.*] Hæc fuit occasio, quod voluit miserum militem de negatione sua, in amorem amplius suscitare.

131. *Eversas cervices.*] Quod jactantis & superbi est penitus.

132. *Gemitus, screatus.*] Hæc omnia adolescentuli faciunt, quotiescunque videre, aut videri volunt ab his, quos desiderant; ita sub quodam metu, ut quasi dum aliud necessitate conficiunt, sic impleant voluntatem.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS SECUNDI.

1. ÆDepol te, mea.] *Hac scena comparationem continet earum mulierum quæ amicæ sunt, ita ut uni serviant, & earum quæ plurimis sui corporis exhibent potestatem.* Et ne videantur meretrices injustæ, defensio est, & quasi forma quædam hic controversiæ continetur. Res enim fiunt meretricis, quum injustæ sunt amatoribus suis & adversæ, dum plurimum petant. Quam rem purgans meretrix, dicit se hoc quod faciunt facere necessitate, ne cum ætas abierit, & senectute extincta pulchritudo discesserit, inopia maneat, nisi antea quæsiverint lucrum, quo possint sustentare decrepitam ac miseram senectutem. *Laudo, & fortunatam judico.*] Vehementer te beatam felicemque judico, cum id egisti, ut mores tuæ formæ convenirent. Ut oportuit, jam defensionem suam videtur meretrix exorsa. Siquidem scit quod oporteat fieri, & laudat eam quæ cum pulchritudine tenet integram castitatem.

3. *Minimeque, ita me DI.*] Etenim non valde miror, si cùm his moribus & hac sis pulchritudine, ne non sit aliquis qui te diligat, & te sibi petat.

4. *Nam mihi quale.*] Namque mores tuos mihi sermonibus indicasti.

5. *Et cum egomet.*] Hic jam reparat accusationis defensionem, quæ in se esse possit: dicitque merito, hujusmodi mulieres, quæ uni serviunt, hoc est, quæ se separant à vulgo, recte scilicet & bene facere. Nec minus mirabile esse, quod meretrices malæ sunt. Hoc enim dixit: *Et vos esse istiusmodi, & nos non esse, haud mirabile est.* Vobis enim cum sit voluntas cum uno viro semper esse, debetis servare bonitatem: nos autem bonas esse non sinunt hi, cum quibus rem habemus. Nam propter pulchritudinem nostram amatores esse volunt, qui continuo mutant voluntatem, si fuerit forma mutata. Ergo nisi prospectum ante fuerit, desertæ & cum inopia in senectute vivimus. Unde sic purgatum, quod malè audire potuisset, non justè malas esse meretrices.

13 *Cujus mos maxime est.*] Verum his moribus se sociant vobis, qui habent hunc morem, & similem voluntatem.

15. *Ut nunquam ulla amori vestro incidere possit calamitas.*] Ut semper inter vos amor valeat, neque senectute aut ullo morbo discidium possit existere.

16. *Nescio alias, me quidem.*] Quid agam, vehementer ignoro: illud certum est, nunquam meum me commodum sine illius commodo comparasse.

18. *Ergo, mea Antiphila.*] Adolescens venientem amicam intuetur, & secum loquitur, quod ejus amore factum sit, ut in patriam reverteretur.

19. *Nam dum abs te absum, omnes mihi.*] Cum enim abs te discessi, universos labores leves arbitratus sum, excepto hoc, quod te carebam.

21. *Hoccine me miserum.*] * hoc ingenio bono amicæ meo modo frui non licere vehementer ingemisco.

22. *Diu etiam durus dabit.*] Diu etiam durus .... existet.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS TERTII.

1. *Luciscit hoc jam.*] Notandum ex hac comœdia, quod in nulla alia licet reperiri, ut biduum tempus in comœdia sit. Omnes enim uno die actus suos explicant, ex eo ipso quo cuncta effici possunt, ut aut nuptiæ celebrentur, aut cognitio fiat expo- . . . . aliquid, at hic bidui rationem versari intelligimus. Ergo dixit, *Luciscit hoc. Habet hac scena allocutionem, in qua ostendit se properare, ut Menedemo nunciet filium rediisse: quamquam hoc nolit adolescens, cum patris sui nesciat voluntatem.*

6. *Cum illi nihil periculi.*] Ut celem tam insperatum gaudium, cum ipsi adolescenti nihil periculi sit, ex eo quod indicatur.

11. *Aut ego profecto.*] Hæc scena persuasionem habet, quemadmodum pater filium suscipiat, & falli se per servos sinat. Neque tanta facilitate utatur, ne corruptis filius moribus vivat, si semel facilitatem erga se patris agnoscat. Tenebit ergo divisiones, ut omnis deliberativa ab utili & honesto similiter fieri possit. quæ omnia suo loco plenius explicabimus, ne tantum ea quæ obscura sunt dicamus.

18. *Nuntium adporto.*] Bene generaliter in nuntio votum futurum esse promisit, ut animus cupidus probari possit, cum non aliud suspicatur, quam quod in desiderio fuerat collocatum. Deinde jungit: *Numquidnam de gnato meo audisti, Chremes?*

21. *Valet.*] Temperavit primo nuntium, ut cresceret gaudium. Nam primo *valet, atque vivit*. inquit. quod utique diversum esse manifestum est. Nam *valemus* cum spiritum ducimus. *Ubinam est.*] Parum credit gaudii, quod sibi salus filii nuntiatur. Nunc de loco quærit. Ipse quippe qui ejus absentiam dolere videatur.

22. *Meus gnatus.*] Cum iterum quod cupiebat senex audisset, tanquam parum credat, interrogationem repetit. Denique percussis omnibus cum confirmationem nuntii audisset, perseverat gaudium: ideoque adjecit, *Duc me ad eum, obsecro.*

27. *Non tu ei dixti ut essem?*] Non tu ei dixisti, quemadmodum nunc essem?

28. *Quia pessime in te.*] Hic jam incipit suasoria illa quæ animum patris componit, ut circa filium temperet lenitatem, aut largitatem nimiam, aut parcitatem. Utroque genere peccas, dum aut nimium largus es, ut ante nimium parcus. ex hoc, ut in unum malum ex diversis moribus venias.

34. *Primum, olim potius.*] Hoc tibi initium mali fuit, quod non filium permisisti ad mulierculam commeare.

. . . . . quod tunc paulo videbatur esse contenta, cum omnia grata esse potuerunt, quæ filius faceret. At tu injustitia cum adolescentem tuis sermonibus terruisti, exinde illa coacta necessitate, ingratiis cœpit victum sibi quærere.

39. *Nunc cum sine magno intertrimento.*] Unde modo sine magno damno haberi non potest. *Intertrimenta* autem sunt, quæ intus terendo damna perficiunt.

40. *Quidvis dare cupis.*] Scio enim quodcunque desideras dare.

41. *Quam ea nunc instructa.*] Verum ut possis intelligere, quemadmodum nunc illa meretrix instructa sit adversus filium tuum, & ad quam perniciem adjecta.

43 *Oneratas veste atque auro.*] Parum dixerat, *ancillas decem*, quæ res tantum in numero collocata videbatur: adjecit *oneratas veste atque auro*, ut pudori sit ancillas tales ita vestitas levi cibo pascere, aut certe servili. *Satrapes fiet.*] Apud Babylonios satrapæ appellantur ditissimi, & satellites regum.

48. *Pytissando modo mihi.*] Quantum vini absumpserit vide, dum pytissat. Proprie autem *pytissare* dicitur: quod gustare, quasi cum quadam probatione expuere. Denique adjecit: *Sic hoc dicens, Asperum pater hoc est, aliud lenius sodes vide.*

51. *Relevi dolia omnia.*] *Linire* est contegere & operire: contrarium est *relivi* id est, aperui.

52. *Omnes sollicitos habui.*] Hoc est,

ebrios. Significat enim *sollicitos*, id est, solo citatos, quod ebriis contingit, quibus non sunt firma vestigia, sed motu corporis citi sunt.

53. *Quem assidue exedent?*] Quem quotidie comedent, vel certe frequenter.

54. *Ut me tuarum fortunarum.*] In meo damno magis misericordiam pro te passus sum, & pro fortunis tuis.

55. *Faciat quod lubet.*] Indulgentissimus pater, & qui vehementissime filium desiderabat, licet damna audisset, tamen omnia se dicit filio permittere velle, dummodo ipsum habeat in potestate.

57. *Si certum est tibi.*] Hic jam persuadet, ut illud quod supra diximus, velit adolescentis animo veluti nesciens dare, cum artibus servi inductam pecuniam dat, & ad luxuriam ministrat. Denique ipsum consilium suum, quod sit, proponit: *Falli te sinas technis per servum.* An fieri possit adjungit: *Subsensi illos hoc quoque agere.* Ex eo enim quod jam agunt & præparant, fieri potest. Deinde ab utili adjunxit, *Et tibi perdere talentum hoc pacto satius est, quam illi minam.* Melius est velut insciens plurimum perdas, quam sciens minimum: cum ex hoc filius quod licentiam agnoverit, jam ei lubebit majora committere. Dein adjungit ab honesto, *Nunc non de pecunia agitur.* Ostendit honestum, & utile declaravit. Denique perseverat circa id ipsum, ut dicat: Cum enim intelxerit animum tuum, te prius vitam tuam proditurum & omnem pecuniam, quam abs te filium dimittas; vide quam fenestram ad turpitudinem, ad luxuriam, nequitiamque patefeceris, hoc est, quantam januam dederis, peccatorem perire.

77. *Ipsum non poteris pati.*] Statim tu interire bona, & filium vivere luxuriose & malis operibus non patieris.

78. *Ibit illico ad illud.*] Sibi veluti remedium suscipiet, ut abiturum se esse minitetur, maxime cum scit apud te se plurimum valere.

81. *Videre verum atque ita.*] Videre mihi verum dicere, & ita quemadmodum res est.

82. *Somnum oculis non vidi.*] Somnum oculis meis non cepi, quærens quemadmodum filium reddam.

93. *Vicini nostri hic ambigunt de finibus.*] Litem vicini habent de limitibus.

94. *Me cepere arbitrum.*] Me judicem esse voluerunt.

97. *Itan' comparatam esse, &c.*] Sensus hic est: Satis miror cur prudentius sapit Chremes. An ita natura hominum comparata est, ut melius videant ea quæ aliena sunt, quam quæ sunt sua. An hoc ideo fit, quia, dum nos in re nostra sumus, aut gaudio impedimur, aut ægritudine, animum occupatum ad prehendendas vel respuendas res adhibere non possumus?

102. *Dissolvi me ocius.*] Cito revertens ab eo quo iverat Chremes, dicit, se ex eo negotio solutum, & amico operam traditurum.

IN SCENAM SECUNDAM

ACTUS TERTII.

1. *HAc illac circumcursa.*] *Servus, argentum desiderans, quod dare meretrici possit, tamen hoc quod loquitur, non videtur domino præsenti esse suspectum. Quoniam enim supra dixerat servus, Syrum quasi in Menedemum dolos tendere, uti argentum meretrici per fallacias quæreret, ideo in senem generaliter dictum. Denique hoc suspicatus Chremes, quod si in Menedemum ita fiat, dixit:* Num me fefellit hosce id struere? fortasse ille Cliniæ servus tardus est, ideo noster Syrus hanc provinciam sumpsit, hoc est, istud officium suscepit, ut ipse quærat argentum.

7. *Te miror, Chreme.*] Te valde miror mane vigilare, qui heri tantum biberis.

8. *Nihil nimis.*] Non multum.

10. *Aquila senectus.*] Ajunt aquilam in senectute, quod ei rostri superior pars vetustate & incremento curvata foramen includat, ad cadavera accedere, & sic sanguinem in potum sumere, & quodammodo bibendo vivere. Hoc igitur ait servus domino, quasi bibendo totum tempus hesterna cœna exigerit; vita vero est quasi aquilæ senectus.

11. *Forma luculenta.*] Non solum commoda & faceta mulier, & speciosa forma : ita enim ut olim seduci nunc sane bona. Hic intelligi datur, quod senex sciat eandem ante fuisse castam, ante pauperem, nunc vero, meretricio more viventem. Ideo adjecit servus, non quemadmodum antea bona, sed uti nunc sibi ipsi compararetur, sane bona.

16. *At quasi is non divitiis abundet.*] Ex more inopiam male meritis adjecit.

18. *Quid ? ego nesciam.*] Ut facilius servum dominus incitare posset, quod cupiebat servo adjutorem eum esse, ad tendendam in Menedemum fallaciam propter argentum, fingit se irasci servo Cliniæ, *Hominem*, inquit, *pistrino dignum.* Cui jungitur, *qui passus id fieri?* Callide servum, tanquam ignoret quid fieri debuisset, incusat, ut majorem suscipiat voluntatem. Qui fallendi dominum hunc ipsum cum * denique sibi hoc præparans, sic postea dixit : *Lauda qui heros fallunt.*

26. *In loco vero laudo.*] Bene adjecit, ne perpetuam malefaciendi licentiam servis daret.

27. *Quippe quia magnarum.*] Nam quia fallunt tempore, maximum sæpe remedium est, ne gravior ægritudo videatur.

30. *Jocone an serio illa.*] An consilio isthæc dicat, an joco, intelligere non possum : unum tantummodo intelligo, quod mihi ad hoc, quod disposui, cumulat voluntatem.

32. *Et nunc quid expectat.*] Hic jam dum accusat adolescentis servum, hortatur suum dominus, qui ipse hos dolos tendat. Denique adjecit, *At te adjutare oportet adolescentuli causa.*

36. *Facile equidem facere possum, si jubes.*] Peritiam suam circa hujusmodi rem declaravit servus : sed dixit, metuere domini voluntatem, & posse se facile, si ipse voluerit imperare.

37. *Calleo.*] Peritus & doctus sum.

39. *Facito dum eadem hæc.*] Jam præparat sibi dominum : monetque ut meminerit, si quando hæc omnia evenerint, sicut humana sunt omnia, uti & filius ejus possit ista perficere.

42. *Non usus veniet.*] Non hoc continget, neque fieri potest.

43. *Neque eo nunc dico.*] Bene purgat id, quas immiserat suspiciones, ne vero jam credat adolescentem filium pater talia vel facere vel cogitare. Dixitque se servum ex suspicione ista metuere, quod ejus ætas jam talis, uti, si necessitas, ut Chremetem, ita ducat & tractet quemadmodum nunc senex videtur hortari.

46. *De isthoc cum usus.*] Si quid tale contigerit, tunc videbimus, quod necessitas coget facere.

49. *Nec quicquam male facerem.*] Nisi cum me senex adhortatur.

IN SCENAM TERTIAM

ACTUS TERTII.

1. *Quid istuc.*] *Hæc scena locum communem tenet in eum, qui hospitis sui amicum corrumpat. Pater tamen non sicuti cur tanquam communis * at ita respondet filius tanquam negans ut iurgii conjectura causa sit, quam communis locus. Verum patrem tanquam communem locum dicentem accipiamus. hoc primum generaliter cum invidia. deinde cum interrogatus esset, quid nam fecisset, ille continuo non factum sed vere factum protulit, dicendo,* Vidine ego? *ut, à probatione exordiretur, & post ostenderet crimen, quod manum adolescens in sinum meretricis inserebat.*

3. *Acta hæc res est.*] Syrus servus credit senem invenisse filium amare meretricem, quæ res antea per dolum celabatur : ideo vehementer metuit.

5. *Isthæc quidem eo tumelia est.*] Supra quidem *injuria* dixerat, verum adjecit *contumeliæ sunt.* Est enim injuria, quasi cum violentia aliquid in corpus efficitur : contumelia vero, cum præter violationem corporis est. Et violatio opinionis, *ejus amicam subagitare.* Hoc est crimen quod supra posuit. *Subagitare* autem, perfectionem ipsam libidinis intelligimus.

7. *Vel heri in convivio.*] Hoc ex antecedentibus argumentum colligens dixit : *Novi ego amantium animos, adv ertunt graviter quæ non censeas.* Ita enim mos est amatoribus : ampliora suspicantur, quam tu haud poteris suspicari.

11. *Esto, at certe.*] Hic mandat pater, ut discedat à domo filius: aliter enim negat fieri posse, ut impudentia adolescentis comprimi possit. Dicit enim multa libidinem velle, eamque sub cujusque præsentia se minus audere complere.

13. *Ego de me facio.*] Hoc est, ita ex me suspicor: nam nemo est amicorum, apud quem universa velim exponere, atque narrare ea, quæ occulta habeo, quippe aut in summa honestate amicus, & id quodcunque cogito, ejus dignitate deterreor ne indicem: aut ipsa certe res, propter sui turpitudinem, eam narrationem comprimit. Hoc est quod dicit, ipsius facti pudet; ne ineptus; ne protervus videar, si cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem.

24. *Vin' tu homini stulto auscultare mihi?*] Quemadmodum in proverbio est: mihi si vis, stulto homini auscultare licet, hoc est, obaudire.

29. *Istas posthac comprimito.*] Quoniam pater dixerat, vidi ego te manus modo meretrici huic in sinum inserere: ideo servus ait, istas ergo manus comprimito tibi.

30. *Censen' vero?*] Subblanditur domino per obsequium servus, cum de adolescente quasi quendam metum habere se dicit: Vide jam, inquit, qualis sit: qualem futurum putas, nisi eum, quantum tibi facultatis numina concedunt, servas, mones, atque castigas?

32. *Atqui nunc, here.*] Bene præsens tempus in metu ponit, ut ille sciat, jam filium, nescio quid, moliri.

33. *Minus minusque.*] Et pro pulchre videtur adjectum, quo si qua in culpa inventus fuerit filius, continuo jam videatur servus purgatus, quod ejus imperium filius contemnat.

37. *Verum ut aliud ex alio.*] Hoc videtur obscurum quidnam sit, sed ex his quæ consequuntur, manifestum fiet. Nam interrogatus à domino quid esset, respondit: *pessima hac est meretrix.* Ita quod hic pessime de meretrice pronunciatum est, supra contrario dictum, *commoda & faceta haec est meretrix.* Ergo jure dictum, *aliud ex alio incidit.*

38. *Immo si scias.*] Vidit dominum servus quasi consensum commodasse, non quo verum indicium de meretrice *ideo adjecit. *Vide quod inceptet facinus.*

39. *Fuit quadam anus.*] Hoc consilium dicit se servus adversus Menedemum sumpsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quæ meretrici daretur. Verum hoc consilium in hoc provenit, ut prosit vehementer Clitiphoni. Namque fingit nunc Antiphilam; quæ amica sit Cliniæ, apud meretricem ac quandam anum Corinthiam arrabonis nomine collocatam: & nunc velle ad Menedemum pergere, ut ab eo pecuniam accipiat, quæ data sit pro puella: ut si eandem redimeret, maxima inde lucra possit accipere. Sed hoc displicet domino consilium. Verum provenit ad adventum futurum. Nam cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, jam fiet necessarium, uti meretrici hoc sine Chremete debeatur argentum.

41. *Arraboni.*] Pignori.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUARTI.

1. *Nisi me animus.*] *Hac scena tenet maximam controversiam; quippe maritus dum gravidam videret uxorem, mandavit, ut puellam si peperisset, extingueret. Mater puellam peperit & exposuit: quæ cum exponeretur, annulum dedit. Inventus est apud quãdam puellam annulus: interrogatur unde sit: illa respondit ipsum esse cum quo esset exposita. Hoc cum cognovisset senex, agnitam puellam quam extingui jusserat, ream facit uxorem, quod adversus edictum suum fecisset. Hic primò venialis est status:* Feci, sed pietate feci. *Ergo prima inter se loquuntur. an ipse annulus sit, cum quo exposita sit filia.*

4. *At ut satis contemplata.*] Sed ut satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea

8. *Magno cum conatu.*] Magno cum impetu unaquæque pronunciat.

9. *Ehem! mi vir.*] Hinc exordium sumptum, quod ab obsequio cepit, ut benivolentiam comparare possit. Deinde adjectum quod purgationis loco ponitur, quæ res ad veniam pertinet, quod

tamen adhuc principium sit, *Primum hoc te oro, ne quid credas, me adversus edictum tuum.* Denique sic adjunctum ex persona servi: *Nescio quid peccati portet hac purgatio.* Finit principium: narratio supponitur: *Meministin' me esse gravidam. & mihi te maxumopere dicere, Si puellam parerem, nolle tolli*, &c.

15. *Ergo herus damno auctus.*] Nove positum *auctus damno*, quod ei cohæres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia supra dixerat senex, *Sustulisti.* idcirco ait, *exponendam dedi*, quo minus videatur esse delictum. Hic jam immutatus vehementer senex, quod exposita puella esset, & exposita adversus edictum. Ita cum impetum generalis accusationis sumpsisset, statim illa ad quæstionem descendit, & statum apertissime collocavit venialem, cum dixit, *Si peccavi, mi Chremes, insciens feci.* Deinde supponitur plenior accusatio: *Id quidem ego, & si tu neges, certum scio, te imprudentem dicere aut facere omnia.* Deinde post principium accusationis, subjunguntur omnia crimina, quæ à summo ad imum dicuntur: *Tot peccata in hac re ostendis.* Et proponit sibi quasi quandam quæstionem mulier, quæ contra imperium mariti fecisset, & dicit se hoc pietate & materno egisse animo.

23. *Spem vitæ.*] Scilicet non oportuit simulare re ipsa, sed verbis. Huic respondetur: *Quam bene abs te prospectum est, &c.* Unde epilogorum loco adjunctum est, quantum incommodi consecutum sit.

29. *Quid cum illis.*] Sensus hic obscuritatem habet, qui talis est: Exposita tibi est filia, suscepta ab ea quæ pudorem filiæ tuæ venderet: sed tu cogitasti, satis esse, dummodo viveret. Ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere ejus pudorem non possum. *Quid cum illis agas.*] Sibi dicit violata filia nullam esse posse vindictam.

31. *Chreme, peccavi.*] Hic jam deprecantis venia supponitur, cum dicit, *Obsecro: quanto tuus animus, &c.* Quod tuus enim animus ætate major est, pietate & clementia; stultitiæ meæ debet in tua justitia esse præsidium: id est, aliquid defensionis & auxilii.

34. *Istuc factum ignoscam.*] Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris.

35. *Sed istuc quicquid.*] Perempta controversia ad originem res ducitur, facto a generali ad speciale argumento.

37. *Quum exponendam do.*] Cum dedissem puellam exponendam, annulum de digito mihi detraho, ut una cum puella exponeretur. Et subjungit causam, si moreretur, ne aliena esse à nostris bonis potuisset. Neque enim liberos etiam mortuos, fas erat fraudari bonis.

46. *Plus spei video.*] Hoc servus cum gemitu dicit: siquidem fieri potest, ut cognoscatur hæc Antiphila, quod filia domini sit. Quo facto vehementer metuit, ne incipiat Clinia amicam suam confiteri, & cognoscat pater quod meretrix, amica Clitiphonis sit. Denique ideo dicit, cum nomen dictum esset ejus, cui data esset puella ut exponeretur, *Mirum ni illa salva est, & ego perii.*

53. *Non licet hominem.*] Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime cum res non permittat: ita mutamus cum tempore voluntatem.

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS QVARTI.

1. *Nisi me animus.*] *Servus hic vehementer æstuat, quod animadvertit fieri posse ut puella agnoscatur: & ingemit quod sibi multum infortunium adfuturum sit.*

2. *In angustum oppido.*] Translatio facta est ab illo, cum periclitatur exercitus, in angustum coactus. *Oppido*, valde significat.

5. *Triumpho, si licet.*] Summum gaudium est, si tutus sine vulnere discedam: hoc est, latere tecto & custodito. Non ergo de argento cogitare debeo, quemadmodum id eripiam, sed quemadmodum tutus ipse discedam.

6. *Bolum.*] Prædam.

7. *Quid comminiscar.*] Quid argumenti capiam. & est *comminiscor*, invenio vel recordor, cujus simplex in usu non est.

6. *Quid si hoc.*] Cogitantis animo, quasi dum multa deliberando quærit, invenit quædam, non placita repudiat. Post id quod sit optimum, invenisse se dicit, ut ad se illud argumentum revocare possit, quod omiserat.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUARTI.

1. *Nulla jam mihi res.*] *Allocutio est Cliniæ exultantis gaudio, quod sua amica sit cognita.* Ita dicit mentem suam oneratam gaudio, ut nulla res possit intercedere, quæ adferat ægritudinem. *Ægritudinem* dixit, pro ægrimonia, id est, tristitia vel infirmitate.

3. *Dedo patri me.*] Uti frugalitatem, id est, parcitatem, quam in me voluit, compleam; quippe cum velit eam me habere uxorem, quæ sit honestis moribus, scilicet Chremetis filia. Unde non mea causa lætor, sed potius ipsius puellæ, quam diligo.

10. *Da te mihi vicissim.*] Id est, quemadmodum nunc ego verba tua audivi, ita vicissim te mihi da; uti quod necessarium est facias, ne rescitcat pater amicam filii sui esse meretricem.

11. O *Iuppiter.*] Per παρορθώνησιν omissis vocibus servi, secum Clinia gaudet. Parum credit sibi contigisse, quod efficitur in gaudio repentino, nisi aliquid procreatur.

14. *Deorum vitam apti.*] Πλεῖον sive παραβολὴ, quæ sunt species ὁμοιώσεως· se quasi Deum esse asserit, ut in Andria, *Deorum vitam propterea esse sempiternam arbitror. Apti* significat adepti.

16. *Vivendum est, inquam.*] Persuadet servus Cliniæ, uti secum ducat meretricem ad domum patris, ne si remanserit in domo, facile senex filii amicam possi. agnoscere.

21. *At enim isthoc.*] Hæc res mihi videtur esse vehementer contraria. nam quomodo rogabo patrem ut mihi filiam det, si sciat meam amicam esse meretricem?

23. *Quin nolo mentiare.*] Hoc ex consilio dicit servus uti non mentiatur, sed continuo dicat, illam filiam Chremetis se uxorem velle, & esse hanc amicam Clitiphonis. Sic enim persuasurus est postea domino servus, tale repperisse se consilium, uti à Menedemo filius petat pecuniam, quo quasi dicat, se velle filiam Chremetis uxorem ducere, uti ad nuptias habeat necessaria. Et hoc credat senex propterea adolescentulum petere, quo per fallaciam dari possit: ita ut cum utrumque dixerit adolescens, per fallaciam dicere credatur.

27. *Ut celet senem nostrum.*] Nesciens adolescens hoc consilium adjecit. Et fortasse hoc velis, ut celet patrem Clitiphonis noster senex, quod ipsius amica sit meretrix.

31. *Consilio palmam do.*] Id est, maximam victoriam & gloriam mihi concedo, ut verum dicendo ambos fallam. Secundum hoc quod supra diximus, ut non credat senex noster amicam filii sui esse meretricem, etiamsi audierit. Quod fit per figuram διασυρμὸν, quæ est elevatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit.

35. *At enim spem.*] Si enim crediderit senex amicam filii sui esse meretricem, filiam suam mihi non dabit.

38. *Quid malum.*] Credis hoc me velle simulare. *Malum* autem interjectio nihil significat, sed exclamationis continet locum. Quomodo *Cicero* pro Scauro: *Quæ malum est ita ratio.*

41. *Quid si nunc cœlum ruat?*] Stultus metus est de cœlestibus metuere. Ergo stulte id in metu & sic ponis, quod fieri omnino non potest. Ut sit argumentum ab impossibili.

42. *Quasi ea potestas non sit.*] Pulchre persuadet ut faciat hoc quod monetur, cum dicit in potestate ejus futurum, quo velit tempore, ut se exolvat.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS QUARTI.

1. *Satis pol proterve.*] Satis aspere.

4. *Aut cum venturam.*] Immo potius vero, me esse venturam.

6. *Tergo pœnas.*] *Tergo*, id est, dorso. Siquidem

Siquidem *tergum tergi* dorsum : *Tergus* vero, *terg*oris, corium dicitur.

7. *Satis scite promittit.*] Id est, valde eleganter promissa tibi dabit, per utrique per . . . . intelligitur.

8. *Dormiunt : ego pol.*] Vult excitare eos, qui sibi pecuniam promiserant, nec dederunt : uti fingat se evocatam esse a nescio quo, & velle discedere. Itaque consentiente ancilla fingit mendacium.

11. *Curriculo percurre.*] Propera & festina.

13. *Verba his me.*] Hoc est, me dicturam aliquid, unde decipiam illos.

15. *Quin est paratum.*] Intellexit servus callidus, quod idcirco se adcersiri diceret, quod argentum quæreret. Et hac ratione ei pollicetur *Quin ego hic maneo.*] Qui argentum dari posset, & nihilominus illud fieri, quod dispositum est. Itaque & de tempore adjecit, *Atqui jam dabitur.*

17 *Tua pompa.*] Id est, nobilis comitatus, scilicet ancillæ decem, & cæteri comites qui venerunt.

18. *Egon? argentum cudo.*] Quæris cur te ad Cliniam transire volo? argentum cudo : id est, produco quod tibi dem. *Cudo* proprie est compono vel tundo. unde *Incus*. ubi tunditur ferrum.

19. *Quam illudas.*] Per accusativum casum dictum est. *Virgilius, Certantque illudere captos* per dativum. Item ipse :

—— *Virtutem illude superbis.*

24. *Sumptum sibi levatum.*] Cum discesserit tanta ancillarum multitudo, dominus credet sibi allevatum sumptum, id est, impensam. sed nescit ex ea re damnum ad se esse venturum, dum hac re maxime ab eo extorquebitur argentum.

26. *Tu nescis.*] Id age, ut nescisse videaris; & ille per ὑπερβολὴν, *mutum me dices.*

IN SCENAM QUINTAM ACTUS QUARTI.

1. *ITa me Di.*] *Discedentibus ancillis senex ingemiscit. quod tanta ad Menedemum multitudo ventura sit : quam & ipse cum unam diem sustineret. magno* . . . *dixit affectum damno. Nam & domino pytissando, id est, leviter gustando & spuendo, multum vini absumit. & reliqua familia. Siquidem per χαρακτηρισμὸν, id est, futura rei descriptionem, argumentatur quid sit consequens : videlicet filii discessio. & est ἠθοποιΐα, quæ fit, quando loquentem introducimus quamlibet personam.*

5. *Magno desiderio fuit.*] Tantum desiderium filii absentis pater habuit, ut primis diebus damna à meretrice non sentiat.

11. *Videre egisse.*] De eo quod tecum locutus sum, videris jam aliquid fecisse. Nam supra ait, *Huic nostro tradita est provincia.*

12. *Dictum & factum.*] Hoc est, cum dixisses, factum continuo reddidi.

14. *Tibi caput demulceam.*] Quod solet fieri his qui placent, ut manus per caput tractu ducta, quasi quædam videatur esse laudatio.

17. *Gloriare evenisse?*] Hoc tibi pro voluntate contigisse gloriaris?

19. *Tui Clitiphonis.*] Hoc est, illud consilium quod supra significatum est, ut veritas dicta nihilominus implicare possit errorem. quippe cum dicit Clinia patri, Clitiphonis amicam esse hanc : ut hoc dum indicat servus, nihilominus dominus filii sui amicam meretricem esse non credat.

27. *Et quidem jubebit posci.*] Et volet ut filiam tuam pater suus postulet. quam rem cum non intellexisset, cum simulata videretur, respondit ille, uti argentum filio dari possit ad nuptias necessarium.

31. *Neque despondeo.*] Id est, non promitto : unde *sponsa* dicitur. Nam & sponsio & dos à patre puellæ dabatur.

34. *Non mea est simulatio.*] Boni & sapientis viri hic sensus est, ut nunquam audeat, quod nunquam sit facturus polliceri.

35. *Ita tu isthac.*] Ita igitur hæc efficito, ut sine mea persona hæc compleas.

43. *Quod tibi dixi de argento.*] Quod sur[illegible]imus, ut eventus impleret [illegible] nunc conficit : siquidem [illegible], pro qua jam [illegible]m constet

eam arrabonis nomine apud meretricem collocatam.

45. *Num mihi datum.*] Sane dominus hac responsione uti posset, ut non redderet argentum. Sed servus callidus occurrit: non potes dicere istud, non te accepisse, neque jussisse, neque invito filiam oppignorare potuisse.

48. *Summum jus.*] Id enim quod datum est, utique reddendum est. Sed jure cautum est, ut filia quidquid acceperit, vel filiæ nomine datum fuerit, quæ in familia est, non recte datum videatur. Itaque æquitas est, ut debitum solvi debeat; jus est ut sic datum reddatur. Sed ille renititur à causa quod non debeat, & fit controversia ex negotio. *Summum jus.*] Vulgo dicitur, *Qui plus potest, pejus facit.*

50. *Omnes te in lauta.*] Hoc à persona persuadet, potius reddere quam negare.

IN SCENAM SEXTAM ACTUS QUARTI.

1. *NUlla est tam facilis.*] *Nunc adolescens Clitipho redit, graviter ferens quod ab amica sit exclusus.*

2. *Quam invitus facias.*] Etiamsi facilis sit, ex animo facientis, habet maximam difficultatem.

10. *Protervitas.*] Asperitas vel superbia.

12. *Ex te prius audisse.*] Gaudeo quod istuc ex te prius audivi, unde me læsisti, antequam tibi argentum dedi, quod daturus fui.

14. *Quid igitur dicam.*] Quid enim possum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere? Bene . . . longe factus est adolescens ab injuria, postquam comperit argentum jam paratum.

21. *Deamo te.*] Id est, valde amo.

22. *Qua causa id fiat.*] Qua causa fiat noli quærere, tantum obtempera & obsequere. *Cave quidquam admiratus.*] Id vide ne præ nimio gaudio admireris, id tibi patrem præcipere: sed quasi nescius suspicionem ejus a te dolo amove.

24. *Loquitor paucula.*] Ne ex sermonibus tuis nascatur ulla suspicio.

IN SCENAM SEPTIMAM ACTUS QUARTI.

1. *DIxi pleraque omnia.*] Supra diximus in Andria, *omnia*, abundare; & *pleraque*, significationem suam propriam continere.

4. *Sequere me.*] Postea quam argentum traditum est, continuo hunc adolescentem vocat servus, ne aliquid aut ex admiratione, aut locutione suspicionis pater possit accipere.

6. *Nam nihil est illic.*] Pulchre adjectum, ut omnino suspicio tolleretur, non esse amicam Clitiphonis: siquidem non diu illic moraturus est.

7. *Minas quidem decem.*] Consuetudo patris semper est, ut de damnis cogitet, tametsi filiis det.

8. *Quas pro alimentis.*] Eugraphius legit, *hortamentis*. Hoc est, nutrimentis. *Hortatores* enim dicuntur, qui equos nutriunt. Denique alia hortamentis, alia ornamentis contulit.

10. *Porro hæc talenta.*] *Talentum* genus est ponderis, quod habet in se XLII. aut LXX. libras.

11. *Quam multa justa, injusta.*] Siquidem nunc relictis omnibus rebus quærendus mihi est aliquis, cui meo labore inventa dare possim, ut filiam meam ducat uxorem.

IN SCENAM OCTAVAM ACTUS QUARTI.

1. *MUlto omnium.*] *Scena hac actionem tenet: quippe Menedemus gaudet plurimum quod filium videt & integris moribus, & uxorem eam velle ducere, quæ honestissimi viri filia sit. & quod dixit*, quum te intelligo resipisse, *quasi hoc nesciat, quod eadem puella sit quam amaverat, quæ nunc filia sit Chremetis: aut dissimulat, quod quasi à meretrice animum filii ad nuptias transtulerit: aut errat ex dolis servi. Credit Chremes interpellatum Menedemum esse à filio, non vero ut uxorem duceret, sed ut nuptiarum gratia, argentum à patre susciperet.*

4. *Serva quod in te est.*] Petens nuptias filio suo, posteritatem respicit totam.

7. *Quaeso quid hominis.*] Redigere vult in memoriam Chremes Menedemo* Arguit igitur quod veluti stultus non intelligat, quod de dolo nunc agatur.

12. *Nempe hac qua apud te.*] Ut facile decere possit senem, non vero ad nuptias peti filiam suam, sed uti nuptiarum gratia adolescenti dari possit argentum; commemorat nempe, *Hac qua apud te est, Clitiphonis est amica:* uti ex his quae apud eam gesta sunt, sciat Menedemus esse fallaciam.

16. *Id amica dabitur*] Vel confirmantis pronuntiatione accipi potest, vel quasi cum affirmatione interrogantis, ... Nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur. *Scilicet daturum.*] Licet damnum intelligat senex, & deceptus de gaudio sit, tamen memor doloris pristini & calamitatis, omnia vult sustinere, quam id quod passus est, rursus pati.

19. *Quid nunc renunciem.*] Quid ergo vis renunciem filio abs te esse responsum, ne intelligat, me hoc intellexisse, quod non vere nuptias petit?

26. *Desponsam quoque esse.*] Petitionis uxorum nomina, haec sunt. Nam primum *inventa* dicitur, deinde *pacta*, tertio *desponsata*, quarto *uxor*. Ita, ut vicinum nomen jam petitionis ostenderet circa nuptias, dixit, *Postremo desponsam quoque esse dicito.* hoc enim vicinum ad uxorem. Nam supra *pacta* dicitur, ut est apud *Virgilium:*

— Et pacta conjugis ostro.

Denique primo Menedemus, cum audisset Chremetem, *Dic, convenisse, egisse te de nuptiis* Quoniam conventae nomen dixerat, quod longe est positum, quaesivit, *Quid deinde?* Quasi hoc parum est: & pervenit usque ad appellationem prope uxoris.

29. *Istius obsaturabere.*] Facile ejus fastidium habere poteris.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUINTI.

1. *Ego me non tam.*] *Hac scena conjecturalem statum continet: quoniam argumentis collectum est. Clitiphonem amicam habere meretricem. Hoc ut probari possit, argumenta dicentur.* Sumpsit exordium a persona sua & Chremetis. *Ego me non tam astutum:* hoc est, acutum & perspectorem rerum.

3. *Hoc mihi praestat.*] In hoc me antecedit. *Sed hic,* * *itapait pocaoyeta* . . . . ponis eum tractat, in se multa maledicta.

4. *Caudex, stipes, &c.*] *Caudex* est truncus arboris, conversa *o* in *au*, fit pro *codex caudex*, sicut pro *cote cautis*. *Stipes* similiter est truncus cujuslibet ligni, & declinatur *stipes stipitis*. *Stipes* vero *stipis* est praebenda militum. Haec singula pronuncianda sunt per ἀστεϊσμὸν, ut stulti vis exprimi possit.

5. *In illum nihil*] Hoc est quod supra dixi, contra opinionem dictum: nam adjecit, *Exuperat stultitia ejus haec omnia*.

14. *Vultus quoque hominem.*] Adhuc perseverat Chremes, ut credat a Syro ad Menedemum compositam esse fallaciam, ita ut & vultus hominem sceleratissimum fingat.

16. *Si magis noris, putes.*] Hic jam aperit veritatem Menedemus. Magis qualis sit Syrus intelligas, si magis quae fecerit cognoscas.

17. *Mane, hoc prius.*] Cum narrare vellet Menedemus, ut crederet Syrum adversus Chremetem potius insidias tetendisse, intercedit, & dicit, quidnam perdiderit. Quod negatum a Menedemo est: Unde se mirari vehementer dicit, quod haec non fuerit suspicatus.

25. *Sed ille tuum quoque.*] Hic jam prorumpit in narrationem. Ille, inquit, Syrus mire tuum finxit filium, ut amicam ejus tu Bacchidem suspicari non possis. Haec argumenta colligit a factis. Mitto jam osculari, & amplexari. Deinde a loco, quod in ultimis aedibus retro, conclave positum sit, quo eis introlatus est lectus. Utique discessio haec, longe a conspectu multorum posita, ideo sumpta conspicitur, ut magis facinus celaret. Deinde quod ingressi sunt solus Clitipho & sola Bacchis. Haec dicens, a praecedentibus argumentatur; quid consecutum sit, scilicet concubitus. Unde quia rem conjecturaliter col-

legerat, addit. *operuêre ostium, & Clinia hac fieri videbat.* Fieri enim non potest, ut si amica Cliniæ esset meretrix, ipso præsente cum altero adolescente concluderetur. Qua re probata, Chremes vehementer exclamat, memor cœnæ datæ, *Decem dierum vix mihi est familia.* Ut dicat, haud esse unde familiam sustentet.

37. *Quid? istuc times.*] Inscitia se rem probatam habere Menedemus illudit faceta satis urbanitate.

41. *Vt facilius mihi verba dentur.*] Hæc facta sunt.

42. *Merito mihi nunc ego succenseo.*] Hic jam ab argumentis, quæ à Menedemo dicta sunt, alia colligit Chremes de præterito, quod illum in sinum meretricis viderit manum inserere.

46. *Nam jam.*] Affectio est illa irascentis, de qua sæpe diximus. Ut quod ait *Virgilius*, *Quos ego!*

47. *Non ego tibi exempli.*] παράδειγμα est, ad deterrendum dictum.

52. *Fac te patrem.*] Comœdiarum vice versa sunt omnia. Nam ille qui accipiebat ante consilium, nunc dare cœpit. Mores enim per comœdiam expressit, & qualis humana hominum vita declaratur.

58. *Ad rastros res.*] Ad rastros sum, non dolore, sed paupertate rediturus.

64. *Quid dotis dicam te dixisse.*] Proprium juris est verbum, cum dicitur dos, quod exprimitur.

65. *Quid obticuisti?*] Postea quod dos petita est, Chremes diu deliberavit consilium quærens, non quo summam quæreret dotis * quod intelligi datur ex sequentibus. Compromissa dote adjungit, *si me vis salvum*: aliter enim filium corrigi non posse credit, nisi dotis nomine omnia bona filiæ promisisse videatur, unde crederet filius exhæredem se. Denique, *id*, inquit, *mirari te simulato*, ut ad ejus notitiam veniat. Quam quidem rem cum intellexisset Menedemus, explanat, se idcirco promisisse, ut animum adolescentis luxuria & lascivia diffluentem inopia retunderet, & ad integram frugem necessitate revocaret.

76. *Dictis confutabitur.*] Solis sermonibus male tractabitur.

77. *Sed Syrum.*] Cum utique majora tormenta servo minatus sit, irascentis more, quod esset facturus, exprimere non potuit. *Adeo exornatum.*] Id est, comptum, per εἰρωνείαν.

78. *Adeo depexum.*] Hoc est, compositum pœnis & tormentis.

80. *Vidua mulieri.*] Facilis enim illusio est in eam, quæ & mulier & vidua est.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUINTI.

1. *Itane tandem.*] Ad satisfaciendum valet hæc scena, & veniam petit.

4. *Vulgo faciunt.*] Quod meretrices omnes amant adolescentes, & argumentatur: quia quod omnibus licet, uni licet.

8. *Quidquid ego hujus.*] Quidquid ego tale feci.

9. *Et suavia in præsentia.*] Ut tantum præsentia cogitares, neque de futuris curam gereres.

12. *Vbi decuit.*] Quia primo tibi non licuit dare. Hoc enim optimum est parentibus, semper filiis bona tradere. Sed hoc cum mihi non licuerit, proximo tibi qui erat tradidi, hoc est, leviro, qui sororem tuam ducit uxorem.

14. *Ibi tua stultitia sit præsidium.*] Circa victum atque vestitum: & tectum habeas quo te recipias.

20. *Qua isthac est.*] Servus iram domini in personam suam inclinare cupiens, ut adolescenti possit succurrere, interponit hæc verba.

23. *Nec precatorem pararis.*] Ne, inquit, ut adsolent servi, velis & tu habere precatorem, qui pro te roget. Vobis enim non irascor, cum multa feceritis: ita æquum est & mihi vos ne irascamini. Post iracundiam apta sententia est.

25. *Abiit.*] Quo facilius terreret senex discessit.

27. *Adeone rem.*] Optimum equidem sensum ex necessitate collectum in dolore adolescens collocavit, quippe cum postremum omnium malorum fames sit. Denique, *Obscœnamque famem, quæ prima pericula, vito.*

32. *Sic est.*] Diu finxit, se nescio quid

cogitare, servus, reperit tamen astute. Consulit uti dicat, hunc adolescentem filium non esse, & quærit argumenta, quod antequam puella esset inventa, hunc diligebant, postea exhæredatur. Adjicit & illud, cum matres semper pro filiis intervenire consueverint, nunc in iracundia non rogat mater. Compellit igitur adolescentem, uti parentes roget, aut enim precibus ad misericordiam commoturus est ambos, aut suos parentes facile cognoscet. Sed conventum ex posteriori oratione cognoscimus, cum dixit, *Satis recte.* Cum enim in periculo majore positus fuerit filius, tum facile parentibus potest movere pietatem, vel pacem ab iracundo patre suscipere. *Pacem* autem dixit veniam, ut *Virgil.*

— Pacemque per auras
Exquirunt. —

Id est, benevolentiam ac veniam.

46. *At Syro nihil sit gratia.*] Certus sum quod ex hoc consilio in gratiam est filius reversurus, ut fortasse etiam concedat veniam, & uxorem ducere compellat.

49. *Seni nostro fidei.*] Non credam seni quasi ignoscenti; itaque Menedemum precatorem parabo.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUINTI.

1. *PRofecto nisi.*] *Coërcet hic uxor maritum, quod exhæredationem filii velit errore.* Ex illo consilio sexus jam continuo notatur. Quasi morum vitium est; ut alibi, *Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.* Aliud tamen est mulierem dicere per naturam, aliud per vitium,

6. *At si rogitem.*] Quam stulta sis, perspice. Quid faciam vides, cur faciam nescis, unde stulte resistis.

11. *Subditum se suspicatur.*] Hic jam intelligendum, venisse adolescentem, & matri, hoc est, mitiori de parentibus, suam suspicionem indicasse.

16. *Quod filia est inventa?*] Exinde putas posse inveniri hunc esse filium meum, quod & inventa est filia? Hoc est, eodem pacto, ut & hic noster, quemadmodum & illa inventa est, inveniri possit.

21. *Rem, cum videas, censeas.*] Cum videas, ex vultu mores ejus agnoscas.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS QUINTI.

1. *SI unquam ullum.*] Ad commovendam pietatem commemorat præteritos affectus, quo sic facilius possit agnosci. Ut,

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum. —

10. *Gerro, iners.*] *Gerro* est piscis nullius saporis vel momenti. aut *gerro* dicuntur machinamenta, quæ adversus civitates fiebant, magno impetu cum * dejicerent: eadem *gerras* appellabant. *Helluo*, est invasor, & qui plurimum consumit.

11. *Ganeo.*] Tabernis operam dans & conviviis turpioribus.

16. *Quæris quod habes.*] Scilicet parentes. *Quod abest non quæris.*] Hoc est, quemadmodum patri obsequaris. Et est compositum ex contrariis, quæ figura dicitur ἀντίθετον, vel πάρισον, id est, æquatio sententiæ.

IN SCENAM QUINTAM ACTUS QUINTI.

1. *ENimvero Chremes.*] *Procedit Menedemus, ut omnis persona in postrema parte præsens sit. Venia datur filio, ut cunctus error possit absolvi. Adhuc tamen perseverans Chremes convenit Menedemum, ut filiam ducat.*

12. *Ad me recipio.*] Id est, ego facio ut hic promittat.

14. *Hæc dum incipias.*] In exordio habent hæc semper difficultatem, ubi aggressus fueris, facilia fiunt.

16. *Ego tibi illam.*] Hic illudit, ut joco tristitia solvatur, cum promittit filiam nescio cujus, admodum fœdam.

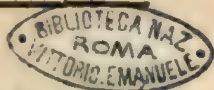
18. *Casiam.*] Id est, oculis obtortis, vel cæsuras, id est, rugas, habentem; aut lenticulosam. *Sparso ore.*] Id est,

tur D. & M. literis secundum personarum nomina præscriptis, in eo loco ubi incipit scena. Adnotandum sane, quod hæc fabula προτατικὸν πρόσωπον non habet, hoc est, personam, quæ ad argumentum nihil attineat, quæque sit assumpta extrinsecus, ut est in Andria Sosia. Hanc dicunt ex Terentianis secundo loco actam, etiam tum rudi nomine Poëtæ: itaque sic pronuntiatam, Adelphos Terenti, non Terenti Adelphœ: quod adhuc magis de fabulæ nomine Poëta, quam de Poëtæ nomine fabula commendabatur. In hac quidem spectatur quid intersit inter rusticam & urbanam vitam: mitem & asperam: cœlibis & mariti: veri patris & per adoptionem facti. Quibus propositis ad exemplum vitanda perinde, fugiendaque, *Terentius* monstrans, artificis Poëtæ per totam fabulam obtinet laudem.

ARGUMENTUM.

Ex duobus Atticis fratribus, alter quidem Demea nomine, rus coluit, uxorem duxit, filios suscepit duos, Æschinum & Ctesiphonem. at alter, Micio nomine, uxorem ducere, & filios procreare noluit: sed sibi filium fratris Æschinum adoptavit: atque ita indulgenter eduxit à parvulo, ut effuse luxuriatus adolescens, ad postremum civem Atticam virginem vitiaret, captus amore ejus: quo facto, & cum matre puellæ pepigit nuptias ejusdem, quam vitiavit. Quumque rem gestam ad patris, à quo adoptatus fuerat, conscientiam jam jamque perlaturus esset, precibus Ctesiphonis fratris sui, qui apud durum patrem atque agrestem Demeam parcius atque arctius haberetur, impulsus est, &, ut eidem à lenone raperet meretricem: quo facto, multiplici errore completur fabula. Nam & Demea cum hoc ipso, id est, cum Micione litigabat, tanquam cum eo qui corruperit adolescentem adoptatum in mores perditos, nesciens suum sibi filium Ctesiphonem esse corruptum: eluditurque à Syro & Micione per totam fabulam. Et mater puellæ jam decimo mense post raptum virginis, Æschinum credit sibi ipsi rapuisse meretricem. Quæ perturbatio, cito in tranquillum redacta est. Nam re comperta de vitio virginis, Micio dat civem Æschino quam concupiverat: ejusque matrem ipse accipit. Deprehenso vero Ctesiphone in amore meretricis, primò irascitur Demea: post lenitur, atque habendæ ejus meretricis licentiam præbet. Primus actus hæc continet: Micionis solius primo verba; & post, ejusdem & Demeæ jurgium. Secundus actus hæc continet; Lenonis alteram rixam adversus Æschinum pro puella: ejusdem apud Syrum querelas: lætitiam Ctesiphonis: obsessionem amicæ: & ejusdem gratiarum actiones apud Æschinum. Tertius actus hæc continet; Trepidationem matris Sostratæ & Canthara nutricis ob parturientem Pamphilam vitiatam ab Æschino: Getam nuntiantem dominæ suæ per errorem, quod sibi rapuerit Æschinus meretricem: reditum in scenam Demeæ, ejusdemque cum Syro ludificante sermocinationem:

nem: interventum Hegionis; cum querela apud eundem Demeam de facto Æschini, de consolatione Sostratæ. Quartus actus hæc continet: Ctesiphonis cum Syro colloquium: delusionem Demeæ: ejusdemque in scenam interventum, atque secundam frustrationem per Syrum factam: Micionis cum Hegione sermonem: querelam Æschini de rebus suis, ejusdemque cum Micione patre facetissimam dissertationem: Demeæ reditum in scenam ex errore, in quem eum conjecerat Syrus: & renovatum cum fratre ejusdem jurgium: processionem in scenam temulenti Syri. Quintus hæc continet; Deprehensionem Ctesiphonis cum meretrice: tertium cum Micione jurgium Demeæ, ejusdemque vitæ pristinæ correptionem: & per eum multa in comœdia nova, hoc est, blandimentum circa Æschinum, & affabilitatem circa Getam: conciliationem Syri & uxoris ejus: & veniam circa Ctesiphonem: permissionemque habendæ meretricis. Servatur autem per totam fabulam mitis Micio, sævus Demea, Leno avarus, callidus Syrus, timidus Ctesipho, liberalis Æschinus, pavidæ Mulieres, gravis Hegio. In dividendis actibus fabulæ identidem meminerimus; Primò, paginarum dinumerationem neque Græcos, neque Latinos servâsse: quum ejus distributio hujusmodi rationem habeat, ut, ubi attentior spectator esse potuerit, longior actus sit: ubi fastidiosior, brevior atque contractior. Deinde etiam illud, in eundem actum posse conjici & tres & quatuor scenas introeuntium atque exeuntium personarum. Facta autem hæc una est de duabus fabulis, Adelphis Menandri, & Commorientibus Diphili.

IN PROLOGUM.

1. *Postquam Poëta sensit, scripturam.*] Postquam, *pro* quoniam: *cujus reciprocum*. Quoniam, *pro* postquam. Plaut. *in Aulul.*

Quoniam is moritur, ita avido ingenio fuit.

Postquam Poëta sensit, scripturam suam.] Indifferenter omnis qui aliquid scripsisset, *scriptor* à veteribus dicebatur.

2. *Ab iniquis.*] Inimicis: ut, *Fatis Junonis iniquæ. Observari.*] *Observatio*, ad honorem refertur: ut,

Præterea regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes Observant——

Sed nunc *Observari*, captari significat & audire. *Observari* ergo & honorari, & captari, & audiri significat: *ut Plautus.*

Observatote, ut blande palpetur mulieri.

3. *Rapere in pejorem partem.*] Varietas per genera verborum; & utrique sententiæ apte jungimus. *Scripturam suam. Rapere in pejorem partem.*] Id est, vitio dare, vituperare.

4. *Indicio de se ipse erit.*] Mire expressit simplicitatem vera dicturi, quum indicaturum de se dixit, non narraturum. Et *Indicio erit*, pro *Index erit. Indicio de se.*] *Indicat* is, qui de se volens aliquid, & de aliis etiam prodit; sed *confitetur* qui de se tantum, & qui invitus *Vos eritis judices.*] Bene: quia apud judices indicium profitentur, qui accusatorem adjuvant.

5. *Laudin' an vitio.*] Medium non fecit: ut appareat, si crimen non sit, laudi debere esse.

6 *Synapothnescontes Diphili comœdia est.*] Nec numeri, nec genera respicien-

11. *Esto, at certe.*] Hic mandat pater, ut discedat à domo filius: aliter enim negat fieri posse, ut impudentia adolescentis comprimi possit. Dicit enim multa libidinem velle, eamque sub cujusque præsentia se minus audere complere.

13. *Ego de me facio.*] Hoc est, ita ex me suspicor: nam nemo est amicorum, apud quem universa velim exponere, atque narrare ea, quæ occulta habeo, quippe aut in summa honestate amicus, & id quodcunque cogito, ejus dignitate deterreor ne indicem: aut ipsa certe res, propter sui turpitudinem, eam narrationem comprimit. Hoc est quod dicit, ipsius facti pudet; ne ineptus; ne protervus videar, si cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem.

24. *Vin' tu homini stulto auscultare mihi?*] Quemadmodum in proverbio est: mihi si vis, stulto homini auscultare licet, hoc est, obaudire.

29. *Istas posthac comprimito.*] Quoniam pater dixerat, vidi ego te manus modo meretrici huic in sinum inserere: ideo servus ait, istas ergo manus comprimito tibi.

30. *Censen' vero?*] Subblanditur domino per obsequium servus, cum de adolescente quasi quendam metum habere se dicit: Vide jam, inquit, qualis sit: qualem futurum putas, nisi eum, quantum tibi facultatis numina concedunt, servas, mones, atque castigas?

31. *Atqui nunc, here.*] Bene præsens tempus in metu ponit, ut ille sciat, jam filium, nescio quid, moliri.

33. *Minus minusque.*] Et pro pulchre videtur adjectum, quo si qua in culpa inventus fuerit filius, continuo jam videatur servus purgatus, quod ejus imperium filius contemnat.

37. *Verum ut aliud ex alio.*] Hoc videtur obscurum quidnam sit, sed ex his quæ consequuntur, manifestum fiet. Nam interrogatus à domino quid esset, respondit: *pessima hac est meretrix.* Ita quod hic pessime de meretrice pronunciatum est, supra contrario dictum, *commoda & faceta hac est meretrix.* Ergo jure dictum, *aliud ex alio incidit.*

38. *Immo si scias.*] Vidit dominum servus quasi consensum commodasse, non quo verum indicium de meretrice *ideo adjecit, *Vide quod inceptet facinus.*

39. *Fuit quædam anus.*] Hoc consilium dicit se servus adversus Menedemum sumpsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quæ meretrici daretur. Verum hoc consilium in hoc provenit, ut prosit vehementer Clitiphoni. Namque fingit nunc Antiphilam, quæ amica sit Cliniæ, apud meretricem ac quandam anum Corinthiam arrabonis nomine collocatam: & nunc velle ad Menedemum pergere, ut ab eo pecuniam accipiat, quæ data sit pro puella: ut si eandem redimeret, maxima inde lucra possit accipere. Sed hoc displicet domino consilium. Verum provenit ad adventum futurum. Nam cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, jam fiet necessarium, uti meretrici hoc sine Chremete debeatur argentum.

41. *Arraboni.*] Pignori.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUARTI.

1. *Nisi me animus.*] *Hæc scena tenet maximam controversiam; quippe maritus dum gravidam videret uxorem, mandavit, ut puellam si peperisset, extingueret. Mater puellam peperit, & exposuit: quæ cum exponeretur, annulum dedit. Inventus est apud quãdam puellam annulus: interrogatur unde sit: illa respondit ipsum esse cum quo esset exposita. Hoc cum cognovisset senex, agnitam puellam quam extingui jusserat, ream facit uxorem, quod adversus edictum suum fecisset. Hic primò venialis est status:* Feci, sed pietate feci. *Ergo prima inter se loquuntur, an ipse annulus sit, cum quo exposita sit filia.*

4. *At ut satis contemplata.*] Sed ut satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea

8. *Magno cum conatu.*] Magno cum impetu unaquæque pronunciat.

9. *Ehem! mi vir.*] Hinc exordium sumptum, quod ab obsequio cepit, ut benivolentiam comparare possit. Deinde adjectum quod purgationis loco ponitur, quæ res ad veniam pertinet, quod

tamen adhuc principium sit, *Primum hoc te oro, ne quid credas, me adversus edictum tuum.* Denique sic adjunctum ex persona servi: *Nescio quid peccati portes hac purgatio.* Finit principium: narratio supponitur: *Meministin' me esse gravidam, & mihi te maxumopere dicere, Si puellam parerem, nolle tolli*, &c.

15. *Ergo herus damno auctus.*] Nove positum *auctus damno*, quod ei cohæres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia supra dixerat senex, *Sustulisti.* idcirco ait, *exponendam dedi*, quo minus videatur esse delictum. Hic jam immutatus vehementer senex, quod exposita puella esset, & exposita adversus edictum. Ita cum impetum generalis accusationis sumpsisset, statim illa ad quæstionem descendit, & statum apertissime collocavit venialem, cum dixit, *Si peccavi, mi Chremes, insciens feci.* Deinde supponitur plenior accusatio: *Id quidem ego, & si tu neges, certum scio, te imprudentem dicere aut facere omnia.* Deinde post principium accusationis, subjunguntur omnia crimina, quæ à summo ad imum dicuntur: *Tot peccata in hac re ostendis.* Et proponit sibi quasi quandam quæstionem mulier, quæ contra imperium mariti fecisset, & dicit se hoc pietate & materno egisse animo.

23. *Spem vitæ.*] Scilicet non oportuit simulare re ipsa, sed verbis. Huic respondetur: *Quam bene abs te prospectum est, &c.* Unde epilogorum loco adjunctum est, quantum incommodi consecutum sit.

29. *Quid cum illis.*] Sensus hic obscuritatem habet, qui talis est: Exposita tibi est filia, suscepta ab ea quæ pudorem filiæ tuæ venderet: sed tu cogitasti, satis esse, dummodo viveret. Ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere ejus pudorem non possum. *Quid cum illis agas.*] Sibi dicit violata filia nullam esse posse vindictam.

31. *Chreme, peccavi.*] Hic jam deprecantis venia supponitur, cum dicit, *Obsecro: quanto tuus animus, &c.* Quod tuus enim animus ætate major est, pietate & clementia; stultitiæ meæ debet in tua justitia esse præsidium: id est, aliquid defensionis & auxilii.

34. *Istuc factum ignoscam.*] Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris.

35. *Sed istuc quicquid.*] Perempta controversia ad originem res ducitur, facto a generali ad speciale argumento.

37. *Quum exponendam do.*] Cum dedissem puellam exponendam, annulum de digito mihi detraho, ut una cum puella exponeretur. Et subjungit causam, si moreretur, ne aliena esse à nostris bonis potuisset. Neque enim liberos etiam mortuos, fas erat fraudari bonis.

46. *Plus spei video.*] Hoc servus cum gemitu dicit: siquidem fieri potest, ut cognoscatur hæc Antiphila, quod filia domini sit. Quo facto vehementer metuit, ne incipiat Clinia amicam suam confiteri, & cognoscat pater quod meretrix, amica Clitiphonis sit. Denique ideo dicit, cum nomen dictum esset ejus, cui data esset puella ut exponeretur, *Mirum ni illa salva est, & ego perii.*

53. *Non licet hominem.*] Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime cum res non permittat: ita mutamus cum tempore voluntatem.

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS QVARTI.

1. *Nisi me animus.*] *Servus hic vehementer æstuat, quod animadvertit fieri posse ut puella agnoscatur: & ingemit quod sibi multum infortunium adfuturum sit.*

2. *In angustum oppido.*] Translatio facta est ab illo, cum periclitatur exercitus, in angustum coactus. *Oppido*, valde significat.

5. *Triumpho, si licet.*] Summum gaudium est, si tutus sine vulnere discedam: hoc est, latere tecto & custodito. Non ergo de argento cogitare debeo, quemadmodum id eripiam, sed quemadmodum tutus ipse discedam.

6. *Bolum.*] Prædam.

7. *Quid comminiscar.*] Quid argumenti capiam. & est *comminiscor*, invenio vel recordor, cujus simplex in usu non est.

6. *Quid si hoc.*] Cogitantis animo, quasi dum multa deliberando quærit, invenit quædam, non placita repudiat. Post id quod sit optimum, invenisse se dicit, ut ad se illud argumentum revocare possit, quod omiserat.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUARTI.

1. *NUlla jam mihi res.*] *Allocutio est Cliniæ exultantis gaudio, quod sua amica sit cognita.* Ita dicit mentem suam oneratam gaudio, ut nulla res possit intercedere, quæ adferat ægritudinem. *Ægritudinem* dixit, pro ægrimonia, id est, tristitia vel infirmitate.

3. *Dedo patri me.*] Uti frugalitatem, id est, parcitatem, quam in me voluit, compleam; quippe cum velit eam me habere uxorem, quæ sit honestis moribus, scilicet Chremetis filia. Unde non mea causâ lætor, sed potius ipsius puellæ, quam diligo.

10. *Da te mihi vicissim.*] Id est, quemadmodum nunc ego verba tua audivi, ita vicissim te mihi da; uti quod necessarium est facias, ne rescitcat pater amicam filii sui esse meretricem.

12. O *Iuppiter.*] Per παρασιώπησιν omissis vocibus servi, secum Clinia gaudet. Parum credit sibi contigisse, quod efficitur in gaudio repentino, nisi aliquid procreatur.

14. *Deorum vitam apti.*] Πλάσιον sive παραβολὴ, quæ sunt species ὁμοιώσεως. se quasi Deum esse asserit, ut in Andria, *Deorum vitam propterea esse sempiternam arbitror. Apti* significat adepti.

16. *Vivendum est, inquam.*] Persuadet servus Cliniæ, uti secum ducat meretricem ad domum patris, ne si remanserit in domo, facile senex filii amicam possit agnoscere.

21. *At enim isthoc.*] Hæc res mihi videtur esse vehementer contraria, nam quomodo rogabo patrem ut mihi filiam det, si sciat meam amicam esse meretricem?

23. *Quin nolo mentiare.*] Hoc ex consilio dicit servus uti non mentiatur, sed continuo dicat, illam filiam Chremetis se uxorem velle, & esse hanc amicam Clitiphonis. Sic enim persuasurus est postea domino servus, tale repperisse se consilium, uti à Menedemo filius petat pecuniam, quo quasi dicat, se velle filiam Chremetis uxorem ducere, uti ad nuptias habeat necessaria. Et hoc credat senex propterea adolescentulum petere, quo per fallaciam dari possit: ita ut cum utrumque dixerit adolescens, per fallaciam dicere credatur.

27. *Ut celet senem nostrum.*] Nesciens adolescens hoc consilium adjecit. Et fortasse hoc velis, ut celet patrem Clitiphonis noster senex, quod ipsius amica sit meretrix.

31. *Consilio palmam do.*] Id est, maximam victoriam & gloriam mihi concedo, ut verum dicendo ambos fallam. Secundum hoc quod supra diximus, ut non credat senex noster amicam filii sui esse meretricem, etiamsi audierit. Quod fit per figuram διασυρμὸν, quæ est elevatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit.

35. *At enim spem.*] Si enim crediderit senex amicam filii sui esse meretricem, filiam suam mihi non dabit.

38. *Quid malum.*] Credis hoc me velle simulare. *Malum* autem interjectio nihil significat, sed exclamationis continet locum. Quomodo *Cicero* pro Scauro: *Quæ malum est ita ratio.*

41. *Quid si nunc cœlum ruat?*] Stultus metus est de cœlestibus metuere. Ergo stulte id in metu & sic ponis, quod fieri omnino non potest. Ut sit argumentum ab impossibili.

42. *Quasi ea potestas non sit.*] Pulchre persuadet ut faciat hoc quod monetur, cum dicit in potestate ejus futurum, quo velit tempore, ut se exolvat.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS QUARTI.

1. *SAtis pol proterve.*] Satis aspere.

4. *Aut cum venturam.*] Immo potius vero, me esse venturam.

6. *Tergo pœnas.*] *Tergo*, id est, dorso. Siquidem

Siquidem *tergum* tergi dorsum: *Tergus* vero *tergoris*, corium dicitur.

7. *Satis scite promittit.*] Id est, valde eleganter promissa tibi dabit, per utrique per. . . . intelligitur.

8. *Dormiunt: ego pol.*] Vult excitare eos, qui sibi pecuniam promiserant, nec dederunt: uti fingat se evocatam esse a nescio quo, & velle discedere. Itaque consentiente ancilla fingit mendacium.

11. *Curriculo percurre.*] Propera & festina.

13. *Verba his me.*] Hoc est, me dicturam aliquid, unde decipiam illos.

15. *Quin est paratum.*] Intellexit servus callidus, quod idcirco se adcersiri diceret, quod argentum quæreret. Et hac ratione ei pollicetur *Quin ego hic maneo.*] Qui argentum dari posset, & nihilominus illud fieri, quod dispositum est. Itaque & de tempore adjecit, *Atque jam dabitur.*

17 *Tua pompa.*] Id est, nobilis comitatus, scilicet ancillæ decem, & cæteri comites qui venerunt.

18. *Egone? argentum cudo.*] Quæris cur te ad Cliniam transire volo? argentum cudo: id est, produco quod tibi dem. *Cudo* proprie est compono vel tundo. unde *Incus*, ubi tunditur ferrum.

19. *Quam illudas.*] Per accusativum casum dictum est. *Virgilius, Certantque illudere capto*: per dativum. Item ipse:

— *Virtutem illude superbis.*

24. *Sumptum sibi levatum.*] Cum discesserit tanta ancillarum multitudo, dominus credet sibi allevatum sumptum, id est, impensam. sed nescit ex ea re damnum ad se esse venturum, dum hac re maxime ab eo extorquebitur argentum.

26. *Tu nescis.*] Id age, ut nescisse videaris; & ille per ὑπερβολὴν, *mutum me dices.*

IN SCENAM QVINTAM ACTVS QVARTI.

1. *ITa me Di.*] *Discedentibus ancillis senex ingemiscit. quod tanta ad Menedemum multitudo ventura sit: quam & ipse cum unam diem sustineret, magno se dixit affectum damno. Nam & domino pytissando, id est, leviter gustando & spuendo, multum vini absumit, & reliqua familia. Siquidem per χαρακτηρισμὸν, id est, futuræ rei descriptionem, argumentatur quid sit consequens: videlicet filii discessio. & est ἠθοποιΐα, quæ fit, quando loquentem introducimus quamlibet personam.*

5. *Magno desiderio fuit.*] Tantum desiderium filii absentis pater habuit, ut primis diebus damna à meretrice non sentiat.

11. *Videre egisse.*] De eo quod tecum locutus sum, videris jam aliquid fecisse. Nam supra ait, *Huic nostro tradita est provincia.*

12. *Dictum & factum.*] Hoc est, cum dixisses, factum continuo reddidi.

14. *Tibi caput demulceam.*] Quod solet fieri his qui placent, ut manus per caput tractu ducta, quasi quædam videatur esse laudatio.

17. *Gloriare evenisse?*] Hoc tibi pro voluntate contigisse gloriaris?

19. *Tui Clitiphonis.*] Hoc est, illud consilium quod supra significatum est, ut veritas dicta nihilominus implicare possit errorem. quippe cum dicit Clinia patri, Clitiphonis amicam esse hanc: ut hoc dum indicat servus, nihilominus dominus filii sui amicam meretricem esse non credat.

27. *Et quidem jubebit posci.*] Et volet ut filiam tuam pater suus postulet. quam rem cum non intellexisset, cum simulata videretur, respondit ille, uti argentum filio dari possit ad nuptias necessarium.

31. *Neque despondeo.*] Id est, non promitto: unde *sponsa* dicitur. Nam & sponsio & dos à patre puellæ dabatur.

34. *Non mea est simulatio.*] Boni & sapientis viri hic sensus est, ut nunquam audeat, quod nunquam sit facturus polliceri.

35. *Ita tu isthac.*] Ita igitur hæc efficito, ut sine mea persona hæc compleas.

43. *Quod tibi dixi de argento.*] Quod supra nos diximus, ut eventus impleret consilium, hic nunc conficit: siquidem postea puella cognita est, pro qua jam debitor Chremes factus est, cum constet

eam arrabonis nomine apud meretricem collocatam.

45. *Num mihi datum.*] Sane dominus hac responsione uti posset, ut non redderet argentum. Sed servus callidus occurrit: non potes dicere illud, non te accepisse, neque jussisse, neque invito filiam oppignorare potuisse.

48. *Summum jus.*] Id enim quod datum est, utique reddendum est. Sed jure cautum est, ut filia quidquid acceperit, vel filiæ nomine datum fuerit, quæ in familia est, non recte datum videatur. Itaque æquitas est, ut debitum solvi debeat; jus est ut sic datum reddatur. Sed ille renititur à causa quod non debeat, & fit controversia ex negotio. *Summum jus.*] Vulgo dicitur, *Qui plus potest, pejus facit.*

50. *Omnes te in lauta.*] Hoc à persona persuadet, potius reddere quam negare.

IN SCENAM SEXTAM ACTUS QUARTI.

1. *NUlla est tam facilis.*] *Nunc adolescens Clitipho redit, graviter ferens quod ab amica sit exclusus.*

2. *Quam invitus facias.*] Etiamsi facilis sit, ex animo facientis, habet maximam difficultatem.

10. *Protervitas.*] Asperitas vel superbia.

12. *Ex te prius audisse.*] Gaudeo quod istuc ex te prius audivi, unde me læsisti, antequam tibi argentum dedi, quod daturus fui.

14. *Quid igitur dicam.*] Quid enim possum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere? Bene . . . longe factus est adolescens ab injuria, postquam comperit argentum jam paratum.

21. *Deamo te.*] Id est, valde amo.

22. *Qua causa id fiat.*] Qua causa fiat noli quærere, tantum obtempera & obsequere. *Cave quidquam admiratus.*] Id vide ne præ nimio gaudio admireris, id tibi patrem præcipere: sed quasi nescius suspicionem ejus a te dolo amove.

24. *Loquitor paucula.*] Ne ex sermonibus tuis nascatur ulla suspicio.

IN SCENAM SEPTIMAM ACTUS QUARTI.

2. *DIxi pleraque omnia.*] Supra diximus in Andria, *omnia*, abundare; & *pleraque*, significationem suam propriam continere.

4. *Sequere me.*] Postea quam argentum traditum est, continuo hunc adolescentem vocat servus, ne aliquid aut ex admiratione, aut locutione suspicionis pater possit accipere.

6. *Nam nihil est illic.*] Pulchre adjectum, ut omnino suspicio tolleretur, non esse amicam Clitiphonis: siquidem non diu illic moraturus est.

7. *Minas quidem decem.*] Consuetudo patris semper est, ut de damnis cogitet, tametsi filiis det.

8. *Quas pro alimentis.*] Eugraphius legit, *hortamentis*. Hoc est, nutrimentis. *Hortatores* enim dicuntur, qui equos nutriunt. Denique alia hortamentis, alia ornamentis contulit.

10. *Porro hæc talenta.*] *Talentum* genus est ponderis, quod habet in se XLII. aut LXX. libras.

11. *Quam multa justa, injusta.*] Siquidem nunc relictis omnibus rebus quærendus mihi est aliquis, cui meo labore inventa dare possim, ut filiam meam ducat uxorem.

IN SCENAM OCTAVAM ACTUS QUARTI.

1. *MUlto omnium.*] *Scena hac actionem tenet: quippe Menedemus gaudet plurimum quod filium videt & integris moribus, & uxorem eam velle ducere, qua honestissimi viri filia sit, & quod dixit*, quum te intelligo resipisse, *quasi hoc nesciat, quod eadem puella sit quam amaverat, qua nunc filia sit Chremetis: aut dissimulat, quod quasi à meretrice animum filii ad nuptias transtulerit: aut errat ex dolis servi. Credit Chremes interpellatum Menedemum esse à filio, non vere ut uxorem duceret, sed ut nuptiarum gratia, argentum à patre susciperet.*

4. *Serva quod in te est.*] Petens nuptias filio suo, posteritatem respicit totam.

7. *Quaeso quid hominis.*] Redigere vult in memoriam Chremes Menedemo* Arguit igitur quod veluti stultus non intelligat, quod de dolo nunc agatur.

12. *Nempe hac qua apud te.*] Ut facile decere possit senem, non vero ad nuptias peti filiam suam, sed uti nuptiarum gratia adolescenti dari possit argentum; commemorat nempe, *Hac qua apud te est, Clitiphonis est amica:* uti ex his quae apud eam gesta sunt, sciat Menedemus esse fallaciam.

16. *Id amicae dabitur*] Vel confirmantis pronuntiatione accipi potest, vel quasi cum affirmatione interrogantis, ... : Nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur. *Scilicet daturum.*] Licet damnum intelligat senex, & deceptus de gaudio sit, tamen memor doloris pristini & calamitatis, omnia vult sustinere, quam id quod passus est, rursus pati.

19. *Quid nunc renunciem.*] Quid ergo vis renunciem filio abs te esse responsum, ne intelligat, me hoc intellexisse, quod non vere nuptias petit?

26. *Desponsam quoque esse.*] Petitionis uxorum nomina, haec sunt. Nam primum *inventa* dicitur, deinde *pacta*, tertio *desponsata*, quarto *uxor*. Ita, ut vicinum nomen jam petitionis ostenderet circa nuptias, dixit, *Postremo desponsam quoque esse dicito.* hoc enim vicinum ad uxorem. Nam supra *pacta* dicitur, ut est apud *Virgilium*:

— Et pacta conjugis ostro.

Denique primo Menedemus, cum audisset Chremetem, *Dic, convenisse, egisse te de nuptiis.* Quoniam conventae nomen dixerat, quod longe est positum, quaesivit, *Quid deinde?* Quasi hoc parum est: & pervenit usque ad appellationem prope uxoris.

29. *Istius obsaturabere.*] Facile ejus fastidium habere poteris.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUINTI.

1. *EGo me non tam.*] *Haec scena conjecturalem statum continet: quoniam argumentis collectum est. Clitiphonem amicam habere meretricem. Hoc ut probari possit, argumenta dicentur.* Sumpsit exordium a persona sua & Chremetis. *Ego me non tam astutum:* hoc est, acutum & perspectorem rerum.

3. *Hoc mihi praestat.*] In hoc me antecedit. *Sed hic,* * *itapait pocaoyeta* . . . . ponis eum tractat, in se multa maledicta.

4. *Caudex, stipes, &c.*] *Caudex* est truncus arboris, conversa *o* in *au*, fit pro *codex caudex*, sicut pro *cote cautis*. *Stipes* similiter est truncus cujuslibet ligni, & declinatur *stipes stipitis*. *Stipes* vero *stipis* est praebenda militum. Haec singula pronuncianda sunt per ἀστϊσμὸν, ut stulti vis exprimi possit.

5. *In illum nihil*] Hoc est quod supra dixi, contra opinionem dictum: nam adjecit, *Exuperat stultitia ejus haec omnia;*

14. *Vultus quoque hominem.*] Adhuc perseverat Chremes, ut credat a Syro ad Menedemum compositam esse fallaciam, ita ut & vultus hominem sceleratissimum fingat.

16. *Si magis noris, putes.*] Hic jam aperit veritatem Menedemus. Magis qualis sit Syrus intelligas, si magis quae fecerit cognoscas.

17. *Mane, hoc prius.*] Cum narrare vellet Menedemus, ut crederet Syrum adversus Chremetem potius insidias tetendisse, intercedit, & dicit, quidnam perdiderit. Quod negatum a Menedemo est: Unde se mirari vehementer dicit, quod haec non fuerit suspicatus.

25. *Sed ille tuum quoque.*] Hic jam prorumpit in narrationem. Ille, inquit, Syrus mire tuum finxit filium, ut amicam ejus tu Bacchidem suspicari non possis. Haec argumenta colligit a factis. Mitto jam osculari, & amplexari. Deinde a loco, quod in ultimis aedibus retro, conclave positum sit, quo eis introlatus est lectus. Utique discessio haec, longe a conspectu multorum posita, ideo sumpta conspicitur, ut magis facinus celaret. Deinde quod ingressi sunt solus Clitipho & sola Bacchis. Haec dicens, a praecedentibus argumentatur; quid consecutum sit, scilicet concubitus. Unde quia rem conjecturaliter col-

legerat, addit, *operuêre ostium, & Clinia hac fieri videbat.* Fieri enim non potest, ut si amica Cliniæ esset meretrix, ipso præsente cum altero adolescente concluderetur. Qua re probata, Chremes vehementer exclamat, memor cœnæ datæ, *Decem dierum vix mihi est familia.* Ut dicat, haud esse unde familiam sustentet.

37. *Quid? istuc times.*] Inscitia se rem probatam habere Menedemus illudit faceta satis urbanitate.

41. *Ut facilius mihi verba dentur.*] Hæc facta sunt.

42. *Merito mihi nunc ego succenseo.*] Hic jam ab argumentis, quæ à Menedemo dicta sunt, alia colligit Chremes de præterito, quod illum in sinum meretricis viderit manum inserere.

46. *Nam jam.*] Affectio est illa irascentis, de qua sæpe diximus. Ut quod ait *Virgilius, Quos ego?*

47. *Non ego tibi exempli.*] *παράδειγμα* est, ad deterrendum dictum.

52. *Fac te patrem.*] Comœdiarum vice versa sunt omnia. Nam ille qui accipiebat ante consilium, nunc dare cœpit. Mores enim per comœdiam expressit, & qualis humana hominum vita declaratur.

58. *Ad rastros res.*] Ad rastros sum, non dolore, sed paupertate rediturus.

64. *Quid dotis dicam te dixisse.*] Proprium juris est verbum, cum dicitur dos, quod exprimitur.

65. *Quid obticuisti?*] Postea quod dos petita est, Chremes diu deliberavit consilium quærens, non quo summam quæreret dotis * quod intelligi datur ex sequentibus. Compromissa dote adjungit, *si me vis salvum:* aliter enim filium corrigi non posse credit, nisi dotis nomine omnia bona filiæ promisisse videatur, unde crederet filius exhæredem se. Denique, *id*, inquit, *mirari te simulato*, ut ad ejus notitiam veniat. Quam quidem rem cum intellexisset Menedemus, explanat, se idcirco promisisse, ut animum adolescentis luxuria & lascivia diffluentem inopia retunderet, & ad integram frugem necessitate revocaret.

76. *Dictis confutabitur.*] Solis sermonibus male tractabitur.

77. *Sed Syrum.*] Cum utique majora tormenta servo minatus sit, irascentis more, quod esset facturus, exprimere non potuit. *Adeo exornatum.*] Id est, comptum, per *εἰρωνείαν*.

78. *Adeo depexum.*] Hoc est, compositum pœnis & tormentis.

80. *Vidua mulieri.*] Facilis enim illusio est in eam, quæ & mulier & vidua est.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUINTI.

1. *Itane tandem.*] Ad satisfaciendum valet hæc scena, & veniam petit.

4. *Vulgo faciunt.*] Quod meretrices omnes amant adolescentes, & argumentatur: quia quod omnibus licet, uni licet.

8. *Quidquid ego hujus.*] Quidquid ego tale feci.

9. *Et suavia in præsentia.*] Ut tantum præsentia cogitares, neque de futuris curam gereres.

12. *Ubi decuit.*] Quia primo tibi non licuit dare. Hoc enim optimum est parentibus, semper filiis bona tradere. Sed hoc cum mihi non licuerit, proximo tibi qui erat tradidi, hoc est, leviro, qui sororem tuam ducit uxorem.

14. *Ibi tua stultitia sit præsidium.*] Circa victum atque vestitum: & tectum habeas quo te recipias.

20. *Qua isthac est.*] Servus iram domini in personam suam inclinare cupiens, ut adolescenti possit succurrere, interponit hæc verba.

23. *Nec precatorem pararis.*] Ne, inquit, ut adsolent servi, velis & tu habere precatorem, qui pro te roget. Vobis enim non irascor, cum multa feceritis: ita æquum est & mihi vos ne irascamini. Post iracundiam apta sententia est.

25. *Abiit.*] Quo facilius terreret senex discessit.

27. *Adeone rem.*] Optimum equidem sensum ex necessitate collectum in dolore adolescens collocavit, quippe cum postremum omnium malorum fames sit. Denique, *Obscœnamque famem, quæ prima pericula, vito.*

32. *Sic est.*] Diu finxit, se nescio quid

cogitare, servus, reperit tamen astute. Consulit uti dicat, hunc adolescentem filium non esse, & quærit argumenta, quod antequam puella esset inventa, hunc diligebant, postea exhæredatur. Adjicit & illud, cum matres semper pro filiis intervenire consueverint, nunc in iracundia non rogat mater. Compellit igitur adolescentem, uti parentes roget, aut enim precibus ad misericordiam commoturus est ambos, aut suos parentes facile cognoscet. Sed conventum ex posteriori oratione cognoscimus, cum dixit, *Satis recte.* Cum enim in periculo majore positus fuerit filius, tum facile parentibus potest movere pietatem, vel pacem ab iracundo patre suscipere. *Pacem* autem dixit veniam, ut *Virgil.*

— Pacemque per auras
Exquirunt. —

Id est, benevolentiam ac veniam.

46. *At Syro nihil sit gratia.*] Certus sum quod ex hoc consilio in gratiam est filius reversurus, ut fortasse etiam concedat veniam, & uxorem ducere compellat.

49. *Seni nostro fidei.*] Non credam seni quasi ignoscenti; itaque Menedemum precatorem parabo.

IN SCENAM TERTIAM
ACTUS QUINTI.

2. *Profecto nisi.*] *Coërcet hic uxor maritum, quod exhæredationem filii velit errore.* Ex illo consilio sexus jam continuo notatur. Quasi morum vitium est; ut alibi, *Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.* Aliud tamen est mulierem dicere per naturam, aliud per vitium.

6. *At si rogitem.*] Quam stulta sis, perspice. Quid faciam vides, cur faciam nescis, unde stulte resistis.

12. *Subditum se suspicatur.*] Hic jam intelligendum, venisse adolescentem, & matri, hoc est, mitiori de parentibus, suam suspicionem indicasse.

16. *Quod filia est inventa?*] Exinde putas posse inveniri hunc esse filium meum, quod & inventa est filia? Hoc est, eodem pacto, ut & hic noster, quemadmodum & illa inventa est, inveniri possit.

21. *Rem, cum videas, censeas.*] Cum videas, ex vultu mores ejus agnoscas.

IN SCENAM QUARTAM
ACTUS QUINTI.

1. *Si unquam ullum.*] Ad commovendam pietatem commemorat præteritos affectus, quo sic facilius possit agnosci. Ut,

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum. —

10. *Gerro, iners.*] *Gerro* est piscis nullius saporis vel momenti. aut *gerro* dicuntur machinamenta, quæ adversus civitates fiebant, magno impetu cum * dejicerent: eadem *gerras* appellabant. *Helluo*, est invasor, & qui plurimum consumit.

11. *Ganeo.*] Tabernis operam dans & conviviis turpioribus.

16. *Quæris quod habes.*] Scilicet parentes. *Quod abest non quæris.*] Hoc est, quemadmodum patri obsequaris. Et est compositum ex contrariis, quæ figura dicitur ἀντίθετον, vel πάρισον, id est, æquatio sententiæ.

IN SCENAM QUINTAM
ACTUS QUINTI.

1. *Enimvero Chremes.*] *Procedit Menedemus, ut omnis persona in postrema parte præsens sit. Venia datur filio, ut cunctus error possit absolvi. Adhuc tamen perseverans Chremes convenit Menedemum, ut filiam ducat.*

12. *Ad me recipio.*] Id est, ego facio ut hic promittat.

14. *Hæc dum incipias.*] In exordio habent hæc semper difficultatem, ubi aggressus fueris, facilia fiunt.

16. *Ego tibi illam.*] Hic illudit, ut joco tristitia solvatur, cum promittit filiam nescio cujus, admodum fœdam.

18. *Cæsiam.*] Id est, oculis obtortis, vel cæsuras, id est, rugas, habentem; aut lenticulosam. *Sparso ore.*] Id est,

dissoluto, aut *ore* dixit vultu, & significat *sparso* quasi maculis quibusdam infecto vultu.

19. *Vt elegans est!*] Id est, prudens in discernendis puellis. quia *ibi*, id est, in hac electione, totus est. Quod vero subjunxit, *Arconidis filiam*, aut Bacchidem dicit, aut aliam quamlibet, ad quam adolescens contumeliis patris appulerat animum.

22. *Syro ut ignoscas.*] Petit veniam etiam Syro, sed non omnium factorum, ne infinitum esset quod petere videtur. Et transfert in se crimen servi, dicens; *quod fecit, mea causa, fecit.*

EUGRAPHII Comment. in HEAUTONTIMOR. explicit.

ÆLII DONATI,

V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ,

PRÆFATIO IN ADELPHOS TERENTII.

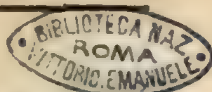
HÆc fabula palliata, ut ipsum indicat nomen, è plurali numero, quum sit una: & masculino genere, quum sit comœdia: & Græca lingua, quum sit Latina, censetur. Potuit eam *Terentius* Fratres dicere, sed & Græci nominis εὐφωνίας perderet, & præterea togata videretur; ad summam, non statim intelligeretur *Menandri* esse: quod *Terentius* in primis lectorem scire cupit: minus existumans laudis, proprias scribere, quam Græcas transferre. Est igitur *Menandri*: & à fratrum facto, quibus argumentum nititur, nomen accipit. Hujus tota actio quum sit mixta ex utroque genere, ut fere *Terentiana* omnes, præter Heautontimorumenon, tamen majori ex parte motoria est, nam statarios locos perpaucos habet. Prodest autem & delectat actu & stylo. In hac primæ partes sunt, ut quidam putant, Demeæ, ut quidam, Syri. Quod si est, ut primas Syrus habeat: secundæ Demeæ erunt, tertiæ Micionis, & sic deinceps. Quanquam etiam sunt qui putant, primas Micioni dandas, secundas Syro, tertias Demeæ. Nam quod ait *Terentius*, *Senes qui primi venient*: non ad partes quas dicimus, sed ad ordinem pertinet exeuntium personarum. Hæc etiam, ut cætera hujuscemodi Poëmata, quinque actus habeat necesse est, choris divisos à Græcis Poëtis. quos etsi retinendi causa jam inconditos spectatores minime distingunt Latini Comici, metuentes scilicet ne quis fastidiosus finito actu, velut admonitus abeundi, reliquæ comœdiæ fiat contemptor & surgat: tamen à doctis veteribus discreti atque disjuncti sunt, ut mox aperiemus post argumenti narrationem. In hac prologus aliquanto lenior inducitur: qui magis etiam in se purgando, quam in adversariis lædendis est occupatus. Protasis est turbulenta, epitasis clamosa, Catastrophe lenis. quarum partium rationem diligentius in principio proposuimus, quum de Comœdia quædam diceremus. Hæc sane acta est ludis scenicis funebribus L. Æmilii Pauli: agentibus L. Ambivio, & L. Turpione: qui cum suis gregibus etiam tum personati agebant. Modulata est autem tibiis dextris, id est, Lydiis, ob seriam gravitatem, qua fere in omnibus comœdiis utitur hic Poeta: sæpe tamen, mutatis per scenam modis, cantica mutavit: quod significat titulus scenæ, habens subjectas personis literas, M.M.C. Item Diverbia ab histrionibus crebro pronuntiata sunt, quæ significan-

tur D. & M. literis secundum personarum nomina præscriptis, in eo loco ubi incipit scena. Adnotandum sane, quod hæc fabula προτατικὸν πρόσωπον non habet, hoc est, personam, quæ ad argumentum nihil attineat, quæque sit assumpta extrinsecus, ut est in Andria Sosia. Hanc dicunt ex *Terentianis* secundo loco actam, etiam tum rudi nomine Poëtæ: itaque sic pronuntiatam, Adelphos *Terentii*, non *Terentii* Adelphœ: quod adhuc magis de fabulæ nomine Poëta, quam de Poëtæ nomine fabula commendabatur. In hac quidem spectatur quid intersit inter rusticam & urbanam vitam: mitem & asperam: cœlibis & mariti: veri patris & per adoptionem facti. Quibus propositis ad exemplum vitanda perinde, fugiendaque, *Terentius* monstrans, artificis Poëtæ per totam fabulam obtinet laudem.

ARGUMENTUM.

EX duobus Atticis fratribus, alter quidem Demea nomine, rus coluit, uxorem duxit, filios suscepit duos, Æschinum & Ctesiphonem. at alter, Micio nomine, uxorem ducere, & filios procreare noluit: sed sibi filium fratris Æschinum adoptavit: atque ita indulgenter eduxit à parvulo, ut effuse luxuriatus adolescens, ad postremum civem Atticam virginem vitiaret, captus amore ejus: quo facto, & cum matre puellæ pepigit nuptias ejusdem, quam vitiavit. Cumque rem gestam ad patris, à quo adoptatus fuerat, conscientiam jam jamque perlaturus esset, precibus Ctesiphonis fratris sui, qui apud durum patrem atque agrestem Demeam parcius atque arctius haberetur, impulsus est, &, ut eidem à lenone raperet meretricem: quo facto, multiplici errore completur fabula. Nam & Demea cum hoc ipso, id est, cum Micione litigabat, tanquam cum eo qui corruperit adolescentem adoptatum in more perditos, nesciens suum sibi filium Ctesiphonem esse corruptum: eluditurque à Syro & Micione per totam fabulam. Et mater puellæ jam decimo mense post raptum virginis, Æschinum credit sibi ipsi rapuisse meretricem. Quæ perturbatio, cito in tranquillum redacta est. Nam re comperta de vitio virginis, Micio dat civem Æschino quam concupiverat: ejusque matrem ipse accipit. Deprehenso vero Ctesiphone in amore meretricis, primò irascitur Demea: post lenitur, atque habendæ ejus meretricis licentiam præbet. Primus actus hæc continet: Micionis solius primo verba; & post, ejusdem & Demeæ jurgium. Secundus actus hæc continet; Lenonis alteram rixam adversus Æschinum pro puella: ejusdem apud Syrum querelas: lætitiam Ctesiphonis: obsessionem amicæ: & ejusdem gratiarum actiones apud Æschinum. Tertius actus hæc continet; Trepidationem matris Sostratæ & Canthara nutricis ob parturientem Pamphilam vitiatam ab Æschino: Getam nuntiantem dominæ suæ per errorem, quod sibi rapuerit Æschinus meretricem: reditum in scenam Demeæ, ejusdemque cum Syro ludificante sermocinationem:

nem: interventum Hegionis; cum querela apud eundem Demeam de facto Æschini, de consolatione Sostratæ. Quartus actus hæc continet: Ctesiphonis cum Syro colloquium: delusionem Demeæ: ejusdemque in scenam interventum, atque secundam frustrationem per Syrum factam: Micionis cum Hegione sermonem: querelam Æschini de rebus suis, ejusdemque cum Micione patre facetissimam dissertationem: Demeæ reditum in scenam ex errore, in quem eum conjecerat Syrus: & renovatum cum fratre ejusdem jurgium: processionem in scenam temulenti Syri. Quintus hæc continet; Deprehensionem Ctesiphonis cum meretrice: tertium cum Micione jurgium Demeæ, ejusdemque vitæ pristinæ correptionem: & per eum multa in comœdia nova, hoc est, blandimentum circa Æschinum, & affabilitatem circa Getam: conciliationem Syri & uxoris ejus: & veniam circa Ctesiphonem: permissionemque habendæ meretricis. Servatur autem per totam fabulam mitis Micio, sævus Demea, Leno avarus, callidus Syrus, timidus Ctesipho, liberalis Æschinus, pavidæ Mulieres, gravis Hegio. In dividendis actibus fabulæ identidem meminerimus; Primò, paginarum dinumerationem neque Græcos, neque Latinos servâsse: quum ejus distributio hujusmodi rationem habeat, ut, ubi attentior spectator esse potuerit, longior actus sit: ubi fastidiosior, brevior atque contractior. Deinde etiam illud, in eundem actum posse conjici & tres & quatuor scenas introeuntium atque exeuntium personarum. Facta autem hæc una est de duabus fabulis, Adelphis Menandri, & Commorientibus Diphili.

IN PROLOGVM.

1. *Postquam Poëta sensit, scripturam.*] Postquam, *pro* quoniam: *cujus reciprocum*. Quoniam, *pro* postquam. Plaut. *in Aulul.*

Quoniam is moritur, ita avido ingenio fuit.

Postquam Poëta sensit, scripturam suam.] Indifferenter omnis qui aliquid scripsisset, *scriptor* à veteribus dicebatur.

2. *Ab iniquis.*] Inimicis: ut, *Fatis Junonis iniquæ. Observari.*] *Observatio*, ad honorem refertur: ut,

Præterea regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes Observant ——

Sed nunc *Observari*, captari significat & audire. *Observari* ergo & honorari, & captari, & audiri significat: *ut Plautus.*

Observatote, ut blande palpetur mulieri.

3. *Rapere in pejorem partem.*] Varietas per genera verborum; & utrique sententiæ apte jungimus. *Scripturam suam. Rapere in pejorem partem.*] Id est, vitio dare, vituperare.

4. *Indicio de se ipse erit.*] Mire expressit simplicitatem vera dicturi, quum indicaturum de se dixit, non narraturum. Et *Indicio erit*, pro *Index erit. Indicio de se.*] *Indicat* is, qui de se volens aliquid, & de aliis etiam prodit; sed *confitetur* qui de se tantum, & qui invitus. *Vos eritis judices.*] Bene: quia apud judices indicium profitentur, qui accusatorem adjuvant.

5. *Laudin' an vitio.*] Medium non fecit: ut appareat, si crimen non sit, laudi debere esse.

6 *Synapothnescontes Diphili comœdia est.*] Nec numeri, nec genera respicien-

da sunt, contra sententiam remque ipsam.

7. *Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.*] Sic apud Græcos δρᾶμα, sic apud Latinos generaliter *fabula* dicitur, cujus species sunt: *Tragœdia, Comœdia, Togata, Tabernaria, Prætexta, Crepidata, Attellana*, μικτὸς *Rhintonica*.

8. *In Græca adolescens est.*] Diphili scilicet. quasi diceret, Quidam adolescens est qui lenoni eripuit meretricem.

9. *In prima fabula.*] Hoc est, in prima parte: ut dicimus, *in primis digitis*. non enim aut secunda, aut tertia fabula est.

10. *Reliquit integrum.*] Quum aliam transferret. *Sumpsit sibi.*] Libere tulit: hoc est, non furatus est: ut *Sume, pater.*

11. *In Adelphos.*] Latine declinavit. *Verbum de verbo expressum extulit.*] Hæc approbatio est, de Græco esse sublatum, non de Plauto, ut dicit adversarius. *Extulit.*] Mire non dixit *Transtulit*, sed *Extulit*: ut ornasse Græca videatur Latino stylo.

12. *Eam.*] Adelphos scilicet. *Novam.*] Veterem Græcam esse intelligimus.

13. *Furtumne factum.*] Hoc est vitio duci. *An locum reprehensum.*] Hoc est laudi duci.

14. *Negligentia est.*] Plauti scilicet; cujus æmulari nunc exoptat negligentiam. *Reprehensum.*] Retentum, resumptum.

15. *Nam quod isti dicunt.*] *Nam*, incipiendi vim habet modo: ut, *Nam ego hanc macharam meam dico. Homines Nobiles.*] Scipionem Africanum significat, & Lælium Sapientem, & Furium Publium.

16. *Eum adjuvare.*] Legitur & *adjutare*. *Pacuvius* in Chryse: *Adjuta mihi. Assidueque una scribere.*] Non sic dicit adversarius: verum hic oratorie crimen non tangit.

19. *Qui vobis universis & populo placent.*] *Universis*, qui in cavea sunt, dicit. *Populo*, qui etiam præter theatrum, id est, universam urbem.

20. *In bello.*] Scipionis. *In otio.*] Furii Publii. *In negotio.*] Scilicet Lælii Sapientis.

24. *In agendo partem ostendent.*] Σχῆμα ἀποσιώπησις. Hic enim jam non senes accipiendi essent: imo potius cæteræ personæ. sed ipsi senes in statario charactere partem aperient: in motorio, partem ostendent. Nam duo agendi sunt principales modi, Motorius & Statarius: ex quibus ille tertius nascitur, qui dicitur μικτός. *Æquanimitas.*] Favor & propitius animus: & deest, *vestra*.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS PRIMI.

1. *Storax.*] Nomina personarum, in comœdiis duntaxat, habere debent rationem & etymologiam. Etenim absurdum est, comicum aperte argumenta confingere; vel nomen personæ incongruum dare, vel officium quod sit à nomine diversum. Hinc servus fidelis *Parmeno*: infidelis vel *Syrus*, vel *Geta*: miles *Thraso*, vel *Polemon*: juvenis *Pamphilus*: matrona *Myrrhina*: & puer ab odore *Storax*: vel a ludo & à gesticulatione *Circus*: & item similia in quibus summum Poëtæ vitium est, si quid è contrario repugnans contrarium diversumque protulerit, nisi per ἀντίφρασιν nomen imposuerit joculariter, ut *Misargyrides* in *Plauto* dicitur trapezita. & fere hoc modo apud alios à Poëtis nomina componuntur describendo per ἀντίφρασιν, quod designat *Storax*. Primæ partes, sicut in prologo ipse promisit, à senibus aguntur: quorum contentione ad argumentum relata, vita aspera cum leni, & pater comis cum severissimo comparatur. *Storax.*] Storacem vocavit, non Æschinum: quo tacente puerum, id est, Æschinum absentem credit: quia servuli adolescentibus præstolantur, ut in Andria, *Observabam mane illorum servulos venientes, aut abeuntes.* Sed quia fieri poterat, ut domino absente adesset Storax; commodissime adjecit: *Neque servulorum quisquam qui adversum ierant. Storax non rediit hac nocte.*] Hoc alii interrogative, alii pronuntiative proferunt: sed magis pronuntiative dicendum.

2. *Neque servolorum quisquam.*] Pro-

pter Storacem, quem abesse non respondendo intelleximus. *Qui adversum.*] Proprie locutus est, nam *adversitores* dicuntur.* *Ierant.*] Producte I pronuntiando: quod nos addita v, *Iverant* dicimus. Tale est illud *Virgilii*,

Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.

3. *Profecto hoc vere dicunt.*] Absolute: non addidit *Qui. Si absis uspiam.*] Abundat *uspiam*, aut deest *profectus*, aut quid tale, aut *ubi uspiam*: significat enim scilicet *uspiam* & in loco, & ad locum. *Si absis uspiam, Aut ubi cesses.*] *Si absis*, ad parentes propitios: *Si cesses*, ad uxorem iratam refert in desertorem.

5. *Vxor.*] Subaudiendum est, *Dicit irata uxor. Quæ in animo.*] Omne quod sentimus, aut cogitamus, aut dicimus: & utrumque pro oratione est. Sed illa ἐνθυμηματικὸς, quæ in cogitatione est: hæc προφορικὸς λόγος dicitur, quæ in verbis est constituta. *Virgilius*:

Et mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.

Et ipse alibi:

Nunc si quis est qui hoc dicat, aut sic cogitet.

6. *Quam illa quæ parentes.*] Erudite. non addidit in quem dicat, quia scit, nomina uxoris & parentum τῶν πρός τι esse.

7. *Vxor, si cesses.*] Quare non, *si absis*? an quia justius cessanti, quam absenti succensemus? an quia irata uxor, si cesses? *Aut te amare cogitat.*] ἐπίζευξις cum ἐξαλλαγῇ, *Aut te amare cogitat*: aut minus peccati est, amori proprio cedere, quam alieno amori obsequi, nulla re impellente, sine uxore potare, aut velle delicias. Ergo αὔξησις est: nisi forte τῷ ἰδιωτισμῷ hoc putamus dictum. *Aut te amare cogitat, aut tete amari.*] Quum duo proposuerit, alterum sumpsit. Nam quum dixisset, *Quæ in te uxor dicit, & quæ in animo cogitat*: intulit, *Aut te amare cogitat*.

8. *Aut te amare cogitat, aut tete amari.*] Qui *Te amare* ἀμφιβόλως dixerat, cito intulit quod certum est, *Aut tete amari*. Et quia illud *te* dixerat, hoc geminavit, & *Tete* dixit, tanquam significantius. *Aut animo obsequi.*] ἐπιφορά.

10. *Ego, quia non redisti filius.*] Plus est quod dixit *Ego*, quam si diceret *Pater*. *Ego quia non, &c.*] Ἀνακόλουθον; non enim *Pater* dixit. *Quæ cogito! & quibus, &c.*] Hoc sic pronuntiandum est, ut horrere videatur ipse cogitationem suam.

11. *Quibus nunc sollicitor rebus!*] Hoc est, quam malis! non ut uxor, bonis. *Ne aut ille alserit.*] Vide quam teneri sit amoris hic timor, in juvene præsertim.

12. *Aut uspiam.*] *Vspiam* & in loco, & ad locum significat. *Ceciderit, aut perfregerit aliquid.*] Jungendum, ut, non solum *Ceciderit*, sed etiam *Perfregerit*. hæc sunt quæ sibi nemo evenire velit. *Ne aut ille alserit, aut uspiam ceciderit.*] Nimium tenere amat, qui hæc in juvene pertimescit, quæ circa infantulos caveri solent.

13. *Quemquamne hominem.*] Sic dicimus de ea re, quam miramur fere ab omnibus fieri.

14. *Quam ipse est sibi.*] Tanquam duo sint, sed hoc Poëtæ comico licet.

15. *Atqui ex me hic non natus est.*] Quasi dicat, Ex me non est, & sic afficior: quid paterer si genuissem? *Ex me hic non natus est.*] Quasi dicat, Non est meus. *Sed ex Fratre.*] Hoc est, omnino non alienus est. *Is adeo.*] Transitus ad argumentum subtilissimus. *Adeo* aut abundat, aut *nimium* significat. Ut in Eunucho, *Adolescentem adeo nobilem*.

17. *Ego hanc clementem vitam urbanam.*] Ὀρθὴ διήγησις καὶ διασκεύησις. *Clementem vitam*, figura ipsa. *Vitam clementem* dicimus quæ clementes facit: *Clemens* autem est, qui colit mentem. *Atque otium.*] Deest *Vrbanum*.

18. *Secutus sum.*] Bene *Secutus*: quasi magistram recte beateque vivendi. *Et quod fortunatum isti putant.*] Romani scilicet, qui *cælibem* quasi *cælitem* dicunt, & item Græci, apud quos sunt hujusmodi sententiæ:

ΕΙΤΑΦΙΛΟΣ ΕΧΟΙΝΙωΝ ΠωΔΟΥΜΕΝΟΝ. * & alibi:

ΓΑΜΕΙΠΑΜΦΙΛΟΣ ΓΑΜΕΙΤωΚΑγΑΡΙΔΗΑΙΚΗΣεΝ ΜΕ.

Fortunatum isti putant.] Me utique uxo-

rem non ducere. Dicit autem, Romanis id videri: quos spectatores habet Menander: Ὦ μακάριόν με! γυναῖκα οὐ λαμβάνω. *Quod fortunatum isti putant.*] Quidam putant sic pronuntiandum, Et quod fortunatam isti putant uxorem. Et hæc bona & concinna locutio est. Et *putant* bene dicit is, cui displicet aliena sententia. *Isti putant.*] Id est, hi qui à me dissentiunt.

19. *Vxorem nunquam habui.*] Si *Non habeo* dixisset, poterat videri habuisse.

20. *Ruri agere vitam.*] Contra hæc omnia suffecerat brevitas: sed subjunxit fratris descriptionem, ut verbis ipsis malam vitæ conditionem ostendat. *Semper parce, ac duriter.*] *Semper*, licet incertam distinctionem habeat, tamen recte additum est: quia vel ruri agere, voluptatis est; vel parce ac duriter se habere, virtutis. Sed *Semper*, ad vitium: *Parce* autem, ad servandum: *Duriter* vero, ad laborem referendum est. *Ruri agere vitam, semper parce ac duriter se habere.*] Variavit, ut in Andria.

21. *Vxorem duxit.*] Recte *Duxit*, non *Ducere*. semel enim hoc fecit Demea. *Vxorem duxit.*] Varie per modos discurrit. *Vxorem duxit.*] Adjuvandum pronuntiatione est, ne singula utrique assecuti videantur. Nam sic in fine fabulæ ait Demea, *Vxorem duxi: quam ibi miseriam vidi! nati filii: alia cura.*

22. *Inde ego hunc, &c.*] Mire *inde* subjungit, quum personam prætulerit. Sic alibi, *E prædonibus unde emerat, se audivisse abreptam è Sunio. Inde ego, &c.*] *Inde* pro *ex quibus*, & *mihi* abundat. Et bene *Hunc* dixit, quia de ipso loquebatur.

23. *Eduxi à parvulo.*] Quos nos *educare* dicimus, *educere* veteres dicebant: ut, *Educet sylvis regem regumque parentem. Habui, amavi pro meo.*] Quæritur quid sit *Habui*. & quum multa dicantur, hoc solum verum est, *Habui*, credidi, duxi, existimavi. ut alibi, *Semper ejus dicta est hæc atque habita soror.* &, *Sic itaque habeantur, itaque dicantur.* Ergo *Pro meo* subaudiendum est bis; & *Habui pro meo*, & *Amavi pro meo.*

24. *In eo me oblecto: solum id est carum mihi.*] Absolute utrumque, & *In eo.* & *Solum. In eo.*] Quasi in ea re. *In eo me oblecto.*] Nove dixit, pro, *Ego me oblecto. Solum id est carum mihi.*] Plus autem significat, quam si diceret, *Solus is est carus mihi.*

25. *Facto sedulo.*] Secus à dolo, id est, sine dolo, & impense. *Ille ut item contra me habeat.*] *Item*, similiter: *Contra*, vicissim. *Plaut.*

Vt illa illum contra, qui est amoris cultor optimus.

26. *Do, prætermitto.*] *Do* sumptum: *prætermitto* delicta. *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.*] Etsi licet, non necesse est patrem sævire, quia pater est: Inter *Ius* & *Æquitatem* hoc interest: *Ius* est quod omnia recta & inflexibilia exigit: *Æquitas* est, quæ de jure multum remittit. Ergo hic sensus, Non necesse est, etiamsi liceat, sævum esse patrem. Et mire ostendit, jus suum nisi necessitate, non esse seruandum.

27. *Postremo alii clanculum.*] Non alii patres: sed alii adolescentes, clanculum patres suos.

28. *Quæ fert adolescentia.*] Veniam addidit statim, peccata ab adolescentibus ad ætatem removendo. Et vide quam breviter, quam pudicè, quam ignoscenter locutus est.

29. *Ea ne me celet, consuefeci filium.*] Tribus enim vivitur modis, natura, consuetudine, & ratione.

30. *Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem.*] Separatim subaudiendum est, *insuerit* πρὸς τὸ *mentiri.*

31. *Cæteros.*] Quia jam deceperit patrem.

32. *Pudore & liberalitate.*] *Pudore*, ad filios retulit: *Liberalitate*, ad parentes. Argumentum à conjugatis. Liberalitate inquit regendi sunt: propter quod liberi dicuntur. *Liberalitatem* autem, bonitatem dicit.

33. *Retinere satius esse credo.*] Bene *Retinere*: à vitiis scilicet. nam vitia filios tenent: quos retinent patres à vitiis scilicet. Nam *retinet*, qui adversum aliquem tenet.

34. *Hæc fratri mecum non conveniunt.*] Nova locutio. &, *Non conveniunt*, pro, non congruunt: ac per hoc, *In his ego & frater dissentimus*, id est, dissimiles sumus.

35. *Venit ad me sæpe, clamitans.*] Et importunitatem odiosam ostendit, *Ad*

me dicendo : & inconditam assiduitatem, addendo *Sæpe*. Et congrue, postquam *Sæpe* dixit, adjecit aptius verbum, non dicens *Clamans*, sed *Clamitans*. *Quid agis, Micio?*] Reminiscere lectionem, & invenies, interrogationem hujusmodi, vel invectionis principio convenire, vel objurgationis.

36. *Cur perdis adolescentem nobis?*] Recte *Nobis* additum est, & ἠθικῶς, ut alibi, *Psaltriam nobis, si Diis placet, paravit*.

37. *Cur amat? cur potat?*] Vide quemadmodum, ut durum objurgatorem ostendat Demeam, quum ab eo ea dicantur in crimen vocari, quæ aut ætatis sunt: ut, *Cur amat?* aut naturæ; ut *Cur potat?* aut pietatis: ut, *Cur tu his rebus sumptum suggeris?* & cætera. *Cur amat? cur potat?*] *Cur amat?* ad illud refertur, quod ait supra, *Do, prætermitto*. nam *Prætermitto* delicta intelligimus ex amore. *Cur potat?* revocamus ad illud quod ait, *Do sumptum*.

38. *Nimium ineptus es.*] Utrumque dure, & *Nimium*, & *Ineptus es*.

39. *Præter æquumque & bonum.*] Potuit & non addi, *præter æquum bonum*.

40. *Et errat longe.*] Melius est, *longe* simpliciter accipiendum, ut locale sit, quam valde. *Mea quidem sententia.*] Modeste addidit, *Mea quidem sententia*: ne quis hoc pro præcepto dici existimet.

41. *Qui imperium credat.*] Utrum cujuslibet, an Demeæ tantum? *Gravius esse aut stabilius.*] *Gravius*, ad vim; *Stabilius* ad tempus refertur.

42. *Vi quod fit.*] Id est, metu ac malo. *Quam illud quod amicitia adjungitur.*] Illud fit, quod vi; hoc adjungitur, quod amicitia.

43. *Mea sic est ratio, & sic animum induco meum.*] *Mea sic est ratio*, ad superiora pertinet confirmanda. *Sic animum induco meum*: ad ea pertinet, quæ dicturus est. *Mea sic est ratio.*] Iterum modeste & ἰδιωτικῶς. *Et sic animum induco meum*: Senilis μακρολογία.

44. *Malo coactus.*] Duo dicit, *malo*. & *coactus*. *Qui officium suum.*] Ὁ τὸ καθῆκον ποιῶν, id est, qui recte facit. *Officium* autem dicitur, quasi *efficium*, ab *efficiendo*, quod unicuique personæ congruit.

45. *Dum id rescitum iri credit.*] Quod facit scilicet. *Tantisper.*] *Tantisper*, quasi *Tantumper*. & *Paulisper* quasi *paulumper*: unde *Parumper*, dictum est. *Tantisper cavet.*] *Peccare* subaudiendum est. nam totum ἐλλειπτικῶς, & obscure dictum est, Et bene, *Cavet*: quasi malo.

46. *Si sperat fore clam.*] Iterum *quod facit* subaudiendum. *Rursum ad ingenium redit.*] Mire, non intulit: *Cavet: Ad ingenium redit*. Et *Rursum* est retro versum, ut *Prorsum*, prius versum.

47. *Ille quem beneficio adjungas.*] Non dicit, *Beneficio adjunctus*. ut supra, *Malo coactus*. *Ille quem beneficio adjungas.*] Καλαντίθησιν ΑΝ * [καὶ ἀντίθετον] Ille malo, hic beneficio. Ille coactus, hic adjunctus, Ille dum id rescitum iri credit, tantisper cavet: hic, præsens absensque idem erit. Et Τὸ *Præsens* & *Absens*, non ad aliquem locum: sed ad custodem retulit & monitorem. *Ille quem beneficio adjungas*] Contra illud ait, *Malo coactus*. *Ex animo facit.*] Officium scilicet.

48. *Studet par referre.*] Id est, benefacere. *Præsens, absensque idem erit.*] Contra illud, *Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit*.

49. *Hoc patrium est*] Superius à re tractum est: hoc jam à persona ducitur argumentum. *Consuefacere.*] Non *Cogere* sed *Consuefacere*.

50. *Quam alieno metu.*] Vide quemadmodum suum ad indulgentiam affectum revocet optimæ disciplinæ.

51 *Hoc pater ac dominus.*] A differentia personarum & officiorum. *Interest.*] Differentia est. *Hoc qui nequit.*] Longe melius *Nequit*: quam si diceret, *Non vult*.

52 *Fateatur se nescire imperare liberis.*] Hoc indicat, & se melius consulere, & volentem hoc exercere. *Nescire imperare liberis.*] Oratorie, quasi artis sit, indulgentissime agere. *Imperare*, modo non ad superbiam, sed ad *Regendum*, est referendum. *Fateatur nescire.*] Deest *Se*.

53. *Sed estne hic ipsus, de quo agebam.*] Κατ' οἰκονομίαν supervenit, de quo

sermo est, ut factis dicta ostendantur. *Et certe is est.*] Bene nunc confirmat ipsum esse eum, quum propior est, ut pote senili, nec in longum prospiciente conspectu.

54. *Nescio quid tristem video.*] Orationis apparatus ex vultu ostenditur. ut,

——— *stetit acri fixa dolore.*
Tum quassans caput, hanc effundit pectore vocem.

Nescio quid.] Deest *Propter*: ut sit, *Nescio propter quid. Vt solet.*] Causa cur illum æquo animo frater ferat. *Vt solet*, inquit.

55. *Salvum te advenire, Demea, gaudemus.*] Ut asperior ostendatur Demea, etiam salutatur ab eo, quem objurgaturus est.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS PRIMI.

1. *Hem! opportune: te ipsum quærito.*] *In hoc actu diversi homines, diversi patres, & diversa studia proponuntur. hic lenis, hic amarus: hic facetus, hic impolitus: hic facilis, hic pertinax & difficilis. Hem! opportune: te ipsum quærito.*] Melius quam Menander, quum hic illum ad jurgium promptiorem, quam ad resalutandum faciat.

2. *Quid tristis es?*] Bene interrogat, potuit enim non iratus frater quærere. *Vbi nobis Æschinus siet.*] Quasi quædam causa sit tristitiæ.

3. *Dixine hoc fore?*] Credo jam, ut solet, objurgabit.

4. *Quid ille fecerit!*] Animadvertendum, ut interrogatus interroget more indignantium. quod ideo facit, quia videt Micionem eo vultu interrogare, ut videatur minus reprehendere culpam Æschini.

5. *Quem neque pudet quidquam, neque metuit quemquam.*] Varie per casus discurrit, *Quem neque pudet quidquam*: contra illud quod alibi pater dicit, *Erubuit. salva res est. Quem neque pudet quidquam.*] Magno ordine accusavit, non (inquit) pudore movetur patrum, non metu parentum, non timore legum. Ergo gradatim αὔξησις oratoria processit.

6. *Tenere se ullam.*] Bene *Tenere*, quia legem. & est ἀμφιβολία oratoria. *Nam illa quæ antehac facta sunt, omitto.*] Accusatio duo tempora recipit; præteritum, ab ante gestis: & præsens, ab iis quæ objiciuntur. Ergo utrumque mira brevitate perstrinxit.

7. *Omitto.*] Παράληψις. *Modo quid Designavit!*] *Designare*. est rem novam facere. In utramque partem, & bonam & malam. Nam & *designatores* dicti, qui ludis funebribus præsunt: credo ob eam causam, quod ipsis ludis multa fiant nova & spectanda: simul etiam turba retineatur. quæ sunt aut in spectaculis, aut in litibus. *Modo quid designavit!*] Puto ego, *designationem*, contractionem, aut conductionem populi in unum intelligi. hoc enim contingit ei, qui aliquo flagitio plurium in se oculos & ora convertit, & spectaculo est vulgo: quemadmodum designatores, qui ludis funebribus multitudinem retinent. *Designavit!*] Hoc verbum apud veteres duas res significabat: etenim prave & recte facta, *designata* dicebantur. *Quidnam id est?*] Et hoc etiam contemnens interrogat Micio.

8. *Fores effregit.*] Hæc singula magna cum vociferatione inferenda sunt. stomachatur enim adversus male interrogantem. *Fores effregit, atque in ædes irruit alienas.*] Totum quidem unum crimen est: Rapuit meretricem. Sed vide qua pompa, qua vociferatione dilatetur accusatio Demeæ, de moribus Æschini nihil nisi inania referentis. *Fores effregit, atque in ædes irruit alienas.*] Hæc singula consideranda sunt. Et bene dicit *Alienas*, quia si Lenonis diceret, parva res videretur.

9. *Ipsum dominum.*] Iterum suppressa est infamis persona. *Atque omnem familiam multavit.*] Aut *Familiam* pro servis lenonis dicit, aut pro meretricibus. *Multavit.*] Laceravit, mutilavit, mollivit, atque dissolvit. Unde *Mulciber* à multando, quasi *Multiber*.

10. *Vsque ad mortem.*] Magna invidia cædis & mortis mentione, quæ tamen nulli accidit. *Eripuit mulierem quam amabat.*] Omnia magno colore & accu-

satorie dicta sunt, & ex hoc maxime, quod lenonem & meretricem non dixit, contentus facti atrocitate, personarumque vilitatem reticens. *Mulierem eripuit.*] Non *Abduxit*, sed *Eripuit*.

11. *Clamant.*] A præjudicato, & authoritate rumoris.

12. *Hoc advenienti quot mihi, Micio, dixere?*] Quasi dicat, Displicet omnibus, & multi eum accusant, nec tamen lenonis querelæ mentio fit. Vide Oratorem. *Hoc* autem, vel articulus, vel adverbium loci est.

13. *In ore est omni populo.*] Sallustius, *In ore gentibus agens, populo, civitati.*

14. *Si conferendum exemplum est.*] Tanquam non sit conferendum. *Non fratrem videt rei dare operam.*] Satis comice hoc infertur legentibus argumentum: nam magis in culpa ille ipse est, quem laudat.

15. *Rei dare operam.*] Non amori. *Rei dare operam.*] Quam facete Poëta hæc omnia falsa, & è contrario facit Demeam credere. *Ruri esse.*] Non in urbe. *Parcum.*] Non prodigum. *Sobrium.*] Non insanum. *Parcum ac sobrium.*] Contra illud: *Cur amas? cur potas?*

16. *Nullum hujus simile factum.*] Hoc cum admiratione. Micio tangitur, quasi ipsius culpa sit fratris natura. *Nullum hujus simile factum.*] Hoc cum admiratione indignantis pronuntiandum est, & ardentibus in Micionem oculis. Et subaudiendum est *Esse*, aut *Invenire*. *Hæc quum illi, Micio, dico, tibi dico.*] *Illi*, pro *In illum*: & *Tibi*, pro *In te*.

17. *Tu illum corrumpi sinis.*] Deest *Nam*, sed ferventius ἀσυνδέτως dicitur. & hoc *Tibi* & *Tu* pronuntiandum est intento digito, & infestis in Micionem oculis. nam hoc agi stomacho adversum dissimulatores solet. *Tum illum corrumpi sinis.*] Mitius modo dixit, *Sinis corrumpi*: mox vehementius dicet, *An laudi putat fore, si perdiderit gnatum?*

18. *Homine imperito nunquam quidquam injustius.*] Miro stomacho apud ipsum de ipso tanquam apud alterum loquitur.

19. *Nisi quod ipse fecit.*] Αὐθάδεια hoc enim proprium rusticorum est, atque imperitorum. *Nihil rectum putat.*] Proprie *putat*. nam hoc verbum imperitorum est. Ordo est, Qui nihil rectum putat, nisi quod ipse fecit.

20. *Quorsum istuc?*] Deest *Pertinet*, aut *Dicis*. *Quia tu, Demea.*] Id est, homo imperitus. *Hæc male judicas.*] Pari virtute hæc leniter dicta sunt, qua superiora vehementer.

21. *Non est flagitium.*] Non peccatum negat esse: sed flagitium non esse contendit, & ideo subindignanter pronuntiandum est: ut si dicat, Scortari quidem adolescentulum, delictum est, sed non est flagitium. & veniæ locus non tam in facto, quam in persona est constitutus. *Non est flagitium, mihi crede, adolescentem scortari.*] Mire respondit, & oratorie, ad hæc quæ invidiose dicta sunt. Nam quod ait ille, *Eripuit mulierem quam amabat*: hic *scortum* dicit. quod *irruit in ædes alienas*, quasi ex vino furens, *potare*: quod cum aliis grave propositum est, hoc solum dicendo, leve reddit, id est, *fores effringere*. *Mihi crede.*] Quasi imperito dicit, *Mihi crede*. non enim, *Me intellige*. Quod imitatus *Cicero* sic Cælium exagitat; *Magna sunt mihi crede. noli hæc contemnere.* Hic enim & authoritas dicentis, & contemptus ostenditur audientis.

23. *Hæc si neque ego, neque tu, fecimus.*] Quia dixit: *Qui nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.*

24. *Non sivit egestas.*] Non voluntas prohibuit, sed necessitas: & ideo nulla laus.

25. *Quod tum fecisti inopia.*] Nota *Fecisti*, in eo quod significat *Non fecisti*.

27. *Injurium est.*] Quia nihil quicquam injustius homine imperito. *Nam si esset unde id fieret.*] Non est necessario consequens, sed probabiliter admittitur apud oratores: non enim omnes qui habent unde faciant, continuo etiam faciunt. *Vnde id fieret.*] *Fieret*, producta prima syllaba. *Ennius*, *Memini me fieri pravum.*

27. *Et tu illum tuum, si esses homo.*] Multum progressus est, accusans accusantem.

29. *Expectatum.*] Odiosum & malæ vitæ. nam filiis parentes aut amabiles

sunt, aut expectati, amabiles, boni: expectati, mali: quorum mors in dies singulos expectanda & optanda sit. nam *expectamus* ante diem. unde avidior intelligitur, qui expectat, quam ille qui sperat. *Quum ubi te exspectatum.*] Eo rem produxit, ut ipse magis videatur consulere disciplinæ, quam Demea. *Ejecisset foras.*] Non dixit *Amisisset*, sed, ut quiddam abjiciendum, *Ejecisset*.

30. *Alieniore ætate, post faceret tamen.*] Ἀνακόλουθον. Deest enim *Quamvis*. Et *faceret* ultimum, magnam vim habet, nihil enim prodesset, insuper obesset, retinere ab illis filium juvenem. *Alieniore* pro *Aliena* dicens, comparativum gradum pro positivo posuit.

31. *Pro Iuppiter!*] Tragica exclamatio est. & bene, tanquam ipse reprehenderet Demea, adjecit; *Tu homo adigis me ad insaniam.* Et *Tu homo* dicens, negat illi familiaritatem.

32. *Non est flagitium, facere hæc.*] Moraliter indignatio expressa est, iisdem verbis, quæ frater dixerat, repetitis.

33. *Ne me obtundas.*] Ne me sæpe & moleste interpelles. Nam *Obtundere*, est aliquid sæpe odiose repetere.

34. *Tuum filium dedisti adoptandum mihi.*] Mira argumentatio per ἐπαγωγὴν, quæ *Inductio* ab Oratoribus dicitur, quum per interrogationem pervenimus ad id, quod volumus, concludendum.

35. *Is meus est factus.*] Sic progreditur, quasi confessionis genus sit, adversarium tacuisse. *Si quid peccat, Demea.*] Conclusio dubiæ rei à non dubiis sumpta. *Si quid peccat, Demea.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ interposuit *Demea*: & repetitum est, *peccat*.

36. *Ego illi maximam partem feram.*] Errant, qui putant *illi* esse pronomen, quum sit adverbium loci: ut,

——— *illi mea tristia facta?*
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Illi ergo, ibi, ubi ille peccat. Quare quidam etiam *li* syllabam discretionis causa, ut locum significet, corripiunt. Et *Maxumam partem*, optime dicit. Non enim *universam*, quia non solus pater Æschini est: sed *Maxumam*, quia ejus magis est, cujus filius cœpit esse per adoptionem. *Feram.*] Sustinebo, tolerabo.

37. *Olet unguenta?*] A summo ad imum proposita solvuntur. & mira varietas est, *Olet unguenta*: ne diceret, obsonat, potat, ungitur: ne scilicet hæc exercitationis palæstricæ, non luxuriæ dicerentur.

38. *Amat?*] πρὸς τὸ, Cur amat? *Dum erit commodum.*] Dare scilicet.

39. *Ubi non erit.*] Argentum scilicet: sed *Commodum dare*, subaudiendum est. *Fortasse excludetur foras.*] Hoc ita protulit, quasi dicat, nihil sibi deperisse, si gratis forte fuerit ad amicam admissus. Et totum hoc μετ' ἀδιαφορίας legendum est. Et mire *Fortasse* dicit, ut Pater indulgens, & credens Adolescentem posse etiam amari ab amica: non enim affirmavit, ut diceret, *Excludetur foras*.

40. *Fores effregit? restituentur.*] Pervenit ad præsens crimen: illa enim ante acta fuerant.

41. *Resarcietur.*] *Re* abundat.

42. *Et unde hæc fiant.*] Iterum subaudiendum, *est*. *Et adhuc non molesta sunt.*] Quia non est flagitium, Adolescentem scortari.

45. *Ab aliis qui vere sciunt.*] Superbum fuisset, *A me* dicere. melius ergo, *Ab aliis*, dictum est.

46. *Natura tu illi pater es, consiliis ego.*] Urbane Micio *Consiliis* subjunxit. Plus enim valet ad laudem consilium, quam natura. Et simul ostendit Poëta verbis Micionis, qui non natura, sed affectu sit pater, nullum patrem esse sapientem: eum vero posse sine perturbatione perfrui iis quos amat, quem patrem esse consilium fecerit, non natura, hoc est, qui filium adoptaverit. Et mire, quum *Natura* singulariter dixerit, pluraliter intulit, *Consiliis ego*.

47. *Tun' consulis quidquam?*] Apertior contumelia: & ideo sequitur denuntiatio discedendi. *Tun' consulis quidquam?*] Quia dixit, *Consiliis ego pater sum*: à conjugatis argumentatus respondit, *Tun' consulis quidquam?* quia à consulendo *consilia* dicuntur, &

& consultores. Si pergis, abiero.] Ut,
——— donec me flumine vivo
Abluero. ———

Si pergis, abiero.] Ἀρχαϊσμὸς, pro Abibo. & hoc, gestu abeuntis, vel abituri pronuntiatur.

48. Siccine agis?] Recte, quia jam abibat: quasi revocantis correptio est. An ego totiens.] Hoc conversum intelligas dicere. Audiam.] Deest te: sed exprimere durum fuit. Et hoc est obtundere.

49. Cura est mihi.] Æschinus scilicet.

50. Curemus aquam uterque partem.] Proprie Vterque & Æquam, quasi particeps fratris.

51. Propemodum.] Nisi addidisset Propemodum, falsa videretur esse sententia.

52. Ah Micio.] Religiose commotus est: ac velut incusatio est perfidiæ: & ideo exclamat dolens, & transit in iracundiam, concessionemque, quæ ἐπιτροπὴ dicitur.

53. Mihi sic videtur.] Rationabiliter non Est sic, dixit: sed, Sic videtur: non vult enim verum esse. Quid istuc?] Deest Loquor aut Resisto: nam proprie significatio est de sententia sua decedentis.

54. Profundat, perdat.] Ἐπιτροπὴ figura. Virgilius:

Sequere Italiam ventis, pete regna per undas.

Profundat, perdat, pereat.] Hæc sic pronuntianda sunt, ut ostendatur gestu, nolle quod loquitur.

55. Si verbum unum posthac.] Ἀποσιώπησις. Deest, Tibi fecero, aut tale hujusmodi. Rursum.] Quasi curans irasceris?

56. An non credis?] Irasci scilicet. Repetone quem dedi?] Minus erat, si Æschinum diceret: sed plus est, Quem dedi.

57. Ægre est.] Quasi dictum sit, Quid ergo loqueris? quia ægre est. Cur ægre est? quia alienus sum. Alienus non sum?] Mire Alienus non sum quasi timeat jam dicere, Pater sum. Alienus non sum.] Satis cum stomacho, quasi dicat, Si patrem me esse jam non licet, alienus non sum.

59. Iste tuus.] Memoriter Iste tuus, ad illud quod dixerat, Meus est factus. Iste tuus ipse sentiet posterius.] Quantus sis, quantumque eum ames: hoc est, ut decipiatur per indulgentiam tuam. Ipse sentiet. Sentire multi pro malo posuere, ut ipse alibi, Sit rogas? sensi: nam unam ei cœnam atque ejus comitibus dedi.

60. Posterius.] Etenim Demea satis hoc grave existimat dictum in eum, qui non provideat in futurum: & arctius, quia pater est. Nolo in illum gravius.] Scilicet quam hoc.

61. Nihil, & nonnihil.] Nota figura est, conveniens placidissimo seni, qui in reprehendendo adolescente moderatus est. Nec nihil.] Apparet Terentium favere lenissimis patribus: unde subjecit etiam rationem facti Micionis. Neque omnia sunt quæ dicit.] Bene à Micione hoc dicitur: quia indulgentioris est, plura scire: & supra dixit, Ea ne me celet consuefeci filium. Et hic sensus est: Nec contemnenda sunt quæ dicit, nec omnia dicit tamen. Hoc est, non sola sunt quæ dicit, sed multa alia. Et ordo est, Neque tamen hæc quæ dicit, sunt omnia.

62. Nonnihil molesta.] Placidissime Nec nihil dixit: & Nonnihil maluit repetere, quam vehementer iracundiam demonstrare. est enim altera διπλόπς. Nonnihil molesta hac sunt mihi.] Optime Poëta Micionem fecit commotum: ne si omnino immobilis esset, non indulgere adoptivo filio, sed omnino eum non curare videretur. Ergo sic in eum servat placidum animum, ut tamen retineat patris affectum.

63. Illi.] Demeæ scilicet. Aut Illic, id est, ibi ubi Demea litigabat. Sed ostendere, me agre.] Constat ergo, ægre pati. nam aliter non erat parens. Nam ita est homo.] Homo dixit moraliter, sic enim de iis dicimus, quos parce reprehendimus, ut alibi, Vt homo est, ita morem geras.

64. Quum placo.] Id est, quum volo placare.

65. Verum si augeam.] Argumentum à contrario. nam Placare contrarium est irritantibus augentibusque iracundiam.

66. Aut etiam adjutor sim ejus iracundia.] Σύλληψις. Nam à genitivo casu accusativus assumptus est.

67. Etsi Æschinus nonnullam in hac re.]

Rursus ἀπλότης, ut sit mitis reprehensio: & hoc ipso gravis. nam *Etsi*, & *nonnullam nobis*, temperamento sunt posita.

69. *Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit aliquid?*] Ἦθος ὑπερβολῆς. *Quam non*, & *Cui non*. Ea tamen hæc sunt, ut non gravi sono accusationis proferantur, sed solam reprehensionem contineant. *Aliquid* vero, admirantis est. Quod addidit *Meretricem*, ostendit Micionem hoc solum adhuc scire: nihil autem de vitiata virgine. *Quam hic non amavit meretricem?*] Et hoc cum venia & defensione. nam colere meretricem, non est flagitium. & simul etiam vitiatæ virginis adhuc ignarus ostenditur Micio. *Aut cui non dedit aliquid?*] *Aliquid* dicendo, prætermisit vel meretricem vel numerum.

70. *Credo jam omnium tædebat.*] Παρένθεσις ἀρχῆς. Etenim addimus ad ea quæ apud nos parum certa sunt, aut *Credo*, aut *Puto*.

71. *Dixit velle uxorem ducere.*] Mirum est apud Terentium, quum etiam per nescias personas indicet argumenta. nam quum Micio nesciat amari ab Æschino civem virginem: tamen dicit, *Credo jam omnium tædebat*, &, *Dixit se velle uxorem ducere*. Sic ex parte magna ostendit nescius argumentum; ideo quia verisimile est, amantissimum Æschini Micionem omnes scire affectus adolescentis & consuetudines. Et apparet præterea, conatum ex parte fateri vitiatum amore Æschinum, & pudore impeditum, tantum hoc dixisse, quod honeste potuit, velle se uxorem ducere: quam autem vellet, tacuisse confusum.

72. *Sperabam jam defervisse adolescentiam.*] Recte *Sperabam*, pro *Gaudebam*: sic enim dicimus, quum errasse nos cernimus. Et mire: non dixit, *Sperabam illum jam corruptum*: sed mitis senex totum ætati attribuit, nihil filio. *Defervisse adolescentiam.*] Servat propositum circa ætatis veniam. *Defervisse.*] Quasi deorsum à fervore tenuisse. Legitur & *desævisse*.

73. *Ecce autem de integro. nisi quidquid est.*] Ἀπροσώπησις prima: quia non vult credere. *Nisi quidquid est.*] Deest: *quia*: ut sit, *nisi quia*. Et est sensus, Nisi quia non temere credo; & volo scire quidquid est.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS SECUNDI.

1. *O*Bsecro, populares.] Popularitas *in omnis rei consortium sumitur. nunc autem* populares *cives dicit. & hoc est, quod veteres* Quiritari *dicebant*, *Quirites conclamare*. *Obsecro, populares, ferte misero atque innocenti auxilium.*] Hic exemplum est contumeliosi per potentiam divitis, & in perniciem suam pauperis contumacis.

2. *Subvenite inopi.*] Vide quam posteriora vehementiora sunt, ad incendendum populum. primo, *miserum*: post, *innocentem*: ad ultimum, *inopem* posuit. & primo, *ferte auxilium*: post, *subvenite*. Et totum hoc principium à benevolentia sumitur: quæ comparatur ex invidia potentiæ Æschini. nam, contraria in Æschino esse vult intelligi. *Misero atque innocenti auxilium: Subvenite inopi.*] Tria sunt, *Miser. Innocens. Inops. Otiose, nunc jam.*] *Otiose*, secure significat. nam nisi qui securus est, otiosus non est. *Otiose nunc jam ilico hic consiste.*] Simul imperavit modum, tempus, locum, factum. Modum, *otiose*: Tempus, *nunc*: Locum, *hic*: Factum, *consiste*. Nam *Iam* & *Illico*, alterum tempori adjungitur, alterum loco. At *Consistere*, est audacter & constanter stare: ut,

Constitit in digitos extemplo arrectus uterque.

Illico.] Modo locum, non tempus significat.

3. *Numquam.*] Pro *non*. Virgilius,

Numquam omnes hodie moriemur inulti.

4. *Istam invitis omnibus.*] Deest *abducam*. *Ego istam invitis omnibus.*] Bona ἔλλειψις. nemo enim plene loquitur, qui luctatur.

5. *Quanquam est scelestus, non committet.*] Ἀνακόλουθον primum: nam quum præposuisset *Quanquam*, non subjecit *Tamen*. *Committet.*] Perficiet: sed hoc proprie de illicitis & puniendis facino-

ribus dicimus. Et simul hic ostendit Comicus adolescens cedere se lenoni, invitum se noxam intulisse: & id quod fecerit, fecisse lenonis culpa, non sua. *Iterum ut vapulet.*] Minaciter Poëta priorem litem sustulit, dicendo *Iterum*: ut non eadem lis esset, de qua supra Demea questus est: sed instaurata nascatur.

7. *Leno ego sum.*] *Leno*, terribiliter pronuntiandum est: quasi dicat, cui supplex eris. Sed ex argumento est, quod contemnit Æschinus minas lenonis: utpote qui jam uxorem decreverat ducere. *Scio*] Hic sic respondit, quasi in lenone imminutio capitis tantum consisteret. *Fide usquam optuma.* *Fides* in concipiendis comminationibus: nam *denuntiatio* comminantis est.

9. *Hujus non faciam.*] Figurate ergo. *Quod te purges*, id est, purgationem tuam *Hujus* autem, δεικτικὸν est. Aut enim stipulam, aut floccum moverat, aut summum digitum. *Hujus non faciam.*] Cicero: *Ne tantulum quidem commotus est.* *Ego meum jus persequar.*] Hoc est lenonium. *Meum jus.*] Meam libertatem. *Meum jus.* Meam vindictam. Nam ut illa *injuria* est, quæ fit innoxio: ita jus vindicta illa, quæ redditur reo. *Persequar.*] Ulciscar. Cicero: *Tu dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris.*

10. *Neque tu verbis solves unquam, quod mihi re male feceris.*] Νομικῶς. Et *Solves*, lues, persolves, id est, satisfacies, ac te purgabis. *Re male feceris.*] Acuendum est *re*. & significanter proferendum. ibi enim est sententia. Et plus dixit, *Re malefeceris*, quam *Injuriam feceris.*

11. *Novi ego vestra hac.*] Ἔλλειψις: deest enim *verba*. *Iusjurandum dabitur.*] Hoc est, jurabimus te esse indignum cui injuria fiat hujusmodi. Aut separatim, *jusjurandum dabitur*: & separatim, *te esse indignum injuria hac.* & sic melius. verba enim satisfaciunt, quum res colligitur in generalibus causis. nam sæpe iræ ac lites jurejurando sunt terminatæ.

12. *Indignum injuria hac.*] Comice *Indignum* & *Indignis.*

13. *Abi pra strenue.*] Aut *Abi pra*, id est, prior: aut *Abi pra*, id est, præi: ut, *I pra, sequar.* Aut *prastrenue*? ut *Pradivitis urbe Latini.* *Abi prastrenue.*] Magna contemptio minarum lenonis, non respondisse Æschinum ad ea quæ dixerat. *Caterum hoc nihil facis.*] *Nihil* pro *non* legitur. & *nihili.*

14. *At enim non sinam.*] *Enim*, inceptiva particula apud veteres fuit: sed & convenit perturbationi.

15. *Nimium isthoc abisti.*] Quasi ex contumacia lenonis appareat, quod multum abierit. *Propter hunc.*] Juxta hunc ut *Virgilius*,

— templum de marmore ponam
Propter aquam. —

Hem, sic volo.] Mire comicus, ex alterius verbis, quid faciat alter, ostendit.

17. *Quin pugnus continuo.*] *Pugnus* à pugna dictus: aut ab illo *pugna*. *Pugnus continuo.*] Id est vestigium litigantis.

18. *Istuc volo ergo ipsum experiri.*] Expresse ostendit pauperioris loquacem contumaciam usque ad pericula cædis. *Istuc volo ergo ipsum experiri.*] Hoc illo dicente, Servus lenonem verberat. *Hem serva.*] Nescias cui dicat hæc Æschinus, an lenoni, an servo: sed servo magis est verisimile.

19. *Geminabit nisi caves.*] Hoc comminantis est, non jubentis ferire. sed quia longe stat Parmeno, *gemina* putavit dictum. Et *Geminabit*, subaudiendum est *plagam*. *Geminabit nisi caves.*] Non singularem pugnum, & unum dabit, sed *geminabit*: quasi dicat, geminato duplicatoque numero inferet. *Hei misero mihi!*] Leno pulsatur.

20. *Non innueram.*] Convenienter Poëta avidiorem Parmenonem malefaciendi inducit, quum supra dominum invitum ostenderet cogi ad inferendam injuriam. *In istam partem potius peccato.*] Ut verberes non jussus potius, quam jussus non verberes.

21. *Nunc jam.*] Duæ partes istæ sunt. Et bene *Iam*, quia sero, & post plagas. Et utrum hoc lenoni, ut abeat, an puellæ ut introeat, dicitur; sed facetius est, si lenoni intelligas dici: quasi hoc factum sit quod voluerit: & quasi venerit ut vapulet. Et *jam* etiam tarditatis incusatio est. Ut *Virgilius*,

Iam melior, jam diva precor. —

Regnumne Æschine.] Invidiosa moralis

ter exclamatio, & ardentior ad plagas. *Regnumne, Æschine, hic tu possides?*] Bene *hic*, id est, Athenis, ubi gravius crimen est dominari velle: Nam tyranni ibi semper oppressi sunt, & maxime à proximis.

22. *Si possiderem.*] Ἠθικὴ εἰρωνεία contemnentis in invidiam. *Ornatus esses ex tuis virtutibus.*] Cito ostendit quantum à se longe sit regnum, qui dixerat ornari potuisse lenonem. *Ex tuis virtutibus.*] Sic veteres per εἰρωνείαν *virtutes* pro flagitiis dicebant. Lucilius, *Animo ac virtutibus.*

23. *Quid tibi rei mecum est?*] Hoc, quia verberatus est, dicit, ut sit, *Quid tibi debeo?* non quia nihil sibi debeatur. *Nihil.*] Facete: quia ipse abstulit, & *nihil* vult à se repeti. *Quid? nostin' qui sim?* Proprie: sic enim dicit qui nihil quicquam debet, Non me novit? non quod ignoretur, sed quod in jure non cernatur.

24. *Si attigisses.*] Plus dixit *Attigisses*, quam *Tetigisses*. est enim multo majus *attingere*, quam *tangere*.

25. *Qui tibi magis licet.*] Hic non tam ratiocinatio est, quam exclamatio per dolorem. *Qui tibi magis?*] Si mihi, inquit, non licet attingere tuam: cur tibi licet meam, non tangere, sed habere? Et *habere*, utrum domi in consuetudine: an corrumpere, id est, stuprare intelligimus? *Meam habere. Pro qua ego argentum dedi?*] *Meam* suffecerat: sed magna moralitate additum, *pro qua argentum dedi*, ad vociferationem. simul esse ostendit leno quod repetat.

26. *Ante ædes non fecisse erit melius hic convitium.*] Non erat quod ad hæc juste responderet. & ideo sic respondet, ut convitium dicat, quod verum est.

28. *Loris? liber!*] *Lora* apud veteres *laura* dicebantur, à lauro triumphorum, sub qua mos erat captivos vinciri, ducique per pompam. ideo autem, ut conditionis reminiscantur, loris cæduntur mancipia. Nam *mancipia* dicuntur, quod manu capta sunt: *Servi*, qui servati sunt, quum eos occidi oporteret jure belli. unde *Virgilius* sic inducit captivum rogantem,

Per patrios manes, per spes surgentis Iüli.
Te precor, hanc animam serves natoque patrique.

29. *O hominem impurum!*] Sic veteres *Impurum* generaliter pro improbo ponebant: ut eadem hac fabula, *persuasit ille impurus, sat scio. Hiccine libertatem.*] Scilicet Athenis. *Æquam esse omnibus?*] Quasi diceret, Ubi non est, quando Æschinus loquitur. Et bene *Omnibus*: ut ne lenones quidem videantur excepti.

31. *Mitte ista, atque ad rem redi.*] Superbe adolescens maleficium non putat lenonis esse purgandum. *Ad rem* autem, ad negotium de quo agitur, dicit.

32. *Quam rem?*] *Quam abduxisti.* *Res* enim, pecunia intelligitur; vel id pro quo pecunia danda est. *Quo redeam?*] Ad, *quam evertisti domum*: quia, *Fores effregit, atque in ædes irruit alienas. Quod ad te attinet.*] Quod tibi prodest, & commodum est.

33. *Cupio.*] Ille, *Vis*, dixit: hic *Cupio. Modo æqui aliquid.* { Subaudiatur, *dicas. Vah! leno iniqua me non vult loqui.*] Nomen sacrilegum, & injustum *Leno*, iniquitatem agitat, justitiæ patrocinatur. Hoc totum εἰρωνικῶς pronuntiandum est.

34. *Leno sum.*] Figura συγχώρησις.

35. *Est orta injuria.*] *Orta*, cœpta.

36. *Illuc quæso redi quo cœpisti, Æschine.*] Figurate: rectum enim erat, *Unde cœpisti*. nisi forte *Quo* pronomen est modo accipiendum: ut sit, *à quo*. Et bene memor est, dixisse Æschinum, *Omitte ista, atque ad rem redi.*

37. *Quæ res tibi vortat male.*] Adjicit contumeliam, quasi & hoc multum sit & inimicum. *Vertumnus* dicitur Deus, qui rebus ad opinata revertentibus præest. sæpe autem male cedit, quod bonum putatur: & hoc est male vertisse: ut ille gladius qui muneri datus, adminiculum fuit reginæ pereunti, de quo *Virgilius*,

——— *ensemque reclusit*
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.

38. *Quid si ego tibi illam nolo vendere?*] Hæc majoris sunt stomachi: & ideo stultiora: nam quod jam amisit, venditurum se negat. Et, *Quid si nolo*, nove dictum est, & τῷ ἰδιωτισμῷ. *Quid si*

ego tibi illam nolo vendere? coges me?] Potest autem dici, *Quid si nolo? coges me?*

39. *Minime.*] Εἰρωνεία. *Namque id metui.*] Εἰρωνεία contumax & ridicula in eo, quod jam amisit id de quo dixit se cogi non posse.

40. *Nam ego illam liberali assero causa manu.*] Ordo est, *Ego liberali causa manu assero.* Et sunt juris verba: à quibus etiam *Assertores* dicuntur vindices alienæ libertatis. Nam & causa ipsa, *liberalis* dicitur, quæ actionem in se continet libertatis.

42. *Pro supreme Iupiter!*] Hæc locutio ad hoc inducta est, ut ex verbis lenonis appareat quam facile mitis fieri possit, & quidvis & libenter accipere. *Pro supreme Iupiter!*] *Supremum* nunc dicit summum. ab eo quod est *superior & superius* fit *supremum. Virgil.*

—— *rex ipse Iovis de gente suprema,*
Troius Æneas tua nos ad limina misit.

Et non abhorret à persona & plebeii, & lenonis, & vim passi, Jovem ipsum convitio persequi, ut quotidie videmus ab hominibus ejus loci & ordinis fieri.

43. *Minime miror qui insanire occipiunt ex injuria.*] Sensus hic est: Insanos fieri per injuriam plerosque mirabar, sed jam non miror; postquam ego ipse per injuriam quam sum passus, insanire compellor: adeo ut exclamem, *Pro Iupiter!* Et simul adverte vigilantem Poëtam, ut ubicunque in comœdia vocem tragicam extulerit, statim personam insanam dicere faciat. sic supra, *Pro Iuppiter! tu homo nunc adiges me ad insaniam.*

44. *Me invito abduxit meam.*] Honestiori personæ hæc querela sufficeret, *Abduxit meam.* Sed leno bene addidit, *Me invito.* nam abducuntur meretrices absque voluntate lenonum. Et decora locutio est per ἔλλειψιν, *Me invito abduxit:* non enim addidit, *puellam*, aut quid tale.

45. *Tantidem emptam postulat.*] Legitur & *Totidem emptam.*

46. *Homini misero.*] Secundum illud Menandri: * ΑΙΓΟϹ ΤΗ ΤΟΙωΝ ΤΟΙΓΟΕΡΩΑΤΟ ΤΟΝ ΓΡωΝΟΝ ΟΙΚΕΤΗΝ λαβων. * *Homini misero plus quingentos colaphos infregit mihi.*] Contumeliosa cædes, *colaphus*, & digna lenone. *Infregit.*] Ut illudens hoc fecisse Æschinus videatur, cum sonitu se colaphizatum significat. *Infregit* autem, illisit, inflixit: ut sensus, *Inflexit homini misero plus quam quingentos colaphos.* Et flebiliter pronuntiandum est. hoc enim exprimitur, ut tamen incuset in alieno facto fortunam suam. Et vide quantum hoc distet ab illo quod supra dicebat, *Ipsum istuc volo experiri.* hoc, quia solus est: illud, quia cum adversario.

47. *Bene promeruit.*] *Bene*, multum. *Promeruit*, adjuvit, profuit, cui contrarium est *commeruit.* Nam *mereri & promereri*, est præstare beneficium. *Virgil.*

Quique sui memores alios fecere merendo.

Et,

—— *nunquam regina negabo*
Promeritam.

49. *Ubi me dixero dari tanti.*] Recte dixit. ubi enim pactio intercesserit pretii, jam ereptionis actio sublata erit & pretium debebitur.

50. *Mox: cras redi.*] Mire transit ad μιμητικόν.

51. *Id quoque possum ferre.*] Id *Mox, cras redi*, id est, moram. *Quanquam injurium.*] Vendere quod nolis, *est*, scilicet.

52. *Id quod res est.*] Pro, *id quod verum est*: bona locutio. *Quando eum quæstum occeperis.*] Ut in Andria, *Deinde quæstum occipit.*

53. *Mussitanda.*] Patienda, confidetanda cum silentio; & ut in amatore putanda, atque per hoc perferenda. *Mussitare* enim proprie est dissimulandi causa tacere, dictum vel à *muto*, vel ab *M*: quæ litera est nimium pressæ vocis ac pene nullius adeo ut sola omnium quum inter vocales inciderit, atteratur atque subsidat. Hinc *Virgilius*,

—— *Mussat rex ipse Latinus.*

54. *Frustra egomet mecum.*] Præparationis genus ad accipiendas viginti minas: totius summæ desperatio.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS SECUNDI.

TAce, egomet conveniam jam ipsum. In hac scena actus, est exemplum continens vitæ avarorum, qui sæpe in damnum ipsius avaritiæ rationibus ruunt: simul etiam duorum inter se nequam hominum spectanda quædam vicissim & dolosa captio est.

1. *Tace, egomet conveniam jam ipsum.*] *Tace.* si pro adverbio est, omnibus dicitur: si pro verbo ponitur, dicitur Ctesiphoni maxime sollicito, & supplicanti omnibus, ob metum patris. *Iam* autem, non tarditatis est; sed properationis significatio.

2. *Bene dicat secum esse actum.*] *Actum* recte additum est: nam multa etiam cupide accipimus, ita tamen ut male nobiscum esse dicamus actum. *Quid istuc, Sannio, est.*] Illud supra post scenam, hoc jam in proscenio dicitur. Et vide quam ingeniose *Terentius*, qui supra ab Æschino Lenonis nomine facit Sanniónem vocari, utpote ab homine arroganti & feroci ob ætatem & negotium: at hunc blande circumvenientem honorificentius inducit cum Lenone loqui, & Sannionem eum vocare. Sane qui in sordidis professionibus agunt vitam, honorifice nomine proprio appellas: sed qui in splendidis artibus sunt constituti, gaudent artis nomine nuncupari, ut Imperator, Orator, Philosophus. Sic & in Eunucho, *Audire vocem visa sum modo militis*, apud se loquens meretrix: & postquam illum cominus videt, *Salve, mi Thraso* inquit, non, *Salve miles*: quod erat durissimum. Et mox irata persona, *Miles, nunc adeo edico tibi.*

3. *Nescio quid concertasse cum hero?*] Argute positum *Nescio quid*: vult enim ex illo audire, ut nanciscatur initium, quod persuadendum susceperit. *Concertasse.*] Οἰκονομία. honorifice nomen tractat, ut & placidum sibi reddat, & ut eum faciat ad contemnendam pecuniam liberalem. nam honestas adimit avaritiam.

4. *Certationem comparatam.*] Διασύρει, quia ille concertasse dixit, non cæsum esse. *Comparatam.*] Proprie; alias *constitutam*. Et *comparatam* ad dictum Syri refert, qui ait concertationem fuisse, pares faciens Æschinum & Lenonem, nam Sannio vult sibi deberi pro eo quod vapulavit: quod abstulit illi Syrus, dicendo eum non verberatum esse, sed potius concertasse. Et proprie dixit *Concertationem*, ipsum actum. nam *certamen* est res ipsa de qua certatur, uter columbam sagitta feriat, uter prior decurrat ad metas. Nam sic *Virgil.* in Bucolicis: *Velocis jaculi certamina ponit in ulmo.* At vero *certatio*, ipse actus contentioque certantium est.

5. *Ille verberando usque, ambo defessi sumus.*] Incerta est distinctio, vel *verberando usque*, vel *usque defessi*. & est *usque* adverbium, significans aut *diu*, aut *multum*.

6. *Tua culpa.*] Potest & nominativus & septimus casus esse. si nominativus est, deest *est*: si septimus, deest *Factum est*. *Adolescenti morem gestum oportuit.*] Ab ætate adjuvatur sententia. ideo *Adolescenti* dixit, non *Æschino*. Et *morem gerere*, proprie lenonis & meretricis est: unde & ipse sic respondet, ut non fugiens κακόφατον, dicat, *Usque prabui. Adolescenti morem gestum oportuit.*] Cum ἐμφάσει *Adolescenti* pronuntiandum est, scilicet qui facilius assentatione caperetur.

7. *Qui potui melius, qui hodie usque os prabui?*] Subauditur, *morem gerere*. & hoc subtiliter Leno, quum morem gerendum fuisse in meretricis precio dixerit Syrus, *Hodie* autem, non tempus significat, sed iracundiam eloquentiam ac stomachum. Ut *Virgil.*

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

Age.] Modo *Age* corripientis est adverbium. *Scis quid loquar?*] Argute: quia simulaverat Leno non intellexisse, quid dixerat servus. *Scis quid loquar?*] Legitur & sic; *sed scis, quod loquar.*

8. *In loco negligere, maximum interdum est lucrum.*] Bene additum est *In loco*, & *interdum*: non enim semper.

9. *Si nunc de tuo jure concessisses.*] Bene *Tuo jure*: ne diceret: Non erat res mea

quam venalem habui. Aut *De tuo jure.* de lenonia duritia: ut alibi, *Meo jure utar, ut potior sit, qui prior ad dandum sit.*

11. *Ne non tibi istuc fœnerares.*] *Fœneratum*, est cum lucro redditum & multiplicatum. *Fœnerares* ergo, non Æschinus, sed ipsa res in qua fœneratio. *Ego spem pretio non emo.*] Ἀντιπονομία; contra *Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.*

12. *Numquam rem facies.*] Leno quidquid agit, ad lucrum refert: & sic lucri genus dicit esse Syrus à Lenone, quemadmodum persuadet. Et nota, *Rem*, & litem, & negotium meretricis, & patrimonium, & omnem pecuniam nominari. *Numquam rem facies.*] Secundum personam servi, Lenonem Syrus hortatur, hominem ad lucrum excitans, non ad honestatem. *Nescis inescare homines, Sannio.*] Μεταφορὰ ab aucupibus, qui avibus capiendis offendunt cibum.

13. *Credo istuc melius esse.*] Vide comicum errorem utriusque personæ, & callidi Lenonis, & captiosissimi Syri servi.

15. *Age.*] *Age*, nunc verbum est, significans *dic*, quia jam prope est, ut consentiat persuadenti. *Tuum animum.*] Deest *liberalem*. *Quasi jam usquam tibi sint viginti minæ.*] Sensus, Quasi numero in aliquo ducas, & in aliqua æstimatione constituas: & non si velis, penitus contemnas viginti minas, dummodo huic obsequaris.

16. *Præterea autem.*] Ἀρχαϊσμὸς est figura. Nam veteres libenter conjunctiones multiplicabant. *Te ajunt proficisci Cyprum.*] Et eum non profecturum dixit, sed jam *Proficisci*: & non ab uno dicit se audivisse, ne negaret: sed *Aiunt* inquit.

17. *Coëmisse, hinc, quæ illuc veheres, multa.*] Nusquam hoc ostendit alias Terentius: sed apparet ex confessione Lenonis vera hæc omnia esse. Et mira varietas est. *Proficisci. Coëmisse. Conductam navem*: ne diceret, *Proficisci, Emere*, & *Conducere navem*. Et *Conductam navem* addidit, ut dilationem res habere non possit. *Hoc scio, animus tibi pendet.*] *Hoc* & correpte legi potest, ut articulus demonstrativus sit: & producte, ut significet aut hanc rem, aut hunc locum, id est Cyprum.

18. *Ubi illinc spero redieris.*] Ex spe sua vult Syrus ostendere, quid Leno debeat sperare, id est, non se accepturum modo. *Tamen hoc ages.*] Hoc est, exiges debitum. nam *hoc agere* dicimus eum, qui instat negotio suo.

19. *Nusquam pedem.*] Quia exclamatio est, per ἀποσιώπησιν non completur.

20. *Injeci scrupulum homini.*] Hoc Leno non audit. simul enim dicitur, quum ille clamat. & ideo simul legi non potest. Et hic ostendit Syrus, quo hæc consilio locutus sit. *Illuc vide.*] *Vide*, τῷ ἰδιωτισμῷ dicit.

21. *In ipso articulo oppressit.*] Μεταφορὰ perseverans à scrupulo, id est, lapillo, qui nos in calceo latens plerumque lædit. Et *Oppressit*, vel Æschinus, vel res ipsa quam subjicit, id est, quod ait, *Empta mulieres complures. Mulieres.*] Σύλληψις. Legitur *Empta*, & *empta*.

22. *Item hinc alia.*] In Lenonis mercibus ἐξοχή. *Quæ porto Cyprum.*] Hanc insulam posuit Poëta, vel quod Veneri sacrata sit, ut *Horatius*,

Sic te diva potens Cypri.

Vel quod mercatus in eo sit, ut idem:

Numquam dimoveas, ut trabe Cypria
Myrtoum pavidus nauta secet mare.

23. *Nisi eò ad mercatum venio.*] *Eò* nunc adverbium est loci, id est, Cyprum. *Mercatum* autem, locum tempusque significat. *Damnum maximum est.*] Quia & hoc damnum in pretio mulieris est.

24. *Nunc si hoc omitto.*] Quod damnum est scilicet. Hoc autem dicit negotium cum Æschino. *Actum agam.*] Proverbium, id est, nihil agam. quod enim in jure semel judicatum fuerit, rescindi & iterum agi non potest. Sic in Phormione, *Actum aiunt ne agas.*

25. *Nihil est.*] Nove *Nihil est*: pro nulla spes est. *Refrixerit.*] Pro *refrigescit*.

26. *Ut sit satius perdere.*] Per ὑπερβολὴν hoc accipe. nam non convenit personæ lenonicæ damna contemnere.

27. *Aut nunc manere.*] Dum non navigo. *Tum persequi.*] Quum rediero.

28. *Iamne enumerasti.*] Finxit Syrus

se non intellexisse, quid apud se ipsum Leno locutus sit, ideo illi aliud, ait, quam ille secum disputaverit. *Quod ad te rediturum putes?*] Hoc dicto tantum illum accepturum significat, quantum dederat in puella. Nam ad nos redit, quod à nobis abierit. Et dicendo *Rediturum*, ostendit super viginti minas nihil illum sperare oportere: sic enim supra, *Minis viginti tu illam emisti, quæ res tibi vertat male.*

29. *Hoccine illo dignum est?*] Hujusmodi comploratio summam desperationem Lenonis ostendit. *Hoccine incipere Æschinum?*] Quasi de magno facinore dixit. Ut in Heautontimorumeno, *Vide quod inceptes facinus.* Æschinum autem cum laudatione dixit: quasi quem non deceat male facere. Et vide quam omnia experiatur impotens & miser, ob recuperandam rem suam.

30. *Vt hanc mihi eripere postulet.*] Non dicit de qua: quia de illa sermo est. *Postulet*, velit, aut speret. Cicero, *Vt temporibus respubl. cedat, non est postulandum:* id est, cupiendum, aut expectandum. *Eripere postulet.*] Ἐν τῷ ἤθει dixit, non eripuerit, tanquam adhuc non fecerit. & sic loquuntur, qui nolunt circa se perseverare injuriam.

31. *Labascit.*] Hoc presse dicitur. Et proprie dicit *Labascit*, ut & suam instantiam, & cunctationem tarde incipientis consentire monstraret. nam inchoativum verbum est. Et est metaphora ab arbore facta: quæ multis succisa ictibus ferri, tandem incipit in casum ponderis, ruinamque minitari. *Vnum hoc habeo.*] Hoc clare: & subaudiendum est, *Quod dicam*, vel *Dicere*. *Vide, si satis placet.*] Non *Placet* dixit: sed *Satis placet*, veluti magnum consilium præbiturus.

32. *Potius, quam venias in periculum.*] Oratorie: comparatione pejorum, dicit, hoc esse, quod suggerit, eligendum.

33. *Dividuum face.*] Hoc est, divide: figura κακολογία. *Dividuum*, à divisione: *Dimidium* à dimensione dicimus.

34. *Minas decem.*] Scit illum viginti posse accipere: sed idcirco agit, ut optet Leno quod paulo ante nolebat. *Corradet alicunde.*] *Alicunde* dictum est, quasi non habentis: nam nec ipsa in promptu sunt.

35. *Hei mihi! Etiam de sorte nunc venio in dubium miser.*] *Sors* est summa, cui extrinsecus acquiritur fœnus. Ergo *sortem* dicit de pretio quo empta est, id est, viginti minis. Et vide illum damno potius exclamare, quam injuria. *Nunc venio in dubium.*] Id est, in periculum.

36. *Omnes dentes labefecit mihi.*] Injuria Lenoni tunc dolet, quum adjuncta damno est: ut supra,

— quando eum quæstum occeperis,
Accipienda & mussitanda injuria adolescentium est.

Vel iccirco, enumeratis contumeliis adjecit, *Etiam insuper defrudet?* Et vide ut eadem quæ dixit supra, repetat: sed ardentius tamen, & cum αὐξήσει. Sic *Virgil.* in majus repetit, quod non semel dicit.

37. *Colaphis tuber est totum caput.*] *Tuber* est genus cibi, collectum ex tumentibus & quasi prægnantibus arenis. Plus autem hic, quam supra, dixit. Supra enim dixit, *Plus quingentos colaphos infregit mihi*: hic vero, *Colaphis tuber est totum caput.*

38. *Etiam insuper defrudet.*] Αὔξησις apta Lenoni avaro. nam honestior persona non hunc ordinem faceret. *Defrudet.*] Fraude decipiat. *Nusquam abeo.*] Hoc dictum vim habet comminantis: nisi illud cum contemptu susceperit Syrus. *Vt lubet.*] Negligenter servus respondet, ut rogetur à Lenone.

39. *Numquid vis, quin abeam?*] Hæc est plena locutio. *Numquid vis*, desiderat supplementum. & hoc uti dicto discedentes solent, *Quin*, nunc, *quare non* significat. *Imo hercle hoc quæso. Syre: ut ut hæc sunt facta.*] Ipse sibi satisfacit. *Vt ut* enim, quoquomodo significat, diverticulum ad preces faciens.

40. *Potius, quam lites sequar.*] Quia dixerat Æschinus, *Nunc vide, utrumvis argentum accipere, an causam meditari tuam.*

41. *Meum mihi reddatur.*] Sortem, quam solam supra recusabat. Et oratorie: non enim *Quanti emi* dixit: sed invidiose, *Meum mihi reddat. Saltem.*] Τὸ ἔσχατον. Natum est autem à captivis

Saltem.

Saltem, qui nihil aliud præter salutem à victore petunt.

42. *Scio te non usum antehac amicitia mea.*] Figura ἀξιοπιστία, per quam ostendit se fideliter promittere, quod promittit. *Virgilius*:

—— *scis me Danais è classibus unum,*
Et bello Iliacos fateor petiisse penates.

43. *Memorem me dices.*] Figurate est inducta promissio præmiorum. Et bene utrumque narrat. nam non continuo qui memor est, etiam gratus est. *Memor* enim est, qui apud se meminit. *Gratus* qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Nam multi sunt memores, ingrati tamen. *Sedulo faciam.*] Sic promittit, ut nihil sua interesse credatur. *Sedulo.*] De industria, sine dolo.

44. *Sed Ctesiphonem video.*] Adventus in proscenium personarum quum consulto consilio fingantur à Poëta, tanquam superveniant aliis rebus in medio positis, quæ ipsarum interventu finiantur, mire tamen, quod quasi ex argumento fit, ut futuri actus sui, ante quam loqui incipiant, describuntur. *Lætus est de amica.*] Hoc lentius & summisse.

45 *Quid, quod te oro?*] Deest *agis*: seu deest *ego*. *Quod te oro.*] Aut *si quid*, aut *propter quod*, subintelligimus: ut sit, Quid mihi non respondes de eo, propter quod te oro: aut si quid te oro? Et quam bene fastidiosum Lenonem facit Syrus, ut optans ille desperando viginti minas accipiat. nam & supra non intendenti dicit totiens in uno sensu hoc idem Syrus de amica. Potest hoc interrogative pronuntiari.

IN SCENAM TERTIAM ACTVS SECVNDI.

Abs quivis homine, quum est opus, beneficium accipere gaudeas.] *In hac scena gratiarum actio est ex persona ejus qui præstitit, & ejus cui præstitum est, & ex ipsius pretii quantitate. Nam omne quod geritur, aut in rebus est, aut in personis, aut in attributis eorum.*

1. *Abs quivis homine.*] Bene sic cœpit, dicturus, O *frater! frater!* Et *Qui* secundum regulam dixit: quia dicimus *Quibus*. cæterum à *Qua*, *quis* facit, non *Quibus*. Et incerta distinctio est: *quum est opus accipere beneficium*, vel *quum beneficium est opus*. Hoc vetus, illud communiter.

2. *Id demum juvat.*] Ostendit plus esse quod juvat, quam gaudium. *Is facit.*] *Bene*, subaudiendum est. bis numero.

3. *O frater! frater!*] Virgilius,

—— *E. fratrem ne desere frater.*

Unum relatum est ad appellationem: alterum ad laudem. & subdistinguendum, ut videatur quæsivisse, quid ultra diceret, & plus invenire se non potuisse quam *frater*. *Quid ego nunc te laudem!*] *Quid* propter quid. & *Nunc te*, τῷ ἰδιωτισμῷ additum est de superfluo. Ut,

—— *tu nunc Carthaginis altæ*
Fundamenta locas? ——

Quid ego nunc te laudem!] Quia laus, genus causæ est, quod non adhiberetur, nisi dubiæ rei. *Quid ego nunc te laudem.*] Distinguendum. *Quid* autem: pro *ad quid*.

4. *Numquam ita magnifice.*] Deest *quod*: ut sit, quod nunquam ita magnifice. Duplex causa omittendæ laudis, si res aut nimium mala est, aut nimium bona. *Id virtus quin superet tua.*] Bona ἀρχαϊσμός. *virtus tua* potius, quam *tu*.

5. *Itaque unam hanc rem me habere.*] *Itaque* & subjunctivum potest esse, media syllaba correpta: & præpositivum, producta eadem syllaba, ut sit *itaque*.

6. *Fratrem.*] Nove dixit *unam rem* Fratrem. Sed ego puto *Fratrem* non subdistinguendum, sed legendum contexte usque ad *Principem*. Nam si distinxeris *Fratrem*, erit bis, ut arbitror, subaudiendum, & supra, & infra. Quod si *Fratrem* inferioribus junxeris, & cum admiratione pronuntiabitur, & subaudietur *Quam mihi*. Hanc sane locutionem scire debemus, propter personam elaboratam. nam nimium gaudet, & rusticus adolescens est, qui laudare conatur Æschinum: quasi titubans, & pene balbutiens. *Homini nemini.*] Nove auribus nostris, sed veterum consuetudine locutus est. nam quum *nemini*, hominem significet, quid opus fuit dicere, *homini nemini*? Sed ut diximus, figura est ἀρχαϊσμός.

7. O *Ctesipho.*] Mire cœpit, gaudium significans, O *Ctesipho*. O *Syre!*] Ille ut

gaudens: hic, ut qui non præviderit, ô dicit. O *Syre! Æschinus ubi est?*] Bene statim de illo, cui agebat gratias, loqui cœpit. *Ellum.*] Ecce illum: vel pronomen est, vel adverbium demonstrantis. Alii interrogative legunt: ut sit, *ellum dicis? te expectat domi.* ut sit *ellum* pronomen, id est, *illum.* nam & *illum*, & *ellum*, & *ollum* veteres dixerunt. *Domi.*] Adverbium est in loco. *Hem.*] Interjectio est lætantis.

8. *Quid sit!*] Deest, *quaris?* sed est admirantis magis, quam interrogantis. *Illius opera.*] Dicendo *Opera*, & corporeum laborem Æschini ostendit, & religionem. Ut,

Hunc mihi da proprium, virgo sata nocte, laborem,
Hanc operam. ———

Hanc religionem ait: ut,

——— *annua magna*
Sacra refer Cereri latus operatus in herbis.

Illius opera, Syre, nunc vivo.] O miram amplificationem beneficii. non dixit, Illius opera amicam habeo: sed quod satis grave, & satis amatorium, *Illius opera nunc vivo*, inquit. *Festivum caput.*] Hic contrarius sensus est, *Ridiculum caput.* Alii putant, *festivum caput*, non Æschini intelligendum, sed orationis, quam habet Ctesipho, agens gratias fratri. Ita in Eunucho, *Quam venuste quod dedit principium adveniens!* Quod si est, nihil potest supra hanc laudationem: nam supra hoc factum erit accipiendum. sed male: nam *caput*, *Æschini*, id est, ipsum Æschinum: ut in toto pars sit per συνεκδοχὴν: in qua figura & pars pro toto ponenda est, quæ aut eminet ex toto, aut majoris pretii est ad id quod agitur. Quod ipsum sic esse observatum à bonis authoribus, si exempla συνεκδοχῆς penitus considerare studes, invenies.

9. *Quin omnia.*] Admirative *Quin*: & sic pronuntiandum *Quin*, τὸ παρέλκον usque ad *maledicta*, *famam*. *Pra meo commodo.*] Id est, mei commodi comparatione: ut in Eunucho, *Hic ego illum contempsi pra me*, id est, mei comparatione.

10. *Maledicta, famam.*] *Maledicta*, aut lenonis, aut Demeæ: *Famam autem*, populi. nam si aliter acceperis, idem maledictum videbitur & mala fama. *Meum amorem, & peccatum.*] De rapienda meretrice, & amanda. *Meum amorem, & peccatum.*] Quum dixisset *omnia*, duo tantum intulit, *Maledicta* & *Famam*: ut, *Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque.* Et hoc, ut sit defectus quidam intelligendus ex affectu gratias agentis. *In se transtulit*] Pulchra παρασκευὴ, qua erratura est Sostrata circa Æschinum, quemadmodum jam erravit Demea, eo quod ab illo credidit amari meretricem.

11. *Nihil pote supra.*] Ἔλλειψις per admirationem est: subaudiendum est enim vel *Esse*, vel *Dici*. Ut *Pote* pro *potis*, & *mage* pro *magis*. Τῷ ἀρχαϊσμῷ. *Sed quidnam? foris crepuit.*] Resonuit: ut *decrepiti* dicti sunt clamosi senes. *Foris* singularis numeri, nominativi casus. *Mane.*] *Mane*, gaudentis est hoc dictum, non operiri jubentis.

IN SCENAM QVARTAM
ACTVS SECVNDI.

1. *Ubi ille est sacrilegus?*] Mire Æschinus servat adversus Lenonem superbiam, quæ ostenditur tanto esse alienior ab amoribus Meretricis, quanto audacior in Lenonem. *Mene quarit? num quidnam effert?*] Sperat nunc Leno se aliquid accepturum propter convitium. ut alibi, *Minis viginti tu illam emisti: qua res tibi vertat male. Argenti tantum tibi dabitur.* Et vide quanti faciat Leno præ lucro injuriam, qui se *sacrilegi* nomine significari non solum non dolet, sed etiam cupit. Oportet autem *Mene quarit?* cum quadam gesticulatione & subsultatione sperantis Lenonis ad hoc se quæri, ut accipiat, pronuntiare. *Occidi: nihil video.*] *Occidi*, non quia sacrilegus dictus est, sed quia nihil accipit. & simul gestum considera loquentis ex verbis. *Occidi: nihil video.*] Mire hoc verbo apparet, in vultu Lenonis & spem mortuam, & extinctum gaudium. nam & apta est ἔλλειψις hæc dicentis;

nihil video. neque enim addidit *Proferri*, aut quid tale.

2. *Ehem.*] Interjectio repentinæ rei. *Opportune: te ipsum quærito.*] Ἀσυνδετον. deest *Venisse*: non enim sequenti nectitur. *Quid fit, Ctesipho?*] *Quid fit*, blandum initium est, non enim nunc interrogat, quum ipse dicat, *In tuto est omnis res*, sic ipse mox in subditis, *jam nunc hæc tua*, addidit præter naturam quæstionis. *Quid fit?*] Quid agitur?

3. *In tuto est omnis res.*] Quasi amatori, omne dixit negotium de amica. An *omnis res*, & Lenonis jurgium, & suspicio patris Demeæ? *Omitte vero.*] *Vero*, abundat: aut correptivum est, jamdudum non omittentis. *Tristitiam tuam.*] Sic dixit, quasi nimiam.

4. *Ego illam hercle verò omitto.*] Apparet non nunc primum dici Ctesiphoni ab Æschino, *Omitte vero tristitiam tuam*, nec nunc primum responsum, *Omitto*, & ideo additum est, *Hercle vèro*, quia nunc demum data est plena securitas. *Qui quidem te habeam fratrem.*] Acuendum *Te*.

5. O *mi germane!*] *Mi, meus*: sed vocativo dixit casu: *Coram in os te laudare amplius*. *Coram*, ad ipsum pertinet qui laudat, & ad eos qui audiunt: *In os*, ad ipsum qui laudatur. Nam *coram laudat*, qui non tacet apud alios, & hoc agit non per epistolam, sed ipse præsens. *In os*, qui apud ipsum loquitur, quem collaudat. *Laudare amplius.*] Quia laudavit.

6. *Ne id assentandi.*] Antiqua ἔλλειψις. deest enim *Causa*. *Assentandi.*] Adulandi. Et utrum deest *Causa*, an ad ipsam litem sic dicitur? *Ne id assentandi.*] Specta, si non rusticus adolescens est, & purissimæ simplicitatis, adeo ut etiam velle laudare fratrem nimio pudore non possit, hoc solo quia præsens est, quum illum nimium laudarit absentem. *Quam quod habeam gratum.*] Varie: non enim intulit, *quam grátias agendi*. *Quod.*] Quia.

7. *Age, inepte.*] Non est injuria, quia & major frater est, & blanda dicturus.

8. *Hoc mihi dolet.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ *Mihi dolet*, pro *Doleo*. & *Dolet* bis subaudiendum est. *Et pene in eum locum redisse.*] Insinuatio beneficii ex periculo & difficultate, ob tempus.

9. *Ut si omnes cuperent.*] Non, si ego tantummodo aliis adversantibus.

10. *Pudebat.*] Deest *Fateri*. *Stultitia est isthæc.*] Hoc scilicet fateri ei, qui ipse patri nunquam quidquam celaverit. *Tam ob parvolam rem.*] Ergo diminutivis adjungitur *Tam* particula. Et deest *Perire*: sed τῷ εὐφημισμῷ tacetur. *Tam ob parvolam rem.*] Id est, meretricem Et bene hic dicit Æschinus, quasi qui majora expertus sit, id est, vitium virginis.

11. *Pene ex patria.*] Deest, *Fugere*: quia amatores comici cito comminantur, patriam se deserturos, ut amicas sequantur. *Pene ex patria.*] Ἀποσιώπησις εὐφημισμοῦ χάριν. *Menander*, mori illum voluisse fingit: *Terentius* fugere. *Turpe dictu.*] Te fugere scilicet. Et deest *est*. *Ut istæc prohibeant.*] Id est, exilium, fugamque patriæ.

12. *Peccavi.*] Approbavit ex periculo magnitudinem beneficii. *Quid ait tandem nobis Sannio?*] *Nobis*, τῷ ἰδιωτισμῷ additum est, non enim *Nobis* intelligendum est. *Iam mitis est.*] Quia debacchatus est supra Leno, *Iam mitis est* dixit.

13. *Ego ad forum ibo.*] Tunc enim, in foro & de mensæ scriptura magis, quam ex arca domoque, vel cista, pecunia numerabatur. *Ut hunc absolvam.*] Id est, ut hunc, reddito illi pretio, dimittam. Nam veluti ligati sunt, quibus debetur aliquid. Dicuntur etiam *servi* illi *solvi*, qui quum debitores pretiorum fuerint, pecuniam reddunt debitam. Est ergo *Absolvam*. pro, à me solvam. An jocatur in tristitia Lenonis, qui illum cum barba lenonia, & mœsto vultu sequitur, tanquam reus? *Tu intro ad illam, Ctesipho.*] Bona ἔλλειψις, significans lætitiam potiundæ meretricis.

14. *Syre, insta.*] Jam Syrus, non ut adjuvet, sed ut instanter adjuvet, rogatur. *Eamus: namque hic properat.*] Hoc clamat Syrus, ut beneficium ostendat: sane ita ut rursus Lenonem de profectione absterreat. *Ne tam quidem.*] A Lenone inconstanter dicitur, ut perturbatio me-

tuentis, magnum damnum possit ostendere. *Ne tam quidem.*] *Tam* pro *Tantum*. an *Tam* pro *Tamen*? & deest, *Dicas me*, *properare*, aut *propero*: ut sit etiam adverbium hortantis, vel consentientis.

15. *Quamvis etiam.*] Pro *In quantum vis*. *Etiam* particula, utrum consentientis adverbium, an conjunctio, qua significat & properare se, & non in tantum ut negligat quod sibi debetur. *Maneo otiosus hic.*] Hoc separatim inferendum est, quasi pertinaciter asserentem Lenonem instaturum se exclamationem * facere denotetur. *Maneo otiosus hic.*] Dixerat enim *Propero*: & rursum consenserat in Syri verba, *Properasse se* dicentis. *Reddetur; ne time.*] Quod desperaverat Leno, Syri ostendit sermo.

16. *Vt omne reddat.*] Propter illud quod Syrus dixerat, *Dividuum face*. Et probatum est, completumque quod ait, *Cupide accipiat faxo*. Et hoc ipsum, cum trepida & vultuosa supplicatione pronuntiandum est. *Tace modo, ac sequere hac.*] Sic ait Syrus, quasi nunc Lenonem doceat, quæ sit ars non perdendi. Et totum cum supercilio præstantis magnum beneficium dicit. *Sequor.*] Hoc verbo Leno satis commitigatus ostenditur.

17. *Heus, heus, Syre.*] Ex argumento est, ostendere, quantum timeat Ctesipho sævum patrem. *Heus, heus.*] Vox est de longinquo revocantis. *Obsecro hercle, hominem istum impurissimum.*] Satis mansuete, quasi Lenonem, aut non possit rusticus, aut non audeat dicere, *Hominem* dixit. *Istum impurissimum.*] Avarissimum. & totum cum execratione Lenonis.

18. *Ne, si magis irritatus siet.*] Velut clamet scilicet: & proprie de Lenone, quem irritari dicit ut canem. Nam *irritari* proprie canes dicuntur. Lucilius de litera R: *Irritata canis quod homo quam plurima dictat.* Lenonem autem timet Ctesipho ut rusticus, ut sub patre duro, ut amator.

19. *Aliqua ad patrem hoc permanet.*] Non dicit quid: sed nos intelligimus raptum puellæ significari. *Aliqua ad patrem hoc permanet.*] Proprie secretum latens latici comparatur, intra vas clausum existenti: quod, quum effunditur, manat. Sic & alibi de committendis secretis loquens, *Plenus*, inquit, *rimarum sum: hac atque illac perfluo. Atque ego tunc perpetuo perierim.*] Quasi & nunc se periisse sentiat: sed non perpetuo.

20. *Non fiet; bono animo esto.*] Ut illi liberalis timor est, ita Syro servilis confidentia. *Tu cum illa te intus oblecta.*] Moraliter *Illa* dictum est. ut, *Daturne illa hodie Pamphilo?* & *Illa quidem mea erit. Tu cum illa te intus oblecta.*] Honeste explicavit turpe dictu.

21. *Et lectulos jube sterni nobis.*] Servus, * nihil tam comicum. Et vide ut totum superbe ac magnifice loquatur Syrus.

22. *Convertam me domum.*] *Convertam* magnifice dictum. verbum est enim magni moliminis & agminis ingentis. Nam *Convertere se*, dicitur, quem pompa præcedit; ut Imperator proprie convertit exercitum. Et hoc spectatur, ut moribus arrogantes servi sunt, quum lætantur.

23. *Ita quæso, &c.*] Volunt quidam & hunc versum Syri personæ adjungendum: sed Ctesiphonis verba esse, ex subditis planum est, quum dicit, *Hunc diem misere nimis cupio, ut cœpi perpetuum in lætitia degere.*

IN SCENAM PRIMAM ACTUS TERTII.

Obsecro, mea nutrix.] *Hæc scena Tragœdiæ ordinem servat. Nam Tragœdia in tria dividitur, Expectationem, Gesta, & Exitum. Hic ergo expectatio est in Geta nuntio: Gesta, in planctu Sostratæ: Exitus,* *

1. *Obsecro, mea tu nutrix.*] Hinc demonstratur, qui sit maternus affectus, quam grata in dominos servorum fides sit: eundemque laborem & dolorem esse ex falsis & veris malis. *Obsecro mea tu nutrix.*] Personæ aut suis verbis, aut aliorum insinuantur. Ex suis: ut nunc persona Sostratæ. Ex alienis: ut Micio Æschini persona ex Micionis oratione ac Demeæ. *Obsecro, mea tu nutrix.*] *Mea* nunc pro blandimento ponitur. *Quid nunc fiet?*] Imploratio est magis trepidantis, quam ignoratio & interrogatio. namque illius nutrix est, quippe anicula est: sed non sapientior nutrix est,

quam domina sua. Ipsum etiam quod dicit, *Nutrix*, honorificum est. Ut,

Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem.

Sunt enim nomina ad aliquid, quibus nos tamen velimus ab omnibus appellari, ut *Magister*, *Medicus*, *Orator*.

2. *Modo dolores, mea tu, occipiunt primulum.*] Evidenter hic *Modo* temporis præsentis adverbium est. Et rursus *Mea tu*, blandimentum est: sine quo non progreditur colloquium fœminarum, & maxime trepidantium. *Primulum.*] Initium, & ipsa origo dolorum, diminutive demonstrata est. Non enim *Primum*, sed *Primulum* dicit.

3. *Iam nunc times, quasi numquam ad fueris, numquam tute pepereris?*] Docte duo proposuit, quibus experientes scientesque rerum sumus, videre & pati. *Vergilius* sic,

— quaque ipse miserrima vidi:
Et quorum pars magna fui. —

Tute, autem pro tu: παρέλκον est, quod * recitatu. & facit *tute*. & *tutemet*. & *tutemet ipse*. *Numquam tute pepereris?*] Vide προπαρασκευὴν doloris: nihil mali adhuc secutum est, & jam sic turbatur Sostrata.

4. *Miseram me.*] Proprium est mulierum quum loquuntur, aut aliis blandiri: ut, *Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem.* Aut se commiserari, ut,

— misera hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi. —

Nam hæc omnia muliebria sunt, quibus pro malis ingentibus quasi in acervum rediguntur, & enumerantur nullius momenti querelæ. *Neminem habeo.*] Quid enim opus est? aut cur nunc queris? *Neminem habeo: sola sumus.*] Muliebriter queritur, & ex perturbatione sua æstimans, metu multa facit ea, quæ pauca sunt. *Sola sumus.*] Numquam pluraliter *Sola*. *Sola sumus.*] Quum hoc nomen singularitatis sit, mire *Sola* pluraliter dixit. *Geta autem hic non adest.*] Hic apparatio est, ut ostendatur absens, qui superventurus est.

5. *Nec quem ad obstetricem mittam.*] Deest *Habeo*. Sed in consuetudine est sic loqui, quum utrumque nobis, non alterutrum, deesse conquerimur. *Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Æschinum.*] *Habeo* subauditur, & magis a trepidante, quam rationabiliter dicitur: nam refellit hoc totum nutrix Canthara.

6. *Numquam unum intermittit diem quin semper veniat.*] *Nunquam*, pro *Non*. Et *Semper* non ad omne tempus retulit: nam qui potest? sed ad omnes dies, secundum quod ait, *Nam nunquam unum intermittit diem*.

7. *Solus mearum miseriarum.*] Bona locutio.

8. *E re nata.*] Sic proprie dicimus de iis, quæ contra voluntatem nostram acciderunt: ut nunc vitium virginis. Ergo *E re nata*. ex vitio virginis. Sic *Lucilius*,

— p. i. i. *Hic è re nata sic ejus dedit:*
haud malus est.

Et sic maluit dicere, quam nunc Æschino culpam, sed potius casui attributam vellet. Est autem ordo, Nihil potuit melius è re nata fieri, quam id quod factum est, hera. ut quandoquidem vitianda erat virgo, ab eo vitiaretur, qui erat expetendus ad matrimonium. Sensus enim hic est, Malum vim fieri virgini: sed ex conditione ejus quæ vitiata sit, nihil potuit melius evenire quam contigit, ut ab eo vitiaretur, cujus nos non pœniteret. Intelligere autem debemus, *Fieri & factum esse*: pro *Evenit & Contigit* dici. *Melius fieri haud potuit.*] Si *Fieri* pro *Evenit* acceperis: erit consequutio locutionis. sin minus: deerit, *quantum intelligo*. ut sit, *E re nata, quantum intelligo.*

9. *Quando vitium oblatum est.*] Hoc est, è re nata. *Oblatum est.*] *Oblatum* dicitur, quod offertur invito. *Quod ad illum attinet potissimum.*] Quasi vitium oblatum sit potissimum, hoc est, bonum: sed ex persona ejus qui obtulit vitium, factum est bonum, quod per se ipsum malum est. Et hoc est quod melius haud fieri potuit, quam factum est. *Illum* autem dicit, Æschinum scilicet. *Potissimum* autem superlativum est ab eo quod est *Potis*, & *Potius*. Sic enim facit, *potius*, *potissimum*. Et *Quod*, modo exceptionem significat: ut sit; *Quantum ad illum attinet*, id est, Æschinum.

10. *Talem.*] Scilicet à corpore, à for-

ma, à pulchritudine. *Tali genere.*] Laus, ante illum talem : & tali animo, in illo. Et *Genus* jam ad vivos pertinet. *Familia* etiam ad defunctos. Alii *Genus* ad nobilitatem referunt, *Familiam* ad copias: unde & *paterfamilias* dicitur : ut sit, *Ex tanta familia*, ex tam divite domo. Hæc omnis παρέκτασις tragica, est gaudio rum introductio, ante funestissimum nuntium. *Tali genere.*] Id est, ab his quæ extrinsecus sunt, id est, honestate generis. *Atque animo.*] Id est, sapientia, modestia. Hoc modo igitur nihil prætermisit in laude.

11. *Salvos nobis, Deos quæso, ut siet.*] Quam bonus est, quum nihil ad vota præter salutem opus est?

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS TERTII.

NUnc illud est.] *Hic locus, secundum artem comicam servum currentem exprimit, & nuntiantem mala. Maxima itaque pars scenæ motoria est. Significat autem, nunc tale negotium est, nunc tale periculum est, aut vero consignificationem temporis habet, ut si diceret, quando aut quo tempore.*

1. *Nunc illud est.*] Utrum periculum, an tempus? Est enim ἔλλειψις. *Quod si omnes omnia sua consilia conferant.*] Ὑπερβολὴ cum παρονομασίᾳ, *omnes omnia.* Hinc Cicero, *Omnes in hoc judicio conferant omnia.*

2. *Salutem quærant.*] Non *Remedium*, ut ægro : sed ut pereunti *Salutem*. Et nove dixit, *Malo salutem*. pro *contra malum. Auxilii nihil adferant.*] Mire de proximo repetitum est παρόμοιον; id est, *Conferant* & *Afferant*. Hoc convenit præsertim stomacho minus verba curantis Sic supra, *Omnes omnia.*

3. *Quod mihique, heræque, filiæque.*] Mira in servo fides, quum primum se ponat in herili malo:& post se, matrem: in ultimo puellam. *Quod mihique, hæreque, filiæque herili est.*] Πολυσύνδετον secundum, ut,

— *Omnia secum*
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.

Væ misero mihi.] Ἐμπαθῶς σχετλιάζει.

4. *Circumvallant.*] *Circumvallant* se circa nos, & stipant se invicem, nam *circumvallamus* nos & alios. tamen rara locutio est. Et *circumvallant* dixit, velut inimica acies contra nos : & ideo addidit, *Unde emergi non potest.* Quum impressio est hostium, sic dicitur. Ut *Salustius : Presse undique multitudine?* *Cicero, Qui semper premuntur, & numquam emergunt.* Et *Emergi*, nove : nam *emergo* dicitur, non *emergor*, sed ideo est usus, quia extra compositionem & *mergo* & *mergor* facit. *Unde emergi non potest.*] *Unde*, absolute. an deest *illud*? an *Unde*? pro *ex quibus.*

5. *Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia.*] Hæ res sunt quæ circumvallant: Vis illata : Egestas ipsius puellæ : Injustitia judicum illius temporis : Solitudo à defensoribus : Infamia ab iis, qui credunt pretio vitiatam. Nam & in subditis sic habes, *Quando ego conscia mihi sum, neque pretium, neque rem ullam intercessisse.*

6. *Hoccine sæclum.*] Ἐν ἤθει. Questurus de homine, seculum accusat prius: ut *ô tempora, ô mores.* & è contrario, secula in omnibus rebus laudantur : ut,

— *quæ te tam læta tulerunt*
Secula? —

O scelera! ô genera sacrilega! ô hominem impurum!] Moris est nimis dolentibus, incusare alia ex aliis. *Virgil.*

Quum complexa sui corpus miserabile nati,
Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Et :

Quem non incusavi amens hominumque Deûmque?

O hominem impurum!] Æschinum scilicet. & hoc ἠθικῶς. nam semper ultimum ponimus eum, cui maxime irascimur. Ut in Andria, post accusatum socerum & vituperatam sponsam, *Nam quid ego dicam de patre?* Et in Phormione, *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?* Et post multa, *O facinus audax! ô Geta monitor!* Unde ille, *Vix tandem* inquit.

7. *Video timidum & properantem Getam.*] *Timidum*, perturbatum. non enim timet, sed dolet. Sic *Plautus* in Bacchidibus, *Nam ut ex navi vecta es, credo timida es.*

8. *Quem neque fides, neque jusjurandum.*] Ordo est, Hominem impurum, quem neque fides, neque jusjurandum. & sæpe repetitum *neque*, exaggerat crimen admissum. *Quem neque fides.*] Quia promisit. *Neque jusjurandum.*] Quia juravit. *Neque illum misericordia.*] Quia vim intulit. *Neque illum.*] Secundum παρέλκον; nam abundat *Illum*: ut; *Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.* Et ejus videlicet misericordia quam amavit, *neque repressit*, ne auderet: *neque reflexit*, ne faceret. & sic hoc dictum est, ut à *Virgilio*,

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lachrymas victus dedit, aut miseratus amantem est? &c.

ut si non potuit reprimi ne faceret, saltem ut in peccando esset mitior, debuit commoveri. sed melius quod supra.

9. *Neque quod partus instabat prope.*] Αὐξητικῶς addidit non tantum mariti, sed etiam patris scelus. *Cui misera.*] Deest, *ei. Indigne.*] Impie, crudeliter, ut *Virgil.*

— quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus?

10. *Non intelligo satis quæ loquatur.*] Ad hoc Sostrata ignorans inducitur, ut malo nuntio repente feriatur. & quia oportuit ipsam priorem loqui, præsens loquitur. Quia autem non est perdenda tam suavis ἡδονεία dolentis ad irescentem: idcirco non audit, ne ob illam rem Geta conservus loqui desinat.

11. *Satis quæ loquatur.*] Adhuc non audiente Geta loquitur, idcirco nec audit eum satis, nec videtur ab eo Sostrata.

12. *Vix sum compos animi.*] Aut *vix*, tandem: aut *vix*, non, ut *Lucilius*, *Carcer vix carcere dignus. Compos animi.*] Id est, competentis animi, vel sani animi. cui contrarium est, *Impos animi. Sallustius*, *Neque animo, neque lingua satis compotem.* quum de amente Septimio loqueretur. Alii, *Compotem animi*, compositum animo intelligunt.

13. *Quam illam totam familiam.*] Hic non tam culpa familiæ, quam scelus Æschini ostenditur, propter quem omnes cruciandi sunt.

14. *Iram hanc.*] *Hanc* interdum pro qualitate, interdum pro quantitate accipimus, interdum pro utroque. ut,

—Tuaque animam hanc effundere dextra?

Et,

Hunc ego te Euryale aspicio?—

Sed nunc pro utroque, *Hanc* dixit. ut *Sallustius*, descriptione Celtiberi ait, *Hunc igitur redarguit Tarquinius.*

15. *Satis mihi id habeam supplicii.*] Moraliter loquitur: nam fere quando quisquam irascitur, sibi videtur fortis, tanquam qui plus audet. *Dum illos ulciscar modo.*] Verum est hanc esse vindictam, quæ ex recentissimis flagitiis properata sit. Sic *Virgil.*

—te Turne superbum
Cæde nova quærens.—

16. *Seni animam primum extinguerem ipsi.*] Bene *Extinguerem*: quia ignis est: *Virgilius*:

Igneus est illis vigor, & cœlestis origo
Seminibus.—

Et *Primum* addidit, quod ordinem significat. tunc enim adjicitur, quum multa subjicienda monstrantur: ut cui fracta prius crura brachiaque, * & cætera vitia, in Æschinum totum promovens ostenditur, etiam per aliena supplicia.

17. *Syrum impulsorem.*] Causæ pœnæ. *Vah, quibus illum lacerarem modis!*] Hic voluntas immodica ostenditur, pœnam pro merito reposcentis. Et nota, quum Syrum dixerit, addidisse nutus de supercilio.

18. *Sublimem.*] Ista pœna.

19. *Ut cerebro dispergat viam.*] Et cerebrum & via dispergi potest: ideo videtur ambiguum. ut apud *Virgil.*

— ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus.—

Aliter enim dicitur,

Spargite humum foliis.—

Aliter,

Sparserat & latices simulatos fontis Averni.

20. *Adolescenti ipsi eriperem oculos.*] Bene *Oculos*, amoris indices, adjutores,

que flagitii. *Posthac præcipitem darem.*] Gravior pœna cæcitatis, non providere quo cadas.

21. *Ceteros ruerem.*] *Ruere*, activam vim habet. *Sallustius* in secundo, *Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur.* *Ruere* enim, est toto corpore uti ad impellendum: quod faciunt, qui ipsi præcipites alios prosternunt. Unde proprie *sues ruere* dicuntur. *Virgil.*

Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus.

Et *Horatius*:

Hanc rabiosa fugit canis, ac lutulenta ruit sus.

Agerem.] Prosequerer, premerem. *Virgilius*:

Illa fretus agit ventos. —

Id est, nimia celeritate persequitur, & pene occupat, prævenitque. *Tunderem, & prosternerem.*] Vide quam fortis sibi videatur, qui dolet & irascitur.

23. *Ego sum Sostrata.*] Hæc ideo inducitur, ut verisimile fit supra non visam Sostratam: quando etiam vix nunc agnoscitur ab irato.

24. *Te ipsam quærito, Te expecto: oppido opportune.*] Incerta distinctio, utrum *Te expecto oppido opportune*, sit dicendum: an *Expectare*, sit impatienter cupere, & sine præscriptione temporis sperare, juxta certum tempus. Unde apparet, ad *Te expecto*, quia per se nimium est, non esse jungendum *Oppido*.

25. *Quid festinas, mi Geta?*] *Probus* assignat hoc Sostratæ. *Asper* non vult ad omnia servum respondere: sed nutricem putat hoc loqui. *Quid festinas.*] Perturbaris. Et commotus dicit *Prorsus*, actu commoto, fesso, & anhelanti, ob perturbationem & contentum cursum.

26. *Animum recipe.*] Quod in lectione gestu ostendi minime potuit, id ex verbis Sostratæ ostenditur in Geta. Nam ideo dicitur, *Animum recipere*: quia ille præ anhelitu crebriora verba continuare non possit.

27. *Perimus, actum est.*] Jam bina verba junguntur. *Perimus, actum est.*] Verba sunt desperationis. Nam *Actum est*, dicitur in ea re, de qua jam lata sit sententia. *Eloquere obsecro quid sit.*] Bene *Eloquere*. nam conatur tantum, quod nec explicatur, nec intelligitur: cui vitio contraria virtus est eloquentia. Jam plus hic gestu, quam dictu agitur: quia ut supra diximus, & lassius est qui nuntiat: & integratur dolor nuntii, quum apud illam loquitur, ad quam maxime calamitas pertinet: quo dolore, vox plerumque subtrahitur atque singultit: & simul dat signum perditarum rerum

28. *Alienus est à nostra familia.*] Bene *alienus*. Geta enim ipsi jam dominus, Sostratæ gener, Pamphilæ maritus vocabatur.

29. *Amare occepit aliam.*] Pejus est *Amare occepit*, quam *Amat*. Nam in eo quod dixit, *Occepit* augmenta mali metuenda significat: ut in principiis quæ actum respiciunt, non statim imminutionem inspectant. Et *Occepit*, magnum facinus dixit. *Væ miseræ mihi.*] Mire interponuntur mulieris affectus novo nuntio.

30. *A lenone ipsus eripuit palam.*] Sic nuntiat, ut ultima pejora sint. Et his argumentis vult probare, quod immodice amavit Æschinus, qui plus quam virginem, id ipsum quod pudor nec hortatur, nec consulit, amat. Quis autem magis potuit impudens esse, quam qui post honestum amorem, ab Lenone amet? Hoc etenim significat meretricem. Ergo non honestum, sed ab Lenone: non per alium, sed ipsius: nec emit, aut abduxit, sed ob impatientiam valde amantis eripuit, neque id occulte, ut qui celaret factum, tanquam satisfacturus uxori videretur: sed palam.

31. *Satin' hoc certo?*] Magnis malis non statim creditur. Hoc ergo ex dolore dixit, quod stupet audiens: non quia non habet fidem. *Hisce oculis.*] ἰδιωτισμὸς asseverantis. *Ah.*] Interjectio est flentis.

32. *Me miseram.*] Mira affectio. nam lachrymæ non sinunt finire sensum. *Quid credas jam? aut cui credas?*] Fides, aut personæ qualitate servatur, si gravis persona est cui creditur: aut ipsius rei qualitate, si ea res creditur, in qua fallere cui creditur, aut non potest, aut non debet. Hic ergo mire in utroque jam fidem dixit nullam esse, & in persona, & in re. Quod *Virgilius* transtulit, breviusque dixit,

Nusquam

Nusquam tuta fides.
Hoc est, nec in re, nec in persona. Et hic ipse in Heautont.

Pro Iuppiter, ubinam est fides!

33. *Nostrumne Æschinum, nostram vitam omnium.*] Ἐ..λλιπτικῶς omnia: quia fletus impedit verba. deest autem, *Hoc fecisse*, vel quid tale.

34. *Sita erant.*] *Sita*; positæ. nam *situm* est quidquid in loco suo positum non evertitur.

35. *Positurum puerum.*] *Puerum* dixit, si puer nasceretur: non quia divinabat. Ad votum ergo cupientis retulit *Puerum*: non quia necesse esset marem nasci. Et hæc omnia magno stupore dicuntur, ad exaggerandam perfidiam illius cui creditur, & dolorem eorum qui crediderunt.

37. *Hera, lachrumas mitte. ac potius quod ad hanc rem opus est.*] Hinc *Virgil.*

Non lachrymis hoc tempus, ait, Saturnia Iuno.

Sentit autem, non lachrymis agendum, ubi consilio opus est. *Porro consule.*] *Porro*, in reliquum, deinde, vel in futurum. *Porro* enim, ordinis & temporis adverbium est, non conjunctio.

38. *An, i mi homo, sanus ne es?*] Hoc ex persona nutricis legendum est. illa enim dissimulandam rem putat. *Mi*, pro *meus*.

42. *Tua fama, & gnatæ vita.*] Tibi enim crimini erit, vitiatam esse filiam: illi etiam oberit. Et utrum *Vitam*, salutem dicit? *In dubium.*] In periculum.

43. *Fateatur.*] Vitiasse filiam. Et complexio est. δίπλευρος oratoria, in qua utrum senseris, contrarium tollis: cogiturque * quod ex altera parte fit. hoc est tacere.

44. *Quapropter quoque pacto.* [Congrue & pro persona, & pro muliere hoc dictum est: eamque in malis constantem esse demonstrat.

45. *Non faciam.*] *Non faciam*, dixit, pro *Non tacebo*: quasi *Tacere*, aliquam actionem habeat. sed moralis significatio est, & communis omnibus: sicut *advocatum* dicimus *male fecisse*, quum tacuerit.

46. *Pejore res loco non potest esse.*] Satis urgate inter Getam & Sostratam sententias ex perturbatione facit nutare. *Quam in quo nunc sita est.*] Causa nihil timendi. *Primum indotata est.*] Ratio subjecta est causæ: & *indotatam*, pauperem modo dicit. *Tum præterea quæ secunda ei dos erat.*] Videlicet, dari pro virgine nuptum. Et incertâ distinctio est: etenim erat bis subaudiendum, *Pro virgine dari nuptum.*

48. *Non potest.*] Jungendum, *Dari nuptum*. Et *pro virgine*: id est, virgo: ut, *Nunc plane est pro nova*, id est, nova. Aut nec virgo, nec pro virgine nubere potest. non virgo: quia vitiata est. nec pro virgine: quia res diffamata est.

49. *Si inficias ibit.*] Si negabit. *Testis mecum est annulus.*] Locutio hæc sic capienda est: hoc est, annulus pro me testis. Vel sic, Annulus & ego testes sumus. Sed melius quod supra.

50. *Postremo quando ego conscia mihi sim.*] *Quando*, pro quoniam: vel *Quando*, pro quidem.

51. *Neque rem ullam.*] Hoc est internuntium, pactum clam, aut promissum. Et bene totum execrative dixit: ut alii facinora abhorreant. *Illa.*] Filia scilicet.

52. *Experiar.*] Apud judices agam. *Quid istuc?*] Verbum est ægre consentientis: quasi qui dicat, *Quid hic resistam? Accedo ut melius dicas.*] Id est, ut consentiam, velut qui melius possim dicere. *Quantum potes abi*] Deest *Cito*: ut sit, Quantum potes, cito abi.

53. *Atque Hegioni.*] Apud *Menandrum* Sostratæ frater inducitur. *Hujus.*] Filiæ suæ scilicet.

54. *Simulo.*] Nomen patris puellæ: diminutivum a Simo vel Simone. Et nota nomen in palliata fabula Latine diminutivum. *Simulo fuit summus.*] *Summus*, an ad cognatum, an ad amicum refertur? an absolute ponitur, ut in Eunucho? *Plurima salute summum suum impertit Gnato. Et nos coluit maxime.*] Et miserabilius *Coluit* dictum est, quam si diceret, *Colit*. Virgil.

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.

Colere enim, & majoribus & minoribus convenit. Ut,

Posthabita coluisse Samo. —

55. *Nos.*] Monosyllabo finit, vultu-

sam exprimens pronuntiationem. *Tu mea Canthara.*] Tristis ac seriæ fœminæ blandimentum est *Mea* potius, quam pronomen possessivum. Deest enim *Chara*, vel quid tale: quo addito, pronomen staret *Mea*.

56. *Curre.*] Mire dictum est ancillæ *Curre. Vt quum opus sit.*] Id est, quum adesse cœperit partus. *Ne in mora nobis siet.*] Locutio qualis supra.

IN SCENAM TERTIAM ACTVS TERTII.

1. *Disperii: Ctesiphonem audivi filium.*] Hic ostenditur quod severi homines, ac recti & honesti tenaces, vel ridiculi sunt, vel odio habentur quoquo accesserint. Magno autem affectu, & quasi exclamantis addidit *Filium*: quasi causam redderet cur dixerat, *Disperii.*

2. *Vna adfuisse in raptione cum Æschino.*] Οἰκονομία, in qua ostenditur, quantum commovebitur Demea ipsa re comperta, quum ex parva rei suspicione tantum se afficiat. *Raptio* autem ad personam refertur, *Rapina* ad rem, *Raptus* ad stuprum, si volumus proprie loqui.

3. *Id misero restat.*] Bene *Restat*: tanquam jam summum malum sit, Æschinum esse corruptum. Et, *Misero mihi*: quasi qui nihil nesciat, nihil curante Micione. *Si illum potest.*] Non dubitat velle: & ideo dicit *Potest.*

4. *Qui alicui rei est.*] Recte de hoc enim supra dixit, *Non fratrem rei dare operam vides? ruri esse parcum ac sobrium. Etiam eum ad nequitiam abducere.*] Quasi invitum dixit, non *Vocare*, sed *Abducere. Ducimus* enim volentes: sed *abducimus* invitos. *Nequitia* autem proprie libidinosa inertia dicta est: quod nihil queat, nullique rei apta sit. Unde & *nugæ*, quod nihil agant, vel à non agendo.

5. *Credo abductum.*] Non iisse, sed abductum esse: quasi adhuc culpa non sit illius. *In ganeum aliquo.*] Veteres *ganeum*, meretricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γᾶς, τοῦτ' ἔστι, τῆς γῆς. quod ipsa sit in terra, non ut cœnacula superius. Unde & *taberna*, quasi *trabena*, à validioribus dicta trabibus, quibus superiora suspensa sunt.

6. *Persuasit illi impurus.*] *Suademus* facilia, *Persuademus* difficilia. Et *suadere* facientis est, *Persuadere* perficientis. *Impurus* autem pro improbo ponitur apud Terentium. Et hic quoque excusata voluntas est Ctesiphonis, cui à majore fratre & improbo ingesta sit persuasione nequitia.

7. *Sed eccum Syrum ire video.*] *Ire*, & *abire*. & *venire* significat. *Ire video.*] *Ire*, pro venire, ut, *Nec vero Æacidem me sum lætatus euntem Accepisse lacu.*

8. *Atque hercle hic de grege illo est.*] Figura ἐπικατάληψις. *de grege illo est. Ordo* vel bonorum, vel malorum dicitur, & gravium; ut *Equester ordo, senatorius ordo. Grex* vel bonorum, vel malorum est, & levium. ut *Cicero, In his bonis gregibus omnes aleatores, omnes impuri impudicique versantur.*

9. *Quæritare.*] Instanter quærere. *Carnufex.*] Pro ganeo positum est.

10. *Non ostendam me id velle.*] Scilicet, scire ubi sit.

11. *Quo pacto se haberet, enarramus ordine.*] Hoc recte: quia dixerat Micioni, *Si quidquid est, volo scire, atque hominem convenire, si apud forum est.* Et *Enarramus*, pro enarravimus. ut, *Omnis humo fumat Neptunia Troja.* Et *Ordine* bene: quia simpliciter fatetur. Fallax autem & captiosa narratio est, quod timemus fateri.

12. *Nihil quidquam vidi lætius.*] Quartum παρέλκον.

13. *Hominis stultitiam.*] Scilicet quia lætatur, ignorans ubi Æschinus sit. *Collaudavit filium.*] Plus additum est. non enim solum non *Accusavit*, sed & *Collaudavit.*

15. *Disrumpor.*] Mire: his enim verbis commovetur, *Collaudavit* & *Egit gratias.* Et vide αὔξησιν stomachi reservatam. *Argentum adnumeravit ilico.*] Contra illud est, *Cur tu his rebus sumptum suggeris?* Et non solum inquit, *Adnumeravit*, sed quod pejus est, *Ilico.*

17. *Id distributum.*] *Distributum*, in diversa tributum: id est, dispartitum per pulmentaria.

18. *Huic mandes, si quid recte curatum*

velis.] Εἰρωνεία. est majoris stomachi: quia ille dixit, Ex sententia distributum: id est, ut indicat Demea, dilapidatum. Sic alibi, *Columen familiæ nostræ, bone custos, salve.*

19. *Ehem Demea.*] *Ehem*, interjectio est commoti, & quasi perculsi re subita & nova. *Quid agitur?*] Blandientis est, non interrogantis. ut alibi, *O noster quid fit? quid agitur?*

20. *Nequeo mirari satis rationem.*] Mira sunt etiam illa, quæ vehementer prava sunt. Et ideo *Mirari*, pro horrere & reprehendere positum est. Et *Rationem* ἰδιωτικῶς dixit malam: quum non sit ratio nisi bona. sed sic loquitur populus.

21. *Est hercle inepta.*] Hoc ad senem. *Ne dicam dolo.*] Ne mentiar, id est, ex contrario dicere videar: sed ut sedulo dicam.

22. *Atque absurda.*] *Ineptum*, est stultum tantum: *Absurdum*, quod & stultum est, & in ipsa stultitia diversum, & quasi repugnans sibi. Sic ergo locutus est, ut videatur ineptam rationem ad Æschinum referre: absurdam ad Micionem, quem jam fieri stultum, contrarium senectuti est.

23. *Congrum istum maximum.*] Διαστολή: quia erant alii, non maximi. ut è contrario, *Argitisque minor*, quia est & major. Nam *Istum* quod ait, δεικτικὸν est. videtur enim ostendere digito, quem dicat. *In aqua sinito ludere paulisper.*] Sic ostenditur bene obsonasse, qui vivos adtulit pisces: nam non ludit piscis, nisi vivus.

25. *Prius nolo.*] Superbe, & pro authoritate: non dixit *Non oportet*, sed *Nolo:* subauditur, purgari eum. Et nihil ex mora corruptelæ accessurum pisci ex eo ostendit, quod ait *Ludere*, hoc est vivere, & non læsum vivere. non enim dixit, *Natare*: quod etiam possunt languidi pisces. Ipse insuper planum fecit quid sit *Purga*, dicendo *Exossabitur*. *Purga* igitur, exossa significat: non ut quidam putant, *exossabitur*, comedetur. *Mihi quidem non placent.*] Plus hoc ad senem. & vide quam totum superbe, & confidenter dixerit ob amicitiam omnium dominorum, excepto uno Demea, quem tantum præ illis contemnit.

26. *Salsamenta.*] Hoc ad discipulum. *Salsamenta*, aut salsi pisces sunt, aut laridum. *Salsamenta hæc, Stephanio.*] In tota comœdia opera danda est, ut stomachetur Demea: excepto quod se ipse in fine commutat. Hæc ergo causa est, quare Syrus quoque illi objicitur, magnifice inferens se ut luxuriosum licentemque servum: præsertim qui adolescentum pædagogus fuerit.

28. *Utrum studio ne.*] Aut ordo est, *Utrumne*. aut est παρέλκον tertium. aut vero per ἔλλειψιν accipitur: quasi dicat, utrum est? aut, utrum verum est? quod qui accipit, *utrum* subdistinguat, & separet à sequentibus necesse est. *Utrum studione.*] Aut *Utrum* supervacuum est, aut *Ne*: aut certe τμήσις figura est, pro Utrumne studione id sibi habet, si sciens lædit filium? *Laudi putat.*] Quia decipit.

29. *Si perdiderit gnatum.*] Et magno affectu non dixit Æschinum: & mire, non addidit cujus gnatum. *Væ misero mihi.*] Hoc est, quod supra dixit, *Æger est; alienus non sum.*

30. *Videre videor jam illum diem.*] *Illum* dixit, quasi quendam tristem ac funestum.

32. *Quod ante pedes modo est videre.*] Hoc sumpsit Poëta de illo in physicum pervulgato ancillæ dicto, *Non videt quod ante pedes est: cœli scrutatur plagas.*

33. *Sed etiam illa quæ futura sunt.*] Magis ridicula est assentatio, si quis maxime laudetur, quibus maxime caret.

34. *Isthæc jam penes vos psaltria est?*] Dicendo *Istac*, ostendit jamdudum se hac indignari.

35. *Ellam intus.*] Ut, *Ellum confidens, catus. An domi est habiturus?*] Proprie: quia *haberi uxor* dicitur, & *haberi mulier*, quum coit. *Credo, ut est dementia.*] Sic & in Eunucho, *Eam se intendit esse, ut est dementia.* Et nominativus casus esse potest, & septimus. Si septimus *Perditus*, aut quid tale subaudimus. Sed melius nominativum accipimus casum.

36. *Inepta lenitas patris, & facilitas prava.*] Lenitas, ad permittendum: *Facilitas*, ad ignoscendum. sic quidam. Sed ego lenitatem ad Micionem refero, qui

hæc leniter patitur: *Facilitatem*, ad Æschinum, cui hæc per licentiam facilitas datur. *Pravum* autem est, quod & ipsum lædit facientem: *Malum*, quod alios tantum.

37. *Fratris me quidem pudet, pigetque.*] *Pudet*, in his quæ turpiter facit: *Piget*, in his quæ cum damno ac malo. *Pudere*, etiam ad dedecus, *pigere*, ad dolorem refertur. *Pudet*, quod turpe est: *Piget*, quod dolet.

38. *Nimium inter vos, Demea.*] Μεταδιόρθωσις. nunc enim redditum est, quod supra dicebatur. & præterea repetendo *Nimium*, confirmavit superius dictum, & Τὸ CPeMANIe* non solvit.

40. *Tu quantus quantus.*] Id est, quantuscunque. *Nihil nisi sapientia es.*] Ridicule prius additum *Nihil*, quam quicquam laudis nomine. Deinde si *Sapiens* dixisset, non tanta esset irrisio. sed hyperbolicῶs accipitur, id est, stultus; *Nihil nisi sapientia es.*

41. *Ille somnium.*] Nec tu sapiens, sed sapientia: nec ille somniculosus, sed somnium. Ὑπερβολή. *Sineres vero illum tuum?*] Ab argumento fabulæ repetit *Sinerem* & εἰρωνικῶς interrogat.

42. *Totis sex mensibus.*] *Totis*, quasi longi sint: id est, integris, ut ne unum quidem diem minus à sex mensibus sciat, quid cœpturus sit filius. Nimis comica & moralis assentatio. *Non olfecissem.*] Totum ridicule. Nam quid olfecisset, qui nondum quicquam scire cœpisset, cujusque naribus nihil objectum fuisset? Nam ideo *nares* à *naritate* dictæ sunt, quod nos odoratu doceant præsto & prope esse, quod adhuc oculi non vident.

43. *Quam ille quicquam cœperit?*] Multum dixit, & *Ante sex menses*, & *Olfecissem*, & *prius quam cœperit*.

44. *Vigilantiam tuam tu mihi narras?*] Id est, quam maxime scio.

45. *Sic fiet modo, ut nunc est.*] Non dicit *Qui*: sed respice ad argumentum, & ridebis hæc optantem Demeam. *Ut quisque suum volt esse, ita est.*] Hæ sunt sententiæ & semper probabiles, & pro personis ridiculæ. *Plautus* in Milite glorioso, *Nimia est miseria, nimis pulchrum esse hominem.*

46 *Quid eum? vidistine hodie?*] *Quid eum?* initium interrogationis futuræ de persona alicujus. Sic in Heautont. *Sed Syrum quid eum? Tuum ne filium?*] Hoc clare, *Tuumne filium?* Moris est ut qui cogitat quid respondeat, interrogatiore remoretur.

47. *Abigam huc rus.*] Ut pecudem, dixit *Abigam*: non ut hominem, *Mittam*. *Abigam.*] Hoc lentius. & *Abigam* quasi pecudem dixit: unde & *Abactores* dicti sunt. *Cicero* in Verrinis, *Equarum greges istum abigendos curasse*. *Iamdudum aliquid ruri agere arbitror.*] Hoc clare *Aliquid ruri agere arbitror.*] Hoc plus est, quam illic esse: vult enim cum laude ejus loqui, ut supra:

> *Rei dare operam, ruri esse, parcum ac*
> *sobrium?*

Et *Agere*, proprie dixit, nam ab agendo, *ager* dictus est, quod in eo multa agenda sunt.

48. *Qui egomet produxi.*] Mutata præpositione, non *Deduxi*, sed *Produxi*, dixit; id est, *porro duxi*.

49. *Metus ne haereret.*] Hæc translatio ut sublevat Ctesiphonem, ita Æschino invidiosa est. nam hæret avis, non animo, nec voluntate, sed visco decipientis aucupis.

50. *Quid autem?*] *Quid* pro quare, vel ob quam causam. *Virgilius*:

> *Quæ fortuna viris, classem quo littore*
> *linquant,*
> *Quid veniant.*——

Cui contrarium in significatione * id quod te oro. *Adortus jurgio est.*] *Aggredimur*, de longinquo: *Adorimur*, ex insidiis & ex proximo. nam *Adoriri*, est quasi aliquem oriri, id est, exurgere.

51. *De psaltria istac.*] Hic mire senem imitatus est, & memoriter: quia ille dixerat, *Quid? istac jam penes vos psaltria est? Nihil reticuit.*] Mirum enim, minorem fratrem non pepercisse majori: nec reticuisse quidquid erat opus.

52. *Intervenit homo de improviso.*] *Intervenire*, est in medio negotio, quasi ex insidiis supervenire, & opprimere in ipso actu eos, qui rem celatam vellent. Et vide quam oratorie narret gestionem rei, quæ nunquam facta sit: his enim

fides fit. *Cœpit clamare.*] Ἠθικῶς, totum, & *Cœpit*, & *Clamare*: & quod sequitur.

54. *Æschine, haccine flagitia facere te?*] Est accusatio à persona: & vide pondus in nomine Æschini. *Hac te admittere?*] Αὔξησις. nam plus est *Admittere*, quam *Facere*. *Hac te admittere indigna.*] Pronum est hæc statim credere Demeam, de eo quem superius laudaverit,

— non fratrem videt
Rei dare operam ruri, esse parcum ac sobrium?

Unde mira Poëtæ arte, & initia & media, & postrema sibi congruunt atque respondent.

55. *Lachrumo gaudio.*] Immoderata lætitia, maxime parentum, lachrymas habet. Recte ergo additum est, *Gaudio*: quia lachrymæ solum mœrorem significant.

56. *Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam.*] Hæc figura oratoria δεινότης dicitur: qua ostenditur, non esse mediocre quod factum est.

57. *Hui!*] Quasi admiretur ipse, quæ narrat.

58. *Syre, præceptorum plenus istorum ille.*] Vide Demeam non desinere culpam Æschini in Micionem conferre: quum è contrario præceptorum suorum vult esse, quod sapit Ctesipho. *Istorum.*] Quæ dicis; scilicet, *Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam. Phy.*] Interjectio mirantis est.

59. *Domi habuit unde disceret.*] *Unde*, id est, de quo. *Fit sedulo.*] Ἠθικῶς dictum est. *Fit*. Et *sedulo*. sine dolo, id est, instanter: quia negligentes dolosi dicuntur.

61. *Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium jubeo.*] Videndum, an recte speculum induxerit, quum alienas vitas dicit inspiciendas esse. nisi forte hoc ad causam admovendi speculi, non ad effectum referamus. nam causa inspiciendi speculi, emendatio est vultus: effectus, formæ per imaginem resultatio.

63. *Callide.*] *Callidus* dictus est etiam qui exercet dolos. *Callidus* dicitur, qui callum sibi usu artis induxerit.

64. *Hoc laudi est, hoc vitio datur.*] Non philosophicè, sed civiliter monet. non enim dixit: *hoc bonum*: sed, *hoc laudi est*. nec *hoc malum*: sed, *vitio datur*. Ergo ut idiota & comicus pater, non ut sapiens & præceptor. *Istac res est.*] Non quam rem gerit Micio: non ut ille agit. Et significat, *Hoc verum est, hoc utile est.*

65. *Porro autem.*] Prope delinitus erat Demea, contra institutum argumenti. Artificiose igitur Poëta subjecit ex persona servi, unde illum ad amaritudinem provocet. *Porro autem.*] At vero, & hujusmodi principia narrationum sunt, quibus superiora sequentibus connectuntur.

68. *Nam id nobis tam flagitium est.*] Non dixit, *Peccatum*, irridens senem: sed *Flagitium*. Et quidem flagitium, corrumpi pisces, vel talia.

69. *Quod queo.*] Quod possum. Sed sic maluit dicere, ut allusionem de sua arte faceret Syrus: & hac re ostenderet, nihil ab illo dici serio. *Quod queo.*] A coquendo sumpsit παρόμοιον. Sic & infra: *Sedulo moneo qua possum pro mea sapientia.* Et *Ciceronis* dictum refertur in eum, qui coqui filius secum causas agebat: *Tu quoque aderas huic causa.* Nam apud veteres *coquus* non per C literam, sed per Q scribebatur.

70. *Ad eundem istunc præcipio modum.*] Arguta imitatio ad deridendum Demeam, omnium quæ serio ille supra dixerat.

71. *Hoc salsum est, hoc adustum est.*] Hæc contextè & conjunctè dicuntur: quia non vicissim Syro assentatur senex.

73. *Pro mea sapientia.*] Διασυρτικῶς *Sapientia* dixit; quia condimentum gustu ac sapore temperant coci.

74. *Tanquam in speculum.*] Et hic *Speculum* non ad imaginem vultus, sed ad contuitum contrapositæ rei retulit.

76. *Nos qua facimus.*] Non coci, sed Micio, Æschinus, & familia. An *Nos* pro *Domini* posuit? An *Nos*, pro *Ego*? & hoc melius. *Sentio.*] Cum dilatione & vultuose dicendum *Sentio*.

77. *Verum quid facias?*] *Quid facias?* pro quid faciat. unusquisque scilicet. *Ut homo est ita morem geras.*] Utrum aptum

proverbiuum sit servis, an etiam amicis? Ut est, *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Et hæc sententia modo velut querela, demissa voce proferenda est.

78. *Mentem vobis meliorem dari.*] Πρὸς τὸ *Vis*: respondet agresti feritate. nam respondendum erat, *Recte*, aut *Valeas*. sed hic, ne vel abiens blandus esset, pro salutationibus ipsis amara supponit. Et memento etiam hunc eundem insalutatum relinquere, qui adveniens paulo ante, nec salutaverat nec resalutaverat fratrem. *Meliorem* autem, pro bona ac tolerabili posuit. non enim bonam credit, ut meliorem optet. sic *Virgilius*,

DI meliora piis, erroremque hostibus illum.

79. *Tu rus hinc abis?*] Vult Syrus nosse an eat. *Tu rus hinc abis?*] Qui consuetudinis memor est, animadvertit has interrogationes non inquirendi causa poni, sed admonitionis loco esse apud eos, quos velimus abscedere. Sic igitur interrogat ut hortetur: & sic pronuntiat, ut & sciat, & approbet quod rogat. *Nam quid tu hic agas.*] Addidit hortatum, ut quam primum abeat.

81. *Quando is, quam ob rem.*] Nova locutio, *Is quam ob rem*: pro, *Is propter quem*. sic & alibi, *In eo me oblecto: solum id est charum mihi.*

82. *Illum curo unum.*] *Unum* cum exceptione. & tamen sic loquitur, ut appareat illum non posse sibi imperare oblivionem Æschini. nam idcirco addidit, *Quando ita vult frater de istoc ipse viderit. Amare cœpit.* & ideo tenet, *Nam ambo curare, propemodum reposcere est illum quem dedisti.*

84. *Quis illic est quem procul video? estne Hegio.*] Inventa causa est, cur non abeat Demea, propter reliquam fabulæ partem: & simul aliud additur, quo indignetur. Bene autem dubitat, & familiam * inveniat civem, & multum absens à conspectu civium.

87. *Ne illiusmodi jam nobis magna civium penuria est.*] *Ne*, valde. *Illiusmodi.*] Cujusmodi est Hegio, id est, qualis. Et magna οἰκονομίᾳ senex laudatur, ut postulationi ejus statim adsit fides.

89. *Haud cito mali quid ortum ex hoc sit publice.*] Utrum hoc optantis est, ne moriatur? an est testimonium vitæ hominis numquam obfuturi reipublicæ?

90. *Ubi etiam hujus generis reliquias restare video!*] Paucos ac raros bonos. nam *reliquias*, pro relictis paucisque dixit, ideo *Restare* etiam dictum est.

91. *Vivere etiam nunc lubet.*] Ex hac delectatione ostenditur Demea, & quam peccantibus sit amarus ac sævus: & quam facile hujus incusatione, tanquam gravi testimonio crediturus sit: & quantum doliturus super Æschino, qui displiceat talibus viris.

IN SCENAM QUARTAM

ACTUS TERTII.

1. *PRô DI immortales!*] Hæc scena fidem amici erga defunctum, maturitatem senilis orationis, & accusationem ejus, quem lædere nolit ipse accusator, continet. *Facinus indignum.*] Jam narravit Geta: & recte. non enim apud spectatores iterum fuerunt dicenda, quæ dicta sunt. Illud sane admirandum, ejusmodi Hegionis verba induci, qualia esse debuerunt tantopere laudati viri, & ejusdem Hegionis ac Demeæ.

2. *Quid narras!*] Mirantis est, non interrogantis.

3. *Tam illiberale facinus.*] Id est, non odisse cui succenseas, laudare homines, factum reprehendere. *O Æschine. Pol haud paternum.*] Mira maturitas: in qua nescias utrum magis injuriam illatam orbæ virgini, an Æschinum peccasse, plus doleat. servatur enim in Hegione, quod vir bonus sit & amicus.

4. *Haud paternum istuc dedisti.*] Deest, *facinus*. & *Dedisti*, pro fecisti. Sed sic dicitur in re magna: ut,

— dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis. —

Videlicet de psaltria hac audivit.] *Videlicet*, confirmativum est. Ut *videlicet* videre licet: sic *scilicet*, scire licet: *ilicet*, ire licet.

5. *De psaltria hac audivit.*] Sic errat Demea, ut intelligatur quantum debeat irasci in iis, quæ inopinata audiet.

6. *Is nihili pendit.*] *Is*, abundat. ut in Heauton. *Peris: is mihi, ubi adbibit plus paulo, sua quæ narrat facinora!* Aut *is*, pro *ipse* subjunctivum pronomen minus quam finitum.

7. *Utinam hic prope adesset.*] Quasi sibi non crediderit dicenti, *In ore est omni populo.*

8. *Ni.*] Si non, significat. *Quæ illo æquum est.*] Subauditur, *Facere*, a superiori, per σύλληψιν intellectum. *Haud sic.*] Δεικτικὸν est. *Haud sic auferent.*] Quomodo accipimus, *Haud sic auferent?* an, Factum suum auferent sic; An, si correxerint culpam, non silentio transituros ipsos, vel ipsum quod factum est. *Haud sic auferent.*] Id est, leniter abibunt, vel subtrahent culpam. *Haud sic auferent.*] Senilis & matura comminatio. & est *Sic* demonstratio, gestum continens levissimæ ac parvæ significationis.

9. *In te spes omnis, Hegio.*] Ut narratio non fuerit necessaria: ita preces interponendæ sunt.

10. *Tu es patronus, tu parens.*] *Patronus* aut temporale nomen est defensoris: aut certe appellatio est, per quam ostenditur, quid illi cultus & obsequii debeatur. est enim nomen ad aliquid. *Parens* autem, veri amoris nomen est: & æquali loco continet interpretationem. Et vide quam vigilanter Poëta, quum simpliciter matronam de absente Hegione loquentem induceret, *Coluit nos*, dixit: quum servus & supplex ad præsentem loquitur, *Tu es patronus*, inquit.

11. *Ille tibi moriens nos commendavit, senex.*] Servus magnum veritatis indicium addidit dicendo *Moriens*: nemo enim moriens non vera loquitur & urgentia. unde in jure ultima judicia certiora sunt. Sic alibi, *Hanc mihi in manum dat: mors continuo ipsam occupat.*

12. *Si deseris tu, perimus.*] Proprie, quasi patrono. nam Socius deficit, Parens prodit, Patronus deserit. Sic *Sallustius, Post defectionem sociorum & Latii.* Et,

— unius ob iram
Prodimur. —

Et,

Prodidisti & te, & illam miseram, & gnatum: quod quidem in te fuit.

Plautus,

Qui libertos habent, eos deserunt.

Hinc & milites, qui defensores patriæ deberent esse, *desertores* esse dicuntur. Hæc autem omnia magnam vim habent, si per singulas partes orationis considerentur, ad commovendum precibus Hegionem. Et, *Tu es patronus*, ab honesto: *Tu es parens*, à justo. *Si deseris tu, periimus.*] Et huic rei maxime respondet oratorie, quæ illum maxime commovit. Ut,

En ego victa situ. —

Et,

Pulsus ego? —

Alii πρὸς τὸ *periimus*: τοῦ εὐφημισμοῦ responsum putant.

13. *Satis pie posse.*] Deest, *facere. Neque me satis pie posse arbitror.*] Honesta locutio, qua significat, quicquid fecerit pro pietatis debito illis merito parum esse. Sensus autem hic est, Neque faciam quod nefas est, ut vos deseram: nec hoc ipsum quod facio, satis pium est pro tanta necessitudine. Et bene addidit *Satis.* ut, *Et sapiens, non tamen satis.*

14. *Salvere Hegionem plurimum jubeo.*] Ideo providit Demea, non provisus est: quia oportuit illum audire quæ loqueretur Hegio, & ex illius jam verbis ad indignationem moveri. *Iubeo* autem, volo significat: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. Non jubemus enim, nisi quod voluerimus. & est *Homericum*:

Κέλευε με πάντ' ἀποδοῦναι ἐθέλομεν
τῷ ἕκτορα.

CYNENNIAIeNA.

16. *Major filius tuus Æschinus.*] Artificiosa postulatio: in qua, ne statim Demea diceret, nihil ad se hanc querelam pertinere, quippe qui Ctesiphonem curare debeat, infertur causa cur non dissimulet pater: quia filius: quia major est: quia Æschinus, si quid est in ipso nomine charitatis: quia fratris adoptivus: quia bonus & liberalis, & contra hæc, quibus laudatus est, fecit.

17. *Neque boni.*] Quasi id quod est, velit quod esse debet.

18. *Neque liberalis functus est officium viri.*] Quærendum inter bonum & libe-

ralem quid intersit. An *bonus* est, qui non nocet? *Liberalis*, qui etiam prodest? An *bonus*, qui non peccat in facto? *liberalis*, qui nec verbo quidem.

20. *Æqualem?*] Ὁμήλικα. *Quidni?*] Plus est *Quidni*, quam *Noveram*. nam quasi corripit dubitantem, dicendo *Quidni?* ut subaudiatur, *Noverim*. *Filiam ejus virginem vitiavit*.] Vides quantum valeat injuria, vel dignitas personarum. Non contentus facinore, personas credidit ante proponendas. *Hem*.] Interjectio nunc est irati, & est irati vehementer: quippe qui aliud vitium audiebat, præter crimina quæ sciebat.

22 *Quod est gravissimum*.] Quia illud grave. *An quicquam est etiam amplius?*] *Amplius*, quantitatis est. nam ideo, Nondum etiam audis quod est gravissimum. *Amplius*.] Id est, majus.

24. *Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia*.] *Plautus* in Bacchidibus:

Quia isthoc illecebrosius fieri nihil potest;
Nox, mulier, vinum, homini adolescentulo.

Et hæc omnia ab impulsionis parte dicuntur, non à ratiocinationis: ideo & *Persuasit* dixit: nam instans persuasio, *impulsio*, dicitur: ut ipse, *Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur*. *Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia*.] Hæc inferuntur ἀσυνδέτως, ut multa videantur. *Vinum*.] Plus dixit, quam si *vinolentiam* diceret. ut, *Tu nihil nisi sapientia es, ille somnium*. Proximum huic, & simile, est in Hecyra:

—— cum virgine una adolescens cubuerit
Plus potus sese illa abstinere ut potuerit.
Non verisimile dicis, nec verum arbitror.

Virgilius:

Bacchus & ad culpam causas dedit. ——

25. *Humanum est*.] Nihil tandem ex ea sumptum consuetudine est, quod non humanum. & hoc dicere solemus, ubi peccatum quidem non negamus, sed tolerabile esse dicimus. *Ubi scit factum*.] Id est, intelligit & sentit: quia supra futuræ * peccaverit: & quia qui impulsione peccat, non peccat ratiocinatione. Hic locus illi rei occurrit, *Cur ergo tacuisti*.

26. *Venit ipsus ultro, lacrumans*.] Mire: & ad matrem venis ultro, lacrumans, ne, quod leniter aut mollius mulier tulisset, prope pactionem iniisse videretur. *Orans, obsecrans*.] *Orare*, est placidos petere: *Obsecrare*, iratos rogare. Unde plus facit obsecrans, quam orans: plus vero orans, quam rogans. *Cicero*, *Orare & rogare*.

28. *Ignotum est, tacitum est, creditum est*.] Ἀσυνδέτως per συντομίαν, ut solet, hic loquitur: ut, *Imus, venimus, videmus*. *Ignotum* est autem, quod ultro venerat & lacrumans: *tacitum* est, quod orabat & obsecrabat: *creditum* est, quod fidem dabat & jurabat. Et honestius impersonaliter, quam *ignovimus, tacuimus, credidimus*.

29. *Virgo ex eo compressu gravida facta est*.] Hæc addidit, ne ex viliore usu & inhonesta patientia virginis ad conceptum libido pervenerit. & præterea quia & hoc potuit dici: Ille quidem vitiavit virginem: sed quid si ex alio concepit postea, quæ nunc gravida facta est? idcirco & à vitio virginis tempus ostendit: ut cum facto ratio conveniret.

30. *Ille bonus vir nobis psaltriam, si Dis placet, paravit*.] Conclusio accusationis. &, *Bonus vir*, εἰρωνεία quidem est, sed ab eo posita, qui indignetur virum bonum esse debuisse, qui non sit, ut supra, *Neque boni, neque liberalis est functus officium viri*. Et simul considera, quo nomine Æschinum vocet, virum appellans scilicet, qui vult ejus certa esse promissa, & qui illum jampridem videri maritum velit. *Nobis* autem, ex abundanti τῷ ἰδιωτισμῷ ad indignationem relatum est. *Si Dis placet*.] Bene interpositum ad invidiam, *Si Diis placet*: scilicet per quos juratum est. *Ille bonus vir*.] Εἰρωνεία indignantis in loco addita est verbis ardentibus. *Psaltriam nobis*.] Τῷ ἰδιωτισμῷ. sic enim dicimus, & est consuetudinis pervulgatæ.

31. *Illam deserat*.] Id est, cui è contrario, dum vivat, obstrictus est. Et *Deserat*, virginem scilicet.

32. *Pro certone tu istac dicis?*] Hoc ideo non dicit, quia fidem non habet narranti: sed quia miratur scelera *Mater virginis in medio est*.] Terribiliter satis, *In medio est*: quasi retineri non possit,

sit, nec cohiberi quin rem probet. Et præterea, quum argumentorum genera duo sint, ἔντεχνοι καὶ ἄτεχνοι: sicut in rebus manifestis, ἀτέχνῳ utitur. Hoc ergo sublatis superciliis dicendum est, *In medio est.* nam lentius erat, si diceret, *Presto est.*

33. *Ipsa virgo.*] Scilicet quæ in Æschinum reum & testis & crimen est. Et ideo addit, *Res ipsa*: Id est, pondus uteri, exactis ad pariendum mensibus.

34. *Preterea, ut captus est servorum non malus.*] Ad hæc, intelligamus aliter dici *non inertem Socratem*: aliter *non inertem servum*: aliter *non malum Scipionem esse*: aliter *non malum servum esse. Preterea, ut captus.*] An, quantum capit animus servilis, tantum non malus, neque iners Geta? An *ut captus est servorum*, quemadmodum sæpe aucupium in servis habendis bonum evenit? Ut in captu avium, vel piscium, vel ferarum plurimum fortuna dominatur. Et hoc ideo, quia servum evenire bonum, non ratio est aut natura, sed casus est, utpote in re rarissima: ut sit, *ut captus est servorum*, id est, eventus est in servis. *Ut captus est servorum.*] Id est, ut se habet conditio servorum. *Afranius* in Simulante, *Is ut servorum captus est, facillime domo atque nostra familia provenditur.* Ergo *captum* sortem intelligo. *Non malus.*] Id est, fidelis.

35. *Neque iners.*] Id est, artem habens. Oratorie futurum testem & indicem laudat: sed ne improbe facere videatur, parcius id facit. non enim dixit, *bonus & solers*: sed, quod in servo sufficit, *non malus, neque iners.* Et proferendi Getæ hæc maxime causa est, ne quod permittere videatur in servo pauperis, atrocius fiat. & simul ut hæc ἀπροσδοκήτως non contristet Getam: quem prius laudat, dicturus, *Hunc abduce, vinci, quare rem. Alit illas: solus omnem familiam sustentat.*] Duas hic res docet: & unde hæ vivant; quod testimonium pudicitiæ est: & gravem testem posse esse Getam. *Solus.*] Incerta distinctio est, *solus.* sed melius, *Solus omnem familiam sustentat.* Hoc verbo tenuis victus ostēditur, quod bene frugi esse monstratur in fœminis.

36. *Hunc abduce, vinci, quare rem.*] Non multum permittit, utpote de alieno servo; ideo Geta plus de se largietur. ipse tamen ἀσυνδέτως tria posuit, ut multa videretur dicere. *Hinc abduce.*] Ut *Tu Voluse armari Volscorum edice manipli s.* Nam postea *E* litera, hujusmodi verbis aucta est. *Hunc abduce: vince.*] Bono ordine. & *Abduce*: ab hoc illuc ubi nemo possit intercedere. & *Vinci*: ne solutus, ut sciat si verum servus accuset. *Quare rem.*] Latenter præter vincula, etiam tormenta significavit. nam hoc *Quare rem*, pete rei veritatem, significat.

37. *Imo hercle extorque.*] Ἄτεχνος πίστις. Et bene ipse de se plus & apertius, quam Hegio, largitur. *Extorque.*] Multum dixit: non *Torque*, sed *Extorque. Torquemus* enim hominem: *Extorquemus* veritatem.

39. *Pudet.*] Aversus hoc dicit, & perturbatus Demea. Majoris erit ponderis *Pudet* dictum, si *Me* nec addas, nec subaudias.

40. *Differor doloribus.*] Divellor, discrucior, dilaceror. Et proprie hoc genus querelæ convenit parturienti, & cui viscera distenduntur: & ei quæ inexpertum dolorem nunc primum sentiat.

41. *Iuno Lucina, fer opem.*] Bona procuratio Poëtæ: ut & vox parturientis, pro testimonio succedat, ad inflammandum Demeam. Et nota, puellarum quæ in comœdiis honestæ sunt, & ex amore dicuntur, aut nullam in scena esse, aut rarissimam vocem. *Fer opem.*] Partui. *Serva me, obsecro.*] Parturientem. Duas enim res poscit hæc precatio: & nascentis, & parturientis, salutem.

42. *Numnam illa quæso parturit?*] Illa scilicet de qua sermo est. quid enim opus fuerat nomine.

43. *Illac fidem nunc vestram implorat.*] Hæc oratoria πλάσις est. non enim vere rogat: sed videtur hoc facere. Et *implorare*, est in malis positos cum ploratu aliquem rogare.

44. *Quod vos vis cogit, id voluntate impetres.*] Artificiose: ne totum simpliciter agendo, diffidere causæ videatur. *Vis* igitur legum intelligitur.

45. *Deos quæso, ut vobis decet.*] Hoc est, non voluntate adversarium fore. *Ut vobis decet.*] Παραιτητικῶς dixit, non ut puellæ utile est, sed ut vobis decet. *Vobis decet.*] Græcè dixit, ὑμῖν πρέπει. & deest, *facere.*

46. *Sin aliter animus vester est.*] Officium amici exequitur in reddenda causa, cur adversarius futurus sit. *Ego, Demea, summa vi hanc defendam.*] Non dixit id quod est, *Vos ulciscar*: sed *Hanc defendam.*

47. *Atque illum mortuum.*] Idonea causa est, adversus vivos querimoniam faciendo, pro mortuo scilicet. Qua in re, & de officio suo locutus est, & exaggeravit culpam in Æschinum, qui videbatur in uno & eodem facinore vivos mortuosque læsisse.

48. *Cognatus mihi erat.*] Causa exposita, jam agit Hegio de persona sua, utrum recte faciat: ut quam personam inducit* ostendat habiturus. Quum amicitiarum duo genera sint, unum necessarium, id est, propinquitas sanguinis: alterum voluntarium, quo nobis etiam alienissimi conjunguntur: Micionem dicit ac Demeam, & vivos & voluntarios tantum sibi amicos esse. Simulum vero, & mortuum, & non solum voluntate, sed & necessitudine amicum fuisse conjunctum. In qua re & illi non deerit, & his purgatur. Sed &, *Cognatus mihi erat*, vultu adjuvat: quia non à conjunctione inceptiva sumpsit exordium. *Cognatus mihi erat.*] Officia multa contra officium unum Demeæ amicitiæ ac Micionis.

50. *Paupertatem una pertulimus gravem.*] Ἐπιφορά est. quia magis conjungit malorum consortium, quam bonorum.

51. *Nitar, faciam, experiar.*] Sic dicit, ne dicat *Vindicabo*: quod vult magis significatum esse, quam dictum. Et ne ei diceretur, nihil poteris; quod ad incipiendum sufficit, dixit *Experiar.*

52. *Animam relinquam potius.*] Modesta comminatio: prius quid sibi possit evenire dixit, quam quid passurus sit Æschinus.

53. *Quid mihi respondes?*] *Respondere* proprie dicitur, quum lis intenditur. *Respondere* enim est priorem alloqui, quasi respondere, verba fundere. ut, *Funditque has ore querelas.* *Respondere* posteriore loco dicere. *Fratrem conveniam, Hegio.*] Vultuose pronuntiandum, hoc quod addidit, *Hegio*, quasi dicat; Res in manu fratris est constituta, non mea.

55. *Sed, Demea, hoc tu facito.*] Ἐπιτίμησις supra habitæ comminationis.

56. *Quam vos facillime agitis.*] Ut & supra, *Facilem victum paret.* Et vide quam oratorie laudes sumpserit argumenta suadendi.

58. *Æquo animo æqua noscere oportet.*] Bene dixit, *æquo animo*: quia potentiori & fortiori contra naturam est æquitas.

60. *Redito.*] Prosequebatur eum; quemadmodum apparet ex verbis.

61. *Decet te facere.*] Solicita obsequela Hegionis, ultima in loquendo, ostendit impotentiorem personam contra Æschinum, quo magis gaudium crescit comœdiæ: quando tali ac tanto pauperior puella, sed tamen cupita, jungetur.

62. *Non me indicente.*] Quia dixerat, *Ipse sentiet posterius.* Et nimis dura compositio est: sed apta irascenti. *Utinam hoc sit modo defunctum.*] *Utinam*, desperandi vim habet. *Hoc*, id est, negotium; id est, raptus virginis. *Defunctum*, finitum, id est, ut non pejora committat. *Defunctum*, finitum, id est, ne ulterius peccet Æschinus.

63. *Nimia illæc licentia.*] Quam illi dat Micio.

64. *Profecto evadet.*] Per ardua & prærupta veniet.

65. *Hac evomam.*] Non *Effundam*, sed *Evomam*: utpote quæ me ægrum faciunt, quibus me relevabo, cum languor ille egestus sit. nam *Evomam*, hoc translatione significat.

IN SCENAM QUINTAM ACTUS TERTII.

Bono animo fac sis, Sostrata.] *Hi sex versus in quibusdam non feruntur. In hac scena videtur jam locuta Sostrata Hegio respondere. Potest tamen &*

ipse incipere, tanquam qui & rem noverit, & mœrore ejus moveatur.

1. *Bono animo fac sis, Sostrata.*] Meminisse debemus, quod dixit, *Duc me intro ad Sostratam.* & quia hoc *Intro*, in proscenio est ΠΑΤΕΡΑ ΠΔΙΤΝΝΙΝ* non post scenam. nam aliud significat, *Eamus intro*, ubi dicitur, *Intus despondebitur, intus transigetur, si quid est quod restet.* illud enim interius agitur extra omne proscenium. *Fac sis, Sostrata.*] *Sis* honorifice additur verbo, ne quod imperativo modo pronuntiatur, superbum sit. Deductum est autem à senatusconsulti formula: ubi enim aliquid senatus consulibus injungit, addit, *Si eis videatur. Et istam quod potes.*] Quia vox ipsa tristis, & circa tristem filiam, *Quod potes* dixit.

2. *Fac consolere.*] Duas res dixit, quas & ordine locutus est; Et tu bonum habe animum, inquit: & filiam fac habere. *Ego Micionem.*] Quia Demeam jam vidit.

4 *Sū est facturus officium.*] Hoc dicendo, promittit eum esse facturum: nam facile est unumquemque suo officio fungi.

6. *Vt quid agam quamprimum sciam.*] Mature: neque comminatur, neque segnem ostendit se fore.

IN SCENAM PRIMAM ACTVS QVARTI.

Ain' patrem hinc abisse rus?] *Hic ostenditur timiditas boni adolescentuli, & verti * se ad peccandum ex delicti conscientia, & reverentia parentis apparet. Item mos verorum patrum circa filios, Syro Demeam describente.*

1. *Ain' patrem hinc abisse rus?*] Compendio ostenditur, quid sit jam locuturus Syrus.

2. *Nunc cum maxume operis aliquid facere credo.*] Vide quasi ἰδίωμα verborum Syri esse de opere loqui: sic enim dicit & Demeæ. sed illud falso, hoc serio. *Vtinam quidem*] *Apud villam sit*, subaudiendum, & distinguendum, antequam inferatur quod sequitur.

3. *Quod cum salute ejus fiat.*] Hoc non est odisse patrem: sed tantum timere ex proprio delicto. servatur enim in eo & amor filii, & amoris effectus.

4. *Vt triduo hoc perpetuo.*] Quantum sufficiat amori. etenim non opus erat *Perpetuo* dicere, si *Triduum* dixisset.

5. *Et istoc, si quid potis est rectius.*] Deest *addi*. nam si mortem significaret, non conveniret adolescentem ita dicere: videtur enim plus temporis optasse languori.

6. *Nam hunc diem misere nimis cupio.*] Moriatur scilicet. & hoc adversus servum debet dicere, ne indecorum adolescentis personæ sit, hæc ita dixisse. quamvis ejusmodi adolescentes inducant comici. ut *Navius* in Tribaselo, *Deos quæso, ut adimant & patrem & matrem meos. Misere nimis cupio.*] *Nimis* abundat more comicorum, qui hoc dicto asseverationem inculcabant. *Cupio, ut cœpi, perpetuum in lætitia degere.*] Qui & supra dixit, *Ita quæso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.*

7. *Et illud rus nulla alia causa tam male odi.*] Mire ostendit omnia ex delictis in pravum verti: adeo ut miseram putet adolescens suburbanam villam, qua re cæteri delectantur. Illud ergo tanquam cum detestatione dixit: & *Male*, & *Nimis*, & *Misere*. Nam *Nimium*, & malum miserumque est; secundum illam sententiam, *Ne quid nimis.*

8 *Quod si abesset longius.*] Amori magis, quam rei consulit adolescens.

10. *Iam huc recurret, sat scio.*] Mire de sene, *Recurret* dixit, ut ejus instantiam demonstraret.

12. *Nihilne in mentem?*] Sic hoc accipiendum est, ut adolescenti libero malitiam putemus, non sapientiam deesse: adeo in hac re magister est servus. *Numquam quidquam.*] Παρέλκον, pro *nunquam*: id est, non. *Tanto nequior.*] Sic hoc dictum est, ut è contrario dicimus, *Tanto melior.*

13. *Cliens, amicus, hospes nemo est vobis?*] Vide magistrum ad nequitiam, ut simplici adolescenti mentiendi viam demonstret, & honestum tentet afferre argumentum ad mendacium, propter clientem, amicum, aut hospitem in urbe cessare visum: quod tamen nec sic in-

telligit rudis ac rusticus adolescens. *Cliens, amicus, hospes nemo est vobis?*] Mire sic interrogavit, ut qui agrestes inhumanosque reprehendat, & insociabiles aliis, propter asperitatem rustici senis.

14. *Hisce opera ut data sit.*] A superiore subauditur, *Venias in mentem:* id est, cogita dari potuisse: & datam dicito. *Quæ non data sit.*] Hic de facto quæstio est, in qua quidem disputant quædam tunc possibilia intelligi, quando facta sint. quum autem non fiunt, non modo non fieri, sed ne possibilia quidem esse dicenda. qui locus περὶ δυνατῶν dicitur. *Potest.*] Iterum subauditur, *Fieri.* Ut data sit: vel, Ut credatur data.

15. *Interdiu.*] Bene: quia amatori maxime nocte opus est.

16. *Vah! quam vellem etiam noctu.*] Hoc utriusque personæ convenit, sed melius & Syro, & facetius dicitur. & quidam totum Ctesiphoni assignant, abusque *Interdiu.* Et, *Quam vellem.* proprie dicimus in his, quæ non videmus fieri. Bene igitur deficiente argumento, cum aliud non inveniret, in vota conversus est. unde videntur magis hæc verba Ctesiphonis esse.

17. *Calleo.*] Callide scio.

18. *Cum fervit maxume.*] Tertia conjugatione dixit, unde *fervere* dicitur, correpta media syllaba. *Quo modo.*] Miratur, quia timet eum, quem iste contemnit.

19. *Laudarier te audit libenter.*] Quod à Demea dicitur, in omnes parentes dici puta. nam nemo tam asper est pater, ut non statim mitescat laudato filio.

20. *Virtutes narro.*] Non dicit elegantem indolem, sed *virtutes. Virtutes* autem sunt perfecti sapientis, vel divi alicujus. Et bene cum stupore respondet *Meas?* ostendens quod nullæ essent. CT. *Meas!* SY. *tuas.*] Cum gestu pronuntiare debemus, ut intelligatur irrisio.

21. *Quasi puero, gaudio.*] Deest, *præ:* ut sit, *Præ gaudio. Lupus in fabula.*] Silentii indictio est in hoc proverbio: atque ejusmodi silentio, vel in ipso verbo, ut ipsa fabula conticescat. Quia lupum vidisse homines dicimus, qui repente obmutuerint: quod fere iis evenit, quos prior viderit lupus: ut cum cogitatione in qua fuerint, etiam voce & verbis careant. Sic *Theocritus*, οὐ φθέγξῃ, λύκον εἶδες. Et *Virgil.*

— vox quoque Mœrin
Iam fugit ipsa, lupi Mœrin videre priores.

Alii putant ex nutricum fabulis natum, pueros ludificantium terrore lupi, paulatim è cavea venientis usque ad limen cubiculi. Nam falsum est quod dicitur, intervenisse lupum Nævianæ fabulæ alimoniæ Remi & Romuli, dum in theatro ageretur.

22. *Fuge modo intro.*] Non dixit *i*; vel *abi*, vel *vade*: sed *fuge*, tanta celeritate opus est.

23. *Si quid rogabit, nusquam tu me.*] Magna virtute *Terentius* rudem, simplicem, timidumque inducit Ctesiphonem ab initio: ut is sit, qui mox opprimeretur cum meretrice accumbens interventu patris, ob imprudentiam ac rusticitatem suam. *Nusquam tu me.*] Scil. vidisse respondeas. Familiaris ἔλλειψις & apta properanti. quare hæc omnia pressa voce cum celeritate pronuncianda sunt.

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS QVARTI.

NÆ ego homo sum infelix!] *In hoc actu exemplum est, neminem facilius, quam optimum quemque falli atque deludi, ut Virgilius ait. Et* Næ, *valde significat. Et* Næ illi vehementer errant, *Cicero in Catilinam*

1. *Næ ego homo sum infelix!*] Vide initium conveniens perpetuo mœrori Demeæ. Per totam fabulam, aut *Disperii* dicit, aut *Defessus sum.* aut aliquid tale semper est, quod queratur: ita tamen, ut cum augmento sit miseria, quotiescunque processerit. nam plus est quod nunc dixit: *Næ ego infelix homo sum!* quam *Disperii. Nusquam invenio gentium.*] Abundat *Gentium.*

2. *A villa mercenarium vidi.*] Sapientissime *Terentius*, etsi proxima villa est, necessario senem ad reliquos actus fa-

bulæ noluit ab urbe discedere, personæ senilis memor. nam & arduum fuerat, dum redit, & cruciabile ne fatigatio ejus in tragœdiam transiret. Recte igitur invenit, à mercenario illi in urbe narratum, ruri non esse Ctesiphonem. At ubi persona est adolescentis, & proficiscitur ad villam: & continuo redit. ut in Eunucho Phædria. Et *A villa*: utrum *A* pro *de* positum est? ut sit, *De villa*. an deest *Venisse*? ut sit, A villa vidi venisse mercenarium.

3. *Nec quid agam, scio?*] Utrum fratrem an filium magis quæram. nam senex querulus tria dicit esse incommoda sibi: quod fratrem non inveniat: quod Ctesipho ruri non sit: quod utrum in urbe maneat, an ad villam abeat, ipse nesciat.

4. *Verum.*] Modo *verum*, nomen non est: sed adverbium confirmantis, id est, vere? *Perii.*] Hæc Ctesiphonis perturbatio huc tendit Poëtæ arte, ut deprehendatur cum amica filius, repente ingresso sene. *Quin tu animo bono es?*] Nunc *Quin*, pro *Quinimo*, positum est.

5. *Quid hoc (malum) infelicitatis?*] Abundat *Malum*. *Quod hoc (malum) infelicitatis?*] Deest, *Deos testor*. *Quid hoc (malum) infelicitatis?*] Hic autem *Malum*, pro interjectione positum; quasi dicat, O *malum*: & est dictum anxii hominis, & perturbati nimis.

6. *Nisi me credo.*] Pro, nisi quia jam superest, ut me credam. hic enim sensus est in hujusmodi locutione, *Nisi me credo huic esse natum rei. Nisi me credo huic esse natum rei.*] Nova locutio, pro, Nisi quia credo. Et *Huic rei*, potest subtrahi, incolumi sensu: ut, *Nisi me credo natum esse ferundis miseriis*. Ergo *Huic rei*, subdistinguendum: & sic inferendum, *ferundis miseriis*. Ergo *Huic rei*, pro, Ad hanc rem.

7. *Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia.*] Ἐπαναφορά. *Primus sentio mala.*] Ridiculus error Demeæ: Et *Primus*, ad ordinem: *Solus*, ad numerum dicitur.

8. *Primus porro obnuntio.*] Qui malam rem nuntiat, *obnuntiat*: qui bonam, *annuntiat*. nam proprie *obnuntiare* dicuntur augures, qui aliquid mali ominis scævumque viderint. Ergo, *Obnuntio*, malum imminens, quasi omen nuntio. inde enim ἐτυμολογία hujusce verbi est *Ægre solus, si quid fit, fero.*] Prave scilicet.

9. *Is solus nescit omnia.*] Et bene *Solus*, utpote de multis: quia quum sciat Micio, Syrus, Æschinus, Ctesipho, populus, hic solus fallitur.

10. *Si forte frater redierit, viso.*] Pro, Si rediit.

11. *Vide ne ille huc.*] Jam metuitur quod futurum est. Et quum neutrum sit, *Irruat*, nove intulit *Se*. Præterea sic dixit, *Irruat*, tanquam de eo qui pugnaturus sit. Ut in Eunucho, *Quam mox irruimus?* Aut tanquam de sue. Ut *Horatius*, *Hac lutulenta ruit sus*.

Et *Virgilius*,

Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus.

Huc prorsus se irruat.] Neutrum verbum, quasi activum, *Se irruat*, posuit. *Etiam taces?*] Antique pro *Tace*. Sic in Andria, *Etiam tu hoc respondes?* pro *responde?* Est ergo correptionis significatio.

12. *Hodie ego, istuc committam tibi.*] Quod ago jam, id est, complexum mulieris.

13. *Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam.*] Id egit stulte adolescens, ut ibi deprehendatur, ubi conclusus est. sed sic ipse egit, ut possit subterfugere, non deprehensus, conspectum patris. *In cellam aliquam cum illa.*] Αντιπτωσις figura; dicimus *In locum*, pro *in loco*. *In cellam concludam*. non *in cella* ait. Et mire; ut reclusum tutumque locum subiret, cellam scilicet, quam ob ea quæ in ipsa celantur, clausum esse conveniat. nam & *Cella*, & *Cellarium*, à reponendis celandisque rebus esculentis & poculentis dicitur.

14. *Age, tamen ego hunc amovebo.*] Mire *Amovebo* dixit: non *Deterrebo* nam proprie amovetur saxum de loco in quo verbo significat, imminere sibi magnum laborem in hoc opere. Et vide αὔξησιν. Supra, *Ut perudiem abigam hunc rus*, dixit: modo: *Ut saxum amovebo*, inquit.

15. *Non hercle hic quidem durare quisquam, si sic fit, potest.*] Nimis moraliter

expressa verba sunt Syri, verberatum se indicantis. quis non ex verbis servum verberatum intelligat? & servum recens verberatum? & servum fugam comminantem? Mire autem *Non ego*, sed *Quisquam* dixit. nec *Permanere*, sed *Durare*: nam hoc verbum perferendis malis convenit. ut *Virgilius*,

Durate, & vosmet rebus servate secundis

Hæc autem omnia sic dixit, quasi non videat Demeam.

16. *Quot mihi sint domini.*] Et hic apparet non à legitimo domino verberatum esse. *Quæ hæc est miseria?*] Deest *quam patior*, & quasi comploratio quædam est flebilis post querelas.

17. *Quid ille gannit?*] *Gannitus* est proprie veluti ploratus vapulantium.

18. *Quid malum?*] Et hic *Malum*, pro interjectione abundat.

19. *Ctesipho me pugnis miserum, & istam psaltriam, usque occidit.*] Mire interjecit *Miserum*: & necessario *Usque* addidit: ut ostenderet, *Occidit* nimiæ cædis verbum, non occisionis intelligi oportere. *Usque occidit*, Prope *Occidit*. aut *Usque*, pro *valde* est. *Occidit*, pro *Vehementer cecidit*. Nam *Occidere*, & *Perocidere*, ad cædem referebantur apud veteres. *Usque occidit.*] Ἰδιωτικῶς, non enim occisus loquitur.

20. *Hem, vide ut discidit labrum.*] Non ostendit, sed videtur ostendere seni parum jam videnti, & intra os. *Hem, vide ut discidit labrum.*] Asper mediam longam à cædendo accipit: ego mediam brevem à scindendo.

21. *Non tu eum rus hinc modo produxe ajebas?*] Mire *Terentius* eos ipsos, qui falluntur, ex aliqua parte cautos facit: ut eo delectabilius spectatoribus procedant doli. nam quæ gratia est aut delectatio, non stultissimum falli? *Non tu eum rus hinc modo produxe ajebas?*] Memoriter senex non solum quid sibi dixerit Syrus paulo ante, sed quibus verbis dixerit, refert. nam sic dixerat, *Quem egomet produxi*.

22. *Verum venit post insaniens.*] Supra, *Produxi iratum admodum.* nunc αὐξητικῶς non iratum prædicat, sed insanum.

23. *Nihil pepercit.*] Ut supra, *Nihil reticuit.* sic dicimus in his, quæ præter expectationem gesta sunt. *Verberare hominem senem.*] Miserum fit de ætate, id quod de conditione non poterat.

24. *Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis?*] Addidit ætati invidiam & meritum recens. hoc est enim quod dicit *Modo*. Et *Tantillum*, δεικτικὸν est. videtur enim manu fingere, quam parvulum.

25. *Laudo: Ctesipho: patrissas.*] Facile inductus est senex varietate fraudis & doli. nam Syrus & supra ut laudans, non ut vituperans Ctesiphonem; & nunc ut accusans, idem perficit atque persuadet. *Patrissas.*] Αὔξησις. nam ut supra dixerat, *Spero est similis majorum suorum*: hic confirmat quod sperare se dixerat. *Patrissas.*] Attende quam bene inventum sit, inanem se dicere. nonne videtur ibi stultissimus, cum hujusmodi laude non modo se non laudare velle, quod odiosum est: sed etiam filium apud intelligentes vituperare videatur? siquidem non solum hic stultus, sed etiam ille, quia *Patrissas* inquit. *Patrissas.*] Tam securus est, ut se laudet. Et *Abi* addidit: quasi dicat, Non est quod jam demorer; perfectus es. *Laudo, Ctesipho.*] Hic totus versus mire delusum ostendit senem. *Abi, virum te judico.*] Inquit, non adolescentulum. hoc enim ad ætatem & probitatem, non ad sexum, refertur.

26. *Ne ille continebit posthac, si sapiet manus.*] Comminatio est subtilis: & parcior, velut servi.

27. *Perquam.*] Nimis. εἰρωνεία. *Et me servulum.*] Oratorie. non *Servum*, sed *Servulum*, quum sit senex.

28. *Non audebam.*] Non poteram. *Nuil perfortiter.*] Hoc, gestu servili, & nimis leviori personæ congrue dictum est.

29. *Non potuit melius.*] Id est, laudo te, Ctesipho: & deest *Fieri*. *Idem sensit quod ego.*] Id est: patrissas, virum te judico.

30. *Sed estne frater intus?*] Deest *Responde*: ut sit, responde.

31. *Verum hodie nunquam monstrabo.*] Volens senem avidius quærere, quod hic ardor semper paratissimus credentes

etiam fallit, ei fingit se nolle dicere. *Hodie* autem aut abundat; ut, *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* aut, *Numquam hodie*, pro, nullo tempore hujus diei. quia *Numquam*, per se generale est.

32. *Diminuetur tibi quidem jam cerebrum.*] Comminationis genus verba ipsa indicant: ut appareat senem baculum sustulisse.

33. *At nomen nescio illius hominis, sed locum novi ubi sit.*] Recte: quia si *Hominem* diceret, non erat errandum agnita persona hominis: & ubi habitet cognito, si notus esset, nulla causa quærendi superesset. *Dic ergo locum,*] *Dic ergo*, quasi invitum coëgerit. *Ergo* semper addimus, ut hortemur tarde quid facientes. ut, *Virgilius*,

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostra.

34. *Nonstin' porticum apud macellum?*] Convenit rustico & parcissimo seni macellum in urbe nescire, & ideo sic interrogatur à servo. *Hanc deorsum?*] Bene *Hanc deorsum*, quia non est una. *Quidni norim?*] Correptive, *Quidni?* pro *Quid nisi?* Etenim quamvis rusticus, tamen est civis Demea.

35. *Hac recta.*] Proprie, hac parte: ut manu viam ostendere videatur. *Ubi eò veneris, clivos deorsum versus est: hac te præcipitato.*] Hoc lentius, quidam clarius legunt: ut sit, *Præcipitato*, cito descende.

37. *Ad hanc manum.*] Τὸν περὶ τὸ περιττὸν dicitur, in quo non permanet certum dextrum, nec certum sinistrum: & ideo proficit in errorem. vult enim servus hæc signa esse perplexa. *Est sacellum.*] Ut *Varro* ait, *Sacra cella est. Propter.*] Prope. ut *Virgilius*,

—— *templum de marmore ponam*
Propter aquam. ——

Et *Lucretius*,

Propter aqua rivum sub ramis arboris alta.

38. *Ubi etiam caprificus magna est.*] In hoc *Homerum* imitatus est, qui dicit caprificum prope Trojana mœnia constitutam. *Hac pergito.*] Non *Ito*: sed quia longum est, *Pergito*.

39. *Id quidem angiportum.*] Id est, angusta & curva via: quasi *anguiportus*: ut *angustia*, aut *anguitia*. Alii, quod inter portus sit locus angustus, hoc est, inter domos. Nam *domos*, vel *portus*, vel *insulas* veteres dixerunt. Et ob suam *Terentianam* consuetudinem, in qua inducit nonnihil sapere eos qui falluntur.

40. *Censen' hominem me esse? erravi.*] Calliditas est maxima, deprehensum mendacium non defendere, sed fateri: ut opinionem simplicitatis acquirat. Vides igitur ut ipse sibi succenseat, tanquam imprudens erraverit, non dolosus impulerit interrogantem. Et mire se negat hominem: tanquam homo corde sit, non corpore.

41. *Sane hoc multo propius ibis.*] Quasi errasse profuerit illa via. & *Sane* pro satis ac valde: quia qui sanus est, idem & validus. *Minor est erratio.*] *Erratio* est pecudum: *Error* animi est, & loci in quo erratur.

42. *Cratini hujus ditis ædes?*] Congrue nomen invenit diviti. Cratinus, ἀπὸ τοῦ κράτους, id est à potentia.

43. *Ad sinistram hac.*] Deest *Ito*: figura ἔλλειψις. *Ubi ad Dianæ veneris.*] Sic absolute dicebant, non addito *Templo*. Sallustius, *Ad Iovis mandem nostra*.

44. *Prius, quam ad portam venias.*] *Portam* dicendo, ostendit usque ad muros finemque civitatis erraturum Demeam. *Porta* autem ab aratro portando dicta est, quod in eo loco coloniæ deductor & conditor, subjunctis vacca & tauro, aratrum, quo urbem designat, suspendit manu: ne imprimat sulcos, ubi civitatis aditus relinquendi sunt. *Apud ipsum lacum.*] Credibiliter addidit *Lacum*. Nam Varro docet, semper lacum portis additum: scilicet ob usum jumentorum exeuntium: & præterea ut adversum hostilem ignem portis de proximo subveniretur.

45. *Et pistrilla.*] Veteres absolute dicebant *pistrinam*, ut *sutrinam*, & *medicinam*, ad tabernam referentes: nam pistrino pistrilla non convenit. Et simulata diminutiva diversa sunt à genere nominum primæ positionis: ut *Rana*, *ranunculus*: *scutum*, *scutella*: *canis*, *canicula*.

46. *Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit.*] In urbe convivium, aut

in sole, aut in umbra, pro conditione temporis instrueretur. Repente igitur interrogatus, quod minime opinabatur quæsiturum senem, arripuit statim lectulos. Et quia potuit senex dicere, *Mentiris*: nam habet lectulos: addidit ex tempore, *In sole*. Et ne eos quoque habere diceret, addidit, *Ilignis pedibus faciundos*. sed hoc gestu actoris adjutum est: quasi eodem tempore servus & quærat quid dicat, & respondeat.

47. *Ubi potetis vos.*] Incerta persona est: nam Syro vel Demeæ hoc dictum jungi potest. *Bene sane.*] Hic εἰρωνεία est, non approbatio.

48. *I sane.*] Aut abundat *Sane*: aut inferioribus jungitur. *Silicernium.*] Cœna quæ infertur Diis manibus, quod eam silentes cernant, id est, umbræ possideant: vel quod qui hæc inferant, cernant tantum, neque degustent. Nam de his quæ libantur inferis, quisquis comederit, aut biberit, funestatur. Aut erit *Silicernium* senex, qui jam jamque silentibus umbrisque cernendus sit: & sic est melius, quam ut quidam *Xenophonta* interpretantes putant, sic nos *Silicernium* intelligere, hoc est, silicem cernentem senem, dum incurvus est, vel stratæ saxo viæ intentus, vel sarcophagi jam jam appropinquantis sibi.

49. *Æschinus odiose cessat: prandium corrumpitur.*] Ἀσύνδετον. deest &. *Prandium corrumpitur.*] Ut coquus dixit: qui sciat conditionem quandam magis ferventem placere.

50. *Ctesipho autem in amore est totus.*] Non potuit plus dici de incondita ac nimia voluptate. *Ego jam prospiciam mihi.*] *Jam* interdum significat festinationem, ut nunc. Interdum ad describendum ponitur, & increpandam moram. Ut:

— Jam melior, jam diva precor:

Et:

Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
Diique deæque omnes. —

Et *Prosp. jam mihi* dixit, tanquam hoc sentiat, Illi sua agunt negotia: & ego illorum exemplo consulam mihi. Et bene *Prospiciam*, quasi non pransurus, nisi providero mihi.

51. *Bellissimum.*] Proprie *Bellissimum* dixit. unde & hujusmodi ad irritandam gulam cibi, *Bellaria* dicuntur.

51. *Carpam.*] Modo *eligam*. Alias *ladam* significat: ut,

Carpit enim vires paulatim, uritque videndo Fœmina. —

Alias fruar: ut,

Carpamus dum mane novum, dum flumina crescunt.

Et *Persius*, *Genio carpamus dulcia, —* id est, fruamur rebus dulcibus. *Paulatim hunc producam diem.*] Bono verbo usus est ad metaphoram, tanquam morientis diei. Ut est,

— Nec te tua funera mater
Produxi, pressive oculos. —

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUARTI.

1. *Ego in hac re nihil reperio quamobrem lauder.*] *Hæc scena est plena sententiarum senilium ad officia demonstranda.* Et *Tantopere*, vim adverbialem in se continet; nam significat nimis.

2. *Quod peccatum à nobis ortum est, corrigo.*] Si diceret, *Peccatum est à nobis*, participium fuisset. nunc quia *Ortum* addidit, nomen est. numquam enim eadem pars orationis jungi, nisi per ἀσύνδετον potest.

4. *Si, quam fecere, ipsi expostulant.*] Hic distingue: & separatim infer, *Ipsi expostulant. Si quam fecere, ipsi expostulant.*] Sensus est manifestus: sed obscura sunt verba, & eorum collocatio & distinctio. nam incertum, utrum *Si expostulant*, intelligendum sit: an, *Siquam*, pro una parte orationis accipi oporteat.

5. *Ultro accusant.*] *Ultro*, nunc prave & perverse. *Id quia non est à me factum.*] Hæc interrogatio, quasi subtristi vultu est proferenda.

6. *Ah, minime.*] Non *minime ago*: sed, *Minime te credo esse illorum in numero.*

7. *Quæso ut una mecum.*] Servavit τὸ πρέπον, adjiciendo *Una mecum eas*: quippe ad incognitam matremfamilias.

8. *Tute dicas mulieri.*] In nomine ostendit, cur hæc ipse dicat. Mulieri enim, inquit, nimis pavidæ ac diffidenti.

9. *Suspicionem*

9. *Suspicionem hanc propter fratrem ejus esse.*] Nimis breviter ac succincte, & ut oportuit inter scientes. *Et illam psaltriam.*] Propter fratrem ejus esse, subaudiendum est.

10. *Si ita aequum censes.*] A justo & utili est tota sententia Et sane hi versus desunt, quos multa exemplaria non habent.

11. *Nam & illi animum jam relevabis.*] Et deinceps *Illi* maluit dicere, quam *nurui*, adhuc divitem reveritus. *Dolore ac miseria.*] *Dolore*, parturientis: *Miseria*, injuria ab Æschino accepta.

12. *Sed si aliter putas.*] Artificiose, remittendo quod petebat, extorsit magis.

13. *Imo ego ibo.*] Hoc adverbio quod ait *Imo*, ostendit se promptè agere, & instanter quod promisit.

14. *Minus secunda.*] Dicere sic maluit, ne *Misera* diceret. *Nescio quo modo.*] Hoc est, vehementia, nulla palam ratione.

15. *Accipiunt magis.*] Mire additum *Magis*: quum possit sensus & sine hoc esse integer.

16. *Propter suam impotentiam.*] Infirmitatem. Et rursus noluit humilitatem aut miseriam dicere. *Negligi.*] Legitur & *Claudere* & *Claudicare*.

17. *Quapropter te ipsum purgare.*] Utrum *Te ipsum*, una pars orationis sit? an divise accipiendum? ut sit, Te Micionem, ipsum Æschinum purgare. *Coram, placabilius est.*] *Coram*, id est, præsentem, & coràm præsentibus. & *Coram* indiget adjectione: *Palam* non indiget. Et præterea *Coram*, ad cæteras personas refertur; *Palam*, generaliter dicitur.

18. *Et recte, & verum dicis.*] *Recte*, ad verba retulit: *Verum*, ad rem atque sententiam. Potest enim recte & falsum dici, dummodò nullo vitio verborum nominumque dicatur, quanquam & ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes, rectum putent.

IN SCENAM QUARTAM

ACTUS QUARTI.

Discrucior animi.] *Hoc loco χαρακτὴρ amantis modice juvenis, & senis facis indulgentis, ac lepidissimi patris.*

1. *Discrucior animi.*] Ἀντιπτώσεως figura, ut, O *præstans animi*. *Hoccine de improviso mali.*] Hæc verba repentino nuntio perculsum indicant Æschinum propter divortium stare: & iram circa se Sostratæ, & ejus filiæ ob raptum meretricis. *Objici.*] Proprie; quia inopinanti. Nam *Objici* dicitur in utramque partem: ut si quos ante quis videt, quam expectaverit. quo verbo magnitudo doloris ostenditur ex improviso incommodo.

2. *Ut neque quid me faciam.*] Plus est, *Quid me faciam*: quam, *Quid faciam*. Illud enim de rebus: hoc, de ipso homine intelligitur. *Nec quid agam, certum siet.*] *Certum siet*, pro *certum sit*. nisi forte: Ut, *Quam significet*.

3. *Membra metu debilia sunt, animus timore obstupuit.*] Metu patris: timore divortii.

6. *Num suspicio.*] Modo ostenditur causa trepidationis Æschini.

7. *Id anus mihi indicium fecit.*] Illa anus cui Sostrata dixerat, *Curre, obstetricem accerse*.

9. *Nam ut hinc forte ea ad obstetricem erat missa.*] Apparet, inter cætera anum dixisse, ad obstetricem se missam: an ultro hæc suspicatus est Æschinus? *Hinc* autem addendo, ostendit se ante fores Sostratæ stare. ut alibi, *Ex Andro commigravit huc vicinia. Ubi eam vidi.*] Sunt qui addant supervacue *Hanc*: & legunt, *Hanc ubi vidi*.

10. *Pamphila quid agat: jam partus adsiet.*] Amatoria interrogatio, qua monstrat Æschinus curæ sibi esse res omnes.

11. *Illa exclamat.*] Non *respondet*, sed *Exclamat*. Et bene vim addidit ad exclamationem fuisse. Ergo à vocis sono exclamat, non à verbis. *Abi, abi jam, Æschine: satis diu verba dedisti nobis.*] Usque dum intelligeremus. *Sat adhuc tua nos frustrata est fides.*] Usque dum deciperetur.

13. *Hem, quid istuc obsecro inquam est?*] *Hem*, interjectio est novas res & inopinatas audientis. *Valeas: habeas illam.*] Quasi recedat & longe absit, ut in

Andria, *Valeant qui inter nos dissidium volunt.*

15. *Garrule.*] Utpote anus. *Ac fieret palam.*] Demeæ scilicet, cui minime opus fuit.

16. *Nunc quid faciam.*] Figura διαπόρησις.

17. *Vt ne qua exeat.*] Erumpat, ut,

— quum spumeus amnis.

Exiit, oppositasque evicit gurgite moles.

18. *Ipsum id metuo ut credant.*] *Ipsum*, quod fratri rapui. & *Vt*, pro *Ne non* posuit. *Tot concurrunt verisimilia.*] Ut mea esse credatur.

19. *Ad me abducta est domum.*] Proprie, non dixit *Adducta*, sed *Abducta*: *abducitur* enim alienum: ut in Heautontimorumeno, *Abducimus tuam Bacchidem.* *Ad me* autem *domum*, moraliter dixit, pro *Ad domum meam.* An ideo *Ad me*, quia & illic luctatus Leno est in retinenda contra Æschinum puella?

21. *Vt ut erat gesta, indicasse.*] Id est, sive male, sive bene gesta erat: *ut* enim, certam qualitatem significat: *ut ut* incertam: quasi dicat, Quoquo modo, male, bene. *Exorassem ut eam ducerem.*] Sic enim promiserat se Sostratæ facturum.

22. *Nunc porro Æschine expergiscere.*] Sic & alibi, *Enimvero Dave, nihil loci est segnitiæ, neque socordiæ.* Legitur & *jam*, quod est correptivum interdum.

23. *Nunc hoc primum.*] *Primum*, ab eo quod rogandus est pater. *Accedam ad fores.*] Sostratæ scilicet.

24. *Horresco semper.*] Satis amatorie. nam nimium semper est calor, & frigus recedit à corpore, ut, *Totus Parmeno tremo horreoque, postquam aspexi hanc.*

25. *Aperite aliquis actutum ostium.*] Vim pluralem habet *Aliquis*, quamvis singulariter dicatur: non est enim *Aliquis*, nisi de multis. recte ergo *Aperite aliquis*, & nove. nam non placet illud, ubi duæ distinctiones sunt: unde *Aperite* est una, altera *Aliquis*. *Actutum ostium.*] Ut assumatur rursus, *Aperiat* proprie enim veteres & *Quis* & *aliquis*, & *Quisquam*, non observabant quo genere, aut quo numero declinarent. Est ergo figura ἀρχαϊσμός.

IN SCENAM QVINTAM ACTVS QVARTI.

1. *Ita uti dixi, Sostrata facite.*] Hic apparet, Micionem jam multa dixisse.

2. *Facite.*] Jubet vel securæ sint, vel adornent nuptias. *Ego Æschinum conveniam.*] Mire, occursurus Æschino, Æschinum quærit.

3. *Pater hercle est.*] Quid est hoc, quod Micio timetur? an quia illi non est confessus? Ostendit autem Poeta, tantumdem pudorem posse, aut amplius, quam timorem.

4. *Quid huic hic negotii est?*] Alius timor, quod hinc egreditur pater. *Tune has pepulisti fores?*] Sic cœpit interrogare, ut negationi locum præbeat. Et nota *Pepulisti*, elatum verbum: & tragico cothurno magis, quam loquelæ comicæ accommodatur. *Taces.*] Hoc apud se loquitur Micio.

5. *Melius est.*] Et non, *Ludere bonum est*: sed *Melius*. & hoc meliore affectu dixit, quam si diceret, *Dignus est.*

6. *Hoc nunquam mihi ipse voluit credere.*] Contra illud, quod ait,

— Postremo alii clanculum
Patres quæ faciunt, quæ fert adolescentia,
Ea me celet, consuefeci filium.

Credere autem magno affectu dixit, non enim confitetur ut patri: sed crederet, ut parenti aut sodali suo.

7. *Non equidem istas.*] Deest, *Pulsavi.* *Quam sciam.*] Quantum scio.

8. *Ita? nam mirabar quid hic negotii esset tibi.*] Accepit negationem Micio, ut ludere Æschinum possit.

9. *Erubuit: salva res est.*] Nimis paterna sententia. & è contrario Simo in Andria, *Vide num ejus color pudoris signum usquam indicat.* Et quanti affectus est, non dixisse *Erubuit: salvus est.* sed, *Salva res est.* Nonne videtur tibi res ejus omnis in Æschino constituta? eodem animo & supra dixit, *In eo me oblecto, solum est id charum mihi.* Non enim solum intulit quod expectabatur: sed absolute, quasi ex omnibus solum id est, inquit.

10. *Nihil mihi quidem.*] *Mihi*, id est, meæ propriæ rei. Et callida negatione cœpit: ut & illi adimat confitendi locum ac fiduciam: simulque fiat ei desperatio ducendæ ejus, cujus mentio tam contemptim ab ipso tractetur.

11. *Amicus quidam me à foro abduxit modo huc advocatum sibi.*] Hinc incipit mendacium, mistum vero. nam *Amicus quidam me à foro huc*, verum est: *Advocatum*, falsum. Sed *Huc* & *Quidam*, modo ἔμφασιν habent levis negotii, & in quo nec magnæ personæ, nec res difficilis operæ aut longæ occupationis habentur. Et *Advocatum* dicendo, alienum negotium demonstravit: nam & *Sibi* non vacat. si enim *mulieribus* addidisset, potuit aliud sperari.

12. *Quid?*] Deest *Ait*: ut sit, *Quid ait? Ego dicam tibi.*] Senile est. nam id jam dicendum fuit, & hoc ἔμφασιν habet vilis rei, quæ vel facile dici possit, vel non celanda sit.

13. *Mulieres pauperculæ.*] Non potuit magis celare dignitatem formæ & ætatis puellæ, quæ amatur ab Æschino; quam ut eam primo eodem nomine cum matre nominaret: deinde communiter diceret de ambabus universa, quibus contemni debeant. *Quædam mulieres pauperculæ.*] *Pauperculæ* addidit, ut magis desperet Æschinus impetrari posse has nuptias à patre. Et item *Quædam* ut ignobiles demonstrarentur. Et totum hoc cum abjectione pronuntiandum est. *Quædam* & *Pauperculæ* dicendo, adimit omnem spem nuptiarum: nam *Quædam*, ignobilem indicat: *Pauper*, indotatam. Quid ergo remanet, quod speret Æschinus? *Pauperculæ.*] Nec pauperes saltem. *Et certe scio.*] Ἐπανόρθωσις. parum dixit, inquit.

14. *Opinor.*] Vel adeo obscuræ sunt, & nullius pretii, *ut opinor has non nosse te.* Potuit recte dicere & hoc, *Vt opinor, has non nosti*: sed illud venustius, *Vt opinor has non nosse te.*] Aut abundat *ut*: aut deest *Scilicet*. Magnum autem crimen est, in forma vicinæ puellæ incognitam esse adolescenti de proximo. Et quia scit hunc esse de quo dixerit, *Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit aliquid?* subdidit causam, ne dignitatis pudorisque esset, quod eam incognitam Æschino esse dixisset: neque enim diu huc, inquit, commigraverunt. Et *ut opinor*, mire ipse sibi sumit atque confirmat, quod nondum ille confessus est.

15. *Quid tum postea?*] Gratissime proditur Æschinus amator, quum sedulo dissimulet.

16. *Virgo est cum matre.*] Vult Micio sic audire Æschinum, tanquam alienissimum: & ideo veluti inscius facti, diligentius narrat. *Virginem* autem ἀρχαϊσμῷ pro *muliere* dixit.

17. *Hic meus amicus.*] Qui me advocatum abduxit de foro.

18. *Huic leges cogunt nubere.*] Non *Permittunt*, dixit, nec *Iubent*: sed *Cogunt*, ad perturbandum Æschinum. & recte. alia enim sinunt leges, alia cogunt fieri. Et ne esset quo resisteretur illi, vult ut mulieres à lege cogantur. *Perii.*] Hoc audit Micio, sed dissimulat.

19. *Nihil: recte.*] Id est, recte quod perii. & nihil magis comicum. Et vide trisyllabum artificiose esse subjectum: ut qui *Perii* dixit, vix hoc locutus fuisse videatur. *Perge.*] Vide instantius interrogantem, quam extraneum decuit. *Is venit ut secum avehat.*] Alius pejus inamatam, ut nec Athenis saltem alteri nuberet.

20. *Nam habitat Mileti.*] Πεδιασῶς *Mileti*: & est adverbium locale. *Hem, ut virginem secum avehat?*] Hic acrius commoveri proditur adolescens, ut affectu fateatur, quod verbis negat.

21. *Sic est. Miletum usque obsecro? ita: animo male est.*] Ille oblitus sui, sic indignatur, ut in re propria: hic rursus callidè vultu utitur, tanquam aliena narrantis. *Miletum usque, obsecro?*] Bene *Vsque*. nam *Miletos* colonia est Atheniensium in Ponto. *Animo male est.*] *Animo male fieri* dicitur, quum ictu alicujus mœroris perculsus animus, non sustinet corpus: sequiturque ruina membrorum.

22. *Quid ipsæ? quid ajunt?*] Non statim credit Æschinus pudicam matremfamilias statim consentire in nuptias novas viri ignoti. *Quid istas censes?*] *Posse dicere*, subaudiendum. *Nihil enim.*] *Dicunt*.

subaudiendum. & sic intelligendum *Nihil.* non quod taceant, sed quod nihil confirmationis habeat id quod dicunt.

23. *Commenta mater est.*] Nunc dicit quid dicat, etiam *Commenta* dixit, id est, fallaciam confinxisse, verisimile comminisci. *Ex alio viro.*] Jam de proximo tangit Æschinum.

25. *Priorem esse illum.*] Mire tractat etiam partes Æschini.

26. *Nonne hac justa tibi videntur postea?*] Scilicet illa, quæ amicus tuus dixerat prius, quam hæc audires. *Iusta tibi?*] *Iusta*, quæ postea audisti, quam illa quæ pro Lemnio dicebas prius. Aut si hoc non est: quære quid sit *Postea.* Videtur enim *Postea* sic abundare, quomodo interdum *Hodie*, de stomacho adjicitur loquentis. ut *Virgilius* dicit:

Numquam omnes hodie moriemur inulti.

27. *Non.*] Vultuose pronuntiandum est *Non.* *An illam hinc abducet, pater?*] *Hinc*, tanquam singultus ploraturi est; nam sic est pronuntiandum. *Pater.*] Quasi hoc ad supplicandum dicatur.

28. *Factum à vobis duriter.*] Non *Dure* & *Crudeliter*: sed quasi dura mente, id est, inflexibili, & quod Græci dicunt ἀπηνές.

29. *Immisericorditerque.*] Nota octo syllabarum adverbium, atque insuper compositum, & cum conjunctione prolatum.

30. *Illiberaliter.*] Ἀνέξως. nam multa duriter, etiam si opus sit, immisericorditer quoque, & facienda sunt, & patienda, si ita ratio & causa cogat: & non sit illiberale, id est, non malum atque inhonestum. *Illiberaliter.*] Injuste, inclementer, non bene. quia *liberalis*, bonus dicitur. *Si est, pater, dicendum magis aperte.*] Id est apertius: quia jam apertum fuerat, duriter & immisericorditer. Et bene præfatus est, ne contumax adversus patrem videretur.

31. *Quam ob rem?*] Delectari magis cupiens Micio, Æschinum vult protrahere ad defensionem sui.

32. *Fore animi misero.*] Quid de se plus diceret, si factum fateretur? *Qui cum illa consuevit.*] Legitur & *Illam*: & dicebant veteres, *Hanc rem consuevit* & εὐσχημόνως. ut *Plautus*, *Et clandestina ut celetur consuetudo.* Et majore affectu non amorem allegavit, sed quod est commune cum bonis, & multo justius, consuetudinem.

33. *Qui infelix.*] Non *Qui*: sed *Qui infelix*: & non *Amat*, sed *Misere*, dixit. & ita affectu proditur, qui ut alienus vult loqui.

34. *Præsens præsenti eripi.*] Adjuvant significationem hæc ex abundanti addita: ut,

Illam absens absentem auditque videtque.

Et, —*Fratrem ne desere frater.*

Sic *Cæcilius* in Eratosthene, *Hac caterva plena gladiatoria, quum suum sibi alius sauciat: socius socium.* Et totus hic locus est translatus ex *Virgilio*, in IV. Æneid.

Quis tibi nunc Dido cernenti talia sensus,
Quosve dabas gemitus, quum littora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor!

36. *Istuc?*] Deest, *Dicis. Quis despondit?*] Latenter objurgat Æschinum rem sine patre gessisse, & dicitur figura ἐπιτροχασμός. *Quis despondit?*] Quia non interfuit pater. *Quis dedit?*] Quia rapuit antequam peteret.

37. *Quando nupsit?*] Quia nuptiæ non factæ sunt. Et *Nupsit* moleste additum, quasi aliena sit, quæ non legibus ducta sit. *Auctor his rebus quis est?*] Dativo casu. non *Harum rerum.* Et *Sallustius*, *Qui tunc Romanis imperator erat.* *Auctor his rebus quis est?*] Iterum objurgat, quia non interfuit pater. & agit sic dolens, velut sibi minus amoris præbitum fuerit, Micio: ut se his, quantum amor patitur, videatur ulcisci; quodque sibi negotium non confiteatur Æschinus.

38. *Cur duxit alienam.*] Utrum filiam? an quæ possit aliena esse? nam omnes alienas filias ducunt. *An sedere oportuit.*] *Sedere* propriè ignavæ cessationis est. ut,

Sedeant spectentque Latini. —

Et,

Quid sedes, Verres? quid spectas?

39. *Tam grandem.*] *Grandem*, ad æta-

tem veteres retulerunt, non ad corpus. & in parte ætatis dicitur, *grandis*, non in tota vita, nisi si addatur *natu*. ut, *Grandis natu parens adductus ad supplicium.* Et *Grandis infans*, & *grandis puer*, & *grandis ephebus*, & *grandis virgo* recte dicitur. Et unde scit Æschinus, an grandem hic fingit ignotam? an quia dixit pater, Commenta mater est esse ex alio viro, nescio quo, puerum natum. Ergo & illa grandis: & servus Milesius, qui tunc virginem petit, quum jam alteri data sit, vel rapta sit alteri. *Dum cognatus hinc illinc veniret.*] Proverbialiter *Hinc illinc*.

41. *Et id defendere.*] Non potuit magis amatorie, & magis pueriliter loqui, quam ut non contentus quod ait, *Hac dicere te aquum fuit*: etiam adderet, *Et id defendere*. Patet autem qualis affectus est, quum etiam patri ob alienam causam blanditur, ut ipse nunc simulat.

42. *Ridicule.*] Vocativus est casus, ab eo quod est *ridiculus*.

43. *Quid ista, Æschine, nostra?*] Hic jam ultima desperatio, & Æschinum in confessionem protrahet, & in finem fallaciæ senem deducet. Et bene quidem *Nostra* dixit. memor est enim se respondisse Æschino interroganti, *Tibi vero quid istic rei est? Nihil mihi quidem.* Totum autem hoc senex ad id redegit, non tam ut torqueret Æschinum, quam ut majus faceret beneficium suum, exponendo id quod pene periculum amor ejus incideret.

44. *Quid est? quid lachrumas?*] Quasi repente animadvertit flentem, & quasi causam omnem nesciat, sic inquirit.

45. *Æschine.*] Non exhibuisset personam patris, nisi pietate victus, pati filium nollet confessione torqueri. *Virgilius*:

— nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est.

Bene ergo intelligunt, qui sic accipiunt, perrecturum adhuc fuisse Micionem, nisi victus affectu, fallaciam projecisset.

46. *Nam te amo.*] Bene addidit, *Nam te amo*, &c nam & invidis, & inimicis moris est scire, quid agamus.

47. *Ita velim me promerentem ames.*] Quam pie additum est *Promerentem*: tanquam illic sit votum Æschini, quum possit pater etiam immeritum amare. Et animadvertendum est, *ut* semper sequi vel statim, vel ex intervallo, maxime in hujusmodi confirmationibus. Sic *Cicero*: *Ita velim mihi Deos propitios, ut quum illius temporis mihi venit in mentem*, &c. *Velim* autem, pro *Volo*, antique dicitur.

48. *Ut me hoc delictum admisisse in me.*] *Me, in me*, αὐξητικῶς adjectum est.

49. *Et me tui pudet.*] Ambiguum quidam hoc dictum putant: sed apparet adolescentem propter suum peccatum dicere, non quod quicquam turpe fecerit patri.

50. *Ne indiligens nimium sies.*] Non ergo ingratus, sed negligens Æschinus: nec negligens, sed *indiligens*: nec in alterum, sed in se deliquit. Miræ clementiæ genus est, aut omnino ignoscere, aut crimen in levius commutare. nam tota objurgatio ita amica est, ut non multum a blandimento discrepet: magisque proficiat apud audientem, ut vult *Terentius*: quam illa aspera atque præfracta.

51. *In qua civitate tandem te arbitrare vivere?*] Communem locum inducit à loco, à persona, à facto, à tempore. *In qua civitate?*] Aliter pronuntiandum est, id est, presse ac leniter: ne faciat illud *Tullianum*, *Pro DI immortales ubinam gentium sumus? quam rempublicam habemus? in qua urbe vivimus?* Et *Tandem* pro *Tamen*. *In qua civitate?*] Hoc est, oblitus es Athenis te esse, ubi vivitur legibus? Vide omnes sententias poni accusatorias, & nihil amoris. isti sunt orationum colores difficillimi: sed elaboravit *Terentius* Micionem facere leniter accusantem, & inducere Demeam durissime blandientem. *In qua civitate?*] Quod objurgat Micio, magni amoris est, & necessaria pro persona assentatio: non enim convenit, patrem nimium diligentem filium, ejus præterire peccata.

52. *Virginem vitiasti.*] Vide & rem dici, & abesse tragicam inclamationem, & ostendi delictum: & ad veniam festinari. nam statim dicet: *Iam id peccatum primum est magnum, at humanum ta-*

men. Et tota pronuntiatio hujusmodi verbis summissa debetur.

54. *Fecere alii, sæpe item boni.*] Moris est exemplo lenire, quod purgare non possis. *Fecere alii sæpe, item boni.*] Consolatio ab exemplo. Et *Boni*, non quum hoc facerent, sed aliàs boni. *At postquam id evenit.*] *Evenit*, inquit, non *Commissum est.* nihil innocentius dici potuit.

55. *Numquid circumspexti?*] Συſκεπτὶ ΗΑΛΗΤΑΝΑCMOC * pro *circumspexisti*. *Circumspicimus* præsentia, *prospicimus* futura.

56. *Qua fieret.*] Id est, qua ratione, quo modo fieret? & *Qua ratione*; id est, quibus adminiculis, vel per quas personas? *Si te ipsum mihi puduit dicere.*] Optime hoc additum est: quasi non debuerit Æschinum apud Micionem pudere.

57. *Qua resciscerem?*] *Qua*, id est, per quos. & ad omnia subauditur, *Numquid circumspexisti? Qua resciscerem?*] Deest *Re*, vel *Ratione*. *Menses abierunt decem.*] Mire *abierunt*. Quasi dicat, Te cessante, menses cessere: & locus est incusationis à tempore. Et *abire* dicitur, quod paulatim nos deserit: hoc autem ex partu intelligit.

58. *Prodidisti te, atque illam miseram*] Vide festivum senem, quantum se adolescenti accommodet: non enim illum, quem causa deposcit, sed amatorium ordinem fecit, prius dicendo *Prodidisti te*, quam *illam*; tum etiam *gnatum*, ut ex animo amare videatur id quod natum est. *Prodidisti.*] Decepisti, vel deseruisti, ut *Virgilius*,

——— *unius ob iram*
Prodimur. ———

Quod quidem in te fuit.] *Sallustius*, *Quod in familia nostra fuit, præstitit ut in omnibus bellis adesset vobis.* Et *Cicero*, *Senator P. R. quod in vobis fuit, jacuit & pernoctavit in publico.* *Quod quidem in te fuit.*] Pro, id quod in te erat: id est, quantum in officio tuo spei & auxilii partiumque tuarum fuit: vel, quantum ad te spectabat. Et hic est illud, quod obsequentissimus pater vult, omnia per se esse correcta.

59. *Dormienti hæc tibi confecturos Deos?*] Quam mitis, quam faceta objurgatio? Videtur satis Micio ille esse, qui ante est descriptus? *Quid credebas? dormienti hæc, &c.*] Incerta distinctio: nam & per se *quid*, & *quid credebas*, legi potest: & velut hic subaccusatur Æschinus, *Dormienti hæc tibi confecturos Deos*, ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. Et quæ sint, quæ à Diis cessantibus præstari non possint, sequenti versu docet, ne videatur de Diis male sensisse. *Dormienti.*] Multo melius, quam si diceret *Cessanti*. & non, *Facturos*: sed, quod plenum est, *Confecturos*. Et mire Deos ponit in eo negotio, quod ipse præstat: tanquam hic & se & Deos excuset, quod non fecerint Æschino quæ volebat, etiam dormienti.

60. *Et illam sine tua opera in cubiculum iri deductum domum?*] Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀδυνάτου. Ordo, *deductum iri domum.*

61. *Nolim cæterarum rerum te socordem.*] Quam nihil imperiose ac pro authoritate patria fit. *Nolim*, inquit, *te socordem cæterarum rerum esse*: non dixit *ne sis socors*.

62. *Bono animo es.*] Apparet flenti hæc dicta omnia esse: & hoc decuit verecundum adolescentem, & ex vi tantæ orationis, & metu amittendæ puellæ. Et *es*, modo imperativi modi est, temporis præsentis. nam *esto*, futuri est. *Duces uxorem.*] Datur in ultima objurgatione & breviter, & plena securitas. *Hem.*] Singultientis fletu & gaudio dixit *Hem*.

63. *Obsecro, non ludis tu nunc me?*] Mœstus amatoris animus ludentem serio loqui credidit: vera dicentem, quia optata sunt, putat ludere nunc. Potest & ob hanc causam dicere, *Ludis tu me nunc?* quod numquam eum antea luserit. *Ego te? quam ob rem?*] Magna vis pronominum cur non ludat, quibus & accessit consideratio rei. nam primo *Ego*, deinde *Te*, deinde causæ propositio. Et recte *Ludis*. Est enim amantis, in falsum metum conjicere imminente lætitia, qualibet sententia: inimici vero, in falsum gaudium quemquam impellere, sub alicujus mœroris adventum. & ideo negat se Micio in hac parte lusurum Æschinum, qui in aliis luserit. *Nescio.*] Religiose dixit *Nescio*: quasi non sit ta-

tio, quare non credat patri, quamvis subjecerit causam.

64. *Quia tam misere hoc cupio esse verum.*] Pro nimis: quia nimia miseria: ut *Ne quid nimis*. hoc enim putant, qui virtutes mediocritates esse dixerunt.

65. *Abi domum, ac Deos comprecare.*] Magnus institor sui beneficii est, qui a Diis petendum esse dixit, quod ipse præstabit. an ideo quia ordinis fuerat, prius rem divinam facere, & sic uxorem accersere? Et bene repetitum est *Abi*: quasi hærenti morantique: ut, *Vos istac intro auferte: abite.*

66. *Quid? jam uxorem?*] Accessit ad beneficium tempus. & ideo *Iam* quasi gestiens repetit adolescens. *Quantum potes.*] Aut deest *cito*: aut *quantum potest esse*.

67. *Ni magis te quam oculos nunc amo meos.*] Mire *Nunc* addidit. & eleganter inventum est, quod in se amator multum diligat, id est, oculos: ut è contrario in Eunucho, *Adolescenti ipsi eriperem oculos.* id est, ipsos de quibus amat.

68. *Quid? quam illam?*] Commendat se Micio, & familiariorem amatori facit, mentionem faciendo sæpius de amica in uxorem ducenda. *Æque.*] Sic infert hoc, quasi dubitando invenerit. *Perbenigne.*] Multum putat, quia amator hoc dixit: ergo *benigne*, large abundeque. *Quid ille ubi est Milesius?*] Non amat, si statim timere desinit. unde *Virgilius*,

Omnia tuta timens, eadem impia fama furenti
Detulit, armari classem, cursumque parari.

69. *Abiit: periit: navem ascendit.*] Facete, *Abiit*: ne diceret, mentitus sum atque ita dixit, ut infantibus nutrices de terriculis dicere solent: quas quum ipsæ confinxerint, abolitas volunt, postquam illos vident nimium pavere. Et mihi videtur ridens hæc dixisse: ut intelligat Æschinus, Micionem joco fuisse mentitum.

71. *Tibi obtemperaturos magis.*] Mira sententia, Deos obsequi bonis, quasi bonis hominibus multum debeant. & in excusationem precandi Deos, vide quæ facultas nata sit patrem sine assentatione laudandi. Non est autem injuriosum, ad patrem referre deprecationem Deorum: sed magis honorabile. nam tale est apud *Virgilium*,

Tu genitor, cape sacra manu, patriosque penates.

Ut ipse patrem portet, hic Deos.

72. *Ego eo intro, ut, quæ opus sunt, parentur: tu fac, ut dixi, si sapis.*] Hic versus in quibusdam non invenitur.

73. *Quid hoc est negoti?*] Et mirantis hæc, & laudantis oratio est. & bene videtur hujusmodi patrem *Terentius* probare.

74. *Qui magis morem gereret?*] Qui quo modo, qua re, qua ratione, magis mihi indulgeret.

75 *Hic non amandus?*] Omnia perfecit hic pater, ut & ametur, & laudetur, & foveatur.

76. *Magnam mihi injecit sua commoditate curam.*] Mira sententia; mala etiam de bonis nasci. an bonus parens magnæ curæ est filio?

77. *Sciens cavebo.*] Facere quod nolit scilicet.

78. *Sed cesso ire intro, ne mora meis nuptiis egomet siem.*] Bene hoc, utpote objurgatus.

IN SCENAM SEXTAM ACTUS QUARTI.

1. *DEfessus sum ambulando.*] *Hic exemplum inducitur sævi patris ex affectu vero, & ob hoc invisi omnibus. non autem tantum amare vultu, quam ipsa re, inducitur: nam neque sibi, neque cuiquam alii; sed filio tantum consultum cupit. De* autem *valde* significat. *Ut, Syre, te cum tua monstratione.*] *Ut* pro *utinam*. & hæc omnia anhelans dixit. *Tecum tua.*] Adhuc non credit in errorem se missum fuisse. *Te cum tua monstratione.*] Ἰδιωτικῶς, *Te cum tua monstratione.*

3. *Perreptavi usque omne oppidum.*] Tardus incessus, non perambulatio, sed *perreptatio* dicitur. *Ad portam. ad lacum. Quo non?*] Mire propinquiora omisit, utpote *porticum*, *macellum*. *Cratini ædes, templum Dianæ*: & ultima posuit, ut

quantum peragraverit, demonstraret. *Ad lacum.*] Facete Poeta memorem inducit senem, quorum minime opus fuit meminisse.

4. *Quo non.*] Duobus dictis, *Quo non* addidit: quasi & ad dicendum lassus appareat.

6. *Certum obsidere est, usque donec redierit.*] Proprie *obsidere* dixit, convenit enim & irato, & repente aggressuro. & ab eo quod est *obsideo, obsidere* facit, producta media syllaba: ab eo quod est *obsido, obsidere* facit, eadem syllaba correpta.

IN SCENAM SEPTIMAM ACTUS QUARTI.

1. *IBo, illis dicam.*] *In hac scena est exemplum intempestivæ objurgationis, ac per hoc ridicule. Ibo illis dicam.*] Sostratæ & filiæ.

3 *Fero alia flagitia ad te ingentia boni illius adolescentis.*] Magno sonitu, ac ingenti ostentatione futuræ accusationis exorsus est magna sunt enim omnia, & *Fero*, & *Alia flagitia*, & *Ingentia*, & quod εἰρωνικῶς, *Boni illius adolescentis*, dicit.

2. *Boni illius adolescentis.*] Εἰρωνεία, quæ semper amarius ponitur, quam criminatio manifesta. *Ecce autem.*] *Ecce* dicitur, quum repente triste aliquid rebus intervenit lætis, aut certe, quum aliud agitur, aliud emergit novum: ut *Virgilius*,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta,
Horresco referens, immensis orbibus angues.

Et,

Ecce trahebatur passis Priameia virgo
Crinibus. ——

Et *Cicero. Ecce autem repente ebrio Cleomene, esurientibus cæteris, &c. Nova.*] Recentia. an mira & magna? ut, *Pollio & ipse facit nova carmina.*

5. *Nescis qui vir sit.*] Εἰρωνεία. nam *vir*. ad laudem sumi solet. ut alibi, *Virum te judico. Scio.*] Satis ridicule, nec quod ille cupit, abnegat Micio: ut consentiendo, iracundiam Demeæ acriorem fieri *possibilem sibi, mitigare queat. nam *Scio* ad negotii totius gestionem retulit: non ad illud quod ait, *Nescis qui vir sit.*

8. *Eho, scis? & patere?*] Jam & illi irascitur, non Æschino.

9. *Non, malim quidem.*] Alii volunt Micionem dicere, *Malim quidem*: alii Demeam.

10. *Puer natus est. DI bene vortant.*] Hic bono exemplo inducitur Micio irascentem juste Demeam leniter ferre: quia exanimato ob mœrorem, non convenit inclementer iri obviam, quum possit in tempore objurgari, postquam destomachatus fuerit. Et vide quam facete: quum ille, *Puer natus est*, ad argumentum mali attulerit: hic ita respondit, quemadmodum solent illi, quibus puellam nasci metuentibus, nuntiatur puerum natum esse. nam in omnibus quæ cupitè venerint, *Dii bene vertant*, dici solet: quia sæpe homines ea optaverunt, quæ aliis aliter atque expectaverunt, contigissent, quam potestatem rerum vertentium semet in utramque partem, Vertumno Deo superesse, veteres existimaverunt. *Virgo nihil habet.*] Vult rem sine remedio videri: quia scit posse nuptiis finiri sollicitudinem. Et vide amaritudinem Demeæ contra omnes, ut nec virgini ipsi parcat.

11. *Audivi.*] Ἀφελῶς & cum ἐξουθενισμῷ respondendum, quasi leve sit, quod admissum sit. *Et ducenda indotata est.*] Ducenda scilicet, nisi damnandus sit Æschinus. & hoc verbum, necessitatis vim habet: ut, *Pacem Trojano ab rege petendum.*

12. *Quid nunc futurum est.*] More irascentium, quum ipse sciverit quid futurum sit, Micionem interrogat. & hujusmodi interrogatio, secundum figuram suam non habet responsionem: sed Micio sic respondit, quasi simpliciter inquirenti.

13. *Illinc huc transferetur virgo.*] *Virginem* quæ etiam cum viro fuit, vocat: *Virgilius*,

Ah virgo infelix. ——

O Iupiter! istoccine pacto oportet?] O *Iupiter*, tragice adjecit à Micione versus. *Istoccine*

Istoccine pacto, ad ipsum Micionem respiciens dixit.

15. *Si non re ipsa tibi istuc dolet.*] Nunc *Rem* pro *veritate* posuit.

16. *Simulare certe est hominis.*] Non hoc dixit, quia hominis est mentiri: sed quia sæpe iracundiæ simulatio, custodia disciplinæ est. *Iam virginem despondi: res composita est: fiunt nuptiæ.*] Ne diceret, *despondi, composui, facio.* Et *despondit puellam* qui petit: *spondet* à quo petitur. Recte ergo socer futurus, *Despondi*, dixit.

18. *Hæc magis sunt hominis.*] Bene *Hominis*: ille enim dixerat, *Simulare certe est hominis. Cæterum, placet tibi factum, Micio*] Nihil aliud volebat Demea, nisi ut sæviret Micio: quod impetrare non potuit, etiam ab eadem sentiente de pravitate & peccato Æschini.

21. *Quasi quum ludas tesseris!*] Rectum erat si diceret, Ita vita est hominum quemadmodum tesseris ludere, aut, quemadmodum ludus est tesserarum. Nota ergo genus locutionis.

22. *Si illud, quod maxime opus est jactu, non cadit.*] Utrum, quod opus est, jactu non cadit: incerta distinctio.

23. *Illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas.*] Ars adhibenda pro fortuna. non enim si male jactus ceciderit, deserendus est ludus. & *Forte* nunc pro *Fortuna* intelligendum.

24. *Corrector!*] Quia dixit, *Arte ut corrigas.* sed moris est iratis ab ultimo verbo contradicentis incipere.

27. *Neque est, neque illam sane studeo vendere.*] In scopulo versatur Micio, in quo eligit ineptus potius videri, quam prodat Ctesiphonem patri.

30. *Cur non*] Posset dicere, non est Æschini amica: sed celanda est culpa Ctesiphonis.

31. *Ita me DI ament, ut video ego tuam ineptiam.*] Ordo est, Ita, me DI ament, te facturum credo, ut habeas, quicum cantites. Ipse se fallit, non inquirendo ulteriorem causam retentæ in domo meretricis. Mire autem *Cantites*: quasi turpius sit cantare senem cum psaltria, quam coire.

33. *Et nova nupta eadem hæc discet.*] Alius subaudiet *Dicere.* sed ô magna in verbis elegantia! vide enim quam vim significet *Discet.* & ideo non *Uxor*, sed *Nova nupta*, quam ad omnia docilem esse, ipsum indicat nomen.

34. *Tu inter eas restim ductans, saltabis.*] Lusus est natus ab eo fune, quo introductus equus Durius in Trojam est, cum nexis manibus fune, chorum ducunt saltantes. Hoc à quibusdam dicitur, sed ego puto, manu consertos choros puellorum puellarumque cantantes, restim ducere existimari: & id maxime convenire ad exagitandam importunitatem senis, veluti pueros imitantis. Simul etiam quia iste connexus manuum lascivus ac petulans adimit discretionem conditionis, dignitatis, ætatis, inter meretricem, novam nuptam, & senem. Et hoc, quemadmodum dictum est: & quanto stomacho jam ab Æschino recessum est, & transitum ad Micionis luxuriam describendam.

36. *Iam vero omitte, Demea.*] Mire urbanitatem expressit ultro objurgantis, qui objurgatus est.

37. *Tuam istanc iracundiam.*] *Tuam istanc* dicendo, & ridiculam, & supervacuam significat. Et bene *Iracundiam*: nam *Ira*, de causa est: *Iracundia* de vitio multum irascentis. *Atque uti decet, hilarum ac lubentem.*] Bene addidit *Lubentem*: multi enim hilares se simulantes, non lubentes sunt. *Hilarum.*] Vetuste, non *Hilarem.*

40. *Hanccine vitam? hoscine mores? hanc dementiam?*] ἐλλειπτικῶς omnia, utpote stomachose secum loquens. deest enim *Esse*, aut quid tale.

41. *Domus sumptuosa.*] *Domus*, id est, homines.

43. *Ipsa si cupiat Salus, servare prorsus non potest hanc familiam.*] Σωματοποιΐα. *Plautus, Lubentiorem te faciam, quam ipsa lubentia est.* Etenim ὑπερβολὴ est, *Ipsa Salus si cupiat servare, prorsus non potest hanc familiam.* Hinc licet æstimare quantum & caloris & gravitatis apud *Terentium* sit, ad imitationem Cæcilianam. Vide quantum creverit à superioribus, ut sic finiat.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUINTI.

1. *Ædepol, Syrisce.*] *Hic exemplum inducitur licentiæ servorum sub misti domino. Ædepol, Syrisce, te curasti molliter.*] Quia detexit Ctesiphonem, jam oportet ut ebrius inducatur Syrus: per cujus fallacias tegatur adeo. Et *Syriscum* le dicit, non *Syrum*, τῷ ὑποκοριστικῷ. *Molliter.*] Delicate.

2. *Lauteque munus administrasti tuum.*] Ut quicquid esset bellissimum, carperes: cyathosque sorbillares. Aut munus servile, esse & bibere.

3. *Abi.*] Verbum vel sibi, vel alteri cum laudatione blandientis. nam sic dicunt, qui jam compotes sunt votorum omnium, perfectique in rebus universis.

4. *Prodeambulare.*] Nota duas præpositiones uni dictioni adjunctas. Ut, *Pede prosubigit terram.* & ἀμφιπεριχρήνην. & optime ad delicias exprimendas hoc verbum convenit. nam procedere segnem, *Deambulare* significat. nam deambulare etiam intus potuit.

5. *Exemplum disciplinæ.*] Quia unus ex multis reliquis. An quia senior, & nuper etiam pædagogus, ut ipse ait, *Quem ego puerum tantillum in manibus gestavi meis.*

6. *Quid fit? quid tu es tristis?*] Mire securitatem ebrii hic expressit. numquid enim pertimescit interventum senis, ut solebat, Syrus? aut quicquam prævavet? Subblanditur tantum, & ita rerum oblitus est, ut quum eum sævum sciat, causam tristitiæ ejus inquirat.

7. *Tu verba fundis hic sapientia?*] Utrum *sapientia verba?* an *tu sapientia?* quia dixit supra, *Tu quantus quantus es, nihil nisi sapientia es. Fundis.*] Utrum sine ulla cessatione profers? An *Perdis?* secundum illud, *Nam quid tu hic agas, ubi si quid boni præcipias, nemo obtemperat?*

8. *Dis quidem esses, Demea.*] Ab eo quod est *Dis, ditis, Dites* facit: ab eo quod est, *dives, divitis, divites.*

10. *Quamobrem? quid feci?*] Nihil nunc in Syro nisi simplex & purum ob ebrietatem. Et vide, *Quamobrem, quid feci,* dicere, non esse sobrii Syri.

11. *In ipsa turba.*] Non minus ridicula importunitas Demeæ est, quam ebrietas Syri: qui adversum temulentum tantæ gravitatis oratione personat, ut ex dicentis vultu & verbis, & ex audientis habitu & stupore, magnam voluptatem percipiant spectatores. vides enim quanto pondere verborum cum ebrio litiget.

12. *Potasti, scelus.*] Non quod plus videt senex, quam objicitur oculis: sed oratorie, *potastis*, dixit, quum unum ebrium cernat: propter illud quod ait, *Exemplum disciplinæ.* quasi in omnibus fit, quod in uno nunc aspicitur. *Virgilius,*

— Et crimine ab uno
Disce omnes.

13. *Sane nollem huc exitum.*] Et hoc dictum argumento est, Syrum oblitum omnium rerum nihil respondisse Demeæ per fallaciam: sed tantummodo pœnitere quod exierit.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUINTI.

1. *Heus, Syre.*] Quam clare dicat; ostenditur ex eo quod præmisit *Heus*, antequam loqueretur. *Ctesipho*] Mire additum nomen est: quum aut sine hoc, aut per pronomen intelligi possit Ctesipho. *Ut redeam.*] *Redeam* dicendo, ostendit & illum inter pocula, à quo egressus est ebrius.

4. *Est alius quidam parasitaster parvolus.*] Non alius parasitaster, sed alius Ctesipho, qui est parasitaster. & bene *non alter*, sed *alius*: quasi non duo, sed multi sint Ctesiphones. Et hoc sic pronuntiandum est, ut simul & quærat, & dicat *Nostin'*: Quasi sycophanta, nunc addidit, *nostin'*: nam veteratoris est, etiam mentientem confidere.

5. *Quid agis? quò abis?*] Hoc jam ebrio convenit, non illi quem cognovimus Syrum. nam quod retinet senem, confessionis genus est.

6. *Non manum abstines? Mastigia.*]

Etiam injecisse manum, ut teneret Demeam, ex ipsius verbis cernitur.

7. *An tibi jam mavis cerebrum dispergam hic.*] Ut apparet, baculo minatur. *Abiit.*] Quia prohiberi non potuit, demisso & desperanti vultu, quid factum sit, dicit, & abiisse pronuntiat.

8. *Ædepol comissatorem haud sane commodum.*] Τῷ χλευασμῷ, tantum inopinatus supervenit, ut omnia sic offendat, quemadmodum qui comissatum ingreditur: quia comissatoris est super venire ad scortum, & vociferari aliquid in jocularem strepitum. quare totum salse, totum ad Demeam contulit.

9. *Præsertim Ctesiphoni.*] Bona exceptio, ut appareat omnibus incommodum, & in his Æschino, sed præcipue Ctesiphoni.

10. *Nisi dum hæ silescunt turbæ.*] Non quæ jam sunt, sed quæ erunt.

11. *Hoc villi.*] Ὑποκόρισμα est *vini*: ut *unus ullus*, *asinus asellus*, *vanus vallus*, *vinum villum*.

IN SCENAM TERTIAM ACTVS QVINTI.

Parata à nobis sunt, ita ut dixi, Sostrata, ubi vis.] *In hac scena collatio est personarum mitis parentis, ac sævi.*

1. *Parata à nobis sunt.*] De verbis abeuntis vult ostendere Poëta, quam orationem cum Sostrata habuerit ingressus Micio. & vides quas ἐλλείψεις interposuerit. Primo, *Parata à nobis sunt*: quæ, non dixit: sed, *Ita ut dixi* dicendo, significat se dixisse omnia. Deinde, *ubi vis*. Fiant nuptiæ; vel quid tale, aut omisit: aut dicturus hoc ipsum, audit vehementius fores esse pulsatas: & quod agebat abjecit.

2. *Quisnam à me pepulit.*] *A me*, modo, id est, *Meas. Tam graviter.*] Quia irati omnia concite faciunt, quum pulsandæ fores essent exituro foras Demeæ: sic eas pulsavit, ut & his ipsis irasci videretur.

3. *Hei mihi, quid faciam? quid agam? quid clamem, aut querar? ô Cœlum, ô Terra, ô Maria Neptuni!*] Multum laboravit *Terentius*, ut ἀναλογίαν servaret in dolore Demeæ: quo major debet in Ctesiphone reprehensio esse, quam in delictis Æschini. Et nota, quod ubi non invenit quod dignum loqueretur, ab interjectione cœpit, *Hei mihi.* Et adhuc quum pro rei magnitudine oratio parva esset, *Quid faciam*, inquit. In alieno indignatus est: in suo *Quid faciam?* inquit. In alieno litigavit: hic ait, *Quid agam?* In alieno clamavit & questus est: hic in suo relinquitur. & præter διχαπόρησιν in Æschini peccato Micionem accusavit: in Ctesiphonis, elementa cum Diis omnibus ac toto mundo. Mira αὔξησις, & quam imitatur *Virgilius* in Orpheo, post amissam rursus Eurydicen, *Quid faceret?* inquit. omnia enim consumpserat primus dolor. *Quo se rapta bis conjuge ferret?* nam quid præter omnes terras atque inferos loci remanebat? *Quo fletu manes*: per quem fletum manes; quasi omnes primis luctibus impleverat lachrymis. *Quæ numina voce moveret?* cui nec ira quidem inexperta remanserat. Et vide hic gradus doloris & iracundiæ: in tantum autem, ut jam crescere non possint. quippe in initio fabulæ tantum tristis est Demea. nam sic audit à Micione, *Quid tristis es?* & ipse, *Rogas me (ubi nobis Æschinus siet) quid tristis ego sim?* Inde mox procedit in pejus: adeo ut sic incipiat, *Disperii: Ctesiphonem audivi filium una fuisse in raptione cum Æschino.* Inde postea dicit, *Næ ego homo sum infelix.* Ad postremum, *Hei mihi quid faciam? quid agam?* Et naturali quodam modo, postquam summus furor ad extrema pervenit, repente senex mutatur, & mitis est.

4. *O cœlum, ô terra, ô maria Neptuni!*] Neptunus, quia medius sit inter cœlum & inferos, dum utriusque regni particeps habetur, elementorum omnium potior. nam ideo tridentem habet, pro numero trium elementorum: ut apud *Virgilium* idcirco dicit, *Iam cœlum terramque meo sine numine venti Miscere.* Et apud *Homer.* sic idem,

Ὥς εἰπὼν, σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον,
Χερσὶ τρίαιναν ἑλών, πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας

Παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον.

Et hoc est quod ait *Horatius*, in arte Poëtica *Interdum tamen & vocem comœdia tollit.* In hæc enim tria, rerum natura dividitur. Ut *Virgilius*.

Principio maria, ac terras, cœlumque profundum.

Et per hoc totum mundum accusavit. *O cœlum, ô terra, ô maria Neptuni!*] Utrum Deos elementa vocavit, quod Diis quoque irascitur, qui in iis commorantur, ut dolentes solent? An quia Deos esse non putat, ideo hæc omnia Neptuni dicit: quasi dicturus esset, *Neptunia fiant:* nisi intercederet persona Micionis: quem videns, ad aliud conversus, desiit diluvium & interitum rebus optare, objecto fratre, cui maxime irascitur, & propter quem detestabatur omnia. Tale est apud *Virgilium*:

Omnia vel medium fiant mare.

An omnia accusat, ut indignantes solent? Ut,

Quem non incusavi amens hominumque, Deorumque?

Et ut,

Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Hem tibi.] Τῷ ἰδιωτισμῷ. *Tibi.*] Nulli enim Micio loquitur.

5. *Id nunc clamat.*] *Id*, ob id.

6. *Scilicet parata lites.*] Videtur & ipse pertimuisse, dicendo *Scilicet*, & *Parata lites.* Sed ut rursus confirmet se ipsum, quia *Succurrendum est*, ait, *Succurrendum est*, Ctesiphoni scilicet.

7. *Communis corruptela nostrûm.*] Qui communiter ambos corruperit. *Communis corruptela nostrûm liberûm.*] Major accusatio est ista quam prior: quippe quum jam modo de ambobus accusetur Micio, non de uno.

8. *Tandem reprime iracundiam.*] Mire. Quia reprehendere nequit irascentem, nimietatem reprehendit irati. Et *Ira*, de causa est: *Iracundia*, de moribus. *Atque ad te redi.*] Quia ira, ab eo quod est *Ire* dicitur, quod à se eat, qui irascitur & furit. Et, *Ad te redi*, proprie dixit. *Virgil*,

Verum ubi nulla fugam reperit fallacia; victus
In sese redit. —

Et *Cicero*:

Redit ad se atque mores suos.

9. *Repressi, redii.*] Non quid dicatur, sed quo gestu dicatur, specta: & videbis neque adhuc repressisse iracundiam, neque ad se rediisse Demeam. sed quam mira est atque perspicua moralitas, in hujusmodi rebus, apparet.

10. *Rem ipsam putemus.*] Videtur paulo citius destomachatus, quam res etiam incertæ poscebant. Sed & hoc morale: nam juste irati, omissa sævitia, ad ratiocinationes sæpe festinant. & præterea illud accedit, quod non invenit jam, quod condigne dicat: simul etiam quia increpitus est à fratre, quod apud se jam non sit per iracundiam vehementem. *Rem ipsam putemus.*] Tractemus, purgemus. nam & hinc *putamina*, purgamenta dicta sunt: ut *Plautus* in Captivis ait,

Nucleum amisi, retinui pignori putamina.

Et *Virgilius*, *Multa putans*, inquit. *Putare* proprie, est falsa & cassa à veris & utilibus resecare. unde arborum purgatores *putatores*. Et *rem*, causam ipsam litis ostendit: ut, *Mitte ista. atque ad rem redi.*

11. *Ne tu curares meum.*] Nam ambos curare, propemodum reposcere illum est, quem dedisti.

12. *Factum est.*] Apparet, Micionem invitum quidem fateri, sed facete contemnere objecta.

14. *Cur emis amicam, Micio?*] Inclamatio ista nominis, magnam invidiam significat. Ut,

Regnumne, Æs. hinc, hic possides?

Et,

— *Pacem te poscimus omnes,*
Turne. —

Num qui minus mihi idem jus æquum est esse.] Aut *num*, aut *qui* abundat. & est ordo, Qui minus æquum est esse idem jus mihi, &c. *Qui* ergo, quare vel cur significat.

17. *Non.*] Confidenter *Non* repetivit, non habens rationem quam subjiceret: nisi illi proverbium venisset in mentem. Nam quia se videt in malam causam

incidisse, totum vernaliter & facete agit: & subjicit æquitatem, ubi justo se tueri non potest Quod tamen a Demea statim convincitur, dicendo, *Nunc demum isthæc oratio nata*, ut ostendat illum perturbatum contraria protulisse dictis suis superioribus.

18. *Communia esse amicorum inter se omnia.*] Inter Pythagoreos ortum dicitur.

19. *Facete: nunc demum istæc nata oratio est.*] Alii totum jungunt: alii separant. Et bene *Nata est*: nam sic dicimus de rebus repentinis: ut supra, *E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est, hera.*

20. *Ausculta paucis, nisi molestum est, Demea.*] In duas partes dividitur tota persuasio: nihil passurum Demeam damni, nihil corruptelæ.

21. *Principio si id te mordet, sumptum filii quem faciunt.*] Figurativa locutio est: ut,

Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!

22. *Quæso.*] Modo objurgatorium est *Quæso.*

23. *Pro re tollebat tua.*] Pro patrimonii tui qualitate.

25. *Et me tum uxorem credidisti, scilicet, ducturum.*] Ἐπαγωγή.

27. *Conserva, quære, parce, fac quam plurimum illis relinquas.*] Hoc sic pronuntiandum, ut appareat hanc ipsam voluptatem displicere Micioni. *Conserva* Parta. *Quære* Nova. *Parce* Omnibus.

29. *Utantur sine.*] Aut deest, *His*, ut sit, *his utantur*: aut *mea utantur*. antique locutus est.

30. *De summa nihil decedet.*] Rei tuæ scilicet.

33. *Dempseris.*] Pro *demes.*

34. *Mitto rem.*] Pecuniam. Et hæc exclamatio est moralis nimis adversum tardos ac non intelligentes homines. *Consuetudinem ipsorum.*] *Loquor*, aut quid tale, subaudiendum. *Mitto rem, consuetudinem ipsorum.*] Vel ab utilitate ad honestatem transit: vel à rebus ad illos ipsos, de quibus agitur. Cavetur enim ne aut rem perdant, aut ipsi pereant. *Mane. scio: istuc ibam.*] Moralis & faceta correptio, continens in se latenter blandimentum, quo deliniatur auditor.

35. *Multa in homine, Demea, signa insunt.*] Obscurissimus sensus & re & verbis.

37. *Duo quum idem faciunt.*] Obscure locutus est, quum hic sit sensus: Duo idem faciunt, quorum uni licet facere, alteri non licet. *Duo quidem idem faciunt.*] Nam ambo & sapiunt, & intelligunt, & loco verentur. non ingenii vitium, sed ætatis est. *Sape, ut possis dicere.*] Melius est *Sape* ad superiora conjungere: nam possunt duo idem facere, & casu, non ut similitudinem facere videantur. tunc ergo erit signum, *Sape idem faciunt.* *Dicere* autem posuit, pro intelligere & scire: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. ut, *Fœneratum istuc beneficium pulchre tibi dices.* & , *Memorem me dices esse & gratum.*

39. *Non quod dissimilis res sit.*] An quia huic licet?

40. *Quæ ego esse in illis video.*] Ordo & sensus hic est Multa in homine, Demea, signa insunt, ex quibus conjectura facile fit: quæ ego illis inesse video, ut confidam fore ita ut volumus.

41. *Intelligere, in loco vereri.*] Non, *In loco intelligere*: sed, *In loco vereri.*

42. *Inter se amare.*] Cito dixit *Inter se*: quod est, quum alter alterum invicem amat.

44. *Atenim metuas.*] Ἀντίθεσις ad priorem tractatum pertinens, qui est habitus de consuetudine rei familiaris. *Ne ab re sint tamen omissiores paulo.*] Quia amant, potant, olent unguenta. *Atenim metuas, ne ab re sint tamen omissiores paulo.*] Oratorie *paulo*: nam non paulo omissiores fore, Demea, sed plurimum fore credit & metuit. & *Ab re*, à patrimonio.

45. *Omissiores.*] Ἀνιμελεῖς, ἀνεπίτηροι, negligentiores. Sic in Heautontim. *Ubi te vidi animo esse omisso. O noster Demea!*] Blanda & cum quodam complexu ejus, qui reprehenditur, incusatio, & de more sublata. Et sic hoc dixit tanquam dicturus esset, Multa te latent, simplex homo es. nam hujusmodi sententia latenter quandam dicentis authoritatem fiduciamque designat.

46. *Ad alia omnia ætate sapimus re,*

ctius.] Præterquam ad avaritiam. & per hoc, quod optas liberis, vitium senectutis est.

48. *Attentiores sumus ad rem omnes.*] Proprie *attentiores* reddit *omissioribus*. supra enim dixerat, *Ne ab re tamen sint omissiores paulo. Quam sat est.*] Quasi dicat, attentos nos esse, non statim crimen est

49 *Quod illos sat ætas acuet.*] Μεταφορικῶς, *acuet. Ne nimium modo bona tua ista nos rationes, Micio, Et tuus iste animus æquus subvortit.*] *Ne*, valde *Subvortit*, infra legendum est. Si *ne*, pro non, conjunctio est. *Subvertat* legendum est, ita ut subaudiamus *Timeo*, vel aliquid tale. Et *tua* & *ista* quod ait, significationem habent nulliusmodi rationem & ineptam: non apparet, non eas probari ab eo qui sic loquitur, ut supra, *Iam vero omitte, Demea, tuam istanc iracundiam.*

51. *Tace, non fiet.*] *Tace* nunc pro εὐφημισμῷ positum est. quasi diceret, Non subvertet. ne dixeris: quod mali ominis verbum est.

52. *Da te hodie mihi.*] Accommoda te ipsum voluntati meæ. nam in animum transtulit quod est corporis. ut in Eunucho: *Mihi sese dare, sermonem quærere. Cicero. Cerviculam jactare, & populo se accommodare. Da te hodie mihi.*] Si non vis, inquit, propter te, vel propter me mitis esto.

53. *Exporge frontem.*] Quia *contrahi* in verbo dicitur. Et verbo isto ostenditur, quanto conatu opus sit, ad explicandam tantam contractionem senectutis & severitatis. *Scilicet, ita tempus fert, faciundum est.*] Vide si non hoc sit, quod Græci ΜΙΡΣΟΚαλήμερον dicunt: nam sic, & *Ita tempus fert*. & *faciundum* dicendo, ostendit se magis cogi necessitatibus, ut paulo sit tranquillior: & cum tanta difficultate promittit, tanquam mala subiturus sit Atque adeo majorem partem secum disputat, necessario hoc velit nolit faciendum esse, ut sit lætior: & hoc quia tempus fert.

54. *Faciundum est.*] Satis mire: tanquam necessitate cogatur ad gaudendum agrestis senex & ξΜΙΣΟΚΑΛΗΜΕΡΟΣ. *Cæterum rus eras cum filio cum primo lucu ibo hinc.*] Hoc ideo facit, quasi gaudere interim non possit, nisi se vicinæ sævitiæ proximitate soletur.

55. *Cum primo lucu.*] Ἀντιπτώσεις. *Cum primo lucu.*] Veteres dicebant *lucum*, pro *luce*, pro sole ponentes. Ergo *Cum primo lucu*, quum primum sol cœperit illucescere. *Cum primo lucu.*] Veteres masculino genere dicebant, *lucem. Ibo hinc.*] Tanquam de malo loco. *De nocte.*] Abundat *de*.

56. *Fac te.*] Eodem verbo utitur, quo jamdudum: ut laborem ad lætitiam se convertentis ostendat: id est elabora ut sis hilaris. *Et istam psaltriam, una illuc mecum hinc abstraham.*] Vide singulas syllabas imbutas amaritudine rustica atque agresti. Nam *Istam* odium significat. *Psaltriam*: Sævitia in nomine est, quam deliciosam esse oportet. &, *Una mecum* quam cum adolescentibus esse convenerat. & *Illuc*: ad quem locum psaltriam secum ire compellit. Deinde ne vel in itinere pœna cesset, *Cum filio ibo hinc*, inquit, *illam vero abstraham*. nam *Illuc*, eo animo dixit, quo supra, *Ibo hinc*. Et apparet illum quasi mancipium ductum puellam, non ut fidicinam. *Mecum hinc abstraham.*] Non abducam: sed quod est sævientis, abstraham.

57. *Pugnaveris.*] Magnam rem feceris: Sic *Lucilius*,

Vicimus ô Socii, & magnam pugnavimus pugnam.

58. *Eo pacto prorsum illic alligaris filium.*] Hæc cum risu dicit Micio, Et *ligare*, est injicere alicui vincula. Quis vero dicitur alligari ad aliquid, sine quo esse non possit? Ergo propriè ad amicam alligari adolescentem dixit amatorem. *Prorsus* autem, certe, recte, ac vere significat.

59. *Ut illam serves.*] Acuendum *Illam*: Hoc est, non jam filium, sed illam, serva, in qua utrumque retinueris. *Ego istuc videro.*] Hoc est, ut illam servem.

60. *Atque ibi favilla plena, fumi ac pollinis coquendo sit saxo, & molendo.*] Atqui molere prius est, quam coquere: sed illud prius posuit, quo pulchritudo magis fœdatur. an quia prius torreatur triticum, ut tundi possit? Ut *Virgilius*,

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

61. *Coquendo sit faxo, & molendo.*] Ne ametur scilicet. *Coquendo sit faxo, & molendo: præter hac.*] Ἀπόδοσις octava.

62. *Meridie ipso.*] Quum sol vehementior est. Et nomen fecit de adverbio. *Meridiem* dixerunt veteres, quasi *medidiem*, R pro D posito, propter cognationem harum inter se literarum. *Vt stipulam colligat.*] Quod sub sole fieri necesse est.

63. *Tam excoctam reddam, atque atram.*] Ἰδιωτικῶς dixit *Reddam*, pro *faciam*. Et *excoctam*, ad tenuitatem siccati coloris: *Atram*, ad colorem retulit. Et vide quam aspera, quamque ingrata clausula sit, qua sævidici senis finitur oratio. *Placet. nunc mihi videre sapere.*] Non contradicit: timet enim suasor, ne lætitiam rursus provocet ad jurgium.

64. *Atque equidem filium.*] Non solum suadet lætitiam, sed etiam ridere cogit invitum.

66 *Derides? fortunatus qui istoc animo sies.*] Hoc verbum vultu Demeæ sic profertur, ut subrisisse videatur invitus. Sed rursus *Ego sentio*, amare severeque dixit. Et *Ridet*, qui simpliciter ridet: *Deridet*, qui cum alterius irrisione & contemptu ridet. *Fortunatus qui istoc animo sies,*] Non laudantis est quod ait, *Fortunatus*: sed moraliter reprehendentis.ut si dicas, quum te aliquid cura offenderit;fortunatos stultos qui nihil sentiant. At hoc quoque dixit in Eunucho,

At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.

67. *Iam jam desino.*] Et hic velut necessitatem queritur imponi sibi.

68. *Et cui rei opus est.*] Cui rei credis, nisi nuptiis? hoc est, ludo atque lætitiæ, voto & gaudio nuptiali. *Hunc sumamus diem.*] Non accipiamus, sed impendamus, & consumamus. Unde & *sumptum* dicimus pecuniam, quæ insumenda est.

IN SCENAM QVARTAM ACTVS QVINTI.

NVmquam ita quisquam bene subducta ratione.] *In hac scena exemplum inducitur hominum, qui virtutem tadio deserunt, ob contemptum ejus quod apud omnes sævum esse, vitiosum sit. Et adeo favet Terentius clementioribus ac mitissimis patribus, ut hunc quoque adducat ad sententiam Mitionis, non tamen hoc sentientem, quod ita fieri oporteat; sed quod ita res cogat. Vult enim naturalem inesse veris patribus acrimoniam: sed eam semper invidiosam esse adolescentibus.*

1. *Bene subducta ratione.*] Bene disposita, bene computata: *Ducere* enim est digitis computare, sed *Ducere* est apud alium & palam: *Subducere*, apud se ipsum & secreto, quo magis in verbo isto majoris attentionis & diligentiæ signum est.

2. *Quin res.*] *Quin*, modo, *cur non* significat. *Quin res, ætas, usus.*] Tria posuit,ex quibus *Res* pro experientia ponitur: & hac dicit se esse mutatum, nam mox dicet, *Re ipsa repperi, Facilitate nihil esse homini melius, neque clementia.*

3. *Aliquid moneat.*] Σύλληψις est per casus. subauditur enim *Quem.*

4. *Qua tibi putaris prima.*] Ante alia eligenda: quæ & primo loco ponenda, ac per hoc optima.

5. *Vitam duram quam vixit.*] Ἀρχαϊσμός. ut *Lucilius, Magnam pugnavimus pugnam. Nam ego vitam duram, quam vixi usque adhuc.*] Prius dixit quid faciat, quam cur faciat.

6. *Prope jam excurso spatio.*] Id est, ad calcem, propter ipsos decursus metasque vivendi. & est μεταφορὰ sumpta à cursoribus. *Excurso spatio*] Id est, in summa senectute. *Id quam ob rem? re ipsa repperi.*] Quia secum loquitur, ideo multa reticet. & deest, *Faciam?* &, *Si quis quarat:* & . *Dicam.*

7. *Facilitate.*] Jam facilem se infert. Inter *Facilitatem* & *Clementiam* hoc interest: *Facilis* enim, cujus ira cito solvitur: *Clemens*, qui non irascitur.

9. *Ille suam semper egit vitam.*] Hic jam quasi comparativa qualitas inducitur de utroque: & ut ille in initio fabulæ locutus est, sic in fine hic loquitur.

10. *Clemens, placidus, nulli lædere os.*] Mira varietas & in locis, & in partibus orationis Et *clemens* est qui colit mentem suam, nec eam vexat irascendo.

Clemens, placidus.] *Clemens* est circa recte agentes: *Placidus* etiam circa delinquentes. Et Clementis est nulli lædere os: Placidi arridere omnibus. Et clemens animo, placidus vultu. *Nulli lædere os.*] Id est, nullum præsentem lædere. Et vide quam grate à nominibus verba transeant. *Nulli lædere os, arridere omnibus.*] Voluptatis affectus est duplex: Aut enim ex quiete voluptas est, aut ex aliquo actu. ergo hic utrumque complexus est. *Et nulli lædere os.*] Adeo ut nulli se contristem faciat. & hæc est figura ἀναδρομὴν, quum recurrimus per ea quæ diximus: & ἐξηγητικῶς omnia repetita sunt.

12. *Ego ille agrestis.*] Bene addidit *Ille*, quasi jam notus, hoc ipso quod ferus atque agrestis. Et *sævus* factis: *Tristis* animo: *Truculentus* vultu. & aliter dici potest, ut *Tristis* sit, qui dolet: *Truculentus* & sævus, qui terret: & ideo αὔξησις mira per ista decurrit.

13. *Duxi uxorem.*] Pendet, *Duxi uxorem*: sed *Etiam* cum magno significatu addendum est: majore enim pondere subtrahitur conjunctio: nam, *Duxi etiam uxorem*, dicendum fuit. *Quam ibi miseriam vidi.*] *Ibi* inquit, quasi uxor locus sit. & hoc sine conjunctione, ut mala quæ enumerat, multa videantur.

14. *Alia cura.*] Non altera.

17. *Patria potitur.*] Accusativo casu extulit quod nos ablativo dicimus, id est, *patrio potitur commodo*. *Accius* in Clytemnæstra, *Feras potiuntur plagas*.

19. *Illum diligunt: apud illum sunt ambo: ego desertus sum.*] Hic ostendit *Terentius*, verum patrem & molestiorem & odiosum esse magis adolescentibus.

20. *Illum ut vivat optant.*] Σύλληψις. nam sic veteres loquebantur. Nos vero dicimus *Illi optant*, non *illum*. *Illum.*] Micionem.

21 *Nunc experiamur.*] Magis comice pluraliter *Experiamur* dixit, quam si diceret, *Experiar*.

24. *Quando eo provocat.*] Non addit quis: sed intelligimus, Micionem significari.

26. *Si id fit dando, atque obsequendo.*] Bene naturam secutus est, qui artem ignorat, putans agi verbis omnia debere, non dando & obsequendo. *Si id fit.*] Id est, Jam à liberis si magni pendor. *Non posteriores feram.*] Subauditur *Partes*, aut, *Non parvi faciam*. id est, non vincar à Micione. Et translatio est à partibus histrionum in fabula. *Non posteriores feram.*] Primus in his ero, inquit, in dando atque obsequendo.

27. *Deerit: id mea minime refert.*] Vide, remanere in Demea non penitus ejectam securitatem.

IN SCENAM QUINTAM ACTUS QUINTI.

Heus Demea, rogat frater ne abeas longius.] *Hic ostendit Poëta, quam absurde blandus conetur esse, qui non soleat: & quam immodica sit repentina largitas, ubi animus à parcitate nimia in contrarium vitium profusionis excurrerit.*

1. *Heus Demea, rogat frater, ne abeas longius.*] Ut apparet, jam edormivit crapulam Syrus. Et satis moraliter dixit *Frater*: nec addidit *Tuus*. *Frater.*] Moraliter. nam deest *Tuus*.

2. O *Syre noster, salve: quid fit?*] Jam non hæc blanda, sed dura sunt. nam *Salve* dixit ei, non solum quem sæpe viderit, sed cum quo toties litigaverit. *Quid fit? quid agitur?*] Interrogat & quum sciat, & quum damnet actus ejus.

3. *Recte.*] Bene respondit *Recte*: hæ enim interrogationes de salute atque incolumitate ejus sunt, qui interrogatur. *Hæc tria.*] Deest *Verba*.

4. *Præter naturam.*] Plus dicit quam si diceret, *Præter consuetudinem*. *Iam nunc hæc tria primum addidi præter naturam. O noster. quid fit? quid agitur?*] Hoc pressius dictum est.

5. *Servum haud illiberalem.*] Dura & importuna repente commutatio ex tanta vituperatione in laudem Syri, ostendit contra naturam suam niti Demeam. *Prabes te.*] Id est, te ostendis, factis probas. *Et tibi lubens bene faxim.*] Et *bene* ad quam rem adjectum est: an & *bene* * hoc addidit. Quis enim credat tam subitis post sævitiam blandimentis, nisi factis quoque vera esse ostendatur? *Et*

tibi lubens bene faxim.] *Et* additum est, ut ostendat hanc esse sententiam, Non solum te laudo, sed etiam juvo: illud dicendo, hoc faciendo. *Et tibi lubens bene faxim.*] Potest hoc & sic intelligi, Bene tibi faxim, & lubens. multi enim bene, sed non ex animo faciunt. Omnia ergo addidit, quæ placidum ostendant ipsum, atque clementem.

6. *Atqui, Syre.*] *Atqui* abundat per παρέλκον. *Syre.*] Asseveratio est non credentis.

7. *Hoc verum est*] Quasi falsum fuerit illud, quod jurgabat: & hoc sit verum, quod nunc dicit. *Propediem.*] Ὑφέν. Nam *Propediem* adverbium est temporis: ut si diceret, *Cito.*

IN SCENAM SEXTAM

ACTUS QUINTI.

1. *Hera, ego hinc ad hos proviso.*] *Ad hos*, ad Micionem & Æschinum scilicet. *Proviso* duas res significat: procedo & video.

2. *Sed eccum.*] Hoc apud se.

3. *O, qui vocare?*] Hac interjectione utimur, ubi ex intervallo notos videmus. *O, qui vocare.*] Post O, nomine vocaturus, non habuit quod diceret: & ideo subjecit, *Qui vocare. Virgilius,*

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis: nec vox hominem sonat, ò Dea certè,
An Phœbi soror? an Nympharum sanguinis una?

Moris est autem inferiores proprio nomine vocari, si blandiri velis, sed hic nominis oblitus, dum dubitat & inquirit, inhæsit pronomini.

4. *Animo meo.*] Hoc est, secundum animi mei sententiam, & quantum ad animum meum pertinet.

5. *Nam is mihi est profecto servus.*] In hoc laudando quia non laborat, subjecit specialiter merita ejus: aut, ut existimo, nihil habuit quod diceret nisi laudem, sine ullius facti mentione. Et *mihi*. id est, quantum ad judicium meum pertinet.

6. *Cui dominus curæ est.*] Quum hic dominas habeat, *Dominum* dixit: quia prævalet masculinum. *Virgilius,*

Descendo. ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expedior. —

Et præterea sententia generalis inducitur, quum nullum specialiter dominum significat. *Ita, ut tibi sensi, Geta.*] Maximum delinimentum infert, cum nomine vocans, quod tantum superioribus est. Et vide quam grate, postquam ipse dixit, nomine appellavit Getam.

7 *Et tibi ob eam rem.*] Quid *Et tibi?* utrum quemadmodum aliis? an quemadmodum Syro? *Et tibi ob eam rem si quid usus venerit.*] Defectus quidam rustici præter naturam blandientis, cogit dicta repetere sine gratia. Hæ autem promissiones ad hoc præmittuntur, ut quum in subjectis agi a Demea hujusmodi res cœperint, non sit absurdum spectatoribus, Demeam tam cito esse mutatum.

8. *Meditor esse affabilis.*] Sic hoc lentius, ut illud supra, *Iam non tria hæc addidi præter naturam. O noster, quid fit? quid agitur?*

10. *Paulatim plebem.*] Moraliter inferiorum turbam, *Plebem* dixit: hoc est, ut in urbe vulgus, ita in familia servos. Et fit translatio ab iis qui honores dolose, ac non pro merito petunt, ambitiosique sunt. *Plebem primulum facio meam.*] Hoc est, mihi faventem. Et è contrario *Virgilius,*

Vadimus immisti Danais, haud numine nostro.

IN SCENAM SEPTIMAM

ACTUS QUINTI.

1. *Occidunt me quidem. Adolescens & Demea inter se affabiles, imaginem præbent, & quam dulcis sit junioribus assentatio, & quam ingrata censura.* Ἰδιωτικῶς autem dixit *Occidunt me*, pro *Nimis lædunt & cruciant me. Occidunt me quidem.*] *Quidem* pro expectatione est: tanquam in hac mora nullus alius occidatur, nisi qui amat, id est, ego. *Dum nimis sanctas.*] Et *nimis sanctas* ridicule additum est in ea ducenda, quæ

jam peperit. nam *Sanctum* est, quod omni observatione inviolatum est. Et bene additum est *Nimis*: quia *Nimium* pro vitio ponitur: juxta illam sententiam, qua dicitur: *Ne quid nimis.*

3. *Quid agitur, Æschine?*] Jam ipse docuit, *Quid fit*, & *Quid agitur?* blandimentum esse. Jam nunc hæc tria primum addidit præter naturam, O *noster, quid fit? quid agitur? Ehem pater.*] Non sine consternatione respondet Æschinus: etsi hic blande interrogat, & miti vultu: nam ex improviso objectus est Demea, & insperanti.

4. *Tuus hercle verò & animo, & natura pater.*] Totum eripuit Micioni, cui ne animum quidem reliquit.

5. *Qui te amat plus quam hosce oculos.*] Magis comicum, quam *amo. Sed cur non domum uxorem accersis?*] Bene subjecit, quæ volenti esse credebat.

6. *Verum hoc mihi mora est, tibicina & Hymenæum.*] Hoc est quod ait, *Dum nimis sanctas nuptias student facere. Hymenæum* quidem Liberi & Veneris filium dicunt esse, qui primus certas nuptias instituerit. ideo per laudem cantatu virginalibus nuptiis ob hujusmodi meritum. Alii virum fortem Atticum dicunt fuisse, qui raptas prædonibus virgines, oppressis latronibus, intactas patriæ restituerit. Alii quod ὑμὴν dicatur membrana quædam, qua est munita virginitas, quæ primo disrumpitur coitu, *Hymenæum* putant, veluti hymnum vocari virginalium nuptiarum. Ergo sic accipe *Hymenæum* in nuptiis, quemadmodum θρῆνον in funere, vel in sacris *hymnum.*

8. *Vin' tu huic seni auscultare?*] Contempsit se ipsum dicendo *Huic seni*: hoc solum afferens causæ cur audiendus non sit, quod sit senex. Et totum hoc apparet lætissimo vultu dici.

9. *Turbas, lampadas, tibicinas.*] Bene totum pluraliter: ut qui reprehendit sic multa. *Plautus, quos tu mihi parasitos, luscos, quos Summanos somnias?* Hæc igitur vultu pronuntianda sunt, ut appareat ea displicere dicenti.

10. *Atque hanc in horto maceriam jube dirui.*] *Maceria* dicitur paries nunc *alicujus demacerata.

13. *Euge, jam lepidus vocor.*] Apparet Demeam experiendi causa assentari, non quod animo faciat.

14. *Fratri ædes fient pervia.*] Elegantius quam *Fratris.*

16. *Ineo gratiam.*] In gratiam eo, hoc est, amicos comparo. *Ego lepidus.*] Irridens adolescentis animum, sic inquit. *Iube nunc jam.*] Insultantis est verbum *Iube.* tanquam præstet Micioni, hoc dicit Demea. Aut apud se dicit hoc. *Iube nunc.*] Quasi insultantes dicere solemus, nunc minari, nunc assistere, quem afflictum tenemus: ita & Micioni Demea dicit, *Iube nunc. Iube nunc jam dinumeret Babylo illi viginti minas.*] Nimis morale, est, quum de absente tanquam de præsente agimus. Est autem, *Iube nunc jam* figura etiam apud *Plautum* frequentissima. *Iube nunc jam.*] *Iube* sic dicit, quemadmodum supra ille, qui quum alius nemo adesset alicui diceret.

17. *Dinumeret.*] *Dinumeret* dixit; quasi multum numeret. *Illi.*] Cui *illi?* Ctesiphoni? Lenoni? an Æschino? an Syro? *Babylo.*] Fratrem, *Babylonem* ob nimiam liberalitatem vocat: an *Æschinum* nimis prodigum?

18. *Syre, cessas ire ac facere?*] ἰδιωτισμὸς dicitur. *Dirue.*] Hoc vultu dicitur adhortante.

20. *Quum te video nostræ familiæ tam ex animo factum velle.*] *Ex animo alicui facere*, est id facere, quod ille animo suo velit aut certe ex tota mente præstare, non perfunctorie. sed ex animo factum, bene factum intelligere debemus; ut sit, *Ex animo*, quasi ex sententia.

21. *Dignos arbitror.*] Multa desunt, & *Vos*, & *esse*, & *Qui fiant.*

22. *Quid tu ais?*] Eo vultu dicitur *Quid tu ais*, quo videmus loqui eos, qui interrogant gesticulante vultu, quid sentiant de consilio suo, quos sciunt approbaturos esse.

25. *Sic soleo.*] Potest εἰρωνεία videri quippe quando tale consilium probat Demea, quod probaret adolescens.

IN SCENAM OCTAVAM ACTUS QUINTI.

1. *Jubet frater.*] *Apparet Micionem dixisse*. Cur diruis? *Syrum respondisse*, Quia hoc jubet frater tuus. *Iubet frater.*] Dirui maceriam scilicet. *Tune jubes hoc, Demea?*] Interrogative pronuntiandum totum, ita erit una persona. Et ostenditur breviter ex hujus verbis, quid prior dixerit Syrus. Et mirum initium, ne prooemio opus esset Demeæ, ad profitendam mutationem voluntatis.

2. *Hac re.*] Maceriæ disjectione. *Et aliis omnibus.*] Ut nuptiis senilibus.

4. *Colere, adjuvare, adjungere.*] *Colere*, ad nurum pertinet: *Adjuvare*, ad Hegionem: *Adjungere*, ad Sostratam. Et notandum *Coli* à superiore, ut, *Posthabita coluisse Samo, hic illius arma. Colere.*] Subauditur *Iubeo*, per ζεῦγμα.

5. *Imo hercle ita nobis decet.*] Antiqui si addebant statim verbum, *Nos decet facere*, *nos decet dicere*: si non addebant, *Nobis decet*, dicebant.

6. *Primum hujus uxoris est mater.*] Incipit à persuasione, sed latenter, ita ut ea quæ proposito consilio dicenda erant, ante demonstravit, quam dicat quid fieri velit. Et hoc semper fit ab Oratoribus in his rebus, à quibus incipere non oportet, propter turpitudinem, aut incommoditatem rei, quæ persuadenda est. Considera adeo apud *Virgilium*, ubi persuadet Iris matribus, ut naves suas incendant: & invenies hoc ipsum consilium ultimum poni post argumenta quamplurima, *Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.* Et initium à possibili factum est: nam dicit, *Hujus uxoris est mater.*

7. *Proba & modesta.*] Proba sibi: & Modesta apud alios. Et vide laudes consiliatoribus inventas & usitatas. *Ita aiunt.*] Hoc ita respondet, quasi dicat, *Sed quid mea.*

8. *Scio.*] Adhuc Micio non intelligit, quo res tendat: sed tamen vultu quodam admirantis, cur hoc dicatur, respondet. *Parere jam diu per annos hæc non potest.*] Hoc autem addidit, ne contra filios Pater suadere videatur nuptias, si illis cohæredes esse procreandos suadeat. *Per annos hæc non potest.*] Bene *Per annos*: quia non est sterilis.

10. *Hanc te æquum est ducere.*] Te, Micio, scilicet. *Et te operam.*] Te, Æschine. nam ad illum conversus à Micione est. Et quare Æschinum operam dare æquum est? scilicet ut prosit socrui.

11. *Me ducere autem!*] Magna vis in pronominibus posita est. nam *Me* ille sic dicit, quasi quem minime deceat. *Te*, Ille sic respondet, quasi quem maxime oporteat. *Ineptis.*] Verbum est, quod facit *Ineptio, ineptis, ineptit. Si tu sis homo.*] Non *Si es*, sed *Sis* dixit: quasi in eo se hominem sit Æschinus probaturus. *Si tu sis homo.*] Æschine. *Si sis*, pro, Si esse volueris, &, si credi homo volueris. *Si tu sis homo.*] Hic facete & mire coëgit Æschinum ad persuadendum. non enim dixit, *Si tu sis homo, persuade*: sed sic, faciat: ubi ab illo non factum, sed effectum exigeret.

12. *Quid? tu huic, asine, auscultas?*] Aptum convitium grandi & fatuo. *Mi pater.*] *Mi* vocativus casus est, ab eo quod est *Meus*.

13. *Fieri aliter non potest.*] A necessario. *Deliras.*] Proprio vocabulo usus est, tanquam loquaci.

14 *Insanis: aufer.*] Congrue seni *Deliras*: juveni *Insanis*. Et *Aufer*, vel te, vel manum: nam rogans, manum admovet scilicet, dicens *Mi pater. Aufer.*] Aut *te* deest, aut *manum*. aut pro eo quod est *Abi*: ut sit, Aufer te.

15. *Ego novus maritus.*] Apud *Menandrum* senex de nuptiis non gravatur. Ergo *Terentius* εὑρετικῶς. *Ego novus maritus anno demum quinto & sexagesimo fiam, atque anum decrepitam ducam?* Hic deest & *Quis*, & *Quid*, & *Quando*, & *Quomodo*: ut sit, Quis? ego. Quid? novus maritus. Quando? anno demum quinto & sexagesimo. Quomodo? anum decrepitam ducam. *Anno demum quinto & sexagesimo.*] Hæc ætas est, ut *Varro* ait, etiam comicorum senum. Et *Demum*, adverbium tarditatis est.

16. *Atque anum decrepitam ducam?*] Hoc facete addit, tanquam faciendum

hoc esset, si puella duceretur seni. *Id ne estis authores mihi?*] Hoc est, persuasores. ut *Virgil.*

Author ego audendi. —

Decrepitam.] *Decrepitam*, aut stomacho anili & iracundo: aut *decrepitam*, obtusi animi & læsæ senectutis. aut *decrepitam*, cui sæpe moribundæ crepuerit planctu familia, id est clamaverit.

17. *Largitor.*] Verbum est imperativi modi, futuri temporis. *De te largi or puer.*] Acutius *De te* dictum est, quam *de tuo.* Et bene in eum, qui promiserat puellæ conjunctionem suam.

19. *Da veniam.*] Præsta beneficium, concede quod petitur. *Ne gravere.*] Ne te difficilem præbeas. quia *gravem se* dicitur *præstare*, qui id facile non præstat in beneficio, quod potest. *Da veniam ne gravere. fac, promitte.*] Altrinsecus agentium, fatigantiumque verba sunt.

20. *Age, prolixe, Micio.*] Aut *Age prolixe*, id est, age benigne; ut sit *Prolixe* benigne, secundum veteres. aut per ἀσύνδετον, & ἔλλειψιν, *Age*, correptivum: ut ad *Prolixe* subaudiatur, *Noster esto*, aut quid tale: & *Micio* velut insuavi dictum sit.

21. *Etsi hoc mihi pravum, ineptum, absurdum.*] *Pravum*, si anum ducit nullo commodo suo. *Ineptum*, qui non voto filiorum ducat uxorem. *Absurdum*, homini qui nunquam duxerit, & numquam ducere voluerit, seni duci uxorem, quæ adolescenti ducta non sit.

22. *Si vos, tantopere istuc vul is, fiat.*] Cur hic non vertitur de voluntate Sostratæ? An quia illam consentire necesse est, vel propter pauperiem, vel ob amorem filiæ suæ? *Si vos tantopere istuc vultis, fiat.*] Ridicule dixit & comice, uxorem se ducere, non quia velit, aut debeat: sed ut obsequatur jubentibus.

23. *Hoc confit quod volo.*] Perficitur inquit quod volo: ut sumptum & turbam domum recipiat Micio, & ego ineam gratiam.

24. *Quid nunc quod restat?*] *Quod restat*, pro *Quod sequitur.* An *quod restat* tanquam reliquiarum priorum, ac per hoc minimum? *Hegio his est cognatus proximus.*] Commendatio personæ quasi notæ: etiam Micioni, ob merita sua. Et bene addidit *Proximus*: nam multi gradus & veluti rami sunt propinquitatis in affinitate & cognatione dispositi.

25. *Adfinis nobis.*] Recte. nam uxoris cognati, marito affines sunt. *Pauper.*] Jam hoc nomine apparet aliquid flagitari.

26. *Quod locitas foras.*] *Foras* dixit, locum pro persona ponens; quasi diceret, *Nescio cui alieno.* sic & nos dicimus, *Audi quid dicit* * *Ecce hac*, pro *Ecce hic.* Cicero. *Hic tum aliusex alia parte.* Deest ergo aliquid, ut sit, *Quid locitas foras versum.* Aut si *foris*, *foris positio*, id est, alieno. *Sub urbe est paulum agelli hic.*] Totum cum contemptione pronuntiandum.

27. *Huic demus qui fruatur.*] Id est, qui fructum capiat, non proprietate potiatur. Proprie ergo, & quasi de jure dixit *Fruatur.* est autem *Fruatur*, alatur: quia *Frumen* dicitur summa gula, per quam cibum lingua demittit in ventrem.

28. *Bonus est, noster est. recte datur.*] Ἐπιτροχασμὸς hortantis, & ἀσύνδετον multa congerentis. *Bonus est.*] Potuit responderi, *Quid mea? Bonus est, noster est.*] Hæc omnia vultuose, tanquam invidiam parsimoniæ faciat Micioni. Et plus significat *Noster*, quam si addatur, *Quid noster. Noster est.*] Bene addidit, namque dixit, *Pro patre huic est. Recte datur.*] Quasi non quæratur, an dandum sit: sed illud solum, an recte.

29. *Non meum illud verbum facio.*] Nunc *Verbum* pro ἀξιώματι posuit, quod uno stringitur verbo. Ergo *Verbum*, brevis sententia. *Non meum illud verbum facio.*] Nota *Verbum*, pro *sententia.* ut, *Uno verbo dic, si quid est quod me velis.* Et, *Miseram me. quod verbum audio? Verbum* dixit, veram sententiam. nam verba esse à veritate dicta testatur Varro.

31. *Hanc maculam nos decet effugere.*] *Maculam* τοῦ χλευασμοῦ dixit, irridens opinionem Micionis: quia parsimoniam, maculam putet & simul auxit, primo *Vitium*, deinde *Maculam* dicendo.

35. *Suo sibi hunc gladio jugulo*] Ἀλληγορία. & non *Suo*, sed *Suo sibi*, moraliter & ut veteres solent loqui.

IN SCENAM NONAM ACTUS QUINTI.

1. *Factum est quod jussi, Demea.*] Id est, diruta est maceria.

2. *Frugi homo es.*] Utilis, ut fruges. *Ædepol hodie mea quidem sententia Iudico Syrum fieri esse æquum liberum.*] Hoc est quod jamdudum promiserat Syro: sed nunc opportune. videtur enim modo meritum præcessisse. Et, *Sententia judico*, πλεονολογία.

4. *Quodnam ob factum.*] Jure. ascribi enim causas manumissionis, in jure formula est. *Multa.*] Oratorie maluit generaliter dicere, quam quærere speciali ter, quod invenire non possit. Et Micio singulariter unum quærit, hic pluraliter multa respondet. *Ædepol vir bonus.*] Jurat bonum: quia præter opinionem est.

5. *Ego istos vobis usque à pueris.*] Intelligit Syrus, laborantem pro se Demeam non habere quod dicat: & ideo ipse prosequitur ordinem meritorum: secundum quem apparet, pædagogum fuisse.

6. *Docui, monui, bene præcepi.*] Ridicule adduntur, & tantum consuetudine: quia imputantur etiam facta prave, pro bonis. *Quæ potui omnia.*] Bene *Quæ potui*: quasi plura vellet.

7. *Res apparet.*] Mire irridet Demea, sic tamen ut serio agere videatur.

8. *Apparare de die convivium.*] Id est, repente neque ante prædictum, nec pridie constitutum.

10. *Postremo, hodie in psaltria hac emunda.*] Et hoc totum serio dicitur, ut magis ridiculum videatur. *Hic adjutor fuit.*] In re bona *Adjutores*, in re mala *Impulsores* dicuntur. Ergo hic adjutor dicitur à non irascente: à criminante autem & irato, impulsor. *Hic adjutor fuit, hic curavit.*] De more repetitum est *hic*: quum dicitur, *Hic adjutor fuit, hic curavit.* Sic enim solemus onerare audientem meritis ejus quem laudamus. Deinde quid non præstitit, qui & officium corporis, ut adjutor: & curam animi præbuit, ut consultor.

12. *Denique hic vult fieri.*] Abutitur Demea sciens prodigam voluntatem adolescentuli.

13. *Syre, eho accede huc ad me.*] Utrum ut eundem manu emittat, an ut palam fiat, jube propius accedere, juris publici consuetudine ludens? Et vide quam comicam manumissionem, quam facete induxerit atque condigne.

14. *Et seorsum tibi præterea, Demea.*] Effecit Demea plus quam volebat. nam qui conabatur amari, præfertur etiam his qui amantur.

15. *Gaudeo. Æ S. & ego.*] Gratulantium Syro hæc verba sunt: quibus de more ille, *Credo*, respondet. *Utinam hoc perpetuum fiat gaudium.*] Integrum, solidum, & nusquam interruptum.

16. *Phrygiam ut uxorem meam.*] Ut ipse Syrus, ita uxor Phrygia: secundum veteres, qui servis nomina à nationibus imponebant. *Una mecum videam liberam.*] Hoc sic pronuntiandum est, quasi gaudeat se recordatum Demeæ: quod quum ultro cogitat habuisse * plene oblitus fuit.

18. *Hodie primam mammam dedit hæc.*] Ridiculum meritum: siquidem oportuerit primam esse quamcumque. an quia causa est, quod ingenui dicuntur serio à nutricibus liberis educandi? *Hercle vero serio.*] Adverbia sunt confirmantia. περίλλον.

20. *Ob eam rem?*] Hoc eo vultu dicit, quo rem veluti excutimus, & ostendimus momenti esse nullius. *Argentum, quanti est, sumito.*] Quanto pretio valet. *Argentum, quanti est, sumito.*] Hoc verbo utimur, ut faciunt qui persuadere aliquid cupiunt.

21. *Dii tibi, Demea, oro omnes semper omnia optata offerant.*] Omnes omnia: antiqua, elegantia & figurata.

22. *Processisti hodie pulchre.*] Nunc vere pulchre processit Syrus. *Siquid m porro, Micio, tu tuum officium facies.*] Hoc est patroni, ut libertum non deseras, sed ut alas manumissum. *Plautus, Facis melius quam pars lenonum, qui libertos habent, & eos deserunt.*

24. *Unde utatur.*] *Utatur*, vivat: unde *usura*, vita dicitur. ut, *Unius usuram horæ gladiatori isti non dedisset.* An unde alatur, de quo usufructum capiat, &

cujus tibi sortem reddat? Et hoc melius: nam ideo addidit, *Reddet tibi cito.* *Istoc vilius.*] Hoc egit *Terentius*, ut conversis officiis usque adeo prodigum faceret Demeam; donec parcum redderet Micionem. *Istoc vilius.*] Quasi nihil minus: negatio enim est floccum ostendentis, aut quid tale, cum ἔλλειψις. quia subauditur *Quicquam*, & *Non dabo.*

26 *Faciet.*] Ne quid negatum in fine fabulæ videatur, addidit Demea *Faciet.* & *Faciet.* quod petis scilicet. quod irridens dixit, quasi de prodigo dicere videatur. Et mire *Faciet:* quia nec credibile erat statim consensurum qui negaverat, & perpetuo negatio esse in fine non debuit.

27. *Quid istuc? quæ res tam repente mores mutavit tuos?*] Animadvertendum est, qua calliditate *Terentius* quærens finem fabulæ, complere lætitiam per ipsum Demeam nititur in universos, qui in tota comœdia tristis ac sævus interturbavit & vociferatus est

28. *Quod prolubium?*] *Prolubium*, quod Græci προθυμίαν, id est, promptus animus ad largiendum. *Subita est largitas.*] Repentina, ac per hoc ipsa est ingrata & immoderata: ut evenit, quum ex nimis parcis non largi & liberales, sed effusi prodigique redduntur.

29. *Vt id ostenderem.*] Abundat *Id* aut ἔλλειψις est, pro *Per id.* *Quod te isti facilem, & festivum putant.*] Multum detraxit Micioni, dicendo *Te isti putant*, per quod significatur, errare adolescentes, & hunc non esse festivum. *Quod te isti facilem & festivum putant.*] Bene in postremo dignitas personæ hujus servata est, ut non perpetuo commutata videretur: ut Truculenti apud *Plautum*.

31. *Indulgendo.*] Attende indulgentiam à Demea culpæ adscribi denuo. *Et largiendo Micio.*] Severe additum est nomen verbis ex animo plorantis.

33. *Quia non justa injusta, prorsus omnia omnino obsequor.*] Proverbiales sunt hujusmodi elocutiones, *fanda nefanda, digna indigna, velis nolis.*

34. *Effundite, emite, facite.*] *Effundite*, ad Æschinum pertinet: *Emite*, ad Ctesiphonem; *Facite*, ad omnes. *Facite quod vobis lubet.*] Proprie rediit rursus ad amaritudinem pristinam. Hæc ἐπιτροπὴ est figura, qua invitos nos permittere ostendimus quod nolumus fieri.

35. *Quæ vos potius præter adolescentiam minus videtis.*] Hic ostendit *Terentius*, magis Demeam simulasse mutatos mores, quam mutavisse.

36. *Minus videtis, magis impense cupitis, consulitis parum.*] Εἰρωνεία, *minus, magis, parum.*

37. *Hæc reprehendere, & corrigere me, & secundare in loco.*] Tribus tria redduntur: & utraque αὐξητικῶς. Illa in malam partem superiora: hæc in bonam, quæ inferiora sunt. Non tantum enim culpæ est, minus providere; quam impense cupere, quantum parum consulere. Item reprehendere, bonum est: melius, corrigere: optimum, secundare. Nam qui reprehendit, non continuo corrigit: qui corrigit, non ilico secundat, id est, lætissimum reddit & fidelissimum. Alii *Secundare*, obsequi dictum putant. & ideo additum esse *in loco:* quasi non semper faciendum sit. Ergo *Secundare* vel in melius convertere, vel obsequi intelligimus.

38. *Tibi, pater, permittimus.*] Noluit *Terentius* ab amoribus filiorum perpetuo repulsum patrem.

39. *Sino, habeat, in istac finem faciat.*] Hæc quidem permissio est: sed & exceptionem in se continet: & cum quodam stomacho, & velut minaci denuntiatione profertur. *In istac finem faciat.*] Hoc est, aut ne aliam amet, aut ne alteram comparet: ne post istam luxurietur ulterius.

40. *Istuc recte.*] Bene. Et Micio non discessit de proposito suo, qui ut peccasse alias ostenderet fratrem ob nimiam asperitatem, cum exceptione quadam laudans verba ejus, *Istuc recte* dixit. Quasi diceret, non ut cætera. Et simul reposuit ei, qui supra dixerat, *Vt id ostenderem, quod te isti facilem, & festivum putant*, id non fieri ex vera vita, neque adeo, ex æquo & bono, &c.

ÆLII DONATI *V. C. Oratoris Vrbis Romæ, Comment. in* TERENTI ADELPHOS *explicit.*

ÆLII DONATI,

V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ,

PRÆFATIO IN PHORMIONEM TERENTII.

HANC Comœdiam, manifestum est, prius ab Apollodoro sub alio nomine, hoc est, ἐπιδικαζόμενον, Græce scriptam esse, quam Latinè à Terentio Phormionem. Quamobrem nulla dubitatio est, hanc solam esse cui nomen Poëta mutaverit: & errare eos qui in hac Phormionem parasitum putant à formula litis, quam intenderit, nominatum: quum Græca lingua fiscus sparteus & stramen nauticum sic dicatur: à cujus rei vel capacitate, vel utilitate, etiam ab Apollodoro parasitus Phormionis nomine nuncupatur. Hæc igitur proprie tota motoria est, & in affectibus constituta pene majoribus, quam comicus stylus posceret: nisi quod arte Poëtæ omnia moderata sunt. Primas in ea partes, ut ipse Poëta professus est, tenet Phormio, secundas Geta, tertias Demipho: subinde cæteri, prout cujusque actus ostendit. Prologus Phormionis nimis concitatus est, adeo ut ipse semet veluti reprehendat ob hanc ipsam pervicaciam, & simul argumentum suæ purgationis inducat. Atque in ea quum & Protasis, & Epitasis, & Catastrophe magni moliminis & negotii sint: ita variis leporibus asperguntur, ut etiam rerum tristium gravitatem Poëta lepidus comica serenitate tranquillet. Hæc acta est ludis Megalensibus, Lucio Cornelio Merula Ædilii Curili, & L. Posthumio Albino: agentibus L. Cassio Attilio, & L. Ambivio: modos faciente Flacco Claudii filio tibiis Serranis, totaque diverbiis facetissimis, & gestum desiderantibus scenicum, & suavissimis ornata canticis fuit. Editaque est quarto loco, M. Valerio, & C. Fannio Coss. Persona etiam in hujus protasi non una est, sed duæ: quarum altera extra argumentum posita est, cui narratur fabula: altera in argumento, quæ narrat fabulam. Argumentum quoque non simplicis negotii habet: nec unius adolescentis, ut in Hecyra: sed duorum, ut in cæteris fabulis. Scire autem convenit, uno die transigi Phormionem: non, ut Heautontimorumenon, duobus. Prologus correpte ἀπὸ τοῦ προλέγειν dicitur, non producte ἀπὸ τοῦ προλογίζειν. nam officium prologi ante actionem quidem rei semper est: verumtamen & post principium fabulæ inducitur, ut apud Plautum in Milite glorioso, & apud cæteros magnæ authoritatis veteres Poëtas.

ARGUMENTUM.

QUum Chremes Demiphonis frater, ascito sibi ad fallaciam nomines quo Stilphonem se dici fecerat, duas eodem tempore habuisset uxores, Athenis divitem, pauperem Lemni: ex divite sustulit filium, qui dictus est Phædria: ex paupere furtim suscepit atque educavit filiam, Phanium nomine, eamque consilio cum fratre habito destinavit filio ejus Antiphoni uxorem dare. Quibus complacitis, uno tempore profecti Athenis senes, Demipho in Ciliciam, Chremes Lemnum ad accersendam filiam, quæ jam illinc cum matre navigaverat, occasionem dederunt amandi adolescentibus. Nam statim Phædria Citharistriam sub lenone cœpit ardere: Antipho illam filiam patrui Phanium desponsatam sibi, nesciens nescientem, mox ut Athenas venit, nec patrem reperit, falsa duplici ejus nomine, matrem mortuam dum lamentatur, adamavit: consilioque & opera Parasiti, secundum leges Atheniensium, quasi sibi cognata esset, tanquam in jure victus & velut coactus, eam accepit uxorem per absentiam Patris. Qui quum advenisset, & vellet eam expellere: primo confutatur per impudentiam Parasiti. post cum suo Fratre sic decipitur, ut dum eam credit ab Antiphone posse disjungi, eam Parasitus ipse ducat uxorem: & det ducturo XXX. minas præsenteis dotis, puellæ nomine: quas Phormio acceptas Phædriæ dedit; ille lenoni ad Citharistriam redimendam. Quibus gestis tandem Chremes agnoscit filiam suam conjunctam esse fratris filio. Quare dum mutato consilio XXX. minas à Phormione per rixam conatur exigere, per eundem proditus uxori suæ Nausistratæ est: & factus libidinis reus, non ante veniam meruit à matrefamilias, quam & XXX. minarum, & amoris Citharistriæ veniam dedisset filio. Primus actus est in colloquio Davi & Getæ: per quos discit populus argumentum. Secundi actus tenor continet adventum Senis turbulentum, & ejusdem jurgium adversus Getam & Phædriam. Tertio actui attribuitur litigium Senis & Phormionis. tum consultatio cum advocatis. tum Antiphonis in scenam reditus; colloquiumque cum Geta. tum lenonis & Phædriæ colluctatio. tum adhortatio Getæ de inveniendo argento ad redimendam Phædriæ Citharistriam. Quartum actum ista concelebrant: adventus Chremetis, ejusdemque cum Fratre deliberatio per errorem de ejicienda Phanio. Getæ verba de fallendis senibus. Antiphonis oratio apud semetipsum de amore tractantis. Getæ rursus cum senibus callida, & mox cum Antiphone de eadem causa simplex disputatio: senum inter se colloquium de expulsione mulieris: & ad extremum verba Chremetis, agnoscentis nutricem, ac per eam filiam suam cum Antiphone conjunctam. In quinto actu per Demiphonis errorem Phormio accipit argentum dotis nomine: & convenitur Nausistrata, ut exire domo compellat Phanium. nuntiatur Antiphoni

phoni

phoni & Phormioni per Getam, Phanium à patre agnitam, permissamque ut uxor habeatur. quæ quum ita nupta sit, exposcitur argentum à Phormione per rixam senum: à quibus ille oppressus, rem omnem aperit Nausistratæ, ad quod primum irata, ut in tali re uxor, mox lenitur in fine fabulæ, & tutissimum à patris iracundia præstat Phædriam.

IN PROLOGUM.

P*Ostquam Poëta vetus Poëtam non potest.*] *Hoc initium à distructione personæ adversarii sumitur, conjunctum cum insinuatione personæ Terentianæ.*

1. *Postquam Poëta vetus Poëtam non potest.*] Nota, *Postquam* apud veteres non præterito modo, sed etiam præsenti tempori adjungi. Ut,

Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.

Quamquam sunt, qui *Postquam* simpliciter, pro *Quoniam* accipi velint. *Postquam poëta vetus.*] Qui jam diu est, non qui jam diu fuit. Ergo ut vinum, *vetus*: non vetus, ut Ennius. *Postquam Poëta vetus Poëtam.*] Jocunda repetitio. ut,

Diva Deûm. —

Et, *Notos pueri puer indue vultus.*

Postquam Poëta vetus Poëtam non potest.] Ἀντίθετον primum per σύλληψιν primam, ita ut extrinsecus novum audire Poëtam oporteat.

2. *Retrahere à studio.*] Sic loquitur, quasi rem scenicam magis lædere voluerit *Luscius.* quam *Terentium. Transdere.*] *Transdere* veteres sonantius, quod nos lenius dicimus *Tradere*: ut *Tralatum*, nos *Translatum* è contrario. *Et transdere hominem.*] Comice & venuste inseruit *Hominem*: ut,

Levibus huic hamis consertam, auroque trilicem
Loricam: quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto:
Donat habere viro, decus & tutamen in armis.

3. *Maledictis deterrere.*] Sensus hic est: Ipse se, inquit, adversarius fatetur victum, qui à rebus exclusus, ad verba delapsus est. *Maledictis deterrere.*] Deest *Eum.* ut,

Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio jungam stabili. —

4. *Qui ita dictitans.*] Impudentiam ostendit per frequentativum verbum. *Quas antehac fecit fabulas.*] Et hic lentum accusatorem facit, qui præterita ingerat, & de quibus jam sit judicatum in melius.

5. *Tenui esse oratione, & scriptura levi.*] Imperitum inducit criminatorem, qui hoc objiciat, quod proprium debet esse comici styli. Revera autem hoc deterior *Menandro Terentius* judicabatur, quod minus sublimi oratione uteretur. quod ipsum nunc purgat, dicens in Tragœdia altiora transire posse.

6. *Quia nusquam insanum scripsit adolescentulum.*] Ideo videmur leves, tenuesque, inquit, quia non in comœdia prodigia facta sunt, & tragœdias concitavimus. Et callide hic non solum errorem reprehendentis, sed etiam imperite scripsisse ipsum ostendit *Luscium Lavinium. Scripsit.*] Legitur & *Fecit. Adolescentulum.*] Ut comicam personam ostenderet, artificiose imminuit *adolescentulum*, quo magis persona à sublimitate tragica discederet.

7. *Cervam videre fugere, sectari canes.*] Hic affectus à comœdiis removendus est. *Cervam videre fugere, sectari canes.*] Ambiguitas per accusativum casum, perseverans usque ad ultimum de industria, ut etiam ipsa perplexitas odiosa sit.

8. *Et eam plorare, orare, ut subveniat sibi.*] Hæc omnis οἴκτωσις tragica est: & ideo in comœdia vitiose inducitur.

9. *Quum stetit olim nova.*] Bene hoc positum est. potuit enim responderi, Cur igitur stetit, & non exacta est a populo? *Quum stetit olim nova.*] Recte *Olim* quasi dicat, Quum adhuc *Terentius* non scriberet, penuria meliorum est probata. Deinde quod ait *Nova*, hoc significat, omnia carmina novitate ipsa commendari, etiamsi nullius momenti sint.

10. *Actoris opera magis stetisse.*] Una opera & suffragium scenicorum comparat, & lædit adversarium.

11. *Minus multo audacter.*] Nove dictum, *Minus multo audacter*: ut cum dicamus nos, *minus audacter.*

13. *Nunc si quis est qui hoc dicat, aut sic cogitet.*] Omne quod in mentem venit, aut cogitamus, aut dicimus. *Vt Virgilius*,

--- Et mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.

Hic sensus est, nunc si quis est, qui hoc dicat, aut censeat, Improbus est *Terentius*, qui omnes prologos de maledictis facit: habeat is hoc responsum sibi, adversarium coëgisse, qui provocaverit. Nam quid faceret *Terentius*, quum de palma artis musicæ certandum videat esse sibi,

14. *Lacessisset prior.*] Aut *Lacessisset* abundat, aut *Prior.*

15. *Nullum invenire prologum.*] *Prologum* modo, non hominem, sed verba significat. *Novus,*] Hic quod supra prætermisit, veteri supposuit novum.

16. *Nisi haberet cui malediceret.*] Mire, *haberet*: quasi dubium non sit, maledicendum esse *Luscio.*

17. *Is sibi responsum hoc habeat.*] Huic rei per qualitatem respondet, adversarium cogere, ut sic agat. *In medio omnibus palmam esse positam.*] Sensus hic est, Inveniret, inquit: sed maluit, quum de palma certandum sit, adversario respondere lædenti. Verum oratorie, manifesta solvere non curavit, hoc est, nullum invenire prologum potuisse *Terentium.* & hoc enim objiciendum fuit omnibus & novis, & veteribus Poëtis. *Palmam* pro causa certaminis posuit. Et ideo non est mirandum, si pugnant, quibus causa certaminis præsto est.

18. *Qui artem tractant musicam.*] *Virgilius*,

—— Nec quicquid ubique est,
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per urbem.

Et τεχνοφραστικοῖς, ἀντὶ τοῦ, qui comœdias scribunt.

19. *Ille ad famem hunc ab studio.*] Hic maxime incipit solvere, quod sibi superius ipse proposuit. *Ille ad famem hunc ab studio.*] Nunc quid est, inquit, Poëtam vituperare, nisi ad famem reficere? nam Poëtæ probi suas vendebant fabulas: & harum pretiis alebantur. *Ille ad famem hunc ab studio.*] Cur lacessitus respondes? certamen est, inquit. *Ab studio studuit.*] Vetuste: ut, *Luserat ludum & pugnam pugnavit.*

21. *Benedictis si certasset.*] Quia supra dixit, *In medio omnibus palmam esse positam.* quasi dicat, quicquid in certamen venerit, in eo vincendos æmulos esse. *Si certasset.*] *Certasset*, ἀντὶ τοῦ provocasset: ab eo quod præcedit, id quod sequitur, *Virgilius*,

—— Nec te certasse priorem
Pœniteat. ——

Audisset bene.] *Bene audire*, est bene dici, laudari.

22. *Quod ab ipso allatum est.*] Id est, maledictum. *Quod ab ipso allatum est, sibi esse id rellatum putet.*] Proverbiale est, *Quod dedit, recepit.* Et geminavit, *l.* ut, *Relliquias Danaûm.*

23. *De illo jam finem faciam dicundi mihi.*] Ἀπὸ τῆς ἐπιχείας τοῦ λέγοντος. *Dicundi mihi*, *Peccandi quum ipse de se finem non facit.*] Et *Mihi*, & *De se*, proprie positum est: & præterea ἀμφιβολία.

24. *Peccandi.*] Maledicendi. *Peccandi cum ipse de se finem.*] Prius, inquit, ego de illo finem faciam, quam ipse de se. An, Prius dicendi ego faciam, quam ille peccandi finem? *Non facit*, pro non faciat: ut, *Mirum ni ego turpiter hodie dabo.*

25. *Nunc quid velim, animum attendite.*] Deest, *Quæritis.* ut sit, Nunc quid velim, quæritis? animum attendite. *Adporto novam.*] *Novam*, Latinam dicit.

26. *Epidicazomenon quam vocant co-*

mœdiam.] Hic manifeste errat *Terentius.* nam hæc fabula quam transtulit, *Epidicazomene* dicta est, a puella de qua judicium est: quum sit alia *Epidicazomenos* ejusdem Apollodori. Debuit ergo dicere *Epidicazomenen* Græce.

27. *Latini Phormionem nominant.*] φόρμιον tegiculum dicunt Græci, quo insternitur pavimentum: unde Phormio correpta prima syllaba apud Apollodorum est. Non ergo a formula, ut quidam putant, dictum est. Ergo inde parasitus, vilissimæ conditionis homo, nomen accepit.

28. *Quia primas partes qui aget.*] *Primas* nunc, maximas ad actorem enim retulit. *Cicero, Sæpe illum qui est secundarum aut tertiarum partium. Phormio parasitus.*] Si a formula esset nomen comœdiæ, primam produceremus syllabam: si à Phormione, corripere debemus.

29. *Per quem res agitur maxime.*] Quia primæ partes etiam aliud significant, non ergo nunc primum actum dicit, sed summas partes. Et bene *maxime:* quia & per alios.

30. *Voluntas vestra si ad Poëtam accesserit, date operam.*] *Si voluntas accesserit:* pro, si faveritis, nove sic *Voluntatem*, pro favore ponit.

31. *Adeste æquo animo.*] Favor in comœdia silentium spectatoris est. Recte ergo addidit *per silentium. Æquo animo.*] Nunc propositio est.

32. *Ne simili utamur fortuna atque usi sumus.*] Ne populum læderet, fortunam maluit accusare.

33. *Quum per tumultum noster.*] Apparet Hecyram ante Phormionem actam esse: cui contigit id quod quæritur, populum subaccusans. *Noster grex motus loco est.*] *Locus*, est distributio temporum, quæ cuique in spectaculum venturo attribuuntur ab Ædilibus. Unde *loco motus* dicitur, qui suas horas non obtinuerit inter præcedentes & consecuturos. Ergo proprie. Sic & *Cicero. Loco ille motus est, quum est ex urbe pulsus.*

34. *Quem actoris virtus.*] Ubique laudat actorem. est enim Poëtæ utile. *Quem actoris virtus.*] Qui exclusus toties, animum non abjecerit, sed perseveraverit agere, ideo *virtus. Restituit locum.*] Bene repetivit locum, ut ἀμφιβολίαν vitaret: ne *quem tumultum* dicere videretur.

35. *Bonitasque vestra adjutans, atque æquanimitas.*] *Bonitas* in omnibus generaliter rebus est: *Æquanimitas* in spectando. An *Bonitas* in probandis his quæ bona sunt, *Æquanimitas* in agnoscendis vitiis atque delictis? An ταυτολογία est? An *Bonitas* circa omnes: *Æquanimitas* circa *Terentium? Bonitasque vestra.*] Ne totum actori tribuens, nihil populo præter culpam reliquisse videretur, honoris causa hoc addidit. *Adjutans.*] Sic veteres dicere maluerunt, quam *adjuvans.*

IN SCENAM PRIMAM ACTUS PRIMI.

Amicus summus meus, & popularis.] *Quod in omnibus fere comœdiis, in quibus perplexa argumenta sunt, fieri solet, id in hac quoque* Terentius *servat: ut* προτατικὸν πρόσωπον, *id est, personam extra argumentum, inducat: cui dum ob hoc ipsum, quod veluti aliena tota fabula est, gesta res narratur, discat populus textum ex continentia rerum, fitque instructus ad cætera. In hac scena, quæ docendi atque instruendi spectatoris causa inducitur, mire extrinsecus lepôres facetiaque cernuntur & sales comici. Id enim est artis Poëticæ, ut quum narrationi argumenti detur opera: jam tamen res agi & comœdia spectari videatur.*

1. *Amicus summus meus, & popularis Geta.*] Insinuatio personæ ejus, quæ inducitur ad audiendum argumentum. Et vide servum ostendi Davum: & non ostendi cujus servus sit. *Amicus summus meus.*] Causa cur in scenam procedat Davus. *Amicus.*] A voluntate. *Popularis.*] A fortuna. *Popularis*, ejusdem conditionis gentisque. *Sallustius, Popularis sui sceleris.* Et *popularis* populo amatus, & *popularis* civis, & *popularis* humilis, & *popularis* vilis, è populoque factus: ut si quis dicat sordidum, *popularem civem. Amicus summus meus.*] Davus extra duas familias inducitur, quæ in hac sunt fabula, alienus, ac per hoc

ignarus, cui narret Geta argumentum.

2. *Heri ad me venit.*] Apparet heri fuisse nuptias. *Heri ad me venit.*] Propter cognationem E & I literarum, non dubitaverunt antiqui & *here* & *heri* dicere, & *mane* & *mani*, & *vespere* & *vesperi*. *Erat ei de ratiuncula.*] Deest *nam*: sed mire subtractum est. *Erat ei de ratiuncula.*] Opportuna diminutio in re servili, *Ratiuncula*, & *Pauxillulum*. *Erat ei de ratiuncula.*] Moraliter intulit, *erat ei*, magis enim facetum & comicum est, quum ἀσυνδέτως infertur, quam si diceret, *Nam erat ei*.

3. *Jampridem apud me reliquum.*] De argumento sumitur causa colloquii. Nam debui, inquit, Getæ: & ille me exigit, ut muneretur domino ob nuptias factas. *Pauxillulum.*] Quartus gradus diminutionis, *paulum, paullulum, pauxillum, pauxillulum*.

4. *Id ut conficerem.*] Ἔλλειψις prima. Et *Conficerem*, proprie: nam *fieri pecunia* dicebatur. *Sallustius. Qua pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat. Conficerem.*] Quia in promptu non erat. *Confeci: adfero.*] Bene quasi reddendæ moræ, non habere, causa fuerit.

5. *Nam herilem filium.*] Τέσφιμον Græci dicunt, atque haud scio, an Latini quoque *alumnum* dicere poterant, nisi hoc mallent. *Nam herilem filium ejus duxisse audio uxorem.*] Mire se applicat argumento.

6. *Et credo munus hoc conraditur.*] Mire. Heri quidem fuerunt nuptiæ, sed adhuc munus conraditur: quia in nuptiis etiam septimus dies instaurationem voti habet, ut in funere nonus dies, quo parentalia concluduntur. *Et credo.*] Uxori scilicet. *Munus hoc conraditur*] *Hoc*, pecuniæ scilicet munus erit. Et est figura ἐπεξήγησις. *Credo.*] Pro vere scio. Et *ei*, an uxori, an absolute? ut sit, *ei rei? Conraditur.*] Apta in verbo difficultas. Ut in Adelphis,

Minas decem conradit alicunde.

Et,

Conrasi omnia. ——

7. *Quam inique comparatum est!*] Miro ἰδιωτισμῷ morem pro lege conqueritur. *Comparatum.*] Constitutum est lege. Et, *Hi qui minus habent*, & , *Divitioribus* dixit: ne diceret, servi dominis. vult enim latius patere quod dicit, & generalem esse sententiam. *Quam inique comparatum est! hi qui minus habent.*] Garrulos servos & sententiosos amat Comœdia: tristes & parce loquentes Tragœdia.

8. *Ut semper aliquid addant.*] Mire, non *Dent*, sed *Addant*: & non, *Aliquando*, sed *Semper*. *Divitioribus.*] Pro, minus pauperibus.

9. *Quod ille.*] Docte ad singularem numerum transit a plurali. *Quod ille.*] Redit ad Getam. *Unciatim.*] Sic veteres, *Multa unciatim*. Cum expensa pecunia ferretur more veterum: non, ut nunc, annumeraretur: *Assis* libra erat: ejusque partes, *Uncia*. Rursus unciæ unius duodecima pars, *Libella* dicebatur. Merito ergo non per singulos sestertios, neque per singulos denarios, neque per singulos asses: sed id quod ὑπερβολικῶς minimum fuit, per singulas uncias *unciatim* dixit. Et *Cicero*. *Ecquis Volcatio, si sua sponte venisset, libellam unam dedisset? Unciatim.*] Vix potuit & unciatim, & cito conflari peculium. Ut multa pauxillatim, & cito fiunt maxima. Merito ergo additum est *Vix*. Sed quid si & *Unciatim*, & *Vix*, & tamen de lucro dedit? *De demenso suo*, inquit. Quid si ex abundanti? *Suum defrudans genium.* Deinde, non *Acquisivit*, sed *comparsit*. Et ad postremum, *miser*; ut iniquitas consuetudinis, comploratione finiretur. *De demenso suo.*] Servi quaternos modios accipiebant frumenti in mensem, & id *Demensum* dicebatur. & utrum a mense, an a metiendo, incertum est.

10. *Suum defrudans genium*] Ut contra, *Genialia curare* dicitur, qui vivit lautius.

11. *Id illa.*] Nupta scilicet. *Universum abripiet.*] Contra illud quod *Unciatim* dixerat. *Universum abripiet.*] Magna virtus pene in singulis syllabis: contra illud quod ait *ille*, *illa* retulit: contra *unciatim*, *vix*: & *de demenso suo*, *universum*. Contra id quod ait, *Munus conraditur*, *Abripiet*. Contra, *Suum defrudans genium*, & *comparsit miser*. *Haud existimans quanto labore partum. Haud exi-*

stimans.] *Haud existimans*, vel intelligens, vel recogitans, ac reputans. *Haud existimans.*] Pro, æstimans. *Sallustius*, *Si, Quirites, pacem existimaretis.*

12. *Quanto labore partum.*] Hoc sic pronuntiandum est, quasi nunc ei venerit in mentem sæpius passurum Getam, quod semel tolerare gravissimum judicaverit. *Quanto labore.*] Ut,

Relliquias Trojæ ex ardente receptas.

Partum] Proprie dicitur *Partum*, de eo quod labore quæsitum est: quia nullus partus sine dolore est ac labore. *Porro autem Geta ferietur.*] Ad paupertatem retulit *Ferietur*. nam & damnum *plaga*: & res, *sanguis* noster dicitur.

13. *Ferietur alio munere.*] Significanter, non *Fungetur* munere, sed *Ferietur*. dixit. *Ferietur alio munere.*] Ex consuetudine, *Ferietur*. Nam & *plagam*, damnum: & sumptum, *sanguinem* nostrum dicimus. *Ubi hera pepererit.*] Quæ supra *illa* dicta est.

14. *Porro alio autem.*] Et *alio*, quod dicit, pro multis pronuntiandum est. *Ubi erit puero natalis dies.*] Cum adjectione temporis, cujuslibet natalis dies melius dicitur: ut *natalis locus*. & *natale astrum*. sed *Virgilius*, serviens personæ rusticæ, *Meus est natalis, Iola*, inquit: nec addidit, *Dies*.

15. *Ubi initiabunt.*] Hoc vultuose pronuntiandum. *Ubi initiabunt.*] Ut quidam cibo & potu: ut quidam, sacris. *Ubi initiabunt.*] Legitur apud *Varronem*, initiari pueros Eduliæ, & Poticæ, & Cubæ, Divis edendi, & potandi, & cubandi: ubi primum à lacte & à cunis transierunt. quod *Virgilius*,

Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

Hoc adnotavit *Probus*. Sed *Terentius Apollodorum* sequitur, apud quem legitur, in insula Samothracum, à certo tempore pueros initiari, more Atheniensium; quod, ut in palliata, probandum est magis, *Ubi initiabunt.*] Hoc sic inferendum est: non quasi hoc solum sit, sed quasi defatigatus sit enumerando occasiones dandorum munerum. *Omne hoc mater aufert.*] Hoc retulit ad offerentis irrisionem, qui putat se puero dare. *Mater aufert.*] An nutrix? an vera mater? *Puer causa erit mittundi.*] Proprie dixit *Mittundi*, de muneribus.

16 *Sed videon' Getam?*] Locuturum ostendit Getam. *Sed videon' Getam?*] Apparet Poëtam nihil putasse amplius addendum, ad insinuandam populo personam Davi: & ideo jam induxit exeuntem Getam, ut sit causa commutandæ orationis.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS PRIMI.

Si quis me quæret rufus.] *Mire Poëta desideratum Geta ostendit Davum.*

1. *Si quis me quæret rufus.*] De ipso loquitur, à quo reddi sibi debitum sperat, *Si quis me quæret rufus.*] Ἀποσιώπησις secunda. non apparet plura dicturum fuisse. *Presto est; desine.*] Tertia persona de se loquens usus est: quia ille nominativum prætulit.

2. *At ego obviam conabar tibi, Dave.*] *Conabar*, absolute. An ἔλλειψις est, ut desit *ire*? Et est adverbium loci *obviam*. *Accipe.*] Prævenit petitionem, dicendo *Accipe*: & hoc cum gestu offerentis dicitur. Et hoc est quod ait, *Confeci; affero.*

3. *Lectum est.*] Absolute. nam non dicit quid: utrum debitum, an argentum lectum. *Lucilius*, *Lecti omnes: Atticon hoc est. Lectum est; conveniet numerus.*] Ordinem servavit. prius enim qualitas, deinde numerus pecuniæ spectari solet. *Lectum est: conveniet numerus quantum debui.*] Quippe tribus modis debitum pecuniarum solvitur. pensione, *Accipe*. spectatione, *Lectum est*. numero, *Conveniet numerus, quantum debui. Lectum est.*] *Lectum*, bonum, vel splendidum: Ut,

——— *Arma Serestus*
Lecta refert humeris.——

Quamvis quidam putant, *Lecta*, ab eo quod est *lego*, dictum. *Quantum debui.*] Pro, debitum tibi à me est.

4. *Amo te, & non neglexisse, habeo gratiam.*] Amat, quod reddiderit pecuniam: agit gratias, quod diligenter. Et

quare? utrum quia creditum non fefellerit? an quia lectum attulerit: & numero congruenti Et recte dixit: nam reddhibitio debiti hoc agit, ut etiam gratias agamus. *Amo te & non neglexisse habeo gratiam.*] Hoc pro gratiarum actione ponitur: & ostenditur vere, necessariam fuisse pecuniam. *Non neglexisse.*] In Andria, *Et id gratum fuisse adversum te, habeo gratiam.*

5. *Præsertim ut nunc sunt mores.*] Sic & illud dictum est,

——— *Namque hoc tempore*
Obsequium amicos, veritas odium parit.

Quia consuetudinis imago est, vituperare præsentia. *Adeo res redit.*] Figurate, pro, ita loqueris, *Adeo res redit*. dicitur, quum aliquid pejus expectatione contigit.

6. *Si quis quid reddit, magna habenda est gratia.*] Id est, etsi rem non magnam, tamen magna habenda est gratia: hoc enim significat, *quid reddit. Si quis quid reddit.*] Qui hoc interrogative pronuntiaverit, parum belle explicat conceptam sententiam. *Habenda est gratia.*] Deest, *ei.*

7. *Sed quid tu es tristis?*] Hic admonemur omnem ab initio sermonem Getæ, quasi satagentis & anxii, pronuntiare, accommodatis præsertim ad vultum verbis. Nam &,

Si quis me quæret.:

Et,

At ego obviam tibi conabar, Dave.

Et,

Amo te, & non neglexisse, habeo gratiam:

In se quoddam contractioris animi occupatique signum habent. *Sed quid tu es tristis?*] *Sed* particula, transitum significat ad mentionem alterius rei. *Sed quid tu es tristis? egone! nescis quo in metu.*] Descensus ad argumentum ab eo sermone, qui extrinsecus à Poëta informatus est, jam manifeste apparet. *Egone! nescis quo in metu.*] Ὑπόθεσις comœdiæ, ne nuda appareat σύνθεσις. *Nescis quo in metu, & quanto in periculo sim.*] Pronuntiantis & interrogantis esse potest. *Nescis quo in metu.*] Duæ perturbationum bigæ sunt: à malo una, ex cupitis altera. Ergo à mali bigis, præsentis temporis periculum esse dicimus, & futuri metum. *Nescis quo in metu.*] Pronuntiative magis quam percontative efferendum est. sic enim solemus de magnis rebus dicere. *Nescis quo in metu, & quanto in periculo sim.*] Vix alterum sustineri potest eorum, quæ utraque posuit nunc, & metum & periculum.

8. *Quid istuc est?*] Fac hunc scire: & narrandi non erit locus. Necessario igitur ignarus inducitur Davus.

9. *Modo ut tacere possis.*] *Ut*, pro ne non. quod si est, subaudiendum est *Vide*, aut quid tale. *Modo ut tacere possis.*] Vere argumentum est, celari id, quod Antipho non coactus, sed volens duxit uxorem. *Modo ut tacere possis.*] *Modo*, pro tantummodo: ut, *Modo Iuppiter adsit. Abi sis insciens.*] Nunc pro inscito posuit. vel *Inscientem* modo stultum dicit, alias ignarum.

10. *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris.*] Sententiose dixit: quasi in omnibus credendum sit, servaturum fidem esse eum, qui in pecunia servaverit. Et hoc ideo interposuit, ne longus esset, dum suadet ut dicat: quemadmodum in aliis fabulis. *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris.*] Proprie locutus est de pecunia, & *fidem* dicendo, & *credere*. Nam *fides*, est eorum, quibus datur: *Creditores* dicuntur ipsi qui dant. *In pecunia.*] A majore ad minus. *Perspexeris.*] Non *Inspexeris*, sed *Perspexeris*, quod plus est, dixit.

11. *Verere verba ei credere?*] Verba cum pronuntiatione dicit, ut ostendat, multum distare inter pecuniam & verba. *Ubi quid mihi lucri est te fallere.*] Ab utili conjectura, & bene: quia servus nihil de honesto dicit. *Ubi quid.*] Significantius dixit *quid*, quam si diceret, *nihil.*

12. *Ergo ausculta.*] *Ergo* nunc velut increpatio tarde facientis est. Quia hic igitur obloquendo impediverat narraturum, *ergo* dixit. Sic *Virgilius*,

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.

Hanc operam tibi dico.] Auscultandi scilicet & audiendi. *Hanc operam tibi dico.*] Plus est *dico*, quam *do*. *Dicatur* perpetuo. *Datur* ad tempus.

13. *Senis nostri, Dave, fratrem majorem.*] Dicendo *Senis*, ostendit & adolescentem se dominum habere. dicendo *Nostri*, ostendit esse & alienum. dicendo *Fratrem*. non unum esse monstravit. dicendo *Majorem*, etiam minoris fecit indicium. Sic argumenti partem maximam nondum narrans, jam in ipsa interrogatione transegit. Hæc autem omnia propter populum sic aguntur. Ideo ille, *Quidni*, dixit, ne sit opus pluribus verbis. *Senis nostri, Dave, fratrem.*] Mirum compendium narrationis, quasi per interrogationem, fecit, ne ex alto repeteret. Sic *Virgilius*.

Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures,
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama.

Et,

Nostin' hanc quam amat frater?

In Eunucho.

14. *Quid? ejus gnatum Phædriam?*] Non dixit, quid? Phædriam? sed addidit, *Ejus gnatum* ut magis docere, quam interrogare videretur. *Quid? ejus gnatum Phædriam?*] Deest *nosti*.

15. *Tanquam te.*] O varietas: quidni? tanquam te. *Evenit, senibus ambobus simul iter.*] Non, evenit iter: sed, evenit ut iter esset. *Simul.*] Uno tempore.

16. *Illi in Lemnum ut esset.*] Recte tacetur cur Chremes ierit, & dicitur cur Demipho, utrumque pro argumento est.

17. *Ad hospitem antiquum.*] Sic *Virg.*

Veteremque Anchisem agnovit amicum.

Hoc autem addidit, ut esset idonea causa navigandi seni. *Senem per epistolas pellexit.*] *Epistolas* dicendo, ostendit eum non semel scripsisse. *Pellexit.*] Induxit. sic *Virgilius*,

—— Pellacis Ulyssi.

18. *Modo non montes auri pollicens.*] Proverbialis ὑπερβολὴ facta per exceptionem, aut per superlationem, aut æquam collationem. Ejusmodi est illud Demosthenis, μὴ ὂν ὑγιὲς φορῶν ἀφιείς. *Modo non montes auri.*] *Sallustius*, *Maria montesque polliceri cœpit*. *Modo non montes auri pollicens.*] More veterum: quia hospites hospitibus multa donabant.

19. *Cui tanta erat res,*] *Cui*, dativus casus est Domino ne tuo, inquit, pollicebatur hæc, cui tanta res erat? *Cui tanta erat res.*] Deest, *eum*, ut sit, Eum pellexit, cui tanta res erat? *Et supererat?*] Plus est *superesse*, quam *esse*. *Desinas: sic est ingenium.*] Necessaria est ad fabulæ ὑπόθεσιν avaritia Demiphonis: ut majore periculo, illo absente duxerit filius indotatam, nam mox dicturus est, *Illene indotatam virginem, atque ignobilem daret illi! Sic est ingenium.*] Præparatio bona, qua & dives, & avarus describitur Demipho, ut indotatas nuptias filii ferre non possit.

20. *Sic est ingenium.*] Recte. non enim, inquit, fortuna avarus est, sed natura. *Sic est ingenium.*] Omnium? an domini? sed magis domini. *Oh! regem me esse oportuit.*] Ostendit pauperum affectiones, qui se solos uti divitiis scire aiunt, si eas habeant. *Oh! me regem esse oportuit.*] Acue *me*.

21. *Abeuntes ambo hinc tum.*] *Hinc* & *hic* legitur. & est ordo, Hic relinquunt filiis. *Filiis.*] Propter filios.

22. *Relinquunt.*] Id est, non secum abducunt. *Quasi magistrum.*] Bene *quasi*: qui non complevit hoc ipsum, nec vult esse. *Magistrum.*] Sic Latini: quem Græci παιδαγωγὸν appellant. *O Geta, provinciam cepisti duram.*] Acquisitæ bello longè ab Italia regiones, *Provinciæ* dictæ sunt, à porro, vel procul, & vincendo. ad quas quia Prætores cum officio mittebantur, officia quoque *Provinciæ* nominantur. *O Geta, provinciam.*] Splendide *Provinciam* dixit.

24. *Memini relinqui me Deo irato meo.*] Sic *Virgilius*,

—— Nec DI texere Cupentum
Ænea veniente sui. ——

Hoc Asper. Sed mihi videtur ad hoc addidisse *meo*, ne esset ἀμφίβολον, cui diceret, *Irato Deo*. *Navius* in Stalagmo, *Deo meo propitio, meus homo est. Memini relinqui me Deo irato meo.*] *Domino* dixit: an vere Deo? Et bene *meo*, ne esset ἀμφίβολον. Et sic dixit, *Memini relinqui*, ut in Andria, *Memini me videre*, &, *Memini me fieri parvum*, *Ennius*.

25. *Quid verbis opus est?*] Repente infertur, *Quid opus est verbis?* & satis moraliter.

26. *Seni fidelis dum sum.*] Opportune *Seni* dixit, ut ostendat quam stultum est, seni adversus juvenes fidelem esse *Seni fidelis dum sum.*] *Fidus* est amicus: *Fidelis* est servus. Plus est *perdidi*, quam si diceret, *Dolui*. Et bene retulit *Perdidi* πρὸς τὸ *Fidelis*. Fidelis enim officium est, servare aliquid.

27. *Venire in mentem istac mihi.*] *Venire in mentem*, non ad recordationem tantum dicitur: sed ad reputationem & intelligentiam. *Nam qua inscitia est. adversum stimulum calces?*] Hoc dictum & superiori personæ esse potest, & alteri.

28. *Adversus stimulum calces.*] Παροιμία cum ἐλλείψει: deest enim, *jactare*. *Stimulum* pro domino adolescente posuit. *Calces.*] Modo *calces*, non partes plantæ, sed percussiones pedum plagasque significat. Aliter *Virgilius*,

—*Calcemque terit jam calce Diores.*

29 *Scisti uti foro.*] Secundum illos negotiatores, qui ante locum commercii, non præscribunt quanti vendant quæ advehunt: sed secundum annonam fori quam deprehenderint, consilium divendendis aut non vendendis mercibus sumunt. *Scisti uti foro.*] *Forum* pro tribus intelligitur: loco, tempore, & persona. Scisti, inquit, his uti. Et est vulgare proverbium. Sensus hic est, Scisti, inquit, quid facere te oporteret.

30. *Noster mali nihil quidquam.*] Quartum παρέλκον. Ut in Hecyra: *Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit.* *Noster mali nihil quidquam.*] *Noster* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Phædriæ: qui non noster est. *Primo hic Phadria.*] Bene additum *primo*: quia non perpetuo.

31. *Continuo quandam.*] Bene *Continuo*: quasi vix expectaverit profectionem patris. *Puellulam citharistriam.*] His hoc nominibus agit, ut causa amoris & ex ætate, & ex arte puellæ videretur: nam ideo puellam dixit.

32. *Amare cœpit perditus.*] Legitur & *Perdite*. Et *Amare perdite*, ut puta puellulam & citharistriam.

33. *Ea serviebat lenoni.*] Et honeste, & cito dixit *serviebat*. *Lenoni impurissimo.*] Et quare non fuisset libera: & cujus fuisset ancilla, & qualis hominis fuerit, demonstravit. *Ea serviebat Lenoni impurissimo.*] Magna præparatio ad rerum difficultatem imminentium: Puellula citharistria, Avarus leno, Amator perditus, Inopia.

34. *Id curarant patres.*] Expedite dixit *Patres*: si enim Patrem ejus tantum dixisset: id restabat, ut ei per patrui filium succurreretur. ideo dixit ambos non habuisse.

35. *Nisi oculos pascere.*] Hoc enim solum erat, quod leno non venderet.

36. *Sectari, in ludum ducere & reducere.*] Bene cavillatus est & jocularitez in adolescentem, cui ætas ad sectandos Philosophos apta erat. Hinc etiam Philosophorum sectæ. Sed *Sectari* proprie est, ut taurus buculam, ut aries ovem. *Virgilius*,

Trahit sua quemque voluptas.—

Reducere.] Σύλληψις, à ludo enim subauditur.

37. *Nos otiosi operam dabamus Phadria.*] Cum τύπῳ dixit *Nos*: velut magistrum excusans obsequentem ei, cui custos sit datus. & ideo addidit *Otiosi*. *Nos otiosi operam dabamus Phadria.*] Relatio ad illud quod mox, otiosi non erunt. *Nos otiosi operam dabamus Phadria.*] Aut ad pudorem sumitur hoc pronomen in singulari numero: aut ad dignitatem. sed potest *nos*, & propter Antiphonem dixisse. *Nos otiosi operam dabamus Phadria.*] Appollodor. ΝΑΛΚΕΙΣ διεω εμαλι μΕΟΛ *. *Operam dabamus Phadria.*] Ille amicæ, nos illi.

38. *In quo hac discebat ludo.*] Figurate, *In quo hac discebat ludo*, et additum, *Ex adversum ei loco.*] *Ei loco*. legitur & *elico*. Et adnotatur, ex abundanti additum, ut apud veteres multa sunt. *Ex adversum ei loco.*] Παρέλκον quartum.

39. *Tonstrina erat.*] Apta sedes otiosis. *Tonstrina erat quadam.*] Παρέλκον tertium, *quadam*. *Hic solebamus fere plerumque.*] Παρέλκον tertium, *Fere plerumque*.

40. *Dum inde iret domum.*] Ad se scilicet. *Iret domum*, pro rediret. vel certe, iret. Παρέλκον figura.

41. *Dum sedemus.*] Proprie *Sedemus*, ut in tonstrina. *Illi intervenit.*] *Illi*, pro

pro *ibi*, ut, *Illi mea tristia facta*. Et nota *Illi*, pro *Illic*.

42. *Adolescens quidam lachrumans.*] *Apollodorus* tonsorem ipsum nuntium facit, qui dicat se nuper puellæ comam ob luctum abstulisse: quod scio mutasse *Terentium*, ne externis moribus spectatorem Romanum offenderet. *Nos mirarier.*] Recte: mirum enim in adolescentibus lachrumæ, ut contra,

— Tristisque senectus.

Nos mirarier.] Ut,

— Solam nam perfidus ille
Te colere. —

43. *Rogamus quid sit.*] Quid lachrumet: non, Quid sit ipse, ut stulti putant. *Nunquam æque, inquit, ac modo.*] Mire ostendit semper sibi hoc visum, quod dicit: sed numquam æque.

44. *Paupertas mihi onus visum est.*] Statim fit mentio paupertatis, ut sit caussa fallaciæ Phormionis.

45. *Modo quandam vidi virginem.*] Bene *Quandam*: ne ob familiaritatem laudari videretur. *Modo quandam vidi Virginem.*] Vide sic agi, ut non tam morte mulieris, quam solitudine pulchræ virginis moveatur affectus. Simul & ea describi, quæ matronæ futuræ magis conveniant, quam quæ temere amanda sit. Nam hic obitus fœminæ, ad comicum exitum spectat: quandoquidem plus ex ejus morte securitatis, quam molestiæ, sentiat argumentum. *Hic vicinia.*] Adverbium in loco est, *Hic vicinia*: cujus ad locum, *Huc vicinia*. Et statim proximitas insinuatur, ut sit spes & causa videndi.

46. *Miseram.*] Ab affectu: & subdistinguendum est, ut ad virginem referatur. *Lamentari mortuam.*] A probitate, quæ piis adtribuitur. Et *Lamentari mortuam*, ambiguitas, sed sensu manifesta.

47. *Ea sita erat.*] *Sita*, pro posita. *Sallustius* cum adjectione in H. *cum prædixero positum insula*. Et hoc ei reciprocum est. *Ea sita erat ex adversum.*] Expositio paupertatis, & quam facile virgo videri possit.

48. *Neque notus, neque cognatus.*] Αὔξησις fit: quia res minuitur, crescit sententia. *Sallustius*, *Non repugnantibus modo: sed ne deditis quidem a b e m. Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam.*] Hæc præstruuntur: ut sit spes potiundæ virginis. *Neque notus, neque cognatus.*] Hæc descriptio paupertatis adjuvat argumentum, ut & visere audeant adolescentes virginem, & amet Antipho.

49. *Qui adjutaret funus.*] Ipsum officium *Funus* dixit. *Miseritum est.*] Hoc est, misertus sum ejus. Et hic videtur ostendisse cur lachrumaverit.

50. *Virgo ipsa facie egregia.*] A forma indignatio. *Virgo ipsa.*] Bene *Ipsa*: quia quæ supra dixit, non ad ipsam, sed ad eventum ejus pertinebant. *Quid verbis opus est?*] Sic dicit *Terentius*, ubi ad effectum properat.

51. *Commorat omnes nos.*] Figura συγκοπὴ pro *commoverat*. Et bene *Omnes*: quia res ad Antiphonem tantum spectat. *Ibi continuo Antipho.*] Hic redditur nomen adolescentis. & est παρασκευή.

52. *Voltisne eamus visere?*] Ut,

— Populare penates
Venimus. —

Voltisne eamus visere?] Ipse hortator inducitur, qui amaturus est. *Alius, Censeo: eamus. duc nos sodes.*] Hæc omnia diversi dicunt. Et apparet tot esse homines, quot per μίμησιν ἀσυνδέτως demonstrantur. *Alius, Censeo.*] Phædria, vel quilibet.

53. *Imus: venimus: videmus.*] Ἀσυνδέτως primum per βραχυλογίαν. *Imus, venimus, videmus.* Μετ' ἐνεργείας. Et, *Virgo pulchra*, συντομία mirantis. Duo ingentia, & *Virgo*, & *Pulchra*.

54. *Virgo pulchra.*] Bene non dixit; Videmus virginem pulchram, sed ὑπὸ τῆς καταπλήξεως, *Virgo pulchra!*] Illud enim frigidius: hoc concitatius; & hoc magis demonstratur δράματι, quam relatione. *Et quo magis diceres.*] *Diceres*, pro crederes. ut, *Audacter dicito*. Sæpe *Plautus*.

55. *Nihil aderat adjumenti.*] Proprie *Aderat*. *Adest* enim id, quod adjuvat.

56. *Capillus passus.*] Singularem numerum, pro plurali posuit. Sic & alibi, *Capillus pexus, prolixus, circum caput reje-*

ctus negligenter. Passus.] Temere dispersus. Ut magna pars, a Græca oratione profluxit hæc dictio. *Capillus passus, nudus pes.*] Facetius, quam si pluraliter dixisset. *Virgilius*,

— Quibus acer Erix in prælia suetus
Ferre manum. —

Ipsa horrida.] Quasi extra ipsam sit id quod dixit, *Capillus passus, nudus pes.* Tale est apud *Virgilium*,

Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo cui tantum lingua palato,
Rejice. —

Et alibi de arbore,

Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

Et,

— Domus sanie, dapibusque cruentis
Intus opaca ingens: ipse arduus altaque pulsat.
Sydera. —

57. *Lachruma, vestitus turpis.*] Ἀσύνδετον tertium. *Ipsa horrida* & *lacruma* ad luctum pertinent, *nudus pes & vestitus turpis* ad pauperiem. *Ut, ni vis boni*] Plus est *vis boni*, quam *bonum*. Ut, *ni vis boni in ipsa inesset forma.*] Veteres ignem & calorem quemdam, quasi fervorem, dixerunt *Formam*: & ideo *Fornaces, forcipes, formam* & *formosos*: ex quibus ignis amoris exoritur. Laudandus est ergo *Terentius* proprietate servata: qui quum formam prætulisset, subjecit *extinguerent*. Ideo & *Virgilius* sic ait,

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

58. *In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.*] Figura πλοκή: aliud enim supra, aliud infra, *Forma* repetita significat. *In ipsa inesset forma.*] Geminavit præpositionem, ut alibi, *In amore hæc omnia insunt vitia. Extinguerent.*] Bene *Extinguerent*: quia ab igne & calore forma dicta est.

59. *Ille, qui illam amabat.*] Bene *illam*: quia jam supra insinuavit personam citharistriæ. *Ille, qui illam amabat.*] Ratio cur amaverit virginem. *Fidicinam.*] Supra, *Citharistriam*, ergo indifferenter. *Tantummodo, Satis, inquit, scita est.*] Sensus est, Laudavit tantummodo, non etiam captus est in amorem.

60. *Satis, inquit, scita.*] Magna laus formæ, amanti aliam placuisse. *Satis, inquit, scita.*] *Scita*, bella, ut in Andria, *Scitus puer est natus è Pamphilo. Noster vero.*] Ἀποσιώπησις tertia: quæ succurrit, quotiens verba rebus minora sunt.

61. *Amare cœpit.*] Ille, inquit, laudavit tantum: Hic amare cœpit. Et bene *Cœpit*, non *Amavit*: ut ostendat, vim amoris non parum esse, & rem, quæ semel suscipi possit. *Scin' quam.*] Ἀποσιώπησις, qua in narrationibus in compendium *Terentius* uti solet. *Scin' quam?*] Amare cœpit, subauditur. *Quo evadat, vide.*] *Evadat*, perveniat. Nam *evadere*, est per obstantia pervenire.

62 *Postridie ad anum recta pergit.*] Hoc præstruens, aniculæ supra mentionem fecerat. Et bene memor & virginis, & honestæ, non ipsam adiri facit, sed anum: neque ab ipsa peti fructum voluptatis, ex cujus persona major desperatio nascebatur: sed a nutrice potius, per quam suaderi puellæ posse creditur, quicquid libet. *Postridie ad anum recta.*] Ἐμφατικῶς, ad anum statim: ut qui posthabuerit omnia alia. *Recta.*] Quia non per nuntium.

63. *Ut sibi ejus faciat copiam.*] Vide ut nihil de virgine speret, qui omnia ab anicula petat. *Illa enim se negat.*] Copiam facturam, subauditur.

64. *Neque eum æquum ait facere.*] Non quod amet, sed quod hoc petat. *Neque eum.*] Quod peteret scilicet. *Illam civem esse Atticam.*] *Illam* cum ἐμφάσει dixit: quasi dicat, quam sic contemnat.

65. *Civem bonam esse.*] *Civem*, quod ad jura pertinet: *bonam*, quod ad ipsam. *Bonam.*] Non vilem: quia boni non viles sunt. unde superlativus gradus *Optimates* facit: quia *Bonus, melior, optimus* dicitur. *Bonis prognatam.*] Quod ad majores ejus. *Si uxorem velit.*] Recte subjunxit, *si uxorem velit*: postquam ea in virgine prætulit, quæ solent ornare nuptias.

66. *Lege id licere facere.*] Incerta distinctio est: utrum *uxorem velit lege*, an

lege id licere facere. Sin aliter, negat.] Et pudice anus, & tamen illecebrose. *licere facere* dixit, quod ille impudentius petit, ut sibi ejus faciat copiam. *Sin aliter, negat.*] Σύλληψις facta ex eo quod sequitur, facere.

67. *Noster quid ageret, nescire.*] Proposita deliberatio: cujus tamen altera pars vincet, nam ducturus est per absentiam patris. *Quid ageret, nescire.*] Pro *nesciebat*, sed recte sic ait: quia subjuncturus est.

68. *Cupiebat & metuebat.*] *Metuebat* proprie dixit. *Metuimus* enim eos qui nos amant: *Timemus* etiam inimicos. *Illam ducere cupiebat & metuebat.*] Vide ambiguitatem, quam tamen sequentia tollunt.

69. *Non, si rediisset pater, ei veniam daret?*] Bene interrogat Davus. hoc enim sperari si posset, non opus erat fraudibus Phormionis. *Non, si rediisset.*] *Si*, pro postquam. *Virgilius*,

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit.——

70. *Illene indotatam virginem.*] Ἐμφατικῶς *ille* de quo dixerat, *desinas: sic est ingenium:* & qui propter spem lucri navigarat senex. Insinuandum igitur fuit. hic enim erit omne periculum fabulæ. Et ordine *Terentius* prius insinuavit personam senis, ut graviora fierent quæ dirimebant nuptias. *Illene indotatam virginem, atque ignobilem.*] Duo dixit, & *Indotatam*, & *Ignobilem*. Hæc enim duo principaliter petuntur; cum sint quatuor, quæ in sponsis quæruntur; forma, probitas, dos, nobilitas. Et manifestum est, cur de forma & probitate nihil dicat: quippe cum supra magnopere ea laudaverit in puella. *Virginem*] Simpliciter accipimus, *Virginem?* an subaudimus, *Quamvis*: ut sit *Quamvis virginem*.

71. *Daret illi?*] Bono affectu dixit, *Daret illi?* Filius enim familiæ, non tam ducit uxorem, quam a patre accipit: quippe cum patri committatur puella potius in hujusmodi conditionibus, quam marito. *Daret illi? numquam faceret.*] Ἀποσιώπησις secunda. hic enim non transit ad aliud, sed instat incepto: ut & per interrogationem diceret, *Daret illi?* & per responsionem inferret, *Numquam faceret.* Et nota *numquam* pro *non*, in majorem negationis significationem poni semper. *Daret illi?*] Mire *daret*: ut ostenderet nihil esse potestatis in filio. *Quid fit denique?*] More suo *Terentius*, *denique* posuit in fine sensus. Et est adverbium ordinis. Sic in Heautontimorumeno. *Fodere, aut arare, aut aliquid facere denique.* ut sit *denique*, vel deinde, vel ad postremum. *Quid fiat?*] Deest, *Rogitas:* & est ἀποσιώπησις quarta.

72. *Est parasitus quidam Phormio.*] *Phormio*, non a formula, sed phormione dicitur sparteo, quem nos *Erronem* dicimus trivialiter & pro consuetudine.

73. *Homo confidens.*] *Homo* comice additum: nam quis ignoret parasitum hominem esse? *Confidens.*] Hic *confidens*, pro improbo, audaci ac temerario posuit. ut, *O ingentem confidentiam! Qui, illum.*] *Qui*, utinam est. ut *Lucius* in secundo, *Qui te Momentane malum jam cætera perdat.* Aut, *Qui hoc consilium, quod dicam, dedit. Qui, illum Di omnes perduint.*] *Qui* aut expletivum, aut pronomen: quo incipiens Phormionem describere, cohorruit consideratione ejus, & in hanc vocem, quasi confusus erupit. hoc autem certum genus est παρενθέσεως.

74. *Quid is fecit?*] Servatur affectus tristis hominis. ut supra ait, *Sed quid tu es tristis? Quid is fecit?*] Correxit interrogatione errantem: ut rediret ad nominativum casum *Qui*, unde aberraverat, & *Illum* dixerat. *Hoc consilium, quod dicam, dedit.*] Secundum quosdam ordo est, Qui hoc consilium, quod dicam, dedit.

75. *Lex est.*] *Lex*, ut in palliata, recte ponitur: nam Græcorum fuit: ideo & in Andria sic ait, *Inopia & cognatorum negligentia coacta. Lex est.*] Alia narratio interponitur. & dicitur παρέξήγησις. *Lex est.*] A causa litis. potuit enim dici, non habes causam. *Ut orba, qui sint genere proximi, eis nubant.*] Orba proximo nubat, Orbam proximus ducat, Atticum jus est. Et ordo, Lex est, ut

orbæ eis nubant qui sint proximi.

76. *Et illos ducere.*] Bene additum: nihil enim ad rem, si ducendi necessitas non fuisset. *Eadem haec lex jubet.*] Non duas res jubet hæc una lex: sed puellis permittit nubere: cognatos cogit ducere. *Eadem hac lex jubet.*] Bene *Iubet*: minorem enim vim habet ea lex, quæ aliquid permittit, quam illa quæ aliquid jubet.

77. *Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam.*] A persona ejus cum quo agitur. Potuit enim dici, *Quid mecum est tibi? Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam.*] Ἀποστροφὴ & ἡδονεία. Hæc narratio est, quam dicit *Tullius* constitutam: & ipse, *Tibi uni parcam*, inquit in Verrinis. repente enim transitur ad verba personarum ab earum descriptione: sed hoc ipsum ad commovendos auditores valet plurimum. *Et tibi scribam dicam.*] A denuntiatione in personam: ne diceret, Non mihi denuntiasti. *Et tibi scribam dicam.*] *Cicero. Scribitur Heraclio dica. Dicam.*] *Dicam* supra, verbum; infra, nomen est totidem literis, diverso accentu.

78. *Paternum amicum me adsimulabo virginis.*] A persona litigantis: potuit enim opponi, Personam non habes.

79. *Qui fuerit pater.*] *Qui* hic, pronomen est: infra, quomodo significat.

80. *Qua mater.*] Virginis scilicet. *Qui cognata tibi sit.*] *Qui*, quomodo, & qua ratione. *Omnia hac confingam.*] *Omnia hac*, non ex abundanti posuit: sed oratorie, quasi tam multa. & est ἀρχαϊσμός. nam post enumerationem veteres hoc dicebant. *Salustius* in Jugurtha; *Hac omnia præsidio adsunt.*

81. *Quod erit.*] Tuto confingam. *Quod erit mihi bonum, atque commodum.*] Εὐφημία. Quod mihi, inquit, faustum ac fœlix erit: hoc est, confingere atque mentiri. *Quod erit mihi bonum, atque commodum.*] Totum jlocalariter parasitus: quippe qui *Confingam* dicens, non solum non erubuerit de falsiloquio, sed quasi præclari facinoris inceptionem etiam auspicatus sit, omenque susceperit, dicendo, *Quod erit mihi bonum atque commodum.* Sic enim veteres, QVOD FAVSTVM FELIXQVE SIT, dicebant, aliquid aggressuri.

82. *Quum tu horum nihil refelles.*] Hoc interrogative pronuntiandum est. *Refelles.*] Refutabis, redargues. Nam prorsus *Refellere*, est redarguere falsitatem.

83. *Pater aderit: mihi parata lites. quid mea?*] Mire ὁ συκοφάντης, quod maxime aliter metueret, hoc pro ridicula re contempsit. *Pater aderit: mihi parata lites.*] Exquisite autem subjectum est, quum supra dixerit, *Mihi parata lites. Quid mea? Pater aderit: mihi parata lites.*] Ut Antiphoni formidanda ista sunt, ita ridicula parasito.

84. *Illa quidem nostra erit.*] Ἠθικῶς: *Nostra*, quum Antiphonis tantum esse debeat. *Iocularem audaciam.*] Εἰρωνεία καὶ ἀντίφρασιν: hoc est, minime jocularem. An quæ ex ludo & joco in periculum veniat? *Iocularem audaciam.*] Deest; *Audio ex te*, aut *Dicis*.

85. *Persuasit homini.*] Hic jam de Antiphone quæritur: cui persuasum sit. *Factum est.*] Adeo audax Phormio. *Ventum est.*] Ἐπεξήγησις. Quo modo, factum est: ventum est: vincimur: duxit. *Factum est: ventum est: vincimur: duxit.*] Ἀσύνδετον ut supra, *Imus, venimus, videmus. Factum est: ventum est: vincimur: duxit.*] Amat hoc *Terentius*. ut, *Iit, lavit, redit.* &, *Imus, venimus, videmus* &, *Funus interim procedit: sequimur, ad sepulchrum venimus: in ignem posita est: fletur.*] Hic non modo brevis & comis narratio est: sed etiam auditoris animum, ad id quod restat, intendit.

86. *Quid narras?*] Admirantis vox est, non interrogantis. *O Geta, quid te futurum est?*] Sic pronuntia, quasi periturum contempleris Getam, & jam eum in certo interitu defleas. *O Geta, quid te futurum est?*] Scilicet qui magister relictus sis Antiphoni.

87. *Nescio hercle. unum hoc scio: Quod fors feret, feremus aquo animo.*] Ἠθικῶς desperatione rerum, fortis est servus, & simul vigilavit Poëta, ne si & hic ejularet, res tota migraret in tragœdiam.

88. *Quod fors feret, feremus aquo animo.*] Hæ graves sententiæ, ex persona servorum quum dicuntur, ridiculæ sunt.

& eo consilio interponuntur. *Feremus æquo animo.*] Hoc secundum servos, qui futura contemnunt. Et mire meritum culpæ suæ ad fortunam retulit.

89. *Hem, istuc est viri officium.*] Compendium consolationis est, quod hic libenter accepit: & ideo statim approbat. *In me omnis spes est mihi.*] Quo modo? an ut strenue se defendat? an ut fugiat? an ut patiens sit plagarum?

90. *Ad precatorem adeam credo.*] Bene Poëta omnia tractat, quæ in tali re tacenda servo essent, nisi aliud posceret argumentum. *Ad precatorem adeam.*] Sic in Heautontimorumeno, *Nec tu aram tibi, nec precatorem pararis. Qui mihi sic oret.*] Id est, pro me oret.

91. *Nunc amitte quæso hunc.*] Μίμησις dicitur, ubi non verba modo, verum etiam gestum vocemque fingimus alienam. *Nunc amitte quæso.*] Hoc quod nos dicimus *Dimitte*, antiqui etiam dicebant, *Amitte.* Virgilius. *Amissos hinc jam obliviscere Graios.* Et *Sallustius, Pactionæ amisso Publio legato.*

92. *Posthac si quidquam, nihil precor.*] Facile impetrat, qui non omnia extorquet. Ergo ars precatoria est, mitigare præsentia, futura permittere. Simul etiam, quia omnis causa in hoc est, ne videatur servus, ob impunitatem in delictis amplius peccaturus. *Posthac si quidquam.*] Ut solet, eleganter per ἔλλειψιν. Et simul, non, si tantumdem peccaverit: sed, si vel minimum. Tale est & illud, *Si sensero hodie quicquam in his te nuptiis fallacia conari.* &, *Si quicquam invenies mentitum, occidito. Nihil precor.*] *Nihil*, pro non: sed plena negatio, *Nihil.*

93. *Ubi ego hinc abiero.*] Hic ostendit, nullum precatorem ex animo postulare veniam servo. *Vel occidito.*] *Vel*, pro etiam. *Occidito.*] Tu tantum cædere volebas; ego dico, *Etiam occidito.*

94. *Quid ille pædagogus, qui citharistriam?*] Moraliter quærit, volens audire de Phædria, postquam de Antiphone cognovit; maximè, quia hæc interrogatio responsionem elicit, qua spectator instruitur ad cognoscenda cætera. *Quid ille pædagogus, qui Citharistriam?*] Quia dixi, *Sectari, in ludum ducere & reducere:* & quia *Puellulam* dixit, ab ætate: *pædagogus est illi*, ait. *Quid ille pædagogus, qui Citharistriam?*] Phædria scilicet, qui neque abscedit a custodia puellæ, neque illam ipse contingit. *Qui Citharistriam?*] Ἔλλειψις. Sectatur, amat, vel quid tales subaudiendum est.

95. *Sic tenuiter.*] Δεικτικῶς. *Sic dicendum est, cum aliquo gestu. Non multum habet quod det fortasse.*] Cum commiseratione amatoris adolescentis pronuntiandum est.

96. *Immo nihil, nisi spem meram.*] Bene *Spem*: quia amat. nemo enim sine spe amat. *Meram.*] Solam.

97. *Pater ejus rediit, an non?*] Chremes scilicet. *Nondum.*] Subaudi, *Venit.* Jam *non* plena negatio est. *Quid? senem quoad expectatis vestrum?*] Animadvertite, *Quid*, secundum morem quotidianum tum dici, quum fit transitus à mentione alterius rei ad alteram. Sic & supra, *Quid pædagogus ille?*

98. *Quoad expectatis vestrum?*] *Quoad*, quamdiu. Et recte locutus est: quia adventus, finis est expectationis.

99. *Sed epistolam ab eo allatam esse audivi.*] Mire paratur inopinatus subito adventus senis. nam ipse veniet, cujus epistolam sperat.

100. *Et ad portitores esse delatam.*] More veterum magistri tributorum, id est, publicani, operam in portu dabant, inferendarum rerum & efferendarum vectigal exigentes. *Ad portitores.*] Ad eos qui in portu sunt. Et quo more hoc dixerit vide, Attico an Romano.

101. *Numquid, Geta, aliud me vis?*] Absque illo argento, quo tibi à me opus fuit. *Ut bene sit tibi*] Ἀρχαϊσμὸς, pro nihil.

102. *Puer heus, nemon' huc prodit?*] Moralis expressio. nam eos vocat, quibus initio egrediens dicebat, *Si quis me quæret rufus: Cape, da hoc Dorcio.*] Ad κωφὸν πρόσωπον loquitur, *Dorcio. Dorcium* fœmininum nomen est, ut *Planesium, Glycerium.*

IN SCENAM TERTIAM ACTUS PRIMI.

1. *ADeon' rem rediisse, ut qui mihi consultum optume velit esse.*] *In hac scena color vitæ est eorum qui id, quod immodice concupierint, spernunt postquam evenerit. quod apertiore sententia, ostendit Poëta, dicendo*, Nostri nosmet pœnitet. *Adeon' rem rediisse.*] *Comparativa qualitas in hac scena est, inter Antiphonis vitam, & Phædriæ. Genus causæ demonstrativum: Contendunt autem, uter magis miser sit. Ut qui mihi consultum optime velit esse. Phædria.*] *Mira sententia, qua ostendit adolescentulos in peccatis neminem magis metuere, quam eos à quibus maxime diliguntur. Simulque inducitur rerum imminentium præstructio: in qua sic audax inducitur Phædria, ut defensor futurus sit: sic timidus Antipho, ut fugiturus sit. Ut qui mihi consultum optime velit esse, Phædria, patrem extimescam.*] Ferienda pronuntiatio in eo quod ait, *Qui mihi consultum optime velit esse.* hoc enim magis mirum est, ideo patrem timeri, quia consultum optime velit.

2. *Ubi in mentem ejus adventi venit.*] Nota, *venire in mentem* veteres, non recordationis causa tantum, sed etiam recogitationis considerationisque posuisse. *Ubi in mentem ejus adventi venit.*] Sic veteres genitivo casu proferebant. *In mentem ejus adventi venit.*] *Cicero, Fac tibi paterna legis Aciliæ veniat in mentem. Adventi venit.*] Multipliciter declinatur, & *Adventi* & *Adventus.* sic & in Andria, *Nihil ornati, nihiltumulti. Venit.*] Legitur & *Advenit.*

3. *Incogitans.*] Temerarius. *Probus. Incogitans*, inquit, *in usu est: at non eodem modo Cogitans. Ita eum expectarem, ut par fuit.*] *Expectarem* nunc opperirer: alias, sperarem.

4. *Quid istuc est?*] Hæc interrogatio stomachosa est, extenuare volentis metum fratris: diversa enim sentit ob diversum amoris eventum. *Qui tam audacis facinoris mihi conscius sis?*] Proprie ad terrorem, qui de facinore loquitur, *Conscium* dixit. *Rogitas! qui tam audacis facinoris.*] Bene timens inducitur Antipho, ut sit causa fugiendi. Ad hoc enim fugiet, ne ad amittendam conjugem cogatur, à patre ante errorem fabulæ patefactum.

5. *Quod utinam ne Phormioni.*] Gravissime non Phormioni succenset, sed Phormionis invento. Et vide, ut & ipse se culpæ subtrahat. *Quod utinam.*] Et familiare est, initia rerum accusare eos, quos alicujus negotii pœnitet. *Quod utinam ne Phormioni.*] Vetus elocutio, *utinam ne. Ennius* in Medea, *Utinam ne in nemore Pelio securibus cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.* Et *ne*, non, accipiendum.

6. *Neu me cupidum eo compulisset.*]Bene hoc addidit ad excusationem. potuit enim dici, *Non consentires. Eo compulisset. Eo*, ad uxorem ducendam. an *eo* in tantum? *Quod mihi est principium mali.*]. Bene, quasi caput mali non in amore sit, sed in nuptiis.

7. *Non potitus essem.*] More hominum loquitur: credit enim ex sequenti satietate, quod potuerit abstinere amoribus suis. *Non potitus essem.*] Ἀνθυποφορὰ μονομερής. Non enim, *Sed potiri voluissi* posuit: ut ille, *Verum anceps pugnæ fuerat fortuna. Fuisset.*] Hic enim utraque pars ponitur. *Fuisset tum illos mihi ægre aliquot dies.*] Quidam totum interrogative pronuntiant: nempe, *Fuisset tum illos mihi ægre aliquot dies?*

8. *At non quotidiana cura hæc angeret animum.*] Quum amatorie loquatur Antipho, errant qui putant eum pœnitere sui desiderii. nam si hoc est: nec maritus firmus videbitur fore. sed hoc dicit: facilius fuisse abstinere virgine intacta, quam ea cum qua jam consueverit. & ideo subjungit, *Dum expecto quam mox veniat, qui hanc mihi adimat consuetudinem. Audio.*] *Audio* per εἰρωνείαν dicitur modo à contemnente dictum Antiphonis. *Audio.*] Omnia deridet Phædria, cupiens fructum amoris vel periculis adipisci. Est ergo *Audio* εἰρωνεία, pro *Non audio*, hoc est, Nihil dicis.

9. *Dum expecto quam mox veniat.*] Non *Quando*, sed *Quam cito*: quia timet. *Qui adimat hanc mihi consuetudi-*

rem.] Mire non amorem: tanquam amore carere potuerit, consuetudine non possit. Et nota proprietatem. nam *Consuetudo* specialiter de coitu dicitur.

10. *Aliis, quia desit, quod amant.*] Magnificentius *Aliis* dixit, quam si diceret *Mihi. Tibi, quia superest, dolet.*] Laboravit, ut ostenderet, plus esse *Dolet*, quam *Ægre est.* & ideo insanum ait Antiphonem, qui in ea fortuna positus, quæ adversa & contraria est, idem patiatur quod miser. & est figura ὑπόζευξις. Nam ad utrumque, *Ægre est*, sufficere potuit. Scire autem debemus, & pronuntiative, & per interrogationem, hoc ipsum pronuntiari posse. *Tibi quia superest.*] Id est, eo quod desideras, abundas. Ordo est, *Tibi dolet, quia superest.*

11. *Amore abundas, Antipho.*] Sic hoc pronuntiandum, quemadmodum solet cum stomacho dici vituperanti cibum, *Non esuris*, aut, *Pleno ventre es.* vult enim ostendere, satietatis hoc esse, non ratiocinationis, quod nunc quæritur Antipho. *Amore abundas, Antipho.*] *Abundare* dicitur, qui successu prospero affluit. *Lucilius* libero tertio,

— Ille alter abundans
Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Amore abundas, Antipho.] Hoc cum pronuntiatione infert.

12. *Nam tua quidem hercle certo vita hac expetenda.*] Bene *Certo* quia supra omnia cum εἰρωνείᾳ dixit. *Vita hac expetenda.*] *Vita* dixit, ut ostenderet, etiamsi non felicitas, sed vita dicatur, optandam esse. *Vita* autem & mores significat, & animam, & alimentum, & spatium vivendi, & fortunam accidentem viventibus: ut modo. *Expetenda optandaque.*] Proprie dixit, *Expetenda, optandaque.* omnia enim quæ amamus, aut industria, aut voto proveniunt: hoc est, aut in nobis sunt, aut in fortuna posita.

13 *Ita me DI bene ament, ut mihi liceat.*] Necessario jurat: quia quod dicturus est, solis amatoribus videtur esse credendum. *Ita me DI bene ament, ut mihi liceat tamdiu, quod amo frui.*] Opportunus locus, in quo ostendatur, quam magno amore sit possessus Phædria, cui par impenditur argumentum. *Tam diu, quod amo frui.*] Quamdiu uxore fruitur Antipho. An *tam diu*, δεικτικῶς? *Tam diu.*] Tantisper, hoc est, vel tantillo tempore. *Quod amo, frui.*] Deest *Eo*: ut sit, *eo, quod amo, frui.*

14. *Iam depecisci morte cupio.*] Pactionem transigere. *Tu conjicito catera.*] Aut *Catera* abundat: aut deest *Per*: ut sit, *Per catera.*

15. *Quid ego ex hac inopia nunc capiam.*] Infortunium scilicet. *Et quid tu ex istac copia.*] Fructum ac felicitatem.

16. *Vt ne addam.*] Παράλειψις figura, in qua velut ex abundanti enumerantur adjecta. *Vt ne addam.*] Σχῆμα παράλειψις. Quod Græci, ἵνα μή. *Ingenuam, liberalem nactus es.*] Hoc natalium, illud morum est. *Sine sumptu, ingenuam, liberalem nactus es.*] Contra ea quæ patitur, ista posuit omnia. hujus in amore copiam: suam inopiam. hujus desiderium nullo constitisse sumptu: sibi à lenone fuisse emendam puellam. hujus ingenuam: suam servam. hujus liberalem: suam citharistriam. hunc nactum esse: se sectari tantum. hujus uxorem: amicam suam. hujus amorem maritalem esse: suum velut prodigi, velut scortatoris.

17. *Quod habes ita ut voluisti.*] *Voluisti* subdistinguendum est, & sic legendum *uxorem.* Erit enim ἐμφατικώτερον. *Vt voluisti, uxorem.*] Bona præparatio uxoris futuræ.

18. *Ni unum hoc desit, animus qui modeste istac ferat.*] *Modeste*, moderate. *Sallustius* libro secundo, *Modestus ad omnia alia, nisi dominationem. Modeste.*] Cum modo.

19. *Etsi tibi res sit cum eo lenone.*] *Et* modo non connexiva, sed inceptiva conjunctio est. *Sallustius* libro secundo, *Et Pœni ferunt adversus a n ç m * Sentias.*] Sic alibi, *Sit rogas? sensi.*

20. *Ita plerique ingenio sumus omnes, Nostri nosmet pœnitet.*] Παρέλκον tertium in Andria, *Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.* & est ἀρχαϊσμός: ut, *Accede ad ignem hunc. jam calesces plus satis. Nostri nosmet pœnitet.*] Pœnitet eum, qui parum putat, ergo ipsi nos, inquit, nostra contemnimus. Sic & in

Heautontimorumeno, *At enim hic dices, Me quantum hic operis fiat pœnitet.*

22. *Cui de integro est potestas.*] Post, deinceps. An de *integro*. id est, integris rebus? *Quid velis; retinere, amare, amittere.*] An conjuncte legendum est, *Quid velis retinere?* ut duo sint, *Amare. Amittere*: quia & infra duo reddit, *Ut neque mihi sit ejus amittendi, neque retinendi copia. Amittendi*, propter amorem, *retinendi*, propter patrem.

26. *Hei timeo miser.*] Quam recte jam timet: quia in metu semper est præsaga mali mens. Et *Hei* interjectio ingemiscentis est. ut,

— Hei mihi quantum
Præsidium Ausoniæ, & quantum tu perdis Iule.

IN SCENAM QUARTAM
ACTUS PRIMI.

NUllus es, Geta.] *In hac scena servi concurrentis officium est, tendens ad perturbationem Antiphonis, quem oportet abesse à conspectu patris usque ad cognitionem rerum, & καταστροφὴν fabulæ.*

1. *Consilium celere.*] Hoc *celere* neutraliter dicitur.

2. *Subito tanta te impendent mala.*] Accusativo casu *Impendent*. aut ἀναστροφὴ, pro, *In te pendent mala*. Quum supra *Nullus es, Geta*, dixerit: hic transitum fecit ad primam personam.

3. *Qui neque uti devitem, scio.*] Ruina aut vitanda est, aut extrahenda sunt ex ea, corpora quæ oppresserit. *Devitem.*] Ante quam irruant, *Inde extraham.*] Quum irruerint.

4. *Nam non potest cœlari nostra diutius jam audacia.*] Bene *Nostra*; quia ipse partem maximam culpæ sustinet, ut magister. *Cœlari.*] Nigidius, *cœlari*, quærit utrum plenum sit, an pressum.

6. *Quidnam ille commotus venit?*] Modo *Commotus*. perturbatus atque conterritus. *Quidnam ille commotus.*] Hic ostendit Poëta, idcirco confusum Getam induci, ut de ejus metu Antipho terreatur.

7. *Tum, temporis punctum mihi.*] *Punctum*, pro momentum. ut *Lucilius* in decimoquarto, *Puncto uno. hora** & qui quoque invalit. *Punctum.*] Angustissimum spatium. *Ad hanc rem.*] Ad deliberandum quod ago. *Herus adest.*] Vultu tristi ac superciliis arduis hoc dicendum est. *Quid istud mali est?*] Mire πρὸς τὸ, *Herus adest. Quid istuc mali est*, posuit, ex persona Antiphonis: cui pro calamitate est patris adventus.

8. *Quod quum audierit.*] Scilicet quod uxorem duxit Antipho. *Quod quum audierit.*] Bene non addidit quid: secum enim loquitur. *Quod ejus remedium inveniam iracundiæ!*] Plus est, quam si diceret, *Nullum. Quod ejus remedium inveniam iracundiæ!*] Proprie, *Remedium*, quasi iracundia morbus sit.

9. *Loquarne? incendam.*] Quia iracundia ignis est. *Taceam? instigem.*] *Instigare* proprie fera dicitur. *Loquarne? incendam, taceam? instigem.*] Σχῆμα διαπόρησις. Duo sunt quæ fieri in placando solent: aut loqui, aut tacere. Sed quid vult sibi, *Purgem me?* quum idem sit *Loquar?* an quia potest purgatio & per defensorem, patronumve induci? sic quidam putant. Sed melius est hoc, ut perturbatæ & servilis imperitæque personæ verba sine arte esse, & vim significati non habere. *Purgem me? laterem lavem.*] Παροιμία, πλίνθον πλύνεις.

10. *Quum mihi paveo.*] *Quum, præterquam quod* significat modo. *Tum Antipho me excruciat animi.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ, pro eo quod est, propter Antiphonem me excrucio. *Me excruciat animi*] Sic in Hecyra, *Fecit, animi ut incertus foret.* Genitivo enim casu veteres figurabant hanc locutionem.

11. *Ejus me miseret: ei nunc timeo.*] *Miseret*, præteritorum, *Timeo* de futuris. *Ejus me miseret: ei nunc timeo: is nunc me retinet.*] Figura πολύπτωτον, *Ejus, ei, is. Is nunc retinet.*] Si *Retinet*, quomodo *Excruciat? Nam absque eo esset.*] Si ad eum res non pertineret: id est, si meum tantummodo peccatum esset hoc ipsum.

12. *Recte ego mihi vidissem, & senis essem ultus iracundiam.*] Facete servus occasionem melioris conditionis esse existimat fugæ causam, tanquam sibi per eam

eam & libertatis genus præstare posset, & prædam. *Recte ego mihi vidissem.*] Ut dicimus, *Vide tibi. & videte vobis.* Et recte, *Vidissem*, ἀντὶ τοῦ *Providissem. Et senis essem ultus iracundiam.*] *Senis* maluit, quam *Domini*, dicere, ut in ipso nomine & hortamentum impune fugiendi appareat. & simul quia non *Iram*, sed *Iracundiam* dicturus erat. nam *Ira* de causa, *Iracundia* de moribus. *Et senis ultus essem iracundiam.*] Non dixit *Evasissem*, sed *Ultus essem*. faciunt enim servi fugiendo, ut dominos pœniteat iratos fuisse. *Ultus essem.*] Sic *Virgilius*, *Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi.*

13. *Aliquid convasassem.*] Figuratum est à colligendis vasis. *Hinc me conjicerem.*] Recte ego mihi vidissem. *Protinus in pedes.*] *Protinam* fuit: & sic *Nigidius* legit.

14. *Quam hic fugam.*] *Conjicerem in pedes. Aut furtum parat?*] *Aliquid convasassem. Quam hic fugam, aut furtum parat?*] Secunda ἀπόδοσις. prius enim furtum, quam fuga occurrere debuit.

15. *Sed ubi Antiphonem reperiam?*] *Sed*, pro ergo: ut sit, Ergo ubi Antiphonem reperiam. An *sed*, finis superioris sententiæ est? ut *Sallustius*, *Sed Metellus in ulteriore provincia. Reperiam.*] Si alicubi cessat. *Aut qua quærere insistam via?*] Si alicubi ambulet. omnis enim qui quæritur, aut cessat, aut ambulat.

16. *Te nominat.*] Ad hoc diu auditur Geta, & ipse non videt adolescentes: ut plus illis terroris incutiat, dum secum loquitur. *Nescio quod magnum hoc nuntio expecto malum.*] Diserte locutus est, *Nescio quod magnum hoc nuntio expecto malum*, pro eo quod est, *Nescio quod magnum malum hunc mihi nuntiaturum arbitror.*

17. *Domum ire pergam.*] Hoc nos ἐλλειπτικῶς dicimus, *Domum pergam. Ibi plurimum est.*] Ostendit ab initio se domum pergere, & sic videtur deliberasse. *Ibi plurimum est.*] Scilicet propter amorem uxoris suæ. *Plurimum* τὸ πλεῖστον. *Revocemus hominem.*] Comice & moraliter addidit *Hominem*.

18. *Sta illico.*] Ille, *Revocemus hominem*, dixit: hic, non progredi jussit.

19. *Satis pro imperio quisquis es.*] Hic ostendit, culpæ conscientia nullam authoritatem reliquam in magistro Geta. *Satis pro imperio.*] Id est, imperiose.

20. *Cedo, quid portas, obsecro? atque id si potes, verbo expedi.*] Mire expressit affectum de timore properantis. *Cedo quid portas, obsecro?* Ut; *Si vera feram, si magna rependam.* Nam *Ferre* & *Portare*, de negotiis majoribus dicitur. *Verbo expedi.*] Deest uno.

21. *Eloquere.*] Aliter ostendit, quid est, *Verbo expedi*, dicendo *Eloquere. Modo apud portum.*] *Patrem vidi*, dicturus Geta, præventus est ab eo, quem timor intelligentem fecerat. *Hem.*] Propria, & sua cuique personæ exhibuit: celeritatem ex præsagio metuenti Antiphoni: & tarditatem intellectus quieti pectoris securo Phædriæ.

22. *Quid agam?*] Jam flet Antipho, & adhuc non intelligit Phædria. *Hujus patrem vidisse me, patruum tuum.*] Mire Poëta Antiphoni minus quam oportet, & Phædriæ plus quam oportet, fecit loqui nuntium. Ille enim pene divinat ex metu: hunc tardum securitas facit. *Hujus patrem vidisse me, patruum tuum.*] Reddit utrique proprium: ut & ille qui timebat, paucis intelligeret: & ille qui securus erat, pluribus edoceretur.

23. *Nam quod ego huic nunc subito.*] *Nam* aut subjunctiva conjunctio est superiori dicto, quod ait, *Quid agam?* aut ἀναστροφὴ est, *Nam quod*, pro *Quodnam*. *Huic subito exitio remedium.*] *Subito*, & adverbium, & nomen est. *Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion. Inveniam miser.*] Quum *ego* supra dixerit, ἐμφατικῶς addidit, *Miser*.

24. *Quod si eo mea fortuna redeunt.*] Tragice amator hoc negotium fortunas omnes dixit esse. *Fortuna redeunt.*] Bene *Redeunt*: quasi in pejus, & à processu retro, & in deterius. *Phanium, abs te ut distrahar.*] Amatoria προσφώνησις per ἀποστροφὴν. *Abs te ut distrahar.*] Non dixit, *A me detraheris*. Et vide verbum vim cohærentis ostendere.

25. *Nulla est mihi vita expetenda.*] *Nulla* pro *non*. Aut *nullius conditionis*, quasi dicat, Ne Deorum quidem vita mihi

dulcis est sine te. *Nulla est mihi vita expetenda.*] Sine Phanio.

26. *Tanto magis te advigilare.*] Ad vim auctivam nunc habet: ut, *Adlaudabile, Admirabile. Forteis fortuna adjuvat.*] Παροιμία. Et *Forteis* accusativus pluralis est.

27. *Non sum apud me.*] Id agitur, ut supra diximus, quemadmodum Antipho præsens non sit: quem neque convenit contra patrem aliquid dicere, neque rursum præsentem opprimi à patre ex argumento est. *Atqui opus est nunc quum maxime, ut sis, Antipho.*] *Apud te* subauditur.

28. *Nam si senserit te timidum pater esse, arbitrabitur commeruisse culpam.*] Sic *Sallustius* in Historia, *Ita fiducia, quam argumentis purgatiores, dimittuntur. Nam si te senserit timidum.*] *Timidum*, pro timentem. Ut, *Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.* Virgilius. *Commeruisse culpam.*] Pro *Commisisse*.

29. *Hoc verum est.*] Congrue fit, ut & Geta & Phædria audaciores sint, qui & absque amore sunt: & hos oportet objici pro Antiphone irato seni. *Non possum immutarier.*] Vim negantis hoc habet, quod ait *Immutarier*: ostendit enim naturæ suæ timiditatem nullis adhortationibus ejici posse.

30. *Quid faceres si aliud gravius tibi nunc faciundum foret.*] Bene *Gravius*: quia hoc grave, ut videas, ipsam adhortationem vim habere concedentis, grave esse quod geritur.

31. *Quum hoc non possum, illud minus possem.*] Hoc intulit παρὰ προσδοκίαν. Nam videbatur hac interrogatione adduci posse ad sententiam percontantis. & hæc ars est dialectica contra ἐπαγωγήν, quum male respondendo, callide interrogantis interrumpimus argumentum. *Hoc nihil est Phædria: ilicet.*] Utrum *hoc* relativum? an *hoc* cum contemptu, pro, Hic Antipho nihil est? Sic *Cicero* in Verrinis, *Etsi hoc nescio, quid nugatorem sciebam?* pro *Hunc. Ilicet.*] Semper *Ilicet* finem rei significat, ut *Actum est. Ilicet.*] Per συγκοπήν. Sic judices de consilio dimittebantur, suprema dicta quum præco pronuntiasset, *Ilicet*: quod significat *Ire licet*.

32. *Quin abeo.*] Hic terrore commovet Antiphonem. & *Quin* dicit, pro *Cur non. Et quidem ego.*] Ordo, Et ego quidem. & deest *Abeo*.

33. *Quid si assimulo?*] Audacem scilicet. *Obsecro, quid si assimulo? satin' est?*] Adeo morale vitium est ex conscientia pavor, ut ipse quoque Antipho nitatur contra, neque quicquam promoveat. *Satin' est?*] Hic locus actoris magis, quam lectoris est. ostenditur enim conari ad simulandam audaciam, quo magis ridicula est, formidolosa persona.

34. *Propemodum.*] Et hoc non plenæ consensionis est, quod ait *Propemodum. Sat est.*] Non dixit, *Bene est*, sed *Sat est.* & vide vix ad hoc ipsum esse perventum.

35. *Hem istuc serva.*] Dicendo *Serva*, ostendit jam incipere deperire, quod finxit atque assimulavit audaciæ. *Hem istuc serva: & verbum verbo, par pari ut respondeas.*] Animadverte, & quid doceat, & commachinetur artifex Poëta, qui debitum reddat rebus atque personis. *Verbum verbo, par pari.*] Duo dixit: non tantum *Verbum verbo*, sed *Par pari*.

36. *Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet.*] Causalem vim habet quod ait hoc, *Iratus*: hoc est, qui ob præsentem iram vehementius tecum agat. *Proteles* & *Protelum* à πρὸ & ἑλεῖν dictum est, quod est *ante* & *trahere*. Alii ab assiduo telorum jactu existimant dici. ut *Lucretius*, *Undique protelo plagarum continuato*, hoc est, tenore. *Protelet.*] Protrahat, præveniat, exagitet. *Scio.*] Apparet hoc verbum eo vultu dici, ut manifestum sit, absenti animo esse eum, qui loquitur.

37. *Vi coactum te esse invitum.*] Mira brevitas, in qua tota defensio continetur. & subauditur, *Fac respondeas*, aut quid tale. *Invitum.*] Bene idem repetit ad confirmandam memoriam trepidantis. non enim diversa sunt, sed repetuntur, ut teneri possit id, quod causæ opus est. Nam *Vi coactum esse*, idem significat quod *Invitum*. An ideo *Vi coactum invitum*, jungendum est, quia interdum etiam ipsi nos cogimur propria voluntate? ut ipse in Andria, *Tu coactus tua*

voluntate es. Tenes?] Exquisite addidit *Tenes*: ut appareat, Antiphonem vultu ostendere, quod horum nihil perturbatus advertat.

38. *Sed quis hic est Senex.*] *Sed*, ut diximus, transitum significat ad aliam rem, ab ea quæ agebatur. *Quem video in ultima platea?*] Sic dixit *Ultima platea*, quemadmodum *Virgilius*,

— imas
Obsedere fores. —

Ipsus est.] Et quia timidior est: & quia postea de proximo ipse agnoscit magis.

39. *Non possum adesse.*] Apparet, ex conspectu patris magis confundi, quam ex nuntio adventus ejus, filium. *Quo abis.*] *Abis, Antipho?* Sic *Virgilius*:

Quo fugis, Ænea? —

Et,

Quo fugitis, socii? —

Sic enim loquitur, qui vult ostendere conditionem locorum, in qua perverso modo alius petatur, alius linquatur. *Ha; quid agis?*] Et perturbati intercessoris est dicere, *Quid agis?* ut in Andria, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum.*

40. *Mane, mane, inquam.*] Omnia hæc habent singularem vim in se revocantis. *Egomet me novi, & peccatum meum.*] Duo dixit; & *Hominem pavidum*, & *peccatum grave*.

41. *Vobis commendo Phanium, & vitam meam.*] Comice, duobus duo retulit: Me & peccatum meum, Phanium & vitam meam. Et animadverte, quod amator prius ponit Phanium, quam vitam suam.

42. *Geta, quid nunc fiet?*] Apparet, hæc sic pronuntianda, quasi adhuc tuto dicantur, *Tu jam lites audies: ego plectar pendens.*] Non intulit quod quærebatur: sed verba sunt hominis omnia desperantis. *Tu jam lites audies: ego plectar pendens*] Tu audies, ego verberabor. ut alibi, *Tibi erunt parata verba, huic demum verbera.* Quod ipsum mire: non, *Facies lites*, sed *Audies. Ego plectar pendens.*] *Plectar*, feriar: unde & *plectrum*, & *plaga* dictæ.

44. *Sed quod modo hic nos.*] Deest *Tamen*: ut sit, *Sed tamen*.

45. *Id nosmet ipsos facere oportet.*] Quia *Nos* supra dixit in significatione actus proprii, *Ipsos* addit.

46. *Aufer mihi; oportet.*] Τῷ ἀπλισμῷ addidit *mihi*. sine hoc enim plena sententia est. *Quin tu quod faciam, impera.*] Mire ad omnia paratum se indicat, qui *Impera* dicat servo.

47. *Meministin' olim ut fuerit vestra oratio.*] Mire & consilio & oratione compendiosus est: quo magis Phædriam propriis consiliis ac domesticis permoveret. *Ut fuerit vestra oratio.*] Ut magis excitaret, non *nostra* dixit, sed *vestra*.

48. *In re incipiunda.*] *Incipiunda* proprie, quasi de re magna, dixit. Sic alibi, *Vide quod incepiet facinus. Ad defendendam noxiam.*] *Noxiam* nunc culpam: alias pœnam. Et est ἐπίθετον, ab eo quod est *Noxam*: & hoc factum est propter iambum.

49. *Iustam illam causam, facilem, vincibilem, optumam.*] Considera singula, & invenies & naturali ordine, & per αὔξησιν dicta. *Causam* pro defensione posuit: & *Vincibilem*, quæ facile vincat.

50. *Nunc ipsa est opus ea.*] Causa scil.

51. *Meliore & callidiore.*] Bene *Meliore & callidiore*: quia tunc prolusio fuit, nunc ipsum prælium. *Fiet sedulo.*] Παρέλκον *Sedulo*. nam suffecerat, *Fiet*.

52. *Nunc prior adito tu.*] *Adito*, quasi ad prælium. *Virgilius*.

— Nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum. —

Ego in insidiis hic ero.] Tota μεταφορὰ de re militari est.

53. *Succenturiatus.*] *Succenturiati* dicuntur, qui explendæ centuriæ gratia subjiciunt se ad supplementum ordinum. Et est translatio à re militari. *Age.*] Potuit dicere *Vero*, aut *Ita*. sed *Age* dixit, quod verbum vim hortantis maximam præbet.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS SECUNDI.

ITane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?] *In hac scena accusatio est & contradictio, per remotivam qualitatem, ergo controversia. Itane tandem*

uxorem duxit Antipho?] *Hic exemplum vita est: in quo spectatur, nullam esse tam justam, & gravem iracundiam patris, qua non & fiducia defensoris & intervallo temporis evanescat.*

1. *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?*] Non potuit vehementius incipere, quam ut ipse crimen, quod objicit, miraretur. *Itane tandem uxorem duxit.*] *Tandem*, hic expletiva conjunctio: ut *Cicero*, *Quousque tandem abutére, Catilina, patientia nostra? Itane tandem.*] Hic totus versus in hoc est, an factum sit: quid factum sit: à quo factum sit: in cujus injuriam factum sit.

2. *Nec meum imperium.*] Rara ἀποσιώπησις: nam non sequitur *sed.* intulit enim *Age.* subauditur autem *Revereri.* Sic *Lucretius*, *Nonne videre* Age, mitto imperium: non simultatem meam.*] Σχῆμα διζευγίως. MHCOAO ... ποις* Ut *Virgilius*,

Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros.

Age, mitto.] Legitur & *taceo.* *Simultatem.*] Jurgium, contentionem.

3. *Non pudere?*] Hoc absolutum est, & nulli adnexum. *Non pudere?*] *Hic Nigidius* adnotavit, neminem videri pudere ante delictum.

4. *Vix tandem.*] Convenit hoc dictum ei, qui jam pridem se male audire putat: & ideo sero videtur ad hunc senex pervenisse, quum ille metuens, se primum ad accusatorem crederet. An *vix tandem*, ad hoc pertinet, quia ille *monitor* dixit? quasi dicat, Vix tandem factum est, ut me senex laudare cœpisset: quia *Monitor*, quamvis in contrarium dixerit, tamen est nomen laudis. *Vix tandem.*] Εἰρωνεία, quasi dicat, Pene mei oblitus est. An, quia tarde ad ipsum pervenit senex, quem ille ob conscientiam a se cœpturum esse credebat? *Quid mihi dicent? aut quam causam reperient?*] Quid dicent, si negare voluerint? quam causam reperient, si purgare. Omne enim crimen à defensore aut negatur, aut purgatur.

5. *Demiror.*] Pro nescio. nam admirationem ignorantia facit. *Atqui reperi jam: aliud cura.*] Eo animo hoc dicit, quo supra dixit *vix tandem.* Et quum ille pluraliter *Reperient* dixerit, hic singulariter *Reperi* respondit: quasi in se solo sit crimen.

6. *Invitus feci: lex coëgit.*] Bene Poëta jam scire facit senem, quid isti dicturi sint, ut videatur frangi posse, qui jam partem defensoris admittit.

8. *Illud durum.*] *Illud durum* dicit, qui supra dixit: *Atqui reperi jam. Causam tradere adversariis.*] Hoc cum majore exclamatione dicitur. non enim dixit, *concedere adversariis*, sed quod prius esset, *causam tradere. Ego expediam: sine.*] Vide præparationem futuræ defensionis: quam nisi hoc modo *Terentius* intulisset, incredibile videretur subito sedatum senem.

9. *Incertum est quid agam.*] Nonnihil jam fracta indignatio est. Nam in his verbis, non jam ira, sed admodum mœror est. *Quia præter spem; atque incredibile hoc.*] *Virgilius*,

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem:
Et perferre, soror, potero.

Atque incredibile hoc mihi obtigit.] Gravius est *Incredibile*, quam *Præter spem*: & ideo posterius & in actu est. *Obtigit.*] Pro *Accidit*: cujus reciprocum est, si quis bonum accidisse dicat, non obtigisse.

10. *Ita sum irritatus.*] *Irritatus*, provocatus, in iram impulsus: hoc est commotus & perturbatus. *Animum ut nequeam ad cogitandum instituere.*] Bene *Instituere* dixit: quo verbo quies ostenditur cogitativæ mentis, quæ nunc non adest.

11. *Quum secundæ res sunt maxime, tum maxime.*] Ut, *Nudus ara, sere nudus: hyems ignava colono.* Et bona sententia; tum maxime sapienti metuendum, quo tempore maxime securus est stultus.

12. *Meditari secum oportet.*] Bene additum *Secum*: insani enim videbitur, hoc palam agere. *Adversam ærumnam ferant.*] Abundat *Adversam.*

13. *Pericla, damna, exilia peregre rediens.*] Superiora ἀσύνδετα sunt, inferiora intermissis conjunctionibus. *Sallustius*, *Nam quidem à Pyrrho, Hannibale, & æquore & terra. Peregre rediens semper cogitet.*] Mire à genere ad speciem

non semel transit. Nam quum dicit, *Peregre rediens*, jam de se loquitur, sed latenter. *Semper cogitet.*] A singulari ad pluralem transit. supra dixit *Omnes*: at nunc *Cogitet*. Et est ordo, Semper peregre rediens, quicunque peregre redit.

14. *Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ.*] Quamvis iratus filio, non potuit tamen dicere, *Filii mortem*. Convenit autem seni, uxoris mortem non putare magnum incommodum. *Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ.*] Varie, post enumerationem conclusam, hæc etiam intulit. *Virgilius*,

Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, nec Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

15. *Communia esse hæc: fieri posse.*] Ordo est, Semper cogitet, communia esse, & fieri posse, peccatum filii, uxoris mortem, filiæ morbum. *Communia esse.*] Commune est quod accidere omnibus potest.

16. *Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.*] Vide jam senem fractum, non culpam filii magnam ducere: sed ideo indignari, quod non crediderit peccaturum, in quo ipse se reprehendit, & quod à peccatoribus dici solebat, hoc dicit, *Communia esse, & fieri posse.*

17. *Herum anteeo sapientia.*] Legitur & *Anteo*: sed pro conjunctivo pronuntiandum, *Anteeo* pro *Anteeam*.

18. *Meditata mihi sunt omnia mea incommoda.*] Nimis comice, non clades, aut ærumnas posuit servus, sed incommoda: molere in pistrino, vapulare, habere compedes, & cætera: quum hoc nomen leve quiddam significet: ut ipse in Eunucho, *Imo enim infeliciter: nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno. Herus si redierit.*] *Si* aut pro *cum*, aut serviliter, ut dubitet ex voto suo utrum dominus redeat, an non: quod cupit.

19. *Molendum usque in pistrino.*] Facete enumerat servus universa supplicia suæ conditionis, excepta cruce & furca: quarum pœnam verbis extenuare non potuit. *Habenda compedes.*] Vitiosam locutionem servili personæ dedit *Terentius*. nam integra esset, si diceret, *Habendas compedes*. unde quidam non *esse*, sed *usque* legunt.

20. *Opus ruri faciundum.*] Varie, *molendum, vapulandum, compedes habendæ, opus ruri faciundum.* & supra, verba gerundia sunt: infra, participia. *Horum nihil quidquam accidet animo novum.*] Recte addidit *Animo*. omne enim quidquid acciderit, novum erit, sed non animo. *Horum nihil quidquam.*] Παρέλκον quartum. *Horum nihil quidquam accidet animo novum.*] Tale est illud sapientis Æneæ:

—— non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit.

Et,

Arma parate animis, & spe præsumite bellum.

Et,

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero.

21. *Quicquid præter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro.*] Totidem verbis est usus, quot senex, ad irrisionem ejus. Sic & in Adelphis, *Postremo tanquam in speculum in patinas, Demea, inspicere jubeo. Omne id deputabo esse in lucro.*] Hoc idem senex oportere fieri dixit, quod hic facit: ergo sapientior Geta.

22. *Sed quid cessas hominem adire.*] Bene *Adire*, quasi terribilem, & pugnaturum: ut *Virgilius*, *Audet adire virum*. & *Hominem* comice addidit. *Et blande in principio alloqui?*] Recte monuit, non perpetuo blande, sed in principio agendum: secundum præceptum Socratis, qui ait, *μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πλησιαζόντων ὀργὰς τραχέως ἀπαντᾶν, ἀλλὰ θυμουμένοις μὲν αὐτοῖς εἴκειν, πεπαυμένοις δὲ τῆς ὀργῆς ἐπιπλήττειν.*

23. *Phædriam mihi fratris.*] Hæc verba ostendunt quam miti pectore suscipiatur Phædria. *Mi patrue salve.*] *Mi*, vim blandimenti habet: nam significat, *meus*.

24. *Salve. sed ubi est Antipho?*] Bene

expressit promptum animum ad litigandum, partim addita salute. & potius ad jurgium prævertendo.

25. *Salvum advenire.*] Ἔλλειψις, vel ἀποσιώπησις secunda: *gaudeo* enim subauditur. quod nisi acceperis, non intelliges cur hic responderit, *Credo. Salvum advenire.*] Iracundiam frangere conatur obsequio & mora. *Salvum advenire.*] Altera salutatio & ad leniendum, & ad criminis dissimulationem: sed & tertio addit, *Satin' omnia ex sententia? Credo: hoc responde mihi.*] *Hoc*, incerta distinctione pronuntiatur.

26. *Valet.*] Hic oratorie dissimulat, atque ita respondet, quasi senex non iratus quærat, sed de salute sollicitus sit Antiphonis. *Sed satin' omnia ex sententia?*] Quod vulgo, *Omnia recte?* Et deest *Quaris*. aut quid tale.

27. *Vellem quidem.*] Semper hoc verbum dolentis est, ac negantis evenire, quod voti sit. *Quid istuc?*] Magnam vim habet contra iram hujusmodi interrogatio.

28. *Bonas me absente.*] Mire consuetudinem expressit, dicendo *Bonas. Me absente.*] Summa criminis. *Bonas me absente hic confecistis nuptias!*] Crimen in duobus esse demonstrat: quod non bonas, & quod *absente patre.*

29. *Ehe, an id succenses nunc illi?*] Huc tendebat interrogatio, ut tam integris rebus admiraretur irasci senem. *O artificem probum!*] Εἰρωνεία. nam non est artifex, cujus deprehenditur jocus.

30. *Gestio.*] Plus *Gestio*, quam *Volo.*

31. *Dari mihi in conspectum.*] Non dixit *Venire*, ut filium: sed *Dari*, ut reum.

32. *Lenem patrem illum.*] O artificium Poëtæ: in media patris sævitia mentionem lenitatis induxit: ut ostendat quam facile placari possit. *Lenem patrem illum, factum me esse acerrimum.*] Nota ἀντίθετον. non enim leni asperrimum, sed acerrimum reddidit, & mutavit gradum, positivo superlativum opponens. *Lenem patrem illum, factum.*] Sic *Virgil.*

—— *Quantum mutatus ab illo*
Hectore? ——

33. *Atqui nihil fecit, patrue.*] Summa contradictionis. & non dixit, *Leniter peccavit*: sed, *Nihil fecit.* Neque, quod punias, sed, quod succenseas: id quod levissimum est.

34. *Ecce autem similia omnia.*] *Ecce autem*, vox est apta his, quæ nova & improvisa animo accidunt. Sic *Virgilius.*

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla
per alta.

Similia omnia: omnes congruunt.] More stomachantis, *Omnia* & *Omnes*, de his dicit quæ ad duos pertinent.

35. *Unum cognoris, omnes noris.*] Iterum non *Duos*, sed *Omnes*. & varie, *Cognoris, Noris. Unum cognoris, omnes noris.*] Sic *Virgilius*.

Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab uno
Disce omnes. ——

36. *Hic in noxa est: ille ad defendendam causam adest.*] Hoc Demipho non sine quadam delectatione dixit: quam tamen premit ob iram præsentem.

37. *Quum ille est, hic præsto est.*] Huic loco reddidit *Cicero* illum locum in Verrinis: *Qui cives Romani erant, si Siculi essent, tum Siculos eorum legibus dari oporteret: qui Siculi, si cives Romani essent.* Nam subauditur ad *Qui cives Romani erant, judices dabantur*, ad *Si Siculi essent*, subauditur *rei*. *Quum ille est:*] Σχῆμα secundum. nam & hic subaudiendum est, *in noxia*. *Hic præsto est.*] Ad defendendam causam, subauditur.

38. *Probe eorum facta imprudens.*] Ideo *Imprudens*: quia nescit in amore citharistriæ esse Phædriam. *Imprudens.*] Modo inscìens.

39. *Nam ni hæc ita essent, cum illo haud stares, Phædria.*] Vide quemadmodum jam præstruat Poëta ad ea quæ futura sunt, ad adjuvandum amorem Phædriæ. *Cum illo haud stares. Phædria.*] Cum Antiphone scilicet. Et *cum illo*, ἀντὶ τοῦ *pro illo*. In ejus parte stamus, pro quo facimus. Sic *Virgilius*,

Iupiter hic stat.

40. *Si est patrue, culpam ut Antipho in se admiserit.*] Principium per insinuationem subtilem. Et honesta locutio. *Si est ut admiserit*: pro, si admisit. *Si est, patrue, culpam ut Antipho.*] Oratorium principium ἀπὸ τῆς ὑπεξαιρέσεως ἐπι-

αὐξητικῶς. *In se admiserit.*] Bono ornatu addidit: *In se*: quum & sine hoc plenum videri possit. Et hic est, quem *Cicero* succum orationis appellat.

41. *Ex qua re minus rei foret aut famæ.*] Nota; hæc comparativa qualitas est pauperis, neque strenui. Et docuit, in negotio nuptiarum duabus rebus consuli, rei & famæ, hoc est, facultatibus dotis, honestatique natalium. *Ex qua re minus rei foret.*] Hæc tractatio est criminis oratoria: in qua defensor accusat crimen, reumque purgat. *Ex qua re.*] Haud venuste insertum *Re.* cum præposuisset *culpam. Minus rei foret.*] Quia pauperem. *Famæ.*] Quia ignobilem. *Temperans.*] Consulens, providens, moderatus. ut,

Iam sibi tum curvis male temperat unda carinis.

42. *Non causam dico.*] Non recuso, non deprecor. *Quin quod meritus sit, ferat.*] Rhetoricum διόρισμα in hujusmodi exceptionibus: quo uti solet, qui propositæ causæ fiduciam gerit. Si hoc aut illud, non oro veniam, non deprecor pœnam. *Quin quod meritus sit.*] Hunc defensorem magis, & non judicem dicam. sed hic colligitur patrocinantis authoritas: non enim dixit, *Quod voluerit*, sed *Quod meritus sit*, manente eo, si peccaverit tamen.

43. *Sed si quis forte malitia fretus sua.*] *Forte* quasi non defensurus, sed simul causam cogniturus advenerit. nec contendit verum esse quod dicit, ne sollicitum faciat ad credendum. Sic apud *Virgilium* Sinon, *Dum vela darent, si forte dedissent.*

44. *Insidias nostræ fecit adolescentiæ.*] Bene se adjungit ad crimen, ut elevet culpam. *Insidias nostræ fecit adolescentiæ.*] Mire *Insidias* dixit: ut diu comparata causa, per ignorantiam dolosque capti videantur. *Adolescentiæ.*] Opportuna ætatis commemoratio. Πρὸς τὴν συγγνώμην.

45. *Nostrane ea culpa est, an judicum.*] Potentior facta sententia est τῇ ἐρωτήσει. Et oratorie, *Nostrane culpa, an judicum?* duplex μετάθεσις. altera in accusatorem, altera in judices. Et bene suam miscuit personam, ut reum sublevet & suo merito, & multitudine reorum. *Nostrane ea culpa, an judicum.*] Mire assurrexit in fiduciam defensoris. nam quum supra de Antiphone dixerit, nunc intulit *Nostra.*

46. *Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti.*] Notum alteri* qui invident.

47. *Aut propter misericordiam addunt pauperi.*] Posteriorem causam honestiorem posuit, ne non Antiphonem defendere, sed accusare judices videretur. *Aut propter misericordiam.*] Primum ἀντίθετον. Et oratorie naturam judicum τῷ διορισμῷ expedivit.

48. *Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui.*] Suavissime laudavit oratorem: qui omnia ad persuadendum idonea advocans, solum conscium non adduxit ad credendum. *Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui.*] Oblique Poëta se laudavit.

49. *An quisquam judex est, qui possit, &c.*] Apparet, jam persuasum seni esse, verum adversarium fuisse Phormionem, non subjectum atque appositum sycophantam. unde ad aliud transit ut accuset segnitiem in respondendo; quæ levior culpa est. Ita, ut cedentibus mos est, paulatim seni singula extorquentur è manibus.

50. *Tua justa.*] Diserte magis & absolute, *Tua justa*: quam si aliter diceret. *Vbi tute verbum.*] Non dixit, *Parum dicas*: sed *verbum.*

51. *Ita ut ille fecit.*] Unde scit? an illa Poëtæ virtus est, quod omnia ante inducit cognovisse: ne in scena, hæc ut nova audiens, tragicis moribus insaniret? *Functus adolescentuli est officium.*] Oratorie, quod objectum est, non purgavit modo, sed etiam ad laudem convertit. quod Rhetores ἀντίστασιν dicunt. Et hoc de Apollodoro. *Functus adolescentuli est officium liberalis.*] Derivatio causæ: & est venialis status. *Functus adolescentuli est officium liberalis.*] Ingeniose non negavit hoc crimen, occasionem laudis de confessione sumpturus. *Officium liberalis.*] Potenter *officium* nominat, quod ille *crimen* appellat. Et nota, *Functus officium*, ac-

cusativo casu; quod nos ablativo.

52. *Postquam ad judices ventum est, non potuit cogitata proloqui.*] Hæc apud oratores μετάθεσις αἰτίας, hoc est, translatio causæ facti: quem vulgo *colorem* nominant.

53 *Non potuit cogitata proloqui.*] Ergo quod cogitavit, industriæ est: quod nihil dixit, pudoris.

54. *Ita eum tum timidum?*] *Timidum*. perturbatum. *Plautus. Nam ut ex mari timida es.* Et ipse in Adelphis: *Me miseram! quidnam est quod sic video timidum, & properantem Getam.*

55. *Laudo hunc: sed cesso adire.*] Satis defensionis est, ubi Geta jam adire non timeat dominum.

56. *Here, salve: salvum te advenisse gaudeo.*] Principium a benevolentia. Et vide vernilitatem aptissimam servo callido. credasne hunc esse, qui supra dixerit, *Herus si redierit, molendum esse in pistrino, vapulandum*, &c.

57. *Ho! bone custos, salve.*] Ab initio idem motus servatus est seni. nam idem hoc est quod supra dixit, *O Geta, monitor.* quamquam per αὔξησιν plus significat quod dicit, *Bone custos*: quam quod supra, *Monitor. Columen vero familiæ.*] *Columen*, culmen, an *columen*, columna? unde *Columella* apud veteres, dicti servi majores domus. Lucil. XXII.

Servus neque infidus domino, neque inutilis cuiquam,
Lucili columella, hic situs est Metrophanes.

Tubero: Hinc in millesimum annum eorum columine civitas continebitur. Horatius contra pro columine columnam, *Injurioso ne pede proruas Stantem columnam. Ennius* X. *Regni versatum, summamve columnam. Columen vero familiæ.*] Sustentatio vel decus. unde *columna* dictæ. Et moralis αὔξησις ἐν εἰρωνείᾳ.

58. *Cui commendavi filium hinc abiens meum.*] Duplex excusatio est de eo quod fecerit. Hæc conveniunt in eas personas, quas spectare non oportuerit.

59. *Iamdudum te omnes nos accusare audio immerito.*] Vide quam in his verbis etiam vultus quidam servi contumacis appareat, & versute mali. Et hoc est quod dixerat, *Ego in insidiis hic ero succenturiatus.*

60. *Immerito, & me omnium horum immeritissimo.*] Tantum impudentiæ superest: ut non solum se, sed alios etiam defendat. Horum omnium immeritissimo, ὁ πλήρης. *horum*: & sic nos *hanc* & *hunc* dicimus. *Immeritissimo.*] Ut parvo, falso, de adverbiis est in O desinentibus.

61. *Nam quid me in hac re facere voluisti.*] Bona exceptione locutus est, quasi in aliis omnia fecerit. *In hac re voluisti tibi?*] Quam contemnat iram domini, ut hoc ipso purgatior videatur, ex hoc apparet, quod addidit *tibi*. Sic enim dicere solemus, *Quid tibi vis faciam?* quum alieno negotio frustra nos ostendimus laborare.

62. *Servum hominem causam orare leges non sinunt.*] Hoc enim quasi ignoranti dicit: sed stomachose admonet, velut stultum, qui rem manifestam non cogitet. *Servum hominem causam orare leges non sinunt.*] Vetuste *Hominem. Sallustius* in Jurgutha: *Quum interim Hiempsal reperiretur occultans se in tugurio mulieris ancillæ. Servum hominem causam orare leges non sinunt.*] Mire extenuavit conditionem suam, dicendo non *Me*, sed *Servum*. Et addendo *Hominem*, moraliter locutus est. Sic *Virgilius*,

Venerat antiquis Corythi de finibus Acron Graius homo. ———

Causam orare.] Non improprie. Sic *Virg. Orabant causas melius.*

63. *Neque testimonii dictio est.*] Vis scire, inquit, quam non liceat servo pro domino dicere? nec testis loco produci potest. *Neque testimonii dictio est.*] Varie: non enim dixit, *Neque testimonium dicere. Mitto omnia.*] Et jam hoc perdidit senex, quod videbatur validum ad accusationem. Ita gradatim illi singula subducuntur, & accusationis impetus evanescit.

64. *Addo istuc, imprudens timuit adolescens.*] Hæc omnia verba, causalem ad argumentandum vim habent. *Imprudens timuit adolescens, sino.*] Σχῆμα, δἰ ἐνδείας συγχώρησις. Et singula pronuntianda, ut plura videantur. *Mitto, Sino*, vim habent contra voluntatem concedentis.

65. *Tu*

65. *Tu servus! verum si cognata est maxime.*] Sub obtentu hujus propositionis, in qua pars legis ostenditur, jam Poëta præparat locum fallaciæ Phormionis, de dote accipienda. *Verum si cognata est maxime.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ τὸ addidit *Maxime*: nam sive est cognata, sive non est, non recipit τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. hoc est, non dicitur maxime cognata, & cognata minime: sed, aut est, aut non est. Alii sic ordinant, Non fuit necesse maxime habere. Alii, sed id quod lex jubet, maxime dotem daretis.

66. *Sed id quod lex jubet, dotem daretis.*] Id quod lex jubet: ordo. sic *Virgilius*,

Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus.

67. *Quæreret alium virum.*] *Quæreret*, quam idoneum est ad significationem odiorum? *Virgilius*,

Quærat sibi fœdera Turnus.

68. *Qua ratione inopem potius ducebat domum.*] Magno sonitu intulit, quod minus momenti habet adversus eos qui accusantur, quam illa superiora. *Inopem potius ducebat domum.*] Non *Inopem potius.* sed *potius ducebat* subdistinguendum est.

69. *Non ratio, verum argentum deerat.*] Hoc ita ludibundus absolvit Geta, ut etiam quasi per jocum respondeat.

70. *Alicunde! nihil est dictu facilius.*] Hoc quasi subridens, & averso ab illo vultu pronuntiavit Geta. quod genus actionis securitatem ostendit hominis, manifesta dicentis. *Alicunde!*] Demipho *Alicunde* ad facilitatem retulit: hic sic intelligere se fingit, ut, quasi non habens ipse Demipho de proximo à quo dicere incipiat, dixerit *alicunde*. *Nihil est dictu facilius.*] Mire, ut solet, proverbio uno dissolvit totam senis intentionem. ut in Heautont. *Quid si hoc pater resciverit? Quid si redeo ad illos qui aiunt, Quid si nunc cœlum ruat?*

71. *Postremo, si nullo alio pacto, vel fœnore.*] Ostendit se senex hæc perdere: quum ab his ad alia transcendit exclusus.

72. *Dixti pulchre, siquidem quisquam crederet.*] Vide quam non laboret ad respondendum Geta: siquidem illi per εἰρωνείαν respondit. *Crederet.*] Pecuniam committeret.

73. *Non, non sic futurum est: non potest.*] Hic jam palmæ locus est debitæ Poëtæ, siquidem & omnia objecerit Demipho, & omnia solverit Geta: quibus actis, sola irrationabilis exclamatio, relinquetur seni. *Non, non sic futurum est: non potest.*] Moralis abnegatio frequenti repetitione firmata.

74. *Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?*] Hic est de quo supra dictum est, *Illene indotatam virginem atque ignobilem daret illi? nunquam faceret.* *Egone illam cum illo ut patiar nuptam.*] Hic jam præstruitur, quam facile triginta minas perditurus sit Demipho, dum illam vult excludere.

75. *Nihil suave meritum est.*] Ordo & sensus hic est, Nihil mihi mercedis suave est, ut ego illam cum illo nuptam feram. *Suave meritum* enim, suavem mercedem significat. *Hominem commonstrarier.*] Bono ordine pervenit ad Phormionem: à quo magis confutabitur.

76. *Aut ubi habitet, demonstrarier.*] Mire ostendit, quam hic senex contemnat Phormionem modo, à quo mox superabitur.

77. *Istum patronum mulieris?*] Hic & contemptum adversarii, & sui fiduciam monstrat.

78. *Iam faxo hic aderit.*] *Virgil.*

Haud sibi cum Danais rem faxo, & pube Pelasga.

Antipho ubi nunc est?] Mitius nunc quærit ubi sit Antipho. & utrum amatæ adhæreat, subtiliter quærit. quod servus intelligens, respondit, *Foris. Foris.*] *Foris* dixit, quum fugisse eum sciat.

79. *Abi, Phædria: eum require, atque abduce huc.*] Opportuna & apta simplicitas attribuitur Demiphoni, nihil tale de Phædria suspicanti.

80. *Eo recta via equidem illuc.*] Et amatorem ostendit Phædriam: & simul id agit, ne in conspectum patris veniat Antipho. *Nempe ad Pamphilam.*] Nisi hoc Geta dixisset, non intelligerent spectatores quid dixisset Phædria.

81. *At ego Deos penates hinc salutatum domum devortar.*] Nulla mentio fit

uxoris apud Demiphonem. non enim convenit argumento ut habeat. neque quid in Cilicia gesserit, demonstratur ideo, quia jam dictum est, *Noster in Ciliciam ad hospitem antiquum*. causa enim quæsita est cur abesset, dum uxorem ducat Antipho: & causa ex argento, id est, avaritia, quo minus videatur pati nurum pauperem, qui ob spem lucri ab Attica in Ciliciam navigarit. *Hinc salutatum*.] Ab hoc loco. *Salutatum*.] Adoratum prima post reditum prece.

82. *Devortar*.] Bene *Devortar*, quasi de via *Atque aliquot mihi amicos advocabo*.] Jam præparat ridiculam advocationem: quia plures adhibendo Jurisconsultos incertior reddetur.

83. *Amicos advocabo*.] *Amicos* & pro testibus, & pro advocatis veteres posuerunt. *Adsient*.] Proprie *Adsient*. *Adesse* enim dicuntur advocati.

84. *Ut ne imparatus*.] Pro *non*.

IN SCENAM SECUNDAM

ACTUS SECUNDI.

ITane Patris ais conspectum veritum hinc abiisse?] *In hac scena de parasitis vilioribus Terentius proponit imaginem vitæ, ut in Eunucho de potioribus, & his qui nuper processerint, id est, de assentatoribus. Animadvertendum autem, hujusmodi genus hominum magis à Terentio lacerari. Itane patris ais conspectum veritum hinc abiisse?*] *Adhuc narratur fabula de Terentio & Ambivio ebrio: qui acturus hanc fabulam, oscitans temulenter, atque aurem minimo inscalpens digitulo, hos Terentio pronuntiavit versus. quibus auditis exclamaverit Poëta, se talem quum scriberet, cogitasse parasitum: & ex indignatione, quod eum saturum potumque deprehenderat, delinitus statim sit.*

1. *Itane patris ais*.] Hæc & labia lingens, ut ebrius: & ructans, utpote satur, pronuntiavit actor bonus. *Admodum*.] *Admodum* annuendi vim habet duntaxat modo: & subauditur veritum.

2. *Phanium relictam solam?*] Subauditur, *ais? Iratum senem?*] Iterum *ais* subauditur.

3. *Oppido*.] Non *ait*, sed iratum intellige. *Ad te summa solum, Phormio, rerum redit*.] Ideo velut expergefactus ad has causas accedit Phormio, quia non diu sollicitum convenit esse parasitum: nec quidquam aliud, nisi de convivio, vel propter convivium cogitare. adeo, nisi a Geta cogatur, modo etiam negotiorum Antiphonis negligens est, atque securus.

4. *Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum*.] Παροιμία apta parasito, quæ de cibo est. Hoc autem inter rusticos de alliato moretario dici solet. Et bene *Intristi*: proprie enim *intrita*, dicitur hujusmodi cibus. *Accingere*.] Appara te, atque expedi.

5. *Eccere, quid si reddet?*] Totum hoc quasi alia agens loquitur parasitus: ut ex hoc appareat quid intersit inter audaciam sycophantæ improbi, & patrisfamilias perturbationem minime litigiosi. nam ille in bona causa advocatos quærit, & ipse sollicitus in toto actu est: hic in puncto temporis, se ad calumniam præparavit.

6. *Quid si reddet?*] Bene jam ad illud respicit fabula, quod futurum est, propter Phædriam. *Quid si reddet?*] Hoc est, quid si respondebit? An, quid si mulierem reddet? *Sic opinor*.] Non ad *Tu impulisti* hoc pertinet: sed ad id, quod secum tacitus volvit Phormio.

7. *Cedo senem*.] Hic alii exclusisse torporem somni inducunt parasitum. alii transglutisse quod in ore mandebat: quasi hoc moræ fuerit ad vincendum senem. *Cedo senem*.] Non parvi moliminis certamen impendet; quum senex dixerit, *Hominem commonstrarier mihi istum volo*: parasitus dicat, *Cedo senem*.

8. *Quid ages?*] Non interrogantis, sed metuentis hoc dictum est. *Quid vis, nisi ut maneat Phanium*.] Tria promittit, in quibus omnis causa Antiphonis est constituta. *Atque ex crimine hoc*.] Sic dixit, Ex crimine eripiam, quasi ex incendio. Considera, trium rerum, quas promittit, gradus per αὔξησιν esse servatos. *Phanium*.] Uxorem scilicet Antiphonis.

9. *Antiphonem eripiam*.] Bene *Eripiam* dixit: quo vim significat doli, pro eo qui

jam teneatur oppressus. *Virgilius*.

— *Tune hinc spoliis indute meorum*
Eripiare mihi. —

In me omnem iram derivem senis?] *Derivatio* dicitur inflexio criminis ab eo ad quem pertinebat, ad eum ad quem non pertinet.

10. *O vir fortis atque amicus!*] Ordine laudavit. plus est enim *Amicus*, quam *Vir fortis*. Et apparet, adversum Getam exclamasse: quod majorem vim habet, quam si *Amice* dixisset. *O vir fortis, atque amicus!*] Nominativum pro Vocativo posuit. *Verum hoc sæpe Phormio.*] Bene *sæpe* addidit, ut sententiam faceret de speciali dicto.

11. *Vereor ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique.*] Quid est *istæc?* nimium audax scilicet. Et convenit hoc dictum Getæ; qui & supra dixerat, Est parasitus quidam Phormio, homo confidens. *Verum hoc sæpe, Phormio. Vereor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat.*] Et consuetudine Romana dixit: quia sæpe in nervum conjiciebantur, ex aliquo maleficio in carcerem missi. An numquid proverbium à sagittariis natum est: quod immoderatæ plerumque vires, adducendo arcu non telum incitent, sed nervum rumpant? An ex eo, quod sæpe fortius ferientes, nervum sibi aliquem lædant? Ergo fortitudine nimia sæpe vinci, sæpe decipi contigit. *In nervum erumpat denique.*] *Denique*, modo παρέλκον, Terentiana consuetudine, qui hanc particulam in ultima ponit sententia.

12. *Iam pedum visa est via.*] *Pedum* pro pedibus. & *visa* ἀντὶ τοῦ *provisa*. Et totum μεταφορικῶς.

13. *Quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem?*] Parasitice totum translationibus loquitur. hujusmodi est enim vis umbraticorum hominum, scurrilis oratio.

14. *Hospites, tum cives.*] Ἀνακόλουθον secundum: deest enim supra, *cum*. Et bene posterius posuit id quod majus est.

15. *Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mihi scriptam dicam?*] Plus est, hoc per interrogationem intulisse, quam si diceret, Nunquam mihi scripta est injuriarum dica. *Injuriarum audisti mihi scriptam dicam?*] Ἀκυρολογία. sic enim & *Tullius*. *Scribitur Heraclio dica. Dica.*] *Dice* causa est Græce, quæ sit Latine *dica*: ut *Acte Acta*, *Calliope Calliopa*.

16. *Quid istuc.*] Interrogare dicitur & fingitur Geta, ut parasitica progrediatur oratio. *Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio.*] Rursus per ἀλληγορίαν loquitur parasitus: ut totum triviale sit, a conviviis escisque translatum. *Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio.*] Legitur & *Tennitur*. habet enim N litera cum D communionem.

17. *Qui male faciunt nobis.*] Ore & unguibus scilicet *Illis qui nihil faciunt, tenditur.*] Non sic accipe, *Nihil faciunt*, quasi dicat, nec bene nec male: sed quum legeris *Nihil faciunt*, subaudito, *nobis male*.

18. *Quia enim in illis fructus est.*] Παρέλκον tertium: quo aut *Quia* (& sic *enim* subjungatur) aut ipsum *enim* supervacuum est. *In illis fructus est.*] Quia nihil faciunt nobis male. *Quia enim in illis fructus est.*] *Fructus*, cibus: quia *frumen* dicitur tractus gulæ, quia cibus in alvum demittitur. *In illis opera luditur.*] Qui malefaciunt nobis. *Luditur.*] Exercetur. An illuditur, id est, frustratur.

19. *Aliis aliunde est periculum, unde aliquid abradi potest.*] Utrum hic sensus est, quasi dixerit, Aliud aliis periculum affertur, à quibus aliquid auferri potest? An alii aliunde periclitantur, quam creduntur? est enim illis causa periculi, non quæ videtur, sed quia ab his aliquid auferri potest. *Unde aliquid abradi.*] *Abradi*, per vim auferri.

20. *Mihi sciunt nihil esse.*] Rei scilicet. *Ducent damnatum domum.*] Secundum jus scilicet, quo obærati, quum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Ducent damnatum domum.*] Mitis usus est verbis ad extenuandam pœnam, & rem ad commodum transferendam: nam quod obæratis inimicum est, id parasitus maxime optat, duci ab aliquo domum. Addidit autem, *Damnatum*, quasi qui irrideat genus damnationis, in qua victor pascere compellitur, & pascitur victus.

21. *Alere nolunt hominem edacem.*]

Sensus est, Sciunt edacem, & ideo nolunt alere. Et hoc sic pronuntiandum ut facere totum videatur illatum, quando obæratus sit sub hujusmodi pœna: nec accusari ab aliquo se queritur, neque damnari. *Hominem edacem.*] Se significat. *Sapiunt.*] Sibi consulunt.

22. *Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.*] Parasitice *Beneficium summum* dixit *alere*. *Pro maleficio.*] Pro injuria. *Reddere.*] Retribuere, reponere.

23. *Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.*] Multum promittit Geta parasito, quum dicat, nihil futurum, quod pro merito possit accipere. *Non potest satis pro merito ab illo.*] Hujusmodi sententias inferunt Poëtæ parenthesi, cum his quæ volunt inferre. *Ab illo tibi referri gratia.*] Non ab eo, qui te damnatum duxerit: sed Antiphone, de quo sermo est.

24. *Imo enim nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] Bene parasitus, quidquid præstat, debere se dicit. Et est proprium personæ inferioris. *Virgilius,*

Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Iovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divûm.

Gratiam.] Vicem. *Nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] *Rex* alias regnator, alias dominus, alias dives significat. Sed nunc rationem habet nominis ad aliquid dicti, ad significandum parasitum. ut enim parasitus regis est, & libertus patroni: sic è contrario rex parasiti est, & patronus liberti. quod si non esset, non *nemo* tantummodo, sed *nemo parasitus* diceret.

25. *Tene asymbolum venire, unctum, atque lautum è balneis*] Hæc non ab Apollodoro, sed è sexto satyrarum Ennii translata sunt omnia: *Quippe sine cura, latus, lautus, quum advenis. Infertis malis, & expedito brachio, Alacer, celsus, lupino expectans impetu, Mox cum alterius abligurias bona: quid Censes dominis esse animi? pro divûm fidem! Ille tristis cibum dum servat, tu ridens voras, Tene asymbolum venire.*] Et hoc nomen constat inter parasitos confictum, atque compositum esse. Contra illud in Andria, *Symbolum dedit, cœnavit.*

26. *Otiosum ab animo.*] Πλεοvασμός. Nam addidit *ab*, quum sufficeret *animo*. *Quum ille cura & sumptu absumitur.*] *Cura* in apparando, *Sumptu* in coëmendo.

27. *Dum tibi sit quod placeat.*] Acuenda vox in eo, quod ait *tibi*. Et hoc eminenter adjectum est, non sui curam, sed convivarum gerere illum qui vocat. *Ille ringitur, tu rideas.*] Poëtico lepôre & iisdem syllabis diversa significantia prope invicem posuit, *Ringitur* & *Rideas*. *Ille ringitur, tu rideas.*] Varie. nam pronuntiativo conjunctivum miscuit. Non enim dixit, *Ringatur*. *Ringi* est stomachari tacitum. est enim translatio a canibus latraturis.

28. *Prior bibas, prior decumbas.*] Hoc ad procacitatem parasitorum retulit. *Prior decumbas.*] Sic alibi, *Maturè veniunt, discumbitur*, inquit. *Cœna dubia apponitur.*] Et hoc adeo parasiticum verbum est, ut id non intelligat Geta.

29. *Quid istuc verbi est?*] Ut intelligat populus, idcirco non intelligit, & vult doceri Geta. Ostendit autem Poëta, pro unaquaque re verba propria esse, neque communia cum iis, qui diversi sunt actus. *Vbi tu dubites, quid sumas potissimum.*] Non *Potius*, sed *Potissimum* dixit: ut in re omni aliis alia monstraret potiora. *Plautus, Standum est in lecto, si quid de summo petas.*

30. *Hæc cum ratione ineas.*] Intelligas, æstimes. *Quam sint suavia, & quam cara sint.*] Nonnihil philosophatus est Poëta, ostendendo multis suavia esse quæ cara sint. *Cara.*] Magni pretii.

31. *Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem Deum?*] Hoc est quod ait, *Imo enimvero nemo satis pro merito gratiam regi refert. Non tu hunc habeas plane præsentem Deum?*] *Præsentes* Dii sunt, vel qui statim præstant: vel qui coluntur & videntur, ut Sol & Luna. Alii *Præsentem* pro potentissimo accipiunt. ut *Virgil.*

— Quo non præsentius ullum.

32. *Senex adest: vide quid agas.*] Intervenit senex ultimo & quidem, quod extra argumentum per inventionem dici potuit, consumptum est. *Vide quid agas.*] Non terrentis est, sed excitantis. *Prima coitio est acerrima.*] Translatio est

à prælio. nam & congredi milites, & coire dicuntur.

53. *Si eam sustinueris.*] Multum de illo exigit, quando non dicit, si eam repuleris: sed potius, si eam sustinueris. *Postilla jam, ut lubet, ludas licet.*] In officio militari omne negotium vel pugna, vel ludus.

IN SCENAM TERTIAM

ACTVS SECVNDI.

En unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam.] *In hac scena, ut rhetoribus placet, veluti quædam controversia est, quæ uno tempore ex utraque parte tractatur. Vt si quis dicat, legem esse, ne de eadem re bis agatur; & item, ut orbam proximus ducat. quidam absente patre sub hoc nomine uxorem coactus est ducere: unde illam pater adveniens ejicere matrimonio: contradicitur. Meminisse autem debemus, in omni contentione ea maxime dici, quæ simplici patrifamilias & calumnioso sycophantæ, improbissimoque parasito congruere, Poëta visa sunt.*

1. *En unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam.*] Jam instructi sunt advocati, & recte. longum enim fuerat omnia hæc post scenam geri. *En unquam.*] *En* vim habet indignationis post enarratam injuriam.

2. *Quam hac est mihi?*] *Facta injuria*, subauditur.

3. *Adeste quæso.*] Interim advocati Demiphonem sequi inducuntur; & ridicule tacent prius, postea locuturi. Et *Adeste* proprie. *Adesse* enim causæ, proprii dicuntur patroni & amici. *Adeste quæso.*] Proprie advocatis *Adeste* dixit. Et qui ipse properantius pergit, rogat ut assequerentur. *Iratus est.*] Hoc ad excitandum Phormionem dicitur. *Quin tu hoc age. st.*] Annuit ut taceat. *St* significat silentium.

4. *Iam ego hunc agitabo.*] Modo *Iam* celeritatis est signum. *Hunc* cum contemptu dixit. *Agitabo*, perturbabo. *Prô Deûm immortalium!*] Ἔλλειψις, deest *Fidem*, aut quid tale. *Cicero* in Oeconomico, *Quid igitur, prô Deûm immortalium! primum eam docebas quæso? Prô Deûm immortalium!*] Artificiose prior exclamat, ut Demipho qui injuriam passus est, ultro impetum accusationis incurrat.

5. *Negat Phanium esse hanc sibi cognatam?*] Additum pronomen est: quasi notam omnibus diceret. *Phanium esse hanc sibi cognatam.*] Magno ingenio *Terentius* impudentiam calumniatoris expressit. nam & prior incipit, & prior accusat. Et quia non potest dicere, expellit Phanium Demipho: *negat cognatam*, inquit. *Cognatam Demipho?*] Hæc est flagitatio, quæ etiam nomen tumultuose persequitur atque exagitat. Ideo callidus sycophanta patrisfamilias proprium nomen non solum invidiose infert, sed etiam repetit.

6. *Negat.*] Una opera Geta in duplici versatur dolo. nam & audiente jam sene, se ejus defensorem tanquam absentis, assimulat: & irritat ad vociferationem Phormionem, qui clamandi ulterius causam non haberet, si taceret Geta.

7. *Sequimini.*] Apparet, Demiphonem, ut patremfamilias, perturbari non mediocriter: quippe qui & advocatos conquisiverit adversus hominem sine advocatis agentem, & progredi non audeat, nisi illi sequantur. *Sequimini.*] *Sequimini* dicit, qui properantius & concitatiore gradu pergit iratus.

8. *Neque ejus patrem se scire, qui fuerit.*] Ambiguitas: quæ tamen sensu discernitur.

9. *Nec Stilphonem ipsum scire qui fuerit?*] Hæc asseveratio mentientis est, imitata veritatem. *Nec Stilphonem ipsum scire.*] Quam multa calumniatores clamandi causa dicunt, & vociferandi: ut ipso strepitu terreant. *Nec Stilphonem ipsum.*] Tantumdem quod supra, *Neque ejus patrem.* Scire debemus, hoc nomen non fictum à parasito, sed auditum à puella, quæ uxor ducta sit, dici. *Negat.*] Σύναψις prima. nam extrinsecus audiendum est, *Pater*.

10. *Quia egens relicta est misera.*] Communis locus in avaritiæ generalitate approbatior, facilius enim hoc de omnibus, quam de Demiphone credatur: & ideo *Ignoratur* dixit, & *Negligi*.

tur: non, Ignorat; nec, Negligit Demipho. *Ignoratur.*] Non agnoscitur, ignoraríque fingitur. hoc enim significat modo. *Parens.*] Pater, nam ut variaret, *Parentem* dixit, quem supra dixerat *Patrem*. Patrem ergo dicit puellæ a Demiphone ignorari.

11. *Negligitur ipsa*] Quia fieri potest, ut qui ignoret parentes puellæ, id est, ignorare se dicat, tamen ipsam non negligat puellam. utrumque conquestus est. *Avaritia vide quid facit!*] Hæc conversus ad circulum & coronam circumstantium dicit, & conqueritur. Nulla enim re magis populus concitatur, quam siquis egenum contemnat. inde & *Sallust. Bonis invident, & malos extollunt. Avaritia vide.*] Proprie *Vide* stomachantibus convenit, qui indignatione coguntur quasi cum aliquo colloqui. Sic in Adelphis, *Illud sis vide, exemplum disciplinæ.* Sunt qui putent illum alicui de corona circumstantium dicere moraliter.

12. *Si herum insimulabis avaritiæ.*] *Insimulare*, est crimen ingerere. *Si herum insimulabis.*] *Insimulatio* est & falsi & veri criminis incusatio. sic *Cicero, Nihil eorum quæ Galli insimulabant, negarunt.* *Insimulo* genitivo jungitur. *Male audies.*] Scilicet à me.

13. O *audaciam!*] Hæc exclamatio ostendit quid absente patre defenderit filius. O *audaciam! etiam me ultro accusatum advenit?*] Hic jam ostenditur, persuasum esse Demiphoni, vim adhibitam filio suo, uxorem ducere: uno, quum hunc audacem appellat: altero, quod dicit *etiam*. quæ conjunctio & Antiphonem complectitur, & sic accusatum.

14. *Nam jam adolescenti nihil est quod succenseam.*] Sic subtiliter ac latenter purgatur à Phormione apud patrem Antipho. nam quum dicit, *Nihil est quod succenseam adolescenti*: ostenditur, adhuc succensuisse, & inimico fuisse animo. Quum autem addit, *Si illum minus norat*: ostenditur, contradixisse sibi, & restitisse judicio; & sic dicit, quod si adolescens non agnoscens puellam, veniam non meruerit: pater negata cognata ferri non possit. *Nihil est quod succenseam.*] *Succensere* dicimus eum, qui quum amare debeat, læsus irascitur. Et vide, ut veteratorie ostendat contradixisse adolescentem.

15. *Si illum minus norat.*] Non dixit non *Norat*: sed, *Minus norat*: quasi & ipse nosse debuerit. *Quippe homo.*] Repente transit ad nominativum, quum supra dixerit *illum*: & deest *erat*: quod assumitur ab inferiore. *Iam grandior*] Hic comparativus non habet significationem qua magis sive minus à positivo significet. Ut, *Iam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus. Quippe homo jam grandior.*] Argumentalis narratio dicitur, quæ nunc subjecta est ad fidem faciendam, & constituendam personam defensoris. Et *Grandior*, non *grandis*: quasi dicat, qui grandior fuit, quam ut illum adolescens optime nosse posset. *Iam grandior.*] Proprie *grandis* ad speciem refertur ætatis. ut *grandis puer*, & *grandis virgo*: *grandis natu*, senex dicitur.

16. *Cui opera vita erat.*] Hic ostendit quam pauper fuerit. & *opera* sexti casus est, & *vita* nominativi. *Cui opera, vita erat.*] *Opera* pro victu posuit. & *opera* hic ablativus casus est. *Ruri fere.*] Id est, Ruri opera faciendo quærebat cibum. Et bene addidit *fere*. non enim semper, sed plerumque. *Ruri fere se continebat.*] Expresse ostendit miseriam hominis, qui in urbe natus interdixerat sibi accessu ejus, ob pudorem inopiæ, nam hoc significat *continebat*: unde *contenti* dicuntur, in malis durantes. Hoc autem veteres faciebant nobiles, quum ad paupertatem redacti essent. *Ruri fere se continebat.*] *Continere se* dicitur, qui contra voluntatem se continet.

18. *Colendum habebat.*] *Virgilius*, *Conductaque pater tellure serebat.* — *Sæpe interea mihi senex narrabat.*] Miserabiliter & invidiose positum *Senex*: & majore fide *Narrabat* dixit, non *Querebatur*. Et vide congestionem argumentorum. Et ordo est, *Sæpe narrabat senex hunc suum cognatum se negligere. Sæpe interea mihi senex narrabat.*] Habet misericordiam odiosa narratio.

19. *Se hunc negligere cognatum suum.*] Ἀμφιβολία. sed in sensu dissolvitur. *Cognatum suum.*] Hoc crimen & causa est, quod *Cognatum* addidit.

20. *At quem virum!*] Qualitas injuriæ a dignitate personæ. multi enim tales fiunt, ut cognitione abdicandi sint. *Quem ego viderim in vita optimum.*] Modo in vita ac moribus. Et *in vita*, hoc est, quum viveret, & in eo quod a vivo fit. *Quem ego viderim in vita optimum.*] Modo *in vita*, in actu, in moribus.

21. *Videas te, atque illum.*] Melius hoc clare dictum à servo accipimus, ut defendisse dominum videretur. *Videas te, atque illum, ut narras.*] Hoc est, patentem te illi existimo, atque illum tibi. An potius servus, sciens hanc personam fingi, vel certe etiam mortuum hominem induci, male precatur parasito: ut etiam ipse, aut nusquam sit, ut fictus: aut pereat, ut mortuus? An sic accipiendum? ut servus submissa voce hoc per jocum dixerit, Tantum in vita te videas optimum, quam fuit ille quem narras. An sic intelligendum, ut servus hoc dicat, Si optimum est, victum opera quærere, & in alieno agro esse, ita te videas atque illum vidisti, quem ad hunc modum narras vivere. Et allusit ad illud quod ait, *Quem ego viderim in vita optimum. Videas te, atque illum.*] Deest, *Vidisti*. scit enim illum non vera dicere. *In malam crucem.*] Adverbialiter, ut, *Huc vicinia*.

22. *Nam ni ita eum existimassem.*] Ut vita optimum judicarem. *Nunquam tam graves.*] Hoc non quasi timidus, sed quasi religiosus & fidelis loquitur Phormio.

23. *Ob hanc.*] Tanquam præsens sit mulier, de qua lis est: sic demonstrativa particula usus est, dicendo *Hanc. Ob hanc.*] Id est, pro filia ipsius. *Inimicitias caperem.*] *Capere* dicimus, quum id quod in nobis est, assumimus. unde *capere* pro eligendo ponitur.

24. *Quam is aspernatur.*] Ordo est: ob hanc quam hic aspernatur. Ἀπόδοσις. *quam* enim supra revocavit, ad puellam referens. ut, *Quam regno Hesperio fraudo.* Et *Sallustius*: *Nam Sylla dominationem audebat.* Et interpositis quibusdam, *Neque est offensus dominationem Sylla. Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter.*] *Aspernari* est averti, non solum corpore, sed etiam animo. *Aspernari*, recusare avertere, non agnoscere. Est autem dictum à sperno. *Illiberaliter.*] Apud veteres *illiberaliter* dicebant *factum*, si quis excessisset omne genus maleficii. Sic in Adelphis,

— Factum à vobis duriter.
Immisericorditer: atque etiam, si est, pater,
Dicendum magis aperte, illiberaliter.

Vides more αὐξήσεως *illiberaliter* pro magno hic ultimum poni.

25. *Pergin' hero absenti male loqui.*] Ἀπόστροφος per παρένθεσιν. *Male. loqui*, pro male dicere. Et quærit *Probus*, quis ante *Terentium* dixerit. *Hero absenti.*] Argute *Hero absenti*: ut videatur fidelior, qui defendat absentem: quod præstans argumentum est, id in animo habuisse Getam, etiam peregrinante domino. *Impurissime.*] Improbissime.

26. *Dignum autem hoc illo est.*] Non negat male loqui: sed hoc esse dignum contendit malo homine. *Ain'.*] Ἀπόστροφος nota est, quæ separat E ab N, & intermittit S literæ sonum: est enim integrum, *aisne? Ain' tandem, carcer?*] Non carcerarium, sed carcerem asperius appellavit. sic *Lucilius*, *Carcer vix carcere dignus.* Et *Vix* pro *Non*.

27. *Bonorum extortor.*] Ingeniose de ipso negotio sunt inventa convitia. *Bonorum extortor, legum contortor.*] Fingit illi crimina de causa, & de negotio.

28. *Responde.*] Timuit Poëta; ne hujusmodi vociferatio Getæ, quasi veram discordiam apud populum fingeret: & ideo facit jam, à Phormione ipsum admoneri. *Quis homo est?*] Mire servus finxit, se non vidisse senem: ut ea quæ dixerit, in Phormionem sincere dixisse credatur. Et mira dissimulatione addidit *Homo*: ut videatur nihil de præsentia domini cogitasse. *Absenti tibi.*] Tunc fidelis opera est, si absens aliquis defendatur. hoc ergo confirmat, velut indicando. Sic in Andria,

O Chreme, per tempus hic advenis. ausculta.

29. *Seque dignas contumelias.*] Id est, quas ipse debet audire.

30. *Ohe desine.*] Hac voce ostendit, plus justo pro se locutum videri Getam. nam *Ohe* interjectio est, satietatem usque ad fastidium designans. *Desine.*]

Imponit silentium Getæ: quasi validiora dicturus sit. & supra *Tace* dixit senex.

31. *Adolescens primum abs te.*] Et hæc authoritas in senibus, ut qui minoris ætatis fuerint, illos appellatione pueri, vel adolescentis, vel juvenis etiam ostendant: ut hoc de nomine illis quidem detrahant, sibi vero authoritatem attribuant. Sic *Virgilius*:

O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas. —

Bona venia] Sine ira, sine discordia.

32. *Si tibi placere potis est.*] Pro *Potest*. *Mihi ut respondeas.*] Bene *Mihi*: utpote patri adolescentis, vel domino Getæ, vel etiam seni. Et verbum est scrupulose aliquid interrogantium. Sic *Virgilius*,

Mihique hæc edissere vera roganti.

Et, *Dic mihi, Damœta, cujum pecus?*

33. *Quem amicum tuum ais fuisse?*] *Ais* dicimus de iis, qui vana loquuntur: *Dicere* autem dicimus de iis, qui validiora. *Explana.*] Manifesta, expone.

34. *Et qui cognatum.*] *Qui*, quomodo, unde.

35. *Proinde expiscare, quasi non nosses.*] *Proinde*, ita similitudinis adverbium est modo, non conjunctio. ut, *Proinde tona eloquio solitum tibi*. *Expiscari*, est diligentissime quærere, ubinam pisces lateant. ergo verbum est tractum à piscatoribus.

36. *Ego me nego: tu qui ais.*] Subauditur ad omnia, *nosse*.

37. *Eho tu sobrinum tuum.*] Populari quadam, vulgarique fatigatione, utpote scurra, respondit.

38. *Nomen? maxime.*]] Falsa non habent memoriam. hic ergo deest, nescio, vel necessarium est. *Quid nunc taces?*] Urget senex: quia intelligit eum nomen nescire.

40. *Subjice.*] Suggere.

41. *Non dico: quasi non noris.*] Mire: nam videtur arte celare id, quod invitus nesciebat.

42. *Stilpho.*] Σύλληψις. nam reddit ad nominativum, *est* utique Stilpho, ut rursus ad accusatiuum, *Noveras*, Stilphonem scilicet.

43. *Stilphonem inquam noveras.*] Figura ἐπιτροχασμός. Est autem ἐπιτροχασμὸς verborum super se invicem effusio, quæ fit adversarii causa turbandi. *Virgilius*:

— *Nec longe scilicet hostes*
Quærendi urbis, circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors,
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit? —

Stilphonem inquam noveras.] Quasi dicat, Convincam, si neges.

46. *At si talentum rem reliquisset.*] Ἀξιόπιστον illud fecit. *At si talentum rem reliquisset decem.*] More Romanorum, apud quos hæreditas pecuniæ erat. *Talentum* autem quod dixit, more Græcorum admiscuit.

49. *Ita ut dicis.*] Ita sum, inquit, ut dicis, avarus & superbus. Et vide senem de injuria non agere: quia justæ confidit & nititur causæ. Plerumque enim hac constantia animi fulciuntur, qui juri confidunt. At contra, qui nullo jure freti sunt, litigant, & ad injurias prosiliunt: ut his saltem perturbent adversarium, qui jure non valent. Condono igitur, inquit, tibi omne contumeliæ genus. *Ego tum si advenissem.*] Deest *Ad judicium*: ut sit, Quum ad judicium venissem. *Qui mihi cognata.*] *Qui*, unde, quomodo.

51. *Eu! noster, recte.*] Geta sic laudat senem, ut oprtet vincere Phormionem. *Eu! noster, recte.*] Plaudit sibi *Terentius*, supposita persona: quasi recte dixisset.

52. *Quibus me oportuit judicibus.*] Probavi judicibus, inquit.

54. *Filius cur non refellit.*] *Refellere* i. est arguendo falsum ostendere.

55. *Cujus de stultitia dici, ut dignum est.*] Compendium convitiorum est, nihil dignum invenire, pro magna injuria quod respondeas.

58. *Quandoquidem solus regnas.*] Quoniam regnum solutum legibus est, & opprimens libertatem. Sic alibi, *Regnumne hic, Æschine, possides?*

59. *Hic de eadem causa.*] *Hic*, videlicet apud Athenas, ubi leges, ubi libertas omnibus communis est.

61. *Potius quam lites secter, aut quam te audiam.*] Bis posuit *Quam*. Quod

genus

genus figuræ primo ζεύγματι contrarium est. Ut in Heautontimorumeno, *Propter quam in summa infamia sum, & meo patri minus obsequens.* Item, *Cepi rationem, ut neque tu egeres, neque hoc posses perdere.*

62. *Id quod lex jubet dotem dare.*] *Id*, pro *Ob id.*

63. *Abduce hanc, minas quinque accipe.*] Modo id agit, quod reprehendit à filio non esse factum, *Dotem dares, quæreret alium* Et dotem voluit custodem esse pudoris.

64 *Ha, ha, he.*] Hic risu destruxit, quod serio intendebat senex. *Homo suavis.*] Præscriptio, quum jam alterum factum sit, fieri utrumque non posse.

65. *An ne hoc quidem adipiscar ego.*] Quia enim à lege stat, recitat tantum id quod scriptum est.

66. *Itane tandem, quæso?*] Majora argumenta sunt quæ per interrogationem proferuntur. *Ubi abusu sis.*] A scripti voluntate. *Utimur* cum honore, *abutimur* cum injuria.

67. *Atque amittere.*] Bene *Amittere*: quia finis cupiditatis amissio est.

68. *An, ut nequid turpe civis in se admitteret.*] Idoneum testimonium est, bonorum esse natalium, Civem dixisse. Nam apud veteres peregrinæ mulieres in meretricum numero habebantur. Sic ipse alibi, *Adeone est demens ex peregrina?* Et alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et Parmeno comprobans respondit, *Potest taceri hoc.* id est, meretricem matrem te habuisse. *An, ut nequid civis turpe in se admitteret.*] A voluntate.

70. *Ut cum uno ætatem degeret?*] Quid enim est pudicitia, nisi unius scientia viri?

72. *Actum, aiunt, ne agas.*] *Aiunt* dicimus, quum proverbium significamus. *Acta res* est, de qua sententia prolata sit.

73. *Donec perfecero hoc.*] *Virgilius*:

—— Donec me flumine vivo.

Abluero. ——

Perfecero.] Pro *Perficiam*. *Ineptis.*] Ut à *Sapientia*, *Sapis* dicimus: ita ab *Ineptia*, *ineptis*. *Sine modo.*] Hæc minantis sunt verba. & bene. imitatus est enim comminantem.

75. *Tuus est damnatus gnatus, non tu.*] Ludit Phormio quum dicit, *Non tu*: & contemptibiliorem in hac causa sibi senem, quam Antiphonem fuisse, dicit: simulque ætatem illius esse despectam, *Tuus est damnatus gnatus, non tu.*] Pro voluntate contendentis est prolatio sententiæ.

77. *Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere.*] Definitive respondit.

78. *Cum uxore hac.*] Id est, tali.

79. *Tute idem melius feceris*] Locus est hic, ut ostendat Phormio, de compacto egisse cum Antiphone. *Tute idem melius feceris.*] Quidam sic intelligunt, Tute idem melius feceris, ut senex potius exeat, quam ejiciat filium. Artificiose autem loquitur Phormio, ut adimat suspicionem seni consensionis & cohibentiæ inter parasitum & filium.

81. *Sedulo.*] Sine dolo, instanter.

82. *Dissimulat.*] Fingit, mentitur. *Quin quod est ferendum feras.*] Cur non, inquit, accommodas necessitati voluntatem?

86. *Quæ tuam senectutem oblectet.*] Non *Te*, sed *Senectutem tuam*.

88. *Minue vero iram.*] Contemnentis est dissuadere iracundiam. *Hoc age.*] Annuentis est.

90. *Dixi, Phormio.*] *Dixi* solent dicere perorata causa.

92. *Dixi, Demipho.*] Mire comminationem & ferocitatem ejus imitatus est simili verbo.

93. *Si quid opus fuerit.*] Hæc repentina discessio habet aliquam majorem litigaturi denuntiationem. Et bene breviter: ne multiloquio infringeretur superior comminatio.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS SECUNDI.

Quanta me cura & solicitudine.] *Hæc deliberativa est, in qua tres advocati sunt: quorum unus suadet, alter dissuadet, tertius, qui se alterutri addere debuisset, ejusmodi sententiam dicat, ut rursum deliberatione opus esse videatur.*

1. *Quanta me cura & solicitudine afficit Gnatus.*] *Cura* est in spe bonorum:

Solicitudo in metu malorum.

7. *Ego Cratinum censeo.*] Potest *Ego* subdistingui: ut subaudiatur, *Ego dicam.*

9. *Quæ in rem tuam sint.*] Bene principio, ἀπὸ τῆς ΤΗΟΛΚΙΣ * ΑΛΙΤΟΥ συμβουλεύοντος, * benevolentiam suam commendavit: & sic consilium dedit.

11. *Æquum est.*] Ab honesto. *Et bonum.*] Ab utili.

12. *Et id impetrabis.*] A possibili. Et breviter deliberativæ tres locos tetigit, justum, utile, & possibile.

13. *Ego sedulo hunc dixisse credo.*] Artificiose personam defendit, sententiam reprehensurus: ne si inimicus sit, adimat authoritatem sententiæ suæ. *Verum ita est.*] Subjunxit locum ἀπαγγελτικῶς oratoriæ: ut invidiæ contradicturus occurreret.

15. *Mihi non videtur.*] A possibili. *Quod sit factum legibus.*] Hic alio ordine locos suasoriæ tetigit: primum à possibili, secundum ab honesto.

16. *Et turpe inceptu est.*] Ab honesto. Utilitatem autem prætermisit per artem, quæ ubi non potest fieri, frustra spectatur.

18. *Res magna est.*] Causa ampliandi sententiam.

19. *Incertior sum multo quam dudum.*] Ex tribus enim unus suasit, alter dissuasit, tertius nihil dixit.

24. *In tempore huc se recipere.*] Εὐκαίρως. *Sallust. Maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.*

IN SCENAM PRIMAM ACTUS TERTII.

1. *Enimvero, Antipho, multis modis cum istoc animo.*] *Cum isthoc animo*: pro hujus animi. *Ennius: Omnia cum pulchris animis Romana juventus.*

2. *Itane hinc abisse, & vitam tuam.*] Ἐν ἀποκοπῇ. ut,

Invidisse Deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem!

Et,

Servon' fortunas meas commisisse futili?

3. *Alios tuam rem.*] Ab infinitivo ad indicativum transitum fecit. *Credidisti.*] Pro *Putasti.*

5. *Pateretur mali.*] Legitur & *Poti-retur*, quia *potiri* τῶν μέσων fuit. Plautus, *Hostium potitus est.*

6. *Spes opesque sunt.*] Hæc quidem de his sunt, quæ amant jungi. *Spes opesque sunt.*] Ut, *Res fortunaque.*

7. *Qui abieris.*] Mollius, quam *Fugeris.*

8. *Sed ea causa.*] Quia abieris.

10. *Numquid patri subolet?*] Sub convenientia sua & Phormionis dicit.

13. *Confutavit verbis.*] Convicit: ut si diceret, Refutavit. sed *Refutatio* in rem est: *Confutatio* in personam.

14. *Ego quod potui porro.*] De se mediocriter per ἔλλειψιν, moraliter satis. *Ego quod potui porro.*] Ordine, primo dominum, post Phormionem, ultimum se posuit.

18. *Huc salvum nunc Patruum, Geta.*] Non optat salvum patruum venire, secundum *Appollodorum*: & ostendit, non congruere salutem ejus cum commodo suo. An non dicit, *malum esse & incommodum sibi*, sed tantum magni terroris plenum adventum patrui?

20. *A sua palæstra exit foras.*] Bene palæstram ejus dixit lenonis domum, in qua est exercitus amator assidue. *Plautus* Bacchid.

——— *Homo adolescens*
Penetrem hujusmodi in palæstram, ubi damnis desudascitur!

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS TERTII.

Dorio, audi, obsecro.] *Hæc scena in petitione, quæ sæpe admittit deliberativa locum.*

1. *Dorio, audi, obsecro.*] Sunt qui sic legunt, ut *Dorio* Phædria dicat, *Audi* leno: *Obsecro* iterum Phædria. *Quin omitte me.*] *Quin*, modo corripiendi vel imperandi vim habet. ut, *Quin age.*

6. *Hei metuo lenonem, ne quid suo suat capiti.*] Deest *mali. Suat* autem, appingat atque affigat. *Suo suat capiti.*] Ἀποσιώπησις. διὰ τὸν εὐφημισμὸν, *Suo capiti* dixit, quum dicturus esset,

Prædrix, ut, *Dardanique regum capitis.*

8. *Fœneratum.*] Ab utili. *Fœneratum istuc beneficium tibi.*] Id est, mihi a te fœneratum.

9. *Verum hercle hoc est.*] Bene ipse dictum suum confirmavit.

10. *Cantilenam eandem canis.*] Ita dicit : ut, *Vetus & vulgata cantio.*

11. *Tu mihi cognatus.*] Ab honesto. *Tu parens, tu amicus, tu.*] Secunda ἀποσιώπησις.

15. *Phaleratis dictis.*] Honestis atque ornatis : quia dixit, *Tu mihi cognatus, tu parens.* Et quasi leno, irridet honestatem, & despicit.

16. *Miseritum est.*] Εἰρωνεία. *Hei veris vincor.*] Hoc sibi dicit adolescens.

17. *Neque, Antipho alia quum occupatus esset solicitudine.*] Hoc dolet Phædria quod in eadem re laboraverit Antipho, id est, in amore : quodque amare contigerit. *Neque, Antipho alia.*] Minore aliqua solicitudine quam hæc est, quam nunc gerit. An *Alia*, præter hanc, quam de me gerit ? Ordo & sensus hic est, Neque tum esse mihi hoc objectum malum, quum Antipho alia solicitudine esset occupatus levi quapiam, non hac de nuptiis, quæ est gravissima.

20. *Unquam usus venit.*] Opus aut necesse fuit.

21. *Auribus teneo lupum.*] Græcum Proverbium, τῶν ὠτῶν ἔχω τὸν λύκον, οὔτ' ἔχειν, οὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι.

23. *Neque parum leno sies.*] Ἔλλειψις. deest enim, *Vereris?*

26. *Ære emptam suo.*] Bene *Suo*, quasi de tertia persona.

31. *Conduplicaverit.*] Conjunctivum pro indicativo, id est, *Conduplicabit.* Hoc est aliter, *Fœneratum istuc beneficium pulchre tibi dices.*

36. *Flentem, nihil ferentem.*] Ὅμοιον τῶν γένει usitatum veteribus.

38. *Tibi quidem olim est dies.*] Hic *Olim*, futuri temporis. Nam leno de accipienda ab adolescente pecunia diem constituerat : & inventa meliori conditione, anticipaverat tempus cum adolescente præscriptum.

40. *Iam ea præteriit?*] Interrogative pronuntiandum, *Non; verum ei hæc antecessit.*] Urbane leno, *Hæc antecessit.* ut alii putant, meretrix vendita : ut alii dies qua lenoni constitutum fuit. An aperte leno perfidus mentitur ? unde sequitur, *Non pudet vanitatis?* Ergo plus est *Antecessit*, quam *Præteriit*. *Non pudet vanitatis?*] Apparet, supra, lenonem de perfidia anticipati temporis esse confessum.

48. *Mea lege utar.*] Lenonia scilicet : in qua semper commodum est prius, quam fides.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS TERTII.

1. *Quid faciam.*] Οἰκονομία ad futurum exitum comœdiæ.

2. *Minus nihilo.*] Ὑπερβολή.

4. *Adjuverit.*] Secundum *u*, pronuntiari debet. *Adjuverit comiter.*] *Comiter* veteres dixerunt περὶ τὸ κόσμιον.

7. *Quid faciam?*] Comiter, quamvis uterque intelligat quid alteruter dicat, dissimulant tamen.

11. *Ni etiam nunc me hujus causa quærere in malo jubeas crucem?*] Quasi dicat, In malo aliud malum.

14. *Relinquatur preci.*] Bene *Preci.*

19. *Pedetentim.*] Caute. à pedibus & tentando. *Pedetentim tamen.*] Hoc quidam sic accipiunt, tanquam Getæ dicat Antipho, ut caute aggrediatur senem fallere.

25. *Istæc vero vilis est.*] Amatoriè.

30. *Solus est homo amico amicus.*] *Apollodorus*, Μόνος φιλεῖν γὰρ τοὺς φίλους ἐπίσταται.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUARTI.

Quid? qua profectus causa.] *Hæc est narratio simplex.*

9. *Senectus ipsa est morbus.*] *Apollodorus*, Τὸ γῆράς ἐστιν αὐτὸ νόσημα.

13. *Hanc conditionem si cui tulero.*] Κυριολογία. quia *ferre conditionem alicui* dicimus.

15. *Te mihi fidelem esse æque.*] Mire admixtum ante completam sententiam

de extraneo, *Te mihi fidelem esse*, *&c.*

17. *Tacebit, dum intercedet familiaritas.*] Incertum, quando proditum iri se dicat ante, an post nuptias.

20. *Ut me excutiam.*] Legitur &, *Excutiat.*

21. *Meorum solus sum meus.*] *Apollodorus*, ἐγὼ γδ εἰμὶ τῶν ἐμῶν ἐμὸς μόνος.

24. *Donec tibi id, quod pollicitus sum, effecero.*] *Virgilius*,

— *Donec me flumine vivo*
Abluero. —

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUARTI.

8. *Venio ad hominem.*] Venuste repetitum, *Hominem.*

15. *Hunc adoriar hospitem.*] Astute *Hospitem*, de eo qui supervenit: nomen aptum imprudenti rerum, atque alieno ab earum scientia. *Sallustius*, *Vitam si cuti peregrinantes transegere*, *&c.*

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUARTI.

Expecto, *quam mox recipiat huc sese Geta.*] *Ad errorem cumulandum, persona Antiphonis interponitur: ut ei adaucto metu amittendæ uxoris, major vis fiat repentinæ lætitiæ.*

5. *Volup' est.*] *Hoc volup* nomen est, ut *hoc facul*: sic enim veteres per ἀποκοπὴν loquebantur.

6. *Compluria.*] Secundum regulam locutus est, nam *hoc complure*. & *hac compluria. Nova hic compluria.*] Sic veteres, quod nostri dempta syllaba *complura* dicunt. Sic *Cato* Originum secundo; *Fana hoc loco compluria.* *Cicero* in Protagora, *Confirmandi genera compluria.* Credo quia veteres *hoc plure*, non *hoc plus* dicebant.

9. *Commodum.*] Commoda æstimatio est temporis * Commodum, tantum quod *Lucilius*: *Quod mihi commodum est, aut uda vestimenta deposueram.*

13. *Is qui istam.*] Ἀποσιώπησις tertia. deest *Obtrusit nobis*, aut, *Defendit*, aut quid tale.

18. *Fugitans litium.*] Genitivo casui vim nominis habet *Fugitans* junctum: accusativo, vim tantum participii. *Fugitans litium*,] Quasi quod vult in domino facere, id jam in eo esse dicit: præparans hominem ad contemptum pecuniæ, quæ poscetur statim.

29. *Dari tibi in manum.*] Datur ei in manum, qui furtim accipit sine arbitro, aut interprete; ut prævaricator, aut judex corruptus.

30. *Hac hinc facessat.*] Pro, *Hinc se faciat*, id est, abeat: *Huc se faciat*, huc accedat, significat. *Hac hinc facessat.*] Pro *Cedat*, alias *Faciat.* Ergo duas res significat hoc unum verbum. An *hinc facessat*, proverbialiter, quasi *hinc faciat.* *Plautus*, *Argentum hinc facite.* *Huc te fac* dicitur, pro, *huc accede.*

32. *Aliquam partem.*] Et si non totum, vel aliquam partem.

33. *Tria non commutabitis verba hodie inter vos.*] Sic dicebant, jurgium significantes Proprie *Verba commutare* est, quod *altercari* dicimus.

38. *Quid! nimium: quantum libuit.*] Apud quosdam diversæ personæ cum verbis singulis.

41. *Parvi retulit.*] Nihil interfuit: vel parum interfuit, id est, nihil profuit.

42. *Non suscepisse: inventa est quæ dotem petat.*] In Græca fabula senex hoc dicit, Quid interest me non suscepisse filiam, si modo dos dabitur alienæ?

49. *Sed mihi.*] Παρένθεσις prima. *Sed mihi opus erat.*] Indictio doli est. nam antequam petat, petendi causam ingerit.

50. *Quæ adferret, qui dissolverem.*] Quia, si opum causa habendarum dotatam quæreret, minor esset necessitas captandæ opulentioris. Æs alienum addidit, cui rei nihil opponi potest.

52. *Ab hac accipio quæ sponsa est mihi.*] Mire *Accipio*: non *Accepturus sum.* Et definitivum modum ponit, ne de summa dotis supersit disputatio.

54 *Utrum stultitia facere.*] Παρέλκον tertium. hoc idem enim valet *Utrum*, quod *An*.

55. *Scientem, an imprudentem.*] Ἀντίθ

ϑέτιν secundum. nam scienti imprudentem reddidit.

56. *Quid si animam debet?*] Græcum proverbium, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὀφείλει. *Ager oppositus est pignori ob decem minas.*] Astute non protinus *Triginta minas* dixit, sed paulatim colligit, ut partibus congestis in summa senex minus gravetur. nam si semel diceret, deterreret parcissimum senem. Denique auditis decem minis, statim respondet *Dabo.* conceduntur ab alio decem. de reliquis superest dubitatio; nam difficilis est ad dandum.

61. *Sumptu ad nuptias.*] *Opus est*, Subauditur.

62. *Pone sane, inquit, decem minas.*] Bene, *Sane*: quasi plus quiddam exigat, sed hoc contentus sit.

63. *Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas.*] Perspicere hinc licet consuetudinem utriusque sermonis. nam *Apollodorus* μυρίας dixit, pro multis. Et ut apud Græcos μύρια, ita apud nos *Sexcenta* dicere pro multis, usitatum est *Cicero*, *Sexcenta possum decreta proferre.*

68. *Mea causa ejicitur, me hoc æquom est amittere.*] Ratio cur ipse viginti dare debeat minas, dante Demiphone decem.

69. *Quantum potes, me certiorem.*] Festinat Geta: scit enim dixisse lenonem, *Mea lege utar, ut potior sit, qui prior ad dandum est.*

73. *Quæ quidem illi res vortat male.*] Non desinit Poëta ostendere avaritiam Demiphonis, qui nec ideo libenter fert dari aliquid Phormioni, quia sic commodum ei est. *Virgilius*,

Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hœdos.

74. *Argentum mecum adtuli.*] Comicum, argentum præsto est. & causa additur cur præsto, & unde sit. simul iracūdiæ uxoris, & jurgio præparatur locus.

75. *Fructum quem Lemni, &c.*] Et *Lemni*, & *Lemno* legitur. *Reddunt prædia*] Σχῆμα ἐπεξήγησις. Et proprie de fructu, *reddunt.*

76. *Id sumam.*] Non fructum, sed argentum. *Id sumam.*] Impendam, unde & *Sumptus* dictus. *Uxori, tibi opus esse. dixero.*] Bene *Esse*, non *Fuisse*: ne jam repetendum videretur. *Opus esse, dixero.*] Adjunctivum, pro pronuntiativo. ut in Eunucho, *Perculeris jam tu me.*

IN SCENAM QUARTAM ACTUS QUARTI.

1. *Emunxi argento senes.*] Mire, quum è contrario dicatur *Emunctus homo*, elegans & facetus: ut *Horatius* de *Lucilio*, *Emunctæ naris*, inquit.

2. *Satin' id est.*] Hoc est, idne tibi videtur satis esse ad miserias meas? An quasi εἰρωνικῶς dicit, ut dicere solemus, *Bene habet nunc*: aut *Fecisti certe quod debuisti.* Ideo autem subambigue locutus est, ut nequaquam posset aliter interpretari à Geta, qui respondebit, *Nescio hercle: tantum jussus sum.*

9. *Ulcus tangere.*] Proverbiale: non εἰρωνικῶς dixit.

15. *In nervum potius ibit.*] Decipiet. à proverbio tracto à sagitariis: quum vis conatusque tendentis arcum, non in volatum teli, sed in ruptionem nervi expetatur.

17. *Tu id quod boni est excerpis.*] Honeste *Excerpis* dixit. & attende, quemadmodum dicat, *Excerpi bona*, quibus non utatur.

27. *Gallina cecinit.*] Observatum est, in qua domo gallina canat, superiorem marito esse uxorem. *Interdixit hariolus.*] *Hariolus* est; qui divina mente vaticinatur. Dictus *hariolus*, quasi *fariolus*, à fatis & a fando. quum *F* pro *H*, & item *H* pro *F*, in multis locutionibus ponatur. An quod imitatur aspirationem in exhalando? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant. unde & vocem ejusmodi dabant, que est *oe*: quod *oe* sonus exhalandi vim præstat.

28. *Haruspex vetuit.*] *Haruspex*, ab haruga nominatur. nam *haruga* dicitur hostia, ab hara in qua concluditur & servatur. *hara* autem est, in qua pecora includuntur. *Plautus*, *Rusticus*, *hircus*, *hara*; Mostellaria. *Ante brumam.*] Arte irrisit homines *Terentius*, quibus religio sit aggredi negotium aliquod diebus de-

Sensus est, Sciunt edacem, & ideo nolunt alere. Et hoc sic pronuntiandum ut facere totum videatur illatum, quando obæratus sit sub hujusmodi pœna: nec accusari ab aliquo se queritur, neque damnari. *Hominem edacem.*] Se significat. *Sapiunt.*] Sibi consulunt.

22. *Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.*] Parasitice *Beneficium summum* dixit *alere*. *Pro maleficio.*] Pro injuria. *Reddere.*] Retribuere, reponere.

23. *Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.*] Multum promittit Geta parasito, quum dicat, nihil futurum, quod pro merito possit accipere. *Non potest satis pro merito ab illo.*] Hujusmodi sententias inferunt Poëtæ parenthesi, cum his quæ volunt inferre. *Ab illo tibi referri gratia.*] Non ab eo, qui te damnatum duxerit: sed Antiphone, de quo sermo est.

24. *Imo enim nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] Bene parasitus, quidquid præstat, debere se dicit. Et est proprium personæ inferioris. *Virgilius.*

Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Iovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divûm.

Gratiam.] Vicem. *Nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] *Rex* alias regnator, alias dominus, alias dives significat. Sed nunc rationem habet nominis ad aliquid dicti, ad significandum parasitum. ut enim parasitus regis est, & libertus patroni: sic è contrario rex parasiti est, & patronus liberti. quod si non esset, non *nemo* tantummodo, sed *nemo parasitus* diceret.

25. *Tene asymbolum venire, unctum, atque lautum è balneis*] Hæc non ab Apollodoro, sed è sexto satyrarum Ennii translata sunt omnia: *Quippe sine cura, latus, lautus, quum advenis, Infertis malis, & expedito brachio, Alacer, celsus, lupino expectans impetu, Mox cum alterius abligurias bona: quid Censes dominis esse animi? pro divûm fidem! Ille tristis cibum dum servat, tu ridens voras, Tene asymbolum venire.*] Et hoc nomen constat inter parasitos confictum, atque compositum esse. Contra illud in Andria, *Symbolum dedit, cœnavit.*

26. *Otiosum ab animo.*] Παλεναςμός. Nam addidit *ab*, quum sufficeret *animo*. *Quum ille cura & sumptu absumitur.*] *Cura* in apparando, *Sumptu* in coëmendo.

27. *Dum tibi sit quod placeat.*] Acuenda vox in eo, quod ait *tibi*. Et hoc eminenter adjectum est, non sui curam, sed convivarum gerere illum qui vocat. *Ille ringitur, tu rideas.*] Poëtico lepôre & iisdem syllabis diversa significantia prope invicem posuit, *Ringitur* & *Rideas*. *Ille ringitur, tu rideas.*] Varie. nam pronuntiativo conjunctivum miscuit. Non enim dixit, *Ringatur*. *Ringi* est stomachari tacitum. est enim translatio a canibus latraturis.

28. *Prior bibas, prior decumbas.*] Hoc ad procacitatem parasitorum retulit. *Prior decumbas.*] Sic alibi, *Maturè veniunt, discumbitur*, inquit. *Cœna dubia apponitur.*] Et hoc adeo parasiticum verbum est, ut id non intelligat Geta.

29. *Quid istuc verbi est?*] Ut intelligat populus, idcirco non intelligit, & vult doceri Geta. Ostendit autem Poëta, pro unaquaque re verba propria esse, neque communia cum iis, qui diversi sunt actus. *Ubi tu dubites, quid sumas potissimum.*] Non *Potius*, sed *Potissimum* dixit: ut in re omni aliis alia monstraret potiora. *Plautus*, *Standum est in lecto, si quid de summo petas.*

30. *Hæc cum ratione ineas.*] Intelligas, æstimes. *Quam sint suavia, & quam cara sint.*] Nonnihil philosophatus est Poëta, ostendendo multis suavia esse quæ cara sint. *Cara.*] Magni pretii.

31. *Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem Deum?*] Hoc est quod ait, *Imo enimvero nemo satis pro merito gratiam regi refert. Non tu hunc habeas plane præsentem Deum?*] *Præsentes* Dii sunt, vel qui statim præstant: vel qui coluntur & videntur, ut Sol & Luna. Alii *Præsentem* pro potentissimo accipiunt. ut *Virgil.*

— Quo non præsentius ullum.

32. *Senex adest: vide quid agas.*] Intervenit senex ultimo & quidem, quod extra argumentum per inventionem dici potuit, consumptum est. *Vide quid agas.*] Non terrentis est, sed excitantis. *Prima coitio est acerrima.*] Translatio est

à prælio. nam & congredi milites, & coire dicuntur.

33. *Si eam sustinueris.*] Multum de illo exigit, quando non dicit, si eam repuleris: sed potius, si eam sustinueris. *Postilla jam, ut lubet, ludas licet.*] In officio militari omne negotium vel pugna, vel ludus.

IN SCENAM TERTIAM

ACTUS SECUNDI.

EN unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam.] *In hac scena, ut rhetoribus placet, veluti quædam controversia est, quæ uno tempore ex utraque parte tractatur. Ut si quis dicat, Legem esse, ne de eadem re bis agatur; & item, ut orbam proximus ducat. quidam absente patre sub hoc nomine uxorem coactus est ducere: vnde illam pater adveniens ejicere matrimonio: contradicitur. Meminisse autem debemus, in omni contentione ea maxime dici, quæ simplici patrifamilias & calumnioso sycophantæ, improbissimoque parasito congruere, Poëta visa sunt.*

1. *En unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam.*] Jam instructi sunt advocati, & recte. longum enim fuerat omnia hæc post scenam geri. *En unquam.*] *En* vim habet indignationis post enarratam injuriam.

2. *Quam hæc est mihi?*] *Facta injuria*, subauditur.

3. *Adeste quæso.*] Interim advocati Demiphonem sequi inducuntur; & ridicule tacent prius, postea locuturi. Et *Adeste* proprie. *Adesse* enim causæ, proprii dicuntur patroni & amici. *Adeste quæso.*] Proprie advocatis *Adeste* dixit. Et qui ipse properantius pergit, rogat ut assequerentur. *Iratus est.*] Hoc ad excitandum Phormionem dicitur. *Quin tu hoc age. st.*] Annuit ut taceat. *St* significat silentium.

4. *Iam ego hunc agitabo.*] Modo *Iam* celeritatis est signum. *Hunc* cum contemptu dixit. *Agitabo*, perturbabo. *Prô Deûm immortalium!*] Ἔλλειψις, deest *Fidem*, aut quid tale. *Cicero* in Oeconomico, *Quid igitur, prô Deûm immortalium! primum eam docebas quæso? Prô Deûm immortalium!*] Artificiose prior exclamat, ut Demipho qui injuriam passus est, ultro impetum accusationis incurrat.

5. *Negat Phanium esse hanc sibi cognatam?*] Additum pronomen est: quasi notam omnibus diceret. *Phanium esse hanc sibi cognatam.*] Magno ingenio *Terentius* impudentiam calumniatoris expressit. nam & prior incipit, & prior accusat. Et quia non potest dicere, expellit Phanium Demipho: *negat cognatam*, inquit. *Cognatam Demipho?*] Hæc est flagitatio, quæ etiam nomen tumultuose persequitur atque exagitat. Ideo callidus sycophanta patrisfamilias proprium nomen non solum invidiose infert, sed etiam repetit.

6. *Negat.*] Una opera Geta in duplici versatur dolo. nam & audiente jam sene, se ejus defensorem tanquam absentis, assimulat: & irritat ad vociferationem Phormionem, qui clamandi ulterius causam non haberet, si taceret Geta.

7. *Sequimini.*] Apparet, Demiphonem, ut patremfamilias, perturbari non mediocriter: quippe qui & advocatos conquisiverit adversus hominem sine advocatis agentem, & progredi non audeat, nisi illi sequantur. *Sequimini.*] *Sequimini* dicit, qui properantius & concitatiore gradu pergit iratus.

8. *Neque ejus patrem se scire, qui fuerit.*] Ambiguitas: quæ tamen sensu discernitur.

9. *Nec Stilphonem ipsum scire qui fuerit?*] Hæc asseveratio mentientis est, imitata veritatem. *Nec Stilphonem ipsum scire.*] Quam multa calumniatores clamandi causa dicunt, & vociferandi: ut ipso strepitu terreant. *Nec Stilphonem ipsum.*] Tantumdem quod supra, *Neque ejus patrem.* Scire debemus, hoc nomen non fictum à parasito, sed auditum à puella, quæ uxor ducta sit, dici. *Negat.*] Σύλληψις prima. nam extrinsecus audiendum est, *Pater.*

10. *Quia egens relicta est misera.*] Communis locus in avaritiæ generalitate approbatior, facilius enim hoc de omnibus, quam de Demiphone credatur: & ideo *Ignoratur* dixit, & *Negligi-*

tur: non, Ignorat; nec, Negligit Demipho. *Ignoratur.*] Non agnoscitur, ignorarique fingitur. hoc enim significat modo. *Parens.*] Pater, nam ut variaret, *Parentem* dixit, quem supra dixerat *Patrem*. Patrem ergo dicit puellæ a Demiphone ignorari.

11. *Negligitur ipsa.*] Quia fieri potest, ut qui ignoret parentes puellæ, id est, ignorare se dicat, tamen ipsam non negligat puellam. utrumque conquestus est. *Avaritia vide quid facis!*] Hæc conversus ad circulum & coronam circumstantium dicit, & conqueritur. Nulla enim re magis populus concitatur, quam siquis egenum contemnat. inde & *Sallust. Bonis invident, & malos extollunt. Avaritia vide.*] Proprie *Vide* stomachantibus convenit, qui indignatione coguntur quasi cum aliquo colloqui. Sic in Adelphis, *Illud sis vide, exemplum disciplinæ.* Sunt qui putent illum alicui de corona circumstantium dicere moraliter.

12. *Si herum insimulabis avaritiæ.*] *Insimulare*, est crimen ingerere. *Si herum insimulabis.*] *Insimulatio* est & falsi & veri criminis incusatio. sic *Cicero*, *Nihil eorum quæ Galli insimulabant, negarunt.* *Insimulo* genitivo jungitur. *Male audies.*] Scilicet à me.

13. *O audaciam!*] Hæc exclamatio ostendit quid absente patre defenderit filius. *O audaciam! etiam me ultro accusatum advenis?*] Hic jam ostenditur, persuasum esse Demiphoni, vim adhibitam filio suo, uxorem ducere: uno, quum hunc audacem appellat: altero, quod dicit *etiam*. quæ conjunctio & Antiphonem complectitur, & sic accusatum.

14. *Nam jam adolescenti nihil est quod succenseam.*] Sic subtiliter ac latenter purgatur à Phormione apud patrem Antipho. nam quum dicit, *Nihil est quod succenseam adolescenti*: ostenditur, adhuc succensuisse, & inimico fuisse animo. Quum autem addit, *Si illum minus norat*: ostenditur, contradixisse sibi, & restitisse judicio; & sic dicit, quod si adolescens non agnoscens puellam, veniam non meruerit: pater negata cognata ferri non possit. *Nihil est quod succenseam.*] *Succensere* dicimus eum, qui quum amare debeat, læsus irascitur. Et vide, ut veteratorie ostendat contradixisse adolescentem.

15. *Si illum minus norat.*] Non dixit non *Norat*: sed, *Minus norat*: quasi & ipse nosse debuerit. *Quippe homo.*] Repente transit ad nominativum, quum supra dixerit *illum*: & deest *erat*: quod assumitur ab inferiore. *Iam grandior*] Hic comparativus non habet significationem qua magis sive minus a positivo significet. Ut, *Iam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus. Quippe homo jam grandior.*] Argumentalis narratio dicitur, quæ nunc subjecta est ad fidem faciendam, & constituendam personam defensoris. Et *Grandior*, non *grandis*: quasi dicat, qui grandior fuit, quam ut illum adolescens optime nosse posset. *Iam grandior.*] Proprie *grandis* ad speciem refertur ætatis. ut *grandis puer*, & *grandis virgo*: *grandis natu*, senex dicitur.

16. *Cui opera vita erat.*] Hic ostendit quam pauper fuerit. & *opera* sexti casus est, & *vita* nominativi. *Cui opera, vita erat.*] *Opera* pro victu posuit. & *opera* hic ablativus casus est. *Ruri fere.*] Id est, Ruri opera faciendo quærebat cibum. Et bene addidit *fere*. non enim semper, sed plerumque. *Ruri fere se continebat.*] Expresse ostendit miseriam hominis, qui in urbe natus interdixerat sibi accessu ejus, ob pudorem inopiæ, nam hoc significat *continebat*: unde *contenti* dicuntur, in malis durantes. Hoc autem veteres faciebant nobiles, quum ad paupertatem redacti essent. *Ruri fere se continebat.*] *Continere se* dicitur, qui contra voluntatem se continet.

18. *Colendum habebat.*] *Virgilius*,
Conductaque pater tellure serebat. —
Sæpe interea mihi senex narrabat.] Miserabiliter & invidiose positum *Senex*: & majore fide *Narrabat* dixit, non *Querebatur*. Et vide congestionem argumentorum. Et ordo est, *Sæpe narrabat senex hunc suum cognatum se negligere. Sæpe interea mihi senex narrabat.*] Habet misericordiam odiosa narratio.

19. *Se hunc negligere cognatum suum.*] Ἀμφιβολία. sed in sensu dissolvitur. *Cognatum suum.*] Hoc crimen & causa est, quod *Cognatum* addidit.

20. *At quem virum!*] Qualitas injuriæ a dignitate personæ. multi enim tales fiunt, ut cognitione abdicandi sint. *Quem ego viderim in vita optimum.*] Modo in vita ac moribus. Et *in vita*, hoc est, quum viveret, & in eo quod à vivo fit. *Quem ego viderim in vita optimum.*] Modo *in vita*, in actu, in moribus.

21. *Videas te, atque illum.*] Melius hoc clare dictum à servo accipimus, ut defendisse dominum videretur. *Videas te, atque illum, ut narras.*] Hoc est, parentem te illi existimo, atque illum tibi. An potius servus, sciens hanc personam fingi, vel certe etiam mortuum hominem induci, male precatur parasito: ut etiam ipse, aut nusquam sit, ut fictus: aut pereat, ut mortuus? An sic accipiendum? ut servus submissa voce hoc per jocum dixerit, Tantum in vita te videas optimum, quam fuit ille quem narras. An sic intelligendum, ut servus hoc dicat, Si optimum est, victum opera quærere, & in alieno agro esse, ita te videas atque illum vidisti, quem ad hunc modum narras vivere. Et allusit ad illud quod ait, *Quem ego viderim in vita optimum. Videas te, atque illum.*] Deest, *Vidisti.* scit enim illum non vera dicere. *In malam crucem.*] Adverbialiter, ut, *Huc vicinia.*

22. *Nam ni ita eum existimassem.*] Ut vita optimum judicarem. *Nunquam tam graves.*] Hoc non quasi timidus, sed quasi religiosus & fidelis loquitur Phormio.

23. *Ob hanc.*] Tanquam præsens sit mulier, de qua lis est: sic demonstrativa particula usus est, dicendo *Hanc. Ob hanc.*] Id est, pro filia ipsius. *Inimicitias caperem.*] *Capere* dicimus, quum id quod in nobis est, assumimus. unde *capere* pro eligendo ponitur.

24. *Quam is aspernatur.*] Ordo est: ob hanc quam hic aspernatur. Ἀπόδοσις. *quam* enim supra revocavit, ad puellam referens. ut, *Quam regno Hesperio fraudo.* Et *Sallustius*: *Nam Sylla dominationem audebat.* Et interpositis quibusdam, *Neque est offensus dominati nem Sylla. Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter.*] *Aspernari* est averti, non solum corpore, sed etiam animo. *Aspernari*, recusare avertere, non agnoscere. Est autem dictum à sperno. *Illiberaliter.*] Apud veteres *Illiberaliter* dicebant *factum*, si quis excessisset omne genus maleficii. Sic in Adelphis,

— *Factum à vobis duriter,*
Immisericorditer: atque etiam, si est, pater,
Dicendum magis aperte, illiberaliter.

Vides more αὐξήσεως *illiberaliter* pro magno hic ultimum poni.

25. *Pergin' hero absenti male loqui.*] Ἀπόστροφος per παρένθεσιν. *Male loqui*, pro male dicere. Et quærit *Probus*, quis ante *Terentium* dixerit. *Hero absenti.*] Argute *Hero absenti*: ut videatur fidelior, qui defendat absentem: quod præstans argumentum est, id in animo habuisse Getam, etiam peregrinante domino. *Impurissime.*] Improbissime.

26. *Dignum autem hoc illo est.*] Non negat male loqui: sed hoc esse dignum contendit malo homine. *Ain'.*] Ἀπόστροφος nota est, quæ separat E ab N, & intermittit S literæ sonum: est enim integrum, *aisne? Ain' tandem, carcer?*] Non carcerarium, sed carcerem asperius appellavit. sic *Lucilius*, *Carcer vix carcere dignus.* Et *Vix* pro *Non.*

27. *Bonorum extortor.*] Ingeniose de ipso negotio sunt inventa convitia. *Bonorum extortor, legum contortor.*] Fingit illi crimina de causa, & de negotio.

28. *Responde.*] Timuit Poëta; ne hujusmodi vociferatio Getæ, quasi veram discordiam apud populum fingeret: & ideo facit jam, à Phormione ipsum admoneri. *Quis homo est?*] Mire servus finxit, se non vidisse senem: ut ea quæ dixerit, in Phormionem sincere dixisse credatur. Et mira dissimulatione addidit *Homo*: ut videatur nihil de præsentia domini cogitasse. *Absenti tibi.*] Tunc fidelis opera est, si absens aliquis defendatur. hoc ergo confirmat, velut indicando. Sic in Andria,

O Chreme, per tempus hic advenis. ausculta.

29. *Seque dignas contumelias.*] Id est, quas ipse debet audire.

30. *Ohe desine.*] Hac voce ostendit, plus justo pro se locutum videri Getam. nam *Ohe* interjectio est, satietatem usque ad fastidium designans. *Desine.*]

Imponit silentium Getæ: quasi validiora dicturus sit. & supra *Tace* dixit senex.

31. *Adolescens primum abs te.*] Et hæc authoritas in senibus, ut qui minoris ætatis fuerint, illos appellatione pueri, vel adolescentis, vel juvenis etiam ostendant: ut hoc de nomine illis quidem detrahant, sibi vero authoritatem attribuant. Sic *Virgilius*:

O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas. —

Bona venia] Sine ira, sine discordia.

32. *Si tibi placere potis est.*] Pro *Potest.* *Mihi ut respondeas.*] Bene *Mihi*: utpote patri adolescentis, vel domino Getæ, vel etiam seni. Et verbum est scrupulose aliquid interrogantium. Sic *Virgilius*,

Mihique hæc edissere vera roganti.

Et, *Dic mihi, Damœta, cujum pecus?*

33. *Quem amicum tuum ais fuisse?*] *Ais* dicimus de iis, qui vana loquuntur: *Dicere* autem dicimus de iis, qui validiora. *Explana.*] Manifesta, expone.

34. *Et qui cognatum.*] *Qui*, quomodo, unde.

35. *Proinde expiscare, quasi non nosses.*] *Proinde*, ita similitudinis adverbium est modo, non conjunctio. ut, *Proinde tona eloquio solitum tibi.* *Expiscari*, est diligentissime quærere, ubinam pisces lateant. ergo verbum est tractum à piscatoribus.

36. *Ego me nego: tu qui ais.*] Subauditur ad omnia, *nosse*.

37. *Eho tu sobrinum tuum.*] Populari quadam, vulgarique fatigatione, utpote scurra, respondit.

38. *Nomen! maxime.*]] Falsa non habent memoriam. hic ergo deest, nescio, vel necessarium est. *Quid nunc taces?*] Urget senex: quia intelligit eum nomen nescire.

40. *Subjice.*] Suggere.

41. *Non dico: quasi non noris.*] Mire: nam videtur arte celare id, quod invitus nesciebat.

42. *Stilpho.*] Σύλληψις. nam reddit ad nominativum, *est* utique Stilpho, ut rursus ad accusatiuum, *Noveras*, Stilphonem scilicet.

43. *Stilphonem inquam noveras.*] Figura ἀντεροχασμός. Est autem ἀντεροχασμὸς verborum super se invicem effusio, quæ fit adversarii causa turbandi. *Virgilius*:

— *Nec longe scilicet hostes*
Quærendi nobis, circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors,
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit? —

Stilphonem inquam noveras.] Quasi dicat, Convincam, si neges.

46. *At si talentum rem reliquisset.*] Ἀξιόπιστον illud fecit. *At si talentum rem reliquisset decem.*] More Romanorum, apud quos hæreditas pecuniæ erat. *Talentum* autem quod dixit, more Græcorum admiscuit.

49. *Ita ut dicis.*] Ita sum, inquit, ut dicis, avarus & superbus. Et vide senem de injuria non agere: quia justæ confidit & nititur causæ. Plerumque enim hac constantia animi fulciuntur, qui juri confidunt. At contra, qui nullo jure freti sunt, litigant, & ad injurias prosiliunt: ut his saltem perturbent adversarium, qui jure non valent. Condono igitur, inquit, tibi omne contumeliæ genus. *Ego tum si advenissem.*] Deest *Ad judicium*: ut sit, Quum ad judicium venissem. *Qui mihi cognata.*] *Qui*, unde, quomodo.

51. *En! noster, recte.*] Geta sic laudat senem, ut optet vincere Phormionem. *En! noster, recte.*] Plaudit sibi *Terentius*, supposita persona: quasi recte dixisset.

52. *Quibus me oportuit judicibus.*] Probavi judicibus, inquit.

54. *Filius cur non refellit.*] *Refellere*, est arguendo falsum ostendere.

55. *Cujus de stultitia dici, ut dignum est.*] Compendium convitiorum est, nihil dignum invenire, pro magna injuria quod respondeas.

58. *Quandoquidem solus regnas.*] Quoniam regnum solutum legibus est, & opprimens libertatem. Sic alibi, *Regnum ne hic, Æschine, possides?*

59. *Hic de eadem causa.*] *Hic*, videlicet apud Athenas, ubi leges, ubi libertas omnibus communis est.

61. *Potius quam lites secter, aut quam te audiam.*] Bis posuit *Quam*. Quod genus

genus figuræ primo ζεύγματι contrarium est. Ut in Heautontimorumeno, *Propter quam in summa infamia sum, & meo patri minus obsequens.* Item, *Cepi rationem, ut neque tu egeres, neque hoc posses perdere.*

62. *Id quod lex jubet dotem dare.*] *Id*, pro *Ob id.*

63. *Abduce hanc, minas quinque accipe.*] Modo id agit, quod reprehendit à filio non esse factum, *Dotem dares, quæreret alium*. Et dotem voluit custodem esse pudoris.

64. *Ha, ha, he.*] Hic risu destruxit, quod serio intendebat senex. *Homo suavis.*] Præscriptio, quum jam alterum factum sit, fieri utrumque non posse.

65. *An ne hoc quidem adipiscar ego.*] Quia enim à lege stat, recitat tantum id quod scriptum est.

66. *Itane tandem, quæso?*] Majora argumenta sunt quæ per interrogationem proferuntur. *Ubi abusus sis.*] A scripti voluntate. *Utimur* cum honore, *abutimur* cum injuria.

67. *Atque amittere.*] Bene *Amittere*: quia finis cupiditatis amissio est.

68. *An, ut nequid turpe civis in se admitteret.*] Idoneum testimonium est, bonorum esse natalium, Civem dixisse. Nam apud veteres peregrinæ mulieres in meretricum numero habebantur. Sic ipse alibi, *Adeone est demens ex peregrina?* Et alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et Parmeno comprobans respondit, *Potest taceri hoc.* id est, meretricem matrem te habuisse. *An, ut nequid civis turpe in se admitteret.*] A voluntate.

70. *Ut cum uno ætatem degeret?*] Quid enim est pudicitia, nisi unius scientia viri?

72. *Actum, aiunt, ne agas.*] *Aiunt* dicimus, quum proverbium significamus. *Acta res* est, de qua sententia prolata sit.

73. *Donec perfecero hoc.*] *Virgilius:*

—— *Donec me flumine vivo.*

Abluero. ——

Perfecero.] Pro *Perficiam. Ineptis.*] Ut à *Sapientia*, *Sapis* dicimus: ita ab *Ineptia*, *ineptis. Sine modo.*] Hæc minantis sunt verba. & bene. imitatus est enim comminantem.

75. *Tuus est damnatus gnatus, non tu.*] Ludit Phormio quum dicit, *Non tu*: & contemptibiliorem in hac causa sibi senem, quam Antiphonem fuisse, dicit: simulque ætatem illius esse despectam, *Tuus est damnatus gnatus, non tu.*] Pro voluntate contendentis est prolatio sententiæ.

77. *Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere.*] Definitive respondit.

78. *Cum uxore hac.*] Id est, tali.

79. *Tute idem melius feceris.*] Locus est hic, ut ostendat Phormio, de compacto egisse cum Antiphone. *Tute idem melius feceris.*] Quidam sic intelligunt, Tute idem melius feceris, ut senex potius exeat, quam ejiciat filium. Artificiose autem loquitur Phormio, ut adimat suspicionem seni consensionis & cohibentiæ inter parasitum & filium.

81. *Sedulo.*] Sine dolo, instanter.

82. *Dissimulat.*] Fingit, mentitur. *Quin quod est ferendum fers.*] Cur non, inquit, accommodas necessitati voluntatem?

86. *Quæ tuam senectutem oblectet.*] Non *Te*, sed *Senectutem tuam.*

88. *Minue vero iram.*] Contemnentis est dissuadere iracundiam. *Hoc age.*] Annuentis est.

90. *Dixi, Phormio.*] *Dixi* solent dicere perorata causa.

92. *Dixi, Demipho.*] Mire comminationem & ferocitatem ejus imitatus est simili verbo.

93. *Si quid opus fuerit.*] Hæc repentina discessio habet aliquam majorem litigaturi denuntiationem. Et bene breviter: ne multiloquio infringeretur superior comminatio.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS SECUNDI.

QUanta me cura & solicitudine.] *Hæc deliberativa est, in qua tres advocati sunt: quorum unus suadet, alter dissuadet, tertius, qui se alterutri addere debuisset, ejusmodi sententiam dicit, ut rursum deliberatione opus esse videatur.*

1. *Quanta me cura & solicitudine affecit Gnatus.*] *Cura* est in spe bonorum:

Solicitudo in metu malorum.

7. *Ego Cratinum censeo.*] Potest *Ego* subdistingui: ut subaudiatur, *Ego dicam.*

9. *Quæ in rem tuam sint.*] Bene principio, ἀπὸ τῆς THOλKIS * AAITOT συμβουλεύοντος, * benevolentiam suam commendavit: & sic consilium dedit.

11. *Æquum est.*] Ab honesto. *Et bonum.*] Ab utili.

12. *Et id impetrabis.*] A possibili. Et breviter deliberativæ tres locos tetigit, justum, utile, & possibile.

13. *Ego sedulo hunc dixisse credo.*] Artificiose personam defendit, sententiam reprehensurus: ne si inimicus sit, adimat authoritatem sententiæ suæ. *Verum ita est.*] Subjunxit locum ἀντικείσεως oratoriæ: ut invidiæ contradicturus occurreret.

15. *Mihi non videtur.*] A possibili. *Quod sit factum legibus.*] Hic alio ordine locos suasoriæ tetigit: primum à possibili, secundum ab honesto.

16. *Et turpe inceptu est.*] Ab honesto. Utilitatem autem prætermisit per artem, quæ ubi non potest fieri, frustra spectatur.

18. *Res magna est.*] Causa ampliandi sententiam.

19. *Incertior sum multo quam dudum.*] Ex tribus enim unus suasit, alter dissuasit, tertius nihil dixit.

24. *In tempore huc se recipere.*] Εὐκαίρως. *Sallust. Maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.*

IN SCENAM PRIMAM

ACTUS TERTII.

1. *Enimvero, Antipho, multis modis cum istoc animo.*] *Cum isthoc animo*: pro hujus animi. *Ennius: Omnia cum pulchris animis Romana juventus.*

2. *Itane hinc abisse, & vitam tuam.*] Ἐν ἀποσιωπήσει. ut,

Invidisse Deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem!

Et,

Servon' fortunas meas commisisse futili?

3. *Alios tuam rem.*] Ab infinitivo ad indicativum transitum fecit. *Credidisti.*] Pro *Putasti.*

5. *Patereturamali.*] Legitur & *Potiretur*, quia *potiri* τῶν μέσων fuit. Plautus, *Hostium potitus est.*

6. *Spes opesque sunt.*] Hæc quidem de his sunt, quæ amant jungi. *Spes opesque sunt.*] Ut, *Res fortunaque.*

7. *Qui abieris.*] Mollius, quam *Fugeris.*

8. *Sed ea causa.*] Quia abieris.

10. *Numquid patri subolet?*] Sub convenientia sua & Phormionis dicit.

13. *Confutavit verbis.*] Convicit: ut si diceret, Refutavit. sed *Refutatio* in rem est: *Confutatio* in personam.

14. *Ego quod potui porro.*] De se mediocriter per ἔλλειψιν, moraliter satis. *Ego quod potui porro.*] Ordine, primo dominum, post Phormionem, ultimum se posuit.

18. *Hunc salvum nunc Patruum, Geta.*] Non optat salvum patruum venire, secundum *Appollodorum*: & ostendit, non congruere salutem ejus cum commodo suo. An non dicit, *malum esse & incommodum sibi*, sed tantum magni terroris plenum adventum patrui?

20. *A sua palæstra exit foras.*] Bene palæstram ejus dixit lenonis domum, in qua est exercitus amator assidue. *Plautus* Bacchid.

——— *Homo adolescens*
Penetrem hujusmodi in palæstram, ubi damnis desudascitur!

IN SCENAM SECUNDAM

ACTUS TERTII.

Dorio, audi, obsecro.] *Hæc scena in petitione, quæ sæpe admittit deliberativa locum.*

1. *Dorio, audi, obsecro.*] Sunt qui sic legunt, ut *Dorio* Phædria dicat, *Audi* leno: *Obsecro* iterum Phædria. *Quin omitte me.*] *Quin*, modo corripiendi vel imperandi vim habet. ut, *Quin age.*

6. *Hei metuo lenonem, nequid suo suat capiti.*] Deest *mali*. *Suat* autem, appingat atque alligat. *Suo suat capiti.*] Ἀποσιώπησις. διὰ τὸν εὐφημισμὸν, *Suo capiti* dixit, quum dicturus esset,

Phædriæ. ut, *Dardanique regum capitis.*

8. *Fœneratum.*] Ab utili. *Fœneratum istuc beneficium tibi.*] Id est, mihi à te fœneratum.

9. *Verum hercle hoc est.*] Bene ipse dictum suum confirmavit.

10. *Cantilenam eandem canis.*] Ita dicit: ut, *Vetus & vulgata cantio.*

11. *Tu mihi cognatus.*] Ab honesto. *Tu parens, tu amicus, tu.*] Secunda ἀποσιώπησις.

15. *Phaleratis dictis.*] Honestis atque ornatis: quia dixit, *Tu mihi cognatus. tu parens.* Et quasi leno, irridet honestatem, & despicit.

16. *Miseritum est.*] Εἰρωνεία. *Hei veris vincor.*] Hoc sibi dicit adolescens.

17. *Neque, Antipho alia quum occupatus esset solicitudine.*] Hoc dolet Phædria quod in eadem re laboraverit Antipho, id est, in amore: quodque amare contigerit. *Neque, Antipho alia.*] Minore aliqua solicitudine quam hæc est, quam nunc gerit. An *Alia*, præter hanc, quam de me gerit? Ordo & sensus hic est, Neque tum esse mihi hoc objectum malum, quum Antipho alia solicitudine esset occupatus levi quapiam, non hac de nuptiis, quæ est gravissima.

20. *Unquam usus venit.*] Opus aut necesse fuit.

21. *Auribus teneo lupum.*] Græcum Proverbium, τῶν ὤτων ἔχω τὸν λύκον, οὔτ' ἔχειν, οὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι.

23. *Neque parum leno sies.*] Ἔλλειψις. deest enim, *Vereris?*

26. *Ære emptam suo.*] Bene *Suo*, quasi de tertia persona.

31. *Conduplicaverit.*] Conjunctivum pro indicativo, id est, *Conduplicabit.* Hoc est aliter, *Fœneratum istuc beneficium pulchre tibi dices.*

36. *Flentem, nihil ferentem.*] Ὅμοιον τῷ γένει usitatum veteribus.

38. *Tibi quidem olim est dies.*] Hic *Olim*, futuri temporis. Nam leno de accipienda ab adolescente pecunia diem constituerat: & inventa meliori conditione, anticipaverat tempus cum adolescente præscriptum.

40. *Iam ea præteriit?*] Interrogative pronuntiandum, *Non; verum ei hæc antecessit.*] Urbane leno, *Hæc antecessit.* ut alii putant, meretrix vendita: ut alii dies qua lenoni constitutum fuit. An aperte leno perfidus mentitur? unde sequitur, *Non pudet vanitatis?* Ergo plus est *Antecessit*, quam *Præteriit. Non pudet vanitatis?*] Apparet, supra, lenonem de perfidia anticipati temporis esse confessum.

48. *Mea lege utar.*] Lenonia scilicet: in qua semper commodum est prius, quam fides.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS TERTII.

1. *Quid faciam.*] Οἰκονομία *ad futurum exitum comœdiæ.*

2. *Minus nihilo.*] Ὑπερβολή.

4. *Adjuverit.*] Secundum *u*, pronuntiari debet. *Adjuverit comiter.*] *Comiter* veteres dixerunt παρὰ τὸ κόσμος.

7. *Quid faciam?*] Comiter, quamvis uterque intelligat quid alteruter dicat, dissimulant tamen.

11. *Ni etiam nunc me hujus causa quærere in malo jubeas crucem?*] Quasi dicat, In malo aliud malum.

14. *Relinquatur preci.*] Bene *Preci.*

19. *Pedetentim.*] Caute. à pedibus & tentando. *Pedetentim tamen.*] Hoc quidam sic accipiunt, tanquam Getæ dicat Antipho, ut caute aggrediatur senem fallere.

25. *Istæc vero vilis est.*] Amatoriè.

30. *Solus est homo amico amicus.*] *Apollodorus*, Μόνος φιλεῖν γὰρ τοὺς φίλους ἐπίσταται.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUARTI.

Quid? qua profectus causa.] *Hæc est narratio simplex.*

9. *Senectus ipsa est morbus.*] *Apollodorus*, Τὸ γῆράς ἐστιν αὐτὸ νόσημα.

13. *Hanc conditionem si cui tulero.*] Κυριολογία. quia *ferre conditionem alicui* dicimus.

15. *Te mihi fidelem esse æque.*] Mire admixtum ante completam sententiam

Jam secundum; nam scienti imprudentem reddidit.

56. *Quid si animam debet?*] Græcum proverbium, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὀφείλει. *Ager oppositus est pignori ob decem minas.*] Astute non protinus *Triginta minas* dixit, sed paulatim colligit, ut partibus congestis in summa senex minus gravetur. nam si semel diceret, deterreret parcissimum senem. Denique auditis decem minis, statim respondet *Dabo.* conceduntur ab alio decem. de reliquis superest dubitatio; nam difficilis est ad dandum.

61. *Sumptu ad nuptias.*] *Opus est*, Subauditur.

62. *Pone sane, inquit, decem minas.*] Bene, *Sane*: quasi plus quiddam exigat, sed hoc contentus sit.

63. *Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas.*] Perspicere hinc licet consuetudinem utriusque sermonis. nam *Apollodorus* μυρίας dixit, pro multis. Et ut apud Græcos μύρια, ita apud nos *Sexcenta* dicere pro multis, usitatum est *Cicero*, *Sexcenta possum decreta proferre.*

68. *Mea causa ejicitur, me hoc æquom est amittere.*] Ratio cur ipse viginti dare debeat minas, dante Demiphone decem.

69. *Quantum potes, me certiorem.*] Festinat Geta: scit enim dixisse lenonem, *Mea lege utar, ut potior sit, qui prior ad dandum est.*

73. *Quæ quidem illi res vortat male.*] Non desinit Poëta ostendere avaritiam Demiphonis, qui nec ideo libenter fert dari aliquid Phormioni, quia sic commodum ei est. *Virgilius*,

Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hædos.

74. *Argentum mecum adtuli.*] Comicum, argentum præsto est. & causa additur cur præsto, & unde sit. simul iracũdiæ uxoris, & jurgio præparatur locus.

75. *Fructum quem Lemni, &c.*] Et *Lemni*, & *Lemno* legitur. *Reddunt prædia*] Σχῆμα ἐπεξήγησις. Et proprie de fructu, *reddunt.*

76. *Id sumam.*] Non fructum, sed argentum. *Id sumam.*] Impendam, unde & *Sumptus* dictus. *Uxori, tibi opus esse, dixero.*] Bene *Esse*, non *Fuisse*: ne jam repetendum videretur. *Opus esse, dixero.*] Adjunctivum, pro pronuntiativo. ut in Eunucho, *Perculeris jam tu me.*

IN SCENAM QUARTAM ACTUS QUARTI.

1. *Emunxi argento senes.*] Mire, quum è contrario dicatur *Emunctus homo*, elegans & facetus: ut *Horatius* de *Lucilio*, *Emunctæ naris*, inquit.

2. *Satin' id est.*] Hoc est, idne tibi videtur satis esse ad miserias meas? An quasi εἰρωνικῶς dicit, ut dicere solemus, *Bene habet nunc:* aut *Fecisti certe quod debuisti.* Ideo autem subambigue locutus est, ut nequaquam posset aliter interpretari à Geta, qui respondebit, *Nescio hercle: tantum jussus sum.*

9. *Ulcus tangere.*] Proverbiale: non εἰρωνικῶς dixit.

15. *In nervum potius ibit.*] Decipiet. à proverbio tracto à sagitariis: quum vis conatusque tendentis arcum, non in volatum teli, sed in ruptionem nervi expetatur.

17. *Tu id quod boni est excerpis.*] Honeste *Excerpis* dixit. & attende, quemadmodum dicat, *Excerpi bona*, quibus non utatur.

27. *Gallina cecinit.*] Observatum est, in qua domo gallina canat, superiorem marito esse uxorem. *Interdixit hariolus.*] *Hariolus* est, qui divina mente vaticinatur. Dictus *hariolus*, quasi *fariolus*, à fatis & a fando. quum F pro H, & item H pro F, in multis locutionibus ponatur. An quod imitatur aspirationem in exhalando? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant. unde & vocem ejusmodi dabant, que est *oe*: quod *oe* sonus exhalandi vim præstat.

28. *Haruspex vetuit.*] *Haruspex*, ab haruga nominatur. nam *haruga* dicitur hostia, ab hara in qua concluditur & servatur. *hara* autem est, in qua pecora includuntur. *Plautus*, *Rusticus*, *hircus*, *hara*; Mostellaria. *Ante brumam.*] Arte irrisit homines *Terentius*, quibus religio sit aggredi negotium aliquod diebus de-

crescentibus. *Ante brumam.*] Quod ante brumam dies decrescere incipiant.

30. *Fient, me vide.*] Respice, id est, vultus mei fiduciam gere: siquidem quia nullum periculum est. Sic Græci, nam aliter Latini. *Me vide.*] Quia in jure promittit, & interponit suam fidem: quod nos dicimus, *Me habes. Vide.*] Respice.

IN SCENAM QVINTAM ACTVS QVARTI.

1. *Quietus esto, inquam: Ego curabo.*] *Quietus*, id est, securus, ab eo quod præcedit, id quod sequitur.

3. *Ut cautus est, ubi nihil opus est?*] Consulit, inquit, quemadmodum detur, ubi omnino dare non debuerit: siquidem argentum Phædriæ detur sub nomine Phormionis.

4. *Dum libido eadem hæc manet.*] Bene *Libidinem* posuit pro voluntate hominis incerti ac levis.

5. *Forsitan nos rejiciat.*] Mulierem scilicet. An vere *nos*, id est, negotium nostrum & conditionem?

6. *Rem ipsam putasti.*] Pro disputasti modo.

11. *Quid tua, malum id refert?*] *Malum*, interjectio. & est ordo, Quid tua id refert? *Magni, Demipho.*] Nota, responsum contra *Quid refert*, non ad *Quid* relatum. Et quære quomodo dicatur, *Quid mea, quid tua?*] An deest *ad*: ut sit, *Ad mea*, aut *ad tua*?

15. *Illas reperire.*] Filiam & uxorem.

IN SCENAM PRIMAM ACTVS QVINTI.

1. *Audio violenter.*] Quod Græci dicunt ἀκούω δυνατῶς.

5. *Nam quæ hæc est anus.*] Ἀναστροφή. ut, *Nam quis te juvenum confidentissime* Sed figura hæc apta commotis est aliqua re nova. *A fratre.*] Pro, A domo fratris, ut,

— Iam proximus ardet
Ucalegon. —

6. *Egestas me impulit.*] Venialis status.

7. *Interea vita ut in tuto foret.*] Compensativa qualitas.

8. *Nisi me animus fallit, aut parum oculi prospiciunt.*] Docte Terentius, nam visa, vel corporis, vel animi sunt: hoc est, rationis, vel sensus.

12. *Meum nomen.*] Mire suum nomen illa agnoscit: hic dissimulat.

14. *Paululum istorsum.*] Nunc *Istorsum* adverbium est loci: alias nomen.

16. *Quem semper te esse dictitasti?*] *Esse* pro nominari antiquorum more dixit.

17. *Conclusam hic habeo uxorem sævam.*] Illaturus *Sævam*, bene *Conclusam* prætulit: ut si diceret, feram.

19. *Effutiretis.*] Eloqueremini, evacuaretis, exinaniretis. *Effutiretis*, ab eo quod est effundere. Translatio est a vase, *Futili* nomine: quod patulo ore, fundo acuto instabile, nihil prorsus continet, unde *Futilis* dicitur ejusmodi, ut nihil intra se contineat, & semper inanis sit.

23. *Ex ægritudine.*] Infirmitate ac morbo. *Ex ægritudine miseram mors consecuta est.*] Bene moderatus est, ut neque nimis ægre ferat, neque rursum ἀπαθὴς sit. Et hæc est οἰκονομία, ne in eadem urbe duæ uxores, plus mali ex solicitudine afferant Chremeti, quam ex alterius morte tristitiæ. Neque in comœdia possunt nimis miserabiles mortes esse; ne res in tragœdiam transeat.

24. *Deserta, egens, ignota.*] Singula pronuntianda sunt. argumenta enim hæc, ad venialem statum proferuntur.

29. *Composito factum est.*] Sic veteres: nos, *Ex composito.* ut,

Composito rumpit vocem, & me destinat aræ.

31. *Quæ non audeas optare.*] Pro, quæ non audeat quis. ut, *Facile pro Eunucho probes. Offendi adveniens.*] Pro, quum advenissem. ut, *Ipse nemus linquens patrium, suaque arva Latinus.* Quia Latina lingua deficit hac declinatione.

34. *Hæc sola facit.*] Si *Hic* legerimus; Antiphonem intelligimus: si *Hæc*, Sophronam.

37. *Sed per Deos.*] Adjurationis genus est;

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS QVINTI.

4. *ITa fugias, ne prater casam.*] Proverbium, *Ita fugito, ne prater casam.* Hoc est, ne prætereas casam tuam, quæ sit tibi tutissimum receptaculum. Aut; ita fugias, ne præter casam: ubi custodiri magis, & prehendi fur, & mulctari verberibus potest. Aut verbum erat ipsius custodis furem exagitantis, & interea prohibentis, ne ante casam transeat, ne in prætereundo etiam inde aliquid rapiat. Queritur senex se, dum avari infamiam fugeret, in stulti reprehensionem incidisse.

5. *Dum aliud aliquid.*] Vetuste.

8. *Modo ut hoc consilio possiet discedi, ut istam ducat.*] Ne pœniteat dominum pecuniam dedisse, terrorem servus injecit.

15. *Vorsuram solvis.*] Creditorem mutas. *Vorsuram solvis.*] *Vorsuram facere* dicitur, qui æs alienum ex ære alieno solvit. Dicitur etiam *Vorsuram facere*, cum minore fœnore acceptam quis pecuniam majore occupat.

16. *Præsens quod fuerat malum, in diem abiit.*] Ὑποφορά. *Plagæ crescunt.*] Ἀνθυποφορά.

IN SCENAM TERTIAM ACTVS QVINTI.

1. *AGedum ut soles, Nausistrata.*] *Divitiis uxoris de marito licentius conquerentis hæc allocutio est, cum dispositione futurarum turbarum.*

3. *Ac dudum te opitulata es.*] Supra enim dixerat Chremes, *Id sumam: uxori, tibi opus esse, dixero.*

7. *Statim capiebat.*] *Statim*, perpetuo, æqualiter, & quasi uno statu. *Plautus*, *Ita statim stant signa.* & habet primam longam, quando autem significat aliud, primam brevem habet.

28. *Vin' satis quæsitum.*] Hoc totum pro una persona quidam legunt. *Filia amici nostri.*] Hoc est, tua.

31. *Commodius esse in omnes.*] Et circa illum qui duxit, & circa illam quæ ducta est, & circa te socerum.

32. *Perliberalis visa est, quum vidi, mihi.*] Ordo est, Perliberalis visa est mihi.

IN SCENAM QVARTAM ACTVS QVINTI.

1. *LÆtus sum.*] Antiphonis persona est.

2. *Parare animo.*] Venuste additum est, *Animo. Ennius* in sexto,

Sed quid ego hic animo lamentor?

3. *Quum res adversæ sient.*] Quum desideratæ fuerint, id est, quum harum penuria fuerit.

6. *Si hoc celetur, in metu.*] Ἀνακόλουθον quartum. Nam cum proposuisset, *Si hoc celetur*: intulit, *sin patefit. In probrosiem.*] Apud patrem scilicet.

IN SCENAM QVINTAM ACTVS QVINTI.

1. *ARgentum accepi.*] *Iactantia hic inducitur Phormionis, qui in omni scena, prout in se jactatur, insultat.*

2. *Propriaea Phædria.*] *Virgil.*

Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

7. *Vicissim partes tuas acturus est.*] Secundum illud quod dictum est, *Tradunt operas mutuas.*

8. *Te suam rogavit rursum ut ageres.*] *Partem* iterum subaudiamus. & est ζεῦγμα à superiore.

9. *Senibus.*] Ob fallaciam mire exultat.

IN SCENAM SEXTAM ACTVS QVINTI.

1. *O Fors Fortuna!*] *Fortuna* dicta est incerta res: *Fors fortuna*, eventus fortunæ bonus. *Fors Fortuna!*] Aliud *Fortuna* est, aliud *Fors fortuna*. nam *Fors fortuna*, est cujus diem festum colunt, qui sine arte aliqua vivunt. hujus ædes trans Tiberim est.

4. *Hunc onero pallio.*] Recte: quia palliata fabula est, non togata.

9. *Pergit hercle.*] Potest distingui hic, *Pergit*: & conjuncte legi, *Hercle tu nunquam odio tuo me vinces.*

10. *Id tibi quidem jam fiet.*] Id quod sibi dici audivit, minitatur. Et est conveniens error festinanti.

14. *Sine controversia.*] Sine ambiguitate.

16. *Si te delibutum gaudio reddo?*] Ad animum transtulit, quod est corporis. Nam *delibutus*, unctus dicitur.

19. *Ut modo argentum.*] Vide narrationem cœptam unde opus est.

20. *Mittit herus me ad uxorem tuam.*] Conversus ad Antiphonem hoc dicit.

29. *Pulcherrimum facinus audivi.*] Hujusmodi locos Poëtæ actoribus indulgent: quod in his actoris est commendatio.

32. *Patruus tuus est pater inventus Phanio uxori tua.*] Ut *Sallustius* in primo, *Liberis ejus avunculus erat.*

37. *Atque hercle ego quoque illam inaudivi fabulam.*] *Plautus* in Milite Glorioso, *Nam hoc cognomentum Poëta esse inaudivi barbaro.*

46. *Curam adimere argentariam.*] Variè, pro, adimendi occasio est.

IN SCENAM SEPTIMAM ACTUS QUINTI.

4. *Priusquam dilapidet.*] Disperdat.

6. *Visam, ut, quod.*] Ἀποσιώπησις secunda.

9. *Ne non id facerem quod recepissem semel.*] Et deest, *ad me.* ut in Heautontim. *Ad me recipio: faciet.*

11. *Adhuc curavi.*] Τῷ ἀρχαϊσμῷ addidit *Adhuc*: quum potuisset sine hoc integer sensus esse.

21. *Quæ tu te dudum coram me incusaveras.*] Nova locutio *Coram me incusaveras*: non *Quæ hic incusaveras. Coram me incusaveras.*] Belle: ut si quid neget, contra se ipsum sentire videatur.

22. *Satin' superbe illuditis me.*] Et dativum & accusativum casum regit *Illudo.*

29. *Iube rursum rescribi, Phormio.*] *Rescribi*, reddi, seu per mensæ scripturam dari. *Iube rescribi.*] Quoniam ad numerationem pecuniæ antecedit scriptura; *Rescribere* dicebant, pro renumerare. Et sic infert, *Ne ego perscripsi porro illis quibus debui.* Hæc est ergo figura, in qua secunda de primis significantiam sumunt. *Iube rescribi.*] Per scripturam, id est, de mensæ scriptura dari. unde hodie additur chirographis, *Domo ex arca sua*, vel *ex mensa scriptura.*

30. *Ne ego perscripsi*] Multis per scripturam reddidi, multis dedi, ut apud *Virgilium*,

Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.

42. *Quin tu mihi argentum cedo.*] Hoc ab utroque cum clamore dici accipiendum est.

43. *In jus ambula.*] Ad judicem eamus scilicet. nam *Ius*, pro loco est. *Cicero*, *Quandoquidem te in jure conspicio.*

44. *Enimvero si porro odiosi esse pergitis.*] Vultu juvandum est, & pronuntiatione, hoc, quod tam minaciter suspenditur. *Enimvero.*] *Enimvero*, principium est aliquid per iracundiam dicturi: ut, *Hic tum alius ex alia parte enimvero hoc feret? &c.*

45. *Indotatis.*] Hoc est, ut Phanio.

47. *Etiam dotatis soleo.*] Ut Nausistratæ.

49. *Nullus sum.*] Perii, mortuus sum.

50. *Sepultus sum.*] Αὔξησις. nam plus est, quam *Nullus sum.*

53. *Quid vis tibi? argentum quod habes? condonamus te.*] *Vis* iterum subaudiendum est: ut sit, *Vis argentum quod habes?* & est ἀσυνδέτως inferendum *Condonamus te.* Sic est illud apud *Virgilium*.

Vultis & his mecum pariter considere regnis?

Urbem quam statuo, vestra est. —

54. *Condonamus te.*] *Condono*, ablativo junxit: ut in Eunucho, *Habeo alia multa, quæ nunc condonabitur.*

55. *Malum, ergo me sie; &c.*] *Malum* adverbium est interpositæ indignationis.

57. *Nolo, volo: volo, nolo rursum.*] Primo singula separatim: deinde simul utraque pronuntianda sunt.

64. *Animo virili.*] A necessario adhortatur.

69. *Nostro modo ulcisci.*] Ingenio scilicet.

71. *Hi gladiatorio animo.*] Parato ad periculum. hoc est, ita perdito ac temerario, ut non sibi caveant, dummodo vulneretur. ut Sallustius. *Avidius alter alterum sauciare, quam semet tegere.* *Ad me affectant viam.*] *Affectant viam*, plenum: quod nos ἰδιωτικῶς.

72. *Vt placari possit.*] *Vt* pro *Ne non*.

74. *Quum de medio excessit.*] Pro quia, *De medio excessit.*] Et ad dictum, & ad sationem dicti, comicum est.

75. *Astute aggredimini.*] Εἰρωνεία. Et proprie *Adgredi*, accedere ad dimicandum est. Bene ergo servavit translationem à gladiatoribus cœptam.

77. *Ain' tu? ubi peregre.*] Modo ad Chremetem cum invectione conversus est.

80. *Lautum peccatum tuum.*] Ut laves, ut maculam.

82. *Lachrumis si extillaveris.*] *Stillare*, est guttas emittere ex corpore. *Extillare*, ipsum corpus guttatim finiri. Ergo quasi totum in lachrymas converti, & ex toto stillare corpore.

85. *Publicitus.*] Id est, publica cura atque consilio.

86. *In solas terras.*] *Virgilius*,

Pastorum & solis exegit montibus aevum.

Et *Sallustius* in primo. *Solis viis.*

88. *In jus eamus.*] Ad prætoris sellam, modo enim, locum significat. *In jus! hunc, si quid lubet.*] Apparet parasitum niti ad domum Chremetis, senes vero ad forum conari attrahere.

90. *Etenim solus nequeo.*] *Etenim*, pro *at* posuit: ut turbatum ostenderet. Sic alibi, *Etenim non sinam. Vna injuria est.*] Id est, actio injuriarum ex lege.

91. *Lege agito ergo.*] *Lege agito* dicebatur ei, cujus intentio contemtibilis adversario videbatur: *Plautus* in Aulularia, *Lege agito mecum. molestus ne sis, & cœnam coque. Altera.*] Quam fecisti do tatæ uxori.

95. *Pugnos in ventrem ingere.*] Urbane *In ventrem*, quasi parasito. An *Ventrem*, totum parasitum dicit? ut *Lucilius* in secundo: *Vivite, lurcones, comedones; vivite. ventres.* An simpliciter? quia qui resistit, ne sequatur trahentem, collo obtorto repandum se facit, & ventrem projicit. quum autem in ventrem feritur, curvatur & sequitur.

IN SCENAM OCTAVAM

ACTUS QUINTI.

1. *Quis nominat me?*] *Hic velut controversia est: in qua reus sit maritus malæ tractationis, & est status qualitatis venialis.*

8. *Delirat miser timore.*] Graviter utrumque: *Delirat*, & *Timore*. nam deliratio senectuti convenit, timor conscientiæ.

16. *Mi homo, DI melius duint.*] Quærit Probus, an matrona tam familiariter *Mi homo*, recte dicat alieno: sed frustra. nam fœminarum oratio, etsi non blanditur, blanda est.

18. *Quid agimus?*] Facete dictum.

21. *Qui mihi.*] Eleganter insertum *Mihi*. ut in Heautont. *Is mihi. ubi adbibit plus, paulo sua quæ narrat facinora? Ad uxores ventum est, tum fiunt senes.*] Eleganter *Fieri* dixit. Et generaliter invidiosius, quam si unum accusaret senem.

25. *Ego. Nausistrata.*] Qualitas venialis à concessione.

26. *Verba fiunt mortuo.*] Non est passus parasitus, ut totam sententiam senex explicaret.

27. *Nam neque negligentia tua, neque id odio fecit tuo.*] Locus in hac causa principalis est, ἀπὸ τῆς συγγνώμης καὶ εὐνοίας. & ideo in duo divisit, nec negligentia circa te, nec odio inquit factum. Præterea & ἀφισάσεως addidit defensionem, *Vinolentus, fere abhinc annos quindecim, mulierculam, &c.* ab ætate ejus, à tempore criminis, à diminutione contemptuque pellicis, ab eventu, ab animo facientis: quod mortua est, postremo & à precibus. Et epilogum ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῆς ἐκβάσεως fecit, admonens illam oratorie mansuetudinis suæ.

28. *Vinolentus.*] Ab imprudentia defensio. *Abhinc annos quindecim.*] A tempore defensi.

29. *Eam compressit.*] Bene dixit *Compressit*: quod interdum est non amoris,

sed injuriæ. *Neque post illa unquam attigit.*] Ita facti pœnituit. Hic locus ἀπὸ τ' ἐκβάσεως est, id est, ab eo quod futurum sit. facilius enim iguoscitur non ultra peccaturis.

32. *Defungier.*] *Defungi*, desinere.

33. *Ætate porro minus peccaturum putem?*] Quia dixit, *Abhinc annos quindecim.*

34. *Senectus si verecundos facit.*] Modeste & graviter.

36. *Quid mihi nunc adfers.*] Callidius usa est ad ultimum πύσμαπ, converso ad ipsum defensorem mariti, de qua vi contradictionis exultat parasitus, tanquam confecto mortuoque adversario suo.

37. *Exequias Chremeti.*] Bono ordine. primo, *Delirat miser timore.* post, *Verba fiunt mortuo.* ad ultimum, *Exequias Chremeti.* delirat, moritur, effertur.

38. *Age nunc, age: Phormionem, qui volet, lacessito.*] Virgilius,

Degeneremque Neoptolemum narrare memento

39. *Faxo tali eum mactatum.*] Pro eo quod est *Eum* * sic frequenter veteres *Ennius*,

Omnes corde patrem prabent, animoque benigno

Circumf sum. —

46. *Ignosce. orat: confitetur: purgat.*] Verba venialis status sunt, *Ignosce*, *confitetur.*

59. *Tu tuum nomen dic.*] Bene *Tu* pro nomine utitur; quia non habet nomen. Nam potentiorum blandimentum circa inferiores hoc fuit, ut nomina eorum quærerent, & quum audissent, ipsis nominibus eos compellarent statim. Tale est in Adelphis, *Qui vocare? Geta. hominem maxumi preisi, &c.*

60. *Vestra familia hercle amicus.*] Hoc propter Antiphonis amicitiam dixit. *Et tuo summus Phadria.*] *Amicus*, iterum subaudiendum.

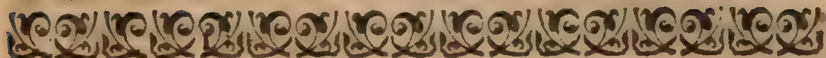
64. *Me ad cœnam voca.*] Facete ex persona parasitica beneficii optio facta est, quod promiserat mulier.

65. *Sed ubi est Phadria judex noster?*] Bene *Iudex*: ad illum enim mulieris delata sententia est, ut quum ita agitur, tuta sint marito omnia. Et per εἰρωνείαν ridicule dicitur ab ea quæ irata erat.

66. *Iudex noster?*] Nihil facetius quam judicem capi adversus crimen voluptatis paternæ, & amatorem filium, & fratrem Antiphonem, cui nubet furtiva filia. *Iudex noster?*] Terribilis scilicet censor paternarum deliciarum. Vides igitur hîc omnino sublatam uxoris iracundiam.

ÆLII DONATI, V.C. *Oratoris Vrbis Romæ, Comment. in* TERENTI PHORMIONEM *explicit.*

ÆLII DONATI,

V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ,

PRÆFATIO IN HECYRAM TERENTII.

HÆc fabula Apollodori esse dicitur Græca : nam & ipsa & Phormio ab eodem dicuntur esse translatæ : quum reliquæ quatuor sint Menandri Comici. Hecyra autem dicitur, ideo, quia per socrus & soceros in ea aguntur multa. Nam & ἑκυρὸς & ἑκυρὰ, soceri nomen socrusque significant. Est autem mixta motoriis actibus ac statariis : multumque sententiarum & figurarum continet in toto stylo. Unde quum delectet plurimum, non minus utilitatis affert spectatoribus. Atque in hac primæ partes sunt Lachetis, secundæ Pamphili, tertiæ Phidippi, quartæ Parmenonis, ac deinceps aliarum personarum, quæ his adjunctæ sunt. Divisa est autem, ut cæteræ, quinque actibus legitimis : quos in subditis distinguemus. In hac prologus est & multiplex, & rhetoricus nimis, propterea quod sæpe exclusa hæc comœdia, diligentissima defensione indigebat. Atque in hac Protasis turbulenta est, Epitasis mollior, lenis Catastrophe. Acta sane est ludis Megalensibus, Sexto Julio, C. Rabirio Ædilibus Curulibus : Egitque L. Ambivius. Modulatus est eam Flaccus Claudius tibiis paribus. Tota Græca est, factaque & edita quinto loco, Cn. Octavio, T. Manlio Coss. Cantica & diverbia summo in hac favore suscepta sunt. προτατικὰ in hac πρόσωπα, id est, personæ, extra argumentum duæ sunt, Philotidis & Syræ. In tota comœdia hoc agitur, ut res novæ fiant, nec tamen abhorreant à consuetudine. Inducuntur enim benevolæ socrus, verecunda nurus, lenissimus in uxorem maritus, & itidem deditus matri suæ, meretrix bona.

ARGUMENTUM.

VItiatam in tenebris ante nuptias, cui annulum extorserat, meretricem amans, dum ignorat Pamphilus, duxit uxorem gravidam ex compressu suo. Quam peregre profectus, quum reliquisset domi, rediens parientem offendit furtim & apud matrem suam. Quare commotus, dum repudium invitis parentibus, & causam repudii nescientibus parat, per meretricem, apud quam annulus inventus est, cognoscit tandem ita, à se vitiatam uxorem, & ex se natum filium. Pri-

mus actus colloquium continet meretricis Philotidis ac lenæ Syræ inter se primum, deinde cum Parmenone: ut per harum personas, quæ προτατικὰ dicuntur, argumentum spectator addiscat. Secundi actus tenor in hoc est: Immeritam uxorem, veluti malam socrum, accusat Laches: & convenit Phidippum de eadem causa. Statim post quorum colloquium conquestio inducitur Sostratæ, quod falsum crimen invidiosumque sustineat. Tertio actui hæc adscribuntur; Conquestio Pamphili peregre redeuntis, de amore suo circa uxorem. Paritudo Philumenæ. Sostratæ verba super ægritudinem nurus, quam morbo credit afflictam. Fletus Pamphili errantis, quum putat non ex se filium natum esse. Colloquium Parmenonis cum pueris à navi venientibus, ut mox loquatur cum ipso Pamphilo; à quo in arcem mittitur. Item Lachetis, Phidippique, & Pamphili verba de reconcilianda illi conjuge: & eorum ab invicem litigiosa dissensio. Quartum actum hæc complent: Perturbatio Myrrhinæ ex interventu mariti: & ejusdem cum eo nimis callida ac muliebris astutiæ disceptatio: Sostratæ, Pamphili, Lachetisque colloquium: Inclamatio patris & soceri adversum Pamphilum uxorem recusantem: Conventio meretricis promittentis se jusjurandum matronis exhibituram de non admisso ad se Pamphilo. In quinto actu Bacchidis narratio de intus gestis, & colloquium cum Parmenone inducitur: quem nuntium mittit ad Pamphilum: Pamphilique ad ultimum actio gratiarum apud ipsam Bacchidem. Docet autem Varro, neque in hac fabula, neque in aliis esse mirandum, quod actus impares scenarum paginarumque sint numero: quum hæc distributio in rerum descriptione, non in numero versuum constituta sit; non apud Latinos modo, verum etiam apud Græcos ipsos.

IN PROLOGUM.

Hecyra est huic nomen fabulæ.] *Totus hic prologus subtilem conquestionem continet, ob hoc, ne aperte populum neglectæ fabulæ reum faciat, & facile revocet in favorem.*

1. *Hecyra est huic nomen fabulæ.*] A nomine cœpit, ut incognitam probaret, & ideo spectandam. *Hecyra est huic nomen fabulæ.*] Nominativo casu figuravit: quum in usu sit, ut dativo dicamus, quamvis præsto sint exempla, quibus veteres per omnes fere casus hoc genus locutionis enuntiabant. *Hecyra est huic nomen fabulæ.*] Hæc primo data est sine prologo, ludis Megalensibus: quo Sex. Julius, & Cornelius Dolabella ediderunt: sed occupato populo studio funambuli, displicuit. Postea data est ludis Funebribus L. Æmilii Pauli: quos fecerunt Q. Fabius Maximus, & Cornelius Africanus. Tunc quoque non peracta est, per studium populi circa gladiatores. Tertio ad postremum introducta, Q. Fulvio, L. Martio ædilibus: virtute actorum L. Ambivii, & L. Turpionis est commendata. *Hæc quum data est nova.*] Ita dicitur, *Data est fabula*, ut *data est cœna*, *datum est prandium*. Et *edidit*, à *dato* descendit. *Hæc quum data est nova, novum intervenit vitium*] Sic & *Homerus*.

Κῶον μέγας μεγαλωσὶ λελασμένος ἱπποσυνάων.

Et *Dari* dicitur *fabula*, quum agitur: *Stare*, quum placet. *Hac quum data est nova, novum intervenit vitium.*] Σύλληψις prima: deest enim *Huic*: & est figura παρονομασία, *Nova, novum*.

2. *Vitium & calamitas.*] Bene secundum augures. *Vitium* enim est, si tonet tantum: *vitium & calamitas*, si tonet & grandinet simul, & etiam fulminet. *Vitium & calamitas.*] Translatio est ab augurio: & *vitio creati* dicuntur *consules*. *Calamitas* παρὰ τὴν καλάμην dicitur: *clades*, quia clamatur: ut aliud sit grandinis culmum frangentis, aliud furti aut doli mali. Sic *Probus*.

3. *Vt neque spectari.*] Vitium, quod non spectata est: Calamitas, quod non cognita. *Vt neque spectari, neque cognosci*] Mira defensio siquidem non judicio comœdia exacta est, si spectari cognoscique non potuerit: placitura scilicet, si audiretur. *Vt neque spectari, neque cognosci.*] Ideo theatrum, ideo spectatores, ideo actores: quia major pars in gestu est, quam in verbis. *Cognosci.*] Vel probari, vel sciri: an Hecyra sciri dicatur, quæ scita sit nomine.

4. *Ita populus studio stupidus.*] A derivatione causæ. Non quia mala, inquit, exclusa est: sed quia populus funambuli admiratione obstupuit: quod infra de gladiatoribus dicet, ad commutationem causæ inducendam. *Ita populus studio stupidus.*] Hic excusatur & populus, qui neque judicavit de fabula, neque tamen stulte erravit. *Stupidus*, pro stupens. ut,

Timidisque supervenit Ægle.

5. *Pro nova.*] Recte: jam enim non est nova.

6. *Et is qui scripsit hanc, ob eam rem.*] Id est, ob eam causam, quasi dicat non iterum acta est sine causa. Cur ergo non post funambulum relata est, ubi ille cessaret? in quo maluit avarum Poëtam populo inducere, quam suo operi diffidentem.

7. *Iterum referre.*] Supervacuum est *Iterum*. *Vt iterum possit vendere.*] Aliis scilicet ludis. hoc, ut diximus, ad laudem fabulæ referatur: postquam tantum fiduciæ Poëtæ dedit.

8. *Alias cognostis ejus: quæso nunc hanc noscite.*] Mire illi favorem petit ex aliis, quæ spectatori notæ sunt. *Ejus.*] Poëtæ. Quasi hæc omnino nota sit. At in *Andria*, quæ omnium prima est, aliter ait,

Vt pernoscatis & quid spei sit reliquum:
Posthac quas faciet de integro comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

IN ALTERUM PROLOGUM.

Orator ad vos venio ornatu prologi.] Magna arte hic prologus scriptus est, & nimis oratorie. Nam totiens expulsa fabula, quomodo honeste revocari potuit in proscenium, nisi primo ipsa impudentia pro fiducia proferretur? deindè actor peritissimus ipse Ambivius, probaret & Poëtam & comœdiam, cujus authoritas elucet ex verbis? tum deinde subtiliter novo Poëtæ, à vetusto & magnæ authoritatis *Cæcilio*, peteretur exemplum, & peteretur ingeniosissime? Nam quod rudi *Terentio* contigit, accidisse memoratur veteri *Cæcilio*: quod huic semel, illi sæpe: quod huic in aliis numquam, hoc illi fere in omnibus. quod huic præter Hecyram & actæ, & probatæ sunt cæteræ: illi partim exactæ, partim vix probatæ. Itaque his omnibus argumentis id actum est, ut neque desperandum sit de *Terentio*, quod explosus est: ut nihilominus illi tantum attribuendum sit, ut aut par *Cæcilio*, magno tunc Poëtæ: aut ultro melior etiam esse possit. Hic autem L. Ambivius histrio, fuit actor comœdiarum.

9. *Orator ad vos venio.*] Oratorem audire oportere, jus gentium est, oratorem non licet injuriam pati Ideo ergo ne expellatur, non se prologum, sed oratorem nominat. *Plautus: Impiæ fecerit oratorem verberas.*

10. *Sinite exorator ut sim.*] *Orator* est, dum agit: *Exorator* quum impetraverit. Ita illud, dicentis: hoc, jam effecti significationem habet. Et *orator* est, cui causa defendenda mandatur. *Eodem ut jure uti senem liceat.*] Ut,

Me liceat casus miserari insontis amici.

11. *Quo jure sum usus adolescentior*] Tanquam aliud agens affert exempla, quibus ostendat, turpe non esse *Terentio*, exclusam esse unam illius fabulam, quum multorum Poëtarum multæ exactæ sint: & in his *Cæcilii*. cujus illo tempore magna authoritas fuit. *Adolescentior.*] Hæc comparatio minus à positivo sonat, & vim diminutivam exprimit: ut,

Iam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.

12. *Novas qui exactas feci ut inveterascerent.*] Σύλληψις. *Inveterascerent*, denuo agerentur. quia nondum acta, nova dicitur fabula. *Exactas.*] Expulsas. *Inveterascerent.*] In consuetudinem venirent, spectarentur, amarentur.

13. *Ne cum Poëta scriptura evanesceret.*] Causa facti honestior est, non se Poëtæ unius, sed ipsius Poëmatis causa laborare.

14. *In his, quas primum Cæcili didici novas.*] A simili argumentum, quod fit per comparationem artificiosam & oratoriam rerum ac personarum.

15. *Partim sum earum exactus, partim vix steti.*] Vide, plus esse in exemplo: siquidem partim exactæ sunt *Cæcilii* fabulæ, partim vix admissæ: quum una Hecyra exclusa sit. Et est sensus, aut displicui, inquit, aut in aliquibus vix placui. *Partim sum earum exactus.*] Pro, in aliis. Et simul splendida locutio est. *Partim* adverbium est. Et proprie locutus est. Nam *fabulæ* aut *agi* dicuntur, aut *stare*.

16. *Quia sciebam dubiam fortunam.*] Non igitur Poëtæ culpa, sed casus est. nam ideo fortunæ eventum extulit.

17. *Spe incerta certum mihi laborem sustuli.*] Sententiose, & verum. nam ubi certa spes est, nihil opus est labore certo ac vehementi. *Spe incerta.*] Pro, spei incertæ. an deest *in*? *Incerta certum.*] Honesta figura, quæ dicitur ἀντίθεσις.

18. *Easdem.*] Exactas. *Cœpi.*] Difficultatem facti & molimen ostendit. *Ab eodem.*] Cæcilio scilicet.

19. *Novas studiose, ne illum ab studio.*] Παρόμοιον. *Ne illum ab studio abducerem.*] Iterum causa honestatis.

20. *Perfeci ut spectarentur.*] Attende quantum pondus habeat, quod non *feci* dixit, sed potius *perfeci*: ut molem difficultatis ostenderet.

21. *Placita sunt.*] Nota participium sine origine verbi. *Ubi sunt cognita, placita sunt.*] Elegans promissio, & hanc placituram si cognoscatur. & est conjectura à futuro tempore. *Ita Poëtam restitui in locum.*] Mire non *Cæcilium*, sed Poëtam: ut hoc generaliter populo præstitisse, non uni homini videatur. *Restitui in locum.*] Quia remotum & exclusum, dixit.

22. *Prope jam remmotum.*] Geminavit *m* secundum antiquos, qui omnes in verbis liquidas duplicabant.

23. *Ab studio, atque ab labore.*] Bene ostendit se populo profuisse, *Cæcilium* Poëtam ad laborem revocando. *Atque arte musica.*] *Ab* tertio commode subaudiendum est: ut,

Hic portus alii effodiunt. hic alta theatri
Fundamenta locant alii, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.

24. *In præsentia.*] Statim ut à populo ejiciebatur.

26. *Ut in otio esset potius quam in negotio.*] Ex ipsis rerum nominibus ostendit facilitatem deterrendi.

28. *Nunc quid petam, mea causa.*] Bene *petam* & *mea causa*, quasi orator. *Mea causa æquo animo attendite.*] Commendatio personæ levis, per aliam personam gravem, secundum præcepta in Rhetoricis.

29. *Hecyram ad vos refero*] A causa principium narrationis inducitur. *Hecyram ad vos refero.*] Principium à principali quæstione, an cognita sit, & an spectanda sit. *Quam mihi.*] A persona dicentis.

30. *Ita eam oppressit calamitas.*] Hoc succedit pro illo, quod est à persona adversariorum. Simul ad fortunam retulit culpam populi: non enim dixit quod præsto erat.

31. *Eam calamitatem.*] *Calamitatem* repetit, ne nos fabulam illum dicere putaremus. *Vestra intelligentia.*] Ab auditorum persona.

32. *Nostra industria.*] Rursus à sua, & bene τελφεξίου usus est: ne diceret, *Vos nobis.*

33. *Quum primum eam agere cœpi.*] Jam hinc narratio subtilis inducitur, & ut non lædat populum, & ut defendat Poëtam. *Pugilum gloria.*] Πειρφρασις ἀντὶ τῦ pugiles etiam gloriosi: ut minus turpe sit, antelatos eos esse. Sicut *Virgilius,*

—— vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit,
Solus qui Paridem solitus contendere contra.

Hæc est gloria pugilum, gratia funambuli. *Pugilum gloria.*] *Pugil* dictus est à pugna: & *Pugna* à pugno. Veteres namque ante usum ferri & armorum, pugnis & calcibus, & morsibus, corporumque luctatione certabant. *Pugilum gloria, funambuli eodem accessit expectatio.*] Πολυλογία. *Funambuli eodem accessit expectatio.*] Duplex causa ad unam exclusionem adhibetur. *Accessit expectatio.*] Narratio cur exclusa sit, hoc est, non Poëtæ culpa dejecta est, nec judicio populi: & ideo nunc admittenda est. *Expectatio.*] Desiderium, ut *Virgil.*

—— Expectate venis.

35. *Comitum conventus.*] Utrum eos comites dicit, qui sunt pugilum assectatores? an servos, qui dominos sequuntur? *Studium.*] Certamen diversis faventium. *Clamor mulierum.*] Bene *mulierum*: non enim timet eas, quibus suffragari vel refragari non licet in theatro.

36. *Vt ante tempus exirem foras.*] Τῷ ἀχθηνισμῷ, ne gravem passus videatur injuriam.

37. *Vetere in nova.*] Ἀντίθετον primum. *Vetere in nova cœpi uti consuetudine.*] Nisi novam comœdiam intellexeris, non erit aperta sententia, nam & supra dixit, *Nunc hæc plane est pro nova.* An à *Terentio nova* ideo dictum est, quia nunquam alias exclusus est? Et bene *vetere*: ut ostendat, turpe non esse, quod & aliis Poëtis sæpe contigerit.

38. *Refero denuo.*] Aut *re* abundat, aut *denuo.*

39. *Primo actu placeo.*] Rationabiliter dixit *primo*: quia quinque sunt actus, partes fabulæ. *Placeo.*] *Placeo* dixit pro eo quod est, fabula placet, aut *Terentius.* Et mire, Non diu, inquit, pependit judicium, sed statim placuit: ut quod sequitur, non judicio, sed perturbatione factum sit. *Cum interea rumor venit datum iri gladiatores.*] Hoc abhorret à nostra consuetudine: veruntamen apud antiquos, gladiatores in theatro spectabantur.

40. *Datum iri.*] *Iri* dixit, ut fabulam commendet: ut & omnia spectatori & populo dicantur.

42. *Non potui tutari locum.*] Facete repetit *locum.*

43. *Nunc turba nulla est.*] Ἀνταπόδοσις πρὸς τὸ *tumultuantur. Turba*, id est, θόρυβος. *Nunc turba nulla est: otium & silentium est.*] *Turbam* retulit ad id quod supra dixit, *Clamor mulierum. Otium*, πρὸς τὸ *pugnant. Silentium*, πρὸς τὸ *Clamant. Nunc turba nulla est: otium & silentium est.*] Quæ adhortatio per enumerationem.

44. *Agendi tempus mihi datum est.*] Ab Ædilibus scilicet.

45. *Vobis datur potestas condecorandi ludos scenicos.*] Quasi & aliquid agat populus, quum spectet.

46. *Nolite sinere per vos.*] Σχῆμα δέησεως, ῥητορικὴ ἐπίπληξις. *Artem musicam.*] Oratorie: quasi non *Terentii* causa agatur, sed artis musicæ.

48. *Mea auctoritati.*] Quia jam senex est. *Mea auctoritati fautrix, adjutrixque sit.*] Qua *Terentium* probo, & est figura ἀναλογία. Vult autem se esse ejus authoritatis, ut & populo placere jam debeat, qui ipsi placet.

49. *Si nunquam avare.*] Commendatio ab ante dictis, id est, à personæ adtributis. *Si nunquam avare.*] A meritis defensoris argumentum ad laudem fabulæ. *Si numquam avare.*] Per hæc verba *Terentius* vult demonstrare, quam gravis author sit, qui suas comœdias probet. Sic *Horatius.*

—— ea quum respondere coneris
Quæ gravis Æsopus, quæ doctus Roscius egit.

50. *Et eum esse quæstum, in animum induxi.*] Modo non *nunquam* subauditur: sed *si.* ut sit, Et si eum esse, &c. *Maximum, quam maxime.*] *Inique Inìqui*, παρόμοιον.

51. *Quam maxime servire vestris commodis.*] Plus dixit *Commodis* quam si diceret *Voluptatibus.*

52. *Sinite impetrare me, qui in tutelam meam.*] Ordo est, Sinite impetrare me, ne eum circumventum inique iniqui irrideant, qui in tutelam meam studium suum, & se in vestram commisit fidem.

55. *Mea causa.*] Quasi orator, *causam* dixit. *Mea causa, causam hanc accipite.*] Hoc oratorie. sic enim fit, quum persona ad commendationem affertur. *Mea causa, causam.*] Παρονομασία *Et Date silentium*] Quasi fabulæ Poëtæ.

56. *Ut libeat scribere aliis.*] Oratoriè. ἀπὸ τῆ * ἰCATHOS. *Mihique ut discere novas expediat.*] Proprie *Discere.* docet enim Poëta, discit scenicus.

57. *Novas expediat posthac.*] Ab utili argumentatio est. & bene, *Ut expediat:* tanquam facturus sit, & si non expedierit, dum quæstum maximum servire populo putat. *Pretio emptas meo.*] Æstimatione à me facta, quantum Ædiles darent: & proinde me periclitante, si abjecta fabula, à me pretium, quod Poëtæ numeraverint, repetant. Ergo *meo.* à me facto, à me statuto. nam quomodo alibi dixit, *Postquam Ædiles emerunt.* Et bene, ut sequatur populus judicium ejus, qui æstimare verè fabulas potuerit. *Pretio emptas meo.*] Ut quidam volunt, periculo.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS PRIMI.

Per pol quam pauceos reperias meretricibus fideleis. Novo genere hic utraque προτατικὰ πρόσωπα inducuntur. Nam & Philotis & Syra non pertinent ad argumentum fabulæ. Hoc autem maluit Terentius, quam aut per prologum narraret argumentum, aut θεὸν ἀπὸ μηχανῆς induceret loqui.

1. *Per pol quam paucos reperias.*] Hæ personæ *Terentii* more extrinsecus assumuntur, ut sic argumenti obscuritatem spectator effugiat. *Per pol quam paucos.*] Animadvertendum est in hac fabula, Terentium, bonam meretricem inducturum, ne id contra morem videatur facere, etiam aliam meretricem non malam inducere: ut id exemplis fiat tritius, & usu verisimile. *Per pol quam paucos.*] Ordo est, *Pol perquam paucos reperias.* Nam *perpol.* non est Latinum, sed κατὰ τμῆσιν *perquam*, id est, nimio. *Quam paucos.*] Quidam non *paucos*, sed *paucis* legunt. sic enim Apollodorus αλλα ICHPAS THC rei IONHNC THRAICCI PAγγbaiωC * *Reperias.*] Aptum verbum ad raritatem. & ideo non dixit *pauci sunt.* sed *paucos reperias*: quasi quærens. Non autem reperitur, nisi quod quæritur: non quæritur, nisi quod præsto non sit.

2. *Fideleis.*] Hujusmodi sententias rhetores διανοίας vocant. Et mire, non *Esse*, sed *Evenire* dixit: ut non rationis, sed casus sit id, quod rarissimum est. *Fideles.*] *Fidi*, in maximis: *Fideles*, in minoribus negotiis.

3. *Vel hic Pamphilus.*] Transitus à generali sententia ad specialem. *Vel.*] Nunc *veluti*: alias conjunctio disjunctiva est, alias correptionem significat: ut apud *Ciceronem*, *Vel optimam Messana vitam.* *Virgilius*,

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Aut *vel*, *ut* modo. *Iurabat quoties Bacchidi quam sancte?*] Tria sunt: quod jurabat, & quoties, & quam sancte. Quod totum de amore amatorum & meretricum dixit, quæ jurejurando teneant, quos lege non possunt.

4. *Ut quivis.*] Non modo Bacchis; quæ amica erat.

5. *Numquam illâ vivâ ducturum uxorem.*] Παρένθεσις prima. jurabat numquam illâ vivâ uxorem ducturum.

6. *Hem! duxit.*] Pronuntia ut mirantem ostendas. *Hem duxit.*] *Hem* adverbium demonstrantis est: ut, *Hem alter.* *Ergo propterea.*] Modo *ergo* affectum exprimit reprehendentis, tarde sibi consentientem, vel sic *Virgilius*,

Ergo

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostra.

Propterea sedulo.] *Sedulo*, instanter, & ex animo: sine dolo.

7. *Et moneo, & hortor.*] *Monemus* consilio, *Hortamur* impulsu. *Ne cujusquam misereat.*] Deest *te*.

8. *Quin spolies, mutiles, laceres.*] *Quin* pro quominus. Et magna persuasio est ad malefaciendum. *Spolies.*] *Spoliare* est, non minimam partem auferre. *Mutilare*, aliquid detrahere, sine quo res esse non possit. *Lacerare* autem, quum omnino non habeas, quod imminuas. *Mutiles*, imminuas: unde *mutili* dicti sunt boves, aut capri, sine cornibus. nam male, qui à *multa* putant dici. & inde *Mulciber* Vulcanus quod sit mutilatus ac debilis: id est, claudus. nam proprie *Mulciber* dictus est, quod omnia mulceat, id est, molliat ac vincat.

9. *Utin' eximium neminem habeam?*] *Utin'* pro *ut ne*. Ἀπόστροφος. Et perseverat in ἀγηγορίᾳ. Nam *eximia pecora* dicuntur, quæ à grege excepta sunt ad usus dominorum suorum: ut uberius pascantur. Sed proprie *eximii* sunt porci majores, qui ad sacrificandum excepti liberius pascuntur. Etenim boves, qui ad hoc electi sunt, *egregii* dicuntur. Et *oves lectæ*. ut Virgilius,

— Mactant lectas de more bidentes.

Ita & *porci eximii. Utin' eximium.*] Deest, *Censes:* ut sit, Censes ut eximium neminem habeam? vel certe, doces? *Utin' eximium.*] Separatum ex omnibus. Proprie *eximius porcus* est, exemptus à grege, atque signatus macula aut nota. *Habeam.*] Deest Censes, aut Vis, aut Mones.

10. *Nam nemo quisquam.*] Παρέλκον tertium. nam abundat *Quisquam*, *Scito, ad te venit.*] Bene additum est *Scito*; & moraliter, & acutius pronuntiandum. est enim verbum illorum, qui familiares corrigunt.

11. *Quin ita paret se.*] Hoc verbum *Paret*, adversum munificos & segnes sumitur. Ut alibi, *Itane te parasti, ut spes nulla reliqua in te siet tibi? Abs te.*] Pro, ex te

12. *Suam voluptatem expleat.*] Bene *expleat*, quod contrarium meretrici est, amatorem voluptate satiari.

13. *Hiscine.*] Ἐρώτησις. Id est, talibus, & vide si pulchra meretrix puella est. *Insidiabere.*] Insidiari malum est: sed contra insidiari, justum est.

14. *Tamen eandem pol esse omnibus injurium est.*] Idem aliter, & vehementius intulit. nam pejus est eandem esse omnibus, quam nullum excipere. *Injurium.*] Iniquum. *Injurium* autem indignantis modo significatio est: & vim adverbii habet.

15. *Ulcisci adversarios.*] De more *Adversarios* mutato nomine posuit. durum enim fuerat, si amatores diceret.

16. *Qua via te captent.*] Qui te captant sæpe, tu eos vel semel cape.

17. *Eheu me miseram!*] Bene, quia non persuasit: sed affectum doloris expressit. Intelligitur enim ex vultu ejus, non eam persuasisse quod voluit. *Eheu me miseram! cur non aut istac mihi ætas, & forma est.*] Ἐμπαθῶς ait, quod reliquum est: quia quod volebat, persuadere non potuit. & bene *isthac ætas & forma*: quia utrumque non habet. & mire è contrario descripta est deformitas Lenæ, & formam & voluntatem malam gerentis. *Aut tibi hæc sententia?*] Δεικτικῶς, simulque ostendit secundum φυσιογνωμικούς, difficile deformem reperiri bonam.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS PRIMI.

Senex si quæret me, modo esse dicito.] *Hoc servus dixit, in scenam de proscenio respiciens. Duæ conjecturæ sunt in hac scena an vere sint nuptiæ: & an verisimile sit, abstinere potuisse adolescentem à virgine sibi nuptum tradita.*

1. *Senex si quæret me.*] Magis expressit consuetudinem, dicendo *Senex:* quam si diceret, *Dominus major. Senex si quæret me.*] Ut ex verbis suis tam meretrix, quam lena descripta est: ita & Parmeno ipse qualis sit, ostenditur ex sua locutione. Exeundi autem causa de argumento sumitur: quia Pamphilus absens est, & expectatur in dies ejus adventus. *Senex si quæret me, modo isse dicito ad por-*

tum.] Hæc omnia submissa & veloci pronunciatione efferenda sunt, hoc enim desiderant hujusmodi verba, utpote & servi & festinantis.

2. *Percontatum adventum Pamphili.*] Honestam causam dixit, id est, Pamphili adventum. Et *percunctatum*, & *percontatum* scribitur, sed *percontatum* à conto dicitur, quo nautæ utuntur ad exploranda loca navibus opportuna. si vero *percunctatum*, ab eo quod à cunctis perquiratur, dicitur.

3. *Audin', quid dicam. Scirte?*] *Audis* modo, sentis, intelligis. ut *Virgilius*,

Progeniem sed enim Trojano à sanguine duci
Audierat —

Item alibi,

— *Neque audit currus habenas.*

Audin', quid dicam, Scirte?] *Audis* modo pro advertis. *Audin', quid dicam, Scirte?*] Convenit nomen servo puero, περὶ τὸ σκιρτᾷν, quod est gestire & ludere. *Scirte.*] Κώφον πρόσωπον inducitur.

4. *Nullus.*] Pro non.

5. *Alias ut uti possim.*] Inter *alias* & *alia*, hoc interest: quod *alias*, alio tempore significat: *alia* aliter, aut per alia. *Integra.*] Non dicta.

6. *Sed videon' ego Philotium?*] Mire inventa est causa narrandi ideo, quia peregre venit meretrix: alioquin si Athenis esset, omnia sciret. *Sed videon' ego Philotium?*] Sic solet dubitari, advenientibus ipsis, quos post multum temporis intervallum vident. *Unde hæc advenit?*] Cum quodam contemptu ejus, *Hæc* dicit Parmeno.

8. *Salve mecastor, Parmeno.*] Olim salutantes addebant jusjurandum, ut hoc sedulo facere viderentur. *Me.*] Aut adjectio est, & abundat: aut positum est pro μὰ syllaba: ut Græci μὰ τὸν Ἀπόλλωνα dicunt. *Et tu adepol, Syra.*] Irrisit ad *Mecastor*, addendo *adepol*, & quod illa *Parmeno*, ille hîc addidit *Syra*. *Syra.*] *Sura* veteres legerunt, V pro Y ponentes: ut *Musia*, *Suria*.

9. *Dic mihi, Philoti.*] Vide licentiam: supra *Philotium*, hic *Philotis* dixit, *Ubi te oblectasti tam diu?*] Facete dictum meretrici: non, *Ubi fuisti?* sed, *Ubi te oblectasti.*

10. *Minime equidem me oblectavi.*] *Me* acutius proferendum est: & respondet πρὸς τὸ *te*.

11. *Corinthum hinc sum profecta.*] *Hinc* magnum ostendit dolorem habere Philotion, quod relictis Athenis Corinthi habitaverit. *Cum milite Corinthum hinc sum profecta inhumanissimo.*] Multa dixit: & *milite*, & *hinc*, & *inhumanissimo*. *Inhumanissimo.*] Quid potuit de milite dici, nisi in superlativo? namque omnis miles inhumanus: hic vero inhumanissimus. *Corinthum hinc sum profecta.*] Hæc argumenta sunt*, an se oblectare potuerit à persona, quia miles inhumanissimus, à loco, quod hinc profecta: à tempore, quod biennium: à re, id est, ab injuria quam tulit.

12. *Biennium ibi perpetuum.*] Ut continuationem sui casus ostenderet, *perpetuum* dixit. *Misera.*] Muliebris interpositio, Τὸ *Misera. Illum tuli.*] Non, cum illo fui, sed *Tuli*: adeo non me oblectavi.

13. *Desiderium Athenarum.*] Quod Corinthum profecta es. *Athenarum arbitror.*] Quod dixit *hinc* ante προδείξιν * Athenarum, & ἀμφιβολία *te desiderium cepisse. Ædepol te desiderium Athenarum arbitror cepisse sæpe.*] Quod cum milite inhumanissimo.

15. *Consilium contempsisse.*] Pœnitudine esse possessam.

16. *Huc redeundi.*] Iterum à loco. *Abeundi à milite.*] A persona. *Vosque hic videndi.*] A re. *Redeundi, abeundi, vosque hic videndi.*] Oratorie unam rem in tria divisit, Huc redeundi, Abeundi à milite, Vosque hic videndi: ut diceret, Huc veniendi.

18. *Agitarem inter vos libere convivium.*] Inter *agere* & *agitare* hoc interest: quod *Agere*, est aliquid vel necessarium facere: *Agitare*, voluptarium. Ergo *Agitarem*, exercerem.

19. *Nam illic haud licebat nisi præfinito loqui.*] Legitur & *illi*: ut sit circumflexus accentus, & significet illic: ut, *Illi mea tristia facta*. & absolutum est. *Præfinito.*] Deest tempore aut quid tale. *Nisi præfinito loqui.*] A tempore. Hic ostendit, quid dixit supra, *tuli*: & quid sit:

Agitare convivium libere.

Nisi præfinito loqui quæ illi placerent] Duo dixit : & *Præfinito*, & *Quæ illi placerent* ut neque quantum velles, neque quod velles, diceres. *Haud opinor commode.*] *Commode*, pro blande, & bene : ut, *Nunquam tam dices commode.*

21. *Finem statuisse orationi militem.*] Argute *militem* : quia quasi inimicus sit orationi, quæ in pace plurimum potest.

22. *Sed quid hoc negotiest?*] Hic ad argumentum nunc descendit. In Phormione, *Sed quid tu es tristis?* prælatis scilicet allocutionibus, & separatarum & permistarum personarum : ne jejune ad argumentum veniens, non agere fabulam, sed narrare videretur. *Quid hoc negoti est?*] Bene addidit *negoti*, ut augeret invidiam facti. nam potuit dicere, *Quid hoc est?* Sed, ut diximus, ad invidiam & magnitudinem rei, *Negoti* dixit, *Quæ narravit mihi.*] *Quæ*, qualia scilicet, & quanta. *Modo quod narravit mihi.*] *Quæ*, legendum est : ut sit, qualia & quanta : & hoc ἐν ἐκπλήξει.

23. *Quod ego numquam credidi.*] Hoc totum cum invidia pronuntiandum ex animo meretricis, quæ facinus indignum nuptias putat.

24. *Vt hac ille viva posset.*] Mire ostendit ex eisdem verbis eandem hanc esse, quam supra dixit, *Numquam illa viva uxorem ducturum Posset animum inducere.*] Quasi in rem duram & immanem.

25. *Habere autem?*] Ostendit pronuntiatione, quod prope est, ut non habeat.

26. *Sed firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ.*] Bene pro persona servi, qui vult dominum uxorium esse magis, quam amatorem Bacchidis. *Sed firma vereor.*] Animadverte *Terentium* in nuptiis hoc dictum servare, utrum firmas an infirmas dicat nuptias. *Vt.*] Ne non.

27. *Si in rem est Bacchidis.*] Bene additum, *Si in rem est Bacchidis* : ut ostenderet, se non malignitatis, sed benevolentiæ causa, talia vota suscipere. *In rem.*] Pro, utilitatem : *Ab re*, contra utilitatem.

28. *Sed qui istuc credam?*] Id est, nuptias esse infirmas. *Sed qui istuc credam, ita esse? dic mihi, Parmeno.*] Superiore voto excusavit crimen curiositatis : jam videtur post Bacchidem audire velle.

29. *Non est opus prolato : hoc percontarier desiste.*] Vide quam convenienter Poëta, quum id agat, ut narrantem Parmenonem inducat, tamen multis diverticulis morales facetias internectat. *Non est opus prolato : hoc percontarier desiste.*] Incerta distinctio, utrum, *prolato hoc*, an *hoc percontarier*.

31. *Ita me DI bene amabunt.*] Pro *ament* : ut,

—— donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

32. *Vt hoc proferam.*] Prodam, Bacchidi scilicet, vel cuilibet. *Mecum gaudeam.*] *Mecum*, intra me. *Virgil.*

Hæc secum. ——

33. *Nunquam dices tam commode.*] Hæc pronuntiatio ejusmodi esse debet, ut ex ea appareat prope delinitum Parmenonem, vix se posse continere quin narret. *Numquam dices tam commode.*] Quasi ex parte labefactus est : sic enim loquitur.

34. *Ah noli, Parmeno.*] Artificiose se fingit audire nolle, ut tacitura credatur, si audierit : quia curiositas signum est loquacitatis. Sic *Horat.*

Percontatorem fugito, nam garrulus idem est.

35. *Quasi non tu multo malis.*] Deest, *Ita dicis* : ut sit, *Ita dicis quasi.* Et nunc Philotis non est instantior hac calliditate, ut magis servum ad dicendum provocet. *Quasi non tu multo malis narrare hoc mihi.*] Ἔλλειψις : deest enim, *Ita gravaris dicere*, aut *Ita negas te esse locuturum.*

37. *Et illud mihi vitium est maximum*] Servile vitium est, tacere non posse. *Vera hac prædicat. & illud mihi maximum vitium est.*] Hæc lentius apud sese : illud clare, *Si mihi fidem das.* Etiam alia se habere vitia, exceptione significat, in hoc quod dicit, *Illud mihi vitium maximum est. Si mihi fidem das.*] Animadverte, his dilationibus etiam spectatorem suspendi, quo libentius audiat. *Si mihi fidem das.*] Fideliter, pro *des.*

38. *Ad ingenium redis.*] Quia à se discesserat, si taceret. *Cicero*, *Redit ad se.*

39. *Hanc Bacchidem amabat, ut cum*

maxume.] Ejusmodi est hæc tota narratio, ut defensionem adolescentis continere videatur: quod meretricem amicam necessitate coactus deseruerit. Mire igitur, unde quæstio est, inde cœpit: *Amabat*, inquit, *Bacchidem.* Sic & in secundo *Virgilius*, an fortiores Græci Trojanis:

--fracti bello, inquit, *fatisque repulsi*
Ductores Danaûm. ---

40. *Bacchidem amabat.*] Ordo & sensus hic est, Hanc Bacchidem tum amabat Pamphilus, ut cum maximè amabat, quum pater uxorem, ut ducat, orare occipit. Et *Vt* positum pro *quemadmodum*. Et *maxime* bis numero subauditur. Et *cum maxime*, una pars orationis est: aut *cum maxime*, pro nimis.

41. *Quum pater.*] *Quum*, modo adverbium est temporis, pro *quando*. *Orare occipit.*] Maxima necessitas est, orans pater.

42. *Et hac, communia omnium.*] Quid si injustum est, quod orabatur? ostendit justum, & frequentatum, quod dicebat pater.

43. *Sese senem esse dicere.*] Omnem causam adolescentis senex amputavit, pro suo senili commodo rogans: potuisset enim adolescens dicere, Quam pro me curam geris, hanc precor pro me deponas. *Senem esse dicere.*] Illud posset agere amator contra utilitatem suam: sed non poterat filius contra utilitatem patris. Ergo ut cogeret pater, suam causam interponebat.

44. *Præsidium velle se senectuti suæ.*] *Præsidium senectutis*, sobolem & successorem dicit.

45. *Ille primo se negare.*] Utrum deest ducere? an negare se nuptiis. *Sed postquam acrius pater instat.*] Tria dicit, & *Acrius*, & *Pater*, & *Instat.* *Sed postquam acrius pater instat.*] Postquam, inquit, acrius instat, non compulsus est Pamphilus, sed tantum deliberavit. *Pater instat.*] Major vis est quum pater instat, quam quum rogat.

47. *Pudorine, anne amori obsequeretur magis.*] Sic ostendit in utramque partem, ut tantum in animo honesti adolescentis pudor amorem vincere debuisset. *Pudorine anne amori.*] Ἀνακόλουθον: non enim præposito *utrum* intulit *anne.* *Pudorine, anne amori.*] Latens excusationis ratio explicata est. *Pudori*, Patris scilicet: *Amori*, Meretricis.

48. *Tundendo, atque odio.*] *Tundere*, est sæpius idem repetere: translatio à fabrorum malleo. *Odio.*] Assiduitate. Attendenda est difficultas uniuscujusque verbi. *Tundendo, atque odio denique effecit.*] *Denique* temporis longitudinem significat. *Efficimus* vero, quod cum magno conatu & molimine facimus, vixque per nos finem accipit. *Tundendo, atque odio denique effecit senex.*] Mire interposuit moras, ad postremum confessurus uxorem ductam. Primo, inquit, negavit: post, deliberavit: ad postremum, duxit. Non, inquit, ipse: sed effecit hoc senex. Ita mutatione personæ totam voluntatem adolescentis absolvit. *Denique effecit.*] Oratorie tempus apposuit: nam hoc significat *Denique.* *Odio.*] Hoc est, instantia.

49. *Despondit ei gnatam.*] Vide, non hic dici, Duxit uxorem Pamphilus: sed totum ad patrem referri.

50. *Neutiquam.*] Non nimis.

51. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] Nota locutionem sensu magis, quam verbis manifestam. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] Deest, Positus constitutusve ita doluit, & ægre tulit. Aut repetere debemus sic, In ipsis inquam nuptiis. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] In mentione nuptiarum effervescit animus amatoris.

52. *Nec moram ullam, quin ducat, dari.*] Ubi nec aliquam dieculam vel dilationem videt ad nuptias. *Quin.*] Quominus.

53. *Ibi demum.*] Denique, postremo. Et mire additum est *Ibi*: quia male pendebat, *In ipsis nuptiis.* & sic est, quasi dixisset, In ipsis inquam nuptiis. *Demum ita ægre tulit, ut ipsam Bacchidem, si adesset, credo ibi ejus commiseresceret.*] Hoc ὑπερβολικῶς, ut *Virgilius*, Vel *Priamo miseranda manus.* Ut *ipsam R. Bacchidem.*] Quæ nunc accusatrix est. Et est argumentum ab animo. *Ægrè tulit.*] Idem Virgilius:

... quis talia fando,
Myrmidonum Dolopumve, aut duri miles Vlyssi.

Temperet à lachrymis? ----

54. *Credo ibi.*] *Ibi*, pro *Tum*.

56. *Ut colloqui mecum una posset.*] Παρέλκον tertium. Et argumentum à persona, quod ait, *Mecum. Parmeno, perii.*] Argumentum à dictis: quod ait, *Parmeno, perii. Parmeno.*] Moraliter, & antonomasiastice nomē repetit. Et significanter fecit, non addendo *Dicebat*, & in μιμητικὸν à διηγηματικῷ transeundo. Et mire interposuit nomen, ut affectum doloris ostenderet. Sic *Virgilius*:

Anna; fatebor enim. —

58. *Parmeno, &c. Parmeno.*] Ἐν ἤθει repetit nomen.

59. *At te DI Deaque perduint.*] Obtinuit & persuasit servus. nam jam meretrix seni irascitur, non Pamphilo. *Cum istoc odio.*] Cum instantia ac molestia.

60. *Ad pauca ut redeam.*] Tanquam multa sint, quæ de Pamphili amore dici possint. *Ad pauca ut redeam*] Præceptum oratorium in longa narratione, pro veritatis inquisitione. reddit enim auditorem acriorem, quem spes finis recipit fatigatum. *Uxorem deducit domum.*] *Uxor* dicitur, vel ab ungendis postibus, & figenda lana: id est, quod quum puellæ nuberent, maritorum postes ungebant, ibique lanam figebant. vel quod ipsos maritos ipsæ ungebant. cujus rei testis *Ennius*:

Exin Tarquinium bona fœmina lavit & unxit.

61 *Nocte illa prima.*] Pronuntiandum acutius *Illa prima*: quasi dicat, plena desiderii, plena cupiditatis. Similiter addidit *Virginem*. & expresse, *Non attigit nocte illa prima*. Quasi dicat, plena amoris & plena dulcedinis: ut mirum sit quod infertur, *Non tactam virginem*. Et hic argumentum est, quanta fecerit Pamphilus erga amicam suam. *Virginem non attigit.*] *Virginem* ἔμφασις est: quamvis non amatam, virginem tamen. & non dixit, non amplexus est: sed, *Ne attigit quidem*.

62. *Quæ consecuta est nox*] Eam primam noctem scilicet. *Nihilo magis.*] Quasi in nihilo possit esse magis aut minus. Et *nihilo magis*, asseverationis est.

63. *Quid ais? cum virgine una.*] Invenitur quasi interjectio *una*, id est, simul uno loco. *Cum virgine.*] A persona. *Una.*] A loco. *Adolescens.*] A persona. *Cubuerit.*] Ab habitu & occasione. *Cum virgine una adolescens cubuerit.*] Argumenta in conjecturam necessario posita: quibus *Terentius* ex utraque parte disputans, τὸ ἀπίθανον purgat, ne quis illum stulte hæc posuisse judicaret. Hæc enim meretrix tarde credit argumentis, ne à Parmenone vincatur. Hinc est quod ait *Horatius*,

Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte.

64 *Plus potus.*] Ab impulsione, & ex accidentibus.

65. *Non verisimile dicis.*] Αὔξησις perversa: prius est enim verum, deinde verisimile. Sed ideo sic dicit, quia est sæpe non verisimile, verum tamen: ut, Decios pro alieno commodo mori voluisse. *Non verisimile dicis.*] Hoc jam plus est, tantum eum amasse Bacchidem, quantum non possit credi.

66. *Credo ita videri tibi: nam nemo ad te venit.*] Magno compendio usus est, non ostendens cur hoc falsum sit, quod putet meretrix, sed cur hoc putet. ita ex ejus persona totum refellitur, quod objicit.

67. *Ille invitus.*] *Invitus* dicendo, quasi admonet iterum iterumque. ut *Virgilius*,

— *Italiam non sponte sequor.*

68. *Quid deinde fit?*] Interponitur persona ad exitum festinans: ut alibi, *Quam metui quorsum evaderes. Diebus sane pauculis post.*] Hic exitus est.

69. *Pamphilus me solum seducit foras.*] Ne testis quisquam & arbiter secretorum interveniat. *Me solum seducit foras.*] Familiaris in servo jactantia, de dominorum familiaritate, simul quia decens est, ut per eum, quid gestum sit, spectatores sciant.

70. *Narratque, ut virgo à se integra etiam tum siet.*] Hoc est illud quod supra dixerat, *Nocte illa prima virginem non attigit.*

71. *Seque ante, quam eam uxorem duxisset domum.*] Bonus color purgationis; diceretur enim, Quare si illam odio habebat, ducebat uxorem.

72. *Tolerare posse.*] *Tolerare*, verbum est male patientis.

73. *Quam decrerim me non posse diutius habere.*] Ἀποστροφὴ καὶ ἠθοποιΐα, διηγήματος εἰς μιμητικὴν. *Decrerim.*] Statuerim & defixerim.

74. *Eam ludibrio haberi.*] Honesto verbo & pudoris pleno usus est : & nove pro vitiari.

75. *Quin.*] Quominus. *Integram.*] Id est, honestam. non enim dixit, Spoliatam virginem aut mulierem. *Ut accepi à suis.*] Vigilanter quidem integram specificat : id est, talem, qualem accepit à suis. potuit enim vitiatam accepisse, ut sæpe evenit. Ergo non abundat, *Ut accepi à suis*, sed habet significationem.

77. *Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.*] Erga meretricem *Pium*, *Pudicum* erga virginem. Cogitur pium dicere Pamphilum, quem perjurum putabat. *Pium & pudicum ingenium narras Pamphili.*] An simul erga virginem & pium & pudicum? an pium erga meretricem, pudicum erga virginem.

78. *Hoc ego proferre.*] Verba Pamphili sunt : non ut quidam putant, ad personam Parmenonis referentes. *Hoc ego proferre.*] Amorem scilicet meretricis.

79. *Cui nihil dicas vitii.*] Nunc *Vitii*, culpæ uxoriæ.

81. *Abituram denique.*] *Denique*, moram significat, & postremam tarditatem. itaque postremo, vel sero abituram indicat.

82. *Quid interea.*] Exultantis est, & gestientis audire. *Interea.*] Inter eos dies.

83. *Postquam hunc alienum ab sese videt.*] Pro *Alienatum* dixit. ut in Phormione, *Quid ego vobis, Geta, alienus sum?* Nam quomodo *Alienum*, si amabat, dixisset? *Postquam hunc alienum.*] Oratorie, non jam Bacchidem excusat, quam à verisimili causa vult inducere, quod ipsa sit in Pamphilum durior. *Alienum ab sese videt.*] Id est maritum : nam hoc nomen à meretricibus alienum est.

84. *Maligna multo.*] *Maligna*, difficilis ac superba. *Malignus* est, qui difficultatem sui ostendit. *Procax.*] Dispoliatrix & petax. *Procare* enim, est petere. *Virgil.*

— *Procacibus austris.*

id est, impudentibus. nam qui multum petit, impudens est & procax. Unde & *Proci* dicti sunt, qui filias alienas in matrimonium petierunt.

85 *Non ædepol mirum.*] Obtinuit quod volebat Parmeno. nam credidit Philotis injuriam factam Pamphilo. *Atqui ea res multo maxime.*] Opportune concitatius Pamphilum defendit Parmeno, postquam Philotis inducta est, ut fateretur injuriam factam. *Atqui ea res.*] *Atqui* imo. Legitur & *Atque*.

87. *Et illam.*] Meretricem malam. *Et hanc, quæ domi erat.*] Uxorem modestam. *Et illam, & hanc quæ domi erat.*] *Illam* quæ meretrix esset : *Hanc*, id est, uxorem. *Cognovit.*] Diligentius & attentius consideravit. nam *Cognoscere*, est diligenter & attente considerare. *Cognovit satis.*] Bene *satis*, ex ipsius moribus, & ex meretricis.

88. *Ad exemplum.*] Quasi ad imaginem, & collationem, & speciem comparationis. *Existimans.*] Intelligens.

89. *Hæc, ita ut liberali esse ingenio decet.*] Qualitas comparativa.

90. *Pudens modesta.*] Hæc contra vitia meretricia posuit. Pudens hæc, illa procax : modesta hæc, illa maligna. reliqua vero superadduntur ornamenta, uxoris matronæque laudes. *Incommoda atque injurias.*] Callide, laudata uxore non repetit vitia meretricis apud meretricem : & simul contentus de uxoris laudibus, vitia meretricis intelligit. *Incommoda atque injurias viri omnes ferre.*] Figura ἔλλειψις. *Tegere.*] Hoc plus est, quam ferre. & *Tegere*, quod meretricem amaret. Et plus dixit *Tegere*, quam celare. *Tegere* enim ad hoc dixit : ut non solum cuiquam non ediceret, sed & ne quis sciret.

92. *Hic animus.*] Oratorie dixit. non enim Pamphilum dixit : sed animum Pamphili. *Hic, animus.*] *Hic* pro *Tum*. *Virgilius*,

Hic annis gravis, atque animi maturus
Alethes.

Uxoris misericordia.] Ἀμφιβολία. *Uxoris misericordia.*] Recte, quia ex misericordia amor nascitur. Sic & in Phormione, *Misertum est, virgo ipsa facie egregia.* *Virgilius*,

——— *heu quibus ille*
Iactatus fatis! ———

93. *Devinctus, partim victus.*] De proximo repetivit παρόμοιον, *Devinctus, victus. Partim victus hujusce injuriis.*] Qualitas relativa.

94. *Paulatim elapsus.*] Adeo est tardus amor Pamphili & magnus, ut etiam post injurias difficile discedat. *Elapsus.*] Animus, non Pamphilus.

95. *Postquam par ingenium nactus est.*] An sibi par? an absolute bonum? ut dicimus, *Sic par est facere te.* Ergo aut sibi par, aut uxori: id est, liberali fœminæ. *Par ingenium nactus est.*] *Par ingenium,* eandem voluntatem. *Sallustius, Quos eadem odisse, & eadem metuere in unum coëgit.* Idem alibi: *Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.*

96. *Interea in Imbro moritur cognatus senex.*] Bene causa abitionis Pamphili narratur. *Moritur cognatus senex.*] Bene quod ait *senex:* nam acerbum funus non conveniebat fabulæ. In comœdia itaque apud *Terentium*, aut meretrix molesta, aut ex duabus una uxor moritur, aut senex. Ita ex hujusmodi mortibus, vel incommodum vitatur, vel lucrum insuper nascitur, ut non sit causa lugendi.

97. *Horum.*] Maluit *Horum*, quam *Dominorum*, dicere. *Ad hos redibat lege hæreditas.*] Verbo juris usus est: ea enim legitima est hæreditas, quæ familiæ debebatur.

98. *Eo amantem.*] Modo jam uxorem: non enim amicam. *Invitum Pamphilum extrudit pater.*] Invitum recessisse vis verbi demonstrat. Nam proprie *Extrudere* dicitur, qui manibus expellit: sed hic translatione usus est, ut ostenderet, tantum importunitatis verbis senis fuisse, quantum impulsio manuum efficere potuisset. *Extrudit.*] Verbum necessitatis & aptum importunitati.

99. *Relinquit.*] Inertia præsentis temporis. Legitur & *Reliquit. Relinquit cum matre hic uxorem.*] Præparatio ad futurum errorem.

100. *Nam senex rus abdidit se.*] *Nam* hic inceptiva particula est, ut, *Nam meus conservus est homo haud magni pretii. Plautus* in Milite glorioso. *Rus abdidit se.*] Verbum reprehendentis senem: quod, *Se abdidit*, dixit. *Huc raro in urbem commeat.*] *Huc* bene dixit, ut ostendat Parmenonem in urbe esse. Mira οἰκονομία. fac enim præsentem, & nullus error in fabula est. *Commeat.*] *Commeare* est abesse inde, ubi te esse oporteat. Ergo hoc dicto ostendit, quam raro ad urbem veniat senex. quippe *Commeatus* est ex aliqua commoratione temporalis abscessus.

101. *Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ?*] Bene usque adhuc suspensa narratio est. & in hac interrogatione quasi substomachatur Philotis decepta, quod nihil videat infirmitatis in nuptiis, quod optaverit. *Quid adhuc habent?*] Hoc tristior meretrix dixit.

102. *Nunc audies.*] Sic ait, quasi jamdudum audire cupienti, vel quasi ad molestam percontatricem.

103. *Bene conveniebat sane.*] *Bene,* pro multum: & *sane,* valide. quia qui sanus, idem & validus.

104. *Interim miris modis odisse.*] Huc usque Parmenonem Poëta verba passus est dicere: cætera actibus servaturus. *Interim miris modis.*] Mire ad finem comœdiæ rerum explanatio reservatur. namque si quæras, fallitur Parmeno, quum non odio socrus, sed pudore simultatem adversus socrum Philumena simulaverit. *Interim.*] Modo repente: & est adverbium temporis. *Miris modis.*] Miris exemplis.

105. *Postulatio.*] Expostulatio, querela. sed proprie *Expostulatio* est apud illum ipsum, qui peccaverit: *Postulatio,* de illo apud alterum.

106. *Quid igitur?*] Recte dixit, si hoc non fuit, quid ergo? *Postulatio*, querela & quasi justa interpositio querelarum.

107. *Fugere è conspectu illico.*] Bene *E conspectu:* utpote, quæ caveret gravida intelligi. Sed tamen subjungit, *Videre nolle:* ut ignorantia Parmenonis appareat, qui argumentum odiorum credidit, quod Philumena neque videri vellet, neque videre. *Fugere è conspectu.*] Ne videretur.

108. *Videre nolle.*] Ne videret. *Denique, ubi non quit pati.*] *Pati* & *sustinere,*

& sustineri intelligi potest hoc loco, utrum postquam non potuit sustinere socrum? an postquam illam socrus ferre non potuit, sic se celantem nurum? Potest etiam sic intelligi, Ubi non potuit argumenta odii sui ipsa nurus pati & continere, migravit ad socrum. *Non quit pati.*] Tolerare aut tolerari: quia *Patior* commune est. nam *Patior te*, & *à te*, dicimus.

109. *Abiit.*] Proprie *Abiit:* quia non expectavit ut mitteretur.

110. *Ubi illic dies est complures.*] Ἀρχαϊκῶς dies, non diebus dixit. *Accersi jubet.*] Non addidit *Qua*, quia intelligitur.

111. *Dixere causam tunc, nescio quam.*] Ideo *Nescio quam*, quia nullius momenti ac falsam.

112. *Nemo remisit.*] Hic jam apertius odium videtur, ubi nec jam fingitur causa. *Postquam accersunt.*] Subauditur *Nostri*, id est, missi à socru. *Postquam accersunt.*] Id est, missi à nobis scilicet. Et mira varietas.

114. *It visere.*] Ut,

—— populare penates
Venimus. ——

It visere ad eam.] *Visere*, officii est: *Videre*, quærentis aliquem. *Admisit nemo.*] Injuriosa etiam ipsa pronuntiatio est. *Hoc ubi senex rescivit.*] *Scimus* quæ ad nos deferuntur: *Rescimus* celata.

115. *Heri ea causa.*] Bene *Ea causa*: quippe qui se ruri abdidisset.

117. *Nondum etiam scio.*] Παρέλκον tertium: & deest *scire*. Et est σύλληψις, *Scio scire*, cum ἀναβάσει. *Nondum etiam.*] Recte servavit reliquis partibus fabulæ pendulum & attentum spectatorem.

118. *Nisi sane curæ est, quorsum eventurum hoc siet.*] Bene, quia curiosus est Parmeno, & idem garrulus, nam per totam fabulam talis inducitur. *Quorsum eventurum.*] Ἔλλειψις. deest *scire*.

119. *Habes omnem rem.*] Quasi dicat, quam audire expetisti. *Pergam quo cœpi hoc iter.*] *Pergam hoc iter:* ut,

Tendere iter pennis. ——

Quo cœpi hoc iter.] Ad portum scilicet.

120. *Nam constitui cum quodam hospite.*] Dicit causam cur in reliqua fabula non appareat persona hujus meretricis. *Constitui.*] *Constitui* proprie, nam de hujusmodi rebus dicitur convenire & constituere, de cujusmodi rebus apud extraneos meretrices agunt.

121. *Di vortant bene quod agas.*] Sæpe enim res eveniunt aliter, quam volumus: & ideo *Vertumnus* colitur, qui præest rebus vertentibus.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS SECUNDI.

PRô Deûm atque Hominum fidem!] *In hac scena accusatio socrus est: quæ se conjecturaliter defendit, dicens nihil à se factum in perniciem nurus.*

1. *Prô Deûm atque Hominum fidem!*] Ἐμπαθῶς ab exclamatione cœpta scena est. Senex enim est difficilis & iratus. *Quod hoc genus est? quæ hæc est conjuratio?*] Conatur *Terentius* adversus famam socrum bonam reperire, & incipit a generali exclamatione, quo vehementior fit ejus accusatio: paulatimque ad speciale crimen descendit. *Quod hoc genus.*] Accusatio à persona: cui accidit ex sexu, & quod socrus est. *Conjuratio.*] *Confessio* bonæ rei est: *Conjuratio* malæ. & inde conjuratio Catilinæ dicta est. *Quæ hæc conjuratio.*] Accusatio à re.

2. *Ut omnes mulieres eadem æque studeant.*] Bono argumento utitur. Læsisti nurum, quia socrus es: & nulla socrus diligit nurum. *Ut omnes mulieres.*] Accusatio à causa eadem. *Studeant.*] Majoris operis est *studere*, quam *velle*.

3. *Neque declinatam quidquam.*] Id est, flexam vel inflexam, ab eo quod declinaverit: ne parum sit, diversam vel dissimilem dixisse. ut est illud, *Illum tumultum inflexit.*

4. *Itaque adeo uno animo.*] Nescias an ex sententia hac, vel adeo ex hac scena nomen fabulæ sit inventum. *Itaque adeo.*] Necessaria sententiæ ἀμφιβολία, ad describendam utramque personam.

5. *Viris esse adversas.*] Aliud argumentum: Læsisti nurum, ut mihi adversareris. nam mulier es, & mulieres omnes adversantur viris. *Æque studium est.*] *Studium*, est voluntas hominis attentior atque impensior. *Similis pertinacia est.*] Αὔξησις. nam *studium* & bo-

num

num est: *Pertinacia* vero nunquam non mala.

6. *In eodemque omnes mihi videntur ludo docta ad malitiam.*] Tria in accusatione posuit, ex quibus duo sunt communia, unum ipsius. quod mulier est, & quod socrus, communia: quod ipsa specialiter magistra est ad malitiam Sostrata. Ex his colligit injuriam passam nurum per conjecturam.

7. *Et ei ludo, si ullus est, magistram.*] Magna amplificatio criminis. dubitat an sit ludus malitiæ: & magistram non dubitat Sostratam, sed *Certo scio* inquit.

8. *Me miseram.*] Et hæc ἐμπαθῶς cœpit, sed ad misericordiam spectat defendentis oratio.] *Quæ nunc, quamobrem accuser, nescio.* Oratorie pro se loquitur mulier, siquidem majoris innocentiæ est nescire crimen, quam defendere. & his verbis ostenditur, sine noxa esse etiam Philumenam: non solum hanc, quæ loquitur, Sostratam.

9. *Non, ita me DI ament, mi Laches.*] Modo *Mi Laches* non est blandientis, sed ejus qui periclitetur innoxius, *Non, ita me DI bene ament.*] Ἄτεχνος πίστις per jusjurandum. *Non, ita me DI bene ament.*] Animadvertendum, veteres, non minus εὐφημισμὸν in verbis, quam κακέμφατον neglexisse: velut hic, *Ita me DI bene ament.*

10. *Itaque.*] Modo duæ partes sunt orationis. *DI mala prohibeant.*] Seniliter odit uxorem, cujus amor optabilis fuit in adolescentia. *DI mala prohibeant.*] Ut unà inter nos agamus ætatem.

11. *Postmodum rescisces.*] Hæc figura ab oratoribus ἐπάγγελμα nominatur: in qua aliquid promittimus judicibus nos probaturos, quum metuimus, ne quid illis temere persuasum sit. *Postmodum rescisces.*] Fiducia innocentiæ. *Resciscere* est, quum quod de industria celatur, vix argumentorum vi agnoscitur.

12. *An quidquam pro istis factis.*] Amare; παρὰ προσδοκίαν.

13. *Quæ me, & te, & familiam.*] Jam sic accusat, quasi probaverit crimen. & est amplificatio. *Quæ me, & te, & familiam.*] Hæc exaggeratio est, quæ δείνωσις appellatur: quum ex uno maleficio multa fiunt ab oratoribus crimina. *Dedecoras.*] *Dedecoratur*, quod honestum est: *Turpatur*, quod honestum est corporale.

15. *Dignum, suos cui liberos committerent.*] Multum sonanter, & accusatorio strepitu, nec masculinum genus nec fœmininum posuit: nec unam, sed liberos. Sic *Cicero. En cui tuos liberos committas*: quum de uno ageret. &, *Habemus enim liberos*: de puella. *Dignum.*] Sic dixit *dignum*, ut honoris genus sit, accipere uxorem meruisse. *Suos cui liberos committerent.*] Nota liberos in significatione etiam unius filiæ.

16. *Tu sola exorere.*] Emergis, reperiris. Verbum hoc impudentiam notat. *Cicero. Exortus est servus, qui quum in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.* *Exorere.*] Existis. *Exoriri* dicitur, qui non expectatus invadit in aliquem.

17. *Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.*] *Tu mulier,* ἔμφασιν malitiæ habet. & omnino expressio consuetudinis est ad indignationem. Et lapis nunquam utilis, nisi ad telum, quem magis ad injuriam delegit, nam saxum melius, quam lapis. Ut *Virgilius*:

Saxaque subvectare humeris.—

Tu inquam mulier.] Sic *Euripides*:

Πολλὰς ἂν εὕροις μηχανὰς, γυνὴ γὰρ εἶ.

& *Virgilius*:

—*varium & mutabile semper*
Fœmina.—

Lapidem, haud hominem] Sufficeret, *Lapidem putas*: sed de stomacho, *Haud hominem*, additum est. *Plautus, Herus meus, elephanti corio circumtectus est, non suo.* *Haud hominem putas.*] Ἐν ἤθει. Sic *Apollodorus*: Σὺ μὲ πεπτάκιον *cHCAY λίθον.

18. *An quia ruri esse crebro soleo.*] Memor sui est, qui dixerat, *Rus abis.*

19. *Quo quisque pacto hic vitam vestrorum.*] *Vestrorum* pro *vestrûm*. sic veteres.

20. *Multo melius hic quæ fiunt.*] ὑπερβολῇ usus est. ut in Adelphis, *An non prius totis sex mensibus olfecissem.*

21. *Ideo, quia, ut vos mihi domi eritis.*] Mire confirmat, unde sciat: ne suspi-

50. *Et eum esse quæstum, in animum induxi.*] Modo non *nunquam* subauditur: sed *si.* ut sit, Et si eum esse, &c. *Maximum, quam maxime.*] *Inique Iniqui*, παρόμοιον.

51. *Quam maxime servire vestris commodis.*] Plus dixit *Commodis* quam si diceret *Voluptatibus.*

52. *Sinite impetrare me, qui in tutelam meam.*] Ordo est, Sinite impetrare me, ne eum circumventum inique iniqui irrideant, qui in tutelam meam studium suum, & se in vestram commisit fidem.

55. *Mea causa.*] Quasi orator, *causam* dixit. *Mea causa, causam hanc accipite.*] Hoc oratorie. sic enim fit, quum persona ad commendationem affertur. *Mea causa, causam.*] Παρονομασία *Et Date silentium*] Quasi fabulæ Poëtæ.

56. *Vt libeat scribere aliis.*] Oratoriè. ἀπὸ τ῀ * ἰCATHOS. *Mihique ut discere novas expediat.*] Proprie *Discere.* docet enim Poëta, discit scenicus.

57. *Novas expedias posthac.*] Ab utili argumentatio est. & bene, *Vt expediat:* tanquam facturus sit, & si non expedierit, dum quæstum maximum servire populo putat. *Pretio emptas meo.*] Æstimatione à me facta, quantum Ædiles darent: & proinde me periclitante, si abjecta fabula, à me pretium, quod Poëtæ numeraverint, repetant. Ergo *meo.* à me facto, à me statuto. nam quomodo alibi dixit, *Postquam Ædiles emerunt.* Et bene, ut sequatur populus judicium ejus, qui æstimare verè fabulas potuerit. *Pretio emptas meo.*] Ut quidam volunt, periculo.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS PRIMI.

PEr pol quam paucos reperias meretricibus fideleis. Novo genere hic utraque προτατικὰ πρόσωπα inducuntur. Nam & Philotis & Syra non pertinent ad argumentum fabulæ. Hoc autem maluit Terentius, quam aut per prologum narraret argumentum, aut θεὸν ἀπὸ μηχανῆς induceret loqui.

1. *Per pol quam paucos reperias.*] Hæ personæ *Terentii* more extrinsecus assumuntur, ut sic argumenti obscuritatem spectator effugiat. *Per pol quam paucos.*] Animadvertendum est in hac fabula, Terentium, bonam meretricem inducturum, ne id contra morem videatur facere, etiam aliam meretricem non malam inducere: ut id exemplis fiat tritius, & usu verisimile. *Per pol quam paucos.*] Ordo est, *Pol perquam paucos reperias.* Nam *perpol*, non est Latinum, sed κατὰ τμῆσιν *perquam*, id est, nimio. *Quam paucos.*] Quidam non *paucos*, sed *paucis* legunt. sic enim Apollodorus αλλα ICHPAS THC rei IONHNC THRAICCI PAγγbaiωC * *Reperias.*] Aptum verbum ad raritatem. & ideo non dixit *pauci sunt.* sed *paucos reperias:* quasi quærens. Non autem reperitur, nisi quod quæritur: non quæritur, nisi quod præsto non sit.

2. *Fideleis.*] Hujusmodi sententias rhetores διανοίας vocant. Et mire, non *Esse*, sed *Evenire* dixit: ut non rationis, sed casus sit id, quod rarissimum est. *Fideles.*] *Fidi*, in maximis: *Fideles*, in minoribus negotiis.

3. *Vel hic Pamphilus.*] Transitus à generali sententia ad specialem. *Vel.*] Nunc *veluti:* alias conjunctio disjunctiva est, alias correptionem significat: ut apud *Ciceronem*, *Vel optimam Messanæ vitam. Virgilius*,

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Aut *vel*, *ut* modo. *Iurabat quoties Bacchidi quam sancte?*] Tria sunt: quod jurabat, & quoties, & quam sancte. Quod totum de amore amatorum & meretricum dixit, quæ jurejurando teneant, quos lege non possunt.

4. *Ut quivis.*] Non modo Bacchis; quæ amica erat.

5. *Numquam illâ vivâ ducturum uxorem.*] Παρένθεσις prima. jurabat numquam illâ vivâ uxorem ducturum.

6. *Hem! duxit.*] Pronuntia ut mirantem ostendas. *Hem duxit.*] *Hem* adverbium demonstrantis est: ut, *Hem alter. Ergo propterea.*] Modo *ergo* affectum exprimit reprehendentis, tarde sibi consentientem, vel sic *Virgilius*,

Ergo

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostra.

Propterea sedulo.] *Sedulo*, instanter, & ex animo: sine dolo.

7. *Et moneo, & hortor.*] *Monemus* consilio, *Hortamur* impulsu. *Ne cujusquam misereat.*] Deest *te*.

8. *Quin spolies, mutiles, laceres.*] *Quin* pro quominus. Et magna persuasio est ad malefaciendum. *Spolies.*] *Spoliare* est, non minimam partem auferre. *Mutilare*. aliquid detrahere, sine quo res esse non possit. *Lacerare* autem, quum omnino non habeas, quod imminuas. *Mutiles*, imminuas: unde *mutili* dicti sunt boves, aut capri, sine cornibus. nam male, qui à *multa* putant dici. & inde *Mulciber* Vulcanus quod sit mutilatus ac debilis: id est, claudus. nam proprie *Mulciber* dictus est, quod omnia mulceat, id est, molliat ac vincat.

9. *Vtin' eximium neminem habeam?*] *Vtin'* pro *ut ne*. Ἀπόστροφος. Et perseverat in ἀλληγορίᾳ. Nam *eximia pecora* dicuntur, quæ à grege excepta sunt ad usus dominorum suorum: ut uberius pascantur. Sed proprie *eximii* sunt porci majores, qui ad sacrificandum excepti liberius pascuntur. Etenim boves, qui ad hoc electi sunt, *egregii* dicuntur. Et *oves lecta*, ut *Virgilius*,

—— Mactant lectas de more bidentes.

Ita & *porci eximii*. *Vtin' eximium.*] Deest, *Censes*: ut sit, Censes ut eximium neminem habeam? vel certe, doces? *Vtin' eximium.*] Separatum ex omnibus. Proprie *eximius porcus* est, exemptus à grege, atque signatus macula aut nota. *Habeam.*] Deest Censes, aut Vis, aut Mones.

10. *Nam nemo quisquam.*] Παρέλκον tertium. nam abundat *Quisquam*. *Scito, ad te venit.*] Bene additum est *Scito*; & moraliter, & acutius pronuntiandum. est enim verbum illorum, qui familiares corrigunt.

11. *Quin ita paret se.*] Hoc verbum *Paret*, adversum munificos & segnes sumitur. Ut alibi, *Itane te parasti, ut spes nulla reliqua in te siet tibi? Abs te.*] Pro, ex te

12. *Suam voluptatem expleat.*] Bene *expleat*, quod contrarium meretrici est, amatorem voluptate satiari.

13. *Hiscine.*] Ἐρώτησις. Id est, talibus. & vide si pulchra meretrix puella est. *Insidiabere.*] Insidiari malum est: sed contra insidiari, justum est.

14. *Tamen eandem pol esse omnibus injurium est.*] Idem aliter, & vehementius intulit. nam pejus est eandem esse omnibus, quam nullum excipere. *Injurium.*] Iniquum. *Injurium* autem indignantis modo significatio est: & vim adverbii habet.

15. *Vlcisci adversarios.*] De more *Adversarios* mutato nomine posuit. durum enim fuerat, si amatores diceret.

16. *Qua via te captent.*] Qui te captant sæpe, tu eos vel semel cape.

17. *Eheu me miseram!*] Bene, quia non persuasit: sed affectum doloris expressit. Intelligitur enim ex vultu ejus, non eam persuasisse quod voluit. *Eheu me miseram! cur non aut istac mihi atas, & forma est.*] Ἐμπαθῶς ait, quod reliquum est: quia quod volebat, persuadere non potuit. & bene *isthac atas & forma*: quia utrumque non habet. & mire è contrario descripta est deformitas Lenæ, & formam & voluntatem malam gerentis. *Aut tibi hac sententia?*] Δεικτικῶς, simulque ostendit secundum φυσιογνωμικοὺς, difficile deformem reperiri bonam.

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS PRIMI.

Senex si quaret me, modo esse dicitò.] Hoc servus dixit, in scenam de proscenio respiciens. *Dua conjectura sunt in hac scena an vere sint nuptia: & an verisimile sit, abstinere potuisse adolescentem à virgine sibi nuptam tradita.*

1. *Senex si quaret me.*] Magis expressit consuetudinem, dicendo *Senex*: quam si diceret, *Dominus major*. *Senex si quaret me.*] Ut ex verbis suis tam meretrix, quam lena descripta est: ita & Parmeno ipse qualis sit, ostenditur ex sua locutione. Exeundi autem causa de argumento sumitur: quia Pamphilus absens est, & expectatur in dies ejus adventus. *Senex si quaret me, modo isse dicito ad por-*

Nisi præfinito loqui quæ illi placerent] Duo dixit: & *Præfinito*, & *Quæ illi placerent*: ut neque quantum velles, neque quod velles, diceres. *Haud opinor commode.*] *Commode*, pro blande, & bene: ut, *Nunquam tam dices commode.*

21. *Finem statuisse orationi militem.*] Argute *militem*: quia quasi inimicus sit orationi, quæ in pace plurimum potest.

22. *Sed quid hoc negoti est?*] Hic ad argumentum nunc descendit. In Phormione, *Sed quid tu es tristis?* prælatis scilicet allocutionibus, & separatarum & permistarum personarum: ne jejune ad argumentum veniens, non agere fabulam, sed narrare videretur. *Quid hoc negoti est?*] Bene addidit *negoti*, ut augeret invidiam facti. nam potuit dicere, *Quid hoc est?* Sed, ut diximus, ad invidiam & magnitudinem rei, *Negoti* dixit, *Quæ narravit mihi.*] *Quæ*, qualia scilicet, & quanta. *Modo quod narravit mihi.*] *Quæ*, legendum est: ut sit, qualia & quanta: & hoc ἐν ὑπονοίᾳ.

23. *Quod ego numquam credidi.*] Hoc totum cum invidia pronuntiandum ex animo meretricis, quæ facinus indignum nuptias putat.

24. *Ut hac ille viva posset.*] Mire ostendit ex eisdem verbis eandem hanc esse, quam supra dixit, *Numquam illa viva uxorem ducturum Posset animum inducere.*] Quasi in rem duram & immanem.

25. *Habere autem?*] Ostendit pronuntiatione, quod prope est, ut non habeat.

26. *Sed firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ.*] Bene pro persona servi, qui vult dominum uxorium esse magis, quam amatorem Bacchidis. *Sed firmæ vereor.*] Animadverte *Terentium* in nuptiis hoc dictum servare, utrum firmas an infirmas dicat nuptias. *Ut.*] Ne non.

27. *Si in rem est Bacchidis.*] Bene additum, *Si in rem est Bacchidis*: ut ostenderet, se non malignitatis, sed benevolentiæ causa, talia vota suscipere. *In rem.*] Pro, utilitatem: *Ab re*, contra utilitatem.

28. *Sed qui istuc credam?*] Id est, nuptias esse infirmas. *Sed qui istuc credam, ita esse? dic mihi, Parmeno.*] Superiore voto excusavit crimen curiositatis: jam videtur post Bacchidem audire velle.

29. *Non est opus prolato: hoc percontarier desiste.*] Vide quam convenienter Poëta, quum id agat, ut narrantem Parmenonem inducat, tamen multis diverticulis morales facetias internectat. *Non est opus prolato: hoc percontarier desiste.*] Incerta distinctio, utrum, *prolato hoc*, an *hoc percontarier.*

31. *Ita me DI bene amabunt.*] Pro *amment*: ut,

—— donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

32. *Ut hoc proferam.*] Prodam, Bacchidi scilicet, vel cuilibet. *Mecum gaudeam.*] *Mecum*, intra me. *Virgil.*

Hæc secum. ——

33. *Nunquam dices tam commode.*] Hæc pronuntiatio ejusmodi esse debet, ut ex ea appareat prope delinitum Parmenonem, vix se posse continere quin narret. *Numquam dicas tam commode.*] Quasi ex parte labefactus est: sic enim loquitur.

34. *Ah noli, Parmeno.*] Artificiose se fingit audire nolle, ut tacitura credatur, si audierit: quia curiositas signum est loquacitatis. Sic *Horat.*

Percontatorem fugito, nam garrulus idem est.

35. *Quasi non tu multo malis.*] Deest, *Ita dicis*: ut sit, *Ita dicis quasi.* Et nunc Philotis non est instantior hac calliditate, ut magis servum ad dicendum provocet. *Quasi non tu multo malis narrare hoc mihi.*] Ἔλλειψις: deest enim, *Ita gravaris dicere*, aut *Ita negas te esse locuturum.*

37. *Et illud mihi vitium est maximum*] Servile vitium est, tacere non posse. *Vera hæc prædicat, & illud mihi maximum vitium est.*] Hæc lentius apud sese: illud clare, *Si mihi fidem das.* Etiam alia se habere vitia, exceptione significat, in hoc quod dicit, *Illud mihi vitium maximum est. Si mihi fidem das.*] Animadverte, his dilationibus etiam spectatorem suspendi, quo libentius audiat. *Si mihi fidem das.*] Fideliter, pro *das.*

38. *Ad ingenium redis.*] Quia à se discesserat, si taceret. *Cicero*, *Redit ad se.*

39. *Hanc Bacchidem amabat, ut cum*

maxume.] Ejusmodi est hæc tota narratio, ut defensionem adolescentis continere videatur: quod meretricem amicam necessitate coactus deseruerit. Mire igitur, unde quæstio est, inde cœpit: *Amabat*, inquit, *Bacchidem.* Sic & in secundo *Virgilius*, an fortiores Græci Trojanis:

--fracti bello, inquit, *fatisque repulsi*
Ductores Danaûm. ---

40. *Bacchidem amabat.*] Ordo & sensus hic est, Hanc Bacchidem tum amabat Pamphilus, ut cum maximè amabat, quum pater uxorem, ut ducat, orare occipit. Et *Vt* positum pro *quemadmodum.* Et *maxime* bis numero subauditur. Et *cum maxime*, una pars orationis est: aut *cum maxime*, pro nimis.

41. *Quum pater.*] *Quum*, modo adverbium est temporis, pro *quando.* *Orare occipit.*] Maxima necessitas est, orans pater.

42. *Et hæc, communia omnium.*] Quid si injustum est, quod orabatur? ostendit justum, & frequentatum, quod dicebat pater.

43. *Sese senem esse dicere.*] Omnem causam adolescentis senex amputavit, pro suo senili commodo rogans: potuisset enim adolescens dicere, Quam pro me curam geris, hanc precor pro me deponas. *Senem esse dicere.*] Illud posset agere amator contra utilitatem suam: sed non poterat filius contra utilitatem patris. Ergo ut cogeret pater, suam causam interponebat.

44. *Præsidium velle se senectuti suæ.*] *præsidium senectutis*, sobolem & successorem dicit.

45. *Ille primo se negare.*] Utrum deest *ducere*? an *negare se nuptiis.* *Sed postquam acrius pater instat.*] Tria dicit, & *Acrius*, & *Pater*, & *Instat.* *Sed postquam acrius pater instat.*] Postquam, inquit, acrius instat, non compulsus est Pamphilus, sed tantum deliberavit. *Pater instat.*] Major vis est quum pater instat, quam quum rogat.

47. *Pudorine, anne amori obsequeretur magis.*] Sic ostendit in utramque partem, ut tantum in animo honesti adolescentis pudor amorem vincere debuisset. *Pudorine anne amori.*] Ἀνακόλουθον: non enim præposito *utrum* intulit *anne.* *Pudorine, anne amori.*] Latens excusationis ratio explicata est. *Pudori*, Patris scilicet: *Amori*, Meretricis.

48. *Tundendo, atque odio.*] *Tundere*, est sæpius idem repetere: translatio à fabrorum malleo. *Odio.*] Assiduitate. Attendenda est difficultas uniuscujusque verbi. *Tundendo, atque odio denique effecit.*] *Denique* temporis longitudinem significat. *Efficimus* vero, quod cum magno conatu & molimine facimus, vixque per nos finem accipit. *Tundendo, atque odio denique effecit senex*] Mire interposuit moras, ad postremum confessurus uxorem ductam. Primo, inquit, negavit: post, deliberavit: ad postremum, duxit. Non, inquit, ipse: sed effecit hoc senex. Ita mutatione personæ totam voluntatem adolescentis absolvit. *Denique effecit.*] Oratorie tempus apposuit: nam hoc significat *Denique.* *Odio.*] Hoc est, instantia.

49. *Despondit ei gnatam.*] Vide, non hic dici, Duxit uxorem Pamphilus: sed totum ad patrem referri.

50. *Neutiquam.*] Non nimis.

51. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] Nota locutionem sensu magis, quam verbis manifestam. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] Deest, Positus constitutusve ita doluit, & ægre tulit. Aut repetere debemus sic, In ipsis inquam nuptiis. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] In mentione nuptiarum effervescit animus amatoris.

52. *Nec moram ullam, quin ducat, dari.*] Ubi nec aliquam dieculam vel dilationem videt ad nuptias. *Quin.*] Quominus.

53. *Ibi demum.*] Denique, postremo, Et mire additum est *Ibi*: quia male pendebat, *In ipsis nuptiis.* & sic est, quasi dixisset, In ipsis inquam nuptiis. *Demum ita ægre tulit, ut ipsam Bacchidem, si adesset, credo ibi ejus commiserescceret.*] Hoc ὑπερβολικῶς, ut *Virgilius*. Vel *Priamo miseranda manus.* Ut *ipsam R. Bacchidem.*] Quæ nunc accusatrix est. Et est argumentum ab animo. *Ægrè tulit.*] Idem Virgilius:

--- *quis talia fando,*
Myrmidonum Dolopumve, aut duri miles Vlyssis,

Temperet à lachrymis? ----

54. *Credo ibi.*] *Ibi*, pro *Tum*.

56. *Ut colloqui mecum una posset.*] Παρέλκον tertium. Et argumentum à persona, quod ait, *Mecum. Parmeno, perii.*] Argumentum à dictis: quod ait, *Parmeno, perii. Parmeno.*] Moraliter, & antonomasiastice nomẽ repetit. Et significanter fecit, non addendo *Dicebat*, & in μιμητικὸν à διηγηματικῷ transeundo. Et mire interposuit nomen, ut affectum doloris ostenderet. Sic *Virgilius:*

Anna; fatebor enim. ---

58. *Parmeno, &c. Parmeno.*] Ἐν ἤθει repetit nomen.

59. *At te DI Deaque perduint.*] Obtinuit & persuasit servus. nam jam meretrix seni irascitur, non Pamphilo. *Cum istoc odio.*] Cum instantia ac molestia.

60. *Ad pauca ut redeam.*] Tanquam multa sint, quæ de Pamphili amore dici possint. *Ad pauca ut redeam.*] Præceptum oratorium in longa narratione, pro veritatis inquisitione. reddit enim auditorem acriorem, quem spes finis recipit fatigatum. *Uxorem deducit domum.*] *Uxor* dicitur, vel ab ungendis postibus, & figenda lana: id est, quod quum puellæ nuberent, maritorum postes ungebant, ibique lanam figebant. vel quod lotos maritos ipsæ ungebant. cujus rei testis *Ennius*:

Exin Tarquinium bona fœmina lavit & unxit.

61. *Nocte illa prima.*] Pronuntiandum acutius *Illa prima:* quasi dicat, plena desiderii, plena cupiditatis. Similiter addidit *Virginem*. & expresse, *Non attigit nocte illa prima.* Quasi dicat, plena amoris & plena dulcedinis: ut mirum sit quod infertur, *Non tactam virginem.* Et hic argumentum est, quanta fecerat Pamphilus erga amicam suam. *Virginem non attigit.*] *Virginem* ἐμφατικῶς est: quamvis non amatam, virginem tamen. & non dixit, non amplexus est: sed, *Ne attigit quidem.*

62. *Quæ consecuta est nox*] Eam primam noctem scilicet. *Nihilo magis.*] Quasi in nihilo possit esse magis aut minus. Et *nihilo magis*, asseverationis est.

63. *Quid ais? cum virgine una.*] Invenitur quasi interjectio *una*, id est, simul uno loco. *Cum virgine.*] A persona. *Una.*] A loco. *Adolescens.*] A persona. *Cubuerit.*] Ab habitu & occasione. *Cum virgine una adolescens cubuerit.*] Argumenta in conjecturam necessario posita: quibus *Terentius* ex utraque parte disputans, τὸ ἀπίθανον purgat, ne quis illum stulte hæc posuisse judicaret. Hæc enim meretrix tarde credit argumentis, ne à Parmenone vincatur. Hinc est quod ait *Horatius*,

Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte.

64. *Plus potus.*] Ab impulsione, & ex accidentibus.

65. *Non verisimile dicis.*] Αὔξησις perversa: prius est enim verum, deinde verisimile. Sed ideo sic dicit, quia est sæpe non verisimile, verum tamen: ut, Decios pro alieno commodo mori voluisse. *Non verisimile dicis.*] Hoc jam plus est, tantum eum amasse Bacchidem, quantum non possit credi.

66. *Credo ita videri tibi: nam nemo ad te venit.*] Magno compendio usus est, non ostendens cur hoc falsum sit, quod putet meretrix, sed cur hoc putet. ita ex ejus persona totum refellitur, quod objicit.

67. *Ille invitus.*] *Invitus* dicendo, quasi admonet iterum iterumque. ut *Virgilius*,

--- *Italiam non sponte sequor.*

68. *Quid deinde fit?*] Interponitur persona ad exitum festinans: ut alibi, *Quam metui quorsum evaderes. Diebus sane pauculis post.*] Hic exitus est.

69. *Pamphilus me solum seducit foras.*] Ne testis quisquam & arbiter secretorum interveniat. *Me solum seducit foras.*] Familiaris in servo jactantia, de dominorum familiaritate, simul quia decens est, ut per eum, quid gestum sit, spectatores sciant.

70. *Narratque, ut virgo à se integra etiam tum siet.*] Hoc est illud quod supra dixerat, *Nocte illa prima virginem non attigit.*

71. *Seque ante, quam eam uxorem duxisset domum.*] Bonus color purgationis: diceretur enim, Quare si illam odio habebat, ducebat uxorem.

72. *Tolerare posse.*] *Tolerare*, verbum est male patientis.

73. *Quam decrerim me non posse diutius habere.*] Ἀποστροφὴ καὶ ἠθοποιΐα, διηγήματος εἰς μιμητικήν. *Decrerim.*] Statuerim & defixerim.

74. *Eam ludibrio haberi.*] Honesto verbo & pudoris pleno usus est: & nove pro vitiari.

75. *Quin.*] Quominus. *Integram.*] Id est, honestam. non enim dixit, Spoliatam virginem aut mulierem. *Vt accepi à suis.*] Vigilanter quidem integram specificat: id est, talem, qualem accepit à suis. potuit enim vitiatam accepisse, ut sæpe evenit. Ergo non abundat, *Vt accepi à suis*, sed habet significationem.

77. *Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.*] Erga meretricem *Pium*, *Pudicum* erga virginem. Cogitur pium dicere Pamphilum, quem perjurum putabat. *Pium & pudicum ingenium narras Pamphili.*] An simul erga virginem & pium & pudicum? an pium erga meretricem, pudicum erga virginem.

78. *Hoc ego proferre.*] Verba Pamphili sunt: non ut quidam putant, ad personam Parmenonis referentes. *Hoc ego proferre.*] Amorem scilicet meretricis.

79. *Cui nihil dicas vitii.*] Nunc *Vitii*, culpæ uxoriæ.

81. *Abituram denique.*] *Denique*, moram significat, & postremam tarditatem. itaque postremo, vel sero abituram indicat.

82. *Quid interea.*] Exultantis est, & gestientis audire. *Interea.*] Inter eos dies.

83. *Postquam hunc alienum ab sese videt.*] Pro *Alienatum* dixit. ut in Phormione, *Quid ego vobis, Geta, alienus sum?* Nam quomodo *Alienum*, si amabat, dixisset? *Postquam hunc alienum.*] Oratorie, non jam Bacchidem excusat, quam à verisimili causa vult inducere, quod ipsa sit in Pamphilum durior. *Alienum ab sese videt.*] Id est maritum: nam hoc nomen à meretricibus alienum est.

84. *Maligna multo.*] *Maligna*, difficilis ac superba. *Malignus* est, qui difficultatem sui ostendit. *Procax.*] Dispoliatrix & petax. *Procare* enim, est petere. Virgil.

— *Procacibus austris.*

id est, impudentibus. nam qui multum petit, impudens est & procax. Vnde & *Proci* dicti sunt, qui filias alienas in matrimonium petierunt.

85 *Non ædepol mirum.*] Obtinuit quod volebat Parmeno. nam credidit Philotis injuriam factam Pamphilo. *Atqui ea res multo maxime.*] Opportune concitatius Pamphilum defendit Parmeno, postquam Philotis inducta est, ut fateretur injuriam factam. *Atqui ea res.*] *Atqui*. imo. Legitur & *Atque*.

87. *Et illam.*] Meretricem malam. *Et hanc, quæ domi erat.*] Uxorem modestam. *Et illam, & hanc quæ domi erat.*] *Illam* quæ meretrix esset: *Hanc*, id est, uxorem. *Cognovit.*] Diligentius & attentius consideravit. nam *Cognoscere*, est diligenter & attente considerare. *Cognovit satis.*] Bene *satis*, ex ipsius moribus, & ex meretricis.

88. *Ad exemplum.*] Quasi ad imaginem, & collationem, & speciem comparationis. *Existimans.*] Intelligens.

89. *Hæc, ita ut liberali esse ingenio decet.*] Qualitas comparativa.

90. *Pudens modesta.*] Hæc contra vitia meretricia posuit. Pudens hæc, illa procax: modesta hæc, illa maligna. reliqua vero superadduntur ornamenta, uxoris matronæque laudes. *Incommoda atque injurias.*] Callide, laudata uxore non repetit vitia meretricis apud meretricem: & simul contentus de uxoris laudibus, vitia meretricis intelligit. *Incommoda atque injurias viri omnes ferre.*] Figura ἔλλειψις. *Tegere.*] Hoc plus est, quam ferre. & *Tegere*, quod meretricem amaret. Et plus dixit *Tegere*, quam celare. *Tegere* enim ad hoc dixit: ut non solum cuiquam non ediceret, sed & ne quis sciret.

91. *Hic animus.*] Oratorie dixit. non enim Pamphilum dixit: sed animum Pamphili. *Hic, animus.*] *Hic* pro *Tum*. Virgilius,

Hic annis gravis, atque animi maturus
Alethes.

Vxoris misericordia.] Ἀμφιβολία. *Vxoris misericordia.*] Recte, quia ex misericordia amor nascitur. Sic & in Phormione, *Misertum est. virgo ipsa facie egregia.* Virgilius,

——— heu quibus ille
Iactatus fatis! ———

93. *Devinctus, partim victus.*] De proximo repetivit παρόμοιον, *Devinctus, victus. Partim victus hujusce injuriis.*] Qualitas relativa.

94. *Paulatim elapsus.*] Adeo est tardus amor Pamphili & magnus, ut etiam post injurias difficile discedat. *Elapsus.*] Animus, non Pamphilus.

95. *Postquam par ingenium nactus est.*] An sibi par? an absolute bonum? ut dicimus, *Sic par est facere te.* Ergo aut sibi par, aut uxori: id est, liberali fœminæ. *Par ingenium nactus est.*] *Par ingenium*, eandem voluntatem. *Sallustius*, *Quos eadem odisse, & eadem metuere in unum coëgit.* Idem alibi: *Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.*

96. *Interea in Imbro moritur cognatus senex.*] Bene causa abitionis Pamphili narratur. *Moritur cognatus senex.*] Bene quod ait *senex*: nam acerbum funus non conveniebat fabulæ. In comœdia itaque apud *Terentium*, aut meretrix modesta, aut ex duabus una uxor moritur, aut senex. Ita ex hujusmodi mortibus, vel incommodum vitatur, vel lucrum insuper nascitur, ut non sit causa lugendi.

97. *Horum.*] Maluit *Horum*, quam *Dominorum*, dicere. *Ad hos redibat lege hæreditas.*] Verbo juris usus est: ea enim legitima est hæreditas, quæ familiæ debebatur.

98. *Eo amantem.*] Modo jam uxorem: non enim amicam. *Invitum Pamphilum extrudit pater.*] Invitum recessisse vis verbi demonstrat. Nam proprie *Extrudere* dicitur, qui manibus expellit: sed hic translatione usus est, ut ostenderet, tantum importunitatis verbis senis fuisse, quantum impulsio manuum efficere potuisset. *Extrudit.*] Verbum necessitatis & aptum importunitati.

99. *Relinquit.*] Inertia præsentis temporis. Legitur & *Reliquit. Relinquit cum matre hic uxorem.*] Præparatio ad futurum errorem.

100. *Nam senex rus abdidit se.*] *Nam* hic inceptiva particula est, ut, *Nam meus conservus est homo haud magni pretii. Plautus* in Milite glorioso. *Rus abdidit se.*] Verbum reprehendentis senem: quod, *Se abdidit*, dixit. *Huc raro in urbem commeat.*] *Huc* bene dixit, ut ostendat Parmenonem in urbe esse. Mira οἰκονομία. fac enim præsentem, & nullus error in fabula est. *Commeat.*] *Commeare* est abesse inde, ubi te esse oporteat. Ergo hoc dicto ostendit, quam raro ad urbem veniat senex. quippe *Commeatus* est ex aliqua commoratione temporalis abscessus.

101. *Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ?*] Bene usque adhuc suspensa narratio est. & in hac interrogatione quasi substomachatur Philotis decepta, quod nihil videat infirmitatis in nuptiis, quod optaverit. *Quid adhuc habent?*] Hoc tristior meretrix dixit.

102. *Nunc audies.*] Sic ait, quasi jamdudum audire cupienti, vel quasi ad molestam percontatricem.

103. *Bene conveniebat sane.*] *Bene*, pro multum: & *sane*, valide. quia qui sanus, idem & validus.

104. *Interim miris modis odisse.*] Huc usque Parmenonem Poëta verba passus est dicere: cætera actibus servaturus. *Interim miris modis.*] Mire ad finem comœdiæ rerum explanatio reservatur. namque si quæras, fallitur Parmeno, quum non odio socrus, sed pudore simultatem adversus socrum Philumena simulaverit. *Interim.*] Modo repente: & est adverbium temporis. *Miris modis.*] Miris exemplis.

105. *Postulatio.*] Expostulatio, querela. sed proprie *Expostulatio* est apud illum ipsum, qui peccaverit: *Postulatio*, de illo apud alterum.

106. *Quid igitur?*] Recte dixit, si hoc non fuit, quid ergo? *Postulatio*, querela & quasi justa interpositio querelarum.

107. *Fugere è conspectu illico.*] Bene *E conspectu*: utpote, quæ caveret gravida intelligi. Sed tamen subjungit, *Videre nolle*: ut ignorantia Parmenonis appareat, qui argumentum odiorum credidit, quod Philumena neque videri vellet, neque videre. *Fugere è conspectu.*] Ne videretur.

108. *Videre nolle.*] Ne videret. *Denique, ubi non quit pati.*] *Pati* & sustinere,

num est: *Pertinacia* vero nunquam non mala.

6. *In eodemque omnes mihi videntur ludo docta ad malitiam.*] Tria in accusatione posuit, ex quibus duo sunt communia, unum ipsius. quod mulier est, & quod socrus, communia: quod ipsa specialiter magistra est ad malitiam Sostrata. Ex his colligit injuriam passam nurum per conjecturam.

7. *Et ei ludo, si ullus est, magistram.*] Magna amplificatio criminis. dubitat an sit ludus malitiæ: & magistram non dubitat Sostratam, sed *Certo scio* inquit.

8. *Me miseram.*] Et hæc ἐμπαθῶς cœpit, sed ad misericordiam spectat defendentis oratio.] *Quæ nunc, quamobrem accuser, nescio.* Oratorie pro se loquitur mulier. siquidem majoris innocentiæ est nescire crimen, quam defendere. & his verbis ostenditur, sine noxa esse etiam Philumenam: non solum hanc, quæ loquitur, Sostratam.

9. *Non, ita me DI ament, mi Laches.*] Modo *Mi Laches* non est blandientis, sed ejus qui periclitetur innoxius. *Non, ita me DI bene ament.*] Ἄτεχνος πίστις per jusjurandum. *Non, ita me DI bene ament.*] Animadvertendum, veteres, non minus εὐφημισμὸν in verbis, quam χαλκόφατον neglexisse: velut hic, *Ita me DI bene ament.*

10. *Itaque.*] Modo duæ partes sunt orationis. *DI mala prohibeant.*] Seniliter odit uxorem, cujus amor optabilis fuit in adolescentia. *DI mala prohibeant.*] Ut una inter nos agamus ætatem.

11. *Postmodum rescisces.*] Hæc figura ab oratoribus ἐπάγγελμα nominatur: in qua aliquid promittimus judicibus nos probaturos, quum metuimus, ne quid illis temere persuasum sit. *Postmodum rescisces.*] Fiducia innocentiæ. *Resciscere* est, quum quod de industria celatur, vix argumentorum vi agnoscitur.

12. *An quidquam pro istis factis.*] Amare; παρὰ προσδοκίαν.

13. *Quæ me, & te, & familiam.*] Jam sic accusat, quasi probaverit crimen. & est amplificatio. *Quæ me, & te, & familiam.*] Hæc exaggeratio est, quæ δεινότης appellatur: quum ex uno maleficio multa fiunt ab oratoribus crimina. *D. decorat.*] *Dedecoratur*, quod honestum est: *Turpatur*, quod honestum est corporale.

15. *Dignum, suos cui liberos committerent.*] Multum sonanter, & accusatorio strepitu, nec masculinum genus nec fœmininum posuit: nec unam, sed liberos. Sic *Cicero, En cui tuos liberos committas*: quum de uno ageret. &, *Habemus enim liberos*: de puella. *Dignum.*] Sic dixit *dignum*, ut honoris genus sit, accipere uxorem meruisse. *Suos cui liberos committerent.*] Nota liberos in significatione etiam unius filiæ.

16. *Tu sola exorere.*] Emergis, repertiris. Verbum hoc impudentiam notat. *Cicero. Exortus est servus, qui quum in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.* *Exorere.*] Existis. *Exoriri* dicitur, qui non expectatus invadit in aliquem.

17. *Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.*] *Tu mulier*, ἔμφασιν malitiæ habet. & omnino expressio consuetudinis est ad indignationem. Et lapis nunquam utilis, nisi ad telum, quem magis ad injuriam delegit, nam saxum melius, quam lapis. Ut *Virgilius*:

Saxaque subvectare humeris. —

Tu inquam mulier.] Sic *Euripides*:

Πολλὰς ἂν εὕροις μηχανὰς, γυνὴ γὰρ εἶ.

& *Virgilius*:

— *varium & mutabile semper*
Fœmina. —

Lapidem, haud hominem] Sufficeret, *Lapidem putas*: sed de stomacho, *Haud hominem* additum est. *Plautus, Herus meus, elephanti corio circumtectus est, non suo.* *Haud hominem putas.*] Ἐν ἤθει. Sic *Apollodorus*: Σὺ μὲ [illegible] *eHCAY λίθον.

18. *An quia ruri esse crebro soleo.*] Memor sui est, qui dixerat, *Rus abis.*

19. *Quo quisque pacto hic vitam vestrorum.*] *Vestrorum* pro *vestrûm*. sic veteres.

20. *Multo melius hic quæ fiunt.*] Ὑπερβολῇ usus est. ut in Adelphis, *An non prius totis sex mensibus olfecissem.*

21. *Ideo, quia, ut vos mihi domi eritis.*] Mire confirmat, unde sciat: ne suspi-

ciose crimen objicere videretur. Et bene *Mihi:* quia commoditas familiæ ad hunc redundatura est.

22. *Pridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam.*] Primo objurgatio est Sostratæ, cur non amet nurum. Secundo, cur non ametur à nuru. Tertio, cur usque adeo puella nupta deserat domum.

23. *Minimeque adeo mirum.*] Satis amare, pro merito dicit odium, contra meritum amoremque: simul excusat nurum, quæ oderit talem socrum: & simul prævenit, Quid si non læsa est, sed odio me habet.

24. *Sed non credidi adeo.*] Deest *Osuram fuisse.*

26. *At vide, quam immerito ægritudo hæc mihi oritur abs te, Sostrata.*] Ἠθικῶς post acrem invectionem, se ipsum miseratur, ut invidiam duræ inclamationis in ipsam convertat. Sic in Andria,

Age nunc: jam ego pol hodie, si vivo, tibi
Ostendam, herum quid sit pericli fallere.

Et continuo,

——Chreme.
Pietatem gnati! nonne te miseret mei.
Tantum laborem capere ob talem filium?

Quam immerito ægritudo hæc oritur mihi abs te, Sostrata.] Postquam de injuria dixit, de persona ejus cujus fama est, id est, * cum *Ægritudo hæc oritur. Oritur,* & magnitudinem rei significat, & repentinum impetum. ut supra, *Tu sola exorere.*

27. *Rus habitatum abii.*] Quia dixit, *Senex rus sese abdidit. Concedens vobis.*] Ne diceretur, quod sit voluptatis causa. *Vobis*, melius pluraliter, quam si diceret *Cui. Concedens vobis, & rei serviens.*] *Concedens vobis*, id est, ut vos in urbe essetis. *Rei serviens.*] Res servit divitibus, quia abundant: rei serviunt pauperes, quia se coartant ad angustias rei. Ita ergo res pro qualitate sua & servit, & ei rei servitur. *Horatius*,

Imperat aut servit collecta pecunia cuique.

28. *Vestros sumptus, otiumque.*] Sumptus vestros, idem quod alibi, *Otium, vitam urbanam.* Vel quod nihil acquiritis, ut in Adelphis, *Hanc ego clementem vitam urbanam, atque otium sequutus sum, Otiumque.*] Hoc est, amorem: quasi nihil agentibus. *Ut nostra res posset pati.*] Mediocris scilicet: ut comici patresfamilias.

29. *Præter æquum, atque ætatem meam.*] *Præter æquum*, quia vos estis domini: vel quia vos fruimini, quum ego doluerim. *Ætatem.*] Quia senex. *Virgil.*

--- vires ultra, sortemque senectæ.

30. *Non te pro his curasse rebus.*] Mirus sensus: Pro his, inquit, tot rebus unam & facilem redderes: curares, ne quid ægre esset mihi. Et *Te* sic pronuntiandum, quasi dicat, Etsi alii non curarent, curare debuisti.

31. *Non mea opera, neque pol culpa.*] Vellet dicere, Nurus culpa evenit: sed melius dixit, *Non mea:* ne accusando confirmaret, quod dixit senex, *Omnes socrus oderunt nurus. Neque pol culpa evenit.*] Bene additum, *Neque pol culpa.* Potuit enim fieri ut non fecerit ipsa injuriam: sed tamen permiserit fieri, mire tamen nec ipsa accusat nurum. *Non mea opera, neque pol culpa.*] Videtur unum dixisse *Opera* & *Culpa:* & tamen non est idem. *Opera* enim est, si scientes læserimus: *Culpa*, si nescientes: quorum alterum sceleris, alterum stultitiæ est.

32. *Sola hic fuisti.*] Ratio. & deest *enim:* ut sit, Sola enim hic fuisti. quod ad filium & maritum pertinet: nam non sola, cum qua nurus. *Sola hic fuisti.*] *Sola*, quantum pertinet ad regendam domum: cæterum & filius, & nurus erant: sed *sola*, id est, sine me. *In te omnis hæret culpa.*] Etsi in nuru culpa aliqua, in te omnis est tamen, Sostrata. *Sola, Sostrata.*] Optime geminavit *sola*, more irascentium: nondum nomen posuit, & *Sostrata* additum ad amaritudinem inclamantis.

33. *Quum ego vos solvi curis cæteris.*] *Vos*, pro *Te:* ut,

Desiste manum committere Teucris.

Quum ego vos solvi.] Nova figura, *Solvi vos.*

34. *Cum puella anum suscepisse inimicitias.*] Hoc dicit, tanquam concesserit etiam nurum iniquam esse. *Cum puella.*] *Puellam* blande dixit: ita hanc cum amaritudine, *anum.*

35. *Illius dices culpa factum.*] Præve-

vit defensionem : & eam sic pronuntiavit ut crimen. *Haud equidem dico, mi Laches.*] *Mi Laches* modo dixit, quasi gravissimum accusatorem arguens, & quasi defatigata & delassata ejus inclamationibus. Non ergo blandientis est modo *Mi* : sed invidiose rogitantis.

36. *Gaudeo (ita me DI ament) gnati causa.*] Quod similis filius non sit, an quod talem uxorem habeat, quam nec inimica accusare possit? Et *gnati causa*, dixit : quia talem uxorem habens, sua causa quid gaudeat, non habet. *Nam de te quidem satis scio.*] Id est, nihil detrimenti fit, si tu pecces. id est, nunquam, inquit, peccando pejor fieri potes : sed es eadem quæ semper es. Sensus est : Jam talis es, ut pejor fieri non possis. Sic Cicero, *Est idem Verres, qui fuit semper.*

37. *Peccando detrimenti.*] Servas, inquit, numerum peccatorum, nec fit ullum copiæ detrimentum. sed quum plurimum delinquas, tantundem semper admittitur. *Peccando detrimenti.*] Hic sensus obscurus est : attamen hic dum, quantumcunque inquit sceleris admiseris, id est, quantumcunque peccaveris, nihil de tua existimatione minuitur, nihil de pudore derogatur : eadem es quæ fuisti, quia pejor fieri non potes. *Peccando detrimenti.*] Quidam hanc putant εἰρωνείαν : quasi dicat, Certus sum, quod ex nullo peccato tuo damnum pati possumus : sed male.

38. *Qui scis, an ea causa, mi vir.*] Defensio à derivatione causæ. in qua ostenditur non hanc esse, quam objicit causam senex, cur abierit nurus ad matrem suam.

39. *Vt cum matre.*] Deest *sua*. *Vt cum matre una plus esset?*] Ἰδιωτικῶς dixit : id est, diu, ac majorem partem.

40. *Quod heri nemo voluit.*] Bene infirmavit defensionem senex, dicendo, Si propter matrem abiit, cur tu exclusa es, quum venires?

41. *Enim lassam oppido.*] Infirmius defenditur socrus; ut error senis usque ad καταστροφὴν perseveret. *Enim lassam oppido.*] Pro, *Oppido enim* dixit. Supervacua ponitur interdum hæc conjunctio, aut pro altera conjunctione. *Oppido.*] Valde. translatio à rusticis, qui interrogati, quemadmodum fruges provenissent, respondebant, *Oppido*, id est, quæ sibi & oppido sufficere potuissent. *Eo.*] Propterea, ideo.

42. *Tuos esse illi mores.*] Acerbissime institit senex & accusationi uxoris, & defensioni nurus : siquidem hoc sensu dicat, nurum nec mendacii culpam incurrere, quæ vere ægrotet ex moribus malæ socrus.

43. *Nam vostrarum nulla est.*] Pro *Vestrûm*. hoc enim venit ab eo quod est *Vestra*. *Quin gnatum velit.*] *Quin*, quæ non.

44. *Et quæ vobis placita conditio est, datur.*] Imago hic quædam argumentationis, quæ dicitur ἀπ' ἀρχῆς ἄχει τέλους : quod Latine dicitur, *Ab initio ad finem*. & ut generaliter cœpit invectionem, ita generaliter conclusit in socrus. & est sensus, Eo improbius facitis, quod illas, quas elegeritis, odistis.

45. *Vbi duxere impulsu vestro.*] Bene verba eadem stomachose, & significanter repetivit, ut improbitas ex proximo appareat impulsu. *Vbi duxere impulsu.*] Videtur, ut supra diximus, hæc tota scena ad hoc interposita, ut fabulæ nomen hinc intelligeremus inventum. Et impudentiam socruum, impulsus repetitio demonstravit. *Impulsu vestro.*] Sic in Heautontimor. *Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier.*

IN SCENAM SECVNDAM ACTVS SECVNDI.

Etsi scio ego, Philumena, meum jus esse.] *In hac scena moralis allocutio Phidippi est ad filiam, mitissimi patris colorem ostendens.*

1. *Etsi scio.*] Apparet & hic multa prius patri suo Philumenam locutam fuisse. Ergo hæc responsio est, non principium. *Scio meum jus esse ut te cogam.*] Hoc idem in Adelphis, *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere. Vt te cogam.*] Etiam invitam scilicet.

2. *Patrio animo victus.*] Bene *Victus*: quia non ratione facio, Victus est undecunque, qui recedit à jure.

3. *Neque tua libidini.*] *Libido* est quælibet voluntas temere suscepta. Et bene *Libidini*: est enim non æquum, domo mariti abesse nuptam. Etsi enim pro voluntate posuit *Libidinem*: tamen subaccusavit hoc nomine.

4 *Optume.*] Opportune. *Ex hoc jam scibo.*] Legitur & *Hinc*, locale adverbium. & quasi comminatur uxori, modò se inventurum, ipsam peccasse non nurum. *Quid fiet?*] Utrum quid sit rei? an quid fiet nurus? utrùm innocens, an iniqua? Et videtur hoc Sostratæ dicere: nam vicini sunt inter se proximi Laches & Phidippus.

5. *Phidippe, etsi ego meis.*] Expostulatio Lachetis apud Phidippum, accusationem continens, tanquam causam injuriarum intendat. *Scio me esse adprime obsequentem.*] Principium à persona ejus cum quo agitur, & sua: & an utile sit, nimis obsequi hominem suis. *Adprime.*] Vehementissime.

6. *Sed non adeo ut mea facilitas.*] *Facilitas*, indulgentia. *Sed non adeo, ut mea facilitas.*] Deest *Tamen*. & est, ἀνακόλουθον tertium.

8. *Nunc video.*] Jucunde temperat ejus culpam, quem accusat, quum dicat illum coactum à suis facere sibi injurias. *Eia vero.*] Modo adverbium corripientis. *Eia verò.*] παρέλκον.

9. *Adii te heri de filia.*] Narratio. & memoriter Poëta: quia dixit *Heri*. ea causa rure huc advenit, patrem continuo Philumenæ convenit. *Itidem incertum amisti.*] Pro *amisisti*. συγκοπή. Et *Itidem*, quid est? an id, Incertum amisisti, ut ad te incertus veni? Jungendum ergo *Ut veni, itidem*. ut sit, Ut veni, amisisti itidem incertum. Incertus inquit veni: incertus à te recessi.

10. *Haud ita decet.*] Non usque adeo decet. & est confirmatio. *Haud ita decet.*] Bene additum est *ita*: etsi enim celandæ iræ: non usque adeo tamen, ut discordiam pariant.

12. *Aut ea refellendo, aut purgando.*] *Refellit* qui negat: *Purgat* qui fatetur. & sic defendit. Ergo *Refellimus* per conjecturam: *Purgamus* per cæteros status. *Vobis corrigemus.*] Plus dixit *Vobis*, quam *Tibi*.

13. *Te judice ipso.*] *Virgilius*:

Pan Deus Arcadia mecum si judice certet.

Quid enim est *te ipso*, nisi scilicet reo culpæ, & tibi ipsi ac tuis faventi? vel qui me speres vincere. *Sin ea est causa retinendi apud vos.*] Reprehensio.

14. *Arbitror, Phidippe.*] Bene addidit nomen, excitans audientem.

15. *Satis ut mea domi curetur diligenter.*] *Ut*, ne non. & jungendum est, *Satis diligenter*. non enim, *Metuis satis*.

16. *At, ita me DI ament, haud.*] Addidit jusjurandum: vix enim credibile est tantundem amare socerum, quantum patrem. *Etsi illi pater es.*] *Sallustius* in primo libro, *Et liberis ejus avunculus erat. Etsi illi pater es.*] Compendium attulit *Virgilius*:

Heu fuge nate Dea.-----

Hoc enim sentit, Quanquam natus Dea sis: fuge tamen.

17. *Id adeo gnati causa.*] Honeste amori nurus rationem subjecit piam. Nam non continuo rectum est, nimis amari a socero nurum, nisi propter filium diligatur. Bene ergo *Gnati causa*. incredibile est enim, patrem non patris pietate superari.

18. *Quem ego intellexi.*] Et causam sui amoris ostendit, & mariti nullam erga conjugem culpam: quippe qui amet. & à Parmenone dictum, *Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater. Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum magni facere.*] Hic subtiliter oneratur culpa nurus: si quidem indigne injuriam faciat socero & marito.

19. *Neque adeo clam me est, quam esse.*] Ingeniosissime Poëta jam præparat causam simulaturo ob hanc rem iracundiam Pamphilo.

20. *Hac prius, quam ille ut redeat.*] Hic subtiliter etiam terrorem injecit iracundiæ mariti.

21. *Laches, & diligentiam vestram.*] Principium similiter à persona est factum, *Laches, & diligentiam vestram.*] Remotivo statu agit Phidippus pro persona sua. nam in filiam removet culpam, cur non redeat: & relativam simul tentat qualitatem. potest enim videri, eam injuria socrus ad hanc voluntatem esse compulsam. *Laches, & diligentiam ve-*

stram.] Ab eo cœpit, quo maxime motus est, & quod in primis purgandum sibi fuit: ne suspectam aut voluntatem, aut diligentiam habere videatur affinium. Et cum affectu quodam & gemitu dixit *Laches*, quod ille ait *Philippe.* & bene à nomine cœpit, ut consentire illi videatur. *Et diligentiam*, quod ille ait; *Sin metuis, satis ut mea domi, &c.* Et *Vestram* melius, quam *Tuam:* quum ille dixerit de se tantum. Et *benignitatem*, quod ait, *Haud tibi concedo, etsi illi pater es, ut tu illam, &c. Et diligentiam vestram, & benignitatem.*] Ἀπόδοσις ad utrumque. Diligentiam: quia dixit, *Si metuis, satis ut mea domi curetur diligenter.* Benignitatem: quia dixit, *Haud tibi concedo, etsi illi pater es, ut tu illam salvam magis velis, quam ego.*

22. *Et qua dicis, omnia esse, ut dicis.*] Quod juravit: & quod dixit gnati causa, & quod addidit, *Quod illam amet Pamphilus.*

23. *Et te hoc mihi cupio credere.*] Melius, quam si & hic juraret. *Et te hoc mihi cupio credere.*] Bene collegit ex vicissitudine, quod volebat,

24. *Si facere possim.*] Hic est remotio, *Si facere possim ullo modo.* & mollius dixit, quam si *Nec facere possum.* dixisset. hoc enim vult intelligi, Volo, & non possum facere.

25. *Eho, numquidnam accusat virum?*] Gesticulatio quædam, secretiora quærentis. sæpe enim de maritis puellæ parentibus queri solent aliquid ejusmodi, quod solis ipsis committendum est. *Eho, num quidnam accusat virum?*] *Eho*, interjectio ponentis aurem propiorem. nam illa quærit, quæ solent de maritis puellæ matribus queri. *Nam postquam adtendi.*] Institi. Et vide, num desit *animum*; ut sit, *Adtendi animum.* Non enim plenum est, sed nudum. Adverti enim oculos, aut animum subauditur.

26. *Sanctè adjurat.*] Τὸ *Ad*, nunc auctivum est: significat enim *Valde.*

27. *Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare.*] Bene hic addidit Poëta verba Philumenæ, ad quæ Phidippus respondebat: quum diceret: *Etsi scio ego, Philumena, meum jus esse, &c. Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare.*] Magnifice contra illud quod Laches dixit, ægre laturum Pamphilum. & ita locutus est, quasi hoc Pamphilo gratius esse debeat. *Perdurare.*] Proprie & muliebriter dixit.

28. *Aliud fortasse aliis vitii est.*] Sic dixit, ne diceret, Sed coge ut redeat. & mollius dixit *aliis*, quam si *tibi* dixisset. *Ego sum animo leni natus.*] Hoc contra illud quod primum dictum est. Etsi ego meis omnibus scio me esse apprime obsequentem: sed non adeo, ut facilitas mea illorum corrumpat animos. *Ego sum animo leni.*] Qualitas venialis. *Animo leni natus.*] Hoc est plenum. nam *Sum animo leni*, quum dicimus, ἐλλειπτικῶς profertur.

29. *Non possum.*] Conclusio. *Hem Sostrata.*] Quæ dixisti, *Non mea opera neque pol culpa evenit. Heu me miseram.*] Ad se rediri totiens, quasi delassata, conqueritur.

30. *Certumne est istoc?*] Quod Philumena non redeat. *Num quid vis?*] Discedentis verbum.

31. *Transire.*] Citò ire.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS SECUNDI.

Ædepol ne nos mulieres sumus inique aque omnes.] *In hac scena est allocutio qua inducitur secum loquens anus: per quam orationem mores ejus, & animus mitis intelligi possit.*

1. *Ædepol ne nos mulieres.*] Laches generaliter incusavit socrus; hæc plurimas defendit. Causa accusationis iniquæ, Non enim omnes sumus malæ. *Inique aque.*] Comicum παρόμοιον. Et vide sententiam, defensionem accusatarum socruum continentem: contra illud quod ait, *Itaque uno animo omnes socrus oderunt nurus.* Officium enim boni Poëtæ est, nullum genus hominum specialiter lædere. Sic *Virgilius:*

--- *Quod sæpe mala legere noverca.*

Id est, non omnes novercæ, sed tantum malæ.

3. *Nam ita me DI ament.*] Bene jurat. nam sine jurejurando incredibile est, sit bona socrus. *Quod me accusat.*] Deest

in eo, ut sit; In eo quod me accusat nunc vir, sum extra noxiam. An *Quod*, propter quod.

4. *Ita animum induxerunt.*] *Inducere animum* est ita tenere, ut non amittant: id est, persuadere animo suo.

5. *Socrus omnes esse iniquas.*] Intelligitur, quibus iniquas, id est nuribus: quia socrus nomen est ad aliquid dictum. *Haud pol me quidem.*] Esse iniquam subaudiendum est à superiore, ut sit *Pol*, pro pleno jurejurando. *Haud pol me quidem.*] Subaudiendum *Scio esse*, aut *Novi esse*, aut tale quid, secundum ἔλλειψιν, quæ familiaris est his, qui secum loquuntur.

6. *Nec, qui hoc mihi eveniat.*] *Qui*, unde.

7. *Multis modis.*] Vehementer. *Iam expecto, ut redeat domum.*] Quia nihil mirum in matre est: expectare ut filius redeat: idcirco additum *Multis modis*.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS TERTII.

NEmini ego plura acerba.] *Hic allocutio est per conquestionem. Et bene non se amatoribus modo, sed infelicibus amatoribus comparavit: & principium est à summa totius mali.*

1. *Nemini ego plura acerba.*] Ab eo loco conquestionis, in quo dicitur, quod nulli fere talia adversa contigerint. *Nemini ego plura acerba.*] Nimis cothurnati & tragici in hac scena dolores essent, non comici, nisi adderet, *Ex amore*. *Nemini ego plura acerba esse credo.*] Acerba dupliciter evenerunt Pamphilo. ex præterito, de meretrice: ex præsenti, de uxore.

2. *Heu me infelicem!*] Ab ipsi simplici exclamatione. *Heu me infelicem!*] Lachrymans hoc dicit. *Hanccine ego vitam?*] Ab eo quod ab adversis ad adversa delatus sit. *Parsi perdere?*] *Parco*, conservo, *parsi* facit: *Parco*, veniam do, *peperci*. Modo ergo continui, abstinui significat.

3. *Cupidus redeundi domum.*] Ab eo quod contra spem contigit malum.

4. *Ubivis gentium agere ætatem.*] A malorum suorum comparatione. *Ubivis gentium agere ætatem.*] Magna detestatio præsentis loci, eligere quasvis terras, vel quamvis gentem potius, quam eam in qua est. *Virgilius*:

Tollite me, Teucri, quascunque abducite terras.

Et *Gentium* hic abundat. Et bene, *Ubivis gentium agere ætatem*: quia supra dixerat, *Hanccine ego vitam parsi perdere?* Nimis enim tragicum fieret, *Satius erat in mari perire*.

5. *Atque hæc ita esse miserum me rescisscere.*] Quod ait, lachrymantis est. *Rescíscere*, est vix reperire, quod de industria fuerat celatum.

6. *Nam nos omnes, quibus est alicunde.*] Aut deest *apud*, ut sit, Apud nos omnes. Aut *nos omnes*, pro nobis omnibus. *Nam nos omnes.*] Ratio superioris sensus. & deest *apud*, aut *penes*, aut quid tale. *Nam nos omnes, quibus est.*] Constat hanc σύλληψιν esse. retulit enim *Lucro est*, non ad *nos omnes*, sed ad *quibus est alicunde*: ut sit ordo, Nam quibus est alicunde aliquis objectus labos, lucro est tempus, hoc est, nos omnes. *Nam omnes, quibus est.*] Hac figura usus est etiam Tullius pro Murena, *Prætor quoque ne se pulchrum ac beatum putaret, ei quoque carmen compositum est.* Nam ille dativum casum subjecit, cum præposuisset nominativum. Et totum Apollodori est, qui sic ait * ΟΙΓΑΡ ΑCΙCΟΤΝΙΕC ΤΟΝ χ Ρω CΝΟΤ ΔΙεΝΤΙΚΗ- ΚΟΤΗC.

* *Quibus est alicunde.*] Hoc genus locutionis absolutum dicitur. Tale est apud *Virgilium*:

Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutula spectabis cædis acervos.

7. *Rescitum est.*] Σχῆμα ἀνανταΠΟΝ.*

8. *At sic.*] Sed sic. *At sic; citius qui te expediam ærumnis, reperias.*] At hoc modo, quod venisti, & discordias esse celerius reperire poteris: & quo modo his ærumnis te absolvas. Et bene *Expedias ærumnis*. aut enim solvunt nos curæ abeuntes, aut impediunt & ligant advenientes. Ut,

Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.

At sic, citius qui.] Sententia contraria. nam supra sic collegit, Si ignorare mala sua unicuique bonum est: sequitur ut malum sit, ea cito cognovisse. Hic per contrarium. Si in adversis suis succurrere unicuique quamprimum bonum est: sequitur, ut cito ea cognovisse, sit quam optimum.

10. *Sed nunc adventum tuum ambas.*] Ne accusare alteram altera audeat.

11. *Rem cognosces.*] Melius est *rem*, quam *litem*. *Rem cognosces.*] Iram expedies: rursum in gratiam restitues. Τέχνικος sententia. Et bono ordine usus est. Prius enim fit querela, deinde ponitur iracundia, postremo reditur in consilium.

12. *Levia sunt hæc quæ tu pergravia esse.*] Genus consolationis, non à substantia sed à quantitate. non dicit non esse causam solicitudinis, sed levem dicit. *Quæ tu pergravia esse.*] Bene additum contra *Levia*, non gravia, sed *pergravia*. *Levia sunt.*] A quantitate. *In animum induxti tuum.*] Id est persuasisti tibi.

13. *Quid consolare me? an quisquam usquam.*] Ut solet in vero angore, ipsa consolatione ægrescit dolor. Et ingeniose, non inquit *Dicis*, sed *Consolaris me*: & hoc ipso ostendis scire te, quod miser sum.

14. *Prius quam hanc uxorem duxi.*] Hoc refert ad illud caput in quo ait, *Nemini ego plura acerba esse credo ex amore homini unquam oblata. Prius quam hanc uxorem duxi.*] Ante rem. *Habebam alibi animum amori deditum.*] An miser sit in amore ἀπ' ἀρχῆς ἄχει τέλους, Ante rem, in re, & post rem. *Habebam alibi.*] Gravius dixit *Alibi*, quam si *in meretrice* diceret. & maluit *Alibi* dicere, quam *ad meretricem*.

16. *Quam mihi obtrudit.*] Recte enim dici potuit, Quomodo ergo uxorem duxit, si amabat? Et bene, *Obtrudit*, quia invito. Sic alibi, *Aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obtrudi potest, itur ad me.* Et *Obtrudit*, pro obtrudebat, ἐνέργεια temporis.

17. *Vix me illinc abstraxi.*] *Vix*, vel μόλις, vel *statim* significat. *Atque expedivi animum meum.*] Curæ, ut diximus, aut ligant, aut solvunt, ut *Virgilius*,

Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.

amatoris enim curæ vincula dicuntur.

18. *Vixque huc.*] Maluit *Huc*, quam *Ad uxorem* dicere. *Hem nova res orta est, porro.*] *Porro*, deinde. & vim habet deinde modo implicationem continuarum miseriarum referentis.

20. *Quod cum ita esse invenero, quid restat nisi porro ut fiam miser.*] Ordinem servavit allocutionis, in quo a præteritis, à præsentibus, à futuris inducitur personæ loquentis oratio. *Nisi porro ut fiam.*] *Porro*, postea, vel in postremum. Alii conjunctionem putant.

21. *Pietas jubet.*] Apte, quia *Ferre* dixit, addit *Iubet*.

22. *Tum uxori obnoxius sum.*] Matris cum dixisset, non intulit *Uxoris*, sed mutavit casus. *Ita olim suo me ingenio pertulit.*] *Olim*, ad diuturnitatem retulit, non ad spatium præteriti temporis.

23. *Tot meas injurias.*] Hæ sunt injuriæ quas supra dixit, *Nocte illa prima virginem non attigit: quæ consecuta est nox, eam nihilo magis.* Et deinde, *Quid interea? ibatne ab Bacchidem? Quotidie. Tot meas injurias.*] Aliam vim habet quod dixit, *Me pertulit*: aliam quod adjecit, *Injurias meas*: aliam, quod reticuit. *Quæ numquam ullo patefecit loco.*] Non dixit *Quas*, sed *Quæ*, ut ad omnia, non ad *injurias*, referatur extrema conclusio.

24. *Sed magnum nescio quid necesse est.*] Bene de ambabus sentiens, putat magnam causam esse quæ iram fecerit, & iram diuturnam.

25. *Quæ tam permansit diu.*] Et à re, & à tempore.

26. *Haud quidem hercle parum est.*] Servilis ratio & sordida: & non his respondens omnibus quæ dixit Pamphilus, sed tantum novissimæ parti. *Parum.*] Subaudiendum necesse est evenisse, vel evenit. nam consequens sententia tollit, quod ille dixit, Necesse est. *Si vis vero veram rationem exequi.*] *Vero*, vel nomen est, vel conjunctio, vel adverbium.

27. *Non maximas, quæ maxumæ sunt*

Interdum ira, injurias faciunt.] Injuriæ faciunt iras, non iræ injurias. sed hic *Faciunt* ὑπαλλακτικῶς dixit, secundùm superiorem rationem increpans errorem Pamphili, qui de iræ magnitudine æstimet injuriæ quantitatem. Alii *Faciunt*, probant, ostendunt, intelligunt. Caute dixit *Interdum*: plerumque enim sic. *Non maxumas, quæ maxumæ sunt.*] Sensus est, In quo primum, Non iræ injurias faciunt: accipiendum est. secundum, Non maxumas maxumæ. *Faciunt*, pro ostendunt.

29. *Cum de eadem causa.*] Rectum erat si diceret, *cum in hisdem rebus.* adjiciendo *causa* obscuravit elocutionem suam. sed convenit servo hæc humilitas orationis. nam plenum erat si diceret: Nam sæpe est, quibus in rebus alius ne iratus quidem est, cum de iisdem rebus est iracundus factus inimicissimus. *Est* autem pro evenit dixit. & est ordo: Sæpe est, cum quibus in rebus alius ne iratus quidem est: de eadem causa iracundus factus est inimicissimus. *Iracundus factus inimicissimus.*] *Iratus* quidem est, qui ex aliqua re lacessitus irascitur. *Iracundus*, qui ex parva nullave causa præcedente irascitur.

30. *Pueri inter sese.*] Argumentum à simili. *Quam pro levibus noxis.*] Interrogative. *Noxis*, injuriis, culpis.

31. *Quapropter.*] Διαλεκτικῶς interrogat. *Quia enim qui eos gubernat animus.*] Αἰτιολογικὸν ἀπόκρισις. *Infirmum gerunt.*] Ἐσχηματισμένως, αὐτὶ τοῦ, *Infirmus est.* Sed ἀνακολουθία ista convenit servo.

32. *Itidem illa mulieres sunt ferme ut pueri.*] Artificiose *Mulieres* à persona: à similitudine, *Pueri*: à facto, *Iras gerunt*: ab accidentibus similitudinis, *Animus infirmus*: à collatione personæ mulieris accidentium, *Levi sententia*: à facto, *Fortasse unum aliquod verbum inter eas iram in hanc conciverit.* qua sententia totum hic sublatum est, quod ait: *Sed magnum nescio quid necesse est evenisse, Parmeno, unde ira inter eas intercessit. Itidem illa mulieres.*] Sexus alius ad ingenium, & sensus, idem est. Et mire similitudinem contulit ad id quod agitur.

33. *Fortasse unum aliquod verbum inter eas iram hanc conciverit.*] Sic *Plautus*, *Fortasse te amare suspicabere.* Nam veteres infinitivo modo adjungebant *Fortasse*. *Conciverit.*] Commoverit. *Iram hanc conciverit.*] Legitur & *conscivisse*. & *rem conscivisse*, est rem novam fecisse. *Conciverit.*] Decreverit, fecerit.

35. *Trepidari sentio, cursari rursum prorsum.*] *Trepidatio*, ad vocem refertur loquentium: *Cursatio*, ad sonum pedum. Et trepidatur primo ab his, qui morbum putant: cursatur ab his, qui partum sciunt. *Cursari rursum, prorsum.*] *Rursum* proprie *retro*: *Prorsum*, *ante* significat. & est proverbiale, ut dicimus, *Sursum deorsum*, *intro foras*, *hac illac*, & similia: Græci ἄνω κάτω.

37. *Tute loqueris, me vetas?*] Mire expressus est mos auscultantium.

38. *Tace obsecro, mea gnata.*] Non solum hîc Juno Lucina non inducitur, sed etiam silentium parturienti insuper imponitur: quia furtiva conceptio est. & tamen ejusmodi verba sunt matris, ut duntaxat argumentum scientibus manifesta sint: Pamphilo vero & Parmenoni, tanquàm ægram continentis filiam videantur. *Tace, obsecro, mea gnata.*] Conceptum furtivum furtim convenit nasci. *Matrix vox visa est.*] Omnia hæc quæ sensu percipi possunt, *visa* dicimus. *Virgilius*,

--*Visaque canes ululare per umbram.*

39. *Nullus sum.*] Rursus se infelicem & miserum appellavit hic. *Nullus sum.*] Αὐξητικῶς. *Quia perii.*] Satis amatorie.

40. *Uxorem Philumenam pavitare.*] *Pavitare*, τοῦ ἐξυθνισμοῦ.

41. *Pavitare nescio quid.*] *Pavere* & *timere*, & ad corporis, & ad animi perturbationem veteres referebant. Plautus in Bacchidibus: *nam ut in mari vecta es, credo timida es.* Ergo, *pavitare*. ægrotare: quia sic horruisse visa ac palpitare venis, &c.

42. *Quia non poteram una omnia.*] Deest, *Dicere*. *Quia non poteram una omnia.*] Cum stomacho pronuntiavit: & deest, *dicere*.

45. *Nemone medicum adduxit?*] Scilicet ex quo scire posses. *Nescio.*] Perturbatus Parmeno idem repetit verbum. &

verbum

verbum aptum est personæ servili.

44. *Cesso hinc ire intro.*] In vultu proloquium. Sic autem dixit Poëta, ut gravem morbum in uxore suspectans maritus, protinus ingrediatur, & partum improvisus offendat.

45. *Quonam modo, Philumena?*] Amatoria ἀποστροφή. Sic in Phormione, *Quod si eo mea fortuna redeunt, Phanium, abs te ut distrahar, nulla est mihi vita expetenda. Offendam affectam?*] Lassam possessamque morbo. ab eo quod est *affici*: unde affectus dicuntur, propter quos afficimur.

46. *Nam si periculum ullum in te inest.*] Multum dixit, Si in te periculum inest, me periisse non dubito. Tantus autem affectus non est mariti tantum, sed amatoris quoque. *Nam si periculum ullum.*] Non permisit amor dicere Perituram: sed *Si periculum.*

47. *Non usus facto est mihi.*] Vide artificem *Terentium*, quemadmodum alias per Pamphilum, alias per ipsum Parmenonem invenit, quemadmodum nesciatur à cæteris virginem ante nuptias ab ipso Pamphilo vitiatam esse. *Non usus facto.*] Non utile. *Facto* abundat.

48. *Nam invisos omnes nos esse illis sentio.*] Acute ejusmodi causam repetit, quæ vel hominem curiosum contineret: quæque non Parmenonem modo, sed mox etiam Sostratam arceat ab ingressu.

49. *Heri nemo voluit Sostratam.*] Quasi alius dixerit, *Unde intelligis. Heri nemo voluit Sostratam.*] Argumentum odii.

51. *Maxime heri causa mei.*] Bene *Maxime*: qui & propter ipsam, vel propter invidiam socrus non velit fieri graviorem morbum.

52. *Servum ilico introisse.*] Mire, ut criminosius, suspiciosumque sit: non Lachetis aut Pamphili servum, sed Sostratæ: nec Parmenonem saltem.

53. *Comminiscentur.*] Dicent, cum confinxerint.

54. *Capiti atque ætati illorum.*] Bene τῷ εὐφημισμῷ maluit *illorum*, quam *puellæ* dicere: quod utique intelligitur. *Qui.*] *Qui*, unde.

55. *Hera in crimen.*] Sostrata in litem. *Ego vero in magnum malum.*] In quæstionis tormenta.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS TERTII.

1. *Nescio quid jamdudum hic audio tumultuari.*] *In hac scena quasi quadam deliberatio est, continens suasionis dissuasionisque partes, quas in subditis considerabimus. Hic.*] Quia nimis vicini sunt.

2. *Male metuo, ne Philumena magis.*] Instat Terentius bonam socrum facere, ut bonam meretricem faciat. *Magis morbus adgravescat.*] Grauior fiat. Proprie, quia morbi graves sunt dicti. *Virgilius,*

— Ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis,
Deficit. —

Sallust. *Morbi graves ob inediam insolita vescentibus.*

3. *Quod te Æsculapi, & te Salus.*] Deest *propter*: ut sit, *Propter quod.*

4 *Nunc ad eam visam.*] Sic *Virgil.*
Respice ad hæc —

Hem.] Interjectio est novas res audientis. *Hem Sostrata.*] Vide quemadmodum per se ipsum Parmeno, per Parmenonem arceatur Sostrata: quæ neque deesse propter officium, neque ingredi propter socrum inducitur. *Iterum istinc excludere.*] Bene *Iterum*: ut illi pudorem incuteret repetitione injuriæ, & memoriter. jam enim dixit, Nostra ilico it visere ad eam. admisit nemo. Et simul vide, quam vehementius ad injuriam sonet *Excludi*, quam *Non admitti.*

5. *Ehem Parmeno.*] *Ehem*, interjectio est ejus, quæ commota sit nova re.

6. *Non visam uxorem Pamphili.*] Ut dixit supra, *Servum Sostratæ*, non Parmenonem: sic hic, *Uxorem Pamphili* dixit, magis, quam Philumenam: ut animum & officium ejusdem socrus, & matris breviter demonstraret.

7. *Non visas.*] Unam rem Sostrata consuluit, hic de duabus respondet: namque & illam non vult ingredi, & cavet ne ipse mittatur. & bene, *Quemquam*: ne aperte pro se loqui videatur.

8. *Nam qui amat, cui odio ipsus est.*] Aliam causam subjunxit: quia durum

fuerat ipsi Sostratæ dici, quod supra dictum est. *Nam qui amat.*] Una causa à sententia morali. *Cui odio ipsus est.*] Deest *eam*, vel *eum*.

9. *Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam adfert.*] Hoc validissimum ad dissuadendum fuit. *Et illi molestiam adfert.*] Bene hoc adjecit: ne qui amat, hoc dicat, Laborem, dum promerear, quem amo.

10. *Tum autem filius.*] Alia causa ab eventu. *Videre, ut venit, quid agat.*] Quod supra, *Visere*. An *Visere*, officii est apud ægros: *Videre*, cognitionis? & ideo additum, *Quid agat.*

11. *An venit Pamphilus?*] Bene imitatur affectum.

12. *Hem.*] Interjectio fœminina ac matronalis. *Ex corde excessit.*] Geminavit præpositionem.

13. *Hunc nunc intro ire nolo.*] Cur si venit Pamphilus, non sit introeundum, causa narratur.

14 *Nam si remittent quippiam.*] Verbum activum quasi neutrum posuit. *Philumena dolores.*] Δραματικῶς errat. non enim vere dolor morbi est, cùm sit partus.

15. *Scio. continuo sola soli.*] Ut,

--- Haud (credo) invisus cœlestibus auras
Vitales carpis. ----

Et sic, *Sola soli* dicitur, quomodo *Præsens præsenti*. sic *Virgilius*,

----Illum absens absentem auditque videtque

16. *Unde ortum est.*] Pro *sit*. Ἀνακόλουθον tertium. *Qua ater vos intervenit.*] Melius sic, quam si diceret, *Qua illi feceris*.

17. *Quam tristis est!*] Χαρακτηρισμὸς locuturi Pamphili. *O mi gnate.*] Ordo est, O mi gnate, gaudeo te salvum venisse. sed intercedit Pamphilus tristis.

18. *Salvan' Philumena est?*] Cito probat Pamphilo se amare nurum, cum post salutationem nihil prius, quam de salute uxoris ejus inquirat. *Salvan' Philumena est?*] Mire obviam sibi exeuntem filium nihil aliud, nisi de Philumena interrogavit: ut ostenderet ejus morbum curæ sibi esse.

19. *Meliuscula est.*] Verum est, quantum ad morbum pertinet. *Meliuscula est.*] Hoc & ad morbum, & ad eventum partitudinis verum est. ita non mentitur Pamphilus matri. *Utinam istuc ita DI faxint.*] Diligentiore officio loquitur, ut rea apud filium socrus.

20. *Quid tu igitur lachrumas?*] Locus ab eo quod agitur: quo significat, Si ita est, quare ergo tu tristis es? *Recte, mater.*] Sic dicimus, cum sine injuria interrogantis aliquid reticemus. Et bene additum *Mater*; ut duritia reticentiæ blando nomine molliretur. Alii *Recte* sic accipiunt, ut intelligant, *Nihil est mali.*

21. *Quid fuit tumulti?*] Antiqui sic declinaverunt: *tumulti, senati.* ut *Sallustius*, *Decretum senati fit. Dic mihi.*] *Dic*, verbum est instantis audire, & curiosius interrogantis. *Virgilius*,

Dic mihi, Damœta, cujum pecus?

Dolor repente invasit.] Proprie *Invasit*, quia repente.

22. *Ita factum est.*] Moris est assentiri ad dicta interrogantium, qui quæ vera sunt celant. *Ita aiunt.*] Bene aliis adscripsit: si falsum sit, ut ipsis adscribatur mendacium. *Ita aiunt.*] In hac tota interrogatione & responsione, colorem induxit secretum, ægre objurgantis. *Ita aiunt.*] Religiose mendacium ad rumorem retulit. *Aiunt* inquit, ne ipse falsum dicere videretur.

23. *I sodes intro.*] Metuit, ne ingrediatur mater ad socros: & ideo dicit, *I sodes intro.* Et apparet *intrò* dicentem, manu annuere, ut domum redeat: & simul quo magis faciat addit causam. *Consequar jam te, mea mater.*] Adjecit & tempus, *Iam. Mea.*] Necessario additum: *Mea mater.* Et *Sodes*: quia *I intro*, durum est. *Fiat.*] Abiens dixit hoc mater. *Fiat*: ne omnino jussis alienis parere videatur. quasi imperemus & nos, quæ nos ipsi facturi sumus.

24. *Tu pueris curre, Parmeno, obviam.*] Probabilis causa, qua ablegat etiam Parmenonem, dum jubet eum pueris occurrere. Et simul notandum, quod in hac fabula ridicule vexatur usque ad ultimum servus & ablegatur, cum sit & piger & curiosus. *Atque eis onera adjuta.*] Locutio antiqua figurata. Et est

συναλλαγὰ, pro, ipsos onera portantes, eis onera adjuta.

25. *Quid? non sciunt ipsi viam, domum qua redeant.*] Jam vide quemadmodum servetur Parmenoni persona loquacis, curiosi, pigri. *Domum*, adverbiale est. *Domum qua redeant*] *Qua* si locum significet, videbitur reliquum præceptum servus non audivisse. Sin audivit, *Qua*, *quomodo* intelligemus, id est, quemadmodum onus portent de navi. ut, *Quid fieret, & qua fieret. Cessas?*] De industria omnes ablegavit suos, ut non audirent quæ intus post scenam sunt acta: quæ tamen populo est narraturus.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS TERTII.

Nequeo mearum rerum initium ullum invenire idoneum.] *In hac scena conquestio est ad deliberationem descendens, an habeat Pamphilus, an excludat uxorem: in qua tota oratio Pamphili ad argumentum spectans, amatoria magis, quam maritalis est. nam aliter non perveniretur ad ultimam cognitionem omnium rerum, nisi adolescens furtivum conceptum uxoris, & partum, aliquando lenius, quam conjugalis dolor expetit, toleravisset.*

1. *Nequeo mearum.*] Hæc est *Homerica* illa διαπόρησις.

Τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω;

Nequeo mearum rerum initium.] Hoc principium magna διαπορήσει oneratur: ut ostendantur ærumnæ & multæ & graves. *Idoneum.*] Aptum, conveniens.

2. *Unde.*] A quo.

3. *Partim qua perspexi his oculis.*] *His*, quasi miseris, vult intelligi, quibus perspexi, vel audivi mala. An sic dictum est, ut apud *Virgilium*,

Vocemque his auribus hausi.

4. *Qua me propter exanimatum.*] Inter *Exanimatum* & *Exanimum* hoc interest: *Exanimatus*, est conterritus, conturbatus. Ut,

Sed quidnam Pamphilum exanimatum video?

Et *Virgilius*,

Exanimata sequens impingeret agmina muris,

Exanimus vero, est occisus. *Virgil.*

Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes
Servabat senior.

5. *Me intro ut corripui.*] Raptim ingressus sum. *Timidus.*] Pro timens, nomen loco participii.

6. *Morbo me visurum affectam.*] Quia & hic morbus est. *Hei mihi!*] Interjectio dolentis est. *Virgilius*,

Eloquar, an sileam? ....

Et dicitur hæc figura ἐπιμονή. *Hei mihi?*] Mire interposuit σχετλιασμόν.

8. *Id quod me repente.*] Deest *propter*: ut sit, Propter id: ac per hoc, Ideo. *Id quod me repente aspexerant.*] Causa cur lætæ exclamaverint. *Id* ergo, ob id.

9. *Sed continuo voltum earum sensi immutari omnium.*] Mire Pamphilus etiam ancillarum metu impellitur, ut alienum nasci puerum suspicetur: nec ullo modo in memoriam redeat, hanc se puellam, vel hujusmodi vitiasse. *Voltum earum.*] Quæ viderint.

10. *Fors obtulerat.*] *Offerri* dicuntur tam bona quam mala, si insperata objiciantur aspectibus. *Obtulerat.*] *Oblatum* dicitur in utramque partem, quidquid expectationem prævenit.

12. *Ego ejus videndi cupidus.*] Non erit plena vis repentini doloris, si aliquid præsentiens suspicatur. & ideo addidit, *Ego ejus videndi cupidus. Recta consequor.*] Absolute, & sine adjectione: non enim addidit *via*.

13. *Extemplo ejus morbum.*] *Morbum* mitiore animo, quam vitium dixit, aut probrum. Et recte: quia dixit, *Alio me suspicans morbo visurum affectam, ac sensi esse uxorem.*

14. *Spatium.*] Moram.

15. *Ac res monebat.*] Partus.

16. *O facinus indignum!*] *Facinus indignum*, non ad illam, hoc est, Philumenam, sed ad authorem vitii refertur. *Et corripui ilico.*] Ardens scilicet dolore. Et est causa cur cito exierit.

17. *Lachrumans.*] Non furens, sed *lachrumans*: non iratus, sed *misertus. Atque atroci.*] Id est, vehementi.

18. *Mater consequitur : jam ut limen exirem.*] Ostendit affectum misericordiæ suæ, *Matrem* potius dicendo, quam *Myrrhinam*, & addendo *Miseram. Ad genua accidit.*] *Accidere*, est gestu corporis ostendere humilitatem cadentis: propter *ad*, quod est juxta, & *cadere*. *Sallustius* autem sine præpositione dixit, *Qua accidam, aut quo.*

19. *Lachrumans misera.*] Miserabiliter se habens. *Miseritum est.*] Ut recte supra dictum sit de illo, *Pium & pudicum ingenium narras Pamphili. Miseritum est.*] Hoc ipse sibi.

20. *Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus.*] Mire dixit *Dant sese*. Homerus:

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Sed hic *sese* illo & validius dixit, & est hæc καθολικὴ sententia. *Apollodorus*: ὅπως ἕκαστος δέχεται τὰ πράγματα σεμνὸς ἦν ἢ ταπεινός.

22. *O mi Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit.*] A nomine & blandimento. mire: quia secreta confitetur. Ut *Virg.*

Anna, fatebor enim miseri post fata Sichæi.

A principio idem elaboravit, ut adversus pudorem conscientia & voce & confessione duraret. *O mi Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit.*] Venialis status, in quo confessio est & precatio. *Abs te quamobrem.*] Morale blandimentum ante confessionem.

23. *Non vitium.*] Est confessio. *Nam vitium est oblatum.*] Cœpit à causa. *Oblatum.*] Ad repentina pertinere superius annotavimus. & *Oblatum*, quasi non expectanti & nolenti. *Virgini.*] Quasi quæ falli posset. *Olim.*] Recte *Olim*: quia facilis venia circa vetera jam delicta. unde tentat temporis longinquitate extenuare peccatum. *Olim* ergo, ante menses novem. *Ab nescio quo improbo.*] Mire contempsit personam, dicendo *Nescio quo*, id est. nescio quem dixit, ut ostendat ignobilem, ita abjectum. nam si nomen illi est, habet & dignitatem: ut,

---- *Et nos aliquod nomenque decusque Gessimus.* ----

Et ne placere videatur is qui fecit, *Improbum* dixit.

25. *Sed quum orata ejus.*] Bona προέντευξις. *Nequeo quin lacrumem miser.*] Videtur quasi distillantes fletus detergere. *Nequeo.*] Deest *continere*.

26. *Quæque fors fortuna.*] Τύχη. id est, subita fortuna. Et *Fortuna*, in incerto: *Fors fortuna*, in bono ponitur. *Virgilius*,

---- *Si qua in te fortuna fuisset.*

Et ipse, *O fors fortuna.*

27. *Per eam te obtestamur.*] Oratorie inducuntur & pro tacentibus preces. *Per eam te obtestamur ambæ.*] *Obtestatio*, est precatio cum mentione earum rerum, per quas petimus: ut,

-- *Per eversa genitor fumantia Troiæ Excidia obtestor.* ----

Si jus, si fas est.] Utrum hoc invidiose an quasi fœmina, quæ leges nesciat.

28. *Uti adversa ejus.*] Mire non crimen: sed *Adversa*. *Per te tecta, tacitaque.*] *Tecta*, si reducis: *Tacita*, si repudias sub alia excusatione. An idem significant? an potius, Neque re, neque verbo indices? An *Tecta*, ne videantur: *Tacita*, ne dicantur? *Tecta, tacitaque.*] *Tecta* sint, ne hæc alii sciant: *Tacita*, ne ipse indicet.

29. *Si umquam erga te.*] *Virgilius*,

Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.

Terentius in Andr. *Si te in Germani fratris dilexi loco, sive hæc te solum semper fecio maximi. Si umquam erga te.*] Ab anteacta vita.

30. *Uti sibi des, pro illa.*] Subauditur, *gratia*.

31. *Cæterum de reducenda.*] Tentat etiam hoc persuadere, sed oratorie & verecunde. Et mire, *De reducenda* dixit, non *De respuenda*. *Quod in rem sit tuam.*] Nam nisi reducatur, reddenda dos erit.

32. *Solus conscius.*] A possibili. nam hoc nomine ostendit tacere eum posse, quod conscius sit ipse solus.

33. *Nam aiunt.*] Honestius *Aiunt*, pro *Ait* dixit. nam quis aut scire, aut dicere potuit, nisi Philumena? ergo recte. *Aiunt* enim potius honestum est, quam *Ait*. *Post duobus concubuisse eam mensibus.*] *Post duobus*, simpliciter acci-

spiendum, non post duos, est enim ἀντιστροφὴ, pro *duobus post*, id est, non statim ut nupta sit, sed postquam nupta est, post duos menses nuptiarum: ut sint reliqui quinque menses. Et hinc apparet, ante duos menses, priusquam cum Pamphilo concumberet, vitiatam, quatuor mensibus cum Pamphilo fuisse: ex quibus duobus posterioribus amatam esse, reliquis tribus peregrinatum fuisse Pamphilum. An *post duobus*, pro post duos? ut *Plautus*: *Post principio denique*. & *post paulo*.

35. *Quod te scire ipsa indicat res.*] Quia contristatus corripuisti te foras.

39. *Partus eveniat.*] Philumenæ scilicet.

38. *Abortum esse.*] Non est Latinum *aborsa est*: sed, *Abortum fecit*. *Abortum esse.*] Deest, *natum*, vel *factum*, vel absolute, quomodo dicimus, *è re nata*: vel quemadmodum dicimus, *ex te mihi orta est injuria*. *Dicam abortum esse.*] Rationabiliter dixit. fit enim abortus mense septimo sine pernicie fœminæ. *Suspectum fore.*] Suspicabilem, suspiciosum.

39. *Ex te recte eum natum putent.*] Nove dixit *Natum abortum*: quasi abortus nascatur. *Natum* ergo pro facto, conceptoque dixit.

40. *Exponetur.*] Ad mortem scilicet. *Hic tibi nihil est quidquam incommodi.*] Quum alienus exponitur, & non tollitur pro tuo. Et mire necandi pueri non fit mentio: quia Pamphili filius invenietur, quum ei etiam per patrem puellæ Poëta succurrit. *Hic tibi nihil est quidquam incommodi*] Ab utili. & est παρέλκον quartum: ut, *nihil vidi quidquam lætius*.

41. *Et illi misera indigne.*] Ut non sit ἀνακόλουθον. Superiori versui Τὸ *Et* addendum est: ut sit, *Et tibi nihil est quidquam incommodi*. *Et illi misera.*] Conclusio per enumerationem. Et non læderis inquit, & prodêris miseræ. *Factam injuriam.*] Mire *Injuriam* dixit: ut non contemnenda sit, sed tollenda.

42. *Pollicitus sum.*] Plus quam promisi. *Quod dixi*] Quod promisi.

43. *Id vero neutiquam honestum esse arbitror.*] *Neutiquam*, non est omnino negativum, sed aliquid assensionis habet. Est enim *Neutiquam*, non nimis, non valde.

44. *Nec faciam.*] Bene addidit, *me faciam*. multa enim etiam inhonesta amore suspicimus. *Etsi amor me graviter, consuetudoque tenet.*] Hoc cum gemitu. *Etsi* non complexivum, neque præpositivum, sed subjunctivum, id est, pro tametsi. *Amor me graviter, consuetudoque.*] Quæ duæ res contra honestum & utile validissime. Et bene *tenet*, non tenuit.

45. *Lachrumo, quæ posthac futura est vita.*] Bene propensior in affectum est, ut verisimile fiat potuisse reticere. Et *Lacrumo* non pendet à superiori: sed interpositis diu fletibus dixit. *Lachrumo, quæ posthac.*] *Quæ*, modo vim pronominis non tenet, sed querelæ. Et *lachrumo*, sic dixit ut *Virgil*.

Sic affata, sinum lacrumis implevit obortis.

Et est ordo, *Lacrumo, cum in mentem venit.*

46. *O fortuna.*] Hic *Fortunam* pro bona posuit. *Ut nunquam perpetuo es bona.*] Legitur & *data*. nam & sic pro bona intelligitur necessario.

48. *Idem nunc operam huic dabo.*] Si *idem*, ego. si *eidem*, hoc est amori. *Operam dabo.*] Difficultatem rei ostendit, dicendo *operam dabo*.

49. *Adest Parmeno cum pueris.*] Quia idem Parmeno est secretorum conscius, addidit, *Cum pueris*. *Minime est opus.*] Id est, omnino non est opus.

53. *Aliquo mihi est hinc ablegandus, dum parit Philumena.*] In tota comœdia non cessabit, cum sit piger; nec resciscet aliquid, cum sit curiosus Parmeno.

54. *Dum parit Philumena.*] *Dum*, alias, dummodo: alias, donec: nunc, quamdiu.

IN SCENAM QUARTAM ACTUS TERTII.

Aln' tu tibi hoc incommodum evenisse iter?] *Alia ratio est, currentis ad argumenta: alia actuum Comicorum. Sed perfecti Poëta est ita servire argumento,*

ut tamen spectator novis delectationibus teneatur. Nam in hac scena, donec perveniat ad Pamphilum Parmeno, hoc εὕρημα inducitur, cum hoc ostenditur, quid mali sit navigatio.

1. *Ain' tu.*] Pro *aisne tu.* Et sic jam aliquid dixisse magni in præcedenti oratione ex respondentis sermone demonstratur. *Ain' tu.*] In scena nascitur oratio, aut in scenam defertur.

3. *Tantum quam re ipsa navigare incommodum est.*] Ἀνακόλουθον quartum, non enim intulit quantum. Ut *Virg.*

Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes:

Tanto, nate, magis contende tenacia vincla.

4. *O fortunate, nescis quid mali præterieris.*] Bene majori affectu, dicens O *fortunate*, quam si responderet, *Ita.*

5 *Qui numquam es ingressus mare.*] Proprie dixit, *Ingressus.* nam qui jam navigavit, *egressus* dicitur. sic *Virgil.*

Egressi optata potiuntur Troes arena.

6. *Nam alias ut mittam miserias.*] Παράληψις oratoria. Et *Miserias*, navigationes scilicet.

7. *Dies triginta.*] Accusativus casus plenum numerum & continuationem rei significat. *Dies triginta, aut plus eo, in navi fui.*] Hoc exitiosum vel sine periculo videri potest. Sed vide quid addat, *Aut plus eo, in navi.* Absolute *eo*, ut alibi, *Annos sexaginta natus es, aut plus eo, ut conjicio.*

8. *Semper mortem exspectabam miser.*] Dura est expectatio mali. *Virgilius*,

Inclusi pœnam expectant. ---

Semper mortem expectabam.] Id est, horis omnibus, cum continuatione triginta dierum.

9. *Ita usque.*] *Usque*, vel diu, vel valde.

10. *Odiosum.*] Esse scilicet in mari triginta dies. Et nomen pro adverbio posuit: *Odiosum* pro odiose. *Haud clam me est.*] Λιτότης. pro Ego maxime intelligo, quam odiosum sit. Nam qui jungunt, & sic legunt, errant & non intelligunt. *Aufugerim.*] Sic veteres, quod nos, *Fugerim.*

12. *Olim quidem te causæ impellebant leves.*] Mire in servum fugitivum, qui ob vitium hujusmodi, non ob causam fugiat. Et bene *Leves* dixit: hæc enim non est levis.

13. *Quod nunc minitare facere.*] Ut sit ordo, Olim quidem te causæ impellebant leves, Sosia, ut faceres quod nunc minitaris facere hac occasione. Artificiose. Et in Andria sic ait recusanti perjurium servo Mysis,

Nova nunc religio in te incessit?

Facere.] Ut faceres. Comicum est & Terentianum.

14. *Sed Pamphilum ipsum video.*] *Ipsum* à quo missus sum: vel dominum, ut Græci dicunt αὐτόν.

15. *Ego hunc adibo.*] Vel nova curiositate ait Parmeno.

16. *Equidem te expecto.* [Bene excepit Pamphilus Parmenonem, ut videatur vera dicturus. *Equidem te expecto.*] Apparet Pamphilum Parmenonis absentiam desiderare: eo quod nunc prior Parmenonem alloquitur.

17. *In arcem transcurso opus est.*] Ostendit quam longe sit, cum *In arcem* dicat. Et bene *In arcem*, quam Minerva condidit. *In arcem.*] Pronuntia, ut ostendat quam longe sit in arcem transcurrere. *Transcurso.*] Pro transcurrere. *Cui homini?*] Hæc verba cum sua pronuntiatione vim recusationis in se continent. *Cui homini?*] Cum recusatione pronuntiandum. & est pigri responsio, laborem ad alium transferentis.

19. *Qui mecum una advectus est.*] Apparet eum cum eo aliquid negotii habere, cum dicit, *Qui mecum una est advectus.*

20. *Vovisse hunc dicam, si salvos domum Redisset unquam.*] Facete dixit. More enim hoc fit eorum, qui longis itineribus maris periclitati, vovent aliquid si pervenerint. Et convenit hoc Pamphilo quem supra male navigasse audierat.

22. *Quid vis dicam? an conveniam modo?*] Non enim mandaverat quicquam, qui sine causa mittebat, oblitus bene dissimulare: ut qui mentiuntur. Et sic pronuntiandum, *An conveniam modo*: ut reprehendere dominum Parmeno videatur. *An conveniam modo.*] Εἰρωνικῶς dixit. Nam non hoc interrogantis simpliciter.

23. *Imo quod constitui me hodie.*] Deest, *nuntia*: ut sit, imo nuntia. & sumitur à superiori sententia, qua dixit, *Quid vis dicam? Imo, quod constitui me hodie.*] Apparet eum hanc conquisitam, & vix corrasam invenisse caussam.

24. *Vola.*] Ἠθικῇ ὑπερβολῇ usus est. Ita curras, ut volare magis, quam currere videaris. Et antea transcurrere jusserat: nunc adjecit imperio, non *Curre*, sed *vola*.

25. *At non novi hominis faciem.*] Moralis expressio pigritiæ, in tot excusationibus posita est. *At faciam ut noveris.*] Stomachose pronuntiandum. *At*, quod & Pamphilus repetit dicens, *At faciam ut noveris.*

26. *Magnus, rubicundus, crispus, cæsius, crassus.*] Properatio, συναθροισμός. & acervo sine conjunctivo est usus. *Magnus, rubicundus.*] Imperite *Terentium* de Myconio crispum dixisse aiunt, cum Apollodorus calvum dixerit. quod proprium Myconis est. ut *Lucilius*, *Myconi calva omnis juventus.* Unde etiam proverbium Græcum; Μυκώνιος φαλακρός. Sed ego *Terentium* puto scientem facetius Myconium crispum dixisse. *Cæsius.*] Glaucis oculis, quasi felis oculos habens & glaucos.

27. *Cadaverosa facie.*] Sublivida, ac personata rubore & livore. Rubicundi enim & crassiorem faciem sæpe habent: quod est proprium cadaveris. Potest & pulposa intelligi & crassa, quasi carnosa: *Caro* enim dicta est, eo quod careat anima. Et *Caro* proprie dicitur mortuorum. *Virgilius*:

——— *Et corpora luce carentum.*

Unde *Carnifices* dicti, quod carnes ex homine faciant. *Pulpa* vero, proprie ea quæ manducatur, eo quod pulsetur & conscindatur. Potest & R pro D poni, ut *Caro* sit dicta quasi *cado*. ut *Virg.*

Belloque caduci Dardanidæ.

Quod jam scilicet sine anima sit & cadat. *Dii illum perduint.*] More pigrorum, male optat ei, propter quem mittitur.

28. *Quid si non veniet?*] Omnia dicit, ne eat.

29. *Maneto: curre.*] Etiam Pamphilus tanquam de industria perseverat. *Non queo: ita defessus sum.*] Hoc in gestu, & spectaculo plus est: nam incessu & author exprimit lassitudinem.

30. *Ille abiit.*] Quasi dicat, licet jam loqui. *Ille abiit*] Quasi cum difficultate completam rem ostendit hoc dicto.

32. *Sua gnata partum.*] Ἐπεξήγησις. *Quod potero, faciam.*] Id est, celabo quantum potero. an quasi projiciens curas, & fessus angore dixit, *Quod potero, faciam*: id est, si potero, cedam amori: & rursus, tanquam pietatis admonitus, adjecit exceptionem, *Tamen ut pietatem colam.* Servat enim in illo amorem Poëta: cujus non pœnitebit, re cognita, & errore sublato.

33. *Quod potero, faciam.*] Id est, amori obsequar. nam misericordia mulieris de amore descendit. *Quod potero, faciam.*] Apparet, hoc dictum, defectus esse, non virtutis. *Tamen ut pietatem colam.*] Recordatus est læsam matrem esse ab uxore: hoc enim credit. & ideo se ad exceptionem revocavit; Ita se amori cedere oportere, ut non obliviscatur omnino pietatis. Et bene in eam causam contulit necessitatem non reducendæ uxoris, quæ invenietur nulla esse. Sunt tamen qui, manente eadem sententia, totum hoc jungunt: *Quod potero, faciam, tamen ut pietatem colam*: hoc est, in quantum potero, dabo operam adversus amorem, ut omisso eo, pietatem colam. Et subjungitur causa. *Tamen ut pietatem colam.*] Deest *ita*: ut sit *Tamen* pro duntaxat. Ut sit, Ita ut pietatem colam. Dixerat enim, *Quod potero*: & ideo addidit exceptionem, *Tamen ut pietatem colam*: id est, non sum oblitus & matris. *Tamen.*] Pro ita tamen.

34. *Nam me parenti potius, quam amori.*] *Amori*, scilicet uxoris, quia dixit, *Quod potero, faciam.* & hoc est quod dixerat, *Quod potero, faciam.*

35. *Atat.*] Interjectio est conterriti & conturbati.

36. *Horsum pergunt.*] Modo *pergunt*, pro eunt. alias perseverant.

IN SCENAM QUINTAM ACTUS TERTII.

Dixtin' dudum, dixisse illum, se expectare. Facete principium est interrogantis ita, ut sciat quid sibi responsurus sit, quem interrogat. Illaturus est enim argumentum per ἐπαγωγήν.

1. *Dixtin' dudum.*] Quia dixerat, *Sancte adjurat non posse Pamphilo se absente perdurare. Dixtin' dudum.*] Captiosa interrogatione cœpit, dicturus, *Venisse atunt: redeat.*

2. *Factum.*] Id est, Dixisse illum, aut me. Et deest *est*: ut sit, *Factum est.*

3. *Quamobrem non reducam, nescio.*] Habet causam: sed non vult veram dicere, & præterea non vult cum invidia matris suæ loqui: si in illam conferat, ut uxorem non reducat domum. *Quem ego hic audivi loqui.*] Ut solet, primo personas inducit secum loquentes: deinde ipsas convenire invicem: ut alibi, *Quis hic loquitur? Mysis, salve.*

4. *Certum obfirmare est viam me.*] Adversus omnia obstinate agere, id est, contra omnes. *Obfirmare est viam me, quam decrevi persequi.*] Id est, ut matri potius, quam amori, morem gerat.

7. *Atque adeo, quod maximum est, salvum atque validum.*] Ordo est, primum *Advenisse*, deinde *salvum*, postremo *validum*. Αὔξησις ad salutem. *Validus* namque, robustus & habitior corpore. *Quod maximum est.*] Legitur & *Quod maxime est. Creditur.*] Minus blande respondet, de repudio locuturus.

8. *Advenis modo.*] Difficile invenitur præsentis temporis *modo*. Atque ut ostendat esse momentum etiam præsentis temporis, dixit *admodum*: quod est minus. *Advenis modo.*] *Virgilius*,

— *vigilasne Deûm gens Ænea? vigila.*

Admodum.] Excusatio cur adhuc non viderit patrem. *Cedo, quid reliquit Phania consobrinus noster.*] Utrum jactanter Laches de hæreditate loquitur præsente socero, ut illum cupidiorem faciat ad revocandam filiam: & fit sæpe hoc, ut ex alio principio pervenire quæramus ad ea, quæ volumus dicere. An ideo, ut sciat rem, & divitias suas: cupidiorem socerum redditurus.

9. *Consobrinus noster.*] Quasi sororinus. *Sobrini*, sunt ex duabus sororibus. *Consobrini*, ex fratre & sorore. Et propinquitate *Terentius* frequentata movetur, ut hæredum. *Consobrinus noster.*] Quum de fratre natus est alter, & alter ex sorore, *Consobrini*: quum ex fratribus, *Patrueles* dicuntur. *Sane hercle homo voluptati obsequens fuit.*] *Sane*, satis, valide, nam qui sanus, & validus est. *Voluptati obsequens fuit.*] Contra facit Pamphilus: disjungi enim volens, nihil dicit vel parum relictum.

10. *Haud multum hæredem juvant.*] Parum consulunt hæredi.

11. *Sibi vero hanc laudem relinquunt: Vixit, dum vixit, bene.*] Bene & facete, Nihil hæredi relinquunt, sibi vero relinquunt, *Vixit, dum vixit, bene.*] Πλοκή. unum *vixit* aliud significat: & alterum *vixit*, aliud. *Vixit, dum vixit, bene.*] Sententia est hortantis ad delicate vivendum. *Vixit, dum vixit, bene.*] Hoc enim scilicet reliquit.

12. *Una sententia.*] Expressit animum avari senis.

13. *Quidquid est id, quod reliquit, profuit.*] *Quidquid*, & ad parvitatem refertur. ut, *Atenim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est. Quidquid est id quod reliquit.*] Nullum in hoc sene fuit doloris officium, antequam sciret aliquid relictum. *Profuit.*] Id est, pro nobis fuit: ac per hoc nostrum est: potest enim ipse profuisse, potest res ejus. *Imo obfuit.*] Morem eorum expressit, quibus relinquitur: qui quum audierint sibi aliquid esse relictum, tunc tristes se fingunt.

14. *Nam illum vivum, & salvum vellem.*] Non idem *Vivum*, quod *Salvum*. *Impune optare istuc licet.*] Bene *impune*: quia hæredi pœna est, mortuos revivíscere: An sine detrimento optas? ut quum medicus dicit de jam mortuo, *Ego si illum curarem, viveret. Impune optare.*] Si optata evenirent, numquam, inquit, optares ut ille revivisceret.

15. *Ille reviviscet jam numquam.*] Mire Poëta his verbis Phidippum quoque subinvidere indicat. Plus est *Numquam*.

quam, quam *Non. Et tamen utrum malis, scio.*] Mortuum illum magis, quam ut reviviscat denuo. *Et tamen utrum malis scio.*] Quid malis de duobus, scio: utrum illum mortuum permanere, an reviviscere.

16 *Heri Philumenam.*] Hoc erat, quo omnis tendebat oratio. *Ad se accersi hic jussit.*] Bene & *Accersit* & *Iussit*, ut nihil uxor sua sponte fecerit. *Heri Philumenam ad se accersi hic jussit.*] Et *Heri* & *Iussit*, bene: ut breve tempus sit, & coacta videatur exisse. Et non *Adduci*, sed *Accersi*: nec *A nobis*, sed *Ad se.*

18. *Omnem rem scio ut sit gesta.*] *Virgilius*:
Trojanas ut opes & lamentabile regnum, &c.

19. *At istos invidos DI perdant.*] Bene *Invidos*, qui matrimonio invideant: ergo revocanda uxor est. & adeo non puduit mendacii honeste deprehensum senem, ut invidos faceret, qui vera prodiderant.

20. *Ego me scio cavisse.*] Principium à tempore, à dictis, factisque, tam suis quam adversariorum: & ab anteacta vita & præsenti. *Ego scio me cavisse, ne ulla merito contumelia.*] Mire addidit *Merito*. non enim cavere, inquit, ne fieret ea, potui: igitur, ne merito fieret, quod in me fuit.

21. *Idque si nunc.*] Ab anteacta vita. *Et clementi fui.*] Pro *fuerim*, indicativum pro conjunctivo posuit.

23. *Ni te ex ipsa hac magis velim resciscere*, Παρέλκυσις.

24. *Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides.*] Bene, non dictis, sed *Ingenio.*

25. *Quum illa quæ nunc in me iniqua est, æqua.*] *Iniqua æqua*, παρωνομασίαι sunt Terentianæ. Et bonum argumentum. Nam & *Virgil.*
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, inquit, & *Cicero*, *Te ipso teste iniquo, atque improbo: verum ad hanc rem satis idoneo: te, inquam, teste, dicam. In me iniqua est. æqua de me dixerit.*] Quia adversarii testimonium, si contra se dicat, tam grave est, quam vel boni viri.

26. *Neque mea culpa hoc dissidium evenisse.*] Non ergo quid fiat, verum per quos fiat, quærendum est. Et nimis abrupte dixit *Evenisse*, non *Evenire*. *Hoc evenisse dissidium.*] Ad confirmationem, non *Evenire*, sed *Evenisse* dixit.

27. *Sed quando sese esse indignam.*] Hoc sic profert, ut eam ostendat causam esse dissidii: & hoc ipso tentat, utrum dotem relinquere possit. & ideo supra,
Neque mea culpa hoc dissidium evenisse,
Id testor Deos, inquit.
Deputat matri meæ, cui concedat.] Fortasse ergo indigna est, & recte deputat: mihi tamen mater colenda est. hoc sentit. *Deputat matri meæ, cui concedat.*] Ἐν ἐπαγγελίᾳ *Matri meæ*, ut idonea sit causa repudii.

28. *Cujusque mores toleret.*] Hoc melius, quam *obsequatur*, aut *inserviat*. *Mores toleret.* Bene *Mores*, ut aniculæ: notat enim pravitatem. unde senes, *morosi* appellantur. *Horatius*, *Donec virenti canities abest Morosa. Mores toleret sua modestia.*] O temperamentum! *Mores* potius quam *Injurias* dixit.

29. *Neque alio pacto componi potest.*] Nisi ut concedat matri, toleretque mores ejus.

30. *Segreganda aut Mater est à me, Phidippe.*] Bene tanquam ex deliberatione colligit, quod facturus est. Et mollius *Segreganda*, quam *Excludenda.*

31. *Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi.*] Quam mollibus verbis repudium nuntiatum est à Pamphilo.

32. *Ad aures haud invito.*] Optime dictum, *Haud invito*. non enim in totum volenti, quippe de dissidio: sed tamen quia piè locutus est, mediocriter approbavit. *Pamphile, ad aures haud invito.*] Gravis oratio est à nomine incœpta. *Virgilius*,
O præstans animi juvenis. ----
Et est figura Λιτότης. Sic *Virgil.*
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Haud invito sermo mihi accessit tuus.] Senili loquacitate: pro, *Recte locutus es.*

33. *Omnes res.*] Plus dixit, quam si *Vxorem* diceret. *Præ parente intellego.*] Bene *Parente*, quod nomen commune & cum patre est, & cum omnibus, quos hæc necessitudo conjungit. Melius ergo,

quam si diceret *Matrem.*

34. *Verum vide, ne impulsus ira prave insistas, Pamphile.*] Leniter & suadenter. *Ira.*] Non ergo judicio. *Insistas, Pamphile.*] Non enim *Incipere*, sed *Insistere* hic malum est.

35. *Quibus iris impulsus.*] Non dixit *Qua ira*, ne superbe loqueretur, sed *Quibus iris*: ut hoc ipsum per εἰρωνείαν derideret, quod pater dixit, *Impulsus ira.* An iris matris, aut meæ uxoris, & mea? an omnium trium? *Quibus iris impulsus.*] Recte non vult iram esse, ne peccasse videatur uxor. Sic enim quasi nec ipsa peccaverit. *Quibus iris.*] Ille *Iram* singulariter dixit, hic *Iras* pluraliter: ne videatur unius iræ causa mittere uxorem.

36. *Quæ numquam quidquam erga me commerita est, Pater.*] Averte, proprietatem expressit commerendi & merendi.

37. *Et sæpe, quod vellem, meritam scio.*] *Mereri* bona dicimus. *Commereri* mala: id est, delinquere, peccare. Ergo hic *Meritam*, pro Præstitisse dixit. *Virgilius*,

---- *Ego te quæ plurima fando*
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo,
Promeritam. ----

38. *Amoque, & laudo.*] Non statim qui amantur, & laudantur: nec qui laudantur, etiam continuo desiderantur. Multa ergo dixit, *Amoque, & laudo, & vehementer desidero.* Et vide, amoris impulsus nimius hic est circa uxorem: & quasi oblitus suæ matris & vitiatæ, loquitur. sed tali opus est Pamphilo ad ejusmodi argumentum, donec perveniat ad καταστροφὴν, in qua uxorem reduci necesse est.

39. *Nam fuisse erga me.*] Quantum valet quod *Fuisse* dixit, & non *Esse*: quasi re transacta. *Erga me.*] Hoc totum repudiaturus inaniter diceret, nisi ad exitum fabulæ Poëta respiciens, reducturi animum in Pamphilo reservaret. Et nota repudiantem eam, quam laudat, pietate sola compulsum.

40. *Ut reliquam vitam exigat.*] Satis flebiliter dixit, *Reliquam exigat. Virgilius:*
Omnes ut mecum, meritis pro talibus, annos
Exigat. ----

41. *Cum eo viro.*] Non invidere, jam non est mariti.

42. *Quandoquidem illam à me distrahit necessitas.*] Omnis conclusio verborum Pamphili, repudii confirmationem continet: plus tamen sententia significante, quam verbis. *Quandoquidem illam à me distrahit necessitas.*] Excusatio in necessitate, quæ est inexorabilis. Et *Necessitas*, partus scilicet, quam necessitatem domi offendit: quod ex alio scilicet peperit. Sed modo vult necessitatem, matris videri iracundiam, quæ ad nuru ita offensa fit.

43. *Tibi id in manu est, ne fiat.*] Hoc opposuit, quod minime vult Pamphilus videri, & quod prodest socero. *Si sanus sies, jube illam redire.* Pro, *Si sanus es*: nam aliter *Iubeas* dicere debuit. *Si sanus sies.*] Bene pater supra *Iram* dixit: nunc *Insaniam* significat inesse Pamphilo. *Si sanus sies.*] Non ergo culpa est, cui ut redeat jubere potest.

44. *Non est consilium.*] Durius erat, *Nolo reducere.* ergo hoc lenius dixit.

45. *Matris servibo commodis.*] Hoc verbo necessitatem, qua cogatur, ostendit. *Quo abis?*] Factum Pamphili ex patris verbis ostenditur, quod discessit. & bene: nam ulterius præsente patre resistere durum fuit.

46. *Mane, inquam; quò abis?*] Bene *Quo abis?* quia patrem deseris & uxorem. *Quæ hæc est pertinacia?*] Sicut decuit socerum. & subindignatur, quia coram sibi fit contumelia.

47. *Dixine, Phidippe.*] Artificiose Laches, ut minus nuretur, & minus indignetur socer, irasci Pamphilum dicit: quando & prædictum est, & sic oportuit. *Dixine, Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum?*] Renovavit verba sua eidem personæ. nam ita dixerat, *Neque adeo me clam est, quam esse eum graviter laturum credam*, hoc si resciverit.

48. *Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.*] Invidiose adversum Phidippum, tanquam in illo sit, unde se purget, & non accuset Pamphilum.

49. *Adeo inhumanum fore.*] Bene,

quasi iratus, inhumanum esse inquit. *Non credidi adepol adeo.*] Potuit enim dicere, Non credidi inhumanum fore: sed acerbe addidit *Adeo.*

50. *Ita nunc is sibi me.*] *Sibi* & *Me* magno pondere legendum est utrumque pronomen, ut, *Cantando tu illum?* Id est, genero socerum, vel Pamphilo Phidippum, vel si quid tale inveneris. *Supplicaturum.*] Parum est *Satis facturum*; *Supplicaturum* addidit.

52. *Sin alio est animo, renumeres dotem huc; eat.*] Hoc recte socer, non tam ut dotem recipiat, quam ut terreat, hoc dicit. Et *Renumeres*, proprie, quia dos, pecunia est. Et ἰδιωτισμὸς irascentis est, & exigentis debitum. *Eat* vero mire dictum: quasi ipse projiciatur, qui jubetur ire. & simul in hoc verbo quasi renuntiatio caritatis est. *Renumeres dotem huc; eat.*] Terrorem repetendæ dotis ostendit, quum dicit, *Renumeres dotem*: simul cum injuria, *Huc*: & iracunde, *Eat.*

53. *Ecce autem tu quoque proterve iracundus es.*] Addendo *Quoque*, nonnihil assensus est: quasi dicat, *Quomodo Pamphilus. Proterve iracundus es.*] *Proterve*, immoderate, & superbe, dictum est ideo, quod proterat alium, qui protervus est. Nam *Protervus* est, qui dum alius obvius est, proterit: quod faciunt & tauri in appetitu coitus fœminarum, in quas calent.

54. *Percontumax redisti.*] Proprie *Contumax* dicitur contemptor potiorum. *Percontumax redisti huc nobis, Pamphile?*] Magnæ indignationis est, absentes alloqui: ut alibi, *O Æschine, pol haud paternum istuc dedisti. Nobis, Pamphile.*] Τῷ ἀττικισμῷ. nam aut abundat, aut significatu adjuvat pronuntiationem.

55. *Decedet jam ira.*] Quasi in ira sit culpa: non, *Deponetur ira*, inquit, sed *Decedet.*

56. *Quia paululum vobis accessit pecunia.*] Facete: quasi dicat, Quia habetis unde dotem reddatis. aut, Quia nullam causam habeatis repudii, sed ditiorem quæratis conjunctionem. *Quia paululum vobis accessit pecunia, sublati animi sunt.*] Et non, Major est factus Pamphilus. Simul majore stomacho, quod cum labore celabat, aperte ostendit.

57. *Sublati animi.*] Pro *Elati*, *Sublati* dixit. Et hoc proprie ferarum est. ut,

Attollitque animos: Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, &c.

Nam bestiæ pro animi qualitate vel erigunt corpora, vel deponunt, ait *Cicero. Etiam mecum litigas?*] Belle: & illum ex invidia iracundiorem, & hoc ad se dicentem, quod propter Pamphilum dicebat, effecit. *Etiam mecum litigas?*] Invidiose, quasi jam cum Pamphilo litigaverit.

58. *Deliberet, renuntietque hodie.*] Ferocius quam socerum deceret: attamen mature, quod *Deliberet* dixit.

59. *Ut alii, si huic non sit, siet.*] Magna fiducia conditionem filiæ asserit: quoniam jam si Pamphilus nolit, paratum alterum dicit esse. *Si huic non sit.*] Subauditur *uxor*. Sed dura dictu reticuit, ut debebat.

60. *Phidippe, ades.*] Nomine appellat: quod facere solemus, iratos mitigare conantes.

61. *Postremo inter se transigant.*] Non enim hæc votiva sunt, quibus interesse delectet.

62. *Quando nec gnatus, neque hic.*] Invidiose *Gnatus*, & *Non obtemperant*, & *Hic non familiariter* dictum, quasi ab irato.

63. *Quæ dico, parvi pendunt.*] Quia obtemperamus etiam tacitæ voluntati. *Porto hoc jurgium ad uxorem: cujus, &c.*] Bene rursus in errorem reditur: ne quæ vera sunt, contra fabulæ propositum cognoscantur. *Porto hoc jurgium.*] *Porto*, quasi aliquid magnum.

64. *Cujus hæc fiunt consilio omnia.*] Non trāsacta objiciuntur uxori, sed quæ nunc aguntur. *Consilio.*] Utrum dispositione: an εἰρωνεία est in male consulentem.

65. *Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est.*] Non *Quod irascor*, sed *Quod mihi ægre est*, dixit. *Evomam.*] Bene: quia ægritudinem solet vomitus relevare: sic *Cicero* in Catilinam, quum dicit, *Quia quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit.*

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUARTI.

PErii! quid.] *Mire in hac scena iterum rixa est senis atque anus: & tamen varie & alio modo, ut mores inter se diversos, & tamen notos possimus agnoscere.*

1. *Perii! quid agam?*] Hæc proloqui oportet Myrrhinam, ut ex ejus persona reminiscatur spectator gestæ rei: simulque ex hujus personæ verbis, quid agat altera persona, monstretur. Nam perscrutari Phidippum universa conclavia, & ire per totam domum cognito partu filiæ suæ, apparet ex præsentibus dictis. *Perii, quid agam?*] Singula ita pronuntia, ut perturbatum ostendas. *Quid agam? quo me vortam?*] Figura διαπόρησις, apta turbatis.

2. *Nam audisse vocem pueri visus est vagientis.*] *Virgilius*,

Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo.

Et est ὀνοματοποιΐα. nam vox ipsa sic est, ut quasi vagitus sæpius sonet. *Pueri visus est vagientis.*] Proprie dixit *Vagientis*; & infantium est. *Visus est.*] Quomodo, *Audire vocem visa sum modo militis.*

3. *Ita corripuit derepente.*] Raptim intulit. Et *Derepente*, una pars orationis est, ut *Defessus*. adverbiis etiam præpositiones separatim non adduntur. *Derepente.*] Τρὲν. Nam si separaveris, non est Latinum, *De repente*.

4. *Quodsi.*] *Quod*, pro nam, aut Itaque. sed & nos in hujusmodi significatione sic dicimus. *Quod si te restierit.*] *Scimus* manifesta: *Rescimus* occulta *Id qua causa.*] *Id*, hoc ipsum, peperisse eam.

5. *Non adepol scio.*] Ideo quia vera causa dici non potest.

6. *Sed ostium concrepuit.*] Plus est quam *Crepuit*: nam *con* modo auctivum est. *Ad me.*] Bene *Ad me*, quasi litigaturum.

7. *Ubi me ad filium ire sensit.*] Hoc ante rem: & simul argumentum delicti est, quod exiit à filia marito ingresso mulier. *Uxor ubi me ad filiam.*] Mirantis est gestus & dictum. *Se duxit foras.*] Ordo, *Duxit se*. Et verbis usus est, intra domesticos parietes, artis, τῶν ἰδιωτισμῶν. *Se duxit*, pro *Abiit*.

8. *Atque eccam video.*] Apparet mulierem fugere, & viri avertari præsentiam. & ideo hoc separatim pronuntiandum. *Heus, tibi dico.*] Ostendit Myrrhinam avertentem se: quasi nihil inveniat quod dicat de filia. *Mihine, mi Vir?*] Sic & in Andria, *Nihil respondes?* quum turbatum se ostendit Davus. *Vir.*] Ad maritalem conditionem retulit, non ad sexum. ut *Virgilius* in Bucolicis,

Vir gregis ipse caper. ----

9. *Tun' virum me.*] Accusatio ab increpatione incipiens. *Aut hominem deputas adeo esse?*] Αὔξησις perversa. *Adeo* autem abundat. *Virgil.*

Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum
Concilia incertum est. ----

10. *Nam si utrumvis horum.*] Vir aut homo. *Mulier, unquam tibi visus forem.*] Acerbe *Mulier*: ut supra, *Tu, inquam, Mulier, me quæ omnino lapidem, non hominem putas.*

11. *Quibus?*] Callide mulier, & quasi nullius quippe conscia, *Quibus* dixit: Et *Quibus*, factis scilicet. *At rogitas?*] Bene irascitur interroganti; Nam interrogare quæ sciat, impudentiæ est.

12. *Peperit filia?*] Propositio criminis. *Hem! taces?*] Non *Taces* nunc: sed *Taces*, celas. *Ex quo?*] Bene *Ex quo*, quia argumentum impudicitiæ est puerperium taciturnum. *Istuc patrem.*] Mira calliditas. Rea mulier hoc solo defenditur, quod accusat. *Istuc patrem rogare est æquum?*] Ex suæ interrogatione accusavit accusatorem.

13. *Perii, ex quo censes.*] Mire additum ad effectum *Perii*. *Nisi ex illo, cui data.*] A verisimili argumentum. *Nisi ex illo, cui data est nuptum?*] Solutio criminis per fiduciam respondentis. *Sallustius, Ita fiducia, quam argumentis purgatior es.*

14. *Credo, neque adeo arbitrari.*] Ab accusatione maritus ad defensionem sui conversus, omisit quod cœperat. *Sed de-*

miror quid sit.] Mollior factus, jam non irascitur, sed miratur. Adeo vides Phidippum nulla re alia, quam mulieris correptione lenitum. *Demiror.*] Valde miror: quod minus est quam irascor.

15. *Quamobrem tantopere.*] Alia intentio criminis. *Omnes nos celare volueris.*] Antiqua locutio. *Illam rem celo te.*

16. *Præsertim quum & recte, & tempore suo pepererit.*] Vide, duæ causæ sunt celandi partus. si non tempore suo venerit, quod indicium stupri est: & si non recte evenerit: hoc est, monstri aliquid natum fuerit. Hic autem & tempore suo, & recte natum prædicat. *Præsertim quum & recte.*] Attulit mulieri compendium credulitas senis semel correpti, ne aliter suspicetur. *Præsertim quum & recte, & tempore suo.*] *Recte*, ad illud pertinet, Quod non monstrum peperit. *Tempore suo*, ad spatium, quo prægnantes esse consueverunt, id est, ad mensium dinumerationem: quia & septimo mense nasci solent.

17. *Adeon' pervicaci esse animo.*] Invectio. *Adeon' pervicaci esse.*] *Pervicax* est perseverans cum quadam vi. *Vt puerum præoptares perire.*] Ab ætate infantis, invidia.

18. *Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires.*] Ab accidentibus, Invidia. Et bene additur *Scires*: quia imprudentia in delicto veniam frequenter extorsit.

19. *Potius, quam adversum animi tui lubidinem.*] A voluntate peccantis, invidia. *Animi tui libidinem* dixit, ut minima causa magnis sceleribus subjecta esset. *Esset cum illo nupta.*] Antiqui non *Illi nupta*: sed, *Cum illo nupta.* Ergo ambo sibi invicem nubunt.

20. *Ego etiam illorum esse hanc culpam.*] Bene, *Etiam illorum*; non enim hoc se errasse ait, quod illorum putaverit culpam, quæ minor est: sed, *Etiam illorum*: ut commune peccatum fuerit. sed nunc quidem totum credit esse Myrrhinæ. An *Etiam*, pro Adhuc, ut major sit dolor, qui nec opinanti acciderit.

21. *Vtinam sciam ita esse istuc.*] Te miseram esse. Alibi, *Miserum quem minus credere est.* Et erit sensus, Utinam vere sis misera. *Vtinam sciam ita esse istuc.*] Hoc quidam sic accipiunt, quasi Phidippus dicat, penes te culpa est, quam illorum esse credebam: & utinam quod credo, penes te esse culpam, ita non esse certo sciam. quia dixit, se miseram: & miseros non nisi innocentes dicimus. Ille enim hoc respondet: Utinam in hoc negotio miseram te, non scelestam reperiam. Sic *Sallustius. Atque ea cogentes, non coactos: scelestos magis, quam miseros distringi.* Et ideo sequitur, *Sed nunc mihi in mentem venit.* Argumentum ex antecedentibus dictis & factis. *Nunc mihi in mentem venit.*] Recte *Nunc*: quasi aliàs nihil suspicanti.

22. *Quod locuta es olim.*] Pro Ante. *Quum illum generum cepimus.*] Ut *Arbitrum capere* dicimus, id est, eligere. & cum laude locutus est Pamphili. *Cepimus.*] Elegimus. *Virgilius*,

Ante locum capies oculis.----

24. *Cum eo.*] Viro. *Qui meretricem amaret: qui pernoctaret foris.*] Non in hoc est accusatio, quod hæc locuta sit: sed argumentum est, quod celare voluerit partum, quæ hoc olim dixerit. *Qui pernoctaret.*] Propter illud quod dixerat, *Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie.* Et nota, familiariter hoc verbum poni à *Terentio*. Sic in Adelphis, *Sed si hic pernocto, causa quid dicam, Syre?*

25. *Quamvis causam.*] Hoc propter spectatorem dicitur, ut gestorum meminerit. *Quam ipsam veram.*] Quia sola ex omnibus defendi non potest.

26. *Multo prius scivi, quam tu.*] Bene pergit: quia taciturnitas pro confessione accepta est.

27. *Verum id vitium.*] Hoc intelligi non potest, nisi vitium bis numero subaudieris. *Adolescentiæ.*] Melius dixit *Adolescentiæ*, quam *Pamphili*: ut quod in ætate fuerat, non timeret ingenio.

28. *Nam id omnibus innatum est.*] Amare in Adolescentia. *At pol jam aderit, se quoque quum oderit.*] Mire senectutem accusat senex, quum & velocem ostendit his verbis, *Iam aderit*: & addit, *Se quoque oderit*: quasi dicat, Non solum non amabit, sed & odio habebit: & non alienas mulieres modo, nec uxorem quoque, sed etiam se ipsum: Plus ergo illatum, quam ratio deposcebat: sed mire ad affectum senis exprimen-

dum. *Se quoque etiam quum oderit.*] Id est, ut pœniteat eum sui facti. Sed plus dixit, quam si diceret, *Facta sua.*

29. *Sed, ut olim te ostendisti.*] Quum superiora dicta sunt.

30. *Vt filiam ab eo abduceres.*] Vehementius dixit, quam si diceret, Ut filiam ei non redderes. *Neu, quod ego egissem, esset ratum.*] Quod ab eo abducis non bona socrus: quod filiam, non bona mater: quod irrita facis quæ gessi, non bona uxor]es, inquit.

31. *Nunc res indicium facit.*] Hoc est, quod celavisti partum. *Id nunc res.*] Quasi dixerit, *Vnde scio. Quo pacto factum volueris.*] Non solum quod fecit, sed etiam quod voluit, objicit. *Quo pacto factum volueris.*] Deest *Fieri.*

32. *Pervicacem.*] Per vim agentem, perniciosam me esse censes. *Cui.*] Deest *Ei*, vel *Circa eam. Cui mater siem.*] Rursus à verisimili; an mater contra filiam faciat.

33. *Si ex usu esset nostro hoc matrimonium?*] Callide mulier, ex his quæ dixit senex, defensionem arripuit. Nam ille sic ait: Negabis posse filiam tuam te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris. *Ex usu nostro.*] Modo, utile: si pro nostra esset utilitate.

34. *Tune prospicere.*] A persona. *Aut judicare.*] *Prospicere* futura: *Iudicare* præsentia.

35. *Audisti ex aliquo fortasse.*] Ἠθικῶς satis & oratorie. *Aliquo.*] Non à certa persona. Bene *aliquo*: ademit judicibus authoritatem. *Qui vidisse eum diceret.*] Non *Qui vidisset.*

36. *Exeuntem, aut introeuntem.*] Sic *Cicero, Tibi autem Balbe respondebo: primum precario, si licet, si fas est defendi à me eum, qui in hortis fuerit, qui unguenta sumpserit, qui Baias viderit.* Non enim dixit, *Amplectentem amicam. Aut introeuntem.*] Σύλληψις prima. *In ludum ducere & reducere. Exeuntem aut introeuntem.*] Σύλληψις διανοίας & mollis est quia luditur de sequentibus ad amicam. Ἐξουθενισμὸς criminis, de consuetudine. *Quid tum postea.*] Ἰδιωτισμὸς, quo contemnimus crimina leviora.

37. *Si modeste.*] Adhibito modo: vel certe cum pudore ac modestia, ut celatum voluerit. *Nonne ea dissimulare nos.*] Duobus modis feruntur peccata: vel ignoscendo, vel cohibendo. Modo *dissimulare*, est ignorantiam fingere.

38. *Magis humanum est.*] Bene, quia & illud humanum dissimulare, an magis humanum dissimulare: quia & irasci, & arguere humanum est? *Magis humanum.*] Nota, pro *Humanius*, Terentiano more. *Qui nos oderit.*] *Qui*, unde vel quamobrem. Et recte, nemo enim dolens quod non ametur, id facit quo magis odio sit.

39. *Nam si is posset ab ea sese derepente avellere.*] Oratorie non contentus defendisse Pamphilum, hoc ipso illum, quo accusatus est, laudat. *Derepente.*] Una pars orationis est.

40. *Quicum tot consuësset annos.*] Laudat ubique eos *Terentius*, qui consuetudine vincuntur. Et alibi, *Hic parva consuetudinis causa, hujus mortem tam fert familiariter.* Et mox, *Vt neque me consuetudo, neque amor, neque pudor commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?* Ergo ferus, quem longa consuetudo non commovet. *Quicum tot consuësset annos.*] Non *Quacum*, sed *Quicum*: ut *A quibus*, & non *A quis*. Et *Consuësset* proprie dicitur in stupro. *Non eum hominem ducerem.*] Non solum, inquit, homo non esset, id quod forsitan nihil nostra interesset: sed quod nobis maximum est, vir stabilis filiæ esse non posset. *Non eum hominem ducerem, nec virum satis firmum gnatæ.*] Potest & sic intelligi, Non eum hominem ducerem, qui consuetudinem longi temporis temere abrumperet.

41. *Nec virum.*] *Vir* modo maritus. *Nec virum satis firmum gnatæ.*] Quem res venereæ non moverent. nam *firmum* etiam hoc possumus intelligere, validum in officio coitus. Sic *Horatius*,

---- Fortique marito
Destinet uxorem. ----

Mitte adolescentem, obsecro.] His verbis solemus commentitia argumenta contemnere; ut,

Misericordia, animus maternus: sino.

Et alibi,

Mitto omnia. Adde istuc, Imprudens timuit adolescens: sino, tu servus.

Mitte adolescentem.] Etenim ille dixerat;

Verum id vitium nunquam decrevi esse ego adolescentia.
Adeon' pervicaci esse animo, ut puerum praeoptares perire
Potius, quam adversus animi tui lubidinem esses cum illo nupta?

41. *Et qua me peccasse ais. abi: solus solum conveni.*] Recte hæc dicit mulier, utpote memor quod cum Pamphilo sit locuta. Et *solus solum* ideo quia metuit, ne orata sua non servet Pamphilus, & ideo multi sciant.

43. *Roga, velitne uxorem, an non.*] Verba quibus cum Pamphilo loquatur socer: ne si aliter agat, respondeatur à genero.

44. *Recte consului mea.*] Illum, inquit, nolle, signum erit me providisse filiæ.

45. *Siquidem ille ipse non vult, & tu sensisti.*] Animadvertendum, quemadmodum omnia, quibus se defenderit Myrrhina, in malam partem accipit Phidippus: & hinc magis accusat, unde illa se purgat.

46. *Cujus consilio ea par fuerat prospici.*] Non dixit, cujus consilio repudium daretur Pamphilo, ita ad bonum omnia exitum spectant.

47. *Esse ausam facere hæc te injussu meo.*] Abducere filiam, celare partum, exponere puerum.

48. *Interdico.*] Inter *Edico* & *Interdico*, hoc interest: *Edicimus*, quod jubemus fieri: *Interdicimus*, quod vetamus fieri: *Edicimus* etiam uni generi hominum. *Interdicimus* diversis. Itaque *Pretoris edicta* & *interdicta* dicuntur. *Interdico*, separatim dicendum legendumque: quia *Interdico ne velis*, non est integrum. *Interdico ne extulisse extra ædes.*] Id agitur, ne sub incerto intercipiatur puer, & tragœdia fiat ex comœdia.

49. *Meis dictis parere hanc qui postulem.*] Demonstrative & accusatorie dixit *Hanc*, quasi tam contumacem. *Hanc qui postulem.*] Quid est *Hanc*,? utrum mulierem? an uxorem, an contumacem fœminam?

50. *Ibo intro.*] Sibi ipsi hoc dicit τῷ ἰδιωτισμῷ. *Edicam servis, ne quoquam efferri sinant.*] Ex hoc recte Poëta, quia ita opus est, ne compleat Myrrhina, quod promisit de exponendo puero. Ait enim, *Dein continuo exponetur.*

52. *Nam ut hic laturus hoc sit.*] Sic ostenditur causa, cur perpetuo celandum sit seni vitium virginis. *Nam ut hic.*] Quantum iracundiæ habiturus sit, quantum furoris: hoc enim significat *Ut.* Et simul Poëta, quod alibi obscure facit, hic aperte demonstrat, quod periculum sit in fabula, nisi καταστροφὴ succurrat.

53. *Non ædepol clam me est.*] Id est, scio.

54. *Nec qua via sententia ejus possit mutari, scio.*] Nescio quo modo ex iracundo placidus fiat. *Sententia ejus.*] De puero non exponendo.

55. *Hoc mihi unum.*] Hoc adhuc, inquit, malum non mihi evenerat, quum evenerint multa. Et vide, an *Si puerum ut tollat cogit*, quasi cum gemitu & percontative pronuntiandum sit. etenim *Si*, obscuram locutionem facit: nisi forte *cum*, vel *quod* significat. *Hoc mihi unum ex plurimis miseriis reliquum fuerat malum.*] Ex omnibus malis reliquum quum dicat, maximum malum significat. Nam non mediocre est, quod omnium miseriarum est ultimum, & inter mala multa reliquum, quod sic accipimus. Possumus & nos interrogative pronuntiare.

56. *Puerum ut tollam cogit.*] Recte *Tollam.* quæstio, unde sit.

57. *Forma in tenebris nosci non quita est.*] Ab activo *Queo*, passivum fecit *Queor*, retinendo participium, *Quita est*, sed antique dixit.

58. *Neque detractum.*] Solet enim fieri.

59. *Ipse eripuit.*] Hic ad exitum spectat περιπέτειαν, quia per annulum fiet cognitio. *Ipse eripuit.*] E contrario, inquit, factum est, ipsa ut non eriperet, sed ipsi eriperetur.

60. *Simul vereor Pamphilum, ne orata nostra.*] Scilicet si sustulerimus cogente sene eum puerum, quem expositum iri Pamphilo paulo ante promisi.

61. *Quum sciet alienum puerum tolli pro suo.*] Non solum, inquit, tolli ægre feret alienum, verum etiam pro suo.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUARTI.

NOn clam me est, Gnate mi.] *In hac scena velut qualitas negotialis in disputationem venit: justumne sit repudiari conjugem causa matris. & omnino quid fieri debat.*

1. *Non clam.*] Vero ordine à purgatione sui incipit mater abitura: ne, quod discedit, iracundiæ videatur. *Tibi me esse suspectam.*] Id est, in suspicionem venisse.

2. *Vxorem tuam propter meos mores hinc abisse.*] Blandius *Vxorem* significat, quam si diceret *Philumenam*. Et *Mores*, proprie senum dicuntur: unde *Senectus morosa*, & *Morosi homines*, qui sui cujusdam moris sunt. *Etsi ea dissimulas sedulo.*] *Ea*, id est, quæ scio: & *Ea* pro *eam rem*. sed absolute occurrit supra latæ sententiæ, & genere neutro. & est ordo, Etsi ea dissimulas sedulò, non clam me est, &c.

3. *Verum ita me DI ament.*] Conjectura, quæ solvitur jurejurando. *Itaque obtingant ex te.*] Pro se jurat, & ita rem Pamphilo probat, ut blanda sit. *Itaque.*] Duæ partes orationis.

4. *Numquam sciens commerui.*] Bona exceptio: quia possumus aliquem inscienter lædere, quæ res ad veniam pertinet. *Vt nunquam sciens.*] Hic ordo est jurisjurandi, ut quum præposuerit *Ita*, sequatur *ut*. *Cicero*, *Ita velim mihi Deos propitios, ut quum illius temporis mihi venit in mentem, &c. Merito ut caperet odium illa mei.*] Bene dixit *Merito*: nam ut nos immerito quis non oderit, non est in nostra manu. hæc est exceptio. *Plautus* in Trinummo, *Quin dicant, non est: merito ut ne dicant, id est. Merito ut caperet odium illa mei.*] Id enim est culpa sine merito.

5. *Teque ante quam me.*] Deest *Tam*. ut sit ordo: Et quam te amare merebar, tantum firmasti fidem ei rei. *Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem.*] Ordo & sensus hic est, Et quod ante rebar, ei rei firmasti fidem meam: neque me fefellit, quod ante rebar, te me amare. nam ei rei hodie firmasti fidem, id est, probationem attulisti.

6. *Nam mihi intus tuus pater.*] Dixit enim supra, *Atque in eam hoc omne quod mihi ægre est, evomam.* potuit enim evomendo narrasse, quod matrem filius præposuisset uxori. *Tuus pater.*] Familiarius, quam si diceret, *Laches*.

7. *Præpositam amori tuo.*] Plus dixit, *Amori tuo*, quam si *Vxori tuæ*, diceret.

8. *Vt apud me præmium esse positum pietatis scias.*] Laborat mulier, ne quod dictura est, odio aut dolore, aut certe ira facere videatur. *Præmium esse positum pietatis.*] Sic *Virgilius*,

Hic pietatis honos, sunt hic sua præmia laudi.

9. *Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum.*] Rem duram dictura, vide quantis præblanditur verbis, remque præmolliat, *Nunc tibi me certum est contra gratiam. Contra* nunc vicissim. *Et meæ commodum famæ.*] Ab honesto. *Mi Pamphile, hoc & vobis & meæ.*] Principium hoc aliquid est, precantis fœminæ. A blandimento ergo incipit, ut libenter audiat.

10. *Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre.*] *Certo* dixit, ne sit dissuadendi locus. *Cum tuo me esse certo decrevi.*] Ad hoc addidit, *Certo decrevi* ut non audeat dissuadere filius.

11. *Ne mea præsentia.*] Non dixit jam *Culpa*, sed *Præsentia*.

12. *Quid istuc consilii est.*] Bene: quia illa *Decrevi*, dixerat.

13. *Illius.*] A persona. *Stultitia.*] A causa. *Victa.*] Non enim volens. *Vrbe.*] A loco. *Tu.*] A persona. *Habitatum.*] A facto. *Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres?*] Vide quam oratorie omnia congesserit, à personis, à causis, à locis, a factis. *Illius stultitia.*] Ab utili. Mire autem, & *Rus*, & *Ex Vrbe*, & *Habitatum*, dixit.

14. *Non facies: neque sinam.*] Primo, *Non facies*: deinde, Si facere perseveraveris, *non sinam*. Et, *non facies*, non est interdicentis, sed quasi dicat, Scio te non facturam rem tam pravam. Sunt autem qui *neque sinam* jungant anterioribus: sunt qui totum contexte legant, *Non facies*, usque *Modestia*. *Vt qui nobis, mater, maledictum velit.*] Ab honesto.

15. Mea

15. *Mea pertinacia esse dicit factum.*] Bene retinet, quum vult sua interesse ne fiat.

16. *Tum tuas amicas te.*] In dissuadendo commiscuit & honestatem & utilitatem.

17. *Mea causa nolo.*] Non est superbum *Nolo*: sed consuetudine dicitur. *Nihil jam mihi istac res.*] Contra omnia. Et ab ultimis incipit, *istac res,*] Amicæ, cognatæ, dies festi.

18. *Dum ætatis tempus tulit.*] *Tulit*, pro passum est, permisit. & in bonis enim, & in malis dicitur. *Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum.*] Si, inquit, meæ voluptatis causa exercenda sunt, jam non delectant: si officii ac religionis, jam non possum, quæ sim anus. Necessaria divisio: quia ille & religionem incusserat festorum dierum. *Dum ætatis tempus tulit.*] Non, inquit, reprehendat, quæ quum potuerim, perfuncta satis sum. Sic *Virgilius*,

Sat patriæ, Priamoque datum - - -

Satias me jam tenet.] Nimis maternè atque aniliter.

19. *Hæc mihi nunc cura est maxuma.*] Hoc nimis serio pronuntiandum, & *Ne cui* odiose, ne *Tibi* diceret. *Ut ne cui mea longinquitas ætatis obstet.*] Hoc ad nurum, expectationem ad filium refert. hinc enim odio digni parentes, *Expectati* appellantur.

20. *Longinquitas ætatis obstet mortemve exspectet meam.*] Quum sedulo agat socrus, ne quid per iracundiam statuisse videatur. Vide tamen ut intermisceatur indignatio, & multa dolore deprompta sint: quod Poëta non invitus facit, ad mores exprimendos, personasque reddendas.

21. *Hic video me esse invisam immerito.*] Quia rus decrevi pergere: non quasi nurum vitatura, sed locum. Et mire *Invisam*, & non addidit cui: sed dixit, *Tempus est concedere.* Quia anus sum? an quia nurus in domo? *Omnes causas præcidam omnibus.*] Bene *Omnibus*: ne specialiter læsisset nurum. Et generaliter dixit.

23. *Et illis morem gessero.*] Mire *Illis*, non *Nurui*. Et *Morem gessero*, acriter dictum: ut ostendat, hoc illos olim voluisse, ut expelleretur domo, ut si dicas, inimicum tibi morem gessisse, quod se suspenderit.

24. *Sine me obsecro effugere.*] Quia dixerat maritus ejus, *Omnes socrus oderunt nurus. Sine me obsecro hoc effugere.*] Potentissimum est ad extorquendum aliquod argumentum, quum illis quibus chari esse debemus, nostra causa potius, quam illorum, dicimus velle nos, aut nolle quod facimus. Nam & Pamphilus supra sic dixit, *Non facies, neque sinam. Quod male audit.*] Supra dixit, ab honesto.

25. *Absque una hac foret.*] *Absque*, extra: ut sit adverbium magis, quam præpositio. & *Una*, *Res* subaudienda, Et totum ἐν ὑποζεύξει, statimque jungendum, *Hanc matrem habes talem, illam autem uxorem.* Vel certe, *Absque foret*, pro abesset. Alii *Hac*, de uxore dici putant, ut *Absque*, sit præpositio.

27. *Non tute incommodam rem ut quæque est, in animum inducas pati.* Horat,

Durum, sed levius fit patientia,
Quidquid corrigere est nefas.

28. *Si cætera sunt.*] Bene *Cætera*, absque uno dicenti. *Itaque ut esse ego illam existimo.*] Quia potuit dici ei, O *socrus*, ergo dubitas de integritate nurus: addidit, *Itaque ut esse ego illam existimo.*

29. *Da veniam hanc mihi.*] *Mihi*, propter quam putas non reducendam. *Væ misero mihi!*] Nec negat, nec promittit: sed intumescit, utpote qui penitus dolore commotus, æstum animi dissimulare jam non potest. *Væ misero mihi.*] Nihil potuit pro rerum qualitate respondere, nisi ut ingemisceret.

30. *Et mihi quidem.*] Ἄχθος. quid enim, *Et mihi?* an ei? multa sic in usu nostro sunt.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUARTI.

1. *QUem cum istoc sermonem habueris.*] *In hoc colloquio reconciliatio senum est post jurgium, mista disputatione Pamphili de non reducenda. Procul.*] *Procul*, nunc prope. *Hinc stans accepi, uxor.*] *Accepi*, audivi. Et modo, *Uxor*, ante *Mulier*: & de uxore, *Di mala prohibeant.*

2. *Istuc est sapere.*] Tò *Istuc*, exceptivè dictum: quasi cætera stulte fecerit. & simul stomachum retinet, quo reprehendat cætera. *Qui, ubicunque opus sit.*] *Qui* pro *qua*, interdum abundat. *Animum possis flectere.*] Modo non alienum animum, sed suum flectere. & unde flectere? à jurgio ad modestiam, ex concessione ex domo. *Animum flectere.*] Ad hoc *Flectere animum* dixit, ut ostenderet, ne nunc quidem purgatam apud se Sostratam de præterita culpa.

3. *Quod faciundum sit post fortasse.*] Hæc etiam sententia videri potest generalis: & deest *ad id*: ut sit; flectere ad id quod faciundum. Potest & absolute accipi *Quod*, pro, quæ res facienda sit. *Quod faciundum sit post fortasse.*] Id est, concedendum. & vim necessitatis hoc verbum exprimit.

4. *Fors fuat pol.*] Fortuna faveat: quasi τῷ εὐφημισμῷ adversus triste dictum usa est. nam Fors fortuna bona est. Et *Fuat*, *sit* significat. dixerat enim ille, *Quod faciundum sit fortasse. Fors fuat pol.*] Id est, bona eveniat. quasi τῷ εὐφημισμῷ dicat, Bona dicito potius. An bona fortuna sit per Pollucem? *Abi rus.*] Hortantis est ad celeritatem. *Virgilius*:

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostra.

Ibi ego te, & tu me feres.] Non dixit, Ibi nos invicem delectabimus: sed quia senex atque anus est, *Ego te, & tu me feres*, dixit. Et simul, quia nuper incusaverat mores senum, revocare vult causam abscessionis suæ & ad filii culpam aut nurus. *Ibi ego te, & tu me feres.*] Aut quia noti inter nos sunt mores nostri: aut quia utrique una ætas est. & sic pronuntia, quasi hoc ipsum necessitate decernat senex, cum dicit *Abi rus.* Ergo hinc; *Ibi ego te, & tu me feres*, ipsa pronuntiatio querelam continet de filiis & senectute.

5. *Spero ecastor.*] Mire non confirmavit mulier, sed sperare se dixit, memor jurgii pristini, & senilis amaritudinis: maxime quod & ille non dixit, Ibi nobis jucunde erit: sed, *Ibi ego te, & tu me feres. I ergo intro, & compone qua simul tecum ferantur.*] Κωμικῷ χαρακτῆρι, & usu quotidiano, satisque moraliter: quia *Mulieres dum moliuntur, & dum comuntur annus est.*

6. *Dixi.*] Denuntiatio est confirmandæ sententiæ, nec mutandæ: & translata est de foro & causidicis. *Cicero*: *praco dixisse pronuntiat. Dixi.*] Hoc verbum in fine additum superiora confirmat: & est proprium his, qui peroraverunt causam. *Pater.*] Ipsum nomen dehortationem significat, adjecta pronuntiatione. *Pater.*] Sic pronuntia, ut hoc vultuose dictum sit, *Hinc abire matrem.*

7. *Quid vis, Pamphile?*] Facete præsto *Quid vis*, respondit. *Quid ita istuc vis?*] Rem supra audivit & personam: nunc causam quærit, quasi dicat, *Esto ut nolis: quid tantopere non vis?*

8. *Incertus sum etiam quid sim facturus.*] Non, *quid faciam*, dixit: sed *Quid sim facturus*: ut incerta molimina etiam verbis posset ostendere. *Quid est?*] Et *Quid ita istuc vis*, & *Quod est*, eo vultu pronuntiantur, ut consilium ejus & verba videatur contemnere pater.

9. *Quid vis facere, nisi reducere?*] Sic loquitur Laches, ut aliud Pamphilus respondere non audeat. & ideo dicit, *Equidem cupio, & vix contineor*: ut reducam scilicet. Adeo magna causa est non reducendi ut cum velim, non possim.

10. *Sed non minuam meum consilium.*] Cautè satis, reducendi inquit cupiditas est, non reducendi consilium. *Id persequar.*] Non *Sequar*, sed *Persequar* ait, ut constantiam demonstraret.

11. *Credo ea gratia concordes magis.*] Sententiose dixit, tunc posse inter se congruere & concordare mulieres, quum & illa esse desierit socrus, & illa nurus. hæc enim inter illas est dissidiosa conjunctio. Et satis ingeniose dictum. Tolle enim inter mulieres proximitatem, & nulla causa discordiæ est. *Concordes magis.*] Non magis concordes, verum pro minus discordibus dixit. an ut serviret sententiæ.

12. *Nescias.*] Utrum concordes futuræ sint, an discordes. *Verum id tua refert nihil.*] Hoc verbum ex aliqua parte confirmantis est & consentientis. *Utrum illa fecerint.*] Utrum consentientes sint, aut dissentientes. *Utrum.*] Unum de duobus significat.

13. *Odiosa hac est atas adolescentulis.*] Supra in personam socrus culpam iratus contulerat discordiæ: nunc & uxori placatus, & nurui parcens, odiorum causam à personis transtulit ad ætates: sed ita tamen, ut magis juniores accusaret, ei de adolescentibus questus, quum miseratur senes. *Odiosa hac est atas.*] *Hac*, cum gemitu pronuntiandum est.

14. *E medio aquum est excedere.*] Utrum ex urbe rus, an ex vita in mortem. Et satis moraliter. nam in *Medio stare* dicitur supervacuus vel molestus. Et cum stomacho dixit senili.

15. *Senex atque anus.*] Hæc duo nomina, ut posita sunt, caput indicant & inceptionem hujusmodi fabularum. *Iam nos fabula sumus, senex atque anus.*] Pronuntia *Senex*, *atque anus*, quasi initium fabulæ. τῷ ἰδιωτισμῷ additum, *Pamphile.*

IN SCENAM QUARTAM

ACTUS QUARTI.

Tibi quoque adepol.] *In hac scena ultimus error est vicinus καταστροφῆ.*

1. *Tibi quoque adepol sum iratus.*] Quasi dicat, Non solum matri tuæ, aut etiam socrui tuæ. *Tibi quoque adepol.*] Recte: nam & amicos incusamus leniter incipientes, & graviora inferentes. Hanc ergo partus causa leniter incusat: deinde confirmat, inferendo, *Graviter quidem.* & statim causam subjungit, cur quidem ei irascatur.

2. *Factum est turpiter.*] Quod abscesserit domo mariti.

3. *Etsi tibi causa est de hac re.*] *Causam* more suo pro defensione posuit. Sic in Phormione, *Quid mihi dicent, aut quam causam reperient, demiror.* Et quæ causa fuerit, ipse dicit. *Mater te impulit. Mater te impulit*, absolute: deest enim *nam.* ut sit, Nam mater te impulit. *Mater te impulit.*] Qualitas remotiva.

4. *Huic vero.*] Ipsi matri scilicet. *Opportune te mihi Phidippe in ipso tempore.*] Utrum ταυτολογία est? an *Opportune*, quia volebam: & in tempore, quomodo volebam? an, *Opportune*, mihi: *In ipso tempore* tibi, id est, & mihi & tibi commode evenisti.

5. *In ipso tempore ostendis.*] Ostenditur nobis id quod quærebamus. *Opportune*, & *in ipso tempore*, non est idem. Etenim *Opportune* dicimus, quum, verbi gratia, invitati ad ipsum tempus incipientis prandii venimus: *In ipso tempore*, cum jam prandio apposito.

6. *Aut quo pacto hoc aperiam?*] Hoc modo ostendit, nec esse quod simulet: nec id quod verum est, dicendum sibi esse.

7. *Dic filia rus concessuram Sostratam.*] Blande non addidit *Tua:* quasi dicat communi filiæ. Et bene, non socrum, sed Sostratam.

8. *Ne revereatur.*] Bene *revereatur*: ne odisse Sostratam, sed metuere videatur: & quasi ipsa socrus non odium meruerit, sed reverentiam. *Minus jam quo redeat domum.*] Τμῆσις cum ἀναστροφῇ. ut sit ordo; Quo minus redeat.

9. *Nullam de his rebus culpam.*] Relatio criminis potest videri. *Tua.*] Deest *uxor:* quod nomen inferius posuit. *Tua.*] Cum percussione audiendum est, ut subaudiatur *uxor*, ab eo quod dicturus est uxore.

11. *Mutatio fit.*] Mutationem, suspicionem dicit, erroremque jurgantium. *Mutatio.*] Deest quarum rerum mutatio. ergo mutatio criminum, aut culparum. *Mutatio fit.*] Criminis scilicet & peccati. id est, vel mea uxor crimen tuæ sustinet: vel tua ad meam translata est culpam. *Ea nos perturbat, Laches.*] *Ea:* non ea mutatio, sed uxor, hoc est, Myrrhina.

12. *Dum ne reducam, turbent porro.*] Quomodo est pius erga matrem Pamphilus, si parvi facit, utrum socrus suæ perturbetur? an mater à senibus? Solvitur sic: quia *Quam*, non est generis fœminini, sed est, *Quantum. Turbent*, errent & tumultuentur, significat: vel turbentur. *Turbent porro quam velint.*] Quantum velint: aut eam, quam velint, mulierem, sed melius est quod supra diximus.

13. *Ego, Pamphile.*] Hoc pronomen initium continet orationis graviter inceptæ: ut, *Ego postquam emi te à parvulo.*

Si fieri potest.) Interposuit, ut supercilium soceri demonstraret. *Si fieri potest.*] Recte additum, *Si fieri potest*: quia non convenit rogari a socero generum, ut supra dixit.

14. *Hanc sane perpetuam volo.*] Jam enim est confirmata: sed perpetuam cupit.

15. *Sin est, ut aliter tua siet sententia.*] Τῷ εὐφημισμῷ vitavit illud quod est ominosum, ne dissidium diceret. ut *Virgilius*,

---- Gravior ne nuncius aures
Verberet. -----

16. *Accipias puerum.*] Jure, quia liberi patrem sequuntur. Et mire hoc maxime adjecit, quod maxime recusat Pamphilus: & propter quod uxor quoque non reducitur. Et *Accipias*, pro accipe: ut *Quiescas*, pro quiesce. *Sensit peperisse. Occidit.*] Hoc maxime inopinatum est Pamphilo: quia socrus promiserat omnes ignoraturos. *Sensit.*] Proprie sic.

17. *Puerum! quem puerum?*] Moraliter primo dubitat quid audierit: deinde quasi certus quid audierit, admiratur, dicendo *Quem puerum? Puerum! quem puerum?*] Bene cum consternatione animi: quod nunquam fando acceperat. *Natus est nobis.*] Bene, quia ambo avi.

18. *Nam abducta à vobis.*] Bene, non *Abierat*, sed *Abducta fuerat*: ut magis sit culpa matris. *A vobis.*] Pro, a Pamphilo. *Nam abducta à vobis prægnans fuerat.*] Hoc totum cum indignatione in uxorem pronuntiandum est.

19. *Neque fuisse prægnantem.*] Prægnans est ante gnatum, vel ante genetricem: est enim *Præ*, ante.

20. *Bene, ita me Dî ament.*] Agit gratias nuntianti: gratulatur ob susceptum nepotem: gaudet liberatam nurum.

21. *Natum illam, & tibi illam salvam.*] Proprium affectum refert, sibi nepotem, illi filiam esse servatam. *Et tibi illam salvam.*] Recte *Tibi*, quia pater puerperæ est cui dicit. *Sed quid mulieris uxorem habes?*] *Quid mulieris*, dixit: ne diceret, qualem mulierem, aut aliquid gravius. Et totum percunctari ve potius, quam pronuntiaret, & diceret, Pessimam mulierem, & male moratam uxorem habes. Et reprehensio est cum contemptu, sic &, *Quid hominis?* ut *Virgilius*,

Tu mihi quodcumque hoc regni, ----

At contra cum honore sic dicimus, *Quem hominem habes? Moratam.*] Id est, institutam. & est participium sine verbo.

23. *Nosne hoc celatos.*] Non partum celatos dicit: sed prægnantem filiam fuisse. *Neque satis, &c. proloqui.*] Magna exaggeratio.

24. *Quam hoc mihi videtur factum prave.*] Totum modeste, quamvis indignetur: quia apud maritum uxor non est vehementius accusanda. *Quam hoc mihi.*] Quod prægnans fuerit filia: non quod natus est puer.

25. *Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches.*] Utrum quia minus & magis, quoniam sequitur * an εἰρωνεία est? ut sit ordo, Non minus mihi placet, quam tibi. Et *placet*, pro displicet intelligamus: ut alibi, *Nunc me hospitem lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile, aliorum exempla commonent. Non tibi illud factum.*] Sub εἰρωνείᾳ est dictum. hoc enim ait, Tantundem tibi placet hoc factum, quam mihi. Alibi, *Nunc me hospitem lites sequi. &c.*

27. *Quum eam consequitur alienus puer.*] *Alienus*: quod senes gratulantur, id maxime lædit Pamphilum. *Consequitur alienus puer.*] Μεταφορὰ a pecoribus, quæ ut mox nata fuerint, matres sequuntur. *Virgilius*,

Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Deducunt. -----

28. *Nulla tibi Pamphile hic jam consultatio est.*] De reducenda scilicet uxore.

29. *Perii!*] Hoc sibi ipse Pamphilus dicit.

30. *Cum ex te esset aliquis qui te appellaret patrem.*] Bene hoc putavit, quod Pamphilo non videtur: hoc est, ex illo esse quod natum est.

31. *Evenit.*] Proprie *Evenit*. ideo & *bonorum eventus* dicitur. *Nullus sum!*] Ipse sibi iterum hoc ulterius est, quam *perii*: quia quum aliquis perit, reliquium vel cadaver est.

32. *Ac noli adversari mihi.*] Causam

interposuit senex, quo magis facere filius non recuset.

33. *Si ex me illa liberos vellet sibi.*] Ut apparet, tantum commentus est causam. *Si ex me illa liberos vellet sibi.*] Nactus est Pamphilus ex verbis senis causam aliam dissidii.

34. *Aut se esse mecum nuptam.*] Venuste *Mecum nuptam*, dixit. Et recte: quia partus confirmat nuptias. Et melius, *Nuptam mecum*: quasi tectam & opertam uno cubiculo mecum. *Nubere* enim, est operiri tegique: unde & *Nubes*, quòd tegere solent cœlum, dicuntur. *Virgilius*,

Arsurasque comas obnubit amictu.——

35. *Non me clam haberet.*] Id est, non tacuisset, partumque celasset. *Quod celasse intelligo.*] Non dixit, natum filium: ne interposito affectu molliretur iratus.

36. *Nunc quum ejus alienum esse à me animum sentiam.*] A præsenti tempore.

37. *Nec conventurum.*] A futuro.

38. *Quamobrem reducam?*] Firmior conclusio facta est per interrogationem, quam si esset pronuntiativa. *Mater quod suasit sua.*] A derivatione causæ defensio: & præterea status est venialis, ab imprudentia descendens. *Sua.*] Pro *ejus*: ut,

Namque suam patriam antiquam cinis ater habebat,

39. *Adolescens mulier fecit.*] Multa dixit: & *Mater sua*, & *Adolescens mulier.* & quasi docet hoc exemplo, parendum patri esse. *Mirandumne id est.*] Bene *Mirandum*, non *Irascendum*, dixit. Miramur enim magis si amici peccaverint, quam irascimur.

40. *Reperire ullam mulierem.*] Quasi dicat, si hanc repudiaveris.

41. *An quia non delinquunt viri?*] Εἰρωνείᾳ dictum: non enim non delinquunt.

42. *Vosmet videte jam, Laches, & tu Pamphile.*] Nec rogare socerum, nec interesse convenit, ubi certior sit ad repudiandum gener. *Vosmet videte jam, Laches.*] *Virgilius*,

Vos, ô Calliope, precor, aspirate canenti.

43. *Remissam opus sit vobis, an reductam domum.*] In veris codicibus sic est, *Remissan', an reducta*; ut sit *Remissane, an reducta.*

44. *Uxor quid faciat, in manu non est mea.*] Ordo, uxor mea quid faciat, in manu non est: deest *ejus*. ut sit, in manu ejus non est: sed in mea potestate positum est. *In manu non est.*] Uxoris scilicet. Et est ordo, uxor mea quid faciat, in manu ejus non est.

45. *Neutra in re vobis difficultas.*] Promittit facilitatem suam: ut tamen uxor roganda sit. An aliter, & ut supra annotavimus.

46. *Sed quid faciemus puero?*] *Quid me fiet*, & *Quid fiet mihi* dicitur. *Sed quid faciemus puero?*] Qui utique quicquid erit, patri reddendus est. *Ridicule rogas.*] *Ridicule*, vel adverbium esse potest, vel nomen: si nomen est, subdistingue *ridicule*: & sic interroga, cum vi pronuntiationis.

47. *Huic reddas.*] Pamphilo scilicet. *Huic suum reddas scilicet.*] Sic dixit, *Huic suum*, &, *Reddas*; quasi reposcat Pamphilus. Et non subjunxit, *ut alat*, sed, *ut alamus*: ut sua quoque interesse monstraret.

48. *Ut alamus nostrum.*] Scilicet Pamphili filium, nepotem meum, utrumque nostrum. *Quem ipse neglexit.*] Si *Ipse* legeris, clare dictum est: si *Ipsa*, lenius est, & videbitur senex ob murmurationem ejus intellexisse, quod nolit puerum tolli: & ideo adpositum, *Quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile? Quem ipse neglexit.*] Legitur & *Ipsa*, & hoc est melius: ut sit *Pater* vocativus casus. *Quem ipsa neglexit, pater, ego alam?*] Hic sibi obmurmurans, vultu & verbis ostendit nolle suscipere filium.

49. *An non alemus, Pamphile?*] Quod faciendum sit, à contrario vult senex pronuntiatione demonstrare, quod scelus sit non fecisse.

50. *Prodemus quæso potius?*] Deferemus, projiciemus, porro dabimus. *Virgilius*,

---- *Unius ob iram*
Prodimur. ----

Nam à quo defendendi sumus, si nos deserit pater.

51. *Enim vero prorsus jam tacere.*] Multa reticentia de filiorum vitiis, & defensione quoque apud soceros uti parentes, sæpe *Terentius* demonstravit, & præcipue in Andria, quum dicit, *Ego illud se-*

dulo negare factum, ille instat factum. Iam tacere non queo.] Quamvis tacendum sit.

53. *Ignarum censes tuarum lachrumarum esse me?*] Conjectura quod amet meretricem Pamphilus. *Ignarum tuarum lachrumarum esse me?*] Apparet illum à Sostrata hoc audivisse, nam ipsa filium reprehenderat flentem.

54. *Sollicitere.*] Perturberis, commoveare. *Ad hunc modum.*] Id est, Immoderate.

55. *Primum, hanc ubi dixti causam.*] A summo ad imum.

59. *Nactus alteram es.*] *Nancisci* proprie dicitur qui paratus ad tenendum, ante quam possit reperire quod teneat, statim, quod occurrerit, prehendit.

61. *Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum.*] Mire est temporis invectio: Et *aliquando tandem ut adjungas*, deest *fac*: sed plenum pronuntiatione est.

62. *Quam longum spacium.*] Ab ante actis.

63. *Sumptus, quos fecisti in eam.*] Recte hoc dixit: quia impetrabilior esse debet indulgentissimus pater. ut alibi, *Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc, Quæ meocunque animo libitum est facere: eine ego ut adverser?*

64. *Egi atque oravi.*] *Agit*, qui justam rem dicit: *Orat*, qui animo demisso precatur, ut quasi beneficium præstetur sibi.

65. *Tempus dixi esse.*] *Tempus*: quia diu multumque sustinuit. *Impulsu duxisti meo.*] Multum valet ad suadendum laudatio ejus, apud quem agimus: & ex ea parte laudatio, qua illum volumus inflecti.

66. *Quæ tum, obsecutus mihi, fecisti, ut decuerat.*] Ordo, Quæ fecisti tum obsecutus mihi, ut decuerat.] *Quæ tum obsecutus mihi, fecisti.*] Juveniliter satis, quia non dixit, Multum amans.

67. *Nunc animum rursum ad meretricem.*] Hoc vultuose & demisso labro: ut appareat invitum adduci ad reprehendendum, qui laudaverit modo.

68. *Cui tu obsecutus.*] O meretricis superbiam non ferendam! *Facis huic.*] Scilicet uxori.

69. *Nam in eandem vitam.*] Parcius *vitam* dixit, quam flagitium atque libidinem. *Te revolutum denuo.*] Non *Redisse*, sed *Revolutum esse*: tanquam invitum aut nescium. relinquit enim quandam veniam, ut velit esse correctior.

70. *Mene?*] Hoc genus interrogationis negativam habet significationem. *Et facis injuriam.*] Pro, *facis injuste.*

72. *Ut cum illa vivas.*] Gravius est cum meretrice vivere, quam meretricem amare. *Testem hanc quum abs te amoveris.*] Laudata est hic uxor modesta, quum illam testem, non impeditricem appellet socer.

73. *Sensitque adeo uxor.*] Aliud argumentum, quo vult in Pamphilum referre, non solum illius, sed etiam uxoris culpam. Et hic vide non accusari socrum.

74. *Plane hic divinat.*] *Divinat* dixit, pro verum dixit. & nota *Divinat*, de præterito dictum. Unde proverbium, *Aiunt divinare sapientem.* quia qui dicit verum, divinus est.

75. *Dabo jusjurandum.*] Ubi argumenta & testimonia deficiunt, ibi jurejurando opus est: & id est ἄτεχνος πίστις. *Nihil esse istorum.*] Satis concinne dixit *Istorum*, ne in singulis commoraretur.

76. *Reduc uxorem. aut quamobrem non opus sit, cedo.*] Quia Pamphilus hoc solum defendit, non id esse, quod pater putat: nec causam, quæ vera sit, protulit: ideo senex relicta tota quæstione, rediit ad id quod agitur, & ait, *Reduc uxorem*: aut dic, quæ res vetat. *Non opus sit.*] Reducta scilicet.

77. *Non est nunc tempus.*] Quia socer adest. Et oratorie confugit ad deditionem, defensione titubante. *Accipias.*] Pro *accipe*. Causa cur accipiat.

78. *Nam is quidem in culpa non est.*] In hoc dicto est quædam faceta irrisio ejus, qui nimis iracundus sit. *Post de matre videro.*] Bene de matre concedit, ut de puero extorqueat: quia scit parentum concordiam firmam esse per filios.

79. *Omnibus modis miser sum.*] Quid est, *Omnibus modis?* utrum & circa parentem, & circa uxorem? an & in reducenda, & in non reducenda? *Miser sum.*] An miser sum, qui maxime ob-

truditur quod maxime fugio, id est, puer.

80. *Concludit pater.*] Translatio de fera indagata. Sic *Cicero*, *circumdatos Verris cancellos* ait.

82. *Num puerum, credo.*] Omnia facit Poëta, ne aut rem palam faciat, aut intercedat divortium.

83. *Adjutrix socrus.*] Quæ dixit, *Continuo exponetur.*

84. *Fugis? hem.*] Ex verbis patris ostendere voluit, quid agat Pamphilus. & ille *Abibo* dixit, hic, *Fugis.*

85. *Nam tibi videtur esse apud sese?*] Quasi ob amorem meretricis insanus. *Sine.*] *Sine*, separatim accipe: quia vim habet comminantis.

88. *Amaræ mulieres.*] Quasi vir, dixit amaras mulieres. non enim laudat, sed causam dicit, unde uxor offenderit Pamphilum, *Non facile hac ferunt.*] Non facile ferunt pellicatum, neque amorem aliarum in viris.

89. *Nam ipsa narravit mihi.*] Utrum finxit hæc dixisse filiam sibi? an vero κατὰ τὸ σιωπώμενον factum est? Ego neutrum puto: & sic intelligo, quod de uxore sua dicat, Ipsa narravit mihi: secundum illud quod supra dixit; Nunc mihi in mentem venit, de hac re quod locuta es olim, quum illum generum cepimus. nam negabas nuptam filiam tuam posse te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.

91. *Neque illi credebam primo.*] Quare non credebas? namque amaræ ad hanc rem mulieres sunt, & sæpe de nihilo suspiciosæ. Et bene hoc addidit, ne timuisse generum videretur.

92. *A nuptiis.*] Non dixit *A filia mea*: sed quod pater Pamphili magis doleat, *A nuptiis* inquit. nam Philumenam nolle, irati est: odisse nuptias amatoris.

93. *Quid ergo agam, Phidippe?*] Mire conturbatur pater, quasi res sua tantum agatur. Et vide quemadmodum Poëta latenter festinet ad rerum cognitionem.

94. *Meretricem hanc.*] Bene *Hanc*, quasi eam quæ interturbat. sic enim sumitur hoc pronomen: ut,

Hanccine ego vitam parsi perdere?

Et,

Tuaque animam hanc effundere dextra.

Id est, malam. *Hanc.*] Quasi dicat, quæ nos perturbat. *Primum.*] Bene *Primum*: ut intelligamus deinde Pamphilum.

95. *Oremus.*] Utrum rogemus? an quod est verius, omni genere eloquii commoneamus? unde *Oratores orare & perorare* dicuntur: & *Orator* nomen accepit. *Virgilius*,

---- *Talibus orabat dictis.*

Nam qui orat, accusaturus aut commoniturus orat. *Oremus.*] Id est, eloquamur. Potest intelligi & *Rogemus*: sed non convenit personæ potiori, & causæ, & ipsi verborum ordini.

96. *Si cum illo habuerit rem postea.*] Ut in Eunucho, *Quocum uno tum rem habebam hospite.*

97. *Bacchidem hanc vicinam nostram.*] Sic maluit: quam meretricem dicere: ne grave sit cum ea seni loqui, nisi quia vicina est. *Huc evoca verbis meis.*] Bene servata sunt personis congruentia. Nam socerum monere hanc rem tantum decuit, non etiam facere: ut cum pellice filiæ suæ mitius sermocinaretur. Et, *Huc evoca verbis meis*: deest *eam.*

102. *Si ullo modo est ut possit.*] Manere scilicet, vel fieri ut maneat.

103. *Sed visne adesse me una dum istam convenis?*] Melius pronuntiaveris, si renitente & improbante hoc vultu, dicere acceperis Phidippum: quasi non oporteat interesse socerum. Ideo mutat sententiam Laches, & relegat eum in procurationem alterius rei.

104. *Nutricem para.*] Pro, quære.

IN SCENAM PRIMAM ACTUS QUINTI.

Non hoc de nihilo est.] *Rarus vitæ color in hac locutione miscetur à Poëta. Nam meretrix loquitur & senex; & quod est mirabilius, bona meretrix, mitis senex: ut intelligas laborasse Terentium, ut & à lege comicorum recederet, & in actu tantum consuetudinem retineret.*

1. *Non hoc de nihilo est.*] Debet mirari meretrix, quum ad senem ducitur: debet timere, quum ad patrem: debet suspicari aliquid, cujus amator jam ma-

ritus est. *Non hoc de nihilo.*] Conjecturalis causa est: Recipis Pamphilum? non recipio.

2. *Nec pol me multum fallit, quin quod suspicor.*] Ordo & sensus hic est, Nec pol me multum fallit, quin quod velit hoc sit quod suspicor: vel, quin quod suspicor, sit hoc quod velit. Ordo, Quin quod velit, sit quod suspicor. *Nec pol me multum fallit.*] Non me fallit, quo minus id sit, quod me vocat, quod suspicor.

3. *Videndum est.*] Providendum, cavendum. *Ne minus propter iram.*] Quia non erat verisimile, bonum esse patrem meretrici interturbanti: reddit rationem senex, cur agat mitius, ne videatur personæ modus non esse servatus. *Impetrem.*] Perficiam, dictum a patrando: cujus rei difficultas, ob tarditatem complendarum nuptiarum, etiam ad alia negotia quæ sunt ardua, verbum hoc commodavit ac dedit.

4. *Quod post me minus fecisse satius sit.*] Satisfaciendo minuisse. *Quod post me minus fecisse satius.*] Si *Sit* pro videatur acceperis, erit sensus, Ne quid faciam plus, quod post, dum pœniteat me, videatur satius minus fecisse. Si *Sit* pro erit acceperis, erit sensus: Videndum est ne quid plus faciam: quod quum fecero, postea satius sit, me non fecisse & satisfacere. Aut certe duas res significat, quibus inter utrumque temperandum esse demonstrat: ut per illud supra lenitatem tenendam, per hoc infra, authoritatem defendendam esse commoneat. An *Minus fecisse*, pro pœnitere. Sic enim veteres dicebant, *Nolo factum*, & *nolo factum*: quum alicujus rei eos pœnitebat. *Sit.*] Modo *Sit* pro videatur posuit.

5. *Aggrediar. Bacchis, salve.*] Bene *Aggrediar*, quasi rem arduam, & incongruam seni. vel, *Aggrediar*, ut meretricem circumveniam. *Virgilius*,

Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis,

Bacchis, salve.] Non ita meretrici obsequitur senex: quanquam vult adimere timorem personæ suæ. *Credo adepol te nonnihil mirari.*] Ipsum prooemium mollius & lenius est, ut ostendat se non jurgaturum senex.

6. *Quid sit.*] Deest *rei*: ut sit, *Quid sit rei.*

7. *Ego pol quoque etiam timida sum.*] Παρέλκον tertium. Ut, *Multa quoque & bello passus.* Et obsequenter posuit non solum se mirari, sed etiam pavere. *Ego pol quoque etiam timida sum.*] Bene *Etiam*: ut hoc dicat, non solum miror, sed etiam timeo. Et nove, *Timida sum*, pro timeo.

8. *Ne nomen mihi quæstus.*] Id est, nomen quod inest meo quæstui. *Nomen quæstus obstet.*] Quem exerceo scilicet id est, *Quod est quæstus mihi. Ne nomen mihi quæstus.*] Id est, quod meretrix sum. Legitur &, *Nomen meo quæstui obstet.*

9. *Si vera dicis.*] Interrogabo scilicet.

10. *Jam ea ætate sum, ut non sit peccato mihi ignosci æquum.*] Qui jam ipse non do veniam. an quia mihi peccanti non danda est? Et est ordo, ut non sit mihi æquum peccato ignosci. Necessaria igitur ambiguitas. aut enim *Sit* pro videatur: aut *Peccato*, pro peccatorum: aut *Peccato mihi*: pro peccanti mihi, aut peccato meo. aut deest *In*, ut sit in peccato.

11. *Cautius, ne temere faciam.*] Seniliter additum post *Cautius, ne temere faciam.*

12. *Facturave es.*] Etiamsi non facies. *Inscitum.*] Me scilicet, si injuriam faciam. *Inscitum.*] Inelegans, non bonum. Et bene non dixit *Durum*, aut quid tale, sed *Inscitum*: quo verbo maxime mulieres & meretrices utuntur. *Scitum* enim dicunt quod placet: *Inscitum* quod displicet. ut, *Per ecastor scitus puer natus est è Pamphilo.* Hoc tale est quod dixit *Inscitum* ex abundanti: quale est apud *Virgilium*,

---- *Nec post arma ulla rebelles*
Æneadæ referent. ----

13. *Offerre injuriam.*] *Offerimus* injuriam non merenti: *Reddimus* ei qui meretur.

14. *Est magna ecastor gratia, de ista re, quam tibi habeam.*] Imitatur hic & senile, & fœmineum tardiloquium. Sufficerat enim, *Ago gratias.*

15. *Nam qui post factam injuriam se expurget.*] Sic in Adelphis ait: *Indignum te esse*

te esse injuria hac, indignis quum egomet sim acceptus modis. Parum mihi prosit.] Si sic accipiatur, ut scriptum est, λιτότης est aut ταπείνωσις, & ita intelligendum, quasi dixerit, multum mihi nocuerit, imo me everterit.

16. *Sed quid istuc est?*] Nunc demum ad rem redit. *Meum receptas filium.*] Intensio criminis. Et non *Recipis*, sed *Receptas*. Et ne diceret, Quid tua? *Meum filium. Meum receptas filium ad te.*] Status conjecturalis, quæ conjectura diluitur per ἄτεχνον πίστιν, id est, jusjurandum, ac tormenta servorum. *Ah!*] Quod falsum est, reclamavit meretrix statim: & voluit contradicere, si permitteret senex.

17. *Sine dicam.*] *Virgilius*,

—— Sine me hac haud mollia fatu,
Sublatis aperire dolis. ——

Vxorem hanc prius quam duxit.] Hanc quasi molestam, & quæ hæc nolit pati. *Vxorem hanc prius quam.*] A persona sua, Prius quam hanc duxit, vestrum amorem pertuli. Et quia multum diuque amaverit, *Pertuli* dixit, quæ est longi temporis significatio. *Hanc prius quam duxit.*] Ante rem: à præteritis & ante actis. *Vestrum amorem pertuli.*] Ἀποσιώπησις, ut in Heautontim. *At ne illud haud inultum, si vivo, ferent. Non jam, non tute cohibes? Vestrum.*] Non, ipsius Pamphili. Ergo blande & honorifice. Non enim illius amorem, & tuum quæstum: sed amorem vestrum. nihil potuit dici familiarius. *Pertuli* autem, quantam vim patientiæ habet, quantumque ponderis, ne lædi mereatur ulterius.

18. *Nondum etiam dixi id quod volui.*] Apparet senem tarde, & longe loquentem interpellari vultu responsuræ meretricis: quum ille sibi silentium præberi velit. Sic *Virgilius* Latinum inducit dicentem,

-- Sine me hac haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: simul hac animo hauri,

Et ad postremum de Turno:

Vt primum fari potuit, sic incipit ore:

Mane; nondum etiam.] Ἀποσιώπησις tertia. *Hic nunc uxorem habe.*] Cum denuntiatione pronuntiandum est: quasi dicat, alia res est.

19 *Quare alium tibi amicum firmiorem.*] Magna moralitas in denuntiatione, magna proprietas, sic enim dicimus, *Quare tibi.* Virgilius,

--- Quarat sibi fœdera Turnus.

Quare alium tibi amicum firmiorem.] *Firmiorem* pro firmo. non enim firmum concedit esse Pamphilum: quem vult intelligi deceptorem esse Bacchidis, non jam amatorem stabilem. *Quare alium tibi amicum firmiorem.*] Oratorie senex quasi consulit meretrici, quam vocaverat incusandam. *Quare alium.*] A præsentibus & à futuris. *Amicum firmiorem.*] Callide senex, quasi jam non Pamphilo consulat, sed Bacchidi, *Quare alium*, dixit. *Dum tempus consulendi est.*] Sensus, dum ætas in flore posita est, facies vendibilis etiam nunc est. Et est ordo, Dum tempus est consulendi tibi. & bis subaudiendum est *Tibi.*

20. *Nam neque ille hoc animo erit ætatem.*] *Ætatem*, pro, tam diu quam longa est ætas. *Neque pol tu eadem istac ætate.*] Σχῆμα λόγου πλοκή. prius *Ætatem* adverbium, & posterius nomen.

21. *Quis id ait?*] Non interrogatio, sed firma negatio est. *Quis id ait?*] Quum dicat senex, *Meum receptas filium*: mirum est illam dicere, *Quis id ait*: sed ab accusatore testimonium quærit. Et bene *Ait*, quasi vanum. sic enim dicimus, *Ait, aio*, de rebus nugatoriis. *Quis id ait?*] Moraliter meretrix missa fecit omnia, quæ in medium senex contulit: & soli intentioni, Meum receptas filium ad te Pamphilum: *quis id ait*, respondit. *Socrus.*] Terribiliter, quasi quæ maxime sciat, & quæ maxime doleat. Ergo & oculis & labris pronuntiandum est. *Et filiam abduxit suam*] Addidit ad personam testis, & facta: quia minus idoneum videbatur socrum dixisse de pellice. & simul ostendit, quantopere hoc animadvertendum sit, ex quo tantæ turbæ sint concitatæ. *Abduxit suam.*] *Abduxit*, proprie. *Accersi* enim dicitur ad maritum: *Abduci* à marito ad divortium. Sic *Virgil.*

---- *Et gremiis abducere pactas.*

22. *Puerumque ob eam rem.*] Hoc sic pronuntiat senex, quasi qui dicat, Ecce quarum rerum tu causa. Et hæc oratio de iis est, quibus ostendimus, nos posse graviter accusare, sed nolle.

23. *Alium si scirem, qui firmare.*] Mire, dum quærit quo firmet fidem, fidem sibi acquisivit atque ascripsit. *Apud vos p ssem fidem.*] Bene *Vos* : quia & *Hic* dicit, & *Socrus.*

24. *Sanctius quam jusjurandum.*] Bene dum aliud agit, etiam personam commendat. nam non est levis, quæ jurejurando nihil sanctius sciat. *Sanctius.*] Firmius.

25. *Me segregatum habuisse.*] Bono significatu usa est: quasi ipsa hæc fecerit. Et bene *Segregatum*: non enim disjunctum aut repudiatum proprie diceret. *Uxorem ut duxit.*] *Ut*, adverbium est temporis, pro *Ex quo.*

26. *Lepidus es.*] Senex cum meretrice loquens, eo potius nomine laudavit eam, quo meretrices solent laudari, quam quo matresfamilias. sic & supra, quum inscitum se diceret, rationem habuit, quæ esset cum qua loqueretur. *Sed scin' quid volo potius.*] Hinc deliberativa incipit. *Sodes.*] Si audes, si vis.

27. *Eas ad mulieres huc intro.*] Non dixit ad socrum & ad uxorem, terribilia nomina & inimica meretrici: sed quod facile est, *Ad mulieres.* Sic alibi, *Mulier mulieri congruit.* Et ne longe videretur, addidit, *Huc intro. Atque istic jusjurandum.*] Id est, quod tu mihi pollicebaris.

28. *Exple animum his, teque hoc crimine expedi.*] *Explere*, pro *Exinanire*, Terentianum est. *Expedire* dicitur qui pedem retentum liberat. *Exple animum.*] Quod illis prosis.

29. *Quod pol si esset alia ex hoc quæstu.*] Vigilanter Poëta, ne non verisimi le videretur, id ullam fecisse meretricem, ille lectorem prævenit. & sic fere in omnibus *Terentius*, quæ minus pervulgata sunt, quæque abhorrent à consuetudine, agit.

30. *Ut de tali causa.*] Id est, amore mariti ejus & pellicatu. *Nupta mulieri se ostenderet.*] Plus dixit, quam, *Nuptam alloqueretur.*

31. *Sed esse falsa fama nolo gnatum.*] Bene, quo sit gratiosior, non propter se dicit, quod facit, facere.

32. *Nec leviorem vobis.*] Quid *Leviorem*? an minus charum? ut contra *Gravis*, honore dignus, & charus intelligitur *Virgilius*,

Ferit ense gravem Tymbraus Osirim.

Gravis etiam molestus intelligitur. ut *Sallustius*, *Graviore bello qui prohibituri venerant socii, frigere. Gravis* etiam languidus. *Virgilius*,

Ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit abde domo. ——

Nec leviorem.] Ut contra, *gravis*, honore dignus & charus. *Quibus est minime aquum.*] Parentibus scilicet.

33. *Immerito.*] Bona exceptio. hoc enim & cavere nobis, & præstare aliis possumus. *Immerito.*] Nam *Meritus est de me.* Παρέμφασιν. *Nam meritus de me est, quod queam, illi ut commodem.*] Et hoc artificiose *Terentius*, ne vel meretricem dure à Pamphilo segregaret. *Quod queam, illi ut commodem.*] Sic in Andria, *Magis id adeo mihi ut incommodet, quam ut obsequatur gnato.*

34. *Facilem, benevolumque, lingua tua.*] *Facilem* ad peccatum, *Benevolum* ad iracundiam retulit. *Lingua tua.*] Consuetudine magis, quam ratione dicit, *Tua lingua*, ergo pro homine ipso. *Lingua tua jam.*] Subdistingue *Iam*: ut appareat, Si lingua tua jam, quanto magis facta.

35. *Nam non sunt sola arbitrata ha.*] Nunc fatetur se quoque accusatorem fuisse: nunc vero benevolum factum. *Ha.*] Cum ἀποστροφῇ. *Ego quoque hoc etiam credidi.*] *Quoque.* & *Etiam* supervacue posita sunt: sed hic confirmationem ostendunt.

36. *Præter nostram opinionem.*] Pro Contra. *Præter nostram opinionem.*] Hoc est, innoxiam.

37. *Fac eadem ut sis porro.*] Hoc est, persevera purgata esse. vult enim & de futuro cautum esse: ut supra, *Nam si id facis, facturave es. Nostra utere amicitia.*] Non jam *Amore*, sed *Amicitia.*

38. *Aliter si facias.*] Ἀποσιώπησις. *Ne agre quidquam ex me audias.*] Utrum *Ægre* pro *Male?* an *Ægre*, pro *Invita?*

39. *Verum hoc te moneo unum.*] Hæc figura, oratoria, παραίνεσις dicitur. *Qualis sim amicus. aut quid possiem.*] In secunda oratione *Sallust.* ad Jugurtham, *Nam vim magis, quam benevolentiam ejus experiri mallem. Qualis sim amicus, aut quid possiem.*] Hoc genus comminationis minus habet amaritudinis, sed plurimum gravitatis.

IN SCENAM SECUNDAM ACTUS QUINTI.

Nihil apud me tibi defieri patiar.] *Verba nutricis fuisse Poëta demonstrat, petentis ordine longo, quæ sibi præbenda sint. unde quasi tædio singulorum generaliter hæc respondit.*

1. *Nihil apud me tibi defieri patiar.*] *Apud me*, dixit pro, Apud eum, ubi futura es. *Defieri patiar.*] Noluit dicere *Deesse*: sed *Defieri* dixit, ut id quod minus usitatum est, magis delectet auditum. *Benigne præbeatur.*] *Benigne*, large. hoc enim est gratius, non solum præbere, sed benigne præbere.

3. *Sed quum tu satura, atque ebria eris.*] Hoc est in nutricibus non solum non turpe, sed etiam necessarium. Et, *Hic satur*. & *hæc satura* fecit.

4. *Noster socer, video, venit.*] *Noster*, blandientis dictum est. *Virgilius.*

Noster eris. ----

Et magis hoc consuetudine dictum est, quam integritate. Aut certè ordo est, Noster socer venit: & deinde, *Video.* Aut deest *ut*: ut sit, *Ut video.*

5. *Dejerat.*] Deos jurat. ut,

---- *Maria omnia juro.*

Aut valde jurat. *Bacchis dejerat.*] Si correpte, *Dejerat*, Deos jurat: si producte, valde jurat. Et bene senem iratum præoccupavit, dicendo, *Dejerat sancte*: ne confligeret cum meretrice, & fieret fabula longior. *Hæccine ea est.*[Imitanda irati contemplatio: quasi dicat, Hæc est, quam uxori Pamphilus anteponit.

6. *Nec pol istæ metuunt Deos.*] Hoc argumentum est; non illam vera jurare. Sanctum, ait, jusjurandum est, aut metu religioso, aut suppliciis sacrilegorum. At vero nec religiosæ sunt meretrices; inquit, nec dant pœnas: quippe quæ a Diis contemnantur. Tale est apud *Virgilium* de violato luco, qui vindicatus non est:

Novimus & qui te, transversa tuentibus hircuis:

Et quo sed faciles nymphæ risere sacello.

Neque has respicere Deos opinor.] Et inferiores sunt, inquit, quam in quas Dii vindicent. *Neque has respicere Deos.*] Nec merentur ut Diis pœnas referant, quia nec curæ Diis esse dignæ sunt. Et est ἀμφιβολία, quæ sensu manifesta est.

7. *Ancillas dedo.*] Repudiato jurejurando ad aliud transit firmius documentum. *Quolibet cruciatu per me exquire.*] *Per me*, hoc est, me permittente: ut quod per legem tibi non licet, per me liceat. *Per me* ergo, me authore & permittente.

8. *Hæc res hic agitur.*] Aut sic intelligendum est, quasi dicat, Hoc agebamus quum tu advenires. aut cum asseveratione pronuntiandum est, ut sit *Res* veritas: quasi dicat, Hic non verba sunt, sed res agitur. *Hæc res hic agitur.*] Propositio eorum quæ dictura est, hoc modo,

Hæc res hic agitur. (quæ res?) *Pamphilo, me facere ut redeat uxor,*

Oportet: quodsi perficio, non pœnitet me famæ,

Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.

Multa *Terentius* feliciter ausus est, arte fretus: nam & socrus bonas, & meretrices honesti cupidas, præter quam pervulgatum est, facit: sed tanta vigilantia cautarum & rationum momenta subjungit, ut ei soli merito videantur omnia licere. Nam hoc contra illud est, quod alibi ait, commune esse jam omnibus comicis bonas matronas facere, meretrices vero malas.

9. *Non pœnitet me famæ.*] Hæc figura λιτότης dicitur. minus enim dicit, quam significat. nam, *Non pœnitet me fama*: pro eo quod est, Magnam famam cupide acquisiverim, significat. *Non pœnitet me*

fama.] Ne quæreremus, qui hoc meretrici prodesse posset.

10. *Solam fecisse.*] Bene *Solam*: ne nescisse officium meretricis Poëta videretur. *Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.*] Id est, reconciliasse uxorem marito.

11. *Nostras mulieres suspectas fuisse.*] Id est, in suspicione positas. Nam esse suspectas, ambiguum est: & nunc ejus partem manifestam videmus.

12. *Nobis, in re ipsa.*] *Nobis*, aut abundat, aut *cum molestia nostra* significat. *Porro hanc nunc experiamur.*] *Porro nunc*, futurum tempus ostendit. nam si jam invenisti quid, experiaris & ea, quæ restant in reliquum tempus: quia jam de præteritis purgata est. *Hanc experiamur.*] Id est, utamur opera ejus.

13. *Crimini tua se falso uxor credidisse.*] *Crimen* proprie dicitur id, quod factum est. *Cicero, veruntamen fac, tametsi criminosum id est.* Id est, falsa insimulatio est. *Crimini.*] *Crimen* nunc, pro falsa suspicione. *Virgil.*

---- *Formidine crimen acerbat.*

Et,

---- *Semperque odiis, sed crimine Drances.*

Infensus juveni Turno. ----

Id est, & quod cum odisse, & quod se illi odio esse suspicaretur.

15. *Cito ab eo hac ira abscedet.*] Bene; in duabus enim personis causa videtur esse turbarum, socrus & Pamphili.

16. *Profecto in hac re nihil mali est quod sit dissidio dignum.*] Moraliter, quasi quærendo & discutiendo hoc intulit. *Dissidio*] Divortio. *Velim quidem hercle.*] Ut nihil sit dignum: hoc est, non peccaverit Pamphilus.

17. *Quod satis sit, faciet ipsa.*] Id est, quicquid ad plenam ducit purgationem, faciet.

18. *Quid istac mihi narras?*] Reprehensio est, quasi longorum verborum Lachetis. *An quia non tu ipse dudum.*] Correptio est, nam audivit, *Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo. An quia non tu ipse audisti dudum, De hac re animus meus ut sit Laches?*] Utrum quia dixit, *Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo*: an quia apud uxorem defendit adolescentem in amore meretricis? *Illis modo exple animum.*] Quasi dicat, quæ amaræ sunt & molestæ.

20. *Quod mihi es pollicita, tute ut serves.*] Id est, jusjurandum apud mulieres.

21. *Ob eam rem vin' ergo introeam.*] Vis, dicit: ut ostendat in hac re cunctationem suam.

23. *Nam nupta meretrici hostis est.*] Caute etiam hoc præstruit Poëta, ne non verisimile videatur, potuisse meretricem concorditer cum pellice agere. Nam nupta meretrici hostis alia, scilicet inimica.

25. *At easdem amicas fore tibi.*] Hic quidem senes: verum aliæ causæ sunt, quæ mulieres faciunt molestas: & hæ autem spectatoribus notæ sunt ex argumento.

26. *Et te simul suspicione exolves.*] Hoc est quod supra dixit, *Crimen*: nos quoque suspicionem interpretati sumus. *Exolves.*] Expedies.

27. *Pudet Philumena.*] *Pudet* duo significat: sive ille peccarit quem pudet, sive ille cujus pudet. Et familiariter *Philumena*, tanquam notæ ex Pamphilo. *Pudet Philumena.*] Conscientia communis viri & pellicatus. *Sequimini hunc intro huc ambæ.*] Ancillis dicit, quæ sunt κωφὰ πρόσωπα.

28. *Quid est quod mihi malim, quam quod huic.*] Sensus hic est, Quid est quod magis optem mihi evenire, quam quod simul proderit etiam meretrici? *Quid est quod mihi, &c.*] Si hoc ergo intulit pro novo. Mirandum est enim evenire potuisse, ut idem & seni & patri prosit, quod meretrici. *Quid est quod mihi malim.*] Ut amicitia mihi & sibi prosit. Et ostendit, commune sibi bonum esse. *Evenire.*] *Evenire*, bis audiendum.

29. *Ut gratiam ineat sine suo dispendio.*] Recte. Difficile est enim gratiam inire sine damno. *Et mihi prosit?*] Mire: quia difficile est amicum sine damno acquirere. Et quia cum lucro non potuit dicere: & hoc ipsum bonum fecit, quia sine damno. Ergo velut tria sunt: ut gratiam ineat, ut sine damno, & ut mihi prosit.

30. *Pamphilum vere ab se segregarit.*] Proprie ab meretrice, *Segregari* dicitur: ab uxore, *Disjungi.*

31. *Scit sibi nobilitatem ex eo, & rem natam.*] Quasi dicatur, Ecce quam amavit Pamphilus! Sed hoc sentire & dicere patris est, stulta pietate magnificantis filium. Ut, *Meum gnatum rumor est amare.* Et proprie *nobilitatem* dixit. nam & *meretrix & gladiator nobiles* dici solent. *Scit sibi.*] Quod nimis amat, ait *Nobilitatem. Ex eo.*] Utrum ex Pamphilo? an *Ex eo*, ex ea re: id est quod segregaverit vere ab se Pamphilum? & hoc est melius. Nam nobilis meretricis est, non timere, ne alterum non inveniat. aut nobilis est, cognitam fieri etiam senibus. *Et rem natam.*] Ex patrocinio & amicitia senis. *Rem natam.*] Quia multa in eam contulit. *Et gloriam.*] Ex facto raro in meretricibus. *Et gloriam esse.*] Quia defendit eum apud soceros & uxorem: & quod marito meretrix conjugem reddit.

IN SCENAM TERTIAM ACTUS QUINTI.

Ædepol ne meam herus esse operam deputat parvi pretii.] *In tota hac fabula servus piger & curiosus inducitur: neque quidquam ille invenit ex sententia sua.*

1. *Ædepol ne meam.*] Totum à stomachante dicitur: quasi qui nunc maxime injuriam persenserit. *Ædepol ne meam.*] In hac scena κατασκευὴ populo exponitur. *Deputat parvi pretii.*] Quia sic scilicet abutitur. Deputat parvi eam, qui deputat eam in re nullius pretii consumendam.

2. *Frustra ubi totum desedi diem.*] Deest *Illuc*; ut sit, illuc ubi frustra totum desedi diem. *Totum desedi diem.*] Nota accusativo casu usum esse.

3. *Myconium hospitem dum expecto.*] Memoriter & vigilanter: servus Myconium hospitem & Callidemidem dixit: ne videretur negligentia, vel oblivione sua non invenisse, ad quem missus est. *Myconium hospitem.*] Bene ostendit se memorem & signorum & nominum, ut videatur vere illusus, quum operam dederit.

4. *Itaque ineptus.*] Moraliter additum *Ineptus.* & *Ineptus*, quasi inaptus.

5. *Adolescens, dicdum, quæso.*] Vernaliter & comice se ipsum servus imitatur. & est μίμησις. *Es tu Myconius?*] Nam ut tria mandata sunt inquirenda, tria inquisita sunt ordine.

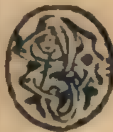
7. *Omnes negabant.*] Bene transit à μιμητικῷ ad διηγηματικὸν, & συντόμως. *Neque enim quemquam esse arbitror.*] Id est, non puto eum esse in mundo.

8. *Iam pudebat.*] Sedere, an interrogare?

9. *Ab nostro adfine exeuntem video?*] Satis moraliter inducitur servus dicere, *Ab nostro adfine*: quum domini ejus sit, non ipsius. Sic & prius, *Noster socer*, *video*, *venis*, pro Pamphili socer. *Exeuntem video.*] Docte Poëta præmonstrat locuturam personam. *Quid huic hic est rei?*] Rursus curiosus nihil sciturus est, & excursurus piger.

10. *Parmeno, opportune te offers.*] Attendendum, quod ab initio comœdiæ usque ad finem, Parmeno mittitur ut currat: & celatur ut nesciat, quod curiose desiderat. *Propere curre ad Pamphilum.*] Facetè Poëta inde incipientem facit, quod ille minime vult, dicendo *Curre.*

11. *Quid eo?*] Id est, ad Pamphilum. *Ad te?*] Vide curiosum non recusare laborem, quo causam sciat. *Ad te?*] Non ad te conveniendam: sed domum, *ad te* significat. *Imo ad Philumenam*] Mire tota fabula invenit, quamobrem currat Parmeno.

12. *Quid rei est?*] Totum pro persona. *Tua quod nihil refert, percontari desinas.*] Οἰκονομικὴ διάνοια & eximie dixit, quasi minus sit injurium prohibere interrogare, quam interroganti non respondere. Et memento hanc esse, cui in principio nihil celaverit Parmeno.

13. *Nihil aliud dicam?*] Vult rem per mandata colligere. B A. *Etiam cognosce annulum illum Myrrhinam.*] *Etiam* adverbium est vel consentientis, vel reminiscentis: sed magis reminiscentis modo. Sic *Cicero, Etiam, quod pene præterii*,

capella quadam est, mire facta. Scio, Non *Audio*, inquit, sed *Scio*.

16. *Sed cessas?*] Hoc est, tardas & quiescis? urget autem cum cursu. *Minime equidem.*] *Cesso* subauditur. *Potestas haud data est.*] Cessandi scilicet.

17. *Ita cursando atque ambulando.*] Est enim cursus & navigantis & equitantis.

18 *Quantam obtuli adventu meo.*] Reliqua pars argumenti per μονῳδίας narratur.

19. *Quot commodas res attuli!*] *Quot*, tam multas. Et more suo *Attuli* dixit. *Quot autem ademi curas?*] Sic ante, *Ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio. Quot commodas res attuli! Quot autem ademi curas*] Hæc omnia admirantis sunt. ut *Virgil*,

Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?

20. *Gnatum ei restituo, &c.*] Ἐξαείδησις.

21. *Reddo.*] *Redditur* nobis, quod nostri cupidum est: *Restituitur* nobis cujus cupidi sumus. Bene ergo *Gnatum restituo, uxorem reddo.*

22. *Qua re suspectus suo Patri & Phidippo fuit.*] Ergo non unum beneficium, sed tria sunt. *Exolvi.*] Variavit tempora, *restituo, reddo, exolvi.*

24. *Nam memini abhinc menses decem.*] *Menses decem* dixit: & recte: ut de hoc peperisse demonstret. *Nocte prima.*] Primis partibus noctis, vel primore: ut, *Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem.*

25. *Confugere anhelantem.*] Ex his argumentis potest colligi, hunc esse, qui virginem vitiaverit. *Confugere anhelantem.*] Vide signa conjecturalia: quod confugere vidit, timebat: quod anhelantem, colluctatus fuerat: quod domum, celari volebat: quod sine comite, pudendum fuerat facinus: quod vini plenum, temerarium: quod annulum habebat, raptum indicat. Vides igitur his indiciis ut virginem apparet vitiatam.

26. *Mi Pamphile, inquam, amabo.*] Hæc blandimenta sunt muliebria.

27. *Quid exanimatus es, obsecro? aut unde annulum istum nactus?*] Principalia signa vitii illati, perturbatio & annulus. *Quid exanimatus es, obsecro? aut unde annulum istum nactus?*] Brevitati consulit *Terentius*: nam in Græcia hæc aguntur, non narrantur.

28. *Simulare.*] Fingere, ac pro vero falsum tradere. *Ille alias res agere se simulare.*] Id est, alias res agentem se fingere: pudebat enim amicæ de alterius stupro fateri: & ei amicæ, quam tum deperibat.

29. *Nescio quid suspicarier.*] Pro aliquid.

30. *Homo se fatetur vi in via virginem nescio quam compressisse.*] Bene additum *Homo*: & oratorie *Nescio quam* ex quo dicto omnis error est natus. Nam appone numen, & nulla fabula est. *Nescio quam.*] Vel quia vere nesciebat, vel quia sic dicendum fuit, ne amare illam videretur.

35. *Hæc tot propter me gaudia.*] Inclusit narrationem fabulæ more suo: ne hæc in futuro actu expectaremus.

36. *Etsi hoc meretrices alia nolunt.*] Color necessarius a virisimili. Se enim alibi dixisse, *Bonas matronas facere meretrices malas*, meminit.

39. *Ego, dum illo licitum est.*] An meruerit Pamphilus. *Neque enim est in rem nostram.*] *In rem*, in utilitatem, id est, pro commodo.

40. *Incommode mihi nuptiis evenit.*] Sic dixit, quemadmodum dicimus, *Ei male evenit*, aut *Bene ei contigit. Incommode mihi nuptiis evenit.*] Ἀνθυποφορά. Et est ordo, Incommode mihi evenit ex nuptiis. & *Incommode*, pro incommodo. *Nuptiis.*] Deest *ex.* ut sit, *Ex nuptiis. Factum, fateor.*] Ἀνθυποφορά.

41. *Ne id merito mihi eveniret.*] Ergo hæc dolemus, quæ merito contingunt.

42. *Multa ex quo fuerint commoda, ejus.*] Ratio cur nova omnia fiant, & contra officium meretricis. *Multa ex quo fuerint commoda, ejus incommoda æquum est ferre.*] Hoc eo tractu vocis, & ea æquanimitate dicendum, quale in Adelphis,

---- quando eum quæstum occœperis,
Accipienda & mussitanda injuria adolescentium est.

IN SCENAM QVARTAM ACTVS QVINTI.

1. *Vide, mi Parmeno, etiam sodes, ut mihi hac certa.*] Bene *Hac* repetit. verum est enim, ut quod misere cupimus, id etiam tardius credamus effectum. Sic & in Heautontimor. *Ego vereor magis.*

4. *Manedum.*] *Dum* abundat.

5. *Sic te dixisse opinor.*] Miro affectu inducitur, vix adduci ad credendum, quod gaudet Pamphilus.

7. *Ita, inquam.*] Quasi jam ante fassus, dico.

8. *Quis me est fortunatior venustatisque adeo plenior?*] Ob beneficia Veneris; cui contrarium invenustus, cui contra reciderit, quod amat.

9. *Quid donem? quid? quid? nescio.*] Μελλησμός. ut:

---- Pelagine venis erroribus actus,
An monitu Divûm: an quia te fortuna fatigat,
Vt tristes sine sole domos, loca turbida, adires?

11. *Nam neque in nuntio.*] Magis scire vult, quam munus accipere. *Nam neque in nuntio, neque in me ipso boni quid sit, scio.*] Facete agit *Terentius*: quanto magis Parmeno curiosus est: tanto magis nescit illa, quæ cupit.

16. *O Bacchis, ô mea Bacchis, servatrix mea.*] Bene additum est, *Servatrix mea.* Et *Mea*, quod supra dixit, amatoris est.

17. *Factis ut credam, facis.*] Difficile enim erat credere, his rebus gaudere meretricem.

19. *Vt voluptati obitus.*] *Obitus* occursus: *Ob* enim, significat contra. Ergo *Obitus*, aditus. Legitur &, *Voluntate obitus. Obitus, sermo, adventus tuus.*] Inter *Obitum*, & *Adventum* hoc interest: quod *Obitus* est, quem casus affert: *Adventus* quem voluntas & destinatus locus.

22. *Tune mihi istuc?*] Quia blandimentum magis meretricium est.

23. *Nunquam ante hunc diem meis oculis eam. quod nossem, videram.*] Hoc est, numquam sic videram, ut eam nossem. *Quod nossem.*] Id est, quod meminissem, quod scirem: ac per hoc, numquam videram. ut alibi, *Non equidem istuc, quod sciam.*

24. *Dic verum.*] Bene instanter ex meretrice quærit, quid de forma uxoris sentiat. scit enim hanc judicem esse pulchritudinis posse: vel quod fœmina, vel quod æmula? *Numquid.*] Num aliquid. acuendum ergo *Quid. Neque opus est, adeo mutito.*] Vel tenui dicto.

26. *Non fieri hoc itidem, ut in comœdiis.*] Mire: quasi hæc comœdia non sit, sed veritas. aut deest *Alius. Vt in comœdiis.*] Deest *Fit.*

27. *Omnia omnes ubi rescifcunt.*] In fine enim comœdiæ nihil cuiquam celari solet. *Hic, quos par fuerat.*] *Hic*, in hac comœdia, aut in hac re.

28. *Neque resciffent, neque scient.*] *Rescifcunt* ad quos pertinet. Et *Rescifcunt* qui nesciunt: *Sciunt* qui negligunt. *Et Rescifcimus* ex alio, *Scimus* etiam per nostram opinationem. *Rescire*, est recognoscere, & vix invenire quod quis nescierit.

33. *Here, licetne scire ex te.*] Ridicule instat scire, ignoraturus Parmeno.

35. *Egone hunc ab orco mortuum?*] Verba sunt cogitantis. ideo & ἐλλειπτικῶς loquitur. *Nescis, Parmeno.*] Addidit stimulos curiositati ejus.

37. *Immo vero scio, neque hoc imprudens feci.*] Recte: parvum enim beneficii meritum, si ab imprudente præstitum videatur.

38. *Temere quicquam Parmenonem prætereat.*] Quod interdum non temere prætereat, quod habet faciendi necessitatem. *Temere quicquam Parmenonem prætereat.*] Sibi ipsi hoc dicit, & se nominat. Ut,

Degeneremque Neoptolemum narrare memento,

Et,

Age nunc: Phormionem, qui volet, lacessito.

Temere quicquam.] Utrum hoc dicit; Non temere, neque per imprudentiam geritur, quicquid utile est. An hoc di-

cit, Nihil poteſt tranſire temere, quod utile factu eſt, quin gratiam ſui habeat. An hoc dicit, An quicquam Pamphilus prætereat temere: ita ut non remuneret bonum factum Parmenonis, quod ſibi utile fuerit? Et convenit hoc dictum meretrici abeunti.

40. *Feci imprudens, quam ſciens ante hunc diem unquam.*] Quia non convenit ſervo ſcienti, recte facere, bene addidit, imprudenti ſibi eveniſſe, ut bene faceret, quod prudens nunquam fecerit. *Imprudens, quam ſciens.*] Ἀντίθετον ſecundum. Nam imprudentem ſcienti reddit, non prudentem.

ÆLII DONATI. *V. C. Oratoris Vrbis Romæ. Comment. in* TERENTI HECYRAM *explicit.*

INDEX

INDEX
VOCABULORUM OMNIUM
QUÆ EXTANT IN P. TERENTII
COMOEDIIS SEX.

Prior numerus, Actum; alter, Scenam; sequens vel sequentes, versum vel versus Scenæ denotant. Syllaba Per. & Prol. Periochas & Prologos significant. Lineola versuum numeris subjecta, eos à sequentibus actuum numeris distingunt.

A.

Terentius.

a

ambages.

D.

defugiam.

E.

F.

G

H.

I.

L

M.

N.

O.

P.

Q

R.

T.

tacens.

V.

FINIS.

PRIVILEGE DU ROY.

OUIS PAR LA GRACE DE DIEU ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE. A nos Amez & Feaux Conseillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, grand Conseil, Requestes de nostre Hôtel, & de nostre Palais à Paris, Baillifs, Seneschaux, Prevosts, leurs Lieutenans, & à tous autres nos Justiciers qu'il appartiendra; SALUT. Ayant fait choix de nostre bien amé FREDERIC LEONARD nostre Imprimeur, pour mettre sous la Presse les anciens Autheurs Latins, Historiens, Poetes, & autres, sur lesquels on a fait des Commentaires & des Notes pour l'instruction de nostre fils le Dauphin, desquels Autheurs le TERENCE, le Plaute, le Phedre, le Sallufte, le Tite-Live, le Florus, & le Cornelius Nepos, sont en estat d'estre imprimez: Et ledit LEONARD Nous ayant fait tres-humblement remontrer le prejudice qu'il recevroit, si aprés les grands frais qu'il doit faire pour l'impression de ces Livres, d'autres entreprenoient de les contrefaire, ce qui pourroit arriver si Nous ne luy accordions nos Lettres de Privilege sur ce necessaires. A CES CAUSES, desirant traiter favorablement ledit LEONARD, & empescher qu'il ne soit frustré de son labeur, & des grandes dépenses qu'il luy convient supporter pour lesdites impressions; Nous luy avons permis & accordé, permettons & accordons d'imprimer ou faire imprimer, vendre & debiter lesdits Livres dans tous les lieux de nostre obeïssance, en telles Marges, Volumes & Characteres qu'il voudra, pendant le temps & espace de vingt années, à compter du jour que chacun d'iceux sera achevé d'imprimer pour la premiere fois: faisant tres-expresses inhibitions & defenses à tous Marchands Libraires, Imprimeurs, & à tous autres de quelque qualité & condition qu'ils soient, d'imprimer ou faire imprimer, contrefaire, ou alterer lesdits Livres, les vendre ny les distribuer par toutes les Terres & Seigneuries de nostre obeïssance, d'autre impression que de celle dudit Exposant, à peine de trois mille livres d'amende applicable, un tiers à Nous, un tiers à l'Hospital General, & l'autre tiers audit Exposant; de confiscation des Exemplaires contrefaits, & de tous dépens, dommages & interests: A la charge de mettre deux Exemplaires de chacun desdits Livres en nostre Bibliotheque publique, un en celle du Cabinet de nos Livres de nostre Chasteau du Louvre, & un en celle de nostre tres-cher & feal le sieur d'Aligre Chevalier, Chancelier de France, avant que de les exposer en vente, à peine de nullité des Presentes. Si vous mandons que du contenu

en icelles vous fassiez & souffriez joüir & user pleinement & paisiblement ledit LEONARD, & ceux qui auront droit de luy, sans souffrir qu'il leur soit donné aucun empêchement. VOULONS qu'en mettant au commencement ou à la fin desdits Livres Copie des Presentes, ou un Extrait d'icelles, elles soient tenuës pour bien & deuëment signifiées, & que foy y soit adjoûtée, & aux Copies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires, comme à l'Original. MANDONS au premier nostre Huissier ou Sergent sur ce requis, faire pour l'execution des Presentes tous Exploits, saisies, & autres actes requis & necessaires, sans demander aucune autre permission, nonobstant toutes oppositions ou appellations quelconques, clameur de Haro, Chartre Normande, Prise à partie, & Lettres à ce contraires, dont Nous nous reservons la connoissance, & à nostre Conseil ; CAR TEL EST NOSTRE PLAISIR. DONNE' à Versailles le vingtiéme jour d'Aoust, l'An de grace mil six cens soixante-quatorze ; & de nostre Regne le trente-deuxiéme. Signé, Par le Roy en son Conseil, DESVIEUX.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le dixiéme Septembre 1674. suivant l'Arrest du Parlement du 8. Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy du sixiéme Février 1665. Signé, THIERRY *Syndic.*

Achevé d'imprimer pour la premiere fois le vingt-septiéme jour de Septembre 1675.

23/11 186

